De Nieuwe Gids. Jaargang 49

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 49. Luctor et emergo, Den Haag 1934

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

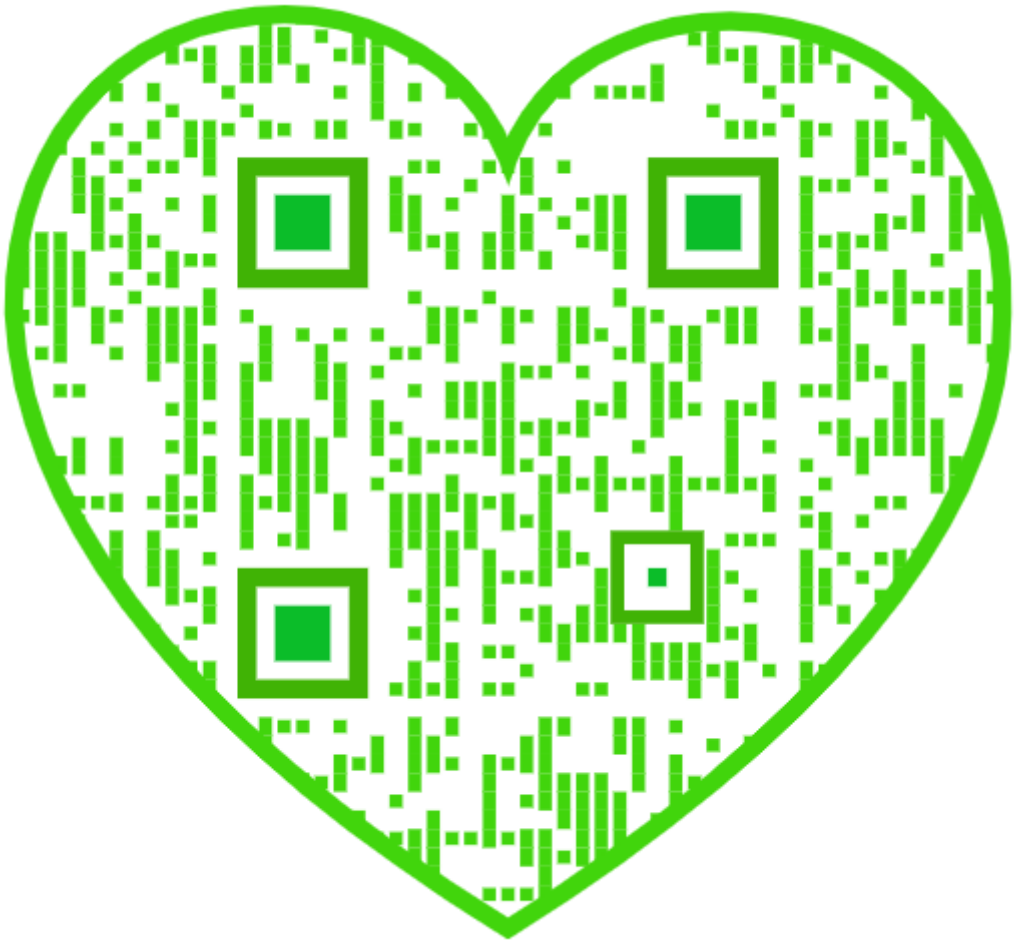

[De Nieuwe Gids. Jaargang 49. Deel 1]

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.
(Vervolg van blz. 622.)

Negende Tooneel.

Barones, Du Four, daarna Charlotte
(Du Four staat in gedachten op den achtergrond, ziet 'n paar maal naar de ramen, als wilde hij weten, wat daarbuiten gebeurt. Kijkt vervolgens naar de slapende barones en begeeft zich dan, eenigszins behoedzaam, naar de 1e deur rechts. Hij wil die openduwen, doch bemerkt, dat die op de knip is. Hij kijkt weer naar de barones. Gelukkig, ze slaapt nog!)

Du Four:

(gebiedend, fluisterend, aan de deur-reet)

Charlotte! Charlotte!

('n stilte)

Charlotte!

Charlotte:

(zwak, achter de deur)

Ja?

Du Four:

(alsvoren)

Doe open!

Charlotte:

(alsvoren, nog niet geheel ontwaakt)

Hè?

Du Four:

(nog dringender)

Charlotte!

Charlotte:

(met 'n schrik)

Ja, wacht even!

(Du Four gaat iets van de deur terug, wacht 'n oogenblik, telkens naar de barones kijkend. Dan verschijnt Charlotte, 't haar 'n weinig in de war, doch gekleed.)

Du Four:

(zacht, onaangenaam)

Wat doe je?

Charlotte:

(klagerig)

Ik lig 'n oogenblik op bed,

(op zichzelf wijzend)

zóó. Maar ik kan niet slapen!

Du Four:

Stommerd! In plaats dat je bij dien kerel blijft! We boffen nogal niet, dat dit gebeurt! Nu heb je gelegenheid, hem in te pikken. Profiteer daarvan!

(Met 'n grijns even naar de ramen kijkend)

En straks heb je misschien geen concurrente meer ook! Verdomme, als-ie niet iets in den zin heeft!

Charlotte:

(die op die laatste woorden niet gelet heeft, plots opstandig)

Nee, ik heb er nu genoeg van!

Du Four:

(har bijna aanpakkend)

Hou je mond!

Charlotte:

(gesmoord)

Ik wil niet!

Du Four:

(giftig)

't Mòèt. Doe *ik* 't voor m'n plezier? En verder geen praatjes!

Charlotte:

Je bent vreeslijk!

Du Four:

(zich plots opdringend, vleiend)

Bèn ik dat?

Charlotte:

Ja! En tòch!....

(omslaand, kust hem wild)

Hier!

Du Four:

(maakt zich los)

Ssst! - Doe wat aan je haar en kom dan!

Charlotte:

Ja!

(af 1e deur rechts)

.

Tiende Tooneel.

Barones, Du Four.
(Du Four kijkt scherp naar de barones, of die niets gehoord heeft. Dan, gerustgesteld, wendt hij den blik van haar af en ziet het gouden rookgerij op de groote tafel. Er komt 'n schittering in z'n oogen en z'n hand grijpt toe. Hij bekijkt de voorwerpen nauwkeurig. Als gewaarschuwd slaat de barones, die met haar rug naar 't vuur zit, haar oogen op, doch zonder verder 'n beweging te maken. Ze neemt hem 'n moment doordringend op.)

Barones:

(erg gewoon:

Ach, meneer, wilt u mij die voorwerpen als 't u blieft geven?

Du Four:

(bedwingt 'n hevigen schrik, vormelijk)

O, zijn ze van u? Natuurlijk! Ik dacht al, wie laat zulke kostbaarheden zoo maar slingeren? Men moet in 'n hôtel of.... 'n dergelijke gelegenheid min of meer op z'n hoede zijn.

Barones:

(rustigjes)

Dat ben ik ook, meneer.

Du Four:

(de voorwerpen aangevend, met 'n strijkage)

Heel verstandig, barones, heel verstandig!

Barones:

(droog)

Dank u,

(na 'n oogenblik)

Neemt u mij niet kwalijk: hoe was uw naam ook weer?

Du Four:

(met aplomb)

Du Four, barones!

Barones:

(zacht herhalend)

Graaf du Four. - Ik herinner me niet, dien naam vroeger ooit gehoord te hebben

(Du Four maakt 'n beminnelijk gebaar van: 'ja, dat kan ik niet helpen')

- Toch komt het me voor, dat ik u al eens ontmoet heb

(Du Four maakt 'n beminnelijk gebaar van 'zeer wel mogelijk'. Na 'n oogenblik, zijn gelaat en haar geheugen ernstig raadplegend:)

Maar waar?

(Du Four, eenigszins onrustig, draait zich driekwart op de hielen om. 'n Zwijgen)

.

Elfde Tooneel.

De vorigen. William komt van links. Achter hem ziet men even iets van Eefje. Beiden zijn in de beste stemming.
Daarna Charlotte.

William:

Komaan, ladies and gentlemen! Uw tafeltjes zijn gereserveerd. 'n Keur van spijzen en dranken lokt u!

Barones:

(blij verrast)

Zoo, zoo! - En wat heeft u?

(Charlotte verschijnt van rechts)

.

William:

(à bout portant)

Pannekoeken!

Barones:

(doodelijk verschrikt)

Hè? Wat zegt u?

William:

Ja. En kom maar gauw, of ze worden koud!

Barones:

Ontzettend! Pannekoeken! En wou u *mij* in de keuken hebben? 't Is 'n schandaal!

William:

(niet uit z'n humeur te brengen, gooit nog wat op 't vuur)

Op de kamers wordt hier niet bediend!

Barones:

('n oogenblik smeekend)

Maakt u voor mij als 't u blieft 'n uitzondering! Die lucht alleen al in zoo'n keuken!
En panne.... Waar is m'n valies? Ik heb nog chocola bij me en wat anders.

(maakt 'n beweging van opstaan)

Ik kan toch moeilijk zèlf....

Du Four:

(over-bereidwillig)

Ik zal wel, barones! Dat groote gele of dat kleinere valies?

Barones:

(er toch even van opkijkend)

Wat kent u mijn bagage!

Du Four:

(met 'n lachje)

Ja, ik heb me zoo even toch met die heele rommel belast? Anders lag alles nog buiten!

Barones:

(hem nog aankijkend)

Als 't u blieft dan maar *beide* valiezen.

Du Four:

Uitstekend! 't Is maar, ik kan met deze hand

(doelt op z'n linker)

niet erg uit de weg. Die heeft tusschen het portier gezeten

(met even 'n pijnlijk gezicht rap af links. 'n Stilte)

.

Barones:

(tot William, die juist gereed is met 't vuur)

Ach, kunt u niet wat licht maken? 't Is zoo donker.

William:

(naar den fond links loopend)

Ik zal straks eens naar die lamp kijken

(wijst naar de hanglamp in 't midden)

, als we klaar zijn met de hap-hap!

Barones:

(met 'n zachte verzuchting)

Dan pas! -

(tot William, die al aan de deur naar de keuken stond)

En, ach, wilt u die deur goed op slot doen? Ik vind 't wel 'n beetje angstig, zoo buiten.

William:

(goedig)

Als u dat nu graag hebt! Je hoeft hier anders nergens bang voor te zijn.

Barones:

Je weet toch nooit. Landloopers en zulk gespuis!

William:

(spottend, terwijl hij de deur in den fond grendelt, enz.)

O, dacht u dat die 't zóó hoog zochten? Nee, hier komen alleen nette lui....

(maakt 'n kleine restrictie)

tenminste, menschen die niets te doen hebben.

Barones:

(effen)

Dat komt zoowat op 't zelfde neer.

William:

(terzijde)

Juist, Hoogheid!

Du Four:

(komt met twee valiezen aan)

Alstublieft, barones!

(met 'n lachje)

Wie had gedacht, dat ìk nog eens voor hôtel-knecht zou spelen!

Barones:

Dank u,

(ziet hem weer nauwlettend aan)

. Men weet nooit, meneer, waartoe men in dit leven nog komt.

Du Four:

(luchtig)

Nu ja!

(draait zich, haar blik te ontgaan, weer rap op de hielen om)

.

William:

Ja, op die anderen kunnen we niet wachten. Wie dus naar de table d'hôte verlangt, weet, waar hij moet zijn!

(snel af links. Du Four, na 'n wenk naar Charlotte, die door 't raam rechts staat te turen, volgt hem. Charlotte wil nu ook gaan, staat al bij de deur links. Barones wendt zich plots om, tot 't besef komend, dat men haar in die duistere eenzaamheid alleen wil laten.)

Barones:

Ach, u houdt me toch zeker weer gezelschap? Ik kan onmogelijk alleen zijn, behalve als ik slaap.

Charlotte:

(onverschillig)

Zooals u wilt. Ik heb toch geen trek.

Barones:

(op de valiezen wijzend)

O, maar ik heb hier van alles! -

(bijna officieel)

Mag ik u dus maar aan mijn tafel noodigen?

Charlotte:

(half in haar toon overgaand)

Graag, mevrouw!

(zet zich)

.

Barones:

Maar neemt u eerst 'n glas wijn. Dat zal u goed doen.

Charlotte:

O, nee!

Barones:

Toe!

(met 'n half smartelijke bekentenis)

Ik drink anders altijd zoo alléén!

Charlotte:

(na 'n oogenblik, nadenkend)

Nee, allèèn drink *ik* nooit.

(Op 'n animeerend gebaar van de barones vult ze 't glas van de barones geheel, kijkt dan naar 't andere glas.)

B a r o n e s :

(dadelijk haar glas opnemend)

Ja, neemt u 't glas van dominee.

(met 'n glimlach)

Wie weet, op wat voor goede paden u dat nog brengt.

(voorzichtigjes)

Want 'n heel klein beetje van zijn hemelsche zaligheid kunt u wel gebruiken, niet waar?

C h a r l o t t e :

(koud, moedeloos)

Ik weet niet, wat ik noodig heb.

B a r o n e s :

(eenvoudig)

Weten we dat een van allen, juffrouw?

(Brengt haar glas naar haar mond. Charlotte wil zichzelf zuinigjes voorzien. Plots hoort men buiten, heel in de verte, 'n gesmoorden, menschelijken kreet, welke in al z'n vaagheid toch heel verschrikkelijk is. De barones en Charlotte verstarren, zien elkaar aan, luisteren.)

B a r o n e s :

(na 'n oogenblik, durft bijna niet te spreken)

Hoorde u dat?

C h a r l o t t e :

Ja!

B a r o n e s :

Wat was dat?

C h a r l o t t e :

Ik weet niet. Of iemand....

(brengt plots, huiverend, de handen voor 't gezicht)

.

B a r o n e s :

(op de keuken doelend)

Dat die anderen niet gaan kijken!

Charlotte:
Die hebben niets gehoord. Ze praten en lachen!

B a r o n e s :

(na weer 'n stilte)

't Zal 'n beest geweest zijn.

C h a r l o t t e :

(opkijkend)

'n Beest? Ja, 't kan wel.

B a r o n e s :

Drinkt u eens.

C h a r l o t t e :

(willoos)

Ja.

(Mechanisch brengt ze de flesch naar haar glas, terwijl de barones hààr glas weer opneemt. Nog eens scherp luisterend, verstarren beiden echter, met haar angstherinnering aan straks, opnieuw in die houding.)

Het scherm valt langzaam.

Tweede bedrijf.

De lamp, aan 't midden van de zoldering, brandt. Buiten is het volslagen donker. In de hoeken van 't vertrek zijn schaduwplekken.

Eerste Tooneel.

Barones, Charlotte, later Schakel.
Zij zitten nog steeds aan 't tafeltje bij de schouw. Ze hebben blijkbaar 'n kleinigheid gebruikt uit 'n kartonnen doos - gebak en zoo - en chocola uit 'n pakket. Op 't tafeltje staan nu twee wijnflesschen. De barones is in 'n aangenamen, half knikkebollenden roes, weet echter nog net wakker te blijven. Charlotte is van 'n bedwongen, groeiende nervositeit. Na 'n stilte staat Charlotte op en loopt heen en weer rechts.

B a r o n e s :

(na 'n oogenblik, eenigszins moeilijk pratend, vriendelijk)

Wat ben je onrustig, duifje?!

(Charlotte antwoordt niet. Weer na 'n stilte, nu met 'n begin van spot)

Duifjes vliegen altijd uit. Boutjes zijn 't, ondeugende boutjes. Jij ben d'r ook zoo een. Hi!

(Charlotte gaat er weer niet op in. Na 'n oogenblik komt Schakel van links, werpt 'n onrustigen blik naar 't raam, blijft daar in gedachten staan. Charlotte neemt hem zwijgend op.)

C h a r l o t t e :

(op hem toeloopend, nerveus, met halve stem)

Zijn ze nog niet terug?

S c h a k e l :

(na haar even te hebben aangezien en wel 'n aparte houding jegens haar aannemend)

Nee, juffrouw.

C h a r l o t t e :

(meer voor zichzelf)

't Is verschrikkelijk!

S c h a k e l :

(iets toeschietelijker)

We beginnen ons werkelijk ongerust te maken. Als er 'n ongeluk gebeurd is!

C h a r l o t t e :

'n Ongeluk?

S c h a k e l :

Ja, wat anders?

C h a r l o t t e :

(snel)

Natuurlijk, wat anders!

S c h a k e l :

De duisternis is zoo plotseling gevallen. Het terrein is hier bijna overal onbegaanbaar. En 't begint slecht weer te worden. Hoort u maar!

(hij luistert)

.

C h a r l o t t e :

(na 'n oogenblik, onzeker)

Gaat er dan niemand kijken?

S c h a k e l :

Wie? Waar? Dat zou roekeloos zijn. In die donkerte! Eén misstap en men is verloren. Meneer....

(zoekt)

de chauffeur zegt zelf, dat 't niet gaat. En die is in deze streek toch 't beste bekend.

C h a r l o t t e :

(dof)

Ja.

(na 'n oogenblik, plots, met 'n begin van uitbarsting)

God, meneer, ik vind het hier zoo vreeselijk!

S c h a k e l :

(opkijkend)

Wat zegt u?

Charlotte:

Die stilte, die eenzaamheid! 't Drukt op me, 't maakt me benauwd. Om gek van te worden!

(Schakel kijkt haar zwijgend aan. Na 'n oogenblik)

Of me iets bedreigt, dat ik niet ontloopen kan! 't Is afschuwelijk!

Schakel:

(voorzichtig, onderzoekend)

Heeft u misschien... gewetenswroegingen?

Charlotte:

(bijna brutaal)

Hè?

(achterdochtig)

Waarom zou *ik* die juist hebben?

Schakel:

(bewaart z'n kalmte)

Men weet nooit, wat er in 'n ander omgaat. Daarom vraag ik. Het gebeurt wel, als men plots tegenover de groote natuur wordt geplaatst en in omstandigheden, welke moeilijkheid met zich brengen, dat men dan 'n nieuwen kijk krijgt op zichzelf en veel in zijn leven betreurt. Ik giste slechts. Het is nu eenmaal zoo'n beetje mijn ambt, 't hart van de menschen te onderzoeken.

Charlotte:

(weer nederig)

Ach, meneer, ik voel me wel heel ellendig.

Schakel:

(niet te warm)

Als ik u misschien... helpen kan?

Charlotte:

(nadenkend)

Helpen? Waarmee?

(na 'n oogenblik, 't hoofd schuddend, stil)

Nee.

S c h a k e l :

(nu toch eenigszins aandringend)

Men moet nooit

wanhopen. Wat men zich ook te verwijten heeft, altijd is er....

C h a r l o t t e :

(plots weer opstandig)

Ik heb anderen evenveel te verwijten als mezelf! Verstaat u dat? Waarom moet *ik* altijd op alles worden aangezien? Ik heb 't toch niet alléén gedaan!

S c h a k e l :

(zoekend)

Heelemààl begrijp ik u niet, maar....

C h a r l o t t e :

(fel)

Dat doet u wèl! U is precies als al die anderen! U kijkt naar me op 'n manier, u spreekt tegen me op 'n manier....! Past u op! Zoo hebben er wel meer gedaan, die later heel liefjes bij me kwamen!

(loopt geagiteerd naar voren. Schakel, over die laatste woorden in stilte zeer verontwaardigd, wendt zich naar 't raam rechts, met z'n rug naar de anderen, 'n Stilte)

.

B a r o n e s :

(als Charlotte even vlak bij haar is)

Wat hoorde ik? Zijn ze gaan wandelen?

C h a r l o t t e :

(zacht, kort)

Ja.

B a r o n e s :

Zoo na den eten?

(Charlotte knikt)

- Ik moest eigenlijk ook even loopen.

(met 'n bête lachje)

Ik heb zoo lang gezeten, dat ik niet weet, of ik nog wel staan kan!

C h a r l o t t e :

(streng)

Blijft u liever zitten!

Barones:

(opkijkend)

Wat zeg je?

Charlotte:

(alsvoren)

Dat 't verstandiger voor u is, als u zitten blijft!

Barones:

(haar begrijpend, langzaam, tergend)

Wel wel! - Ja, ja, zoo zijn die duifjes. Als je ze niet dadelijk wegjaagt, dan pikken ze, pìkken ze!

Charlotte:

(brutaal)

Heb *ìk* gevraagd, om bij je te blijven? Jullie draaien altijd alles om!

Barones:

(doorgaand)

Pìkken ze.

(met 'n laatste zwakke opleving van ouden haat)

O, ik kèn ze! M'n huwelijk zou heel anders geweest zijn, als jelui er niet waren.

Charlotte:

(er dadelijk fel op ingaand)

Hè? Nee, ìk zou anders geweest zijn, als jullie soort er niet was, tenminste die mannen, die ze er bij jou op na houden.

('t bijna uitschreeuwend)

Mij verwijten ze altijd maar! Maar wat *ik* heb moeten verduren, dat wordt niet gevraagd!

Barones:

(zich nog verdedigend)

U gedraagt zich op 'n manier!

C h a r l o t t e :

(door alles heen)

Kijk naar jezelf! Je drinkt,

zooals *ik* nog nooit heb meegemaakt. En als je kon, zou je je verven met zóó'n dikke laag er op. En

(wijst op 't eene valies, dat geopend is)

je hebt me daar 'n parfum laten ruiken, waar *ik* misselijk van word.

(haast komisch)

Mensch, je bent niet waard, dat ik je aankijk!

(loopt naar rechts)

.

B a r o n e s :

(geheel ondersteboven)

Ik moet loopen, ik moet loopen!

(doet 'n zwakke poging tot opstaan)

.

Tweede Tooneel.

De vorigen. William komt van links; daarna Du Four.

W i l l i a m :

(loopt even heen en weer in den fond, blijft vervolgens onwillekeurig 'n oogenblik naar de ramen kijkend; dan:)

Ik weet niet, wat ik doen moet. Ik kàn niets doen.

S c h a k e l :

(bijkans berustend)

Nee.

(Du Four verschijnt links. Charlotte blijft hem, geheel rechts vóór, onafgebroken aanstaren.)

W i l l i a m :

Zoo'n stommiteit ook, op dit uur nog uit te gaan! Hadden ze 't mij maar gevraagd!

B a r o n e s :

(tot wie dit gesprek niet doordringt)

Meneer, ik heb me te beklagen. Ik word hier behandeld op 'n manier....

William:

(ongeduldig)

O, mankeert er weer wat aan?

(naar de twee flesschen kijkend)

Die wijn schijnt anders nogal in den smaak te zijn gevallen!

Barones:

(gedwongen)

Wat de dokter me voorschrijft....

William:

Ja, ja!

(heeft nu ook de tweede flesch tegen 't licht gehouden, voor zichzelf:)

Geen druppel meer in!

Barones:

Wilt u me alstublieft naar 'n andere kamer brengen? Er is hier 'n persoon, die....

William:

(er zich van af makend)

U kunt gaan, waarheen u wilt, dame!

(gaat naar den fond)

.

Barones:

(teleurgesteld)

O! -

(keert zich naar rechts)

Wilt ù....

(ziet nu pas goed, dat Du Four daar staat en wenscht van diens diensten toch liever geen gebruik te maken)

Nee!

(onwillekeurig maakt ze 'n zoekende beweging naar haar handtasch en wanneer ze die gevonden heeft, houdt ze die bij zich. Naar links kijkend)

Ach, dominee....

S c h a k e l :

(beleefd naar voren komend)

Pardon, mevrouw!

B a r o n e s :

Ik loop soms zoo slecht. Wilt ù me....

S c h a k e l :

(die haar toestand nogal pijnlijk vindt snel)

Ik kan u naar de keuken brengen, mevrouw.

B a r o n e s :

(met 'n vaag protest)

Naar de....

S c h a k e l :

(geruststellend)

O, 't is er heel gezellig.... en warm!

B a r o n e s :

(zich met zijn hulp opheffend)

Als 't dan niet anders kan! Er is hier iemand, die.... Dat schepsel!

S c h a k e l :

(sussend)

Ssst, Ssst.

B a r o n e s :

(zich opwindend)

Waarom zou ik zwijgen? Ik zal....

S c h a k e l :

(met 'n zekere strengheid)

We hebben allemààl onze zwakheden, mevrouw.

B a r o n e s :

(hem aankijkend)

Wat zegt u?

(loopt nu)

Dat ik soms zoo moeilijk loop, komt door m'n been. Daar heb ik....

(praat verder, terwijl ze naar links gaat, ondersteund door Schakel)

.

William:

(krijgt plots 'n idee)

Ik kon 'n lantaarn buiten hangen! God weet, wat ze daar nog aan hebben!

(Volgt de anderen snel links.)

Derde Tooneel.

Du Four, Charlotte.
Du Four staat nog altijd bij de deur links. Charlotte rechts vóór. Ze heeft hem voortduren scherp in 't oog gehouden. 'n Korte stilte.

Charlotte:

(komt recht op hem af, hem peilend tot op de ziel)

Weet jij er van?

Du Four:

Van wat?

Charlotte:

(schor)

Heeft ie 'r vermoord?

Du Four:

(met groote verbazing)

Hè?

Charlotte:

(eenigszins gerustgesteld)

O, daar sta je dus buiten. Je bent anders tot alles in staat!

Du Four:

(vastberaden)

Als 't moet, ja! - Maar waarom vraag je....

Charlotte:

(bijna met 'n angstkreet)

Heb je die gil dan niet gehoord?

Du Four:
'n Gil? Wanneer?

Charlotte:
Dat weet ik niet. Juist, toen jullie gingen eten.

Du Four:

(gespannen)

Nee. En dacht je....

Charlotte:

(gejaagd)

Hoe kan ik dat zeggen? 't Is misschien maar 'n beest geweest! 't Klonk zóo afschuwelijk! Maar toen ik in de keuken kwam, omdat dat....

(naar de schouw kijkend, met haat)

mènsch 'n tweede flesch wou hebben en ik herinnerde me op eens, dat jij zoo iets zei, dat je 'm niet vertrouwde en ik van die vrouw geen last meer zou hebben, toen schoot me iets door m'n hoofd en ik was bang, dat jij daar ook de hand in had. Maar dat is niet zoo, wel?

Du Four:

(de hand aan 't hoofd, tracht snel na te denken)

Hou toch je mond! Ik zeg je van nee. - Heb je maar één gil gehoord?

Charlotte:
Ja.

Du Four:
En weet je niet zeker, dat 't van 'n vrouw was?

Charlotte:
Zeker? Nee.

Du Four:
Dus 't kan ook wel van 'n man geweest zijn?

Charlotte:

(zeer twijfelend)

't Is mogelijk.

Du Four:
Of van beiden tegelijk?

Charlotte:
Hoe weet ik dat?

Du Four:
Hoe klonk 't?

Charlotte:

(weer even de hand voor de oogen)

Niet om na te vertellen!

Du Four:
God allemachtig, als ze sàmen 'n ongeluk hebben gekregen! Of als zij hem mee heeft gesleurd, toen hij 'r van zich afduwde!

Charlotte:

('t geval nu voor zich ziend)

Jezus!

Du Four:
Dan ben ik 't kwijt! Vóór ze die lijken vinden en of ze er mij dan nog bij toelaten! Hij heeft alles bij zich!

Charlotte:
Weet je dat zeker?

Du Four:
Ik heb z'n bagage toch nagezien? Met die hand van me, 't ging lastig genoeg. Nee, hij draagt den aap bij zich. En als-ie daar ergens in de diepte ligt, kom er maar eens aan!

Charlotte:

(na 'n oogenblik)

Arme vrouw!

Du Four:

(ongeduldig)

Dat mensch, daar gaat 't nu niet om!

Charlotte:

(ironisch, beklagend)

Z'n zuster!

Du Four:
Ja, hij heeft alles gedaan, wat-ie kon, om onbekend

te blijven. Ze weten dat ‘meneer’ met z'n vrouw op reis is. En onder dien naam,

(spottend)

Wildink! en met 'n zuster, dat leidt weer af. - God, God, als me dat nu toch nog ontging!

(loopt heen en weer in den fond)

.

Charlotte:

(na 'n oogenblik, langzaam, bijna blij)

Als ze niet terugkomen, dan....

Du Four:

(kort, bijtend)

Onzin! Ze moèten terugkomen. Zóó lang zijn ze nog niet weg. Misschien zijn ze verdwaald. In elk geval, *hij* komt terug. Misschien dùrft ie nog niet. Hij enscèneert 't geval, moet kunnen vertellen, dat ie van alles in 't werk heeft gesteld, om 'r te redden. Dat kost tijd en met die donkerte!

(zich moed insprekend)

Hij komt zeker!

Charlotte:

(alsvoren)

Als ze niet terugkomen, dan....

Du Four:

(ongeduldig)

Wat dan, wat dan?

Charlotte:

(met 'n verlichting)

Dan ben ik er van af!

Du Four:
Waarvan?

Charlotte:
Van wat jij me wou laten doen!

Du Four:
Klets niet zoo. Jij verdient er toch ook aan?

Charlotte:

(wanhopig)

God, houdt dat dan nooit op?

Du Four:
Natuurlijk niet! 'n Mensch moet toch leven?

(cynisch)

Ieder z'n vak.

Charlotte:
Je weet niet, hoe ellendig ik tegenwoordig ben! Na die ziekte van me....

Du Four:

(ongeduldig)

Hou daar maar over op!

Charlotte:
Die dankte ik toch ook aan jou!?

Du Four:

(haalt z'n schouders op)

Dat is jullie risico.

Charlotte:
O, wat kan jij vreeslijk zijn! En dan hààt ik je, dan....

Du Four:

(pakt plots haar hand beet, wil 'r weer charmeeren als in 't 1e bedrijf)

Hààt je me?

Charlotte:

(zich ditmaal losrukkend)

Laat me! O, je bent zoo slecht voor me, zoo gemeen!

('t bijna uitschreeuwend)

En daarom zal ik 't heerlijk vinden, als ze dood zijn, alle twee. Die vreeslijke kerel en zij ook dan maar!

Du Four:

Je weet niet wat je wenscht!

C h a r l o t t e :
Dat weet ik wel!

(met haat)

O, wou je me nog op 'm afsturen, als je wist, dat hij dàt gedaan had, dat daar buiten, dat afschuwlijke?

Du Four:

(heftig)

Idioot, maar dan juist! Dan had je de baan vrij! Jij kan soms raaskallen als....

(op gerucht van links houdt hij plots z'n mond en beduidt ook haar, te zwijgen. Hij neemt de ongedwongen houding aan van iemand, die met 'n dame 'n onbelangrijk gesprek voert)

.

Vierde Tooneel.

De vorigen; William en Eefje komen van links.

William:

(geruststellend tot Eefje)

Ik zou er maar niet te veel aan denken. Als ze op den weg gebleven zijn, kàn hun bijna niets gebeuren. We moeten afwachten, dat is alles. En wie weet, nu we geen van allen aangekomen zijn, hebben ze ons al gemist, zijn ze ons gaan zoeken en hebben ze die twee 't eerste opgepikt! Je ziet meer van die gekke dingen.

Eefje:

(schrikt om 'n rukvlaag van den wind langs de ramen)

Hè, wat waait 't!

William:

(bedenkelijk)

Ja, 't weer wordt niet te best.

(Charlotte heeft zich aan de groote tafel gezet, geheel rechts en staart strak voor zich. Du Four houdt zich nerveus op den achtergrond, rechts, kijkt ook wel naar buiten. William en Eefje komen bij de schouw.)

Eefje:

(even alles van zich afzettend, op geheel anderen toon)

Ik heb zoo'n bewondering voor u!

William:

Onzin!

Eefje:

(eenvoudig)

Heusch!

William:
Wat valt er nu aan 'n mensch te bewonderen? Dat hij is, zooals hij is, daar kan hij ten slotte zelf niets aan doen. Of je 'n beroemde generaal bent of 'n verloopen straatveger of wat dan ook, je bent 't buiten je eigen toedoen, al maken sommigen zichzelf of anderen wijs van niet. En als je iedereen op de keper beschouwt, is niemand eigenlijk nog veel bijzonders.

Eefje:
Maar dat u zich zoo hebt kunnen vrijhouden van alles, waardoor u in uw eigen oog niet meer u zelf zoudt zijn!

William:

(spottend)

Vrij? Aan 't stuur van 'n autobus?

Eefje:
U begrijpt heel goed wat ik bedoel!

William:
Ssst! Laat de anderen 't niet hooren. Als ze merken, dat 'n dichter-schrijver hen tegen den grond heeft gegooid,

blijft er niets van me heel. 'n *Chauffeur* mag dat doen: 't behoort tot z'n vak. - Vrij? Aan 't stuur van.... En van wàt 'n autobus! 'n Rammelkast, die je door merg en ziel davert! Maar van die wrakke levenmakers houd ik, zie je? Ze moeten mij niet zoo'n mooi opgepoetst wagentje geven, waarmee je geen kunstjes kunt uithalen, zoo fijn zijn ze. Nee, ik moet zoo iets onsolieds en wilds onder me hebben waarmee wat te wagen valt! Dan ga ik er als 'n duivel op los en 't liefst naar boven, naar hier, waar 't zoo vrij is, zoo wijd! Ja, Pegasus is tegenwoordig ook al ondergebracht bij de motorbranche. Enfin, 'n erg betrouwbaar beest is 't nooit geweest. Hij hoort dus wel bij ‘Good Luck’!

(vertrouwelijk en luchtig)

Want onder ons gezegd, wagens als *wij* er op nahouden, moorddadig!

E e f j e :

(met 'n lachje)

Dat hadt u ons dan wel wat eerder kunnen vertellen!

W i l l i a m :

Wel nee, 't loopt bijna altijd goed af. 'n Ongeluk kan je ook in je eigen luxe-wagen overkomen. Als 't maar zoo wezen moet! 't Zou ook wat moois zijn, als de kansen niet voor iedereen gelijk waren! 't Heele leven is maar 'n ‘good luck’, hoor! -

(plots, met jongensachtigen overmoed, warm)

En, lieve hemel, Eefje, dan hadden we samen dit heerlijke avontuur toch niet gehad!

E e f j e :

(met iets van coquetterie)

O, is dit 'n avontuur?

W i l l i a m :

(als verwijtend)

Hè, hè, 'n béétje romantisch moeten we 't toch houden!

(zacht, iets ernstiger)

Ja, Eef, *joùw* avontuur is 't in elk geval. En buit dat uit, kind, want veel zul je er in jouw leven niet krijgen.

(snel)

- Mooie Eef....

(op 'n tegenstribbelende beweging van haar)

Ja, laat ik je zoo noemen, want 't is de waarheid en wat komt 't er op aan? Morgen gaan we weer van elkaar en je ziet me waarschijnlijk nooit meer. Wat 'n veilig gevoel, hè, dat te weten: ik kan je eigenlijk zelfs niet eens blameeren. Want morgen ben ik weer 'n vreemde voor je en voor goed, en 't zal zijn, of we elkaar nooit gekend hebben. Wat 'n heerlijkheid en ook wat 'n zalige ellende! Bijna dat vreemde, wonderbaarlijke dat maar zelden in je leven komt, gegrepen te hebben en er dan eeuwig verwijderd van te zijn! Eef, je bent wel te benijden!

E e f j e :

(zacht, onzeker)

Ik zal maar denken, dat je 'n dichter bent!

William:

(overtuigend)

Is 't dan geen avontuur? Je reist, met je màn natuurlijk. O, dat is zoo dom, Eefje! Reizen moet je alleen of desnoods met 'n ander. Want 'n reis is 't zoeken naar 't nieuwe, 't ongekende. En wat zul je in 's hemelsnaam voor verrassends ontdekken bij 'n man, met wien je al jaren 's morgens opstaat, den heelen dag redeneert, kibbelt, berekent en 's avonds weer onder de dekens trekt? Enfin, je hebt die dwaasheid begaan als zoo velen - ik heb er al wat meegemaakt in m'n autobus! En 'n zure gezichten! - en je kijkt naar 't nieuwe landschap. Je ziet ook verschillende nieuwe gezichten, je rêvasseert, fantaseert, maar je blijft aan de zij van je man en jullie praten over precies dezelfde vervelende dingen als thuis. Daar, opeens, gebeurt iets. Goddank! Bom, pang, je ligt met 'n troepje reizigers onderste boven en met elkaar zijn jullie 'n poosje opgesloten in de eenzaamheid, ver van 't gezanik der wereld, midden in de groote natuur. En zie, wie steekt je de hand toe, wie kijkt je diep in je zonnige oogen, wie omgeeft je voortdurend met z'n oplettendheden en zorgen? 'n *Nieuwe* jonge man en die nog wel 'n dichter is! Je hebt van 'm gelezen en toen reeds wekte hij gevoelens in je, die je bij den ander niet vond. Die ging op in z'n daaglijksche kleine plichtjes en dat stelde je te leur. Die verzen, als je ze voorlas, hij luisterde er maar half naar. Maar deze! Hij verlaat je geen minuut, is altijd om en bij je als 'n duif bij de til. Durf nu eens tegen me te liegen, dat je er niet heelemaal onrustig èn zielsgelukkig door bent? God, 't is toch zoo ongevaarlijk! Ik heb je nog niet eens gezoend en dat zal misschien zelfs nooit gebeuren! Maar bedenk, Eefje, dat de ongewisselde zoenen dikwijls de heiligste zijn!

Eefje:

(met 'n zwijgende bekentenis)

Wat heb je toch dadelijk aan me gevonden?

William:

Lieve hemel, het is er dadelijk of het is er nooit! Met al dat andere bedriegen we ons zelf maar zoo'n beetje. Moet je 'n bloem bestudeeren voordat je hem mooi vindt? God, Eef, je bent zoo'n bloeiende heerlijkheid, dat 'n ontvankelijk mensch als ik er wel door verrukt moèst worden!

Eefje:

(alsof ze dat laatste niet gehoord heeft, droomerig)

Ja, vrij te zijn! Ik heb er dikwijls zoo naar verlangd in dat dorp van ons....

William:

(er snel tusschen werpend)

't Paradijs!

Eefje:

Maar je zit vast aan allerlei banden, allerlei belangetjes, allerlei dingen. 't Schijnt niet anders te kunnen.

William:

(met 'n vage berusting)

Ja, we moeten ons wel wat schikken, allemaal. Ik ook, al is 't dan op *mijn* manier.

Eefje:

(weer met warme bewondering)

Ja, maar jij....

Du Four:

(plots, met 'n hevigen schrik, bij 't raam rechts)

Jezus!

(de anderen schrikken mee)

.

William:

Wat is er?

Du Four:

(met halve stem)

Ik zag daar wat. En ik hoorde iets!

(allen luisteren. Men verneemt groeiend windgerucht)

.

William:

(na 'n oogenblik, bedenkelijk)

We krijgen storm. Ik dacht 't wel.

Du Four:

(weer na 'n oogenblik, bijna met 'n gil)

Kijk!

(wijst naar 't raam)

.

William:

(met eenige hoop, naar de deur willend)

God allemachtig! Zouden ze 't zijn?

Du Four:

(wil hem beletten, open te doen)

Doe niet open! Als 't iemand anders is!

William:

(bezig met slot en grendel)

Wat dan nog? Niemand van ons heeft toch kwaad gedaan? En met ons allen kunnen we tegen iedereen op, dunkt me!

(Terwijl William de deur open krijgt, stelt Du Four zich eenigszins verdekt op in den fond, gereed door de 2e deur rechts te verdwijnen. Charlotte is geheel naar voren gedeinsd, rechts. Eefje staat nog bij 't vuur.)

(Wordt vervolgd)

In memoriam Albert Vogel door Hermance Farensbach.

Ik ga door den droom van November, de onwerkelijke wereld van zwarte boomen, dood water en ijlen roerloozen nevel. Nauwelijks hoor ik den stap van mijn voet, want de mist dempt alle geluid.

Het is wonderlijk zoo te loopen langs vochtige wegen, bewogen voort als door machten buiten onszelf, en alles te voelen ver, heel veraf.... zóó veraf als het eigene leven, vergeten schijnend sinds jaren, en bloeiend toch met gestadige vlam ergens.... wij weten niet waar.

Er is iets gebeurd, iets vreeslijks, een vriend, een heel groot vriend, is gerukt uit ons midden, plotseling. Ik begrijp het niet heelemaal. Ik weet alleen dat hij ligt op zijn kamer, waar ik niet scheen in jaren geweest, en dat hij mij voorkwam ver als een beeld van witte doorschijnende was. En hij glimlachte, dat was het vreemdste van alles. Hij glimlachte zacht als één, geheven uit boven de wereld, die voor zijn verheerlijkte oogen open ziet stralen der hemel-roos diepe, verblindende glanzen.

Boven mijn hoofd, hier en daar, zweven enkele bladeren, los, nog aan de takken der boomen. Zij schijnen geslagen uit loover-dun goud; en eensklaps weer zie ik in mijn verbeelding den haarband, die mij eenigen tijd geleden bewond'rend deed stilstaan en poozen lang voor een glazen museum-vitrine. Deze band was gemaakt van heerlijk, zuiver geel goud, dat een rooden weerschijn had in de stoffige groeven, het kleinood versierend op enkele plaatsen, en droeg als ornament aan den voorkant twee maal drie bladeren, gegroepeerd tegenover

elkander. - Bladeren als de broze eschdoorn-bladeren, hier en daar zwevend los nog aan de takken der boomen. - Het was een smalle band, die het hoofd had omsloten eens konings van voor meer dan tweeduizend jaren; en dèzen band had ik willen drukken mijn vriend rond de marmeren slapen. Want hij lag daar neêr op de baar, een Caesar gelijk. En het was niet de mond, als een snede scherp in het krachtig gelaat; noch de kin stekend vooruit, niet te verwrikken; noch de machtige schedel, die hem maakten voor mij tot den heerscher, neen de ziel was het, de ziel van een koning, die sprak, zelfs na den dood nog, uit deze nobele trekken.

Ja, ik herhaal het, een koning was Vogel, een rots in den tijd! Hij was als een boom, die met zijn wortels geslagen diep in de aarde, opschiet suizelend-hoog, tot in het Zenith des hemels.

Een Heros was deze man, een halfgod, qua zijn wezen van àlle tijden, en ergo dus ook van deze rampzalige eeuw. Geen besefte dieper dan hij de tragiek eener cultuur, stijgend, stijgend, altijd stijgend, zich heffend over haar toppen, en zinkend ineen krachteloos nu, zich langzaam ontbindend in misdaad, ellende, bederf en verwording. Maar als vele, minder genialen gaf hìj nooit de degeneratie van onze tijden, wier scherpere prikkels immer meer ontzenuwen ons toch reeds bijkans ontzenuwd geslacht, neen, hìj was een man, hìj gaf steeds des levens synthese, en dàt was zijn grootheid!

Daarom ook waren hem lief de geweldige monumenten der wereld-litteratuur als Don Quichotte, Coriolanus en Oedipus, want een Don Quichotte was deze fiere strijder in zijn verheven idealisme; een Coriolanus in zijn adel, trots, moed en teederheid; een Oedipus in zijn koningschap, want is niet de kunstenaar de van God gekroonde, uit hoofde van zijn begenadigden staat, geroepen om te regeeren over het menschdom?

O Oedipus, het was een drama geschreven uit Vogel's eigene ziel! En wie zijn edele, klankrijke stem heetf hooren zeggen de machtige verzen van dit beklemmende treurspel, waarin met adem-benemenden climax het noodlot voltrekt zich aan den koningsmensch Oedipus, de mannelijk-sterke, en aan de teed're Jokaste, zijn moeder en gade; wie Vogel in deze tragedie hoorde vertolken de beminnende vrouw, den beminnenden man,

den dreigenden heerscher en den sidderenden slaaf; wie hem tenslotte uit hoorde stooten den loeienden kreet van wanhoop; wie het geluk had, dit alles te hooren, hij weet dat deze groote declamator peilde het menschelijk hart in zijn zon-diepte, stralendste vreugden, in zijn rauwste verscheurdheid en zwartste, norizonlooze ellende. Deze psycholoog bij uitnemendheid kende door en door het manlijk-, zoowel als het vrouwlijk gemoed, want in hem, den kunstenaar schenen de beide geslachten op geheimzinnige wijze samen te vloeien tot een éénheid van hoogere orde, een wezen, wiens geest uitsteeg ver boven beiden, en tegelijkertijd beiden omving in warm, moederlijk mededoogen.

Men heeft Vogel wel eens verweten een te zware golving in zijne verzen. De opvatting der modernen is anders: Men zegt als proza, of bijna als proza, wat door den dichter niet is als zoodanig geschreven, noch is als zoodanig bedoeld. En al kunnen op deze wijze soms verrassend-oorspronkelijke effecten worden bereikt, men mist in dergelijke voordrachten steeds toch het wezen der poëzie: De zielsmuziek deinend stadig voort onder alle toevallig gebeuren als de bindende grondtoon der eeuwigheid.

Ik ben mij er zeer van bewust, dat het hier niet de plaats is uit te wijden over theoretische vragen, maar even toch wil ik wijzen er op dat Vogel's manier van voordragen der klassieke tragedie, want dat was zijn fort, historisch gezien, zeker de juiste is. Men weet toch, dat bij de Grieken de monologen, zoowel als de koren dezer tragedies steeds werken door muziek begeleid - zij het ook muziek in een anderen zin dan de onze - en men de verzen op min of meer zangerig-rythmischen toon declameerde. En al leven wij nu - helaas! - ook niet meer in het oude Griekenland, werden de zonen van Hellas ooit in de kunst overtroffen? Zijn niet hun lauweren groen gebleven doorheen de tijden? Straalt niet hun ideaal der schoonheid nòg als een zon aan den hemel? Alles wat ‘mode’ is gaat voorbij, zooals de wolk-gevaarten trekken langs, het één na het ander, maar het zuivere licht der zonne blijft immer glanzend omvangen de donkere aarde. En in dit eeuwige licht heeft Albert Vogel geleefd en gestreefd, een kunstenaar bij de gratie Gods.

Als een ziedende bergstroom, stortend woest van landschap tot landschap, ving het leven van dezen begenadigde aan, om

zich te effenen langzamerhand tot den machtigen gang eener breede rivier, mondend uit in de diepe, oneindige zee. De hartstochtelijke vorscher, die alles greep, alles ontleedde, alles verzamelde in een onweerstaanbaren drang het levens-mysterie te willen doorgronden, verstilde zachtjes aan met de jaren tot den beschouwenden philosoof, in wien zich distilleert, druppel bij druppel, de klare wijsheid, uit veel ervaring gewonnen.

Maar als de harten éénmaal zóó rijp zijn, dan vallen de vruchten, en komt de groote Hovenier om den oogst binnen te halen. En ook koningen, en halfgoden, wier leven bijna een legende is, zijn sterfelijk, hoewel wij menschen dat nauwlijks begrijpen.

Mensch en dichter door Khouw Bian Tie.

Voor de kleine schare van zijn bewonderaars was hij, Verlaine, in de eerste plaats en voor alles de koninklijke zanger, die van het leven van ziel en wereld gezongen heeft met zoo melodieus geluid, dat men zich nog afvraagt hoe zulks mogelijk heeft kunnen zijn.

Werken zijn er, die den luisteraar dwingen tot devoot opzien, tot vervoeringen van hartstocht, tot hemelsche vreugden, of tot smarten, donker als het graf; maar geen is er, dat op die bijzondere wijze het menschenhart ontroeren kan als het zijne.

Onder de vele Fransche dichters uit de laatste helft der vorige eeuw scheen hij als bij uitstek vertrouwd te zijn met de spheer van den weemoed. Alles van hem is als geheven in die stemming, de stemming van najaar en schemering, van hunkering en dood. Telkens keerde hij daartoe terug, hetzij na - overigens schaarsche - momenten van pastorale blijheid of perioden van pervers genot. Zoo verlangen ook bergbewoners naar de frissche, ijle lucht hunner hoogvlakten en waar zij ook zijn, in steden, dorpen of op het land, overal voelen zij heimwee naar het oord hunner geboorte. Aldus ook hij naar dien vreemd-zachten toestand, waarbij hij naar zijn eigen woorden, zich tot schreiens toe droevig wist, zonder ervan bewust te zijn waarom.

Hij kon er alleen van zingen met ontroerde en ontroerende stem. Wie hem hoort, hoort van een verdriet, dat zich niet accentueert door zelf-beklag of ironie, maar zich enkel toont zooals het is. Bij hem werd het schrijnend zeer aan zijn hart

niet veroorzaakt door de spanning tusschen het Onbereikbare en het Verlangen daarnaar, maar het was een gesteldheid, die bestond, ook al zou hij niets te wenschen en alles bereikt hebben. Naar den weemoed neeg zich eenmaal zijn ziel gelijk die van anderen naar het geluk. Vandaar ook vrijwel geen opstand of spot in zijn werk, maar een voor zich uit zingen, gelaten, alsof er op de wereld niets anders was als pijn.

In korte strophen vibreeren zijn woorden, in korte strophen echter, die vol en vloeiend weten te zijn, nu eens gonzend als de superbe klank van een cello, dan weer fluisterend en suizend als een wind in den nacht. Dienovereenkomstig is ook de toon van zijn vers of donker en glanzend als ebbenhout, of als jongste bloesems teer en licht; maar altijd blijft die toon warm, de diepe kleur van zon-doorstoven ooft gelijk.

Hij was de groote Magiër, grooter dan Baudelaire zijn Voorbeeld, dan Rimbaud zijn Vriend, die de geheimenissen van zijn taal beluisterd heeft als welhaast geen ander onder zijn tijdgenooten en van zijn wetenschap later gebruik wist te maken met de soepelheid en gratie, die tegelijkertijd zijn meesterschap en adeldom verraden. De muziek van het woord, ziedaar waarvoor hij ontvankelijk was op uitzonderlijke wijze. In Frankrijk zou men waarschijnlijk tot Ronsard moeten terug gaan om een toon te vinden als bij hem, met dit verschil echter, dat Ronsard ondanks alles, den blijden lach had gekend der Renaissance, terwijl hij hooploos leefde in de ontstellende verwarring van zijn tijd.

Gelijk alle groote dichters is ook hij plastisch, wist ook hij voor zijn ontroeringen vormen te vinden, die vast en klaar zijn; maar van hen allen verschilt hij doordat zijn plastiek er een is, die niet zoo zeer in het fantasie-volle beeld als wel in de suggestieve macht van zijn melodie haar oorsprong vindt. Dit wil niet zeggen, dat zijn visie zwak of valsch zou zijn. Integendeel zijn verzen getuigen van een even fraaie als zuivere Verbeelding. Maar wat bij hem overweegt, is toch zijn melodie, zijn als gedempte en toch weer doordringend-klare, prachtig-sonore melodie. Onvergelijkelijk blijft zijn stem nazingen in het oor en roept stemmingen wakker, waarop men zich onverbiddelijk laat gaan en die voeren naar ziele-staten, waar het

vaal is en grijs, met ergens aan het einde de zachte vertrouwdheid van bleeken Dood.

'De la musique avant toute chose'

beleed hij zelve eens, en zoo iemand, dan heeft hij zijn eigen kunst-opvatting verwezenlijkt.

Aldus is hij geworden tot de dichter, die hij is, dichter van den Weemoed, wien de Weemoed verkoren heeft tot zijn zanger, in wien de Weemoed stem gekregen heeft, bij wien de Weemoed muziek is geworden, levende, trillende, ziel en zinnen boeiende, onvergankelijke muziek.

* * *

Wat deert het dan of men van hem weet, dat hij als mensch vele gebreken had? Het is waar: men zou wenschen, dat hij als zoodanig even voorbeeldig was als zijn dichterschap. Dan zou men hem kunnen begroeten als een afgezant van den hemel zelf, die met daad en lied de menschen aan de eeuwige schoonheid van het paradijs herinnert. Maar nu dat niet het geval is, wat geeft het nog? Heeft men er hem niet te liever om? Behalve bewondering immers kan men nu ook deernis gevoelen, deernis met dien weergaloozen dichter, die zoo zwak kon zijn en in zijn zwakheid zulke hopeloos-verkeerde dingen deed.

Hij was een onverbeterlijke zondaar, die na tusschenpoozen van middeleeuwsche rouwmoedigheid, zich voortdurend weer overgaf aan de vleiende bekoringen van het vleesch, maar o, welk een zondaar was hij, de arme, die in zijn ziel zulk een kostbaren schat van edele vermogens droeg. Van dienzelfden zondaar immers zijn afkomstig verzen, die nu nog en voor altijd de ziel ontroeren en verbazen door hun menschelijkheid en melodieuze macht.

Men ziet hem in den geest door de straten strompelen van Parijs, het hoofd gebogen, waggelend, een haveloozen bedelaar gelijk, een bedelaar echter, waarachter men een der grootste kunstenaars weet. Is hij niet als de prins uit het sprookje, die onder de menschen rondgaat en de hoogheid van zijn afkomst verbergt achter een verwaarloosd voorkomen?

Daarom kàn men hem ook niet verafschuwen, de glans van zijn dichterschap gloort door zijn ongelukkig menschenbestaan heen en houdt de aandacht als voor altijd gevangen. O, al betreurenswaardige daden, die hij beging, men verschoont en verzacht ze met de gereede bereidwilligheid, die in liefde is.

Zijn verslaafd-zijn aan den drank is een erkend feit. Men vergeeft het hem echter gaarne omdat hij immers zoo diep-ongelukkig was. Werd hij in zijn leven niet van ellende op ellende gestort en was hij niet voortdurend een prooi van de wereld en zich zelf? Hoe zou men hem dan de zoete vergetelheid ontzeggen, die hij in den wijn vond? Bovendien, wie zal zeggen of hij niet menige inspiratie daaraan te danken had? Was niet Omar Khayam een dronkaard? En Li Tai Po? En Edgar Poe? Hoe zou men hèm zijn liefde voor den drank kunnen verwijten, terwijl men haar bij anderen - voorzeker niet allen zijn meerderen - in een waas hult van poëzie?

Zijn mislukt huwelijksleven wijt men aan het onverstand van zijn vrouw. Zij begreep hem niet, hem, die in de eerste plaats dichter was. Daarom, dat hij haar ontvluchtte en als hij later weer naar haar terug verlangde en zij ondanks veler pogingen op zijn verzoek om terug te teeren met een echtscheiding antwoordde, vindt men haar hard en wreed. Waarom probeerde zij het niet nogmaals met hem? Hij had toch berouw. Wie weet, misschien zou hij inderdaad genezen zijn, in de koestering van het echtelijk tehuis zijn sidderende verlangens vergeten. Want hij had haar oprecht lief, haar de teere jonkvrouw uit ‘La bonne Chanson’.

Zijn zwerftocht met Rimbaud schrijft men aan den invloed van den laatste toe. Hij zat al zoo rustig in Parijs, toen Rimbaud hem met zijn bekenden brief, en weldra met zijn komst verontrustte. Toen was het uit met zijn jong geluk. Zijn hart verlangde den vriend te volgen in diens vreemden drang naar wijdheid en ruimte. En hij ging. En als hij later tot de ongelukkige daad kwam, die hem zijn vrijheid kostte, beschouwt men haar als een wanhopige poging om zich aan den fatalen invloed van den jongere te onttrekken. Rimbaud was schuldig, niet hij.

Zijn verhouding op het einde van zijn leven met twee publieke vrouwen, brengt men in verband met zijn ongelukkig huwelijk. Hij, die zoo verlangde naar teederheid en liefde en op zijn stamelen zoo een hard antwoord ontving van zijn eigen vrouw, had hij geen recht om elders zijn troost te zoeken? De beide ongelukkigen met wie hij verkeerde, ontfermden zich tenminste nog over zijn erbarmelijk bestaan.

Zoo vond en vindt men allerlei redenen om hem van zijn schuld vrij te pleiten. Men tempert het oordeel over zijn daden door haar te verklaren uit zijn levensomstandigheden. 'Pauvre Lélian' noemde hij zich zelven eens en als zoodanig verschijnt hij ook voor den kring zijner bewonderaars. Hij zondigde, niet uit moedwil, hoogstens uit zwakheid.

Op die wijze verdwijnt het beeld van den satanischen zondaar en daarvoor in de plaats treedt de figuur van den kunstenaar, van den tragischen kunstenaar weliswaar, maar die dan ook de tragiek van zijn leven wist om te zetten in onsterfelijke schoonheid.

En onaangerand blijft hij staan, alsof hij nooit mensch, maar alleen dichter is geweest.

* * *

In den laatsten tijd echter dreigt de mensch in hem de overhand te krijgen boven zijn dichterschap. Vroeger bewonderde men hem, ondanks zijn fouten, ja, men puurde er zelfs materiaal uit om zich nog meer tot hem aangetrokken te voelen. Men werd daartoe in de gelegenheid gesteld, omdat men in den grond van de zaak eigenlijk slecht op de hoogte van de feiten was. Wat wist men tenslotte van hem af? Zij, die hem kenden, wilden zijn dwalingen niet zien, die hem niet kenden, verpoëtiseerden in overgroote liefde voor zijn kunst, zijn persoon.

Met het jongste boek van François Porché echter is het met de voorstelling van den lijdzamen, passieven dichter gedaan. Daarin toch verschijnt hij in zijn feitelijke werkelijkheid en deze werkelijkheid sluit elke idealisatie volkomen uit.

Verre van het slachtoffer van zijn omgeving te zijn, was hij zelve een actieve, kwaad-doende persoon. In hem leefden

duistere neigingen, waaraan hij dikwijls toegaf met een koelbloedig cynisme. Het vleesch lokte en verleidde hem en zijn geslachtsleven was één ontreddering.

Al de feiten, die men tot voor kort van hem goed-sprak, komen door Porché's onderzoekingen in een ander licht te staan.

Zoo was hij niet de schuchtere minnaar van ‘La bonne Chanson’ of de smeekeling van de befaamde ‘Ecoutez la chanson bien douce’, maar in werkelijkheid schijnt hij bij wijlen een waarlijk onverdragelijke tyran geweest te zijn. Hij verliet zijn vrouw, niet omdat zijn hang naar ruimte en oneindigheid hem daartoe gebood, maar omdat zijn sexueele neiging tot Rimbaud hem daartoe dwong.

Aldus ziet men, dat zijn vriendschap met den mysterieuzen Rimbaud verre van uitsluitend geestelijk was. Bovendien verleidde niet Rimbaud hem, maar omgekeerd. Hij was dus geen slachtoffer, maar zelf de slechte genius van zijn vriend.

En toen hij zich later aan zijn jongeren metgezel vergreep, was het niet, omdat hij zich van een noodlottigen omgang wenschte vrij te maken. Neen, toen sprak de minnaar in hem, die niet berusten kon in een breuk en door het vooruitzicht daarvan tot wanhoop geraakte.

Ook de verhouding op het einde van zijn leven met twee publieke vrouwen moet thans anders worden beoordeeld. Zij was niet het gevolg van een hunkering naar liefde, maar eenvoudigweg een bevrediging van zijn brandende zinnen.

Dronkaard, vagebond, sensualist, dat alles was hij, niet omdat zijn levensomstandigheden hem daartoe brachten, maar wel degelijk ook omdat zijn karakter hem tot de zonden dwong, die hij deed. Te veel heeft men toegeschreven aan zijn zwakheid, te weinig aan zijn actieve, morbide neigingen.

Zal er nu een keer komen in de bewondering voor hem, nu dat Porché zulke te zijnen nadeele sprekende feiten geopenbaard heeft?

Eenmaal heeft men hem een vereering toegedragen, die al maar groeide naarmate met het voortschrijden der jaren men den mensch in hem vergat en men enkel aan zijn heerlijke kunst dacht. Porché vestigt thans weer de aandacht op den

mensch, op den mensch ontdaan van zijn dichterlijken tooi. Zal nu de liefde voor hem - bij wijze van reactie - in haat verkeeren, in haat en afschuw? Niemand, die het zeggen kan; alleen gissingen zijn mogelijk.

Enkelen ongetwijfeld zullen zich vol verachting van hem afwenden, in den geraffineerden zondaar onmogelijk meer den vereerde van vroeger kunnen en willen herkennen. Het boek van Porché vaagt de herinnering aan den ongelukkigen, maar stralenden kunstenaar, voor goed uit hun geest weg en wanneer in hun tegenwoordigheid over hem gesproken wordt, zullen zij blozen van schaamte om de vergissing, die zij eenmaal begingen.

Anderen zullen voorzichtiger zijn en eerst willen afwachten. Porché tenslotte heeft veel ontleend aan de memoires van 's dichters gewezen vrouw en het is de vraag, in hoeverre zij betrouwbaar zijn. Zij immers was betrokkene en daardoor kunnen haar verklaringen weleens tendentieus zijn. Mogelijk dat nog andere getuigenissen op te roepen zijn, die een anderen kijk zullen geven op het in elk geval wel zeer gecompliceerde leven van den dichter.

Eén kleine categorie blijft er, die ondanks Porché niet ophouden zal den dichter te bewonderen. Het is waar: ook deze getrouwen zullen ongetwijfeld zich onaangenaam verrast voelen en misschien zelfs een opwelling van teleurstelling niet kunnen onderdrukken. Maar de schoonheid, die de dichter hun als een levenslangen schat gegeven heeft, zal bestand blijken tegen het dikwijls walgelijke van zijn menschenbestaan. Zij zal een stemming in hen wakker roepen, die verzacht en verteedert; misschien uit dankbaarheid, misschien uit roekelooze bewondering.

Bij de onthullingen van zijn vrouw zullen zij denken aan ‘La bonne Chanson’, en deze teere gracieuse verzen, zullen bij al het wreede, dat zij juist over hem lazen, hen herinneren aan die weinige momenten uit 's dichters leven, toen hij in alle oprechtheid naar liefde verlangde, alle heil daarvan verwachtte en hij zoo kinderlijk-blij zong van zijn ophanden zijnde verbintenis.

Wat zijn verhouding tot Rimbaud betreft en zijn uitgespon-

nen zinnelijkheid in ‘Parallèlement’, worden zij niet overstemd door zijn stamelende biecht in ‘Sagesse’?

Zeker, het is waar: hij zondigde, zondigde veel en verschrikkelijk, maar daarnaast kende hij ook momenten, waarbij zijn hart gansch leeg was van aardsch verlangen en hij enkel smachtte naar God en Heiligheid.

En bovendien, of men wil of niet, men kan hem niet vergeten als dichter. Over en boven alles heen blijft zingen die klare, weemoedige stem, die al sidderend van emotie verhaalt van wanhoop en ellende, boetvaardigheid en rouw. Voor die stem vergeet men tenslotte den mensch en alleen de dichter leeft als een nooit genoeg te bewonderen werkelijkheid.

Wie zal gelijk hebben? Zij, die hem terugwijzen? Die hun oordeel opschorten? Of de minnaars van schoonheid tot elken prijs?

Wie zal het zeggen? Hoe echter het oordeel over zijn mensch-zijn ook moge uitvallen, de waarachtigheid van zijn dichterschap blijft een door alle eeuwen onloochenbaar en onaantastbaar feit.

Uit mijn Bloemenboek door Henriëtte Mooy.

I.
Primula.

Primula, met je vele lichtgroene bladeren, vriendelijke kamer-primula, met je mooie rôze kroontjes, lila kroontjes, rôze-lila-paarse kroontjes, hofjesjuffrouwen-troetelkind, plant, die zoo treffend wel kleurt bij oude en bleeke gezichten waarin leed zijn schoon en droevig spoor heeft achtergelaten, die zoo rijkelijk veel water en zoo veel zon aan kan en die daardoor zoo'n echt gezelligheidsleventje leidt, die zomer en winter door blijft bloeien wanneer je gewaar wordt dat men je graag mag, - uit de dichte frischte van je bladerengroen kom je steeds zóó jong en lachend opgeloken, dat het telkens is alsof je nimmer te voren nog ooit had gebloeid.

Alleen om oude menschen de l e n t e niet te doen vergeten doe je dat, vriendelijke primula, liefde's beeld!

II.
Geranium.

Lieve geranium, je had zoo'n langen hals, zoo'n langen, dunnen vogelenhals, die je niets moói stond, en daarom sneed 'k hem af en 'k zette hem rechtovereind naast den stam en 'k deed nog een stokje er bij, opdat mijnheer kon leunen als 't noodig was.

En belangstellend keken we toe hoe lang ‘die flauwiteit’ wel

overeind zou blijven staan. Maar hij bléef overeind, de hals! En de bloem, eerst wat schraal nog, bloeide zich dik in een prachtige rondte, en dat niet alleen: een bundeltje slap-neerhangende knopjes beurde zich op en een tweede bloem te verschijnen begon. En het dunner-geworden bladerengroen werd weer van het vilt dat het hoorde te zijn. Of blessuur noch vernedering ooit was geweest, een nieuwe complete plant ging ontstaan.

Geef van je regeneratie-vermogen, sterke geranium-ziel, wat aan mij!

III.
Fuchsia.

Fuchsia, geliefde fuchsia, als ik je kleine, donkere blaadjes, die iets zoo vriendelijks, ingevouwen innigs, oprechts en tevredens hebben, beschouw en ik zie je klokjes zoo kleurig en vroolijk aan de buigende steeltjes bengelen, - dan denk ik aan moeder.

Niet alleen omdat zij veel van je hield denk ik aan haar, maar omdat je werkelijk op haar gelijkt.

Jelui-beidjes zijt van eén soort, -: stil vol leven op een kleine plaats.

En wanneer 'k je zie staan in de diepe vensterbank, voor het lichte raam, dan moet ik mij ervan terughouden om op je toe te stormen, mijn armen om je heen te slaan, je aan mijn hart te drukken en je te kussen op al je bladertjes, klokjes, kraagjes en klepeltjes.

IV.
Roos.

Roos, nu ik je zoo in mijn hand neem, denk ik aan iets. Ik doe om je gezicht eens heel voorzichtig mijn twee handen en ik bekijk je stil en lang.... en streelend gaat mijn vingertop de lijnen van je lieven vorm na, beroerende je bloemblad o zoo zacht. Ik adem dicht in je nabijheid, 'k voel warm je worden en terwijl de geuren van je ziel zich mengen met den adem

van de mijne, fluister ik je met trillende lippen toe: ‘Ik heb je lief’.

Het is je bij die woorden of een blauwe, glansbeladen satijn-vlinder kwam tot je dalen, in lauwen, lichten zomernacht. Je sidderde, verlangen hief zich zoet. En de blauwe satijn-vlinder kust je voorzichtig, voorzichtig kussend dringt hij al je geheime kamertjes binnen, voortgaand tot diep in je honinghart.

En dan open ik mijn oogen en dan laat ik je los, en ik zet je weer daar waar je was, en ik doe een stap en ik ga uit de deur en ik ga uit het huis en ik ga uit de stad en ik ga uit het land en nimmermeer zie je me weer.

Roos, nu ik je zoo in mijn hand had, dacht ik aan iets.

V.
Sleutelbloem.

Lieflijk sleutelbloempje, geel-lichtend bloemballonnetje op de weiden, bij de beekjes, in het bosch, - ik heb er al zoo dikwijls over nagedacht, maar niets kan ik vinden, waarmede je zoudt zijn te vergelijken.

Je bent mijn lievelingsbloem, maar ik kan niet zeggen waarom, misschien is het om je klein en zoo bekoorlijk wezen, om je ongerepte morgenfrischheid, om de verrassing telkens van de vele héél-mooie bloempjes dicht bij elkaar aan één ronde tros, of om het flanel-achtig zachte van je, dat denken doet aan pasgeboren lammetjes, aan lentevreugde en aan room. Ik laat je rustig staan, hier, op het plekje waar je bent, op de glooiende weide, in het groote bosch, - ik zou niet weten met wie of wat ik je moest vergelijken, maar ik vind je juist geschikt, teere bloem, mijn lievelingsbloem, om mijn heete tranen onder je stil trosje te verbergen.

VI.
Kastanjeboom.

Kastanjeboom, ik weet heel goed, dat ik vroeger in je gezellige kruinen heerlijk heb geleefd. Ik had een mooie woning van groen, ik sliep 's nachts veilig op je takken, mijn armen

gevouwen boven mijn hoofd. Ik speelde er met mijn kindertjes, we leerden ze de reuzenzwaai, mijn man en ik, we lieten ze klimmen, klauteren, glijden, vèr-springen, we speelden honderduit verstoppertje, we hadden dikwijls dolle pret. Ik vertroetelde de kleintjes wanneer ik ze nog zoogde, maar later gaf ik ze wel eens een klap. Soms trokken we dagenlang met het heele gezin door de takken, stoeiende steeds met elkaar. Dat was een gelukkige tijd. Lang is het geleden en veel is er veranderd sindsdien, maar, zonnig, geriefelijk loovertakkenhuis, ik voel best dat wij elkaar nog kennen hoor! En als ik mijn sterke tanden van vroeger nog had, dan zou ik eens een klein stukje van je bast afknabbelen.

VII.
Goudsbloem.

Stralende gulden goudsbloem, - niet je vele verrukkelijke zonnehoofdjes wil ik in mijn kamer zien, niet hier en daar en overal dat opgedans van glans, alsof er vreugdevuren ergens voor ontstoken zijn. Neen, gul geopend ‘hart van goud’, je herinnert me aan veél te veel, en bovendien, je zoudt me duizelig en dronken maken, indien ik geloofde aan al het geluk waarvan je spreekt, waarvan je met zoo'n nadruk spreekt, dat het is alsof de kamer er van davert. Ik zal je brengen in het schuurtje, in het donkere schuurtje, waarin alles wordt opgeborgen dat vergeten wordt. En terwijl ik je aanvat, zeg je met het kleven van je stengel, dat je van me houdt. Zoo'n kleine bedrieger, 't is huid-genegenheid en anders niet! Naar de schuur, naar de schuur met je, bij de dingen die men vergeet.

VIII.
Phlox.

Phlox, telkens als, in een golf van warme zomerlucht, je pittig, bitterzoet geurtje mijn neus binnenkomt, vlaagt er iets over mijn hart dat door mijn oogen weer naar buiten schijnt te sprietselen. 't Is heimwee, dat als met een zengende vlam de ziel doortrok. Het is het tuintje dat het doet, het tuintje waarin

ik gezeten was, een heelen zomermiddag lang, met moeder en met tante en een groot glas melk. We zaten er om den stier, -: we hadden een wandeling zullen maken langs de beek, we waren het bosch uitgekomen, de lichte weg lag vroolijk voor ons uit, het beekje glinsterde, maar aan de overzijde van het water stond, met zijn gezicht naar ons toe, een groote stier, en het pad was maar smal en het beekje ook en moeder droeg een rood hoedje! Het dier hield zijn hals verlangend naar ons uitgestrekt en zijn eene poot stond al een eind in 't water.

‘Kom’, zei tante aanmoedigend tot ons, maar de stier stootte een grooten waldhoorn-toon uit. ‘Voor geen geld!’ riep moeder omkeerend, en tante ook, hoewel zij erg lachte met haar zachte stem, eventjes met haar schouder tegen moeder aanvallend, durfde er niet voorbij.

De weide bloeide uit honderd bloempjes, de lucht trilde van genot, het nieuwe bosch lag lokkend in de verte, maar het gehoornde dier liet dreigend ons het wit zien van zijn oog, terwijl hij, onder staartgezwiep, een boos gebrul deed hooren. We maakten ‘rechtsomkeert’ en stoven een boeren-café-tuin binnen. En daar hebben we den heelen middag gezeten. Het rook er bierig naar phlox, ik zat bij een hoek-bedje vol er van, de wespen dansten er voor de bloemen, en de stemmen van tante en moeder gingen aangenaam tot elkaar, dicht bij de stoffige bladertjes van de heesters waaronder we zaten. Van de volle rôze-roode phloxbos-bloemtuilen kwam telkens geur-gewolkte omhoog, steeds weer op nieuw....

't Was heet er en stil en de vrede heel groot.

Geliefde gelaten, zonnen van mijn jeugd, als, in een golf van warme zomerlucht phloxgeuren tot me komen, dan opeens gaat ge over me op en verlicht voor een wijl de wreede woestenij van mijn leven.

IX.
Zonnebloem.

Zonnebloem, als u me nog langer met uw één-oog zoo blijft aanzien, aanstaren, aanboren, aanklemmen, dan zal ik moeten

verhuizen. Uit den grond trekken kan ik u niet, ik zal dus degene zijn, die heen moet gaan.

Wànneer ik mijn oogen opsla, immer is het dat gevraag van u: ‘Waar ga je naar toe? Wat ben je van plan? Ga je uit? O, kom je juist thuis? Waar denk je over? Wat zijn de conclusie's? Heb je al een besluit genomen? Blijf je dus alleen? Voor goed?’

En dit alles met het zwaarmoedig-lachend bedroefde van u, dat me dol maakt. Uw lange gestalte een weinig voorover gebogen, kijkt u op me neer met de kalme belangstelling van een geneesheer en het melancholiek medegevoel van een dichter. Maar ik heb u niet geroepen, niet gevraagd notitie van me te nemen. U doet alsof u bij een ziekbed staat, is 't niet? Is 't niet zoo? Antwoord dan toch, of denk je soms dat ik dood ben? Sta je daar alleen maar zoo op wacht om te zien hoe een gestorvene zich beweegt?

Nog eens, zonnebloem, jij of ik, - ik wensch niet te worden bespied!

X.
Verschrompelde Margriet.

Verschrompelde margriet, - ik heb een paar dagen geleden je blanke kopje nog zien stralen tusschen het glinsterend gras. Je praalde zacht er, lieflijk als een bruid. En nu moet ik je zóó hier wedervinden? in een vergeten hoekje van de hal, tusschen de vele andere oude bloemen van een veldbouquet...?

Wat is er met je gebeurd? Wat heeft men je gedaan? Je blinkend hart is dof en zwart geworden, je blijde trekken zijn vernield, je sluier hangt besmeurd, in reepen neer.

Ben je mishandeld geworden? Heeft men je met een zweep gestriemd? 's Nachts, in storm en regen, je op straat geworpen?

Bedrogen bruid, je blonde haar, je smettelooze tooi hangt donker en verward om je gebogen hoofd, voor je gezicht, dat nu verduisterd is. Je handen liet je moe terneder zinken en het is of je gestalte, kleiner geworden, is samengekrompen van smart.

Bedrogen bruid, verschrompelde margriet.

XI.
Oogentroost.

Oogentroost, - in het benedenste dalletje van de vallei heb ik je gevonden, verscholen op een plekje waar niemand kwam. Je stond er klein en fijn in de schaduw van groote, groene planten, bij verholen watergeblink, stil rechtop. Je bloempje straalde me vriendelijk tegen daar van omlaag, en voor ik het wist, Oogentroost, had ik je naam uitgesproken. Verpletterd van smart wilde ik je aan mijn lippen brengen, maar ik weerhield me van dat hartstochtelijke gebaar en ik bleef, zonder me te bewegen, naar je liggen kijken.

Ik was alleen in het binnendal van de bloemenvallei, waarheen het wel scheen dat ik gekomen was om je te vinden. Maar ik weet beter, ik weet nú beter, ik laat me niet meer misleiden -: ik was daar niet gekomen ergens voor. Noch om jou, noch om iemand te ontmoeten, was ik er. Nietwaar?

'Oogentroost',... fluisterend spreek ik je uit, klein woord, groote macht, geheimgehouden naampje van hartslieveling, - harte-plantje, gekoesterd in de zonnewarmte van mijn liefde, gevoed met mijn bloed, bevochtigd met mijn tranen, - niet om door me gevonden te worden, nietwaar? vond ik je.

Zwijgend heb ik je toegeknikt, we hadden elkander verstaan, en zonder me de vreugde van je gezelschap te schenken, verliet ik de bloemenvallei.

XII.
Als 'k de sterren zie....

Als 'k de sterren zie, denk ik aan hem: een hemel vol beloften.

Als 'k de sterren zie, denk ik aan hem: een lieflijke bloemenregen van kussen, een gansche zomernacht lang, - en door de roerlooze boomen een blinkend-bleek, ademloos aan komen zijgen van dageraad.

Als 'k de sterren zie, denk 'k aan hem: een handvol schitterend gruis, opgegooid door een kind, dat speelt met dingen van eeuwigheidsmakelij.

XIII.
Bankje in het loover.

Bankje in het loover, bankje van oud hout, in een wijden boog ben ik op voorzichtige voeten om je heen geloopen. Toen 'k voorbij was, wierp 'k een blik over mijn schouder en ik bemerkte dat de beschuttende overhuiving van je weggenomen was, - het groen natuur-priëeltje was verdwenen, de groote boomen lagen ter aarde, neergesmeten door een storm, hun wortelenwereld, ruw uiteengescheurd, omhoog in de lucht. Doodgaan zullen ze, weggevaagd worden uit het leven. De vogels zingen, de zon schijnt vroolijk in de waterplassen die als tranenbeken de ontstane gaten vullen, de blauwe lucht zegt met een effen voorhoofd: ‘Vrede moet men hebben met al wat de natuur aanricht’. Genadeloos gaat ze haar gang, het bekoorlijkste wordt door haar niet ontzien, ze vernielt, ze zet het vernielde te kijk en ze lacht. Ze is dòm, ze wil niet voelen wat wìj voelen; of ze is jaloersch, ze kan niet verdragen dat wij gelukkig zijn, ze ontluistert op brutale manier het eerbiedwaardigste, beminnelijkste en lieflijkste en zegt ons met een hoonenden kaakslag: ‘Dat alles beteekent voor mij Niets’.

XIV.
Tuinviool.

Tuinviool, ernstige, zacht-ernstige, diep-donkerbruin fluweelen....

Groot-open Liefde-oog, vol weemoed, vol stil vragen, vol onschuld en geduld, -

ik kan het je niet zeggen, bloem, wat plotseling me beven doet, wanneer ik je zie staan, wat het is, dat me doet glimlachen en tegelijk vergaan van maatloos-zeer, wanneer ik naar je kijk, wat me je doet zien door dikken mist van tranen, terwijl 'k, duizelend, als weggezogen word in een kolk van verlangen. Ik kan het je niet zeggen, bloem, hoe het me te moede wordt, wanneer ik je aanschouw, de mensch vond voor het pijnen van die wonden nog geen naam, en als ik er naar zoek, weérgalooslieve, dan is het of mijn binnenste vaneengereten wordt en een doodelijk lemmet me in de ziel gedreven.

XV.
Bosschen, gele en groene en gouden....

Bosschen, gele en groene en gouden! Zonnig en breed ligt gij daar uitgespreid, ginds over de golvende heuvelen van het land, dat ik niet betreden zal. Menigmaal spraken wij samen van u, van de stille, schoone paden die er slingeren, en van de wegen die er gaan van dorp tot dorp en van stad naar stad, dorpen, steden, ieder met hun bizondere schoonheid, waarvan hij zoo wonderwel te verhalen wist.

Bosschen, gele en groene en gouden, 't is herfst nu en ik zie u zonnetintelend golven over de heuvels. De wind waait zijde-achtig door uw loover en terwijl hij langs de blaadjes vaart, geeft gij er hem lachend van mee op zijn reis. De blaadjes komen over, tot voor mijn voet. Ik zie ze wel, maar ik raap ze niet op, ik zal ze niet aan mijn wang houden, of bewonderen of beminnen. Ik zal naar ze kijken met onbewogen blik en ik zal, zonder dat iemand het merkt, mijn voet een weinig verplaatsen om er eentje stilletjes te vermorzelen. En als ik dan ben opgestaan en weggegaan, keer ik terug, ik buk me snel, ik neem 't gekneusde blad voorzichtig op en ik ben van plan het thuis in een doosje te doen. Om het te bewaren. Als een symbool. Of misschien ook niet. Misschien strooi ik het wel uit in de lucht, in de wijde, groote najaarslucht, die vol is van het geuren der dingen die voorbijgaan.

XVI
Bloem.

Bloem, wat zou je doen, als je in mijn plaats was? Rustig en aanminnig kom je je kopje opsteken in de wereldlucht, blozend van jeugd, sterk door zachtheid en evenwicht. Bloem, wat zou je doen? Je kalmte ziet hier tegenover zich het radelooze, dat woedt in het binnenste van een medeschepsel. Mijn handen houd ik aan mijn hoofd geprest, om mijn gedachten in rechte banen te houden, in de banen van tucht en geduld.

Wat zou je doen, bloem, als je iemand liefhad, als je niet wist waar hij zich bevond, als je vreesde dat het niet gòed

met hem ging. Wat zou je doen, als het angstzweet uit je poriën brak, je slapen bonsden, ontzetting in een vloedgolf over je heen sloeg, - bloem, jij die geen taak hebt dan bloem te wezen.... Zou je al het kostbare maar laten rollen in het slijk der alledaagsche gemeenheid? Zou je dàt kunnen? Zou je je laten vertreden zonder kreet? Of zou je je op zijn weg stellen, hem toeroepend: 'Bedenk, bedenk!'

Bloem, wat zou je doen?

XVII.
Blijf geopend, oud muziekboek!

Blijf geopend, oud muziekboek, geopend boven het wachtend klavier. Zoolang ik uwe bladzijden zie, weet ik, dat de tuinen niet voor mij gesloten zijn.

Blijft geopend, zomertuinen, voorjaarstuinen, wandeltuinen, meditatie-tuinen, tuinen die men vrij mag binnenblikken, vrij in en uit mag gaan, - waar de zangvogeltjes in troepen komen neerstrijken en er weer vroolijk over de hagen uit wegzwenken, waar zwermen gevleugelde insecten dooreenkrioelend dansen in de lucht, de rouw-viooltjes nederig stilstaan, beneden in het gras.

Blijf geopend, lusthof van de ziel, waar het licht zoetjes over de opgeklapte wiekjes der lathyrusbloemen kantelt, wanneer een zoele wind zacht met ze stoeit, waar al wat ís, leéft, en al wat leéft zich verlustigt, - en waar, in de breede, zonnegoud-doorgoten lanen van schaduw-rijk, rust wordt genoten als nergens elders.

Blijf geopend, oud muziekboek, uit u stormt op in de luisterende lucht, tot muziek geworden toorn, trots, edele, felle oprechtheid, goddelijke gedecideerdheid, moed, macht, overwinningsvermogen, - uit u klinkt schoon aanvaarde droefenis, grootsch treuren, grootsch berusten, al wat vereerenswaard is in den mensch.

Blijf open, oud muziekboek, uw bladen lichten blank op als de zorgvuldig met geheimschrift volgeteekende vleugels van een engel, die daar is neergestreken om een hemelsche boodschap te verkonden.

Blijf zweven daarginds, poëzie, zoolang ik uw heilige wieken gewaar word, weet ik, dat, als 'k uw taal in de toetsen breng, innig en licht op mij toestroomen komt, de glimlach, de gloed, de vrede en de zekerheid van liefde-zelf.

Blijf geopend, oud muziekboek, geopend boven het wachtend klavier, opdat, o Onuitsprekelijke, ik niet vergeten kàn, dat de aarde vol is van uw geluksgewemel, waarin zoo aanstonds ook ik deelen mag.

XVIII.
Ontloken rozenknop.

Versch-ontloken, ròze-roode, roode-ròze rozenknop, in 't grijze van den dageraad zàg ik u met opgeheven hoofd, vol verlokking, opschemeren van den grond, frank en uitdagend en lieflijk. Moedig manlijk-schoone, blinkend-frisch ontlokene, - ge herinnert me met al te groote nadrukkelijkheid aan vreugde en verlustiging, aan beminde, rood-bloeiende lippen toegestoken tot een morgenkus, aan zonne-lach over lichtend gelaat, aan oogen vol gloed en vrede, aan den ernst en de glorie van groot geluk.

Ik zal u spoedig met een sikkel doen afslaan. Niet om de gelijkenis, betooverende, maar om den jammer van een herinnering.

XIX.
Linde.

Linde, linde, houd het geuren, houd het wolken van je geuren, linde, houd het in! Te zoet het is, te alles-overzaligendezacht, te smartelijk, wanneer men niet meer met z'n beiden is.

Houd je gouden reukdoosjes een oogenblik gesloten als het u belieft, feestelijke linde, 't is alsof je niet maar voor een uur, een dag, doch voor een heel-leven-tegelijk welriekendheid komt opladen en dat is voor eén-alleén veel te veel.

Fijntjes-schrijnend beroerden je liefde-boodschappen mijn ziel, die ziek terneer lag. Verschrikt is ze opgesprongen, en, beducht voor nieuw wee, zendt ze je deze smeekbeden toe.

XX.
Winterbloemen.

De Decembersche namiddagzon komt telkens liefkoozend de kamer in. De wanden blozen dan, - eerst gloren ze schuchter matgulden-ròse op, maar allengs, wanneer zonnestreeling inniger gaat worden, verdonker-helderen ze in warmer gloed, zoodat men aan het wandbehang, door sprookjesachtige, met gouden, roos-rood licht gevulde ruiten, een nieuwe wereld binnenblikt. Dofgrijs getwijgte vriendlijk te groenen begint en groote rozen ontbloeien purpren tusschen de boogsgewijs dooreengestrengelde takjes der bosschage. Het is zooals wanneer in 't wintersch hart schijnsel van liefde valt - de lentegroene krachten stroomen plotseling omhoog en in de gaarde van 't gemoed ontspruit de schoonheidsbloem in dichten overvloed.

De ziel voelt hare wanden wijken, zij herinnert zich haar afkomst van goddelijke zangvogel en, beseffend dat de gansche hemel haar gebied is, werpt zij zich de ruimte in, om jubelend haar vreugde-lied te zingen in 't midden van de groote, blauwe oneindigheid.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 603.)*

Amsterdam, 17 Sept. 1888. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Wat is het lang, dat ik u niet geschreven heb: gij zult wel gedacht hebben, dat ik dood of voor schulden op de vlucht was. Maar de warmte, werkzaamheden en andere toevallige omstandigheden deden mij wat langer, dan noodig was, uitstellen U op een vraag naar het stuk van Villiers del'Isle Adam te antwoorden. 't Is inderdaad een schitterend stuk proza, en wij zouden zeer blij zijn met een niet te omvangrijke bijdrage van diens heeren hand. Doch voor mijn persoonlijken smaak is het *te* schitterend en te hard: het maakte op mij den indruk van een parure van fonkelende edelsteenen, meesterlijk geslepen, maar koud als steen. En daar houd ik nu niet erg van: ik bewonder het, maar heb het niet lief.

Wat uw beschrijving van die straat betreft, dat zal niet gaan, denk ik, minder misschien nog om het publiek, dan om de recencenten, die van alles gebruik maken, om het als wapen tegen ons te keeren. En dan schreeuwt het publiek meê.

Doch ik hoop stellig, dat wij uwe medewerking in het komende jaar zullen genieten: gij weet hoezeer wij uw werk waardeeren. Het gaat ons overigens naar den vleesche goed: alleen wat drukte in den laatsten tijd met de heeren Paap en Netscher. Daar ik onlangs hoorde, dat ook gij in dat weekblad betrokken zijt, meen ik, dat wij van ons gedrag in deze u eenige opheldering verschuldigd zijn. Ziehier de feiten.

De heeren P. en N. willen het blad geheel beschouwd zien ‘als een onderdeel van de Nieuwe Gids’ (woorden van Netscher.

Op den titel zou komen: ‘met vaste medewerking van..... volgen de namen onzer redactie’, en de naam van Paap als redacteur er boven.

Hierin nu konden wij niet toestemmen, wij zouden toch zoodoende een tijdschrift sanctionneeren en met den door ons verkregen invloed steunen, waarvan een der redacteuren een exclusieve naturalist was en de ander (Paap) meermalen zijn afkeer van ons werk en onze literaire beginselen had geuit, *en dat zonder eenigen invloed op of zelfs maar kennis van den gang der zaken van dat weekblad* te hebben. Dat was wat al te veel van ons gezond verstand gevorderd. De heeren P. en N. beloofden wel, dat zij niet tegen ons op zouden treden (en voorloopig zouden zij dat ook wel niet gedaan hebben) maar eilieve! kunnen zij op de omstandigheden vooruitloopen? is de heer Paap niet *genoodzaakt* als hij wil zeggen: wat hij meent, later tegen ons op te treden? Bovendien, vonden wij dat de geregelde medewerking van ons en onze medewerkers aan dat weekblad een versplintering van krachten zou zijn, en dus schadelijk voor de N.G. die waarlijk geene overtollige werkkrachten bezit.

Dit alles deed ons besluiten den heer Paap te verzoeken, niet officieel als redacteur van het weekblad op te treden, aan welk verzoek hij, na veel discussie, voldeed. Ik schreef nu een brief aan den heer Netscher, waarin ik o.a. er op wees, dat wij niet dachten, dat hij, Netscher, ons vijandig gezind was, maar dat wij zulks van Paap wèl wisten, en dat dit te eeniger tijd zou *moeten* uitbreken. En wat dan? dan hadden wij door onzen invloed een onderneming erboven opgeholpen, die later bleek onze ergste tegenstander te zijn. Netscher antwoordde niet op deze m.i. hoogst logische gevolgtrekking, maar herhaalde zijn betuigingen, die hij op het oogenblik natuurlijk ernstig meende, maar die voor de toekomst, die hij zelf toch ook niet in zijn macht heeft, niets beteekenen. En daarop sloeg hij door van ‘scheuring tusschen de jongeren’, ‘strijd op leven en dood’, waaruit dan zou voortvloeien ‘vermindering van sympathie voor elkanders werk’, kortom het was een opgewonden jongensbrief, met bedreigingen dien ik het niet noodig vond te beantwoorden. Zoo is hij nu eenmaal, dacht ik, met de jaren wordt hij wel verstandiger.

Ondertusschen naderde de 2e jaargang van de N.G. en wij begrepen, na rijp beraad en veel aarzeling, dat wij, zooals de zaken stonden, dien nieuwen jaargang onmogelijk met Paap samen konden ingaan. Wij waren en zijn nog de beste vrienden ter wereld met hem, maar in het literaire was er te weinig sympathie, Paap wendde ook zijn bemoeiingen hoe langer hoe meer van de N.G. af, en hij had nu buitendien een eigen orgaan, kortom, wij besloten tot scheiding over te gaan. Paap zeide ons toen, dat hij van plan was geweest, hetzelfde aan ons te zeggen, en wij zijn dus nu in der minne uit elkander gegaan, na een beetje geharrewar over geldzaken, dat thans bijgelegd is. Wij zeiden hem nu ook, dat er thans, nu onze onderlinge positie zooveel zuiverder was geworden, veel minder bezwaar voor ons bestond zijn weekblad zoo veel mogelijk te steunen, en daarbij bleef het.

Doch wat gebeurt er nu. Daar schrijft Netscher een brief aan Verwey, waarin hij zeer duidelijk te kennen geeft, dat, tot zijn spijt, voortaan zijn medewerking aan de N.G. onmogelijk was, dat het niet aan hem had gelegen, etc. Waarom in Godsnaam? Ik begrijp er niets van. Omdat wij niet alles willen uitvoeren, wat *hij* gelieft te decreteeren? En hij doet zoo dom! Want Netscher is hier - en dit is een feit - een niet zeer populair auteur, veel minder b.v. dan v. Deyssel of v. Eeden; ik spreek hier natuurlijk niet van het recencentendom, maar van het ontwikkelde publiek, dat iets aan kunst heeft, en dat hoe langer hoe meer van de moderne hollandsche kunst zal leeren genieten, als de bestaande artisten maar voortgaan met goed werk te leveren: van deze nu heb ik er nog *niet één* gesproken, die Netscher goed vond, en ik heb meer dan eens in gesprekken hem met alle macht verdedigd. Die impopulariteit bewijst natuurlijk *niet tegen* Netscher, maar alleen maar voor het onzen landgenooten nog vreemd voorkomende genre zijner impressionistische kunst. Nu hebben *wij* hem een jaar lang gastvrijheid verleend, wij hebben dingen van hem gedrukt, die geen ander tijdschrift opgenomen zou hebben, wij hebben zijn werk en zijn naam altijd hooggehouden in ons tijdschrift en nu gaat hij van ons weg, omdat wij niet onze krachten versnipperen willen, en niet een succursale van de N.G. oprichten, die morgen ik

weet niet wat zou kunnen uithalen, waar wij aansprakelijk voor werden gesteld door het publiek, en waar wij toch part noch deel aan hadden gehad. En nu associeert hij zich met de heeren Cosman, Zürcher, en hoe al die mooie mannetjes meer mogen heeten, en schrijft in zeker vuil blaadje, de Lantaarn, geloof ik, gedichten. Is dat nu het gedrag van een verstandig man? Het kan ons niet schelen, wat hij doet: wij zullen er zonder meneer Netscher ook wel komen, maar ik vind zijn handelwijze in den hoogsten graad ondankbaar en jongensachtig: hij moest voor zijn broek hebben....

Als hij zoo doorgaat, zal hij spoedig voor zijn oprechtste vrienden, waartoe ik mijzelf reken, worden uitgekotst. En dat is jammer.... want hij is een goed artist.

Nu, bonjour, waarde Heer, laat mij spoedig eens wat van u hooren.

Met vriendschappelijke groeten,

tt.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Arij Prins.

Amsterdam, 18 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Naar ik van den drukker vernam, is het vervolg van uw artikel: ‘Het palingoproer’ nog niet bij hem ingekomen. Nu is er nog wel alle tijd met het zenden van copy, desnoods tot Zaterdag a.s. Maar wij wilden gaarne de aflevering met uw stuk openen en dit zou ons moeielijk vallen, als wij de copy niet een der eerste dagen van de volgende week ontvingen. Dan toch reeds moet de drukker aan het afdrukken van het eerste vel denken (of ten minste van een ander vel, maar dat kan ook niet, daar wij de pagineering niet kunnen opmaken). Zijn drukkerij, zooals u misschien bekend is, is niet groot. Zoudt gij dus zoo vriendelijk willen zijn, hetzij

Maandag of Dinsdag de copy te zenden, hetzij, als dat u mogelijk is, mij even per briefkaart daarvan mededeeling te doen? Dan kunnen wij de volgorde veranderen en doorgaan.

In afwachting,
Uw dienstw.
Hoogachtend,
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. de Koo.

Amsterdam, 18 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Neem 't mij niet kwalijk, dat ik uw vriendelijk schrijven van 7 dezer niet eer beantwoordde. Bezigheden beletten 't mij.

Gij vergunt mij U eenige opmerkingen over den door u geschreven roman te maken, en ik verzeker u, dat niets mij aangenamer is dan van die vergunning gebruik te maken. Maar eerst verzoek ik u, mij nog iets anders toe te staan en wel dit ééne voorbehoud, nl. dat gij u door mijn mogelijke goed- of afkeuring niet zult weerhouden laten van of u aangezet gevoelen tot het vervolgen van uw literairen arbeid. Er behoort meer studie toe van een werk als het uwe, dan het mij van uw handschrift vergund was te maken, om over de toekomt van een schrijver te kunnen en mogen beslissen. Of liever nog, laat ik mij geheel onthouden van over den bouw en de personen van uwen roman te spreken, en alleen zeggen wat ik meen te mogen denken van uw *stijl.*

Deze nu komt mij, ronduit gezegd, voor, niet te zijn zooals men dien bij den modernen roman verlangen kan. Daar toch moet hij zijn, niet slechts volgens mijne opinie, maar volgens die van beteren dan ik, origineel en impressionistisch in de natuurbeschrijvingen, levend en reëel, waar het gesprekken der handelende personen betreft. Nu veroorloof ik mij te meenen, dat uw stijl ten minste aan den eersten dier eischen niet beantwoordt. Nemen wij de eerste bladzijde van uw boek, waar gij een November-landschap hebt willen schilderen. Want wie dit laatste wil doen,

moet zelf zoo'n Novemberdag gezien hebben uit eigene oogen met eigen indruk, en dan zal hij ook zijne eigene woordenschikkingen, zijne eigene beelden voor dien indruk gebruiken, omdat de indrukken van verschillende personen van een zelfde ding nooit dezelfde kunnen zijn. Wat deedt gij nu echter? 'Een donkere Novemberdag had zijn mistwolken over stad en land gespreid'... Meent gij dat inderdaad? Hebt gij dat zelf gezien, dat die Novemberdag dat deed? Neen, nietwaar, want honderden voor u hebben op dezelfde wijze gesproken in een boek van een Novemberdag, die donker was. Let wel! ik zeg niet dat gij een bepaalden schrijver hierin hebt nageschreven, ik beweer alleen dat uw zin een in de lucht hangende, algemeene romanfrase is, die geen persoonlijken, zelfverkregen indruk vertegenwoordigt, maar die, los van alle realiteit, alleen dient om in een boek te staan en min of meer onnauwkeurig aan te duiden dat het November en mistig en donker is. En bovendien, zij is onjuist: want 'spreidt' inderdaad 'de Novemberdag' die mistwolken? Denk eens goed na over de beteekenis van de woorden 'Novemberdag' en 'spreidt' en vraag u zelf dan af of gij het eene met het andere in verband kunt brengen. Maar, zult gij mij tegenwerpen, Mevr. Bosboom schrijft ook zoo, en Schimmel en wie al niet. Zeker, geef ik u ten antwoord, maar ik heb ook niet gezegd, dat Mevr. Bosboom en Schimmel, als zij nu begonnen te schrijven dat, wat zij dertig en twintig en tien jaren geleden hebben gedaan, als goede schrijvers zouden beschouwd worden. Maar Flaubert en Zola en Goncourt - lees en bestudeer die, en gij zult zien, dat niet ik, die hier spreek, maar de tijdgeest, van wien ik hier spreek, gelijk heeft.

Maar laat ik hier uitscheiden: Misschien verstaat gij mij niet, en dan druk ik mij onduidelijk uit; verstaat gij mij, dan valt het u gemakkelijk met de ontleding van uwen stijl op deze wijze zelf door te gaan: in het beste geval ben ik gaarne bereid te trachten verstaanbaarder te wezen. Dat ik hiermee geen oordeel over uw roman gezegd heb, spreekt van zelf.

Inmiddels teeken ik mij,
Hoogachtend,
Uw dw. dienaar
WILLEM KLOOS.

Den Heer M.W. van O.

Amsterdam, 18 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Beste Fré,

Ik vind je vers nu heel mooi na twee malen lezen, of eigenlijk drie, maar die eerste keer in Amsterdam geldt niet. 't Is heel erg gevoeld en meer wil ik er nu niet van zeggen.

Maar met de proef zal ik je een paar opmerkingen maken.

Ik heb het ontzettend druk, en moet nog wel zestien brieven schrijven. En mijn kroniek. Het zal van de maand over Winkler Prins zijn, en dan wil ik ook die juffrouw Boddaert wel eens op d'r vingers tikken. Dat mensch heeft me al zoo lang verveeld, omdat zij mij telkens onleesbare gedichten thuis stuurt (In ‘de Oude’, weet je?). Ze is precies een Thérèse Schwartze in de dichtkunst.

In de Nederl. Dicht- en Kunsthalle (een Vlaamsch tijdschrift) staat weer een verrukkelijk stuk over Bohl. Als je in Amsterdam komt, moet je het stellig even, op het Leesmuseum, komen uitlachen. Bohl wordt er genoemd naast Dante en Pindarus; en de schrijver, meneer van Droogenbroeck, zegt, dat sinds hij de Cansonen heeft leeren begrijpen, hij dit boek ‘tot zijn uitsluitende lectuur genomen heeft’!

Over ons wordt totaal gezwegen, maar de man beweert, dat sinds maanden ‘de hoofden der Nederlandsche literatuur’ bezig zijn het voortdurend te bewonderen, en te prijzen. Nu, die is stellig nog niet droog in zijn broek!

De twist met Buitendijk is door Goes geschikt: hij blijft ‘redacteur’ en het stuk over de Billiton-questie zal ons toch overgestuurd worden, dan kunnen wij met een advokaat raadplegen. Ook Snelleman zal weêr meewerken.

Albertje vordert druk met zijn stuk, maar ik heb er nog niets van gezien.

Hier heb je een heeleboel nieuws in een kort bestek; tot ziens, vriendelijke groeten aan Martha.

t.t.

W.

Denk er om, dat er Zaterdag a.s. vergadering is (de 25e). Veth heeft een stuk gestuurd, dat geplaatst zal worden.

Amsterdam, 29 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Amice,

Ik haast mij, je mijn excuses te maken, dat ik niet bijtijds de belofte nakwam, van je opgave onzer finantiëele toestanden te doen. Het groote aantal brieven, dat ik te schrijven had en heb, en de overige drukte, waarin ik verkeer, heeft mij, als ik daartoe in de gelegenheid was, doen vergeten, inzage van onze op het geldelijke betrekking hebbende papieren te vragen, die natuurlijk niet onder mijn berusting zijn.

Wij beginnen den 2en jaargang met 283 abonné's en volgens mijn globale berekening hebben het vorige jaar onze uitgaven f 2500, onze ontvangsten + kapitaal 2700 bedragen, zoodat wij nieuw kapitaal moeten opnemen.

Ik vertel dit alles natuurlijk met verzoek *van strikte en onvoorwaardelijke geheimhouding.*

Tevens zend ik je onder veel dankbetuigingen het boek van Zilcken terug. ‘Une vie’ is bij Verwey; ik zal maken, dat je 't zoo spoedig mogelijk krijgt.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Karel Alb. Thijm.

Amsterdam, 19 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Amice,

Ik herinner mij daar, dat je gisteren de brochure zoudt teruggebracht hebben, als je er niet over schrijven wou. Daar ik niets van je gehoord heb, verzoek ik je vriendelijk mij de copie te zenden, uiterlijk Vrijdag a.s.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer A. Diepenbrock.

(Wordt vervolgd.)

Over Bauer, Breitner en gemeenschapskunst door Jan Poortenaar.

Nu de Haagsche schilderschool zoo langzaam-aan tot de geschiedenis is gaan behooren, eerst haar jaren van verguizing en spot, toen haar opkomst en glorie heeft beleefd, dra als speculatie-opject een absurde hausse heeft gekend, die als alle absurde hausses automatisch door het terugzwaaien van den slinger is gevolgd - nu valt het oog van het ‘groote’ publiek op de meesters van den nabloei, de Amsterdammers Bauer en Breitner. En deze gaan denzelfden weg op, schijnt het wel.

Wellicht is het juister te zeggen dat die schilders thans aan de massa onder het oog gebracht worden, zooals ze eerst den verzamelaars, waarvan de meesten slechts koopen wat zoo in de plaats hunner inwoning het duurste is, onder het oog gebracht zijn.

Toen de tweede-rangs Mauve's, Marissen en Neuhuys-en voor tienduizenden naar Amerika begonnen te verhuizen, en bedragen van dertig, veertig mille zelfs voor bijna-zoo-gevierden, als Blommers of Pieters, werden neergeteld, omdat hun werk zoozeer dat der anderen nabij kwam, begonnen de goede dagen op de beurs te weerspiegelen in de prijzen van het gemakkelijk aansprekende fantastische Oosten van Bauer, en van het norsche Amsterdam zooals Breitner dat gaf. Door de stroeve factuur, van den Rotterdamschen Amsterdammer - Jordaan meiden, artilleristen, en dienstboden met toen in zwangzijnde tulle mutsen, leggen het nu eenmaal af tegen Arabieren met wapperende bur-

nous, tulbanden en lansen, om van Sultans en kromzwaarden te zwijgen - had Bauer's werk alras een voorsprong in populariteit. Het Oosten, minder zooals het is, dan wel gelijk de Westerling het zich gaarne, romantiseerend, in zijn gedachten verbeeldt, getransponeerd in een eerst Europeesch-tonalistisch, later Europeesch-luministisch coloriet, heeft Bauer een succes bereid, dat aan zijn werk niet ten goede is gekomen, omdat er geen strijd meer in gestreden werd, als in dat van Breitner of Toorop of Van Gogh, en herhaling volstond.

Het is voor geen kunstenaar waarlijk gelukkig, al benijdt ieder hem er om, wanneer zijn schilderij al verkocht is terwijl de verf nog nat of ternauwernood gedroogd is. En Bauer had vroeg zijn onderwerp, zijn manier, zijn kunsthandelaar en zijn waardeering gevonden, en bij zijn vlotte werkwijze en groot compositie-vermogen zijn zoo wellicht zijn begaafdheden dikwijls schuil gegaan onder de gevarieerde herhalingen, die het succes van hem vroeg en die zijn groot talent hem zoo gemakkelijk deed vervaardigen. Het illustratieve karakter van zijn werk maakte het nog zooveel meer toegankelijk, terwijl het puurpicturale van Breitner diens kunst even moeilijk ‘aansprekend’ deed zijn. De fantasie, die van Bauer's oeuvre de groote kracht uitmaakt, het vermogen, bij den aanschouwer illusies op te wekken, zou het aphorisme wettigen, dat hij vermaard werd om hetgeen hij niet geschilderd heeft. Zijn faam berust op het weer levend maken van de herinnering; zoo, zegt de beschouwer van zijn werk bij zichzelf, heb ik mij het Oosten gedacht toen ik dien zoetvloeienden naam van Haroeu al Raschid hoorde, zoo heb ik mij het Oosten gedroomd toen ik van de Duizend en Een Nacht las, en van Aladdin met zijn Tooverlamp. Hoe vermag hij ruiters te doen galoppeeren, door trotsche poorten olifanten op te tooveren, een figuur tot een gedaante te herscheppen, die opdoemt als in een droomland, ons sultanspraal te suggereeren en met de doorschijnende kleur van zijn aquarellen te woekeren en met een enkele dunne etslijn ruimte te scheppen.

Wel een verschil met den stroeven Breitner of den tragischen, gemartelden Van Gogh. Met de te uitgebreide Amsterdamsche Bauer-expositie, zaal na zaal vol van aanduidende, uit herinnering geschilderde doeken, die in het rustige, uiterst gedempte

licht van een welgesteld-milieu-kamer hun vage tinten laten spelen, doch hier in het schelle operatie-licht der bovenlicht-zalen uiteengereten worden, heeft men Bauer geen goeden dienst gedaan. Het verhaal gaat, dat eens iemand hem vroeg: maar vindt U het niet moeilijk, zoo alles te onthouden, wat U in het Oosten gezien heeft? en dat de schilder toen geantwoord zou hebben: ik vind het juist 't moeilijkste te vergeten wat ik allemaal gezien heb, om er uit over te houden waar het op aankomt. Want ik kan pas schilderen, als ik al die détails van de werkelijkheid kwijt ben.

Dit is wel een contrast met den realist Breitner, voor wien een schilderij ‘une tranche de vie’ was, en die voor dichterlijke vrijheden geen genade had. Dat werd schrijver dezes al heel duidelijk gemaakt, toen hij voor het eerst in het Stedelijk Museum een eigen tentoonstelling hield, en Breitner zich daar bij zijn bezoek zeer waardeerend uitliet over een schilderij met schuiten. En onder het doorpraten vroeg hij eensklaps - waar is dat eigenlijk, hier in Amsterdam? Nadat toen plaats en situatie preciezelijk aangegeven waren, zei hij: Ja, maar - neen, dan vind ik het toch niet zoo goed, want dan kan dáár toch zoo'n groote boot niet liggen! En de tegenover den erkenden meester wel wat beteuterde, beginnende schilder stond uit respect met den mond vol tanden. Een vriend, dien hij later van dit gesprek vertelde, zei - maar je had gauw moeten zeggen: O, neen, meneer Breitner, ik vergis me. 't Is *niet* in Amsterdam. Dan was je schilderij ineens weer wèl mooi geweest!

Breitner was zoozeer een visueel, tonalistisch schilder, dat ook een versterking van de realiteit tot scherper expressie hem een gruwel was. Van Gogh kon dan ook in zijn oog geen waardeering vinden. ‘Hij kon nou maar niks eens “gewoon” schilderen’, zei hij mij eens. ‘Dat is moeilijk genoeg, maar dat was Van Gogh te min. Te gewoon. Het moest per sé zoo hevig wezen. Zoo erg. De verf moest er minstens een duim dik opzitten, klonten van een half pond. En met een gewoon potlood kon hij niet teekenen, daar had-ie een timmermanspotlood voor, en dan nam-ie dat zóó, of het een dolk was, en dan maar hakken, fanatiek, rrrr! Anders deugde het niet. En net zoo fakir-achtig fanatiek raapte hij die vrouw met dat kind van de straat....’

Zoo hyper-visueel Breitner ook was, de zielegrootheid van Vincent scheen hij ook in diens werk niet te zien.

Van zijn generatie was Breitner bij uitstek de schilder, gelijk Toorop bij uitstek de teekenaar, en Bauer de fantast was. Zoo bewondert nu, plotseling bijna, een massa van duizenden die schilderijen, die dezelfde massa tot voor kort voorbij liep en koopt er reproducties van. Daar hangt het portret van Theo Mann, dat gedurende Breitner's geheele leven, onverkoopbaar, op zijn atelier heeft gestaan. Ieder van die duizenden, die er voor staat, zegt nu, dat het zoo mooi is.

Men kan zich afvragen, of het hier een vereering van de kunst, dan wel van den Mammon geldt, want nu diezelfde veronachtzaamde doeken zooveel geld moeten kosten wordt er de groote trom voor geroerd, en komen de drommen kijken, opgecommandeerd door de pers. Daar hangen de prachtige, roomige, okerkleurige naakten, zoo edel en zoo vrij van wat menig naakt zoo vulgair doet zijn; één poëem van sonore, gloeiende kleur. Niets van de zeeperige weeïgheid van de sensueele Renoirs. Wat weet deze kleurendichter in zijn verrukking van het *mensch* dat voor hem poseerde; het is of het een bloem voor hem was. Na een korte poos, waarin een waasje romantiek van Rochussen over zijn ruiterij tafreelen hangt, is alles opgelost in abstracties van coloriet.

Een ‘Sorrow’-figuur als Van Gogh teekende, een wrak van een mensch, dat Vincent's ziel in ontzetting bracht, bestaat voor dezen maëstro van het palet - in den letterlijken zin - niet. Kimono's van brokaat-kleuren verschaffen hem Japansche kleur-verfijningen en verhullen wat er van het mensch in zijn modellen leeft. Zij bestaan alleen om het palet van den schilder, die ze als fijne kleurgedichten ziet.

Bij Bauer leven de menschen voor alles om hun gebaar, hun actie, zij doemen op als onreëele droomgestalten. Zij verliezen hun individualiteit in optochten, die ruiters met vaandels of olifanten omstuwen, en die Bauer vermocht te componeeren als, ja, als wie?

Het vage, aanduidende van de impressionistische vormgeving kan in een tijd, die naar scherper preciezeering zoekt, niet meer zoo boeien als in de jaren van Bauer's opkomst, toen hij

den weg als het ware geëffend vond door de aanduidende vormentaal der Hagenaars. Tevens is het den Hollander gemakkelijker zulk een vrijheid te aanvaarden wanneer het een Oosterschen tulband, dan een vaderlandschen molen of een Amsterdamsch dienstmeisje geldt.

Met de buitenlandsche, Angelsaksische waardeering, die echter alleen Bauer's etswerk raakt, waarin de Rembrandt-reminiscenzen en de dun-lineaire techniek hem een waardeering bereidden, die er zijn schilderwerk niet vond, staat het evenzoo. Als Bauer een ets van een fantastisch-geziene moskee maakt, zal een Londenaar de 'dichterlijke vrijheden' daarin evenzoo aanvaarden, als hij ze verwerpt wanneer het de Bank-crossing en de Londensche Beurs betreft - waarvan Bauer een onuitgegeven ets vervaardigde. Het topografische element speelt in het eene geval wel een rol, in het andere, niet, en van dit laatste heeft Bauer een dankbaar gebruik gemaakt, zoozeer zelfs, dat hij zijn bepluimde Oosterlingen tot voor de kathedraal van Amiens ten tooneele voert.

Bij Breitner is buitenlandsche waardeering in opkomst, althans dat meenden sommigen, bij Bauer heeft ze haar hoogtepunt reeds overschreden, en ook bij den eerste zal een daling onvermijdelijk worden. De geldelijke taxatie, waarvan wij hier spreken, raakt natuurlijk de werkelijke waarde van het werk dier schilders in geenen deele. Die taxatie geldt het beleggingsobject, wordt speculatiezaak alsof het Mexicaansche spoorwegaandeelen waren, een onontkoombaar gevolg van ons maatschappelijk wereldbestel eenerzijds, dat kunstwerken door hooge prijzen en commercieele prijsopdrijving door de modder sleurt, en, aan den anderen kant, van het jammerlijk-lage cultureele peil van gefortuneerde enkelingen en niet-gefortuneerde massa's beide, die pas door een etiquet met een prijs van vele duizenden tot waardeering zijn te brengen. Het einde van het 'tableau de chevalet', dat sommigen door gemeenschapskunst hopen te vervangen, zou dan ook geen uitkomst voor die faliekante kunstwaardeering brengen, omdat beide categorieën eigenlijk geen kunst-besef hebben, doch gelijkelijk aanbidden wat - met de noodige voorbereiding - als kostbaarheid wordt opgediend. Bij wat men dan de massa noemt leeft evenmin een *behoefte* naar een ets of schilderij, als naar

een wandschildering of glasraam, en de duizenden die nu naar de Van Gogh, Bauer, en Breitner-tentoonstellingen stroomen, doen ons zien dat het geloof in vrij-beeldende kunst nog allesbehalve is uitgestorven, al is dat wel gaarne betoogd door de scheppers van ‘gemeenschapskunst’. Voor beide categorieën van kunst, beide onvergankelijk, is het ware begrip even dun gezaaid.

Wel zijn de tijden voor de kunst benard, want dat het reduceeren van het individueele bezit het einde zou beteekenen van dwaze prijsopdrijving, zooals die hier is aangestipt, is zeker voor de ‘vrije’, losse schilderijkunst geen nadeel, en zou de prijsverhoudingen slechts een gezonder basis geven. Doch dat allerwege voor vrije en toegepaste kunst steeds meer politieke, dat is materieele, overwegingen gewicht in de schaal gaan leggen, en een kunstenaar òf wordt uitgestooten, òf zijn werk een plaats ziet vinden omdat hij al of niet tot een groep behoort, of omdat het al of niet geschikt is voor het maken van reclame voor een industrieel of politiek product, het is gelijkelijk noodlottig voor vrije als voor toegepaste kunst.

Aan mijn trouwen vriend door H.M. Boissevain.

Ter nagedachtenis van Dr. H.J. Boeken.

Een laatste glimlach en een druk der hand
Dan valt het duister over Leven's rand. -

Naar welke diepten duikt de wakkre Geest
Die dertig jaar trouw vriend mij is geweest?

'En nu de rust', is 't laatst gefluisterd woord
Dat 'k stil aandachtig zachtkens heb gehoord.

De rust voor U. Voor ons het diepe leed
En 't noemen van al 't goeds, dat gij ons deedt.

De warme blik van 't blauwe oogenpaar
De sterke arm, wèl hoedend voor gevaar.

Het eigen woord bij vreugd, bij droef gemis
Of bij een Ziener zoekend lafenis.

Rust zacht van pijn en lang gedragen smart
Maar leef in 't dichterwoord van 't dankbaar hart.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Gods afgezant.

Zooals een koning zijn geliefden zoon
Naar ver een streek van 't eigen rijk verbant,
Dat hij als pelgrim onderzoek' dat land,
Eer keer' hij weder tot de koningswoon;

En droeve mare meldt die afgezant:
Hier stortte een berg, dáar wervelde een cycloon,
Hier de aard verzwolg haar kindren, als in hoon,
Daar de oorlog woedde en ál was bloed en brand;

Alzoo, toen God op aard zijn Liefde zond:
Zijn Zoon, die enkel de engeltaal verstond,
Droef weende Christus over menschenlot.

En géen begreep de woorden van zijn mond.
Door 't volk bevrijd, dat fel aan 't kruis hem bond,
Om 't menschdom weenend, steeg hij óp tot God.

II.
De buit.

Zij buigen saam de koppen ruig en rood,
Begeerig loerend, grissend de arme klêeren,
Die, grijs en blank als lichte vogelvêeren,
Hun erfdeel zijn van dien rebelschen Jood.

Geen kleed zal ooit omhullen meer den têeren
Gedweeën man, die leed den marteldood,
De lippen stil, de maagre leden bloot,
Die niet, als andren, wild zich dorst verweren.

Doch om die rok, die mee niet kon gedeeld,
Die witte wade, nadeloos geweven,
Met teerlingworp wordt, scheldend fel, gespeeld.

Wie won bedreigen vuisten, boos geheven,
Dezelfde vuisten, die de nagels dreven
In hande' en voeten van Gods evenbeeld.

III.
Paaschmorgen.

Engel, wentel áf den zwaren steen,
Die Emmanuël gevangen houdt!
Wenk de vrouwen, die met droef geween,
Wankel, naadren, zwart in zonnegoud.

Louter ziel, verrezen uit de stof,
Van het lijf, dat kruisdood leed, bevrijd,
Zie den Heiland wandlen door den hof,
Blank omstraald van licht der Eeuwigheid.

Valt te voet hem, roert zijn kleed niet aan!
Plukt geen lelie, bloeiende in zijn spoor!
Veilig laat hem naar den Vader gaan,
Al volbracht, waartoe hem God verkoor.

Zal hij rijzen, als een ranke vlam,
Naar het Rijk, dat hij voor ons verliet?
Zal zijn Moeder éens nog 't lieve lam
Zoet in sluimer wiegen met haar lied?

Zal nog éens de Jongren herderloos
Hij verblijden, na geleden smart,
Zijn Johannes laten, als een roos,
't Aanschijn vlijen aan zijn liefdehart?

Wijdend zeegnen zal hij 't liefdemaal,
Eer van de aard hij ópstijge in lazuur,
Geven elk de gaaf van elke taal,
Kronend elk met vlammend hemelvuur.

Dan pas voelend: - Nú is ál volbracht!
Stijgt de Heiland op ten hemelvaart -
Leide uw kindren, in den donkren nacht,
't Blanke lichtspoor, dat gij liet op aard.

Verzen van Tim.

Aleida.

Van morgen was 't aangrijpend koud en guur. Mijn hondje
Liep stil te kleumen in zijn dikke gouden bontje,
Een harde stijve Oost-noord-oosten wind met vlagen,
Kwam om mijn tintlend' ingepakte ooren jagen!....
En tóch, hoe heerlijk was het op mijn lieve Hei!
De Berkennymfen stonden in een lange rij,
Op míj, op míj te wachten in hun zijën kleedjen:
Aleida, Jenne, Hannie, Frieda en Josine!....
Zij zijn mij allen even lief en dierbaar, weet-je!....
Zij zijn de Zilvren Nymfen, die in mij het Ongeziene
Zóó zichtbaar maakten, dat het levend voor mij staat!
Wees niet jaloersch, mijn vrouw, zoo lang mijn adem gaat,
Houdt Gij de oudste rechten op mijn vriendlijkheid!
Daarom heb ik dit vers dan ook aan U gewijd....

En toen ik dit had overdacht, toen ging ik verder....
Toen werd het licht en lichter en heel zachtjes werd er
Zoo'n heerelijke glans om alles heen gespreid,
Dat ik, gelouterd, stil op Eoos bleef staan wachten,
Mijn handen in mijn zakken, warm geschoeid, geborgen!
Maar toen de zon om acht uur opkwam, als gewoon,
Heb ik zóó luidkeels uitgeroepen: ‘Goeie morgen!’
Dat alle Englen even zongen uit den toon....
En even om mij lachten....

In memoriam.
26 November.

Voor Jenne.

Vriendin, geloof, met tranen in mijn oogen,
En om mijn lippen toch een vriendelijke lach,
Herdenk ik peinzend dezen droevig-blijden dag,
Dien gij en ik in stille kamers vieren mogen!

Nog zie ik, lieve vriend, uw klare oogen blinken,
Uw uitgestoken hand, die naar de mijne zocht,
Die eerelijke hand die ik omknellen mocht....
Nog hoor 'k uw forsche stappen in mijn gang weerklinken....

Gij zijt voor míj geweest mijn heele lange leven,
En nóg, een stralend licht, dat voor mijn voeten scheen
Gij hebt mij hoop en steun door al die jaren heen,
Mij schoonheid, mij geluk, mijn lieve vriend, gegeven!

Ik zoek uw trouwe hand, o gij, die hem beminde,
Ik zoek het vriendlijk oog, dat zíjn oog stralen zag,
In uwe vriendschap wil ik, ach, den vriend hervinden!.....
Ik kus de zachte hand, die hém te streelen plag.

In memoriam.
26 November.

Voor dezelfde.

Is dan mijn smart om Hem nog altijd niet genezen?
Mijn oog kan nauwlijks zien door het beslagen glas.....
Zie, omdat gíj het zijt en omdat híj het was,
Schenk ik aan u dit vers, dat hij niet meer kan lezen.....

Zijn trotsche lichaam ging. Er bleef een handvol asch!
Zijn weergalooze ziel, zijn verzen onvolprezen,
Zijn menschelijke hart, zijn gansche trouwe Wezen,
Zij kúnnen niet vergaan! Zij zíjn alreeds herrezen!

Waarom dan nog betreurd zijn al te vroegen dood!
Gij waart zijn steun, zijn troost, zijn dagelijksche brood!

Geen zangen in mineur, Sordino geen viool!
Hij was geen ávondzon! Gij waart zijn morgenrood!

Als om dien Dageraad, waar 't zonlicht achter school,
Straalt om uw blonde hoofd zijn gouden aureool!

Vaarwel.

Wat pijnigt mij, o, hart het ver verleden,
Wat kwelt mij het herdenken van den dag,
Dat ik voor 't laatst uw donkre oogen zag,
Voor 't laatst uw lief gelaat heb aangebeden.....

Wat waart gij stil, toen wij zoo langzaam schreden,
En hand in hand, gij met uw stillen lach,
En ik, - als ik het zachtjes zeggen mag -
Te denken liep aan uwe blanke leden.....

't Is nu voorbij! Gij schrijft mij droeve woorden,
Een kort en vriendlijk afscheid voor altoos,
Een zacht verwijt, waarop ik, schuldig, bloos,

En toch den lust herdenk, die mij bekoorde.....
Is dat uw stem, die ik verklinken hoorde.....
Is dat uw brief, met die verdorde roos?

Afscheid.
I.

Ik heb de stille zachtheid aangebeden
Die uit uw diepe, donkre oogen blonk.
Ik heb uw medelijden meegeleden,
Ik dronk den beker, waar uw glas aan klonk,

Ik ging den weg, dien uwe voeten schreden
Den sluier kust' ik, die mij afscheid wonk,
Ik zag u na, tot d'allereerste vonk
Van 't scheidend avondlicht was weggegleden.....

Zoo zijn de vrouwen allen! Vrienden, zoekt
Geen troost bij haar om uw verdriet te deelen!.....
Zij drukken u hartstochtlijk aan de borst,

Zij kussen u, omhelzen u en streelen,
Maar wijzen af, als gij naar liefde dorst.....
'k Heb u gezegend, vrouwen, en gevloekt!

Afscheid.
II.

Gevloekt heb ik uw blanke handen en gekust,
Gekust heb ik de bloemen van uw lippen,
'k Heb u gestreeld met zachte vingertippen,
Uw blonde en bruine hoofden in mijn arm gesust!

'k Zag u met ijdle voeten langs mijn venster trippen,
Uw slanke leden wiegelend van lust,
Gij naamt mijn liefde mede en mijn rust,
Ik 'k zag u toch, ik zag u toch ontglippen.....!

Wat wil die gloed, die uit uw oogen schijnt,
Wat wil die melodie, die vreemde wijs,
Die vraagt en afwijst, vleemt en kwijnt?

Uw tijdlijk liefzijn streelt, maar schroeit en schrijnt,
Laat blaren na en pijn, als brandend rijs.....

Wat duurzaam in u is, is koud als ijs.....

Berusting.

De snaren zijn gestemd! Een kind kan op mij spelen!
Kom sla de toetsen aan, gij, die mij hooren wilt,
Zoodra de echte snaar onder uw strijken trilt,
Begin ik als een Lente-nachtegaal te kweelen!

De boomen hooren op, het heele woud verstilt;
De klokken hangen roerloos aan hun slanke stelen;
De wind verflauwt, de hommel zwijgt, de bruin-fluweelen,
Elk ree-oor staat gespitst, waarom de klanken streelen.....

O ja, zoo móést het zijn. Maar 't ís geen stralend goud,
Het is verschaalde wijn, het tintel-rood verduisterd.....

Maar 'k ben alree te vree, als g'even toeven woudt,
Als gij mijn deur voorbij gaat, even naar mij luistert,

En 't meisje, dat verliefd uw arm drukt, vriendlijk fluistert:
‘Het klankbord is niet kwaad, maar 't instrument wordt oud!’

Voor Marianne.

Geen schuwe witte muis kan zoo voorzichtig tipplen,
Als uw slanke vingers op de toetsen tripplen!
Tikt gij de snaren aan, dan trilt dat zoet geluid
In mijn gepeinzen zachtjes uit....

Wil 't zwart stippelschrift ‘Fortissimo’ bevelen,
Dan dreunt een orgelstem uit duizend mannenkelen,
Dan rolt de donder in de donkre dalen voort,
Met still' ontzetting aangehoord!

Van Bach een ‘Fantasie’, van Mozart een ‘Sonate’,
Van Händel 't ‘Largo’ en van Haydn een ‘Cantate’
Gij gaaft mij al het schoon, dat in uw ziel verklonk,
En ik met volle teugen dronk!

Speel mij nog eenmaal voor dien licht-blauw-zilvren Nacht
Van d'Allergrootste, bij wiens Naam men roerloos wacht....
Ivoor en ebbenhout wordt in uw speelemei'n,
Zoo zacht als donzen Hermelijn!

Herfst.

Weer danst het gele loof en fladdert langs de ruiten,
De regen tokkelt neer en rinkelt op het glas,
De bolle wind schiet uit en rimpelt plas aan plas,
O, Herfst, beminde Herfst, wat is het heerlijk buiten!

Ik haat het zomerweer, - ik durf het nauwlijks uiten -
Ik haat die heele hel, dat geel-geschroeide gras
Dat schrijnend zonnelicht, die wegen, dor als asch,
Dat doode, groene bosch, waar zelfs geen vogels fluiten!.....

Voor míj het wilde weer, voor míj het stormklok luiden,
Voor míj het stampend jacht, getakeld hoog in top,
Met hagel uit den Noord, met vlagen uit het Zuiden,

Voor míj, het hijgend ros met dondrend hoefgeklop,
Voor míj het wapprend haar der woeste Windenbruiden....!
Brünhilde, rijd mij voor! Ik volg u in galop....

De teunis-bloem.

voor Josine.

Mijn heele tuin is licht van lichte gele bloemen!
De zon is onder en gij hoort geen bij meer zoemen....
Kom nu eens even hier en blijf eerbiedig staan!
Daar is er één, die straks al open is gegaan,
En deze is nog dicht! Het wonder gaat gebeuren!....
Neen, ruiken doen ze niet, het zijn alleen maar kleuren,
Alleen citroen- en zwavel-geel, maar, o hoe teer!....
Daar krult een schutblad om! Wees stil! Alweer
Springt daar een ander los! Nu slaat de koningin
Haar zijden mantel langzaam open.... Binnen-in
Ontwikkelt zich de stamper uit zijn zachten druk,
En steekt zijn kopje op en ziet den avond..... O, geluk'
Zoo'n bloem te zien geboren worden, wonder zacht!

Ontbloot uw hoofd! Zij leeft maar eenen enklen nacht....
En morgen, als de zon maar even heeft geschenen,
Is zij verdwenen!

Zoo opende mijn hart zich ook in 't avondrood....
En morgen ben ik dood....

Madame Content.

Voor dezelfde.

'k Heb ergens voor een raam een roos staan, donkergeel,
Haar hart is goud, ‘Madame Content’. Kijk, net fluweel,
Die teere blaadjes, net een kleine gouden beker!
Wat zeg je van mijn nieuwe roos? Is 't geen juweel!

Gij vraagt of ik verstand van bloemen heb? Ja zeker,
Ik ben allang een wijdvermaarde Rozenkweeker!
Ik heb z' in elke tint, heel licht en andre heel
Diep-donkerrood en roze ook, van kleur veel weeker!

‘Maar wáarom mag die ééne roos niet buiten staan?’
Voorloopig niet, dat zal voorloopig nog niet gaan!....
Ja, achter glas, in huis, dat doet je wel verdriet.... en....

‘Kijk, op dat ambergele blad, 't is net een traan!....’
Hoe kom j'er bij, 't is water, zuiver uit de kraan....
Ik moet ‘Madame Content’ toch alle dagen gieten....

Het pimpeltje.

Mijn baasje in je blauw-en-geelgestreepte buisje,
't Fluweelen mutsje op je kleinen, pientren kop,
De sparretakjes áf, de sparretakjes óp,
Je kopje rechts, je kopje links.... het kwiekste muisje

Kan tegen jou niet óp.... Zit j' even stil en pluis-je
Een oogwenk in de veertjens.... zóó zit j' in den top!
Je ziet me wel, je doet maar zoo! Stop baasje, stop....
Is 't eene boompje afgetippeld, dan verhuis-je,

Ziej-ziet, naar 't andre.... Baasje, ken je geen gevaar?
Herken je míj niet meer, míj met mijn grijze haar?
Ik ben je víjand, ventje, 'k ben een ménsch! Toe, luister!

Al spreek ik tot je met het vriendelijkst gefluister,
Vlieg haastig weg, vlieg weg, verschuil je toch in 't duister....
Ik schóot je eens....
Nóg schaam ik mij, na zestig jaar....

Don Quichot.

Voor Jan t. M.

Ik ken u, Don Quichot, in slapelooze nachten
Heb ik het kloppen van uw trotsche hart gevoeld,
Ik heb uw stem gehoord in 't licht der uchtendkoel,
De echo van mijn ziel en droevige gedachten....

Op molens heb 'k, als gij, mijn ijdlen wrok gekoeld,
Als gij den mond gekust, die mij te honen trachtte
Dulcinea's bemind, die om mijn tranen lachten,
En met mijn koopren lans in weeke wol gewoeld!....

En tóch.... Zou 't leven nogmaals voor mij open staan,
Zag ik mijn ouden droom weer zwieren op zijn vleugels,
Hoord' ik de krijgstrompet weer schallen in mijn waan,

'k Liet voor een handgalop mijn Rossinant de teugels,
En, strekkend weer mijn ijzren knieën op de beugels,
Zou 'k met denzélfden moed door 't zélfde leven gaan!

Treingesprek. IIde klas.

Ze zag er aardig uit, betrekkelijk niet oud,
Haar voetjes waren klein, het hoedje stond haar fleurig,
Haar rok, haar manteltje, haar tasch, 't was alles keurig,
Ze zag er vriendlijk uit en, min of meer getrouwd.

Haar neusje was te wit, het blonde haar te geurig,
Het oog was iets te groot, haar mond te vol met goud
Maar overigens was 't een schatje, welbeschouwd....
Doch uit haar blanke tandjes kwam een taaltje.... treurig!

Twee heeren over haar, die zaten in mineur,
In 't Fransch wat mopjes te vertellen, ietwat ruw....
‘Hoe vin-je die?’ zei d'een, ‘en U, Mevrouwtj' en U?’

En zij sprak: ‘O, Mijnheer, heel geestig, comprenu!’
Ze nam haar zakdoek lachend - wat een slecht' odeur!’....
De halt', ik greep mijn hoed. ‘Madame, vot' serviteur!’

Treingesprek. IIIde klas.

Voor Frieda.

Ze kwam de trap-op, trein-in vliegen, net op tijd!
Ze zag m' en zoende me op allebei mijn wangen.
- Voor zoo iets zou je naar de derde klas verlangen -
Het was een wilde, maar een hartelijke meid!

Een smid, die naast mij zat, zei in zijn goedigheid:
‘Ga jij maar naast je Opa zitten, in de gangen
Is meer dan plaats genoeg.... ‘'Keb j' in geen eeuwigheid
Gezien, jij blijft maar altijd in je dorpje hangen!

Nee, nou geen hand meer! Hou toch je fatsoen!
Wat voer je uit? Nee, stil maar! Altijd nog aan 't schrijven?
Zeg, luister es, kan jij vandaag niet bij me blijven?

Is dat al Amsterdam, Is 't nou al kwart voor vijven?
Toe breng me naar de tram, dan krijg je nóg een zoen!’
Ik deed het, lieve schat! Wat zou ik liever doen!

Sinapi blepein.

Een gloeiend feestmaal, ijskoud zilver en kristal,
Gebroken bloemen en van vrouwen het geschal
Van lachen, en van flirten 't zoetelijk gefluister!
Ik voeld' er mij niet thuis, de duur-gekochte luister
Van al dat felle licht, geen enkel plekje duister,
Van al die half-ontkleede vrouwen, hun gezangen....
Het deed mij alles naar mijn stil tehuis verlangen!....
Ik ben geen heilige, niet half een puritein,
Maar ietwat meer gekleed zou mij toch liever zijn!
Hoe schooner vrouwen zijn, hoe meer zij moeten sparen,
En 't allerteerste voor hun slaapvertrek bewaren!

En naast mij zat een schoone vrouw, een groenfluweelen,
Haar oogen schitterden, haar goud en haar juweelen!
Haar blanke armen, armen om te streelen,
Rustten aleer op mannen-schouders, wellicht vele....
Zij praattte en zij lachte en haar oogen blonken,
Toen onze gele glazen aan elkander klonken....

Maar toen haar tandjes in de roode perzik hapten,
Haar voet - bij ongeluk! - zacht op de mijne trapte,
En ik haar rug geheel zag en haar brost drie-kwart,
Doch zelfs geen schijnt ontdekte van verstand of hart,
Toen heb ik in mijn geest haar donzen arm gegrepen,
En tusschen duim-en vingernagel valsch geknepen....:
‘En is uw kindje nu den heelen nacht alleen?’
‘Oja, die slaapt maar door, die slaapt door alles heen....’

Eerst was haar koerend rondzien enkel maar frivool.....
Toen werd haar blik azijn en groene vitriool!....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXIII.

Van knaap reeds weet 'k mij willend diep, daar 'k altijd streef en strijd,
Streng-peinzend, totdat statig rijzen, rustig-breed, besluiten
Over al dingen, die mij lokken, of diep-in mij stuiten:
Mijn Zelfheid wijd-uit ziende, wierd nooit eng of klein. 'k Benijd

Geen enklen Sterver om 't hem Eigene en bescheidenheid
Onwrikbaar-stoïsch staande steeds betrachtte ik en dus muiten
Schaars ging ik, schoon me als knaap reeds elke Leek uitfluiten
Bleef om wat 'k had gevoeld, gedacht en zingend dan gezeid,

Daar 't niet zich voegde in wat hij braaf geleerd had. Och, die Guiten
Geestlijk-oneigene in gemakkelijke lijdzaamheid
Staarden zij vredig naar 't Mysterie door gekleurde ruiten

En wonnen Vrede voor zichzelf met alles diep-in blijd.
O, van al menschendingen vrije tijdelooze Tijd,
Eens voel 'k mij door Uw eeuwgen Adem als een Niets omsluiten.

DCCCXIV.

De Liên, die, voos-geboren, telkens delgen wou'n me eens, zijn
Waarheen? verijld geweken. 'k Peins, want voel mij gansch mijn eigen
Wilsziel, die wijd, als knaap reeds, mijmerend, getroost bleef zwijgen
Wen, vreemd-doend, schijnbare Eignen dwaasheên zei'n me. Alleen de Lijn

Rechte, Echte, bleef 'k zacht volgen mijner Zelfheid, en schoon 'k Pijn,
Geestlijk, lichaamlijk, torste, hield 'k mij vast, en al 't dom Dreigen,
't Nijdass'ge, kalm verdroeg ik, haast nooit sprekend, want 'k wou krijgen
Rustig Dátgene, waar 'k hier, teêr, voor kwam. 'k Bezat geen grein

Springlust in 't Wilde, onnoozel keek ik, maar alleen in schijn
Want àl, wat 'k voelde en dacht, rees plots me en wierd bewust me, en tijgen
Van zelf, heel jong al, ging 'k aan 't Groote Werk en blijf nog stijgen

Naar verdre Toppen van mijn Willen, duikend eerst in mijn
Diepst Volzijn, dat mij stuwt. Wie ben'k? Wat 's de Aarde? Wee, 't Gedein
Der Wereld voel 'k als Gruwel, maar gedweelijk-forsch moet 'k nijgen.

DCCCXV.

Mijn diepste Diepte voelt zich vreemd op de Aarde te allen tijden,
Ik had dat reeds als kind: ik schoot niet vaak van zelf vlot op
Met andren, en ook geenszins met mij-zelf: een zwaren kop
Had 'k over alle dingen en dus, vóórdat ik iets zeide,

Bleef 'k lang eerst, of ik suf waar', met wijd-opene oogen beiden.
Ik bleek een Buis te zijn met stevig dichtgeslagen Dop
Die dán slechts openvloog, wanneer men gaf den juisten klop,
Waardoor mijn Ziel plots rijzen kwam en wijd zich ging verbreiden

In schuim van Denken en Muziek. Diepst-in steeds zied 'k, maar ‘stop’
Zegt daadlijk in me iets aêrs wat sterk bedwingt het ijlings glijden
Van zinnen uit zichzelf. En dies bij menschen schijn 'k vaak Pop

Niet luistrend, niets bevroedend. Och, slechts schaars laat 'k mij verleiden
Mijn meening mondeling te laten hooren. Liever wijden
Blijf 'k me aan mijn één-waarst eigen Peinzen, vóór 't mij stijgt ten krop.

DCCCXVI.

Ja, vriendlijk bleek steeds méér 'k dan allen, want 'k heb schaars beslist,
Daadlijk, hoog-sprekend, doend: 'k scheen zelfs vaak traag: de Stroom van binnen
Komt niet steeds snel naar boven: liever blijf ik mij bezinnen
Vóórdat 'k schrijf, praat, schoon mijn diepst Wezen vlug zich aangehitst

Voelt, dit te doen. Veel liever denk ik, en dies afgekitst
Zacht iemand heb 'k soms, die naar 't scheen, robuust iets wou beginnen
Maar niet zich wist te heffen tot der Dichtkunst hooge Tinnen:
Dat zag ik aan zijn oogen. Onbewust van kind gespitst.

Heb 'k mij, om daar doorheen te zien ter Ziel. Op fijne vinnen
De visch beweegt zich, stérk van vlerk de vogel. Psychisch gist
Fijntjes een Mensch, die 't al wil weten en dan diep-blij spinnen

Kan uit zichzelf hij fijne Wijsheid. Totdat 'k in een Kist
Gestrekt zal blijven liggen in niet meer bewegend Linnen
Voel 'k sterk en alle oprechte Goeden blijf 'k oprecht beminnen.

DCCCXVII.

Is Eer 't, een mensch te wezen? Ja, men dicht zoo, maar diep weet
'k Van kind, dat Goeden schaarsch zijn. Als gekneld in enge touwen
Doorleed 'k mijn Jeugd, door 't, na lang zwijgen, onverwachte snauwen
Van Vrouw, die droeg een eedlen Naam, terwijl ik-zelf stug-heet

Stam van Geslacht, oer-koel, van Vadren, dat kort-droogjes heet
Lijk men me eens zei, naar aardklots, die met sterken, gauwen
Schop opgegooid werd uit den grond. Maar tevens ben 'k een lauwe
Want door dien Duitschen aard verzachte Telg, licht vroolijk-breed

Van 't Fransche volk fijn-luchtig, dat zijn glad-beschaafde klauwen
Snel uitslaat en dan wint. Och, uit Noord-Hollandsche landouwen
Aersdeels gekomen berg 'k drie volkren in mijn Ziel, en 'k deed

Dus week soms en dan hard weêr. Nooit ik was een laffe, flauwe
Neen, steeds een stille Vent, diep-sterke, die heel vredig meet,
Lijk elk, de menschen naar hemzelf, wat nooit mij ging berouwen.

DCCCXVIII.

Och, Dood is Vrede.... 'k Hechtte schaars aan de Aardschheid, die blijft staan,
Lijk dwaas men leert, voor eeuwig: 'k Leefde ferm en kwam naar voren
Slechts door de Kracht mijn's Geestes, die heel vast-gestreng doorboren
Kan, en zacht lachte ik slechts om lieven, fraaien Waan,

Die steeds toch weer, soms na lange eeuwen, wordt te niet gedaan
Door andre Droomen... Och, als knaap reeds, heb 'k spontaan gezworen
De Waarheid hier te vinden, onderwijl stil 'k aan bleef hooren
Scherp wat men deelde mee me en wou me onminzaam doen verstaan.

'k Aanvaardde 't half; dees hersenen van elders, diaphaan
Mijn Werk hen maakte en maken blijft. Ik voelde mooi mij schoren
Steeds stevig door mijn Diepte, Die nog nooit zich liet versmoren.

En zóó voltrekt zich hier mijn stervelijke Menschebaan.
'k Blijf flink maar vriendlijk, ook al hief 'k soms plots me als strakke Toren
Waaruit dan kort maar krachtig Tonenbliksems kwamen slaan.

DCCCXIX.

't Zal droef niet wezen me, als 'k, strak-oud eens, wijk. Standvastig deed
'k Steeds dát wat goed was voor de Lettren, zonder ooit te heffen
Me, in mijn gedachten, boven andren, want ik bleef beseffen,
Dat allen hier gelijk zijn in Ellende door 't zwaar leed

Dat elk mensch krijgt te dragen krachtens 't al-genaadloos wreed
Aanzijn, dat om geen Stervers geeft. Toen 'k jong was, bleef 't ruw treffen
Gestadig mij met daden en met woorden, die de kleffe
Napraters van vergaande Waantjes, van wie geen ooit weet

Noch wist de me aangeboorne wijde Wijsheid, die mij beet
Als knaap in 't hart al, deên mij dulden, bitter keffen
Tegen mijn klare Wijsheid blijvend. Goedig vredig schreed

'k Meestal die Vreemden hoog voorbij: 'k Leef vriendlijk als een effen
Ziener en Voeler, die flink-worstlend met al Dwaasheid, gleed
Energisch door dit Schijnzijn, dat het ‘lieve Leven’ heet.

Naar aanleiding van en over het denkleven van Prof. Dr. A.H. de Hartog door Willem Kloos.

(Prof. Dr. A.H. de Hartog. Levensleer. P. Noordhoff N.V. 1933, Groningen-Batavia).

Omdat ik mij in de Hollandsche literatuur van den dag, zooals deze zich omstreeks 1880 voordeed, heelemaal niet thuis vinden kon, ofschoon de vele verzen, zoowel als het proza van toen nog levende oudere literatoren, als deze weer eens iets uitgaven, door tijdschriften en couranten haast tot den hemel werden verheven, want met onze zeventiende-eeuwsche letteren op één lijn gesteld, terwijl tezelfder tijd alles wat in rhythmisch proza of in dichtmaat uit mij, hartstochtelijk-spontaan steeds strevende maar tevens koel-logisch-redeneerenden knaap te voorschijn kwam springen, door de een hoog woord voerende maar volslagen dilettantische recensenten gedoodverfd werd als gebrekkig gesteld, ja volslagen onverstaanbare wartaal te zijn, - omdat het met de letteren, herhaal ik, hier toenmaals zoo gesteld was, kwam ik er van zelf toe, om over de Dichtkunst heel ernstig te gaan peinzen, want zóó psychisch-diep, als mijn van kind reeds meditatief geworden want altijd van nature alles te peilen trachtend geestje wist te gaan. Immers ik wou in mijn veroorloofden, want iederen stevigen en konstanten mensch eigene zucht tot psychische zelfhandhaving er achter zien te komen, wie van de beide partijen hier, die zonderlinge verzenkeurders of ik zelf, die mij heelemaal van mijn aangeborene neiging tot de letteren vervuld voelde, gezegd kon worden gelijk te hebben, dus of ik, nog niet twintigjarige, misschien een dwaas verdiende te heeten, omdat ik mij op een heel verkeerd, want mij niet passend en mij dus nergens heen-

leidend pad, nl. dat der Dichtkunst wou begeven, dan wel of het ongelijk aan den kant mijner tegenstrevers kon zijn, die mij verscheidene malen onomwonden hadden laten merken dat ik, volgens hen, heelemaal geen schrijfbekwaamheid en geen denkvermogen en dus ook geenerlei aanleg voor de letterkunde bezat.

Ik kan mij thans volkomen klaar maken, zooals ik het dan hier ook schets, wat er in het allerachterste deel van mijn Binnenst, nl. in mijn Onbewustheid om moet zijn gegaan over deze averechtsche bejegening van mijn willen en reeds eenigermate blijkend kunnen, maar als lichamelijk nog tamelijk-brooze, doch innerlijk half-bewust een lange levenstoekomst vóór mij ziende knaap met energisch-strevend zielsgestel, wist ik mij toen natuurlijk nog geenszins het hier door mij gezegde zóó volkomen klaar te maken. Ik voelde alleen maar vredig-krachtig, dat ik rustig-psychisch door had te gaan met ongewild voelen en denken en werken want dat ik alleen op zoo'n wijze en in alles volkomenzuiver voortgaand eenmaal, zij het in veel lateren tijd, en na veel worstelingen, op het voor mij bestemde sterke schoon eenvoudige plaatsje in deze wereld komen kunnen zou.

En, zooals ik aangaf, ik ging dus, door den tegenstand, dien ik als aankomend jongmensch, die zich van binnen-uit een echt literator wist te zijn, overal te verduren kreeg, wel eens weinig opgewekt, maar volstrekt niet geestlijk-nerveus of moedeloos-slap wordend, mijn eigen, uit mijn Achterzijndheid naar mij rijzend gedachtenleven regelen en dit kalmpjes schoon telkens spontaan in verband brengen met mijn veel-verscheidene en stevig doorgezette lektuur van allerhande dichters en prozaschrijvers, Grieksche en Latijnsche, Engelsche, Duitsche en Fransche en ook Nederlandsche, die ik, door mijn altijd geblevenen boekenverzamelingslust, onder oogen te krijgen wist. En dat dit breede en oorspronkelijke gedachteleven mijner Eigenheid, dat zich hoe langer hoe verder heeft opgebouwd, zijn eigen beteekenis heeft, kan, zeg ik, bescheiden en vreedzaam, iederen ernstigen en dus ernstig te nemenen beoordeelaar hieruit blijken, dat het zich nu reeds meer dan een halve eeuw lang blijft voortzetten, nooit zich tegensprekend, neen, zich zelf van alle kanten toelichtend en thans nog telkens een beetje verder komend in mijn proza, zoowel als in mijn Binnengedachten die zich nu reeds jarenlang van zelf

in mij gaan vormen, zonder dat ik mij dit op het oogenblik hunner vèr-affe wording bewust ga worden, en die zich dan door de bank heen, vrijwel onverwacht, door de hand van den overigens heel gewonen, dagelijks ijverig-werkenden Willem Kloos, alsof deze een Medium ware te noemen, laten werpen op het papier. Ik voel een vreemde zachte verre ontroering in me, terwijl ik bezig ben, vrijwel spontaan de 14 regels van zoo'n gedicht, met zijn twee geheel en al ongedwongen op elkander volgende rijmklanken, uit mijn onbewuste Achterwezendheid naar voren te brengen, en als zij kant en klaar met de pen op het papier zijn gebracht, leg ik het blaadje rustig weg, zonder het over te lezen, en denk er niet meer aan, totdat ik dien zelfden dag, in den avond bv. of den volgenden morgen die uiting of uitingen - want een enkelen keer komen er twee of drie of vier of zelfs vijf binnen 't uur bij elkaêr - op mijn bureau vindend, ze voor den eersten keer, nadat ze te voorschijn zijn komen te springen, eenigszins nieuwsgierig overlees. En dan blijf ik dikwijls eenige oogenblikken verbaasd zitten, want wat daar in schrift is gebracht, blijkt dan een gedachte te zijn die heel lang geleden wel eens toevallig over een belangrijke kwestie door mijn hoofd is gevlogen, maar waar ik toen niet in 't bijzonder op lette, zoodat ik haar weer vergat of tenminste niet duidelijk onthield. En daarom weet ik dat die verzen mijn eigenste Wezenlijkheid zijn, maar dat ik zelf hen niet maak, neen, het is mijn Binnenstheid, mijn allerverste innerlijke Wezendheid, die het allerbelangrijkste deel mijner eenigermate gekompliceerde persoonlijkheid uitmaakt, die dat deed en hoop ik, doen kan blijven, totdat mijn aardsche menschlijkheid, die hier als een soort van doorgangs-kanaal voor mijn Eigenstheid heeft te dienen, mij heelemaal gaat begeven en voor altijd weggeborgen wordt.

En wat er dan van mijn Ikheid, die ik steeds als de Meerdere van mijn lichaam en mijn lageren geest heb leeren kennen, overblijft, - indien er iets persoonlijks van overblijft - dat laat ik over aan den Eeuwigen, dus door ons stervers nog nooit verstanen Zijnswil, dien ik mijn heele leven lang in mijzelf gevoeld heb te bestaan en dien ik als knaap reeds, die altijd op zijn binnenste werkingen lette en deze keurde, te volgen begon, omdat die Wil, men kan dezen ook ‘God’ noemen, zich nu eens vager

en dan weer krachtiger aan mij verstaanbaar wilde maken met zijn sprakelooze stem, die ik mijn zuiverst, want mij nog nooit bedrogen hebbend allerinnerlijkst voelen weet te zijn.

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.

En ofschoon ik nooit in de eerste plaats een man van levendige actie naar buiten ben geweest, bracht diezelfde innerlijkste Aandrang, dien ik als het stuwende Buitenaardsche in mijzelf altijd in eere heb gehouden, mij er als van zelf in 1885 toe, om dit tijdschrift De Nieuwe Gids te stichten, welke daad voor vele anderen, niet minder dan voor mijzelf, een blijvende zegen is gebleken te zijn.

Ik, die, mijn heele letterkundige leven lang, door een heel vreemd gestemd aantalletje mijner waarde landgenooten met allerlei onredelijke woorden en soms daadjes ben gehoond geworden en voorzoover zij het gedaan konden krijgen, gestuit, - het bleek hunner subjektiviteit een gruwel te zijn, dat ik oordeelde en dichtte, en heel langzaam-aan vooruit kwam - ik, zeg ik, ben door mijn gelukkig steeds toenemende innerlijke kracht, thans eindelijk in staat geworden om mijn heele menschlijke en letterkundige loopbaan en de mij voortdurend klaarder geworden ontwikkeling van mijn allerdiepst geestlijk leven rustig te overzien en tot mijn genoegen ontdek ik nu langzamerhand, als ik boeken van andere bekende menschen, die niet in de eerste plaats literatoren zijn en dit ook niet willen wezen, lees, dat mijn eigen geestlijk Inzijn dat altijd uit zichzelf bezig bleef met mijmeren en denken, niet zoo vreemd want anti-hollandsch is, als ik vroeger wel eens gevreesd heb, dat het voortdurend blijken zou te zijn.

Den vorigen keer reeds werd ik mij dit bewust, toen ik het boek van Dr. Baumann las en thans weer nu ik dat van Dr. de Hartog, zooals ik dat met alle boeken doe, heel aandachtig bladzij voor bladzij naging, blijken deze en ik, elk op zijn eigene, zijn persoonlijke wijze, van uit denzelfden, voor elk in de diepste Diepte verborgen blijven moetenden psychischen Ondergrond in alles te werken en te schrijven, zooals ik zelf daar reeds op mijn negentiende jaar toe kwam.

En als bewijs daarvoor zal ik nu eenige plaatsen uit zijn op heldere wijze gestelde beschouwingen naar voren halen en er het een en ander over te berde brengen. Hij en ik, al komen wij soms

tot een beetje andere slotsommen, zijn geen psychische tegenstanders, want Dr. de Hartog is een streng-lijnig maar toch ook suggestief-warm stylist en zijn gedachten over het hyper-psychische, dus over het eigenlijkste Wezen der Dingen, verklaren natuurlijk wel niet alles, zoomin als de mijne of die van een ander denkhoofd dat vermogen, maar zij duiken toch zoover als een puur-denkend mensch te komen vermag.

De schrijver blijkt evenals ik van Plato te houden, die sinds mijn jongelingsjaren, toen ik systematisch en precies Grieksch en Latijn had geleerd, een mijner meest vereerde auteurs is geweest en gebleven, en hij voelt evenals ik zelf dit van knaap reeds heb gedaan, zonder dat ik het mij toen nog klaar wist te maken, dat alles wat heet het bestaan hier, dus het zoogenaamde stoffelijke zoowel als het menschelijk-geestlijke, uitvloeisel is en weergave van den eenen voor ons onbenaderbaren en dus mystiek blijvenden Ingrondswil, die God wordt genoemd.

Iemand, die het nog niet weten zou, en zóó zijn er in het huidige Holland tenminste ontelbaren, kan door prof. De Hartog's boek op duidelijke dus gemakkelijke wijze iets te weten komen over de Grondgedachte, dus het Uitgangsbeginsel van allerlei groote wijsgeeren Schelling, Fichte, Hegel, Schopenhauer, Hartmann, die eigenlijk de zij het sporadische lektuur van alle huidige als ontwikkeld beschouwd worden willende menschen behoorden te zijn. Men behoefde dan natuurlijk niet hun wijsbegeerten van a tot z in alle onderdeelen te bestudeeren - welk mensch heeft daar tijd en gelegenheid voor? Neen, als men maar het psychische aanvangspunt van al die groote geestlijke figuren wou leeren kennen en kon doorvoelen - en zoo iets is voor een dieper dan den uiterlijken schijn der dingen duiken willenden mensch heusch geen heksenwerk, dan zou het beschaafde deel der menschheid zich een wijderen blik kunnen verwerven over velerlei kwestie's, die tegenwoordig aan de orde van den dag zijn, maar die thans veelal heel oppervlakkig want jongensachtig nuchter-engzakelijk en dus verkeerd worden beschouwd.

Ook over de ekonomie, de kunst, en vooral over den godsdienst, heel in 't algemeen dus zonder dat de schrijver zich in onderdeelen verliest, vindt men hier veel lezenswaardigs geboekstaafd en ik kan zeggen, dat ik zelf bv., ondanks mijn levenslang geestlijk en

psychisch bezig zijn, er menigmaal iets voor mij nieuws en belangwekkends door heb geleerd. En ik meen, dat hetzelfde zich zal voordoen bij ieder die als ik, geestlijk geheel en al vrij dus niet van te voren principieel-afhankelijk van eenige leer, welke ook, in het leven staande gelijk ik reeds van nature als veertienjarige jongen begon te wezen, dus te voelen en te denken, het heele Zijnde objektief wil leeren kennen en beschouwen, zooals het waarlijk is, want in elkander zit, tot in zijn diepste kern, die niet materieel maar hypergeestlijk is. Tot den ‘diepsten Wezensgrond, zooals Dr. De Hartog het noemt, moet ieder, die ontwikkeld wil heeten, trachten door te dringen, en het is geenszins voldoende, dat men daarvoor het exakte zakelijke weten over stof en geest heeft leeren kennen zooals de nuchtere onderzoeker dat doet. Want dieper nog daaronder en achter onze bevindingen, al staan deze vast want zijn zij goed gefundeerd, blijkt mij het groote en door verder onderzoek niet oplosbare Raadsel te schuilen, namelijk het Eeuwige Mysterie, waaruit wij, d.w.z. onze geesten voortkomen, en dat ons draagt.

Ja, ik zelf, kan ik naar volle waarheid zeggen, heb sinds ik in 1877 de vijfjarige Hoogere Burgerschool had afgeloopen en alle soorten van literatuur, maar voorloopig in de eerste plaats de Engelsche en Duitsche ging beoefenen, onderwijl ik mij prepareerde voor mijn toelating tot de Universiteit - ik had het plan gevormd om in de oude letteren te gaan studeeren, maar achtte mij later daarin ver genoeg gekomen, toen ik litt. hum. cand. was geworden, en dus de Grieksche en Latijnsche auteurs in hun eigenen tekst lezen kon - ik, herhaal ik rustig, weet van mijzelf dat ik er steeds, nu reeds meer dan een halve eeuw lang uit mijzelf naar gestreefd heb, psychisch gestreefd, om de oplossing van het Levensmysterie te vinden, door eigen logisch denken zoowel als door lezing van alles wat mij weer een stapje verder kan brengen op dien allerzwaarste van alle wegen, die de mensch zich in dit aardsche Aanzijn kiezen kan. En daarom hebben mij altijd alle boeken geïnteresseerd, en blijven zij dit ook nog heden doen, nu ik wel reeds vele jaren ging tellen, maar gelukkig toch nog intellektueel-krachtig en rustig-geestlijk stevig voelend vermag te blijven en ook mijn lichamelijke gesteldheid niets te wenschen

overlaat, daar ik, door de bank heen, altijd matig heb geleefd, zonder in alle opzichten asketisch te zijn. Principieele askese immers, indien men er niet van buiten af, dus door den wil van een levensstelsel of door zijn omstandigheden toe wordt gedwongen, is evengoed te verwerpen als de overdaad dat is. Zóó heb ik mij altijd in het leven gehouden, met natuurlijk menschlijk aanvoelingsvermogen wel op mijn stoffelijke helft lettend en er voor zorgend, dat deze behoorlijk in stand blijft, maar er overigens niet in 't bijzonder over denkend, want boven mijn lichaam bleef ik altijd mijn geest stellen, dien ik van zelf reeds in mijn schooljaren van tijd tot tijd zoo'n beetje begon te observeeren, vermoedelijk omdat het mij onbewust vreemd leek, dat hij in sommige opzichten anders wilde en deed als ik mijn tijdgenooten zag doen. En door een innerlijke stuwing gedrongen, ben ik zoo mijn heele leven doorgegaan, mijzelf nooit de meerdere of mindere van mijn medemenschen achtend, al voel ik natuurlijk tegenover anderen, zooals iedre fijner-georganiseerde dat doet, ten tikje spontane psychische sympathie of antipathie of wijde blanke onverschilligheid, maar die ik nooit laat merken, omdat zij zich menigmaal eenigszins wijzigen kunnen. Immers de omgang van een waarlijk levend mensch met anderen blijft een ten minste innerlijk altijd wisselend tafereel, omdat iedere geestlijke Eigenheid zijn persoonlijken psychischen levensdrang bezit. Maar meer dan om menschen, want ik leerde ze langzamerhand kennen, geef ik om het geheel der totale menschheid in haar zonderling ondermaansch beweeg en zoo interesseerde ik mij altijd voor de groote lijnen van het verloop harer geschiedenis en vroeg mij af, waarom zij, dat is haar geestelijke inhoud eigenlijk is ontstaan, en uit welke geheimzinnige oorzaak zij haar oorsprong kreeg. En dien oorsprong noem ik God of Levensgrond, of Eerste Psychische Wil, of Fatum, al stel ik mij bij die woorden natuurlijk niets voor en voel ik hen dus zeer zeker ook nog heden, zooals ik dat mijn heele leven gedaan heb, maar denk ik er nooit met menschlijke toekenningen aan omdat het woord God voor mij de benaming is van het hyper-levende Wils- en dus Aanzijnsbeginsel, dat noch met de Rede noch met het gevoel te benaderen valt en waarin men dus tout-court te berusten heeft. Alleen zit dat Aanzijnsbeginsel natuurlijk ook wel degelijk in onszelf, in welks diepste Diepte het

wegschuilt, in de meesten onzer echter alleen als leven, en slechts in heel enkelen als subtiele gevoelskracht en diepere denkensmacht. De menschen, die deze beide Energieën in hun Achterafte bergen, behooren, heb ik altijd geweten want van zelf gevoeld, tot de geesten welke men niet in hun onderdeelen gaat betuttelen, omdat men zelf op sommige punten een beetje anders denkt. Ja, men aanvaardt hen als menschelijke geheelen, al neemt men ook niet ieder woord dat hun innerlijkst Wezen doet hooren, als orakel aan.

Ik zou mij dan ook heel dwaas vinden, indien ik er zin in mocht krijgen met prof. De Hartog te gaan discussieeren over sommige onderdeelen van zijn wijsgeerig betoog. Hij weet op zijn eigen wijze zijn dingen, zoogoed als ik dat altijd zelf de mijne gedaan heb, en daar hij mij voorkomt een der meest-knappe, veel-wetende en ook logische hoofden van dezen tijd te zijn, kan ik niet beter doen dan mijn lezers aan te raden: Schaft u dat studieuse en toch allerleesbaarste werk aan, en leest het bladzij voor bladzij heel aandachtig, want gij zult u daardoor een klaar inzicht kunnen verwerven in vele onderwerpen, die u tot dusver nog een beetje schemerig gebleven zijn.

Dit boek heet Levensleer en zóó kan het ook naar waarheid genoemd worden, en ik zei in het begin van deze studie dat ik er eenige aanhalingen uit zou doen. Maar nu ik de bladzijden alle naga - op haast elke vind ik een potloodstreepje langs den kant, zooals ik dat gewend ben te doen in bijna alle boeken, die ik lees - nu moet ik tot de slotsom komen, dat het verstandiger is, niet uit te weiden over alle plaatsen in prof. De Hartog's grondleggend werk, waaromtrent ik het eene of andere op te merken hebben zou. Deze Kroniek zou dan stellig drie of vier maal zoo lang moeten worden, als ik haar nu geef hier, en sommigen zouden dan allicht kunnen gaan denken, zooals dat méér gebeurt: ‘Nu ja, ik weet nu wat er in staat en dat alles nog weer eens voor de tweede maal te moeten lezen in den tekst zelf, dat kost te veel tijd.’ En ik zal hier dus met één aanhaling moeten volstaan. En ik kies deze uit de talloos vele gedachten en opmerkingen van dezen hoogstaanden auteur die mij troffen, omdat zij precies aansluit bij een der grondslagen van mijn eigen geestelijk leven en denken, zooals ik die na veel psychisch peinzen reeds op mijn negentiende jaar te voelen begon.

Op bladz. 191 leest men:

‘De “verbeelding” van den individueel-bewusten mensch, dat hij als zoodanig “oorspronkelijk”, “schepper” zou zijn (het eritis sicut Deus) kan men den zondeval van het menschlijk bewustzijn noemen. Het individueel bewustzijn namelijk schept of verwerkelijkt zijn inhoud niet, maar treft dezen, zijnen inhoud, aan, produceert dien inhoud dus niet, maar reproduceert dien inhoud.’

En verder op de volgende bladzij, haalt prof. De Hartog een citaat aan van den ook door mijzelf reeds 20 jaren hooggeschatten Arthur Drews en zegt dan verder: ‘De naieveteit der bewustzijns-overschatting wordt door genoemde uitspraak duidelijker nog.’

In het hier aangehaalde getuigenis van onzen uitnemenden tijdgenoot vind ik datgene terug wat mij van kindsbeen geleid heeft in al mijn doen en laten, zoodat ik mijn toenmalige huisgenooten en verdere verwanten of aanverwanten soms een beetje vreemd leek, want bij wijze van spreken een lid van een heel andere soort van kudde leek te zijn. Ik voelde toen, onbewust nog, mij reeds vreemd onder hen. Ik zat en werkte stil, alleen het alleronvermijdelijkste soms met een paar zacht gezegde, korte woorden vermeldend, daar ik merkte, dat niemand als ik iets langer dan een 15 tellen ging spreken, er ook maar iets van begreep, zoodat men ongeduldig dadelijk ging zeggen, dat ik te zwijgen had. En ik raakte er dus gewend aan te zwijgen, daar mijn hoofd, toenmaals over kleine dingen natuurlijk, van zelf voortdurend dacht en mij alles in mij en om mij heen van zelf bewust ging maken met spontane logische redenaties, die plotseling in mij kwamen rijzen, en dan weer even plotseling verdwenen. En wat dan op zoo'n manier, zonder dat ik dit expres wilde, in mij rees en tot een slotsommetje wierd, bleek een poosje later, door verdere gebeurinkjes in mijn toenmalige kleine werklijkheid, die er precies bij aansloten, bewaarheid te worden. Maar door den toen harden uiterlijken dwang waaronder ik voortdurend verkeerde, hield ik mij doodstil en sprak geen enkel woord. En toen ik dus wat ouder was geworden, een jaar of zestien, zeventien, ging ik over dat vreemde gebeuren in mij, nl. dat ik de waarheid te weten kwam over allerlei dingen en ook over verhoudingen

tusschen die menschen en mij, begon ik mij stilkens van zelf af te vragen hoe die waarheid over de werkelijkheid in mij rijzen kon, zonder dat ik ooit spionneerde dus er moeite voor deed. Maar nog een paar jaar later - ik was negentien geworden, kreeg ik Hartmann's Philosophie des Unbewussten in handen: ik kocht het voor een paar gulden van mijn schrale spaarcenten op een auctie van Theod. Bom in de Warmoesstraat in dien tijd. En dat boek was een openbaring voor me: ik kon nog wel niet alles wat er in stond van a-z begrijpen, maar zoovéél werd ik er toch uit gewaar, dat de mensch uit twee deelen bestond, nl. zijn daaglijksch bewustzijn, dat zich wel eens kan vergissen, maar verder uit een grootere en wijdere helft, die daar achter ligt, en die het altijd bij het rechte eind heeft, als men er maar goed dus volkomen-kalm naar luisteren wil. Die Achter- of Onder- of On-bewustheid, die sedertdien mij is gebleken levenslang in mij gewerkt te hebben en hoe ouder ik werd, ook hoe langer hoe meer efficiënt wordend, dit ook nog heden, maar veel meer voortdurend-energisch dan vroeger te kunnen doen, vermoedelijk vooral omdat er thans niet meer, zooals dat mijn heele leven doorging, op haast ieder woord, dat uit mij opspringt, alsof dit een slak ware, het zout der miskenning wordt gelegd, die diepte des Aanzijns, herhaal ik, is mijn Grondvest want mijn oorsprongbron en dus vooral van mijn serieus doorwerkte gedachten en van mijn nooit verstandelijk-verzonnene, neen spontane psychische Kunst.

Moge Levensleer, dit ernstige werk algemeen gelezen en overwogen worden.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Een hoogst merkwaardige literaire coïncidentie.

Gaarne willen wij hier de aandacht vragen voor een literaire coïncidentie, die zóó merkwaardig is, dat zij stellig algemeene belangstelling wekken zal.

Het betreft hier de absolute overeenstemming, wat onderwerp, uitwerking en karakterteekening betreft, van:

Louis Couperus: *Majesteit,* verschenen 1893,

en:

Ouida's *Helianthus,* verschenen 1909 (als nagelaten, onvoltooid werk van deze schrijfster).

In het zoo juist verschenen werk van Henri van Booven over Louis Couperus, waarin deze auteur met een ontzaglijke toewijding, ernst en ijver bijeengebracht heeft, wat voor ons interessant is om te weten, van den grooten en geliefden schrijver Louis Couperus, lezen wij ook alles, wat bekend is omtrent het werk *Majesteit.*

Henri van Booven vermeldt tevens de overeenstemming van dit werk met *Les Rois* van Jules Lemaître, ofschoon deze gelijkheid niet zoo frappant is als die van Helianthus met *Majesteit* Maar over Ouida's werk wordt in dit opzicht niet gesproken, en ook nergens anders zag ik er ooit melding van gemaakt.

Henri van Booven vertelt ons van Couperus' voorliefde voor het werk van Ouida. Het kleurige, romantische en tegelijk straffe en sarcastische, het idealiseerende en tegelijk forsch-realistische in deze schrijfster zal den fijnen, gevoeligen, werkelijkheids-getrouwen Louis Couperus hebben aangetrokken, die immers zèlf

al deze elementen in zich had, en die eveneens bekoorde door zijn geestigheid, zijn zelfbeheersching, zijn extases en zijn toegespitste ironie, zijn natuurbeschrijvingen en zijn karakterontledingen, zijn uitbeeldingsvermogen en zijn psychologie.... alles in moderner vorm dan de zooveel oudere Ouida nog te geven vermocht, - maar in hun levensbeschouwing waren vele punten van overeenkomst; beiden zagen zij, in hun diepste ziel, het leven, zooals het *is,* - al noopte de teederheid van hun kunstenaarsgeest hen ook, de werkelijkheid soms eenige schoonere illusie bij te zetten.

Men moge denken over Ouida, zooals men wil (en velen van tegenwoordig, - waarschijnlijk de meesten! 'denken' en, nog erger, *spreken* over Ouida, zonder haar te kennen!) zeker is het, dat zij het wel verdient, dat de streng-critische exact oordeelende, stipt-schiftende *Cambridge History of English Litterature* (1923) haar de vermelding waardig heeft gekeurd, waar de namen van zóóveel populaire en ook in Nederland welbekende auteurs zijn weg-gelaten.

Wat men thans nog van Ouida leest, is vermoedelijk niet veel anders dan: *Under two flags, Pascarel, Two little wooden shoes...* en dan *misschien* nog: *Tricotrin, Moths, Puck, Ariadne, Folle Farine....* maar ik vraag, *wie* is er die de fijne, poignante korte verhalen kent: *A leaf in the storm, Toxin, Don Gesualdo,* of het zeer geestige *A rainy June....* of de sterke, aangrijpende romans: *A village commune* en *In Maremma*?....

Deze laatste twee boeken zijn allerminst 'aardige', 'gezellige' verhalen. Zij geven een getrouw beeld van de verschrikkelijke toestanden, welke er heerschten in de kleinere gemeenten van Italië, van den willekeur der overheid.... en den nood, de uitbuiting der lagere standen.

Het is zoo goedkoop en zoo gemakkelijk om een auteur te veroordeelen 'op hooren zeggen', zonder zelf de boeken te lezen, en zich een eigen oordeel te vormen. Zeker, Ouida schrijft niet, zooals men dat in den tegenwoordigen tijd gewend is geraakt; haar stijl is soms overweelderig, haar intriges zijn te romantisch, haar personnages handelen wel eens te angeliek en dan weer te demonisch; maar de groote verdienste van Ouida is, dat zij de consequenties van de door haar geschapen situaties aandurfde,

dat zij niet, terwille van de conventie, of om het gevoel der lezers te sparen, een onlogische, valsche, verwrongen oplossing gaf aan het gestelde procédé. Zij kende het leven, zij kende de menschen, en haar was een soort cynisme eigen geworden, waaraan zij uiting durfde geven, in een tijd, toen alle schrijfsters, zelfs de grootste, zich achter een zoogenaamd kiesche pruderie verscholen en de dingen, die zij toch noodig hadden voor hun verhaal, slechts vaag aanduidden of verbloemden. Ik herinner hier aan George Eliot's methode om te kennen te geven, dat (in Adam *Bede*) het meisje door den jonker is verleid: Arthur vindt in den koepel, waar hij altijd werkt, *een halsdoekje* van Hettie. Ha! een halsdoekje! nu is de lezer voldoende op de hoogte van de onzedelijkheden, die er in dien koepel hebben plaats gegrepen! Hij moet het tenminste uit dit simpele feit maar opmaken, want een nadere beschrijving krijgt hij niet, niet de minste of geringste! Ouida zou in deze omstandigheden rond voor de zaken zijn uitgekomen! Ik herinner hier ook aan Eliot's *The Mill on the Floss,* waar de hartstochtelijke Stephen Maggie op een boottocht medevoert, met de bedoeling, dat zij 's nachts niet meer terug kan, en hij zijn boozen lust dus aan haar kan voldoen. Als Maggie zich echter verontwaardigd betoont, en hem afwijst.... deinst Stephen terug en laat haar met vrede. Zou één Stephen ter wereld dat hebben gedaan, nadat hij zoo brutaal was geweest, haar te ontvoeren? Zou één Stephen zich in dit geval ‘zijn prooi’ hebben laten ‘ontsnappen’?

Ik stel hiertegenover de scène uit *Princess Napraxine* van Ouida. De prinses is getrouwd met een dronken bruut van een man, en.... ‘de rest kan men nu wel raden.’ Zij tracht zich voor hem te behoeden in de particuliere kapel harer vertrekken, aan de voeten van het Moeder Godsbeeld. Haar man volgt haar echter in zijn drift, en één enkel zinnetje geeft den toestand aan der rauwe werkelijkheid:

‘Het Moeder Godsbeeld had haar niet beschermd.’

Men houdt Ouida voor overdreven, onnatuurlijk, sentimenteel. Zij *is* niet gevoelerig, Ouida, zij durft het leven aan, óók al is dit terugstootend en aangrijpend, en kwetst het onze fijne zenuwen. Zij kan wreed zijn in haar trouw aan de realiteit, Ouida.... zooals b.v. in haar verhaal: *A Flemish Dog.* Zij beschrijft daarin een kleinen jongen, die veel aanleg voor teekenen heeft en meedoet

aan een teekenwedstrijd, uitgeschreven door de stad Antwerpen. Hij heeft geen opleiding gehad, hij heeft met de grootste moeite, en de primitiefste middelen, mee kunnen dingen, maar hij verhongert en verkleumt, en.... wint niet den prijs. Dan gaat hij naar de kathedraal om er nog eenmaal de schilderijen van Rubens te zien, en wordt er den volgenden morgen, samen met zijn hond, doodgevroren gevonden. Eén der juryleden had zich zijner willen aantrekken.... en welke schrijfster van het vorige geslacht zou het over haar hart hebben kunnen verkrijgen, dien edelen helper *te laat* te laten komen?.... *Bijna* te laat.... o, stellig, dàt wel! voor de spanning, begrijpt u! maar geheel-en-al te laat, - o, neen, ach, neen!

Toestanden als in *The Massarenes, Signa, Wanda, Strathmore*, *Chandos,* gaven Ouida ter beschrijving geen gêne, frank en naturalistisch, beschreef zij ze, terwijl zij daarnaast haar fraaien stijl had, die bekoorde en boeide; haar natuurbeschrijvingen waren dikwijls heel mooi en schilderachtig-juist, en haar gesprekken waren haast altijd 'pris sur le vif', afgeluisterd van de wáre werkelijkheid.

Om al de hierboven genoemde qualiteiten heeft Louis Couperus Ouida liefgehad. En ik durf mij vleien met het besef, dat, als onze groote Meester het hier geschrevene had kunnen lezen, hij het er wel mee eens had kunnen zijn.

Van mevrouw Couperus mocht ik vernemen, dat er eenige persoonlijke ontmoetingen, van Louis Couperus en zijn vrouw, met Ouida hebben plaatsgehad. Of er toen bij Couperus sprake is geweest van *Majesteit,* en heeft hij zijn 'plot' aan Ouida veteld, dat deze later op haar eigen wijze uitwerkte?....

* * *

De inhoud van *Majesteit* komt, zooals men weet, hierop neer, dat aan het Hof van Liparië de keizer en de kroonprins leven in flagranten strijd van opvattingen en ideeën. De kroonprins is een utopist, 'a mixture of the Danish Hamlet and the English Henry the Fifth', en de keizer is er nog een van het oude régime, de dictator, die onwrikbaar is en onmeedoogend en geen meegaan met de moderne denkbeelden duldt. Botsingen blijven niet uit. De keizer háát zijn zoon, en deze wil afstand doen van de

regeering, als zijn broertje Berengar sterft en hij opnieuw geroepen wordt tot den troon.

Welnu.

De intrige van Ouida's roman *Helianthus* (die zich nog heel goed laat lezen: probeer het eens, hij verscheenen in de Tauchnitz Edition, in twee deelen no. 4098 en 4099) is precies dezelfde.

Er bestaat een groot antagonisme tusschen den keizer en zijn zoon Othyris. (De prins heet bij Couperus Othomar.) Bij een parade heeft de prins zijn regiment een zwenking laten maken, waardoor de 'march past' verbroken is, om niet op menschen in te rijden, die de afsluitingen hadden verbroken en op het veld waren gekomen. Een onvergeeflijke militaire zonde!

Wij merken hoe langer hoe meer hoe de toestand is. De verhouding wordt al slechter en slechter, en ook Othyris wil liever overgaan tot het gewone, civiele leven, maar een der andere prinsen sterft, en hij moet berusten.

Ook deze prins is, evenals Othomar, een 'mixture of the Danish Hamlet and the English Henry the Fifth', ook hem is het onmogelijk, zijn wenschen en verlangens ten aanzien van het volk ter verwezenlijking te brengen, ook bij hem komt zijn uiterlijke positie met zijn diepere inborst in botsing. De figuur van Illyris, de renegaat, heeft veel overeenkomst met die van Zanti, uit *Majesteit.*

Ook de gebruikte namen hebben eenzelfde soort klank: Deliornis, Tyras, Corvus, Idumaea (Ouida), en Myxila, Barzia, Ducardi, Leonie (Couperus) zijn intrinsiek niet verschillend. Balthazar Zanti en zijn dochter gelijken in ieder opzicht op Illyris en diens dochter Ilia. De beschrijving van het landschap en de zee heeft een ongelooflijke overeenkomst bij *Majesteit* en *Helianthus.*

De gelijkheid der beide verhalen is zóó in het oog vallend in de groote lijnen, zoowel als in de details, dat het welhaast niet anders *kan,* of Ouida heeft kennis gedragen van het bestaan van *Majesteit.* De beschrijving der 'witte stad aan zuidblauwe zee' is bij beiden treffend van overeenkomst, evenals de gesprekken tusschen vader en zoon dit zijn, en de karakterontledingen der verschillende handelende personen. Het kan natuurlijk heel goed, dat Ouida, die belang stelde in Couperus' werk, *Majesteit* in een vertaling gelezen heeft; immers dit boek werd in het Engelsch

door Texeira de Mattos en Ernest Dowson in 1894 bij Fisher Unwin uitgegeven. In 1898 verscheen bij Plon, Nourrit en Co. te Parijs Couperus' *Majesté* door L.B., met een inleidend woord van Maurice Spronck, waarin deze op de bizondere toevalligheid wijst der overeenstemming van *Majesteit* en *Les Rois* van Jules Lemaître, terwijl de schrijvers onmogelijk door elkander beïnvloed konden zijn.

Het is dus volstrekt wel mogelijk, dat Ouida kennis had genomen van *Majesteit,* en er zich door geïnspireerd voelde om óók eens zoo'n onderwerp op hare wijze te behandelen. Heeft Couperus *Helianthus* gelezen, en hoe was dan zijn oordeel er over?....

Hoe Couperus dacht over Ouida's werk in het algemeen vertelt ons Henri van Booven in zijn, door deze en allerlei andere mededeelingen, zoo buitengewoon interessante levensbeschrijving.

'Het was de atmosfeer in Ouida's boeken, het landschap en de liefde voor mooie, antieke kunstdingen, die fijne achtergronden van het Italiaansche landschap en de Italiaansche kunst.'

Couperus sprak zelf in zijn *De zwaluwen neergestreken* over Ouida's manier van beschrijven:

Dat was gezegd met zoo groote liefde, met zoo innige aandoening, met zoo kleurvolle en zonnige plastiek voorgetooverd, dat het een vizioen werd, dat nooit meer taande, vizioen van een warm vaderland, een land van belofte, Italië!....

Men ziet het: onze grootste romanschrijver, de auteur met den cosmopolitischen geest en het ruime aanvoelingsvermogen, heeft het bestaan, bovenstaande lofprijzende woorden over Ouida in het publiek uit te spreken!

Nogmaals: begin eens *Helianthus* te lezen, en ik wed, geacht publiek, dat *Louise de la Ramée* u méévallen zal. Men is zoo gauw geneigd om van een auteur te zeggen: o, dat is bekend, die is zoo-en-zoo; die is minderwaardig, uit den tijd, en behoort niet tot de literatuur, terwijl.... men *nooit* iets van hem of haar gelezen heeft! Maar als ge lust hebt, eens iets van Ouida tot lectuur te kiezen, neem dan om te beginnen, eens een harer novellenbundels, b.v. *Street dust,* of *Le Selve,* of *La Strega,* etc. en.... *vous m'en direz des nouvelles!....*

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Wat in de laatste jaren steeds nadrukkelijker werd verkondigd door de musschen op alle daken en alle boomtakken, heeft thans een echo gevonden in de kabinetten der regeeringen: de Volkenbond is voor de tegenwoordige mentaliteit der vele volken en hun vaak tegenstrijdige belangen een te subtiel, te gecompliceerd instrument. In de toekomst, als der volken ziel op minder zelfzuchtig plan van ontwikkeling zal zijn gekomen, kan het misschien zoo bruikbaar zijn als de besten onzer samenleving er thans van hopen, de tegenwoordige leiders der volken kunnen er slechts mee omgaan, indien het hervormd is voor den groveren arbeid aan een wereld in nood. De Volkenbond, hoezeer het ieders wensch zij, dat de Geneefsche stichting blijve bestaan: centrum van goeden wil, ideëel streven, hoop op de toekomst, geloof in de goddelijke kracht der menschheid en aan een mogelijken wereldvrede, is nooit geworden wat zijn stichter Woodrow Wilson: edele verpersoonlijking van eigenaardige Yankee-mentaliteit, samengesteld uit onmenschkundig idealisme, onbekendheid met den aard, de geschiedenis, de levensverhoudingen der Europeesche volken, en plat ‘matter-of-fact’-genie, er mee heeft bedoeld. Zijn eigen land. Soviët-Rusland tevens, zijn nooit als lid er van toegetreden. Japan is er uit weg geloopen. Duitschland van het ‘Dritte Reich’, pas binnen gelaten, sloeg er met de vuist op tafel, wierp de deur achter zich dicht en keerde naar Berlijn terug. De overige mogendheden betalen voor een groot deel hun contributie niet, doch zijn, met uitzondering van enkelen, die er zich behoorlijk gedragen -

onnoodig te zeggen, dat daarbij Nederland een voorbeeld is van politieke ‘netheid’ - tamelijk onbeteekenend van invloed. Zij kunnen aan den loop der gebeurtenissen en de wenschelijke internationale hervormingen geen belangrijke wending ten goede geven, echter wèl hervormingen tegenhouden. Woodrow Wilsons oorspronkelijk denkbeeld om een Volkenbond te stichten voor gemeenschappelijk overleg zal zijn onvergankelijke eer zijn. Doch het jammerlijke feit, dat hij meehielp zijn stichting te bouwen op het giftig moeras van het Tractaat van Versailles, werpt een droevige schaduw ook op zijn goeden wil.

Zoo is het dan niet verwonderlijk, dat wat de musschen op daken en boomtakken deden hooren de kabinetten der regeeringen eerst nu heeft bereikt. Men pleegt er gewoonlijk achter de volkswenschen aan te denken. Maar een nieuwe politieke wereldbeschouwing is opgekomen, ofschoon die dan veelal verzet ondervindt. Ook waar zij thans aandringt op een herschepping van den Volkenbond. Het is in den ‘Grooten Raad’ van de fascistische regeering in Italië, onder zijn genialen leider Benito Mussolini, dat 't eerst de wensch te kennen werd gegeven van een hervorming van den Geneefschen Bond. Het is een feit, dat Engeland en Frankrijk in den Bond oppermachtig zijn. Het eerste land door den ruggesteun zijner koloniën en ‘dominions’, het andere door den steun van den van zijn financiën en zelfzuchtige toekomstvrees afhankelijke statengroep. Voor Italië bestaat er nauwelijks gelegenheid voor zijn belangen op te komen. Wat Duitschland betreft: de twee andere machtige leden zijn, althans Frankrijk is er te duidelijk op uit om zich aan de jammerlijke bepalingen van het Versaillaansch Tractaat vast te klemmen, zoo lang het dit maar kan. De bedoeling van den Grooten Fascistischen Raad is om in den Volkenbond een oppersten Raad der vier groote Europeesche mogendheden te stichten, van vijf misschien, als Soviët-Rusland er toe te bewegen is onder deze voorwaarden tot den Bond toe te treden, daarentegen den invloed der z.g. ‘kleine mogendheden’, welke thans, wijl te nemen besluiten algemeene stemmen eischen, voor belangrijke beslissingen evenveel gewicht in de schaal werpen als welke ‘Groote Mogendheid’ ook, te herleiden tot wat hij voor het bestel der wereld waard is.

Er zal echter eerst uitgemaakt moeten worden wat ‘Groote’

en wat ‘Kleine’ mogendheden zijn. Is, wat men China gelieft te noemen, een ‘Groote mogendheid’? Is Nederland met zijn koloniën vol beteekenis óók in bedoeld bestel, een ‘Kleine Mogendheid’? Intusschen is ‘Soviët-Rusland’ al sinds geruimen tijd laveerende in de zee van het stormachtige kapitalisme, en bezig aansluiting te zoeken bij de volken, welker regeeringen, nog niet zoo lang geleden, zwoeren, dat zij nimmer, bij de Groote Goden, nìmmer in verbinding zouden treden tot dit land van Satanisch-bezield communisme. Dat echter, tot ieders geruststelling, allang heeft doen blijken, dat het met Satan gemeen heeft minder zwart te zijn dan men het, hèm wáant. Soviët-Rusland sluit links en rechts verdragen van ‘non-agressie’, handelsverdragen, diplomatieke verdragen over en weer. Weldra zal Soviët-Rusland de plaats in de politiek der wereld innemen, welke het Czaristisch Rusland bezat. Het groote gevaar der wereld dreigt thans niet meer van den z.g. communistischen kant, het dreigt uit den hoek van het imperialistische Japan, dat in het Verre Oosten tot elken prijs, zelfs tegen dien van een oorlog met groote Westersche mogendheden, de hegemonie in deze wereldstreek nastreeft.

De vraag is echter of de door Mussolini en den ‘Grooten Fascistischen Raad’ gewenschte hervorming van den Volkenbond kans van slagen heeft, en niet, integendeel, de reeds wankelende stichting zal rameien? De besluiten zouden, naar dezen wensch, voortaan genomen moeten worden bij meerderheid en niet bij algemeene stemmen: bepaling, waarbij de zoogenaamde ‘kleine mogendheden’ hetzelfde recht bezitten als regeeringen van veel gewichtiger beteekenis voor haar onderdanen. Als een haar veto tegen een voorstel geeft verbiedt het Covenant van den Bond, dat dit kracht van werking krijgt. Er komt bij, en dit verklaart het verzet van Frankrijk en zijn satellieten: Polen, de ‘Kleine Entente’ op den Balkan, dat wanneer men eenmaal dit Covenant hervormt, de tijd niet meer heel ver kan zijn, waarop de statenvorming door het Tractaat van Versailles en de daarop volgende vredestractaten ter sprake zal worden gebracht. Het laat geen twijfel open, dat dit slechts zou kunnen gepaard gaan met onmiddellijk ernstig gevaar van oorlog. Reeds heeft de leider der Fransche politiek te Genève, Paul Boncour, zijn stem verheven tegen wat hij en anderen ‘fascistische denkbeelden’ noemen. Het

Volkenbondsbeginsel is democratisch, zegt men. Ja, maar als iets in de tegenwoordige wereld aan het wankelen is gebracht, dan is het wel allereerst het denkbeeld der onaantastbare schoonheid en van het onaanvechtbaar recht van democratische beginselen in het algemeen. Doch ook in Engeland stuit Mussolini's hervormingsplan op verzet. Het kan niet doorgevoerd worden, meent men, zonder voor den wereldvrede nog grooter en directer gevaren op te roepen dan die reeds sinds den jongsten oorlog zijn blijven smeulen. De democratische staatslieden, die na den oorlog de zoogenaamde vredestractaten hebben samengeflanst, hebben in de wereld en in de onderlinge verhoudingen der volken en rassen een door den oorlog in elkaar gevallen legkaart meenen te zien, waarvan de grilligheid en de fijnheid der door geschiedenis en natuur gevormde ineensluitingen niet tot hun door oorlogswaanzin verhitte denkvermogen zijn doorgedrongen.

Als deze beschouwing zal worden gelezen, zal, onder voorzitterschap van den Poolschen minister van Buitenlandsche Zaken docter Beck, de 78e raadszitting van den Bond te Genève zijn geopend en, afgescheiden nu van de vraag der hervorming van het Bondsstatuut, dat heel weinig kans heeft ooit te worden goedgekeurd, zullen heel wat gewichtige vraagstukken ter tafel worden gebracht, waarbij allereerst de aandacht vraagt hoe de raad de voorbereidende maatregelen zal treffen voor de volksstemming in het Saargebied, welke dan volstrekt ‘vrij’ heet te moeten zijn. Maar Duitschland, kwaad uit den Bond weggeloopen, zal bij deze beraadslagingen afwezig zijn. Men kan er echter van overtuigd wezen, dat het verbeten en verbitterd aan het sleutelgat zal luisteren. In vergelijking van dit netelig vraagstuk lijken de andere: rapporten van de opium-, verkeers-, hygiène- en mandaten-commissies, van ondergeschikt belang. Er is nog het ‘Gran-Chaco’-conflict tusschen Paraguay en Bolivia, om niet eens te gewagen van de vestiging der Assyriërs in Irak. Voor Europa, voor de voorloopige handhaving van den vrede op het vasteland van Europa, van Centraal-Europa in het bijzonder, is met de tot kookhitte gestegen mentaliteit van regeering en burgers van Duitschlands ‘Dritte Reich’ de vraag van groot belang hoe deze volksstemming zal gehouden worden, hoe haar uitslag zal zijn en welke mogelijk voor Adolf Hitler en zijn volgelingen teleurstel-

lende of bevredigende uitkomst aanleiding zal geven tot naar buiten dreigende demonstratiën?

Niet genoeg, dat heel de wereld gebukt gaat onder de gevolgen van een tot nu nooit beleefden economischen strijd, waarvoor geen algemeen bevredigende oplossing overeenkomstig het kapitalistisch inzicht mogelijk is, lijdt de menschheid tevens aan 'vreesziekte', zooals deze psychose thans wordt genoemd: de vrees voor gevaren, gevaarlijker dan gevaar zelf. Dat het Duitschland der nationaal-socialistische bezieling zich wapent voor een revanche-oorlog, kan niet langer betwijfeld worden. Misschien, waarschijnlijk zelfs, wordt het dossier, dat de Fransche regeering heet te bezitten over Duitschlands bewapening, een dossier dat voortdurend aangroeit, beschenen door een licht, rood van oorlogsstemming, dus onbetrouwbaar. Maar wie zal ontkennen, dat het Duitsche volk sinds Frederik den Groote beter dan eenig ander zijn oorlogsgenie heeft geslepen en spits gevijld? Zooals voor 1914 in Duitschland, zei men, werd geklonken op 'den Grooten Dag', vooral door de officieren der Duitsche oorlogsvloot, wijl, naar het zeggen van den 'Kaiser', Duitschlands toekomst 'auf dem Wasser' lag, zoo hoopt men thans, zonder dat het misschien daarbij nog komt tot het opgeheven glas, op den toekomstigen 'Grooten Dag', dat Duitschland opnieuw het oorlogs-Duitschland zal zijn van Frederik den Groote, van Von Moltke en Von Hindenburg. Die herbewapening van Duitschland, beweert men in de Fransche defensiekringen, en de 'Times'-correspondent neemt de mededeeling voor zijn verantwoording, 'begint van boven af, n.l. bij den generalen staf, die in strijd met het verdrag van Versailles geheel is gereorganiseerd. 'Het "Truppenamt" lijkt sprekend op den grooten generalen staf uit den voor-oorlogschen tijd. Voorts zijn de officieren-colleges van den generalen staf opnieuw gevormd. Alle legerformaties zijn herleefd. Een compagnie infanterie bestaat thans uit 9 verdubbelde eenheden, inplaats van 6 en elk bataljon bezit tank-afweermachines, terwijl ook het aantal automatische wapens van elke divisie van 163 op 243 is verhoogd. De eveneens in het vredesverdrag verboden loopgraafmortieren zijn weer ingevoerd.'

'Bij de cavalerie zijn de vroegere zes taktische eenheden van een escadron op negen verhoogd en dit wapen is aanmerkelijk gemoder-

niseerd. Ook daar zijn afdeelingen voor het afweren van tanks en loopgraafmortieren. Voor de artillerie werden nieuwe formaties gevormd en de bestaande zijn zorgvuldig gereorganiseerd. Ook de motoriseering van de genie is tot ontwikkeling gekomen.'

'De effectieve sterkte van de Rijksweer is tot 165.000 man verhoogd, die beroepssoldaten zijn en als uitstekende onderofficieren kunnen dienst doen. De Rijksweer, de 100.000 oude en uitgetreden rijksweersoldaten, de politie van 80.000 man, alsmede de politieke formaties (Hitler-troepen) vormen een totale sterkte van 1.345.000 man, waarbij nog op te tellen zijn circa 1.600.000 voormalige frontsoldaten en arbeidsdienstplichtigen. Tenslotte valt ook te wijzen op het streven van Duitschland tot bevordering van de militaire luchtvaart. Onder deze omstandigheden is er voor Frankrijk geen sprake van verminderling van zijn legersterkte.'

Deze mededeeling is te gedétailleerd om geheel op fantasie te kunnen berusten, maar, laat de correspondent er op volgen, 'de Fransche opperste oorlogsraad is intusschen bijeen gekomen om zijn standpunt te bepalen in zake de Fransch-Duitsche besprekingen over.... 'de ontwapening'. En het lijkt wel of de Duivel bij deze mededeeling grijnst.

De oude strijd tusschen Frankrijk en Duitschland over Elzas-Lotharingen mag dan voor goed te Locarno zijn beslist - maar welke beteekenis, welke waarde heeft dit 'voor goed'? - de Saar-quaestie is de wonde-plek in Duitschlands lichaam, waarvan men met den Franschen dichter van het sonnet der gebarsten vaas kan zeggen: 'n'y touchez pas, il est brisé.' Ànders dan volksstemming, ànders dan plebisciet: slechts de volledige teruggave van het gebied zoo rijk aan steenkool en erts aan Duitschland en dit zònder volksstemming en, als het kan, vervroegd nog, schoon het geval in '35 heet te zullen worden beslist, kan de 'Nazi'-mentaliteit bevredigen. Reeds nu heeft de Volkenbond in zijn regeeringscommissie voor het Saar-gebied de grootste moeite om de veiligheid der bevolking tegen de voortdurend scherper doordringende propaganda uit het nationalistisch-verhitte Duitschland handhaven, en waarschijnlijk zal het tot een fellen strijd komen als de dag van het plebisciet nadert. De anti-Duitsche minderheid in het gebied wordt geschat op 30 à 40 procent der

bevolking, maar men weet wat de nationaal-socialistische parij onder propaganda, zelfs in aangrenzende landen, welke met Duitschlands geschillen niets te maken hebben, verstaat om een publieke opinie murw te maken.

Voor het oogenblik echter bezit de economische pest, welke de geheele menschheid teistert, grooter beteekenis dan eenig ander gevaar dat haar bedreigt, wijl welhaast ieder er door aangetast is. De bekende Engelsche politicus, Sir Arthur Balfour, hield kort geleden voor de leden van het Genootschap 'Nederland-Engeland' en andere lichamen van economische beteekenis, een belangrijke rede over dit vraagstuk, waarin hij den economischen oorlog erger noemde dan den militairen, terwijl hij nog moeilijker tot een einde kan worden gebracht. Vrijhandel is niet meer mogelijk. Zelfs de clausule der meest-begunstiging in wederzijdsche overeenkomsten is niet meer te handhaven; contingenteeringen van invoer zijn internationale wet geworden. Maar, zei Sir Arthur vrij optimistisch, 'wij moeten hopen op een langzame verlaging der tariefmuren en geringere toepassing der contingenteering om tenslotte zoo dicht mogelijk tot den vrijhandel terug te keeren. De clausule der meestbegunstiging kan dan opnieuw de standaardformule worden voor alle handelsverdragen. Wil de handel bloeien, dan behoort hij internationaal te zijn met zoo min mogelijk belemmeringen. De staten zijn door de verbetering der communicatiemiddelen meer en meer afhankelijk van elkaar en hij betreurde het ten zeerste, dat op dit oogenblik door omstandigheden buiten onze macht aan Engeland en Nederland wordt opgedrongen aan de handelsoorlogen deel te nemen.'

De financieele structuur van Engeland en Nederland achtte hij echter zoo gezond, dat wanneer het Amerikaansche experiment tot een financieele crisis zou leiden, dit de genoemde landen geen schade zou toebrengen. Toch zou een collaps in Amerika op het prijspeil elders een gevaarlijken invloed kunnen bezitten. Men ziet, dat ook deze staatsman van beteekenis, zijn optimistische opwekkingen ten spijt, het niet verder met zijn kijk op 's werelds loop brengt dan tot de wijsheid van het kan vriezen en het kan dooien. De strijd in de Vereenied Staten tegen president Roosevelts politiek, in het bijzonder zijn dollar-politiek, krijgt een steeds

verbitterd karakter. Zijn trouwe helpers van zijn ‘brain-trust’ wenden zich van hem af, of verklaren zich tegen hem. Men wil den dollar weer stabiliseeren, maar de president verklaart de leus van den gouden dollar een leugen. Het is waar, dat de bekende senator Borah Roosevelt's opvatting deelt, maar het gezag van den president, kort geleden nog als redder, haast als wonderdoener, brokkelt af. Een groot deel zijner beloften zijn immers hersenschimmig gebleken, en misschien zijn de Vereenigde Staten, eens oogenschijnlijk het welvarendste land ter wereld, er nog erger aan toe dan welk ander land ook. De ‘almachtige dollar’ van eertijds behoort tot het rijk der fabelen.

Men ziet dus, dat de kern van Sir Arthur's beschouwingen in den kring der Amsterdamsche economen voor de naaste toekomst weinig bemoedigend was.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim-Brentano in haar werk. I.

Ilius Pamphilius und die Ambrosia

In de November-aflevering 1933 van De Nieuwe Gids gaf ik een korte karakteristiek van Bettina von Arnim's leven en persoonlijkheid; thans willen we haar werken in nadere beschouwing nemen.

Over haar briefwisseling met Goethe sprak ik reeds. Nu kies ik: *Ilius Pamphilius und die Ambrosia,* een van Bettina's minder bekende, en nu vrijwel vergeten boeken, maar dat toch nog wel eenige aandacht verdient.

Kort vóór de revolutie in 1848 zag *Ilius Pamphilius* het licht. In de golvende bewogenheid dier tijden ging het boek ónder; in deze zware beroeringen was het onmogelijk voor dit werk een grooten lezerskring te winnen.

De literaire waarde blijft echter bestaan, want verre boven de stormachtige perikelen dier dagen, wat godsdienst en politiek betreft, neemt dit boek een poëtische vlucht en staat vol van interessante gedachten. In zeker opzicht doet dit boek denken aan *Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde,* in zooverre de rollen hier echter omgekeerd zijn: het ‘kind’ is hier de jugdige idealist Philipp Nathusius, onbeduidend als dichter, en in de plaats van Goethe treedt hier Bettine, wier roem als schrijfster toen reeds gegrondvest was; het verschil in leeftijd was ongeveer hetzelfde.

Over Philipp Nathusius (de Ilius Pamphilius in het boek der Bettina-Ambrosia) zijn wij thans door de geschriften van Vorstin Eleonore Reusz (*Phil. Nathusius' Jugendjahre,* en: *Das Leben und Wirken des Volksblattschreibers,* zoowel als die door Elise

Gründler gegeven Biographie van Philipp's echtgenoote Marie Nathusius, veel beter onderricht dan vroeger (wat wel een der oorzaken zal zijn geweest, dat men zoo weinig notitie van *Ilius Pamphilius* nam).

Philipp Engelhard Nathusius werd den 5en November 1815 als zoon van een groot-industriëel en grondbezitter te Althaldenleben bij Maagdeburg geboren. Als kind hechtte hij zich in het bizonder aan zijn vrome moeder, en hij was gewoon te zeggen: Moeder, als ik groot ben, trouw ik met u. Zijn vader hield zich verre van alle kerkelijke leven; hij was een idealistische materialist, die zijn zaken, welke zeer omvangrijk waren, zoo goed mogelijk dreef.

Als knaap reeds dweepte Philipp met vrijheid en volksontwikkeling. In 1832 werd hij op het kantoor bij zijn vader geplaatst. Hij verzuimde daarom echter niet zijn literatuur, en in het bizonder had hij een groote vereering voor Goethe. Hij was van oordeel, dat de schoonheid het doel van alle leven is. Veel belangstelling koesterde hij voor de ideeën van het jonge Duitschland. Ook had hij een ware manie voor volksliederen, welke voorliefde hem door *Des Knaben Wunderhorn* (verzameld door Arnim en Brentano) was bijgebracht.

In 1835 kreeg hij Bettine's boek: *Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde* in handen; dit boek nam hem volkomen in; hij las er in, dag en nacht, hij liet er eten en drinken voor staan, en hij was buiten zichzelf, als hij er ongunstige critieken over las. Hij wilde Bettina's ridder zijn, en had zóózeer altijd den mond vol van haar, dat hij onder zijn vrienden den bijnaam kreeg van *Der Bettin.*

Zijn vader stierf. De twintigjarige Philipp kwam daardoor op zichzelf te staan. Zijn wensch om de, toenmaals vijftigjarige, Bettina persoonlijk te leeren kennen werd onweerstaanbaar. ‘Bettine’, schreef hij haar, ‘ich schwärme für dich, aber wahrhaftig nicht was die Menschen so nennen. Ich will nichts als Wahrheit, und die musz ich bei dir ja auf jeden Fall finden.’

Hij besloot zich om harentwille naar Berlijn te begeven. Bleek en met ijskoude handen stond hij voor haar deur, maar moest helaas ervaren, dat zij zich niet thuis bevond. Dat was den 20en October 1835; Bettina woonde toen Unter den Linden 21).

Den volgenden dag werd hij, tezamen met zijn vriend Elster (die in Bettina's boek Sperber heet) ontvangen. Hij vertelt hiervan:

‘Zij was in het zwart gekleed met een kleurigen shawl; uit de wijde mouwen kwamen een paar kleine handen te voorschijn; haar haar was vol en zwart, met aan weerszijden van het hoofd een lange, krullende lok. Het gezicht.... hoe kan ik dat beschrijven? Haar bovenlip is wat dikker dan de onderlip, wat alleraardigst staat, wanneer zij lacht.... mooie oogen vol uitdrukking, - een kleine, tengere, onbeduidende gestalte.’

Zij spraken over allerlei, vooral over Goethe's *Briefwechsel mit einem Kinde.* Bettine nam Philipp mee naar het raam, om hem eens goed te bekijken. ‘Wenn Sie Lust haben mir zu schreiben, schreiben Sie mir doch’, zeide zij. Hij gaf aan dit voorstel gehoor, zij antwoordde; hij stuurde haar gedichten; en het duurde niet lang, of de correspondentie was in vollen gang.

In 1836 hield hij langeren tijd verblijf in Berlijn, waar hij dicht in Bettina's nabijheid (op no. 25 Unter den Linden) een woning betrok. Hij ging haar aanstonds bezoeken en werd zeer vriendelijk ontvangen. Hij trof bij Bettina haar twee volwassen dochters aan, knappe, slanke meisjes. Philipp voelde zich zeer bevangen en wist haast niets te zeggen, maar weldra raakte hij meer op zijn gemak en sprak met haar over verschillende personen, voor wie zij hem aanbevelingen gaf, daar hij die gaarne wilde bezoeken: Ranke, Schleiermacher, Vorst Pückler Muskau. Bettina ried Philipp zijn vermogen te besteden aan zijn geestelijke ontwikkeling en zij verheugde zich, dat hij niet al te veel om menschen gaf, want van de menschen moet men het meestal niet hebben. Naar aanleiding zijner bezoeken legde hij een schrift aan: Brosamen (kruimels) van Ambrosia, uit gesprekken met Bettina. Eens zei ze: Wat staart u mij zoo aan, 't lijkt wel of u me hypnotiseeren wilt. Kom, doe niet zoo dwaas!’

Al haar woorden dronk hij in en verwerkte hij in zijn geest; hij werd door haar gesprekken betooverd, waarvan hij er vele woordelijk heeft opgeteekend. En allerlei gezegden van haar onttrok hij aan de vergetelheid, bijv.:

‘Ein Kunstwerk ist die graziöseste und edelste Liebeserklärung, die ein Mensch der ganzen Menschheit macht.’

Samen bezochten zij tentoonstellingen en hij erkende gaarne,

dat hij eerst door háár de volle schoonheid der kunstwerken had leeren genieten. Ook bemoeide zij zich met zijn uiterlijk. ‘U moet uw baard afscheren’, ried zij hem, en eens een ander soort dassen dragen.’ Was zij zeer in haar humeur, dan noemde zij hem: *Mein Schätzchen.*

Na zes maanden keerde hij naar zijn geboorteplaats terug, en opnieuw werd de briefwisseling met Bettina in gang gehouden. In 1837 maakte hij een reis naar Italië en meldde haar trouw al zijn indrukken. Daarna reisde hij over Sicilië naar Griekenland, over Constantinopel, Weenen en Praag bereikte hij den 23en October weder zijn eigen vaderland.

Nu ving zijn letterkundige loopbaan aan. In 1839 verscheen van hem een vertaling van Bérangers liederen, verder een oorspronkelijke dichtbundel ‘Probesammlung’ en later nog Fünfzig Gedichten, waarvan *Ilius Pamphilius* ons nadere bizonderheden vertelt. Philipp Nathusius was een beste jongen, en een groote idealist.... maar een dichter bij de gratie Gods was hij niet!....

Hij schreef een essay over Ulrich von Hutten, waarmee Bettina het geenszins eens was. Toen reeds begonnen zich hunne wegen te scheiden; de jonge man wist nooit precies, wat hij eigenlijk aan Bettina had; hij voelde achter al haar woorden een ongebreidelde fantasie, waaraan hij geen houvast kon vinden. ‘Zij spreekt met de menschen als met poppen’, meende hij.

In aard en aanleg waren Philipp en Bettina wel heel verschillende naturen! en van een zeer onderscheiden wereldbeschouwing. Toen in 1840 Bettina's *Die Günderode* verscheenen, was Philipp daarover lang niet meer zoo in geestdrift als met haar Briefwechsel met Goethe.

‘Het is moeilijk Bettina volkomen te begrijpen’, zei hij. ‘Het zelfingenomene en ijdele is zóózeer door haar verheven opvattingen en goede bedoelingen heengeweven, dat ik er verward en verlegen door word.’

Toen Nathusius liefde opvatte voor een meisje, Marie Scheele, een domineesdochter uit Maagdenburg, en zich op een Harz-reis met haar verloofde en zij in Berlijn Bettina aanstonds een bezoek brachten, bevielen de beide vrouwen elkaar niet erg. Verschillende van Bettina's uitspraken, vrij en onomwonden geuit, mis-

haagden de ietwat stijve en vrome Marie; zij bracht er tegenwerpingen tegen in, waarop Bettina niet schroomde haar ‘kleiner voreiliger Kerl’ te noemen en ‘kleiner Christ’, wat de verhouding niet verbeterde.

Wij kennen Marie Nathusius niet alleen als gelukkige bruid, vrouw en moeder, maar ook als auteur, vooral van *Das Tagebuch eines armen Fräuleins* (1854). Het succes van haar roman *Elisabeth* heeft zij echter niet meer beleefd. Reeds in 1857 stierf zij, nauwelijks veertig jaar oud, twee jaar vóór de grijze Bettina, diep betreurd door haar echtgenoot, haar zeven kinderen, haar vriendin, vorstin Reusz, en een uitgebreiden kring lezers, vrienden en kennissen.

Het is eigenaardig, dat Philipp's dagboek kort na zijn verloving eindigt, en dat dan ook zijn correspondentie met Bettina ophoudt Zij schreef hem, dat zij hem nooit een aardsche bruid had toegewenscht; zij had hem de verhevene en vrije Muze toegedicht! en kon hem dus geen geluk wenschen met een lagere, wereldsche verbintenis. En toen Philipp een poging deed om Marie met Bettina te vergelijken, wees Bettina dit aanstonds af met de woorden: ‘Ich gleiche keiner.’

Philipp Nathusius maakte Matthias Claudius, de lievelingsdichter zijner vrouw, ook tot den zijne. Verder verkeerde hij veel met Hofmann von Fallersleben, Gotfried Kinkel, de gebroeders Grimm. Ofschoon zijn omgang met Bettina was gestaakt, vertoonde zijn tweede dichtbundel nog zeer vele sporen van Bettina's invloed.

In 1848 werd hij redacteur van het *Volksblatt für Stadt und Land,* dat overal de huisvriend der christelijke kringen werd. Op voorbeeld van het ‘Rauhe Haus’ stichtte hij een reddingshuis voor jongens, - ook al weer een bewijs, dat hij Bettina's invloed ter sociale verbeteringen niet tevergeefs had ondergaan. Den 16en Augustus 1872 stierf Philipp Nathusius te Luzern.

Bettina verzocht aan Nathusius haar aan hem geschreven brieven te mogen terugontvangen, om aldus haar boek *Ilius Pamphilius* te kunnen schrijven.

Oorspronkelijk wilde zij het onder den titel, dien Varnhagen von Ense haar voorsloeg: *Briefe von zwei Demagogen* doen verschijnen, en met een voorrede, waarvan Hofmann von Fallers-

leben na een bezoek in 1847 aan Bettina vertelt in zijn Autobiographie:

'Sie teilt mir die Aushängebogen ihres neuesten Buches mit. Sie zeigt mir die handschriftliche Fortsetzung dieses Briefwechsels mit Philipp Nathusius; sie spricht von der Vorrede, was selbige alles enthalten soll.'

Deze voorrede heeft Bettina echter later niet bij het boek gevoegd en misschien is zij ook wel nooit in haar geheel geschreven.

Ilius Pamphilius und die Ambrosia is dus een boek op 'waarheid gegrond.' Het is de eenige briefwisseling uit Bettina's latere jaren, welke zij openbaar maakte.

Dat Bettina ervoor gezorgd heeft, alle licht van haarzelve te doen uitstralen en tot zichzelve te doen terugkeeren, is voor degenen, die haar werkwijze en haar levensdoel kennen, absoluut vanzelfsprekend. En daarom ontneemt dit feit aan deze correspondentie ook niets van hare bekoring.

Volgens de mode dier dagen is *Ilius Pamphilius* een zeer lijvig boek en zijn de brieven met een ongelooflijke uitvoerigheid geschreven. Om een dergelijk boek te lezen moet men veel geduld, veel tijd en veel toewijding bezitten! Maar.... wie stelt ten slotte geen belang in een veridiek 'document humain'?

Men vindt in dit boek een getrouwe afspiegeling van den tijd, waarin de correspondenten leefden. Verzen zijn er in opgenomen, critieken en oordeelen over tijdgenooten en omstandigheden. En ieder, die belang stelt in een waarachtig levensbeeld, zal goed doen zich aan de lectuur van dit werk te zetten (al is het ook een heel 'werk'), omdat wèlke uiting ook op zichzelf al belangwekkend is voor de nadere kennis der menschelijke psychologie.

De afbeelding van Philipp Nathusius toont ons een ernstig, mannelijk gezicht, met volgens de mode dier dagen lange bakkebaarden, een hoog, breed voorhoofd, en nadenkende, rustige oogen. De brieven van 'Ambrosia' zijn natuurlijk een beetje 'überschwenglich', maar dat neemt men van haar op den koop toe, omdat zij altijd zoo levendig is en zoo geheel *in* de situaties.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

De Rochechouart. *Souvenirs sur la Révolution, l'Empire, et la Restauration.* - Paris, Libraire Plon 1933.

De herinneringen van den graaf de Rouchechouart over de Revolutie, het eerste keizerrijk en de Restauratie geven licht over menig feit, dat voor ons duister was en onbegrijpelijk. In het algemeen zien wij de historische gebeurtenissen in de groote lijnen, maar uit zulke souvenirs worden ons de punten duidelijk, waaruit de lijn is gegroeid. Het denken en weten van voorbijgegane geslachten kunnen wij niet ontberen; het tegenwoordige leeft uit verleden en toekomst.

Louis-Victor-Léon de Rouchechouart is door zijn intellect, zijn schrijverstalent, zijn sociale positie en zijn militaire en politieke loopbaan in staat belangrijke dingen te vertellen. Wat hij geeft te lezen is dan ook inderdaad boeiend en lezenswaard, vooral omdat hij weet te kiezen, het verklarende detail geeft, oog heeft voor het pittoreske en niet vermoeit door alles te willen vertellen.

Deze tweede uitgave van zijn Souvenirs is niet zoozeer een heruitgave als de uitgave van een nieuw werk. De eerste van 1889, die reeds lang is uitverkocht, was voor de pers gereed-gemaakt door den zoon van den schrijver naar de opteekeningen en de verschillende papieren door zijn vader nagelaten. In het familie-archief berustte echter nog een andere tekst, de eerste worp van den auteur zelf. Van deze oorspronkelijke tekst is de stijl minder sierlijk dan die van de eerste uitgave, maar die sierlijkheid is een twijfelachtige aanwinst geweest, daar zij ging ten koste van het waarachtige en het schilderachtige. Ook bevat het oude manuscript een menigte anecdoten, die in de eerste uitgave waren weggelaten, waarschijnlijk omdat zij nu en dan lichtelijk gewaagd zijn. Het geeft over de geestesgesteldheid onder de Restauratie, over het verblijf

van Louis XVIII in Gent, over de terechtstelling van den maarschalk Ney bizonderheden, die niet zijn te vinden in de uitgave van 1889 of wel in een geheel anderen geest zijn behandeld.

De auteur dezer Souvenirs, die hij begon te schrijven op zijn achtste jaar, werd geboren in 1788 aan den vooravond der Revolutie, die het gezin zijner ouders uit elkaar sloeg, zoodat hij niet meer dan vijf of zes maanden met zijn familie heeft geleefd en als kind reeds op zichzelf was aangewezen. Zijn vader is genoodzaakt de zijnen te verlaten, zijn moeder vlucht naar Zwitserland om haar leven te redden. Tegen hun zin nemen twee tantes hem op, daarna krijgt hij onderdak bij den deken-pastoor van Fribourg. Hij komt in de gelegenheid zich weer bij zijn moeder te voegen, met wie hij afwisselend in Londen, Altona en Hamburg woont, waarna hij over zee naar Lissabon gaat en dienst neemt in het regiment van Mortemart. Dat kind, dat twaalf en een half jaar oud is, is nu tweede luitenant geworden.

Zijn eerste veldtocht, die van Alemtejo, eindigt met een nederlaag, zijn regiment wordt opgeheven en op de tijding, dat zijn moeder en zijn broer ergens in Rusland zijn, gaat hij daar heen op reis en bereikt door zijn moed en doorzettingsvermogen Odessa, na een tocht over Milaan, Venetië, Weenen, Lemberg. Nauwelijks heeft hij zijn familie teruggevonden of zijn moeder sterft. In Odessa ontmoet hij den hertog de Richelieu, een familielid; de hertog was een vriend van keizer Alexander I, die hem had benoemd tot gouverneur van de Krim. Op diens raad treedt hij in Russischen krijgsdienst met den graad van luitenant bij de Garde en zijn loopbaan is verzekerd. Daar hij op talentvolle wijze verschillende politieke missies uitvoert, neemt de keizer hem op onder de aides de camps. Hij maakt aan Russische zijde de verschrikkelijke ineenstorting van het Fransche leger mee in 1812, de overtocht over de Berezina, waarvan hij de akeligheden beschrijft, de gevechten van Lützen, Dresden en Kulm. Naar aanleiding van het drama van de Berezina maakt hij de opmerking, dat indien het Fransche leger 48 uren later aan de oevers zou zijn gekomen, het zeer gemakkelijk met al zijn bagage daarover

zou zijn getrokken, al zou zijn legerlijn meer dan een mijl breed zijn geweest.

In 1814 is hij tegenwoordig bij de gevechten in Frankrijk bij de overgave van Parijs; hij beleeft de eerste Restauratie, de Honderd-Dagen en het herstel der monarchie.

In zijn hoedanigheid van militair commandant van de stad Parijs moet hij getuige zijn van de laatste levensuren en van de terechtstelling van maarschalk Ney, waarover hij belangrijke bizonderheden meedeelt. Hij is ontstelt over de onbegrijpelijke tekortkomingen van de rechtsgeleerde verdedigers van den maarschalk.

Uit de korte opsomming van den inhoud dezer herinneringen blijkt hun groot historisch belang, niet alleen voor de vakgeleerde, maar ook voor ieder lezer, die uit de werkelijkheid-zelf zijn gedachten wil vormen en uit de eerste hand wil zijn onderricht.

Naar aanleiding van de executie van Ney vertelt de Rochechouart, dat daarbij tegenwoordig was geweest een Hollander, baron van B., generaal in Russischen dienst en ex-gouverneur van Mittau. Deze Hollander had reeds den geheelen nacht om het terrein van de executie gezworven en op het oogenblik, dat het slachtoffer daar aankwam, was het hem gelukt dank aan de uniform, die hij droeg bedekt met veelvuldige decoraties, naar voren te dringen en op zijn gemak het drama aan te kijken. Door den hertog de Richelieu was dat den keizer van Rusland ter oore gekomen, die zoozeer verontwaardigd was over deze onteering van de Russische uniform, dat hij zijn Hollandschen generaal liet roepen, hem op staanden voet uit zijn dienst ontsloeg en hem verbood ooit nog een voet in zijn staten te zetten. Wanneer de schuldige geen vreemdeling ware geweest, zou hij hem gewoon soldaat hebben gemaakt, voegde de keizer er aan toe.

Henri Bordeaux. ***Le coeur de la reine Hortense.*** **- Paris, Librairi Plon 1933.**

Henri Bordeaux heeft voor sommige zijner meest bekende romans een historische omgeving gekozen, b.v. in ‘Amours du

Temps Passé' en ook in eenige andere werken mengt hij fictie en werkelijkheid door elkaar, laat er historische personen optreden naast zijn eigen creaties. In dit boek is hij zuiver historicus. Dat wil niet zeggen dat hij daar in een droge historicus is, maar dat hij zich aan de historie houdt en er niet bij fantaseert. De schepper van zooveel gestalten heeft zijn intuïtie gebruikt om in het innerlijk van de schoone, sympathieke en ongelukkige Hortense de Beauharnais door te dringen. Uit memoires van den tijd van het eerste keizerrijk is Hortense welbekend en ook zijzelf heeft memoires nagelaten. Madame de Résumat beschrijft haar als een mooi, vroolijk, gratievol jong meisje, met prachtig blond haar. Zij moet daarbij iets zeer aantrekkelijks hebben gehad, wat haar zoon Napoleon III van haar had geërfd.

Het mooie, vroolijke meisje, wier stiefvader alle macht in Frankrijk in handen had, die van haar hield en haar gaarne gelukkig wilde zien, moest ten slotte niets anders ervaren dan teleurstellingen en ongelukken. De geschiedenis heeft haar wel eens voorgesteld als een eerzuchtige intrigante, een genotzoekster maar de werkelijkheid is geheel anders. Zij verkoos voor zich een teruggetrokken leven en zocht slechts den omgang met menschen, voor wie zij genegenheid had. Belangeloos bleef zij na den val van Napoleon hem getrouw en bij hun laatste ontmoeting, het afscheid, dat zij van elkander namen in Malmaison, dwong zij hem een kostbare halssnoer mee te nemen, daar zij meende, dat zulk een waardevol voorwerp hem nog van nut zou kunnen zijn. Ook heeft Napoleon altijd sympathie en een zeker respect voor zijn stiefdochter getoond.

Door den berekenenden wil van haar moeder, keizerin Joséphine, die door een huwelijk in haar eigen familie de Bonapartes aan zich wilde verbinden, werd zij gedwongen Louis Bonaparte te trouwen, die een jaloersch en uiterst achterdochtig echtgenoot bleek te zijn, waardoor het huwelijk totaal schipbreuk leed. Toch had Louis goede eigenschappen en het Nederlandsche volk heeft zich niet te beklagen gehad over de hem opgedrongen koning. Waarschijnlijk geeft Napoleon blijk van het juiste inzicht in deze ongelukkige verhouding

wanneer hij de volgende passage in *le Mémorial de Sainte-Hélène* laat neerschrijven: ‘Hoe goed, edelmoedig en toegewijd Hortense ook is, zij heeft in sommige opzichten ongelijk gehad tegenover haar man; ik moet dat bekennen, niettegenstaande de genegenheid, die ik voor haar heb en de waarachtige gehechtheid, die ik weet, dat zij aan mij heeft. Hoe vreemd en onuitstaanbaar Louis ook is, hij beminde haar en in een dergelijk geval, waarbij zulke groote belangen zijn betrokken, moet iedere vrouw zich zóóveel beheerschen, dat zij zich overwint; zij moet het verstand hebben op haar beurt te beminnen. Had hij zich kunnen beheerschen, dan zou zij zich het verdriet van haar laatste proces hebben bespaard; zij zou een gelukkiger leven hebben gehad; zij zou haar man naar Holland zijn gevolgd en zij zou er zijn gebleven. Louis zou Amsterdam niet zijn ontvlucht; ik zou niet gedwongen zijn geweest zijn rijk in te lijven, iets wat heeft bijgedragen mij vijanden in Europa te bezorgen en veel dingen zouden anders zijn gekomen.’

Louis was trouwens niet de eerste de beste, hij was een ontwikkeld-man en heeft na zijn abdicatie verschillende werken geschreven, zooals drie deelen *Documents historiques sur la Hollande et réflexions sur son gouvernement, Réponse à Walter Scott sur son histoire de Napoleon, Observations sur l'histoire de Napoleon de M. Norvins.* Ook twee deelen *Poesies,* een roman in drie deelen *Marie ou la peine d'amour,* waarschijnlijk de geschiedenis van zijn ongelukkige liefde voor Emilie de Beauharnais, de nicht van Hortense; ook nog een opera in twee bedrijven *Ruth et Noémi,* bij welke uitgaaf hij meedeelt, dat dit werk is geschreven ‘selon un nouveau mode de versification proposé par l'auteur’. Wellicht is dit nog niet de volledige lijst zijner werken. Hij wist zich ook de achting van Goethe te verwerven, die over hem aan den groothertog van Weimar schreef: ‘De koning van Holland is mijn buurman. Hij is altijd dezelfde en toch wint hij erbij, hoe meer men hem ziet en hoort spreken.’

Aan Louis heeft het inzicht ontbroken om zijn vrouw eenigszins verstandig te behandelen, maar hij had zijn goede eigenschappen. Waarschijnlijk spreekt Madama de Rémusat wel de waarheid, wanneer zij in haar souvenirs herhaaldelijk beweert,

dat de Bonapartes in het algemeen onaangename menschen waren, en de tegenstand van keizerin Joséphine, waardoor het hem onmogelijk werd gemaakt de vrouw te trouwen, die hij beminde, had aan zijn huwelijk weinig kans tot slagen gelaten.

In dit boek verhaalt Henri Bordeaux van de liefde van Hortense voor Flahaut, de vreugde en smart van haar leven. Zij leerde hem eerst kennen na de scheiding van haar echtgenoot en dus was het toegeven aan haar liefde op een zekere manier geen echtbreuk, maar in zoo ver Hortense en Louis beiden katholiek waren en een katholiek huwelijk hadden gesloten, moet haar overgave aan den vriend wel met dien naam worden aangeduid.

Henri Bordeaux heeft alle plaatsen bezocht, waar Hortense haar leed en haar liefde heeft uitgeleefd. In het kasteel van Arenenberg aan het meer van Constance, teekent hij voor zijn lezers de altijd aantrekkelijke vrouw in de laatste twintig jaar van haar leven, door iedereen bemind, lieftallig voor de bezoekers, bezorgd voor de toekomst van haar zonen. Men kan zich zeer goed voorstellen hoe zij was en hoe haar leven is verloopen in de intimiteit van haar kring uit hetgeen omtrent haar door allerlei getuigenissen is bekend geworden en ook uit haar eigen memoiren, die met groote oprechtheid zijn geschreven. Toen zij te Arenenberg stierf, was haar zoon, de latere Napoleon III bij haar.

De lezer van dit boek vindt er werkelijk in, wat de titel belooft: Het hart van la Reine Hortense.

FRANS ERENS.

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.
(Vervolg van blz. 16.)

Vijfde Tooneel.

De vorigen; Wildink. Daarna z'n vrouw. Later Schakel.
(Wildink klemt zich uitgeput, hijgend vast aan den deurpost. Hij ziet doodsbleek, z'n oogen schitteren, z'n kleeren zijn geheel gehavend. Het verband, waaraan Du Four hem in 't vorige bedrijf hielp en dat slechts weinig zichtbaar was, doordat Wildink toen terugkwam met den hoed op 't hoofd, is losgegaan en de hoofdwonde bloedt heviger dan te voren.)

W i l d i n k :

(kan nauwelijks praten; steunend)

O, God, o, God!

W i l l i a m :

(verschrikt)

Man, wat heb je? Wat zie je er uit?

(plots)

Waar is je zuster?

(na 'n stilte, bijna schreeuwend)

Waar is je zuster??

W i l d i n k :

(wankelt 'n stap naar binnen, zich tot spreken dwingend, met 'n vaag wijsgebaar naar buiten)

Daar! Ze kon niet meer. Ze is in elkaar gezakt.

W i l l i a m :

(toch opgelucht)

Goddank!

(tot Du Four)

Komt u mee!

D u F o u r :

(snel)

Ja!

(William en Du Four verdwijnen even naar buiten, rechts. Men hoort duidelijk den wind. 'n Pauze.)

Wildink:

(mompelend, voor zichzelf)

't Is verschrikkelijk, verschrikkelijk!

Charlotte:

(hem met brandende oogen aanstarend)

Wat is verschrikkelijk?

Wildink:

(na haar wezenloos even te hebben aangezien)

Alles, alles!

Charlotte:

(dof, buigt 't hoofd)

Ja, alles!

Eefje:

(die met de anderen dadelijk mee naar de deur was geloopen, naar buiten kijkend, wijst)

Kijk!

(Men hoort buiten de stemmen van William en Du Four. Dan dragen dezen mevr. Wildink binnen, die in onmacht is.)

William:

Ja, bij 't vuur. Dat is 't beste.

(Ze dragen de onmachtige naar voren, links. Eefje is dadelijk behulpzaam.)

Wildink:

(als 'n geruststelling, ook van z'n geweten)

Ze is niet dòòd!

William:

(bijna ongeduldig)

Nee, nee!

(Ze leggen haar op 'n paar stoelen bij 't vuur, 't bovenlichaam in 'n gemakkelijken, ronden stoel met kussens, de beenen op twee gewone stoelen.)

William:

(tot Eefje)

Trek 'r die mantel uit!

(tot Du Four, op de 1e deur rechts wijzend)

Haalt u daar nog 'n kussen, 'n deken!

(Du Four geeft dat bevel met 'n strengen blik over aan Charlotte, die daarop even verdwijnt, rechts. Du Four kijkt onderzoekend Wildink aan, die op 'n stoel in den fond is neergezegen.)

W i l l i a m :

(terwijl hij Eefje met mevr. Wildink's mantel helpt, tot Wildink)

Is ze gevallen? Wat heeft ze?

W i l d i n k :

(nog steeds met de grootste moeite pratend)

We zijn gevallen, telkens, telkens. En we stonden weer op en.... o, God!

W i l l i a m :

(berispend)

Natuurlijk! Wie gaat er op dat uur hier nog uit? Het is wonder boven wonder goed afgeloopen!

(Charlotte komt terug van rechts, geeft deken en kussen aan Du Four, die er verder mee helpt. Mevrouw Wildink wordt gedurende dit geheele tooneel door de anderen min of meer gedekt. Schakel verschijnt van links.)

S c h a k e l :

(blij)

Ik hoorde al stemmen! Heerlijk!

(wil op Wildink afgaan)

.

W i l l i a m :

(opkijkend)

Ach, dominee, er staat in de keuken wat brandewijn. Geeft u dat!

S c h a k e l :

(met 'n snellen blik op mevr. Wildink, druk behulpzaam)

Goed, goed!

(gaat weer even terug in de keuken)

.

W i l l i a m :

Zie zoo, nu moeten we maar even afwachten.

(tot

Eefje)

Ja, gooi nog wat op 't vuur, maar voorzichtig!

(Eefje doet zulks. Tot Schakel, die terugkomt met den brandewijn)

Dank je, dominee!

(Nog eenige bedrijvigheid, doordat William brandewijn bij de onmachtige tracht toe te passen. Dan is er 'n oogenblik betrekkelijke rust.)

Wildink:

(na die korte stilte, nog half wezenloos, meer voor zichzelf)

Wie kan dat geweest zijn? Wie kan dat geweest zijn?

William:

Over wie hebt u 't?

Wildink:

(verhalend, met horten en stooten)

We liepen, samen. Zij woù. *Ik* niet. Opeens, daar zien we iets, iemand, 'n schaduw. We schrikken. Ze glijdt uit. Ik grijp 'r nog vast. Anders....! En we zijn gevlucht. M'n vrouw was bang. We zijn verdwaald. 't Werd zoo donker. Telkens dachten we: we zijn verloren. We konden niet meer. Toen zag ik dat licht.

William:

(met 'n triomf)

De lantaren!

Wildink:

Dat redde ons.

(weer met 'n bedwongen kreet, als zooeven)

M'n vrouw is niet dood!

William:

(opmerkzaam)

Z'n vrouw?

Schakel:

De arme man is heelemaal in de war!

Wildink:
Wie kan dat geweest zijn? Wie loopt er hier rond?

William:
Niemand natuurlijk! Verbeelding!

(met 'n spotlach)

Ja, de berggeest, 't Geweten! Dat is hier zoo'n oud volksverhaal. Heel aardig!

Wildink:
't Geweten?

(met 'n overwinning op zichzelf, flauw glimlachend)

Nee, dat is natuurlijk onzin!

Du Four:

(die vlak bij 'm is gekomen)

Zeg eens, vadertje, die wond van je bloedt weer aardig. Die zullen we nog eens moeten verbinden.

Wildink:
Als u me helpen wilt? Ik heb 'n gevoel, of 'k flauw zal vallen.

Du Four:

(luchtig)

Wel nee!

(op mevr. Wildink wijzend)

Eén is al genoeg. Ja, ik heb nog wat verband. En dan maar weer uitwasschen met sneeuw. Zuiver houden, dat is alles. Komt u mee.

(helpt hem op)

Langzaam aan! Zoo! Steun maar op me. Mooi! Zoo gaat 't.

(Beiden af in de keuken, strak nagekeken door Charlotte. Dan neemt die plaats geheel rechts van de groote tafel en staart voor zich.)

Zesde Tooneel.

De vorigen, zonder Du Four en Wildink; later Barones.
(Na 'n oogenblik begint mevr. Wildink, die door William en Eefje half gedekt wordt, zacht te kreunen.)

William:

Goddank, we wìnnen ten minste!

(schrikt even, met 'n blik naar de ramen)

Lichtte 't?

(liustert)

Dat wordt noodweer! - Ik mag den boel wel grendelen, want als er *hier* 'n orkaan opsteekt!

(William sluit de fond-deur even zorgvuldig als aan 't slot van 't 1e bedrijf. Mevr. Wildink kreunt weer even. Ook Schakel staat nu bij haar.)

Eefje:

(aanmoedigend)

Kom, juffrouw, *wij* zijn hier. Kijkt u maar!

Mevr. Wildink:

(heel zwak de oogen opslaand)

Hè? Wie zijn jullie? Waar ben ik?

(plots met 'n aangehouden, zachten, doch vreeslijken smart- en angsttoon)

O!

Eefje:

(meewarig)

Wat is er?

Mevr. Wildink:

(bijna als iemand die ijlt)

Houd 'm weg! Verberg me! Laat 'm niet hier komen.

Eefje:

(alsvoren)

Wie?

Mevr. Wildink:

(zeurderig als 'n kind)

Ik wil niet dood ik wil niet dood, ik wil niet....

(William, op den achtergrond, wordt weer opmerkzaam!).

Eefje:

Houd u toch kalm. Er is hier niemand

Mevr. Wildink:

M'n eigen man, m'n....

Eefje:

Wat zegt u?

Mevr. Wildink:

(rondkijkend, plots weer met grooten angst)

Hèlpen jullie me, hèlpen jullie me!

Schakel:

(geruststellend)

Maar natuurlijk, juffrouw. Daarvoor zìjn we hier.

Eefje:

(lief)

Houd u nu rustig. Toe!

Mevr. Wildink:

(zich aan haar vastklampend)

Blijft u bij me, blijft u bij me!

Eefje:

(alsvoren)

Ik ga niet weg.

Schakel:

(zich tot William wendend)

Ze schijnen van iets geschrokken te zijn, 'n schaduw of zoo iets. *Zij* heeft 't er ook al over.

William:
Wat ze hier den berggeest noemen?

Schakel:

(met 'n glimlach)

Nu ja, dat is natuurlijk onzin!

(William is 't daar met 'n hoofdknik, ook beleefdheidshalve, mee eens)

Toch wel interessant die folklore! Zoo, vereenzelvigen ze dien hier met 't Geweten?

William:

(kort, want weer afgeleid door buiten)

Ja. - Nù zag ik 't toch lichten, niet? Maar ik hoorde nog geen gerommel.

Schakel:
Is u bang voor onweer?

William:
Hier wel. Dat is te zeggen, voor de anderen. Het kan hier zoo ontzettend losbarsten!
Dan is 't op deze plek bepaald gevaarlijk.

Schakel:

(wil er meer van weten)

Wat u zegt?

William:

(wil gaan vertellen)

Ja, dit huis....

(Barones verschijnt in de deur naar de keuken. Wililam wendt zich onwillig af)

O!

Barones:
Dominee, 't is vreeslijk! Ik kàn geen bloed zien.

Schakel:

(nog niet begrijpend)

Hè?

Barones:

Die man met dat gat in z'n hoofd! Waarom verbergt-ie dat ding niet beter? Men moet toch ook denken om z'n medemensch!

S c h a k e l :

(is er nu achter)

O, juist!

B a r o n e s :

En ik vind 't hier toch ook nog ièts comfortabeler

(wil weer op haar oude plaats gaan zitten bij 't vuur, ontwaart mevr. Wildink)

. Hè, is m'n plaats ingenomen? Ach, dominee, wilt u die dame zeggen....

S c h a k e l :

(haar inlichtend)

Ze is er erg aan toe, mevrouw. Zenuwen, angst!

B a r o n e s :

Hemel, dat wordt hier 'n volslagen hospitaal!

(beslist)

Nee, ik zal dit hôtel nòòit aanbevelen! - Ja, dan zal ik me maar weer opofferen

(gaat naar de groote tafel in 't midden, ontwaart daar echter Charlotte, doet zeer ostentatief, zoekt dan tijdelijk 'n bescheiden plaatsje in de vensterbank rechts)

.

S c h a k e l :

(krijgt plots 'n idee, zacht tot William)

Ach, vertelt u me eens, hoe hadt u eigenlijk gedacht over 't slapen vannacht?

W i l l i a m :

(met z'n gedachten blijkbaar elders)

Wat bedoelt u?

S c h a k e l :

Welke dames slapen bij elkaar?

William:

(ietwat ongeduldig)

Hemel, dat moeten ze zèlf weten! *Ik* zou zoo zeggen: oud bij oud en jong bij jong.

Schakel:

(lichtelijk ontsteld)

Ja maar, dan zou....

(beslist)

En ik wil in geen geval, begrijpt u, in geen geval, dat *mijn* vrouw met....

(duidt omzichtig op Charlotte)

Dat zal niet gebeuren!

William:

(kijkt hem even aan, begrijpend)

Jawel! - Enfin,

(naar de barones kijkend)

dan met die, want die kunnen 't samen ook al niet vinden. Ik weet niet, wat ik liever zou willen!

Schakel:

(zeer tevreden gesteld)

Uitstekend, uitstekend!

Zevende Tooneel.

De vorigen; Du Four komt terug van links; later Wildink.
(Du Four is zeer geagiteerd, tracht dit te verbergen achter luchtig fluiten en 't opsteken van 'n sigaret. Hij loopt quasi hupsch heen en weer. Charlotte verliest hem geen seconde uit 't oog. Dan zet hij zich aan de groote tafel, niet te ver van Charlotte.)

Du Four:

(kort, gedempt)

Kijk voor je!

(Charlotte gehoorzaamt, doch meer onverschillig en vijandig dan slaafsch.)

B a r o n e s :

(tot William)

God, meneer, wat 'n lichtstraal! Gaat 't nu nog onweeren ook? Wat is dat hier toch voor 'n inrichting!

W i l l i a m :

(strak)

Ja, dat wordt mis vanavond. Ik zie 't leelijk in.

S c h a k e l :

(plots weer geïnteresseerd)

Wat wou u zooeven ook weer vertellen? U zei, dat dit huis....

W i l l i a m :

Ja, ik wil niemand verontrusten, maar de storm kan hier zoo geweldig woeden, dat niets er tegen bestand is. En als er 'n lawine mee gepaard gaat! Dit huis is er al eens volledig door weggeslagen. Ik mag niet verhelen, dat er gevaar is.

(Allen luisteren met de grootste aandacht, behalve mevr. Wildink, die voor 'n moment weer nergens meer van weet. Eefje's hand, die de hare omklemt, is haar echter toch 'n geruststelling.)

S c h a k e l :

(met 'n ondergrond van verontwaardiging)

Maar hoe komt men dan op zoo'n punt 'n huis te zetten?

W i l l i a m :

Ja, en voor den tweeden keer! 't Heet hier niet voor niets ‘Wijk niet’! Zoo'n zonderlinge kerel als de bezitter is, heb ik nog nooit gezien. Als die maar de ruimte, de vrijheid heeft! En 't is al 'n ouwe baas. ‘Al vernielen ze die uitkijk-kast van

me', heeft-ie gezegd, 'vijftig maal, zoolang *ik* nog besta, zal ik m'n plaatsje op die top handhaven, zoowaar als 'n mensch noodig heeft, voor zich uit te kunnen zien.' Ach ja, zoo'n koppig idee, hè? *Ik* mag dat wel.

Schakel:

(voorzichtig)

Zoo'n lawine komt zeker heel zeldzaam voor?

William:

Was dat maar waar! De streek staat er juist bekend om. En 't is hier *je* spookhoek. Hoort u maar eens!

(Allen luisteren. Men hoort buiten den groeienden storm en het nog verwijderde gerommel van onweer.)

Barones:

(angstig)

Als ons maar niets gebeurt!

William:

(zoo'n beetje geruststellend)

We moeten niet dadelijk aan 't ergste denken. Maar ik vond 't toch noodig, u in te lichten.

Barones:

(snel)

Kunnen we niet ergens anders naar toe gaan?

William:

(met 'n duidelijk gebaar)

Waarheen?

(Allen beseffen, dat er niets voor hen overschiet dan afwachten - 'n Korte stilte. - Dan komt Wildink, haast nog bleeker dan te voren, terug van links. Hij staart wezenloos voor zich, blijft 'n oogenblik in de deurpost staan. Du Four rookt druk, quasi luchtig, z'n sigaret. Charlotte neemt hen beiden koortsig op.)

Wildink:

(zich over 't voorhoofd wrijvend, bijkans fluisterend)

Ben ik weg geweest? Waar was ik?

(Mevr. Wildink luistert oogenblikkelijk met groote angstoogen op Na 'n stilte:)

D'r is iets met me gebeurd, d'r is iets....

Mevr. Wildink:

(zonder om te zien, plots, met 'n gesmoorden gil, zich weer vastklampend aan Eefje)

Hij vermoordt me, hij....

(Eefje, hoofdschuddend, tracht haar weer te kalmeeren. William is andermaal zeer opmerkzaam.)

Charlotte:

(bitter, half voor zichzelf)

Ze vermoorden ons allemààl!

Du Four:

(bevelend)

Sssst!

Charlotte:

(in verzet)

Ik zal zeggen wat ik wil, ik....

Du Four:

(met uiterste dreiging)

Als je niet....!

(Zij kijken elkaar strak in de oogen. Buiten 'n felle bliksemslag, tamelijk spoedig gevolgd door donder. Allen schrikken min of

meer, vooral de barones, die zoo vlak aan 't raam zit. Ze denkt er dan ook al over, op te staan. Het is nu even stil buiten, zooals wel meer vóór 't hevigste weer. Wildink, door de stem van z'n vrouw 'n oogenblik van zichzelf afgeleid, loopt voorzichtig, schuw achter haar langs. Dan strijkt hij weer over z'n voorhoofd, als tracht hij 'n vluchtende herinnering vast te houden.)

Wildink:

(haast fluisterend)

Wat was 't ook weer? Ik dacht, ik voelde....

(plots kijkt hij wild voor zich uit, voelt dan in opwinding met z'n linkerhand aan z'n vest in den omtrek van z'n hart. Jezus, de dikte, welke hij daar anders weet, is er nu niet! Alles om zich heen vergetend, rukt hij zijn vest open, voelt in den grooten geldzak, welke expres in de voering is gemaakt, maar neen, wat hij er zoekt, bevindt er zich niet! Z'n oogen puilen, hij geeft 'n kreet en kijkt allen, 'n volslagen cirkel om zich zelf beschrijvend, een voor een aan. Zijn kreet grijpt mevr. Wildink zoo hevig aan, dat ze haar gezicht met 'n angst-huil, verbergend, tegen Eefje aan drukt.)

Wildink:

Wie heeft.... wie....

(blijft Du Four plotseling staan aanstaren; op den man af:)

Jij was daar met me!

Du Four:

(brutaal)

Nou, en wat zou dat?

Wildink:

(op hem losstormend, wil hem naar de keel vliegen)

Dief.... dief!

Du Four:

(zich verdedigend)

Zeg eens, 'n beetje kalmpjes aan, hè? *Wie* is hier 'n dief?

Wildink:

Jij!

Du Four:

We zijn niet allemaal kassiers!

(Wildink deinst 'n schrede terug, hem ontzet aanstarend)

Als je wat kwijt bent, heeft de kassier van de Firma Braak en Delfsen dat misschien meegenomen, die er van door is!

(Wildink staart hem sprakeloos aan. Eefje, Schakel en de barones, die er niets van begrijpen, kijken vragend. William gaat andermaal 'n licht op. Charlotte zit in strakke spanning. Mevrouw Wildink hoort de woorden van Du Four met ontzetting aan)

Dat beschuldigt maar, dat....

(dicht op 'm toetredend, fluisterend, bijna aan z'n oor)

Maak *ik* bekend, dat je je vrouw hebt willen vermoorden? Ze ging al, hè en toen kwam die schaduw en niet omgekeerd en je werd bang. Maar *ik* zwijg

(keert zich van Wildink af, die, geheel gebroken, op z'n stoel neervalt, in de nabijheid van z'n vrouw)

.

Schakel:

(eenigszins autoritair tusschenbeide komend)

Wat is er hier voor misverstand?

Du Four:

(kort en niet bepaald vriendelijk)

Niets. 't Is al opgelost. Meneer had me iets in bewaring gegeven, terwijl ik hem verbond. Dat was ie vergeten.

Schakel:

(tevreden gesteld)

O!

William:

(onwillekeurig, half voor zich zelf)

Interessant, héél interessant!

(blikemflits en donderslag, waarop vooral de barones reageert)

.

Barones:
Ach, meneer, sluit u toch de gordijnen!

William:

(haast met 'n symbolische bedoeling, overmoedig)

Hier *zijn* geen gordijnen! Hier is alles open!

Barones:
't Kan me niet schelen, of 't licht. Als ik 't maar niet zie!

William:
Ja, dat is zoo onze gewone houding. Laat gebeuren wat wil, als je er zelf maar geen last van hebt!

(op z'n gedachten van zooeven terugkomend)

Wel, wel, dat is interessant!

(n stilte, Buiten raast de storm met steeds grooter kracht. Eefje, nu mevr. Wildink haar man toch dicht bij zich heeft, ontmoet William bij 't raam links. De barones, die wel had willen opstaan, doch niet bij Charlotte wil zitten, wordt geruststellend toegesproken door Schakel.

Du Four en Charlotte zitten nog aan de tafel. Wildink tuurt verpletterd voor zich. Mevr. Wildink kijkt hem nu en dan van terzijde schuw aan. 'n Knetterende donderslag.)

E e f j e :

(onwillekeurig de handen even voor de oogen slaand)

Vreeslijk!

W i l l i a m :

(in 'n groeiende overmoedigheid)

Ja, kindje, wat is er al niet vreeslijk! En dat ziedt en kookt en woedt maar om je heen en er zijn maar van die enkele oogenblikken, dat dat tot je door dringt! Vlak naast je slaat 't in en je weet 't niet! Dicht bij je woedt 'n orkaan, gaapt 'n afgrond en je ziet 't niet! We zijn zoo blind, zoo blind!

(Plots klinkt, nog hoog boven 't onweer uit, 'n onbeschrijflijk rollend, donderend en bruisend geluid, alof de wereld aan 't vergaan is. Allen, ook mevr. Wildink, zijn opgerezen, doodsbleek, met van angst verwrongen gelaatstrekken. 'n Stilte)

S c h a k e l :

(fluisterend)

Wat was dat?

W i l l i a m :

(met halve stem)

'n Lawine!

Schakel:

(onwillekeurig)

Jezus!

William:
Ze is vlak langs ons gegaan. Als ze haar weg *ièts* anders had genomen, waren we er nu misschien geweest!

Wildink:
God!

Du Four:
Verdomme!

Charlotte:

(bijna kreunend)

O, o!

William:

(nog met gedempte stem)

Die storm hier is vreeslijk. Hij steekt ineens op en soms duurt hij uren. Dat raast en doolt rond als 'n bezetene en niets, niets houdt hem tegen! O, 't is ook wel prachtig. De hemel in vuur en de aarde in beroering! Je raakt los van alles, je ziet, je speurt nieuwe dingen. Maar 't slààt je toch, 't slààt je toch!

(even 'n stilte, althans binnen)

.

Barones:

(die eerst nu haar spraak zoowat terug heeft, tot William)

Meneer, als er zoo'n lawine.... geweest is, is.... 't ergste gevaar zeker ook voorbij?

William:
Niet altijd. Soms volgen ze elkaar op, sleept de eene de andere mee.

(even de handen voor de oogen)

O, dat geweld!

Barones:

(dringend, al durft ze zich bijna niet uit te spreken)

Maar dan zouden wij....

William:

(zonder eenige verzachting)

Ik heb 't u al gezegd. Ik mag niemand iets verhelen. We *zijn* in gevaar.

Schakel:

Groote hemel!

(bliksemflits en donderslag, welke lang nadreunt)

.

Charlotte:

(met 'n schreeuw)

Maar 'k wìl niet doodgaan, wil niet doodgaan!

(allen staren haar aan)

Zóó niet! Na alles wat ik gedaan heb en nog zòù doen! Zóó niet!

Schakel:

(zachtmoedig)

Ach ja, wij allen hebben ons wel iets te verwijten. Als we nu plots moesten verschijnen voor de eeuwigheid....

Charlotte:

Nee! Nee! Ik en 'n hotel-dief!

(Du Four kijkt haar aan, of hij haar vermoorden kan. Tot William zijn de laatste woorden weer zeer duidelijk doorgedrongen!)

Barones:

(verbaasd)

Wat zegt ze?

(Schakel maakt 'n gebaar van niet begrijpen. Charlotte slaat met 'r hoofd tegen de tafel. Du Four, haar niet te prikkelen, begeeft zich ongeveer tot bij de deur naar de keuken.)

Schakel:

(werkelijk met iets van wijding)

Ik mag me nie-

mand opdringen. En vooral nù, hier, voel ik 't kleine van m'n ambt. We zijn zoo nietig, zoo afhankelijk. Maar mocht er iemand zijn - we weten niet, wat er gebeuren kan! - die zich wil uitspreken,

(beteekenisvol)

misschien voor 't lààtst, dan....

(maakt 'n veelzeggend gebaar, dat hij bereid is, iedereen aan te hooren)

.

Charlotte:

Ach ja, laat me maar doodgaan! 't Kan nooit vreeslijker zijn dan wat ik nù heb!

Schakel:

(zacht vermanend)

Zoo mag u ook weer niet spreken!

Charlotte:

(met 'n kreet)

Ja, lieve heere Jezus, sleep me maar weg, verpletter me. Laat er nièts meer zijn, niets!

Barones:

(ontsteld)

Dat is God verzoeken! Laat haar zwijgen, dominee! -

(stiller)

Ik sta zoo alleen. En - ik hàd - kinderen kunnen hebben.

Schakel:

(haar aanziend)

Zoo, mevrouw?

Barones:

(voor zich kijkend, schuldig)

Ja!

(weer bliksem en donder en heel in de verte een herhaling van 't lawine-geweld. Allen luisteren scherp)

.

William:
Nee, dat is veraf. Maar 't kàn ook hier komen.

('n korte stilte)

.

Mevr. Wildink:

(zacht)

Man! - Man!

Wildink:

(schuw)

Ja?

Mevr. Wildink:
O, o!

Wildink:

(toonloos smeekend)

Spreek er niet van! Stil!

Mevr. Wildink:

(belovend)

Nee, nee!

Wildink:
Ik zal boeten. We zullen samen teruggaan.

Mevr. Wildink:
Ja, sàmen. - O, dat je dat....

Wildink:

(als voren)

Stil!

Mevr. Wildink:
Nee, 'k bedoel dat geld. Ik was er zoo bang voor. Dus tòch?

Wildink:
Stil, stil!

Mevr. Wildink:
Ja, ja.

Schakel:

(voor zichzelf)

Ja, en als ik in me zelf zie, ben ik dan niet wel eens klein en baatzuchtig geweest?

E e f j e :

(tot William)

Dus opeens kan men weg zijn en dan...

W i l l i a m :

(knikt en vervolgt haar gedachten)

Dan vraag je je af: Had 't wel zin, dat ik me zelf telkens verloochende? Als

't einde ieder oogenblik zoo nabij is, mogen we dan wel knoeien aan onze ziel? Verloren we door 't kleine 't groote niet? En, Eefje, je kwelt je, of je dat lààtste geluk van je, dat met *mij,* wel genoeg hebt uitgebuit! *Alles* gaat zoo snel voorbij. En als je 't niet dadelijk *grijpt!*

(Bliksemflits, echter niet meer zoo snel gevolgd door donder. Alleen woedt het overige storm-geweld 'n oogenblik op z'n hevigst. Allen luisteren min of meer gespannen, behalve Charlotte, die nergens meer om geeft. Dan wordt er buiten driemaal zwak, maar toch duidelijk, met de vuist op de deur geslagen. Allen schrikken hevig.)

Wildink:

(is opgesprongen, staart als een krankzinnige voor zich uit)

Daar is-tie, daar is-tie!

Schakel:

Wie?

(begrijpend)

Onzin!

Wildink:

Hij is 't, hij....

(de vuist geeft nog twee slagen als zooeven)

.

William:

(besluitend)

We moeten opendoen!

Wildink:

(voor zich)

Of ze zòèken me, ze zòèken me!

(plots, op du Four toetredend, met gesmoorde stem)

Is dat voor *mij?*

Du Four:

(gespannen, nijdig)

Weet ik 't!

William:

(die juist wilde ontgrendelen, ziet door 't raam links)

Daar gaat iemand, kijk!

(herkennend)

Allemachtig, als dat niet....! Hij zoekt de keuken,

(tot wie 't dichtst bij hem zijn:)

Kom mee!

(verdwijnt in de keuken. Slechts Eefje volgt hem. De anderen blijven in gespannen nieuwsgierigheid achter. Wildink en Du Four zijn wantrouwend en onrustig. Mevrouw Wildink is eenigszins in angst voor 't lot van haar man.)

Schakel:

Wie komt er nu hier, op dit uur en in zulk weer? 't Zal natuurlijk 'n arme zwerver zijn!

Barones:

(weer met iets van haar aplomb)

'k Heb wel gezègd, dat we moesten oppassen voor landloopers. In die buiten-hôtels heb je altijd wàt!

Schakel:

(luisterend)

't Lijkt wel, of de storm iets minder wordt.

Barones:

(weer klein)

Ach, ja, zou 't ergste voorbij zijn?

Schakel:

(ernstig)

Laten we 't hopen, mevrouw! En laten we dan niet te gauw vergeten, wat....

Barones:

O, nee, dat zal ik zeker niet. Ik heb 't zóó afschu-

welijk gevonden! Als je ook niet in eerste-klas-gelegenheden gaat, dan....

('n felle bliksemflits)

Hè, wat 'n licht weer! Ach, dominee, ik heb nagedacht over die bedelbrieven. U heeft ze gelezen?

Schakel:

Ja.

Barones:

En?

Schakel:

't Lijken me droevige gevallen. Als *ik* helpen kon....!

Barones:

(snel)

U zùlt ze helpen, dominee. Ik wil 'n goed werk doen, nu dadelijk, op *dit* oogenblik! Waar is m'n valies? Ik zal u 'n chèque geven....

(gaat naar links vóór. Tot Schakel, die haar wil ondersteunen)

Nee, dominee, ik kan nu wel alleen. Met m'n.... been, dat is weer over.

(Wildink en Du Four hebben ondertusschen in angstige spanning aan de deur naar de keuken geluisterd. Eefje komt terug.)

Eefje:

(bedrijvig)

't Is de eigenaar!

Schakel:

(nog niet begrijpend)

Welke eigenaar?

Eefje:

(met de oogen zoekend, wat ze hebben wil)

Van dit huis. Onze gastheer.

Schakel:

(met eenige verheuging)

O!

(Wildink en Du Four luchten zichtbaar op, ook mevr. Wildink.)

Eefje:

(alsvoren)

Hij is heelemaal verkleumd.

(tot mevr Wildink)

Ik kan die deken nu wel krijgen, niet? En dat kussen!

(Mevr. Wildink knikt toestemmend, staat op en komt gaandeweg te zitten links van de groote tafel)

Hij wil ons niet storen, hij blijft in de keuken, bij 't vuur, op 't veldbed.

(met deken en kussen naar de deur links gaand)

Hij maakte 'n uitstapje naar hier en werd overvallen door 't weer. Gelukkig, dat hij de streek zoo kent. Anders was hij zeker nooit aangekomen! Hij groet het heele gezelschap!

(snel af links. De barones, na de mededeeling te hebben aangehoord, zoekt naar haar valies, naar het nog-ongeopende Du Four volgt haar met de oogen. Wildink is naar voren gekomen en staat nu vlak bij z'n vrouw)

.

Wildink:

(fluisterend)

Dan is hìj 't geweest!

Mevr. Wildink:

(dof)

Ja.

Wildink:

Zou hij iets gezien hebben?

Mevr. Wildink:

(met 'n huivering de oogen sluitend)

Ik weet 't niet.

Wildink:

(nadenkend)

Hij!

Mevr. Wildink:

(bijna onverstaanbaar)

Wees 'm dankbaar.

Wildink:

(vragend)

Hè?

Mevr. Wildink:

Anders.... O!

(slaat de handen voor de oogen. Wildink knikt en buigt schuldig 't hoofd. Barones heeft 't valies op 'n stoel bij 't vuur gezet, haalt 'n sleuteltje uit haar tasch, tracht 't valies te openen 't Gaa niet. Zij probeert het andermaal. Tevergeefs.)

Barones:

(verbaasd)

Hé, dat begrijp ik niet. Dat....

(plots, met luide stem)

Er is aan 't slot geknoeid! Er is....

(Opkijkend ziet ze recht in 't gezicht van Du Four, die tot vlak bij haar is gekomen en haar strak aanstaart. Na 'n oogenblik, met 'n poging tot strengheid:)

U heeft....

Du Four:

(zacht, maar indringend)

Herkent u me niet, mevrouw?

Barones:

(kijkt hem weer aan als voorheen, zoekend)

Dat is te zeggen.... Ja.... Nee....

Du Four:

Ik ben Hendrik, mevrouw. Ik was vóór

(snel even zoekend)

zes jaar in dienst bij uw man. Weet u nog wel?

Barones:

(herkent hem nu; maar nee, ze wil 't zich niet herinneren; weifelend)

Ik.... herinner.... me niet....

Du Four:

(met 'n verholen dreiging)

U heeft me anders eens van héél dichtbij aangekeken!

Barones:

(valt door de mand, om zich heen kijkend)

Ssssst!

Du Four:

O, ik kan heel goed zwijgen. Als anderen óók hun mond houden!

(maakt snel 'n gebaar naar 't valies en legt even 'n vinger op de lippen. Juist komt William terug van links. Hij wilde druk dadelijk wat zeggen. Die twee met 't valies trekken echter z'n aandacht, wat 'm 'n oogenblik weerhoudt te spreken Dan begint hij)

.

William:

(opgewekt)

Ziezoo, die is óók veilig binnen! De warmte en de rust zullen hem verder wel opknappen.

(Eefje komt terug, 'n reismandje in de hand.)

Ons aller Eefje heeft 'm al gekoesterd. Ja, die moet iedereen weldoen!

(tot Schakel)

Stel u gerust: 't is al 'n heel ouwe heer! - Hij groet u allen en hoopt, dat 't niemand aan 't allernoodigste zal ontbreken.

Barones:

(tracht zich zoo snel mogelijk van de verrassing,

welke Du Four haar baarde, te herstellen; naar den fond gaand)

't Is toch wel 'n beleefde man.

(eenigszins genadig)

Ik heb niet 't genoegen, hem te kennen, maar wilt u hem mijn groet overbrengen?

William:

(met stillen spot)

Bijzonder attent van u, dame! Ik zal niet mankeeren.

Barones:

Ach, dominee, die chèque zal ik u morgen geven.

(aarzelend)

Ik kan m'n valies niet openkrijgen. De sleutel is afgebroken.

Schakel:

(die wel wachten zal, beleefd)

Dat beteekent niets, mevrouw!

William:

(hem is de mededeeling van de barones alweer niet ontgaan; hij trekt er z'n conclusies uit en barst dan in lachen uit)

Hahahaha! Hahahaha!

(de aandacht van allen wordt er min of meer door getrokken. Charlotte schrikt er zelfs van op en loopt nu, waar ze zoo lang gezeten heeft even op en neer rechts)

.

Barones:

(half tot Schakel)

Wat heeft dat jongemensch?

Eefje:

(tot William)

Wat is er?

William:

(vroolijk)

O, ik vind 't zoo interessant, zoo interessant!

S c h a k e l :

(benieuwd)

Wat vindt u interessant?

W i l l i a m :
Alles, iedereen hier! Dat dat zoo heeft moeten gebeuren! - Verdomme, Eefje, waarom schrijf ik ook enkel gedichten? 't Is 'n pracht-novelle!

S c h a k e l :

(eenigszins in z'n opgewekten toon meegaand)

En 't loopt gelukkig goed af. Hoort u wel, hoe de storm vermindert?

(allen luisteren. Inderdaad heeft 't noodweer snel afgenomen)

.

W i l l i a m :
Ja, soms wil dat hier in eens aftrekken. Je bent hier in de bergen, moet je denken. Daar kan je alles verwachten.

S c h a k e l :
Goddank, 't ergste is voorbij!

W i l l i a m :
Tenminste....

(werpt 'n langen blik op Du Four en Wildink. Dan, op anderen toon:)

Enfin!

('n korte pauze, waarin ieder, 'n weinig verlicht door 't steeds minderende onweer, tot zichzelf tracht te komen)

.

S c h a k e l :

(het initiatief nemend)

'n Vroege rust, dunkt me, zou ons goeddoen. De vermoeienis van de reis, de emotie.... Wat dacht jij, Eef?

E e f j e :

(op haar mandje wijzend)

Ik heb m'n mandje al.

S c h a k e l :

Heel verstandig van je. Het wordt hier trouwens donker. Gaat de lamp uit?

('t is langzamerhand iets duisterder geworden in 't vertrek)

.

W i l l i a m :

Ik zal 'n paar kaarsen opsteken

(ontsteekt twee kaarsen, die in kandelaars op 'n kastje staan)

.

S c h a k e l :

(tot Eefje)

Heb je al 'n kamer gekozen?

B a r o n e s :

(op tweede deur rechts wijzend, snel)

Hièr slaap ik. Ik moet altijd uitzicht hebben.

S c h a k e l :

O, juist. - Dan zou ik je voorstellen, kind....

(denkt even na, treedt dan op Charlotte toe)

Wilt u me 't genoegen doen, met m'n vrouw te slapen?

C h a r l o t t e :

(kijkt 'm aan; dan, innig, met 'n bedwongen snik, kust even z'n hand)

Dank u!

(gaat reeds naar de eerste deur rechts. Eefje is eventjes verbaasd over die uitbarsting van Charlotte, wijt 't dan aan de emoties van den avond)

.

E e f j e :

Wel te rusten, man.

Schakel:

Slaap wel, kind!

(Eefje laat zich zijdelings op de wang kussen, kijkt dan verholen naar William, die klaar is met de kaarsen en naar haar staat te kijken. Ze knikt hem goeden nacht. Hij knikt zwijgend terug. Na 'n vluchtigen groet naar de anderen, verdwijnt ze met Charlotte door de 1e deur rechts, terwijl William de kaarsen op de tafel zet en Schakel hem iets vraagt.)

William:

Ja, er is daar alles. - Hier!

(geeft Schakel snel de lucifers, welke hij z'n vrouw nog net kan toestoppen. William blaast de groote lamp uit. Het vertrek wordt nu slechts schemerig verlicht.)

Barones:

(alsof ze 't over 'n voorwerp heeft, op mevr. Wildink doelend)

O, dan krijg ik zeker diè dame?

(half voor zichzelf)

Ja, vannacht ben ik eigenlijk ook liever niet alleen.

rondkijkend)

Kan ik m'n eene valies krijgen?

Du Four:

(snel bij de hand met 't kleinste valies, waar ook de chocola enz. in zat; nederig)

Als 't u blieft, barones!

(geeft haar 't valies bij de 2e deur rechts)

.

Barones:

(weer eenigszins onaangenaam getroffen)

Dank u wel!

(Du Four trekt zich weer dadelijk terug bij de schouw.)

Ik heb hier zeker licht?

(William knikt. Ze haalt 't gouden lucifers-doosje uit haar tasch)

Vuur heb ik altijd bij me.

(de deur

naar rechts openend, blijft nog even op den drempel staan, overziet 't gezelschap en overdenkt 't gebeurde van den avond. Buiten 'n windvlaag en zwak weerlicht. - Na 'n oogenblik:)

Dit was 'n avond....

(wil alle sentiment echter krachtig onderdrukken, zegt daarom opeens, hóóg, tot William)

Ik wensch om negen uur gewekt te worden! Wilt u 't niet vergeten?

(kort)

. Goeden nacht!

(af rechts. Schakel moet even om haar tegen William glimlachen, hoofdschuddend. William haalt de schouders op.)

Schakel:

(na 'n oogenblik)

Kom, dan ga ik ook maar. Ik vind wel 'n hoekje in de keuken. En ik wil toch even onzen goeden gastheer zien!

William:

(bezorgd)

Ja, als u 'm maar met rust laat, want...

(praat in den fond, met z'n rug naar de anderen, zacht even door met Schakel)

.

Du Four:

(snel, zacht, tot Wildink)

Wij spreken elkaar nog!

Wildink:

(gejaagd, fluisterend)

Wat wilt u van me?

Du Four:

Ssst! 't Zal je meevallen

(zet zich bij 't vuur. Wildink neemt gelaten plaats aan de tafel, waaraan z'n vrouw gezeten is)

.

Schakel:

(tot William)

Natuurlijk, natuurlijk!

(dan, tot niemand in 't bijzonder, op 'n eigenaardigen toon, alsof hij 'n preek studeert, maar toch eenvoudig en op de deur links wijzend)

Was 't niet, alsof hij ons de bevrijding bracht? Nadat hij had aangeklopt, werd alles weer goed!

(nadenkend)

Daar zit iets ongewoons in.

(dit onderwerp voor 'n preek van zich afzettend, kort)

Goeden nacht allen!

William:

Ik kom mee!

(Schakel af links. William, die hem wilde volgen, bedenkt zich, keert zich weer om. Hij beziet de achterblijvenden, doet dan 'n paar stappen naar mevr. Wildink toe. Met meewarige vriendelijkheid:)

Gaat u nog niet rusten, mevrouw?

Mevr. Wildink:

('t hoofd half opbeurend)

Nee, ik blijf nog wat bij m'n....

(kijkt hierbij haar man aan, die nog 't besef heeft, haar een waarschuwenden blik toe te werpen. Zich herstel lend:)

Nog wat hier.

William:

(begrijpend)

O, juist!

(zacht)

Nu dan: Goeden nacht.

(Mevr. Wildink groet met 'n beweging en 'n ongearticuleerden klank terug. William doet 'n stap naar Wildink. Op eigen-

aardigen toon:)

Goeden nacht!

(Wildink schrikt even en kijkt hem schuw van terzijde aan. William doet twee stappen naar Du Four. Eveneens op eigenaardigen toon:)

Goeden nacht!

(Du Four kijkt hem wantrouwend aan. Aan de deur links beziet William nog even 't drietal en knikt zichzelf dan als 't ware toe. Terwijl buiten heel in de verte 'n vaag onweersgerommel nadreunt, valt langzaam het scherm)

.

(Wordt vervolgd.)

Humanisme en godsdienst door Dr. Johannes Tielrooy.

Humanisme, humanitarisme, neo-humanisme, humanistische religie, religieus humanisme, humanistisch christendom.... ziedaar termen die men in deze jaren, meer dan ooit tevoren, om zich heen hoort klinken en in geschriften aantreft. Voor de eenen bijna heilige klanken, geven ze anderen aanleiding op staanden voet woedend te worden. Het zou wellicht zaak zijn allereerst te weten wat er precies onder te verstaan is: niet onmogelijk dat dit de eenen kalmeeren, de anderen tot zuiverder inzicht zou voeren, dat het partij van partij zou scheiden, helderheid en vrede brengen. Vrede - of bij gebreke van dien een minder verwarden strijd.

Het kan niet mijn doel zijn al deze begrippen te omschrijven en elk zijn plaats te wijzen: dat zou een boekdeel vereischen. In de hoop dat zulk een boekdeel eenmaal geschreven zal worden, stel ik thans het humanitarisme ter zijde, spreek niet over neo-humanisme (een woord welks beteekenis mij trouwens nooit duidelijk is geworden) en verwaarloos het humanisme in den philologischen zin. Het eenige doel, dat de schrijver van deze bladzijden zich stelt, is, het *andere* humanisme nader te bepalen, zijn verhouding tot de religie aan een onderzoek te onderwerpen en een poging te doen het aldus uit velerlei verwarring te redden.

Zoo dit doel betrekkelijk beperkt is, ook mijn middelen zijn het. Ik gebruik slechts bestaande begrippen, bestaande kennis, algemeen toegankelijke bronnen. Ik vraag enkel hernieuwde aandacht voor bepaalde punten, beoog niet anders dan een groepeering

van feiten aannemelijk te maken, die ik, in Holland ten minste, voor tamelijk nieuw of.... wederom nieuw houd.

Maar voorafspraak genoeg.

* * *

Het is nu ruim vierhonderd jaar geleden dat de West-Europeesche menschheid plotseling haar kennis en haar hulpbronnen in bijna wonderbaarlijke mate vermeerderen zag. Het bleek als het ware met één slag, dat de natuur aan den mensch ter onderwerping was overgeleverd, dat hij ten eigen bate de aarde mocht en kon gebruiken. Eensklaps was het hem mogelijk zijn gedachten snel en alzijdig te verspreiden in de ruimte en over te brengen naar later tijden. En die gedachten zelf namen ontzaglijk toe in aantal; de gedachten van elk individu kwamen meer dan vroeger uit hemzelf voort en waren tegelijk op meer betrouwbare gegevens gegrond. De mensch begreep beter zichzelf, zag met grootere scherpte zijn ware beteekenis in het heelal. Hij leerde andere deelen der wereld kennen en zag dat zijn 'waarheid' elders of onwaar of onbekend was. Hij was verrukt door het nieuwe gerief, de nieuwe vermogens, het nieuwe inzicht, de nieuwe vrijheid; en - merkwaardig verschijnsel - hij was door het besef van zijn nietigheid in de ruimten, door de gebleken betrekkelijkheid van zijn normen eerder gesterkt dan ontmoedigd. Hij was dus alleen? Hij had niet 'de' waarheid? Welnu, dan zou hij zich handhaven, dan zou hij zoeken! En een groote vreugde kwam over de wereld....

Men weet welke omkeer in geesteshouding met deze vreugde aanstonds is samengegaan, door deze vindingen en bevindingen, door dezen nieuwen moed duurzaam is bevorderd. In Italië het eerst, in alle andere West-Europeesche landen vervolgens, scheen velen van de beste geesten de logica der middeleeuwen een onvruchtbaar vak van studie, en de kennis van de aarde verre te verkiezen boven metaphysische kennis, die misschien onbestaanbaar moest heeten. Zij verklaarden zich op 'poëzie' en 'welsprekendheid' te willen toeleggen omdat zij deze als het tegendeel van logica en metaphysica zagen; zij noemden de vakken hunner keus 'humaniores disciplinae', en zichzelven noemden ze kenners der 'humanoria', humanisten. Het waren de 'poëzie' en de

'welsprekendheid' der Ouden die deze humanisten het eerst wilden kennen; zoo werden de studiën vernieuwd, zoo ging men tot de bronnen der West-Europeesche beschaving terug, zoo werd het philologisch humanisme geboren. Als het daarbij was gebleven....

Het bleef daarbij niet. Er was iets in den geestelijken gang van zaken die den mensch tot dit philologisch humanisme gebracht had, er was om zoo te zeggen in de *bewijsvoering* een element, dat een zelfstandig leven begon te leiden. Iets aardsch was verkozen boven iets buitenaardsch.... O, men kon niet alles zeggen, natuurlijk, want consequentie voerde niet enkel, om met Luther te spreken, 'zum Teufel', maar ook tot den brandstapel; men wilde ook niet alles zeggen, want men geloofde nog van harte, veelal, in hetgeen omtrent het buitenaardsche meer dan duizend jaar lang geleerd was, maar toch, er was iets gaande gemaakt, er werd zelfstandiger en door sommigen zelfs zeer stoutmoedig gedacht. Lefèvre d'Etaples overwoog of de Platonische wijsheid wellicht niet aannemelijker was dan de leer van Aristoteles, zooals deze ter ondersteuning van het Christelijk dogmenstelsel door Thomas van Aquino was gewijzigd, en later achtte hij het wenschelijk tot het Evangelie terug te keeren: zoowel het een als het ander beteekende een verzaking van de oude geloofsleer. Budé hoopte niet meer enkel van de Kerk een moraal te leeren, maar ook van de Grieksche en Romeinsche cultuur. Erasmus bepaalde zich niet tot zijn professioneelen ijver voor de humanistische studie: hij wilde deze, ondanks zijn herhaalde verzekeringen van trouw aan de Katholieke Kerk, in dienst van het Evangelie stellen. Meer nog: in het Christendom zag ook hij eerder een moraal dan een uitdrukking der waarheid en nooit verliet hem zijn critische zin, zijn neiging om zelf zijn oordeel te bepalen, nooit missen zijn werken den hartigen smaak der onafhankelijke gedachte.

Zeker, dit alles was slechts een terugdringen van de Katholieke Kerk en geen ontkenning van het Christelijk geloof, geen verzaking van het buitenaardsche: het *evangelisme* van een Lefèvre en een Erasmus heeft immers mede tot de Hervorming geleid en is aldus gebleken het geloof juist te versterken. En om een andere reden nog is het onmogelijk, het humanisme in zijn geheel als praktisch

anti-christelijk voor te stellen: het had te veel uitsluitende aandacht voor het humane. Wie de menschelijke moraal wilde verbeteren, de persoonlijkheid ruimte voor groei verschaffen, het vrije onderzoek bevorderen, eerbied voor den mensch als zoodanig onderwijzen - en al deze tendenties zijn ongetwijfeld ook het beginnende humanisme reeds eigen - had menigmaal eenvoudig den tijd en de vrijheid van geest niet meer voor het beschouwen van metaphysische vragen - nog daargelaten dat dit, als gezegd, zijn gevaren meebracht! Zoo is het te begrijpen dat in feite vele humanisten tevens min of meer geloovige Christenen zijn gebleven.

In feite. Maar is het humanisme ook in wezen Christelijk van aard? De Hervorming heeft met het humanisme gebroken, waarlijk niet zonder reden! En dat niet alleen. Telkens vindt men bij Erasmus en anderen het gevaar van 'atheïsme' en 'paganisme' vermeld: zij wenschen dat gevaar te keeren, maar doen er meteen den omvang van vermoeden. De verschijnselen zijn ons niet geheel duidelijk, maar ze moeten talrijk geweest zijn. En over twee sprekende gevallen ten minste zijn wij voldoende ingelicht: dat van Etienne Dolet en dat van Bonaventure des Périers. Beiden leefden in den tijd dat het Fransche humanisme nieuw en frisch was. Dolet, die beschreven wordt als een hartstochtelijk karakter, als een man uit één stuk, was drukker van humanistische *en kettersche* geschriften; als ketter is hij tenslotte terechtgesteld. Protestant schijnt hij niet geweest te zijn; men noemt hem atheïst en ook wel deïst. Wat is waarschijnlijker dan dat hij tot zijn onchristelijke zienswijze gekomen is doordat hij, voor 'duivelsche' consequentie niet vreezend, de met het humanisme gegeven lijnen had doorgetrokken? Bonaventure des Périers, schrijver van het ten deele duistere *Cymbalum Mundi,* had misschien een vage religiositeit overgehouden - of van tijd tot tijd nog voelen bovenkomen - maar de algemeene strekking van zijn werkje was onmiskenbaar: het gaf te verstaan dat het 'goddelijk boek' nog onvolkomener was dan het 'menschelijke', dat 'aardsche wijn' beter smaakte dan 'nectar', dat *elke* religieuze partij, zonder uitzondering, slechts een paar geheel en al onbruikbare brokjes van een veronderstelde 'waarheid' bezat, dat de woordvoerders van alle kerken slechts spraken over onkenbare dingen en niets nuttigs verrichtten. Des Périers schijnt in het dagelijksch

leven soms den indruk van onevenwichtigheid gemaakt te hebben: als denker is iemand die, met humanistische beginselen als punt van uitgang, een vermoeden van onwaarheid ten aanzien van alle christelijke leeringen wil wekken intusschen niet wankelmoedig of inconsequent te noemen! Hij heeft er trouwens voor moeten betalen. Hij verloor alle protectie, was nergens meer welkom, en heeft, na eenige jaren van ellende, zelf een eind aan zijn leven gemaakt.

Met algeheele nauwkeurigheid zullen wij omtrent de philosofie van zulke moedige mannen misschien nooit ingelicht worden. Zagen zij dat het Christendom dualistisch van aard was en waar God en de wereld gescheiden werden, verwierpen zij daar 'God' als een onbekende? Indien zij dit deden, geschiedde het dan mede op grond van beredeneerden twijfel aan de historische waarde der 'openbaring'? Hebben zij zich een immanente Godheid weten te denken en zoo ja, meenden zij omtrent deze Godheid iets te kunnen weten en verklaren, iets anders dan dat zij een der vele *menschelijke* begrippen is? Begrepen zij dat tegenover het christelijk dualisme een monisme, en een menschelijk monisme, gesteld kon worden? Wij zien, van onzen tijd uit, slechts vaag wat zij over deze en dergelijke vragen gedacht kunnen hebben; al wat wij weten, maar dat dan ook zeker, is dat het humanisme een krachtige onchristelijke tendentie gehad heeft. Wat door prof. Huizinga van de Renaissance gezegd is, dat men deze tendentie soms overschat heeft, geldt daarom nog niet van het humanisme op zichzelf. Men zou zelfs kunnen zeggen: als wij dit inzicht niet op feitelijke gronden hadden, zouden wij het ons door redeneering eigen moeten maken: si elle n'existait pas, il faudrait l'inventer! Want voor de bijna totale mislukking van de Hervorming in Frankrijk mogen vele verklaringen gegeven zijn: geen bevredigt mij zoo als deze, dat de Fransche geest het twijfelachtige van alle christelijke doctrinen heeft ingezien en zich daarom, althans uiterlijk, aan de oudste heeft gehouden.

Dat is overigens hetgeen uit de toonaangevende litteratuur van de heele 16e eeuw spreekt. Als Rabelais in een vroolijk verhaal van drank- en vraatzucht zijn ideale voorstelling van de Thelemietische abdij inlascht, waar ieder vrij zou zijn om naar de inblazingen der natuur te handelen (op voorwaarde weliswaar dat

men een edelen inborst had!) dan hoort men de stem van iemand die innerlijk van allen eerbied voor de middeleeuwsche theocratie bevrijd is, die aan geen ‘gezag van God’ over deze aarde meer hecht, omdat hem dit begrip te onduidelijk is, die niet meer aanneemt dat de mensch in ‘zonde’ geboren is en ‘verlost’ moet worden, de stem van iemand die de overwegingen der eerste humanisten, tot wier volgers hij ook in het philologische behoorde, in het geheim met consequentie heeft doorgetrokken - en zulks met zijn gansche menschzijn, gevoels- en denkleven samen, niet met zijn intellect alleen. Als Montaigne, die andere groote leerling der humanisten, er behagen in heeft de betrekkelijkheid van alle moraal in het licht te stellen, dan volgt daaruit, dat ook die ééne moraal, welke gezegd werd door de ‘openbaring’ te zijn voorgeschreven, volstrekte zekerheid ontbeert; als hij de mogelijkheid van wonderen in twijfel trekt, dan doet hij weer dezelfde openbaring afbreuk. En als hij, tegenover Raymond Sebond en een deel der middeleeuwsche scholastici, ontkent dat het geloof door de rede bewezen zou kunnen worden, als ook hij - uit overwegingen die volgens den Montaigne-kenner Villey voor een deel van maatschappelijken aard zijn - vlucht naar het bekende refugium: ik geloof ondanks de rede; als hij, in een bepaalde periode van zijn leven, de geldigheid der menschelijke rede zelfs in ieder opzicht bestrijdt - dan ligt de tegenwerping voor de hand dat hij dit alles doet.... met zijn rede. Immers, wie zegt het geloof van elders te hebben, uit hoogere bron, door hooger gezag, en vervolgens dit hoogere gezag *geldig verklaart,* deze bron *zuiver noemt,* heeft daarmee zijn rede, dikwijls onbewust, toch weer in dienst gesteld. Vanwaar men ook moge meenen, de gegevens die men als religieus beschouwt verkregen te hebben, de interpretatie dier gegevens is altijd een daad van de rede - zooals ook de ontkenning der rede een daad van de rede zelf blijft. Zoo keert juist bij lezers van Montaigne de rede telkens onweerstaanbaar terug, als een bal die onder water gedrukt wordt. Altijd weer gevoelt zich de lezer genoopt Montaigne toe te voegen: als gij alle goddelijke en menschelijke dingen zoo vrijmoedig beoordeelt, dan geschiedt dat noodzakelijk met uw rede; en dan zou ook uw fideïstisch refugium wel eens onveilig kunnen zijn, dan zal ontkenning het tenslotte misschien overspoelen. En Montaigne zou er, als hij nu nog leefde, niet neen op zeggen.

Aldus, in ieder geval, hebben de tijdgenooten Rabelais en Montaigne ondergaan. Zooals zij, dachten hun beste lezers. De zestiende eeuw, en dit is waarlijk overbekend, is het begin der ‘verlichting’, zij is een eerste ‘siècle des lumières’, al was het ‘licht’ nog door walmen verduisterd en al werd het uit voorzichtigheid nog dikwijls onder de korenmaat gezet. In dezen staat van zaken heeft het humanisme, juist door zijn aard, een belangrijk aandeel. Het humanisme is - welke tendenties men er ook overigens in mag zien en hoezeer men ook moet erkennen dat het in concreto bij velen nog met christelijk geloof is samengegaan - allereerst een keus en wel een keus ten nadeele van alle leeringen omtrent het buitenaardsche; het humanisme is aldus *in wezen een zich afwenden van het goddelijke.* Daarop wijzen de breuk tusschen humanisme en Hervorming, de mislukking van deze in Frankrijk, de geschriften, het optreden, de levensloop van Dolet en Des Périers, de algemeene kleur van de 16e-eeuwsche litteratuur, de opkomst en stille macht van de libertijnsche beweging, die door deze litteratuur mede gevoed was. Daarop wijst.... het *woord* humanisme. Een zich afwenden van het goddelijke niet altijd in dien zin dat de consequente humanist zich aan het goddelijke ‘vijandig’ zou betoonen en bepaald anti-christelijk optrad - dit gebeurde slechts in uitzonderingsgevallen, die intusschen symptomatisch veel beteekenen - maar in dezen zin dat hij a-christelijk werd. Hij wist of meende te weten dat het buitenaardsche altijd onkenbaar zou zijn, dat al wat wij daaromtrent zeggen toch altijd in ons menschzijn worstelt en.... hij ging over tot de orde van den dag. Hij was in stilte veelal, en vermoedelijk bijna steeds onbewust, tot een *menschelijk monisme* gekomen.

* * *

Men kan zeggen dat de ware aard van het humanisme aanstonds begrepen is: niet dat het aanvaard werd! De Hervorming niet alleen, ook de contra-reformatie heeft het afgewezen; men kon niet tegelijk humanist en.... laat ons zeggen ‘divinist’ zijn. Zoo is het lot van het humanisme veelbewogen geweest. Met Bossuet triumfeert in de 17e eeuw het Christendom vollediger dan ooit; maar slechts voor een tijd triumfeert het.... Eenmaal had het, na zooveel eeuwen alleenheerschappij, zich aan discussie

moeten onderwerpen: het was te voorzien dat de aandrift en de moed tot zulk een discussie hervonden zouden worden. En in de 18e eeuw, met Bayle en Voltaire - humanisten ook zij! - is het zoover gekomen, dat het eenvoudig niet goed mogelijk was zich Christen te noemen, als men geacht wilde worden aan de hoogere beschaving van zijn tijd nog deel te hebben.... Aan het eind van de eeuw verving de Revolutie den Katholieken eeredienst door den cultus der Rede: in haar beleeft het 18e-eeuwsche rationalisme - en eigenlijk het humanisme van bijna drie eeuwen her - zijn daadwerkelijke overwinning - die onmiddellijk door een nederlaag, een pro-christelijke reactie gevolgd werd. In heel Europa herleeft in het begin der 19e eeuw de spiritualistische wijsbegeerte, het gansche werelddeel over luistert men dan met een nieuwe devotie naar predikant en priester, overal worden opnieuw de kunsten door christelijke waarden beheerscht. Eens te meer waren de humanistische bestrijders van de oude kerken geweken en hadden de ‘divinisten’ hun oude stelling hernomen: nu echter beangst, tot concessies geneigd, voortdurend bedreigd. En weer kwam toen voor het divinisme de beurt om te wijken. Het hangt maar van onze stemming af, of deze eeuwige golving van actie en reactie, van even vaste als tegenstrijdige overtuigingen, ons ontmoedigt, ons een glimlach afdwingt, dan wel ons noopt tot het berustend inzicht dat zoo nu eenmaal alle evolutie verloopt. Het divinisme moest wijken: de positivistische leer van Auguste Comte - in wezen humanistisch - is een der groote machten van de 19e eeuw. Ernest Renan toonde gelijktijdig den algeheel-menschelijken oorsprong van het Christendom aan. In de zuivere litteratuur werd Renan's gevoels- en denkwijze verwerkelijkt door Anatole France, die ze mengde met medelijden, met een zachte ironie.... Stuart Mill, Darwin, Spencer waren in Engeland de bezadigde, welonderlegde onchristelijke denkers; Duitschland overdreef en vergroofde dit rationalistisch humanisme met Büchner. Maar, Duitschland is tevens het land van Nietzsche, den meest verfijnden, den diepsten en machtigsten tegenstander dien het Christendom nog gehad heeft.

En thans? Het was onmiskenbaar dat in de beschreven golfvormige evolutie de humanistische golf iederen keer krachtiger werd: toch staan nu de golven van het divinisme weer hoog. Voor

de zooveelste maal heeft de West-Europeesche beschaving het materialisme en rationalisme definitief uitgebannen; weer heeft een ‘nieuw’ - in werkelijkheid oud en nooit onbestreden gebleven - spiritualisme de meerderheid van sprekers en schrijvers mee; weer ontleent het Christendom, in al zijn kerken en secten, er een verfrischten glans, een verhoogden schijn van autoriteit aan.

* * *

Het is noodig er zich rekenschap van te geven, dat, ook nu nog, een hoe zeer ook gemitigeerd humanisme met het Christendom in zijn eigenlijke, historisch geworden gedaante ten eenenmale onvereenigbaaar moet heeten. Immers! Noem u Christen, voeg u dus opzettelijk en uitdrukkelijk bij hen die sinds eeuwen belijden dat de mensch leeft in zonde, dat een persoonlijk God hem echter met welgevallen, ja met liefde gadeslaat, hem gelegenheid geeft zich van de gevolgen der zonde te redden, maar hem met straffen bedreigt als hij zich die gelegenheid niet ten nutte maakt, dat deze persoonlijke God almachtig is en dus ook het kwade dat hij soms straft zelf heeft bestendigd, dat ons vertrouwen op hem zich hierdoor intusschen niet moet laten verzwakken, dat hij niets zoozeer van ons wenscht als dat wij de neigingen die hij ons heeft gegeven, onderdrukken, ons vleesch laten versterven, alle kleur om ons heen verdoffen en alle lijnen sprakeloos maken, dat hij van tijd tot tijd in den gang der natuur door fulgurante afwijkingen ingrijpt en dat hij dezen zijn veelzijdigen wil éénmaal heeft uitgesproken in één enkel boek, waarmee de geschiedenis der menschheid in tweeën is gedeeld.... Hoe zou het mogelijk zijn, tegelijk een leer te belijden die noodzakelijk dit impliceert: dat de mensch op zichzelf is aangewezen, zichzelf moet helpen, dat hij zijn aard heeft te volgen omdat deze ‘goed’ is, hem althans tot een bevredigend leven in staat kan stellen, dat omtrent onze belooning of bestraffing ‘hiernamaals’ niets met eenvoudigmenschelijke zekerheid gezegd kan worden, dat wij geen beter kansen bezitten dan die een goed aangewende wetmatigheid in natuur en psychologie ons kan verschaffen en dat alle groote werken der kunst ertoe bijdragen ons natuur en menschelijke psyche te doen kennen, geen uitgezonderd, maar ook geen uitsluitend, zoodat geen boek ‘het boek’ is? Het *is* ook niet mogelijk.

Geen enkel lidmaat van een op christelijke dogma's gebouwde kerk zal, zoo hij de termen die hij gebruikt ook begrijpt, zich humanist willen noemen. En Abraham Kuyper, om een karakteristiek vertegenwoordiger van ten minste één der kerken te noemen, heeft het humanisme in welsprekende bewoordingen vastberaden de deur gewezen.[1)]

* * *

Zeer opmerkelijk komt het mij voor dat een aantal hedendaagsche sprekers en schrijvers, die toch den Christennaam niet hebben opgegeven, zich in dit opzicht geheel anders dan de Kuyperiaansche orthodoxie gedragen. Nergens wordt tegenwoordig zooveel over humanisme, en meer in 't bijzonder over religieus humanisme, of humanistische religie gesproken, als in de bladen en bijeenkomsten van vrijzinnige Protestanten. En deze schrijvers en sprekers zijn bijna altijd theologen. Het is de vraag of het gebruik van het woord humanisme zelfs aan zoo vrijzinnige theologen toekomt. Het is de vraag of zij door verbinding van dit begrip met de begrippen die zijzelf, door den aard van hun opleiding en ambt, vertegenwoordigen, de waarheid dienen, m.a.w. orde in de geesten kunnen stichten. En het is tenslotte de vraag of zij aldus in staat zijn orde in de gemoederen en in de samenleving te stichten.

Ten aanzien van de eerste dier vragen is er in de termen zelf, hier door theologen in den mond genomen, iets dat dadelijk tot twijfelen noopt. Het woord humanisme heeft prestige. Het herinnert aan moedige, consequente geesten. Het begrip zelf heeft een indrukwekkende geschiedenis; het heeft zich uitgedrukt in een prachtige en onvergankelijke litteratuur, die de vreugde en de trots is van alle vrije menschen. Indien iets een kostelijke schepping van den zelfbewusten mensch is, dan zeker het menschelijkheids-ideaal, het humanisme! Moet dit woord nu bij uitstek dienen om het geloof te vertolken van hen.... die aan den anderen kant staan? Van hen die betuigen ‘uit God’ te zijn, namens God te spreken? Het is waar dat zij ook sociaal willen werken, dat zij zich in dienst van den mensch, en van de hoogste uitdrukking van het menschzijn, de persoonlijkheid, willen stellen; het is waar,

1) Zie de *Christelijke Encyclopaedie* (uitg. Kok, Kampen), i.v. *Humanisme.*

aldus, dat zij eenige der tendenties van het humanisme de hunne kunnen noemen: is het daarom ook waar dat de term humanisme, die in wezen juist het tegendeel aanduidt van wat voor hen het hoogste goed is, in hun mond natuurlijk klinkt, in hun geschriften als vanzelf verwacht wordt? Behoort het humanisme tot het bezit van hen die, met welke beperking dan ook, de opvolgers en de erfgenamen zijn van.... theocraten? Want dat is de predikant. Hij vertegenwoordigt het buitenaardsche gezag, hij zegt dat, hij blijft de woorden althans gebruiken waarmee dat altijd gezegd is; God is bij hem primair, het is naar Gods wil dat de predikant de wereld zich wil zien voegen. Te allen tijde is de predikant degene geweest die ons het vertrouwen op God zou leeren: nu vertrouwt hij zelf op den mensch! Van oudsher is hij de man der theocentrische gedachte: nu belijdt hij tevens het anthropocentrisch beginsel, het humanisme! Men behoort het streven en de gevoelens van deze theologen ten volle te eerbiedigen; men moet trachten hun woorden in den ruimsten en den edelsten zin te verstaan: maar juist indien men veronderstelde dat de volle waarheid aan hen was, zou er aanleiding te meer zijn voor de verwonderde vraag, waarom zij zich hebben meester gemaakt van een term die, historisch gezien niet alleen, maar ook naar de innerlijke draagkracht, het eigendom is van hun tegenstanders.

Intusschen, de vraag naar de waarheid van ‘religieus humanisme’ is natuurlijk van oneindig veel meer gewicht, dan de vraag of zekere groep een zeker woord mag gebruiken. Religieus humanisme! Zou er één humanist zijn zonder religie, één ook maar eenigszins volgroeid mensch die niet weet, beseft, ten diepste gevoelt dat een onzegbaar mysterie ons omgeeft - en in ons is tevens. Alleen, het humanisme brengt mee dat men, consequenter dan anderen misschien, de volstrekte onbegrijpbaarheid van dit mysterie inziet. Tegenover de somtijds beangstigende en ontstellende, de altijd ontroerende onmacht van den mensch om den *‘eigenlijken’* aard van ‘het zijnde’ ook maar ten deele te onderkennen - hij zou bij machte moeten zijn er zich buiten te plaatsen - staat het humanisme met een berusting, die natuurlijk niets triumfantelijks, maar wel een groote vastberadenheid heeft. (Men is hier genoodzaakt zich met niet geheel passende of niet genoeg zeggende woorden te behelpen, omdat woorden op dit mysterie,

dit ‘andere dat wij tevens zelf zijn’ eenvoudig nooit berekend zijn geweest.) En zoo brengt het humanisme mee dat wij terugkeeren tot dit ééne besef: *wij zijn,* dat is al wat wij weten, en woorden als ‘religieus’ zijn hier niet op hun plaats, omdat het begrip dat zij geven in het begrip humanisme al is besloten. Zoo komt het, nogmaals, tot een *menschelijk monisme.*

Levert de koppeling ‘religieus humanisme’ nu, in den mond en onder de pen der vrijzinnig-protestantsche voorgangers, een even relatief-duidelijk begrip op als ‘religie’ of ‘humanisme’ alleen? Het komt mij voor van niet, hoewel ik moet toegeven dat het uiterst moeilijk te beoordeelen valt: aan wien echter de schuld van deze onzekerheid? Het is een voordeel voor hen geen dogma's meer te aanvaarden; dat maakt plaats in hun geest voor velerlei begrip. Maar het is een nadeel dat hun begrippen nog onvolkomen gedefiniëerd zijn: dat laat twijfel rijzen aan de vereenigbaarheid van die begrippen.

Zij hebben de tegenstelling tusschen religie en humanisme willen verzachten. Zij hebben het dogma van den zondeval op meer algemeen-wijsgeerige wijze verklaard. Zij hebben het oude, dualistische Christendom somtijds verzaakt en er zijn er die de immanentie Gods belijden. Omtrent den aard van het verschijnsel dat ‘wonderen’ genoemd wordt, is hun zienswijze oneindig subtieler, menschelijker, aannemelijker dan die van den eenvoudigen koster, die gelooft dat Jezus letterlijk over de wateren ging. De christelijke askese is bij hen in een zorgzaam streven naar verzoening tusschen het lichamelijke en het geestelijke, naar rechtvaardige erkenning ook van het eerste verkeerd. En aan de openbaring heeft, naar hun overtuiging, de gansche menschheid deel. Zoo inderdaad zijn religie en humanisme bijna één geworden. Zoo schijnt weliswaar het woord ‘religieus’ hier overbodig geworden; maar zoo schijnen in ieder geval wel zuivere begrippen geschapen. Helaas!

Men krijgt bij nadere beschouwing toch onweerstaanbaar den indruk dat er, of in deze geesten, of in deze gelederen (veronderstellen wij vooral het laatste) eenige wanorde heerscht. Terwijl sommigen overtuigingen uiten, die volkomen anthropocentrisch gericht zijn, blijven zij zich toch, vóór alles, als vertegenwoordigers van het goddelijk principe gedragen. ‘Aan God’, zoo verklaren zij met nadruk, en laten het bij herhaling drukken, ‘behoort de

wereld.' Van hun 'Christelijk standpunt' beoordeelen zij de bouwkunst, de schilderkunst en de grootste werken der wereldlitteratuur - geboren in een sfeer waar men zulke 'standpunten' niet kent en niet wenscht te kennen. Bij alle gelegenheden wijzen zij allen op 'Gods almacht'. Geen die den naam Christen - waardoor toch bij ieder onbevangene zoo talrijke associaties worden gewekt, volkomen strijdig met humanisme - eindelijk en definitief prijsgeeft. Integendeel. Nog onlangs hebben wij kunnen vernemen[1)], welke beginselen, volgens de leerlingen van een vroegtijdig gestorven, vooraanstaand Nederlandsch theoloog, kunnen bijdragen tot 'de geloofsformuleering' van het 'vrijzinnig' Protestantisme. Het zijn onder meer: het geloof in een 'Schepper', die 'almachtig', 'heilig' en een 'vader' der menschheid is (het geloof dus, zou men zeggen, in een persoonlijk, in een niet immanent God, als de woorden nog eenige beteekenis behouden hebben); de overtuiging dat 'Jezus Christus' een openbaring gebracht heeft die 'elke andere vervult en te boven gaat'; de zekerheid dat Jezus uit den Bijbel gekend kan worden, met aanvaarding intusschen van de 'resultaten van het wetenschappelijk onderzoek' (en als dit nu eens de historische onbetrouwbaarheid van den Bijbel zou bewijzen?); het geloof tenslotte dat 'het Koninkrijk Gods' door menschen wel voorbereid, maar door hen 'niet verwezenlijkt zal worden.'

Ziedaar de vrijzinnig-Protestanten in bedenkelijke verlegenheid gebracht, als dàt hun geloof is en zij zich toch humanisten willen noemen! En mocht dat hun geloof niet zijn, dan ware het misschien wenschelijk dat zij het zeiden. Tot zoolang valt het moeilijk te gelooven dat deze 'christelijk-humanistische' groep van denkers, schrijvers en sprekers in staat is, als geheel, tot verheldering der begrippen, dat is tot benadering der waarheid, in belangrijke mate bij te dragen.

* * *

Een derde en laatste vraag, zooals reeds gezegd werd, is deze: of van het zich noemende christelijk humanisme verwacht kan worden, dat het orde in de gemoederen en in de samenleving zal

1) O. a. uit de N.R. Ct. van 17 Febr. 1933.

stichten, met andere woorden, of het in staat is moraal te scheppen. In zooverre het, evenals het eigenlijke humanisme, bevestiging en verdieping van de persoonlijkheid wenscht, zal geen humanist dit ontkennen; in zooverre het christelijk is, echter wel. Het voornaamste en, naar het schijnt, het eenige christelijke gebod waaromtrent de vrijzinnig-Protestantsche humanisten het onderling nog eens zijn, is nl. het gebod der liefde.

Naar ik meen, ligt hier de oorzaak van den weerzin dien zoovelen van hen thans gaande maken. De onwaarschijnlijkheid dat de meerderheid van onze medemenschen zich ooit zullen laten leiden door een menschenmin die hun, zoo lang reeds, tevergeefs wordt gepredikt; de bijna volstrekte onmogelijkheid om diezelfde meerderheid van tijdgenooten werkelijk 'lief te hebben', gezien hun innerlijke gesteldheid; de wenschelijkheid om een zoo kostelijk goed als liefde, van wien ze dan ook komt, toch altijd moet heeten, niet weg te schenken dan aan wie het waard schijnt te zijn; de onbepaaldheid van het begrip als moreel beginsel, de onmogelijkheid er nauwkeurige regels aan te ontleenen; de verdenking waaraan een ieder die dit woord gedachteloos en zonder toelichting gebruikt zich blootstelt, van naïef, of ijdel, of een rhetor te zijn - dat alles heeft velen met een dikwijls onberedeneerden, maar onweerstaanbaren algemeenen afkeer vervuld jegens al wie zich religieus of christelijk humanist noemt en uit dien hoofde een beroep doet op 'de liefde'. Ik zou een poging willen doen, althans het zuivere humanisme voor dezen afkeer te helpen vrijwaren.

Het gevoelvol beroep op liefde *is* geen humanisme: het moet humanitarisme heeten. Wat het werkelijke humanisme betreft, hoe zou het lichtvaardig genoeg zijn de grootschheid van het *ideaal* der liefde te ontkennen? Wie zou niet dankbaar zijn als een enkele waarlijk groote ziel, een genie der caritas, ons allen daadwerkelijk en duurzaam liefhad? En wie zal oprechte en sterke uitingen van dit gevoel wenschen af te wijzen? Maar het humanisme kan er geen basis voor de samenleving in zien.

Direct of middellijk, bewust of minder bewust, heeft het altijd iets anders gezegd. Voor de vorming van een moraal is het van de Christelijke geloofsleer in het algemeen, noch van de Christelijke 'liefde' in het bijzonder, ooit algeheel afhankelijk geweest. Ook de Ouden immers hadden een moraal. Zoo deze haar tekort-

komingen had, dan is er mettertijd in voorzien omdat zij schade aan een meerderheid of aan het geheel toebrachten. Aan de slavernij is niet op bevel van den God der Christenen een eind gekomen, maar op wensch.... van de slaven. Het zijn.... de vaders die in een primitieve maatschappij langzamerhand een sterke presumptie tegen het gerechtvaardigde van vadermoord scheppen. Kortom, er ontstaat in iedere samenleving als vanzelf een moraal, een leefregel, een stel statuten als het ware, gegrond op ervaring en op den wil van de meesten. Alle leden van de samenleving belijden de daarin gegroeide moraal; zoo volgen bij ons ook de Joden de z.g. 'Christelijke', beter te noemen 'West-Europeesche' moraal. Menigmaal hebben moreele voorschriften niet dan tijdelijke geldigheid: feiten waardoor men vroeger de wereld 'op haar fundamenten' meende te voelen 'sidderen' (om met een nog niet uitgestorven ras van predikers te spreken) wekken nu slechts een toegeeflijken glimlach. En altijd behoudt de moraal een betrekkelijk, een in menig geval zelfs innerlijk-tegenstrijdig, in één woord een menschelijk karakter.

Men zou het humanisme in verdenking van oppervlakkigheid brengen, indien men het op grond van het bovenstaande zonder meer liet beweren: dat moraal van de directe belangen der betrokkenen afhangt. Deze afhankelijkheid is natuurlijk een feit: toch blijft het tevens de vraag hoe het komt dat moreele waarden zoo algemeen aanvaard en zoo diep gevoeld kunnen worden. Te dien aanzien schijnt het wel dat aan het humanisme niet één enkele doctrine kan worden toegeschreven. Met Bayle heeft het gezegd 'dat gevoelens van eerlijkheid door de natuur gegeven worden'; met Kant, dat een 'categorische imperatief' tot ons wezen behoort (en dat overigens de moraal niet van God komt, maar God veeleer uit de moraal). Daarentegen heeft Hobbes geleerd dat de liefde tot het eigen zelf, het begrip van duurzaam eigenbelang, zoo niet de aanleiding tot iedere moreele handeling, dan toch de uiteindelijke grond van alle moraal zijn. En bij deze opvatting sluit zich een gansche school van Engelsche en Fransche sensualisten en utilitaristen aan: tegen het eind van de 19e eeuw nog heeft Durkheim op hun leer ten deele zijn sociologie gegrondvest, en thans vernemen wij ook weer uit Frankrijk - waar sinds eenige jaren een sterke herleving van onafhankelijk humanisme

is waar te nemen[1)] - dat critici en denkers als Albert Thibaudet b.v. zich op de Engelsche sensualisten beroepen. Altijd dus heeft het humanisme geaarzeld, naar het schijnt, tusschen de stelling dat de moraal is ingeboren, met de natuur is gegeven, en die andere dat zij door de samengestelde werking van den wil der belanghebbenden, de instemming van allen en een voortdurend dwingender wordende gewoonte een zelfstandig bestaan krijgt. Maar de Christelijke opvattingen omtrent den oorsprong der moraal heeft het altijd en van den aanvang af in twijfel getrokken.

En daarom behoort het in den tegenzin, door bepaalde Christelijk-getinte moreele ontboezemingen gewekt, rechtvaardigheidshalve niet betrokken te worden.

* * *

Ten aanzien van de moraal zal het zaak zijn dat het humanisme zijn bijdrage tracht te leveren tot de oplossing van het groote probleem onzer dagen: de verhouding tusschen gemeenschap en persoonlijkheid. Het zal daarbij noodzakelijk uitgaan van de gedachte dat geen toestand heilzaam kan zijn, waarbij allen wordt aangeraden van tevoren al te wijken, af te spreken dat elk slechts ten deele zal bestaan en een geheel op te bouwen door niets dan wederzijdsche concessie. De poging zal altijd ijdel blijken. De afspraak zou niet gehouden worden. De sterke wijkt niet en deed hij het wel, dan zou het verlies zijn voor allen. De sterksten moeten kunnen groeien en als de natuur ze ons schenkt, moeten persoonlijkheden onder ons kunnen leven, vollediger, machtiger dan ooit gezien werd. Maar niet de allersterksten alleen - iedere aanleg moet tot verwezenlijking, en iedere verwezenlijkte persoonlijkheid, ook die van kleiner formaat, tot uiting kunnen geraken: zoo zal het geheel kunnen worden wat het behoort te zijn: een waarlijk natuurlijke hiërarchie. En wie nu ‘edel’ noemen wat in werkelijkheid uit slapheid, halfheid en soms innerlijke armoede voortkomt, moeten duurzaam worden overstemd door hen die adeldom zien in *volgroeidheid*: in volgroeidheid van de persoonlijkheid zoowel als van de samenleving. Bij dit streven, en bij alle andere pogingen en overleggingen die tot uitbouw der moraal

1) Zie o.a. René Lalou, *Défense de l'homme.*

en der daarop gegronde wetten en instellingen moeten dienen zal immer bedacht moeten worden dat wij op geen andere wijze te weten kunnen komen, wat de maatschappij voor haar leven en de enkeling voor zijn innerlijken groei behoeven, dan door onze ervaring en onze menschenkennis te baat te nemen. Wij moeten er ons rekenschap van geven dat alleen kennis der geschiedenis en zielkunde ons kunnen leeren wat 'goed' en wat 'slecht' is, en welke dus de moraal der toekomst moet zijn. Ons humanisme moet *historisch* en *psychologisch* te werk gaan. Vage geboden kunnen niet anders dan falen.

Ten aanzien, eindelijk, van hetgeen hier kortheidshalve het werkelijkheidsprobleem genoemd moge worden, volgt naar mijn meening onvermijdelijk uit den eigenlijken aard van het humanisme, dat het, weliswaar, datgene stelt, wat ik een 'menschelijk monisme' genoemd heb, maar dat het overigens *in niets prejudicieert.* Het begint met niets te weten. Het ontkent aanvankelijk evenmin als dat het verzekert; het belijdt in beginsel even weinig het materialisme als het idealisme: het is slechts een geesteshouding - een houding, intusschen, waarbij de menschelijke geest zich het uiteindelijk oordeel altijd wenscht voor te behouden! Het studeert. Het streeft er zonder ophouden naar te onderkennen, welke gegevens omtrent de werkelijkheid door het leven, de kunst, de wetenschap en ook door de 'religieus' geheeten ervaring geleverd worden - een werkzaamheid waarbij, naar het mij voorkomt, de critiek een bijzondere taak heeft - en poogt die gegevens, dat is dus al wat gevoeld, vermoed, geweten en begrepen kan worden, door onderlinge vergelijking te interpreteeren. Zoo is humanisme het begin van een philosofie. Zoo kan het, bij voortgezette vertakking en verdieping der interpretatie, telkens weer aanleiding zijn tot een tegelijk wordend en vergaand, een oud en tevens nieuw, een relatief geldig, in één woord een menschelijk stelsel van gedachten omtrent hetgeen is.

Schetsen door Eva Asscher.

‘De kindersymphonie’.

‘Hét kind helpen’..... dat geeft onbetwist botsingen met zijn gezaghebbenden. Door zijn zelfstandigheid te vieren, komt men zeker bij de overmacht in 't gedrang. En de úitingen dezer beide gemoedsbewegingen waren in flagranten strijd met mijn heilig voornemen Moeder leed te besparen, wetende, dat ze niet gezond was.

De spanning, waaronder ik in de eerstvolgende jaren gebukt ging, nam een al grootere afmeting aan. Hoewel de aanhankelijkheid, die ik Moeder toedroeg, me in deze in alle opzichten netelige periode niet weinig bemoedigde. Mijn uitgesproken muzikale aanleg werd me tot steun. In het pianospel ontlaadden zich de stemmingen, welke geen anderen uitweg wisten te vinden.

In dien tijd noodigden familie, vrienden, zelfs patienten van Vader mij uit op vele partijtjes om het dansen van de kinderen te begeleiden met mijn muziek.

Zoo werd mijn faam de oorzaak, dat men mij, nu er een zilveren bruiloft op handen was bij een der studievrienden van mijn broer, op tienjarigen leeftijd aanzocht den nachtegaalsolo te fluiten in een kindersymphonie, die wat de overige instrumenten betrof door volwassenen zou worden uitgevoerd, waaronder zeer begaafden waren. De 1ste viool was zelfs een bijzondere kracht.

De orkestleden zouden in een kleinejongenscostuum optreden. Ook de leider leende zich gewillig tot deze travestie.

Daar opeens kreeg de eerste viool den grappigen inval, - omdat ik met de overige spelers zooveel in leeftijd verschilde - ter evenredigheid mij, in een zuigelingepakje gekleed op zijn arm binnen te dragen en in een kinderstoeltje vooraan op het podium neer te zetten. Wat met luide instemming werd begroet.

Die bons was te groot voor mijn eigenwaarde, te hevig voor mij, die juist zoo graag als ‘meisje’ verlangde te worden geteld, evenals mijn vier jaar oudere zus, die ook op deze partij zou komen.

Hevig protest volgde.

Zonder succes.

Thuis gekomen, mijn leed zeer waarschijnlijk té heftig demonstreerende, oordeelde Moeder de grap allerleukst en dwong mij er toe, òf mij er bij neer te leggen òf voor het feest te bedanken.

Ik doorvoelde wat Moeder verlangde en besloot mij te onderwerpen. Maar de Heer B.....!

Vele repetities werden gehouden en de vier matenlange jubelende nachtegaalsolo gaf prompt gehoor aan de cantilene der zoo puike eerste viool.

Een waar minnespel.

Wat mij betrof, meende ik dat die scène reeds van de eerste repetitie voortreffelijk van stapel liep. Ik nam echter met de grootste zelfbeheersching zes weken lang, of liever gedurende de 18 repetities de vele vriendelijke en ook niet vriendelijke opmerkingen van mijn verwaanden partner, den eersten viool, in ontvangst.

Bedrukt leefde ik voort.

We kunnen later best de symphonie voor liefdadige doeleinden ten beste geven, constateerde de orkestleider voldaan.

Een schok ging door mijn leden. Werd het Abraham's offer dan nu aan levenden lijve van me gevraagd?

Ik liet mij den feestavond, uiterlijk kalm, door den eersten viool opdragen en in het pijnbankje deponeeren.

Was het een voornemen geweest uit het onderbewuste? Bracht het uitbundig gelach, dat mijn zuigelingepakje bij de

reeds door wijn verhitte gasten opwekte, mede de aansporing er toe? Of beide?

- Ze schaterden toch bij elken kleinen jongen, die met zijn kort geruite broekje aan en het jachtclubje op met zijn vingertje in den mond verscheen. -

Toen de zanger den eersten toon op zijn viool inzette, sloeg de nachtegaal prompt aan en jubelde uit volle keel den geheelen beroemden vioolsolo mede.

Als triomf gonsde het in mijn ooren.... triltriltriltril,.... nu moét jij..... triltriltriltril..... jíj moet.....

De Heer B. was daartegen machteloos, wilde hij het voornaamste nummer van het programma niet in duigen doen vallen. De solo zonk nederig onder mijn enthousiasme weg.

Eerst later, na Moeders dood, toen ik als jong meisje diezelfde kindersymphonie dirigeerde, heb ik den nachtegaal met gemoedsrust hooren vertolken, volkomen ervan bewust, die fout te hebben overwonnen.

Veroordeel dit kind niet te hard!

Wraak uit het onbewuste is het eenige middel tot rechtsherstel na een ondervonden leed voor den primitieven mensch èn voor het kind, dat aan hem in deze gelijk is.

We willen er allen toe medewerken, dat eenerzijds door het bijbrengen van 'cultuur', anderzijds door een exacte opvoeding die onbeheerschtheid geheel wordt overwonnen.

Die goede Moeder is het bij mij volkomen gelukt: wraak is mij vreemd.

10 Dec. 1932.

Mijn ontdekking.

De heer A, provinciaal van geboorte, onze allerbeste vriend, had vijftien jaar geleden, gedurende zijn studententijd Vrijdagavond medegetafeld om in Joodsche intellectueele sfeer te vertoeven en was na volbrachte studie als leeraar in de semietische talen te Suriname benoemd geworden. Tien jaar later was hij ter aanvulling van zijn studie nog voor een korte wijle in

Amsterdam teruggekeerd. Mijn ouders verloren hem daarna geheel uit het oog.

Plotseling ging de mare, dat hij weer in Nederland was.

Hij, de origineele, scherpzinnige, gewikste debater. De Heer A, altijd met ernstige verwikkelingen en grootsche voornemens bezield, zou weer in ons midden verschijnen? Moeder, die bij het geestige debat haar man weet te staan, is opgetogen. De kinderen verbeiden gejaagd zijn komst.

Hoe benevelend werkt de roep op ons in, die kort na zijn terugkomst van hem uitgaat. 'De trein, reeds in beweging, blijft talmen om hem, den koffiekoning, die meestal op het laatste nippertje het perron binnenijlt, te loodsen. Als 'manna, zou hij een deel van zijn verworven schatten onder zijn werknemers en de hulpbehoevenden rondstrooien.'

Mijn ouders vernemen nog, dat hij drie jaar geleden zijn leeraarsambt er aan had gegeven en sedert in den koffiehandel enorme zaken had gedaan. De eenvoudige leeraar was in dien korten tijd Hoofddirecteur eener grootsche onderneming geworden. Nu de heer A eenmaal het zaakje had aangevat, moesten zijn intelligentie, zijn charme, zijn bekwame tact om met menschen om te gaan wel tot wondere resultaten leiden.

Hij wilde zijn hoofdkantoor naar Amsterdam overplaatsen. Waartegen geen bezwaar bestond. En later ook zijn vrouw en kinderen hier laten wonen met het oog op der kinderen opvoeding.

Tijdelijk nam hij zijn intrek in 'Eik en Linde', een familiehôtel in de Middenlaan, vlak bij onze buurt.

Drie maanden na zijn terugkomst werd hij veertig jaar.

Vrienden en bekenden wilden dien bijzonderen man een eereavond aanbieden en hem de afwezigheid van vrouw en kinderen op dien dag door hartelijkheid vergoeden.

Onze pianomeester componeerde een feestcantate, waarvoor Moeder den tekst dichtte, die ontroerde.

- Dichten, ontroeren, deed toentertijd haast iedereen. -

De beginletters van elken regel vormden samen den voor- en achternaam van den jubilaris.

We willen slechts eenige coupletten laten volgen om betreffende zijn identificatie niet uit de school te klappen.

‘Een dag als deez', zou die door ons vergeten,
De stond', waarin ge zaagt 't eerste licht.
U waart voor ons, blijft o zoo diep geweten,
Als waarlijk van een allerschoonste plicht.

Roem hem dan vrij, met eeuwigdurend minnen,
Die dagen eert, uit 's levens poëzie,
Zijn wij vereend met hart en ziel en zinnen,
Zwicht wis voorwaar nog elke harmonie.’

- Volkomen begrijpen deed ik het niet. Of ik onbewust het Auteursrecht heb geschonden, zou ik niet mogen ontkennen. Maar de voornaam is er. Uit Moeders vergeeld persoonsarchief kon ik het gedicht nog opdiepen. De melodie heb ik onthouden. Waarschijnlijk als suppremati van mijn muzikalen aanleg. -

Was het, Freudiaansch beschikt, dat ik, wat míjn gedeelte betrof, de tweespraak tusschen mijn jongste zusje en mij (dichter(es) onbekend) alleronbedaarlijkst verhikte?

We wáren ondeugend de twee jongsten van het stelletje.

Die moderne moeder liet ons zoo veel ‘Rousseausche’ vrijheid.

En hoezeer ik den Heer A. als heel klein kind geliefd had, op tienjarigen leeftijd wekte het ‘teveel’ een onwelwillende reactie in mij op. De tijd kwam aan, waarin nog meer dan gewoonlijk, elke mijner waarnemingen als op een gevoelige plaat werd ingegrift en door mij bepeinsd.

De Heer A werd dien avond, uit mijn schattende herinnering, geëerd, geliefd, gewijd.

Kort daarop werd de arme man ernstig ongesteld. Hij had zich overwerkt en leed nu aan toevallen.

De gérant van het hôtel verlangde, dat de patient naar een ziekenhuis zou worden overgebracht.

‘Ja..... e..... waarheen?, vroeg Vader zich af.

De ziekenverpleging stond nog verre van op hoog peil. Particuliere ziekenhuizen bestonden toen niet.

Mijn Ouders werden door diep medelijden bewogen.

Vader, die nog niet in de gelegenheid was geweest een toeval

zelf waar te nemen en dus de beschrijving er van uit leekenmond opving, stelde in overleg met Moeder voor, den kranke een week onze logeerkamer af te staan om het ziektebeeld zelf te kunnen bevestigen en den patient daarna de juiste plaats tot herstel aan te wijzen.

Men had tot nu toe geoordeeld:

Een rustig delirium van korten duur gaat de bewusteloosheid vooraf waarin hij uren blijft liggen.

Tijdens die achtdaagsche observatie mocht de lijder niet één oogenblik alleen zijn. Het geheele gezin bestaande uit vier volwassen personen en vijf kinderen wilde gaarne daarbij medewerken.

Toch moest het drukke doctersgezin zijn gewonen gang gaan. Daarom zouden in nood ook de kinderen om beurten een poosje op wacht worden gesteld om bij het minste verschijnsel alarm te blazen, waarop een der ouderen onmiddellijk zou aantreden.

De kleine Eva, weetgierig, zette zich er ernstig voor het 'ijlzaakje' te helpen oplossen en toen onze vriend op een gegeven oogenblik, allerpathetisch de bijzondere qualiteiten van Moeder opdreef, kwam de onwelwillende reactie plotseling tot ontlading en ik schreeuwde uit volle borst: 'Má!..... Má!..... hij jókt!'

De lijder schoot in een onbedaarlijken lach en hij was nog niet in den b e w u s t e l o o z e n toestand overgegaan voordat Moeder, die ijlings was toegeschoten de uitwerking op het b e w u s t e delirium had mede waargenomen. Dadelijk zonk hij in zijn duisteren nacht.

Mijn ouders beraadslaagden tot laat in den avond, wat hun te doen stond.

De Heer A. wachtte hun besluit niet af. Den volgenden morgen is hij met de Noorderzon vertrokken.

De schuldenlast, welke hij achterliet, bleek van dien aard, dat hij nimmer meer in Nederland voet aan wal zette.

Bij nadere informatie hoorden mijn ouders, dat hij zijn vrouw en kinderen doodarm in Suriname had achtergelaten en dat verschillende bekende families voor groote sommen door den 'genialen' huichelaar waren opgelicht.

Zulke gebeurtenissen herhalen zich in elk tijdperk.

Toch kon Moeder haar geleden echec moei'lijk verduwen.

‘Moest dat kléine kind van nog geen elf jaar de oplossing brengen, welke zij, de ervarene, niet had bevroed’, verweet ze zich steeds weer opnieuw.

Grootvader troostte:

‘Betje’ het is je éigen kleine meisje. Laten we ons verheugen, gedachtig aan het:

‘Les beaux esprits se rencontrent.’

Het was maar goed, dat ‘het kleine meisje’ de quint'essens van zijn grappende woorden nog niet vatte. Ze zou haar voor ernst hebben kunnen opnemen.

Achteraf houden wij het er stellig voor, dat ‘de sterke emotie’ het karakteristieke woord deed te voorschijn roepen.

Hoe zouden onze kinderen oordeelen, wanneer ze er voor gesteld werden de tegenwoordige enorme huldigingen aan te hooren?

Ze zouden hoogst waarschijnlijk over vele dezer den staf breken met:

‘Moeder, ze jókken.’

Want hoewel ze aan andere normen werden aangepast, is het kind door alle tijden heen zich in zijn kern gelijk gebleven.

‘Het voelt de onechtheid.’

Sedert heb ik mij tegenover niet naast'bestaanden op een gepasten afstand gehouden.

Dat was het goede in de onverkwikkelijke gebeurtenis.

6 Nov. 1932.

Onze mentor.

Zoodra wij, kinderen, de Joodsche Muloschool hadden verlaten, ieder tot ons gekozen doel, de Industrieschool, de Kweekschool, de Muziekschool, de Hoogereburgerschool, werden we ingelijfd bij de conversatielessen van den bevrienden leeraar, die ons door een Oom uit Parijs was aanbevolen. Hij zou een pied à terre bij ons krijgen, nu hij benoemd was geworden tot leeraar aan een Middelbare school te Amsterdam en tevens als criticus was aan-

gesteld bij vele vooraanstaande bladen, speciaal voor de Fransche tooneelvoorstellingen, die hier veel werden gegeven.

'n Saaie baas!

Zelden verhief hij zijn stem. Liet zich gemakkelijk beetnemen. Verstrooid. Bijzonder gesteld op lekker eten en drinken. Dan nog had hij rossig, bijna wit haar, doorloopen grijze krentoogjes, haast porselein tengere handjes, een sneeuwwitte huid. Verder was hij klein en smal van postuur. Een Albino type.

Die werd onze mentor.

Moeder kon de meisjes met een rustig hart overal met hem heen laten gaan.

Het hare zou eveneens vredig blijven kloppen.

Naar Artis, de Musea, de Concerten, de Theaters, zelfs naar de omstreken van Amsterdam werd hij met ons opgescheept en genoten we uit zijn vol geladen, perfect Franschen inventaris. Leeringen, die echter als uit een waschtafel met koud en warm stroomend water, lauw druppelend tot ons kwamen. Nederlandsch was sedert zijn intrede bij ons taboe.

Arme man!

Sarah Bernhardt, Coquelin enz. enz..... ze werden zijn geeselaars. Want hij soesde bij die voorstellingen. Maar we lieten hem niet indommelen!

Mijn aangeboren weetgierigheid bereikte op zulk een beurtschen feestavond haar hoogtepunt. Met vragen overstelpte ik den wijzen leidsman.

- Tot zijn eenige verontschuldiging wil ik aanvoeren: hij kon de voorstellingen droomen, welke hij tot in het oneindige had bijgewoond en reeds te Parijs gerecenseerd. -

Maar hij laadde meer op zijn kerfstok.

Na het middagmaal, dat Mons. N. twee keer per week bij ons genoot, als geboren criticus proefde, waardeerde en dus goed in zich opnam, lazen we gezamenlijk de klassieke tragedies. Met rolverdeeling. Phèdre, Zaïre, Athalie.....

Niet bevorderlijk aan zijn toch al trage digestie. Zooiets kan mede zwaar op de maag liggen.

O ik ben er zeker van, dat ik Voltaire, Racine enz., goed onder de knie heb gekregen door de heftig tragische voorgedragen zinsneden.

Waar het op aan kwam.

Op een keer, toen onze leider of lijder zoo Ge wilt, reeds zijwaarts overhelde, nadat mijn zusje steeds meer fluisterend, nauwelijks nog hoorbaar, de haar toebedeelde rol voorgedragen had en hij niet op zijn beurt was ingevallen, stiet ik in hoogste vervoering uit: 'Hypolite!!! **Gránd Dieu!**..... c'est toi qui l'a nommé'.....

en hij ging met stoel en al over stag.

Waarheid bovenal..... We waren ondeugend. Maar zijn we zóó niet allemaal?

Op dién leeftijd..... meisjes..... vol overmoed, zich willende doen gelden.....

Toch greep Moeder in met de onthouding van drie voorstellingen, zegge drie hemelsche gangen naar het Theater, om ons voor langen tijd tot de orde te roepen.

Een dértienjarig meisje.....! Wàt..... een dertienjarig meisje?

Laten we over háar niet oordeelen. Maar des leeraars grootste zonde of liever zijn grootste tekort:

'De onvertroebelde saaiheid!'[1)]

8 Maart 1933.

'Een stemming'.

'O dókter, laat Uw meisje gerust doorspelen, ik heb U enkel iets mede te deelen en kan dat zacht doen.'

Vader wenkte me, dat ik blijven kon..... en mijn ooren waren meteen gespitst, als van de toekomstige vrouw, op veertienjarigen leeftijd.

'Fabliau' heette het gevoelige, fijne stukje, dat ik juist voor Moeders aanstaanden verjaardag studeerde, toen Vader den Heer

1) Reeds toen ik een heel klein kind was, stond de mentor bij mij in het krijt. Zie Paed. Overwegingen, deel I, schets IV: 'Het recht van straffen en vermanen'. Uitg. Wereldbibliotheek.

G., candidaat arts, vriendschappelijk in de huiskamer ontving.

Op gedempten toon hoorde ik hem zeggen: ‘ik gebruikte uw poeders trouw, volgde, na zijn uitgebreid onderzoek. Herz' voorschriften geheel. Hélaas.... toen ik vanmiddag na een keelprikkeling door een stevige hoestbui werd overvallen, gaf ik plotseling bloed op. De pijnen waren ook soms heel hevig den laatsten tijd. U wilt Moeder in geen geval ervan kond doen?.... Ik waan me verloren.... maar herstel is altijd mogelijk.... geef me maar arrest: “voor een poos naar buiten”, dat is voor beiden het beste.’

Vader leek beduusd door die korte, exacte mededeeling.

Bij mij, wekte ze een gepeins op in zijn vollen omvang.

Ik ging het dragen van het geheim, dat hij zichzelf had opgelegd en van het geheim, mij door Vader opgedwongen, onderling vergelijken. Het helde verreweg naar mijn voordeel over.

Deze episode maakte mij de beheerschingen welke ik voor Moeder te dragen kreeg, veel en veel lichter.

Er bestond toch ook een enorm verschil tusschen ons beider geheim. Hij leed zeker den grootsten druk, het leed aan den lijve èn aan de ziel en hij drong er nog op aan, zijn moeder voor haar deel te sparen. Ik had de zielebezwaring en slechts luttele kleinigheden te dragen om Moeders leed te verlichten. Ze leefde nu vrij gezond en opgewekt.

In het droevige, aangrijpende Fabliau, ging ik uit het onderbewuste mede iets opwekkends voelen. Dat was zoo duidelijk, dat de piano-onderwijzer reeds bij de eerstvolgende les opmerkte: ‘je neemt het tempo vlugger dan gewoonlijk. Het gaat hier om een gevoelige, sleepende melodie.’

Ik wist me te matigen door weer aan Koen te denken, aan zíjn lijden, ik doorleefde het.

Had ik Vader onlangs niet hooren zeggen: ‘Den jongen medici, die me vaak tot het in practijk brengen van hun theoretische kennis een poosje bijstaan, leer ik steeds: ‘Wees vóór alles “g o e d” voor je patienten’.... Koen zal zéker goed voor zijn zieken zijn..... hij is zoo knap en verstandig..... hij wordt na zijn artsexamen assistent bij Pel in het Binnengasthuis, had Vader laatst verteld..... dien leuken schalkschen blik, waarmede hij mij krachtig preste door te spelen.....

Ik was verliefd.

Hij kreeg árrest..... voor goed.
Na een kort en hevig lijden is hij te Laren bezweken.
De tijd heelde langzaam die jonge liefde.

Nu ik vele jaren later in het ziekenhuis, als herstellende patiente mijn herinneringen opschrijf, naar ik hoop in het belang van 'Hét Kind' en ik uit de zusterconversatiekamer beneden mij, Grieg's Solvegs lied zoo gevoelig sleepend hoor vertolken, dringt de gedachte zich aan mij op:

'Zoolang iemand nog in staat is iets voor anderen te doen, zelfs al houdt dit in, zoo min mogelijk een ander met zijn lijden te bezwaren, behoeft de stemming van den vrede hem of haar nimmer te verlaten.

Heb ik mijn meisjesliefde toch nimmer geheel vergeten?

14 Juli 1933.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 48.)*

Amsterdam, 19 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Willem, wees zoo goed mij per omgaande post den brief van Buitendijk te zenden. Hij heeft om zijn honorarium gevraagd en het kan dus geen uitstel lijden. Terwijl ik niet weet, of hij 25 of 30 gulden per vel bedongen heeft.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Willem Paap.

Amsterdam, 19 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Zou het mij vergund zijn u opmerkzaam te maken, dat tot dusverre nog niet tot mij is gekomen de laatstverschenen aflevering der ‘Dietsche Warande’, welk tijdschrift ik in ruil voor de ‘Nieuwe Gids’ pleeg te ontvangen? Ik zou mij verplicht vinden, wanneer gij de goedheid wildet hebben, mij bedoelde aflevering te doen toekomen.

In afwachting,
Hoogachtend,
Uw dienstw. dienaar
WILLEM KLOOS.

Den Heer Prof. J.A. Alberd. Thijm.

Amsterdam, 22 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Ik was van plan u tegelijk met de toezending der nieuwe aflevering te schrijven. Nu doe ik het maar haastig bij deze. Uw gedicht zal ons zeer welkom zijn, maar stuurt u 't s.v.p. spoedig; vanwege de plaatsruimte. Over de uitgave van uw bundel zal ik met Verwey spreken. In geen geval raad ik u aan, alles aan Binger over te laten. Gij kunt het wel goedkooper gedaan krijgen en ik wil gaarne alle mogelijke moeite doen om u daarin behulpzaam te zijn.

Nu zal dan toch eindelijk uw bundel besproken worden: kwaad heeft het uitstel niet gedaan, want van de eerste aflevering wordt een groot aantal exemplaren verspreid, en zoo komt gij onder veler oogen (de bespreking namelijk).

Wat uw bundel betreft: bij de derde lezing was ik er eerst volkomen in: hij is zeer origineel en karaktervol, nooit banaal, ook daar niet, waar ik iets minder goedgeslaagd vind. Maar gij zult wel zien, en, hoop ik, tevreden zijn. Weekbladen en tijdschriften (behalve Gids en Leeswijzer) hebben er niets van gezegd, wat ook maar beter is. Hoort gij iets van 't debiet?

‘Populariteit’ zal ik de vrijheid nemen u terug te zenden (ik heb nu geen grootere envelop en het is één uur 's nachts): 't valt, welbezien, wat buiten het kader onzer literaire bemoeiingen.

Spoedig hoort ge dus weer van me.

In haast,

met vriendschappelijken groet,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Winkler Prins.

Amsterdam, 22 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

WelEd.geb. Heer,

Het spijt mij zeer, dat gij in zoo lang niet mede hebt kunnen werken, doch vertrouw, dat gij. als de omstandigheden veranderd zijn, ons weder zult steunen als vroeger. Dat gij in den tusschentijd zoo goed wilt zijn ons met uwe voorlichting te willen steunen, is ons hoogst aangenaam, en wij zullen er al dadelijk gebruik van maken, door u voortaan de stukken van den heer Snelleman, die nu tóch weer zal medewerken, ter keuring toe te zenden. Hij schreef mij, dat hij op verschillende punten nog al-belangrijk met u van meening verschilde, hetgeen hij afleidde uit het artikel over Baboe Dalima. Dat zal misschien wel eenige moeilijkheden opleveren, doch wij zullen zien.

Maar kan uw broêr, de heer..... dan niet ons wat geven? Maar wij hebben nu al vast het Billiton-opstel, dat toch terugkomt, niet waar? Tenminste zoo vertelde de heer v.d. G. mij.

Wij doen stappen, om ons in connectie met den heer Scheltema te brengen. Misschien kunnen wij die brochure wel krijgen. Maar ik denk het niet.

Hierbij zend ik u een kaartje van den heer Wiselius en een aflevering. T.v.L. en N. Om het nummer der Billiton-opstellen heb ik geschreven reeds den elfden Juli, doch niets er op vernomen. Wel kreeg ik bijgaand overdrukje van een artikel van v.d. Kemp, 3e vervolg. Wat dit beteekent, weet ik niet.

Achtend,

de uwe,

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 22 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Amice,

De toedracht der zaak is deze: Ik zat te werken, haastwerk, dat af moest. Daar hoor ik fluiten en schellen: o je, daar is iemand, gauw naar mijn juffrouw toe: ‘absoluut niet tehuis.’ Het was mij namelijk door het hoofd gegaan, dat jij zoudt komen, wat door mijn velerlei bezigheden dezer dagen vergefelijk wordt. Ik bied je hiervoor mijn verontschuldigingen aan, of liever niet mijn heele ik, maar dat gedeelte, dat zich mijn geheugen noemt, doet het. Van verdere bijzonderheden had ik niet gehoord. Troost je maar met de gedachte, dat edele naturen altijd door het grauw belaagd worden, en dat wie door een ‘ploert’ wordt aangehouden, de gloriekroon van het geestelijk martelaarsschap om zijn slapen voelt vlammen!

Wat je mij daar vertelt over die brochure is genoeg: ik moet dat ding ook eens lezen. Wat ik doen zal, weet ik nog niet. Dank voor je bemoeiingen.

Tot ziens.

Hoogachtend,

WILLEM KLOOS.

Den Heer A. Diepenbrock.

P.S. In haast geschreven.

Amsterdam, 22 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Amice,

Het spijt der Redactie van de Nieuwe Gids ten zeerste, dat gij haar voorstel niet hebt kunnen aannemen, en ik herhaal uit haar naam, dat de goede verstandhouding, waarin zij steeds, tot haar genoegen, met je heeft gestaan, daardoor harerzijds niet in 't minste zal verbroken of beschadigd worden.

Veel meer vleit zij zich met het vooruitzicht, dat de hoop, die zij zich, naar aanleiding van je woorden, verstout te koesteren, te eeniger tijd zal blijken meer dan een zwevende onzekerheid te

zijn geweest, en dat die woorden zelf niet slechts een heusche uiting van je altijd minzame persoonlijkheid zijn, maar woorden uit je immer kloppend hart geweld waren.

Ik heb mij beijverd je vriendelijke dankbetuiging aan de redactie over te brengen, en ik voeg mijn persoonlijke groeten bij de hare.

Hoogachtend,
WILLEM KLOOS.

Als je nog iets hebt voor deze aflevering, kan je 't gerust sturen. Je sprak er indertijd van. A propos, je moet je niet dun kleeden, dat is *niet je harden,* maar *je verkouden maken.* Trek maar gauw wat warms aan. Tot ziens.

Den Heer Karel Alb. Thijm.

Amsterdam, 24 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Nèt zoo ontving ik bijgaanden brief van den heer v.d. K. met goede tijding. Zeer zoudt gij mij verplichten, door mij eenige inlichtingen te geven over wat mij nu te doen staat, in welk opzicht ik den heer v.d. K. thans kan verzoeken ons tijdschrift van dienst te zijn. De heer v.d. K. spreekt van ‘inlichtingen’; waarover kan ik die vragen, en hoe zal ik die dan voor de N.G. van praktische waarde kunnen maken?

Wees, geachte Heer, bij voorbaat van mijn dank verzekerd en geloof mij,
Achtend,
de uwe,

WILLEM KLOOS.

Hierbij gaat ook: Tijdschrift Juli en Billiton VI, die ik ten onrechte dacht u reeds gezonden te hebben. Mijn verontschuldiging daarvoor.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 27 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Beste Fré,

Ik heb nu tweemaal je dialoog gelezen, en.... ik zou je afraden hem te plaatsen. Je weet niet, hoe het mij spijt, dat ik je 't zeggen moet, voor jou en voor de N.G., maar ik kan niet tot eene andere opinie komen. Het stuk is dikwijls fijn gedacht en er staan tal van opmerkingen in, die 't zeer wenschelijk is, dat eens gezegd worden, doch m.i. ontbreekt er stemming, toon aan het geheel Nu zal je zeggen: ‘ik heb ook niet geestig of dramatisch willen zijn, ik heb willen betoogen.’ Goed, maar daarvoor is de samenspraak niet helder, concies en schlagend logisch genoeg. De draad, waaraan je opmerkingen als kralen geregen zijn, is niet strak gespannen, maar hangt slap tusschen de kralen naar beneden, met knoop en kronkelingen. Doch ik zal je maar niet het vel over je ooren halen. Albert heeft, nadat je weg was, de copy voorgelezen, en hij en Goes denken er over zooals ik. 't Is heel erg jammer, maar weet je wat je doet? Schrijf hem heelemaal over, nadat je jezelf eerst aan het lachen hebt gemaakt over het bespottelijke van die plakboeken-lectuur. Ik geloof niet, dat je door een betoogenden trant het publiek zult treffen in deze. Trouwens, je hadt er zelf wel eenig voorgevoel van, hoe het was. En nu, troost je maar, het vers is des te mooier uitgevallen.

Ik heb niet veel tijd, want ik zit nog voor mijn kroniek als een kind voor een bord eten, dat het niet op lust. God geve, dat er wat leesbaars voor den dag kome, ik sta er niet voor in. Vriendelijke groeten aan Martha van

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 28 Sept. 1886. Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Wij stellen uwe toezegging op hoogen prijs, en evenzeer de sympathie, die gij ons betoont. Wij wenschen het geheel aan u over te laten, welken vorm gij voor uwe bijdragen kiezen wilt. Een van onze vaste medewerkers in Nederland, de heer Snelleman, zal de Indische aangelegenheden behandelen, zijne indrukken teruggevende, zooals die zich aan een Nederlander voordoen, wanneer hij gebruik maakt van Indische (reeds gedrukte) gegevens. Of deze rubriek zal voldoen, weten wij nog niet. Doch daarnaast zou plaats zijn in onze bladzijden voor de Indrukken van iemand in Indië woonachtig. Wilt gij onder den titel van 'Bataviaasche nouvelles' of zoo iets, vast grootere of kleinere bijdragen leveren, met genoegen. Maar even gaarne ontvangen wij geheel afgeronde artikelen met een 'vraag van de maand' of over een onderdeel der Indische staatshuishouding, etc. In uwen brief spreekt gij verder van 'inlichtingen' door u tegeven. De Redactie zal elke inlichting in dank ontvangen, die gij haar omtrent de verwarde Indische toestanden zult willen geven. Er doen zich talloos veel vragen bij haar op, die haar met een enkel woord van u zouden toegelicht zijn. Maar elk antwoord kan niet vroeger dan binnen drie maanden aankomen, en Indië leeft tegenwoordig wel niet zoo snel als Frankrijk in het einde der vorige eeuw, maar toch zeer snel. En zoo hebben op deze wijze verkregen antwoorden reeds voor de aankomst allicht waarde verloren. Dat belet niet, dat wij ons aanbevolen houden voor elke mededeeling de politiek in Indië rakende, welke gij ons zult willen doen. Wij beloven geheimhouding, maar verzoeken u aan te wijzen, welk gedeelte uwer berichten dan geheimhouding vereischt.

Eindelijk zou op een andere wijze uwe voorlichting ons van groot nut kunnen zijn. Ook wanneer gij medewerkt is wellicht het veelzijdig Indië nog niet voldoende in ons tijdschrift vertegenwoordigd. Kunt gij met uwe rijke ervaring en groote kennis van personen ons niet enkele namen noemen van lieden in Indië

gevestigd, tot wie we ons met het verzoek om bijdragen zouden kunnen wenden? Het allerliefst zouden wij die ontvangen van iemand in Atjeh verblijvende.

Wat verder de voorwaarden betreft, als pas beginnende onderneming, geven wij als *gemiddeld* honorarium f 25 per vel druks; indien gij hiermede niet overeen kunt stemmen, zullen wij al het mogelijke doen om tot een vergelijk te komen.

In afwachting,
Uw dw. dn.,
Hoogachtend,
WILLEM KLOOS.
Namens de Redactie van de Nieuwe Gids.

Den Heer P.H. v.d. Kemp.

Amsterdam, 9 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Zooals gij gezien hebt, was er voor uwe inzending geen plaats meer; dat gaat altijd zoo op het laatst, met het eventueele in- of uitloopen der pagina's.

Met den heer Versluys heb ik over uwen bundel gesproken: hij is bereid de uitgave in commissie aan te nemen en hij berekent de uitgave op 16 à 20 gulden per vel druks; precies kan hij 't natuurlijk niet zeggen, dat hangt af van het papier, formaat, etc., dat gij wenscht; de oplage is dan vijfhonderd exemplaren. Verdere onkosten zijn er niet, behalve die van advertentiën, maar dat hangt natuurlijk van u af, hoeveel of hoe weinig gij er plaatsen wilt. Staan u deze conditiën aan, dan is de zaak in orde.

Hoe denkt gij over mijn aankondiging van uw bundel?
Met vriendschappelijken groet,

de uwe,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Winkler Prins.

(Wordt vervolgd.)

Voor onzen dichter door H.M. Boissevain.

Eerste liefde bleef u gansch doordringen,
Alles was u beeld en stem van haar
Die in vreugd en leed u drong tot zingen
Als een bode van der goden schaar.

Soms bestormend t' hoog gewelf des geestes,
Dan verzonken in der diepten gloed
Speurend naar al 't schoon dat ooit geweest is
Of in menschen-brein slechts vaag bevroed,

Viel nooit rust ten deel aan uw gedachten
Zoekend beeld voor eigen heil of strijd
Of voor 't roemen van de fonkelende prachten
Die den stervling heffen boven tijd.

Ons het liefst toch was het teeder roemen
Van het daagsch geluk met lieve vouw.
Herfstig bosch, de saamgevonden bloemen -
Ach, verzonken plots in diepsten rouw.

Langzaam, langzaam steegt ge boven smarten
Schier te diep voor 't dolend menschenkind.
Zwaar viel 't zwijgen aan den armen bard en
Huivering beving den trouwsten vrind.

Mocht ik ook wel enkle droeve malen
Leiden schreden wankel nog en klein,
Ach, den geest uit dof gepeins te halen
Leek slechts wekken tot een schrille pijn.

Was 't muziek, die 't eerst de banden loosde
Die u knelden in hun streng geprang
Was 't iets liefs, dat als de daagraad bloosde
En u wekte weer tot nieuwen zang?

Als een wijze broeder, moe van weenen,
Schreedt ge door 't u ijzig leven voort,
Zacht voor allen wien ge 't oor gingt leenen,
Streng voor jongren, door uw woord gespoord.

Als juweel in donker slijk verloren
Werd de kleinste vreugd u schoone buit
Om te jubelen in uitgezochte koren
Of zoo lief als late vogel fluit.

Menig vriendschap heeft u diep verbonden
Met wie leed en last tot spoorslag scheen
Om blijmoediger dan veel gezonden
Zich te slaan door norsche wereld heen.

Eén geheimpje mag ik hier verkonden,
't Is een uitspraak van dier blijden één
‘Onzen Hein moet éénmaal nog gevonden
Schooner paradijs dan ooit voorhéén!’

In memoriam Dr. H.J. Boeken door H.M. Boissevain.

Verder, verder zie ik goede uren wijken
Die m'uw vriendschap brachten en uw trouw.
Komt Herinnering soms reeds klaarder kijken
Ze is omfloersd van 's harten diepen rouw.

Was ook schaarsch wel de onbezorgde vreugde,
Rees zoo zwaar u menig dageraad, -
Straks was 't enkel 't goede wat u heugde
Vastgelegd in dichter-woord vol raad.

Onbezorgd voor 't eind, dat scheen te komen
Hebt ge 't lieve uit duister Zijn gepuurd,
Snel den goden-wiekslag waargenomen,
Die uw geest tot scheppen heeft bestuurd

Rust ge thans op al de goê gedachten
Die u volgden op uw laatste baan
Toen de kwelling der doorwaakte nachten
In een zachten vrede was vergaan?

Dichter lijkt uw geest mij nu te omzweven,
Onophoudelijk zijt ge mij nabij,
Elke adem lijkt te zijn doorweven
Met uw lof van 't witte wintertij.

‘Kortste dag is al weer overschreden,
Langer kan bij 't raam het werk gedaan’,
Hoeveel malen hoorde ik zwaar uw treden
Langs het wit besneeuwde tuinpad gaan.

Morgen, als het aantal mijner jaren
Weer met eentje meer geteld zal zijn
Zal ik meenen uw gestalt weer te ontwaren
Die mijn eerste gast steeds placht te zijn.

Andrer leed heeft fel u soms bewogen,
Eigen druk werd niet door u geteld.
Zagen dapper wij elkaar in d'oogen,
Leek al zorg niet ijlings heengesneld?

Dan weer vaker, dan slechts schaarsch te zamen
Altijd vast aan 't Grieksche werk verknocht,
Lieten we ons door grooter geest beschamen,
Vond ik rijker rijkdom dan ik zocht.

Help mij nu dit dalend levensrestje
Blij te gaan langs 't afgebakend pad.
'k Roem dan nog als afgetakeld bestje
't Geluk van 't werk met u, dat eens ik had. -

Vrouwen door Hélène Swarth.

I.
De tweede vrouw.

En huivrend sluipt met aarzeltrage voeten
Door 't oude huis de jonge vrouw en, laf
Als 't bange kind, dat vreest, een schim te ontmoeten,
Van de éene kamer wendt zij de oogen af.

Verledenhuis, waar saam zij leven moeten,
Zij en die doode, kil, vol geur van 't graf!
Haar meisjesdroom met harteleed doet boeten
De wraak van Haar, wie 't eerst hij liefde gaf.

Daar, in die kamer, treuren nog Haar kleêren.
Een boek ligt open, waar Zij 't laatst in las.
Als op een altaar, roze en lelie eeren
Háar beeltenis -
Nu vroom berusting leeren!
Doch zij, die leeft, voelt wanhoop haar doorsperen
En weent - en wou dat zij de doode was.

II.
Zielverwanten.

Lavend zoet, waar, geel in schemergrauwen,
Teeder bevend, innig theelicht brandt,
In aroom van goudsbloem en chrysanth,
Bij den haard, elkaar twee grijze vrouwen
Na de reis door woestenijezand,
Als op bergkruin, nu zij 't overschouwen,
Vroom berustend, kalm, vol godsvertrouwen,
Zacht verhalen van Verledenland.

Zalvend, lang verzwegen leed te klagen
Om verborgen, nooit geheelde wond,
Troostvol, 't leven eindlijk saam te dragen,
Nu zoo laat! - een ziel haar zuster vond!
Daalt de nacht, zal eeuwig leven dagen,
Duren dáar zal deze hartebond.

III.
Troost.

- ‘Betreur zoo droef uw dochter niet, verkoren
  Zoo vroeg door God voor 't eeuwig vaderland,
  Een blanke lelie, door den Dood verplant
In hemels hof, waar gaat geen bloem verloren.’

  Zoo vult met troost de grijze predikant
De bleeke schelpen van haar ruischende ooren -
Trouw blijft de smart haar eenzaam hart doorboren.
  En twijfel schreit: was Dood een godsgezant?

Benijdend stil zijn kindervroom gelooven,
Zij zucht en zwijgt - Zou zij dien schat hem rooven,
Wijl zij zoo arm is en die godsvlam dooven?
  Zij zegent hem met moederlief gebaar,
Al ziet zij 't graf en hij, 't azuur daarboven -
  En legt de handen op zijn zilverhaar.

At night: ‘What is in a name’?*) door Mees Valentijn.

het is alsof er bloemen
naar mij neigen en zacht
openbloeien bij het noemen
van jouw naam....

zwart staat de nacht
binnen de koude rechthoek van mijn raam

maar in het duister doemen
jouw milde glimlach en je naam
- jouw naam -
voor mijn versluierd denken op als bloemen
die donker opengaan

jouw naam
jouw glimlach
jouw kussen:
als bloemen....

*) Uit: ‘Nachtverzen’.

Afscheid in den herfst door Bert Bakker.

Vaarwel! Het werd zoo váák gezegd,
Door u, door mij - door iedereen.
Maar aan het einde wist niet één,
Wat er aan troost werd weggelegd.

Vaarwel! De dagen waren goed,
Waarin Uw hand de mijne vond,
Uw stem zich met mijn stem verbond,
En ik Uw hartslag heb ontmoet.

- - - - - - - - - -

Het is nù tijd; ons uur breekt aan.
Ik zal U na den morgen niet meer zien.
Maar weet: de winter sterft - en, o, misschien
Zal ik met U den zomer binnengaan.

Klinkdicht door H.S.M. van Wickevoort Crommelin

Aan N. Bastert bij zijn 80sten verjaardag, 7 Jan. '34.

Heil, die door het penseel Geluk uit Schoonheid bracht,
Die de Natuur, als zij het lokkend licht verbeidde,
Of, vóor de avondrust, haar gulden schatten spreidde,
Siddrend bespied heeft, vol bekoring van haar macht

In oeverweelde, lentebloei en stille pracht
Van tuin en akker; in verrukking zich vermeide
Daar waar een wilgenlaantje 't teere loover spreidde
Naar 't blauw, waar blij en rein het glanzend licht uit lacht,

Waar bruin en brons geboomt', hoog tot der wolken tocht
- Blank zeil langs blauwe baan - zijn statig spiegelbeeld
In onbewusten trots in 't roerloos water zocht.

Gij hebt, o Kunstenaar! de Vecht ons gepenseeld,
Ons leeren *zien,* zooals ons oog het niet vermocht
En 't heerlijk land voorgoed in 't hart ons afgebeeld!

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXX.

'k Ben steevge mengling van vier rassen: 't eene stroef, vol moed,
Kalm-sterk van aard, dat daalde zeewaarts uit west-duitsche streken
Twee eeuwen al geleên en nooit zich stuk door 't Lot liet breken,
Daar 't dacht steeds vóór het deed iets zonder wild-gewilden spoed.

Doch Moeder was heel aêrs, want van zichzelf bestrijdend bloed,
West-Friesch en hevig Fransch en dwepend Midden-duitsch, op weeken
Bewegelijken stengel lachte, weende ze. O, die bleeke
Bloem in 't kille Aanzijn, dat niet voor haar paste. En dies heb 'k gloed

En kracht, om werkend stug ook 't zwaarste te doorstaan, stil-vroed
Van ziel, lijk uit mijn trotsch-verduurde loopbaan is gebleken.
Nooit vlood ik: 'k heb onschuldig staeg maar klaar gekeken

En levenslang op Zin des Zijn's met lievend hart gebroed.
En 'k vraag thans: Was ik, die verweerde staeg mij tegen leeken,
Eens vriendlijk Middel-Eeuwer met diep-ziend, naïef gemoed?

DCCCXXI.

Mijn Geest, dus dàt wat reeds me als kleinen jongen openbaarde
Zijn Zelfheid, want wat tot mij sprak steeds onmiskenbaar-klaar
En juist, met niet veel woorden, neen, veelal bespeurde ik maar,
Terwijl mijn oogen vreemd, alsof van glas zij wierden, staarden,

Een sterken stuw, die drijft mij voort dan, en bedaard vergaarde
Zich hier àl Kennis, die 'k behoef, om tegen-in 't gevaar
Waarmeê soms dreigde mij der zwakkre zielen bruusk gebaar,
Te worden in dit Aanzijn iemand van gedeegne waarde.

Mijn Geest en Ziel, gij leekt den velen meestentijds wat raar
Omdat gij schaarsch beäamdet wat zij waanden, en ‘half-gaar’
En wat niet al zelfs wierdt gij soms genoemd door zwaar-gebaarde

Of glad-geschorene gelaten, die niet zien, dat 'k zwaar,
Schijn-traag soms, eignen weg steeds volgde, als nooit diep in vervaarde
En 't doen blijf, tot 'k op 't eind wit, koud, gestrekt lig op de baar.

DCCCXXII.

Daar Ziel en Zinnen fijn en scherp mij bleven, sinds 'k, als kind,
Leefde in een huisgezin, dat mij niet voegde, schoon 'k bescheiden
Steeds bleef en zweeg, ging 'k toen en later alles onderscheiden
Van liên en dingen, psychisch-loopend tegen-in Zijn's Wind,

Krijgend door 't voelen echte menschekennis, maar gezwind
Was 'k schaarsch in 't streng beslissen. 'k Liefde 't stil manhaftig schrijden
Veelal voorbij de massa's die mij schaadden. 'k Moest zwaar lijden
En ging dus nooit iets zielloos-haastig doen. Heel vreedzaam spint

Mijn ernstig-zwoegend Zielszijn voort aan werk, dat nooit verzwindt.
De kwaden wezen nà mij staeg, maar diepst-in nooit verleiden
Liet zich mijn Ziel door wereldsch loksel, neen, gelaten wijden

Blijf 'k me aan 't diep Weten, 't Inzien aller dingen, tot 'k als vrind
Van alle goede menschen, goede dingen moet verglijden
En door mijn laatst beseffen mijn alzoetst bevreedgen vind.

DCCCXXIII.

Diep-in stil-vriendlijk voelend leefde ik als klein knaapje al, keek
'k Onschuldig uit lichte oogen, die vervaagden buitenmate,
Zoodra wat menschen, die niet op mij letten, stijfjes zaten
Rond me op een jaardag, zeurend als een zware, trage beek

Van woorden, tòch niets zeggend. Och, als kind stil-teêr, nooit week,
Diep-mijmrend in mijzelf ging 'k voort maar, en heel kort soms ‘haten’
Moest 'k acht jaar oudren ‘broêr’, die gniepig over mij bleef praten.
‘Klem’ schroefde dicht mijn keel en dies aan goede vriendjes leek

'k Wellicht wat ‘saai’ soms, maar zij plaagden nooit mij toch, want baten
Kon 'k hen, daar 'k hielp hen bij hun les. Mijn hersens nooit verwaten
Wierden, wen ze iets niet snapten daadlijk. Lang en schraal, doodsbleek.

Lijfszwak, maar zielsenergisch eenzaam liep 'k op paên, in straten
Wanneer ik vrij van school had op het einde van de week.
Langzaam, heel klaar doorleef 'k thans al mijn vroegere Aanzijnsstaten.

DCCCXXIV.

Mijn's Geestes innigst-wijde Diepte stormt staeg muzikaal.
Als schraal, vaag knaapje, was 'k hier gansch vervuld van, wen, gelaten
Alleen vaak, 's Zondags, 'k liep door 't huis, en 'k eensklaps mooie maten
Ver, in mijn Zielsgrond, hoorde zoodat 'k een, twee, drie, vier maal

Dansend een voet verzette als op 't geluid van wijd koraal,
Vanwaar gekomen? dat me ontroerde. Toen reeds nauw ooit praten
Ging 'k, en der makkers hoog gebabbel hoorde ik aan gelaten.
Ik liet het langs mij heên glij'n. Mijmrend leefde ik heelemaal

In 't ver, vreemd Binnenst, welk's zwaar voelen 'k volgde. Nooit brutaal
Zei 'k iets of deed 'k iets: 't vol gemoed kalm gloeide en niet verwaten
Leefde ik, schoon 't hart mij zei staêg dat 'k gelijk had. Sterk als staal,

Bleef 'k gansch mijn Diepte als kind en knaap en man nooit bovenmate
Door lof gevleid. Stil blijf ik zoeken voor mijn Psyche baten,
Maar wen 'k onbillijk-sterk getergd was, werd 'k een bliksemstraal.

DCCCXXV.

't Is vreemd: leefde ik voorheen reeds? 'k Vroeg 't me in Duitschland, stilstaand plots
In groen-beboschte dorpsstraat, waar 'k omhoog zag kleine huizen
Leunend op berg-vlak dat wijd daalde en waar zoo klein als muizen,
Trage, wat menschjes schoven. En langs glooiing van de rots,

Een donkre steile, flauw nog zichtbaar, ijlings rad geklots
Van stukken steen, die naar beneden gleden. Toen wild bruisen
Gingen, een oogwenk, al mijn Binnengeesten, alsof sluizen
Die sluiten af mijn al-verst Zijn, wijd openvlogen. Schots

Op schots thans langs mij vliegt in Noorderzee mijns Zijn's. Iets zot's
Bleek jong reeds me al ons schijnbre doen hier, maar thans eindlijk pluizen
Kan 'k langzaam alles uit van 't eigne Zielszijn, dat verguizen

Nooit ging me, daar ik nimmer klein of laag deed. 'k Ben des spots
Doelwit geweest sinds eerste kindsheid en daarom in kluizen
Verberg ik kalm mij tot mij velt de laatste slag des Lots.

DCCCXXVI.

Gelaten mijmrend op dees vreemd-doende Aarde toef 'k en broed.
Zeer vaak als kleine jongen vroeg 'k me, ziend naar nietge dingen.
Terwijl 'k op trijpen stoel zat, waar 'k hoogst zelden af mocht springen:
‘Waaròm toch moet ik, kind, bestaan? Zoover ik weet, ben 'k goed,

Nooit lieg ik, 'k doe niet druk en hinder niemand, want lijk moet
'k Hier doen op streng bevel, beweegloos zwijg 'k: veranderingen
Niet vallen in mijn suffig leven voor, want lijk zij gingen
Al jaren, gaan mijn voeten daaglijks met een fermen spoed

Naar strenge school, waar 'k dan wat losser voel me. Nooit haast moed.
Thuis heb 'k om iets te laten of te doen. Als 'k zacht ga zingen,
Omdat ik las iets mooi's, lijk iedere andre jongen doet

Hoor 'k eerst een driftig standje en dan een nijdgen woordenvloed.’
Kalm uit diep-forsche Wezendheid, gaan thans naar boven dringen
Mijn rationeele, dertienjaarge jongensmijmeringen.

Invallen door Frans Erens.

Toen Louis Veuillot was gestorven en de couranten het bericht brachten, dat de lijkdienst in zijn parochie Saint Thomas d'Aquin zou plaats hebben, ging ik er heen. Ik zat op den hoek van een der laatste banken bij den doorgang. Toen de stoet binnen kwam, zag ik na de familie de koningen der toenmalige Parijsche journalistiek aan mij voorbijtrekken, de voor- en tegenstanders van den doode.

Daar ging Paul de Cassagnac van de Bonapartistische ‘Pays’. Ik zag, dat zijn overjas slecht was geborsteld en slordig aangetrokken. Daar ging John Lemoine, de hoofdredacteur van de ‘Journal des Débats’, een der antagonisten van Veuillot, en nog veel anderen trokken voorbij, midden door de kerk.

Toen de dienst was afgeloopen, ging ik naar het sterfhuis en schreef mijn naam in het boek, dat daar lag tot teekening voor de bezoekers. Toen reeds had ik de overtuiging, dat Veuillot een der grootste schrijvers van Frankrijk is geweest, een overtuiging, waarin ik ben blijven staan tot op den dag van heden.

Hoe dikwijls ben ik in den foyer van het Théatre français langs het beeldhouwwerk van Houdon geloopen, voorstellend den zittenden Voltaire, een ander van Frankrijk's groote schrijvers en dan kwamen mij te binnen de woorden van Musset uit zijn Rolla: ‘Dors-tu content, Voltaire, et ton hideux sourire voltige-t-il encore sur tes os décharnés?’

Voltaire en Veuillot, twee van Frankrijk's grootste schrijvers, beiden polemische naturen. Voltaire de meer universeele, al is hij de meer oppervlakkige en droge afbreker. Hij is de negatieve; Veuillot is de positieve, de opbouwer.

Hoeveel van het werk dezer beide groote veelschrijvers is voor ons nog van waarde? vraag ik mij af. Wat kunnen wij nog lezen met belangstelling en pleizer zonder, bij onszelf te zeggen, dat wij dat *willen* lezen lezen hierom of daarom? Van Voltaire niet veel meer dan zijn *Contes,* waaronder *Candide* wel de beste is. Ook eenige mooie brieven heeft hij geschreven. Zijn stijl is geestig en scherp en volgt een vaste lijn. Doch zijn geluid is dun; het kon zich niet ontwikkelen tot de onvergelijkelijke sonoriteit van Veuillot.

Ik zoek bij Voltaire naar den ondergrond, waarop zijn oeuvre staat. Ik vind die niet. Ik vind alleen oppervlakte en achterhaal ik iets, dat op een basis gelijkt, dan is het haat. Ik kom bij hem terecht in het ledige en zie, dat hij leeft om de ledigheid te voorschijn te roepen. Ik ben bij een negatieve, wiens levensconditie is protesteeren, afbreken en ik zou willen roepen: 'Man van intellect, man van talent, hebt gij dan niets gegeven dat reëel is, dat waarde heeft voor ons en voor hen, die na ons komen?' Ik heb het niet kunnen vinden; zijn wereldreputatie heeft geen ondergrond.

Toen keizer Jozef II op zijn doorreis naar Parijs langs Ferney kwam en het naliet den grooten man te bezoeken, was Voltaire, niet gewend om aldus te worden behandeld, daarover zeer gebelgd en madame de Genlis noteert dit geval als zeer merkwaardig in haar memoires. De broer van Marie Antoinette was blijkbaar niet onder de hypnose gekomen van den grooten roem van den auteur der Henriades.

* * *

Bij een objectieve beschouwing van Veuillot moet worden geconstateerd, dat hij, wat taal en stijl betreft, de gelijke is van Voltaire. Op dat vlak kunnen de twee groote tegenstanders hunne ongeveer gelijke krachten meten, maar daar laat de negentiende-eeuwer zijn achttieneeuwschen mededinger achter zich, om zelf een vasteren greep te krijgen op de menschen, die hem lezen.

Er is één ding, dat Veuillot in den weg heeft gestaan voor een algemeene en juiste appreciatie, dat is, dat hij geloovig Katholiek was. Daarom is door een groot gedeelte der lezende menschheid geen notitie van hem genomen. Niet dat die lezers nu juist min-

achting zouden hebben voor den Katholiek-geloovige, maar om de gedachte, die half onbewust bij velen aanwezig is: ‘Als hij Katholiek is, nu dan weet ik het wel.’ Dit is een dwaling, want het is de individualiteit van den schrijver, die belangrijk is of niet. De individualiteit van Veuillot was door zijn Katholicisme niet aangerand, maar zij was er door uitgegroeid en had in kracht gewonnen. Hij had zich in zijn overtuiging vastgezet, hij was een man, die zekerheid noodig had om zijn krachten te ontvouwen en deze zekerheid werd hem de groote rust en het vaste punt van waaruit hij, volgens het woord van den Griekschen wijsgeer, de wereld in beweging bracht. Het Katholicisme heeft hem bevrucht en den enormen stroom van zijn ideeën los gemaakt, die in één richting met met een uiterste consequentie voortrollen, omverwerpend wat hun in den weg komt.

Daarbij is hij een meester in het hanteeren van de taal. Zulk een kern-Fransch als hij schrijft, wordt zelden gevonden in de geheele litteratuur van zijn land. Zijn forsche en sonore klanken doen Voltaire's scherp slangengesis verstommen. Behalve een beetje Latijn kende hij slechts zijn eigen taal, maar die kende hij dan ook, als geen ander. Hij kan er een kasteel mee bouwen op een pilaar, zooals in: ‘Du temps des diligences’, waar hij zijn ontmoeting vertelt met twee dames, mede-reizigersters. Er gebeurt niets, maar het samenzijn van drie menschen gedurende eenige uren heeft hij vastgelegd in een gespierd, lenig, kernig, geestig proza. Stevig is dat gebouwtje en het is volkomen tegengesteld aan den Hollandschen aard en trant. Hier wordt aangevoeld, dat het staat op een vasteren grond dan den weeken Hollandschen bodem.

Eén fout heeft Veuillot gemaakt, dat was toen hij Molière aanviel, die toch Frankrijk's grootste man mag heeten met Descartes en Pascal; Molière, de reprensatieve man van de Fransche litteratuur, de grootste blijspeldichter van alle tijden, die een rij van meesterwerken heeft nagelaten. Het te weinig begrijpen van deze grootheid is de fout geweest van den auteur van ‘Molière et Bourdaloue!’ Het was zijn struikelblok. Al moge hij dan gelijk hebben gehad, toen hij Dupanloup, den bisschop van Orléans aanviel, dat hij zich tegen Molière heeft gekeerd is een misgreep, die niet kan worden uitgewischt.

Ik wilde hier geen studie geven over Louis Veuillot; om hem in

den vollen omvang zijner persoonlijkheid te beschouwen, zou een heel boek nauwelijks volstaan. Ik wilde door eenige losse gedachten op te teekenen nog eens de aandacht vestigen op dezen man, die in de gangbare litteratuur-geschiedenis nauwelijks wordt vermeld, op dezen grooten schrijver, die betrekkelijk weinig wordt gelezen. Hij is belangrijk als mensch, als schrijver en als Katholiek. Hij is een geweldig temperament. Voortgekomen uit het volk, van arme ouders, werd deze autodidact geen opstandeling. Hij leefde in den grooten bloeitijd van het liberalisme met al zijn gevolgen voor het opkomende industrialisme en kapitalisme. Hij beminde met groote teederheid al wat arm was, klein en verdrukt. Toch kwam hij niet bij het socialisme terecht, maar werd gegrepen geheel en al door het Katholicisme, waarin hij de balsem vond voor de wonden der geslagenen, de spijs voor de hongerigen en tegelijk de rem voor den machthebber en bezitter, de rechtvaardige betaling van alle schulden.

Deze hevige polemist was een teedere en zijn teederheid maakte hem strijdbaar om te verdedigen wat hij beminde, maar ook gevoelig voor de verdiensten van den tegenstander. Zoo laat hij aan Hugo recht wedervaren, hoewel deze hem op minderwaardige wijze had gesmaad in zijn moeder. Hij was een dichter tot in zijn hevige polemiek, die dikwijls stijgt tot een kunstwerk. Hij was een dichter, die in zijn wereldbeschouwing verleden, heden en toekomst wilde samensmeden tot een gelukkig heden. Hij was een der heel groote proza-schrijvers der negentiende eeuw in Frankrijk. Het proza, dat hij beminde en waarmee hij doen kon wat hij wilde, spreekt hij aan in een gedicht als: ‘O prose! mâle outil et bons aux fortes mains!’

Wat hem voor populariteit bij het groote publiek ook in den weg heeft gestaan, ja, zoogenaamd den nek heeft gebroken, was zijn onbarmhartigheid. Hij was de onverbiddelijke, waar het principes gold, en dat laat het publiek zich niet welgevallen; het wil een verzachting en niet de voortdurende geeselslagen van een straffende gerechtigheid. Maar toch was hij een man van groote goedheid. Sainte-Beuve laat hem daarin recht wedervaren. Toen zijn tegenstander, de man van het liberale Katholicisme, de graaf de Montalembert op het sterfbed lag, ging hij naar den zieke en wilde hem de hand ter verzoening bieden. Montalembert weigerde en volhardde

in zijn vijandschap tot aan zijn dood. Veuillot was consequent en deed zijn plicht in de practische toepassing van zijn godsdienst; hij, die zich hier vernederde staat hooger dan zijn antagonist.

Uit zijn correspondentie kan de mensch Veuillot het best gekend en ook bemind worden om zijn eenvoudige goedheid, zijn rijkdom van ideeën, zijn delicaat gevoel, zijn geestigheid en zin voor humor. Hij heeft er een enorm aantal geschreven en zij vormen een buitengewone epistolaire nalatenschap. Met menschen van de meest verschillende soort was hij in briefwisseling. Hij spreekt daarin over alles, over kleine huiselijke dingen zoowel als over de problemen van godsdienst, litteratuur en politiek. Toch blijven het echte brieven, niet geschreven met het vooruitzicht van publicatie. Hij toont er ook in zijn zielsqualiteiten en de goede gewoonten, die hij zich had vast gesteld voor de praktijk van het dagelijksch leven, zooals zacht en goed te zijn voor zijn ondergeschikten, mild voor de armen en onafhankelijk en belangeloos.

Voor ieder aan wien hij schreef en voor iedere situatie deed zijn fijn gevoel hem het juiste en inslaande woord vinden. Toen ik nog een jongen was op de kostschool Rolduc had een der leeraren van die inrichting Veuillot in Parijs bezocht en teruggekeerd in Limburg, had hij den grooten Katholieken publicist een doos oud-Hollandsch postpapier als geschenk gezonden. Onmiddellijk daarna ontving hij een eigenhandigen dankbrief van den hoofdredacteur van de *Univers,* geschreven op het gewone correspondentie-papier van de courant. ‘Vous voyez que votre papier m'a rendu avare’, luidde de aanhef van den brief als verontschuldiging, dat de schrijver het precieuse oud-Hollandsch papier wilde sparen en tegelijk als bewijs hoezeer het werd op prijs gesteld.

* * *

Ook wij hebben in de negentiende eeuw een strijdbaren geest gehad, al heeft hij dan niet de proporties van een Voltaire of Veuillot. De man dien ik bedoel is dr. Johannes van Vloten. Altijd was hij strijdvaardig, wanneer zijn overtuigingen werden aangegrepen. Alles wat hij schreef droeg een persoonlijken stempel. Hij zette dan ook niets op het papier, dat niet zijn oprechte meening weergaf. Zijn volzinnen gelijken soms op felle geeselslagen; zij hebben den geur en den smaak van het intens gevoelde.

Wanneer ik zijn naam las, werd altijd mijn opmerkzaamheid getrokken. Ik las alles wat hij had te zeggen, zonder ooit iets over te slaan. Een reuzenarbeid heeft hij verricht door zijn Vondel in twee octavo-deelen in modern Nederlandsch overgebracht en opgedragen aan koning Willem III. Wanneer hij Multatuli te lijf gaat in zijn 'Onkruid onder de tarwe', of Jonckbloet's 'Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde' afbreekt, dan is hij op zijn best.

Maar ook bij de dingen, die om hem heen gebeurden, was hij strijdlustig. Toen er een boom in een der straten van Haarlem werd gekapt, schreef hij een brochure tegen dat Vandalisme. O, goede tijd toen het kappen van boomen nog niet was een ding, dat iederen dag aan de orde was, een ding, waar de voorbijganger van heden zich met droefheid afwendt, maar waarover hij geen brochure meer schrijft.

Johannes van Vloten blijft in onze negentiende eeuw een der beste proza-schrijvers der Nederlandsche taal. Lang vóór het verschijnen van de *Nieuwe Gids* munt zijn eruditie uit door voortreffelijken smaak.

Cyrano de Bergerac's Maanreis door Willem Kloos.

(S. de Cyrano Bergerac. Maanreis of opstijging tot en bereiking van de Maan Samenvattende vertaling en bewerking door Mr. H.P.L. Wiessing. Bandontwerp en houtsneden van D. van Luyn. 1933, N.V. Wereldbibliotheek, Amsterdam.)

Toen ik als diep in mijn Binnenste altijd kalm-hartstochtlijk voelend maar geregeld-door naar buiten vreedzaam optredend, dus alles wat mij door familie of leeraars bevolen werd stiptgehoorzaam volbrengend jongetje, 's avonds wel eens op een der toenmaals nog bijzonder flauw verlichte Amsterdamsche hoofdgrachten liep, om aan in een heel ander stadsgedeelte wonende en wel koeltjes maar toch prettig-vriendelijk tegen mij doende zijdelingsche familieleden mijner mij altijd weerzinnig kort-af behandelende en alleen als zij mij iets te bevelen had, even het woord tot mij richtende stiefmoeder de eene of andere mondelinge boodschap over te brengen, keek ik op zoo'n mij heerlijklijkende eenzame wandeling soms voor een paar oogenblikken naar de mij dan pleizierig verrustigende of ook wel eens vreemd-ontroerende sterrelucht.

Uit den aard der zaak wist ik als elfjarige toen nog weinig: eenvoudig gesteld Fransch en Duitsch kon ik vrijwel begrijpen en ook met Engelsch, dat mij een veel moeielijkere taal dan die beide andere leek, was ik, behalve op school, ook thuis bezig, daarbij voorgelicht door een lieve intelligente huisgenoote en tante, die met de uiterste zorg haar best deed, mij wat beter er van op de hoogte te brengen, zoodra zij tot haar lachende verbazing gewaar was geworden, dat ik het woord ‘house’ als housie uitsprak, omdat de stugge Instituteur bij wien ik toen op

school ging mij driftig had meegedeeld, dat het woord zóó uitgesproken diende te worden, daar de Engelsche ‘e’ klonk als ‘ie’, Die ‘meneer’, ik zie hem na meer dan zestig jaren nog duidelijk vóór me, met het korte tabakspijpje in den mond, - had blijkbaar zijn beetje Engelsch uit een boekje geleerd.

Doch van den sterrenhemel was ik destijds natuurlijk nog niet op de hoogte. Ik had er alleen máar over vernomen, dat die lichte puntjes op donkeren grond geen wezenlijke puntjes waren maar wereldbollen veel grooter dan onze eigene Aarde, en die zich eindloos-ver van ons af altijd-door bewogen of gedeeltelijk slechts te bewegen schenen daar de aarde rond draaide om zichzelve heen. En ik had toen, op naar ik meen, zevenjarigen leeftijd die mededeeling aandachtig aangehoord maar in het eerste oogenblik had zij mij een praatje voor de vaak geleken, waar ik liever maar niet meer aan denken moest.

Langzaam-aan echter kwam ik op de gedachte dat het toch wel waar zou kunnen zijn, wat de menschen mij vluchtig verteld hadden, en het gevolg was dat ik sindsdien met beter begrijpende belangstelling naar de lucht omhoog keek. En toen ging mij bovenal de Maan interesseeren, omdat ik als reeds destijds vreedzaam-energische, schoon spierzwakke en vrijwel vaalbleeke jongen, maar die ongetwijfeld toch, blijkens mijn ook heden nog jong-gezond voelen en willen, ijzersterk van gestel was - ik heb alle mogelijke kinderziekten gehad, maar ben ze gelukkig, zonder eenige blijvende schade teboven gekomen, - mij altijd heel sterk had aangetrokken gevoeld tot al het ongenaakbaarverste in de ruimte buiten mij zoowel als in die heel andere ruimte achter mijn eigen persoonlijken Geest.

Ja, zóó belangrijk ging mij toen die Maan lijken, dat ik, als ik het op een gegeven oogenblik àl te vervelend vond in mijn, sinds het eerste vleugje van reflekteerend mijzelf merken, me uitsluitend op zichzelf aangewezen gevoeld hebbende en sindsdien vreemd-sterk maar nog onnoozel-peinzend Bestaantje, menigmaal plotseling moest denken, onderwijl ik met strak-diepe oogen die gele schijf bekeek: ‘Och, Willem, kon je daar maar heenvliegen want daar zou je 't misschien aangenamer hebben, dan je 't ooit kan krijgen hier in huis’.

Och, ik was nog niets anders als het gestadig lezend en zwijgend alles in huis verdragend, want er inwendig tegen standhoudend kind, dat, door den ijzeren dwang, waaronder het moest leven, zelfbeheerscht melancholisch geworden, alles zoo precies mogelijk waarnam en er dan over na ging denken. Ik mocht nooit een woord zeggen, als mij niet iets gevraagd was, en zoo ging mijn leven twintig jaren lang eentonig voort, totdat mij eindelijk in 1879 werd toegestaan een sober-gemeubileerde kamer buitenshuis te huren. Men had er mij toe bestemd, om ingenieur te worden, omdat ik altijd alles heel exakt-precies en rustig-regelmatig doen bleef en veel van wiskunde hield, maar met mijn sterk vooruitkijkenden blik in de toekomst wou ik in de oude letteren gaan studeeren, omdat ik er mij van binnen toe gedrongen voelde, en ik bovendien uit de mij reeds op de 5-jarige Hoogere Burgerschool heel spontaan ontspringende versjes en mijn zich logisch ontwikkelend gedachteleven over allerlei algemeene kwestie's, maar inzonderheid over het vraagpunt der ‘Poezie’ want wat deze eigenlijk was, en waardoor zij in den mensch naar boven kwam, vermoeden ging dat het in mij lag om een literator te zijn. En ik ging zoodoende dóór op de rechte lijn van de familie mijner eigene Moeder[1] die naar ik later vernomen heb in haar meisjesjaren wel eens verzen probeerde te maken, en die deze neiging weer over had gekregen van haar Vader, den heer C. Amelse,[2] die o.a. een knappen Bilderdijkiaanschen dichtbundel ‘Het Heelal’ kreeg uitgegeven, en ook een lijvig wijsgeerig en letterkundig werk ‘Overzigt der menschelijke kennis’ in druk verschijnen liet. Mijn persoonlijke appel is dus niet ver van mijn stam gevallen, en vandaar dat het zal gekomen zijn, dat ik reeds als gevoelige knaap mij in het aldaagsche menschlijke leven veel minder thuis voelde dan de meerderheid der andere menschen, die op het gebaande paadje voortsjokkend tevreden blijven, als het hun praktisch voor den wind gaat en zij het dus in stoffelijk opzicht zóó goed krijgen, dat hun vleeschelijke helft in haar schik kan zijn. Met mijzelf echter is het van binnen, van zichzelf langzaam aan bewust makend kind reeds, nog al erg anders gesteld geweest. Van nature was

(1) Gestorven in 1860.
(2) Gestorven in 1845.

ik in staat om zonder mij telkens over eigen beperkte omstandigheden te onthutsen en dan tegen anderen te klagen mij stoïsch tevreden te stellen met mijzelf, want met mijn eigen inwendigsten Geest en met wat er spontaan nu eens meer en dan weer wat minder uit die altijd levend en levendig gebleven Psyche naar mij toestroomen komt.

Ik zie het liefst naar de goede en mooie dingen en menschen buiten mij, in de Kunst zoowel als in het Leven, bv. naar de Maan, en het leelijke, kwade, dat is onzuivere, vermijd ik wel niet expres, want ik wil het gaarne eveneens leeren kennen, maar uit eigen beweging zoek ik het toch liever niet op. Doch als dat Domme me in mijn nooit stil zittend Leven al te onverwacht op mijn kop wou gaan stompen, heb ik mij een enklen keer scherpgeestelijk, doch altijd rechtvaardig verweerd. Want dan voelde ik mij opeens psychisch-hartstochtlijk en rustig-woest worden, en gaf soms dengene, die mij verdelgen wou omdat hij onbewust ging voelen, dat ik hem in het Leven eigenlijk in den weg stond, ofschoon ik met mijn ferme bescheidenheid, dezen innerlijken waan van hem, toen nog niet zoo duidelijk inzag, hem een stevigen psychischen slag terug, Zie mijn ‘satiren’.

Och, al hebben sommigen van vroeger mij - het kan best wezen - voor een soort van Maanzieke gehouden dus voor een zwakken vagen Nietsdoener, die al te gevoelig was voor kleine indrukken, want susceptiebeler dan zij, en die ook maar altijd hoog in de verte bleef kijken, zonder veel te letten op het praktische, wat in hun oogen het eerste bleef, zoodat hij niet altijd te produceeren wist, toch ben ik van kleinen jongen reeds, diep-in rationeel blijven peinzen en zien, en besliste dan in mijzelf na rijp overleg, wat mij in elke omstandigheid stond te doen. Want terwijl ik mijn psychische aandoenbaarheid, die ik aan mijn, naar de berichten over Haar te oordeelen, hypersensitieve en hartstochtlijk-droomende beurtlings vroolijk-lachende en zwaar-melancholische Moeder heb te danken - ik gedenk Haar daarvoor in liefhebbenden eerbied - dank ik mijn andere helft die mij altijd in het Leven heeft omhoog gehouden en mij ten slotte kon redden, nl de koel-karaktervol-verstandelijke en ook altijd braaf-gezonde, aan mijn vaderlijk voorgeslacht, waaraan ik rustig-erkentelijk wel eens denk, omdat ik er steeds de kracht

uit bleef krijgen om kalmen weerstand te bieden aan redelooze eigene sentimentaliteit zoowel als aan die van mijn medemenschen.

Ik ben dus eigenlijk steeds in mijn leven een soort van dubbel mensch geweest. Want eensdeels ben ik een stugge stijve, onwrikbare, die voorzichtig op den hem door zijn stevig psychisch Binnenst van zelf voorgeschrevenen rechten Weg blijft loopen, sinds zijn eerste kinderjaren tot dat hij weer als alle anderen in den onweetbaren Wereldgrond verdwijnen moeten zal, maar in mijn andere menschelijke Helft blijf ik een gepassioneerd dus altijd diepvoelende, maar die tevens alles waarmee hij tijdens zijn leven te maken krijgt, zuiver-objektief doorgronden en dus begrijpen leeren wil.

En zoo voelde ik als kind en opgroeiende jongen onbewust voor de Maan en weet ik er mij nog krachtig toe aangetrokken, maar thans doorzie ik wat dat ronde lichtverschijnsel is, en bekommer ik mij er weinig om, al bleef me in mijn diepste geestlijke Inwezendheid nog iets van dat jonge gevoel over, en kan ik dus volkomen meeleven met het vreemde verhaal van Cyrano de Bergerac.

* * *

Het is inderdaad een allerleukste historie.

Zij doet ons op opgeruimden toon en met allerlei realistisch-preciese bijzonderheidjes de verbeelding van zoo'n tocht naar en op de Maan zien, zooals een nu zelden meer genoemd maar alleraardigst Fransch auteur uit den vóór-klassieken tijd, in de eerste jaren der 17e eeuw haar heeft te boek gesteld.

Ik kreeg den indruk, toen ik dit boekje aandachtig las, zooals ik met al mijn boeken doe, dat het de op zuid-europeesche manier luchtig-vroolijk uitgedrukte weergave is van een psychisch en dus wezenlijk ondervonden verlangen, dat best in een mensch van 300 jaar geleden op is kunnen komen, en dat dan ook in Cyrano de Bergerac blijkbaar moet hebben bestaan al vond hij natuurlijk tegelijkertijd die in hem rijzende begeerte een nonsensikaliteit. Maar dit dubbelzijdige karakter maakt er juist de bekoorlijkheid van uit. En ik voel er dus op mijn tegenwoordigen nog geenszins nuchteren, neen, alleen maar zich volwassen voelenden leeftijd, heel wat meêr voor dan voor de fraaie gedichten, van den mij nog

altijd liefgeblevenen Alphonse de Lamartine, in wien ik als twintigjarige jongen, menigmaal met mij overgeven willende maar niet altijd een heelen dag onafgebroken voortdurende bewondering las, zooals ik dat bv. wèl met Shelley en ook vaak in Swinburne, de Brownings, Rossetti en vele anderen wist te doen.

Al moet daarbij natuurlijk niet vergeten worden, dat het meerendeel der gedichten of juister gezegd de verzen, die door het aanhoorbaar versificeeren kunnende gedeelte der Menschheid, der Hollandsche Menschheid vooral, naar de Maan werden omhoog gezonden, liever ongeschreven hadden moeten blijven omdat zij vrijwel dat psychisch-essentieele, dat subtiel aesthetischgeestlijke missen, dat alleen aanwezig is in waarachtige Dichters en dat ‘poezie’ wordt genoemd.

Behoorlijk-gerhythmeerde verzen leeren schrijven, zonder iets meer, iets dieper's er in, dus die niets aêrs als op een bijzondere wijze gestyleerd en geordend proza zijn, dat is een tamelijk gemakkelijk kunstje, zooals ook de soms raakslaande Multatuli dit wist te doorzien, maar het waarachtig uit den Diepgrond der menschelijke Ziel gestegene want daar spontane, psychisch-poëtische, dat zich dan van zelf muzikaal verwoorden gaat, is het meegeboren innerlijk Bezit van slechts betrekkelijk weinige onder de eindloosvelen op de wereld, die zich de technische Kunst van verzen schrijven eigen hebben weten te maken door krachtigwillende inspanning, en dan kalmpjes-raak blijven rijmen als voor het vaderland weg.

Ik-zelf hier, die dit goed-willend schrijf en die geheel en al uit mijn diepsten psychischen meegeborenen Aandrang tot de Dichtkunst ben gekomen op mijn zeventiende jaar, en deze sindsdien getrouwelijk ben blijven beöefenen, praktisch zoowel als theoretisch, want langzamerhand door gestadig sterke psychische introspectie van mijn eigenen Geest haar eersten oorsprong en waarste Wezendheid volkomen leerde bevroeden, heb altijd gevoeld dus ingezien, dat de Poezie niet iets is, wat ook buiten de menschelijke aanschouwing en psychische doordringing, in de dingen zelve zou zitten, want dan zou natuurlijk ieder mensch, ook de meest droge en ondichterlijke haar daar moeten gewaar worden. Neen, de Poezie schuilt in eerste instantie in de diepvoelende menschelijke Ziel zelve, en door de subtiele aan-

raking van deze met de dingen, schijnen deze laatste - de Dichterziel is een geestlijk-elektrisch toestel te noemen - er iets van mee te krijgen in zichzelve, of liever in het beeld, dat zich alsdan in de hersenen gaat vormen en zelf elektrisch blijkt te zijn, als het naar buiten gesprongen is in het woord.

Elk waarachtig gedicht is dus een in een staat van ontroering verkeerend stuk of stukje leven te noemen, maar die ontroerdheid er in houdt natuurlijk volstrekt niet in eerste instantie verband met de stof of het onderwerp, neen zij rijst met dien door en in de Diepte van den Dichter vergeestlijkten inhoud mede uit het allerachterafste Binnenwezen van den scheppenden Poëet, waarin zij, die ontroering, neer komt vloeien of golven uit de heel andersoortige sfeer, die men de Metapsychische noemen moet, omdat zij ver boven uit de kleinere alledaagsche altijd nuttig of schadelijk-bezige Menschenziel ligt maar met deze laatste, bij de te zien en te voelen vermogende Kunstenaars ten minste in krachtgevende verbinding staat. En wat ik hier nu meêdeel is volstrekt geen toevallige dichterlijk-fantastische voorstelling: neen het is de preciese zakelijke ervaring van mijn eigen dichterleven, dat zich nu reeds bijna zestig jaren lang is voort blijven zetten omdat ik tegelijkertijd met mijn altijd spontaan omhoogkomend en even spontaan maar rustig doorgaand dichten er reeds spoedig na mijn allereerst produceeren toe kwam, om mijzelf met een ander deel van mijn geest van binnen te bekijken, zoodra de diep-in sterk-zachte ueiging om te gaan dichten heel in mijn Achterafte mij merkbaar worden ging.

Want van heel jongen Jongen reeds ben ik met het eene deel van mijn geestlijk Wezen diep-sterk voelend, maar met mijn andere helft, die even spontaan in zichzelf haar gang gaat, vredig meditatief en volstrekt-onbevangen alles wat in en met mijn Eigenheid gebeurde onderzoekend geweest.

En zoo ben ik, dank zij de oneindige Achterwezendheid van al het zoogeheetene Bestaande, waaruit ik steeds mijn Kracht kreeg en die ik in of juister achter mij voelde, vredig kunnen blijven werken dus voortgaan met datgene wat mij als van mijn eigen eenmaal weer verdwijnen zullend Binnenste uit werd opgedragen om in de wereld te verrichten, nl. de vernieu-

wing der Nederlandsche letteren, en waarnaar ik dus van twintigjarigen knaap reeds kalm ijverig heb gestreefd, al waren de omstandigheden, waaronder ik vroeger moest leven, mij zelden gunstig en werd ik telkens van vele, ja ik kan wel zeggen van haast alle zijden aangevallen en belaagd. Er werd b.v. geschimpt, dat ik lui was, terwijl ik toch geen enklen dag van mijn leven geestlijk stil heb gezeten, neen gestudeerd heb en geschreven altijd maar door, en ontelbare dwaze verwijten heb ik met de mij aangeborene krachten van mijn ziel en mijn geest veelal even vreedzaam verduurd, altijd vriendelijk maar volkomen billijk handlen blijvend jegens ieder, ook jegens hen, die aan den openbaren weg staande mij den voet dwars gingen zetten, en als dat niet lukte, mij na bleven schreeuwen totdat zij eindlijk, die arme wezentjes, zelf inderdaad zwak van geest en lijf geworden, neer moesten vallen voor goed zonder dat een redelijk mensch hen met innerlijke dankbaarheid herdenkt. Ik vergeef hun thans allen, wat zij mij moedwillig meer dan veertig jaren lang met hun woorden en ook soms daden hebben willen aandoen: ik zit nu gelukkig, nog rustig gezond en zonder eenige gedachte mijnerzijds meer aan menschlijke vergelding een uur of acht van ieder etmaal aan mijn schrijfbureau te lezen en te peinzen, te arbeiden en te schrijven en hoop dit vol te mogen houden tot mijn laatsten dag, zooals ik dit nu 53 jaren gewend ben geweest dit te doen.

Ik wil met mijn Buitenzijde niet meer naar de Maan reizen, zooals ik daar soms naar verlangde als kind. Nu die anderssferige Geesten die mij levenslang geheel en al uit hen zelf, want van uit hun diepste Inwendigheid geen enkel goed woord gunden en nog dit telkens lieten merken, als de halfwassenen, die zij waren voor goed zijn verzonken, - zij bleken allen op het eind van hun bestaan niet compos mentis meer te wezen - nu mag ik hopen, dat ik tot in mijn hoogen ouderdom, rustig zal kunnen blijven voortwerken aan mijn literair-wijsgeerige levenstaak, aan welke ik mij, als jonge man reeds heel van zelf ben gaan zetten met liefdevolle verwondering en in mijzelf bescheiden, en waaraan ik mij sindsdien mijn heele leven ben blijven wijden met hoe langer hoe meer regelmatigheid en staeg ernstiger wordende Kracht.

Neen, naar de Maan, herhaal ik, glimlachend verlang ik vol-

strekt niet meer te reizen, ik zou er alles kwijt wezen, wat ik mij hier thans mocht verwerven of te ontvangen kwam, en daarvoor in de plaats zou ik stugge rotsen vinden waarlangs ik mij aan een meegenomen ketting zou kunnen neerlaten naar den bodem van eindloos-diepe en even barre afgronden heen. Mijn gezond verstand zegt mij dit, maar daarom juist is het zoo leuk te lezen, wat Cyrano ons over dat uitgestorven hemellichaam, - zou het misschien een millioen jaren geleden, bewoond kunnen zijn geweest? - mee te deelen weet, en ook over zijn bewoners. Het is als een evenbeeld van het Leven op Aarde, maar dat dan als in een zonderling alles veranderenden lachspiegel gezien, wat eerst na veel psychisch mijmeren begrepen wordt. Ja het lijkt wel heel anders, maar alles toch gaat er in zijn diepste Wezendheid tamelijk eender toe, als de geschiedenis der Menschheid gedurende de vele duizenden harer generaties zich óók is blijven toedragen. Alle levende wezens daarboven trachten elkander een geweldige vlieg af te vangen, of ook wel eens geheel te verdelgen en zelfs als zij geleerd kunnen heeten, zien ze toch eigenlijk alles verkeerd, want ze weten dan nog maar weinig en leutren dus maar wat.

En daarom is dit boek deze Maanreis zoo nuttig om ook nog door de huidigen gelezen te worden. Het is uit den aard der zaak een sprookje, maar waarin men op een grappig-fantastische wijze het heele tegenwoordige Leven met zijn zotte want voor geen enkel volk iets bijster goeds brengende oorlogen en zijn vreemde regeeringswisselingen, waardoor evenmin ooit iets iedren mensch tevredenstellends ontstaan kan, zich versymboliseert.

Cyrano komt na een langen tocht, omhoog door de wereldruimte, op onze meest nabijliggende buurvrouw in het Heelal, een tocht die heel aardig maar natuurlijk fantastisch wordt verklaard, en wel in een wereld vol van reuzen, voor wie de schrijver dus tot een dwerg wordt, terwijl onze Aarde door hen wordt opgevat als de Maan te zijn. De relativiteit van de dingen wordt hier dus reeds aangeduid als een der grondbeginselen van alles te zien en van de verwikkelingen die hierdoor ontstaan. Cyrano weet zich inwendig de meerdere der toch heusch niet waanzinnige Maanbewoners, en deze in hun lengte, achten zich van den weeromstuit vermoedelijk, hoog-verheven boven hem, en dit wordt aller-

vermakelijkst uitgewerkt. Cyrano wordt eindlijk zelfs in de gevangenis geworpen, en het hoogste Gerechtshof gaat over zijn lot beslissen. Maar door verstandig wederzijdsch redeneeren van de maanbewoners en hemzelf, komt hij eindelijk vrij. Maar nadat hij het een en ander op de Maan gehoord heeft uit den mond van haar Bewoners, wat hem verstandiger lijkt, dan wat hem op de Aarde is geleerd, wenscht hij eindlijk toch weer terug te keeren. En hij werd toen, alsof hij een kleine zuigling ware, door een der Maanreuzen op den arm genomen, - de maanmenschen kunnen zich, daar zij lichter dan lucht zijn, van zelf verheffen - naar onze Aarde teruggebracht, maar valt flauw, zoodra hij daar op den grond komt. 't Is een plekje dicht bij Rome, waar hij heen gebracht wou zijn.

* * *

Men voelt zich wezenlijk, als men dit verhaal leest, afziende van alles wat wij werkelijk bestaand noemen, eenige oogenblikken geneigd om evenals De Bergerac zich verbeelden ging, gedaan te hebben, naar de Maan te vertrekken - het eigenlijk leege want hebzuchtige rumoer van deze tijden geeft er ieder fatsoenlijk mensch een opstoot toe - maar als men zelf overal om zich heen zijn boekenkasten heeft staan en zijn eigen levenden kop voortdurend vol weet van alle kwestie's gaat men onwillekeurig denken: Niet alleen ik zelf, maar ook geen partij is in staat om op te worstlen tegen en tot zelf-inkeer te brengen den Warboel van dit Aanzijn, waar zoo weinig diep-inne Redelijkheid in verborgen te liggen blijkt, of tenminste te blijken schijnt.

Dit Levensgevoel, dat ook in Cyrano de Bergerac bestaan heeft, heeft mij mijn heele Aanzijn door onbewust vervuld. En dus kwam ik er als knaap reeds van zelf toe, om te denken: Volbreng naar beste krachten het goede dat in je aanwezig blijkt, en blijf daarbij staan tegen al het andere in, met het zwaard aan je zij.

En daarom juist trof mij, geloof ik, in mijn verste onbewuste Diepte dit allerleesbaarste boek zoo. Geen mensch bereikt ten slotte alles voor zichzelf, maar de besten hunner kunnen toch behalen wat geen ander vermocht en dan tevreden zijn met de herinnering aan wat zij hebben gehoopt en aanschouwd en ten slotte behaald.

Voet bij stuk en Glück-auf!

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

De rijpere jeugd.

De boeken geschreven over de opgroeiende jeugd, opvoeding, karaktervorming, en dergelijke, zijn legio.

Inderdaad is het jeugd-probleem dan ook wel zóó belangrijk, dat ieder denkend mensch er wel eens zijn aandacht aan heeft gegeven.

Ouders, opvoeders, belangstellenden, houden zich bezig met het vraagstuk van het zich ontwikkelende kind.

Tal van theorieën worden daaromtrent opgeworpen. De eene wil zoo weinig mogelijk dwang. De andere, daaraan precies tegenovergesteld, eischt een absoluut en onafgebroken toezicht. Een verstandige, maar niet al te voelbare leiding wenscht een derde. En nu komt daar een nieuwe schrijver, - hij heet Frankwood E. Williams, en zijn boek *De rijpere jeugd* werd in de vertaling van Tine Querido-Nagtegaal uitgegeven bij de N.V. Querido Uitg.-Mtsch. te Amsterdam, - die zijn beschouwingen op de twee volgende grondwaarheden baseert:

Ten eerste, dat de ontzaglijk-snel voortvliegende tijd het kind tot volwassene heeft gemaakt, eer men er erg in heeft, en het zich bewust heeft gemaakt, - en, dat het kind in de wereld en de maatschappij soms (meestal) nog heel goed terecht komt, ondanks de bemoeiingen der ouders.

Ja, het is waar. Tien jaren, twintig jaren ‘vliegen als een schaduw heen’, en het kind doorloopt dan ook ‘vliegensvlug’ alle phasen van kindsheid, jeugd en jongelingsjaren. Bezorgde ouders, die zich de hersens hebben afgepijnigd in twijfel en vrees. of *dit* heilzaam is voor hun kind en of *dat* hem misschien schadelijk kan zijn, zien zich opeens van alle moeite en allen angst

ontheven, daar het kind zijn eigen weg gevonden heeft, en.... zich weldra een eigen gezin zal stichten, om zèlf met een vrouw 'ouders' te zijn....

En óók is het waar, dat veel zorg en angstige verwachting en de gevoelens van ontgoocheling en teleurstelling en vrees onnoodig zijn geweest. Weinig ouders realiseeren, dat zij op hun beurt het voorwerp zijn geweest van dezelfde twijfel-en-vrees, die *zij* nu voor *hun* kind met zich mededragen als een schier ondraaglijke last! De ouders van het oogenblik voelen zich zeer wijs en bezadigd en goed in staat te beoordeelen wat voor hun kind het dienstigste is. Maar op precies dezelfde plaats stonden *hun* ouders vroeger in het leven, en waren er even heilig van overtuigd, dat *zij* de wijsheid in pacht hadden!

De meeste ouders beschouwen hun kinderen als kneedbare klei, die door hun toedoen in een bepaalden vorm kan worden gedwongen. Meestentijds zijn zij hoogelijk verbaasd en bedroefd, als de voorhanden klei niet in hun vorm passen wil, en zij sparen zichzelven niet en niet hun kind, om hun zin door te drijven en de klei voor den vorm pasklaar te maken, inplaats van het kristal zich vanzelf uit het moederloog te laten ontwikkelen, (om nu weer eens een ander beeld te gebruiken, maar ieder zal toegeven, dat zoowel het woord 'klei' als 'kristal' op het wordende wezen van toepassing is).

Vele ouders hebben de gewoonte om van of tegen hun kind te zeggen: *Ik* was zoo niet. *Ik* zou nooit zoo iets hebben gedaan. Maar zij vergeten, dat op het nieuwgeboren schepsel honderden andere invloeden werken dan *zij* hebben ondergaan!

Frankwood Wililams, die jaren lang de raadgever, helper en steun is geweest der studenten aan een der Amerikaansche Universiteiten, behandelt in zijn boek de moeilijkheden der rijpere jeugd met een volkomen openhartigheid, onomwondenheid, oorspronkelijkheid, diepte en kracht.

Hij windt er geen doekjes om, hij verbloemt of vergoelijkt niets, hij gaat recht op zijn doel af, en 'calls a spade a spade', zooals men in Engeland pleegt te zeggen. Daarom heeft dit geschrift waarde en is een betrouwbaar document, dat iederen in verlegenheid geraakten opvoeder een handje helpen kan.

Aan den eenen kant stelt hij gerust, aan den anderen waar-

schuwt hij, hij is volstrekt niet te pessimistisch, maar aan den anderen kant is hij óók niet door alles heen een optimist. Hij waagt het, waarheden te verkondigen als: 'waarom ouders'?, 'wie durft een kind te krijgen'?, maar het feit aannemende, dat er nu eenmaal ouders en kinderen zijn, - ja, *moeten* zijn volgens de eeuwige natuurwetten, zet hij zich aan den arbeid en schrijft een boek, dat wel veel harde noten te kraken geeft, maar toch ook bemoediging schenkt en troost, en dat vele uitstekende raadgevingen bevat.

'Wanneer ouders en opvoeders dit boek ongelezen laten en onoverdacht, dan zullen zij hun taak tegenover hun kinderen verwaarloosd hebben', zegt het prospectus, - en wij kunnen den schrijver van deze woorden wel gelijk geven.

Met een wonderbare intuïtie peilt Frankwood Williams de karakters en de psyché's der opgroeiende kinderen, met welke hij te maken kreeg, en op wie hij zijn scherpzinnige fijngevoeligheid toepassen kon. Hij toont aan, dat oppervlakkige etiketten op de jeugd geplakt als 'slecht', 'dom', 'pervers', 'minderwaardig', heel dikwijls geen recht hebben van bestaan. Dat er achter de handelingen en uitingen van 'moeilijke kinderen' dikwijls heel iets anders zit dan door niet zuiver-opmerkenden wordt gemeend, en dat straffen daardoor ook dikwijls averechts worden uitgevoerd.

'Alles begrijpen is alles vergeven' is een principe, dat algemeen in de opvoeding moest worden toegepast.

Frankwood Williams leert ons, dat het zeer, zeer moeilijk is, de daden en drijfveeren der jongeren exact te begrijpen, - maar hij leert ons tegelijk, dat het niet onmogelijk is, *mits* de opvoeder in staat zij van zichzelven af te zien om zich met empathie en sympahtie in de persoonlijkheid van het kind te kunnen verplaatsen.

De schrijver verkondigt verschillende nieuwe opinies, waartegenover we even verwonderd staan, om dan zijn inzicht volledig te deelen. Bijvoorbeeld, dat 'reinheid' volstrekt geen bizondere verdienste is, en dat 'misdadigheid' iets betrekkelijks moet worden genoemd. Lees wat hij daaromtrent zegt, en waardeer zijn intelligente gevoeligheid. Frankwood Williams wil ons afleeren de opvoeding al te angstvallig op te nemen, overal bang voor te wezen en telkens onthutst te staan voor onverwachte 'Begebenheiten'; en hij wil ons helpen aan het probleem der

paedagogie een natuurlijke en logische oplossing te geven, - zonder dat wij daarom ‘paedagoochlaars’ (het geestige woord is van wijlen Mien Proost (Albert Kuyle?) behoeven te zijn.

Alles tezamen een belangrijk boek, niet aldoor aangename of gemakkelijke, maar altijd interessante lectuur. Er staat veel behartigenswaardigs op deze bladzijden, vooral omdat de uitspraken en slotsommen van Frankwood Williams op levensondervinding en jeugdkennis is gegrond.

N.G.

Karakter-opbouw.

Ten nauwste met het jeugd-probleem hangt het vraagstuk van den karakter-opbouw samen.

Wat is ‘karakter’?

‘Het karakter is de innerlijke instantie, die een reguleerende werking uitoefent op de levende krachten in den mensch, zooals die tot uiting komen in zijn gedragingen en handelingen. Voortdurend werken tal van krachten mee aan den opbouw van het karakter van ieder mensch, maar ook aan dat van menschengroepen en aan dat van de geheele menschheid’, zegt Dr. J.M. Rombouts, privaat-docent aan de Universiteit te Leiden in zijn boek: *Karakter-opbouw* (dat het resultaat is van een meer dan twintigjarig streven, met gebruikmaking van de nieuwere wetenschappelijke inzichten, die ons werelddeel wel zeer principiëel gewijzigd hebben, het spel en den strijd der levende krachten en drijfveeren te vervolgen, zoowel bij de wisselwerking tusschen de menschen onderling als binnen de persoon-zelf, - en dat verscheen bij de firma J. Ploegsma te Zeist).

In zeer overzichtelijke hoofdstukken heeft de auteur zijn stof verdeeld. Hij begint met het allerprimitiefste, en vertelt ons belangrijke bizonderheden over de allereerste principes der natuur. Steeds verder gaande, geeft hij ons een beknopt, algemeen overzicht over alle natuurlijke functies en verschijnselen, behandelt het gevoel en het verstand en de reacties van de psyché op uiterlijke gebeuringen, het bewustzijn en het Ik.

Steeds houdt Dr. Rombouts ons op de hoogte der nieuwste psychische onderzoekingen, stelt ons verschillende menschentypen

voor, en bespreekt de temperamenten, de activiteit en de emotionaliteit. Dan komen wij tot zijn zeer interessante beschouwingen over het karakter. Eerst behandelt de schrijver het *aangeboren karakter,* verkregen door erfelijken aanleg en atavisme; dan het *verkregen karakter,* dat beïnvloed wordt door uiterlijke omstandigheden, door opvoeding, omgang met anderen, door lectuur en eigen overpeinzing. Hij spreekt met ons over natuurlijke, logische, zoowel als over pathologische reacties, en legt ons een waardevol schema voor der verschillende karaktertypen, om te eindigen met een hoofdstuk dat heet: Consequenties en perspectieven.

Ter nadere oriënteering geeft Dr. Rombouts ons een lijst van verschillende boeken, die ons van dienst kunnen wezen bij een nadere bestudeering van dit onderwerp. Evenwel heeft de schrijver reeds het grootste werk voor ons gedaan, door zijn samenvattende studie, die ons veel bijbrengt van wat we nog niet wisten, en door in klare woorden te brengen wat we nog slechts vermoedden, of meenden ons slechts te verbeelden. We zijn er van overtuigd, dat er weinig lezers zullen zijn, die niet iets kunnen 'opstrijken' uit dit boek, dat met veel kennis, een grondig onderzoek, een zuivere intuïtie, en grooten ernst is geschreven.

Laten we eindigen met eenige woorden van Dr. Rombouts aan te halen, die een denkbeeld geven van het doel, waarmede hij dit werk in het licht heeft gegeven:

'Wij staan voor den opbouw van een nieuwe menschheid. Ieder van ons werkt, - zij het ook meestal onbewust, - mee aan den opbouw van zijn eigen karakter, aan dat van alle personen, met wie hij omgaat, aan het karakter van den nieuwen tijd.'

En dit boek van Dr. Rombouts is een ernstige waarschuwing èn aansporing, om dien karakter-opbouw niet over te laten aan het toeval en aan onbekende krachten....

Mogen zijn behartenswaardige, serieuse woorden niet tevergeefs gesproken zijn!

N.G.

Midden in de wereld.

Het boek, dat onder dezen titel bij de uitgevers van Gorcum en Co. N.V. te Assen verscheen, is door verschillende schrijvers samengesteld, welke schrijvers allen bezield zijn door een gemeen-

schappelijk geloof: het geloof in de hooge roeping van mensch en menschheid, en hun overtuiging uitspreken, dat iedereen, door alle verscheuring en verwildering heen, zijn leven in dienst heeft te stellen van een heilig doel.

Het is natuurlijk niet aan te nemen, dat iedereen het eens zal wezen met *alle* hier gegeven meeningen en opvattingen. Maar wat zou 't? We kunnen onze eigen inzichten aan de hier verstrekte toetsen; immers: *du choc des opinions jaillit la vérité.*

De heer S.F. Noordhoff schrijft over *Den strijd om het Bestaan,* waarin hij ons het moderne maatschappij-beeld voor oogen houdt, echter niet zonder te eindigen met de hoopvolle woorden: Ook de wolken, die het Heden verduisteren, hebben een zilveren rand.

Dr. W. Banning koos tot onderwerp: Het sociale ideaal, in welk opstel hij verschillende sociale idealen aanroert, maar als het hoogste stelt: ‘bereid en in staat te zijn in vrijheid te dienen en een broederlijke gemeenschap voor te bereiden.’

De heer H. van Treslong geeft ons zijne beschouwingen over Maatschappij en Cultuur, waarin hij vele behartigenswaardige dingen zegt, terwijl Prof. Mr. Dr. Leo Polak ons zijn opinie doet kennen over zijn wereld- en levensbeschouwing, en het mooie woord aanhaalt van Lotze uit diens *Mikrokosmos,* waar wel ieder het eens mee zal wezen: dat de ware levenswijsheid hierin bestaat: onze geestdrift slechts aan het groote te geven, maar ook in het kleinste trouw te zijn.

Dr. G. Horreus de Haas draagt een opstel over Geloof en Ongeloof bij, zeer leesbaar en met overtuiging geschreven. Verder vinden wij een bijdrage van Mr. M.J.A. Moltzer over Individu en gemeenschap, wat een onderwerp behandelt, dat zeker niet nalaten zal de algemeene aandacht te trekken, in onzen tijd, nu het individu zulk een zwaren strijd heeft om zich te handhaven in de algemeene zucht naar universeele vervlakking en gelijkmaking, waar het toch altijd de enkele individuen zijn geweest, die de wereld verder hebben gebracht.

In een bundel als deze, waar allerlei vraagstukken van cultureel belang worden onder de loupe genomen, mag een opstel over het huwelijk niet ontbreken. Prof. Dr. M.C. van Mourik Broekman neemt het huwelijksvraagstuk onder handen, en Dr. A.M. Meerloo schrijft een belangwekkende verhandeling over Volksziekten en

Volkszonden onder het motto: Ziekte is schuld en noodlot tegelijk, waar in den rijken inhoud ook beschouwingen over neurasthenie, bureaucratie en politiseering worden gegeven.

Men ziet het: een heterogene verzameling, die ‘elck wat wils’ weet te bieden. ‘In de wereld’ is een op zichzelf staand vervolg op ‘Naar het volle Leven’, een wegwijzer voor ouders en opvoeders, en zal, evenals de vorige uitgave, zijn weg wel vinden. In de tegenwoordige algemeene ontreddering grijpt men gaarne naar een houvast, en het inzicht van ernstige mannen, die over de ons interesseerende kwesties hebben nagedacht, kan allicht iets bijdragen tot onze eigen ontwikkeling en zelfverheldering.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Dank zij de zegeningen van het Hitlerisme is Duitschlands rechtswezen terug gekeerd tot het stelsel der ‘lettres de cachet’ van het Fransche koningschap onder het ‘ancien régime’. De vier vrij-gesproken Communisten, drie Bulgaren en één jammerlijke Duitscher, blijven voor onbepaalden tijd gevangen, ‘car tel est le bon plaisir’ van den Pruisischen minister-president Göring, die in het proces van den brand in den Duitschen Rijksdag de beklaagden reeds bedreigde, dat, indien zij mochten worden vrijgesproken, want dat dit zou gebeuren was reeds aanstonds waarschijnlijk, hij wel met hen zou weten af te rekenen. Wat den zieligen Van der Lubbe betreft: onverklaarbaar menschelijk wrak, hij is ter dood gebracht. Men heeft hem de genade bewezen, immers de ter doodbrenging geschiedde op Saksisch grondgebied en niet in het lieflijk Pruisen, in Leipzig, doch niet in het openbaar, zooals der menigte vooraf beloofd was, niet op wat men thans ‘Germaansche’ wijze noemt: door den beul met zijn bijl, maar op verfoeide uitheemsche manier, door de zooveel genadiger guillotine. Deze ter dood brenging van een menschelijk vod, een jongen man, die reeds met het leven had afgerekend, was een ‘Germaansche’ troostprijs voor de door Nazi-woede verhitte Duitsche hersenen, die in ieder geval bloed eischten, en teleurgesteld werden in hun begeerte om in plaats van vijf slechts één beklaagde ter dood gebracht te weten. Marinus v.d. Lubbe, jong als hij was, door onbegrepen theoriën verdwaasd als hij was, beklagenswaardig als hij was, wilde niet meer leven, en het zou slechts een langdurige marteling voor hem geweest zijn, eindigende met

krankzinnigheid en longtering, indien men hem tot kerkerstraf had veroordeeld. Het is dus goed, dat hij dood is. Maar wat te zeggen van een rechtspleging, die vier mannen, al zijn zij ook verkondigers van gevaarlijke theoriën, de vrijheid onthoudt, enkel omdat dit den overheidspersonen van het oogenblik behaagt?

De angstwekkende vragen, om welker oplossing de menschheid zucht, blijven op ons geweten drukken, en een allen bevredigend antwoord schijnt niet mogelijk. Allereerst de zoogenaamde 'ontwapening', waarbij Duitschland veel eischt en Frankrijk weinig toegeeft. 'Frankrijk kan, wordt gezegd, geen oplossing der ontwapeningskwestie aanvaarden, waardoor niet tegelijkertijd de algemeene veiligheid is gewaarborgd'. Wie zal dit land daarin ongelijk geven, wijl het te doen heeft met een Duitsche mentaliteit, welke, indien het mogelijk ware, morgen aan den dag den oorlog zou ontketenen, wanneer er maar de geringste kans van welslagen bestond? Voorts houdt Frankrijk er aan vast, dat de onderhandelingen binnen het kader van den Volkenbond, of in dat der Ontwapeningsconferentie zullen worden gevoerd, waaraan Duitschland niet meer wil meedoen, en vooraf zou een algemeene ontwapeningsconventie ten doel moeten hebben om inderdaad, wat men noemt te ontwapenen, en niet Duitschland verlof te geven zich opnieuw te bewapenen, zooals dit land bewezen heeft en bewijst dit te kùnnen. Het Hitler-regiem eischt een leger van drie honderd duizend man met daarbij behoorend algemeen materiaal, defensief en offensief, terwijl het gebruik wil blijven maken van de reeds volkomen geoefende militaire krachten, welke het bezit. Frankrijk daarentegen wil Duitschland een leger toestaan van 200.000 man met uitsluiting van de bedoelde reeds geoefende weermacht, terwijl het dit land licht defensief materiaal wil vergunnen. Terwijl het zelf 200.000 man behoudt met nog eens 200.000 man koloniale troepen, natuurlijk voorzien van elk offensief en defensief wapen. Apropos van de ontwapeningsconferentie, welke elk volk als snijdend been in de keel zit, en zal blijven zitten tot een volgende oorlog een ontzettende bloedbraking veroorzaakt voor heel de menschheid.

De arme Volkenbond. De Nederlandsche regeering heeft met een staatsstuk van waardeerbare helderheid zich tegen Mussolini's hervormingsplannen verklaard, al meent de 'Duce' het

ook goed met de z.g. kleine mogendheden, die, zegt hij, meer te vreezen hebben van geschillen tusschen de groote dan voor dier overeenstemming. Maar van zulk een overeenstemming is nog steeds heel weinig te merken. Integendeel. Voorloopig schijnt het dus gewenscht, dat besluiten moeten worden genomen met algemeene stemmen, ook die der kleine mogendheden, en niet met een meerderheid. Ja, arme Volkenbond. Het is mogelijk, dat hij ten doode is opgeschreven. doch zijn beginsel is onvergankelijk en moet zegevieren. Wat al hoofdbrekens heeft hij. Daar is allereerst het ingewikkelde Saar-probleem, waarin binnen korten tijd een beslissing zal moeten worden genomen, en waarbij Duitschland, dat er het grootste belang bij heeft en reeds nu tot dolle woede dreigt te geraken, indien het daarin niet zijn vollen zin krijgt, hoewel daartoe uitgenoodigd, aan de besprekingen geen deel wil nemen. Wee over de inwoners, voor zooveel deze geen bewonderaars zijn van het Hitlerbewind in het overige Duitschland en zich gekeerd hebben tegen een mogelijken terugkeer naar het 'Deutsche Vaterland'. Het zelfbeschikkingsrecht der Saarlanders is een eerezaak voor den Volkenbond. Daarentegen is het bezit van het Saargebied een levensbelang voor Duitschland. In Genève regent het van beide zijden protesten. Doch vergeefs dringt het 'Duitsche Vrijheidsfront' aan op een uitstel van vijf of tien jaar van de beslissing, wijl er bij het bestaande nationaal-socialistische schrikbewind geen mogelijkheid bestaat van geheimhouding en veiligheid der stemming, noch, en vooral, van de tegenstemmers. Maar ook de veiligheid van het overige Europa is er mee gemoeid, dat dit strijdpunt zoo spoedig mogelijk, hoe dan ook, worde beslist. Niemand behoeft te hopen op een spoedig einde van de tegenwoordige Duitsche regeering, en de oververhitting van de mentaliteit harer aanhangers. Adolf Hitler heeft reeds eenige malen betoogd, dat er van een vreedzame oplossing der geschillen tusschen Frankrijk en Duitschland geen sprake kan zijn, alvorens dit Duitsche gebied tot het moederland is terug gekeerd. Wat nu van dien kant gezegd wordt ten opzichte van het Saargebied kan straks ook worden gezegd ten opzichte van Oostenrijk. Dit echter ziet de 'Duce' zoo goed in, dat hij zijn oppositie tegen den bestaanden vorm van den Volkenbond schijnt te hebben opgegeven. Hoe men ook over Mussolini denkt, er kan geen twijfel aan

bestaan, dat de ‘Duce’ tegenwoordig krachtig er naar streeft den vrede in Europa te handhaven. Al heeft hij voorheen, voornamelijk in de richting van Frankrijk, wel eens met het zwaard gedreigd. Maar ook daar is men hem niet meer kwalijk gezind en ziet men in hem êer een steun dan een tegenstander.

Ware het niet om de algemeene crisis, waaronder de wereld nog steeds zucht, ofschoon economen van beteekenis erkennen, dat de ergste ellende geleden is, wat echter niet wil zeggen, dat gauw verbetering zal intreden, dan zou men, ondanks alles, in de toekomst eenig licht kunnen ontwaren. Zooals het is, kan het niet eeuwig blijven. Door zoo ingewikkelde oorzaken, dat zij hier zelfs niet kunnen worden opgesomd, heeft het economisch leven een kunstmatig omhoog gestuwd peil bereikt, waarop het niet langer kan worden gehandhaafd. Zelfs Stalin, de machtige Russische autocraat, achtte het ergste van de crisis geleden, en verklaarde, dat het kapitalisme nog volstrekt niet lag te zieltogen. Deze mededeeling van dien kant heeft verbazing gewekt, maar is een bevestiging van het reeds waargenomen verschijnsel, dat de Soviëtrepublieken allengs tot een fusie trachten te komen met de kapitalistische practijken. Wat den Volkenbond aangaat, waartoe Rusland nooit is toegetreden, doch in wiens werkzaamheden en streven het steeds het uiterste belang heeft gesteld, hij was van meening, dat dit instituut door Japans en Duitschlands uittreden êer was versterkt dan verzwakt. Bij deze beweringen wrijft men zich de oogen uit, en komt men tot de gedachte, dat de Russische machthebber zijn toehoorder, een afgezant van de ‘New York Times’, in diens Yankee-onwetendheid omtrent de bestaande toestanden in de overige wereld een rad voor de oogen heeft willen draaien.

In ieder geval heeft ook Litwinof de openbare meening in dezen zin gerust gesteld, al sprak hij er van, dat er nog kapitalistische stroomingen bestaan, die naar een algemeenen kapitalistischen oorlog met de Soviët-republieken drijven. Over dit gevaar is het geoorloofd licht te denken wat de eerstvolgende jaren betreft, al zou men het kunnen vreezen in den Japanschen hoek. Doch hij zei zeer terecht: ‘de geheele wereld weet, dat wij het verstaan goede betrekkingen met de kapitalistische staten te onderhouden, ongeacht van welk

regiem, met inbegrip van het fascistische.' Op de vraag, door Duitsche staatslieden, aan hem gedaan, wat Duitschland moet doen opdat de Soviët zijn loyaliteit niet in twijfel trekken, antwoordde hij: 'dat Duitschland niet doe wat het doet, dat de Duitsche regeering zijn agenten zegt, dat zij niet doen wat zij doen.' Wij willen, zeide hij, met Duitschland, gelijk met andere staten, de beste betrekkingen onderhouden, wij streven niet naar expansie naar het Westen of het Oosten, wij koesteren volstrekt geen haat tegen het Duitsche volk, wij hebben geen aanslag op zijn grondgebied of zijn rechten in den zin, en zullen nooit een anderen staat opzetten tot een dergelijken aanslag. Wij willen dat Duitschland ons hetzelfde kan zeggen, dat er geen feiten zijn die het tegendeel zeggen, dat wij er van overtuigd zijn, dat zijn verklaringen, niet slechts het heden betreffen, maar ook het tijdperk, waarin Duitschland sterker zal zijn voor het realiseeren van zijn agressieve ideeën, die zijn tegenwoordige leiders predikten voordat zij aan de macht kwamen en die bepaalde leiders nog steeds prediken.'

'Men zal, zei hij nog, in ernst niet kunnen spreken van een ontwapeningsconferentie, tenzij de staten ophouden in non-agressiepacten "vodjespapier" te zien'. Het Geneefsche instituut vindt gelukkig ook in Washington steun, al blijft de Noord-Amerikaansche regeering nog steeds afzijdig van officieele toetreding. Japans dreiging vereenigt de twee groote republieken in hun wensch om tot elken prijs den vrede te handhaven, ook voor Europa, welks rustige ontwikkeling voor beide staten noodzakelijk is. In het bijzonder voor de Vereenigde Staten, welke er misschien nog slechter voor staan dan de Russische republieken, ofschoon men telkens van dien kant berichten ontvangt, dikwijls onbetrouwbaar, dat het er droevig uitziet. Maar men tracht er de misère geheim te houden, terwijl president Roosevelt in zijn democratie wel spreken moèt. Al betoogt hij bij hemel en aarde, dat zijn land zich weldra er boven zal weten te verheffen. Een tekort van 9 milliard dollars over het loopende en het volgende begrootingsjaar en een stijging van de vlottende schuld van 32 milliard dollars hebben z.i. niets verontrustends. Ook hij spreekt van een 'nationaal plan', dat in een generatie of twee het er aan gewaagde geld ruimschoots zal opbrengen:

een wissel op de toekomst, waarvan enkel hij-zelf de mogelijke verwerkelijking inziet. In ieder geval zal, hoopt hij, voor 1936 de begrooting sluitend gemaakt worden door een leeningspolitiek, wier welslagen en volteekening nog twijfelachtig is.

Het is noodig hier terug te keeren tot de toestanden bij onzen nabuur, en wel met zijn betrekking tot de Evangelische kerk, welke door de uiterste nationaal-socialistische invloeden niet 'Germaansch', dat is niet Arisch genoèg is, en waaruit het Oude Testament reeds is verbannen, en Jezus Christus en de Christelijke leer slechts worden aanvaard voor zooveel zij vrij zijn van Joodsche smetten. Gelukkig zijn er in Duitschland nog mannen met ruggegraat. Ook onder hen, die het Christendom belijden. Misschien nog vaster en steviger ruggegraat dan onder de overige, in het bijzonder de staatkundige belijdenissen. De nationaal-socialistische beweging wil heel Duitschland in een dwangbuis brengen: de eens zoo machtige sociaal-democratische beweging is vrijwel tot zwijgen gebracht; het Communisme is deels in de Nazi's beweging opgegaan, anderdeels tracht het deze afbraak te doen door geheime kuiperijen, en zelfs de Katholieke Kerk, eens de machtige bestrijdster van Bismarck, legde zich neer bij een Concordaat, waarbij haar politieke rechten werden gekortwiekt. Maar een krachtig verzet ontstond tegen de 'nazificatie' van de Evangelische kerk, welke een rijksbisschop had te dulden, dr. Müller, die er dadelijk op uitging om haar te doordringen van haat tegen de Joden en van rassenstrijd. Daartegen is een krachtig verzet ontstaan. Er wordt gedreigd met een schisma. Het is twijfelachtig of het zoover zal komen, of het Hitlerbewind een dergelijke geestelijke opstand niet onmiddellijk den kop zal indrukken, of de rijksbisschop Müller tot aftreden zal worden gedwongen, maar de voornaamste beteekenis van het feit ligt in de kracht van het verzet tegen een geestelijke 'Massreglung', welke zoozeer in stijd is met de edelste beginselen van de Christelijke leer. Dat trouwens ook de Katholieke Kerk niet van plan is te berusten in de 'nazificatie' bewijst, dat zij de Oostenrijksche regeering steunt in haar strijd tegen het Hitlerisme. Ook kardinaal Faulhaber in München heeft in scherpe bewoordingen verzet aangeteekend tegen rassen-onverdraagzaamheid, terwijl hij daarbij wees op den bond tusschen

de R.K. Kerk en ‘haar protestantsche broeders’, en pleitte voor Christelijke verdraagzaamheid, welke ook Joden wil omvatten.

Mansjoekwo heeft thans een keizer in den jongen man, die, als keizer van China geboren, eens, beweerde men, er over dacht cabaretzanger te worden: een plan, dat niet tot uitvoering kwam, wijl ook de Japansche staatkunde hem een rol van meer beteekenis opdroeg. Het gaat in dat gedeelte der wereld wonderlijk toe, en men kan er nog voor verrassingen komen te staan. Wat, bijvoorbeeld, zal er komen uit den Chineeschen brouwketel: chaos of herschepping? Soen-Yat-Sen, die zooveel deed om van het oude China, dat een kind tot keizer had, thans Poe-nji, keizer van Mansjoekwo, opgevoed, dit kind, door een grootmoeder, die wat mans was, Soen-Yat-Sen, die van het oude China een moderne republiek wilde maken, is te vroeg gestorven om van zijn bedoelingen de mislukking of het welslagen te zien. In ieder geval is het wijde rijk, dat nauwelijks zijn grenzen kent, thans een beschavingswildernis, welke in stukken dreigt te vallen. Maar zullen deze uiteen gevallen brokken zich niet in de toekomst weer vereenigen? In het land wonende Europeanen verwachten dit, vooral als Japan China daarbij een handje helpt, wijl het naast de deur geen chaos met de infectie er van kan dulden. Een nieuw rijk is opgekomen: een rijk van Mongolië tot Peking, en Poe-nji is zijn eerste heerscher op den ‘Drakentroon’ van het oude China. Maar de regeering van dit nieuwe rijk zal, belooft zij, geen imperialistische wenschen koesteren. Omdat Japan dit niet duldt. Japan beheerscht nu, mèt Mansjoekwo, het opkomende China, en derhalve mag men aannemen, dat in dit wijde rijk spoedig opnieuw de betrekkelijke orde zal heerschen, welke Europa er vermoedde, vóórdat de hoofden er nog verhit werden door Westersche theoriën, welke voor Oostersche volken nog noodlottiger zijn dan voor het Westen-zelf.

Of keizer Poe-nji op den ouden Chineeschen ‘Drakentroon’ gemakkelijk zal zitten is de vraag. Misschien zal hij nog wel eens met weemoed terug denken aan zijn jonge dagen, toen het cabaret hem zoo lokte.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim-Brentano in haar werk. II. *(Vervolg van blz. 112.)*

Dies Buch gehört dem König.

Dit boek van Bettina moet men geheel beschouwen in het licht van den tijd, waarin het werd geschreven.

Het is een twijfelachtig voorrecht, wanneer een boek ‘zeitgemäsz’ is. Want is de desbetreffende tijd eenmaal voorbij, dan is men allicht geneigd, krachten en machten te veroordeelen, die, naar men meent, overwonnen zijn.

Bovendien houdt de titel ‘Dies Buch gehört dem König’ een zekere beperking in, en, om Bettina recht te doen, dient men te erkennen, dat dit werk volstrekt niet alleen den Koning toebehoort, maar ook wel degelijk aan het groote publiek van haar en onzen tijd.

‘Friedrich Wilhelm IV’, zegt Treitschke, ‘had den leeftijd van vijfenveertig jaren bereikt, en zijn gedrongen gestalte, met de wèl geestrijke, maar vrouwelijk-zachte, baardelooze gelaatstrekken, had, ofschoon hij zich levendig, soms haast onrustig bewoog, iets zeer oudachtigs.’

Hij werd, logischerwijze, het slachtoffer der politieke ontwikkeling zijner dagen, die met hem afdeed, een jaar vóór de revolutie, in David Friedrich Strausz' geschrift: *Der Romantiker auf dem Throne der Cäsaren oder Julian der Abtrünnige.*

De krachten, die deze koning ontketende en de krachten, die daar weer op reageerden, hebben, moet men denken, het Duitsche volk de eerste en ook de tweede revolutie tegemoet gedreven. In de negentiende eeuw had de romantiek op den troon afgedaan.

Friedrich Wilhelm geloofde nog aan een geheimzinnige, bizondere, innerlijke verheldering, welke den vorst van hoogerhand werd bijgebracht, en waardoor hij zich onderscheidde van alle andere stervelingen.

En dit inzicht, dit onwrikbare geloof aan de Gratie Gods, heeft voor het Duitsche volk grooter nadeelige gevolgen gehad dan de bekrompenheid van Friedrich Wilhelm III, want dit vooropgezette idee veronderstelt bij den vorst een geïnspireerde genialiteit, die, als zij niet in werkelijkheid aanwezig is, tot de grootste calamiteiten kan aanleiding geven.

Friedrich Wilhelm had het overigens uitstekend vóór met zijn volk. Met de hardheid der oude systemen wilde hij breken. Vrijheid zou alom heerschen, niet alleen in de gemeenten, maar ook in de kerken en in de drukpers. Kunsten en wetenschappen zouden bevorderd worden en niet langer stiefmoederlijk bedeeld. Aldus leek de koning meer een volksopvoeder dan een heerscher over zijn kortzichtige onderdanen. De eindbeslissing bleef, ondanks alle vrijheden, die hij veroorloofde, natuurlijk altijd aan hèm.

Deze ‘fantasierijke, onberekenbare dilettant op den troon’, zooals Waldemar Oehlke hem noemt, dronk zich een roes aan zijn eigen openbare redevoeringen en bewonderde zijn welsprekendheid uitermate, die hij voor de ware en eenige politiek hield. Doch woorden zonder daarop volgende daden hebben tenslotte geen uitwerking. Het clair-obscur der romantiek, het schijnbaat reëele, maar in wezen verbeeldingsvolle en onbestaanbare, was dezen koning, die de werkelijkheid niet gewaar werd, voldoende.

Hij sprak altijd zeer welwillend met degenen, die een andere opinie waren toegedaan, hij luisterde geduldig, praatte niet tegen, maar deed tenslotte altijd precies wat hij zelf verkoos

Hij had een beminnelijke en vorstelijke royaliteit om personen te beloonen, - maar schoof de menschen even gemakkelijk uit den weg als ze hem hinderden. Alles wat geestig, bizonder, exuberant was, had zijn bijval, - het simpele, eenvoudige, recht-en-slechte haatte hij. Daardoor beloofde hij dikwijls meer dan hij houden kon en wekte daardoor ook veel irritatie.

De ‘vrijheid’, die Friedrich Wilhelm III vóórstond, had wonderveel overeenkomt met gebondenheid, want zijn standsbegrip was het oudhistorische absolutisme. Het volk daarentegen

begon alreeds modern-democratische ideeën te krijgen. En aldus verstonden volk en vorst elkander niet meer, en de koning klaagde:

'Niemand verstaat mij, niemand begrijpt mij!'

Sinds het jaar 1839, toen hij nog kroonprins was, stond Bettina von Arnim tot hem in vriendschapsbetrekking. Hij was begonnen haar een beminnelijken brief te schrijven over haar letterkundigen arbeid; en in haar antwoord, waarin zij hem haar dank bracht, deed Bettina tegelijkertijd een goed woord voor de gebroeders Grimm, die uit Göttingen verbannen werden wegens hun politieke inzichten.

Dit was de aanvang van een geregelde en levendige correspondentie tusschen de beiden; geestige epistels vlogen over en weer, luchtig, spelend, met nu en dan ook wel eens een ernstig, verstandig woordje, dat meestentijds van Bettina kwam.

Toen Friedrich Wilhelm III den 7en Juni 1840 stierf, volgde de kroonprins hem op als Friedrich Wilhelm IV.

Bettina zag nu voor het Duitsche volk een stralende toekomst aanbreken.

'Der König wird alles bessern!' schreef zij aan haar vriend, den historicus Dahlmann (die, met Jacob en Wilhelm Grimm, den historicus Albrecht, den natuurkundige Weber, den orientalist Ewald en den historicus Gervinus, tot de zoogenaamde 'beroemde Göttinger zeven' behoorde.

De eerste daden des konings schijnen Bettina slechts ten halve te hebben voldaan. De amnestie van den 10den Augustus ging haar niet ver genoeg.

Aan de feestelijkheden van den 15en October nam Bettina met haar drie dochters op de tribune deel. De nieuwe koning hield een prachtige rede tot zijn volk.

'Wollen sie mir helfen und beistehen', riep hij, 'die Eigenschaften immer herrlicher zu entfalten, durch welche Preuszen mit seinen vierzehn Millionen der Groszmächten der Erde zuge stellt ist?.... nämlich Ehre, Treue, Streben nach Licht, Recht und Wahrheit, Vorwärtsschreiten in Altersweisheit, zugleich mit heldenmütiger Jugendkraft? Wollen sie in diesem Streben mich nicht verlassen, noch versäumen, sondern treu mit mir ausharren durch gute und durch böse Tage?'....

Deze woorden waren regelrecht uit Bettina's hart gesproken. Jammer evenwel, dat erachter zoo weinig werkelijke daadkracht stak!

Bettina was er echter in geslaagd, de Grimm's terug te doen keeren, hetgeen haar geloof in 's konings ruimheid en royaliteit van opvattingen versterkte. Weliswaar bleef een eenzijdig voortrekken van den adel bestaan, maar Bettina schoof de schuld hiervan op de omgeving van den koning. Zij wilde den koning daaruit redden, die volgens haar door schijnvromen en ouderwetsche feudalen was omringd.

Varnhagen von Ense vertelt, dat Bettina ‘ist auszer sich über die Wirtschaft, die hier beginnt. Sie will dem König die Wahrheit sagen.’

Hier ligt de oorsprong van Bettina's Koningsboek.

Den 4en Maart 1841 schrijft Meusebach aan Jacob Grimm:

‘Bettina schrijft een boek, dat zij aan den koning wil opdragen en waarin zij hem vele dingen waarheidsgetrouw zal laten zien.’

De literatuurhistoricus en criticus Adolf Stahr was, sinds hij Bettina's eerste boek *(Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde)* besprak, met haar in correspondentie gebleven.

‘Ich habe’, schreef zij hem den 5en Juni 1841, ‘den König um Erlaubniz gebeten, ihm mein Buch zuzueignen, - was sagen Sie dazu? Er hat gesagt ja! Es werde ihn freuen, aber ich sollte meiner Phantasie nicht die Zügel schieszen lassen, sonst werde er öffentlich gegen mich zu Felde ziehen. Guter Professor Stahr, ich freue mich darauf, Ihnen das Buch zu geben, obschon ich gar nicht weisz, was ich hineinschreiben soll, aber ich musz in diesen Tagen den Druck beginnen, und daher musz auch etwas darin stehen. Bitten Sie zu den Sternen, dasz die mich nicht sitzen lassen.’

Wat er gebeurde aan het Hof en in het land prikkelde intusschen Bettina hoe langer hoe meer om er zich mee te bemoeien.

De eerste aanduidingen over den inhoud van het Koningsboek bracht een aankondiging der *Augsburger Allgemeinen Zeitung* van den 8en Juni:

Von Bettina (was het noodig voor het publiek méér dan alleen haar voornaam te gebruiken?) kommt soeben ein neues Buch unter die Presse; der König hat bereits gestattet, dasz ihm

dasselbe gewidmet wird. Die Theilnahme für die Verfasserin wird durch seinen Inhalt nur gesteigert werden, da es auszer mehreren grószeren Aufsätzen von allgemeinen Interesse eine Reihe von Gesprächen mit Frau Rat Goethe, Briefe derselben und viele Tagebuchblätter aus der Zeit der Korrespondenz mit Goethe bringen soll. In letzteren spiegelt sich die Eigentümlichkeit der genialen Frau auf eine wunderbare Weise; es ist die Musik der Gedanken, das Harmonische und Melodische aller Wahrheit, das in ihnen sich offenbart.'

Tot uitvoering der hierboven genoemde plannen is het echter niet gekomen. Politiek wordt er echter des te meer in aangetroffen: De steeds stijgende bevoorrechting der orthodoxie, de stichting eener damesvereeniging voor de zending in Oost-Indië (waarmee in het Koningsboek door Bettina den spot wordt gedreven, - de gezonden broeken worden door de inboorlingen als hoofdbekleeding gebruikt) de ontwerpen voor nieuwe Joden- en echtscheidingswetten, de invoering der censuur op illustraties en de verscherping der overige censuur-voorschriften, en het verbod om verder te verschijnen voor de *Leipziger Allgemeinen Zeitung* en der *Rheinischen Zeitung.*

Toch viel Bettina den Koning, die zich steeds gehater maakte, niet af. In Februari 1843 beval zij het kunstenaarspaar Steinhäuser in zijn belangstelling aan, en te dezer gelegenheid diende zij hem ook een bedekte waarschuwing toe, waar hij evenwel geen acht op sloeg. Hierbij sloten zich (nog vóór de verschijning van het Koningsboek) nog twee andere brieven aan: de eerste brief is van 12 April 1843.

'Als ich', (zoo begint Bettina, op de haar eigen stemmingsvolle wijze), 'noch in der Heimat so licht und jung wie Mailaub freudig grünte, wenn wir da von sommerlichen Streifzügen spät am Abend heimkehrten, am Wald vorbei, auf dem das Mondlicht glänzte. und meine Gedanken mit wunderlichen Geflecht beglückender Abenteuer wie die Schlingpflanze mich umstrickten, da dacht' ich mir im Wald drüber im Hüttchen, das ich bewohne.... Der Stolze, Freigeborne käm' dort herab von der Höhe, wo das klare, flüchtige Gewässer niederrauscht, - so träumte ich.'

In dergelijke dithyramben, in dwepende gesprekken met haar 'genius', voert zij den koning de hoopvolle verwachtingen voor

oogen, die zij op hem, den jongen held, had gesteld, duidt zij de verschillende ontgoochelingen aan, die zijn houding haar, vooral in het vraagstuk der amnestie heeft gebracht.

'Warum wein' ich über Dich? - Du gehst mich ja gar nichts an. Du sagst, Du seist mein Freund? - Du bist nicht mein Freund!.... Der Delphische Gott ist Dir stumm, und die Strasze ist eingesturzt, die dahin führt.'

De koning beantwoordde dit schrijven, waarna Bettina in haar tweeden brief nog een repliek geeft. Reeds het feit, dat Friedrich Wilhelm IV zich op een dergelijken poëtisch-oneenvoudigen brief inliet, inplaats van de correspondentie kortweg af te breken, bewijst al, dat hij geen gigant-sterke natuur bezat, maar eer iets vrouwelijks, weifelends.

'Alles was Euer Majestät mir sagen, bewegt mich so innig, ich fühle mich beschämt....'

Dan begint zij te fantaseeren over een nieuwen godsdienst, dien de koning in zich moet grondvesten en waardoor hij de beheerscher van het gansche menschengeslacht zou kunnen worden.

Zij doet een beroep op zijn reinen, idealen wil, en pleit tegelijk met heftigheid tegen zijn politieke raadgevers: hij moet niet naar valsche voorlichters luisteren, maar zelf handelen naar zijn beste weten en g*e*weten. En verder zegt zij:

'Ich vermag's mit dem Volk zu reden.... ik ben in staat, het van zijn eigen krachten bewust te maken, zoodat het een sterke wacht om den koning wordt en zich niet als de pionnen van het schaakspel door vreemde handen bewegen laat.'

Intusschen naderde het Koningsboek zijn voltooiing.

Den 19en Februari 1843 had Bettina eenige gedeelten er uit aan Varnhagen voorgelezen. In dezelfde maand leerde zij den jongen Zwitserschen student Heinrich Grünholzer kennen, die een geregelde gast in haar woning werd. (Deze jonge man hielp haar ook, onderzoekingen in te stellen over bestaande toestanden der ergste armoede, en stelde haar al zijn aanteekeningen ter hand, waarvan Bettina een dankbaar gebruik maakte.)

In Juli 1843 verscheen Bettina's werk: *Dies Buch gehört dem König,* echter anoniem, en werd aan den koning toegezonden met een begeleidend schrijven van Bettina, waarin zij zegt aan het slot:

‘Dem Volk Genius sein, es umfassend stärken und erleuchten zur kühnen Tat, das ist des Königs Beruf, aber er achte der falschen Politik nicht, die Steine in den Brunnen wirft, um den Widerschein zu trüben einer höheren Erleuchtung. Die echte Politik musz Erfinderin sein, sie musz die Bedürfnisse wecken durch neue höhere Begabung und jedem Reiz musz sie zuvorkommen mit Fülle und dem Volke lehren, alle Geisteselemente furchtlos durchdringen und seine Kräfte grenzenlos ausbreiten. Der Genius nur kann Fürst sein! Und unser König wollte der unumschränkter Genius sein! Stieg' das Ideal der Zeiten in seinem Geist uns auf! All dies ist mir durch den Kopf gegangen, als ich mein Buch schrieb.’

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.
(Wordt vervolgd.)

[Dankbericht]

L.G.V. Met het nieuwe jaar weer Uw prachtige bloemen.... èn Uw brief. Er zijn woorden, die ons de tranen in de oogen drijven, en die tegelijk een krachtige stimulans zijn om te blijven volharden. Met gróóte erkentelijkheid en de innigste wenschen voor Uw welzijn,
Uwe J.K.

Bibliographie.

Van Menschen en Dingen in Amerika, door Prof. Dr. J.G. Sleeswyk. (Amsterdam, Scheltens & Giltay.)

Menigeen zal bij het verschijnen van dit boek hebben uitgeroepen: ‘Alweer een boek over Amerika’. Inderdaad, de hoeveelheid literatuur over de groote republiek aan de overzijde van den oceaan neemt zoo langzamerhand een ontstellenden omvang aan. Vooral bij onze Oostelijke buren verdringt het eene Amerika-boek het andere.

Dit professorale geschrift onderscheidt zich echter in menig opzicht van diverse andere boeken over hetzelfde onderwerp. De auteur heeft zich niet alleen tot taak gesteld, om steden, fabrieken, enz. te bezoeken en dan te verhalen, welken indruk dat alles op hem gemaakt heeft, doch Prof. Sleeswyk heeft er naar gestreefd een overzicht te geven van de verschillende aspecten van het zoo veelzijdige Amerikaansche leven. Bovendien beseft hij ten volle, met een jong volk te doen te hebben, dat niet alleen ondeugden bezit, (zooals vele Amerika-reizigers ons in hun noodzakelijkgeachte reisbeschrijvingen willen doen gelooven), doch dat de onderdanen van Uncle Sam wel degelijk ook groote deugden de hunne kunnen noemen en, het tijdperk van grof materialisme reeds gedeeltelijk achter zich hebbende gelaten, langzamerhand trachten zich een geestelijke cultuur eigen te maken.

Het is een groote fout te meenen, dat alle Amerikaansche steden ongeveer hetzelfde aspect bieden. Na het lezen der beschrijving van een tocht door elf Amerikaansche steden zal het ook den geregelden bioscoopbezoeker wel duidelijk zijn geworden, dat er een hemelsbreed verschil in karakter bestaat tusschen New York en New Orleans, om maar eens een voorbeeld te noemen.

Wij schreven hierboven reeds, dat men in Amerika heden ten dage niet alleen oog heeft voor praktische dingen des levens, voor de stoffelijke zijde der beschaving. Als bewijs voor deze stelling vertelt Prof. Sleeswyk ons het een en ander van de Amerikaansche wetenschap, van onderwijs en kunst, van literatuur en bibliotheken. Velen, die bij het woord Amerika alleen denken aan Amerikaansche industrie, zullen met niet geringe verwondering lezen, dat er in dat groote land niet minder dan 5000 openbare bibliotheken zijn en dat bijv. de New York Public Library meer dan 11 millioen boeken per jaar uitleent.

Men vindt verder natuurlijk bijzonderheden omtrent het sociale leven, omtrent de sociale wetten, het actueele werkloosheidsvraagstuk (helaas slechts met enkele woorden aangestipt), toerisme, de misdaad, het gevangeniswezen, het bevolkingsvraagstuk, enz. Van het allergrootste belang achten wij echter hetgeen verteld wordt omtrent de beide brandende problemen, welke het geheele leven der Amerikanen beheerschen, n.l. het drankverbod (door de verkiezing van Roosevelt tot president inmiddels in een ander stadium gekomen) en het negervraagstuk. Hoeveel er ook over dit laatste probleem geschreven moge zijn: het is nog niemand gelukt om een practische oplossing van deze moeilijkheid aan de hand te doen. Zooveel is zeker, dat de gekleurden in de Unie zich, eindelijk, van hun in de grondwet vastgelegde en vooral in het Zuiden met voeten getreden rechten bewust worden en dat de toekomst ons op dat gebied ongetwijfeld nog menige verrassing zal baren. Volkomen terecht heeft de secretaris van de National Association for the Advancement of Coloured People kortgeleden verklaard, dat de sterkste procommunistische invloed onder de negers wordt uitgeoefend door de lynchers, de leden van den Ku Klux Klan en door hen, die de kleurlingen van hun kiesrecht berooven, hen buiten de gemeenschap willen sluiten en hun economische kansen onthouden. Het is aan het Amerikaansche volk zelf, om rustige en goedgezinde kleurlingen al of niet in de armen van communisme en revolutie te drijven.

Een beschrijving van een reis door de States ware niet volledig zonder een enkel woord over de schitterende Nationale Parken en Monumenten. Ook Prof. Sleeswijk blijkt diep onder den indruk van het prachtige werk, door de Amerikaansche regeering verricht.

Er is geen ander groot volk ter wereld, dat op zulk een verzameling van nationale parken kan bogen. De National Parks en National Monuments vormen een organisatie van hooge ideëele waarde, ten voorbeeld strekkende aan de geheele wereld.

Vermelden wij ten slotte, dat zeer fraaie en up-to-date foto's (dit laatste attribuut is vooral bij Amerikaansche foto's niet van belang ontbloot) in niet geringe mate tot de waarde van deze zeer leesbare reisbeschrijving bijdragen.

Bengt Berg: *De vliegende draak. De lammergier van den Himalaya.* Bewerking van Rinke Tolman. (Den Haag, Leopold's Uitgevers-Mij., 1932.)

Zoo langzamerhand heeft de Zweedsche onderzoeker Bengt Berg een wereldvermaardheid verkregen, als schrijver en als fotograaf. Zijn werken zijn in vele talen overgebracht en oogsten overal een alleszins verdiend succes. Deze man, die slechts met een camera en met een onuitputtelijke dosis geduld gewapend, tot in de afgelegenste oorden doordringt, om dieren in hun natuurstaat te fotografeeren, behoort tot die kleine groep van idealisten, wier aantal in onze huidige, door de techniek beheerschte wereld, met den dag afneemt.

Ditmaal wordt foto-jacht gemaakt op den lammergier in de ontoegankelijke rotsholen en spelonken van het Himalaya-gebergte, het ‘dak van de wereld’. Geen deel der wereld bezit voor den Europeaan van de twintigste eeuw zooveel geheimzinnigs als deze oorden, waar volgens oeroude overleveringen de wieg der menschheid zou hebben gestaan. Een waas van geheimzinnigheid omhult het verboden land Tibet, welks priesters in het bezit beweren te zijn van magische krachten. Voeg daarbij de onbeschrijfelijke pracht en woeste schoonheid van den Himalaya, de sprookjesachtige plantengroei in de dalen en de eeuwige sneeuw op de ongenaakbare toppen, dan zal men begrijpen, dat dit boek niet alleen waarde bezit als relaas van een foto-expeditie, doch ook als beschrijving van een reis door nagenoeg onbekende streken.

Niet ten onrechte noemt Bengt Berg den lammergier den Vliegenden Draak, want de meest stoute fantasie zou zich geen

weerzinwekkender vogel kunnen indenken. De Tibetanen vereeren dezen draak als een heilige vogel, waaraan het waarschijnlijk te danken is, dat dit dier zich nog in het Himalaya-gebergte heeft kunnen handhaven. Met taaie volharding slaagt Berg er ten slotte in, het nest der gieren binnen te dringen, door zich in een met klimplanten gecamoufleerde mand aan staaldraden langs de rotsen te laten afzakken. Van uit deze schuilplaats weet hij zijn foto's te vervaardigen, afbeeldingen van zulk een zeldzame schoonheid, dat deze op zichzelf dit boek tot een begeerenswaard bezit maken. Een blik op de foto's overtuigt ons meer van den woesten aard dezer vogels, dan woorden het zouden kunnen doen.

Bengt slaagde er zelfs in een gevecht tusschen een wolf en verschillende gieren op de fotografische plaat te vereeuwigen.

Behalve dierenfoto's, vindt men in dit boek ook tal van prachtige opnamen van het hoogste gebergte der aarde, van de bewoners dezer onherbergzame oorden, en van hun vreemde godsdienstige ceremonieën. De schrijver zelf verklaart, dat noch zijn woorden, noch zijn foto's ook maar bij benadering meer dan een glimp weergeven van de werkelijke toovermacht, die zich in het nachtelijk schouwspel van een godsdienstige ceremonie openbaarde.

Ongetwijfeld behooren de in dit boek opgenomen foto's tot de zeldzaamste, die ooit in een reisbeschrijving werden opgenomen.

De vertaling van Rinke Tolman is ook ditmaal wederom uitstekend.

Vergif, door dr. P.H. van der Hoog. (N.V. Batteljee & Terpstra, Leiden.)

Wel een bijzonder onderwerp om over te schrijven: vergif. De titel op zichzelf reeds werkt in hooge mate fascineerend, want aan het begrip ‘vergif’ verbinden wij onwillekeurig allerlei romantische geschiedenissen uit oude tijden, toen het uit den weg ruimen van vijanden door middel van vergif eer regel dan uitzondering was.

Het is echter een verkeerde veronderstelling, om onder vergif alleen die stoffen te verstaan, die in het lichaam gebracht moeten worden, om daar hun vernietigende werking te ontvouwen. De schrijver uit reeds op de eerste bladzijde de meening, dat ons geheele moderne leven eigenlijk een chronisch vergiftigingsproces

is, zoowel lichamelijk als geestelijk. Infectieziekten, dieetfouten, psychische invloeden vormen slechts enkele der factoren, die een intoxicatie van het organisme veroorzaken.

Op boeiende en voor elkeen begrijpelijke wijze vertelt dr. van der Hoog van den strijd der medische wetenschap tegen de infectieziekten en van de nieuwste overwinningen van den menschelijken geest op dat gebied. Wat de eigenlijke vergiften betreft, zoo ontbreekt uit den aard der zaak een historisch overzicht niet. Aan het beruchte kooloxyde worden enkele bladzijden gewijd, om er toch vooral op te wijzen, dat dit gas zijn werkzaamheid op verschillende wijzen kan ontplooien en dat de grootste voorzichtigheid geboden is, wil men niet alleen een doodelijken afloop van een vergiftiging, doch ook blijvende schade voor het organisme voorkomen.

Hoogst belangwekkend is ook hetgeen de auteur vertelt over de werking van haschisch, alcohol, opium en cocaïne, welke stoffen in ons huidige gejaagde leven helaas meer en meer als narcotica gebruikt worden, ondanks den verwoeden strijd van de overheid tegen opium en cocaïne.

De titel lijkt ons voor dit populair-medische geschrift niet in alle opzichten juist gekozen, daar het boek een massa wetenswaardigs op medisch gebied bevat buiten het vrij eng begrensde onderwerp ‘vergif’. De inhoud geeft veel te denken over diverse levensverschijnselen, welke ons meestal zoo vanzelfsprekend en gewoon voorkomen, dat wij niet naar het hoe en waarom vragen. En dr. van der Hoog doet zich als een gids kennen, die niet aan de oppervlakte der verschijnselenwereld blijft hangen, doch tracht door te dringen tot de oorzaken van ziekte en dood.

F.S. Bosman.

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.
(Vervolg van blz. 136.)

Derde bedrijf.

Den volgenden morgen.

Eerste Tooneel.

William, Eefje (zij staan bij 't venster rechts, kijken naar buiten).

W i l l i a m :

(na 'n stilte)

Zie, de wereld plukt de bloem van 'n nieuwen dag! -

(pauzetje)

Elke morgen geurt en kleurt als 'n herrijzenis. - Het leven is 'n geboorte zonder einde. - We staan zonder ophouden aan 'n begin.

(Eefje laat haar hoofd aan z'n schouder rusten. Pauzetje)

- Waarom huil je nu, Eefje? Je moest juist gelukkig zijn! *Ik* ben 't toch ook, dit oogenblik? En wat doet tijd er dan toe? Wie even 't geluk kende, verliest 't nooit meer geheel. Maar, ach, tranen zijn altijd de hoogste blijdschap! Laat ik die dauw van je oogen kussen. Dat zal niet branden, Eef, maar je koelen en je oogen zullen klaarder schijnen dan ooit

(kust haar)

- Zie je, nu lach je al weer 'n beetje! Dat komt, omdat je went aan je geluk en dan neem je 't zoo zwaar niet meer. Nieuw geluk zou ons spoedig breken. Daarom moet 't oud worden, heel gauw oud!

(ze maken zich weer van elkaar los Pauzetje)

Kijk, Eef, je bent 'n mooie verrukking voor me geweest en ik voor jou. Het heeft ons hart rijker gemaakt en, al gaan we nu

van elkaar, we hebben niet verloren. De nieuwe vlam, die in ons brandt, behoeft toch niet te dooven? Ik zal haar voeden door aan je te denken als aan iets, dat als 'n kort wonder in m'n leven is gekomen. En jij, Eef, je bent gegroeid in deze uren, je wezen is voller geworden en dat zal je bijblijven

(zachter)

ook bij je man. *Hij* plukt de vrucht, die in je ziel gerijpt is, nee, ze valt hem zoo maar in den schoot! En of hij zijn rijkdom beseft of niet, jullie leven zal er mooier door zijn.

E e f j e :

(met 'n droevig lachje)

Jij bent 'n dichter!

W i l l i a m :

(gehinderd)

Zeg dat niet! Ja, van m'n vàk! Maar verder ben ik toch 'n mènsch, net als jij! Wat ik nu en dan op papier zet, komt er minder op aan. Van je *leven* moet je 'n gedicht maken en dat kan iedereen, die wil. Doe dat ook, Eef. Leg in elk van je daden iets van je hart, van je hoop en je illusies, en het kleinste wordt er groot door en....

(houdt even in, bezint zich dan, slaat plots om met 'n half-luiden lach)

Ach, goddelijke Eef, 't schijnt toch eenmaal je noodlot te zijn, dat je altijd 'n predikant naast je moet hebben!

E e f j e :

(na 'n oogenblik, langzaam)

Dat gedicht van je.... wil je zeker terug hebben?

(zoekt naar 't papier, dat ze bij zich heeft)

.

W i l l i a m :

(snel)

Nee, vergeet maar, 't me terug te geven! Ik heb 't immers toch in m'n hóófd! En dan, als 't bij jou blijft, wie weet, vind ik vanzelf de regels, die nog ontbreken. Of misschien voltooi ik 't juist nìet, om er niets aan te bederven, als 'n herinnering aan jou. Want, Eef, 't ongeschrevene is nog altijd 't mooiste. Maar, schat, als je weer eens iets van me leest, dat wèrkelijk 'n beetje mooi is, bedenk dan, dat jij er op jouw manier aan hebt meegewerkt, want wie kan zeggen, hoeveel nieuws je in me hebt doen

ontbloeien? En al wordt je naam in 't vers niet genoemd, 't zal je toch zijn, of ik tot je spreek en je zult me hooren en zièn, beter nog dan nu ik bij je ben. Want 't eeuwige, dat in me is, komt dan naar je toe en dat kent geen sluiers. -

(zich plots tot 'n anderen toon dwingend, wat 'm trouwens niet moeilijk afgaat)

En nu, Eef, sla wat om en we gaan eens kijken, of we nooit uit deze blijde gevangenis verlost worden! 't Verwondert me eigenlijk, dat ze ons vannàcht nog niet hebben opgespoord! Drommels, zóó gauw hebben ze ons toch niet opge-

geven? Nee, natuurlijk, van morgen zijn er minstens 'n paar ‘Good Luck’ 's op zoek gegaan, wie weet, met reddingsbrigades en meer van die gewichtigheid. 't Zal ze meevallen, als ze ons zien! Maar daarvoor moeten we zorgen, dat we in den kijkerd loopen. Ze denken niet, dat ik den bovenweg heb genomen. We gaan even voorbij de kromming, waar m'n oude kast gisteren zoo smadelijk 't leven liet. Daar heb je 't gezicht op den grooten weg en, als er iets passeert, zullen we zien, op een of andere manier de aandacht te trekken.

(niet zonder innigheid)

Blijf zoolang nog bij me, Eef, *buiten.* Dat kan ons niet anders dan *sterken.* - Je zucht, Eefje? Ach, zuchten zijn de gebeden der ziel. Laat ze maar opstijgen! Daar kan enkel goeds van komen.

(haar even tegen zich aan drukkend)

Ach, je hartje beeft als 'n duif, hè? Ze wil met haar vleugels klappen, maar ze is zoo bang, zoo bang!

(sterk)

Nooit bang zijn, Eef, voor niets, voor niemand! Altijd alles recht in 't gezicht zien, met moed in 't hart en eeuwig vertrouwen! Zie den klaterenden dageraad! Geeft hij om den nacht, die was of om den nacht, die zal komen? Hij jubelt, zonder angst, of eeuwig enkel dit heerlijke uur zal bestaan. En hij spreidt zijn glansen, niet vragend naar de duisternis van straks of zooeven. Zie alleen naar 't licht, Eefje! Dat wordt ons geschonken. Al 't andere blijft ons verborgen. - Kom! Vóór de anderen er zijn!

(Eefje knikt en haast zich weg door de 1e deur rechts. William drentelt 'n oogenblik heen en weer.)

Tweede Tooneel.

William; Du Four en Wildink komen van links, jassen aan, hoeden op, eenige bagage met zich dragend. De aanwezigheid van William, hoewel die te verwachten was, verrast hen toch onaangenaam. -
'n Stilte. (Later Eefje.)

William:

(ironisch)

Zoo, gaan de heeren 'n eindje op stap?

Du Four:

(grommig)

Ja, we kunnen hier toch niet eeuwig blijven!

William:

Enne.... meneers's.... zuster?

Wildink:

(in de war)

Die kan niet zoo goed loopen.

William:

(na 'n oogenblik)

De heeren zijn natuurlijk geheel

vrij, te doen en te laten wat ze zelf willen. Alleen, ik geloof niet, dat u er hard mee op zult schieten. De afstanden zijn hier enorm en, vóór u 'n eind uit de voeten is, haalt 'n ‘Good Luck’ u, van welken kant ook, toch in.

Du Four:

(snel)

Maar weet je zeker, dat er 'n wagen op komst is?

William:

Dat spreekt vanzelf! En ik denk wel meer dan een. De dienst moet doorgaan, en ze hebben ons toch gemist? Ja, ze laten daar hun medemensch zoo maar aan z'n lot over!

(Wildink en Du Four zien elkaar besluiteloos aan.)

Du Four:

Ja, dan....!

Wildink:

Dan....

William:

Ik zou hier maar kalmpjes wachten, als ik u was Wat 'n mensch gebeuren moet, ontloopt-ie tòch niet!

(Du Four ziet hem wantrouwend aan, Wildink neemt hem schuw van ter zijde op. Dan gaan ze, tegen hun zin, bij de schouw zitten. William drentelt weer even heen en weer. - 'n Pauzetje. - Dan, weer sterk ironisch:)

De heeren hebben gisteren nog lang gezellig zitten praten, hè?

Du Four:

(quasi onverschillig)

Och!

William:

En is dat in orde gekomen, dat misverstand?

Du Four:

(nog niet begrijpend)

Wat?

William:

Van die papieren of zoo iets, die meneer dààr

(op Wildink doelend)

in....

(met nadruk)

bewaring had gegeven?

Du Four:

(weer quasi onverschillig)

O, ja!

William:

(met zeer duidelijke bedoeling)

Ach, er valt over alles altijd ten slotte te pràten. Als je 't samen eens *wilt* worden, is er wel 'n weg!

Du Four:

(plots, opspringend)

Zeg us, waar bemoei je je eigenlijk mee?

Wildink:

(nu eveneens met eenigen durf)

Ja, dat wou ik ook wel eens vragen!

Du Four:

(met 'n dreiging in de oogen)

En wat was je met ons van plan?

William:

(na hen 'n oogenblik, voor z'n eigen vermaak, eenigszins uit de hoogte te hebben bekeken, rustig)

Maken jullie je niet ongerust! Dat is juist 't eigenaardige en misschien ook 't immoreele van me, dat ik me nooit met iets bemoei. De dingen

gaan langs me, ik bekijk ze, ze interesseeren me even als ‘geval’ en verder raken ze me weinig. Ik ben dan ook heelemaal niets van plan. Ik voel me volstrekt niet geroepen om als vergelder of als 'n soort engel der gerechtigheid te fungeeren. Ik treed niet tusschenbeide in zaken, die betere en hoogere machten aangaan dan mij. Trouwens, wat wèèt ik? Niets! Ik veronderstèl alleen maar. Ik heb ièts gehoord, ièts gezien, maar directe mededeelingen zijn me niet gedaan. En wat behoef ik me in 'n anders aangelegenheden te verdiepen? Wat dat betreft, blijft m'n geweten dus onbezwaard.

(weer met spot)

Maar 't geval heeft werkelijk m'n belangstelling gehad en ik dank den heeren nog wel zeer, dat ze me 'n blik hebben willen gunnen in menschlijke afgronden, waarvan ik tot nu slechts fantaseerde.

(met 'n soort buiging)

Hartelijk dank!

(keert hun den rug toe, blijft in den fond. De anderen zien elkaar aan, niet op hun gemak.)

Du Four:

(na 'n oogenblik, smoezend, toch kort)

Ik vraag me af: is-ie te vertrouwen?

Wildink:

(bijkans met zelfbeklag)

Hij zal me toch niet willen aanbrengen!?

Du Four:

Sssst! -

(op z'n voorhoofd wijzend)

Hij is niet heelemaal zuiver. De dominee liet iets los. Hij doet aan schrijven en van die malligheid. Dat is misschien nog onze kans. Met 'n ander zou je meer last hebben.

Wildink:

(tracht 't alles in z'n hoofd te verwerken)

O!

(Eefje komt terug van rechts, hoed op, mantel aan.)

William:

(op 'r toetredend)

Ha, m'n bekoorlijke wandelgids, m'n lieve wegwijzer! Welaan, laat ons de bevrijding hier naar toe lokken! -

(plots)

A propos, ik heb zoo'n idee, dat een van de heeren wel 'n revolvertje bij zich heeft!

Du Four:

(knorrig, onverschillig)

En wat dan nog?

William:

(onverstoorbaar in z'n humeur)

Dan zou ik het vriendelijke verzoek tot u willen richten, mij dat dingetje 'n poosje af te staan.

Du Four:

(kort)

Waarvoor?

William:

Voor uw en ons aller welzijn! Ik ga namelijk met de hooggeachte echtgenoote van onzen geestelijken verzorger - wat zijn we hier toch van alles voorzien, hè? Zelfs 'n eigen huisprediker ontbreekt niet! - op de koekeloer, of men ons niet tracht

op te visschen. Maar daar men in 't algemeen meer naar beneden dan naar boven vischt, zou 't kunnen zijn, dat de reddende hengel niet tot ons reikte. Los ik echter 'n schot - en ik verzeker u, dat dàt hier klinkt! - licht kijken ze dan ook eens opwaarts. Wilt u dus....

(met 'n ontfutselend gebaar)

voor 't goede doel!?

Du Four:

(zacht en kort)

En als ik je 'm geef, verraad je ons niet?

William:

(snel en zacht)

Ik hèb niets te verraden. 'k Weet nergens van. Ik tréèd niet tusschenbeide. Ik *schiet* alleen en wie of wat daar op komt, dat gaat buiten me om.

Du Four:

(vertrouwend)

Goed!

(haalt 'n revolver uit z'n achterzak)

Daar!

William:

(de revolver aannemend, weer luid)

Ha, dat is eerste klas! Daar hou je d'r heel wat mee van je lijf. U schijnt op alles te zijn voorbereid! -

(tot Eefje)

Komaan, schoone dame, we gaan op jacht, maar op buit, dat wel gevangen wil worden!

(tot de anderen)

Als we beet hebben, krijgt u

(op de revolver wijzend)

draadloos bericht. - Kom!

(Met Eefje af in den fond. Men ziet ze door 't raam links passeeren)

Derde Tooneel.

Wildink, Du Four; daarna Charlotte.

Wildink:

(na 'n oogenblik, heen en weer loopend, in angst, met horten en stooten)

Ik weet niet, of ze me zoeken. En moet ik dan hier blijven en wachten of doe ik beter met te gaan?

Du Four:

(met iets van galgenhumor)

Waar moet je naar toe? Hij

(op William doelend)

zei 't toch? Natuurlijk zoeken ze je, vadertje. Je staat toch gesignaleerd? Hoe had *ik* je anders in dat hôtel in de gaten gekregen? En toen ik die weggemoffelde letters op je bagage zag, hoefde ik niets meer te vragen! Maar of ze je nu al op 't spoor zijn? Ik zou 't haast niet denken.

Wildink:

(als voren)

Maar je weet 't toch nooit, je weet 't nooit!

Du Four:

(onverschillig)

Natuurlijk, je weet 't nooit.

Wildink:
Dan heb ik dat alles voor niets gedaan! Afschuwelijk!

Du Four:
Ja, mannetje, zeker van je zaak ben je met gapperij

nooit. - Maar ik zou me nou maar niet van streek maken. Dat helpt heelemaal niet. En voor 't oogenblik kan je niets gebeuren. Als ze je zoeken, doen ze dat langs de groote lijn. Ja, ze jakkeren je hier in 'n bus achterna!

Wildink:

(iets gerustgesteld)

Ja, dat had ik ook al gedacht.

(na 'n oogenblik)

Zoeken ze u ook?

Du Four:

(met praats)

Mij? waarvoor?

Wildink:

(in z'n schulp kruipend)

Nee, 'k dacht zoo maar.

Du Four:

Maar ik zou toch liever niet willen, dat ze me hier bij jou troffen. Want zóóveel vriendschap zal je niet voor me gekregen hebben, dat je d'r mij ook niet in betrok!

Wildink:

(verwijtend, doch niet scherp)

Hebt u ànders verdiend?

Du Four:

(luchtig)

M'n hemel, ieder zoekt z'n voordeel, hè?

('n korte stilte. Charlotte verschijnt rechts, 1e deur. Op 't zien der twee mannen echter, die haar ook ontwaren, trekt ze zich weer terug. Du Four is op de gedachte van iets gekomen. Hij peinst 'n oogenblik. Dan, leuk, met 'n knipoog:)

In orde, wat?

Wildink:

Wat bedoel je?

Du Four:

'n Echte hôtel-schat, hè? Ik kèn dat. 't Is, dat ik voor zaken op reis ben; anders.... En je brengt er 'n hoop duiten mee zoek.

(suggereerend)

Maar ach, je moet toch wàt met je geld doen, hè? Je wilt er toch éénig pleizier van hebben, niet? Enfin, 'k zal nog eens zien. Ze is de moeite waard.

(draait zich op de hielen rond, fluitend. Wildink, voortdurend ongerust, staat zichzelf in den weg. Dan loopt hij naar de fond-deur.)

Du Four:

(scherp)

Wat ga je doen? Je haalt toch geen malligheid in je hoofd?

Wildink:

(benauwd)

Ik moet wat lucht hebben, lucht!

(af in den fond; men ziet hem rechts passeeren.)

Vierde Tooneel.

Du Four, alleen; daarna Charlotte.

Du Four:

(ziet hem spottend na)

Hè, hè! Die leert 't nooit!

(na 'n kort oogenblik hoort en ziet hij Charlotte's deur weer opengaan. Onwillig wendt hij zich naar 't raam links, kijkt naar buiten. Charlotte verschijnt rechts.)

Charlotte:

(na 'n korte stilte)

Goeie morgen.

(pauzetje)

Goeie morgen!

(pauzetje)

O, krijgen we dàt weer!

(naar 'm toe gaand, vleierig)

Wil je nu wel eens dadelijk heel vriendelijk....

Du Four:

(zich omkeerend, barsch)

Bliksem op!

(loopt van haar weg naar de schouw)

.

Charlotte:

(sussend)

Hè hè! -

(bekennend)

Nu ja, ik wàs gister onaardig, maar....

Du Four:

(fel)

Onaardig? Je hebt me d'r bijna bijgelapt! Slons!

Charlotte:

(berustend)

Goed! Scheld me maar, scheld me maar!

Du Four:

(satanisch)

Dat vind je soms immers zoo heerlijk!

Charlotte:

Stil toch! - Ja, ik wist gister niet, wat ik deed. 't Was zoo'n vreeslijke avond! Ik dacht, dat 't met me gedaan was. En dat maakte me zoo bang, zoo bang! Maar dat was natuurlijk allemaal onzin. Dat begrijp ik nu. Vannacht had ik al spijt. Toe, wees nou lief! Ik was zoo kapot. Nu heb ik goed geslapen, nu ben ik de oude Charlotte weer, die zooveel van je houdt, die alles voor je doet! Toe, geef me 'n zoen! Toe!

(dringt zich tegen 'm aan.)

Du Four:

(geeft zich nog niet geheel gewonnen)

En als je morgen weer met die kunsten begint of overmorgen? Ik ben geen oogenblik veilig!

Charlotte:

(aandringend)

Nee, nee! Geloof me! Je kent me toch? Wees lief, wees lief!

(zoent 'm, half tegen zijn wil, op den mond.)

Du Four:

(zich van 'r losmakend)

Enfin, 'k zal je nog 'n kans geven.

(naar 't raam rechts kijkend)

Pak dat zaakje maar goed aan en.... 'k Geloof, dat ie weer hier heen komt.

Charlotte:

(snel begrijpend, kijkt eveneens)

Maar je hebt 'm toch alles afgenomen?

Du Four:

(snel)

Ja, 'k zal gek zijn! Vannacht hebben we natuurlijk weer alles....

(hoonend)

éérlijk samen gedeeld! Anders had hij er *mij* toch ook bijgelapt? - 't Viel me niet eens mee. Toen-ie er van door ging, was er misschien al meer te kort dan over! Enfin! In elk geval is 't nog wel de moeite waard, dat je er hem om flikflooit. 't Zou zonde zijn, om die helft heelemaal aan hem te laten. - Ssst!

(houdt zich gereed, snel naar links te verdwijnen.)

Charlotte:

(de hand even voor de oogen)

't Is zoo'n vreeslijke man!

Du Four:

(onverschillig)

Ach, wat, alle mannen zijn vreeslijk!

(plots, met 'n zwier)

Behalve *ìk* natuurlijk!

Charlotte:

(zacht, met 'n huivering)

Jij kan ook vreeslijk zijn.

Du Four:

(half gemeend)

O, begint 't weer? Dan....

Charlotte:

(snel omslaand)

Nee, nee, ik zeg maar wat. 't Komt alles, omdat ik zoo verschrikkelijk van je hou!

(smeekend)

Niet leelijk zijn, niet leelijk....

Du Four:

(wijzend op Wildink, die door 't raam rechts zichtbaar wordt)

Ssst!

(met 'n paar gebaren en nog 'n blik drentelt hij af naar de keuken.)

Vijfde Tooneel.

Charlotte, alleen. Vlak daarna Wildink, later Schakel. Charlotte huivert nog even, verzet zich daar dan tegen. Wildink komt terug door de fond-deur. Ze staan elkaar 'n oogenblik aan te kijken.

C h a r l o t t e :

(innemend)

Is u al buiten geweest, meneer?

W i l d i n k :

Ja.

C h a r l o t t e :

't Is zeker wel heerlijk, niet?

W i l d i n k :

Je frischt er tenminste wat van op.

C h a r l o t t e :

Ach, als je er, zooals ik, altijd alleen op uit moet gaan, kom je er zoo niet toe.

W i l d i n k :

Dat begrijp ik.

C h a r l o t t e :

U wandelt ook graag. Gister nog....

(houdt onwillekeurig ineens in)

.

W i l d i n k :

(snel, dat onderwerp voorbij te gaan)

Ja, ja.

(Charlotte wendt zich 'n oogenblik van hem af, naar de schouw 'n Korte stilte. Schakel verschijnt aan de keukendeur.)

S c h a k e l :

(nijver)

Komt u allen ontbijten! Er is pap en thee. We moeten werkelijk nog tevreden zijn!

W i l d i n k :

(evenals Charlotte met 'n aarzelende houding)

Ja, ja.

S c h a k e l :

O, er is volstrekt geen bezwaar voor de dames! Onze gastheer ligt in 't bijkeukentje, geheel afgesloten. Hij voelt

zich nog niet te best. Ik hoor, dat m'n vrouw uit is gegaan. Met 'n nuchtere maag, hoe onverstandig! Enfin, ze neemt straks dan wel iets. Komt u? En roept u de anderen? Of alles wordt koud!

(snel weer af. Charlotte en Wildink staan onhandig en besluiteloos.)

C c h a r l o t t e :

(na 'n oogenblik, met 'n polsende bedoeling, doet 'n stap naar de 2e deur rechts)

Zal ik uw zuster even....?

W i l d i n k :

(plots)

Nee, laat u haar!

C h a r l o t t e :

(weer na 'n stilte)

O, dat weer gisteravond! 't Heeft me zoo aangepakt. Dat gevoel dat je er zoo in eens uit kan zijn! Dan denk je: waarvoor leef je eigenlijk? En je begrijpt niet, dat je je over allerlei dingen zooveel moeilijkheid maakt!

W i l d i n k :

(met 'n diepen zucht, langzaam)

Ja, 't leven is kort en hard.

C h a r l o t t e :

(luchtiger)

Daarom moet je nergens te zwaar over denken en alles maar zoo pleizierig mogelijk opnemen!

W i l d i n k :

(met iets van verborgen wanhoop)

Ja, *genieten* wil 'n mensch toch ook nog!

C h a r l o t t e :

(met 'n begin van coquetterie)

Daarom! - Blijft u lang op reis?

W i l d i n k :

(weer in z'n gedachten)

Ja, wel lang.

Charlotte:

Ik ook!

(pauzetje)

Ik wilde u vragen....

Zesde Tooneel.

Charlotte, Wildink; Mevr. Wildink komt uit de 2e deur rechts. Alle drie staan 'n oogenblik zwijgend tegenover elkaar.

Charlotte:

(quasi ongedwongen)

O, daar is uw zuster al!

(met 'n beweging naar links)

We zien u dan wel dadelijk aan 't déjeuner. Hahaha, 't déjeuner! Stel u voor, pap met.... O, 't is om je te begillen!

(luidruchtig af in de keuken. Wildink staart haar 'n oogenblik na. Mevr. Wildink, nog steeds geslagen door 't gebeurde van den vorigen avond, staat zwijgend aan de deur.)

Mevr. Wildink:

(na 'n stilte, zacht)

Man!

(na 'n pauzetje, haast smeekend)

Man!

Wildink:

(keert zich om, kort)

Wat is er?

Mevr. Wildink:

(schrikt even om dien toon, welken ze niet verwachtte; dan snel, nerveus)

Ach, ik heb vannacht over

alles nagedacht. 't Blijft verschrikkelijk, maar of we nu teruggaan, wie bereikt er iets mee? Misschien kunnen we zóó ver komen, dat ze je niet meer achterhalen. Dan hoef je dat ééne, afschuwelijke tenminste niet te ondergaan. Is 't leelijk van me? Ach, ik kan niet zien, dat ze jòu.... En zóó zullen we ook genoeg boeten!

(wringt zich wanhopig de handen)

.

Wildink:

(na 'n oogenblik, onwillig)

Wat praat je toch? Natuurlijk ga ik niet terug!

Mevr. Wildink:
O, ben je dat dan nu toch besloten? Gister....

Wildink:

(alsvoren)

Gister was gister! 's Morgens zie je de dingen anders, verstandiger. God allemachtig, wat we ons allemaal in 't hoofd haalden! Zenuwen, anders niet. Ik moet zien weg te komen, zoo ver mogelijk!

Mevr. Wildink:

(aandoenlijk van toewijding)

Ik zal met je gaan, waarheen je wilt. En ik zal nog voor je doen, wat ik kan.

Wildink:

(plots, hard)

Nee, jìj, jìj gaat terug.

Mevr. Wildink:

(verstarrend)

Wat zeg je?

Wildink:

(snel)

Ja. Aan 't eerste spoorstation gaan we van elkaar. Ik moet m'n geluk alléén beproeven!

Mevr. Wildink:

(alsvoren)

Waarvoor?

Wildink:

(hoogst geprikkeld)

Mensch, begrijp je dat dan niet? Je staat me in den weg! Je belemmert me in m'n vrijheid. Als ik mezelf nog redden wil, moet niets me meer binden!

Mevr. Wildink:

(met 'n laatste poging, innig smeekend)

We hebben ons heele leven toch samen....

Wildink:

(slaat de handen aan z'n hoofd, op 't punt, uit te barsten)

O, God, dat heele leven, dat heele leven! Dat weet ik wel. Maar we staan nu toch voor 'n groot ding!

Mevr. Wildink:

(alsvoren)

Daarom juist, man. We....

Wildink:

(alle verdere overreding afsnijdend)

Daarom juist moet 't uit zijn, begrijp je, uit!!

Mevr. Wildink:

('t nòg niet geheel opgevend)

Maar ik...

Wildink:

(plots, met z'n gezicht vlak voor het hare, in uiterste dreiging)

Is dat van gister je niet genoeg geweest?

Mevr. Wildink:

(deinst achteruit, de handen voor de oogen)

O, God! O, God! O, God!

(valt neer op 'n stoel, geheel rechts. Wildink blijft 'n oogenblik in den fond ziedend heen en weer loopen.)

(Slot volgt.)

Lawrence - Rilke - Huxley
Eenige punten door J.A. van der Made.

Hoe een geesteshouding, lang aangebeden, lang beleden, en ten slotte ten top gevoerd, eindelijk een terugslag in leven roept, die naar vervolledigende waarheden - waar noodig, zelfs naar tegenstrijdigheden - zoekt: van dit onontkoombare spel zijn Lawrence als de terugslag, Rilke als de volmaking, de gedreven pionnen.

Waar Rilke in de lijn, die den geest door verdieping en mystiek ten slotte tot een zoo machtig attribuut vormt, dat door zijn overschaduwing al het andere van het wezen den bloei wordt ontzegd en alle levenssappen uitvloeien in die eene volmaaktheid, - de verten heeft bereikt, zocht Lawrence, uit een andere laag van een ander volk geboren, langs de lijn, die van beginpunt af zich in tegengestelde richting strekt: dat deel van ons wezen, dat hem sinds eeuwen al vergeten of verwaarloosd en geminacht scheen, maar even diep-ingrijpend deel is van datzelfde wezen, dat den geest erkent als eigen goed - het lichaam - werd bij hem het middel om tot voelen en begrijpen te komen. Evenals Rilke bereikte Lawrence verten.

Beiden waren allereerst emotioneel, pas na het emotioneele volgde de intellectueele rechtvaardiging. Maar in tegenstelling tot Rilke, die het aan Heygrodt e.a. overliet zijn levenshouding te systematiseeren, kwam Lawrence tot deze bewustwording in zijn Psychoanalyse and the Unconscious en in de daaropvolgende Fantasia.

In beider geesteshouding overweegt het intuïtieve, beide bena-

deren hun problemen eigenlijk meer met een poëtischen dan met een streng logischen blik.

Tegenover hen staat de persoonlijkheid van Aldous Huxley, die wel in dezen tijd van bloei van het essay aan den kop gaat van een rij onafhankelijk critisch beschouwende intellectueelen - intellectueelen, volkomen toegankelijk voor de emotie, haar uitingen en haar gevolgen, evenwel in denken niet intuïtief.

Het lijkt mogelijk te veronderstellen, dat Rilke en Lawrence, zich bewegend in tegenovergestelde richting langs dezelfde lijn, elkaar ten slotte in het oneindige ontmoeten: te veronderstellen dus, dat het inzicht van Lawrence en dat van Rilke niet in wezen verschillen en behalve punten van overeenkomst, ook elkaar aanvullende aspecten hebben, hoe vreemd dat ook mag schijnen voor wie beiden kent.

En dat Huxley tusschen beiden in, of tegenover beiden, geen overgang gevend, maar beiden begrijpend en voortzettend, staat.

In zooverre zou dan Lawrence minder als een reactie, dan als naast Rilke staand, naast Rilke zoekend, zij het in andere richting - kunnen worden aangeduid. Ook zouden dan punten moeten in het oog vallen, waar Lawrence en Rilke, de een aan het lichaam en de ander aan den geest, den mensch eenzelfde functie toedachten. Terwijl bij Huxley punten moeten voorkomen van beiden.

Deze punten naar voren te brengen en zoo allereerst Lawrence te trekken uit het valsche licht, waaronder twintigste eeuwsche heilige huisjes en Wertherachtige overgevoeligheid omtrent de alaangebeden geesteshouding (een geesteshouding, die Rilke tot Godsloochenaar promoveerde en Lawrence bestempelde als materialist!) hem hebben gebracht: dit lijkt nuttig en noodig.

Wanneer als grond van Lawrence's levensbeschouwing wordt aangegeven het evenwicht, dan is daarmee de diepere basis bereikt van zijn denken: zijn lichaamstheorie is een gevolg van deze evenwichtsidee, en als zoodanig secundair. Deze evenwichtsidee, die aandringt op evenwicht tusschen geest en lichaam, liefde en eenzaamheid, geven en nemen, is ouder dan Lawrence, ouder dan de Europeesche philosophie: de kern ervan ligt al in de vroegste oostersche denkbeelden.

Pas in dezen tijd, die gelijk weer andere, vroegere, zoo sterk den nadruk legt op het geestelijk deel van ons wezen: op gevende liefde en geestelijke liefde en geestelijke eeuwigheid, komt deze evenwichtsidee tot uitdrukking in een nadruk op het lichaam, op het eerlijke lichaam tegenover den aangebeden geest. De bijvoeging van het woord eerlijk ter vermijding van wat velen plegen te denken bij dit woord lichaam.

Dit lichaam bergt in zich de bron der eerste eenzaamheid: ons lichaam reikt maar tot de lichaamseinden, het is een afgesloten geheel, het is gaaf. Uit het lichaam komt voort de eerste vaste kennis van eigen identiteit en individualiteit: analytische oordeelen à priori. De gescheidenheid van de rest van het heelal is in het lichaam uitgedrukt en tegenover den geest, die geen primaire gescheidenheid kent, vormt dit de eerste dualiteit in ons wezen.

Ook deze begrippen hangen samen met de vroegste denkbeelden der mystiek. Ook het eeuwige zoeken naar rust: het evenwicht tusschen de twee krachten van deze dualiteit, hangt hiermee ten nauwste samen. Zoo ook het Godsgeloof: de harmonie.

Echter in deze richting zoekende, den nadruk leggend op het lichaam en de noodzakelijkheid het in eere te herstellen naast den geest: daar gaat Lawrence definitief van Rilke af. Wat Rilke met zijn vijf phasen voorheeft, staat diametraal tegenover Lawrence's doel. Waar Rilke zich uitsluitend wendt tot het innerlijk, tot opdrijving van die innerlijke waarde en vervolmaking, daar zoekt Lawrence de menschelijk gezondere en logischer oplossing van zijn vraag in het genoemde evenwichtsherstel, maar ten slotte aan het eind van zijn langen weg, zelf overtuigd van de belangrijkheid van het lichaam, gaat ook hij te ver en mondt in ‘Lady Chatterley's Lover’ in een even groote, schoon minder eerlijk bekende impasse, als Rilke, die nooit zijn ideaal, uitgedrukt in Narzissus,

> Er liebte, was ihm ausging wieder ein
> und war nicht mehr im offnen Wind enthalten
> und schloss entzückt den Umkreis der Gestalten
> und hob sich auf und konnte nicht mehr sein,

heeft bereikt om de eenvoudige reden, dat hier dat deel van zijn

menschelijk wezen hem dwars zat, dat Lawrence accentueerde, hoever hij dat deel overigens ook teruggedrongen had.

Wat immers zoekt Rilke? Het ligt besloten in de vijf ontwikkelingsphasen, die zijn credo uitmaakten: de overgave, het zich één voelen, de verandering van het uiterlijke tot deel van zijn innerlijk (van het al in het ik), het prijsgeven van het geliefde tot verinnerlijking, en ten slotte de terugkeer naar de innerlijkheid van zijn wezen.

Waar Lawrence trachtte juist het lichamelijke te doen opwegen tegen het geestelijke, ligt Rilke's lijn juist in richting tegenover de zijne, en brengt tot alle dingen die Lawrence zoekt te vermijden: de eerste eenzaamheid, door het lichaam gehandhaafd, wordt verloren, zelfs opzettelijk door de eerste phase: de overgave en de tweede, het zich één voelen: juist het besef van individualiteit en identiteit, door het lichaam aangegeven, wordt met opzet verdrukt. Maar ook de zoo groote eenzaamheid, waartoe Rilke komt en die van binnen uit geboren wordt, is een gevolg van diezelfde houding. Zij is niet te verwarren met die van Lawrence, die voortkwam uit het niet-begrepen-worden, maar is gevolg van de sterk naar binnen gekeerde levenshouding, zoo ook van het feit, dat de verwantheid, voortkomend uit het lichaam, Rilke, die zich van dat lichaam meer had afgekeerd, dan of Gide, of Novalis, of Jacobsen of zelfs Eichendorff, meer dan al die anderen was ontzegd.

Zoo zoekend, de één in de regionen van den geest, de ander in de regionen van het lichaam, staan Rilke en Lawrence naast elkaar en de som van hun ervaringen heeft onze ervaring over het lang doorzochte uitgestrekte gebied van de verhouding van mensch en God, mensch en omgevend heelal, in de betrekkelijk korte strekke van den laatsten tijd buiten verhouding van dit tijdsbestek vermeerderd.

De verhouding van Huxley, den satirist, tegenover deze beiden is moeilijker weer te geven, maar laat zich het best beschrijven door eenige regels uit de Meditation on the Moon: ‘The moon’, writes Lawrence, ‘certainly isn't a nowy cold world, like a world of our own gone cold. Nonsense. It is a globe of dynamic substance, like radium or phosphorus, coagulated upon a vivid pole of energy.’ The defect of this statement is that it happens to be

demonstrably untrue. The moon is cetrainly not made of radium or phosphorus. The moon is materially a stone.' In deze passage uit de Fantasia (waarin Lawrence, zooals zoo dikwijls, wetenschappelijk fout is), gaat het niet om de materieele substantie van de maan: waar het om gaat, is de dynamische kracht; ook Huxley erkent dat in de volgende regels. Maar juist, dit scherpe 'even recht zetten', de scherpe geest, die Lawrence tot in de verten volgen kan (wellicht heeft niemand Lawrence beter begrepen dan Huxley, al is dat begrip in Point counter point moeilijk te volgen en zelfs hier en daar teveel uit een ander dan Huxley's eigen oogpunt, n.l. het maatschappelijke, gezien) is typisch voor Huxley's standpunt.

Maar essays als 'To the Puritan all things are unpure' en 'Music at Night' voeren wel duidelijk zijn begrijpen van deze pionniers (Huxley deed, behalve artistiek, geen pionnierswerk) aan.

Voeren we nu voor een vergelijking dat materiaal aan, dat de schrijvers, hier vergeleken, het best typeert; nemen we van Rilke het Stundenbuch en de Elegiën, van Lawrence Psychoanalysis and the unconscious en Fantasia of the Unconscious (pas hier komt Lawrence onder Freud uit) en van Huxley de essays 'Do what you will' en 'Music at Night and other essays' (de verzameling van de Tauchnitz), dan moet dit materiaal ons stof voor de vergelijking, wat betreft overeenkomsten, standpunten en verschilpunten, leveren.

Het eerst blijkt dan - hoe kon het ook anders? - dat deze drie allen individualisten zijn; allen haten den 'burger, den philister, den confectiemensch.' Ook komen geen van drieën tot een Christendom. Hun Godsondervinden is persoonlijk: een golf ligt tusschen Lawrence's Levensgeloof (heel wat anders dan de Welle van Rilke), Rilke's anthropocentrische, zelfs eenigszins Hegeliaansche Godsondervinden, zuiver mystiek in 'Was wirst du tun, Gott, wenn ich sterbe?' (Stundenbuch 26, II), en Huxley's grootste gemeene deeler geloof als uitgesproken in het essay 'One and Many.' Hier dient echter opgemerkt, dat Lawrence dit geloof aan het leven, desondanks als individualist niet consequent heeft kunnen doorvoeren, door het opgeven van een geloof aan het behouden van eigen persoonlijkheid na den dood.

Zooals de heer Houwaard in zijn critiek op Assorted Articles in de N.R.C. zoo juist opmerkt: ‘Hij komt nergens tot een geformuleerd Godsgeloof.’ Wat er aan Godsgeloof bij Lawrence te vinden is, ligt verspreid in zijn werk, misschien het meest in The Man Who Died. Pas in zijn laatste essay ‘On human Destiny’ spreekt Lawrence eindelijk zijn geloof uit in het veranderende -, daar ook looft hij het. Houwaard in dezelfde critiek, teekent dit aan als de eerste uiting van dien aard bij Lawrence. Op dat moment moet het hem ontschoten zijn dat overal in The Man Who Died de sporen van hetzelfde liggen.

Wat Lawrence zegt over ‘Individueele gaafheid’ (Wholeness), wat Lawrence zegt in The Man Who Diel: ‘I want to live my own single life’, dit alles wijst op onafhankelijkheid van Godsvertrouwen, van steun. In zooverre zweemt hij hier meer naar Huxley, die hier objectief, intellectueel blijft, dan naar Rilke, die in zijn Stundenbuch, in zijn Marienleben, van een voortdurende Wirverhouding tot God getuigt.

Hier is het dan ook de plaats om Lawrence en Huxley, ondanks hun verder groote tegenstelling aan den eenen kant en Rilke aan den anderen kant te plaatsen. Want de eerste twee komen tot een God, waaraan zij zelf deel hebben, die in alles is, dus overeen komend met Rilke's algemeen geloof, maar tegenover Rilke's persoonlijk geloof, waar zijn God iets Individueels is.

> Was wirst du tun, Gott, wenn ich sterbe?
> Ich bin dein Krug, (wenn ich zerscherbe)
> Ich bin dein Trank (wenn ich verderbe?)
> Bin dein Gewand und dein Gewerbe.
> Mit mir verlierst du deinen Sinn.

Dit komt zuiver overeen met Huxley's gezegde: ‘Men make Gods to their own Likeness, Quot homines tot dei.’ Maar deze overeenkomst is schijn, want het verschil tusschen iemand, die deze uitspraak doet, en de innige verhouding tot God, die in deze regels van Rilke ligt, is evident.

Een dergelijke opmerking maakt trouwens iemand, die gewoon is, de zaken scherp en koel te bezien. Dit waren Lawrence en Rilke niet; vandaar ook, dat het niet onwaarschijnlijk is, dat

deze God voor Lawrence toch nog meer een emotioneele beteekenis had, dan voor Huxley.

Maar hiermee is de questie niet opgelost. Het scherpe ‘Quot homines tot dei’ maakt, als het waar zou zijn, Rilke tot den domoor, die niet ziet, dat wat hij aanbidt zijn eigen schepping is.

Ook dit is maar ten deele waar. Immers Rilke weet zeer goed, dat hij zijn God zelf geschapen heeft. De uitstekende studie van Dr. Emil Gasser (Sprache und Dichtung, Hft 36, 1925), legt evenals Heygrodt (R.H. Heygrodt. Die Lyrik R.M. Rilke's) den nadruk op dit ‘Gottschaffen’ als een deel van de levensbeschouwing van Rilke. Het is hier dus niet de domoor, die zijn schaduw aanbidt, maar veeleer de geest, die, zich bewust van zijn creatief en critisch vermogen, een God schept, geabstraheerd uit het beschikbare materiaal. De ‘Dinge’ idee, het duidelijkst blijkend uit de Geschichten vom Lieben Gott en het Stundenbuch, brengt dit alles mee.

Zoeken we hierop nog Heygrodt na, dan vinden we (pag. 63) God als ‘Die eine einzige tausendfältig verzweigte Kraft, die in jeder Einzelerscheinung, den Menschen eingerechnet, ihr Leben auswirkt und die Gesammtheit der von ihr durchseelten Einzelerscheinungen zusammenhält.’ Dit komt weer, verder uitgewerkt en sterker opgevoerd, overeen met Lawrence's levensidee, God is gelijk Leven. Evenwel is, als zooeven al aangeduid, dit niet te verwarren met de sterk persoonlijke Godsvisie van Rilke, als uitgedrukt in het zoo juist aangehaalde Stdb. 26 II of als in Stdb. 9 I.

> Du, Nachbar Gott, wenn ich dich manches Mal
> in langer Nacht mit hartem Klopfen störe,
> so ist 's, weil ich dich selten atmen höre
> und weisz: Du bist allein im Saal.
> Und wenn du etwas brauchst, ist keiner da,
> um deinen Tasten einen Trank zu reichen:
> ich horche immer. Gib ein kleines Zeichen.
> Ich bin ganz nah.

Behalve dat dit een van de meest roerende voorbeelden is van Rilke's eindeloos verre zijn dicht bij zijn God, in geestelijk buiten-

gewoon teer en zuiver wezen, is dit tevens het beste bewijs, dat Rilke niet onder het 'Quot homines tot dei' van Huxley valt. Waar het hier om gaat, is, dat Rilke hier bewust dat aspect van zijn veelvuldig vertakten, veelvuldig bestaanden God heeft gezocht en gevonden, dat naar hem toegereikt was.

Grijpen we nu nog terug naar de zooeven gegeven definitie van Heygrodt over den God van Rilke, naar den God als samenhoudend element tusschen alles wat Hij schiep, dan komen we hiermee alweer tot een belangrijk punt waar Lawrence en Rilke elkander aanvullen. Rilke acht namelijk den mensch, als bewust deel, het eenige bewuste deel, van de schepping, losgedacht uit dezen samenhang ('Herausgelöst'). Overal, vooral in de elegien, blijkt dit, maar het duidelijkst in Stundenbuch 64, II 2:

> Ein jedes Ding ist überwacht
> von einer flugbereiten Güte
> wie jeder Stein und jede Blüte
> und jedes kleine Kind bei Nacht.
> Nur wir in unsrer Hofart drängen
> aus ewigen zusammenhängen
> in einer Freiheit leeren Raum,
> statt klugen Kräften hingegeben
> uns aufzuheben wie ein Baum.

Het gevolg hiervan is, zooals Rike voelt, dat we niet in staat zijn, direct tot God te gaan. Namelijk door den geest. Maar door dit indirecte benaderen verliezen wij, wat de geheele schepping, behalve wij, het bewuste deel, heeft: het inzicht in de eenheid van God. Indirect benaderd, lijkt aan ieder zijn God een andere God dan die van een ander.

Waar nu Rilke zich 'losgedacht' voelt uit den samenhang, heeft Lawrence precies hetzelfde idee. De geest, zegt Lawrence, of het product van den geest, het verstand (het denken van Rilke), heeft de overhand gekregen over het lichaam, maar juist dit lichaam is ons, in zijn begrensdheid, de schakel met de onbeweeglijke aarde. Door het verliezen van dezen schakel zijn we losgeslagen in een ons maar half verwant hemelruim (in einer Freiheit leeren Raum). Zoodat we dat, waarmee we verwant

waren, de aarde, hebben verloren en ons exclusief hebben gewend tot dat, wat onze aardsche natuur, ons aardsche wezen, dat we nooit samen met het lichaam kunnen kwijtraken, altijd van ons vervreemdt. Vandaar ook de onrust, die berust op disharmonie met de omgeving. En hierop komt Rilke (Elegien I r. 10):

> Ach, wenn vermögen
> wir denn zu brauchen? Engel nicht, Menschen nicht,
> und die findige Tiere merken es schon,
> dasz wir nicht sehr verläszlich zu Haus sind
> in der gedeuteten Welt.

Hier dekken Lawrence en Rilke elkaar wel bijzonder en vullen elkaar bijzonder aan. Immers, hoewel hierin verder door te dringen ons te ver zou voeren, zijn die kluge Kräfte niet Lawrence's centra? wat Rilke over de ‘dingen’ peinst, is speciaal zìjn terrein.

Maar ook wat Huxley betreft, vinden we hier overeenstemming: de definitie, die Heygrodt geeft van Rilke's God, is de zuivere vraag van Huxley in ‘One and Many’, waar hij er zelfs in de laatste regels, de conclusie, op aandringt, dat in het polytheìsme, dat wij tegemoet gaan, de vele Goden ten slotte, aangezien toch de mensch een eenheid is in zijn verscheiden veelvoudigheid, ook één moeten zijn.

De these over de centra en het verstand, zoo juist even aangehaald, Lawrence's these dus, vinden we al gepermuteerd bij Rilke en zijn these over het uit den samenhang ‘Uitgedacht’ zijn. Maar ook bij Huxley is iets te vinden, wat hier zeer na op wijst (One and Many par. 9). Immers ook Huxley vergelijkt hier het kleine weten van het lichaam, Lawrence's idee. Ook hij vergelijkt het intellect met gereedschap en het lichamelijk weten met brood, dat minder te missen is dan het gereedschap.

Een uit Rilke's werk blijkende mentaliteit doet ook weer deze naast elkander staande werkzaamheden van hem en Lawrence naar voren komen. Immers, zoowel in zijn heele systeem, getuige de ‘Hingabe’, die ook Gasser als ‘weiblich’ aanduidt), als in zijn werk, lijkt Rilke's wezen zeer vrouwelijk. Zijn intuitieve gevoeligheid, zijn voortdurende overgave, maar ook de soms

groote weekheid van zijn werk, doen deze gedachte telkens opkomen. Maar Lawrence is juist in zijn persoonlijkheid, in zijn systeem, mannelijk, en als zoodanig komen, volgens Lawrence's eigen mystiek, zijn en Rilke's werkzaamheid naast elkaar te staan, als werkend voor eenzelfde doel, maar ieder langs eigen weg. Immers, zooals Lawrence in de Fantasia zijn gedachten over het mystieke verschil tusschen het mannelijk dag- en het vrouwelijk nacht-wezen verklaart - gedachten, die trouwens ook ten nauwste samenhangen met en gestaafd worden door de chineesche mystieke opvattingen over het vrouwelijk nacht-principe, yin, en het mannelijk dag-principe, yang, zoo laten zich de neiging van Rilke tot het mystieke, de neiging van Lawrence tot het diesseitige, verklaren.

Ook zijn deze drie zoo verschillende persoonlijkheden het in nog andere mystieke opzichten eens. Immers ze gelooven allen in den nacht. Dat dit volkomen strookt met Lawrence's mannelijk dag-wezen, waar deze zich zoo sterk met het lichaam bezig houdt, spreekt vanzelf.

In de verhoudingen, ontstaande door de liefde van man tot vrouw, moeten twee zoo verschillende geaardheden als die van Lawrence en van Rilke, wel zeer gaan verschillen. Waar Rilke zijn geest zoo versterkte, dat het hem mogelijk werd te zeggen (zich rechtvaardigende tegenover liefde):

> .... weil mir der Raum in eurem Angesicht,
> da ich ihn liebte überging in Weltraum,
> in dem ihr nicht mehr wart....

is Lawrence, krachtens zijn idee, van geheel andere inzichten.

Ook loopen bij Rilke de gedachten over jenseitig en diesseitig steeds dooreen: volkomen volgens zijn mystieken aanleg. In Rilke's vaagheid ligt altijd meer dan in Lawrence's heftigheid en Huxley's nauwkeurigheid. Hij zegt het ook zelf in de Elegien (Eleg. I, str. 4, r. 12): Aber lebendige machen alle den Fehler, dasz sie zu stark unterscheiden. Engel (sagt man) wüszten oft nicht, ob sie unter Lebenden gehn oder Toten. Die ewige Strömung reiszt durch beide Bereiche alle Alter immer mit sich und übertönt sie in beiden. Opmerkelijk is het echter, dat met

Rilke's gedachten over zich losmaken en de wereld in zich nemen (Lao tzu en de Taoisten zeggen in hun Wu Wei ongeveer hetzelfde) Rilke zelf het liefhebben niet anders zien kan, dan mèt de fout, waarvoor Lawrence allen, wier geest sterker is dan hun lichaam, waarschuwt: het niet kennen van de grenzen van elkanders eenzaamheid. Hij uit dat in zijn elegien (Eleg. II. str. 5, r. 7), sprekend tot de 'Liebende'):

> Ihr aber, die ihr im Entzücken des andern
> zunehmt, bis er euch überwältigt
> anfleht: nicht mehr -; die ihr unter den Handen
> euch reichlicher werdet wie Traubenjahre;
> die ihr manchmal vergeht, nur weil der andre
> ganz überhand nimmt....

en verder (zuiver de lichaamstheorie van Lawrence over de begrensdheid en de rust in de begrenzing):

> ..... war nicht Liebe und Abschied
> so leicht auf die Schultern gelegt, als wär es aus anderm
> Stoffe gemacht als bei uns? Gedenkt euch der Hände,
> wie sie drucklos beruhen, obwohl in den Torsen die Kraft steht.
> Diese *Beherrschten* wuszten damit: so weit sind wir's,
> dieses ist unser, uns so zu berühren; stärker
> stemmen die Götter uns an. Doch das ist *Sache der Götter.*

Zoo vindt men bij Rilke toch dezelfde gedachten over de gevaren, die een overmaat van geestelijkheid dreigen, maar Rilke geeft dat alles gewillig voor zijn geestelijk avontuur. Echter ook Huxley zegt in zijn essay 'Fashions in Love': 'Mr. D.H. Lawrence's new mythology of Nature (new in expression, but reassuringly old in substance) is a doctrine, that seems to me fruitful in possibilities.'

Zoeken we nog enkele plaatsen op, waar Huxley als geestverwant van Lawrence, inplaats van als altijd als tegenstelling (wat wezen betreft), uitkomt. We vinden dan in zijn essay over El Greco: 'We are accustomed to thinking of ourselves as thinking with our heads. Wrongly, as the physiologists have

shown.' Lawrence als de grootste van deze school, krijgt hier gelijk, het denken met het lichaam en de sense-awareness zijn voor Huxley even belangrijk als voor Lawrence.

Men zie verder nog de al genoemde Meditation on the moon en het essay over de puriteinen.

Waar Rilke en Lawrence elkander dus als emotioneel-intuitieve denkers aanvullen en naast elkander werken en denken, voert de persoonlijkheid van Huxley de logische conclusie over deze vruchten en trekt de getrokken lijnen verder door. De mystieke zekerheid van Lawrence en van Rilke kent hij niets en met het scepticisme van den scherpen denker haalt hij Xenophanes' woorden aan: 'Er is nooit een mensch geweest, en er zal er nooit een zijn, die ontwijfelbare kennis heeft van de Goden en alle dingen, waarover ik spreek. Want zelfs indien hij al de geheele waarheid sprak, dan weet hij dat zelf niet.' Een woord trouwens, dat Lawrence's conclusie, dat alleen het lichaam tot onfeilbaar weten in staat is, staaft.

Intusschen is Huxley te groot, dan dat hij alleen bij zijn geest zou trachten te leven: ook hij ziet de onfeilbare axiomatische zekerheden, waarop zijn premissecritiek van geen toepassing is.

Overal blijkt bij hem de eerbied voor deze haast mystieke zekerheid. Ook gaat hij verder dan Lawrence. Hij heeft het geduld om tot een bepaalde samenvatting te komen, als Lawrence al lang weer aan iets anders bezig is, een samenvatting, waarvoor hij ook de wetenschappelijke training heeft, die Lawrence mist.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat hier naast elkaar staan: het onfeilbare lichamelijke weten wat Lawrence, het onfeilbare mystieke weten van Rilke en het beste zuiverste, maar nooit zoo zekere weten van den intellectueel Huxley, intellectueel echter, die een bijna onbegrensden eerbied heeft voor het niet-intellectueele, axiomatische, wanneer die axioma's geen dogma's zijn en den eersten toets der verstandelijke critiek kunnen doorstaan.

Tot slot lijkt het nuttig hier deze zelfde gedachten van het diep-aardsche nog eenmaal door deze drie, ieder op eigen wijze. verkondigd te zien.

Zoo zegt Lawrence in The Man Who Died: 'But the man looked at the vivid stars before dawn, as they rained down to the sea, and the dogstar green towards the sea's rim, and he thought:

How plastic it is and full of curves and folds like an invisible rose of dark-petalled openness, that shows where the dew touches its darkness! How full it is and great beyond all Gods. How it leans around me, and I am part of it, the great rose of Space. I am like a grain of its perfums, and the woman is a grain of its beauty. Now the world is one flower of many-petalled darkness, and I am in its perfume as in touch.

Om dit te verduidelijken is de passage in het eerste deel, die hier volgt, noodig:

So he healed of his wounds and enjoyed his immortality of being alive without fret. For in the tomb he had slipped the noose we call care. For in the tomb he had left his striving self, that cares and asserts itself (vergelijk hiermee Chwang Tzu 5e boek: De man die de Tao gevonden heeft, wordt niet gehoord, hij zwijgt; de hoogste deugd streeft niet; een hoog gerezen mensch heeft geen zelf, dat is het hoogste, wat men bereiken kan bij het besnoeien van het noodlot). Now his uncaring self healed and became whole within its skin, and he smiled to himself with pure aloneness, which is one sort of immortality.

Rilke zegt dit in gansch andere woorden; ook zijn zijn gedachten anders georienteerd, maar de grond is dezelfde (Eleg. IX, r. I):

> ‘Warum, wenn es angeht, also die Frist des Daseins
> hinzubringen als Lorbeer, ein wenig dunkler als alles
> andere grün, mit kleinen Wellen an jedem
> Blattrand (wie ein Windes Lächeln) -: warum dann
> Menschliches Müssen, und Schicksal vermeidend,
> sich sehnen nach Schicksal?....
> O, nicht weil Glück ist,
> dieser voreiliger Vorteil eines nahen Verlusts.
> Nicht aus Neugier, oder zur Uebung des Herzens,
> das auch im Lorbeer wäre....
> Aber weil Hiersein viel ist, und weil uns scheinbar
> alles dat Hiesige braucht, diese schwindende, das
> seltsam uns angeht. Uns, die schwindendsten. Einmal
> jedes, nur einmal. Nie wieder. Aber dieses
> einmal irdisch gewesen zu sein, scheint nicht widerrufbar.’

En aan het eind van dezelfde elegie:

> ‘Siehe, ich lebe, Woraus? Kindheit, weder Zukunft
> werden weniger.... Ueberzähliges Dasein
> entspringt mir im Herzen.

Aan het eind van zijn essay over Pascal zegt Huxley:

‘And yet the life-worshipper is also, in his own way, a man of principles and consistency. To live intensily, that is the guiding principle. His diversity is a sign, that he constantly tries to live up to his principles; for the harmony of life, the single life, that persists as a gradually changing unity through time, is a harmony built up of many elements.’

Wanneer ten overvloede nog het oog gaat naar Omar Kayyam, naar Rabelais, naar Goethe, naar Melville en Whitman, dan lijkt deze these van Lawrence, de groote these, waarvoor hij gansch zijn leven vocht, een aloude, langbeproefde, lang in vergetelheid geraakte gedachte, die in ons minder direct rakenden vorm al duizendmaal is herhaald en herhaald, maar na Rabelais en Omar Kayyam, die ons, ver als ze zijn, niet persoonlijk aanvielen, wees Lawrence ons onversaagd op wat bij onszelf, en niet bij de wereld in het algemeen, te kort schoot: hij werd eigenlijk persoonlijk. En dat staat zijn erkenning in den weg.

In het licht van het bovenstaande lijkt, bij een eerlijke wereld althans, de erkenning van Lawrence, na die van Rilke en Huxley, niet ver meer.

Kapitein Henrik door Johan van der Woude.

Licht schommelend, óverhellend naar één zijde, voer het schip over de zee.

De zeilen stonden gespannen onder den lichten winddruk; élk zeil was bijgezet en de schooten en vallen wrongen en piepten in de blokken en rond de pennen.

Het was een oud schip, een driemaster en het voer onder de blakende zonnehitte, onder winderige luchten, in storm en regen, in een stijve bries en in de lauwe passaatwinden over alle zeeën.

Op haar boeg stond, in verweerde letters haar naam, Regina, en zij voer in de wilde vaart van Oost naar West, van Zuid naar Noord.

Zij dreef over de lange golven van den Atlantischen Oceaan, onder de heete luchten over de Stille Zuidzee; zij deed eilanden aan waar ééns in het jaar een schip op de reede verscheen. Haar masten doemden voor de haven van groote steden óp uit den mist en haar zeilen dropen van den regen in de ruwe, Noordelijke wateren.

De Regina was oud, verweerd en de vroegere snelheid van haar gladde glanzende romp, diep snijdend door de golven was verloomd en verlogd door de vele mijlen die reeds waren afgelegd; worstelend, vechtend, met een enkele maal een rustige, kalme reis.

Ze was moe geworden door de afstanden der aarde, door de oneindigheid van de oceanen onder windstille luchten, door de bitterheid der gedurige tegenstand van woedende stormen, van het striemen en slaan der Westewinden, van de ijzigheid der

sneeuwstormen en van de plotselinge, dreigende, versmorende stilte op de lauwe wateren in de Stille Zuidzee, vóór de verscheurende ongebreideldheid van een cycloon.

Ze had allerlei ladingen gevoerd, van copra en salpeter tot steenkolen en verboden wapens toe. Ze had zich, tot het laatste merk diep geladen, haar ruimen met ballast volgestouwd, een weg over de zeeën gebaand.

Nu was ze oud, kraakten haar masten en voer ze log, loom en vermoeid onder haar gespannen zeilen.

De kapitein, eigenaar van het schip, had ruim veertig jaren geleden de Regina van stapel zien loopen en het, als nog jonge man, gekocht. Nu was hij oud geworden met zijn schip. Zijn witte bakkebaarden zaten als geplakt aan zijn verweerde wangen; zijn korte haar, hard, droog en stijf met in het midden een kale plek, stond scheef naar achteren op zijn gebruinde hoofd.

Zijn neus was recht, de mond smal en verbeten; zijn oogen tuurden en knipperden tegen het licht.

Hij droeg onveranderlijk een blauwe broek met wijde pijpen en een blauwe jas met glimmende knoopen. Om de armmouwen schitterden vier gouden strepen. Sokken droeg hij nooit en hij liep niet anders dan op schoenen van touw.

Kort, met breede schouders, plomp, schommelde hij over het dek en zijn voeten stonden in het zwaarste weer muurvast. Hij dronk niet, maar gunde zijn bemanning op tijd een borrel. Hij was zwijgzaam, sprak zelden of nooit met de equipage, maar áls hij het deed, was zijn stem zacht als die van een vrouw en straalden zijn scherpe, blauwe oogen, zoodat iedereen aan boord van het schip erop vlaste dat de oude hen aan zou spreken.

Alleen met den eersten stuurman sprak hij heel veel; ook al door de vele besognes welke dit noodig maakten. Maar hij werd nooit vertrouwelijk en de stuurman, die vaak toespelingen maakte, werd altijd met een kort woord op zijn plaats gezet.

De kapitein heette Henrik; zijn familienaam doet er weinig toe. Niemand aan boord kende deze, niemand vroeg er naar en het was ook van geen belang. Zijn papieren waren in orde, de autoriteiten maakten nooit eenig bezwaar en hij kreeg steeds nieuwe lading, wáár hij ook was en wannéér hij er ook was gekomen

Henrik sprak zijn talen als de beste en was nooit, in welke haven ook, verlegen met zijn mond.

Hij had de Regina gekocht van het geld dat hij van zijn vader had geërfd, die mét het schip waarop hij was opgegroeid en waarop Henrik de eerste twintig jaren van zijn leven had doorgebracht, in den Stillen Oceaan was verongelukt. Met twee matrozen was Henrik door een kleine negervanger opgepikt en op de Nieuwe Hebriden aan wal gezet.

Toen was hij naar Europa gegaan, had in een groote havenstad het geld van zijn vader van de bank gehaald en was op zoek gegaan naar een schip.

Hij zag de Regina en kocht haar.

Sindsdien had hij het schip niet verlaten en had, terwijl hij ongetrouwd bleef, met haar over de wereldzeeën gezworven.

De bemanning bestond uit zestien koppen en elf van hen dienden reeds meer dan veertien jaren bij hem. De stuurman, een Noor van geweldig postuur, had hij ruim twintig jaren geleden in de Salomons-eilanden opgepikt en deze had hem sindsdien niet verlaten.

Henrik stond op het voordek en keek turend naar de spanning der zeilen. Hij liep het schip rond en monsterde alles. Bij iederen man bleef hij even staan en keek naar het werk dat deze bezig was te doen.

Dan liep hij naar de brug, klom traag het trapje op en keek naar het compas. De roerganger stond onbewogen en staarde in de verte, over de deinende, lange golven naar den horizon. Henrik keek hem even aan, draaide zich om en leunde naast de zeildoekoverkapping over de leuning van de brug.

Het schip lag flauw zijwaarts in het water. De steven dook licht op en neer in de golven, het water schuimde langs hare wanden. Met de wind zijwaarts liep de Regina goed, ondanks haar logheid en Henrik was tevreden.

Hij had anders geen haast. Hij had nooit haast en maakte ook nooit een extra snelle reis. Het hinderde hem weinig wanneer hij aankwam; een korte of een lange tocht, het deerde hem niet. Het schip was van hem en hij offerde het niet op terwille van een handvol goud.

In een haven ook, voelde hij zich niet thuis en was eerst weer tevreden wanneer de Regina stampend, met aangetrokken zeilen bij den wind lag of wanneer ze log, schommelend, traag, voer met een stijve bries van achter, blazende in haar gespreide tuigage.

In een haven, als het schip lag uit te rusten aan een kade of aan een boei, kreeg Henrik plotseling haast. Dan draafden zijn korte beentjes, na de inklaringsformaliteiten en het lossen der lading, de kantoren af. Dan zocht hij gehaast maar een connectie, een kennis, een man die juist niét op het kantoor was en die hem zou kunnen helpen aan een nieuwe lading.

Hij was langzamerhand een uitzondering geworden en vele mannen in vele havens kenden hem, voelden vriendschap voor hem; één der weinigen die overgebleven was van het oude ras van zeevaarders, die zich moeilijk met hun onwillige schepen een weg baanden over de zeeën.

Hij was de reederij op zichzelf en de vloot bestond slechts uit één schip, de Regina; een klein schip, een langzaam schip, maar een trouw schip.

Vroeger, in de jonge jaren, was de Regina de trots geweest van haar bemanning, toen had ze in de havens gunstig afgestoken tegen de vele aftandsche, afgeleefde en langzame zeilschepen. Toen had ze vlugge reizen gemaakt ofschoon de kapitein het niet eens wilde; toen had ze velen verbaasd door de draagkracht van haar masten en door de snelheid van haar slanke romp. Toen ook, maakte de kapitein geen haast om nieuwe ladingen op te doen en bleef hij soms lang, te lang, aan wal. Toen nog kende hij niet zóó het verlangen naar de zee, naar de onrustigheid van het altijd veranderlijke water, de wiegende gang van zijn schip. Nú was hij eerst tevreden als hij onder zijn voeten voelde hoe de Regina daalde en rees en als hij met gesloten oogen taxeerde, de snelheid die het schip voer.

De kapitein, hangende over de leuning van de brug, staarde over het voordek, langs de flauw gebogen masten, naar den horizon.

De stuurman, Sven, heesch zich de trap op naar de brug. Hij geeuwde luid en nadrukkelijk. De hemel was bewolkt en de zon liet zich niet zien. Het was acht uur.

Henrik knikte den stuurman toe. Sven bromde:

- ‘Morgen.... Kap'tein.’

Henrik tuurde naar de lucht. Het was drukkend warm. Hij kuchte:

- ‘Als de wind zoo blijft, en daar lijkt het naar, dan zijn we over een uur of vijf op de reê.’

Sven knikte: - ‘Er komt wind, het glas zakt.’ Hij wreef zich langs zijn hals, trok het hemd op zij: - ‘Voordien zijn we er wel.’

Henrik knikte; dan zwegen beide mannen.

Sven peinsde: - We zijn nu bijna acht weken onderweg.... Het wordt tijd dat de jongens weer eens land zien.

En hij zei, wendde zich tot Henrik:

- ‘Hoelang blijven we voor anker liggen?.... Geef de jongens een paar dagen.’

Hendrik bromde: - ‘Drie dagen.... We lossen in twee dagen tijd;.... één dag over is genoeg.’

Het schip gleed lui voort. De lucht zakte, het werd steeds warmer en warmer. De stuurman vloekte. Dan leunde hij weer naast Henrik over de leuning.

Hij keek zijn kapitein van terzijde aan, zag de groeven in het krachtige gezicht, de grijze haren, de stille, rustige oogen; hij schudde zijn hoofd:

- ‘Hoe lang blijft U nog varen Kap'tein?.... U moet een zestig jaar zijn; nog nooit genoeg er van gekregen?’

Henrik schudde zijn hoofd: - ‘Ik blijf varen tot de Regina het opgeeft of, tot ik het opgeef.’

De stuurman mompelde peinzend:

- ‘Ik ben nu een twintig jaren bij U,.... altijd op deze schuit.... Goed verdiend, dat is waar,.... maar tot mijn zestigste jaar wil ik niet varen; dank je wel.’

Henrik keek hem strak aan; dan haalde hij zijn schouders op. Zijn blauwe oogen knipperden tegen de schelle lucht. Onbewogen tuurde hij naar de tuigage en hij schreeuwde een bevel naar den bootsman, die op het voordek stond.

Aan den horizon doemde flauw een donkere lijn op. De man in het kraaiennest schreeuwde. Henrik draaide zich om en liep zijn hut in, die tevens diende voor kaartenkamer. Sven volgde hem en samen bogen de beide mannen zich over de kaart.

Het schip voer door, regelmatig, mijl na mijl; de kustlijn verzichtbaarde meer en meer.

De roerganger stond roerloos en onbewogen, zijn handen geklemd om de spaken van het rad. Nu en dan slingerde hij het met een korten draai rond en weer terug.

Het schip liep over de glijdende golven, de zeilen gespannen; de masten kraakten, het want zwiepte en steunde. Het water spoot langs den boeg, de reeling was nu dan half onder water.

De man uit het kraaiennest klom langs de touwladder naar beneden.

De bootsman stond met zijn hand voor de oogen naar boven te kijken en schreeuwde een bevel naar de mannen die hoog boven het water de topzeilen innamen.

Langzaam gleed het schip voort.

* * *

Twee dagen duurde het lossen van het schip.

Er was een gedurige bedrijvigheid en dag en nacht, overdag onder de drukkende lucht en des nachts onder het licht der felle booglampen, werkten de mannen onder veel geschreeuw, onder lawaai van vallende luiken en het krakende, piepende geluid van de draaiende en zwaaiende lieren, tot de ruimen van het schip leeg waren en elk hoekje, elke plaats, nauwkeurig en onder toezicht van den Kapitein zelf, was schoongemaakt.

Dán ook inspecteerde hij de ruimen van het schip, liep met ernstig gezicht naast den stuurman langs de wanden en bekeek nauwkeurig de spanten. Er trokken dan rimpels in zijn voorhoofd alsof hij de angst niet van zich kon afzetten te moeten zien dat de Regina werkelijk oud werd, zóó oud, dat er vele reparatiën zouden moeten geschieden. En het zou hem zwaar vallen dat te moeten verdragen; om het schip waarvan hij hield als van een kind, om zichzelf omdat hij dan wellicht eenige maanden de zee zou moeten ontberen.

Maar deze maal was de inspectie tot zijn tevredenheid afgeloopen en hij knikte opgelucht tegen den bootsman die met hem was meegeloopen.

- ‘Het is alles in orde, zei hij. Geef de jongens een dag vrij. We varen zonder ballast verder. De volgende haven bereiken

we in twee dagen; de barometer stijgt alweer en de wind is gunstig. Ballast is niet noodig;.... dáár laden we katoen.'

Hij tikte tegen zijn voorhoofd en klom uit het ruim.

De stuurman zei, boven, op het dek: - 'U blijft natuurlijk weer aan boord.... Moet er nog een mannetje blijven?'

Henrik schudde zijn hoofd. - 'Laat de kerels toch.... Het schip ligt hier goed en ze hebben allemaal hun verzetje noodig.'

Onder de avondhemel lag de stad vol lichten tegen den heuvel. De groote, vlakke berg torende in het halfduister massaal en hoog boven de vallei uit. De baai lag wijd en eenzaam in een rustigen boog van deinend water met een korte streep rondom tegen de kust, de branding.

In de baai strekte zich rechtuit, met aan het einde een cirkelende rotonde, - als een gespreide hand -, de pier. Het restaurant op hèt uiteinde glansde óp uit een zee van licht. Hier speelde een orkest en flauw klonk een melodie over het water.

Van uit de stad daalde een geroezemoes van geluiden over de haven neer. In een enkel schip was nog volk bezig met het lossen der lading en werd beschenen door de in de boogvorm schijnende, aan hooge palen opgehangen, lampen.

Verder lag de kade in duisternis. Er lagen nog drie mailstoomers; de rompen der schepen waren zwart zichtbaar boven het even lichtende water. De hooge masten van de Regina staken juist boven de schoorsteenen van het schip uit.

Op de dekken glansde een rij van lichten en er was een bedrijvigheid van bewegende schaduwen, van kleine, nietige menschjes, die verzonken in de massaalheid der boot.

De stuurman keek naar het hooge gevaarte.

- 'Dertig duizend ton', mompelde hij en er klonk ontzag in zijn stem.

- 'Dat zijn geen schepen meer', zei Henrik, zijn stem klonk kort en bits. 'Dat zijn', dan zweeg hij en bromde. 'Weet ík wat het zijn.'

De stuurman knikte: 'Ja.... ja, veilig varen.... Geen last van stormen en slecht weer.... Gelukkige kerels.'

Henrik keek hem verstoord aan:

- 'Wou jij op zoo'n.... schip varen?.... Jij, die twintig jaren van je leven op een werkelijk schip hebt gevaren, een zeil-

schuit, de Regina?.... een driemaster.' Hij keek hem minachtend aan: - 'Je moest je schamen.'

De stuurman keek beteuterd voor zich uit, krabde zich achter zijn oor; - 'Tja.... antwoordde hij.... dát daar, dat is ook geen schip.' Hij drukte zijn jas vaster onder zijn arm, zette zijn pet op, trok de riem van zijn broek aan en vervolgde:

- 'Ik ga er tusschen uit Kap'tein....'

Henrik knikte en keek de groote gestalte van zijn stuurman na, die langzaam, met groote passen, over de kade verdween.

- 'n Beste kerel, mompelde hij voor zich heen, een goed zeeman.... en toch kan hij het land nog niet missen.

Hij greep de leuning van de trap, trok zich naar boven en liep op de brug heen en weer. De zeildoeken waren geborgen, de brug lag open en bloot. Het mahoniehout van de wanden van zijn dekhut glansde en weerspiegelde de vele lichtjes uit de stad. Over het water klonk nog steeds, nauwelijks hoorbaar, het orkest van de pier.

Op de mailboot begon feller en luider een jazzband.

Kapitein Henrik liep op en neer, op en neer.

Onder hem lag zijn schip verlaten en donker. Alleen de lantaarns aan de masten en in het want lichtten glimmend hun kleuren. In lange strepen viel het licht over het water.

In de stad liep Sven langs de straten.

Hij ging een kroeg in, dronk er een borrel, maakte een grapje met een vrouw die alleen aan een tafeltje zat en negeerde haar dringende uitnoodiging. Een barhouder schudde hij hartelijk de hand.

Samen dronken ze aan de toonbank een borrel, haalden herinneringen op aan de laatste maal dat Sven hier was geweest.

- 'Lang geleden, zei de man.

De stuurman knikte,: - 'Twee jaar, zei hij.... wie weet wanneer ik hier weer kom.... Deze stad is gezellig.'

- 'Hoe is het met de oude?'

- 'Als altijd.... Hij gaat nooit aan land, behalve als het noodig is voor het schip. Hij blijft altijd aan boord.' Sven staarde voor zich uit.

- ''n Rare kerel', zei de barhouder.

Sven schudde zijn hoofd: - ‘'n Beste kerel, een goed Kap'tein, een zeeman zooals je er weinig meer vinden zult.... Maar hij houdt niet van het land, hij houdt alleen van de zee en van zijn schip.’

Hij drukte den barhouder de hand en liep de straat op.

In een andere kroeg zag hij mannen van de equipage. Zij groetten hem met stralende gezichten. Eén zei lachend:

- ‘Nou stuurman, een goeie dag vandaag.’

Sven glimlachte, tikte aan zijn pet. Dan vermaande hij nog:

- ‘Niet te véél drank.... Morgenmiddag varen we weer.’

De mannen knikten, waaiden luchtig lachend, met hun hand: - ‘Laat maar stuurman, dát komt wel in orde’.

In een donker straatje stapje Sven binnen in een klein kroegje, waar voor de deur een grillig beschilderde lantaarn in den avondwind schommelde. Hij week rond en schoof in een hoek van het rookerige, dompige lokaaltje achter een tafeltje, waar éénzaam, met hoog geschoven rok, een vrouw zat te rooken. Hij mompelde een paar woorden; de vrouw knikte. Dan bestelde hij bier en eten.

Later op den avond liepen zij samen, de armen om elkanders middel, het kroegje uit; zij gingen de nauwe straten door tot voor een huis op den heuvel, dat eenzaam aan het einde van een straat was gebouwd.

In de kamers brandde géén licht en de gordijnen voor de vensters waren hermetisch gesloten.

Op het mailschip werd op het dek gedanst. De jazzband brulde zijn klanken over het water en over de kade.

Henrik liep op de brug van zijn schip heen en weer.

De lucht boven de stad verhelderde zich; de sneeuwrand op den hoogen, breeden, vlakken berg was nu duidelijk zichtbaar; het water der baai spiegelde blauw onder de vaag lichtende nachthemel.

Vroeger, toen hij zooveel jonger was en nog niet wist wat hij eigenlijk wilde, had hij zich geergerd aan het lawaai en aan alle geluiden, 's avonds en 's nachts in een havenstad. Het liefst werkte hij zoo hard mogelijk en zorgde ervoor dat zijn schip spoedig was gelost.

Vaak had hij op de brug, 's avonds, loopende als nu, heen en weer en wachtende op de jongens die hij hun pleziertje gunde, gevloekt over het oponthoud; gevloekt tegen de stad die fel, geheimzinnig, dreigend en vol leven oplichtte door haar duizenden lichtjes. Hij had gescholden op muziek die over het water klonk en die hem de eeuwige cadans van de golven deed vergeten; die het hem onmogelijk maakte te denken aan de wiegende gang van zijn schip, aan de bollende zeilen, aan geheel de rustige bedrijvigheid van een schip dat gedreven door de wind, vaart onder volle tuigage.

De jaren door had hij zich steeds weer, in een haven voor een onbekende stad, aan een kade, lossende overdag of 's nachts onder de felle lampen, onrustig gevoeld; onzeker en niet wetende wát het nu eigenlijk was dat hem benauwde. Het had dan geleken alsof hij ergens bang voor was,... al wist hij niet waarvóór. Het had hem dan toegeschenen dat hij zoo gauw mogelijk weer weg moest van de plaats waar het schip gedwongen was stil te liggen, zonder gang, zonder gespannen zeilen; dood, levenloos.

Vaak had hij vroeger gedacht dat het kwam omdat hij óók aan land wilde; dat ook hij de afwisseling noodig had van een kroeg en een donkere of blanke, een blauwoogige of gebruinde vrouw.

Toen ook, als hij zich daartegen verzette, wist hij zijn bemanning lachend en grinnekend omdat hij niet aan land was gegaan; wist hij dat ze moppen tapten, hem belachelijk vonden, hem uitlachten.

Maar hij was nooit zeker geweest van zichzelf. Hij had niet willen trouwen omdat het leven aan boord hem voor een vrouw onaannemelijk scheen, hij had te vaak gezien hoe zijn moeder er onder had geleden. Hij had niet willen trouwen en hij wist dat de zwaarst wegende reden hiertoe was dat hij, wanneer hij ouder was geworden, zooals nu, de zee zou moeten opgeven en gaan wonen in een huisje, met een tuintje, aan een kust, waar de zee eeuwig, dag en nacht door de branding haar taal tot hem zou spreken. Hij had altijd geweten dat hij dat nooit zou hebben kunnen doen, dat het hem niet mogelijk zou zijn rustig te wonen aan den rand van de schuimende branding

met voor zijn oogen de oneindige verschieten en in zijn hoofd de brandende, tartende herinneringen. Het zou laf zijn geweest en het zou zijn alsof hij verraad pleegde.

Hij was niet getrouwd, omdat hij wist dan beinvloed te zullen worden en omdat hij vreesde dat hij dan de zee niet meer zou kunnen zien zooals ze werkelijk was. Hij zou zijn liefde voor zijn schip hebben moeten deelen met die voor zijn vrouw.

Op de brug liep Henrik heen en weer; de korte, vierkante gestalte breed, de handen in zijn zakken, zijn hoofd gebogen. Zijn bakkebaarden krulden in den wind, zijn borstelige hoofdhaar verwoei. Het schip lag massaal, zwaar onder hem. Als zwarte lijnen stak het want scherp af tegen den hemel. De lantaarns in de masten flikkerden.

De planken van het dek kraakten door de afkoeling van den avond. Henrik luisterde toe, stond stil en boog zijn hoofd. Hij kende elk geluid, elke zucht die uit zijn schip opsteeg; hij kende de spannende trilling van het want; hij wist hóe het geluid was, waar het vandaan kwam en wat de oorzaak was.

Hij kende zijn schip beter dan zichzelf.

Dan liep hij weer langzaam heen en weer.

Hij miste van avond de zekerheid die hem anders, op het verlaten schip met de handen op zijn rug over het dek deed loopen; die hem rustig, als op zee, naar zijn hut deed gaan en hem deed inslapen als elken dag.

Hij voelde vanavond weer een oogenblik de onzekerheid van vroeger, van jaren geleden, toen hij onrustig als nu, op het dek heen en weer liep als de bemanning aan het passagieren was.

Voor het eerst sedert langen tijd dacht hij er over hoe oud hij was.

Kwam het door den stuurman...?'

Eén en zestig jaar was hij nu; - hij lachte kort -, maar hij was nog krachtig als twintig jaar geleden; hij was nog even bekwaam als altijd en nog even zeker te doen wat er gedaan moest worden.

Hij peinsde: - Een en zestig jaar.... Mijn geheele leven heb ik op de zee doorgebracht;... en het eenigste wat je hebt is je schip, de Regina, en is de zee, die je steeds weer bevechten moet. -

- Tja...., de zee; altijd de zee en nogmaals de zee. Je bent met haar vastgegroeid zoodat zij je nóóit meer zal loslaten; je kent de verraderlijkheid van alle stormen, van broeierige luchten, van plotseling opjagende cyclonen, van wervelwinden; je kent de goedigheid van de loome, langzame golven, van de zachte, zoele winden; je kent haar nukken, haar ontrouwheid, haar bedriegelijkheid.... Je kent alles, je zet steeds alles wat je hebt, wat je bent op het spel.... en wat geeft ze je terug, de zee?. - Hij grijnsde: - Niet veel?.... Neen alles: het leven zèlf.

Hij dacht aan de jongens die passagierden, die in kroegjes zaten, zich natuurlijk met velerlei vrouwen afgaven, die zich volheschen met drank. Hij dacht aan zijn stuurman, Sven, een man van de zee als hij, die zonder de zee niet leven kon en toch verlangde naar uitscheiden, naar het land, naar een rustig, eenvoudig huisje; die verlangde naar menschen, naar belevenissen die hier aan boord onbereikbaar waren.

Hij begreep het niet. Een uitstekend zeeman, die Sven;... altijd op zijn post, kundig, volkomen in staat hem te vervangen en toch niét in staat zich alléén te stellen tegenover de zee.

Begreep hij dan niet dat alleen daardóór de zee te overwinnen is?

Hij voelde zich weer sterk worden, Henrik, daar boven op de brug; hij voelde weer dat de zee hem nooit zou kunnen deeren, omdat hij niet anders wenschte dan eens, met zijn schip te kunnen ondergaan in de golven; als zijn tijd was gekomen en hij niet meer opgewassen zou zijn, een mensch die slechts een korten tijd te leven heeft, tegen de zee, die eeuwig is.

Die eeuwig is in haar onbekendheid, haar wisselvalligheid,... in het altijd verscheidene in het immer ongedachte;... de zee, met niets te vergelijken dan met jezelf.

Henrik lachte lang en luid voor zich heen. Op de kade keek een matroos verwonderd naar boven. Op de mailboot, waar nog steeds de jazzband brulde, boog zich een enkele over de reeling en luisterde verbaasd naar de lach die uitdagend klonk van de brug van het eenzame, vergeten zeilschip.

Het zeilschip dat niet meer paste aan de kade van deze groote havenstad, tusschen de titanische rompen van de mailstoomers;..., dat slechts nog paste, van top gezeild, met span-

nende zeilen, trillende wanten, op de zee;... gedragen op de glijdende golven, met een felle bries achter zich die de toegepuntte boeg diep in de golven deed snijden.

Het zeilschip, vol gang, vol leven, geluidloos, met alléén het kraken van touwen en het fluiten van het staaldraad onder de winderige luchten.

Henrik liet zijn armen zakken langs zijn lichaam. Zijn kin voeruit, de lippen samengeknepen liep hij op de brug heen en weer.

In zijn herinnering doemden half vergeten voorvallen op, doorgemaakt met de Regina op de zeeën; hij zag weer plotseling, fel en scherp vele gebeurtenissen vol leven, vol gevaar; omsloten door een angstige gedachte, door een gevaarvol oogenblik.

Jaren en jaren reeds had hij gezworven van land tot land, van havenplaats tot havenplaats, van onbekende, halfvergeten eilanden naar de grootste steden, steeds gedreven door de winden, wisselvallig, nukkig, goedgeluimd, wreed.

Hij keek minachtend naar de stad die tot ver tegen de heuvels was gebouwd; hij draaide zich uitdagend, vierkant, om naar het mailschip aan de kade achter hem, waar menschen op het dek dansten; de goedige kolosses lag loom, zwaar en zonder eenige schommeling. Hij snoof geringschattend zijn neus en prevelde voor zich heen. - Ook Sven niet...., ook hij behoort niet aan de zee als ik. Hij heeft nog behoefte aan de menschen in een havenstad, aan de barhouders, aan allen die op straat loopen, de vrouwen. Hij kan nog niet buiten het gesprek met de vreemde die in een enkel oogenblik voor hem tot vriend wordt; hij kan nog niet alleen zijn met zichzelf, hij kan nog niet genoeg hebben aan het schip, de snelheid die het maakt, de wind, de luchten, de zee. Hij heeft steeds nog noodig, en hij tast er armzalig op terug als naar een houvast, een onontbeerlijke steun, de gemeenschap, die hem niets geschonken heeft en die hij niets van zichzelf geeft dan de zwakke poging te doen alsof hij tot haar behoort;.... tot de menschen in de straten, de huizen, de kroegen, tot allen die rondzwerven over het land, die wonen in krotten en die niet weten van de wijdte van den horizon, van de kracht der eenzaamheid.

Wat weten zij allen. Sven en mijn matrozen, van wie reeds

velen vele jaren met mij varen op mijn schip, van de onontkoombare drang die ons drijft naar de zee; die ons steeds weer naar buiten jaagt op de golven, onder het torenend tuig over de onneembaar langen weg naar de wijde verschieten; zonder werkelijk één doel, zonder werkelijk één vaste plaats waar we wenschen heen te gaan, waar we wenschen te blijven.

Waar we zouden vinden de bevrediging van ons leven, de rust van ons dagelijksche bestaan, het weten waarvóór we hadden gewerkt.

Henrik streek met zijn hand over zijn borstelige haar. Zijn oogen staarden peinzend.

Jarenlang vecht je tegen de zee,... je vaart met je schip; in het begin met het doel geld te verdienen, tot welstand te geraken zoodat je na verloop van tijd je schip zult kunnen verlaten en je kunt gaan wonen in een eigen huis, ergens aan de rand van de zee, waar je de branding kunt hooren; met een heimelijk plezier omdat de zee nu geen vat meer op je heeft.

Je vecht jarenlang vol haat; je hart is vol bitterheid, vol wraakgevoel, je lichaam vol taaie, harde energie om te willen overwinnen.

En langzamerhand, hoe langer je gevaren hebt, hoe langer je hebt gevochten.... je begint aan jezelf te twijfelen, je weet niet meer wat je nu eigenlijk wilt....; je weet niet meer of je de zee nu wérkelijk haat, of je werkelijk haar verlaten wilt.

En later, besef je dat je nooit meer weg zult kunnen gaan; dat het onmogelijk is wakker te worden in een bed, in een huis en alléén de eeuwig trillende, dreunende branding te hooren....; en niet meer je voeten te kunnen zetten op een dek; een dek, overhangend onder den druk van den wind.

Je weet dat het onmogelijk is de vaart te missen van het schip, te vergeten en te kunen ontkomen aan de verten die zich in je vastklemmen; aan den afstand, aan het zwerven van plaats tot plaats, van land naar land, alle zeeën over, alle landen langs.

In een donker straatje klapte een deur.

Sven stond een oogenblik stil, gooide zijn jas met een ruk onder zijn arm en zette zijn pet met een gewoontegebaar op zijn hoofd. Dan krabde hij zich achter het oor, trok wrevelig met zijn

schouders en liep de hellende straten af naar de haven.

In een open straat, die aan de golf uitkwam, woei de koude wind hem tegemoet.

Hij zette zijn borst op, ademde zwaar en perste zijn longen vol. Met een zucht blies hij de lucht tusschen zijn tanden weg.

Veerkrachtiger liep hij de beschoeiïng langs naar de haven. Dicht bij het schip zag hij de vage silhouet van den kapitein op de brug staan. Sven wenkte los met zijn hand en klauterde vlug en handig, ondanks zijn groote lichaam, aan boord. Op de brug gooide hij zijn jas over de reeling en stopte, leunend tegen het roer, zijn pijp.

Henrik keek hem aan en glimlachte flauw. Beide mannen zwegen.

Het water klapte met korte, droge tikken tegen de wanden van het schip; het restaurant op de rotonde van de pier lichtte fel onder den nachthemel; de mailboot lag met verlichte dekken, zwaar en vol verborgen leven achter hen aan de kade.

Sven keek naar de mailstoomer, naar de pier en schudde langzaam zijn hoofd. Dan keerde hij zich naar Henrik die hem zwijgend aanzag en zei:

- ‘Wanneer varen we morgen, Kap'tein?’

- ‘Drie uur de sleepbooten, halfvier de loods,’ antwoordde Henrik kort.

Sven knikte en dacht: - De Kapitein heeft het bij het rechte eind; wij passen niet meer aan land en waarom ook: wat geeft het ons, wat denken wij er nog van te krijgen. Wat denken we er te vinden;... een bar?, waarvoor je geleund staat, verveeld en drinkt en denkt aan het schip dat morgen of overmorgen vaart, varen móét.... Kroegen, drank, een vergeten, versmade vrouw aan een tafeltje en naderhand in een luguber huis in een donker straatje,... zonder licht, verborgen, smerig, stinkend vies.

Wat zoeken wij... De menschen?... die bij elkaar, op elkaar, in hoopen leven, over en door elkander heen. Wat kunnen wij er nog vinden.... Menschen die niet zonder elkaar kunnen, die moeten zien, moeten spreken, die niet alleen kunnen zijn, die te laf, te klein, te miserabel zijn om de eenzaamheid te kunnen verdragen? De eenzaamheid, die ieder van óns kent, op het schip, alléén op de golven, voortgedreven door de winden, langzaam

of snel;... wij die zonder haast varen, varen op hetzelfde schip, de jaren door, de wereld rond en rond.

En die het niet kan schelen waarheen we gaan, waar vandaan wij komen, wanneer wij ergens zullen zijn.... Ergens....

Henrik keek hem zwijgend en nadenkend aan. Zijn wijde, klare oogen straalden fel. Het was, alsof hij gehoord had wat zijn stuurman dacht en hij zei, - en Sven verwonderde zich niet..: 'Dáár Sven, zijn hand zwaaide rond over de stad, de pier, de baai, de geweldige, nuchtere oceaanstoomers, dáár hooren wij niet thuis.... Wij hebben gevochten tegen de zee, met de zee.... en nu kunnen wij niet meer zonder haar. Wij kunnen niet buiten haar onbestendigheid, buiten haar oneindige verten.... Wij hebben ervoor gevochten, wij zijn haar gevaren ontgroeid, te boven gekomen; en wij hebben er voor teruggekregen het bezit, het volkomen bezit van haar grootsche eenzaamheid, van haar vele gezichten, van haar verten, haar luchten, van de vele winden, van haar zélf!'

'En die daar, zij zijn de ongelukkigen die zich ophoopen in de angst voor zichzelf, in de miserabelheid van hun kleine zielen; die dat noodig hebben, zijn hand wees gestrekt naar de dansenden op het verlichte dek van de mailstoomer, 'en die dáár niet buiten kunnen, buiten de muziek, de samenkomst in een café op de rotonde van een pier, gebouwd eenige honderden meters tot in de golf.'

Beide mannen keken over de leuning van de brug, over de flauw deinende golven naar den horizon en omhoog, naar de lucht waar nu sterren schitterden.

En nog lang nadien, toen de muziek op de rotonde reeds was verstomd, stonden zij daar.

Den volgenden dag, onder het vurige licht der verzinkende zon voer het schip, licht schommelend, met een stijve bries in de gespreide zeilen, weer over de zee.

Mei '32.

Chilenische Literatur der Neuzeit van R. Kaltofen.

Bei jeder Betrachtung südamerikanischer Literatur ist eins vorauszuschicken: in den südamerikanischen Staaten stehen sich zwei völlig verschiedene Bevölkerungsgruppen gegenüber: einerseits die grosse Masse der Indianer, andereseits die eingewanderten Europäer, heute natürlich vielfach vermischt. Die Literatur der Indianer ist bis heute wenig erforscht. Den massgebenden Einfluss auf Staat und Gesellschaft besitzen die Eingewanderten, die die herrschende Schicht bilden. So steht auch die Literatur der herrschenden Schicht spanischer Zunge im Vordergrunde.

Mit dieser Einschränkung kann man die aJhrhundertwende als einen Wendepunkt chilenischer Literatur bezeichnen. Diese Zeit signaliert das Ende des Klassizismus. Moderne Strömungen halten ihren Einzug, vorbereitet von Petro Antonio Gonzalez 1895 durch sein Buch ‘Titmos’. Die absterbende Generation hatte keine hervortretenden schöpferischen Kräfte erzeugt, wenn man von Ruben Dario absieht. Das geistige Leben konzentrierte sich in wenigen Zirkeln: ‘Club de progresso’, ‘Certamen Varela’. ‘Atenea de Santiago’.

Dieses ohnehin schwache kulturelle Leben wurde durch die schwere Wirtschaftskrise des Jahres 1896 und den argentinischen Krieg völlig vernichtet. Erst 1901, als die politischen un wirtschaftlichen Verhältnisse sich stabilisiert haben, beginnt neues Leben sich zu regen. Seit jener Zeit ist sowohl Quantität, wie vor allem auch Qualität der Dichter gestiegen. Der französische Einfluss, der mit Ruben Dario begann, ist stark ausgeprägt, aber auch die nordischen und russischen Schriftsteller zeigen unver

kennbar ihre Einwirkung. In letzter Zeit auch Zweig und Remarque. Romantische und symbolistische Strömungen beherrschten grosse Kreise der Schriftsteller. Der Stil wurde innerhalb der letzten 30 Jahre gepflegter, Rythmen und Versmass änderten sich vom Grund auf, bis zum freien Vers. Langsam gewannen Realismus und ein gewisser kreolischer Nationalismus Raum. Den Höhepunkt dieser raschen Entwicklung bilden die 'Flores de Cardo' von Prado 1909. Von da an treten alle europäischen Tendenzen und Richtungen in Erscheinung. Ueber Gabriela Mistral, Huidobro, Neruda kommen wir zur Gegenwart. Heute sind die Strömungen der chilenischen Literatur so zahlreich, dass es unmöglich ist, einer Richtung die Herrschaft zuzusprechen. Alle Tendenzen, alle Weltanschauungen ringen um den Vorrang. Altes stürzt, neues tritt hervor.

Vier Gestalten representieren die zeitgenössische Poesie Chiles: Huidobro, Gabriela Mistral, Domingo Silva und Pablo Neruda. Huidobro wurde 1893 geboren und entstammt einer alten Adelsfamilie. Heute, wo die Literatur in Chile fast das ausschliessliche Monopol des Mittelstandes ist, gehört er als adliger Scriftsteller zu den Ausnahmen. Seine 1910 erschienenen Gedichte 'Seelenecho' verraten den Einfluss Prados. Sein nächster Gedichtband 'Nachtgedichte' zeigt Anlehnung an Inclan. Die religiös sentimentalen Gedichte bezeugen ein grosses Talent. Seit seiner Europareise besitzt er einen internationalen Namen. An zweiter Stelle ist die frühere Landlehrerin Gabriela Mistral zu erwähnen. Sie huldigte anfangs teosofischen Anschauungen, orientierte sich aber im Laufe der Jahre immer stärker zum Katholizismus zurück. Ihr erstes Gedicht 'Sonette des Todes' wurde durch 'Los juegos Florales' in Santiago prämiert. 1916 erschien 'Liebesfrühlung'. Bei ihr ist der Einfluss der chilenischen Schriftteller zu spüren, die sie eifrig gelesen hat. Im Gegensatz zu ihr zeigt Neruda (geb. 1902) französischen Einfluss. Er hatte engste Bindungen zu den fantastischen Malern und Assonanzmusikern. 4 Gedichtbücher wurden von ihm verlegt: 'Die Dämmerung', 'Der Herbstschmetterling', 'Probe des unendlichen Menschen' und '20 Liebesgedichte und ein verzweifeltes Lied'. Letzteres ist sein bestes Werk. Der volkstümlichste Poet aber bleibt Victor Dominga Silva (geb. 1882). In Literaterkreisen

belächelt man seine einfachen Verse, in den breiten Volksmassen aber finden seine Lieder, die sich gut in freier Natur singen lassen, starken Widerall. Von ihnen strömt eine romantisch-freiheitliche Vitalität aus, die das Landleben der Nordprovinzen. wie der Arbeiter der Häfen und der Salzsteppen verkünden. 1903 erschien 'Bis daher', ein Band Gedichte in dem die 'Neue Marseilleise', 'Was mir die Aehren sagten' u.a. stehen.

Von den übrigen Poeten seien nur einige Namen angeführt, die im Laufe der Jahre hervortraten: Cruchaga Santa Maria, Magellanes Moure, Carlos Mondaca, Hübener Bezanila, Max Jara Guzman Zruchaga.

Auf dem Gebiete der Prosa wurde der Einfluss der russischen Literatur am Beginn des Jahrhunderts durch eine Tolstoianerkolonie begründet. In San Bernardo errichteten eine Gruppe junger Künstler ein Häuschen und führten ein seltsames Bohemenleben. Ihr Wortführer war Thompson, von dem sonst kein Einfluss zurückgeblieben ist. Sie waren Vegetarier und besorgten alles nötige selbst. Bei ihren nächtlichen Spaziergängen sprach Thompson von den 'Träumen, die die einzigen Früchte seien, die am Mondlicht reifen.' Aus dieser Gruppe sind später Halmar, Maluenda und Sartivan hervorgegangen, denen der melancholische Einschlag Tolstois anhaftet. Auf eine Anzahl andrer Schriftsteller wieder ist der Einfluss Eca de Queiros unverkennbar, wie bei Bello und Espejo. Ausdruck der chilenischen Frauenemancipation ist Ines Echverria de Larrais. Als Aristokratin und Katholikin war es im ersten Jahrzehnt des Jahrhunderts für eine Frau unmöglich zu schreiben. So erschien ihre Schilderung einer Pilgerfahrt nach dem heiligen Land 'Nach dem Orient' (1905) anonym. Das Buch ist seiner Tendenz nach mystisch. Doch sind die Personen gut beobachtet und die Schriftstellerin gibt lebendige Silhouetten. Die nächsten Jahre brachten auch in Chile der Frau die persönliche Gleichberechtigung. Seitdem schreibt Echverria als 'Iris', vor allem Theaterkritiken und Satyren auf Bräuche. 4 Bücher begründeten ihren Ruhm: 'Theatrale Bewegungen', eine Sammlung synthetischer Studien', 'Gefallene Blätter, ein ausgezeichnetes Tagebuch', 'Jungfräuliche Erde', die Reiseschilderung als dem australischen Wald, und 'Flüchtige Profile', ein Buch von Frauengestalten. Inzwischen wurde

von ihr noch ein Roman ‘Zwischen 2 Welten’, den sie in fransösisch schrieb, und eine Anzahl Erzählungen ‘Feierabend’ bekannt.

Aus der Tolstoikolonie kommt A. d'Halmar (geb. 1880). 1910 erschien ‘Die Lampe in der Mühle’, eine übertrieben mystische Erzählung. Seine Tätigkeit als Konsul in Indien übte auch auf sein literarisches Schaffen starken Einfluss aus. ‘Nirwana’ betitelt sich eine Sammlung von Fragmenten. Werke voll dekorativer Malerei und Wohlklang, die im übrigen fast ermüdend melancholisch sind. Das südliche Leben Sevillas durchdringt den Roman ‘Leidenschaft und Tot des Pfarrers Deusto.’ Ein baskischer Pfarre wird in eine Pfarre von Sevilla versetzt. Eine Liebe, der er nicht entrinnen kann, treibt ihm in den Tod. Rings um ihn sind Künstler, Komödianten, Torreros temperamentvoll gestaltet. Ein andrer Schüler der Tolstoigruppe ist Maluenda (geb. 1885). Auch bei ihm merkt man das Sentimentale des russischen Romans. 1901 kam sein Buch ‘Szenen aus dem Landleben.’ Landschaft und Menschen weiss er zu gestalten, oft mit einen Anklang an Maupassant. Ein neueres Werk sind ‘Die Blinden’ mit der glänzenden Erzählung ‘Elvisa’.

Der Bahnbrecher des Modernismus wurde 1908 durch seine Gedichte in Prosa ‘Disteln’ Petro Prado. Sie besassen keinen Rythmus, keine äussere Musik, nichts, was man bisher gewohnt war. Prado verliess völlig die altherkömmlichen Gedichtstemen. Er sprach niemals von Liebe, Sonne oder Mond. Die folgende Bücher ‘die irrenden Vögel’, ‘das verlassene Haus’ schufen ihm einen begeisterten Anhänerkreis. Im Lande nannte man es Literatur, die man nicht versteht. Prado ist Esthet, ein ausgezeichneter Stilist. 1916 scharte sich um ihn ein Kreis von Malern, Architekten, Musikern, Literater; alles überschwengliche Gesellen. Sie gründeten den Bund ‘Die Zehn’, veranstalten Bilderausstellungen und gaben eine Zeitschrift heraus. Von Prado selbst erschienen in der Folgezeit lyrische Fabeln ‘Alsino’. Eine kleine poetische Geschichte, die ein Idill auf der fernen Osterinsel malt, ist die ‘Königin von Rapa Nui’. Von einem Magister, wie es Prado früher selbst war, erzählt ironisch ‘Das ländliche Spiel’.

Dem literarischen Schaffen steht heute Labarca Hubertson fern. Als 1910 der ersten Romanpreis der chilenischen Literatur ver-

teilt wurde, waren die Meinungen geteilt, welchem der 2 Bücher Labarcas der Preis zukäme: ‘Chilenischer Herd’ oder ‘Blick auf den Ozean’. Wie so oft, hat die Zeit dem damaligen Urteil unrecht gegeben. Das erste preisgekrönte Werk ist vergessen, während das zweite frisch undl ebendig ist. In Spanien kam jetzt die 2. Auflage heraus. Der Roman hat kaum Handlung. Ein junger Bursche muss in einer Küstenfestung seine Militärdienstzeit erfüllen. Dieser erzählt sein und seiner Kameradden eintöniges Leben in der entlegenen Befestigung.

Die aufkeimende kreolische Literatur fand ihren besten Vertreter in A. Latorre. Ist Prado Symbolist und Imaginist, so gehört Latorre zu den Realisten. 1912 trat er mit den ‘Geschichten von Maule’ vor die Oeffentlichkeit. Ihnen folgten 1929 ‘Chilener vom Meer ‘die Wiege der Kondore’ und ‘Zurzulita’, ein Feldroman. Mit gewissenhafter Treue skizziert er das Leben des Volkes, das es sicher zu schildern versteht. Ausgezeichnet kennt er die Landschaft seiner Heimat und spart nicht mit Bildern aus dem Landleben. Ihm ähnlich zeigten sich F. Gana, G. Labarca, Espinosa und Maluenda, als Naturalisten. Kräftige einfache Schilderung des Landlebens gelingen auch Marta Brunet Ihr erstes und bisher bestes Werk ‘Der Berg drinnen’ enthält zahlreiche volkstümliche Szenen mit reichen Details und ist durch seinen flüssigen Stil wie fürs Theater geschaffen.

Gesellschaftskritische Tendenzen treten bei Orrego Luco auf. Seine ersten Bücher ‘Amerikanische Seiten’ (1892) und ‘Pandereta’ (1896) zeigten ihn als Schriftsteller von Nerv und Qualität. 1900 erschien sein Roman ‘Neue Idille’, der den französischen Einfluss (Bourget) zeigt. Der Roman war ein Spiegel der Bräuche und Sitten der oberen chilenischen Gesellschaft. Er fand eine sehr ungünstige Kritik, was den Autor aber nicht hinderte, 1908 seine Fortsetzung in dem Roman ‘Das grosse Haus’ folgen zu lassen. Das neue Werk rief einen allgmeinen Skandal hervor. Aehnlich erging es Edwards Bello (geb. 1888), der in Paris aufgewachsen, französische Anklänge mitbringt obwohl sein Hauptvorbilder Queiroz und Ibañez sind. Letzterer bezeichnete ihn als den zukünftigen Schriftsteller Südamerikas. Furchtbar schwer wurde ihm sein Aufstieg gemact. Als 1909 sein Roman ‘Der Ueberflüssige’ herauskam - eine Schilderung des Lebens der Aristo-

kratie - empfing ihn verbissenes Schweiges und teilweise offener Groll. Um den Schriftsteller unschädlich zu machen, zerrte man Allzupersönliches hervor, beschuldigte ihn aller möglichen Perversitäten. Die Seinen zogen sich von ihm zurück, die intellektuellen Zirkel nahmen ihn nicht auf. Seine 'Tragödie der Titanic' ist eine flammende Vision der Katastrofe, die in wenigen Stunden improvisiert wurde. '3 Monate in Rio Janeiro' ist eine Reisechronik mit sehr kräftigem Kolorit. Seine bekannteste Novelle 'Der Lump' erlebte seit 1920 bereits 4 Auflagen. Alle seine Bücher (wie 'Kap Polonio', 'Tacna y Arrica', 'Geschichten in allen Farben') wissen den Leser selbst gegen seinen Willen mitzureissen. Bello steht dem Ultraismus und Dadaismus sympathisch gegenüber. Er fühlt sich bisweilen als Volksführer und geniesst grosse Sympathien.

Zum Gesellschaftskritiker hat sich auch F. Santivan (geb. 1886) entwickelt, der früher zur Tolstoikolonie gehörte. Sein damaliges Buch 'Pulsschlag des Lebens' verrät den melancholischen russischen Einschlag. Später gewann 'Iris' grossen Einfluss auf ihn. Dieser Epoche verdankt 'Die Behexte' (1916) ihre Entstehung Es ist eine frische, graziöse Dorfsgeschichte. Inzwischen wandte er sich anderen Themen zu. 1920 erschien der Roman 'Der Schmelztiegel', ein scharfer Angriff gegen die oberen Gesellschaftsschichten, dem 1922 in 'Robles, Blume & Co.' eine Fortsetzung folgte. In der Skizzierung der Charaktere hat er hier wieder die Volkommenhaft gefunden, wie er sie in der 'Behexten' erreichte.

Abseits aller literarischen Kreise schaffte Baldomero Lillo (1867-1923). 1906 erschienen seine Erzählungen 'Unter der Erde'. Hier zeigt er sich als der starke Schilderer der Kohlenbergwerke. Das ganze Elend der Arbeiter, die nur schuften, um die Wollust der Reichen zu erhöhen, wird vor uns lebendig. Unter den Jungen kommt Gonzalez Vera (geb. 1897) aus Proletarier-kreisen. Er war früher Schuster, heute verdient er sein Brot im Handel mit Lederartikeln. 'Winzige Leben' schildert das menschliche Elend mit realistischer Treue. 'In Alhue' erwacht vor uns das Leben eines einsamen Dorfes, in dem nichts passiert. Ein alter Mann lebt dort. Er schreibt einen Brief: in welchem Jahr sind wir jetzt? Die Schilderung ist sehr amusant.

Landarbeiter, Wegarbeiter, Lastträger in Valparaiso war M. Rojas (geb. 1893), der mit viel menschlicher Wärme in freien Versen ultramodernen Stiles das Leben und merkwerdige Typen beschreibt: ‘Der Mann mit den blauen Augen’, ‘Menschen des Südens’, ‘Der Deliquent’.

Unter den im Laufe des letzten Jahres neu aufgetauchten Literaten muss man Alberto Romero beachten. In seinem Buch ‘Bordelwittwe’ zeigt er das Leben und die Liebe einer armen Frau, die die Not zum Bordellgewerbe zwang, dem sie nicht mehr entrinnen kann. Die Bewohner der Küste sind S. Reyes (geb. 1902) Lieblingspersonen. Sein ‘Jüdisches Schiff’ lehnt sich an Rimbaud an, während die Matrosengeschichten ‘der letzte Pirat’ von Farrères beeinflusst sind. Er hat einen flotten, ansprechenden Stil, ohne jede unnötige Breite. Von Eugen Gonzalez (geb. 1904) kam 1930 ein Buch ‘Weiter draussen’ heraus. Eine Schilderung südamerikanischen Küsten- und Hafenlebens, das den Einfluss Zweigs und Remarques verrät.

Zum Schluss sei nur auf die Kritiker A. Donoso, Oldini, A. Labarca Hubertson und D. Arrieta hingewiesen.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 172.)*

Amsterdam, 10 Oct. 1886 Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Uwe laatste brieven herlezende, zie ik, dat ik nog altijd niet geantwoord heb op uwe vraag of de heer Paap mr. in de rechten is. Neen, dat is hij niet, hij is nog slechts een circa negen-en-twintigjarige candidaat in die wetenschap, maar die veel in het recht gewerkt heeft, misschien wel wat met eenige verwaarloozing van zijn eigenlijke en beperktere examenstudie. Ook vindt gij de reden, dat Paap het niet met ons eens is, niet voldoende, om ons van hem af te scheiden. Maar dat niet-eens-zijn had zich bij onzen gewezen mederedacteur uitgebreid tot een totale en aan afkeer grenzende onverschilligheid jegens de Nieuwe Gids, zoodat hij, ook wel is waar door bezigheden verhinderd, zich in het geheel niet meer met haar aangelegenheden bemoeide. Omdat wij zeer oude vrienden zijn, zou ook dat misschien geen reden tot een breuk geweest zijn, als er niet een andere zaak bijgekomen ware, het geprojecteerde weekblad van Netscher. Deze wilde dat Paap zijn mederedacteur zou worden en toch bij ons aanblijven, en dat wij als ‘vaste medewerkers’ op den titel vermeld zouden worden. Dit vonden wij om allerlei redenen ondoenlijk, al was het alleen maar hierom, dat wij zoodoende onze krachten zouden versnipperen, en dit kan de N.G. niet lijden. Na een hoop bijeenkomsten, correspondentie, etc. is het er op neergekomen, dat Paap met wederzijdsch goedvinden uit onze redactie is getreden. Van dat weekblad zal echter waarschijnlijk niets komen, om

redenen die buiten mij om zijn gegaan en waarvan ik weinig weet. Het bericht der kranten was in allen gevalle zeer voorbarig. Wij zijn thans als van ouds met Paap op den meest vriendschappelijken voet, maar wat Netscher doen zal, weten wij niet.

Met genoegen heb ik uw artikel tegen prof. Spruijt gelezen, en in de hoofdzaken hebt gij mij overtuigd. Spruijt's argument tegen uw bewering, dat er geen medevreugd zou zijn, is alleroppervlakkigst, en met zijn niet-kennen van Spinoza slaat gij hem evident. Ik geloof dat medevreugd als tegenhanger van medelijden tegenover ons geheel onverschillige personen een zeer problematisch bestaan heeft, maar Verwey vroeg mij: ‘Hoe weet je dat? De ervaring van ieder individu is toch altijd zeer beperkt in vergelijking van al de mooglijke ervaring van psychologische toestanden, die er te maken valt. Maar nu wilde ik u, naar aanleiding van prof. Spruijt iets vragen. Toen ik indertijd college in de psychologie bij hem liep, hadden wij 't natuurlijk in de eerste plaats over den vrijen wil. ‘Er is geen vrije wil’, hoorde ik toen, ‘en zoo hij er ware, zou de psychologie geen wetenschap zijn. Al 's menschen uitingen zijn gedetermineerd, maar een der factoren die determineeren, is *de zelfbepaling.* Anders zou er geen moreele verantwoordelijkheid wezen.’ Dit waren ongeveer 's hoogleeraars woorden en het frappeerde mij toen zeer, omdat ik het niet begreep. Kunt gij mij nu soms inlichten, of die zelfbepaling meer is dan een achterdeurtje van den heer S. en of de wetenschap er ook soms iets onder verstaat. Daarmeê zoudt gij mij zeer verplichten.

En nu uw laatste brief van 22 Augustus.

Uw eerste argument is: dat ik, om konsekwent te zijn, de substantie ook moet veronderstellen achter de dieren en lagere organismen, en dus ook achter de gestorvene organismen, en dus ook achter de doode stof. En zoo zou ik op een zeer geestige manier weer uit het Idealisme getold zijn. Dit is inderdaad een zeer zwaar argument en ik kan u er niets anders op antwoorden als dit: Zou het geheele verschil tusschen ons beider zienswijzen niet eigenlijk, in zijn diepste kern, liggen in de beteekenis, die wij aan het woord *zijn* hechten? Wij raken hier de uiterste grenzen van het menschelijk abstractie-vermogen en ik weet niet of ik mij dan duidelijk genoeg kan uitdrukken.

Als ik uitga van de praemisse: *ik* ken alleen eigen zielstoestanden, geen voorwerpen buiten mij, onafhankelijk van *mij,* dan is dat, gij zult het mij toestemmen, het meest zekere uitgangspunt. Als dàt tenminste niet waar zou zijn, dan vervalt alle mogelijkheid van redeneering, omdat dan mijn eigen bestaan dubieus zou wezen. Welnu, maar wat is dat gecursiveerde *ik?* Zelf ook weer een verschijnsel, natuurlijk. Maar verschijnselen, die zich aan verschijnselen voordoen, is een doolhof, waar *ik* ten minste niet uit kan komen. Wat veronderstelt dus die bewering onvermijdelijk? Dat er 'achter' al die verschijnselen, die mijn ik vormen, Iets is, waarvan ik zelf niets gewaar word, en dat ik bij gebrek aan beter de substantie noem. Die is het Eeuwig-zijnde. Waar ik nu in diegene mijner verschijnselen, die ik instinctmatig buiten mij zelf geloof te zijn, wezens ontmoet, uiterlijk gelijk aan mijn eigen lichaam en waarop ik met mijn handelingen en woorden, de gevolgen van innerlijke zielstoestanden, kan werken, zoodat ik bij hen analoge verschijnselen, woorden en handelingen zie ontstaan, die ik niet anders *kan* verklaren, dan dat zij het gevolg zijn van innerlijke zielstoestanden, gelijksoortig aan de mijne, bij die wezens, dan doe ik m.i. een geoorloofden sprong om ook 'achter' *die* wezens de substantie te veronderstellen. Waarom ik dat ook niet bij een luidende klok doe? Wel, *omdat ik geenerlei psychische werking op die klok kan uitoefenen,* en ik daaruit opmaak, dat wij geen wezens van gelijke soort zijn. Ook leert de wetenschap mij, die de verschijnselen ontleedt, dat die eigenaardige gelijksoortigheid verbonden is aan een bepaald soort van verschijnselen, de georganiseerde, en nu moet ik, om consequent te zijn, zooals gij terecht opmerkt, doorgaan tot de cel en die aannemen als de uiterste grens, waar de substantie de verschijnselen raakt. De rest van de verschijnselen heeft misschien met de substantie te maken in potentie, maar zoolang de vraag naar het ontstaan van het leven niet is opgelost, kan men dat niet weten. En wat een dooden boom betreft, die is toch altijd nog een verzameling van cellen, al zijn zij niet meer tot een hoogere eenheid verbonden. Nu zegt *gij:* al die verschijnselen noem ik het Zijnde, en *ik:* alleen de substantie noem ik zoo, en de rest is niets, als door de substantie. Als het b.v. mogelijk was, dat alle organisme uit het gansche Heelal verdween, dan zou ook

alle verschijnen ophouden en er was niets dan de substantie, dus in onze gedachte op het oogenblik *niets,* omdat wij de substantie alleen kunnen waarnemen zoover zij de verschijnselen raakt.

Ik beweer hiermede niet het wereldraadsel opgelost te hebben: dat is in zijn diepsten grond onoplosbaar, maar ik heb slechts getracht consequent te zijn, uitgaande van de praemissen, die ik het zekerst vond.

Zoudt gij nogmaals zoo goed willen zijn mij hierover uwe meening te zeggen; ik leer veel uit onze correspondentie: verheldering en corrigeering van mijn denken.

Steeds, achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsij.

Verlangt gij ook het een of ander boek?

Amsterdam, 13 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Dank voor uw overdrukje. Zoo gij zoo goed zoudt willen zijn moeite voor ons te doen, wil dan aan u bekende personen, die gij vermoedt, dat in den inhoud van ons tijdschrift belang konden stellen een prospectus geven of zenden. Ik stuur u voor dat geval bijgaande zes exemplaren. Zoo gij meer mocht verlangen, zijn zij te uwer beschikking. Ook exemplaren van de aflevering kunt gij voor dat doel krijgen, als het u noodig voorkomt. Naast de leesinrichtingen, die de Nieuwe Gids nemen omdat zij hare leden op de hoogte van den tijd moeten doen blijven, vormen de vrienden die door vrienden verkregen worden een niet onbelangrijk deel van ons publiek. Als gij te Amsterdam komt, hoop ik op uw

bezoek, maar schrijft u 't mij s.v.p. vooruit, om de mogelijkheid te voorkomen, dat ik anders niet te huis mocht zijn.

't Is te hopen dat uw bundel nu wat gelezen zal worden: door de lamme houding der pers wist men nauwelijks, dat hij bestond; maar daar er duizend exemplaren van de aflevering het land zijn ingegaan, is er nu wel kans op.

A propos, mag ik u om een opheldering vragen? Op bladz. 2 van Z.S. begrijp ik de tweede strofe niet. Zoudt gij mij daarover eenige aanwijzingen willen geven?

In haast,
met vriendsch. groeten.
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Winkler Prins.

Amsterdam, 13 Oct. 1886 Hemonystraat 13.

Amice,

Gaarne vernam ik van je, ter controle onzer administratie, of je het je 1 Oct. l.l. toegezonden exemplaar onzer aflevering ontvangen hebt. Ik vraag dit hierom, wijl je anders altijd mij van de ontvangst eenig bericht wildet sturen, en dat dit dezen keer niet gebeurd is, schrijf ik dus toe aan eene vertraging in de bezorging, zooals er zeer dikwijls bij ons voorkomen.

Steeds t.t.
WILLEM KLOOS.

Hoe is het met je gezondheid?

Den Heer Karel Alb. Thijm.

Amsterdam, 13 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Dat is een goed bericht en het verheugt mij zeer. Maar gij schrijft van eenige bladzijden aan de Billiton-questie in het 'Novembernummer' te wijden. Denk er s.v.p. om, dat dat *Dec.-nummer* moet zijn. Evenzoo moet voor uw 'Januari-nummer' *Februari-nummer* gelezen worden.

Wat het honorarium betreft, het juiste bedrag zal den heer Paap, die het erg druk heeft gehad en heeft, door het hoofd zijn gegaan. Onze nieuwe penningmeester, de heer v.d. Goes, zal die zaak met u in orde brengen.

Den heer v.d. Kemp heb ik onmiddellijk, volgens uwe opgave, geschreven. Hoort gij ook iets van den heer Scheltema? En weet gij, dat Multatuli weer druk aan het schrijven is?

Na groeten,
Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Amsterdam, 13 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Met genoegen vernam ik, dat gij weder voornemens zijt mede te werken. Gaarne ontving ik uwe bijdrage zoo gij er eene hebt op den drie en twintigsten November uiterlijk. Mocht gij een boek verlangen, dat onlangs verschenen is, dan ben ik bereid, dat voor u ter recensie aan te vragen.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Joh. F. Snelleman.

Amsterdam, 13 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

Waarde Erens,

Zoudt gij mij het genoegen willen bewijzen voor onze December-aflevering 't een of ander over de Essais et Critiques van Charles Fuster te zeggen? Anders moet ik het doen, en dan ontving ik het boekje gaarne terug, maar het is beter aan jou toevertrouwd. Hoor ik niet eens wat van je? Als ik in stemming ben, zal ik je eens een langen brief schrijven. Ik hoop ook, dat je zult blijven medewerken aan de Nieuwe Gids, met novellen en kritieken. Ook langere stukken van je hand zullen mij zeer welkom zijn, en zoo je daarvoor boeken mocht behoeven, heb je maar te schrijven.

Tot ziens,
Steeds t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer François Erens.

Amsterdam, 16 Oct. 1886. Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Namens de Redactie van ‘De Nieuwe Gids’ heb ik de eer u beleefdelijk te verzoeken, of gij u voor ons zoudt willen belasten met de aankondiging van bijgaand boekwerk. Bijgaande brief van den schrijver bevat eenige inlichtingen, die, misschien, u van nut konden zijn.

In afwachting,
Hoogachtend,

Uw dw. dienaar
WILLEM KLOOS.

Den Heer H.J. Biederlack.

Amsterdam, 15 Nov. 1886 Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

In antwoord op uw schrijven dd. 2 Nov. ll. heb ik de eer u mede te deelen, dat goede stukken der Redactie van de Nieuwe Gids natuurlijk altijd aangenaam zijn, en dat het onderwerp van het door u te schrijven stuk geen beletsel tegen de plaatsing zou zijn. Ik raad u dus aan, uw artikel na voltooiing aan mijn adres te zenden, opdat de Redactie erover kunne oordeelen. Voordat dit oordeel echter gevormd kan zijn en de waarde bepaald, die het artikel voor ons heeft, zou ik u geene eenigszins omschrevene conditie's kunnen opnoemen.

In afwachting,
Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Secretaris-redacteur v.d. Nieuwe Gids.

Den Heer Alexander Dondorf.

Amsterdam, 15 Nov. 1886 Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

Tegelijk met deze verzend ik aan B2 proef en copie van het Billiton-stuk. Er is niets strafbaars in.

Wat betreft den aankoop van boeken, in dezen verzoek ik u, op den zelfden voet, niet hooger natuurlijk, te continueeren. Is de kwestie met Van der Goes in orde? Ik sprak hem, door drukte verhinderd, in le laatste veertien dagen niet.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
In haast!

Den Heer G. Buitendijk.

(Wordt vervolgd.)

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Avondschemer.

Mijn God, 'k wil U deze' avondschemer wijden.
Door stille waatren laat mijn bootje glijden,
Langs ruige velden, waar de blonde schoven
Uw zegen mild, mijn trouwe vlijt belijden
En langs mijn fruitbeladen boomenhoven,
Waar gouden vruchten plukkers al verbeiden.
Mijn eenzaam leven wil ik dankbaar loven,
Om troost van lied, dien boozen mij benijden,
Die uit mijn doornkroon de enkle rozen rooven -
Reeds zie ik blank den horizon verwijden.
God, aan uw Hemel wil ik weer gelooven.
Doch drijven dreigend - hoe zal 'k die bestrijden?
De bleeke schimmen van verleden boven
En grijpen 't bootje - Wil me, o God! bevrijden.
Werp ze uit de waatren in uw Vurige' Oven,
Dat 'k veilig lande in 't Rijk van uw verblijden.

II.
De blanke vogels....

De blanke vogels van mijn vreugdverlangen,
Door looze netten heimlijk sluw gevangen,
In enge kooi, met roode vleugelwonden,
Bespotten hoorde ik om hun droeve zangen.
De kooi verbrijzelde ik. ‘Nu, losgebonden,
In stralend blauw bevredigt vrijheidsdrangen,
Gelijk de duiven, die daar kringen ronden!’
Doch de éene bleef in dorenstruiken hangen
En de andre school waar korenhalmen blondden.
In donker struikhout slopen zwadderslangen,
In deinend koren dreigden booze honden -
Hun vleuglen streelend, tranen op de wangen,
Geen plek meer wist ik, waar zij blijheid vonden.
Aanziet den leeuwrik, stijgend zonder bangen!
Hoog boven de aard tot God ik heb gezonden
De blanke beden van mijn vreugdverlangen.

III.
Ezra.

De grijze morgen schemert, mijmerstil,
O wist ik wat mijn God van mij nu wil!
Door 't woud des levens toog ik zingend blij,
Zoo 'k zeker wist wat God verlangt van mij.
Ik vouw de handen - en opeens ik hoor
Een stem, die Ezra fluistert me in het oor.
'k Rijs óp en, blaadrende in het heilig Boek,
't Vergeten woord van Gods profeet ik zoek.
En zie! 't vermeldt den schoonen tempelbouw.

O God van schoonheid! laat mij helpen trouw
Uw tempel bouwen, zij mijn gave kleen!
Zoo, elken dag, ik breng éen blanken steen,
Licht dat die steen, in rozen dageraad,
Als Memnons zuil, U lovend, zingen gaat.

Verzen van Hermance Farensbach.

In memoriam Frits Hopman.

Hij spreekt:

Ik, vreemdeling in 's werelds jacht,
Ik lachtë als een wijze lacht,
Een beetje spottend, droef en zacht,

En vluchtte met mijn mijmerij,
Alleen, den luiden weg bezij,
In eene rustige vallei,

Waar stond het licht als gouden wijn,
In wiens bezonken najaarsschijn
De dingen glansden vreemd en fijn.

En dikwijls als een blad bewoog,
Een ijle geur de lucht doortoog,
Schoot plots in mij een beeld omhoog,

Een vogel, schitt'rend, rank en bont,
Die steeg zoo verre van den grond
Dat ik zijn lied vaak nauw verstond.

En somtijds in een blauwen nacht,
Waartegen boomen zwart en zacht
Met houtskool schijnen aangebracht,

Heb ik in 't blanke licht der maan
Als een betooverde gestaan,
En misschien iets van God verstaan.

1933.

In de schemering.

Immer in de schemering
Voel ik mij een vreemdeling,
Los van alles om mij heen,
Waar ik straks nog één mee scheen.

Koel als water in mijn mond
Proef ik 't leven, dat ons bond;
Eenzaam sta ik als die roos,
Wit en stil en geureloos.

En het smartelijk geluid
Van een late vogel-fluit
Klaagt soms plots'ling van een leed,
Dat de ziele nauw'lijks weet:
Heimwee naar een ver, ver huis....
Angst waait door het boom-geruisch.

1933.

Het oude huis.

Dat oude huis, waarlangs ik ging
Dien avond in de schemering,
Waarom bleef het zoo klaar mij bij
Als een ontroerend schilderij?

Die verschë aard'--en-watergeur,
Die vervelooze bruine deur
In witte gevel, vuil en oud,
Die leek zoo vreemd, èn zoo vertrouwd.

En naast de huizing langs het pad
Kastanjes, hoog en zwart en nat,
Wier groen sprong reeds de knoppen uit.
De lucht ving blank zich in een ruit,
En over mij kwam als zacht leed
Een regen, die mij mijm'ren deed.
De weg lag donker, vocht en vreemd....
Ik dacht aan u, en voelde een leemt',
Een ijle pijn, maar niet heel diep,
Het was of alles in mij sliep....
En 'k zag langs zilv'ren berken-laan
Ons samen door den schemer gaan,
Heel schuw en stil, met geen gebaar
Haast durvend reiken naar elkaar.

Ik weet het niet, maar waarom zing
'k Dit lied van ijle erinnering,
Van 't oude huis, van u, en van
Ontroering, die 'k nauw vatten kan?

1932.

Lente-schemering.

Aan den voet van het terras
Lag de blanke vijverplas
Tusschen teer ontspruitend gras.

Roerloos in zijn spiegel vingen
Heure beelt'nis de seringen....
Plots'ling ging een merel zingen,

Zweeg dan weder als beducht
Voor het eigen hel gerucht. -
Koel-grijs hing de schemer-lucht,

Waaruit zachte lente-regen
- Tastend hare weifel-wegen -
Schuw en stom kwam neergezegen.

En van ver zag ik u gaan,
Met uw witte kleeren aan,
Schimmig over grijze paân,

Als een heil'ge, welker wezen
Uit de nevels scheen verrezen
Om de wereld te genezen.

Blanker scheen vanaf 't terras,
Stiller nog de vijverplas....
't Leek of ik gelukkig was.

1932.

O lief, oneindig zacht gezicht.....

O lief, oneindig-zacht gezicht,
Dat tusschen mijne handen ligt
Met fijne streek der wenkbrauw-bogen
Strak boven teer geloken oogen,
O gaaf ovaal, zoo bleek en broos....
Alleen de mond een donk're roos.

O lief, oneindig zacht gezicht,
Dat vult mij met een wellend licht,
Ik zou mijn mond af willen wenden
Om niet uw blanken bloei te schenden,
Maar gij hebt iets in mij gewekt,
Dat dwingend tot uw lippen trekt.

O lief, oneindig zacht gezicht,
Dat tusschen mijne handen ligt,
Ik moet u kussen duizend malen,
En het nog duizend keer herhalen,
Ik die mijzelve niet meer weet,
Gelukkig tusschen vreugd en leed!

1932.

Levensreis.

O, druk mij vaster tegen je aan,
Ik durf haast op de plecht niet staan,
Zoo angstig wijd is de oceaan!

En om ons deze duisternis....
En onder ons diep, ongewis
Het water, dat zoo donker is;

En dan het sluipend spook der wind....
O klem mij aan je borst mijn vrind,
Ik voel mij angstig als een kind!

1932.

Bankroet.

Mijn bloed is donker, moe en ziek,
't Hart tot den dood melancholiek.

Het regent over naakte daken....
Wat kan mij nog gelukkig maken?!

Los in mijn handen hangt een boek....
Wat of ik in die letters zoek?

Een God? - Dien ben ik lang vergeten,
Van liefde heb ik nooit geweten,

Want niets, geen man, geen vrouw, geen kind,
Niets heb ik eig'lijk ooit bemind.

'k Ben, drijvende op duist're stroomen,
Hier in dit eenzaam land gekomen;

Vandaag stierf ook mijn laatste vrind,
Mijn eenige gezel, de wind.

Nu liggen onder mij de straten
Nog stiller, triester en verlaten,

De huizen staren strak en dicht
Met onverbiddelijk gezicht.

Mijn hart bonst als een luide hamer!....
O, die bewegelooze kamer,

Uit welker hoeken bespringt zwart
Dë eenzaamheid mijn angstig hart!

Ik voel een ijl, onvatbaar zwijgen
Van alle kanten mij bedreigen....

Het water rochelt in de goot,
Ten afscheid fluit een verre boot....

1932.

Herkenning.

Wat is het wonderlijke licht,
Welks goud-mist stijgt uit een gedicht?
Dat gloeit door 't koel-blank marmer heen
Der beelden uit het ver verleên?
Dat glanst door 't oud berijmd verhaal?
In Middel-Eeuwsche kathedraal?
En in den puren heil'gen-schijn,
Die om Madonna's heen kan zijn
In Botticelli's tooverrijk,
In 't land van Memlinck en van Eyck?

Wat is het wonderlijke licht
Lief, bloeiend door uw zacht gezicht?

Wat is het licht, dat ziet mij aan
Uit bloemen, sterren, zon en maan?

Wat is dit licht, dat ik herken,
Waarin ik eerst mijzelve ben?

Wat is dit gouden licht in mij?
Wat is de ziel? - God, wie zijt gij?

1933.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXXVII.

Vredig nu leef 'k. Wat wenschte ik mij van Verren? Niet heel veel,
Alleen maar dat 'k gezien werd als te zijn de stille, gave
Werker van binnen uit naar buiten, die gestaeg dit staven
Van vroegste knapedagen deed. Heel schaars ik speelde of speel.

Als goede Geest gedroeg, gedraag 'k me in dit vreemd Aanzijn: 'k deel
Uit diepste Diepte mede, wat daar voelt en denkt, beschaven
Verheldren gaand den Waan der rare Menigt, die verslaven
Zich durend gaat aan vaag gedaas. Want zelf ben 'k niet uit meel

Gebouwd, dat weer verstuift. Een Wil ik blijf, wien 't groen en geel
Te worden scheen voor de oogen soms, wanneer hij las wat brave
Praters van vroeger staeg herhaalden. 'k Geef uit Grond der Keel

Harmonisch wat mijn Binnensterkten staeg mij geven, gaven
Te zingen naar de Hoogten, die beheerschen me algeheel
En nooit wou 'k méér ontvangen dan 't mij passende eigen Deel.

DCCCXXVIII.

't Bleef vreemd me een beetje in 't vreemde Leven. Reeds als kleine knaap,
Die meende 't ernstig met al dingen, flink zijn best doend, paste
'k Streng op mijzelf, om nooit in kind'schen Waan te hoog te tasten
En ijdlijk dan te babblen, dat 'k iets haalde of wist. Nóg raap,

Lijk raapte ik 't Weten saêm, dat 'k, eer 'k iets schrijf behoef, maar Aap,
Die nádoet, nooit ik wierd. Fijn-teer, toch droeg ik 's Leven's lasten
Al mooglijke met eendren moed. Ik kan gelaten vasten,
Lijk soms ik deed, wen 't aêrs niet kon. Heel jong reeds, leek de slaap

Me iets raar's, en nachten lang lag 'k wakker, mijmrend, maar toch krasten
Wat raven soms, dat 'k suf, slap, zwak was, want dat 'k hier vergastte
Mij, de arme, aan Pret. Och, nu 'k bedenk al wat ik duldde, gaap

'k Soms, maar dan om mij heen zie 'k naar mijn volle boekenkasten,
Mijn levenslange troost, ofschoon ook dáár mijn Voelen vlaste
Op gras vaak, maar slechts hooi vond. Sterk nog leef 'k, wijd-grazend schaap.

DCCCXXIX.

Eenvoudig, ferm, vertrouw 'k nog op mijn Inzijn, lijk als kind
'k Bewustloos deed reeds. Rustig-rustloos slaagde ik, kalm gedreven
Door Stille Kracht. Dies willig blijf ik mijn fijnst Zelf, dat 'k leven
Voel stevig: 't groeit en bloeit, zoodat 'k nog altijd wèl-gezind,

Lijk was 'k als knaap reeds, doe. Maar niet zoo psychisch-vlug meer bind
'k Me aan andren, schoon 'k nog elken Goede gaarne geven
Wil, wat hij hoog behoeft, om met zijn fijnst Beseffen, streven
Te kunnen blijven naar 't hem wenkend Doel. Als breede Wind

Doorzoeft mijn Wil mij soms, om braaf te helpen. Schijn-stroef kleven
Van kind aan weingen blijf 'k slechts, die 'k trouw-goed, diep-eerlijk vind.
Mijn Achterdiepte steunde wijs mij, wen ik soms een ‘hint’

Niet had gevolgd, dien zij mij gaf. En thans zij zegt mij: ‘Weven
Moogt lang nog ge aan uw zware Levenstaak, tot ge eindlijk sneven
Moet, en ge in 't nooit door één Begreepne vredevol verzwindt.’

DCCCXXX.

Zielen van fijnste hoogste Goeden in een oogwenk gaan
Te loor door stalen Straal van Eeuwgen Bliksem, daar 't vreemd Wezen
't Diepste dees Aanzijn's aêrs niets is als Ziel. Och, 't geestlijk-vleeschen
Beweeg van Schoonheid blijft een staêg gewijk, dat 'k lief zag aan

Als wijd-uit mijmrend kind in diep verbazen. Dat het Waan
Moest heeten, nog begreep 'k niet, toen 'k als schrale Knaap herrezen
Uit lange ziekte, want door diepsten Zielegrond genezen,
Zwak lag te bed en naast mij zag de kamer rond. Als zwaan,

Wit-slanke rees 'k toen traag omhoog naar 't Leven, schoon mijn pezen
Niet steevger wierden. Maar die teêrheid kon mij geenszins schaên.
Want diepst-in kalm energisch ben 'k nog door den Geest, die staan

Hoog bleef mij te allen tijden en mijn Psyche hield in wezen
Als ijzge of gloênde Storming van den Wil. Och, 't dwaze smaên
Der liên, die hoonden mijn oprechtheid, is in 't Niet vergaan.

DCCCXXXI.

Idyllisch moog' mijn psychisch strijden lijken eindloos-velen
Die, zwoegend in fabrieken of stipt-reeknend op kantoor,
Gaan dag aan dag eentonig met hun noesten arbeid door,
Maar dan gezapig rusten of zich zalig-suf vervelen,

Daar in publieke ruimten ze op verlichte doeken spelen
Zien àf zich zotte zwiering, of vaag-moê 't melodisch koor
Hooren van sierlijke figuurtjes, die, helaas, weer gaan te loor
Tezamen met de tonen hunner teedre, zuivre kelen.

Och, 'k zelf leek ‘zwakke’ aan Dwazen van voorheen, als kon 'k slechts kweelen
Schaars even in mijn's Levens vroegte en met zacht-kalm gesmoor
Mijns lachens vaak vernam 'k, dat 'k, willoos, dácht nooit. Maar niet schelen

Mijn Diepte kon dat lastren. 'k Bleef mijn Zelf, geen enkel spoor
Van 't Ware in al hun zeuren vond ik, noch waarom 'k als Moor
Aldaagsche, domme wierd verbeeld, die enkel kon krakeelen.

DCCCXXXII.

Diep-in getroost steeds wordend door mijn Eigente, ik verkeerde
Als knaapje soms met vreemden, daar 'k in eigen huis nooit vond
Aanspraak. Als kind moest 'k daar zoo stil zijn als een oude hond
Die wordt geduld nog, daar hij niets laat merken. En dus scheerde

'k Slechts uiterlijk, niet innerlijk me aan de anderen. Och, 't deerde
Me alleen een beetje, vriendlijk, wen één ziek wierd. Doodstil stond
'k Dan soms bij 't bed, en voelde flauwtjes want heel verst-in bond
Wel iets mij, maar niet sterk aan wie daar lag en leed, en 'k smeerde

Mij daadlijk weg, wen 't kon. 'k Was zelf niet blozend, niet gezond,
Maar uren lang alleen te loopen buiten 'k heerlijk vond
Waar onderdoor ik opzag naar de lucht, waar glijdend veêrden

De lichte wolkjes voort. En zitten gaand op bank dan, leerde
'k Uit oude boekjes veel soms. 's Avonds vroeg naar boven, lont
Vage reeds rook ik op de trappen naar mijn bedsteê-spond.

DCCCXXXIII.

't Verste Onbewuste is Oerbron van mijn Zijn. O, Poëzie,
Die 'k voelde, als kind reeds, door mijn Geestje golven, wen 'k gezeten
Eenzaam moest peinzen over alles en mijzelf, versmeten
Daar 'k wist mij door haast ieder. Vlaagje van melancholie

Beving mij vaak, maar thans op eens heel klaar gevoeld doorzie
'k Mijn jeugd-ellende. Schoon een driftkop, heeft zich toch gekweten
Mijn innigste eigen Ziel van heel haar zwaren Plicht tot weten
En sterk begrijpen van al dingen. Maar niet één, twee, drie

Ging 'k ooit beslissen: zéker moest ik zijn eerst, want al fantasie
Van andren en mij zelf mistrouw 'k behoedzaam, en gespeten
Heeft het mij soms, dat 'k niet nóg killer zien kon. Fel gebeten

Ten doode half soms wierd 'k door wie 'k waardeerde en 'k vraag dus: Wie
En wàt is geen komedie? Maar diep blijf 'k en 'k hoop: vergeten
Vervlieg 'k eens in 't Oneindge, vrij van elke sympathie.

Felix Timmermans door Willem Kloos.

(Pijp en Toebak, door Felix Timmermans. Amsterdam, P.N. v. Kampen en Zn. N.V.)

Dit nieuwe werk 'Pijp en Toebak' van den genialen Vlaming is een allerbeminnelijkst want op bekoorlijke wijze geestig, en heerlijk-naief geschreven realistisch boek. Maar toen ik voor de eerste maal den titel er van las, legde ik het onmiddellijk stil naast mij neer en dacht er niet meer aan. Sinds mijn 20e jaar ben ik levenslang een vreedzaam rooker gebleven, en wel, omdat ik gewaar werd dat dit vriendlijke trekken en blazen mij zielsopgewekt houdt want elke neerslachtigheid verjaagt en ik er ook, met mijn gelukkig steeds sterk geblekene lichaams- en geestesgesteldheid, nooit eenige onaangenaamheid door ondervond. Heel inwendig ben ik altijd psychisch-levendig aan den gang en jongens-achtig-vlug dacht ik dus, toen ik het boek wéer vlak naast mij liggen zag: Ik zal deze natuurlijk leesbare beschouwing over mijn dagelijksch levensgenoegen, zoodra ik er tijd voor kan vinden, wel eens oplettend gaan bestudeeren, zooals ik dat altijd met alles doe wat ik onder oogen krijg. Want wie weet, wat deze auteur die, naar ik mij meen te herinneren, toen hij tijdens den waanzinnigen wereld-oorlog, wel eens op bezoek kwam bij ons, soms met genoegen een pijp of sigaar aanstak, mee te deelen heeft over mijn schuldeloos pleizier. Doch toen ik een tijd later gelegenheid vond, om met de door mij veronderstelde bespiegeling van mijn illusteren Belgischen vriend kennis te maken, merkte ik natuurlijk, dat zijn voortbrengsel heel iets anders als, ja veel meer nog dan een meditatie was. Immers, het is de verzameling van een dertiental stil-komische of ook wel eens zacht-ontroerende schetsjes uit het volksleven, die even pakkend zijn te noemen als alles wat

deze groote Zuid-Nederlander, na zijn prachtigen ‘Pallieter’, reeds zoovele jaren lang voortdurend op het papier pleegt te werpen van uit zijn fijnen, fermen geest en zijn echt-voelend hart, zonder dat de beschaafde lezer ook maar bij een enkele er van gegronde redenen vindt, om zijn schouders onverschillig op te halen of zijn wenkbrauwen boos te fronsen over iets zijn diepere Wezendheid hinderends er in.

Neen, Timmermans' kunst is altijd leven zullende Natuur en de schrijver zelf, zoomin als zijn tallooze bewonderaars behoeven te vreezen, dat, zeg maar b.v. over een paar eeuwen, zijn werk in den loop van dien langen tijd langzamerhand zal verhuisd raken naar de bovenste planken van openbare of persoonlijke bibliotheken, eenvoudig omdat er dan geen belangstelling meer voor zou zijn. En ik durf dit voor zeker houden en mijn overtuiging hier dus neerschrijven, omdat ik als rustig psychisch Ziener en dikwijls vooruit-ruiker van letterkundige aangelegenheden, die altijd in en voor zichzelf en ook naar buiten bescheiden bleef, en in gezelschap van anderen vrijwel zwijgt, zich in zijn appreciatie's en veroordeelingen nog nooit heeft vergist. Mijn dieper Wezen ging, eerst vaag nog, in de vijf eerste jaren na 1880, onze latere literatuur maar inzonderheid het dichterlijke deel er van, omdat ik zelf een Dichter ben, vertrouwensvol vóóruit voelen, ja diep-inwendig weten, kan ik zeggen, terwijl er hier toen nog niets, voor de groote Massa, aan den gang leek te zijn, en zoo mag ik er ook, menschlijkerwijs gesproken, op rekenen, dat mijn voorspelling omtrent het lot in onze toekomstige Letteren van Timmermans' natuurkunst geen misvatting zal blijken te zijn.

Och, ik heb heel anders, als sommige vroegeren wel eens schenen te denken of het tenminste opschreven, mij nooit bijzonder veel met de alledaagsche Helft van mijn menschelijke Geheelheid bemoeid - als deze in behoorlijke omstandigheden verkeert, dus geen ingrijpende veranderingen moet ondervinden in haar thans den heelen dag werken kunnend eenvoudig burgerlijk bestaan en zij niet telkens kleingeestig gehoond of gesard wordt, zoodat zij vreedzaam kan blijven arbeiden, houdt zij zich rustig en verlangt zij niet wezenlijk naar iets anders of iets méér. Want van sterkstrevenden, maar tevens reeds denken gaanden jongen jongen, heb ik het heele menschelijke leven leeren kennen als een waan, waarin

ieder met het beste en waarste deel van zichzelf zich recht heeft te houden, hetzij het hem goed gaat of slecht. Naar zoo'n houding want gedrag heb ik van uit mijn achterste Onbewustheid van kind reeds, dus eerst nog onwetend, gestadig gestreefd, en zóó zit ik ook thans nog, het grootste gedeelte van iedren dag, diep voelend en zoekend, maar zonder ooit over mijzelf, dus over mijn eigen geest heen te willen springen, in mijn werkvertrek. Mijn leven kan thans, na meer dan een menschengeslacht lang telkens weer terugkeerende moeilijkheden in uiterlijk zoowel als in letterkundig opzicht geslaagd heeten, ja, ik zie thans als levende werklijkheid in mij en om mij heen, wat ik reeds als 20-jarige, als ik heel diep-in naar binnen zat te kijken, soms plots vooruit ging zien, dat eens geschieden kunnen, neen moeten zou, - en daardoor is het mooglijk gebleken dat ik altijd sterk staan bleef, ook in mijn allerzwaarste levensomstandigheden. Ik verbeeld mij mijn heele leven, dus sinds ik mijn allereerst bewustzijn begon te krijgen, niets over mijn absolute beteekenis als mensch en geest, noch over die van anderen, want ik weet dat wij allen na een korter of langer tijdje weer verdwijnen moeten en dan vernietigd schijnen te zijn, maar wèl weet ik, zonder mij daar ooit over te verhoovaardigen in mijzelf, dat ik mij nu reeds heel lang want gedurende 55 jaren sterker en aanhoudender dan iemand anders in dit land met de Dichtkunst heb bezig gehouden, zoowel als met alles wat schoon in proza geschreven, daartoe te rekenen valt en haar diepte gestadig bevroedend ben blijven doorproeven met de fijnste, de subtielste vermogens van mijn gelukkig altijd robuust geblevenen innerlijken geest.

Maar, zooals ik reeds aangaf, ik verhief noch verhef mij daar ooit op, want dat alles is voor mij heel gewoon, en als een tweede Natuur in mij te noemen, die ik heel ver achteraf voel leven in mijn Binnenste, waar ik kalm tevreden over kan zijn, zoodat ik in mijn daaglijkschen omgang met huisgenooten en vrienden mij gestaeg heel gewoon-menschelijk-zachtmoedig uit en liefst iedereen zoo weinig mogelijk last bezorg.

Ik leefde altijd als diep-in minzaam en eenvoudig en het liefst jegens ieder guldoend mensch, indien mij dit laatste mooglijk blijkt, en nu ik mij nog wel niet oud voel, maar natuurlijk toch aan mijn levenshorizon de grijsheid zie naderen, kan mijn allerdiepste

psychische Innerlijkheid, van uit welke ik besta, nog veel vreedzamer en breeder dan vroeger, zooals ik daar reeds naar trachten ging als innerlijk een beetje verwonderd zwijgend kind en rustige knaap, maar destijds zonder nog veel te begrijpen natuurlijk er naar streven blijven, alle dingen en menschen waarmee ik kennis maak, en daaronder vooral de letterkundige verschijnselen, objectief te bezien.

En waarom ik dit hier meedeel? Och, eenvoudig omdat ik, nadat ik dit zeer aangename boek van Felix Timmermans met heel mijn psychische Kracht op ieder woord er van lettend had doorgelezen, plotseling mijn Binnenste hoorde, dat mij afvroeg: Waarom vind je dit nu zoo mooi? Waarom maakt het zoo'n heerlijken indruk op je? zooals mij dat nog altijd blijft gebeuren bij ieder goed letterkundig voortbrengsel, dat ik oplettend, met de bedoeling er over te gaan spreken, lees. Gelijk dit ook met mij het overeenkomstige geval is, maar in mijn jongeren tijd deed ik dit veel grager dan thans, wanneer ik iets volkomen waardeloos' dus mij diep-in kwellen gaande onder oogen krijg, en ik mijzelf dan soms ook heden nog vragen hoor: Hoe komt dit zoo leelijk te zijn, terwijl het toch bij het eerste gezicht een bekoorlijken uiterlijken schijn heeft?

Mijn literaire stellingen, die reeds een halve eeuw geleden in mij op begonnen te komen, zijn altijd dezelfde kunnen blijven, omdat zij na veel neerdalingen in mijzelf, te voorschijn zijn gekomen uit mijn diepste Psyche en ik ze altijd onbewust ben blijven volgen in mijn dichterlijk werk zoowel als dat ik hen als ingeboren richtsnoer nam bij mijn kritiek. B.v.: elke letterkundige schepping moet individualistisch zijn, waarmeê ik natuurlijk niet bedoelde aan te geven, toen zij na veel peinzen en alles nagaan in mij rees, dat een gedicht klein-persoonlijk, dus onbeduidend-subjektief, en dientengevolge voor andere menschen als de schrijver zelf en een stuk of wat gelijk-met-hem-gestemde kornuitjes misschien geheel en al onbelangrijk want niet of heel moeilijk begrijpelijk zou zijn. Integendeel. Want individualiteit is heel iets anders als subjektiviteit. Neen, een individualiteit is geen subjektiviteit, maar een Geest, die met voldoende kracht door zijn ouders heen, uit den Grond des algemeenen Zijns gerezen karaktervol blijft voortduren, en zijn diepste psychische Inwezendheid, die in en

door zichzelve harmonisch staat en zich goedwillend en spontaan kan handhaven, ook zelfs tegen alle andere kleinere want niet zooveelwaardige individuen in, waar dat zich handhaven noodzakelijk, neen, onvermijdbaar blijken mocht, omdat dat waarlijk individueele van zoo'n denker en dichter een deel is van het Eeuwige dat achter ons ligt. En dat is mij ook hier bij Felix Timmermans het geval gebleken te zijn. Hij moge in zijn Vóórziel neutraal zijn of geloovig-katholiek, in zijn diepste verste Achterwezendheid die hij zelf alleen maar gewaar gaat worden, als hij zich zet aan het schrijven, want zijn binnenste Ziel tot openbaring van haar Zelfheid komt is hij en blijft hij boven alles uit zijn eigenste Wezendheid, die hem een altijd duren zullend auteur zal doen zijn.

En ik stel dit hier geenszins vast als met een dekreet om mijzelf te doen gelden of den schrijver iets aangenaams te doen hooren, maar alleen, omdat ik het na een lang leven van psychische invoeling en letterkundig studeeren van binnen uit bespeur de Waarheid te zijn. Al was en blijft mijn innerlijkst Wezen stilhartstochtlijk - vandaar dat ik in mijn jonge jaren, als ik leelijk werd behandeld, wel eens onverwacht wild opgestoven ben in mijn rechtmatige verontwaardiging en mij een tijdje lang in woestdoende verzen heb geuit, toch bleef daarachter steeds de Rede werken, die mijn diepste psychische Bewogenheid en Wil altijd bleef overzien en mij haar bedarende hand steeds boven het hoofd gehouden heeft. De eerstgenoemde helft van mijn innerlijkst temperament heb ik van mijn jammrend om de Ellende van Dood en Leven gepassioneerd in 1860 gestorvene Moeder, de laatste, die over mijn emotie's altijd haar geduldig bewind bleef voeren, want ze geenszins onderdrukte, neen ze alleen maar, in de goede banen leidde, en er voor zorgde, dat ik niet alleen maar een poëet, doch ook een kritikus kon worden, heb ik te danken aan mijn voorgeslacht van vaderszijde, dat streng maar bedaard-gemoedelijk door het leven placht te gaan. En zoo ben ik kunnen geboren worden als de altijd diep-in lachende of weenende, maar tegelijkertijd op zijn eigene streng-geestlijken Grond staan blijvende, die ik steeds zijn mocht, en ook nog heden weet te blijven, al leeft er in mij tegelijkertijd en altijd door een onbewust wijd-reikend Willen, dat mijn eigen heimelijk innerlijk geluk is op dees aard want mij niet alleen als intelligentie maar ook als Voeler krachtig

houdt. En door die geestlijke combinatie mijner Eigenheid kon ik leeren alle kunst mee te voelen van vroeger, zoowel als van later, van meer verren, mij ganschlijk vreemden als van degenen, die meer of min dichtbij mij staan. En zoo vermag ik mij thans ook in Timmermans' kunstwerk Pijp en Toebak in te voelen, en zou ik dit natuurlijk even sterk weten te doen, ook al hield ik niet van ‘toebak’.

Het is een allerleukste reeks van fijn- en toch sterk-geziene, van eenvoudig- en toch zielssubtiel den lezer voor oogen gebrachte korte verhalen, onder wier lezing het mij soms wierd, of ik weer in het prettige want meer luchtig dan ons land levende maar toch diepst-in serieus zijnde België toefde, zooals ik daar in 1882, zoowel als in 1884, zelf telkens vele maanden als anderslandig maar mij dáár toch volkomen thuis voelend inwoner vertoeven mocht.

O, de tijd, dat ik 's morgens in mijn eentje door het Bois de la Cambre doolde en mij liep te prepareeren onder de hooge breede boomen, om 's avonds laat in de volkomen stilte van mijn levendig-kleurige kamer in de Rue Souveraine weer een eindje verder te kunnen komen met Okéanos of aan mijn eigene nog geheel onzekere letterkundige toekomst dacht, dus, leek het mij toen, heel ver in den tijd vooruitkeek, als al het koel-coulant-redenaarsachtige verzenmaken van de Ouderen en een aantal Jongeren dier dagen heelemaal voorbij dus vergeten zou zijn!

Ik heb toen België lief leeren hebben, omdat alles er minder stijf afgemeten dan hier deed, en wat de volksklasse, tenminste, die kamers verhuurde, betreft, meer vlug-weg natuurlijk-beschaafd scheen te zijn dan hier. De Vlamingen hebben in hun geaardheid iets heel bijzonders in zich, waardoor ik, al draag ik, als geboren Hollander, eenigszins een deksel van stijfheid om mij heen, het over het geheel makkelijker kon vinden met hèn dan met vele vroegeren, die ik op het marionetten-tooneel van dit leven te ontmoeten kwam. Van kind reeds altijd diep-in natuurlijk dus geheel mijzelf zijnde zonder mij in mijn denken dus mijn meeningen, aan mij van buiten af opgelegde stelregels te storen, waartegen ik mij uiterlijk niet verzet, heb ik steeds zelf heelemaal uit mijn altijd bezig zijnde dus werkende Diepte geleefd en dan verstandig-ingetogen geschreven, zooals Felix Timmermans ook zelf doet

in zijn heerlijke kunst. Zijn zien en voelen van alle dingen buiten hem ontstaat spontaan: het gaat bij hem voort als in een vloeiend bewegen, en hij weet dat innerlijke zielsbeweeg te zeggen op een wijze, die het tot allerprettigste woordmuziek maakt.

Dit was in Pallieter reeds het geval: de taalmuziek klonk daar uit den aard der zaak, want door de stof, breeder en hooger dan in deze korter durende levenstafereeltjes, maar toch laat zich in Pijp en Toebak voor waarachtig meevoelen kunnende lezers, die niet alleen maar belang stellen in lange verhalen, waar ze dan later met hun verstand over redeneeren kunnen, precies dezelfde zuivere toon hooren en dezelfde schoonheid zien met hun innerlijk oog, die hen aan hebben gegrepen in dat jongelingsboek.

Het malle, naieve idee is onderwijl ik buiten als kleine jongen wel eens zomer's op eenzame landwegen liep en ik dan plots van binnen in mij een vreemd soort van zingen hoorde, of juister, het scheen mij te worden, alsof ik het eenigszins hoorde, schoon ik in mij noch om mij eenig geluid vernam: zou er misschien een musicus in mij schuilen? Maar die meegeborene aanvoelingskracht mijner Ziel voor muziek die elke disharmonie onverdraaglijk voor mij maakt, heeft nog later, toen ik mijn eigenste bestemming had bereikt, want literator was kunnen worden, er van zelf toe gebracht, dus zonder dat ik mij dit expres had voorgenomen, om te gaan letten op de harmonie der taal in alles wat ik zelf op het papier bracht, of in anderen las. En die onderlinge harmonie der woorden en in verband daarmee ook van alles wàt hij zegt, is nu juist datgene waarin Felix Timmermans als kunstenaar zich een onvergelijkelijk Meester toont te zijn, omdat de uit zichzelf fijn hooren en voelen kunnende lezer, zooals de zielsechte literaire kritikus bovenuit alle andere menschen te zijn heeft, en aan wien dus het recht, want de macht tot beslissen toekomt, in den grond zijner Wezendheid gewaar wordt, dat onze groote zuidelijke stamgenoot moet worden genoemd.

* * *

Ik heb het altijd een averechtsche want oppervlakkige gewoonte gevonden, om veel aan te halen, en dus zijn eigen bladzijden op gemakkelijke wijze te vullen. En ik doe het dan ook niet altijd en nimmer bovenmate, omdat ik mijn heele leven in de letteren en

alles wat daarbij tepas gebracht kon worden, en voor de bewijskrachtige opstelling van meer juiste begrippen dan de vroeger hier gangbare steeds maar door heb geleefd, zoodat ieder verstandig mensch er zeker van kan wezen, dat, ook al haal ik niets aan, de uitkomsten van mijn ernstig beoordeelend voelen en denken precies kunnen passen op den tekst van den auteur. Doch deze reeks kleine scheppingen van Felix is zóó waarlijk-sympathiek, dat ik voor mijn eigen pleizier, en, ik twijfel er niet aan, óók voor dat van den lezer er het een of ander uit wil overnemen.

Doch de keus, ik erken het, is moeilijk, want ik zou graag het allermooiste willen laten zien, terwijl toch alles van dit boek in waarheid even voortreflijk is.

En het wijste zal dus zijn dat ik op goed geluk af een bladzijde opsla. En ik tref nu juist de schets die heet: ‘Rond een plaats van portier’. Het begin schrijf ik hier over:

‘Jef Lovers ging haastig door de stille straten nevens de bevrozen ruiten van de winkels. Hij droeg een paar schoenen weg naar menheer Smans, wijnhandelaar en gemeenteraadslid. Die zijn dochter trouwde morgen.

Rijke, brave menschen, die van Smans, dacht Jef en daarom had hij den prijs van de schoenen met twee frank verhoogd. Hij had er haast een week aan gewerkt, want als ge zoo tegen de zestig zijt, gaat het werken u niet meer af. Wat zouden hij en zijn vrouw met die 22 frank van de schoenen allemaal niet kunnen doen! Eerst en vooral kolen koopen, er was geen vol mandeken meer in den kelder; een wollen hemd voor zijn vrouw, en dan d'huishuur, en voor 'thuishouden koffie, suiker en zoo 't een en ander; en voor Jef zelf, een frank voor zijn Zondagsche pintjes en twee pakskes tabak, fijn snee uit de' Ekster. Dan was 't weer op. Als er dan maar weer versch werk kwam. Met zoo weinig geld toch proper en deftig op straat komen, dat was een heele krachttoer. Jef had schrik van de winter, van de immerdreigende armoe. Zoo heel zijn leven tegenslag gehad, zoodat hij zich aan niets anders meer verwachtte, nooit wat kunnen sparen, en later moeten blij-zijn met het godshuis, waar g'uw leven laat uitdooven, om dan van den arme begraven te worden.

Hij kon daar zitten aan denken, dat het koud zweet hem

uitbrak. Gelukkiglijk was er zijn vrouw nog, zijn Net, zijn goede Net. Die wist er altijd de moed en de jeugd in te houden, het klaar te spinnen, dat er werk kwam, hoe ge weet het niet: die was altijd vol vertrouwen, die kon nog zingen, en als er iets te weinig van 't een en ander op de tafel kwam, had ze altijd juist pijn aan de maag.

Zonder ons Net had haar Jefken al met zijn pikkels omhoog gelegen, zei hij in zijn eigen, toen hij aan de witte poort van menheer Smans aan de bel trok. De meid nam de schoenen aan en hij zei den prijs. Zij liet hem op de mat staan wachten, want het was pas geschuurd. Hij riep haar nog eens na: 't Is twee en twintig frank.

Hij bezag den schoonen gang in witten marmer. Er stond een koperen paraplubak, en op den breeden trap lag er een roode, vloeren traplooper. Daarnevens achter de dobbel deuren hoorde hij 't rinkelen van glazen en tellooren van de feesttafel die z'aan 't zetten waren.

Wat is nen arme mensch toch maar een worm, zuchtte hij, ne mensch zou bena socialist worden als ge dat zoo ziet. Daar was de meid al terug. Jef glimlachte en stak zijn hand uit. Jefken, zei de meid, onzen menheer zal toekomende week wel betalen, want hij heeft nu geenen kop met al die zorgen voor morgen.

't Is spijtig, zei Jef; 't is anders rap gegeven en ik meende in passant juist leder te gaan halen.'

'Maar hij vindt zijn sleutels niet. Ge weet toch, dat het in orde komt, hé, Jefke?

Natuurlijk, zei Jefke, en hij lachte om te laten hooren, dat hij geen wantrouwen had, en hij deed daarbij fier. Hij wilde niet laten peinzen, dat hij alleen voor dit geld kwam.

Laat menheer maar geen moeite doen, met naar de sleutels te zoeken. Zegt aan menheer, dat ik in de week wel eens zal binnenkomen. Nu ga ik rap naar huis, om 't geld voor ander leer te halen. 't Zal me deugd doen zoo wat overendweer te loopen, ne schoenmaker zit veel te veel binnen.

Als hij buiten kwam bleef hij met hangenden kop ontgoocheld staan. En in eens schoot hij er rap van door en vloekte: Die smerige Smans, die smerige Smans!'

* * *

Het eerste want hoogste vereischte voor alle waarachtige kunst is dat zij wezenlijk leeft. Maar deze allereerste, deze voornaamste letterkundige grondstelling, die door de innerlijkste geaardheid van alle mogelijke wezenlijke en dus geblevene kunstwerken van het verleden bewaarheid blijkt te worden, heeft natuurlijk niet alleen betrekking op het uiterlijk der hier op aarde bewegende vormen en de combinatie, waarin deze zich voordoen, maar ook op het innerlijk der geesten en zielen. Alles, maar dan ook alles moet precies en diep-in realistisch blijvend zijn in de kunst, zoodat een hoog-lyrisch gedicht, een van Pindaros of van Shelley b.v. levend moet genoemd worden, omdat het precies-realistisch weergeeft, wat er op een gegeven oogenblik uit de Diepte naar omhoog ging leven in de ziel van den poëet. De levende realiteit, die ook zulke waarachtige Dichters geven, is het zeer werkelijke wat er binnen in hen uit zichzelf bestaat en voortdurend blijft werken, al worden zij met hun daagsche menschenhelft dit, gelukkig voor hen, niet voortdurend gewaar. Zij kregen bij hun dichten verschijningen en inblazingen van uit hun diepste Zijndheid, die een uitloopster is van de diepste Inwezendheid van alle dingen en waarin het gewoonlijk alleen reëel genoemde Buitene nu en dan zijn weerspiegeling vond.

De geest van den evenzeer bezielden Felix echter, die tot een heel ander en veel meer voorkomend soort van realisten behoort, leeft door den aard zijner Ziel in de eerste plaats in de waarneembare uiterlijke wereld. En het juiste beeld, da hij daardoor van deze heeft ontvangen, valt bij hem naar binnen tot in zijn zuiver-voelenden geest, waaruit het dan later weer komt stijgen als onsterfelijke kunst, daar dit beeld van het buiten hem Zijnde daar dan gedrenkt werd in den bewegenden oceaan van zijn voelende zienskracht en zijn innigst maar door zijn daaglijksche Rede harmonisch geregeld gemoed.

Ook door dit mooie boek weer blijkt Timmermans te wezen, dus gebleven te zijn, een onzer beste moderne Nederlandsche auteurs.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Europa tegenover Amerika.

Een klein jongetje speelt met een muntstukje, gooit het in de lucht en het meest komt de muntzijde boven. Zoo denkt het tenminste en hiermede pocht het natuurlijk over zijn groote handigheid. Het is nu immers houder van de goede methode. Bij dit oordeel zal het blijven, zoolang hem niemand heeft gevraagd eens te willen nagaan, of het werkelijk wel zoo is. Doet het jongetje het, dan zal het er zeker van overtuigd worden, dat beeld- en muntzijde net zoo vaak of ongeveer even vaak bovenkomen. En zijn meening zal het moeten veranderen. Zoo is het ongeveer ook gesteld met de Europeanen. Sedert een goede vijftig jaren weten ze niets dan kwaads te vertellen van Amerika. Europa alleen heeft de goede methode en wat Amerika doet en denkt is niets dan bluf. De oningewijde, de man van de straat, de onwetende kan natuurlijk niets anders doen dan de meening van zijn denkers overnemen en is er dan ook niet voor te vinden, een woord van lof voor Amerika te uiten, ofwel zijn oordeel iets te verzachten. En toch is deze ‘de Europeesche’ meening wel onbegrijpelijk: voor 50 jaar was Amerika voor Europa immers het ‘Luilekkerland’. Hoe komt het dan, dat de Oude Wereld nu zoo eenzijdig weet aan te klagen en niets dan minachting voor de Nieuwe gevoelt? Jaloerschheid, eenzijdigheid uit temperament, ongegronde ontgoocheling van de Europeanen zijn de oorzaken, zegt de Belgische Prof V. Bohet in zijn uitstekend boek: *L'Europe en Face de l'Amerique* (Eglantine, Brussel, Collection: Equilibres), waarin hij tracht de Europeanen tot inkeer en gezondere gedachten te brengen.

Doch dit zijn de secondaire redenen. De hoofdreden is eerder te zoeken in de vrees van den Europeaan, die onder zijn traditie bijna bezwijkt en zich niet bij de nieuwe levensomstandigheden weet aan te passen. Vrees van den Europeaan voor de nieuwe levensomstandigheden, die zich aan hem opdringen en die voortvloeien uit de vorderingen van de techniek en het machinisme. Levensomstandigheden, die het resultaat zijn van de uitbreiding en toepassing van de Wetenschap. Nieuwe beschaving, waarvan Amerika het levend symbool is. En de Europeesche denker, te moe om met zijn tijd mee te gaan, kijkt naar het Oosten en roemt zijn betwistbare spiritualiteit, die zijn gevoel voor traditie vleit, liever dan hij de oogen richt op Amerika, waar eigenlijk één waarheid, die sedert eeuwen geldt, wordt toegepast, n.l. dat de spiritueele waarden van een beschaving van materieele factoren afhankelijk zijn en dat gene uit deze voortvloeien. Dit willen onze Europeesche denkers niet inzien en ze trekken te velde tegen het Amerikaansche industrialisme en maken er een molik van....

Op drastische wijze reageeren ze tegen het land. Prof. Bohet heeft met veel objectiviteit hun tegenargumenten samengevat: de mensch wordt door de techniek verstompt; zijn ziel voelt voor niets meer dan het practische, het nuttige, het efficiente; zijn leven, zelfs zijn privaat leven, is gestandaardiseerd; van waarde is voor den Amerikaan alleen hoeveelheid; kwaliteit is een leeg woordje; de moraliteit is vermaterialiseerd, heeft niets individueels meer en is niets dan aanpassing bij de gewoonten en gebruiken van de massa; de rijkste wordt alleen geëerbiedigd en is alleen eerbiedwaardig; het volk is niets en wordt bij den neus geleid door de dollarkoningen en de techniek-magnaten; een mechanische beschaving kan geen groote kunst voortbrengen; de gedachte is ook vermaterialiseerd in het pragmatisme. En tenslotte wat is toch het industrialisme waard, als het niet eens in staat is productie en verbruik in evenwicht te houden?....

Ja, zegt Prof. Bohet, dat is in 't algemeen juist, maar een beetje eenzijdig en overdreven is het ook! Denk eens na. Heeft de machine den mensch den vrijen tijd niet verschaft, dien alleen het geld kan geven, den vrijen tijd, die hem de

gelegenheid geeft, als hij daartoe aanleg heeft, zich te ontwikkelen! En dan, Europeesche denkers, wat gaat U dogmatisch het pragmatisme veroordeelen. Het is eenzijdig ja zeker, maar is het geen voordeel, dat het den mensch op de relativiteit der waarheden attent maakt, hem van de gewoonte om steriele en onmogelijke discussies en speculaties te voeren afhoudt en hem naar de actie leidt? En dan zegt U, dat Amerika geen groote kunst zal hebben, U is een beetje vlug in Uw oordeelen, hoe kunt U beslist zeggen, dat het zelfs onmogelijk is, als U zich herinnert, dat Amerika nog geen vrijen tijd heeft gehad om zich geestelijk bezig te houden, zooals het hoorde; het heeft zich moeten vormen en vestigen....

Neen, zegt Prof. Bohet, in het tweede hoofdstuk van zijn boek, onze Europeesche denkers zijn onbuigzaam van geest en vertoonen een betreurenswaardige psychologische onwetendheid. Ze houden geen rekening met de omstandigheden en de condities, die de vorming van zekere mentaliteiten en levenswijzen veroorzaakten en die ze wellicht nog rechtvaardigen. Onze Europeesche censors stellen het probleem voor, alsof wat voor een paar steden van Amerika waar is, het ook is voor het heele land. Die methode is natuurlijk onwetenschappelijk, maar onze critici houden ervan, omdat ze liever van een gestandaardiseerd, gefordiseerd, verstompt, naief en onverdraagzaam Amerika hooren praten, of van een cynisch Amerika, dat op zijn illegaliteiten en moorden roemt, dan van een derde Amerika, het ware Amerika misschien, dat in staat is te lachen en boos te worden over de andere twee...

Steunende op de ervaringen, die hij in Amerika, in vier semesters, heeft opgedaan, bewijst ons Prof. Bohet, eerst, dat Amerika niet zoo eenvoudig is als onze schrijvers het doen voorkomen. Amerika is het land van de tegenstrijdigheden: de kuddegeest is er zeer sterk ontwikkeld, maar daarnaast is ook een zeer sterk individualisme aan te treffen; materialistisch is de geest zeer sterk, maar er bestaat ook groot idealisme; de liefde voor het geld is een ander kenmerkend verschijnsel, maar evenzeer treft men een bovenmatige verspilling en een bewonderenswaardige vrijgevigheid aan; naast de toepassing van het principe van de economie van den tijd komt schrome-

lijke verspilling van het product voor. Zelfs vindt het Amerikaansche chauvinisme een tegenhanger in den coöperatiegeest en den vredesgeest van het Amerikaansche volk en de mishandeling van de vrijheid wordt gecompenseerd door een diep gevoel voor gelijkheid... Neen, het is gevaarlijk op grond van één feit te generaliseeren, als men over Amerika spreekt. Want even later treft U een ander feit, dat U dwingt er een andere meening op na te houden. Maar wat is er aan te doen? Onze Amerika-versmaders zien liever alleen de slechte zijden. Ze begaan nog andere fouten, omdat ze veelal aldus te werk gaan: a) ze oordeelen met behulp van een determinisme, dat voor Europa geldt, ze vergeten rekening te houden met de factoren, die Amerika groot hebben gemaakt: de puriteinsche geest, de pioniersgeest en eindelijk het industrialisme. Alleen de derde factor is ons bekend. Voor de toelichting van de andere twee zorgt Prof. Bohet. b) de Amerika-verachters sluiten de oogen voor zekere schaduwzijden van Europa, dat in zekere opzichten zeer feodaal is gebleven, en die men voor de goede zaak goed praat. Het boek van G. Duhamel: *Scènes de la Vie Future* is hier een mooi voorbeeld van en toch zegt Prof. Bohet, als de Amerikaan dezelfde eenzijdigheid bezat als de Europeaan, dan zou hij, de oogen sluitende voor de goede eigenschappen van zekere Europeesche landen, ook tal van pamfletten kunnen schrijven voor het Amerikaansche leven, of La Vie Future, tegen Europa, onder den titel: Tooneelen uit het Actueele Leven...

Niet alleen een psychologische fout begaan de Europeanen, wanneer ze over Amerika oordeelen, maar ook een politieke fout. In het derde hoofdstuk van zijn boek behandelt Prof. Bohet deze nieuwe zijde van de Europeesche dwalingen. Nadat vele schrijvers in alle toonaarden met alle mogelijke middelen kwaad hebben gesproken, beginnen ze Amerika in één opzicht te bewonderen. Kijk, zeggen ze, die Vereeniging van alle Staten van Amerika is toch een reuze, een interessant, een practisch idee; waarom zouden we op onze beurt ook niet zooiets doen? De Vereenigde Staten van Europa stichten, 't is gemakkelijk, met een beetje goeden wil wordt dat werkelijkheid. Nu, zegt Prof. Bohet, U die zoo moeilijk is te bewegen gezond

te oordeelen over dat land, U valt nu in steriele bewondering voor iets, dat buiten Uw bereik staat. Heeft U wel goed nagedacht, is U er zeker van, dat er geen factoren van differentiatie zijn tusschen Europa en Amerika? Kijk eens goed en oordeel. Is Uw bevolking zonder politieke tradities als het Amerikaansche volk? Hebt U maar één taal? Is Uw onderwijs op de praktijk ingericht of nog diepgeworteld in de traditie? Hebt U reeds samen één doel gehad, hebt U U reeds vereenigd om iets groots te doen, om Uw algemeene belangen te verdedigen? Is U er zeker van, dat U spontaan of bijna spontaan den vrijhandel zoudt kunnen invoeren, omdat Uw staten zoo afhankelijk zijn van elkaar? Is er zooveel varieteit tusschen de locale mogelijkheden en de regionale behoeften als in Amerika? Is er bij U geen oorlogsgevaar, zoodat een vruchtbaar optimisme zou kunnen ontstaan? Denkt U tot één en hetzelfde ras te behooren, als de Amerikanen? Bij de Amerikanen is de geboortecontrôle officieus ingevoerd en er zijn wetten gemaakt om de te groote emigratie te verhinderen. Europa is nog ver van zulke toestanden, het is verdeeld in een menigte uiteenloopende nationale karakters; het is verdeeld door lange religieuze en politieke twisten en taalrivaliteiten. Zelfs de geographische ligging van Europa is niet zoo gunstig als die van Amerika. Europa met zijn overbevolkte grondgebieden is hopeloos verdeeld en denkt aan niets anders, dan aan innerlijk sociale en politieke veranderingen, niet aan samenwerking. En dan de Europeesche belangen zijn mondiaal en niet alleen Europeesch. De Europeanen moeten natuurlijk probeeren in vrede met elkaar te leven en een Europeeschen geest trachten te ontwikkelen, maar de oplossing van het Europeesche probleem ligt in de vorming van een Wereldunie...

De Wereldunie is mogelijk, zegt Prof. Bohet in het vierde en laatste hoofdstuk van zijn boek, dank zij de americanisatie van de wereld. Deze is reeds bezig: streven naar emancipatie van de vrouw, democratisatie van de weelde, verbetering van het sociale welzijn en het ontstaan van een zekere uniformiteit van de geesten en de lichamen zijn er de bewijzen van. Zou deze americanisatie van de wereld dienen te worden tegen-

gehouden? Ja, natuurlijk, zegt Prof. Bohet, want zij is het, die de bekoring van onze beschaving zal doen verdwijnen. Is dit doenlijk? Neen, antwoordt Prof. Bohet, want industrialisme, americanisatie is het synoniem van Wetenschap en het zou gewaagd zijn te willen gelooven, denken en handelen alsof de mensch, vooral als hij ervan overtuigd is, dat de beschaving op een materieelen grondslag berust, de voordeelen zijn prijsgeven, die hij aan de vorderingen en toepassingen der Wetenschap verschuldigd is. De toepassingen van de Wetenschap hebben wel is waar veel ongerechtigs meegebracht: toenemende invloed van de massa, onbeduidendheid van het individu, ontwikkeling van den kuddegeest, instorting van de persoonlijkheid, toenemende invloed van den Staat en zijn inmenging in de menschelijke zaken en door dit alles verkeert de vrijheid in gevaar. Niet anders zal het gaan, als andere wetenschappen, dan de natuurkundige het hooge woord voeren. Prof. Bohet laat ons eenige schaduwzijden daarvan zien. Maar wat moeten we dan doen? Berusten in het onvermijdelijke is niet aan te raden, treuren ook niet. Laten we liever onze vroegere waarden verbeteren, volgens wetten, die aan de nieuwe levensomstandigheden ten grondslag liggen en niet volgens principes, regels en methodes, die gisteren geldig waren. Waarom te treuren, daar het machinisme zeker niet zoo verfoeilijk is als wel eens wordt gedacht. Het heeft bij zijn gebreken ook deugden. Heeft het niet menschelijke gevoelens doen ontstaan als: opstand van het individu tegen de ellende, ontwikkeling van de individueele en collectieve naastenliefde, grootere gelijkheid voor de belasting, grootere zorg voor de jeugd, erkenning van het heiligdom van het leven en van de individueele en collectieve verantwoordelijkheid voor het Leven. Laten we liever zoeken naar de eigenlijke oorzaak van ons klagen, jammeren en minachten, van onze ongerustheid. We weten ons niet aan te passen bij de nieuwe, economische, sociale en moreele omstandigheden; daarom zien we reikhalzend terug naar onze tradities, waarvan we echter de beteekenis hebben vergeten. Onze menschelijke natuur weet zich niet aan te passen bij de nieuwe voorwaarden, die de ontwikkeling der Wetenschappen met zich bracht... Neen, wat we te doen hebben is voordeel

te trekken uit de nieuwe levensomstandigheden, de mogelijkheden te bestudeeren en te trachten **mensch te zijn** en te blijven. Onze Europeesche haat tegen Amerika is ongegrond, hij vloeit voort uit ontwetendheid en ons niet begrijpen of liever ons niet willen begrijpen van de Amerikaansche toestanden. Toch is het mogelijk, dat wat zich thans in dat land overzee afspeelt, de toekomst inhoudt van den mensch van morgen en van de beschaving. Daar ontstaat een nieuw type van beschaving: de technocratie; ze ziet er nogal revolutionnair uit, maar waarom zouden we ze niet bestudeeren? Onze voorouders hebben vaak uit liefde voor de traditie dingen verworpen of verwaarloosd, die hun kinderen als vanzelf sprekend hebben beschouwd. Waarom zouden we niet, als Prof. Bohet aanraadt, met veelomvattende geest de Amerikaansche toestanden bestudeeren, als humanisten. Daar worden misschien dingen voorbereid, constuctieve en vruchtbare gedachten uitgewerkt, die nog misschien een oplossing van zeer actueele problemen brengen, die morgen van grooten invloed kunnen zijn op onze Europeesche quaesties: het muntprobleem, het publieke en private schuldenprobleem, het collectieve vredesprobleem, het handelsprobleem, het moderne Staatsprobleem en het wetenschappelijke beschavingsprobleem, enz. Amerika begint te bouwen, laat ons dan haar pogen en streven gadeslaan en zonder vooringenomenheid... Daar wordt geëxperimenteerd, ook voor ons, want Amerikaansche toestanden zijn ook in zekere opzichten de onze...

Al die denkbeelden van Prof. Bohet zullen zeer zeker stof geven tot allerlei discussies. Om die te kunnen volgen en er zijn voordeel mee te kunnen doen, is het noodig het boek te lezen. Dat zal geen verloren moeite zijn. Het boek is veelzijdig. Prof. Bohet houdt niet van sentimenteele vervloekingen. Hij is openhartig genoeg om de werkelijkheid in de oogen te zien. Hij negeert niets voor hij weet, hoe het is, hoe het doet, hoe het werkt. Prof. Bohet weet, dat er dingen in Amerika gebeuren, die ons misschien uit den nood kunnen helpen, die onze oogen zullen openen voor gevaren, die ons bedreigen. Prof. Bohet wijst ons den weg door Amerika en onze dwalingen. Waarom zouden we niet onder zijn leiding de discussie van

onze gebreken aanvaarden? Het boek van Prof. Bohet behandelt meer dan het probleem Europa-Amerika, het behandelt het probleem van het Humanisme zelf. En ziet wat er nu in de wereld gebeurt. In Europa is A. Hitler aan het werk. In Amerika Roosevelt. A. Hitler heeft om te bouwen, een beroep gedaan op wat we eigenlijk de edele, hooge en Europeesche idealen en waarden noemen. Het resultaat: twisten, misschien met allerhande droevige gevolgen, haat, hoogmoed en andere leelijke gevoelens. Roosevelt doet alleen een beroep op economische waarden, geen abstracties. Hij gooit alles omver, bouwt en probeert te bouwen: leelijke gevoelens openbaren zich niet. Misschien is dan dat Amerikaansche pogen een interessant iets. En het experimenteeren gaat voort. Waarom zouden we niet het Amerikaansche pogen bestudeeren en zoo mogelijk er voordeel uit trekken, als het lukt of mislukt;... Waarom niet?... Laat ons dan het boek van Prof. Bohet lezen. We kunnen om te beginnen veel leeren uit de talrijke inlichtingen over het Amerikaansche leven en uit de talrijke humanistische gedachten, die schrijver ons zoo aanschouwelijk weet voor te stellen. Het boek spreekt een diepe humane taal, het is de uitdrukking van een diep menschelijk voelen, eigenschappen, die sterk genoeg zullen zijn om de conflicten en de gekwetste gevoelens, die menige bladzijde, menige regel, menige gedachte zullen doen ontstaan, te verzachten. Misschien zal een enkele lezer, dan toch het boek na de derde bladzijde van zich werpen. Dit zal geen bewijs zijn van zijn humanen geest. Dit zal hem niet als een goede Gezel kenmerken.

DR. F. CLOSSET.

Dertig jaren film.

Eigenlijk moet men van veertig jaren film spreken, want in het jaar 1895 namen de gebroeders Lumière patent op hun cinematografisch projectie-apparaat. De eerste publieke filmvoorstelling had plaats in den kelder van een café op den Boulevard des Capucines te Parijs, waar de menschen op houten banken waren gezeten! De cinema was toen niets anders dan

een ‘aardigheid’, zooals ook de poppenkast of de aloude tooverlantaarn. Het publiek beschouwde het ook als dusdanig, en nam het wonder der bewegende figuren met de grootste kalmte en voor kennisgeving aan. Achtentwintig jaren later verscheen op deze zelfde plaats het monumentale Paramount-paleis. Wonderlijke speling van het toeval!

De cinema werd toentertijde weinig *au sérieux* genomen. Niemand zag er de grootsche toekomst in, welke aan de nieuwe filmkunst te wachten stond. En wie er in ernst over sprak, werd uitgehoond en bespot.

De heer L.J. Jordaan, die in de prachtige serie monografieën over de film, uitgave van de firma Brusse te Rotterdam, onder redactie van Mr. C.J. Graadt van Roggen, het historische overzicht voor zijn rekening nam, zegt, zeer terecht, dat de houding van het algemeene publiek dezelfde was als die het debuut van iedere nieuwe vinding kenmerkt. Hetzelfde ongeloof, hetzelfde wantrouwen, dezelfde spot, uit de instinctieve behoudzucht der massa geboren, waarmee onze lang-pandige en hooggehoede voorouders den eersten stoomwagen in 1839 langs den Haarlemmerweg zagen denderen, bezielde de gekleede jassen en matelots van 1895, toen het eerste Boeren-Commando flikkerend en trillend en door een zwarten ‘regen’ geteisterd, maar onmiskenbaar levend op hen toereed.

Het is wel een zeer vreemd menschelijk verschijnsel, dat het ‘nieuwe’, in welken vorm het zich ook vertoont, zooveel onwil en tegenstand, ja, haat ondervindt. De heer Jordaan noemt het de ‘instinctieve behoudzucht’ der massa, maar verklaart dit woord voldoende het feit? Het nieuwe in techniek, het nieuwe in wetenschap, het nieuwe in muziek, schilderkunst of letterkunde heeft altijd de ongelooflijkste moeite zich baan te breken en te handhaven. Waarom is het groote publiek altijd in het begin blind voor de verbetering, ontwikkeling of vernieuwing van het reeds bestaande? Waarom staken de boeren in woede hun stok door de spaken der eerste rijwielen, zoodat de berijders moesten vallen? Waarom werden de schilders, die nu al lang niet ‘modern’ meer zijn, omdat men ze geaccepteerd heeft in het algemeene menschelijke schema, van Gogh, Seurat, Cézanne, bij hun opkomst òf genegeerd òf vervolgd? Waarom werd de muziek

van Wagner, die nu al weer voor sommigen een overwonnen standpunt lijkt, door het vele 'moderne', dat er ná is gekomen, als een bijna misdadige poging om het muzikaal evenwicht te verstoren, beschouwd? En waarom werd het werk van de Nieuwe Gids, - dat nu algemeen wordt erkend als de basis van de hedendaagsche literatuur, bij zijn aanvang uitgescholden, becaricaturiseerd, geparodieerd? Waarom letterkundigen van naam, als Mr. J.N. van Hall, Soera Rana zich dusdanig door een woedend verzet voelden aangegrepen, dat zij zich niet ontzagen, spotverzen te vervaardigen op werk der Tachtigers, dat nú door de huidigen tot den hemel verheven wordt en als het *nec plus ultra* onzer Hollandsche letterkunde wordt gesteld? Waarachtige literatoren, wien het om *de kunst* is te doen en die niet, in onzinnig eigenbelang, angst gevoelen door het komende overvleugeld of geheel verdrongen te zullen worden, en die zich daarom in hartstochtelijke wanhoop er tegen verzetten, zijn tot in het diepst hunner ziel verheugd, als er iets nieuws komt, dat tegelijk *mooi* moet worden genoemd. Ik mag hier zeker wel even herinneren aan de ontzaglijke blijdschap, waarmee Willem Kloos de schoonheid in het oeuvre van den genialen Jacques Perk ontdekte, en (het moment is door Hein Boeken in de Willem Kloos-Aflevering van 1929 historisch vastgelegd) hoe innig voldaan en verrukt hij was, toen de schoone kunst van Gorter en later die van Leopold zich aan hem openbaarde. Een kunstenaar *pur sang* houdt uitsluitend de zaak in het oog, hij kent geen jaloezie, en gunt nevens zijn eigen productie, gaarne aan alles wat goed is, een plaats.

Zulke objectieve artiesten, het is treurig maar waar, zijn er slechts enkele. De meeste menschen staan, wat karakter betreft, niet hoog genoeg, om wat een ander bezit, of wat een ander voor nieuws en moois aan de wereld brengt, op zijn juiste waarde te kunnen erkennen. Er moet altijd iets af. Alsof de ademtocht der historie niet al het minderwaardige van aanvallen, jaloersche uitingen, en misgunningen niet weg-blies, zoodat het werk der kunst toch in ongerepte schoonheid blijft staan!

De oorzaak, dat de eerste tien jaren der film vrijwel onopgemerkt voorbij zijn gegaan, wijt de heer Jordaan aan deze omstandigheid, en hij betreurt het ten zeerste, dat er van al de

historische gebeurtenissen, door de cinema in beeld gebracht, zoo weinig bewaard is gebleven. De luttele belangstelling maakte, dat men de films vernietigde, en de heer Jordaan noemt het een gelukkig toeval, dat het eerste programma der gebroeders Lumière, in zijn geheel behouden bleef, en dat men dit 'levend geworden familie-album' op de Haagsche kino-tentoonstelling van eenige jaren geleden zag voorbij trekken. O.a. zag men daarop de aankomst van een trein. Hetgeen komen *moest,* was niet meer te stuiten, en als altijd, zegt de heer Jordaan overwon 'het technisch mirakel'. Maar, voegt hij er bij, de eerste films streefden meer naar het verrassende, het grappige, het verbijsterende, dan naar het echte, het natuurlijke, zoodat de bioscoop of de cinema, - het eene woord is zoo goed als het andere, - een soort van 'rariteiten-kabinet' werd, waar 'magie blanche' werd gepleegd.

Allerlei wonderen werden er in deze bewegende tooverlantaarn vertoond: een fietser, die naar de maan rijdt, een oud vrouwtje, dat een volgeladen, met vier paarden bespannen postwagen achteruit trekt, een ruiter, die terecht komt op den stokstijven staart van een paard, en aldus een ren volbrengt, en dergelijke meer. Het allengs gewonnen wordend publiek keek zich de oogen uit. Uit de collectie van het Ned. Centraal Film-Archief blijkt, zegt de heer Jordaan, dat er ook films bestonden als: Het bezoek van Paul Kruger, De intocht van Prins Hendrik, e.d., dus wat wij tegenwoordig het Journaal van een film-voorstelling noemen, de prachtige, intensieve en interessante reportage van het moment.

Het onderscheid tusschen de oorspronkelijke, primitieve films en de moderne, haast volmaakte na-beeldingen van het oogenblik is als dag en nacht. Het afschuwelijke geflikker en getril (langen tijd werden de films 'trilbeelden' genoemd!) is totaal verdwenen en een weldadige rust is er voor in de plaats gekomen. Het gehol en gevlieg van menschen achter een begrafenis behoort tot het verledene, en door het 'linnen venster' (de aardige uitdrukking is van Mr. J.C. Graadt van Roggen) ziet men thans een waarachtige werkelijkheid zich afspelen, tenzij wij te maken hebben met truc-films of met teeken-films die opzichzelf ontzettend onderhoudend kunnen zijn en amusant.

In de eerste films was er van 'spel' geen sprake. Een artiest kreeg opdracht: boos te kijken, zich verontwaardigd te toonen,

te juichen, een brief met schrik open te maken, verlangend te smachten, en al dergelijke meer. Namen van bekende tooneelspelers en tooneelspeelsters dienden om aan het stuk grootere aantrekkelijkheid te geven, maar een doorloopende actie was voor hen onmogelijk. Het waren allen kleine brokstukjes van emotie, van hartstocht, van vreugde en smart, die door het cement der titels en teksten aan elkaar werden gelijmd. Tegenwoordig is dat anders, en vooral de geluidsfilm verleent aan geroutineerde acteurs en actrices gelegenheid om sterk, ernstig en aaneen-gesloten spel te geven.

Wat de techniek der film in de laatste jaren heeft bereikt, grenst aan het wonderbaarlijke. Landstreken, die wij nooit zullen bezoeken, worden tot ons gebracht; wilde dieren, vogels, worden op heeterdaad in de wildernis betrapt; de visschen worden in hun element bespied; onbeklimbare bergen toonen ons hun woeste schoonheid, volkeren, wier namen wij slechts uit de boeken kennen, verkeeren familjaar met ons in de zaal van een gebouw onzer inwoning, en zelfs voorwereldlijke dieren, dinosaurussen en mastodonten leveren gevechten voor onze oogen en bewegen zich, als leefden zij nog heden ten dage. De bioscoop is de levende courant, het levende wetenschappelijke werk, de levende historie. Dank zij de bioscoop en de gramofoon kan men nog honderd jaar na het verscheiden van een beroemd persoon diens levende persoonlijkheid aanschouwen en zijn stem vernemen. En door deze geweldige hulpkrachten wordt, hetgeen bewaard behoort te blijven, gemakkelijker vereeuwigd.

Zooals men vroeger wel eens schertsend, de pers ‘de koningin der aarde’ noemde, zoo kan men dit thans met het volste recht zeggen van de bioscoop. In de courant *leest* men over een vliegtocht, een schipbreuk, een natuur-ramp, een opstand, een inhuldiging, op de film *ziet* men alles, als ware men er bij, gebeuren. We hooren redevoeringen van groote staatslieden, zang van wereld-beroemde artiesten, gesprekken van, op den voorgrond tredende personen. We wonen de schokkendste, ontroerendste, interessantste gebeurtenissen bij, behagelijk gezeten in onzen fauteuil, en in één avond of middag beleven wij romans mede, krijgen een aanschouwelijke les in de cultures der overzeesche landen, bewonderen de pracht van Oostersche vlinders, wonen

een parade, een bruiloft of een begrafenis bij, - en, als het goed gaat, herkennen wij ons als een der personen uit het samengestroomde publiek. En waren vroeger familieleden, zelfs op korten afstand levende, jarenlang van elkander gescheiden, tegenwoordig zien zij elkander in levenden lijve, door de in den gezinskring opgenomen films, en vernemen zelfs elkanders stem. Er bestaan geen kluizenaars meer, die afgescheiden van de wereld zijn, de wereld achterhaalt hen overal, en laat hen het algemeene leven meemaken, op de rustigste, gemakkelijkste en eenvoudigste wijze.

Niemand kan meer het nut, het genoegen, het belang van de film ontkennen. En daarom zal de interessante serie, hierboven genoemd, die alle kanten van het vraagstuk der bioscoop belicht, natuurlijk de geboeide aandacht trekken van het algemeen publiek. Tezamen vormen zij een standaardwerk, dat historische belangrijkheid heeft, maar misschien deed de firma Brusse er wel goed aan, de hoofdstukken elk afzonderlijk te laten verschijnen, omdat de een natuurlijk meer door dit, de ander meer door *dat* onderwerp wordt aangetrokken. Ik laat hier de titels der afzonderlijke afleveringen volgen.

Het linnen venster, door Mr. C.J. Graadt van Roggen.
Dertig jaar film, door L.J. Jordaan.
Nederlandsche filmkunst, door Mr. Henrik Scholte.
Russische filmkunst, door Th.B.F. Hoyer.
Duitsche filmkunst, door Simon Koster.
Fransche filmkunst, door Dr. Elisabeth de Roos.
Amerikaansche filmkunst, door Dr. J.F. Otten.
De absolute film, door Constant van Wessem.
De geluidsfilm, door Lou Lichtveld.
De techniek der kunstfilm, door M.H.K. Franken en Joris Ivens, en
Film-reclame, door Piet Zwart.

De monografieën zijn allen door ter zake kundigen geschreven; ze deelen ons tal van wetenswaardigheden mee en persoonlijke beschouwingen; ze zijn voortreffelijk en aantrekkelijk uitgegeven en met tallooze illlustraties verlucht.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Een maand vol geschiedenis metterdaad. Van oneindig grooter beteekenis dan de bloedige straatgevechten in Parijs en de korte maar ontzettende burgeroorlog in het uiteengerukte Oostenrijk, is het feit, dat door weinige pennestreken in Duitschland een verleden van duizend jaar voor goed is afgesloten. Het oude feodale Duitschland, dat wij hebben gekend, het Duitschland met zijn vele groote en kleine vorstendommen, parlementen, regeeringen, ministers en verwarden rompslomp bestaat niet meer. Er is nu slechts een Duitsch rijk, èèn Duitsche hoofdstad, èèn parlement, maar dit opgeborgen als rariteit, èèn rijkspresident, èèn regeering: Adolf Hitler en zijn 'Hakenkruis'-stoet. De vroegere landen staan nu onder een stadhouder, zooals ten onzent de provincies een Commissaris der Koningin tot administratief hoofd hebben. Het moet erkend worden, dat Hitler en zijn mannen hiermee een hervorming voor hun land hebben tot stand gebracht, waarover nog in verre toekomst zal worden geschreven. Voorbij, de hoop van onzen Doornschen gast, ex-keizer Wilhelm II, dat hij of zijn zonen of kleinzonen eens weer in den 'Heimat' aan het hoofd der regeering zouden kunnen komen. Wat niet zou kunnen geschieden zonder dat de 26 andere vorsten met hun nasleep, de 'serenissimi' van eertijds, mede zouden hebben geprofiteerd van een nieuwen opbloei hunner verdorde grootheid. En om de deur van dit slechts door enkele regeeringsfiguren grootsche Duitsche verleden, dat vooral in de 18e eeuw de menschheid deed opzien, doch tevens ook soms deed glimlachen, en in het

overige Europa nooit veel eerbied heeft opgeroepen, voor goed te sluiten, worden de bezittingen van de monarchistisch strevende bonden en vereenigingen nu in beslag genomen, zooals gebeurd is met die van het Socialisme en Communisme. De vroegere Duitsche vorsten en hun zonen mogen met de nationaal-socialistische beweging zooveel sympathiseeren als zij lust hebben - ofschoon het niet onwaarschijnlijk is, dat intusschen hun sympathie tot het vriespunt zal zijn gedaald - het is dit nieuwe Duitschland, dat aan hun geschiedkundige grootheid een eind maakt. Niet onwaarschijnlijk zal ex-keizer Wilhelm II en zijn zoon de 'Kronprinz' hun vlucht naar ons land, aan het eind van den oorlog, nog eens overdenken, en dan tot de gevolgtrekking komen, dat zonder deze onberaden stap, hoezeer door goede bedoelingen bewogen, dit voor hen noodlottige nieuwe Duitschland niet zou zijn opgekomen.

Dat echter de oude Duitsche mentaliteit van onderworpenheid en slaafschheid nog steeds dezelfde is als die van de achttiende eeuw en later, bewijst een stukje in de 'Deutsche Metalarbeiterzeitung', een blad dus voor arbeiders, die voorheen, en overal, den naam hadden vooraan te staan in de revolutionnair-gezinde beweging. Het draagt tot opschrift 'Der Führer' en het is Duitsch in zijn hinderlijksten geest.

'Wanneer wij dit inzien, dan eerst zijn wij het gelukkigste volk, dat door de heele wereld benijd wordt. Wij hebben de verantwoordelijkheid voor ons lot op 12 November in handen van onzen leider gelegd, ons lot in voor- en tegenspoed met dat van den leider verbonden. Wat hebben wij nog meer te doen dan te zeggen: 'De leider heeft gelijk in alles wat hij doet!'?

'Waarlijk, ons geloof en ons vertrouwen kan niet mooier tot uiting worden gebracht, onze dankbaarheid jegens den leider kan niet welsprekender zijn, dan dat dit bewustzijn gemeengoed van het volk wordt. Blind vertrouwen in den leider, onvoorwaardelijke toewijding aan den leider: "Hij zorgt, dat het in orde komt, wij behoeven niet beangst te zijn; aldus bidt een kind vol vertrouwen tot zijn God; zoo ook ziet een volk van zestig millioen menschen op tot zijn leider en weet het, dat zijn lot in goede handen ligt." Wat voor slavenziel heeft dit geschreven?!

Het kon niettemin niet ontkend worden, dat dit nationaal-

socialistische nieuwe Duitschland van Anno 1934, hoezeer het enkel sympathie vindt bij hen, die geërgerd worden door de algemeen blijkende corruptie van het sociaal-democratische parlementarisme met zijn jacht op goed betaalde vriendjesbaantjes, en dan nog slechts een hoofdschuddende sympathie, enkele diplomatieke overwinningen heeft behaald, welke ook buiten het land voldoening verschaffen. Een bevredigender verhouding bijvoorbeeld tusschen Polen en Duitschland, waarbij het netelige vraagstuk van de zoogenaamde "Poolsche Corridor" eenvoudig wordt verzwegen, tienjarig vriendschapsverdrag tusschen de twee landen. Dit moet bevrediging verschaffen aan allen, die naar den vrede streven dorsten en zich verheugen over zulk een gebeurtenis. Al bestaat die slechts op een "vodje papier".

Maar nu de gebeurtenissen in Parijs en, vreeselijker nog, die in geheel Oostenrijk. Indien er één land is, waar het democratische parlementarisme met zijn algemeen stemrecht van den eenen dag op den anderen dreigt ineen te storten, om plaats te maken voor God weet welke dictatuur, vooraf gegaan, waarschijnlijk, door een nog ontzettender burgeroorlog dan die eenige "carnavalsdagen" lang het anders zoo vroolijke en luchthartige Oostenrijk heeft geteisterd, dan is het wel land en stad, waarin Marianne regeert. De ministers volgen daar elkaar op met de snelheid van het kortstondig bestuur der presidenten van Cuba.... oòk 'n lief land! Men kan er geen oog meer op houden en de maand-overzichtschrijver, indien hij elke ministeriewisseling wilde bijhouden, zou rekening hebben te houden met twee, soms zelfs drie nieuwe besturen in dertig dagen. Dit werd aardig gepersifleerd door een aanplakbiljet van de "camelots du Roy": de groep koningsgezinden onder Daudet en Mauras, welke de hersenschim najaagt van een nieuw Fransch koningschap. Naast een verwijzing van het onveranderlijke opperbestuur in het Duitschland, dat wij kennen, somde het op de volgende wijs de onophoudelijke dagelijksche afwisseling op zijner Eerste ministers: Zondag, Laval; Maandag, Tardieu; Dinsdag, Herriot; Woensdag, Paul Boncour; Donderdag, Daladier; Vrijdag, Garraut, Zaterdag, Chautemps'. Tot er een ongenoemde zevende man kwam, de oud-President van Frankrijk, Gaston Doumergue, die nu met een zoogenaamd Nationaal-ministerie zal zien hoezeer hij de ver-

molmde Fransche republiek nog enkele maanden voor ineenstorting kan vrijwaren.

Het is een der ergerlijkste zijden van het democratische parlementaire stelsel, met zijn algemeen stemrecht en de daardoor opkomende gewetenlooze politieke schreeuwers, die langs de ruggen van de door hen opgezwiepte menigte omhoog klimmen naar de machtige en invloedrijke posten van hun land, waar zij de vrienden en helpers vette kluiven kunnen toewerpen, dat meer dan in vroeger tijden gewetenlooze oplichters gelegenheid krijgen door hun invloed het spaargeld der burgerij tot zich te trekken als een magneet het ijzerstof. Ook voorheen heeft men geniale avonturiers en hun berekenende kornuiten, de oplichters, aan het werk gezien. Doch zij waren minder talrijk dan onder het Marxistische parlementaire systeem, dat in de laatste halve eeuw zijn virus in het levensbloed van elk volk heeft geplant. En dit is zeer verklaarbaar. Deze Marxistische politiek van plebejische eerzuchtigen, veelal in behoeftige omgeving geboren, begaafd met helder verstand, berekenend, niets ontziend, welsprekend tot het gemakkelijk meeslepende toe, virtuosen op het klavier der 'Volksconscientie', zijn gemakkelijke slachtoffers van oplichters van groot formaat, die de Amerikaansche kernspreuk 'every man has his price' op slimme wijze in practijk weten te brengen. Dergelijke schandalen verrassen de menigte toch overal en elk oogenblik: in het sociaal-democratische Duitschland van gisteren, zoowel als op, gelukkig, minieme schaal zelfs in ons uitstekend geadministreerd land met zijn 'fatsoenlijke' bevolking en zijn over het algemeen onomkoopbaren ambtenaarsstand. Maar vooral in Frankrijk van deze republiek, welke in haar tegenwoordigen vorm wel den langsten tijd zal hebben bestaan, volgden zij elkaar op met den regelmaat van bevallingen in een arm gezin. Nauwelijks was de eene groep oplichters der Fransche spaarders ontdekt en met de onvermijdelijke politieke schandalen onder de aandacht der burgerij gekomen, of er werd een andere oplichtersbende gevonden, welker inhechtenisneming dezen minister en dien volksvertegenwoordiger een zwarten neus aan wreef. Zoo is het door het Stavisky-schandaal tot een heftig en zelfs bloedig verzet der menigte in Parijs gekomen: dooden, gewonden, verwoestingen, barricaden, en een oogenblik kon men

denken, dat het Fransche volk opnieuw een der vele revoluties zou beleven, waarvan zijn geschiedenis zich sinds anderhalve eeuw een specialiteit heeft gemaakt.

Natuurlijk is het Communistische element der bevolking daarvan het kernvuur. Als thans zelfs in ons land de brand in de Amsterdamsche electrische Centrale en die op het groote stoomschip 'Indrapoera' door de overheid erkend wordt aan moedwil te wijten te zijn - en aan welken niets ontzienden moedwil denkt men daarbij eerder dan aan het door misdadigerswaanzin bezielde Communisme? - dan is het geen wonder, dat onder een volk van spontaner gemoedsbewegingen als het Fransche, in het bijzonder de Parijzenaars, de overigens zoo beklagenswaardige plebejers, honderdduizenden in een stad van millioenen, opgegeroepen door schelmen en wereldvreemde geestdrijvers, blindelings te hoop loopen en eigen leven zoo min als dat van de dienaars der overheid, noch het openbaar apparaat ontzien in een woede om te vernielen, te vernietigen, te worgen allereerst hen wie en dàt wat hun in den weg staat. Om eindelijk die veile Marianne bij den keel te grijpen, de door hen verafschuwde republiek, welke, kapitalistisch, zoover afstaat van het Soviët-ideaal der Russische kameraden. Doch tegenover deze Communistische beweging staat dan gelukkig het in alle landen oplevende protest tegen een regeeringsvorm, waarvan enkele brutale politieke baantjesjagers profijt trekken, en of de tegenstanders dan 'Nazi' 's worden geheeten, of 'Fascisten', nu in Frankrijk 'Francisten', zij zijn er opuit om, kan het langs legalen weg, anders door geweld het roer van staat om te gooien en te trachten te komen tot een nieuwe regeering van mannen van eer en geweten.

Behalve in Engeland, misschien ook met uitzondering van de kleine landen aan de Noordzee, in wier volken het parlementair bewind tot een tweede natuur is geworden, immers bezield door verstandig overleg in alle dingen, lijkt het ten doode opgeschreven. Reeds nu bestaat het in vele landen nauwelijks meer, of slechts in naam. Maar in Frankrijk kan het nog voor korten tijd zijn satans-sabbaths vieren, net zoo lang tot Marianne in haar orgiën neervalt.

Onder verschillende omstandigheden, vreeselijker daardoor,

hebben ongeveer gelijke oorzaken het reeds sedert lang zoo veel bewogen Oostenrijk een burgeroorlog gebracht, waardoor het getal dooden en gewonden in de duizenden liep. De kleine staatsman Dollfuss, de kanselier, die nauwelijks weet tot welken heilige en onheilige zich te wenden om zijn land voor den ‘Anschluss’ bij het ‘Derde Rijk’ te vrijwaren, waarin zoovelen zijner landgenooten heil zien in onnadenkendheid en afkeer van het ook in hun land zoo rotte parlementaire stelsel, en die eigenlijk geen weg weet uit den politieken doolhof, welke in Oostenrijk is ontstaan, heeft te doen met een tot wanhoop drijvende verwarring. Reeds nu staat Oostenrijk na aan een door prins Starhemberg, afstammeling van den veldheer, die eens de overwinningsvaart der Turksche legers voor Weenen stremde, uitgeoefende dictatuur in Italiaansch-fascistischen zin. Ook met de in zijn land zoo gevaarlijke sociaal-democratische partij had Dollfuss rekening te houden, en hoe gevaarlijk en vervuld van booze bedoelingen deze was is gebleken in den tegen haar plotseling opgekomen burgeroorlog, waarbij het zwaarste aan Oostenrijk veroorloofde geschut nauwelijks sterk genoeg was de verdedigers van haar, het is waar voorbeeldig-ingerichte huurkazernes voor proletarische gezinnen, ook met zooveel bewondering door haar partijgenooten in ons land bezocht en geroemd, doch die intusschen bleken ingericht te zijn tot verdedigingsbolwerken voor een door haar oprichters eerlang verwachte sociale revolutie, tot overgaaf te dwingen.

Er is in de wereld geen andere staatsman zoo van alle kanten omdrongen en bedreigd als Dollfuss, klein van gestalte maar groot van bezieling. Het noodlot heeft het gewild, dat onder zijn bestuur ‘de Soci’ 's de nederlaag hebben geleden omdat hun vijanden de ‘Nazi’ 's van zijn korte afwezigheid gebruik hebben kunnen maken om onder prins Starhemberg en vooral onder dat van den onderkanselier Fei op hen in te slaan. Hij staat dus tegenover een anderen en nog gevaarlijker vijand, zijn zoogenaamden vriend Starhemberg, die uit is op den ‘totalen staat’ onder eigen dictatuur, terwijl eigen Christelijk-sociale partij, hoofdzakelijk bestaande uit de landelijke bevolking, daar allerminst van wil weten. Honderdtwintig duizend Neder-Oostenrijksche boeren hebben onlangs hun leider Dollfuss in een grootsche

demonstratie hun aanhankelijkheid getoond. Het zou geen wonder zijn als zelfs een helder verstand als dat van den kleinen staatskanselier van Oostenrijk geen weg wist uit het op hem aandringende dilemma: òf het Fascisme naar Italië's voorbeeld òf het nationaal-socialisme naar het model van het gevreesde 'Dritte Reich', dat in Oostenrijk een rijpenden appel ziet aan zijn nationalen boom, welke eerlang van zelf in zijn korf zal vallen. Tenzij.... tenzij het waar is, dat het kleine Oostenrijk zich van dit gevreesde en toch zoo zeer door velen bewonderde 'Dritte Reich' zal kunnen afsluiten door weder instelling van een koningschap onder den jongen Habsburger Otto, dat, beweert men, bedoeld wordt door Starhemberg, Fei en den derden man prins Schönburg-Hartenstein, zij 't ook, dat zij daartoe eerst de toestemming der mogendheden moeten vragen, die herhaaldelijk te kennen hebben gegeven er niet van te willen hooren.

Over dit nieuwe Oostenrijk, bevrijd van den Marxistischen kanker, zullen nu de mogendheden, of zij willen of niet, te Genève hebben te beraadslagen. Lang hebben zij gedacht, dat hun zonderlinge Versaillaansche schepping, het van zijn verleden geheel losgemaakte Oostenrijk, wel als een vrij land en een vrij volk ongemoeid ter toekomst kon wandelen. Maar op andere wijze dan in het verleden onder zijn Monarchie, is Weenen het kernpunt gebleven van internationale kuiperijen, waarbij het echter niet meer de beschikking had over de schijnbaar gelukkige uithuwelijkingen zijner aartshertoginnen, machtige stukken eertijds op zijn staatkundig schaakbord. Nu, zooals voorheen, met uitzondering, gelukkig voor hen, van onze Nederlandsche diplomaten, vormt het Oostenrijksche vraagstuk het hoofdbreken der kabinetten over heel Europa.

Ja, en dan nog de eeuwige ontwapeningsvraag, of wat men dan onder ontwapening verstaat. Daarin deed nu de Italiaansche regeering een verblijdend voorstel inhoudende: 1°. afschaffing van den chemischen oorlog; 2°. Verbod van bombardement der civiele bevolkingen in afwachting van radicaler maatregelen; 3°. Beperking van het tegenwoordige peil van de militaire uitgaven en van het oorlogsmateriaal door de mogendheden, welke niet door verdragen zijn gebonden. Wat de effectieven betreft is Italië bereid zich te stellen op den grondslag van den *status quo*

en de beperking in overweging te nemen door de Duitsche voorstellen. Wat aangaat de maritieme bewapeningen zou een eventueele herziening van de vlootpositie van Duitschland moeten worden verwezen naar de aanstaande vloot-conferentie.

Bravo! Maar het Britsche rijk overweegt intusschen opnieuw om van Singapore een zee-Gibraltar te maken: een versterkte marine- en vlootbasis van den eersten rang, terwijl een groot deel van zijn luchtvloot in het Verre Oosten zal worden gestationneerd, en dit wel in overeenstemming met de Vereenigde Staten. Het zijn maatregelen, die natuurlijk tegen Japan zijn bedoeld: het 'Gele Gevaar', thans ook door Mussolini aangewezen, zooals dertig jaar geleden door keizer Wilhelm II, doch die toen meer China op het oog had dan Japan. Maar China is thans nauwelijks een gevaar, behalve voor zijn eigen bevolking. Japan plaatste zich overal op den weg der Westersche natiën, nu zelfs in Abessynië, waarin het zich voor zijn industrieele ontwikkeling van een land machtig heeft weten te maken, grooter misschien dan heel ons grondgebied, en daarvoor het voorbeeld volgt van de oude Oostenrijksche monarchie, welke, zei het spreekwoord, zijn kans vond tot machtsontwikkeling door uithuwelijking zijner prinsessen. Een Japansche prinses zal uitgehuwd worden aan een Abessynischen prins, en wie kijkt niet verbaasd op van deze zonderlinge combinatie?

Het past ook hier een woord van eerbiedige hulde te wijden aan de nagedachtenis van den zoo noodlottig om het leven gekomen koning Albert van België: een dier constitutionneele vorsten, zooals onze koningin, die den ondergang van het stelsel in de wild-wassende stroomen van nieuwe staatsvormen verhoeden. Een dapper, wijs en goed man is met hem heen gegaan. Zijn studielievende zoon, Leopold III, heeft slechts het voorbeeld zijns vaders te volgen om, hoe de tijd met zijn gevaarlijke vraagstukken op hem indringe, voor zijn volk een goed koning te zijn.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim-Brentano in haar werk. III. *(Vervolg van blz. 227.)*

Dies Buch gehört dem König.
II.

Altijd en altijd weer toont zich in Bettina's uitingen de eigenaardige mengeling harer half aristocratische, half democrtische wereld-beschouwing. Haar ideaal zou verwezenlijkt zijn in een Staat, die, naar de grondstelling van vrijheid op elk gebied, door een genialen monarch werd bestuurd... een dergelijk vorst zou ook in 't geheel geen volksvertegenwoordiging behoeven. Zij was te zeer vrouw, en bezat een te romantischen geest, om de gevaren te zien, welke aan de regeering van een dergelijk ‘genie’ verbonden zijn, indien deze niet tegelijk over een uiterst practischen zin en zeer reëele politieke qualiteiten beschikt. Men stelle zich bijvoorbeeld Bettina's broeder Clemens, een zeer vrijzinnige en ook geniale kop voor als het hoofd van een Staat, - en nog wel den Pruisischen Staat!

Het natuurlijk liberalisme der vrouw, door Bettina's in het geestelijk romantische overgebracht, kon een vorst, al ware hij ook met de beste bedoelingen bezield, niet behoeden voor de zware beproevingen der komende jaren. Friedrich Wilhelm IV heeft Bettina's boek slechts even doorgebladerd, en verklaarde toen, niet te weten, wat hij ermee aanvangen moest.

Van eenige handeling is in dit nieuwe werk van Bettina nog

minder sprake, dan in haar vroegere briefromans. Frau Rat Goethe ontvangt door een, namens Koningin Louise uitgezonder dienaar, de uitnoodiging naar Darmstadt te komen (in werkelijkheid: Wilhelmsbad bij Hanau), om zich aan Hare Majesteit voor te stellen. Zij geeft aan de invitatie gevolg, en vertrekt in een met vier paarden bespannen koets; zij wordt hoogst beminnelijk ontvangen, krijgt als geschenk een gouden keten, doch valt na het onderhoud, vermoeid door de warmte en de opwinding, in slaap. Als zij wakker wordt, is het nacht geworden. Men heeft haar reeds gemist, terwijl er 's avonds werd gedanst. Zij rijdt nu naar Frankfort terug, waar de wacht aan de poort haar eerbetuigingen doet; thuis stuurt zij haar huisgenooten, die haar reeds met onrust verwachtten, allen weg, en legt zich te bed, terwijl haar kamermeisje de huisgenooten weer tezamen roept, en hun de geschonken gouden ketting bewonderen laat.

Deze voorstelling van zaken door Bettina, die inplaats van den Hertog van Weimar, den Prins van Coburg laat optreden, stel ik even naast het verslag, dat Frau Rat Goethe van deze gebeurtenis zelve geeft in een brief aan haar zoon van 24 Juni 1803:

Die grosze Freude, die mir den 19ten Juni zu theil geworden ist, würde ich mich Sünde fürchten dir zu verschweigen, also vernim was sich zugetragen hat. Der König und die Königin von Preuszen waren am Wilhelmsbaad, - die Königin äuszerte dasz Sie die Räthin Goethe sehen und sprechen müszte, - und dasz demnach Anstalten getrofen werden mögten mich himzubringen, - die Gräfin von Leinungen liesze mir den Befehl von Ihro Majestät demnach zu wiszen thun, und kamen um 2 Uhr Mittags mich in einem schönen Wagen bespant mit 4 raschen Pferden abzuholen. 4½ Uhr waren wir in Wilhelms Baad - ich wurde in ein schönes Zimer geführt da erschien die Königin wie die Sonne unter den Sternen - freute sich hertzlich mich su sehen, presentirte mich an Dero 3 Schwestern die Herzogin von Hildburghausen, Erbprintzsess von Turn und Taxis, Fürstin von Solms - letztere und die Königin erinnerten Sich noch mit vieler Freude der Zeiten der

Krönungen meines Hauszes und dergleichen. Da ich so recht zum Jubel gestimt war, **wer kam dazu?** Unser Hertzog von Weimar! Gott! welche Freude vor mich - o! wie viel liebes und gutes hat Er von dir gesagt - ich danke Ihm mit gerührtem Herzen vor die Gnade die Er dir in der letzten fatalen Krankheit erwiesen - Er sagte (auch sehr gerührt) das hat er auch an mir gethan - schon 30 Jahre gehen wir miteinander und tragen miteinander. Ich war so aufgespant dasz ich hätte lachen und weinen zu gleicher Zeit mögen - in dieser Stimmung liesze mich der Königin in ein andres Zimmer rufen - da kam auch der König - die Königin ging an einem Schranck und brachte ein kostbares goldenes Halsgeschmeide und nun erstaune!!! Befestigte es um meinen Hals mit Ihren eigenen Hände; da ging ich wieder ins Zimmer wo unser vortrefflicher Hertzog und die 3 Schwestern der Königin waren - die dann grosze Freude ob meiner prächtigen Verwandlung bezeigten. Alles zu erschöpfen was an diesen vor mich so gloreichen Tag geschah ist ohnmöglich - genug, ich kann Abends und 10 Uhr vergnügt und seelig am goldenen Brunnen an.'

(De natuurlijkheid van den toon der brieven van Goethe's moeder is charmant, en niet minder is dat de eigenaardige spelling, waarin zij schrijft...!)

Volgens Bettina doet dan Frau Rath over haar ondervindingen allerlei verhalen aan háár, aan den dominee en aan den burgemeester. Of Bettina hier bestaande personen op het oog had, als bijvoorbeeld Dominee Hufnagel en Burgemeester von Holzhausen, staat niet vast. In elk geval worden beiden als min of meer enge intellektueelen voorgesteld.

Den eersten dag moet de prediker wegens ambtsbezigheden het gesprek afbreken. Ondertusschen heeft hij den Hongaarschen wijn van Frau Rath duchtig aangesproken, en gaat door de achterdeur heen, om niet bij ongeluk in de rivier te vallen, die voor het huis stroomt. Deze wijn speelt ook bij den burgemeester een groote rol.

Bettina geeft duidelijk het onderscheid aan tusschen het stijve, correcte Duitsch dezer beide mannen en de ongedwongen spreektaal van Frau Rath.

Bettina streeft er naar, ons een duidelijk, levensgetrouw beeld van Goethe's moeder te geven. Doch in werkelijkheid stemmen de hier gegeven beschouwingen volstrekt niet met Frau Rath's eigen opinies overeen, - hoewel zij als voorstandster der vrijheid in de vrije stad Frankfort, zeer gelukkig gekozen is. Het bezoek aan de Koningin was werkelijkheid, maar niet de naar in den mond gelegde wereldbeschouwing. Frau Rath dacht veel te gezond en veel te naief, om langs groote lijnen de wereld te willen verbeteren, de menschheid met nieuwe theorieën te verrassen, atheïstische en pantheïstische gedachten te ontwikkelen, sociale voorzorgen, misdadigersscholen en dergelijke uit een politiek-sociaal standpunt te bekijken, en als volksprofetesse voor een nieuwen tijd op te treden. Zij onderscheidt zich juist zoozeer door haar rustig-bejaarde tevredenheid van de onrustige Bettina, die nog op hoogen leeftijd dolgraag over hekken zou willen springen en de wereld volgens háár inzichten zou willen veranderen, terwijl Frau Rath eenenal geesteskalmte was.

We hebben dus feitelijk het heele boek door uitsluitend met Bettina's eigen beschouwingen te doen. De zoogenaamde ‘Sokratie der Frau Rath’ is die van Bettina-zelf, en de redeneeringen van dominee en burgemeester zijn verzinsels der schrijfster.

Het slot wordt gevormd door een gesprek van Frau Rath met een Franschen ekster, Atzel genaamd. (De naam Atzel is een (slangwoord voor ekster.) Atzel is de spreektrompet voor Bettina's meeningen. Ondertusschen slaat de bliksem in de Katharinenkirche en de ekster vliegt het venster uit.

Evenals de briefwisseling met Goethe is ook dit boek geheel op waarheid gegrond, en maakte Bettina alleen een hoogst fantastisch kader om haar schilderij. De brand in de kerk heeft werkelijk plaats gehad, zooals uit de origineele brieven van Goethe's moeder blijkt.

Bettina schreef zeer gemakkelijk haar herinneringen en persoonlijke ondervindingen neer. Zij had frischheid en originaliteit, en de typische persoonlijkheid van Frau Rath. wordt in dit Koningsboek volkomen recht gedaan.

Over dit werk heeft Wilhelm Frels een interessante disser-

tatie geschreven. De verschillende gedachten in dit boek betreffen evenzeer den godsdienst als de politiek. We zullen deze even nader beschouwen.

Bettina's godsdienst was feitelijk meer negatief dan positief. De orthodoxie bestrijdt zij, daar geestelijke vrijheid haar boven alles gaat. De bijbelsche geschiedenis der Schepping laat zij door Frau Rath grappig bespotten; voorts valt zij alle dogma's aan, en ook het blinde aannemen op gezag, dat alle menschelijke denken verstompt. Dan steekt zij den draad met den eeuwigen wensch, ‘om zich aan iets te kunnen vasthouden’.

‘Ei, Narr!’ roept zij uit, waarom wil je je met alle geweld aan iets vasthouden? Maak je liever van alles los, dan kan je toch veel beter zwemmen door's levens stroom! Leer je bewegen door eigen energie, en drijf op je eigen kracht!’

De genade van God lijkt haar den vrijen mensch onwaardig, men moet geen genade afbedelen, maar die liever door een goed leven vanzelf verdienen. Alleen door zijn eigen persoonlijkheid kan iemand zalig worden. Men bidt wonderen aan, die voor tweeduizend jaren heeten te zijn gebeurd, maar de wonderen, die zich dagelijks rondom ons vernieuwen, gaat men achteloos voorbij. Alle schakeeringen in den godsdienst laten haar onverschillig, het is haar uitsluitend om het wezen, de kern te doen. Ook neemt zij geen notitie van de opinie's der moderne theologen. Zij is van oordeel, dat religie vóór alles een gevoelskwestie is, een innerlijke beleving (en als zij hierin overeen stemt met Schleiermacher, dan is dit geen zich overgeven aan de meening van den door haar hoog vereerden philisoof, maar een toevallige coïncidentie, want reeds in haar jeugd dacht zij er precies hetzelfde over). Zij ziet God en de Natuur als één, en zij kan zich niet vereenigen met het denkbeeld van een persoonlijken, op een mensch gelijkenden God. Niets gaat verloren, alles keert terug tot het Al. Kwaad en goed zijn relatieve begrippen. Bettina verzet zich tegen het imperialisme van de kerk, die den geest onderwerpen en knechten wil. Geestelijke vrijheid is het eerste principe voor elken mensch, die waarlijk mensch wil zijn, en besef heeft van zijn eigen individualiteit.

In de politiek spreekt Bettina niet zoo in het algemeen, want

in haar onmiddellijke nabijheid had zij allerlei dingen, die haar ten zeerste ter harte gingen. Pruisen, haar land, leek haar te zuchten onder slavernij. Vooral heeft zij het tegen de censuur, waaronder zijzelf ook zeer veel te lijden had gehad. Zij spreekt den vorst vrij van schuld, maar klaagt des te ernstiger zijn omgeving aan. ‘O, neen, die smaadvolle geestesslavernij gaat niet van hèm uit!’ Telkens maakt zij verborgen toespelingen op Eichhorn. Ze zinspeelt op ‘heraldische dieren’, en maakt daar spottende opmerkingen over. De weg, waarlangs Bettina naar een beteren toestand wil geraken, voert naar een nieuwe verhouding tusschen vorst en volk. Wie niet met zijn tijd meegaat, wordt door den tijd vernietigd. De Koning zelf moet de ‘oude staatsmachine’, geholpen door het volk, ‘in de rommelkamer bij het oudroest werpen’, vrijheid van denken in de plaats van geestelijke slavernij stellen en met de thans vervolgde demagogen samen het land besturen, want de Koning is er terwille van het volk en niet het volk terwille van den Koning. Als voorbeeld haalt zij aan de vrije stad Frankfurt a.d. Main. Bettina is evenwel geen republikeinsche noch revolutionnaire; de vorst moet niet alleen *over*, maar ook *met* zijn volk regeeren. Zij bekommert er zich wennig om, *hoe* dat zou moeten worden gedaan in werkelijkheid; haar politieke gevoelens borrelen omhoog uit haar gevoel en niet uit haar practischen zin, of uit verstandelijke overwegingen. De geboorte-adel kent zij noch verdienste noch voorrechten toe. De Koning moet met den adel niet speciaal rekening houden, veeleer met de democraten. Veelvuldig doet Bettina aanhalingen uit Rousseau, Rotteck en Welckers, zonder dat zij echter hun ideeën ten volle tot haar eigene heeft gemaakt, - daarvoor is zij, het moet gezegd, te oppervlakkig.

Toch moet zij in zekeren zin een padvindster worden genoemd. De hulpvaardige, zorgvolle, medelijdende vrouw in haar zocht naar uitwegen uit den socialen nood. Men moet niet vergeten, dat vóór 1848 het socialisme als zoodanig in 't geheel niet bestond; het eerste geschrift, dat daaromtrent in Duitschland verscheen, was Lorenz von Stein's *Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreich.* Maar nog daarvóór zag Bettina's Koningsboek het licht. En om dit feit alleen verdient

haar naam in de geschiedenis voor altijd vermeld te blijven.

Wij moeten onderzoeken, zegt zij, in hoeverre de Staat aansprakelijk is, voor de onder het volk heerschende ellende. Zij zegt onomwonden: Als er vijanden dreigen, dan is de Staat wel paraat; dan kan zij alles, en houdt alle middelen bereid; en dan wordt het volk zonder consideratie als kanonnenvleesch gebruikt. En het overschot, dat uit den strijd terug-komt, laat de Staat weer opnieuw aan zijn lot over, kijkt er niet meer naar om, en betoont het in geen geval dankbaarheid of erkenning.

De Koning, de Regeering, de bezittende klassen moeten samen werken, om den algemeenen nood te lenigen; op die wijze wordt eveneens de misdaad bezworen, die door het bestaande strafrecht in het minst niet voorkomen wordt. De doodstraf noemt zij 'een voorbedachten moord uit domheid'.

Bettina dringt er met kracht op aan, dat de Koning, als hoofd van den Staat, een algemeene sociale hervorming ter hand neme. En dit schreef zij in het jaar 1843!

Het Koningsboek maakte bij zijn verschijning een geweldig éclat. Velen waren het met haar oneens, waaronder Savigny, maar Bettina zeide tot hem: Ik moet den Koning toch duidelijk aan het verstand brengen, dat hij ezels tot ministers heeft, en dat kan ik niet in twee woorden zeggen.

Zij was voornemens nog vervolgdeelen op dit werk te schrijven, aangemoedigd door het succes; deze zijn echter in de pen gebleven. De recensies waren over het algemeen gunstig en er verschenen zelfs geheele brochures over, zooals van Fromm en van Adolf Stahr.

De eerstgenoemde verscheen in 1844 onder den titel: 'Ruchlosigkeit der Schrift: Dies Buch gehört dem König. Ein untertäniger Fingerzeig, gemacht von Leberecht Fromm'.

(Deze naam is een pseudoniem: Lebe recht fromm, de schrijver is echter onbekend.) Deze brochure is een verdediging van Bettina, al verbergt de auteur zich achter allerlei sarcasmen. En Adolf Stahr schreef: *Bettina und ihr Königsbuch,* waarin hij nog zooveel verder ging dan Bettina zelf, dat zijn vlugschrift verboden werd.

Bettina's boek vond vele navolgers. Zooals bijvoorbeeld van Herwegh: *Auch dies Buch gehört dem König.*

Dit boek van Bettina mag er heden ten dage aanspraak op maken, een echt Duitsch volksboek te zijn, zegt Waldemar Oehlke in 1921. En om de bestaande toestanden in het Duitschland van een kleine honderd jaar geleden te leeren kennen (Bettina doet er allerlei verhalen in) is dit boek zeer interessant.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

De psychologie aan het ziekbed, door dr. J.L.C. Wortman. (Haarlem, de Erven F. Bohn, 1932.)

Het is in een kort bestek onmogelijk een indruk te geven van den veelzijdigen en rijken inhoud van dit merkwaardige, openhartige boek. Een boek, waarin een medicus, schrijver van *De Ethica aan het Ziekbed,* zijn schat van levenservaring, vrucht van diep nadenken en van eigen medische praktijk, neerlegt en waarin hij een dringend beroep doet op de medische wereld, om eindelijk haar materialistische, nagenoeg uitsluitend op het stoffelijke, zinnelijk-waarneembare symptoom gerichte therapie, te laten varen en de zieken te beschouwen als wezens, wier psycho-physisch evenwicht gestoord is. Derhalve: lichaam en geest worden niet afzonderlijk ziek; bij lichamelijke ziekten komen geestesstoornissen voor en bij geesteszieken lichamelijke afwijkingen. De mensch vormt in dit bestaan, hier en nu, een onverbrekelijke eenheid.

Eerst de laatste jaren verkrijgt de medische wetenschap meer inzicht in de ontzaggelijk ingewikkelde structuur van ons hersenen zenuwapparaat. Men heeft leeren inzien, dat het karakter, de geestelijke persoonlijkheid, niet iets is, dat a.h.w. boven het lichaam zweeft, doch er ten nauwste mede samenhangt. De mysterieuze werking der endocrine klieren bijv. beïnvloedt in hooge mate dat nergens abstract begrensde attribuut van den mensch, hetwelk wij met den naam van ‘temperament’ aanduiden.

Het is nu de groote verdienste van dr. Wortman, om in een ook voor niet-medici begrijpelijk boek, een uiteenzetting te hebben gegeven van de nieuwste inzichten op het gebied der psychologie. Hij wijst er op, hoe te allen tijde aan het lichaam en zijn kwalen meer aandacht is geschonken, dan aan de onvolmaaktheden van den geest. In het licht van het modern wetenschappelijk onderzoek zijn de grenzen tusschen geest en stof opgeheven; wij beschouwen die beide entiteiten thans als openbaringsvormen van een derde, voor ons in ruimte, tijd en causaliteit gevangen bewustzijn, eeuwig onkenbare werkelijkheid.

De auteur wijst er met nadruk op, dat de medische wetenschap, door en door vermaterialiseerd in de laatste halve eeuw, zich blind starend op het waarneembare en het niet-waarneembare negeerend, zich deze nieuwere levensbeschouwing ten nutte diende te maken en zieken niet alleen physisch moet behandelen.

Met diepen ootmoed dient de mensch te beseffen, dat niet ons gebrekkig weten de genezing tot stand brengt, doch de ondoorgrondelijke vis medicatrix naturae. Een modern geneesheer moet voor alles een groot menschenkenner zijn, iemand die beseft, dat ziekte een psychisch lijden is en dat daarom psychologische kennis voor den medicus van belang is. Het wezen der materie is omgezet in electrische kracht, die de eenige werkelijkheid is in het stoffelijke heelal. Als men een dergelijke levensopvatting huldigt, zal men ook dat wonderlijk-gecompliceerde conglomeraat van electrische energie, drager van een bewusten geest, den mensch, niet meer uitsluitend door middel van een medicamenteuse therapie trachten te genezen.

In een laatste hoofdstuk, getiteld ‘Psychische ziekenbehandeling’, vindt men een synthese van de daaraan voorafgegane beschouwingen. Het gebied van het zichtbare wordt hier verlaten en de nadruk er op gelegd, dat bij iedere ziekenbehandeling onbewust van den arts op den zieke een geestelijke strooming uitgaat. Zoo bestaat de hoogste taak van de verpleegster ook daarin, om psychisch steun te verleenen.

Met den wensch, dat de aartsvaderlijke huisarts, in een nieuw gewaad met modernen psychologischen blik en bewust van zijn psycho-therapeutische vermogen, een nieuw tijdperk van rationeele geneeskunst moge inluiden tot meerdere glorie voor wetenschap en stand, besluit de auteur zijn lezens- en herlezenswaardige boek.

F.S. BOSMAN.

Albert I koning van België door Willem Kloos.

's Zijns diepste Diepte nam Uw Wezen in zich op weer, Hooge...
Als menschlijk-vorstelijke Geest fier-kalm verhieft Ge in strijd
En vrede U zonder blaam en iedre goede inwendig lijdt
Omdat Gij door de wreedheid aardscher wissling zijt vervlogen.

Maar, neen, o Koning, niet vergingt Gij: blijvend mededoogen
Van al Uw eignen en al vreemden staart U na, ja, breidt
Als nooit vergaand herinnren om uw beeld zich, dat gewijd
Zal hoog-uit staan alle eeuwen door om 't krachtig-slagend pogen

Dat maakte Uw land tot bolwerk waardoor worstlend dwaaslijk togen
De arme misleiden, schandlijk opgezweepte. De eeuwge Tijd
Zal niet Uw roem vergaan doen en eerbiedlijk gebogen

Herdenken we Uw hoog lot, Uw tragisch einde. Veel verglijdt
Maar niet des echten sterken voelens eedle majesteit,
Die door al ware weters wordt herdacht steeds stil-bewogen.

Acht man en 'n autobus
'n Verrassend ongeval in drie bedrijven door Joh. W. Broedelet.
(Vervolg en slot van blz. 243.)

Zevende Tooneel.

Wildink, Mevr. Wildink; Du Four komt van links. Later Barones Du Four beziet het tweetal 'n korte poos en trekt er zijn conclusies uit.

Du Four:

(zacht tot Wildink, toch niet geheel gerust)

Hij blijft lang weg.

Wildink:

(bijna woest van onmacht)

Er is niets aan te doen. We moeten wachten, wachten! O God, o God!

(Lucht te krijgen, treedt hij weer even naar buiten, door de fond-deur. Du Four schudt tamelijk laconisch 't hoofd, beziet dan met verholen spot Mevr. Wildink, die als 'n gebroken vrouw, geheel afwezig, op haar stoel zit. Uit de 2e deur rechts verschijnt, met eenige bagage, de barones. Zij is zéér uit haar humeur. Du Four tracht zich nu weer op z'n beminnelijkst voor te doen.)

Barones:

O, wat 'n bed, wat 'n bed! Ik *moet* den hôtelier straks spreken! En niet eens warm water! Ik heb me moeten wasschen in.... ijs! En m'n huid is toch zoo gevoelig! Hoe laat is 't? Alles staat bij me stil. En ze hebben me niet gewekt. 'n Schande, 'n schande! Waar is de ontbijtzaal?

(zich bezinnend)

O nee, dat is waar. Er is hier niets. Je kunt hier enkel lawines krijgen. Wat 'n etablissement!

Du Four:

(vleiend)

Ja, 'n verwend iemand als mevrouw de barones!

(op haar bagage doelend)

Wil ik u maar ontlasten?

Barones:

(zich nu alles van gisteren herinnerend, kijkt 'm 'n oogenblik doordringend aan)

Nee, meneer, ik zou die bagage van me nù maar met rust laten!

(tamelijk snel naar de schouw gaand)

Wat? Is er nog geen vuur gemaakt?

(zich versprekend)

Ach, Hendrik, ga eens....

(herstelt zich)

Wilt u alstublieft dadelijk iemand hier laten komen!

Du Four:

(bijna aan haar oor, nederig)

Ik ben nog altijd tot mevrouw's dienst!

Barones:

(plots, omzichtig naar Mevr. Wildink ziend)

Ssst!

Du Four:

(zacht)

O, die hoort niets! Die heeft 'n slag op d'r hoofd gehad!

Barones:

(met schrik)

'n Slag? Hèb ik 't niet gezegd, dat hier landloopers zijn? Moet dat mensch daar niet naar laten kijken?

Du Four:

Bemoeit u zich er niet mee!

(weer op z'n vlei-toon)

Als ik u misschien ergens behulpzaam mee kan zijn?

Barones:

(heeft zich nu van mevr. Wildink afgewend, kijkt hem recht, half bestraffend in de oogen; zacht)

Zoo, is er dàt van je geworden?

Du Four:

(schelmachtig)

Vindt u, dat ik er zoo op achteruit ben gegaan?

Barones:

(aarzelend)

Uiterlijk, nee. Maar....

(op 't valies wijzend)

van dat slot?

Du Four:

(brutaal, leuk)

'n Ongelukje! Door die ellendige hand van me! Ik moest toch onderzoeken, of er nog iets van de bagage in orde was? Alles lag door elkaar!

Barones:

(wil er zich niet verder in verdiepen en 't gesprek afbreken)

Enfin!

Du Four:

(aanhoudend, vleierig, zacht)

Ik heb nog dikwijls aan mevrouw gedacht!

Barones:

(komt onder z'n invloed, voelt z'n adem in haar hals; zacht)

Zoo?

Du Four:

(alsvoren)

O, ja!

Barones:

(ondergaat meer en meer z'n bedwelming)

Dat was - toen - 'n zwak oogenblik - van me, Hendrik.

Du Four:
Zwakke oogenblikken zijn soms de sterkste.

Barones:
Dat is zoo, dat....

('n stilte)

.

Achtste Tooneel.

Barones, du Four, mevr. Wildink; Schakel en Eefje komen op door de fond-deur.

S c h a k e l :

(druk pratend)

Nee, kind, ik ben heelemaal niet kleinzielig, dat weet je, maar zulke dingen zijn niet goed, niet goed.

('t gezelschap ontwarend, maakt hij 'n lichte, zijdelingsche buiging naar mevr. Wildink en wendt zich vervolgens rechtstreeks tot de barones. Ietwat onderdanig:)

Barones! - Wat zegt ù? Is 't bijvoorbeeld verstandig, om 's morgens vroeg nuchter de deur uit te gaan?

B a r o n e s :

(er nog niet geheel bij)

Nuchter?

S c h a k e l :

Zonder ièts gegeten te hebben?

B a r o n e s :

Neen, men zegt, dat.... Maar er is hier ook volstrekt niets te krijgen! Nu, ja

(kan 't woord bijna niet over de lippen krijgen)

pannekoeken!

S c h a k e l :

(kinderlijk aanbevelend)

Er is pap, mevrouw, pàp en thee, thee!

B a r o n e s :

(met 'n klein gebaar van ontzetting)

O, pap!

S c h a k e l :

(met 'n lichte vermaning in z'n stem)

We moeten bedenken, barones, we hadden nog slechter kunnen terechtkomen!

B a r o n e s :

Nòg slechter? Ja, bij de wilden. Dan waren we meteen opgegeten!

(tot Eefje)

Dat u alléén heeft durven uitgaan! Ik blijf er bij, er lòòpt hier natuurlijk vreemd volk rond.

(op mevr. Wildink wijzend)

En met dat ongeluk, dat gister bijna gebeurd is!

S c h a k e l :

(geruststellend)

Nee, m'n vrouw was met....

(zoekend)

met.... onzen chauffeur!

B a r o n e s :

O? Zoo! Ja, of dàt nu verstandig was? Iemand, die zóó woest rijdt, dat we bijna verpletterd zijn, zoo iemand glijdt natuurlijk met je in 'n afgrond, voor je 't weet. Hij is 'n complete wildeman. Ik zal me toch bij de Maatschappij over 'm beklagen. En hij heeft 'n vrijmoedigheid! Hij kent z'n plaats niet. Hij is iemand, die....

(zoekend)

ja, iemand, die je.... compromitteert!

(Du Four beduidt haar, dat hij 't daar volkomen mee eens is.)

S c h a k e l :

(zacht tot Eefje)

Zie je wel? 't Is al opgevallen! Wat zal je aanleiding geven tot praatjes? Ik kèn je! Goed! Maar

't geeft toch geen pas.

(Eefje wendt zich eenigszins onwillig van 'm af en praat even met mevr. Wildink. - Dan hoort men buiten 'n schot.)

Barones:

(hevig verschrikt)

Groote God, wat gebeurt er nu weer?

(Ook mevr. Wildink is opgestaan. 'n Groote angst spreekt uit haar oogen.)

Negende Tooneel.

De vorigen; Wildink komt hoogst geënerveerd terug van buiten, Charlotte verschijnt links. Daarna William.

Barones:

(tot Wildink)

Wat is er, meneer? Worden we nu tòch overvallen? Ik heb 't wel gezegd! Hoeveel zijn 't er?

Mevr. Wildink:

(zacht, doodelijk beangst)

Wat was dat?

Wildink:

(onrustig)

Niets!

(ook tot barones)

De chauffeur, die 'n schot lost, omdat er 'n auto, 'n bus in 't zicht is!

(Mevr Wildink, eenigszins gerustgesteld, laat zich weer op haar stoel vallen. Wildink voelt onwillekeurig naar den binnenzak van z'n vest.)

Barones:

(opgelucht)

O! -

(weer met eenige verontwaardiging)

Werkelijk, de man is niet geschikt voor z'n taak. 'n Woesteling! Nu schiet hij weer. Als hij iemand maar den schrik op 't lijf kan jagen!

(wendt zich geheel naar links, vóór. Wildink en z'n vrouw, rechts voor, zijn blijkbaar in gespannen afwachting. Schakel en Eefje houden zich op ongeveer bij 't raam rechts. Du Four en Charlotte staan even bij elkaar bij de deur naar de keuken)

.

Du Four:

(snel, zacht, tot Charlotte)

Stom, dat ik hem dat ding heb afgegeven!

(klopt op z'n zak)

Maar ik heb nóg zoo'n knaap. Met *mij* zijn ze zoo gauw niet klaar!

Charlotte:

(bewonderend)

Je bent 'n kerel!

Du Four:

Stt!

Schakel:

Maar daar moeten we dan verheugd om zijn! Dat zou onze verlossing beteekenen! Ik vraag mezelf bijna af: waaraan hebben we dat verdiend? Altijd toch weer worden we tot dankbaarheid gedwongen!

Barones:

(lichtelijk geïndigneerd)

We hebben toch niets slechts gedaan, dat we hier voor onze straf zitten?

Schakel:

O, nee, dat wil ik volstrekt niet zeggen. Ik wijs

er alleen op, hoe erkentelijk we hiervoor weer dienen te zijn. Laat ons met goede daden....

(herinnert zich plots iets, haalt dan de twee bedelbrieven te voorschijn, treedt naar de barones toe)

Ach, barones, dat is waar ook! Spoedig misschien scheiden we en dan zou ik die zaak niet meer met u kunnen behandelen.

(met warmte)

Vannacht heb ik de brieven nog eens doorgelezen en werkelijk....

B a r o n e s :

(terugkrabbelend)

O, juist, die correspondentie! Ik heb 't u wel gezegd, heel boeiend. Maar, ach, als u er zooveel onder de oogen hadt gekregen als ik! Dan gaat de verrassing er 'n beetje af. En.... men kan nooit voorzichtig genoeg zijn! Informeert u eerst nog eens. Of nee, geeft u die brieven aan mij. Dat kan ik zelf wel laten doen; ik mag u die moeite niet bezorgen.

S c h a k e l :

(stelt zich nog disponibel)

Anders, ik....

B a r o n e s :

(stellig)

Nee, nee, ik mag van uw goedheid geen misbruik maken.

(de brieven aannemend van Schakel, die zichtbaar gedesillusioneerd is)

Merci.

(steekt ze in haar tasch; William komt binnenstormen)

.

W i l l i a m :

(uit den fond)

Goeie tijding! Good Luck is op komst. We zullen wel dadelijk kunnen vertrekken.

S c h a k e l :

(weer verheugd)

Prachtig, prachtig!

Barones:

(maar half content)

't Werd tijd!

Du Four:

(Willam strak aankijkend)

U heeft den chauffeur dus niet gesproken?

William:

(hem begrijpend)

Om hem te vertellen, wat 'n gezellig clubje 't hier is en dat we allemaal zulke beste vrienden zijn, bedoelt u? Nee, wees maar gerust.

(sterk)

Ik.... treed.... niet.... tusschenbeide.

(weer luchtig)

Hij heeft alleen m'n schot gehoord en me zien wuiven!

(luisterend)

Hoor 'k 'm al niet?

Wildink:

(gejaagd)

Heb je ook gezien, - is er alleen 'n chauffeur -, of zijn er ook.... geleiders?

William:

(ernstig)

Dàt kon ik in dat oogenblik op dien afstand niet ontdekken.

(Pauzetje. Dan hoort men buiten, links, auto-getoeter)

Ha!

Schakel:

(verheugd)

Ik moet 'm zien, ik moet 'm zien!

(snel even af door de keuken)

.

William:

Ja, ik moet ook eens weten, hoe alles precies staat!

(wil hem volgen)

.

Du Four:

(treedt hem in den weg)

Waar ga je naar toe?

(geeft Charlotte snel 'n teeken, dat ze moet gaan kijken. Charlotte af in de keuken. Ook Wildink treedt op William af. Eefje onderhoudt zich even met mevr. Wildink. Barones, overigens als altijd met zichzelf bezig, kijkt sterk naar de brandewijnflesch, welke van den vorigen avond op 't tafeltje bij de schouw is blijven staan.)

William:

(de beide mannen opnemend)

O, word ik nu bewaakt? Dat mankeerde er nog maar aan!

(optredend)

Ik moet jullie beiden verzoeken....

Du Four:

(voelend, dat ze de zwaksten zijn)

We wouen alleen maar....

Wildink:

(eveneens)

Begrijpt u ons goed....

William:

(er 'n eind aan te maken)

En nu zèg ik jullie....

(Charlotte komt teruggesneld uit de keuken.)

Charlotte:

(het bijna uitroepend)

Er is alleen 'n chaufféur!

(Wildink en Du Four, de eerste 't sterkst, slaken onwillekeurig 'n zucht van verlichting. Ook mevr. Wildink, die, zelfs in haar praten met Eefje, op alles lette, is van 'n grooten angst bevrijd.)

William:

(scherp tot Charlotte)

De heeren danken u voor die mededeeling!

(tot Wildink en Du Four)

En ga nu maar met me mee. Dan kan je precies hooren, wat ik met m'n collega smoes!

(even af in de keuken. Du Four vertrouwt het nu wel. Wildink volgt hem echter werktuigelijk.)

Charlotte:

(zacht tot Du Four)

Was jij gisteravond dan heelemaal niet bang?

Du Four:

(met bluf)

Waarvoor?

Charlotte:
Dàcht je aan niets?

Du Four:

(alsvoren)

Jawel! Ik prakkizeerde: als ik dan tòch naar de weerlicht ga, hoe graai ik nog wat mee? Haha!

Charlotte:

(gesmoord)

Haha!

(Schakel komt terug uit de keuken.)

Schakel:

(blijvend verheugd)

We kunnen ons allen gereed maken! De bagage wordt al opgeladen. Het is 'n mooie, nieuwe wagen. Alles zal nu wel goed gaan! Kom, kind! Kom, dames!

Charlotte:
Jawel, meneer.

Eefje:
Ja, man.

(Charlotte en Eefje verdwijnen even door de 1e deur rechts, mevr. Wildink door de 2e deur. Schakel loopt enthousiast heen en weer in den fond.)

Du Four:

(zacht tot barones)

Wil mevrouw de barones me de eer gunnen, dat ik in de plaats, waar we aankomen, 'n hôtel voor haar bespreek?

Barones:

(weifelend)

Als 't.... niet.... te.... veel.... moeite is....!

Du Four:

(op z'n vlei-toon)

Voor mevrouw ga ik nog altijd door 't vuur. Al heeft meneer me toen slecht behandeld, ik....

Barones:

(voor Schakel)

Stil! -

(zwak)

Goed dan, goed.

Du Four:

(met 'n stillen triomf)

U zult tevreden zijn.

Barones:

(wier blik weer getrokken wordt door de flesch brandewijn, plots)

Zet dat weg, Hendrik!

Du Four:

(eerst niet begrijpend, dan 'n oogenblik geheel lakei)

O, jawel, mevrouw!

(zet de flesch weg; de dames komen terug van rechts, William en Wildink van links.)

William:

Zie zoo! Alles voor de reis gereed? *Ik* blijf achter. Ik kan onzen gastheer-weldoener niet alleen laten. Het is wel niet ernstig met hem, maar op *zijn* jaren! De bus haalt ons dan op bij de terugrit. En nu wensch ik u allen -

(langzamer)

- ....wat u toekomt. Op welke manier we ook reizen, ten slotte komt ieder op z'n bestemming. Meer zeg ik niet. 't Is hier slechts 'n oponthoud geweest, 'n misschien wel eenigszins vréémd oponthoud, maar dat dan ook alleen. Nu moeten we weer voort, voort, altijd voort.

('n korte stilte. Ieder onderzoekt, of hij alles wel heeft.)

B a r o n e s :

En nu zou ik wel willen betalen. Krijg ik m'n rekening nog niet?

W i l l i a m :

(haar recht aankijkend)

Niet hièr, mevrouw! - We zijn gasten. We kunnen alleen bedanken voor de goede gaven, die we hebben genoten.

B a r o n e s :

(koel)

Heel beleefd! Ik houd anders niet van verplichting. Enfin, wilt u meneer m'n kaartje geven?

(geeft visitekaartje)

Maar, heusch, 't is hier niet aan te bevelen!

S c h a k e l :

Kom, laten we allen even onzen dank gaan betuigen voor....

W i l l i a m :

(houdt hem tegen)

Pardon, dominee, daar houdt de ouwe niet van. Hij gelóóft 't wel. Ik zal de boodschap straks overbrengen. Hij rust nu. Gunt u 'm dat!

(Schakel berust en praat even met mevr. Wildink. Wildink en Du Four bespreken samen

iets, 't oog op William gericht. Charlotte is met zichzelf bezig, zoo ook de barones.)

W i l l i a m :

(zacht tot Eefje, half ironisch)

Dus je blijft niet?

E e f j e :

(verschrikt)

Wat bedoelt u? Ik? Hier?

W i l l i a m :

(bijna aandringend)

Ja, bij mij!

E e f j e :

Bij....

(kijkt hem aan; van alles gaat in haar om; dan plots, als steun zoekend, toch weer zelfbewust, tot Schakel)

Kom, man, 't wordt, geloof ik, tijd.

W i l l i a m :

(langzaam)

Ja, dat wordt 't werkelijk.

E e f j e :

(steekt 'm na 'n aarzeling de hand toe)

Me-neer!

W i l l i a m :

(houdt die even vast; gevoelig)

Schoone dame! Geen slang meer in 't paradijs van de domineesche, hè? Ik dank u toch nog wel.

(plots, op geheel anderen toon, opgewekt, tot allen)

Kom, dezen kant uit!

(opent de deur in den fond. Buiten links toetert de autobus ten teeken tot vertrek.)

Schakel:

Meneer, het ga u verder wel. U weet, ik ben 't met uw levensopvatting niet eens, doch dit neemt niet weg, dat ik haar waardeer. Nogmaals: het ga u wel

(reikt hem de hand)

.

William:

(met lichte ironie)

Zeer getroffen, dominee! Van 't zelfde!

(Eefje, nog even naar William ziend, gaat, gevolgd door Schakel, naar buiten, naar links.)

Wildink:

(met papieren geld in z'n hand, 't resultaat van z'n gesprek met du Four)

Hier, alstublieft!

William:

(rustig)

Pardon, houd u dat. Dat komt anderen meer toe dan mij!

(Wildink, spijtig, bergt 't geld weer op, wil gaan, ziet dan, hoe Charlotte - wat ze expres doet! - met haar bagage sukkelt. Hij helpt haar zeer gedienstig en gaat haar voor met haar valies. William neemt dit ongemerkt op. Charlotte weet niet, welke houding ze jegens hem zal aannemen. Deze zegt niets, buigt ook niet voor haar, maar houdt toch - ze is in elk geval 'n vròuw! - de deur voor haar open. Plots, 't hoofd in den nek, passeert ze hem hooghartig. William, met 'n glimlach, haalt even de schouders op.)

Barones:

Nu, je hebt toch je best gedaan, hoor! Ik zal geen schriftelijk beklag tegen je indienen. Maar, werkelijk, de logeergelegenheid is hier beneden peil.

(tot du Four, die zooveel mogelijk draagt)

Heb ik alles?

Du Four:

(buigend, niettegenstaande al zijn bagage)

Jawel, barones!

(William neemt hen samen ironisch op.)

B a r o n e s :

(tot Du Four)

Geef hem wat.

(tot William, hoog)

Goedendag!

(William buigt, barones verdwijnt naar buiten, naar links. Du Four, in aarzeling, tast in z'n vestzak. William wendt zich bruusk geheel van hem af. Du Four, begrijpend, pakt z'n bagage weer op, volgt snel de barones.)

W i l l i a m :

(zacht tot mevr. Wildink, die geheel alleen achteraan komt, sukkelig)

Goeie reis, mevrouw!

M e v r . W i l d i n k :

(moeilijk pratend)

Dank u, meneer!

(volgt de anderen. William ziet haar even hoofdschuddend na, schudt dan alles van zich af, sluit de fond-deur)

Goddank, eindelijk even met mezelf alleen!

(steekt 'n sigaret op, loopt 'n paar keer 't vertrek op en neer, als verademend. Wordt dan rustiger, zet zich op de punt van 'n stoel bij de schouw.)

W i l l i a m :

(naar 't gedoofde vuur kijkend, nadenkend, voor zichzelf)

'n Dief en 'n nog èrgere dief. En 'n verloren schepsel en 'n stuurlooze, oude vrouw en 'n ongelukkige. En twee jonge levens, die elkaar ongemerkt, heel langzaam aan, begraven.

(eenvoudig)

Arme menschen!

(Het doek valt langzaam.)
E i n d e .

De dochter van den kunstenaar door Jeanne van Schaik-Willing.

In haar jeugd woonde Saskia in een stille buurt der stad, dicht bij den rand der duinen. Haar vader was schilder. Haar moeder kende ze niet anders dan ziek. Het bovenhuis bezat twee verdiepingen. De lichte, rumoerige zolderverdieping, waar haar vader zijn atelier had en meestal sliep. De stille, donkere tweede étage, met de ouderwetsche mahoniehouten meubelen, waar haar moeder op bed leefde.

Ze hield veel van haar moeder op wie zij met haar hooge jukbeenderen, haar donkere glanzende haar, heur breede, al te breede schouders en jongensachtige ranke heupen leek. Haar moeder had de hooghartige oogen van een dier, waarin een weten was verstard als een antwoord op een moeilijk formuleerbare vraag. Oehoe's, die in 't donkerste hoekje verscholen zitten van hun kooi, kijken in den dierentuin zoo de verschrikte kinderen aan als deze hen ten slotte ontdekken. Ja, op een oehoe leek ze, Saskia's moeder, gelijk ze verschanst lag in het bed der door dichte gordijnen steeds duistere kamer. Ze kon weinig eten tegelijk en bijgevolg was ze altijd bezig iets te nuttigen. Met een lavendelkleurige sjaal over haar schouders geslagen, hoogopgericht tegen vijf kussens, was ze bezig met een zilveren lepel het wazige vlies van druiven te pellen vóór ze het glibberige groene vruchtklompje met een vertrokken gezicht bracht aan haar mond. Dan doopte ze haar vingers in een wit kristallen kom en begon aan de volgende druif.

Saskia zat als meisje aan 't voeteneind, van 't bed, haar handen vermoffeld onder de dekens, een effen resedakleurige deken, een beige plaid, een witte zijden geborduurde sjaal met franje als paardemanen. Tegenover de stille vrouw verstomde het kind, dat voelde dat schoolverhalen hier misplaatst waren.

'Wat heb je geleerd vandaag?' vroeg haar moeder dan.

'We lezen den "Werther" van Goethe' antwoordde Saskia.

'Dat is dat verhaal van dat burgerkind met al die broertjes en zusjes, is niet? bad taste.'

Saskia begreep de opmerking niet, maar ze haatte haren Duitschen leeraar, die lyrisch werd over Werther. Door haar moeders opmerking gaf ze haren haat vrij, die steeds verder om zich heen zou grijpen. De Duitsche leeraar was jong en speelde een romantische rol in de verbeelding zijner leerlingen. Hij reed paard en Saskia's klasgenooten ontmoetten hem in de manège of in de lunchrooms waar ze thee dronken. Saskia begon goed gekleede aardige jonge meisjes te haten, haar leven met de vlotte jongens in tennisbroeken, die haar, de dochter van den schilder schuwden. Ze haatte op haar zeventiende jaar al wat jong was en speelsch en zocht te vele en te lichte beloften achter anderer hooge stemmen.

Wanneer ze 's Woensdags of Zaterdags theedronk bij haar moeder in de duistere kamer werd het tegen vier uur luid op de bovenverdieping. Het gas rammelde van zware voetstappen. Er werd met voorwerpen tegen den vloer gekletst. Eenige maten werden luid gefloten van een nieuwe Schlager begeleid door een fibreerende meisjesstem. Er klonk soms geschuifel van danspassen. Dan ging boven de atelierdeur open, even een stilte en wat zooeven nog een bruut rumoer was geweest, loste zich op in het bekende klosgeluid van voetstappen langs de looperlooze boventrap, stiller afdalen langs den Perzischen looper van de trap naar buiten. Even daarna kwam haar vader zelf. Een kleine gedrongen man met een kalen, glimmenden kop, grijze oogen, krullende haardotten om de ooren en een vochtigen rooden mond. Altijd als hij om de kamerdeur keek was 't of hij weer was vergeten dat het hier donker was. Hij stoof botsend naar binnen, zijn clownsgezicht ging ernstig staan en strak als hij zijn kin naar achteren trok binnen de plooien van een beginnenden onder-

kin en met zijn grijze kleine oogen zijn vrouw aankeek, als zag hij over een bril heen.

‘Moet ik wat meebrengen voor je uit de stad?’

Zij sloot de oogen en vroeg dan:

‘Wat zou je voor me mee moeten nemen?’

‘Een harembroek of een monocle of confetti’ en hij was nijdig weg. Even een inval in de keuken. Geschaterlach van de meid en dan de trap af. De trapleuningen suisden onder zijn breede handen, terwijl hij zich omlaag glijden liet als een jongen. Met een harden smak viel de voordeur in het slot.

Dan was het tijd voor Saskia om naar boven te gaan naar het atelier om de penseelen te gaan schoonmaken. Ze kweet zich gaarne van die taak. Ze hield van 't hooge atelier met zijn schelwitte licht en den reuk van natte verf en parfum. Op een platform met een vergane lap rood tapijt stond thans de gouden canapee, die vader uit een failliet cabaret had opgekocht. Daarop lag een groen satijnen kussen. Op den grond stonden daarvoor een paar muiltjes van groen en goud. Lorre in zijn koperen kooi op een tabouret daarnaast. Over een stoel naast het platform, een nuchtere stoel van riet, die lang op de vliering had gestaan, hing een gele zijden japon met rijen strooken en lange wit leeren handschoenen. Een waaier met loovertjes, die grijzig waren vergaan, geel verlepte kant, een oude toef zijden rozen. 't Was alles versleten. De gele zij was gebarsten overal. Er hing een lucht van peper en kamfer en ook van poeier en schmink, anders echter dan de geur van poeier der meisjes op school, die met den Duitschen leeraar flirtten. De wanden waren tot bovenaan behangen met de felle levensgroote schilderijen van haar vader. Naast het fonteintje, waar ze bezig was de penseelen te wasschen, hieven zich de levensgroote roode figuren der twee matadors. Hun blauwig geschoren kaken herinnerden haar aan haren vader zelf. Andere portretten in gouden lijsten. Eén was er van Mathilde, het roodharige model in de staal-blauwe japon en de sigaret in den mond. Ze keek je hard aan. Aan haar spitsen vinger glom als felste nooit een groene steen. Een gemeen, wreed portret was het van Mathilde, dat nooit af was gemaakt. Mathilde was plotseling weggebleven en daarna kwam 't bericht van haar dood.

Haar vader had een half jaar niet geschilderd. Had met bleek

gezicht door huis gerend. Boekenkasten werden overhoop gesmeten, plaatwerken overstroomden het huis. Alle schilderijen werden verhangen. In die maanden was haar moeder niet in bed geweest. Door huis had zij gewaard als een statige zwarte vrouw met verbeten mond, een soort scherprechter, die was waar hij was met zijn onrust. Doch deze was gestild. En hij was weer gaan schilderen en moeder was weer opnieuw in bed gekomen.

Mathilda's portret wilde hij niet verkoopen. Daarna was hij stillevens gaan schilderen. Een hoop aardappels, een knolraap, muurtjes van turven daarachter. ‘Een hoekje in den kelder’ noemde hij het. En op den voorgrond, op den grijzen vloer, een ring. Niets dan die ring met den fonkelenden groenen steen, die Mathilda droeg op het portret. Vreemde bouquetten ook. Paardebloemen, die drijven in een wit granieten nestschaal en daarnaast een medicijnfleschje met een enkele orchidee.

Een gekloofde hand met zwart tusschen de huidrimpels en nog de aanduiding van een blauw boezeroen en op die groezelige werkmanshand een enkele perzik. Daarna volgde de serie katten. In dien tijd liep haar vader alle kattententoonstellingen af, abonneerde hij zich op een tijdschrift over katten. Hij had een vriend, die overdag een groentenwinkel dreef, maar die liefhebber was van katten. Hij stal katten voor hem van rijke huizen, waar ze op de bazalten stoepen zaten te spinnen. Haar vader schilderde ze in series. Witte en grijze of hij teekende ze op steen. Zijn eigen kat kreeg jongen. Hij werd woedend en verzoop de heele bende. De moeder gaf hij weg aan zijn kattenvriend, die er toen voor het laatst geweest was. Daarna begon hij weer model te schilderen. Tiny kwam met de zwarte fluweelen baret en het Schotsche jasje. Hij leefde op. Aan tafel wist hij slechts van haar te vertellen, dat ze zoo heerlijk liegen kon. En Bep, met de aaneengroeiende wenkbrauwen, die hij schilderde met een grooten gelen zonnehoed, maar verder naakt. Saskia voelde dat ze van die Bep had kunnen houden. Ze had iets geheimzinnigs over zich: zon die schijnt door gele gordijnen, zoetigheid achter een bittere schil. Bep zou teeder kunnen zijn. Als ze naar het schilderij van Bep keek met het door den zonnehoed schaduwige gezicht, waarbuiten zooveel gloed te raden viel, had Saskia medelijden met haren vader.

* * *

Saskia's moeder hield wel van haar vader, maar ze was trotsch. In haar kast hingen kleeren van voorname pracht. die hij voor haar had uitgekozen. Een kleed van wijnrood brocaat. Een japon van ivoorkleurig fluweel met een sleep. Een blauw vest, dat stijf stond van borduursel, gemaakt van een antieke mandarijnejas. Ook had ze juweelen. Een ketting door haren man ontworpen in hun verlovingstijd. Een ring van émail met zilver. Oorbellen van maansteen. Kettingen van cornalyn. Toen ze jong waren en ze gingen samen naar de feesten van zijn schildersgenootschap was zij een opmerkelijke verschijning. Doch ze had den strijd om den man opgegeven, sinds hem een eigen leven was ontbloeid boven op het lichte atelier. Hij moest tot haar komen. Zij had allen opschik prijs gegeven. De kettingen rustten in 'n ebbenhouten kistje, de mooie kleeren hingen in de kast. Ze wilde niet met de Tine's en de Mathilda's en de Beps concurreeren. Ze was geheel zichzelf. Daar ze ziek en zwak was gaf zij zich teugelloos aan haar lijden over. Ze wist dat men algemeen fluisterde over dien armen man met zijn zieke vrouw. Ze lachte er smalend om, ze wachtte hooghartig, welbewust dat ze door haar houding haren man de modellen in de armen dreef. Ze begreep wat die vreemd-plotselinge dood van Mathilda veroorzaakt had. Doch al zag ze de feiten met een cynische nauwkeurigheid, ze wist ze te overdreven. Ze romantizeerde het leven, zoo men 't noemen wil, de zonde. Haar opvatting omtrent losheid en lust was te vleiend. Ze kende de vervoering van haren echtgenoot te groote allure toe, ze begreep niet dat een weinig echtelijke tegemoetkoming van haar zijde, wat liefheid, een hartelijk gebaar, hem bevrijd had van zijn Beps en Tine's en misschien wel Mathilda's. Ze had niet geleerd dat kleine ijzeren grendels groote deuren ontsluiten kunnen, die toegang geven tot helle zalen. Zij liet dien kleinen, ijzeren grendel voor haar deur en hij durfde evenmin aan 't slot morrelen. Doch Saskia ried de gedachten van haar moeder. Ze vervulden het kind met een diepe verontwaardiging jegens haar vader. Er vormde zich in haar een verachting voor den man in 't algemeen; ze was nog maar heel jong destijds. Mannen, zoo dacht ze, vertrapten prinsesgelijke vrouwen als haar moeder en joegen achter onnoozele poppen aan. Ze koos fel de zijde van haar moeder. Toch begreep

ze de schilderijen van haar vader en was de sfeer van het atelier haar sympathiek. Ze was echter te onnoozel om haar theorie aan de hand van deze ervaring te corrigeeren.

Wanneer Saskia door het stadspark liep en de eenden zwemmen zag in 't stofgoud van den laten herfst, of als ze wandelde langs het kanaal op grijze dagen, als water en lucht in een onwerkelijk grijs zijn opgelost, waartusschen als grauwe snippers meeuwen dwarrelen, kon er onrust gaande in haar worden, die den vorm aannam van een klank, een enkele klank, die aan bleef houden als een misthoorn. Het was dan of alle beklemming van haar leven aandrong achter dien klank en ze zocht hem in beuzelarijen te vergeten. Maar 't hielp niet. Als ze zich in zulk een stemming met vriendinnen bemoeide, voelde ze zich geisoleerd. Haar omgeving kromp samen tot een bont prentje, dat klein en preciesig ergens in een ledige ruimte zweefde. Pogingen om zelf binnen het kader van dat prentje te wippen mislukten. Haar vreemde houding joeg op den duur haar vriendinnen weg.

Op een ochtend, het was herfstvacantie, slenterde ze alleen langs den vijver van het park in de buurt van het kleine renaissance-kasteeltje dat achter een bosch van Rhododendrons verscholen lag. Ze had deze heele vacantie niemand dan haar huisgenoten gezien. Ze had gelezen, gebladerd in de plaatwerken, die de kasten van het huis vulden. Maar wanneer ze dan aan deze week terugdacht was het haar alsof ze den meesten tijd had doorgebracht voor het raam, of liever achter de dicht getrokken witte neteldoeksche gordijnen van de verlaten huiskamer. Ja waarlijk, ze had niet eens de moeite genomen de dicht geweven gordijnen open te trekken, ze had maar gestaan en met brandende oogen er doorheen naar buiten gekeken. Er viel weinig genoeg te beleven in deze stille straat aan den duinrand. Maar ieder mensch, die zijn tuintje doorschreed en 't trottoir afliep volgde ze tot hij uit het gezicht verdwenen was, alsof hij aan 't eind van zijn weg iets nieuws zou ontmoeten, dat vol verrassing zou zijn. Dan liet ze den wandelaar in de verte los en volgde een ander figuurtje daar beneden, dat zijn tuintje doorschreed en de verte tegemoet liep. Zoo tuurt een poes op de vensterbank naar de menschen buiten.

Op den duur werd haar lichaam zenuwachtig van dat onaf-

gebroken stil turen, haar lichaam, niet haar geest, want die was te verslagen, te mat en moedeloos om onrust te speuren. Haar lichaamsonrust dreef haar de straat op. Haar geest scheen ingeslapen. Ze voelde, noch dacht. Haar wezen werd geheel vervuld door dien witten, dringenden klank als een misthoorn, die dat geluid onafgebroken roept. Doch ze wilde dat geluid negeeren. Ze trachtte te doen alsof ze een heel gewoon meisje was met pret in haar leven. Ze was bereid te lachen tegen iederen kennis, dien ze zou tegenkomen, doch ze zag niemand op haar gejaagde wandelingen en thuis was 't slechts haar moeder in de donkere slaapkamer, die haar met de thee wachtte.

Doch één ochtend schoof de zon zoo mild over den glanzenden vijver. Elf uur beierde de klok van het verlaten kasteeltje achter het donkere groen der rhododendronstruiken. Heel aan 't andere eind van den vijver waren kinderen bezig. Ze merkte het doordat de zwanen van den vijver lange strepen trokken over het glanzende water, terwijl ze wegzwommen naar den verren overkant.

Zijzelf had een dorren tak opgeraapt en slobberde daarmee zoo'n beetje in het water of eigenlijk ze ploeterde met een stok, terwijl er een plaatje was vol gouden zon, waar ze buiten bleef met dat witte gonzen in haar hoofd. Toen gebeurde het. Was het omdat die gouden stilte om haar heen hing? Omdat daar een bank, riekend naar hars in de herfstzon stond? Ze hief het hoofd op en glimlachte breed en zalig. Dan ging ze met een zucht zitten op de eenzame bank. Ze wilde het zware droomen nu wel over zich laten komen, ze vluchtte niet langer. Ze liet zich gaan, lui zittend op de bank aan den zuidpunt van den vijver en de melancholieke misthoornroep in haar hart brak open. Die ééne klank bleek slechts een hulsel te zijn geweest van kleurige muziek, waarvan ze nooit nog had geweten. Ze hoorde vroolijke, tintelende klanken, teveel tegelijk, te vol om er één melodie uit te onderkennen. Het was de mogelijkheid van een gansche schoof melodieën tegelijk, een bouquet van nog niet gansch ontloken klanken. Een heerlijk, zonnig tumult was in haar hoofd gaande, niet welluidend, maar vol geluk. Het was verwant aan de geur van vruchten, die lagen te stoven in de kraampjes langs het strand, aan den blik van Bep met den zonnenhoed, aan rooden hemel, dien ze eens had zien doorbreken achter een loodgrijze

wolk, aan het hart van bogonias, aan een groene wei met zuring, waarin koeien dommelen. Dat duurde zoo eenigen tijd, minuten uren?

En dan opeens was 't uit, was er een nieuwe stilte, die ze nog nooit zoo ervaren had. Stilte, die volkomen schoongewasschen leek. Even later begon de oude klok van 't kasteeltje weer te spelen, het halve uur. En meteen begonnen de dunne geluiden van den werkelijken middag op te zetten: de kreten van verre kinderen. Het plassen van water. Rillend loof van een populier. Een takje, dat brak onder een vogel.

Saskia voelde zich uitgerust en uitgeput tegelijk. Ze had 't liefst willen slapen. Doch tegelijk voelde ze zich licht, opgewassen tegen over haar leven, zooals anders nooit. Er heerschte vriesweer in haar ziel. Ze was niet droomerig, maar enkel nieuwsgierig. Ze bekeek onder het huiswaarts wandelen de paar moeders, die op de banken langs het water naast haar kinderen zaten te breien met andere oogen. Niet zooals anders droomde ze over het levenslot van deze zelfgenoegzame, poezele moeders van melk en honig, of over de afgebeulde, grimmige werkmansvrouwen, maar ze had willen weten wat voor handwerk het was, dat ze vervaardigden. Hoe 't patroon voor de broekjes, die ze breiden in elkaar zat. Of gindsche baby een jongen of een meisje was. Eindelijk was ze binnen het prentje gewipt, dat ze tot dusver op een afstand had moeten bekijken. Over wat haar overkomen was dacht ze liefst niet na. Uit haar geheim wilde ze geen conclusies trekken.... nog niet....

Voor het eerst was nu ook zij er niet op voorbereid de ziekensfeer bij haar moeder te vinden. Bij het binnenkomen trof het duister en de reuk van medicijn haar onaangeaam en ze had plotseling geen geduld om naast het bed met de groene deken, de beige plaid en de witte sjaal met paardemanen te gaan zitten. Ze liep de keuken in, trotseerde een paar luide, ordinaire grappen van de meid, want ze had honger in vleesch en stal uit de provisiekast een restje biefstuk, lummelde daarmee naar de voorkamer. Daar wachtte ze tot het rumoerig werd op zolder. Ze stond bij de deur haast trappelend van ongeduld, zoolang duurde het tot het heen en weer schuiven en kletsen en botsen daarboven was gedaan en 't model de trap af was. Nauwelijks klonken echter

de eerste schreden op de belooperde benedentrap of ze trok de deur open. Ze zag het de trap afdalende meisje nog net op den rug.

Haar vader trok aan het touw van de deur: ‘Nou ajus’, het klonk jonger, dan men van iemand met zijn gezicht zou verwachten. Dan had hij Saskia in de gaten en inplaats van nu zooals anders de slaapkamer van zijn vrouw binnen te gaan, volgde hij haar naar de zonnige voorkamer. Ze stond in een baan zonlicht, die door de ramen viel. Ze leunde met haar excessief slanke heupen tegen het mahonie empire kastje, dat goud was in dit licht.

Hij dekte de omgeving met zijn handen af, kneep zijn oogen toe: ‘Verdomd, dat is aardig zóó, dat is aardig zóó, dat kon ik zoo wel eens schilderen!’

Ze hief haar oogen tot hem op en 't was alsof nu voor het eerst, die vragende blik in haar breede, bruine oogen rijpte, en hij zag het.

‘Ik wou dat je me meenam, ergens heen, waarheen weet ik niet, ik kan hier niet blijven!’

Hij was nog bezig met het schilderij, dat hij in haar zag, liep wat op zij en naar rechts, nam een gothisch beeldje van 't bureau en zette het op het kastje naast haar. Vlak bij haar hoofd stond het beeldje. Ze droeg destijds nog heur haren lang, in 't midden gescheiden en in een wrong in den nek.

‘Zóó, zei hij ‘zóó, dus je wilt uit?’ en hij rukte zich los uit zijn schilderij en keek haar weer aan en lachte.

‘Rodin zegt dat de vrouw enkel mooi is op haar zeventiende jaar, daarna is het rommel’. Hij floot.

Zij dacht: ‘Ben ik nu een vrouw geworden, een vrouw voor mannen, is het kind zijn uit?’

‘Ga es mee,’ vroeg hij ‘naar boven’.

‘Trek aan,’ beval hij barsch van verlegenheid.

‘Van.... van moeder vroeger?’ vroeg ze.

Het was de ivoorkleurige japon, die zeer nauw en smal om de heupen sloot. Ze werd erin tot een Egyptische prinses. Zijn grijze oogen gingen weer te loor in streepjes. Zijn te witte tanden lachten boven zijn lippen. Zijn hoofd hield hij scheef.

‘Mijn dochter’ prevelde mij. ‘Mijn dochter’ en trapte tegen een ezel aan, die op piepende rolletjes achteruit schoot.

‘Dat is alles pas het begin, het begin, het begin’, zong het door haar hoofd en een vleug van de muziek van dien middag, licht en vluchtig als een adem, een geur, stoof in haar op.

‘En wat wil je nou, hè?’ vroeg hij met zijn handen in zijn zakken, nog steeds met dien verbouwereerden lach over zijn gezicht.

‘Ga je mee het leven in, het afschuwelijke, het afzichtelijke leven, hè, wat wil je? Ga je mee het eenige, ware, waarachtige leven in?’

Op dat oogenblik klonk van beneden de langzame, zorgvuldig articuleerende stem van zijn vrouw.

‘Saskia, waar blijf je?’

De stem klonk als uit het verleden. De toekomst was al bezig zich te voltrekken.

Het meisje keek haren vader aan. Ze legde hare handen op zijn armen. Ze wierp het hoofd in den nek met een gebaar alsof ze nu alles van hem verwachtte en antwoordde:

‘Ik ga mee’.

Echnaton door E.J. Koppeschaar.

Inleiding.

De Oudaegyptische koning Echnaton (Ech-En-Aton) regeerde van 1384 tot 1364 voor Chr. Hij was de groote religieuze hervormer van het Nieuwe Rijk, die den dienst van de vele Thebaansche goden, zooals *Ptah*, *Atoem*, *Ammon*, *Re*, wou zien vervangen door den staatsdienst aan één God, den Zonnegod *Aton.* Die hervorming zette hij zelfs in zijn *naam* door, want hij heette oorspronkelijk Amenhótep IV (Gr. Amenóphis). Omdat zijn nieuwe dienst lijnen van verwantschap heeft met al de monotheïstische diensten na hem, is de kennis over zijn leven en werken voor ons zoo belangrijk.

Hij was gehuwd met koningin Nofertíti (Nefretéte), wijd beroemd door haar bijzondere mooiheid. Haar portret van beschilderd kalksteen, niet lang geleden te Tel El Amarna gevonden en te Berlijn bewaard, is door afgietsels en afbeeldingen in vele landen bekend geworden. Echnaton noemt hun beider namen aan het einde van zijn prachtige *Zonnchymne*, die door Breadstead, Michael Oswald e.a. werd vertaald.

Echnaton en Nofertiti hadden dochters, van wie er een huwde met prins Toet-Ankh-Amóen, die koning werd na Echnaton en wiens rotsgraf bij Loeksor met zoo groot opzien eerst in 1922 door Lord Carnarvon en de zijnen werd gevonden (vondsten sedert in het Museum te Caïro).

De hier volgende ‘Chaucerian Stanzas’ worden verondersteld te zijn overdacht door Echnaton na den dood van een vijftienjarig dochtertje van hem, *Lotus*, *p*rinses van Aegypte. (Stanza 1: *mijn gemis*). Het geheel moet evenwel niet worden opgevat als een klaaglied, want onder de twee en veertig Aegyptische vrijwillige religieuze overtredingen - vergelijkbaar met de ‘hamartémata’ van het Nieuwe Testament - kende de Aegyptenaar ook de verzinking in knagend verdriet zonder resultaat, door den Duitscher kort gezegd ‘nutzlosen Gram’. In de wonderlijk fijn beeldende voorstelling van den Aegyptenaar moest het (letterlijk: níet-wèggeteerde) hart kunnen opwegen tegen de Veêr van *Ma't*, de godin van de waarheid en de rechtvaardigheid, wilde de ziel voor Osiris kunnen worden geleid en naar eigen werken beloond. - Wèl moge er uit blijken, dat de smart van koning Echnaton niet tevergeefs was, dat hij bleef ijveren voor den dienst aan één Zonnegod Aton, in weêrwil van alle tegenwerking en tweespalt tusschen de landspriesters van zijn tijd (s. 3: *oorlog*), - dat hij vast geloofde aan het feit, dat zijn dochtertje door heilige, sterkende amuletten (s. 5) geen vaagheid voor de voeten had, - dat zij door zijn liefde (het licht van de liefdegodin Astareth of Astarte) vermooid na haar heengang in een beter land was (s. 6: bij het *heilige riet* van de Earuvelden) dan bij hem, - ja dat hij hoopte, dat zijn woorden, zijn eeuwig blijvende gedachten van liefde voor zijn kind, weêrklank zouden mogen vinden in dat hemelsche rijk van Aton.

* * *

Ik wil de deuren der stilte scheuren
En zingen een smartelijk lied:
Ik wil de gordijnen der stilte doen deinen
Geheiligd door zieleverdriet.
Al het gulden zand van Aegypteland,
Alle rots, die hier is,
Alle vredige gronden mogen verkonden
Echoos van mijn gemis.
Geen sterker koning in aardsche woning
Dan ik door mijn zienlijke macht, -
Ik, koning van 't Rijk aan den Nijl, vergelijk
Mijn geluk met wie lacht,
En mijn groote huis met het hooge gruis,
Dat glanst in het blauw van den nacht.

Mijn stem verovert wat ginds betooverd
In het zilveren maanlicht rust:
De rotsen, die kaal, als verstild allemaal
Van de smart in mijn stem zijn bewust.
In het Oosten bekoorde mijn vreugde de boorden
Van de gouden Arabische Zee,
Westwaarts de woestijnen, de Libysche pleinen
Bij Atoem en Kheper en Re;
Daar op de hoogvlakte vereeren Horakhte
Blauwsteen en wierook en myrrhe,
Maar de schijndeur sluit, en harp en luit
Klinkt met de kemkem verre; -
Mijn oogstschatten, roemt mijn lotusbloem,
Aah, maan, o stier bij de sterren!

Nu mogen paleizen van marmer verrijzen
En prinsen tot woningen zijn, -
Pyramiden doen mij, den gelouterden, wijden
Door stemmen van sombere pijn.
De rotsen dragen de sarkophagen
Van mijn koninklijk geslacht;
De tempels vertellen mij oorlog, als spellen

Zij heul in den nevelnacht.
Mijn land kent figuren in heilige muren
Van goden ontweldigend mooi,
Van mijn huis en mijn vaadren, die werklijkheid naadren
Volkomen in koningstooi,
Maar ook wegen, die leiden bewaakt aan weêrszijden
Door klauwen van sphinxen naar stiltekooi.

In mijn koningszaal blinkt het witte metaal
En bekoren mooie kleuren;
Want geel en zwart blinkt op steenen hart,
Purper en goud aan deuren.
De lichtblauwe lijnen der troongordijnen
Doen denken aan lapisblauw,
En groen zijn de hengen, zij kunnen dat mengen
Als van palmen met helderen dauw:
Mijn werkers werken geweldige werken
Van graniet en ontijdelijk hout, -
Mijn schilders versieren met heilige dieren
De wanden van marmer gebouwd, -
En mijn dienaars beeldhouwen reliëfs in gebouwen
En kleuren met rood en goud....

Wie kent formulieren, kent teksten om dieren
En Osiris' hoogste macht?
Voor wie is het gelaat bekend van Ma't,
Blinkt de hellingbouw in den nacht?
Wie heeft amuletten met groene facetten
En banken van ivoor?
Wie kralen van mooi paars glas en een tooi
Van bevend licht als een spoor,
Een gouden lijn om bevrijd te zijn
Van moeiten en tredendoem?
Weg deint het zwarte; door licht van Astarte
Vermooid bloeit mijn lotusbloem
In witter gewaad dan de Nijlzoom raadt,
In licht, dat ik dankende noem.

Ik mag de gordijnen der stilte doen deinen
Door de stem van mijn reizende lied:
Vogels roep ik aan en het kustfiligraan
Van de velden en 't heilige riet.
Ik zie vlammenschrift op den kever gegrift
Als steenen kleinood aan den tijd,
Ik zie kaarten met taal vol spreuk-rituaal
Den sperwer van Memphis gewijd, -
Maar de gummiboom ruische eeuwig mijn droom,
Nu ik ver van mijn Lotus schrijf:
Dat mijn reizende woorden bereiken de boorden
Van het magische zonneverblijf,
Zooals knapen zingen, om Apis dringen,
Verheffend de zonneschijf:

Ik wil den gronden van Ptah verkonden,
Hoe Aton de wereld ziet;
Hij zal de muren van Memphis besturen,
Ik zingen zijn eeuwig lied.
Mijn macht en mijn orde moge uitgewischt worden,
De schriften verscheurd met mijn naam, -
Mijn hymnen zullen de kusten vervullen,
De golven voortdragen *zijn* naam.
Licht geeft in ontferming de lotus bescherming
Op het blauwe meir van zijn Rijk:
Als de morgenbark komt de gouden ark
Om de bloemen te loven, gelijk
Een vogel, die zweeft aan den hemel en leeft
In een gulden Koninkrijk.

Jezus en de duiven door Willy van den Driest.

Eens, toen de lieve Jezus nog op aarde was, kwam Hij ook in 'n klein, vergeten dorpje in Palestina, waarvan niemand nu nog den naam kent. Tóén was 't óók al zoo èrg klein en onbeduidend, maar Jezus sloeg nóoit iets over op Zijn tochten, zelfs geen gehucht, want Hij vond het minst-beteekenende plekje grond tòch nog altijd de moeite waard, als er menschen woonden, die Hem noodig hadden. En die waren er altijd en overal, wáár Hij ook kwam.

In dat dorpje nu woonde 'n oude, eenzame vrouw; haar man was gestorven en ook haar kinderen had ze één voor één verloren, tot haar niéts overbleef om lief te hebben en te verzorgen dan haar duiven. Sneeuwwit waren ze, met slanke, fijne pootjes en aardige kopjes, waarin hun schrandere kraaloogjes schitterden. Ze konden zoo prettig met hun vleugels slaan en ze kènden haar. Ze aten uit haar hand en zaten rustig op haar schouders en haar grijs hoofd. Ze hield van hen als van haar kinderen. 't Was het eenig levende, dat haar overgebleven was. De duiven waren haar grootste schat en ze zorgde voor hen, zooals 'n moeder voor haar kinderen zorgt. Maar ach, juist op den morgen van dien gezegenden dag, waarop Jezus het dorpje bezocht, juist op dién stralenden morgen, vond ze haar geliefde duiven dood.... Hóé 't gekomen was, wist ze niet en daar vroeg ze ook niet naar.... Ze stond daar maar met haar doode lievelingen in haar oude, bevende handen en zag met oogen-vol-tranen op hen neer.... O, dat haar nu óók dit nog werd afgenomen, haar duiven, die haar troost waren in haar laatste levensdagen. De eenige schepsels, die haar liefde en trouw bewezen, die aan kwamen vliegen, als ze hen riep, want ze kenden haar stem, juist zooals de schapen de stem van hun herder kennen, zóó had die Profeet uit Nazareth verteld.... De Profeet uit Nazareth....

de Man, die al zooveel wonderen verricht had, waarvan ze al vaak in het dorp had hooren spreken.... Opeens kwam er 'n blijde, hoopvolle gedachte in haar droeve hart. Die wonderlijke Prediker, waarvan zoo talloos-vele, bijna ongelooflijke verhalen verteld waren, zou diè háár duiven ook niet weer levend kunnen maken? O, was Hij maar hier....! Toen kwam er haastig een buurvrouw aanloopen en de oude vrouw wist niet, of ze wel góéd verstond, want zij riep haar toe: 'Buurvrouw, die vreemde Profeet is hier, die zoo prachtig vertellen kan. En Hij kan nog véél méér, zeggen ze! Ga mee, dan kun je Hem óók zien!'

'Ja', antwoordde de oude vrouw, 'ik zal naar Hem toe gaan en Hem vragen, of Hij mijn arme duiven weer levend wil maken! Ze zeggen, dat Hij álles kan!'

'Ja, Hij maakt wèl menschen gezond, maar géén dieren! En zéker geen duiven!' antwoordde de buurvrouw, met 'n minachtenden blik op de doode vogels, die de oude vrouw nog steeds vasthield....

'Ik wil het Hem tòch vragen!' hield ze vol. 'Hij moet zóó goed zijn en vóór ik sterf, wil ik Hem nog eens zien!' En ze ging met de buurvrouw naar buiten, haar duiven in de hand, met de stille, vurige hoop in haar hart, dat Hij, die alle wonden heelt, ook háár helpen zou....

Tóén zag ze Hem, wiens naam onsterfelijk zou worden. Hij stond temidden van 'n menschenzee en Zijn slanke, witte gestalte stak boven allen uit. 't Scheen haar toe, dat er 'n vloed van licht van Zijn goddelijk gezicht straalde.... alsof de zon op Hem alléén haar warmte en licht liet vallen.... Als betooverd staarden haar oude oogen naar dat gezicht, omgeven door 'n stralenkrans, naar die oogen, waaruit God-zèlf haar toe scheen te lachen, naar dat edel hoofd, dat ééns gedrukt zou worden door 'n doornenkroon....

Daar stònd Hij, aangebeden door hetzelfde volk, dat Hem ééns kruisigen zou, temidden van die menschen, die de woorden van Zijn goddelijke lippen dronken, om die woorden later te bespotten en te vergeten....

De vrouw staarde Hem lang, héél lang aan, alsof ze zich koesteren wilde in àl de liefde en onuitsprekelijke goedheid, die er leefden in die donkere, klare oogen.... Tóén zei ze langzaam en zacht voor zich heen:

'Dit is geen gewone profeet, dit is een Kóning!'

En ziet, later schreef de rechter, die Hem veroordeelde, boven Zijn kruis die woorden:
‘Jezus, de Koning der Joden!’

Het was de oude vrouw met véél moeite gelukt, naar voren te dringen. Hóé ze haar doel bereikt had, wist ze niet. Was 't het groote, machtige verlangen, dicht, héél dicht bij Hem te zijn? Zijn stem te hooren, den zegenenden invloed van Zijn nabijheid te voelen? Ze kon 't niet verklaren en ze probeerde 't ook niet. Ze wist alléén maar, dat ze plotseling vlak tegenover Hem stond, dat Hij haar aanzag met 'n wereld van ongekende liefde in Zijn licht-oogen en dat ze opeens moed voelde, Hem leven te vragen voor haar duiven....

Ze vertelde Hem, wàt ze voor haar beteekenden en ze zàg in die wondervolle oogen, dat Hij haar begreep.... Hij nam met oneindige teederheid de duiven in Zijn zachte handen en ò wonder! Er kwam weer nieuw leven in de doode lijfjes, de slap-neerhangende kopjes richtten zich op, de gebroken oogjes openden zich, ze sloegen weer met hun vleugels. En tóén.... tóén vlogen ze op Zijn schouders en bleven daar éven vertrouwd en stil zitten als bij hun vrouw. Het was, als voelden en wìsten zij, dat Hij hun het leven had teruggegeven en dat Hij hen nóóit kwaad zou doen. Zij óók kénden in Hem den Goeden Herder....

Het was, als wilden zij Hem danken voor het groote Wonder, dat Hij aan hen volbracht had. De oude vrouw zonk voor Hem op haar knieën, in diepe eerbied voor Zijn macht en ze fluisterde:

‘Heer, ik dànk U, ik dànk U. Ik zal U nóóit vergeten....’

En, met trillende lippen, kuste zij den zoom van Zijn wit kleed.

Zijn discipelen hadden eerst gemord:

‘Heer, er wachten nog zoo vele anderen, die U méér en dringender zaken te vragen hebben dan déze vrouw! En die paar duiven beteekenen immers niets! Wat doet het er toe, of zij leven dan wel dood zijn?’

‘Voor déze vrouw héél véél, want zij heeft reeds zoovéél verloren! En ook duiven zijn kinderen van den grooten God. Zelfs hún leven heeft nog waarde voor Zijn troon!’

Toen zwegen Zijn volgelingen beschaamd stil. En diepe ontroering greep hen aan, toen zij de duiven zagen zitten op de schouders van hun Meester.

‘Zelfs de duiven kennen Hem’, zeiden zij en van dat oogenblik af waren de duiven het symbool van den vrede.

Het is eeuwen en eeuwen later. De zon lachte aan den hemel, zooals op dién morgen en de hemel spiegelde zich in de zee. Er waren honderden menschen bijeen op de rotsachtige kust van Monaco. Daar, beneden op het strand, dicht bij de zee, die nú juist zoo wondermooi was en zoo zoet zong, dáár stonden kleine, gesloten, houten kooitjes op 'n lange, lange rij. Er kwam 'n man naar voren met 'n geweer in de hand. Wàt moest hij daarmeee, temidden van dien stralenden morgenvrede? Eén van de kooitjes vloog open.... Er kwam 'n witte duif uit te voorschijn, schitterend in de zon.... Behaagziek draaide 't diertje met 't fijne kopje op 't slanke, buigzame halsje, trippelend op de fijne pootjes. Tóén opéén s, besefte 't, dat 't vrij was! De zon, de zee lokten, de heele, wondere wereld lag daar wijd open! En dat licht, al dat heerlijke, warme licht, dat 't zoolang niet gezien had! Het vloog klapwiekend naar den blauwen, innigen hemel, de lang-ontbeerde zon tegemoet.... Dan, 'n korte, scherpe knal, 'n rookwolkje, 't duifje tuimelde naar beneden.... viel zieltogend neer op 't zand.... Als 't nu maar rustig sterven mocht!

't Begreep alléén maar niet, wáárom dit vreeselijke opeens gebeuren moest, wáár vandaan die snijdende, brandende pijn kwam....

'n Hond kwam met groote sprongen, de lange, roode tong hijgend uit den bek hangend, aangevlogen, recht op 't arme duifje af, dat bloedend daar lag en in doodsangst 't monster zag naderen.... Wreede, scherpe tanden groeven zich in 't weeke lijfje, waaruit nu het laatste restje leven vlood.... In triomf bracht de hond zijn jachtbuit aan zijn meester, die zoo geweldig trotsch was op zijn ‘prachtig schot’....

Wáárom moest dit gebeuren op dien lachenden morgen? Wáárom, ja, en wáártoe?

En wat zou Hij gezegd hebben, als Hij nog op aarde geweest was en dezen moord had gezien?

Hij, die twee nietige duifjes het leven weêrgaf in Zijn groote liefde voor alle schepselen van God.... Hij, die nóóit doodde....

Hij, die de Liefde en de Vrede-zèlf was en naar wien de duif het symbool van den Vrede genoemd wordt....

Parapsychologie en Onsterfelijkheid door Dr. K.H.E. de Jong.

Er zijn in den laatsten tijd over ‘Parapsychologie’ en ‘Onsterfelijkheid’ eenige geschriften verschenen, die de aandacht van een ruimer publiek verdienen, nl. het proefschrift van Dr. W.H.C. Tenhaeff: ‘Paragnosie en Einfuehlen’ (gepubliceerd in het ‘Tijdschrift voor Parapsychologie’, 5 jrg. no. 5, Juli 1933, p. 193-294), zijn openbare les ‘Over het Geestenzien’, gehouden op 4 Dec. 1933, bij de aanvaarding van het privaat-docentschap in de Parapsychologie aan de Rijks-Universiteit te Utrecht (eveneens in het Tijdschr. v. Parapsychol., 6 jrg. no. 2. Jan. 1934, p. 49-83) en ‘Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem’ van Dr. H. Wolf (1933).

Tenhaeff's proefschrift, beginnende met ‘Buchanan en Denton's “psychometrische” onderzoekingen’, p. 195-200, geeft verder uiteenzettingen over ‘Psychometrie en Parapsychologie’, p. 201-209, ‘Over nomenclatuur, definities, inductoren en den inhoud der ‘hallucinaties’, p. 210-219, over ‘Intuïtieve graphologie’, p. 220-230, ‘Over de verklaring der psychoskopische verschijnselen’, p. 231-251, over ‘Paragnosie en “seelisches” Erfühlen’, p. 252-275, over ‘Erfühlen’ en ‘Einfühlen’. p. 276-284 en ‘Over genialiteit’, p. 285-294.

De schrijver wijst p. 210 er terecht op, dat de naam ‘psychometrie’ foutief is, ‘daar er hier toch in feite niets gemeten wordt’ en vindt dat wij in dezen nog het verstandigst doen met ons voorloopig van het door Tischner voorgestelde woord ‘psychoskopie’

te bedienen, p. 212. De voorwerpen, die tot psychoskopie aanleiding geven, betitelt hij met den algemeenen naam van ‘inductoren’, p. 214.

Bij de verklaring der psychoskopische verschijnselen komt uiteraard sterk de ‘telepathie’ ter sprake. Tenhaeff merkt ten aanzien van het moeilijk vast te leggen begrip der telepathie op, dat de overtuiging veld wint, ‘dat wij *niet* (meer) moeten onderscheiden telepathie en ‘helderziendheid’, maar dat de telepathie gezien moet worden als een onderdeel van een groep verschijnselen, welke men eertijds aanduidde met den naam van verschijnselen van helderziendheid, waarbij men tevens komt tot een nadere analyse van het begrip helderziendheid, p. 255.

De door J. Böhm ingevoerde term ‘seelisches Erfühlen’ omvat ‘alle aussersinnlichen Wahrnehmungen wie Anwesenheits- und Abwesenheitstelepathie, das Gedankenlesen, das “zweite Gesicht”, das örtliche und zeitliche, in die Vergangenheit und Zukunft eindringende Hellsehen und die Psychometrie’, p. 260.

De ‘Einfühlung’ berust, volgens Tenhaeff, niet slechts op ‘(onbewuste) analogie-redeneering’, zooals Brugmans in ‘Psychologische methoden en begrippen’ (1922), p. 40, aanneemt, p. 277, maar er is ‘ook een “Einfühlen” dat berust op het intuïtieve en irrationeele vermogen van het “Erfühlen” waarmede de studie der psychoskopische verschijnselen ons vertrouwd maakt, terwijl het m.i. ook bij herhaling zal voorkomen dat beide soorten van “Einfühlen” in elkaar overgaan’, p. 278.

Wat het genie betreft, sluit Tenhaeff zich bij de opvatting van F.W.H. Myers aan, dat n.l. ‘het genie is wat het is, doordat zijn subliminale zelf een betere verbinding heeft met het supraliminale zelf dan dit bij de meeste menschen het geval is’, p. 288 vlg., en tracht de vraag te beantwoorden waardoor deze betere verbinding veroorzaakt wordt. Daarbij vestigt hij de aandacht inzonderheid op de nauwe verwantschap tusschen kunstenaar en medium, p. 293 f.f.

Ook dit geschrift van Tenhaeff munt uit door rijkdom van inhoud. De belangstellende lezer wordt er gemakkelijk door in de gelegenheid gesteld zich omtrent feiten zoowel als theorieën op dit zoo bij uitstek moeilijke en tot verwarring aanleiding gevende gebied nader te orienteeren.

Wat de eigen zienswijze van den kundigen auteur betreft, neemt hij over 't algemeen een hoogst prijzenswaardige gereserveerdheid in acht, bijv. wanneer hij p. 282 zegt: ‘Op de vraag of de mensch deze [supranormale] vermogens kunstmatig bij zich zelf en anderen kan ontwikkelen, wil ik hier liever het antwoord schuldig blijven.’

Dat er op dit gebied ook plaats is voor andere opvattingen dan waartoe de auteur sterk overhelt, spreekt van zelf. Schrijver dezes bijv. voelt zich, in aansluiting aan J.J. Hyslop, gedrongen te verklaren, dat hij met het al-ik, het absolute en dgl. in wetenschappelijk opzicht niets kan uitrichten. Alles tot één eenheid herleiden is: niets verklaren.

Wat het feitenmateriaal betreft, had Tenhaeff wellicht hier en daar iets kritischer kunnen zijn, bijv. p. 262 tegenover het boek ‘With mystics and magicians in Tibet’ van A. David-Neel (1931).

In zijn intreerede ‘Over het Geestenzien’ geeft Tenhaeff in de eerste plaats een historisch overzicht van de betreffende verschijnselen en van de wording van het parapsychologisch onderzoek, p. 49-58, en stelt zich dan de vraag: ‘Hoe hebben wij thans, op grond van de uitkomsten der moderne psychologische en parapsychologische onderzoekingen, te denken over het geestenzien?’, p. 58 vlg.

Met aanhaling van zeer belangwekkende feiten betoogt de auteur dat de ‘overgroote meerderheid’ dier gevallen aan suggestibiliteit is toe te schrijven, p. 61 vlg., en weidt nader uit over de zg. psycho-analytische verklaring, waarbij hij o.m. p. 63 een zeer typisch geval vermeldt uit Staudenmaier's geschrift ‘Die Magie als experimentelle Naturwissenschaft’.

Daarna gaat Tenhaeff over tot de ‘verschijningen van levenden’ zooals ze o.m. door Gurney, Myers en Podmore zijn behandeld in hun beroemd werk ‘Phantasms of the Living’ (1886), p. 67 en tot de verschijningen van stervenden en gestorvenen, p. 68.

Ook met de psychoskopie (psychometrie) moet rekening worden gehouden, p. 69.

Wanneer de psychoskopisten allerlei gedaanten van overledenen zien, dan behoeven dat ‘geen geesten in den spiritistischen zin’ te zijn, p. 70, al valt de vraag, wat zij dan wel zijn ‘niet gemakkelijk te beantwoorden’, t.p.

En zoo kunnen ook de verschijnselen van bezetenheid, die een belangrijke oorzaak tot het ontstaan van het ‘geestengeloof’ zijn geweest, voor het meerendeel worden verklaard uit de normale en supernormale vermogens van diegenen bij wie deze verschijnselen zich voordoen, p. 74 en 76.

Maar al mag men dan ook geenszins alle aanhangige feiten aan de inwerking van ‘geesten’ toeschrijven, toch ‘dient men te erkennen, dat de studie der supernormale verschijnselen ons geneigd maakt, het geloof in een persoonlijk voortbestaan na den dood, verre van ongerijmd te achten’, p. 74 vlg.

‘Alleen reeds de verschijnselen van telepathie, gedachtenlezen e.d. zijn in staat ons te doen inzien, dat het beeld, door de klassieke physiologische psychologie met betrekking tot den mensch ontworpen, onmogelijk juist kan zijn. Deze verschijnselen doen ons beseffen, dat wij “meer” zijn dan ons organisme’, p. 75.

‘Het meest treffend zijn hier zeker wel de zg. uittredingsverschijnselen, waarin Mattiesen e.a. een argument zien ten gunste der spiritistische hypothese. Men kent gevallen van personen, die zich in toestanden van slaap, schijndood en diepe narcose a.h.w. verdubbeld zagen’, t.p. En ‘de ervaring leert, dat men onder bepaalde omstandigheden mede in staat blijkt te zijn tot het doen van controleerbare waarnemingen, met betrekking tot personen en gebeurtenissen, welke zich soms op ettelijke mijlen afstands bevonden en afspeelden van de plaats, waar de slapende, schijndoode of genarcotiseerde zich bevond’, t.p.

En al is de ‘bezetenheid’ in den regel ‘animistisch’ te verklaren, toch komen wij van tijd tot tijd voor gevallen te staan, ‘waarbij een medium zich zoo volmaakt gedroeg als bezeten door een exogene entiteit, dat wij ons niet langer verbazen wanneer wij zien dat onderscheidene bevoegde onderzoekers zich t.o.v. dergelijke uitzonderingsgevallen gewonnen hebben gegeven en voor de verklaring daarvan hun toevlucht tot de spiritistische hypothese hebben genomen’, p. 76.

Zeer opmerkelijk zijn hierbij de gevallen der zg. kruiscorrespondentie, waarbij een zich als overledene voordoende entiteit door tusschenkomst van verschillende mediums, die onafhankelijk van elkaar automatisch schrijven, niet in elkaars buurt wonen, soms elkaar niet kennen, berichten geeft, die afzonderlijk schijnbaar

zinledig, in samenhang blijken een zinvolle totaliteit te vormen, p. 77.

Deze redevoering van Dr. Tenhaeff is zeer zeker hoogst belangrijk en sluit zich goed aan bij de indrukwekkende inaugureele rede van Dr. P.A. Dietz in 1932 als privaat-docent van de parapsychologie te Leiden. Zelfs valt het niet te loochenen, dat Tenhaeff tegenover het 'spiritisme' een meer logische houding heeft aangenomen dan zijn door veelzijdige begaafdheid uitmuntende voorganger.

En nu gaan wij tot de derde en omvangrijkste publicatie over.

Dr. Herman Wolf geeft in zijn werk 'Onsterfelijkheid als wijsgeerig probleem' (1933) eerst 'Inleidende beschouwingen', p. 1-34, en behandelt vervolgens in Hoofdstuk I 'Onsterfelijkheid als wedergeboorte (reïncarnatie)', p. 35-135, in Hfst. II 'Onsterfelijkheid als metamorphose', p. 136-144, in Hfst. III 'Onsterfelijkheid als postulaat', p. 145-172, in Hfst. IV 'Onsterfelijkheid als individueel voortbestaan', p. 173-247, en in Hfst. V 'Onsterfelijkheid als vereeuwiging', p. 248-262. Een 'samenvatting' wordt p. 263 vlg. gegeven. Er volgt nog een literatuuropgaaf p. 265-270 en de 'Inhoud' p. 271-273.

Deze wijsgeerige studie sluit zich als van zelf aan bij de parapsychologie, en meer bepaaldelijk in zoo ver deze de zg. spiritistische verschijnselen behandelt. Wolf toch zegt p. 25 onomwonden: 'Het blijkt thans steeds meer, dat het oude en alom verbreide geloof aan een persoonlijk voortbestaan na den dood niet van allen grond is ontbloot.... en dat veel wat in de kringen van de zgn. "spiritisten" sinds lang wordt beweerd, wel niet zonder meer kan worden aanvaard, omdat het niet steeds wetenschappelijk verantwoord is, maar dat het toch ook niet zonder meer mag worden bespot en als geheel onmogelijk en onzinnig mag worden verworpen.' En hij haalt p. 26 met kennelijke instemming de volgende uitspraak aan van Tenhaeff (in het Encycl. Handboek van het mod. denken, II (1931) s.v. spiritisme p. 391 vlg.): *'De spiritistische hypothese, welke, volgens de meerderheid der parapsychologen, een redelijke parapsychologische verklaringshypothese is, waarvan wij ons onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden kunnen bedienen.'*

Wij zullen uit den overrijken inhoud, dien Wolfs boek ons biedt, enkele grepen doen.

Zeer opmerkelijk is wat wij p. 113-118 lezen over de reïncarnatieleer van den scherpzinnigen en moedigen Lessing.

Voor Lessing wordt reïncarnatie in den vorm van palingenese (wedergeboorte) ‘het middel om de ons verbijsterende ongelijkheid in aanleg en het lot van de menschen te begrijpen. Niet vergelding, zooals bij de Indiërs en Grieken, is hier de zin der wedergeboorte, maar *zedelijke opvoeding, moreele-physieke evolutie. Lessing is aldus de eerste, die na de Renaissance de leer der palingenese in verband met de geschiedenis-philosophie ziet* en die op deze wijze tracht een “theodicee” te geven, een rechtvaardiging Gods’, p. 116. We vinden bij hem ‘geen onpersoonlijk karma, geen martelend samsara [eindelooze keten van de levens] en zalig Nirwana. Alles is voor Lessing evolutie: van het onvolmaakt lagere, tot het volmaaktere hoogere in de wereld’, p. 117. ‘De vooruitgang van den enkeling komt den vooruitgang van het geheel ten goede; omdat de idee van een gerechtigheid Gods eischt, dat *elk* mensch op zijn beurt den hoogeren toestand deelachtig worden zal, moet elk wezen meerdere malen “het omhulsel der menschheid doorloopen”, anders gezegd: hij moet meer dan eenmaal op deze aarde leven’, t.p.

Ongetwijfeld is deze leer van Lessing opwekkender dan die van de Boeddhisten en zal zij allicht, uit pragmatisch oogpunt beschouwd, een betere uitwerking hebben.

Hoogst opmerkelijk is de kritiek, die H. Wolf in zake de onsterfelijkheidsleer op Kant oefent.

In aansluiting bij Groos ‘Der deutsche Idealismus und das Christentum’, blz. 311 v.v. verklaart hij terstond ronduit, p. 145: ‘Er is geen denker, wiens houding ten aanzien van het onsterfelijkheidsvraagstuk zóó tweeslachtig en dubbelzinnig is, als Kant’

Hij erkent p. 153 vlg., dat Kant, ‘die eerst een diepzinnige en nog thans lezenswaardige beschouwing geeft over de mogelijkheid van een geestenwereld’, in het vervolg van zijn geschrift over Swedenborg vervallen is ‘in de meest banale en oppervlakkige kritiek van deze geestenwereld, in een satirieken toon, die helaas ook nog in onze dagen door enkele zoogen. “zuiver wetenschappelijke” denkers en psychologen is overgenomen, maar die o.i. slechts een bewijs is voor een bekrompenheid en oppervlakkigheid, die met ware wetenschappelijkheid niets uitstaande heeft!’

Voorts bewijst Wolf p. 162, dat het Kant niet gelukt is, de

onjuistheid van Mendelssohn's betoog aangaande de eenvoudigheid en dus onvernietigbaarheid der ziel aan te toonen.

En dan, wat bij Kant hier de hoofdzaak is:

Kant neemt evenals de door hem zoo fel bestreden Mendelssohn 'om *zuiver moreele* redenen' een onsterfelijkheid aan, p. 165, maar 'hoe kan Kant, die toch den tijd als louter subjectieven "transcendentalen aanschouwingsvorm" heeft willen aantoonen, spreken van een eindeloozen voortgang, die toch den tijd vooronderstelt', t.p., waarbij H. Wolf verwijst naar Snethlage, De godsdienstwijsbegeerte van I. Kant (1931), p. 106.

Wij willen nog op een en ander attent maken, wat H. Wolf van Driesch, die thans zulk een grooten invloed uitoefent, heeft aangehaald, p. 230-247.

Driesch verklaart nl.: 'Het vraagstuk van het voortbestaan blijft het hoofdprobleem van alle wetenschap, al mogen ook onze officieele wijsgeeren en psychologen een grooten boog er omheen maken en doen alsof ze er niets van zien', p. 230.

Driesch neemt aan, 'dat de ziel als "ganzmachender Faktor", *in al wat leeft aanwezig moet worden gedacht*', p. 235. Hij neemt 'het geheugen zelfs bij de laagste organismen aan. De totaliseerende, regenereerende factor in alle organismen noemt hij '*een bijzondere vorm van het weten in het rijk van het werkelijke'*, t.p.

'Dàt de "wetende" afzonderlijke "zielen" gebonden zijn aan levende lichamen, dat is volgens Driesch het raadsel van alle wijsbegeerte. Dit beperkte *gebonden-zijn* doet ons tevens het onvolmaakte, het ontoereikende beseffen', p. 239.

De vraag: *'Bestaat nu na den dood de totaliteit van elk individu in den een of anderen vorm voort?'*. p. 243, wordt door Driesch, voornamelijk onder den invloed van zekere parapsychologische feiten, hoe langer hoe meer in bevestigenden zin beantwoord, p. 244 vlgg.

Dit zijn slechts enkele grepen, maar waaruit reeds genoegzaam blijkt, hoe leerrijk en veelomvattend ook deze publicatie is van onzen op wijsgeerig gebied niet onbekenden landgenoot. En dit boek is niet slechts voor vakgeleerden, maar voor een ruim publiek geschreven: voor menigeen zal het op het moeilijke psychologisch-wijsgeerige gebied een welkome wegwijzer zijn.

Wij gelooven echter, dat het er veel bij zou hebben gewonnen,

wanneer het met wat minder overhaasting was geschreven. De blijken toch van overhaasting draagt het zoo kennelijk, dat ze bij nauwlettende lezing al spoedig opvallen. Eén voorbeeld.

De auteur beweert p. 176: ‘Schelling is de eerste wijsgeer, die zich hierbij [nl. bij het onsterfelijkheidsprobleem] beroept op de ervaringen van het zoogen. “dierlijke magnetisme”, zooals men toen de hypnotische en suggestieverschijnselen noemde.’ Hierbij valt, afgezien nog van de vraag, of het ‘dierlijk magnetisme’ zich volkomen met de ‘hypnotische en suggestieverschijnselen’ dekt, op te merken, dat Schelling in zijn fragment ‘Ueber den Zusammenhang der Natur mit der Geisterwelt’ de ‘supranormale verschijnselen en ervaringen’ in 't algemeen, vgl. H. Wolf zelf, p. 173, ter sprake brengt en dat hij in dezen wel degelijk voorgangers heeft gehad, met name in de oudheid de Stoïcijnen en Neoplatonici en, ongeveer een eeuw voor hem, A. Rüdiger. Daar, helaas! Rüdiger's hoofdwerk, de ‘Physica divina’ (1716) uiterst zeldzaam is, moet schrijver dezes wel aandringen op een meer nauwkeurige lezing van zijn eigen werk ‘Rüdiger und ein Anfang! Kant und ein Ende!’ (1931), een werk, dat H. Wolf immers in zijn eigen literatuuropgaaf, p. 267, heeft genoemd.

Over Louis Couperus door Jacob Hiegentlich.

Couperus was 'n ‘passatist’ en sedert hij ons verliet, is alles nog kouder en zakelijker geworden. Gelijk Herman Bang, gelijk Schnitzler en Proust, als hij, zielsontleders, heeft Couperus gedoemde werelden bezongen. Hij was 'n laatste renaissancefiguur, 'n laatste individualist, schuw hatend de kudden, een, die zich zelf heroïsch heeft gebeeld, als Michelangelo, wiens plastieken op allen en op niemand lijken. En toch is 't of Couperus met zijn heele werk dit woord van Wilde heeft willen waarmaken: De kunst te openbaren en den kunstenaar te verbergen, dat is 't doel der kunst. Op bewonderenswaardige wijze heeft hij getracht zijn oneindig teedere ziel te camoufleeren en zijn meeste beschrijvers hebben hetzelfde gedaan, niet anders kunnen doen met dezen klinkklaren en toch enigmatieken man. Zijn verhalen bewegen zich gewoonlijk tusschen oude vrouwen, die het leven niet meer verstaan, en jonge mannen die 't leven willen veroveren, zijn *wensch*-droomen, de laatsten. Hem drukte de noodzaak eens zelf oud te worden, zijn oeuvre is een profond hommage à la jeunesse, de Komedianten in 't bijzonder. Hij moest weg uit Den Haag wijl de oude menschen beklemmend op hem werkten, hij wil 't ‘blijde geluk in een land niet zoo sensueel als Nice, maar intelligenter en mooi bewaasd door het waas van 'n dood verleden’. Vond hij dit ooit in Italië, de vreemdeling in de ‘entgötterte Natur?’ Ik poog door de Renaissance tot de Oudheid te komen, maar ik ben nog nooit zoo diep geweest en in 't Forum denk ik nog te veel aan Leonardo en Rafaël.’ Want hoe ver hij ging, hij bleef wie hij was: 'n negentiende eeuwsch nostalgicus en daarom is

hij, zooals Prof. Kuiper, zijn vereerder, in de ‘Nieuwe Gids’ schreef, geen historicus. In bijna alle antieke romans leeft de moderne névrose, de tijden veranderen, de menschen wellicht minder; daarom is Xerxes Wilhelm II, Helegabalus 'n verwend modern jongetje, geraffineerd als Bertie uit Noodlot. Voor Couperus was oermensch en decadent (of verfijnde) één: ‘In deze zoo schijnbaar uitverkoren verfijnlingen (Caesar en Lucrezia Borgia) waren hart en ziel de oorspronkelijke onverfijnden der primitieve oertijden gebleven.’ Wij plegen ons Herakles ook anders voor te stellen dan Couperus hem ons toont: geenszins de spierballende, Farnezische reus alleen, doch de clean shaven, zachtvellige klager om Hylas, hem ontstolen door de ‘snoode, slappe, slijmerige naïaden’, de weeke, dra scheiende held die zijn paarden omhelst en zoent, we naderen hier het ‘geëffemineerde’ dat Couperus zou kenmerken. Hij is de schepper van vele zuivere vrouwenzielen. Elk kunstenaar is man en vrouw beiden, er lijkt mij veel kunstmatigs, veel fictiefs te bestaan in de verdeeling van specifiek mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Het is de verdienste van Vosmeer de Spie in 'n boekje over Majesteit, reeds vroeg te hebben gewezen op de vrouwelijke mannen en mannelijke vrouwen bij Couperus, terwijl hij niet verzuimde op gelijke mengelingen te wijzen bij Michelangelo en Shakespeare.

Het boek van Henri van Booven[1)] bezit uitmuntende eigenschappen, maar toch heeft 't ons niet geheel bevredigd. Hoewel de voorzitter van 't Genootschap Couperus eigenlijk gepredestineerd was (om dit hier omineuze woord te gebruiken), deze biografie te schrijven, is hij de genade niet deelachtig geworden; 't boek is goed, 't is ‘baanbrekend’, met vlijt bewerkt, maar zonder dien hartstocht geschreven, zonder welke geen kunstwerk ontstaat, de officiëele biograaf is 't slachtoffer der documenten geworden. Ik wensch geen vie romancée, evenmin 'n beredeneerden catalogus. Om te winnen moet men iets wagen, er zijn mondelinge uitingen bekend die zoo uit Couperus' oeuvre lijken genomen, Van Booven heeft ze niet opgeschreven, al versmaadt hij geen anecdote van Balzac, omdat hij daar verder afstaat. Uit kieschheidsoverwegingen houdt hij onzen geliefden auteur geheimzinnig vaag, hij herhaalt zich tallooze malen

1) Leven en werken van Louis Couperus. Schuyt, Velsen.

en vermeldt zijn dorre feiten, hier en daar door lyrische opmerkingen onderbroken, op plechtstatigen toon. Maar hij wilde niet anders, blijkens de inleiding, waarin hij zegt geen vizioenair werk te hebben willen geven. Het moet erkend, de omstandigheden zijn Van Booven ongunstig geweest; verwanten en familieleden konden zich weinig herinneren, brieven, zelfs die uit z'n jongensjaren aan Netscher, zijn verbrand. Met vervoering spreekt Van Booven over Couperus' intuïtie, het is de taak m.i. van den biograaf met *zijn* intuïtie op te sporen wat er voor essentieels in die verbrande papieren heeft gestaan. Op 'n lezing sprak Van Booven over 'n boekje dat Couperus bewaard had, n.l. den Corydon van Gide; in z'n studie vermeldt hij dit geschrift niet, evenmin trouwens als de zoo juist geprezen brochure van Maurits Wagenvoort, die voor zijn tijd scherp en rechtvaardig het problematische in Couperus belicht Van Booven is niet mild voor Couperus' beoordeelaars, hij prijst Kloos wel uitdrukkelijk, neemt echter Couperus in bescherming tegenover den vroegeren Van Deyssel. Het lijkt me bovendien overbodig tot meerdere glorie van Couperus Fransch Netscher, wien hij n.b. Noodlot opdroeg, 'n ‘pedant plattelandsschoolmeestertje’ te noemen, ik voor mij noem dezen eersten naturalist met andere namen; we vernemen voorts weinig over de verhouding met de Fam. Emants, waarmee C. toch gelieëerd was. Van Booven heeft vroeger prachtig over Jacobsen en Poe geschreven. Over Couperus, voor wien zijn liefde ongetwijfeld veel dieper is, weet hij zulke gevoelde dingen niet te zeggen, hij suggereert niet, doch bericht zijn feiten, hoewel hij hierin niet volkomen rationeel te werk gaat. Hij gelooft wat Couperus over de Muze zegt, spreekt herhaaldelijk van de strenge Vrouw die Couperus den weg wijst, dat is immers mythologie, ik kan Couperus niet zien als ‘het simpele schrijvertje, dat daar zit te pennen’, maar wel als 'n autonoom kunstenaar!

De verwantschap der beide Protestanten Gide en Couperus heeft mij sterk getroffen, beiden hadden ze geleerd van den nieuwen hedonist Wilde, al hebben ze dien vernieuwer, die soms meer snob was dan kunstenaar, achter zich gelaten. Als we bladeren in Picture of Dorian Gray vermoeden we haast, dat Couperus dit boek met meer belangstelling heeft gelezen, dan hij later toegeven wilde, want bijna alle figuren der latere verhalen over het verleden, worden er vluchtig aangeraakt: Helegabalus, Antinoüs en Hadrianus, Domitianus

wandelt er door de zaal met spiegels precies als in de Komedianten, voorts paradeeren in dat elfde hoofdstuk alle renaissancefiguren, die Couperus lief waren. In dit verband moet ik op 'n vergissing van Van Booven wijzen. Op pag. 204 beweert hij met nadruk, dat Couperus in Italië den man heeft ontmoet, die Wilde tot Dorian geïnspireerd heeft. Nu heeft men ook een van Couperus' vertalers, n.l. John Gray, voor het prototype van Dorian gehouden en Wilde heeft naar aanleiding daarvan uitdrukkelijk ontkend dat hem iemand daartoe heeft geïnspireerd. Ja, Peau de chagrin en A rebours, die *boeken* hebben er hem toe gebracht! Nu kan de Engelschman, die Couperus blijkens zijn feuilleton ontmoet heeft, geen ander zijn, dan de jongeman met wien Wilde in 1900 te Rome kennis maakte en waarover hij tot Latourette zei: Je ne l'ai trouvé et vu dans la vie qu'après l'avoir décrit dans mon livre. Vous voyez bien que j'ai raison dans ma thèse, c'est l'art qui dirige et inspire la nature. (Nouv. Litt. 5 déc. 1925). De invloed van Wilde op Couperus is evident, echter zegt Van Booven daarover niets, terwijl hij toch 'n conventioneel geschrift geeft en hier en daar wel vergelijkingen maakt. Als 'n auteur nog niet lang dood is, verschijnen meestal onschuldige parafrazes van zijn werk, terwijl de persoon in 't duister blijft. Pas in onze dagen hebben we de eerste fatsoenlijke biografie van Verlaine (Porché). Couperus was 'n impressionabel mensch, gevoelig instrument in z'n jeugd, open voor indrukken. Den titel: Een lent van vaerzen, ontleende hij aan Vondel's Rijnstroom, verder herkennen we daar: Heine, Hooft, Potgieter. Schilderijen hebben evenals beelden hem geïnspireerd. In ‘Sardanapalus’ zit evenveel van Gautier als van Delacroix. En voor Fidessa en den Eenhoorn heeft hij wellicht 'n reproductie gezien van Da Vinci. Van Booven zegt: ‘Over de Eenhoornfiguur schreef G.A. van Hamel in de Gids (deel I blz. 520) een interessant artikel.’ Na lang zoeken vond ik 'n anoniem stukje, jrg. 1900. Van Hamel en Van Booven meenen dat Couperus dien Eenhoorn zich door zijn M.O. studie uit Maerlants Der Naturen Bloeme herinnerde. Dat lijkt me buitengewoon aanvechtbaar, Van Booven vermeldt de plaats bij Maerlant niet, ze staat 2e boek, vers 3713. Mnn maakt mij niet wijs dat 'n candidaat voor M.O. Ned. 't zoo ver uithoudt. Couperus, die graag in Vondel las, kende de strofe, die elk Nederlander uit Adam in Ballingschap hoort te kennen, waar Belial tot Eva spreekt,

vs. 1072: Het zou den wilden eenhoren lusten in uwen zuivren maeghdeschoot, noch van geen hand gerept te rusten, enz.

Stijl en syntaxis wijzigden zich bij Couperus voortdurend, al bleef de geest nagenoeg dezelfde: de dampkring van 't fatalisme, waarin 't ademen zwaar valt. Natuurlijk was zijn humor, zijn berustende lach er daarom evengoed. Beschroomd, maar duidelijk, spreekt bij Couperus als bij De Gide de sympathie voor de misdaad, zij weten hoe schijnbaar de grenzen zijn van deugd en ondeugd. Daarom beschrijft Couperus gederailleerden uit onze dagen met even veel liefde als hun lotgenooten uit den keizerstijd. Van Booven veroordeelt zijn Meester daarom niet, maar toch zit er 'n tragische verontschuldiging in zijn eeuwige verwijzing naar de Muze, die Couperus als 'n furie zou hebben nagezeten. Ik weiger zoo slaafsch mij Couperus voor te stellen, vooral wijl ik overtuigd ben, dat 't voorkeur was, die Couperus dergelijke onderwerpen deed entameeren, want als 'n ander auteur, om 's 'n recent voorbeeld te nemen, ongeveer denzelfden tijd beschrijft, b.v. Feuchtwanger over Flavius Josephus, belicht zoo iemand heel andere hoofdzaken dan C. in de Komedianten. Het mooiste stuk uit het snoer der Ontferming, ‘De Aestheet’, dat 'n geestelijke autobiografie is, negeert Van Booven. Voor mij is wat men ‘deugd’ en ‘fout’ noemt bij een zoo geliefd kunstenaar van 'n zelfde bekoring. Ondanks eenige verwantschap is er tusschen Couperus en zijn levensbeschrijver veel verschil in opvatting. Als Van Booven meent dat Couperus zijn hond meer als nuttigheidsbeest voelde, beleedigt hij Couperus en Brinio en draagt hij zijn steentje bij tot de mythe der dichterkattenvereering en hondenhaat. De nuttelooze toeschouwer, die heel aardig tegen honden kon zijn, gelijk Buysse vertelde, en immers over Nero schreef, hield geen hond uit nuttigheidsoverwegingen. Van Booven merkt zeer terecht op, dat er verwantschap was tusschen Baudelaire en Couperus en ik zou hierbij den eerste willen citeeren: Les chatteries des soeurs, surtout des sours aînées, transforment pour ainsi dire, la pâte masculine. Hierbij richt zich de aandacht op de opvoeding, waar Van Booven weinig over zegt. Couperus was in zijn jeugd door vele en vertroetelende zusters en vrouwen omgeven. Ook de kindermeid voert Van Booven tehnauwernood voor 't voetlicht, deze schijnbare onbeduidendheden zijn gewichtiger dan sommige zwaar wetenschappelijk lijkende stokpaardjes. Groot is de invloed der

kindermeisjes, maar verwaarloosd wordt hier Caroline, ik denk ook aan Françoise bij Proust, aan ‘la servante au grand coeur, dont vous êtes jalouse’ bij Baudelaire, aan 't meisje dat de kleine Jakob Wassermann kristen wilde maken en dat in zekeren zin ook gedaan kreeg. Couperus' eenzaamheid wil Van Booven ook irrationeel verkleren: hij was 'n te groot talent. Couperus was eenzaam, zooals ieder mensch van groot formaat eenzaam is, als Kloos, als Stefan George, die andere dichter van Algabal, eenzaam is. Hoe heeft Couperus niet het volk gezien, in De Berg van Licht, soms als een goedige, logge olifant, maar soms ook als 'n bloedsnuivend groot gruwelijk monster. En als Van Booven meent dat Couperus de man der komende tijden is, dan moeten we dat met treurigheid ontkennen, want de komende tijden zijn van dat monster, de massa.

Tal van fraaie platen versieren 't boek, er zijn foto's van de nobele Mevrouw Couperus, van zijn moeder, van Willem Kloos; er is 'n uitstekende, onbekende illustratie van De Nerée, voorstellende Jules van Attema aan de piano (Extaze).

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 288.)*

Amsterdam, 15 Nov. 1886. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

In antwoord op uw schrijven dd. 9 Nov. ll. heb ik de eer u te melden, dat een artikel als het door u omschrevene zeer zeker, wat het onderwerp betreft, in den smaak der Redactie van de Nieuwe Gids zou vallen. Ik verzoek u dus beleefdelijk mij uw artikel te willen toezenden, als wanneer ik het op onze eerstvolgende redactie-vergadering ter sprake brengen zal. Vóór wij echter den omvang van het artikel weten en de juiste waarde, die het voor ons heeft, kan ik u, tot mijn spijt, geene conditiën mededeelen.

Met de meeste achting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur v.d. Nieuwe Gids.

Den Heer J. van Santen Kolff.

Wij betuigen u onzen dank voor het ons toegezonden exemplaar van uwe interessante bijdrage tot de Huet-literatuur.
Hoogachtend,
De Redactie van de Nieuwe Gids.

Den Heer Prof. A.G. van Hamel,
te Groningen.

Nieuwer-Amstel, 22 Nov. 1886 Overtoom, Stille Zijde 62.

Waarde Heer,

Hedenmiddag verzond ik de proef van uw stuk; ik heb, daar ‘gij de beslissing aan mij overliet’, maar het gewone pseudoniem gekozen. Uw broêr schrijft misschien wat levendiger, maar hemel! is dat nu een voldoende reden om u achter een dubbelen dijk te verstoppen? Wij zijn juist zoo blij, dat G.B. dezen keer zooveel geleverd heeft en houden ons aanbevolen.

Het verwondert mij, dat gij geene afdrukjes van ‘Baboe Dalima’ hebt ontvangen: ik *weet zeer zeker* dat ik ze verzonden heb, ook aan de door u opgegeven personen, en zal nog ten overvloede bij onzen penningmeester mijne onkostenrekening van dien tijd nazien. Hoe zou het mij te veel moeite zijn? daar ben ik secretaris voor; ik vergeet ook wel eens wat, maar zoo'n geregeld terugkeerende toezending, die telkens aan versceidene personen geschiedt.... Zoudt gij niet eens aan de post willen informeeren? Van vergeten gesproken: neem het mij niet kwalijk, dat ik de *c* niet overal, waar het moest, in *k* veranderd heb: ik had het druk, ben o.a., zooals gij ziet, verhuisd en zoo is het mij door het hoofd gegaan: nu ik uw brief overlees, merk ik dit. Ik heb het nog een paar maal gedaan, maar als ik het overal doe, b.v. in het veel gebruikte woord concessie, klaagt de drukker steen en been over ‘de vuile proef’. Een anderen keer zal ik beter oppassen.

Steeds, achtend,

Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

Voor publiek en toevallige inzenders blijft mijn adres, als vroeger, bij den uitgever.

Aan den Heer Buitendijk.

Nieuwer-Amstel, 9 Dec. 1886. Overtoom (Stille Zij) 62.

Amice,

Zoudt gij ons het genoegen willen doen, bijgaand boekwerk in ons tijdschrift te willen recenseeren, of, zoo dit u niet aanstaat, slechts aan te kondigen? Indien gij geen van beiden kunt aannemen, zoult gij mij verplichten, door mij het boek weder te doen toekomen.

Namens de Redactie van de Nieuwe Gids,
De Secretaris,
WILLEM KLOOS.

Den Heer C.B. Posthumus Meyes.

Nieuwer-Amstel, 9 Dec. 1886. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

Bij deze deel ik u, zekerheidshalve, mede, dat ik uwe afdrukjes en die van B2 tegelijk met dit schrijven verzonden heb. Ik moet u nogmaals zeggen, dat de Redactie zeer ‘uit’ is over u beider medewerking in het laatste nummer. Het tijdschrift zal, zooals gij misschien gemerkt hebt, dit jaar een eenigszins andere methode volgen. Minder literatuur, meer stukken van algemeen belang, om zoodoende beter bij het publiek er in te komen, dat zich om onze literaire doeleinden minder bekommert. En dan is ‘Onze Oost’ een der voornaamste rubrieken, die goed verzorgd moet worden. Weet gij b.v. niemand, heelemaal niemand, die ons ‘feiten en beschouwingen uit Atjeh’ zou kunnen en durven leveren?

A propos, Roorda is nog zóó boos, dat hij voor den tweeden jaargang zijn abonnement heeft opgezegd. Er zijn overigens sinds de October-aflevering weêr een 70 à 80 abonné's bijgekomen.

Ik ontving sinds eenigen tijd het Bataviaasch Nieuwsblad in ruil voor de Nieuwe Gids en ik bedenk mij daar, dat dit eigenlijk

bij u behoort. Wil ik u dit voortaan zenden? (Denk er s.v. p om, dat ik verhuisd ben.) Of heb ik dit laatste al geschreven?

Daar is een brief van v.d. Kemp, dien ik u bij deze zend. Ik begrijp er niets van. Hij had toen (22 October) mijn brief van 28 Sept., dien ik, volgens uwe wenschen, schreef, nog niet ontvangen. Tenminste, dit komt mij waarschijnlijk voor. En wat schrijft hij nu. ‘Op het oogenblik heb ik geen koloniale onderwerpen, die mij aantrekken.’ Dat klinkt heel anders dan de ‘inlichtingen’ en de ‘medewerking’ die hij vroeger voor ons beschikbaar hield. Zou hij weer goede vrienden zijn met de ‘Indische Gids’? Het artikel, dat de heer v.d. K. bij zijn brief voegt, is een lijvig manuscript over Huet's ‘Land van Rembrandt’, een lezing, die hij ergens gehouden heeft. De Redactie vindt het niet plaatsbaar.

Zou ik u mogen verzoeken, mij dezen en den vorigen brief van den heer v.d. K. bij gelegenheid terug te zenden, voor ons archief?

Van den heer Snelleman heb ik niets verder gehoord.

Wat is uw oordeel over de beide laatste afleveringen, en over de eenigszins gewijzigde inrichting?

Met beleefde groeten,
Achtend,
Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

P.S. Ontvangt gij steeds de afleveringen op tijd?

Den Heer G. Buitendijk.

Nieuwer Amstel, 25 Dec. 1886. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

1. Zoo even ontving ik uw artikel: dank er voor: ik heb het nog niet gelezen, maar zal het Woensdag a.s., als wanneer er redactievergadering is, aan de heeren voorleggen. Is dat te laat,

schrijf het mij dan s.v.p. per omgaande, dan moet ik alleen beslissen, maar dat doe ik liever niet, vanwege mijn mindere zaakkennis.

2. De heer v.d. Goes, wien ik uw vraag omtrent die stoomschepen mededeelde, omdat hij, als directeur eener stoomvaartmaatschappij hier ter stede, het beste geschikt is, haar te beantwoorden, zou u een brief over de kwestie schrijven, dien gij waarschijnlijk nu reeds ontvangen hebt. Al de door u genoemde schepen zijn 1e klasse, zooals gij vermoeddet; de heer v.d. G. onderzocht dit, maar de lijsten, door u bedoeld, zijn, volgens hem, vervat in een groote en kostbare uitgave, die aanwijzingen over alle booten ter wereld bevat.

3. Wat betreft het aanstellen van een boekverkooper tot geregelde zending van alles wat over Indië uitkomt - wij hebben indertijd hetzelfde plan bedacht en den heer Schröder alhier tot onzen leverancier verkozen. Maar deze heer is een best en gedienstig man, doch met een volslagen gebrek aan accuratesse en ijver, zoodat onze goede bedoelingen op niets zijn uitgeloopen. Ik doe nu moeite, een anderen te vinden, doch nuttig zou het misschien wezen, om in het Nieuwsblad van den Boekhandel de uitgaven over Indië elke week na te zien. Ik zal daartoe met onzen uitgever in besprek treden.

4. Ik herinner mij, dat gij eenige boeken niet kondt krijgen, doch uw brief is in handen op het oogenblik van den heer v.d. G.; zoo spoedig mogelijk ontvangt gij daarover uitsluitsel.

5. Ik zond u eenige nummers, de laatste, die ik ontving, van het Bataviaasch Nieuwsblad, eenige dagen geleden; dat van 16 Nov., meen ik, ontbreekt, wijl het mij niet gewierd met de anderen, iets wat wel eens meer voorvalt met deze courant, om redenen, die mij niet bekend zijn.

6. Dank voor het schrijven aan den heer Vorderman, dat ik verzond met begeleidenden brief en afleveringen.

7. Van den heer v.d. K. vernam ik verder niets. Als wij ons maar niet met een doode musch verblijd hebben!

Haastig, na vele groeten,
de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Nieuwer-Amstel, 25 Dec. 1886. Overtoom (Stille Zij) 62.

Amice,

Het staat niet aan mij, artikelen door jou geschreven, te beöordeelen, maar nu je mij naar den indruk vraagt, dien ik van je laatste pennevrucht gekregen heb, moet ik wel aan dat verzoek voldoen.

Ik veroorloof mij, het met je eens te zijn in je veroordeeling van 's heeren Spruyts conservatieve politiek en het zal wel waar zijn, dat Kant democratische neigingen had, waaarin de heer S. niet deelen kan. Maar daarmede is m.i. niet bewezen, dat de heer S. geen wijsgeer, alleen, dat hij een conservatief politicus is en hierin met Kant van meening verschilt. De eigenlijke philosophie van den Amsterdamschen hoogleeraar, zooals hij die voornamelijk in zijn ‘Geschiedenis van de Leer der Aangeboren Begrippen’ heeft uitgesproken, wordt in je artikel zelfs niet aangeroerd. Wie den wijsgeer Spruyt wil aanvallen, moet, naar mijne meening, zijne idealistische philosophie, een gezuiverd Kantianisme, over de betrekking tusschen subject en buitenwereld, te lijf gaan, want daarin zit de eigenlijke wijsgeerige beteekenis van dezen man, en in dat opzicht is hij voor mij eene figuur, waarop men letten moet, en die dieper denkt dan de meesten zijner collega's hier te lande.

Wil je dus, dat ik je artikel ter plaatsing aanbied, dan ben ik daartoe bereid; in het tegenovergestelde geval zal ik het je weder doen toekomen.

In afwachting,
met vriendelijke groeten,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer H.F.A. Peijpers,
Alhier.

Nieuwer-Amstel, 25 Dec. 1886. Overtoom (Stille Zij) 62.

WelEdelGeb. Heer,

Bij deze doe ik u toekomen een brief van uwen vriend, den heer C.J.H. v.d. Broek, te Middelharnis. Benevens eenige afleveringen van het tijdschrift ‘de Nieuwe Gids’, ter kennismaking. Ik voeg, uit naam van de redactie van dat tijdschrift, mijn verzoek bij het zijne, of gij ons zoudt willen steunen in onzen arbeid ter bevordering van Indië's belangen, door artikelen, mededeelingen, als anderszins.

Het zou ons veel genoegen doen, zoo gij u met dit voorstel kondt vereenigen en gij zoudt een krachtig medewerker kunnen worden voor de zaak, die wij allen, naar ons beste vermogen, trachten te dienen, nl. het streven om het Nederlandsche volksbewustzijn te verlevendigen en te redden, wat er in onze koloniale, politieke en literaire toestanden te redden vált.

In afwachting,
Hoogachtend,

Uw dienstw. dienaar
WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur van de Nieuwe Gids.

Den Heer A.G. Vorderman
te Batavia.

P.S. Indien gij honorarium voor uwe eventueele bijdragen verlangt, zijn wij gaarne bereid, u het gewone bedrag van f 25 per vel, boven hetwelk ons beginnend tijdschrift niet kan gaan, aan te bieden.

Nieuwer-Amstel, 3 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

Uw stuk is aangenomen. Zoo spoedig mogelijk ontvangt gij proef.
Met vele groeten,
de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Nieuwer-Amstel, 21 Jan. 1887.
Overtoom (Stille Zij) 62.

Amice,

Het spijt mij ontzaggelijk, maar ik geloof niet, dat er in de Februari-aflevering voor je novelle plaats zal zijn. Van Eeden heeft een groote komedie gestuurd, die niet gesplitst kan worden, en op dit oogenblik komen er zoovele actueele bijdragen, die over twee maanden minder goed plaatsbaar zouden zijn; je hoort van de week nog wel van me.
In haast
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

(Wordt vervolgd.)

Heugenis door Hélène Swarth.

I.

Ik noemde 't huis een klooster zonder God
En vlood, om troost, naar vrome sfeer van kerken.
Dan, krachtloos kind, gedoemd tot plicht der sterken,
In 't somber huis volvoerde ik streng gebod.

Gekooide vogel, slaande wond de vlerken,
In de enge cel, zoo koud gelijk mijn lot,
Met de eigen liedjes, wiegde ik - droef genot! -
Mijn leed en weende stil, dat geen 't zou merken.

Tot plots een hand de kevie openstiet!
Een stem kwam vrijheid, liefde en zon beloven,
Dat, blijde leeuwrik, juichen zou mijn lied.

Toen kwam die hand mij 't licht der zonne dooven,
Die stem, geloof en hemelhoop mij rooven -
En lief leek de oude cel en 't jong verdriet.

II.

'k Weet niet waarom zoo fel mij heden heugt
Hoe, eenzaam kind, in zwijgen vroeg volleerd,
'k Voelde: als mijn vijand zag mijn hart doorspeerd,
Hem zou 't verblijden met demonevreugd.

'k Begreep niet wáarom liefde in haat verkeert -
Doch de adem Gods, die wijdend mij doorvleugt,
Vertroostte mij met de éene schoone vreugd:
Mijn leed te zingen, was mijn hart bezeerd,
Veilig voor hem, die niet mijn taal verstond.
En hoopvol wiegde jeugd mijn meisjeswaan:
Eéns zal daar komen en mijn taal verstaan
En lieven 't lied van d'ongekusten mond
En teeder smeeken, hand in hand te gaan
Mijn zielverwant - die zocht me en nooit mij vond.

III.

Hoe is er de hemel doorzongen!
Een knaap zwaait het klokkezeel -
Ik kniel bij mijn Zonnejongen,
Gedekt door violefluweel.

Na het luiden zal ruilen zijn kieltje
Die knaap, al vertrouwd met den dood,
Voor een koorhemd, zoo blank als z'n zieltje,
Voor een rokje van liefderood.

Ik kniel bij mijn Zonnejongen,
Waar de donkre violen voedt
De roosmond, die heeft gezongen
Zijn liedjes van overmoed.

Heeft zoo vroeg al gebroken mijn leven
Zijn liefde, die leek op haat,
Al lang heb ik alles vergeven,
Als mijn noodlot aanvaard zijn verraad.

Al verschroeide mijn droomen en beden
Zijn schrijnende Heine-spot,
Ik weet hoe ook hij heeft geleden -
En nu woont hij wel zeker bij God.

Verzen van Joh. de Molenaar.

De bruid.

Ik weet mij onverbreeklijk met Uw wezen
verbonden, heden, en voor allen tijd;
en niet een zweem van twijfel kwam gerezen
dat 'k tot mijn eenigst doel werd heengeleid
toen ik alleen Uw eigen wilde wezen.

Ik wil aan U gansch weggeschonken wezen
die zóó mijn ziel en zinnen sloegt in ban;
en heel mijn leven rust voorgoed in deze
bestemming, als 't door God beraamde plan
niets anders dan Uw eigene te wezen.

Ik ga nu voortaan blind'lings, zonder vreezen,
dezelfde wegen waarlangs gij wilt gaan;
en zoo zal altijd blijven onvolprezen
dit zoetbeveiligd en toch zwerfsch bestaan
van enkel maar Uw eigene te wezen.

Voorjaarsnacht.

Ik kan niet slapen dezen nacht
door 't donker stroomen om het huis
van voorjaarswind, die onverwacht
is opgestoken. - Als gebruis

van golvenspel in zee vlakbij
is 't ruischen van de boomenrij.
Zwaar zwelt het aan en dan weer is
het plotsling stil. - De duisternis

staat raadselachtig voor mijn raam....
Zal nu gaan komen wat ik wacht
in dit verlangen zonder naam,
waarvan 'k niet slaap in dezen nacht....?

Genade.

Voor deze teedere genade:
Uw hand die in de mijne rust -
verschimt des levens maskerade
tot een onwezenlijke wade
van voosheid en van leege lust.

Een in hooghartigheid versmade
verdoembare begoocheling
werd mij de brallende ballade
van 's wereld's laffe cavalcade
toen Uw zacht wezen mij beving

met zijn eenvoudig stille daden,
een bron van onverwelkbre lust.
Behoed ben ik voor alle schade
door deze simpele genade:
Uw hand die in de mijne rust.

Bij een doode.

Zoo is zij van ons heengegaan -
en even graag als zij haar leven
lang al haar zorgen heeft gegeven
nam zij van God het sterven aan.

Als voor het zonlicht zachte sneeuw
versmolt haar kleine menschbestaan:

Haar denken ging naar vroeger tijden,
maar toen zij jong was nog het meest
en haar verdofte oogen schreiden
om alles wat er was geweest.

Zij wist, meer dan een halve eeuw
geleden was 'k een stralend blijde,
zìjn jonge bruid....
    En toen is zij de
oneind'ge stilte ingegaan. -

Gelijk een vogelvlerk op witte sneeuw
lag tegen hare wang een haarlok aan.

Het schamele deel.

Wat is er mij nog aan gelegen
dat ergens, verweg, in den nacht,
haar graf is waar de voorjaarsregen
over komt dalen warm en zacht,
wat is er mij nog aan gelegen?

Wat is er dat mij nog kan deren
nadat ik 't bitterst' heb doorstaan
van mij niet meer te willen weren
toen zij vroeg van mij heen te gaan.
Wat is er dat mij nog kon deren?

Ik leefde naast haar, alle dagen,
ik gaf om niemand dan om haar;
vernedering heb ik verdragen,
het grievendste geduld om haar.
Zij leefde naast mij, al mijn dagen.

Ik heb haar nimmer kunnen winnen,
haar wezen glipte van mij heen;
het was verloren van 't begin en
in alles bleef mijn hart alleen.
Ik heb haar hart niet kunnen winnen.

Voor mij, die alles wilde geven,
is 't eenigste wat nu nog telt
- schamele inhoud van mijn leven -
't berouw dat ik haar heb gekweld
met alles wat ik wilde geven.

En branden blijft het laat erkennen
dat ik nooit heb bestaan voor haar
dan als een vijand die kwam schennen
haar eigenst wezen. - Vlijmend klaar
moet ik dit aan mijzelf bekennen.

De wil heeft mij ten lest' begeven,
de kracht zelfs tot een klein verwijt,
toen zij niet meer naast mij kon leven
en week in d'onaanrandbaarheid
van uiterst, doodsbereid ontgeven.

Nu ruischt de regen op de landen
in deze milde lentenacht.
Toen was het herfst, de kleuren brandden
in een doorschijnend rijpe pracht.
Stil ruischt het op dezelfde landen.

En wat is er nog aan gelegen
dat ergens verweg in den nacht
een graf is, waarop voorjaarsregen
zijn lied laat gonzen warm en zacht,
als een verspilde zegen....

Genezing.

In uiterste ontreddering
kwam ik in dit verlaten land.
In wanhoop brak ik iedre band
met 't oud bestaan, waar 'k zóó aan hing.

Maar 't is hier nu zoo eenzaam niet
als 't in den aanvang wel kon zijn.
Is 't dat ik wende aan 't verdriet
van 't leven hier, eentonig, klein?

Of is het (wat 'k wel altijd wist)
dat mijn niet is de felle gloed
van daadrijk leven, doch dat rust
en stilte zijn mijn dierbaarst goed?

't Is lente hier, als overal:
het groen der weiden, wolkenpracht,
geur van seringen en het zacht
verscheemrend licht bij avondval....

En in bevreemding, schuwverblijd,
voel ik hoe 't oud verlangenszeer
vervagen gaat al meer en meer
voor heil dat rijpt in eenzaamheid.

October.

Je zag de bloemen in de schemering
van den Octobermiddag kwijnen stil
en hoe van moeden stengel, zonder wil
verwelkte blaadren zegen in een kring
rondom het slankgeslepen kelkkristal
met plotselingen, luideloozen val.
En zei: ‘De bladeren zijn afgegleên,
nu moet ook 't bloemhart sterven, naakt, alleen.’

En ons gebaren werd toen schuw en vaag;
in d'oogen een te lang verzwegen vraag,
een eendre foltering voor jou en mij.
- Totdat je, angstig, nam mijn hand en zei:

‘Kwam niet, wreed als een glimmend zwaardgevest,
zich dringen tusschen ons, met harden schijn
van waarheid, het besef, dat niets kan zijn,
ook 't schoonste niet, of het verwelkt ten lest?

- En ik wist dit slechts: ‘Als wat bitter is
tesaam gedragen en geleden is,
dan wacht ons nog als Liefde's laatste lust
een vrede, waar het hart voorgoed in rust.’

Herfst.

De dag wordt stiller om mij heen.
Omhoog nog zon, doch diep beneên
de nevel als een vale sprei
dempt kleur en klanken der vallei.

Het is zoo stil hier om mij heen.
Een rinsche herfstgeur komt gegleên
en 't gelend loover ruischt als zij
waar windesuizen vlaagt voorbij.

Het wordt steeds stiller om mij heen.
Ik denk aan iets van langgeleên
bij 't hooren van die windmuziek
eentonig als een oud cantiek.

Stil groeit het duister om mij heen.
En regen valt als zacht geween.
Een schuwe vogel scheert voorbij
en zwenkt omlaag in de vallei.

En 't wordt gansch donker om mij heen.
Het regenruischen hoor 'k alleen,
als sprak een verre stem tot mij:
‘Denk aan den dood, 't gaat àl voorbij.’

Er is niets.....

Er is niets dat mij leven laat
zoo teedertrotsch en veiligblij
als 't wonder van haar zacht gelaat,
dat stralend klaar zich neigt tot mij.

Er is niets dat mij blijder maakt
dan 't hooren van haar stemklank rein,
die 't diepste van mijn wezen raakt
en 't vol van zacht geluk doet zijn.

Er is niets dat mij stiller maakt
dan wijding van haar bijzijn zoet,
waarin mijn ziel een vrede smaakt
die al 't geleden leed vergoedt.

Er is niets dat mij droever maakt
dan 't ver van haar gescheiden zijn.
Of eindlijk toch de tijd genaakt
dat wij voor altijd samen zijn!

Voor jou.

O dat je stem toch vaker klonk
in mijn nu veel te stille huis.
'k Weet nog, dien keer, de avond zonk,
de boomen maakten zacht geruisch:
toen kwam j'op eenmaal voor mij staan
en zag mij met dien glimlach aan
dien jij alleen ter wereld hebt.

Je zei een enkel rustig woord,
maar dat van zulk bedoelen was
dat in volkomenheid verhoord
werd wat mijn diepste wenschen was.
Je stond heel stil. - De avondgloed
bescheen 't gezicht, zóó zacht en goed,
als jij alleen ter wereld hebt.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXXXIV.

Zielszwakken riepen ná mij, dat 'k slap-suf was en niets deed,
En vele zotheên zei'n zij meer, doch veelal weinig maalde
'k Om dat onjuiste: streng gemoedlijk-forsch ik zweeg. 'k Bepaalde
Als klare knaap mijn eignen weg en, diep-verbijtend me, eet

'k Staeg op wat wild de wereld waant. Diepst-in heel vredig-breed
Bezie 'k thans elk en 't verst der Eigente, die steeds slechts taalde
En taalt nog sterk naar fijnst doorvoelen en van zelf zich staalde
In 's Aanzijns zwaren donkren storm. Voorheen voortdurend leed

'k Door 't vreemde doen van sommgen die me omstuwden en plots beet
'k Dan kritisch-fijn maar scherp van me af soms, zoodat velen smaalden
Dat 'k was al-kleinst en needrig had te zwijgen. Och, 'k betaalde

Kalm élk dat wat hij waar verdiende. En leek soms hard 'k, ja, wreed,
't Geschiedde niet uit eigenzuchtgen wil. Neen, nooit ik faalde
In eenge meening, die doordringend-rhythmisch snel me ontgleed.

DCCCXXXV.

Levensonkundig nog, ik trad, als twintig-jaarge, bang
Noch dapper, neen gelaten ziende, willend werken, hurend
Heel simple kamer, in de wereld, maar diep-sterk me ommurend
En slechts, waar 't pas gaf, sprekend, lijk mijn kinder-aanzijn lang

Ik reeds gedaan had, ging ik als onhandge strakke stang
Allengskens met heel enkle vrienden om, die 'k dan beturend,
Van binnen met mijn geest, stil overdacht, diep-in besturend
Mijn eigen denken regelrecht. Dies somtijds diep-in wrang

Mij voelde ik worden door 't mij vreemde, wat schijn-schrander glurend
Zij zeî'n, daar toèn 't in 't alledaagsche leven was in zwang.
'k Sprak soms hen tegen, maar dan lachten dwaas ze. Och, diep-aanvurend

Wijs, hoog mij bleef de geest en logisch peinsde ik verder, turend
Staeg met mijn Ziel uit eignen stillen fermen levensdrang,
En zóó wierd 'k mensch, die steeg, zichzelf hoe langs zoo meer verpurend

DCCCXXXVI.

Ziel tot mij spreekt van dat ik kleine jongen was tot thans.
'k Deed nooit verwaand; neen, bleef eenvoudig, sterk-vast steeds verrichtend
Mijn geestelijk-gevoelden arbeid kalm, dus nimmer dichtend
Of kritiseerend dan wanneer 'k dit kon. En nooit bij clan's

Van ‘letterkundgen’ sloot ik me aan. Ik was steeds zelf sterk-man'sch
En ging mijn eigene gedachten onderzoeken. Stichtend
Geen enklen sterver wilde ik zijn en óók nog nooit verplichtend
Was 'k iemand om mij gansch te volgen. En ook nimmer schrans

Of schranste ik méér van iets dan mocht. Nooit als onnoozle Hans
Of Kees of Piet, 'k één volgde. Diep voel 'k 't eigen Zelf, betichtend
Geen enkelen auteur te ras ooit. Altijd binnen schans

Mijns eignen Wezen's blijvend, weet 'k in 't Diepste vredig. Zwichtend
Nooit wierd ik voor een liegend mensch, maar blijft men eerlijk, kans
Krijgt elk te leeren, daar 'k gestaeg mijzelf gestreng blijf richtend

DCCCXXXVII.

Diep-in steeds hoorde ik: ‘Nooit iets zeg, vóórdat gij zeker weet’.
Wen elk hier deed steeds in de Lettren zoo, maar óók in 't leven
Zou dat meer vreedge, vreugdge stilte aan de allerbesten geven,
Omdat geen mensch dan heel onbillijk hen aan stukjes sneed.

Zie groot, zie heel den Geest, dus 't geen auteur soms, woest door 't leed
Diep-in gestuwd, hartstochtlijk zeide, daar hij, psychisch streven
Blijvend, door Lilliputters wierd geknot, met vriendlijk beven
Aanhoor dat, doch niet scheld hem. Och, ik, steevge, zelf leef heet

Diep-in van kind, maar of 'k waar kalme nuchtre Samojeed
Ging 'k eens om 't ijzig doen heen van Banalen krachtig weven
Den rustgen gloed mijn's eigen Inzijn's. Doch nooit bijt, noch beet

'k Eén mensch, die 't eerlijk meent. En heel gelaten kan 'k vergeven
Thans allen, die me ooit kwaad deên. En wanneer 'k op 't laatst vergleed
Naar 't Eeuwge, voel ik: Wijde warboel was dit aardsche leven...

DCCCXXXVIII.

Wild-babblen over 's Dichter's al verst Zelf is heel verkeerd.
Onkenbaar leeft dit, stuwend soms omhoog, maar wijdste Rede
Geleidt het, lijk ook mij steeds deed dees met een breeden
Invloei, waardoor ik sterk bleef staan steeds. Psychisch licht-geveerd

Voel 'k mij: mijn diepst gemoed zoo blijft. Staeg zweef 'k in klare teêrt
Maar toch als strenge koele en leer, in vriendlijken vrede,
Van 't eigen Binnenst, dat zichzelf doorziet. Dies deed 'k nooit mede
Met wankle wendingen der dwaze wereld. Strak-gespeerd,

Doch zwijgend strijd ik en diep-mijmrend voel en schrijf 'k. Mijn Rede
En hart zijn één en puur en dus als kleine knaap geen bede
Reeds richtte ik tot een aêr. Graag vriendlijk word 'k geëerd,

Maar toen 'k jong, eenzaam hoopte, bleef 'k toch in mijzelf tevreden.
Langzaam, stil-wis ik vorder, maar door allen gewaardeerd
Zal 'k worden eerst, wen 'k langen tijd zal liggen overleden.

DCCCXL.

Muziek der Psyche, die 'k reeds hoorde, toen 'k als zwijgend-zware,
Bleeke, verscheen hier, niet bewegend: doodgeboren leek
Ik maar, laas, bleek niet. Heel mijn leven als een vruchtbre beek
Benedengrondsche gaat door 't Aanzijn en een vreemde mare

Zal 'k blijven, daar geen mensch, en 'k zelf nog half maar kent mij. 't Ware,
Ja dit slechts blijft mijn hoog bedoelen, schoon zoo meenge leek
In Lettren en in alles vaak beweerde, dat ik breek
Alles terneêr en zelf nooit iets vermocht heb. Weet: gevaren

Nooit meed 'k, maar 'k holde wild nooit, ziend naar allerverste streek,
Want alles overdacht 'k en blijf zoo doen en vredig staren
Steeds bleef ik met lichte oogen onder dikke sterke haren

Gelijk ik als niets wetend, stilkens duldend kind reeds keek
En 'k zal zoo blijven, hoop ik, tot 'k eens naar de wijde schare
Van wijze dooden, ook op 't laatst nog ongebroken, week.

DCCCXXXIX.

De heeren, die vlug-losjes schreven, schrijven op bureau's
En deên alsof ze al dichters wisten, door hen vaag te lezen,
Hebben eens brave versificatoren hoog geprezen,
Vergeetne nu geheel. En ik, goedmoedge Willem Kloos

Naief, maar diep, las 't weiflend stil. Ik wierd volstrekt niet boos,
Mijn steevge Ziel tijgt nooit snel-sterk ten strijd. Neen, 'k dichtte, en thesen
Groeiden allengs uit mijn steeds frissche Ziel, en wen gerezen
Bleken volkomen juist zij, daar ik jong reeds luistrend koos,

Uit al wat peinzend steeg mij, 't breedste. Och, 'k was als knaap nog broos,
Slank, bleek, met radde lange beenen, op wier pezen
Ik moeiteloos voortsnelde. 'k Wist alleen me en hoos

Ontroeringszware reeds doorzong mij soms, waaruit toen heschen
Vele gedachten snel mij, hooge, breede. 'k Zag de Roos,
Die 'k eindlijk raakte in 't hart, reeds vijftig jaar voor dezen.

Dr. Karel de Jong en Mr. Willem Bilderdijk door Willem Kloos

(Bilderdijk's 'Geschiedenis des Vaderlands', door Dr. K.H.E. De Jong. Leiden, 1934. N.V. Boekhandel en Drukkerij v/h E.J. Brill.)
I.

Onder de vele goede Vrienden, die ik in mijn thans reeds lang geduurd hebbend, maar, gelukkig, nog altijd gestels-flink en innerlijk ernstig-bezig blijvend Leven achtereenvolgens heb mogen verwerven, en met wie ik ook, wanneer zij tenminste eerlijk en objektief ziende en bovendien fijn- en sterk-psychisch voelende Geesten gebleken zijn, onafgebroken op goeden voet ben kunnen blijven staan, denk ik met genoegen soms ook aan Dr. Willem Doorenbos, die toen ik zelf nog slechts 18 was reeds nagenoeg den zestigjarigen leeftijd had bereikt. Hij was een met alle behoorlijke Levers om hem heen prettig-gezellig sympathiseerend en wijd-uit kijkend Man, en onwillekeurig ging ik mij Hem dus ook weer te binnen brengen, onderwijl ik het hierboven genoemde merkwaardige geschrift van mijn tegenwoordigen Vriend, Dr. Karel De Jong te bestudeeren zat.

Want deze fijne Bevroeder is evenals de thans reeds meer dan dertig jaar geleden uit het Aanzijn gewekene Doorenbos een Mensch, die nooit over andren iets zegt, voordat hij hen door en door heeft leeren verstaan, en die eveneens van haast alles heeft kennis genomen wat uit de geesten van Vroegeren en Lateren

tot ons over is gekomen en die daar dan met zijn subtiel-indringende Denkkracht over te peinzen pleegt.

O, ik weet nog zoo goed, want zie het, zoodra ik dat wil, als herlevend vóór mij, hoe ik, van 1877-79, tweemaal in de week, 's avonds de langgestrekte P.C. Hooftstraat, in Amsterdam, met snelle want tamelijk-stevige stappen afliep, totdat ik op het eind daarvan, aan het niet bijzonder-hooge en mij toen fraai-lijkende want moderne heerenhuis gekomen, aanbelde en opengedaan onmiddellijk dóor liep naar een gezellig want door overal verspreide boeken een beetje rommelig lijkend studeervertrek, waar de pittige Doorenbos te werken zat. En als deze dan door het een of ander, bv. door den Schrijver, dien hij juist bezig was te lezen, erg in zijn schik geworden, vriendlijk glimlachend opstond en zijn oude kamerjapon om zijn beenen slaande, mij de toppen van zijn vingers reikte, en nog gedeeltelijk van zijn eigene gedachten vervuld, dus half-afwezig lijkend, gemompeld had: 'Neem plaats' begon hij - hij was het tegenovergestelde van een echten, systematischen schoolmeester - onmiddellijk vlot te praten over den inhoud zijner lektuur. Ja, ik hoorde dan fijn-inzichtige opmerkingen over het boek, dat hij onder het naar mij toeloopen, vlug op tafel had gelegd, daar het niets te maken had met de door hem aan mij te gevene les. En zoo kwam ik dan als reeds zelf steeds nadenkende, schoon nog niet heelemaal volwassene jongen - nog niet zoo heel lang geleden was ik geslaagd voor het eindexamen der 5-jarige H.B.S. - heel dikwijls fijn-inzichtige of breed-geestige beslissinkjes te hooren over allerlei historische Figuren en kwestie's, die haastig-levensvol rolden uit zijn volkomen onbevooroordeelden grijzen kop, van waaruit de scherp-doordringende, maar toch altijd onschuldigblijvende oogen, onder die mededeelingen door, soms in de verte gingen zien, alsof hij in een andere wereld als deze kleine en gewoonlijk averechtsche keek. Doch, nadat hij op die wijze een paar minuten lang scherp-wijs maar toch gemoedelijk-breed gesproken had, begon onmiddellijk zijn onderwijs in de antieke taalvormen, waar ik dan echter, door de bank heen, slechts met een half oor naar luisterde omdat mijn vreemde Eigente er reeds toèn een was, die nuchtre droge stelligheidjes beter uit de boekenzelve leert, dan wanneer zij hem paedagogisch worden ingeprent.

Als steeds innerlijk sterk-hartstochtlijk voelende, maar daarna door het overwegen weer rustig-wordende want tot slotsommen komende, en naar buiten nog tamelijk onhandig-doende want zijn allereerste opwellingen om iets positiefs te doen of te zeggen steeds van zelf geweldig-sterk intoomende lange, schrale wasbleeke slungel die reeds diep-in zijn alwaarst Zelf, zoowel als alles om zich heen te doorgronden trachtte, vond ik het kleine en zakelijke wat Doorenbos mij had te leeren, natuurlijk wel opperbest, want ik wou en zou klassiek literator worden, doch terwijl de goede levensvolle Man nog les zat te geven, dacht ik toch vaak: 'Nu ja, dat grammatische deel van de Grieksche en Latijnsche letterkunde kan ik thuis wel in mijn eentje uit mijn Pluygers en mijn Speyer leeren, want ik laat mij nooit afschrikken door iets vervelends of moeilijks en mijn geheugen is rotsvast, zoodra ik door eigen inspanning iets te weten gekomen ben. Dus op het oogenblik wou ik eigenlijk liever, dat Doorenbos weer doorging met babbelen, zooals hij dat een twintig minuten geleden eventjes deed over de Grieken en Romeinen of andere volken, die hij precies kent tot op het naadje van de kous. En ik wist hem dan ook menigmaal daartoe te brengen. Want tusschen zijn taalkundige mededeelinkjes door, was soms slechts een kort bescheiden, plots tusschenvraagje van mijzelf noodig over Cavour of Victor Emanuel of bv. over Maria Theresia, om Doorenbos geheel en al van gesprekstoon te doen veranderen op eens. Zijn op de tafel liggende eene hand begon zich dan eensklaps een beetje te heffen en van zijn lippen vloeiden kort-afgebeten gezegd, maar toch prettig om te hooren, allerlei nieuwe dus interessante opmerkingen over die Figuren, en in verband daarmeê breed-geziene verstandige beschouwingen over andere personen of gebeuringen van vroegeren tijd. Doorenbos was een intuitief ziend kenner van de menschen en het heele Leven, een kranig-humanistisch Intellekt met een meegeborene Aanvoelingsmacht voor het Echte in alles en ieder, die voor zoover zijn leeraarsbezigheden het hem toestonden, gestadig op zijn kamer zat te studeeren, en te werken. En hij leek dus eigenlijk voorbestemd, om hoogleeraar te zullen worden, waar hij volstrekt niets tegen zou hebben gehad. Want hij kende de oude talen precies en was bovendien een 'érudit'. Doch met zijn veelal

ruimer en dieper-gezicht op alle dingen, verzette hij zich op zijn lessen en ook wel eens in het openbaar door zijn geschriften tegen de zich nagenoeg uitsluitend om het zuiver-Attische, alsof dat het eenige ware Grieksch zou geweest zijn, bekommerende School van Cobet. En dat werd hem dus door die meer eenzijdige geleerden glimlachend kwalijk genomen.

Ja, herhaal ik, in psychisch, in dieper geestlijk opzicht, onderscheidde hij zich van, want stak hij stellig een decimeter hoog uit boven de voortreflijke middelmatigheid en scherpzinnige eenzijdigheid der hoofdzakelijk op een bijzonder soort van Grieksche woordvormen lettende geleerden dier dagen. En zoo bleef zijn breed-fijne en rijk-georganiseerde Geest die Potgieter persoonlijk had gekend en Busken Huet en tal van andere minder belangrijke auteurs zijner dagen, wel wat al te veel op den achtergrond staan al muntte hij door zijn in eersten aanleg geniale Geestesgaven en zijn fijn-begrijpende kennis boven de meesten zijner algemeen-geroemde tijdgenooten uit.

* * *

Ik gaf hierboven, in een klein aantal bladzijden uit mijn doorwerkte herinnering, een objectief gezicht op den echten Willem Doorenbos, zooals ik hem jarenlang heb mogen bijwonen en heb daarmede heel in het algemeene, en zonder het expres te willen, een juist beeld geschetst van den eveneens in alles werkenden want er intensief belang in stellenden Dr. Karel De Jong.

Evenals mijn nog altijd met stille Piëteit herdachten ouden Leermeester is hij een met zijn innerlijksten Geest, alles en allen ruim-bekijkende Weter, die, al gaan zijn studiën meestal een heel andere richting uit als die historicus deed, want hij is en blijft een philosoof, toch evenzeer een der Weinigen is op wiens behoedzaam-peinzende, Achterziel en beschaafde, rechtuite degelijkheid men staat maken kan.

II.

Als halfbewust psychisch aanvoeler van alles, dus als intuitief mensch, die dan van zelf deze alinnerlijkste gewaarwordingen en bezinningen tot streng-logische gedachtegeheelen langzaam-aan

ging maken, ben ik zelf reeds als twintigjarige knaap er toe gekomen, om alles waarmede ik uiterlijk, dus vanzelf ook psychisch te maken kreeg een heel klein beetje, ja, als de kwesties belangrijk waren, vrijwel heelemaal anders als de tegenwoordige doorsnee-menschheid te zien. Doch, als jongmensch reeds merkte ik, dat als ik daar met anderen over te praten probeerde te gaan, dus het waagde hun mijn in mijzelf ontstaande opvattingen zoo duidelijk, maar toch zoo voorzichtig mogelijk onder woorden te brengen, ik geregeld-door, op beslissende wijze tegengesproken werd, en als ik dan toch voortging met kalm voelend, maar verstandelijk redeneeren mij daaronderdoor, getrouwlijk aan de feiten houdende, die ik door studie of eigen aanschouwing had leeren kennen en onderzocht - ik lette voortdurend zonder dat ik mij dit voornam, op alles - werd ik eindelijk kort-af berispt door oudren, en legde ik mij dus natuurlijk voortaan het zwijgen tegen hen op. En de enkle goede vriendjes of kennisjes, die ik onder mijn tijdgenooten had gekregen - ik was toen 17 of 18 jaar - en met wie ik wel eens verre wandelingen maakte, begrepen blijkbaar in de verste verte niet, waarover ik mij toch eigenlijk drukmaakte - zoo noemden zij het, al sprak ik altijd rustig - Ik mijmerde toen reeds over God en het Heelal, en allerlei andere principieele kwesties, en alles wat ik daarover te lezen kon krijgen las ik met belangstelling en verdiepte mij onwillekeurig heel lang in wat ik uit de boeken vernam al ging dat natuurlijk destijds nog slechts kinderlijk-weg. Ja, die jongelui zeiden vermoedelijk in zichzelf, na een paar minuten vaag luisteren: Waar heeft die Willem het eigenlijk over?' en wendden dan hun gesprek met mij over een anderen boeg. Immers alles 'wisten' zij, d.w.z. meenden zij te weten, zooals het hun was vóórgepraat door anderen, en daarbij bleef het dan ook voor hen.. En zij babbelden dus maar weer verder, doch geenszins over wat mij zelf toen het meeste interesseerde, en daar hun eigen mededeelinkjes en uitspraakjes over aller-onbeduidendste gevalletjes, die ik zelf niet had bijgewoond, geen enkelen indruk in mij achterlieten, en ik er dus met geen woord op reageeren ging, werd ik toen, en ook op latren leeftijd door andren wel eens schertsend: 'Willem de Zwijger' genoemd. Ik was destijds reeds, en ben dit ook mijn heele verdere leven

gebleven, een weinig-zeggend mensch. Doch in mijn verst Binnen-zelf ben ik altijd gebleven een rustig denker en voeler over allerlei vraagstukken, die in mij rijzen komen van-zelf, en ik rust dan, kalm voor mij uitstarend, heel zelden, vóórdat ik tot een mij bevredigende oplossing kom. Ja, zoo was ik reeds als aankomende jongen - het was destijds dus in den aanvang van mijn bestaan, eigenlijk nog meer een mijmeren, met plotseling gelukkige invallen, dan een stevig peinzen, en zoo bleef mijn innerlijke Wezendheid langzaam vooruitgaan, totdat ik eindelijk, toen ik een en twintig jaar was, Jacques Perk kwam te ontmoeten, heel toevallig, om het eens zoo te noemen. Hij schreed, in de Amsterdamsche Kalverstraat, toen ik daar eens flaneerde en van tijd tot tijd de titels van de achter ramen uitgestalde werken der boekwinkels bekeek, plotseling op mij af en zei levendig, mij snel zijn hand toestekend: 'Zoo, Kloos, ben jij daar? Dat komt juist van pas.' Ik verbaasd opziende, kon mij zijn uiterlijk niet dadelijk te binnen halen en gaf dus niet onmiddellijk een hand terug. Neen, ik vroeg hem op mijn gewone, een beetje stug-verlegen manier 'Wie ben je? Ik ken je niet. Je moet je bepaald vergissen want ik heb je nog nooit gezien.'

Maar lachend antwoordde hij: 'Welzeker ken ik jou en jij mij ook. Want toen jij in 3 A zat van de Hoogere Burgerschool op de Keizersgracht, zat ik daar in 3 B. En omdat ik nu van het Leesmuseum kom, waar ik in "Nederland" je "Rhodopis" heb gelezen, wou ik je vragen, of je er pleizier in hebt om vanavond op mijn kamer in de Kerkstraat te komen. Want zélf schrijf ik óok verzen, en die wou ik je dan laten zien.'

Toen sloeg natuurlijk mijn aanvankelijke aarzeling onmiddellijk om in een aangename verrassing. Ik ging, zooals hij dat wenschte eenige uren later naar zijn huizing, waar hij een groote hooge kamer had gehuurd bij de weduwe van den koster der Waalsche Kerk waar zijn Vader, de goede ds. M.A. Perk, gewend was te preeken, en daar ik zijn 'Mathilde', na aandachtige lezing, magnifiek vond, terwijl de dichter mij meedeelde, dat deze zelfde gedichten, toen hij eenige sonnetten er uit naar den Nederlandschen Spectator had gezonden, ze spoedig terug had gekregen met de vreemde betuiging, dat zij te 'gebrekkig' en te 'duister' waren, werden wij al dadelijk goede vrienden en bezochten wij elkâer,

na die eerste, gelukkige want hem weer zelfvertrouwen schenkende ontmoeting, haast iederen dag sinds dien tijd. Hij waardeerde mij, omdat ik de eenige bleek te zijn, - iedereen, wien hij ze lezen liet, lachte hem uit - die zijn verzen wist te apprecieeren, - en zoo heb ik telkens lange gesprekken met hem gevoerd - hij was luchtig en los, en ik zelf vermoedelijk nog eenigszins zwaar op de hand - over de vele vraagpunten, die reeds in mijn eigen hoofd heel van zelf kwamen voort zwieren, en waarover ik zijn persoonlijke meening weten wou. En langzamerhand gingen wij elkander genegen zijn alsof wij geboren broêrs waren, al verschilden wij onderling tamelijk sterk in temperament dus levensopvatting. Hij gedroeg zich meestal als opgewekt-spontane en schertsend-pratende jongenskop, die reeds de wereld kende zoover een knaap dat kon doen, en was dus veel minder logisch-gedegen doordenkend dan ik, die omdat ik nooit een harmonisch met mij meevoelende omgeving had gehad, altijd geheel op mijzelf was aangewezen gebleven, sinds het eerste oogenblik mijner bewustwording, en ik dus mijzelf had moeten opvoeden want ontwikkelen in geestlijk opzicht door diepnadenkende aanschouwing, en tamelijk veel, voor zoo'n jongen jongen als ik toen nog was, aandachtige lektuur van allerlei soort.

Jacques Perk was in zijn binnenst Wezen een psychisch mooi- en zuiver voelende, want geestlijk fijn-georganiseerde Vent, maar naar buiten deed hij en sprak veelal als een oppervlakkig-vlotte wereldling, en ik voelde mij op den duur dus eigenlijk meer geestlijk-aangetrokken tot zijn en mijn vriend Charles M. van Deventer, die in veel lateren tijd zijn zwager is mogen worden en die evenals ik, een sporadisch beoefenaar en begrijper der antieke wijsbegeerte was, en met wien ik, dus eenige jaren lang na Perk's dood harmonisch-amikaal ben kunnen blijven omgaan, totdat ik na mijn goed-afgeloopen candidaats in de klassieke letteren in 1884, naar Brussel ben verhuisd. Maar van daar moest ik na driekwart jaar terugkeeren, om na vele vergeefsche pogingen om iets van mij geplaatst te krijgen in andere organen De Nieuwe Gids te stichten, die heel noodig geworden was. De ideeën, die toen in Nederland over dichtkunst plachten te bestaan, raakten letterlijk kant noch wal.

Immers, evenals dit met Perk-zelf, toen hij nog leefde, was geschied, werden mijn eerste verzen, die sommigen later geheel ten onrechte, zoo eindeloos-hoog in de lucht staken, ten koste van heel mijn verdere levenswerk, ‘duistere wartaal’ genoemd - zelfs de vers-maat er van heette ‘gebrekkig’ te wezen - en mijn allereerste kalme prozastukken, werden door toenmalige, nu zelfs bij name vergetene perslieden als ze er soms op letten, gedoodverwd als te wezen de verwarde opwellingen van een nog niets voelenden en allerminst iets begrijpenden knaap.*)

De ‘officiëele’ Nederlandsche literatuur was toen een gezellig ‘onder onsje’ waar niemand bij werd toegelaten, die niet in psychisch en geestlijk opzicht precies zoo georganiseerd als de heele doorsnee menschheid was. Contrabande was elk waarachtig-persoonlijk denken en zien.

Doch ik liet mij doo de tegenkanting, die ik van alle zijden te verduren kreeg doch psychisch-krachtig verdroeg, volstrekt niet uit het veld slaan. Van uit mijn Onbewustheid, mijn allerverst Inwezen, wenschte ik de brenger van juistere inzichten hier in het Wezen der Dichtkunst te zijn, en ben daar langzaam-aan blijkens den goede vruchten dragenden breeden Boom van mijn reeds 55 jaren stand gehouden hebbend letterkundig arbeiden, voor zoover als een mensch iets kan bereiken, in geslaagd.

III.

Dr. Karel De Jong's brochure over Bilderdijk's ‘Vaderlandsche Geschiedenis’ is allerinteressantst, en wat nog méér zeggen wil, juist.

Reeds lange jaren heb ik dat langste en merkwaardigste prozawerk van die zoo veel-verscheidene letterkundige persoonlijkheid in eigendom, en telkens als ik het opsloeg, werd ik weer getroffen door den suggestieven stijl en de, voor dien tijd vooral, levensvolle manier van voorstelling, zoodat ik mij wel eens schertsend in mijzelf ging afvragen: ‘Is niet Bilderdijk eigenlijk als prozaïst nog een beetje belangrijker dan als Dichter geweest’? Want

*) Ongeveer met die woorden drukte de overigens zijn verdienste gehad hebbende J. De Koo zich eens mondeling tegen mij uit en kordaat-minzaam sloot hij het weekblad De Amsterdammer voor mij.

wèl was hij levenslang een kranig-onvermoeid voortbrenger van knappe achttiende-eeuwsche rhythmische ontboezemingen en heeft hij zelfs wel eens daartusschendoor diepe en krachtige, zij het natuurlijk klassicistische en dus ons-van-heden niet meer zoo onmiddellijk smakende gedichten geschreven. Ik heb ze allen in Da Costa's uitgave zoowel als zeer vele er van nog eens in de oorspronkelijke drukken van a - z aandachtig gelezen - vele maanden was ik daar onafgebroken mee bezig, voordat ik mijn bekende bloemlezing W.B. ging maken - doch minstens een derde gedeelte van dat rijmgespeel is zoo, dat de voortreflijk gebouwde, doch niet veel zeggende eentonigheid er van, ons na een kwartier verveelt. En ik kan dus best begrijpen, dat Multatuli den vroegereeuwschen auteur, zooals hij dat zoo menigmaal ook met andren deed, geen oortje waard vond. Dekker bezat als hij heel kalm was een scherp-klaar verstand en een goed inzicht in sommige kwestie's, maar hij ging menigmaal ook al te haastig te werk. En ik stel mij dus het volgende voor: Hij wou iets van Bilderdijk weten, en is dus herhaaldelijk diens verzen op gaan slaan. Maar telkens viel dan zijn oog op plaatsen, waar hij met zijn ongeoefende ontvankelijkheid voor gedichten niet anders van merkte, dan dat die verzen wat de gedachten er van betreft, hem weinig aanstonden, maar veelal vond hij zelfs die gedachten er niet in, omdat zij zeldzaam zijn inderdaad, en dan verveelde hij zich dood, en zei in zichzelf: ‘Dit is niets dan leeg gerijm’, wat het ook veeltijds zal geweest zijn. En snel, dus slechts schijnbaar-waar zooals hij dat gewoonlijk in zijn literaire beslissingen was - want hij had nooit ernstige studie van het innerlijke en uiterlijke der verzen gemaakt - schreef hij zijn boutade's over Bilderdijk, die een diep-in ernstig-voelend deskundige wel met een glimlach-van-vermaak kan lezen, maar waarover hij dan toch onverschillig zijn schouders schokt. Multatuli is, wat alle psychisch-aesthetische vraagstukken betreft, nooit iets meer geweest en gebleven dan een aardige dilettant. Ik begrijp dat de auteur der Ideeën, die, tusschen twee haakjes, volstrekt geen zenuwlijder, neen, een hartstochtelijk voeler en willer was, menigmaal met zijn voeten op den grond ging stampen als hij den ouden braven Bilderdijk op goed geluk af opsloeg, om den stort-vloed van niet heel veel nieuws brengende verzen, die hij dan tegenkwam, nog afgezien van het feit, dat de

dikwijls indringend schrijvende Dekker een onwillekeurigen afkeer voelde van ieder, die niet precies eender dacht als hij en dus bv. het Bestaan bleef erkennen van een persoonlijk God.

IV.

Bilderdijk is volstrekt niet, zooals de wijd-gevoelige en harmonisch breed-muzikale Vondel dat wèl wist te wezen, een Dichter van den allereersten rang, maar hij bezat veel meer oorspronkelijk denkvermogen dan deze, zooals dat ook bv. uit zijn 8 deelen Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden blijkt, die wat de hier en daar verkondigde literaire stellingen betreft, volstrekt niet vierkant strijdig met die der Tachtigers zijn.

Maar laten wij ons thans geheel en al tot de studie van Dr. Karel De Jong wenden.

Het objektief-menschlijke meegevoel dat deze voor Bilderdijk aan den dag legt, en van waaruit hij over dien literator, die ruim honderd jaar geleden naar de Eeuwigheid ging, spreekt, trof mij bijzonder aangenaam. Indien Bilderdijk nu nog bestaan kon, dan zou ik stellig veel moeite doen, om persoonlijk met hem kennis te mogen maken, en als ik hem dan aantrof in een goed humeur, weet ik zeker, dat hij en ik heel lang met elkander zouden kunnen converseeren, zonder dat er oneenigheid kwam. Want uren lang zou ik dan met belangstelling kunnen blijven luisteren naar hem, terwijl ik daarna zelf hem zou vermogen in te lichten over de letterkundige toestanden van heden en de bestrevingen der huidige poëzie. En daar hij steeds is gebleken een karaktervolle persoonlijkheid te zijn, die ook in zijn sporadische heftigheden geheel en al zichzelf bleef en in zijn enkle keeren diepst-in heftig worden, dikwijls volkomen gelijk had - hij uitte daarin evenzeer een deel zijner onbewuste diepste Menschlijkheid, en ik zou hem dat ook gezegd hebben - geloof ik dat als wij eindelijk vreedzaam van elkaêr afscheid zouden hebben genomen, hij in zijn stoel terugglijdend zou hebben gedacht met de hem dikwijls eigene aangename breedheid: Ja, die Kloos is een eeuw later dan ik zelf geboren, en hij denkt dus over vele kwestie's vrijwel anders als ik, toen ik nog leefde, heb moeten doen. Maar bij alle dingen, waar hij

zich zijn eigen denkbeelden over vormt, en inzonderheid over de poëzie, blijkt hij toch altijd verder te kijken dan zijn eigene dingen, evenals ik zelf dat veelal deed, en ik wil hem dus nog wel eens terugzien. Op hun eigen wijze ver voor zich uit voelende, maar tevens, waar dit volstrekt-noodig is, nuchter-zakelijk handelen kunnende menschen hebben iets aan elkaêr.

* * *

Ja, Bilderdijk was een mensch van eigene groote algemeene begaafdheid en zijn proza, zoowel als een deel zijner verzen leggen daar een duidelijk getuigenis van af. En men kan Dr. De Jong dus niet dankbaar genoeg er voor wezen, dat hij met zijn krachtig intellektueel Ingenium een kant van Bilderdijk waarop tot dusver veel te weinig de aandacht viel, nl. den Weter en Denker en Ziener, de aandacht gevestigd heeft.

Bilderdijk's Geschiedenis van Nederland, zoowel, gelijk ik zei, zijn 8 deelen Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, die, zooals gezegd, op vele plaatsen niet in lijnrechte tegenspraak zijn met de grondbeginselen der echte Tachtigers, zijn nog altijd de moeite waard om bestudeerd te worden.

En Karel De Jong heeft volkomen gelijk, met er op te wijzen, zooals hij op bladz. 26 doet, dat het zeer opmerkelijk is, ‘dat Bilderdijk's Geschiedenis rijk is aan geestigheid, scherts, satire, ironie, en ook aan datgene wat men onder de moeilijk te definieeren uitdrukking “humor” gewoon is samen te vatten.’

En verderop leest men: ‘Bilderdijk was, zooals een nadere bestudeering van zijn leven en werken hem ons leert kennen, van aard goedhartig en niet afkeerig van gulle scherts, maar van jongsaf aan tot aan het einde toe door vele ramspoeden en vooral door allergrievendste teleurstelling verbitterd, werd hij vaak sarkastisch en ontzag hij in zijn sarkasme vrijwel niemand en niets.’

Ikzelf voelde mij, toen ik dezen volzin las, op eenmaal prettig verbaasd, want het werd mij, alsof ik daar ook mijzelf zag geschetst. Ik ben een veertig jaren geleden, dus toen ik nog heel jong was, ook wel eens in mijn toenmalige gedichten heftig uitgevallen tegen lieden, die mij niet konden dulden, omdat ik hen

mondeling dikwijls moest tegenspreken, daar ik merkte dat zij minder op de hoogte waren van allerlei letterkundig-wijsgeerige problemen, dan ik zelf door altijd durende lektuur en studie en eigen nadenken te zijn vermocht.

En ofschoon het mij door mijn studie van Bilderdijk reeds eenigermate bewust was geworden, dat hij soms geestlijk kon opstuiven, had ik het mij toch later weer ontgeven, want daar stonden in zijn geest zoovele andere en meer prettige dingen tegenover, dat men hem die vrijwel geheel en al gewettigde, maar natuurlijk-scherpe driftbuitjes gaarne volkomen ten goede duidt, omdat hij naast Kinker bv. en Feith een der weinigen is uit die dagen, die men thans nog met belangstelling lezen kan.

Ja, Dr. Karel De Jong heeft in zijn 33 bladzijden ons een studie geschonken, welke gekend dient te worden door ieder, die aan Bilderdijk nog wel eens denkt.

Invallen door Frans Erens.

Het is eigenaardig, dat van vele van de groote meesterwerken der wereldlitteratuur de auteur niet bekend is. Ik noem de Ilias en de Odyssea, de Lazarillo de Tormes, veel stukken die onder den naam van Shakespeare doorgaan, 'Van de Vos Reynarde', de Chanson de Roland.

Het auteurschap van de Imitatio Christi is nog steeds aanvechtbaar. Er is zelfs eenige eeuwen geleden in Parijs een decreet uitgevaardigd, dat elk getwist over het auteurschap van dit werk verbood. De groote kardinaal Bellarminus verzocht op zijn sterfbed hem met rust te laten dood gaan en hem niet meer te komen lastig vallen met argumenten tegen of vóor dezen of genen mogelijken schrijver van de Navolging.

* * *

Van menschen, die het konden beoordeelen, heb ik wel eens vernomen, dat de Engelsche Gothische kathedralen de mooiste zijn, mooier dan Burgos, mooier dan Milaan, mooier dan de dom van Keulen, mooier dan de Fransche kathedralen.

De landschapschilders Constable en Turner vind ik de grootste in hun genre.

Het zijn ook de Engelschen, die de meeste groote dichters hebben, Wordsworth, Pope, Burns, Shelley, Keats. Een romanschrijver als Dickens overtreft alle anderen.

Het Engelsche leven is gebaseerd op gezond verstand. Het zijn de Engelsche wetten, die het beste het leven in evenwicht houden.

* * *

De veranderingen, die sinds de laatste vijftig jaar in het leven der menschen plaats grijpen, zullen noodlottig voor het menschelijk geslacht zijn. De mensch vergiste zich dikwijls en vergist zich nog dagelijks in zijn jacht naar het geluk. Aan geluk worden wij iederen dag armer.

De nieuwere uitvindingen: de autos en vliegtuigen hebben de gelukscapaciteit niet verhoogd, ook de genotscapaciteit is niet intenser dan vroeger, integendeel, zij is kleiner geworden. Zeer stellig naderen wij meer en meer onzen ondergang. De bevolking der aarde neemt toe en de menschelijke individualiteit krimpt meer en meer ineen. De aarde is voor ons doen en laten kleiner geworden. In de tot nu groote natuur verdringen wij menschen de dieren meer en meer.

Bij iedere nieuwe uitvinding gaat er een juichkreet op, terwijl er een klaaglied moest weerklinken. Meer en meer verdwijnen de boomen van het oppervlak der aarde; alleen in moeilijk te bereiken, onbewoonbare streken houden zij nog stand, totdat ook daar de bijl ze zal doen vallen. De vogels en vele andere dieren vinden geen schuilplaatsen meer. Waar de mensch verschijnt wordt de natuur vermoord.

Er is iets onbegrijpelijks in de onverschilligheid, in de haat, woede en vernielzucht van den mensch ten opzichte der boomen. In het ontboomde en ontboschte Nederland heeft zich deze drang geweldig bot gevierd. In mijn geboorteplaats heb ik een bosch van reusachtige beuken gekend, waartusschen ik liep als in een kathedraal van loover. Zij zijn allen gekapt; er staat er geen enkele meer.

In vroeger tijden hadden de huizen, die liggen aan de chaussees en de landwegen, hun boomen. Hier was het de linde, de knoestige, soms gesnoeid en gedwongen tot een gordijn voor de woning; of een oude eik stond als wachter voor de poort van een kasteel. De hoeve was omgeven door de windbrekende beuken en reien canadaas omzoomden de vochtige beemden. Hoogopgaande populieren stonden hier of daar alleen in het veld en werden in den herfst tot goudgele pijlen tegen de stille tinten der akkers, of de een naast den ander maakten zij den rand van een tuin en hun toppen zag ik zwieren in den wind. Oeroude afgeknotte beuken gaven de lijn aan der wegen, de grens der stukken land. In de

blauwgrijze stammen nestelden uilen en spechten, wier kreten ver klonken over de velden.

Een groote alleenstaande boom, soms een linde met een geweldige kroon, die van verre zich afteekent, brengt schoonheid in het landschap. Denk de koepel weg van zijn kroon en er is geen punt meer, dat rust geeft aan het oog, geen stilstand, van waaruit de vlakte wordt gemeten.

Ga op een zomermiddag langs een wei en zie de poel, die de dieren moet drenken, omplant van zware kastanjes. Een groote rust gaat uit van die stille reuzen, die misschien een eeuw stonden op die plek. En denk nu, dat zij allen eens weg zullen zijn, want vijandig is in ons land de mensch aan den boom, hij haat de atmosfeer der zwijgende wachters, die hem rust geven.

Bescherm de boomen, zij zullen u beschermen; zij zullen rust geven aan uw oog en aan uw gemoed. Ik trek de conclusie, dat het Nederlandsche volk, dat de boomen haat en vernietigt, ledig moet zijn aan gemoed en fantasie.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Oefening kweekt kennis.

Een letterkundig genootschap, dat een eeuw bestaat, - *Oefening kweekt Kennis* werd in 1834 opgericht door Sam Jan van den Bergh - mag zeker wel een unicum worden genoemd in onze vaderlandsche geschiedenis! Alle troebelen ten spijt heeft het zich weten te handhaven, de misgunst der tijden, waaronder alles en iedereen te lijden heeft, is het te boven gekomen; en nog altijd is *Oefening kweekt Kennis* een naam, die velen Hagenaars en ook overigen Nederlanders iets 'zegt.'

Bij de verschillende jubilea, welke het Genootschap mocht vieren, verschenen er geschriften, maar dit bleven natuurlijk slechts brokstukken; doch thans bezitten wij een volledig overzicht van de hand van den secretaris, den heer S.W.F. Margadant, keurig en welverzorgd uitgegeven door N.V. Leopold's U.M., dat iedereen, wien Holland's literaire historie ter harte gaat, een zeer welkom geschenk zal zijn.

Ten eerste is deze verhandeling geenszins een dor verslag van feiten, jaartallen en namen, maar een zeer aangenaam en leesbaar geschreven geschiedenis, die een goed historisch beeld geeft en een aardig letterkundig overzicht. De humor ontbreekt niet in deze bladzijden en helpt de karakteristiek der beschreven persoonlijkheden voltooien.

Dit gedenkboek is als een *roman vécu,* is als een tooneelspel, waar de acteurs wezenlijk bestaande historische personen zijn, is als een belangrijke film, die een geheele periode onzer letterkundige geschiedenis in beeld heeft gebracht.

De waarde van deze uitgave zou wel zeer zijn verhoogd, wanneer portretten hadden kunnen worden opgenomen.... maar waar-

schijnlijk zou daardoor niet alleen de intrinsieke waarde, maar ook de ‘uiterlijke waarde’ zijn ‘verhoogd’, met andere woorden, het boek zou te duur zijn geworden. Dat is volkomen te begrijpen, en wij stellen ons dus maar tevreden met de levendige portretten, die de heer Margadant schriftelijk voor ons schetst, en met de zeer mooi uitgevoerde beeltenis van den stichter S.J. v.d. Bergh, wiens gezicht veel meer ernst en tegelijk gevoelig begrip uitdrukt, dan zijn werk zou doen vermoeden, dat in dezen ‘dichter’ stak.

(De vóórpagina van Gerard Keller's *Het servetje* bevat de photo's van tal van letterkundigen, die deel hadden aan *Oefening kweekt Kennis,* maar in zeer klein formaat, - wellicht had hiervan een vergroote reproductie in het Gedenkboek kunnen zijn opgenomen?....)

De alfabetische lijst der spreekbeurten wijst een respectabel aantal namen aan, en hieruit blijkt ten duidelijkste, dat dit Genootschap inderdaad nooit, zooals de heer Margadant met nadruk verklaart, nieuwe, nieuwere en nieuwste krachten heeft geweerd. Het is, zooals men dat noemt, ‘met zijn tijd meegegaan’, - en als het dit niet gedaan had, zou het immers nooit in staat zijn geweest, zijn eeuwfeest te vieren! Dat er wel eens strubbelingen zijn geweest, verschillen, afscheidingen, afnemende bloei.... bewijst niets *tegen* deze Vereeniging. Er is nu eenmaal altijd strijd in de wereld: ieder mensch plaatst zich tegenover den ander met *zijn* inzichten, begrippen, wenschen, opvattingen, goed- of afkeuren; ieder mensch bezit een zekere mate van egoïsme, zelfgenoegzaamheid, standvastigheid, wil; en bovendien zijn geen twee individualiteiten gelijk in smaak, aesthetische fijnheid en gevoeligheid. Waar verschillende persoonlijkheden tezamen komen, heerscht na eenigen tijd noodlottig en onvermijdelijk verdeeldheid; en dit is niet alleen het geval in de literatuur, maar immers in het geheele leven: in de staatkunde, zooals in de liefdadigheid; in altruïsme zoowel als in exclusivisme.... en zelfs met de beste bedoelingen bezield, kan men niet altijd botsingen vermijden. De mensch is philosophischerwijze gesproken, de vijand van den mensch, en het moeilijkste, wat er op de wereld bestaat, is waarschijnlijk.... de omgang met menschen.

Waarom? Omdat de mensch een slachtoffer is van zijn afkomst, van zijn omgeving, van zijn temperament. ‘Stemmingen’ zijn de

schuld der meeste misverstanden, verkeerd begrijpen, kwalijk nemen, vijandelijke gevoelens, tweedracht, onverzoenlijkheid. En al worden er ook geheele boeken geschreven ‘Ueber den Umgang mit Menschen’ (van den Duitschen schrijver Knigge b.v.), niemand kan al de roerselen, sentimenten, gedachten van een ander bevroeden, en het dus vermijden hem te hinderen! We hebben dezen algemeenen toestand op aarde te aanvaarden (die op zichzelf al heel erg is, zelfs zonder opzet, kwaadwilligheid, haat en nijd, waarmee men, helaas, óók nog rekening heeft te houden!) en we moeten er ons dus in verheugen, als een Genootschap honderd jaren, - geen kleine tijdsruimte voorwaar! - heeft weten stand te houden!....

‘Wie personen en verhoudingen van de laatste periode kent’, zegt de heer Margadant, ‘wie de moeite neemt, de sprekers na te gaan, zal moeten erkennen, dat *Oefening* ook in dezen tijd zijn beginsel van vrijheid, onpartijdigheid, eerbied voor elke eerlijke overtuiging is trouw gebleven. Van het begin af, tot in onze dagen toe, heeft het genootschap het zich tot plicht gerekend jonge talenten voort te helpen en tot het publiek te brengen, hetzij door henzelf te laten optreden, hetzij door hun werken door anderen te laten bespreken en voordragen; ook door hen in den kring op te nemen en zoo met letterkundigen en geleerden in aanraking te brengen.’

‘Het genootschap heeft nooit bepaalde richtingen voorgestaan of bestreden.... streven naar vrijheid, met vermijding van exclusivisme, is altijd het kenmerk van *Oefening* geweest.... Nog is het waar, wat Ising zeventig jaar geleden uitsprak: ‘Dat vooral strekt dit genootschap tot eene kroone, dat het altijd jong, frisch, nieuw bloed in zich heeft willen opnemen, dat het altijd met warmte de hand heeft willen reiken aan hen, die de baan der letteren wenschten te betreden, dat het nooit uitsluitend heeft gevraagd naar jaren of reeds verkregen titels, maar zich verheugde telkens als het in zijn midden de eerste bloesems mocht zien opgaan van een ontluikend talent’ (28 Mei 1887).

* * *

Achtereenvolgens geeft de heer Margadant een overzicht van verschillende personen, die in het Genootschap op den voorgrond

traden; de meeste namen, die hij daar noemt, zijn ons welbekend, zonder dat wij eenige verdere bizonderheden van de auteurs zelven wisten, en daarom is het zoo aardig, alles hier bijeen te hebben in een handig nasla-boek, waarin wij letterkundige notities en jaartallen vinden over allerlei curieuse dichters en schrijvers: Greb, Meppen, Calisch, Helvetius van den Bergh (die met zijn *De Neven* een voor dien tijd kranig werkstuk leverde, met een goed-gevonden intrige en vlotten dialoog), de Witte van Haemstede, Jacobus Leunis van der Vliet (de Boudewijn van den typischen bundel *Jongejuffrouwen,* en de man der vertalingen, uit talen, die hij niet kende, en die hij dus zeker door middel van een woordenboek bewerkstelligde; maar als hij dacht, dat hij het wel wist, vertaalde hij butterfly door 'botervlieg' en My Lord's supper, het Heilig Avondmaal, door: Het souper van mylord), de twee van der Hoopen, Jonckbloet, Withuys (van wien wij hier hooren, dat hij zich hoog verheven achtte boven de andere leden, en nooit genoeg bewierookt kon worden, hoewel hij toch wel gewaardeerd werd, gteuige de herdenkingswoorden van Van den Bergh, dat Withuys 'door zijn groote talenten het Genootschap heeft gesteund en bevestigd, opgebouwd en ten sieraad gestrekt.'

Eens op audiëntie bij koning Willem III, in zijn hoedanigheid van Directeur der Landsdrukkerij, hoopte Withuys, dat de koning in hem ook den onsterfelijken bard zou erkennen. Doch niets ervan, hoezeer Withuys ook trachtte het gesprek in de richting zijner letterkundige qualiteiten te leiden. 'Mijn God, mijnheer, hij kende Withuys niet!'....

Eens kwam een bezoeker onverwacht de kamer van Withuys binnen, waar deze te werken zat:

'Ik zie hem aan.... Mijnheer, zeg ik, gij hebt gezien, wat weinigen zagen: gij hebt een dichter aan den arbeid gezien!' En Withuys zeide dit met een stentorstem, terwijl hij zich in zijn volle lengte ophief en zijn breede borst nog breeder werd, en zijn kleine, lichtblauwe oogen flikkerden....

Een waarachtig dichter is toch wezenlijk wel wat eenvoudiger, niet?

Elliot Boswell.... een bescheiden talent, dien niet velen nu nog kennen. Zijn vrouw was een der toen weinigen in Nederland, die een occulte voorspelling kreeg van een profetisch visioen. De

Boswell's hadden een buitenplaats gekocht, en toen zij die zouden betreden, zag mevrouw Boswell uit het hek een begrafenis-stoet komen. Er werd geen verder acht op geslagen, maar heel kort daarna is de heer Elliot Boswell overleden.

Van degenen, die de heer Margadant noemt en van wie hij allen iets nieuws, iets aardigs of wetenswaardigs vermeldt, - hoe voortreffelijk schrijft hij o.a. ook over Couperus en Speenhoff! - kies ik nu nog Jacobus Jan Cremer, den mij, door jeugd-herinneringen, zoo lieven auteur.

'Als Cremer voordraagt, heeft er een ware belegering van Diligentia plaats (waar de lezingen van *Oefening* werden gehouden).

De schildering door stem en geste, door gelaatsuitdrukking en houding, bereikte bij Cremer eene volmaaktheid, zooals zeldzaam bij eenig Nederlandsch redenaar of tooneelkunstenaar voorkwam. ....Zijn schoone, welluidende stem drukte alles uit, wat hij wenschte te doen hooren....'

In zijn levensbericht over Cremer schrijft Arnold Ising daaromtrent (Verzamelde Werken van Cremer):

'Uit Loenen was Cremer naar Den Haag overgekomen om voor het eerst als spreker op te treden, 18 Februari 1856, in het Genootschap *Oefening kweekt Kennis,* en er zijne hoorders te verrukken door de voordracht van zijn *Deine Meu.* Levendig herinner ik mij nog, hoe de hoofdindruk deze was: dat men bij het hooren van dit verhaal beter werd en er den schrijver en de menschen, die hij voorstelde, door liefkreeg.' -

Cremer.... ik zou haast kunnen zeggen, dat ik met Cremer ben opgevoed. Toen wij nog klein waren las een twaalf jaar oudere zuster, die een uitstekende voordracht had, ons zijn Betuwsche en Overbetuwsche novellen voor, - onuitsprekelijk genotvolle uren! Later, toen de bibliotheek van onzen vader moest worden verkocht, stond onze lieve moeder aan de jongste kinderen toe, iets uit die boeken-verzameling te kiezen; wij verzochten toen om de Verzamelde Werken van Cremer. En zóó is het gekomen, dat ik dien auteur van a tot z heb leeren kennen en al zijn romans, schetsen, novellen, betoogen, tooneelstukken en ook verzen heb gelezen. Cremer is tegenwoordig 'een overwonnen standpunt', en als ik probeer hem objectief te zien, moet ik erkennen, dat zijn

romans (vooral *Anna Rooze*) slecht zijn geconstrueerd, dat hij hier en daar veel te onwaarschijnlijk is, te romantisch en te sentimenteel. Maar óók, dat hij voortreffelijke qualiteiten als realistisch beelder bezat; de kermis-avond in de pastorie (*Anna Rooze*) bijvoorbeeld is een stukje proza, dat zelfs in de moderne literatuur niet beter te vinden is, en evenzoo het diner ten huize van Baron Geereke. En de *idol worship* van dokter Helmond voor zijn vrouw kon ook niet beter psychologisch zijn gegeven, en karakters als de oude Generaal van Barneveld en zijn dochter Jacoba, Alexander van Wall, dominee Haverkist, en vele anderen vergeet men niet licht.

Cremer's voorliefde voor de Scheveningsche Boschjes (na zijn dood werd aan de Waterpartij een Cremerbank opgericht) deelen wij ten volle en beamen zijn uitspraak tegen een vriend, die hem de Geldersche lucht aanried:

'Maar zou je niet denken, dat het een even goede lucht zou zijn hier in de Scheveningsche Boschjes? Ik zou er alle dagen heen kunnen rijden en er dan wandelen en zitten.... het is er zoo mooi, - mooier dan in het buitenland!'....

Over dit uitstekende Gedenkboek, waarin zóóveel te prijzen valt, mag ik één kleine opmerking niet achterwege laten. Het is op blz. 73, waar de heer Margadant over Frans Netscher sprekende, zegt: 'Voor zoover men zich zijner nog herinnert, heeft hij geen aangename reputatie nagelaten, zeker niet in *Oefening.*'

Naar aanleiding van deze woorden zij het mij vergund, den handschoen voor Frans Netscher op te nemen, den stichter van *De Hollandsche Revue,* den redacteur van het sportblad *De Kampioen,* den schrijver van den uitmuntenden Haagschen roman *Egoïsme* en van verschillende voortreffelijke bundels realistische schetsen *Studies naar het naakt model, Uit de snijkamer* e.a. en den knappen karakteruitbeelder van *Onze Kamerleden, Uit ons Parlement* e.a. Een figuur van beteekenis, die in de Gedenk-Aflevering van De Nieuwe Gids October 1930 in het Historisch Overzicht in deze woorden wordt herdacht:

'In November 1923 werd ons Frans Netscher ontnomen, Frans Netscher, de willer en kunner, de stoere sterke gestalte, met zijn ongelooflijke werkkracht en zijn ontoombare energie. Frans Netscher, de trouwe vriend. Zoo ooit van iemand getuigd

kan worden, dat hij gewerkt heeft, zoo lang het dag was, dan van hèm. Een toegewijde, krachtige, ons hartelijk genegen medestander is met hèm van ons heengegaan. Frans Netscher, beeld van efficiency, wij blijven u missen als een onzer beste vrienden, en zullen u nimmer vergeten.'

* * *

De samenstelling van een werk als het Gedenkboek van *Oefening* is stellig geen kleinigheid. Er ligt veel meer arbeid, onderzoek en kennis aan ten grondslag dan de oppervlakkige lezer waarschijnlijk vermoedt. En ieder, die belang stelt in onze letterkundige geschiedenis, behoort deze uitgave in zijn bibliotheek te hebben. Laten wij den heer Margadant hoogst erkentelijk zijn voor dit boek en ten volle beämen, wat hij op blz. 2 zegt:

'Ik heb mijn taak verricht met nauwgezetheid en toewijding... als cijns van dankbaarheid voor al wat het genootschap voor mij is geweest. Bij mijn streven naar volledigheid heb ik getracht een leesbaar boek te schrijven, leesbaar ook voor buitenstaanders. Want het verhaal van de lotgevallen des genootschaps is een stuk letterkundig leven, tevens een stuk Haagsche geschiedenis.'

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De begaafde, maar venijnige ‘mémoire’-schrijver, de *duc* de Saint-Simon, onmeedoogende vergifspritser over Mme de Maintenon, morganatische echtgenoote van den ‘Zonnekoning’, Lodewijk XIV, zei van zijn zwager, den *duc* de Lauzun, dat deze geleefd had, zooals een ander nauwelijks waagde te droomen. Dit kan men eenigermate toepassen op den nu eindelijk tot keizer van Mandsjoekwo gekroonden ‘Henry’ Poe-nji, die dan nu keizer Kang Teh zal heeten, en waarschijnlijk, ten spijt van het protest van China tegen zijn kroning en definitieve losscheuring van dat land van dertig millioen inwoners van het zoogenaamde Chineesche rijk, beschermd door het sterke Japan, voortaan veiliger op zijn nieuwen troon zal zitten dan hij als kind zat op dien van het ‘Hemelsche Rijk’. Overigens lijkt mij keizer Kang Teh als persoonlijkheid - maar ik kan mij vergissen - te onbeduidend om hier te herhalen, waarom deze jonge man, heerscher over het grootste rijk der wereld geboren, geneigd om, bij gebrek aan beter, cabaret-zanger te worden, doch opnieuw, als creatuur van Japan, op een keizerstroon gezet, overeenkomsten bezit met den vermetelen *duc* de Lauzun, Saint-Simons zwager. Het oogenblik heeft voor den maandelijkschen kroniekschrijver gewichtiger onderwerpen dan de levensgeschiedenis van een jongen man, die nog moet toonen wat hij beteekent.

Middelerwijl schijnen de onweerswolken, welke zich tusschen de Soviët-republieken en het dreigende Japan boven dit nieuwe keizerrijk samenpakten, op te trekken. Over het gemeenschappelijk

strijdpunt, de Noord-Mandsjoerij'schen spoorweg, lijken de partijen tot een overeenkomst te kunnen geraken. Misschien omdat Japan wat toegevelijker is geworden, om 30.000.000 onderdanen van keizer Kang Teh, overigens ‘une quantité négligeable’, deze onderdanen, aangenaam voor hun nieuwen vorst te stemmen. Aldus schijnt het gevaar van oorlog tusschen de twee machtige Rijken: Rusland en Japan, Mandsjoekwo natuurlijk als onvrijwillge derde, wat geluwd. Geen van beiden durft eigenlijk een oorlog aan, en dat dit ook het geval is met alle regeeringen, ook in onze Westersche wereld, is, welbeschouwd, op dit oogenblik het eenige lichtpunt in ons veel bedreigd en stik-donker bestaan.

De zoogenaamde staatslieden, voor wie men standbeelden heeft opgericht, voor zooveel zij reeds het menschdom door den dood van hun vloek hebben verlost, zij die, door oorlogs- en overwinningsroes dronken, het hebben gegeeseld met het Tractaat van Versailles, kunnen, voor zooveel er nog enkele hunner leven, hun noodlottig werk in puin zien vallen. Feitelijk bestaat het niet meer en talrijker worden thans de jongere leiders der volken, die met min of meer voorzichtige woorden Frankrijk onder het oog brengen, dat het niet langer kàn bestaan. Hoe wil men een natie van meer dan zestig millioen menschen, thans door het Hitlerisme op het kookpunt gebracht van zelfoverschatting, noodzakelijk gevolg van de Versaillaansche vernedering, beletten, dat zij zich opnieuw wapent, en daarmee voor heel de wereld den waanzinnigen wedstrijd heropent: wie te land, op zee, in de lucht het sterkste zal zijn? Het is een vreeselijke toestand, waarin wij verkeeren, een leven dat noodzakelijk moet uitloopen op een Oordeelsdag van verwoesting. Wanneer wij niet om ons heen de Jeugd zagen: jonge menschen, die, ofschoon zelden, nog kunnen glimlachen, juichen, zingen, springen, gelukkig wezen kortom, dan zou men er aan twijfelen of de ouderen nog wel lang de kracht bezitten om te leven? Het aanschouwen der Jeugd om ons heen, de ondanks alles opnieuw ontwakende Lente, herinnert er ons aan, dat het leven ook zijn goede momenten nog bezit.

Er is geen volk, dat financieel niet op het punt staat zijn betalingen te staken, al lijkt de firma Nederland, Insulinde en Colijn c.s., nog steeds soliede genoeg. Maar hoeveel hoofdbrekens kost dit onze regeering en, niet te vergeten, ons-zelf. Ondanks

dit dreigende bankroet zijn de regeeringen gedwongen haar verdedigings-budget boven de draagkracht van haar volk te verhoogen. Het is de netelige toestand, waarin West-Europa en de Vereenigde Staten, deze voornamelijk bedreigd door Japan, verkeeren, het is de begrijpelijke wil van Frankrijk om tegen het opnieuw en dreigend-opgestane Duitschland op alles voorbereid te zijn, welke de wereld in spanning houdt.

Men kan niet ontkennen, dat de Engelsche staatslieden door gemoedelijke onderhandelingen het mogelijke doen om op de wildbewogen golven der staatkundige zee olie te spreiden. De lord - Grootzegelbewaarder Anthony Eden heeft daartoe nogmaals een reis gemaakt naar Rome, Parijs en Berlijn. Maar Duitschland keert niet, zooals vooral Frankrijk wenscht, naar Genève terug. Duitschland blijft bij zijn eisch om zich opnieuw te bewapenen, en men weet wat men daaronder te Berlijn verstaat, Frankrijk weigert dus eigen bewapening te verminderen met èèn man, èèn kanon, èèn vliegtuig, onder het voorgeven, dat het zich reeds erger ontwapend heeft dan een zijner buren. Volgens de Fransche inlichtingen, en misschien zijn zij niet overdreven, is Duitschland in de lucht reeds de sterkere. Om van zijn overige, zoogenaamd verboden bewapeningen, maar niet eens te spreken. En zooals hierboven werd aangemerkt, de jongere staatslieden, Mussolini in Italië, De Broqueville in België, komen er nu rond voor uit, dat wat in dit opzicht in Hitlerland gebeurt, onafwendbaar en van-zelf-sprekend is. Er bestaat geen enkel middel om Duitschland te beletten zich opnieuw zoo sterk te maken als het vóór 1914 was. Al zouden dan de Duitschers, de ex-keizer Wilhelm II en zijn familie er bij, ook droog brood moeten eten. Onze Doornsche gast zit reeds nu, naar het schijnt, op zwart zaad. De Italiaansche ‘duce’ verheelt het noch zijn volk noch anderen volken, dat het eenige wat nog met betrekking tot de zoogenaamde ‘ontwapening’ is te bereiken een overeenkomst zou zijn om de tegenwoordige bewapening niet verder uit te breiden. Doch hoe rekbaar dit begrip is ziet zelfs de man op straat in, als hij er een oogenblik over nadenkt. Wat de gelukkige niet doet. De Britsche groot-zegelbewaarder is in dit opzicht volslagen moedeloos van zijn bezoek aan de voornaamste kabinetten terug gekeerd. ‘Laat alle hoop varen’! riep hij uit. Duitschland eischt

het recht op van een sterk gewapend en geoefend leger, een machtige luchtvloot, een sterke zeevloot, en Frankrijk denkt er niet aan òf om daarmee in te stemmen òf eigen weermacht met het geringste te verzwakken. Het beweert vol te zitten van goede bedoelingen, doch ieder weet waarheen die leiden, en waarmee de weg ter helle geplaveid is. Zoolang Duitschland geen plan heeft naar Genève terug te gaan, dit wil zeggen: aan de internationale besprekingen weder deel te nemen, geeft het geen schreefje van zijn standpunt gewonnen, en het is voornamelijk de Razende Roelant van het Hitleriaansch bewind, generaal Göring, die in zijn onbeheerschte toespraken, waarvan hij een onvergetelijk voorbeeld gaf als getuige voor het Hoog-Gerechtshof in het proces over de brandstichting in het gebouw van den Rijksdag, welke Frankrijk en de andere mogendheden prikkelt tot angst.

Aldus ontwaakt opnieuw in de leidende Britsche kringen de wensch, al is het niet dadelijk om den grooten mond van generaal Göring, dat Britannia opnieuw haar intusschen verzwakte ‘beheersching der baren’ zal versterken. Dit geldt wel is waar Japan in de eerste plaats. Idealisten hebben een oogenblik gedroomd van 10.000 ton als de grootste maat der oorlogsschepen: kinderspeelgoed in den bewapeningswedloop, opnieuw geopend. Britannia wenscht terug te keeren tot haar ‘smashing superiority’, haar platslaande overmacht ter zee: veertig duizend ton scheepsmaat, met daaraan geëvenredigd vèr dragend geschut. De kosten? O, 'n kleinigheid. Drie honderd zestig millioen pond sterling maar voor haar marine-begrooting. De ‘hongermarcheerders’ trekken intusschen naar Londen op, ten einde raad; zooals de Britsche regeering-zelve ten einde raad is; wijl de menschheid, van man tot man, van vrouw tot vrouw, ‘hongermarcheerders’ zoowel als de ‘peers’ van het Hoogerhuis, en de staatslieden in Downingstreet geraakt zijn door de wrekende hand Gods, omdat zij geloofd heeft het Goddelijke bestier te kunnen vervangen door toepassing van mechaniek op elk gebied; de menschenlevens en de ziel te beheerschen door wetenschappelijke berekening. Bedwelmd, de laatste, door Marxisme, dat de onnadenkende massa overal tot speelbal heeft gegeven aan dolende denkers en baatzuchtige volksmenners.

Eenig gezond verstand rest der menschheid nog. Adolf Hitler

zal nog moeten bewijzen hoeveel hij er van bezit, en tegenover zijn vriend Göring kan handhaven. Maar in Benito Mussolini straalt het als een baken in de door een orkaan opgezwiepte zee. Hij staat er mee aan Duitschlands zijde, al is het meer als overwegende toeschouwer dan als toejuicher of bondgenoot. Bondgenoot allerminst. Zijn pas tot stand gekomen schepping: het verbond tusschen Italië, Hongarijë en Oostenrijk, welke in de eerste plaats een van overheersching door Hitlers 'Dritte Reich' bevrijd Oostenrijk bedoelt, lijkt een stap in goede richting, al rijzen er hier en daar, in den Balkan zoowel als in Frankrijk, bezwaren tegen op. Deze beide landen, Hongarijë en Oostenrijk, moeten financieel onafhankelijk zijn, allereerst onafhankelijk van Duitschland, dat, God weet-hoe, steeds rijk genoeg is om zijn macht te betalen. Al moet het ook zijn toevlucht nemen tot middelen, welke andere volken - de Nederlandsche Joris Goedbloed en Lamme Goedzak, onverbeterlijke gokkers, weten er van mee te spreken - in economische en financieele moeilijkheden brengen. Door dit nieuwe verbond krijgt Hongarije dan een vrijhaven aan de Adriatische zee te Fiume en Oostenrijk een in Triëst, dat reeds sinds Maria-Theresia's tijd de Oostenrijksche haven was. Het is vooral Tsjecho-Slowakijë, dat zich over dit nieuwe verbond ongerust maakt, zooals het ook het luidst geschreeuwd heeft tegen een mogelijken terugkeer van den jongen Otto, als heerscher over Oostenrijk, misschien zelfs weer in verbinding met Hongarijë, dat, zooals men weet, eigenlijk nog steeds een koninkrijk is. Doch zonder koning. Vele koningen zijn heengegaan. Er is nu sprake, dat er een kan terug keeren. De volken kunnen er slechts bij winnen, indien zij in hun midden een man, een vrouw bezitten als levend symbool van hun nationaal bestaan. Mits dit dan nog iets beters is, iets menschelijkers dan een symbool, en dit niet herleid wordt tot de weinig benijdbare plaats van den koning *in* Italië, niet meer *van* Italië. De koningen, die mogelijk terug keeren uit de ballingschap, hebben dit echter te wachten. Want zoozeer ook de volken hijgen om verlost te worden uit den greep van Marxistische partijgangers en baantjesjagers, om geleid te worden door mannen met geweten, vaste hand en verantwoordelijkheidsgevoel, dictators om hun den naam te geven, die hun toekomt, zij zullen een dictatuur niet lang dulden van

eenig geboren vorst, als stond hij als Mozes op den Berg der Wetgeving, Sinaï.

Zoo is het dan wel mogelijk, dat verbannen vorsten door hun volk worden terug geroepen, want Spanje is den laatsten tijd een afschrikkend voorbeeld van wat het beteekent in de handen te vallen van gewetenloos Jan Hagel. Maar een verblijdenden tijd gaan ook zij dan niet te gemoet. Het zou niet kunnen. In een land, waar zooals dezer dagen geschiedde in een gemeente van Orviedo, Burgemeester en gemeenteraad zelf den brand steken in hun gemeentehuis, en door deze daad van anarchie bewijzen rijp te zijn voor het gekkenhuis, in zulk een land staat de Dictatuur voor de deur te wachten om binnen te treden en het gespuis neer te slaan. De algemeene staking dreigt in Spanje elken dag, ieder uur. Men ziet reeds uit naar den dag, dat er een 'sterke man' zal opstaan. Men ziet dien in den gevangen genomen generaal Sanjurjo. Om den breidel over zijn sympathiek, maar politiek onnadenkend volk op te nemen, waar don Alfonso XIII gedwongen was hem te laten vallen.

Wij leven duidelijk in een tijd van hersmelting en herstempeling van eeuwenoude geestelijke waarden. Het is niet slechts het feit, dat Duitschland opnieuw het recht opeischt om zich als een volk, dat door eigen kracht zijn toekomst wil handhaven door zich opnieuw te wapenen, maar men ziet algemeen in, dat met de staatkundige beginselen, welke zich sedert de Fransche revolutie in alle landen in steeds wijder, doch tevens in steeds lager en onzuiverder kring hebben verspreid, de volken op een dwaalweg zijn gebracht. Onder het Duitsche volk wordt zelfs het Christendom op een wijze, welke tegen zijn hoogste idealen ingaat, herzien en herschapen in dwaze verheelijking van het z.g. Arische lid der menschelijke familie.

Op dit punt gaf Mr. F. Heemskerk, zoon van wijlen den oudminister Mr. Th. Heemskerk, kleinzoon dus van wederom dien minister Heemskerk, die jarenlang een gewichtige post heeft vervuld in het Protestantsche leven onzer natie, een lezenswaardige beschouwing in het 'groene' weekblad 'De Amsterdammer'. Inderdaad, mag de vraag gesteld worden, waarmee de schrijver zijn beschouwing opent: 'Wie zou 10 jaar geleden gezegd hebben, dat in het geciviliseerde, gecompliceerde en ietwat décadente

Europa begrippen als Jood, Christen, Germaan en Ariër zulk een alles beheerschende beteekenis zouden krijgen, dat er op het publieke forum zou moeten worden gestreden over de waarde of onwaarde van het Oude Testament, over de houding van den Christen tegenover den Jood, over positief heidensche idéeën en beslist Christelijke beginselen'? Het beschamende feit is, dat de Christenheid nooit en nergens heeft geleefd in de eerlijke en oprechte toepassing van godsdienstige begrippen, welke zij beweerde te hebben aanvaard als het hoogste en het beste, waarnaar zij kon streven. Aldus is het Christendom geworden tot spot en aanfluiting over heel de wereld van lieden van ander geloof, misschien minder verheven, doch meer in overeenstemming met de menschelijke geaardheid. Echter is het allerminst het Duitsche volk van het 'Dritte Reich', ofschoon het dan de begaafdste auteurs heeft gekend, die wezen en geschiedenis van den Christelijken godsdienst verklaarden, dat zich nu geroepen mag gevoelen der menschheid van een beter begrepen Christendom te voorzien. Het denkbeeld is zelfs van een belachelijken hoogmoed. Het hindert den heeren van de Arische ficie, en zij trachten het feit weg te redeneeren, dat Jezus van Nazareth zelf een Jood was. Zij trachten hem tot Ariër te verheffen. Zoo wordt er door hen gesold met een der aanbiddelijkste figuren uit de geschiedenis der menschheid. En het is wel eigenaardig, dat, terwijl het Protestantisme in Duitschland tamelijk bedaard blijft bij deze wonderlijke Christusherschepping, van den kant der Katholieken, onder anderen door de kardinaals Faulhaber en Schulte, daartegen verzet wordt aangeteekend, 'Het is heidendom en afval van Christus', zegt laatstgenoemde R.K. eminentie, aartsbisschop van Keulen, in een van den kansel voorgelezen brief aan zijn diocesanen, wanneer men thans verkondigt, dat 'bloed en eer alleen den zin van ons sterfelijk leven uitmaken', en dat de genademiddelen, die onze Goddelijke Verlosser tot ons heil heeft ingesteld en ons laat schenken door Zijn Kerk, vervangen kunnen worden door het voor zuiver houden van een bepaald soort menschenbloed, namelijk het z.g. Noorsche bloed'. En eerst genoemde R.K. hoogwaardigheidsbekleeder, eertijds hoogleeraar in de leer van het Oude Testament aan de universiteiten van Würzburg en Straatsbrug, beroept zich op Tacitus - 'welke Tacitus den Germanen

volstrekt niet onwelwillend gezind was' - om er op te wijzen, dat deze Noorsche volksstam een soort voorouders vormde, waarop niemand eenige reden heeft bijzonder trotsch te zijn.' Van een eigenlijke cultuur was bij de Germanen in de voorchristelijke periode geen sprake. De andere volken, waaronder ook het Israëlitische, hadden lang daarvoor reeds een min of meer hoogstaande cultuur'.

Het heeft allen schijn, alsof men in Duitschland er over denkt om het Christendom allengs te vervangen door, althans te herscheppen tot de oude Noorsche fabelleer, en ofschoon men dan ootmoedig moet erkennen, dat de Christelijke godsdienst in de harten der menschen, die beweren hem te belijden, een 'failure' is gebleken, immers te verheven en te schoon voor deze wereld, het geloof aan de verhevenheid van Noorsche goden en godinnen lijkt allerminst in staat de menschheid op haar ontwikkelingspad, thans zoo duister, te geleiden naar het licht, dat in de toekomst toch eens gloren moet.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim-Brentano in haar werk. *(Vervolg van blz. 346.)*

Clemens Brentano's Frühlingskranz.

Bettina's eerste boek verscheen in 1835. Haar vierde was de in 1844 aan haar broeder Clemens opgedragen 'Frülingskranz', hoewel Bettina hier evenzeer op den voorgrond treedt als Clemens. Maar de titel en de inhoud van dit persoonlijke herinneringsboek duiden aan, dat de individualiteit der schrijfster, hier door het beeld der broeders wordt volmaakt.

Clemens Brentano, geboren tijdens een bezoek zijner moeder aan haar ouderlijk huis te Tal Ehrenbreitstein, in 1778 verbleef in zijn jeugd in Frankfort, doch reeds op zijn zesde jaar werd hij met zijn zusje Sophie aan een Oom te Coblentz toevertrouwd, na wiens dood de kinderen weer naar Frankfort terugkeerden. Hij studeerde te Bonn, en trad later in de handelszaak zijns vaders, doch na zijn vaders dood, ging hij te Halle verder studeeren. Bettina, zijn zuster, die op kostschool was, had hij in jaren niet gezien, en toen zij elkander weer ontmoetten, waren zij elkander nagenoeg vreemd geworden. De 'hernieuwde kennismaking' beviel beiden uitstekend, en ook het gevoel, dat zij nu weezen waren hechtte hen zeer aan elkaar. Wij weten, dat hij Bettina met Achim von Arnim in kennis bracht, en steeds, tot aan hun huwelijk, bleef hij tusschen beiden de *trait d'union*, en alles wat ik hierover vermeld, laat zich ten duidelijkste lezen uit Bettina's 'Frühlingskranz', dien zij haar broeder wijdde, en die, zooals zij zegt, 'aus Jugendbriefen ihm geflochten ist, wie er selbst schriftlich verlangte'.

In 1805 schrijft hij haar:

> ‘Und liebes Kind, bewahre meine Briefe, lasse sie nicht verloren gehen, sie sind das Frömmste, Liebevollste, was ich in meinem Leben geschrieben; ich wil sie einstens wieder lesen, und in ihnen in ein verschlosznes Paradies zurückkehren. Die Deinigen sind mir heilig!’

En in 1808 zegt hij nogmaals:

> ‘Verliere keinen meiner Briefe, halte sie heilig, sie sollen mich einst an mein besseres Selbst erinnern, wenn mich Gespenster verfolgen, und wenn ich tot bin, so flechte sie mir in einen Kranz.’

De manier, waarop Clemens over Bettina spreekt, nadat zij elkaar weder op lateren leeftijd ontmoet hadden, karakteriseert beiden. Hij noemt haar een ‘groszartiges, reichstbegabtes, einfachstes, krausestes Geschöpf’. Het deed hem leed te zien, dat: ‘in stetem Reden, Singen, Urteilen, Scherzen, Fühlen, Helfen, Bilden, Zeichnen, Modellieren, alles in Beschlag nehmen und mit Taschenspielerfertigkeit sich jede platte Umgebung durch Gewalttätigen, und das Gemeine als Modell zum Höheren in irgendeinen Akt zu stellen, und das Ungemeine sich gesellig bequem zu setzen, in diesem ohne Ruhe und doch mit geheimen nur befreundetem Aug' zu entdeckendem Hintergrund des Nichtgenügenden in allem, aber zu hoch gestellt und zu allgegenwärtigem menschlichen Kreis, um diese eingemauerte bessere Sehnsucht zu befreien und vor Gott unter Tränen darzustellen, auf dasz es eine gerettete Seele werde....’ want dit alles, wat de gewone menschen zoozeer bewonderen, interesseerde hem niet. En tegelijk wist hij, hoe wondermooi de aanleg was van Bettina's ziel. Veel praten kon hij niet met haar, want zij babbelde voortdurend over niets, en nog eens over niets; hij kon haar niets mededeelen, want zij stelde alleen belang in haar eigen dingen; zij twistten niet samen, maar kwamen elkander ook niet nader; en feitelijk waren zij toen volkomen van elkander vervreemd.

Hier handelt het zich echter over 's levens lente, de eerste drie jaren der negentiende eeuw. Een gedachte- of gevoelsmiddelpunt, een ‘intrige’ hebben deze brieven van broer en zuster geenszins. Zij spreken over hunne eigen persoonlijkheid, hunne bekenden, vrienden en bloedverwanten, over natuur, kunst en wetenschap, zij

fantaseeren over de liefde, en houden bespiegelingen over de maan, en Clemens strooit er zijn romantische gedichten doorheen. Een in de lente gevlochten krans wil en mag geen ander karakter dragen, als dat van luchtigheid jeugd en gratie. De inhoud der brieven is dus, uit den aard der zaak vrij oppervlakkig, maar elk epistel wil ook niets anders zijn dan ‘een bloem uit een krans’, en dan nog wel een lentebloem, dus geen zware rozen of asters of dahlia's, maar anemonen, sneeuwklokjes, viooltjes, crocussen, primula's.

Bettina geeft de brieven, op enkele kleine onbeduidende wijzigingen na, vrijwel authentiek, en de weglatingen of veranderingen betreffen uitsluitend de aesthetiek of al te groote persoonlijke aangelegenheden. Toen deze brieven werden gepubliceerd, lag er bijna een menschenleeftijd tusschen het oogenblik, dat zij werden geschreven en de openbaarmaking, en was Bettina over de zestig jaren oud. Doch Bettina's *ziel* is niet verouderd! Hoe had zij anders dezen krans met zooveel liefde en begeestering kunnen samenstellen!

Het is in hoofdzaak Clemens, ofschoon ook Bettina, dien wij uit deze brieven zeer goed leeren kennen. De brieven van den jongen man zijn geheel spontaan, onoverlegd, ‘d'un seul jet’ geschreven. Tusschen broer en zuster heerscht vanzelfsprekend een groote onbevangenheid en argeloosheid. De brieven werden zonder eenige speciale bedoeling geschreven, ‘frisch van der Leber weg’, en juist daarom, zou men kunnen zeggen, zijn ze belangrijk. Alle onbedachte uitingen in brieven en dagboeken zijn uiterst interessant, wijl ze ons nader brengen tot de psychologie van den mensch. Wanneer het mogelijk ware, inzage te krijgen van dergelijke uitingen (maar gewoonlijk wil niemand een ander inzage geven van zijn dagboeken!) dan zou de psycho-analyse niet meer zoo'n moeilijke wetenschap zijn. De psycho-analytische psychiater behelpt zich met onderzoek te doen naar droomen, symptoom-handelingen, vergissingen, versprekingen, min of meer aan het licht komende geheime wenschen en willen, goede of kwade verlangens, maar als hij het geluk zou hebben, beslag te kunnen leggen op een, van der jeugd af bijgehouden correspondentie of dagboek, dan was het karakter van den betrokken persoon daarin duidelijk weerspiegeld. Ik heb eens de lectuur mogen genieten der dagboeken van een jonge vrouw, die algemeen werd gehouden voor trotsch en sterk, grillig, hard en hooghartig, en.... hare zelfopenbaring heeft mij ten diepste ontroerd, en met bewon-

dering en deernis beide voor deze persoonlijkheid vervuld. In waarheid *was* deze vrouw niet sterk en hard, maar snakte zij naar een krachtige, helpende hand, *was* zij niet trotsch, grillig en onberekenbaar, zij wist alleen maar niet, waar zij het zoeken moest, om zich in de wereld 'zurecht zu finden'. En haar hooghartigheid, haar fermiteit, haar recht tegen de dingen ingaan, was niets anders dan een wapenrusting, waarmee zij zich slechts in de wereld handhaven kon, een kunstmatige bescherming, die haar belette ónder te gaan in het leven....

Maar.... zooals gezegd.... wie vertrouwt zijn evennaaste genoeg, om hem inzage te geven van zijn geheimste roerselen, gewaarwordingen, hopen, zonden, neigingen, zijn impulsiefste gedachten?

Deze origineele brieven van Clemens en Bettina zijn frisch en spontaan. En Bettina had het volste recht van de wereld, om zèlve deze brieven uit te geven, en niet te wachten, tot na haar dood, onkundigen, uit winzucht ze in het licht zouden zenden.

Al was Clemens ook nog jong, toen hij ze schreef, wij herkennen er toch gemakkelijk den stijl van zijn schrijftrant in. Als hij iets vertelt, doet hij dit met den zwaarwichtigsten, en omstandigsten ernst, hij 'speelt' als het ware met zijn onderwerp, keert het om en om, en rust niet, eer hij het van alle kanten bekeken en beschreven heeft. Een kinderlijke naieve plechtstatigheid wisselt af met dolle, jongensachtige, spiritueele scherts. Duidelijk is ook bij hem de neiging tot den superlatief (ook Bettina, zooals wij weten, beminde zeer den overtreffenden trap!); zijn schrijfmanier is dikwijls romantisch (ook Bettina liet deze *qualité* dikwijls een *défaut* worden!); en hij gebruikte vaak een menigte bijvoeglijke naamwoorden, als 'unendlich' 'göttlich', 'rührend', 'himmlich', 'schrecklich', herrlich', 'erbärmlich' en dergelijke. De vrouw verschijnt hem altijd als een soort van engel in hemelsche gedaante.

Deze briefwisseling is dáárom zoo merkwaardig, omdat er uit blijkt, hoezeer Clemens' en Bettina's geest en uitingswijze op elkaar geleken, en men bespeurt óók, dat de stijl van den broeder dien van de zuster beïnvloedt.

De brief, die den cyclus opent dateert van Paschen 1802 (de correspondentie in het boek draagt geen datums) maar is in werkelijkheid niet de eerste; de volgende brieven werden in het jaar

1801 gschreven, en eenigen der lateren zelf in 1800. De laatste in de rij dateert echter van 1803, en is ook daadwerkelijk de laatste.

Deze 'Frühlingskranz' is een heel mooi boek; een mengeling van natuurlijkhesid, kinderlijk-vroolijken zin, grappige uitvallen, comische opvattingen, en uitingen van twee hoogstaande karakters.

Savigny en Arnim, het kleine Joodsche goudborduurstertje, Veilchen, Lavater, Mirabeau (vooral Mirabeau!), Bethmann, 'die Günderode', 'die de Sachet' en Sophie Mereau (de latere vrouw van Clemens Brentano) zweven als heldere beelden aan ons voorbij, en in deze brieven is Bettina nog geheel zichzelf in al haar aanvallige oorspronkelijkheid.

> 'Ich hab' am Feiertag nicht können schreiben, die drei kleinen Katzen auf dem Schosz so komode (commode) ineinandergelegt, alle drei eingeschlafen unter der groszmächtigen Pappel im Eckelchen auf der Bank. So viel Blüten tanzten herunter, so viel braune klebrigte Schalen platzten los von den Knospen, ich dachte, was knistert doch im Baum; und später wie die Katzen so sanft schliefen, da hatte ich auch een biszchen geschlafen.'

Zij schrijft, zooals zij zou hebben gesproken, en wij hooren hier een onvervalschten natuurklank. In dezen krans zijn geen nagemaakte kunstbloemen te vinden!

In Mei 1844 verscheen dit boek, en nog in dezelfde maand werd het.... door de politie in beslag genomen.

Waarom?

'Wegen respektwidrigen Inhalts der Zueignung.'

Bettina had haar Kranz namelijk opgedragen aan Prins Waldemar van Pruisen (1817-1849), den neef van Friedrich Wilhelm III, die in Bettina's huis vriendschappelijk verkeerde. En in de opdracht had zij 'die Würdigung der Volkseigentümlichkeit betont' en den Prins aangesproken met: 'Lieber Prinz Waldemar'.

Toen de uitgever verklaarde, dat de Prins vóór het verschijnen van het boek met de opdracht in kennis was gesteld, en dat hij deze had aangenomen, werd geantwoord, dat de naam der schrijfster op het titelblad ontbrak.

Bettina wendde zich nu tot den Koning, en deze gaf bevel, het boek vrij te laten.

In October 1856 zeide Bettina tegen Varnhagen von Ense, dat

zij genoeg stof had, om een tweede deel aan den Frühlingskranz toe te voegen, ja zelfs nog een derde en vierde deel! (Varnhagens' Tagebücher 13, 174), welke echter nooit verschenen.

> ‘Deine Briefe’, schrijft Clemens aan zijn jeugdige zuster, ‘stellen oft mehr Selbstgespräche vor, oder eine Art Gebete, in denen der Gedanke sich selbst lieben und würdigen lehrt und in einer sehnsuchtsvollen Andacht verweilt.’

Deze treffende karakteristiek houdt tevens in, dat deze Kranz een durende waarde heeft; de krans, dien den broeder door de zuster, den dichter door de dichteres werd gevlochten, en die in menig jong leven te vinden is, en die dan altijd een zielswonder in de menschelijke lente beduidt, en elk mensch, die deze bladzijden leest, zal er iets in terugvinden van eigen stralende, verwachtingsvolle jeugd.

Waldemar Oehlke schrijft hierover:

> ‘Zwei Jahrzente, - und welche Jahrzehnte! - sind verbraust, seitdem ich mich in Bettinen's ‘Frühlingskranz’ versenkte. Es war in Göttingen oben im Rohnswalde, wo ich mich als Student eingemietet hatte, abseits von der Stadt, in der Arnim und Brentano ihren Freundschaftsbund geschlosen hatten. Aus dichtem Grün sah ich, meist von der Ruine des Eulenturms, hinab auf das alte Göttingen und dann wieder hinein in den ‘Frühlingskranz’ in meiner hand, zu den mich mein Lehrer Gustav Roethe aus seiner Arbeit an Brentanos ‘Ponce de Leon’ heraus geführt hatte. Aber es war keine Philologie, die mich innerlich beschäftigte, est war Bettinen's *Frühlingskranz,* und ich dachte wie sie:
> ‘Die Linden blühen, und der Wind schüttelt sich in ihren Zweigen.’
> Die Philologie ist dann gekommen, und später Lessing mit der Aufklärung, aber den ‘Frülingskranz’ auf dem Göttinger Eulenturm habe ich nicht vergessen. Man wird mir diesen Impressionismus nicht verargen, denn das Frühlingserlebnis der Geschwister Brentano soll hinausgehoben werden über den Staub der Bibliotheken und nicht nur ein armseliges Dasein haben in der kritzelnden Federn der Hörsäle und Gelehrtenwinkel, - ich dachte: ‘was knistert doch im Baum!....’

In 1920 is van dezen *Frühlingskranz* een zeer mooie uitgave verschenen ‘Im Propyläen-Verlag’ te Berlijn.

Het is een lijvig boekdeel van 389 bladzijden, en leest zeer gemakkelijk, want deze brieven hebben het voorrecht geen van allen zóó lang te zijn, dat de lectuur er van zou beginnen te vervelen, zooals helaas het geval is met Clemens Brentano's roman Godwi, een roman in brieven geschreven, die zóó ingewikkeld zijn en zóó langdradig, dat men er dikwijls ‘niet wijs uit worden kan’. Wil men een roman in brieven schrijven, goed! maar dan moet ook elke brief het karakter dragen van den correspondent, die hem schreef en *niet* moeten ze allen gesteld zijn in den stijl van den auteur. Dat wordt ondragelijk op den duur. Dat het beter kan, bewijzen onze Wolff en Deken en ook bijvoorbeeld Choderlos de Laclos in zijn Liaisons dangereuses, waarbij het niet mogelijk is de schrijvers der epistels met elkaar te verwarren.

Tal van photo's verlevendigen den tekst; verschillende afbeeldingen van Bettina en van Clemens, van hun ouders, van Sophie Mereau, van Ludwig Achim von Arnim, en van het stamhuis der Brentano's.

Onder Bettina's werken neemt deze *Frühlingskranz* stellig een der beste plaatsen in, en is het een harer leesbaarste boeken.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Stefan Zweig: *De genezing door den geest. Sigmund Freud.* Vertaling van Reinier P. Sterkenburg. (Arnhem, v. Loghum Slaterus' Uitgevers-Mij., 1932.)

Stefan Zweig heeft een buitengewoon interessant boek geschreven over de Genezing door den Geest, waarin hij behandelt Mesmer, Mary Baker Eddy, de stichtster der Christen Science beweging en Sigmund Freud, den man van de psycho-analyse. Het laatste deel werd door den heer Sterkenburg in het Nederlandsch overgebracht.

Kostelijk is de biografie van Mary Baker Eddy; kostelijk vooral, omdat men daarin een onpartijdig oordeel vindt over een vrouw, wier aanhangers trachten haar met een nimbus der goddelijkheid te omgeven. Niet minder aantrekkelijk is de biografie van Freud en de uiteenzetting van zijn leer, die meer dan ieder ander onderdeel der medische wetenschap in het brandpunt der publieke belangstelling staat. Verguisd en vereerd, verafschuwd en bewonderd, zie daar het lot van den man, wien toch ongetwijfeld de eer toekomt, den weg te hebben gebaand voor een vruchtdragend onderzoek van de onbegrijpelijk-gecompliceerde structuur van de menschelijke psyche. Er is over Freud zoo ontzaggelijk veel geschreven (wij herinneren slechts aan het boek van Van Dieren, die blind is voor het vele goede in het oeuvre van den Weenschen psychiater), dat een uiteenzetting van Freud's principes hier gevoegelijk achterwege kan blijven. Zweig heeft op meesterlijke wijze van den man en zijn werk een beeld geschetst, dat in groote trekken op objectiviteit aanspraak kan maken, ook al wijst hij met te weinig nadruk op het gevaarlijke van de Freudianen à outrance, die elke neurose door onderdrukte sexueele begeerten wenschen te verklaren. Misschien is dat in Weenen het geval, maar in ons nuchterder West-Europa achten wij een dergelijke theorie niet zonder gevaar. Ook zoekt men in het boek van Zweig tevergeefs naar een mededeeling betreffende de werkzaamheid van

de psycho-analytici Jung en Mäder, die eveneens de groote waarde van de onderbewuste persoonlijkheid erkennen, doch die niet zoo ver gaan als Freud, door zulk een groote waarde toe te kennen aan erotische gemoedsaandoeningen. Freud heeft het begrip van de sexualiteit van de physiologische geslachtswerkzaamheid los gemaakt en het daardoor a.h.w. in een hoogere, aan het aardsche ontrukte sfeer, geheven. De erotische driften kunnen wel degelijk gesublimeerd worden en vormen dan de stuwkracht voor daden, een aardschen hemelbestormer waardig.

De tegenstanders van Freud beschuldigen hem, dat hij overdrijft, door elke psychische storing op een verdrongen affect terug te willen brengen. De tijd heeft echter ook in dit opzicht als regulator gewerkt; de wereld is door Freud's leer niet amoreeler geworden. Een matelooze overdrijving van Freud is het echter, als hij verkondigt, dat de technische vooruitgang ons niet gelukkiger heeft gemaakt, omdat de vooruitgang der cultuur ons tegelijkertijd een geweldige beperking van de vrijheid onzer driften heeft opgelegd. Beter ware het geweest, er den nadruk op te leggen, dat de moreele vooruitgang geen gelijken tred heeft gehouden met den technischen vooruitgang. Inderdaad heeft onze Weensche psychiater veel gedaan, om de duistere wereld van het onderbewuste te belichten, doch hem is het niet gelukt, om het Leven achter het Leven, de geheimzinnige stuwkracht van het Heelal, aan ons geestesoog te toonen. Ware dit wel het geval, dan zou men Freud een Ziener, een Dichter, kunnen noemen, terwijl wij thans moeten volstaan met hem een eereplaats in te ruimen in de rij der geniale geneesheeren, ondanks het vele in zijn theorieën, dat tegenspraak en zelfs ergernis opwekt.

Het moeilijke Duitsch is door den vertaler in voortreffelijk Nederlandsch overgebracht.

F.S. BOSMAN.

Bernard de Lacombe. *La vie privée de Talleyrand.* Librairie Plon, Paris. Bibliothèque Historique.

Een nummer van de Bibliothèque Historique van het uitgevershuis Plon is gewijd aan het particuliere leven van Talleyrand. Het publieke leven van den staatsman is bekend genoeg. Iedereen

weet, dat hij was Katholiek priester, bisschop van Autun, afgevaardigde in de Constituante, minister en diplomaat; maar van het leven, dat hij voor zich zelf leefde en waarop deze schitterende uiterlijkheid steunde, is in het algemeen niet veel bekend. Na zijn boek, getiteld *Talleyrand évêque d'Autun,* bekroond door de Académie française, doet de heer Bernard de Lacombe in dit nieuwe werk veel verborgen hoeken zien van het levensgebouw van den grooten staatsman.

Charles Maurice de Talleyrand de Périgord behoorde tot den jongeren tak van de graven van Périgord, wier voorvader was Hélie de Talleyrand, die leefde in de elfde eeuw. Hij werd te Parijs geboren 22 Februari 1754 als oudste zoon zijner ouders. In zijn kindsheid, ten gevolge van een ongeval mank geworden, werd hij voor de Kerk bestemd en de jongere broer trad in zijn rechten van eerstgeborene, die onder het Ancien Régime nog van kracht waren. Hij kreeg zijn opvoeding in een geestelijk seminarie, werd tot priester gewijd en ontving in 1788 op den leeftijd van 32 jaar de waardigheid van bisschop van Autun. Deze willekeurige beschikking, waardoor hij tot een levensstaat werd gedwongen, waarvoor bij hem geen roeping aanwezig was, heeft den jongen man verbitterd, zoodat hij reeds van het begin de partij koos der Revolutie, waarin hij de omverwerping zag van het stelsel, dat zijn leven had verwrongen. Hij trad in druk verkeer met Mirabeau, werd in 1789 als afgevaardigde gekozen van de Geestelijkheid in de Etats Généraux en kreeg zitting in de Assemblée Constituante. Hij was een voorstander van de *Constitution civile du clergé* en wijdde de bisschoppen, die den eed op de Constitutie hadden afgelegd. Het gevolg hiervan was, dat hij in de kerkelijke ban geraakte en in 1791 den geestelijken staat geheel en al verliet. Hij bracht daarna eenigen tijd te Londen door, aanvankelijk belast met een zending bij koning Georges III en na September 1792 geheel zonder officieelen titel. Daarna verbleef hij twee jaar in Amerika, keerde onder het Directoire naar Frankrijk terug en werd door den steun van Madame de Staël minister van Buitenlandsche Zaken, een post dien hij spoedig weer verloor. Bevriend met Bonaparte stond hij aan diens zijde vóór en op den 18den Brumaire, waarna de eerste Constituante hem opnieuw met de portefeuille van Buitenlandsche Zaken belastte. In 1806 maakte

keizer Napoleon hem groot-kamerheer, prins en hertog van Benevente, maar reeds in het volgend jaar kwam zijn politiek in botsing met de keizerlijke plannen, waardoor hij het ministerschap verloor en met den titel van vice-grand-électeur en een hoog jaargeld feitelijk op non-activiteit werd gesteld. Van dien tijd af voorzag hij den val van het Keizerrijk; hij hield niet op alleen en met Fouché tegen Napoleon te intrigeeren en werd in 1814 de eigenlijke auteur der Restauratie. Bij het Congres van Weenen speelde hij een groote rol en bleef tot 1834 actief deelnemen aan de Fransche buitenlandsche politiek.

Tijdens zijn ministerschap onder het Consulaat had hij een relatie aangeknoopt met Madame Grand, een zeer schoone vrouw, die uit de koloniën naar Frankrijk was gekomen en in Parijs algemeen ‘la belle Indienne’ werd genoemd. Om haar echtgenoot, die best gemist kon worden, te verwijderen, kwam Madame Grand op den inval om zich te verwenden tot den minister van Buitenlandsche Zaken van de Bataafsche Republiek, den heer van der Goes. Deze heer, die zeer galant en gedienstig schijnt te zijn geweest, bood den heer Grand een post aan aan de Kaap de Goede Hoop met een traktement van 2000 gulden, waarop de heer Grand zeer in zijn schik onmiddellijk naar Amsterdam vertrok, om zich van daar naar zijn standplaats te begeven. 't Leven in de Hollandsche hoofdstad bleek echter zooveel bekoring voor hem te hebben, dat hij zijn vertrek bleef uitstellen, totdat de galante heer van der Goes op verzoek der schoone Indische, die Amsterdam te dicht bij Parijs vond voor haar rust, tusschen beiden moest komen om den nieuwen Hollandschen ambtenaar zijn standplaats te doen opzoeken. Op aandringen van Bonaparte veranderde Talleyrand tijdens zijn ministerschap zijn ongeregelde relatie met mevrouw Grand in een huwelijk, zonder dat hij daarvoor de gewenschte dispensatie uit Rome had kunnen krijgen. Later loste dit problematische huwelijk zich op doordat hij haar uit zijn huis deed verdwijnen. Zij stierf in 1834 en haar dood was beter dan haar leven, zegt de heer de Lacombe.

Uit dit boek wordt het ook duidelijk, dat Talleyrand in zijn ouderdom beter was dan in zijn jeugd. De groote diplomaat was een gecompliceerde persoonlijkheid; het is b.v. bekend, dat hij zich voor diplomatieke diensten zwaar liet betalen en hij kan geen

hoogstaand karakter worden genoemd. Toch lag er een groote goedheid in zijn natuur en nooit heeft hij slachtoffers gemaakt, hoeveel macht en invloed hij ook heeft bezeten. De ernstige Madame de Rémusat beweert dan ook in haar herinneringen, dat de hertog de Benevente veel beter was dan zijn reputatie en in zijn ouderdom zien wij hem dan ook vooral als de weldoende chatelain van Valençay en de teedere oudoom voor de jonge, vrome Pauline de Périgord.

In den allerlaatsten tijd van zijn leven had Talleyrand toenadering gezocht tot den jongen abbé Dupanloup, den later zeer bekenden bisschop van Orléans. Door diens bemiddeling verzoende hij zich vóór zijn dood met de Kerk. Hij liet daarvoor de noodige verklaringen opmaken, die hij onderteekende, waardoor de kerkelijke excommunicatie, waarin hij langen tijd had geleefd, werd opgeheven.

Paul Gautier. *Madame de Staël et Napoléon.* Bibliothèque Historique. Librairie Plon, Paris.

Een bekoorlijk en belangwekkend boekje. Het is niet te groot en niet te klein. Niet te groot voor den mensch van heden, overladen met bezigheden van allerlei aard, en niet te klein om er goed door te worden ingelicht. Het conflict Madame de Staël-Napoléon, dat 15 jaar lang heeft geduurd, wordt er door in het licht gesteld; het is geëindigd met de overwinning der schrijfster bij den val van het Keizerrijk. Deze vrouw voor wie de roem een hartstocht was, stond evenwel niet vijandig van den aanvang af tegenover den jongen interessanten generaal. Zijn stijgende roem trok haar aan en zonder hem persoonlijk te kennen, had zij hem gedurende den veldtocht in Italië reeds brief op brief geschreven, waarin de behoorlijke termen van sympathie en bewondering zelfs waren overschreden, brieven die overigens zonder uitwerking bleven, want Bonaparte was in dien tijd zeer gesteld op zijn vrouw en de schrijfster van Corinne was daarenboven geen type, dat hem aantrok.

Was het gevoelsleven in deze buitengewone vrouw zeer sterk, er was ook een idee, dat richting gaf aan haar leven en waarvan

zij geheel en al was bezeten, dat was de 'Vrijheid'. Deze onbegrepen illusie, vooral in den natijd der Fransche Revolutie tot aanbiddens toe vereerd, had in haar een vurige aanhangster gevonden en zij werd geslingerd door de aantrekking die de jonge en raadselachtige overwinnaar van Italië op haar uitoefende en haar angst om het vrijheidsidool. Bij haar ontmoeting met Augerau, die door Bonaparte naar Parijs was gezonden, ondervroeg zij deze in alle bizonderheden over haar held, vooral was zij erop gesteld om te weten of de glorieuse overwinnaar de vrijheid wel genoeg beminde en of het waar was, dat hij eenigszins eerzuchtig was en er aan dacht zichzelf tot koning van Lombardije te maken. Hierop had Augereau het bewonderenswaardige antwoord gegeven: 'O, neen, zeker niet, Mevrouw, die jonge man is veel te goed opgevoed om zoo iets te doen.'

Toen zij hem voor het eerst persoonlijk ontmoette in den salon van Talleyrand en zij hem zag mager, klein, bleek en met een groote vermoeidheid op het gezicht, vermoeidheid van zijn vele overwinningen, heeft zij iets ondervonden, wat zij nog nooit had gevoeld in de tegenwoordigheid van een man: zij voelt zich gegeneerd, zij kan niet vrij meer ademhalen. Zij wordt verliefd op hem; haar bewondering uit zich op hartstochtelijke manier; zij vervolgt hem overal en dringt zelfs in zijn slaapvertrek door. Zij zoekt den veroveraar te veroveren en droomt er van met hem en door hem Frankrijk te regeeren. In dien tijd was het vrijheidsidool wat op den achtergrond geraakt.

Deze intelligente vrouw had blijkbaar ook iets zeer naïfs en in haar duel met Napoléon misrekende zij zich telkens opnieuw, zoodat zij zelf ten slotte de groote ramp van haar ballingschap over zich aftrok, waardoor zij elf jaar lang buiten Frankrijk was gebannen. In dien tijd doorkruist zij Europa ziek van verlangen naar Parijs en tegelijk in alle hoofdsteden der van Frankrijk onafhankelijke staten, strijdend en intrigeerend tegen den tyran, die haar had versmaad, haar persoonlijken vijand en tegelijkertijd de moordenaar der haar dierbare vrijheid.

Dit boek is vol van interessante bizonderheden, die allerlei personen en verhoudingen meer duidelijk maken. Het laat licht vallen op Napoléon en zijn broers, op Benjamin Constant, Bernadotte, Fouché Chateaubriand, madame Récamier en zooveel ande-

ren. Op haar ballingschaps-reizen wordt Madame de Staël overal met groote eer bejegend. Zij kan zich verheugen in de welwillendheid van keizer Alexander I, die haar als een politieke agent gebruikt. In Stockholm knoopt zij de oude vriendschappelijke relatie met Bernadotte weer aan, die het intusschen tot kroonprins van Zweden heeft gebracht. Zij heeft de illusie hem tot koning van Frankrijk te maken en hem op deze manier den gehaten tyran te doen verdringen. De Gascogner had echter te veel gezond verstand om zich aan het experiment te wagen en stelde zich tevreden met hetgeen hij reeds had bereikt.

In 1814 keert de bannelinge naar Frankrijk terug en bij het gevaar, dat het land bedreigt, kiest zij gedurende de honderd dagen met veel andere oude tegenstanders van het Keizerrijk de zijde van Napoléon, maar schreef tien dagen vóór Waterloo, toen de geheele situatie een tweeden val van het Keizerrijk voorspelde, aan Alexander I een brief, waarin aan den keizer van Rusland de meest hyperbolische lof wordt toegezwaaid en de keizer der Franschen ‘de man, dien wij verafschuwen’ wordt genoemd. Een daad, die haar weinig eer aandoet.

In zijn overpeinzingen op Sint Helena noemt Napoléon haar een zeer geestige vrouw, van groot talent, wat ongetwijfeld de waarheid is. Hoe onveranderlijk zijzelf overtuigd was van de voortreffelijkheid van haar verstand en haar bevattingsvermogen, blijkt uit het antwoord, dat zij gaf aan iemand, die gedurende haar verblijf in Duitschland had durven opwerpen, dat zij Goethe misschien niet goed begreep: ‘Mijnheer, ik begrijp alles wat verdient te worden begrepen; wat ik niet begrijp, bestaat niet.’

Dit zelfvertrouwen schijnt haar tijdgenooten eenigszins te hebben geïmponeerd.

F. Erens.

Stille nagedachtenis aan Hare Majesteit koningin Emma

Geen Sterver, waarom leeft dit vreemde Zijn van Schijnen, weet.
Elk is er tijdlijk mee verbonden en zwaar vraag 'k me in wíjde
Gelatenheid, waarom op eens zoo gansch er van ging scheiden
Dees lieflijk-hooge Vrouw, Die zacht maar krachtig al Haar leed

Om 't vreemd Gebeuren dezer tragische Aard verdroeg. Een kreet
Van diepe pijn aan Holland, dat Haar lieven blijft, ontglijden
Gaat, schoon Haar heilge Vreê dit niet verlangt, die sterk te strijden
Steeds wist onzichtbaar in Haar vleklooze Eigente. Diep-breed

Doorgolft thans alle goeden, nu Gij weekt, weemoedig lijden,
Want Gij, Vorstin, bezaat een geest, die goed kon zijn te al tijden.
Gij moest nu plots verzwinden en wie bleven voelen 't wreed.

Maar alle Laatren, ziende uw Beeltnis zullen weten blijde,
Dat Ge als Groot-Schuldloos-Pure steeds eenvoudig 't Fijne deedt
En heel uw Ziel als zegen over allen zacht blijft breiden.

WILLEM KLOOS.

Credo van een humanist door Dr. A.E. Thierens.

Een geliefd onderwerp in een tijdschrift te vinden is altijd een blijde verrassing. Het onderwerp *humanisme* is mij zeer lief en het artikel van Dr. Johannes Tielrooy in de *Nieuwe Gids* van Februari trok daarom onmiddellijk mijn aandacht en mijn warme belangstelling.

Dankbaar ben ik hem voor zijn meening, aan het einde uitgesproken, dat het humanisme 'bij voortgezette vertakking en verdieping der interpretatie, telkens weer aanleiding (kan) zijn tot een tegelijk wordend en vergaand, een oud en tevens nieuw, een relatief geldig, in één woord een menschelijk stelsel van gedachten omtrent hetgeen is.'

Daarop moge het mij vergund zijn, voort te gaan en een poging te doen tot interpretatie. In de eerste plaats van wat humanisme voor *mij* is, die zichzelf humanist gevoelt van geboorte. Een getuigenis dus ook. Een Credo.

Relatief - inderdaad. Geen enkele beschouwing of levensvisie van het wezen des geestelijken levens kan volstrekt zijn voor alle menschen, want *zij* zijn verschillend, hun instelling op het wezen des geestes is daarmee verschillend, zij spreken een verschillende taal en luisteren met verschillend oor. Zij verstaan elkaar niet en heel vaak nauwelijks zichzelf: dit blijkt wanneer men hun vraagt, wat zij eigenlijk verstaan onder en bedoelen met de woorden, die zij spreken. Dit is mij ook zoo duidelijk geworden, weer als zoo vaak, uit het artikel van Dr. Tielrooy, waar hij, zeer terecht overigens, de voorstellingen van het humanisme, gegeven door anders-denkenden, hier er daar ter sprake brengt.

Humanisme heeft altijd gestaan tegenover *scholastiek.* Humanisme schijnt wel in hoofdzaak de erfenis te zijn van Plato en de neoplatonische gedachten-leer, de scholastische wijsbegeerte in hoofdzaak het legaat van Aristoteles. Laat ik dit kort nader toelichten: Plato is de man van de ideeën-leer, die in haar wezen misschien het best geteekend wordt in één expressie door de humanist Bulwer Lytton in zijn mystische roman *Zanoni,* waar hij deze zeggen laat: *'Our opinions* (lees: *ideas*), *young man, are the angel-part of us, our actions the earthy'.* Dit sluit een dualisme in van de engel of hemelsche mensch versus aardsche, laat ons zeggen stoffelijke of demonische mensch, de dualiteit van engel/demon, die niet ten onrechte verlengd wordt in en analogie geacht moet worden van de groot-cosmische dualiteit God/Satan. Er is geen theologie, die dit eigenlijk gezegd ontkent of ontkennen kan, komt mij voor. Immers op deze dualiteit is de heele theologische levensleer en zedeleer gebouwd.

De neo-platonische gedachten-leer kenmerkt zich onder meer door het erkennen, aanvaarden en ten grondslag nemen van deze dualiteit, en ziet het leven op aarde als 'het spel van liefde en haat'. Heeft als andere grondslag, ook weer onder meer, dat 'gelijk kent slechts gelijk':.... zoo ten slotte, dat vuur kent slechts het Goddelijk Vuur en 'zoo kan een ziel pas het schoone zien, die zelf schoon geworden is'. Zoo kent het Goddelijke in de mensch ook slechts het Goddelijke in het Heelal. Indien niet de mensch in zichzelf de grondslag van het Goddelijke bevatte, zou hij die onmogelijk kunnen verstaan en zou het spreken daarover zinledig zijn. Evenals anderzijds het demonische, aardsche, concrete, beperkte, egoïste, boosaardige in anderen en in de wereld. Dat is de grondslag van het gebod: 'weerstaat den Booze niet', dat niet anders zeggen wil of bedoelen kan dan: schenkt geen aandacht aan de waarneming van dat demonische, aardsche, enz. enz. in Uw medemenschen en in de wereld, want gij hebt die waarnemingen niet noodig, zij zijn u niet nuttig, zij kunnen u geen goed doen, maar kwaad, want versterken het kwaad in u-zelf. De aristotelische leer van nauwkeurige waarneming moge goed zijn voor het beoefenen van de exacte wetenschappen, zij is dat allerminst op het gebied van de Christelijke godsdienst, die leert, geen aandacht aan het kwaad te schenken, den Booze niet te weerstaan. Nu is het merkwaardige van de theologen

en kerkleeraren van vele eeuwen - zij blijven hier ongenoemd - dat zij zich zoo vaak op Aristoteles beroepen hebben. Hebben zij de eigenlijke lijn van zijn leer wel begrepen? Het evenzeer eigenaardige van de humanisten is, dat zij zich immer beroepen hebben op hun geloof, hun onverdroten en nimmer verzwakt vertrouwen in het goede in de mensch. En dit is weer zuiver Christelijk - in de zin n.l. zooals de Leeraar en Stichter van het Christendom het *zelf* gegeven heeft, waar hij tot Petrus spreekt, die hem vraagt hoe vaak hij zijn vijand zal moeten vergiffenis schenken, 'niet zeven maal, maar zeven maal zeven', dat wil in mystieke taal zooveel zeggen als oneindig vaak, en spreekt daarmee duidelijk uit het vertrouwen in het immanente goed, het immanent Goddelijke in het menschelijk wezen. Anders toch zou dat vergiffenis schenken geen enkele redelijke zin herbergen.

Als een fout tegen de grondwet van het geloof - en van de magie, die op geloof gegrondvest is - wordt genoemd 'de duivelen uitdrijven met Belzebub', wat kwaad en daarom onnuttig of omgekeerd onnut en daarom verkeerd, moet heeten. Kwaad kunt gij alleen overwinnen met goed, is de essentieel Christelijke leer, duister alleen verdrijven door licht en niet door nog grooter duister.

Daarom is het een blijk van volmaakt misverstand, wanneer onze tegenvoeters spreken van een antithese tusschen humanisme en godsdienst, of, sterker nog misschien, tusschen humanisme en Christendom, want het humanisme is essentieel godsdienstig en volgens de humanist is zijn levensvisie het essentieele in de godsdienst. N.l. door zijn *voorstelling* en *beleving* van het *immanente.*

De antithese ligt tusschen humanisme en scholastiek, tusschen immanentie God's en transcendentie God's. En daarover gaat de strijd in de heele Christen-wereld tot nu toe. Het wordt tijd, dat die strijd tot een einde komt, en waar men elkaar niet moge verstaan omdat het oor anders ligt en de taal niet de zelfde is, dat men elkaar daar eerbiedige.

Nu spreekt het vanzelf, dat evenmin als alle Roomsch-Katholieken, Calvinisten, Mahomedanen, Joden, enz. enz. in hun persoonlijk temperament en hun individueel beleven, het zelfde voelen, denken en beleven, ook in het humanisme zich temperament en individualiteit van de persoonlijke mensch weer schakeeringen aanmeet en dat men niet kan zegen: ziet, dit of dat is nu *het* humanisme, wanneer

men een persoonlijke uiting ontmoet. Alleen algemeene grondlijnen en beginselen kunnen beslissend zijn voor de essentieele beteekenis. Alleen door zooveel mogelijk wiskundig zuiver gezegde stellingen kan men hopen en mag men eenigermate verwachten, die andersdenkenden en anders-hoorenden te doen verstaan, wat wij bedoelen.

Is humanisme gegrond op immanentie van het Goddelijke, dat is het Goede, in de mensch, dan volgt daaruit immers vanzelf het vertrouwen daarop, en dan is daarvan weer een even natuurlijk gevolg een algemeene menschenliefde. Die wordt dan zoo vaak door tegenvoeters genoemd als in strijd met de liefde tot God. Maar dat is toch een misverstand, want het is de reproductie, de immer weer herhaalde verschijning van wat ons is medegedeeld, *per evangelium,* dat 'God alzoo lief gehad heeft de wereld....' enz. God in de mensch spreekt tot God maar ook tot 'de wereld' in de andere mensch en heeft die andere mensch lief om de zelfde reden als dat God de wereld heeft liefgehad en daaraan 'Zijn eenig geboren Zoon' gegeven heeft. God in de mensch schenkt aan 'de wereld' in de andere mensch, en aan de wereld in zichzelf in de eerste plaats, die liefde, die het licht is voor de menschen, dat de duisternis verdrijft uit de menschen. Dit is voor de humanist de werkelijkheid van het Christelijk geloof, dat niet eens meer beperkt blijft, volgens hem, tot degenen, die zich bepaaldelijk stempelen met den naam van volgers van deze Christelijke leering, maar tot álle menschen, die aldus doen en zijn.

Geen duidelijker voorbeeld is in ons goede Nederland daarvan te vinden dan dat van de laatste bisschop der Boheemsche Broeders, Johann Amos Comenius, die hier onder ons geleefd heeft en gestorven is en die als een volmaakt model van een humanist immer gegolden heeft en kan blijven gelden. Hij, die zijn heele leven toewijdde aan het aankweeken van 'het eene noodige'[1] zegt: - ik citeer uit de Duitsche uitgave door de Comenius-Gesellschaft te Berlijn -:

'Brüder nenne ich alle, die Jesu Namen anrufen. Brüder nenne ich meine Blutsverwanten, das ganze Menschengeschlecht, dass auf der Erde wohnt. Brüderschaft und Einheit sind dasselbe, denn sie sind das Ebenbild Gottes und Gott ist ein Wesen und doch alles, er ist alles und doch eines....'

1) Zie Dr. Keller's voorrede bij Comenius' *Unum Necessarium.*

Wat zulk een sterk cement van verbinding is in de mensch met zijn medemenschen, kan toch niet anders genoemd worden dan inwezenlijk *religieus,* zoodat de uitdrukking 'religieus humanisme' een pleonasme is, dat wij te wijten hebben aan de, hoewel goedbedoelde, toch zeer karakter-zwakke pogingen van wel-meenende humanisten, om zich te onderscheiden van zich eveneens humanisten noemende rationalisten of materialisten. Al moet erkend worden, dat veel van de rationalistische en materialistische leekenmoraal ontleend werd aan het humanisme. Geen slechte grondslag overigens.

'Vage geboden kunnen niet anders dan falen', zegt Dr. Johannes Tielrooy zeer terecht - maar het eene gebod, dat door de Stichter van het Christendom, die niet onder verdenking valt van ongodsdienstigheid, gegeven werd, is: 'dat gij elkander liefhebt'. Dit is allerminst vaag en is het grondkenmerk van het humanisme. Het houdt zich niet bepaald bezig met historisch en psychologisch onderzoek, maar spreekt tot de onmiddellijkheid van ons menschelijk bewustzijn van goed en kwaad. Deze groote Meester, die de humanisten zoo graag als de hunne beschouwen - misschien beschouwen niet alle humanisten hem als de eenige - hield geen vertoogen van historische of psychologische aard. Maar hij sprak tot de immanentie, hij vertrouwde onberedeneerd en ongemotiveerd en niet wetenschappelijk toegelicht, doch *zonder meer,* op het goed verstaan van zijn leerlingen en overige hoorders.

Inderdaad is het humanisme, welks aanhangers de leer der immanentie boven alles stellen, in verdenking gebracht van oppervlakkigheid. Het is geschied. Maar dit diepste wezen kan ook immers niet getoond worden, het is niet tastbaar, het is zelfs niet beredeneerbaar, niet wetenschappelijk te bewijzen, zou men bijna geneigd zijn te zeggen. Maar uit de Christelijke leer zelf valt het onmiddellijk te bewijzen.

Het kan wel waar zijn, wat Dr. Tielrooy veronderstelt, waar hij zegt:

'Het voornaamste en, naar het schijnt, het eenige christelijke gebod waaromtrent de vrijzinnig-Protestantsche humanisten het onderling nog eens zijn, is n.l. het gebod der liefde.'.

Maar dit was het éénige, dat gegeven werd en het eenige noodige. Indien wij ons daar eens over konden beraden en eens een internationale en inter-religieuse conferentie konden beleggen, om het er

over ééns te worden. Als wij eens de godsdienst-vrede konden sluiten op de heele wereld, misschien ware dat het voorspel in de hemel van het spel van een ware volkenbond op aarde.

Het zou den humanisten zeer lief zijn. Het zou hun levens-visie uitspreken, zoo duidelijk en onmiskenbaar als nog nimmer gebeurd is. Het zou een daad van werkelijk Christendom zijn.

Over Comenius' leven en denken vindt men veel gezegd in het *Allgemeines Handbuch der Freimaurerei* (Lenning's Encyclopaedie, 1er Band, pag. 185), waaruit ik citeer zijn, Comeniu's, zeggen dat:

'Selbst ein Jude, Türke, Heide diese Schrift ungekränkt lesen möge.' Sein Vorhaben ist 'dem Menschengeschlechte sein ganzes Heil zu zeugen', welches sich gründe auf 'Weisheit, Frommigkeit, und Friede und Ruhe des Lebens.' 'Wir sollen von der getrennten Vielheit zur Einheit, von den vielen Verwirrungen zur Einfachkeit, von den Gewaltthätigkeiten zu der angeboren Freiheit zurrückkehren.' 'Wir müssen auf den wahrhaft königlichen, ja Göttlichen, öffentlichen, noch unversuchten Wege des Lichts, des Friedens und der Sicherheit zurückkehren, auf den Weg der Einheit, Einfachkeit und Freiwilligkeit.' (Dit uit zijn *Panegersia,* die hij zelf noemt 'eine allgemeine, der Menschheit gewidmete Beratung über die Verbesserung der menschlichen Dinge.')

'In seiner *Pansophia* spricht er von einem 'Tempel der Weisheit nach den Urbegriffen, Normen, Gesetzen des höchsten Baumeisters, Gottes selbst zu erbauen' und fügt hinzu: 'Weil aber dieses Werk nicht nur den Christen nützen soll, sondern allen, die als Menschen geboren sind, so dass es auch zur Erleuchtung und Ueberführung der Ungläubigen Kraft habe, so würde es vielleicht noch passender menschliche Pansophia genannt werden können.'

Een andere kenbron voor deze groote humanist en voor het wezen van het humanisme, dat in hem een zijner reinste apostelen vindt, is *Comenius, sein Leben und sein Werk,* voorrede tot de Duitsche uitgave van *Unum Necessarium,* door (wijlen) Dr. Ludwig Keller te Berlijn. Daarin zegt Dr. Keller - een groot humanist in zijn tijd en zijn land:

'Die Grundgedanke der Humanität - Comenius selbst gebraucht gern diesen Ausdruck, wenn er den Inbegriff seines Strebens bezeichnen will - ist der Glaube an den unendlichen Wert den jede Menschenseele, wie verkümmert sie auch sei, vor Gottes Auge

besitzt. Ein Funken des ewigen Lichts - so sagt die Glaubenslehre des Humanismus - schlummert in jedem Menschenherzen und dieser Funke kann durch die Erziehung zu stufenweiser Entwicklung gebracht werden. Diese Ueberzeugungen hatten die altevangelischen Gemeinden auch in der Zeit festgehalten, wo die Lehre der herrschenden Richtungen die absolute Verderbtheit der menschlichen Natur und den Mangel sittlicher Anlagen im Menschen zu betonen pflegte. Nach der Lehre der Scholastik stand dem himmlichen Reiche Gottes, in welchem Gott in Ueberweltlichkeit thronte, ein Reich der Finsternisse in der Welt und dem Menschen entgegen: eine Entwicklung der Menschheit mit Hilfe des das All durch-dringenden göttlichen Geistes gab es nicht.'

'Der Kampf um die Erziehung, die mit der Förderung der Schulen sofern letztere Lehranstalten im engeren Sinn sind, nicht zusammenfällt, ist ein Stück des Kampfes um die Weltanschauung.'

Een ander bekend humanist is Francis Bacon van Verulam, die in zijn *Nova Atlantis* een toekomstdroom schetste van een humanistische samenleving, uitgaande van een kern, gezeteld in het instituut, dat hij aanduidde met de naam *Salomo's huis.*

Geestverwanten van Francis Bacon in Engeland in de tijd dier groote geestelijke ontwaking, die met het uiterlijk verschijnsel gepaard gaat, dat men Reformatie noemt, en een eeuw omstreeks daarna nog, zijn Milton met zijn *Paradise Lost* en Pope met zijn *Essay on Man.* 'Pope dealt with the question of God in Nature and the world of Man', zegt de inleider tot een uitgaafje van deze *Essay,* Henry Morley. 'And when his closing Hymn was condemned as the freethinker's hymn, its censurors surely forgot that their arguments against it would equally apply to the Lord's Prayer of which it is, in some degree, a paraphrase.'

Vrij denken was immers een gruwel in de oogen van hen, die zich die vrijheid niet meenden te mogen veroorloven op godsdienstig gebied.

'Vrijheid van denken met orde van handelen; afkeer van de gemeenschapszin doodende partijschappen en zinledige leuzen, dat is het wat de Nederlander van zijn vorsten, de Oranjes, leeren kan en leeren moet', schrijft Mr. B.C.J. Loder als inleidend woord tot het boekwerk, dat onder de titel *Wilmelmus van Nassauwe* verleden jaar door het Dietsch Studentenverbond is uitgegeven en opgedragen

aan Juliana van Oranje. Daarmee is het wezenlijk karaker van Prins Willem duidelijk en volstrekt rechtvaardig gekenmerkt. Zijn afkeer van tyrannie, zijn eerbied voor alle richtingen van godsdienstig denken en zijn groote verdraagzaamheid zullen hem nòg meer eeren wellicht, dan dat hij de onafhankelijkheid van het Nederlandsche volk voor al deze eeuwen verzekerd heeft. Die eigenschappen kenmerken hem als humanist. De humanist heeft dat vertrouwen in het goede in de mensch immers, dat noodwendig leiden moet tot verdraagzaamheid. Zijn volstrekt geloof in de immanentie God's noodzaakt hem vanzelf tot erkenning van alle concrete uitingen van godsdienst-zin en -bedoeling. Volgens de onderzoekingen van Dr. Ludwig Keller bestond tegen het laatste vierde deel van de 16e eeuw en in het begin van de 17e over geheel West en Midden Europa een verbond, waarvan Prins Willem I, alsook de Rijkskanselier van Zweden Oxenstierna en zijn Koning Gustaaf, vele Duitsche vorsten en de Engelschman Francis Bacon, de Nederlander Hugo de Groot, de Bohemer Comenius, de Fransche admiraal de Coligny, schoonvader van Prins Willem I, lid waren: een humanistisch verbond. Dat de Reformatie tenslotte aan Luther en aan Calvijn de massa toewees, is evenmin verwonderlijk als dat de revolutionaire massa's stonden achter de publieke redenaars Camille Desmoulins en Marat, terwijl een fijnzinnige Bailly op de achtergrond gedrongen werd. Dit geschiedt immer zoolang de immanentie God's met zijn verdraagzaamheid en zachtmoedigheid nog niet vanzelf aanspreekt in het gemoed van de massa op zoo krachtige wijze, dat in de massa het geloof aan het eene noodige overstemmen zal de bedenksels en mentale constructies van theologanten zoowel als van volkmenners.

Voorwaar, Busken Huet had wel gelijk, toen hij ons Nederlanders noemde het ‘volk van theologanten’. Maar niettegenstaande alle kerkelijke twisten, die op onze bodem zijn uitgevochten, alle onverdraagzaamheid, die wij onder elkaar aan den dag leggen zoo vaak, zijn wij toch ook tot één volk gesmeed door de humanist Prins Willem van Oranje. En hebben wij hem lief. En zijn wij met onze eerbied voor het asylrecht een humanistisch volk.

Het verschrikkelijke huis door Jeanne Reyneke van Stuwe.

Eugénie Wilstede kwam dien middag thuis, als iemand, die in diepe, diepe gedachten verkeert.

Toen zij de deur van de kamer opende, waar altijd de namiddagthee werd gebruikt, klonk haar aanstonds de scherpe stem van haar oudste zuster Ariane, die ‘de week’ had, tegemoet:

- Ja, nu is er geen thee meer, je komt zòò laat!

- Als je ook zóó laat komt! viel de tweede zuster, Bertha, haar bij, met hatelijke nieuwsgierigheid Eugénie bekijkende, en tegelijk alsof zij tevreden was, dat Eugénie haar thee zou missen, nu zij zoo lang was uitgebleven, en, wie weet, wat voor gezelligs had beleefd!

- 't Is niets, zei Eugénie. En, zooals zij wel had verwacht, kwamen de gretige vragen harer zusters:

- Waar ben je geweest?

- Heb je ergens thee gedronken?

- Bij wie? met wie? Met Eline, of Suze, of....?

- Vertèl dan toch eens iets!

De moeder alleen sloeg stilzwijgend haar dochter gade. Er was iets, wat Eugénie geheel vervulde. Was het iets goeds? was het iets kwaads? Dat kon zij onmogelijk uit Eugénie's houding opmaken. Wat kon er gebeurd zijn dat het meisje zoo ontzaglijk bezig hield? Zij wilde niets vragen, zij wachtte geduldig.... zooals zij altijd had gedaan.

In dit huis, ‘dit verschrikkelijke huis’, zooals tot haar diepe gegriefdheid de meisjes hun thuis gewend waren te noemen,

heerschte altijd en bij alles een hatende, vijandige toon. Zij, als moeder, die de oorzaak van het lijden harer dochters begreep; de ongetrouwd geblevenen, die, door den toevalligen wil van het lot, buiten de wereld waren gesteld, en achter het leven leefden, - verontschuldigde in haar zelve hun ondragelijk humeur, hun ongemotiveerde verwijten, hun alles-kwalijk-nemen, hun drift en hun sarcasme; en zij verdedigde hen tegen elkaar, als zij in hun bittere, bijtende, brandende jalouzie, elkaar het kleinste genoegen misgunden.

O, ja, ach.... het wàs hier een verschrikkelijk huis.

Geen dag ging er voorbij, dat er hier geen tranen werden gestort, geen tranen van machtelooze vertwijfeling door hààr; geen tranen van woede, wanhoop, boosaardigheid of jaloerschheid, door Ariane, Bertha en Eugénie.

Zij, de moeder, voelde zich te zwak, om verandering in de algemeene stemming te brengen. Alles had ze geprobeerd, dat kon ze met de hand op het hart bezweren, - maar.... alles vergeefs.

Als zij schuchter opperde, of de meisjes niet eens iets konden aanpakken, - er was toch zooveel maatschappelijke nood, - er kon altijd wel iets worden gevonden in werken van liefdadigheid bijvoorbeeld.... dan werd ze zòò ironisch uitgehoond, dat zij verschrikt zweeg. Een gezelschap dan, om gezamenlijk mooie boeken te lezen.... of een tooneelstuk in verschillende rollen te verdeelen.... of om te handwerken, of muziek te maken, of te bridgen desnoods....? dan zagen zij haar aan, met oogen die vlamden van haat, en vroegen, wìe zij daarvoor moesten uitnoodigen? en ja, zij kenden immers geen anderen, dan meisjes, die ook buiten de wereld stonden, vergetenen, verlorenen, als zij.... En zij vroegen sarcastisch, of het een pleizier zou wezen, om geregeld te vertoeven in een collectie oude jongejuffrouwen, die elkaar niets nieuws te vertellen hadden, en elkander het licht in de oogen niet gunden?....

Moedeloos vouwde zij dan de handen in den schoot, en prevelde iets van hun ‘voorrechten’.... zij waren gezond en vrij en onafhankelijk.... Maar Ariane, de felle, riep direct:

En wat baat 't een schipbreukeling, die op een eiland verhongert, dat daar zooveel mooie bloemen bloeien en de hemel zoo

blauw is en er een vogel zoo prachtig zingt? Dan haalde zij haar schouders op in een machteloos gebaar, en zweeg in een noodzakelijke, doch smartelijke berusting....

De maaltijd verliep in een gespannen, onheimelijke stilte.

Eugénie, die bijna niets at, werd bestookt door de vorschende blikken harer zusters, die al opgewondener werden door haar halsstarrige koppigheid, om niets te vertellen. Zoo vreemd zag Eugénie er uit; bleek en strak en met neergeslagen oogen.... O, zij hadden haar het geheim wel willen ontwringen, - en telkens moesten zij zich inhouden, om haar niet door elkaar te schudden, en toe te schreeuwen: wat hèb je! is er een onheil gebeurd, verheug ons dan met het verslag.... heb je iets goeds ondervonden, gil je triomf dan uit!.... maar een laatste reste van trots gebood hun in dit opzicht zelfbedwang.

Na het eten volgde Eugénie haar moeder naar haar kamer. Met een zucht zonk zij neer op een stoel bij den haard.

- Ik moet U wat zeggen, moeder.

- Ja? vroeg de moeder vol belangstelling en verwachting. En ineens zeide Eugénie het:

- Johan van Oven heeft me ten huwelijk gevraagd.

- O! kind! riep de moeder in opgetogen vreugd. Wat een geluk voor je.... wat ben ik blij.... wat ben ik onnoemelijk blij!....

- Geluk voor mij....? herhaalde Eugénie mat

- Ja?.... niet? vroeg de moeder gretig. Je gaat een prettige toekomst tegemoet.... je zal een eigen huis hebben.... een eigen gezin....

- Maar.... zei Eugénie gesmoord, als.... als ik....

- Als jij....?

- Als ik nu niet van hem houd?.... zei Eugénie, en alsof het haar pijn deed, dit te moeten zeggen.

- Ah! zei de moeder, en het was als slaakte zij een kreet.

Johan van Oven was de leelijke, onbeduidende broer van een hunner ‘vriendinnen’, die werkzaam was in een ook onbeduidende positie. Te leelijk was hij, te onbeduidend, dan dat één der meisjes uit hun kring ooit in ernst aan hem zou hebben gedacht. Hij kwam iemand nooit in de hersenen op, - en nu opeens kreeg hij een bizondere belangrijkheid als huwelijkspretendent.

- Ik heb bedenktijd gevraagd tot morgen, zei Eugénie. Want....

De moeder luisterde stilzwijgend toe. Zij wilde geen enkelen invloed uitoefenen op het besluit harer dochter.

- Hij ontmoette me vanmiddag en liep met me op. En toen zei hij 't. Dat hij van me hield, en of ik zijn vrouw wilde worden. En ik.... ik weet niet, wat er met me gebeurde, moeder. 't Was of er een zwaarte op me viel.... en aan dien druk ben ik nu nog niet ontkomen. Waarom zult U vragen? Ja, waarom.... Omdat.... zij zocht naar woorden, omdat.... ik nu plotseling voor een keuze word gesteld, die te moeilijk voor me is....

- Moeder! barstte ze eensklaps uit, als ik hem neem, dan doe ik dat, om te ontkomen aan dit verschrikkelijke huis, aan de hèl van dit huis!....

De moeder huiverde. Haar keel werd beklemd. En met sidderende vingers greep zij de hand harer dochter. Maar Eugénie maakte zich zachtjes los, en stond op.

- Ik ga nu naar mijn kamer, moeder, om na te denken tot morgenochtend. Vertel u aan de anderen het nieuws.

- Kind, waagde de moeder. Als je niet van hem houdt, dan.... dan mag je toch niet ja zeggen, alleen, om....

- Ik weet het, zei Eugénie stil. Ik weet alles, maar ik wil nadenken, moeder.

Toen mevrouw Wilstede het nieuws aan de, in schrijnend ongeduld wachtende meisjes vertelde, begreep zij volkomen, waarom Eugénie had geschroomd, dit zelve te doen.

- Wat?! vroeg Ariane dreigend. Eugénie.... de jongste van ons drieën.... heeft een aanzoek gehad? En Bertha's gezicht vertrok zich, alsof zij zou uitbreken in tranen.

- O! zei Ariane, met op elkaar gebeten tanden, de ellende, de vernedering, om je jongste zustertje te zien vóorgaan!

- Ach, zei Bertha en brak uit in een jammerlijke klacht, zij!.... Waarom *zij*.... waarom *zij*....? Zij zal trouwen en een eigen woning hebben.... o, die woning in te richten, wat een heerlijkheid op zichzelf.... en een man te krijgen die van je houdt, die je op de handen draagt, die je dankbaar is voor

't geluk, dat je hem geeft.... o, wat een vooruitzicht, wat een onzegbare blijdschap.... en Eugénie.... je merkt niets aan haar.... zij schreeuwt het niet uit van geluk!....

- Ze durft niet! hoonde Ariane. Ze dacht dat wij jaloersch zouden zijn. Haha, jaloersch op dien leelijken, onbeduidenden....

- Dat moet je niet zeggen, klaagde Bertha. Johan mag dan niet mooi wezen, maar hij heeft 'n *goed* gezicht.... hij is heelemaal een goed mensch, en zoo in-degelijk, zoo soliede....

- Ja, wat dat betreft, dat is zoo, viel Ariane haar in de rede, Johan zal Eugénie een hemel op aarde bereiden, haar in alles haar zin geven, ze zal kunnen doen wat ze wil met dien sul van een jongen, zei ze, en haar stem trilde van minachting en afgunst tegelijk.

- Dus morgen hebben wij een verloving in huis, snikte Bertha. En heimelijk dacht ze: Was ik maar dood, dat ik het geluk van mijn jongere zuster niet hoefde te zien....

- Zorgt U dan maar voor een aardig feest, moeder, zei Ariane met giftig sarcasme. 't Gemeste kalf mag heusch wel worden geslacht voor uw *eersten* schoonzoon. Haah, lachte zij hard. Dat u dat nog mag beleven, moeder! van harte gelukgewenscht met deze onverwachte buitenkans!

- Eugénie van Oven-Wilstede plaagde Bertha zichzelf. Mevrouw van Oven.... ik *zie* haar visitekaartjes al....

- En dan mogen wij bij haar op bezoek komen, en moeten al haar hebben en houden prijzen, en lachen en vriendelijk zijn....

- O, dat houd ik niet uit, kreunde Bertha. Ik zal me niet goed kunnen houden. Aldoor zal ik moeten denken: waarom zij.... waarom juist zij.... Ja, 't is onbegrijpelijk, waarom Johan juist háar heeft gekozen.... Hij kende ons alle drie al zoo lang, en hij was tegen ons allen altijd precies hetzelfde.... Ik heb nooit gemerkt dat hij Eugénie boven ons uitverkoor.

- Dat deed hij ook niet, bitste Ariane. Maar zij.... ze zal hem hebben aangemoedigd! riep ze opeens, en lachte schril. Wie weet heeft ze hem zelf niet ten huwelijk gevraagd!!

De moeder die zich voelde als in een stormende onheilsvlaag, had stil zitten schreien, machteloos. Maar nu moest zij Eugénie verdedigen die, zij begreep het zoo goed, zich niet sterk genoeg had gevoeld om haar zusters te braveeren.

- Kinderen, zei ze, we weten nog niet eens of Eugénie Johan's aanzoek accepteeren zal. Ze zei tegen mij, dat ze het zelf nog niet wist.

- Wat? lachte Ariane bruut, ze zal zich zoo'n toekomst laten ontgaan?

- Ze hoeft niet te wachten op een betere kans, smaalde Bertha.

- Och, wat een aanstelster, berispte Ariane. Natuurlijk grijpt ze deze kans met beide handen aan.

- Ze heeft tot morgen bedenktijd gevraagd....

- Nu ja, voor den vorm!.... Wat een comediante! Bah! wat een maatschappelijke onnatuurlijkheid....

- Denkt ze er misschien over om neen te zeggen? vroeg Bertha met een zweem van hoop.

- 't Zou best kunnen zijn, dacht de moeder. Ze was heelemaal niet blij, eer gedrukt.

- Is ze gek? viel Ariane ruw uit. Ik weet niet wat ze dan verlangt, zeker een prins van den bloede, spotte ze schamper.

- Inplaats van dat ze trotsch is op haar verovering....

Och, maar ze zegt natuurlijk ja! riep Ariane. Waarom zou ze niet? 't Is een lot uit de loterij. Een brave man, met een goed bestaan....

- Zoo schitterend is dat niet, dat bestaan, zei Bertha.

- Goed genoeg voor hààr, hoor!.... Morgen mogen we de bruid feliciteeren en haar nederig onze hulde brengen! en bij deze voorstelling van zaken werd Ariane's stem zoo hoog en vlijmend fel, dat haar moeder radeloos dacht:

Hoe moet het gaan, wat staat ons nog te wachten.... Ach, was dit maar nooit gebeurd. Wat geluk beteekent voor de één, maakt de twee anderen rampzalig. En, *beteekent* het geluk voor Eugénie? arm kind.... arme kinderen.... en ik.... arme moeder....

* * *

Beteekende dit aanzoek geluk voor Eugénie?

Als een slaapwandelaarster was zij op haar eigen kamer aangeland, en bleef er verdwaasd in het duister staan.

Wat was er toch met haar gebeurd, dat haar zoo miserabel maakte, zoo lam, zoo geslagen?

Ze voelde zich als een gevangen vogel, voor wie het deurtje van de kooi onverwacht wordt open gezet. Het eerste élan van den vogel is: zich naar buiten te storten in de open lucht, snakkend naar vrijheid en zonneschijn....

Maar.... helaas.... dan ziet hij, dat hem alleen den weg is opengesteld naar een andere kooi.... naar een nog nauwere en oncomfortabeler kooi, en.... hij duikt ontsteld terug, en is bang.

Werktuigelijk maakte ze licht, en zette zich neer in een stoel, als zwaar vermoeid.

Ja, zij was bang.

Maar wáárvoor was zij bang? Zij was toch vrij in haar keus. En niemand kon haar dwingen.... haar neen.... haar ja.... hing uitsluitend af van háár....

Maar dat wás het juist. Zij werd op vreeselijke wijze geslingerd tusschen twijfel en onzekerheid.

Als zij ja zei, wat dan?

Als ze neen zei, wat dan?

Het scheen haar of alles rondom haar veranderd was, en of zij nergens houvast meer had. Alsof zij al niet langer behoorde tot dit huis, dit verschrikkelijke huis.... en toch niet wist, of haar nieuwe huis nog niet veel verschrikkelijker zou zijn?....

Zij haatte haar omgeving, en ja, ook haar zusters haatte zij. Zij haatte haar onvrijheid, het van alles rekenschap moeten geven, van haar daden, van haar gedachten zelfs.... zij haatte het bespied worden en uitgehoord worden.... Zij haatte het onophoudelijk krakeel en waarin zij elken dag toch opnieuw weer werd meegesleept.... Nooit heerschte er harmonie in dit verschrikkelijke huis, waar de zusters op elkander hun ontevredenheid en teleurstellingen wreekten.... nooit werden de gesprekken gevoerd in een gemoedelijken toon.... Dadelijk bij het minste woord, begon er in hen een onrust te gisten, die alles in hun ziel omwoelde en naar boven bracht; in ieders stem was een verborgen vijandigheid, die gemelijk en norsch, bij de geringste aanleiding naar buiten kwam; zij wantrouwden elkaar, zij verdachten elkaar, zij hadden voortdurend over iets rancune tegen elkaar, en van rust in huis, van een prettige overeenstemming, was nimmer sprake.

Toen zij nog jonger en onstuimiger was, had zij er wel eens over gedacht er uit te gaan. Maar hoe? Waarheen? Een betrekking ergens aannemen bij kinderen? of voor de huishouding? Ondergeschikt te wezen stond haar niet aan, vooral niet, daar het niet noodig was. Zich in iets bekwamen? Och, voor studie had zij geen hoofd en geen energie. Gaan reizen?.... Alleen? Altijd alleen, dat zou haar immers nooit bevallen....

Zij bleef vastgeklemd in den sleur. En de tijd ging voorbij. Zij was nu op weg oud te worden en het was geheel ongemerkt gegaan....

En nu.... was er uitkomst gekomen. Waarom dan juichte ze niet van dankbaarheid, en snikte zij het van blijdschap niet uit? Waarom niet?.... Omdat de gedachte aan een huwelijk met Johan van Oven haar benauwde, want als een looden last op haar neer was gevallen.

Altijd met hem samen, terwijl zij niet van hem hield.... eeuwig aan hem verbonden, onverbreekbaar aan hem gekoppeld, terwijl zij niet van hem hield.... O, zij kon dat niet! zij kon dat niet!.... Maar.... wat dan?

In wanhoop omklemde zij haar hoofd met haar beide handen. Het bonsde in haar slapen met koortsige kracht.... Hoe langer zij peinsde, hoe ellendiger zij zich ging voelen. Want....

In haar tegenwoordige leven voelde zij zich diep rampzalig.

In een leven met Johan, dat wist zij, zou zij zich ook diep rampzalig voelen. En.... als zij hem afwees.... hoe zou het dan met haar gaan? Zij kon dan niet meer terugvallen in haar vroegeren doffen staat, waarvan de troosteloosheid allengs tot een harde, kille berusting was verstard. Neen! Zij zou dan wezen als eene, die onbarmhartig is wakker geschud uit een bewusteloozen slaap, en nu nooit meer terug keeren kan tot de genade der gevoellooze resignatie. Neen! als zij hem afwees, Johan, - zij voelde dat als een gloeiende pijn in haar borst - dan.... zou zij haar heele verdere leven dien stap betreuren, en spijt hebben, haar laatste, haar eenige kans te hebben afgewezen, en bloedige tranen weenen van berouw, omdat zij het noodlot der ontbering over haar eigen hoofd had gehaald....

O, steunde zij, in een overweldigend gevoel van afkeer, ik kan niet leven meer.

Even bleef zij zitten als in den ban van een dwanggedachte.... en toen kwam er langzaam, langzaam een glimlach om haar lippen glijden.

Maar zij behoefde toch niet langer te leven dan zij zelve verkoos? Een paar veronal poeders die zij dikwijls tegen haar slapeloosheid gebruikte, en.... zij was verlost.

Zij bleef roerloos zitten; een diepe zucht van verlichting had haar hoofd achterover doen zinken tegen de leuning van haar stoel.

Inslapen.... voor goed.

Van niets meer weten. Niets meer van aardschen onlust en strijd. Bevrijd te wezen uit dit verschrikkelijke huis, dat haar altijd als een kerker had gekneld. O! inslapen in de veiligheid en den vrede van het onbewuste.... vrij.... voor eeuwig vrij....

Het denkbeeld lokte haar, lokte haar....

Zij was op de aarde een overbodige. Evenals Ariane en Bertha dat waren. Het meedoogenlooze toeval had hen tezamen gebracht met hun allerongelukkigste moeder. Zij, de in vele opzichten maatschappelijk bevoorrechten, leefden als weerlooze slachtoffers in een hel....

Neen, neen.... zij maakte een gebaar met de handen van walgenden weerzin, als duwde zij het leven van zich weg.... Neen, nooit meer de kijvende stemmen hooren, neen! - nooit meer de oogen te zien flonkeren van vurigen haat! Neen! nooit meer den machteloozen lijdensstrijd harer moeder bij te wonen.... Neen, niet meer achtervolgd te worden om een beslissing die het haar onmogelijk was te nemen, omdat haar ‘Ja’ evenals haar ‘Neen’ gelijkelijk fataal voor haar wezen zou....

O, rust!.... voor eeuwig rust, en stilte.... en stilte.... en stilte....

* ⁎ *

In luidruchtige ontsteltenis kreten Ariane en Bertha hun onbeschrijflijke verbazing uit tegenover de oude, gebroken vrouw, die hun moeder was.

- Werd ze plotseling krankzinnig?

Juist nu, op 't hoogtepunt van haar leven?....

- 't Was toch zeker niet expres? fluisterde Bertha, nu zij *deze* glorie ondervond? en nog was er een klank van benijding in haar stem.

- Zij.... ze wist niet wat ze moest doen.... zei de moeder met haar afgebroken, bevende stem. Ze kon niet ja zeggen, en ze kon niet neen zeggen.... en.... ach, ik begrijp haar.... het werd haar te zwaar.

- Kon ze niet ja zeggen? dan zei ze neen! zei Ariane met haar harde beslistheid. En als ze neen had gezegd....

- O, wat zouden we dan *goed* voor haar zijn geweest, schreide Bertha, alsof zij er om treurde, die goedheid niet in practijk te kunnen brengen. Nietwaar, Ariane....? Gisteravond hebben we er nog lang en breed over gepraat.... We hadden iets bedacht, als ze neen had gezegd, en dus bij ons gebleven was.... We waren op 't idee gekomen om hier in de buurt een klein Montessori-klasje te stichten; we houden alle drie veel van kinderen, we hadden dan wat bezigheid, en bij onze kennissen bestaat er wel behoefte aan zoo iets....

- Ja, zei Ariane en we hadden ons voorgenomen,.... *als* ze neen zou hebben gezegd - wat liever, wat verdraagzamer tegen elkaar te zijn, en een wat gezelliger toon in huis te brengen.

Te laat, te laat.... kreunde het in de moeder. Ach, zou het deze twee zóóveel voldoening hebben gegeven, als Eugénie het geluk van de hand had gewezen....

Zij schudde in smartelijken weemoed het hoofd. Hoe vreeselijk, hoe ontzettend was het leven. Als het je niet knauwde met uiterlijke funeste gebeuringen, dan liet het *in* je zulke aangrijpende processen geschieden, dat je naar den dood als uiteindelijke verlossing greep....

Eugénie.... Eugénie.... ben ik tegenover jou te kort geschoten kind? Maar ik was onmachtig. Ik *heb* je niet kunnen helpen.... ach, geloof me.... al had ik het zoo zielsgraag gewild.

En aldoor dreunden haar Eugénies woorden door het vertwijfelde brein: als ik hem neem, dan doe ik dat, om te ontsnappen aan dit verschrikkelijke huis....

En haar hoofd zakte diep in haar handen neer, terwijl zij dacht: Arm kind, arm kind, - nu ben je tóch ontkomen aan dit verschrikkelijke huis.... O, God, arm kind.... of moet ik nu zeggen: gelukkig.... *gelukkig* kind?....

Honden-tentoonstelling door Maria Favai-Kievits.

De atmosfeer op het overdekte terras dat op het strand gebouwd is, is als die welke men zou veronderstellen in een vredespaleis. Een vroolijke, zonnige atmosfeer, welwillende stemgeluiden in vele talen, een hoffelijk en algemeen converseeren en groeten, kortom 'Pax nobis'.

Het materiaal waaruit het terras bestaat is echter niet zoo hecht als dat van echte vredespaleizen, waar menschen te zamen komen om over vrede te twisten; het bestaat niet uit marmer, steen en ijzer, maar uit hout, matten en zeildoek, het is vergankelijk als de vrede zelve. Daar dit onderwerp echter niet op het program staat, viert het er spontaan hoogtij.

De broederschap onder de menschen ontstond hier door hun gemeenschappelijke liefde voor het dier.

Op het terras is namelijk een hondententoonstelling. Er zijn ook enkele Siameesche poesen, maar die werden niet officieel uitgenoodigd, ze zijn er als visschen op het droge en vinden weinig belangstelling.

De menschen, die hier te zamen zijn gekomen, komen er voor den vriend van den mensch, die den mensch volkomen begrijpt en die door den mensch nooit volkomen begrepen wordt. Deze fijnheid van het dierlijk instinct maakt den mensch in verhouding tot hem, zijn dommere, hoewel het dier zelve zijn meester als almachtig beschouwt. De God die hem voedsel en water geeft, die hem kastijdt en liefkoost, die licht kan maken met zijn hand als het donker is, die hem dresseert en hem beveelt, maar welke in werkelijkheid zijn slaaf is. De meester die zorgen, tijd en geld voor hem

besteeldt, de hond die hem zijn trouw en leven geeft zoo hij dit noodig denkt.

Door de uiterlijke overeenkomst met de dieren, leeren we de menschen in verschillende categorieën, zooals vogels (uilen, eenden, valken) van honden, paarden, varkens en andere specimina rangschikken, hetgeen echter niets te doen heeft met het zoogenaamde 'dierlijke' in den mensch. Dronkenschap, dobbelzucht enz enz. worden noch onder schapen, leeuwen of welke diersoort dan ook aangetroffen. Dieren, evenals planten, staan gaaf en vast in de wet van het natuurlijk instinct, waardoor zij onaangetast blijven van zeden-verwildering. Een dolle hond is een uitzondering, een ziektegeval, een wijs mensch is ook een uitzondering, zoo geen onmogelijkheid.

Intellect is zoeken, vragen, strijden, opstand.

Instinct is volgen, onbewust weten, het is de onwetenschappelijke wetenschap die niet faalt.

Daarom kan er moeilijk verbroedering onder de intellectueele menschen zijn, daarom kan er makkelijk verbroedering onder instictieve menschen bestaan.

De eenige die de zuiverheid van het dierlijke instinct behouden heeft, is de vrouw in haar moeder-instinct. Zij is onfeilbaar in haar intuïtie, zij is de eenige die een vonk behouden heeft van het zuivere licht dat de menschheid bescheen in den gelukkige oerstaat, toen tusschen goed en kwaad nog geen scheidsmuur door maatschappelijke belangen was opgetrokken.

Een hondententoonstelling is een ruim terrein voor observatie en leering. Menschen kunnen andere menschen weinig leeren; wat van de menschen komt is onderhevig aan begrensdheid, verandering, in uiterste volmaking is het toch een kringredeneering. Aarde, zee, lucht, planten en dieren staan in eeuwige verandering, rotsvast in den wil en de wet van den grooten Regelaar. Zij zijn de groote leerboeken voor de menschheid.

Een hondententoonstelling is natuurlijk gedeeltelijk ook een tentoonstelling van menschelijke zwakheden. Maar dit is buiten de schuld van den hond. Zie hier een hokje dat met roode zijde gevoerd is; op den grond ligt een zacht zijden kussen en tegen de roode

wanden hangen uitsluitend gouden medailles, waarboven bloempjes geprikt zijn. Ook enkele overbodige portretten van den bekroonde. De kampioen der onbewuste schoonheid zit op een ijzeren stoel dicht naast zijn meesteres. Aan het vreemde, zijden hok heeft hij den dood, het is zijn gevangenis; de harde ijzeren stoel, mits in de nabijheid der vrouw, is een koningstroon.

We herkennen dadelijk de honden van onze Oostenrijksche vrienden. Niet de honden, die we nooit eerder gezien hebben, maar de installatie der woning.

Diana ligt n.l. op den rooden mantel van mevrouw, haar handtasch staat er als vergeten naast, het is de handtasch die de honden goed kennen, het 'sein' dat de vrouw gauw terugkomt. Er staat ook een rood strand-emmertje met frisch drinkwater gevuld, de honden zelf zijn grijs-harig, het harmonische kleur-geheel zou een voorbeeld kunnen zijn met welke kleuren een vroolijke en toch rustige kinderkamer in te richten.

Maar er zijn gelukkig veel meer honden buiten, dan in de hokken. Zonder muilkorven. Ze laten zich aanhalen, enkele geven desgewenscht ook pootjes. Bazen, bazinnen, liefhebbers, bewonderaars, spreken, onvoorgesteld, welwillend onderling, alsof ze elkander al jaren lang door en door gekend hadden. Geen hond denkt er aan te bijten, er is een volkomen begrijpen tusschen deze heterogene, internationale honden-vrienden en menschen-vrienden.

Vertrouwen en liefhebben, o wonderlijke macht van het dier op den mensch.

Twee bull-dogs ontmoeten elkander plotseling bij een ombuiging van een gang. Ze staan roerloos tegenover elkaâr, platneus tegen platneus. Hun koppen zijn als Oostersche monster-maskers. Alleen de spieren in de achterpooten trillen. Bereiden zij een aanval ten strijd voor? Meten zij elkaârs krachten? Zeggen ze iets liefs tegen elkaâr? Herkennen ze elkaâr als afstammelingen van een en denzelfden voorzaat?

Hun ingehouden adem wordt langzaam aan vrijer, ze snorken eerst zachtjes, dan luider en als hun kenschetschend gerochel opnieuw krachtig hoorbaar is, zijn ze voor hun doen weêr rustig op adem gekomen.

In een hok met pasgeborenen is het heel moeilijk te onderscheiden, welke pooten aan dezen romp en welke kop op dat lichaam zou moeten passen. De ledematen liggen in communistischen chaos dooreen. Een rose voetzool van een achterpoot drukt in het oog dat aan een broertje of zusje behoort. Het hindert niet, ze gaan door met slapen, allen slapen, ook als ik ze uit het nest haal, ze slapen, d.w.z. ze groeien, hetgeen voor 't oogenblik hun eenige bezigheid is.

Een Sint Bernard-hond als een jonge olifant. Als hij zit, reikt zijn kop tot mijn schouder als ik sta. Hij heeft het zóó warm! Een kamenier veegt onophoudelijk met een doek het kwijl weg. Toch ligt er een meertje vóór hem; hij zelf er naast, in zijn geweldige afmetingen staat er naast als een rots boven water. Hij imiteert zijn bergenlandschap en kijkt melancholisch naar de zee, die rare vlakte die nooit stil zit. Dan draait hij met een tankgebaar zijn kop om om te voorkomen opnieuw ‘trein-ziek’ te worden.

Met een vlieg op zijn neus legt hij zich te rusten.

Een angstig bibberend hondje drukt zich tegen zijn meesteres aan. Ze heeft het koud. Ze komt uit het verre Oosten. Haar bouw is ongeveer als die van een hazenwind, boogvormig als een ranke brug. Haar vel is als een versleten damestasch. Alleen langs den staart hangen luttele vezels, zooals die zijn aan een natte duivenveêr die tegen de richting in werd afgestreken. De oogen zijn met een licht, melk- en waterkleurig vlies overdekt, deerniswaardig in hunne lichtloosheid. Op den spitsen snuit vele vratjes als knoppen van zwarte spelden op een baker-kussentje.

- En het erge is, zegt de eigenares, dat ik nergens voor Souka in Europa een mannetje kan vinden.

Ook dìt uithuwelijken!

Ethiek en estethiek in verbastering.

Op rekening van de Westerlingen.

De zilveren bekers en andere prijzen zijn uitgereikt. De bekroonde hond van Astolfo di Maria, Arra, die voor zijn meester model heeft gestaan voor de goed geslaagde reclame-plaat der tentoonstelling, drinkt gretig water uit zijn zilveren kroes.

Nooit werd de waarde van een zege-beker zóó over 't hoofd gezien.

Maar de vrouw van Arra is stralend!

Ugo Ojetti heeft ergens geschreven, dat ieder mensch in de boeken van Montaigne, een deel van zich-zelf terugvindt. Maar Montaigne is al zoo lang dood en hij was een uitzonderingsgeest; een dierenvriend vindt in iederen anderen dierenvriend een stukje van zich-zelf terug. En dierenvrienden zijn levend en talrijk. Hun veelvuldigheid lijkt mij een gevolg van een en dezelfde eenzaamheid waarin zij zich, na vele teleurstellingen hebben opgesloten, of eene ingeboren schuchterheid die hen weêrhoudt zich van mensch tot mensch vrij te uiten. Hun onvoldane behoefte naar warmte-uiting, zoekt toevlucht bij het dier. Want kritiek is bij hen uitgesloten, hij houdt van je zooals je bent, hij accepteert je met al je menschelijke zwakheden en tekortkomingen. Hij vindt je nooit mal of leelijk of dom of vervelend. Hij reageert niet op je neêrslachtige stemmingen, hij heeft er alleen wat verdriet door. En als we hem goed waarnemen en begrijpen, kan zijn onredelijkheid een opvoedster voor onze rede zijn.

Tooneel-notitie door Joh. W. Broedelet.

Sheppey.

Ten slotte klemt niets zoo sterk op het tooneel als fijnheid. Heel wat zoogenaamde sterke effecten, die voor 'n moment 'n knal-effect ontladen, leggen 't er deerlijk bij af, verflauwen tot 'n vluchtigheidje, terwijl 't fijne *blijft.* Dat brengt géén geruchtige explosie, doch laat 'n mooie, groote, zuivere stilte achter, welke we, in aandachtige mijmering, na maanden nòg hooren.

Zoo zal bijvoorbeeld, wanneer ook dìt tooneelseizoen ten einde zal zijn, geen ‘sterk’ stuk, als, om eens iets te noemen, Brückner's *Rassen,* in onze innigste en diepste herinnering blijven, doch veeleer het in-fijne, diepe, als 'n teedere bloem rankende *Sheppey* van Somerset Maugham. Want dat andere stuk moge 'n oogenblik heftig tot ons spreken, daar 't ons een zeer levendig beeld van 't huidige Duitschland voor oogen stelt, wat nu en dan 'n hoon-lach of felle verontwaardiging bij ons wakker roept, we voelen er, hoe 'n knap tooneelbouwer Brückner ook is, het tijdelijke van en reeds zweeft ons het ‘het is gewéést’ als 'n waarschuwende depreciatie voor den geest. *Sheppey* daarentegen, hoe de tijden zich ook wenden mogen, behoudt zijn waarde.

Toch wil ook dìt stuk (eigenaardig!), evenals *Rassen,* actueel zijn. Sheppey immers (o, deze gelukkig gekozen, met 'n meelijdenden glimlach vervullende, haast verteederende naam!) heeft 'n hoogen prijs in..... de Sweepstake-verloting getrokken. Kàn 't meer up to date? We denken bij voorbaat aan 'n min of meer goedkoop succes. Is er dan ook een dankbaarder, bij de groote massa inslaander onderwerp te verzinnen dan 't plots rijk geworden inzeepertje,

dat met z'n klinkend fortuin natuurlijk de zotste avonturen beleeft? Krijgen we 'n herleefden Janus Tulp? Tot onze stijgende voldoening en met de minuut groeiende dankbaarheid heeft de fijne Somerset Maugham, die ons reeds meer met 'n kostelijke vondst verraste, het echter gelukkig heel wat dieper gezocht. *Sheppey* werd geen vlot amusement, waartoe 't toch zoo alle aanleiding gaf, maar 'n ontroerende tragedie, welke de ontzaglijke, beteekenis-volle stilte achterlaat, waarop ik zooeven wees. De toeschouwer aarzelt dan ook, ja, huivert, die met applaus te verstoren, wat altijd 't grootste succes is, dat 'n tooneel-werk kan behalen! De eerbied voor 't gebodene uit zich slechts in 'n veel-zeggend zwijgen.

Neen, Sheppey, het eenvoudige, gevoelige mannetje, vindt geen vreugde in z'n geld. Kwam hij niet nog pas, bij 'n doodgewoon rechtszaakje, waarbij hij als getuige moest fungeeren, tot de ontstellende ontdekking, dat duizenden van z'n medemenschen in dezen tijd, nu de luxe-auto nog altijd raast en menigeen niet weet, wat hij met z'n goud moet doen, hònger lijden en z'n geweten zegt: ‘al deze ongelukkigen zouden nièt voor het tribunaal verschijnen, als zij te eten hadden.’ En het bijbelsche woord ‘verkoopt al hetgeen ge bezit en verdeel 't onder de armen en ge zult 'n plaats hebben in den hemel’ laat hem niet los, hoe z'n omgeving zich daartegen ook verzet: hij kàn niet anders.

Dùs loopt hij het gevaar, martelaar te worden. Want Christus wordt nog èlken dag gekruisigd, al stellen de menschen Hem, daar de beschaving hen slimmer maakte dan voorheen, niet meer in 't openbààr terecht. 'n Groot psychiater (en kan men in onze verstandige eeuw 'n sterker, door iedereen aanvaard getuigenis hebben!) verklaart hem gek, lijdende aan godsdienstwaanzin. Welk mensch, die ze allemaal nog bij elkaar heeft, spijzigt de hongerigen, biedt den zwervers 'n onderdak? Z'n eigen kind verloochent hem. Maar Sheppey, *wetend,* glimlacht en..... sterft. De gebenedijde! Dit is 't eenige, waardoor het stuk onwaarschijnlijk lijkt. *Zijn* er zulke gezegenden, vraagt men zich haast ongeloovig af, aan wie het onmeedoogende lot zich, zich zóó ontfermend, nièt voltrekt? Welk 'n genade werd Sheppey dan deelachtig! Ik vrees 'n beetje, dat Somerset Maugham medelijden met 'm heeft gehad!

Maar overigens, van welk 'n waarheid is dit spel! Want Sheppey, hoe teer en fijn en diep hij ook voelt, *blijft* 'n kappertje. Nergens

wordt z'n beeld onzuiver, verwrongen, gewild. Hij staat op twee beenen in de werkelijkheid, welke 'n slag is in 't gelaat van de menschen, 'n aanklacht tegen 't leven, maar 'n aanklacht met..... 'n glimlach, daar Somerset Maugham, die wéét, vergeeft, zij 't wat bedroefd. En dáárom, wijl hij 'n teeder mensch is, heeft hij waarschijnlijk Sheppey, die hem even na aan 't hart ging als ons, voor 't ergste bewaard door den al-barmhartigen dood intijds in zijn leven te laten treden. Achteraf zijn we daar dankbaar voor, want op den duur had de dierbare Sheppey, die in z'n eenvoud beseft, dat z'n geloof 'n probleem der ziel is, niet tegen de 'wijze' wereld opgekund, die van ''n afdwaling van 't verstand' spreekt. En 'n Golgotha op 't tooneel gaat boven onze draagkracht.

'n Sterker emotie heeft 't tooneel ons dit seizoen niet gegeven: wij werden geheiligd en bestaat er 'n teederheid van grootere kracht? Het fijne won 't, in blijvende schoonheid, van elk knap, inslaand effect.

Nieuwe Gids-correspondentie.

Nieuwer-Amstel, 21 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Beste Chappie,

Hierbij de Timoleon van Plutarchus. Ga je een treurspel schrijven? Ik herinner me nog je fraaie proeve indertijd in het Julia-genre.

Veth schrijft, dat je een varium zoudt zenden over den Spectator. Je doe maar. Dat over het Grieksch zal geplaatst worden. Dit is mijn vijfde brief, dien ik van avond schrijf, en nu nog proeven. Adieu dus, tot ziens.

t.t.
WILLEM.

Den Heer Charles van Deventer.

Nieuwer-Amstel, 21 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Amice,

Het speet mij ook, dat je mij tweemaal misgeloopen bent. Je stukjes zullen geplaatst worden: zij zijn forsch en de zinnen staan; beter, verbeeld ik mij op den eersten indruk, dan je vorige bijdrage; ik houd mij voor dergelijke langere of kortere artikelen in het vervolg aanbevolen. Voor de correctie sta ik in; mocht je echter proef verlangen (je schrijft er niets van), wees dan zoo goed het mij ten spoedigste te laten weten. Ik zal ze niet onder

de varia zetten, maar onder een aparte rubriek: Schilderkunst, met eventueele bijdragen van anderen.

A propos, Veth schrijft mij, dat hij een stuk heeft van een half vel, en dat hij 't niet geheel met je eens is. Hoe moet dat? Kan je dat niet met hem vinden op de een of andere manier? In de zelfde aflevering kunnen naast elkaar niet twee tegenstrijdige opinies verkondigd worden. De schilderskritiek is in haar eerste opkomst en daarom is vooral thans nauwe aaneensluiting noodig, opdat de menschen niet zeggen: Naar welken nieuwen Gidser moet ik nu luisteren, daar gij beiden een anderen weg uitwijst? Want hoe weinig lieden zijn er niet, die begrijpen, dat het verschillende oordeel van twee artisten naast elkander waarde kan hebben, als uiting van elks temperament en manier van zien? Zie Veth te bewegen, dat hij niet te veel polemiseert tegen zijn medecritici: ik geloof heusch, dat het op dit oogenblik niet goed is. Of doe je het liever niet? Laat het dan maar, dan zal ik het zelf wel zien te schikken; dat is misschien nog beter.

Nu, adieu, ik hoop je spoedig eens hier te zien.

Met vriendschappelijken groet,

WILLEM KLOOS.

Vergeef mijn haastig geschrijf: ik heb mijn handen vol werk, en ik kan je mijn contributie slechts voldoen, als het geld van de Onbevoegdheid binnen komt; dan ben ik ruim bij kas. Valé.

Den Heer Maurits van der Valk.

Nieuwer-Amstel, 21 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde,

Hierbij twee vel proef met copie. Er is haast bij, want Clausen heeft ons besabeld, en zoo wij niet tot het uiterste dwangmiddel waren overgegaan, opvragen der copie, zou het er slecht uitgezien

hebben. Nu heeft hij ons echter een geschreven belofte gegeven, dat, als de aflevering niet op tijd kwam, wij geen cent er voor behoefden te betalen. Dat is me een gedoe geweest.

Schrijf me s.v.p. òf en hoeveel je overdrukjes wilt hebben, en of je bij die serenade geen aanduidingen zoudt zetten van de wijsjes, waarop zij gezongen moet worden. Maar neen, dat's waar, dat gaat niet.

Groet Martha
van je teerbeminnenden
WILLEM.

Den Heer F. van Eeden.

Nieuwer-Amstel, 21 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

I. Hierbij uw proef. Zend haar s.v.p. aan mijn adres terug.

II. Dat boekje van v.d. Goes kunt gij behouden, als gij 't wilt.

III. Met v.d. Kemp zal het wel mis zijn: ik heb nog niets van hem gehoord.

IV. Heel gaarne zullen wij u en uw broêr hier eens ontmoeten. Als wij eens afspraken op 25 Maart a.s., ten huize van v.d. Goes, Prinsengracht bij de Westermarkt 293. Dan is het onze gewone vergadering voor het uitkomen der aflevering. Schrijf mij dat s.v.p. eens. Een andere dag is echter ook goed.

Dit is de zesde brief, dien ik hedenavond schrijf. Vergeef mij dus mijn laconisme en geloof mij als altijd,

de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

P.S. Dat te radicaal *en* onbeduidend is kostelijk. Het aantal abonné's gaat anders goed vooruit (340 thans).

Nieuwer-Amstel, 24 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

Zou het u schikken, als gij de copie van uw ‘Nederlandsche Politiek’ Donderdagmorgen a.s. bij den drukker liet bezorgen? Wij moeten uiterlijk Zaterdagavond afgedrukt zijn en gij zoudt mij daarmede zeer verplichten.

Achtend en vriendschappelijk,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

Nieuwer-Amstel, 24 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

1. Uw proef ontving ik heden in goede orde. Voor de revisie zal ik nauwgezette zorg dragen. Maar zou het u ook schikken, als wij de interlinie's in die groote tabel (gij hebt er eenige aangeteekend) niet lieten zetten. De drukker zegt, en ik geloof het ook wel, dat dat veel moeite geeft met het ‘verloopen’ der bladzijden en buitendien moet de kleinere tabel, die een paar bladzijden verder staat en die juist met de bladzijde eindigt, dan gesplitst worden. Maar ook in geval gij ze nadrukkelijk verlangt, weet ik niet, of zij tusschen al de verschillende afdeelinkjes van die grootere tabel moeten gemaakt worden. Gij hebt ze alleen bij de eerste drie of vier transversale strepen aangeteekend, niet bij de volgende. In dit laatste geval doet zich verder de moeielijkheid voor, dat door het verloopen der bladzijden de allerlaatste bladzijde overvol wordt en wij een nieuwe bladzijde moeten beginnen, waar

dan natuurlijk slechts eenige regels op komen en de rest nutteloos wit. Hoe wilt gij nu? Schrijf mij dit s.v.p. per omgaande.

2. Wij hebben nu een boekverkooper, Allert de Lange, die belooft ons alles wat over Indië uitkomt dadelijk op keur te sturen.

3. De stukken, die gij ons toezegt, zullen ons welkom zijn. Met de ‘April-aflevering’ bedoelt gij waarschijnlijk de Juni-aflevering.

In haast,
groetend,
de uwe
WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Nieuwer-Amstel, 25 Jan. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Geachte Heer,

Dank voor uwe bijdrage, die met uwe veranderingen geplaatst zal worden. Ik heb onze correspondentie, die mij zeer aangenaam was, in den laatsten tijd schandelijk verzuimd, maar ik zal haar hervatten, als u dat genoegen doet, zoodra de aflevering uit is. Hebt gij indertijd uwe overdrukjes van uw vorige varium, en dat boek over godsdienst ontvangen? Ik heb den naam er van vergeten.

De N.G. is in goeden welstand: het aantal abonné's neemt voortdurend toe. Spoedig nader over een en ander.

Steeds, achtend,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsij.

Amsterdam, 2 Febr. 1887. Hemonystraat 13.

Mejuffrouw,

Het doet mij genoegen te vernemen, dat er een nieuwe bundel gedichten van u het licht zal zien. Gij kent de gevoelens der Nieuwe-Gids-redactie jegens Hollands eenige dichteres - zou ik u vriendelijk om een exemplaar ter recensie mogen verzoeken?

Ik verheug mij u een exemplaar onzer Februari-aflevering te kunnen aanbieden, dat ik u bij deze toezend.

Met hoogachting en waardeering,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Mejuffrouw Hélène Swarth.

Nieuwer-Amstel, 4 Febr. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Waarde Heer,

1. De aflevering hebt gij op dit oogenblik ongetwijfeld ontvangen. We zijn dit keer weer erg literair, tegen onze bedoeling in: men heeft mooi plannen maken, maar wat baat het, als men merkt, dat de kracht ontbreekt. Onze medewerkers in de rubrieken politiek en wetenschap zijn nog te schaarsch, en hunne medewerking is te sporadisch. Enfin, zoo stellen wij weêr andere lezers tevreden, want wij hebben een heeleboel klachten gehoord, dat onze laatste afleveringen zoo weinig literair waren.

2. Een zekere heer H., officier te Atjeh, heeft een bijdrage ingestuurd over het ellendige transport van militairen van Java naar Atjeh. De zaak was echter reeds in de couranten gereleveerd,

en om er nu nog in April a.s. meê voor den dag te komen is wat achteraan, vindt ge 't niet? Bovendien is het jammerlijk gestileerd, en een ontzettende omhaal van woorden die niet tot de zaak doen. Zoo ge 't wilt, zal ik het u sturen; wat raadt ge mij aan den man te schrijven? Hij is gevraagd door v.d. Kemp.

3. Kent gij of uw broer ook een heer C.P.J.G. Bolland, leeraar aan het Gymnasium Willem III? Die heeft zijn medewerking aangeboden, onder toezending van een lijvig manuscript over philosophie. In zijn brief schrijft hij dat hij 't niet uit winstbejag of eerzucht doet en gaarne met me in nadere correspondentie zou willen treden. Zijn portret zal hij dan bij gelegenheid wel eens oversturen.

4. Heden verzond ik aan uw adres een aflevering van T.v.L. en N. en eenige kranten.

Na vele groeten,
de uwe

WILLEM KLOOS.

Den Heer G. Buitendijk.

Nieuwer-Amstel, 4 Febr. 1887. Overtoom (Stille Zij) 62.

Amice,

Je hadt mij om afdrukjes gevraagd. Omdat dat echter beter voor de exploitatie is, heb ik je zes exemplaren van dit N. Gidsnummer gestuurd. Meld me s.v.p. in geval je ze niet ontvangen mocht hebben. Om je nog een proef van Waltner's reproductievarium te zenden, daartoe was het te laat.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Jan Veth.

Amsterdam, 6 Febr. 1887. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Gij vraagt mij naar de redenen, waarom uwe inzending door ons geweigerd is. Ik zou kunnen volstaan met u naar de afleveringen van de Nieuwe Gids te verwijzen. Theoretisch en praktisch, meen ik, dat wij daar genoeg hebben laten zien wat wij willen, zoodat wie ook maar eenigszins voor literaire kunst vatbaar mag genoemd worden, gemakkelijk zijn werk aan onze beginselen toetsen kan. Daar nu echter uit uwe verzen blijkt, dat ons tijdschrift niet tot uwe lectuur behoort en gij niet weet, wat wij als goede kunst beschouwen, zoo zal ik u hier op uw verzoek, kortelings medededeelen, wat ik op uwe 'Elegie' tegen heb. Mocht gij er meer van willen weten, heb dan slechts de goedheid de literaire opstellen van de Nieuwe Gids na te slaan.

Welnu, 1°. heb ik niet kunnen te weten komen, waar gij 't in uw vers over hebt. Ik kan er geen touw aan vastknoopen. Dat vond ik heel curieus. 2°. Wemelt uw stuk in iederen regel van dichterlijke taal, van uw eigen maaksel wel is waar, en zonder dat gij den traditioneelen beeldenschat der Hollandsche rhetoriek gebruikt, maar toch - rhetorica is het, allermerkwaardigste rhetorica. Gij hebt er niets bij gezien in uwe verbeelding, en voortdurend dingen met elkander vergeleken, of voor elkander in de plaats gezet, die niets met elkander te maken hebben. Is dat kunst? vroeg ik herhaaldelijk bij de lezing. Of wel een merkwaardig geval van literaire pathologie?

Hoe 't zij, in gemoede geef ik u den raad: tracht te begrijpen. wat u nog duister is, nl. de literatuur, of zoo u dat niet aanstaat, wijd dan uw geestesgaven aan een anderen werkkring op dit wereldrond. Verschooning vragende voor mijne oprechtheid, waarvan gij zelf de oorzaak zijt geweest,

WILLEM KLOOS.

Den Heer van Heijningen.

(Wordt vervolgd.)

De mensch door Joannes Reddingius

Aan Willem Kloos op zijn 75sten verjaardag.

Wat is er blijder dan het morgenrood,
wat is er warmer dan de zomerzon,
wat meer doorschijnend dan in 't woud de bron,
wat stiller dan de goede makker Dood,
wat is er fijner dan het dengesuis,
wat woester, wilder dan hooge oceaan,
wat vaster dan de bergen, die hoog staan,
wat is er schooner dan het Rosekruis?

Dat alles draagt de mensch in zich, God's kind,
die alles zijn kan daar hij alles is,
daar hij zich weet Liefde's gestaltenis
en is als vuur, als water, aarde, wind.
De rijkdom van zijn hart leeft in zijn woord,
dat Aarde en Hemel klinkend toebehoort.

Willem Kloos 6 mei 1859 - 6 mei 1934 door Max Kijzer.

Uit veel gerijm verhief een Stem zich machtig,
en woorden schoven glanzend zich aaneen
als paarlen om een hals van elpenbeen,
het vers ontstond van klank en beelden drachtig.

Okeanos, figuur van licht, verscheen
en door zijn trots de dichter godlijk krachtig,
taal werd muziek, O schoon geheim van tachtig,
om doode bloemen zong een zacht geween.

Kristallen klinken helderlichtend mee
en van muziek demonisch ruischt de zee,
een halve êeuw verging, zijn vers bleef prachtig!

Het lied des doods, de klokken luiden, luiden -
wij zien de roemers, hooren feestgeluiden,
O, Prins der dichters van 't geslacht van tachtig!

Invallen door Frans Erens.

Willem Kloos vijfenzeventig jaar.

Als ik dwaal in het bosch der Nederlandsche literatuur, dat voor ons van meer belang is dan grootere wouden aan den anderen kant van onze grenzen, en als ik dan al onze schrijvers in boomen heb omgemijmerd, berken, linden, abeelen, dan sta ik stil voor een stoeren eik en ik zeg in mijzelf: dat is Willem Kloos. Hard is de zware stam en in het verwrongen hout zie ik vormen, gezichten en gestalten in eindelooze afwisseling, die de teekenen zijn van gedachten en inzichten, diep borend in de lagen van het bewustzijn. Ik zie de bladeren aan takken en takjes, allen anders en allen in harmonie; het zijn de klanken, de woorden, de verzen, die allen samen een wereld zijn, de reusachtige kruin. Hoor ik de wind door de bladeren gaan, dan lijkt het mij geluiden te hooren uitend het diepste van de menschenziel, geluiden in een verre verte verbonden met het eeuwige.

Lang, heel lang, want ik ben al ver gekomen in jaren, heb ik dien eik gekend, die van den aanvang af volwassen, zich handhaafde met de zelfde kracht tot op dit oogenblik. Ik heb in dat woud andere boomen gekend, wier levenssappen spoedig verdroogden, wier bladeren verdorden en wier takken de een na de ander afstierven. Hun wortelen hadden niet zóó diep geboord, dat zij de ondergrondsche bronnen vonden en kort was de duur van hun leven. Maar ik weet, dat de eik Willem Kloos zóó sterk en machtig, zóó frisch en groen zal blijven nog jaren lang in dat woud van den Nederlandschen grond.

* * *

Er zijn allerlei facetten aan mijn vriend Kloos, die nu 75 jaar gaat worden. De belangstelling van velen gaat naar hem uit en de menschen willen graag zooveel mogelijk over hem weten, want tegenwoordig is er een neiging om de persoonlijkheid van den schrijver in zijn werk te betrekken en de nieuwsgierigheid is daarop gericht. Daarom kan het zijn, dat sommigen graag zullen vernemen, dat bij Willem Kloos de grootste particuliere bibliotheek is te vinden van geheel Nederland. Hein Boeken sprak mij indertijd van 50000 deelen, een schatting, die wel ongeveer juist zal zijn.

Jaren lang woonde de schrijver der 'Veertien jaar literatuurgeschiedenis' de Haagsche aucties bij en legde als fijn kenner de hand op menig onvindbaar en curieus boek. Hij en zijn vrouw zijn daar bekende figuren en wanneer zij de verkoopzaal binnen komen, maakt het publiek met achting plaats voor het beroemde schrijverspaar. De auctionator is tevreden als hij ze ziet en groet hen met consideratie; eerst en vooral geldt die groet hun persoon en in de tweede plaats den goeden klant. Hij weet wel, dat die Kloos een geweldig boeken-minnaar is en dat, wanneer hij met zijn fijnen reukzin aan een boek heeft gesnoven en de geur daarvan hem aanstaat, hij het niet gauw loslaat en de kamp met den medeminnaar niet gauw opgeeft. Hij weet wel, dat die uiterlijk koele en kalme Kloos van binnen vol is van vuur. Hij is dus blij, wanneer hij ze ziet komen, want hij ziet zijn prijzen graag naar boven springen met kwartjes en met guldens.

Zoo is de woning van Willem Kloos een bibliotheek geworden, waarin de schatten der wereldliteratuur gezet zijn rij aan rij. Daarin alleen voelt hij zich thuis als de visch in het water. Hij heeft behoefte aan de emanaties, die uitgaan van al die boeken om hem heen en hij zou het wandtapijt dier stille ruggen niet willen ruilen voor een kostbaar behang.

* * *

Kloos is onze voornaamste moderne dichter en toch stel ik hem als proza-schrijver nog hooger. Niemand heeft zooals hij den Nederlandschen volzin in elkander gesmeed en er een Ciceroniaansch cachet aan gegeven. Heeft Kloos niet zelf onlangs van Bilderdijk gezegd, dat hij het proza zijner 'Vaderlandsche Geschie-

denis' nog prefereert aan zijn gedichten? Zie, zoo doe ik ook met hem. Doorenbos noemde de voorrede van de uitgave van Jacques Perk's gedichten het mooiste brok proza van die dagen.

Zoek maar eens in de negentiende eeuw een proza-schrijver, die hem overtreft! Lang heeft v.d. Palm als de eerste gegolden, doch Kloos is een veel rijker, ja soms gecompliceerder prozaïst dan de auteur van 'Nederland's Herstelling', die veel eenvoudiger is, wanneer hij zijn volzinnen laat losloopen.

Jammer dat Kloos evenals Boutens niet meer dichters vertaald heeft. Ook daarin zou hij allen overtreffen. Maar nog is hij niet aan het einde van zijn loopbaan. Wie weet wat hij nog zal gaan doen, op welk terrein hij zich nog zal bewegen?

[Brief]

Bentveld, 10 April 1934. Bentveldsweg 2.

Hooggeachte Heer Kloos,

Er breekt een levensvernieuwing aan. Er zijn hier en daar al menschen, die geniaal leven, er zijn er meerderen, die de mogelijkheid van zulk leven vermoeden, het op enkele oogenblikken deelachtig zijn, maar het dan telkens weer kwijt raken, verloren in een baaierd van onzuivere, onnutte, niet-onbaatzuchtige beweegredenen en daden. Ik richt mij tot U, omdat in Uw Binnengedachten, die ik zoo nu en dan lees, mij iets van datzelfde geniale leven schijnt te fonkelen. Eenige menschen hebben geniale oogenblikken, nl. als zij gehoor geven aan den diepst-innerlijken drang, die van God is, die het eenig-ware van ieder oogenblik in het aanzijn doet treden; enkele zijn zóó ontvankelijk en zóó gehoorzaam, dat hun leven geniaal genoemd moet worden en dezen vervullen de bestemming van den mensch: zij zijn in den waren zin kinderen van God, ze leven in het Gods-rijk.

Ik heb het voorrecht, zulk een man te kennen, die in ons land bijna totaal onbekend is, maar iets beter bekend in Duitschland, wat alleen reeds blijkt uit het feit, dat hij sinds 36 jaar zijn eigen 3-maandelijksch tijdschrift uitgeeft met momenteel ± 5000 abonnes. Sinds nog langer houdt hij voordrachten, aanvankelijk in de groote steden, maar al spoedig ook in zijn eigen Schloss Krainberg in Neder-Beieren, vervolgens in Schloss Elmau, in Opper-Beieren, waar zijn lezers en hoorders gelegenheid hebben, met hem samen te zijn als in een soort pension, in een magnifieke natuur.

Deze man nu, Johannes Müller - wiens boek ‘Die Bergpredigt, verdeutscht und vergegenwärtigt’ zijn beroemdste en wellicht ook belangrijkste mag heeten - wordt den 19en dezer 70 jaar, en zijn uitgever verzoekt mij, op eenigerlei wijze mede de aandacht van het Hollandsche publiek ter gelegenheid van dezen gedenk-

waardigen dag op hem te willen vestigen. Ik weet niemand, tot wien ik mij te dien einde beter zou kunnen richten, dan tot U, den Baanbreker van '80, die immers mede een Vernieuwer hebt mogen zijn, en wien deze glans van glorie nimmer ontnomen kan worden, en ik heb het volste vertrouwen, dat Gij, na lezing van de kopie die ik U hiernevens toezend, namelijk een kort inleidend woord van mijn hand, dat mij voor het Hollandsch publiek voldoende inlichtend schijnt,.... dat Gij, zeg ik, hiervoor een plaatsje zult willen inruimen in Uw maandschrift en orgaan, onze zijn naam en zijne jaren met zooveel eere dragenden 'Nieuwe Gids'.

Ik meen tijdig genoeg te komen, om geen ongerief te veroorzaken, als ik U met den meesten aandrang smeek, deze kopie in het aanstaande, het *Mei*-nummer van Uw zoo hooggewaardeerd en veel gelezen tijdschrift te willen plaatsen.

Terwijl ik natuurlijk bereid ben, indien gewenscht, U alle mogelijke verdere inlichtingen betreffende deze aangelegenheid te verschaffen, hetzij schriftelijk of mondeling, verblijf ik, met gevoelens van hoogachting en eerbiedige genegenheid

Uw Dw.

J.G. ESCHER.

Na her-lezing komt de gedachte bij mij op, dat deze brief wellicht ook - indien U het daarmee eens zijt! - geheel of gedeeltelijk voor publicatie geschikt zou zijn, daar hij weer andere dingen, toch ook van algemeen belang, in het licht stelt dan mijn kort inleidend woord het vermocht.

Johannes Müller zeventig jaar door J.G. Escher.

Johannes Müller is den 19en April j.l. zeventig jaar geworden.

Dat zegt ons niets, want we hebben nooit van hem gehoord, zullen de meesten zeggen. En dat is toch wel merkwaardig, want ‘een stad op een berg kan niet verborgen blijven’, en hij heeft zijn licht geenszins onder de korenmaat gezet, die tientallen jaren van zijn arbeidzaam leven. Waarlijk, de stralen ervan lichten verre over de Duitsche grenzen, ook onze landouwen kunnen zich aan die leven-wekkende koestering tegoed doen. Het licht schijnt in de duisternis....

Arbeidzaam noem ik dit leven, maar hij ploeterde niet, hij zwoegde niet; hij arbeidde niet ‘om niet te vertwijfelen’, maar wat hem geboden, gegeven, ingegeven werd te doen, dat deed hij, wakker, met heel zijn ziel, zonder bezinning. Elk oogenblik stelt zijn taak; als wij maar wakker zijn, en ontvankelijk, dan wordt het ons gegeven, wat gedaan moet worden.... Want wij leven in de volheid der scheppingskracht Gods, die ons omringt en bedringt. We moeten slechts ontvankelijk zijn, dan komt vanzelf op, wat we ontvingen, en draagt vruchten.

Wie heeft daarvan niet althans eenige notie, een besef, hoe gering dan ook? We moeten onze plicht doen, gelijk de akker zijn plicht doet, want uit onszelven vermogen we niets. We kunnen slechts ontvangen, zoowel zaad als vrucht, niets kunnen we zelf doen, of maken. Wat wij zelf verzinnen, wat wij zelf ons inbeelden te maken, is voosheid; onvoldaanheid is er het onmiddellijk

gevolg van. Daarentegen leeft de mensch slechts waarlijk, als hij orgaan van God is. En God is het ons voortdurend omringende, ons bedringende leven.

Dit geniale leven, dat eigenlijk waarlijk menschelijk is, - wie heeft er niet, al is het dan ook maar een enkele maal, iets van gevoeld, de mogelijkheid ervan bespeurd?

Wie de toegang heeft gevonden door deze enge poort, gaat onbeducht, met steeds vernieuwde kracht en vreugde door alle benauwenissen des levens, treedt de gevaren tegemoet en wordt er sterker, vitaler door.

Zoo kán de mensch leven, in het Koninkrijk Gods, midden in onze ontredderde wereld, die ten verderve gaat, die zichzelve bijkans het leven beneemt.

Wie wérkelijk zoo leeft, is voor ons een lichtende ster. Hij verkondigt en toont ons door zijn leven het Koninkrijk Gods, dat komt. Velen kunnen aan hem zich weder oprichten!

En daarom maken wij het bekend, dat er in ons midden zulk een man leeft, die, 70 jaar oud, met onverzwakte veerkracht, gehoorzaam als een instrument Gods de blijde boodschap verkondigt van de heerlijke bestemming des menschen.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Mijn duiven.

Ik heb, als een bezweerder doet met slangen,
Mijn arme duiven zoet gelokt met zangen
En ze in een diep en donker hol gevangen.

Bang vleugelkleppend, ze aan de wanden klommen,
Met angstgekerm, dat leek verwijtend grommen,
Tot klacht verzwijmde in eindelijk verstommen.

O wiel van wieken, dat mij blank omspeelde!
Satijnen vleuglen, die ik lievend streelde!
Ontroerend zoet gekoer, belovend weelde!

Mijn vingertoppen sloten streng mijn ooren,
Dat niet mijn hart hun stervenskreet zou hooren -
Zij zijn bezweken, géen meer zal mij storen.

Nu, waardig kalm, gelijk betaamt de grijzen,
Mag 'k zeetlen fier in 't hoog gestoelt der wijzen -
Doch doet mijn hart die stervensroep nog ijzen.

II.
Heugenis.

- ‘Arm argloos kind, wil mij uw hart niet geven!
  Gedoemd ben ik tot louter onheil schenken,
  Als loon voor liefde.’ Ik moet dat woord gedenken,
Nu, blank als englen, lentewolken zweven
  En veld en woud met hemelzegen drenken,
Nu alle knoppen naar ontplooiïng streven
En bloemen blij op tengre stenglen beven
  En jubelvogels door de luchten zwenken.

Nu heugt mij droef hoe driemaal, u te ontvluchten,
  Ik, wanhoopsdronken, duizlend, blind van tranen,
Mij wierp in waatren, blauw van lenteluchten,
  Zóo lokkend blauw, ik kon ze een hemel wanen.
O vriend, die nooit mocht zijn mijn lief, verweten
Heb ik 't u nooit - Doch nooit kon ik vergeten.

III.
Verzonken.

Ik boog het hoofd, den hemel ín te drinken,
Wijl 'k zag in water witte wolken zeilen.
Gelijk een steen, die knapehanden keilen,
In 't koel azuur hoe voelde ik mij verzinken!

Hoog boven mij, die zonk wel duizend mijlen,
Libellen spelen, waterlelies blinken
En wilgen wuiven, vogelliedjes klinken -
Hoe lang zoo diep nog moet ik hier verwijlen?

Heeft hemelschijn gelokt met looze vonden
Mijn schoon verlangen naar den lichten hemel,
Wie doet mij boeten als voor donkre zonden?

Mij heft geen veerendranke leliestengel -
Waar vonken dansen over golfgewemel
Verklinkt vergeefs mijn noodroep naar mijn Engel.

Verzen door Fiena Wilkens-Backer.

Voor mijn Moeder.
In memoriam, Nice 22 Maart 1925

Moedertje, waarom toch is er het leven
zonder jou vaak zoo troosteloos grauw?
Is het omdat me niemand kan geven
wat ik steeds zocht en vond in jou?

Nooit zal je beeld ook maar even vervagen
't leeft in mijn hart als een lichtende ster....
Ach, kon ik toch je raad weer eens vragen
maar dikwijls ben je zoo eindeloos ver!

Later.... als de tijd is gekomen
dan, lief moedertje, zal ik misschien
Als er een einde is aan mijn droomen
één met je zijn.... en je weder-zien....

Aan E....

Te weten, dat er is vervulling
te voelen, dat het leven brandt
en stuk na stuk weer de onthulling
zal zijn van wijder.... verder land!

Te weten, dat er altijd morgen
en altijd gisteren zal zijn
en dat wij zelven mogen zorgen
voor grootscher, durender festijn!

Daar gaan we dan, hoofden geheven
wiekende vleugels in den wind....!
zóó vatten we het simpele leven
het lot is ons - o menschenkind!

Klaarheid.

Droomen voel ik in me, om me heen
is de stilte.... ik ben alleen
met mijn ver en vreemd verlangen....
d' eenzaamheid maakt me niet bange.

Als de manestraal haar luister
trillend schenkt aan 't koele duister
en de nachtelijke rust
zacht mijn moede oogen kust,

Voel ik klaarheid en heel stille
het bewustzijn dat God's Wille
in die stilte ik leer verstaan....
dat geeft kracht om voort te gaan!

Robijn.

O, te schitt'ren zooals jij,
teer juweel, van kleuren
duizend-tintig, hel-licht-blij
als een bloem vol geuren.

Telkens als mijn oog u ziet
wekt het donker-roode
weelde-dronken kleurverschiet
zucht naar het verboden'!

Bij 't bewegen van mijn hand
lijken uwe stralen
boden uit een sprookjesland
die mij komen halen,

en mij willoos met zich voeren.....
zoete mijmeringen
rijgen stil hun teere snoeren
van herinneringen....

Somtijds....

Somtijds kijken alle dingen
me vijandig starend aan
als ik op den loop wil gaan

duizend saters me bespringen
en een hatelijk wijsje zingen
schel en heesch en helsch profaan!

Des avonds.

's Avonds in het zachte duister
zien je oogen me stil aan....
Om ons het geheim gefluister
van de boomen in de laan.

's Avonds, toen de dag ging rusten
en de zonne ons verliet
was jij er, die teer me kuste
jij - die kende mijn verdriet....

en het wegnam, tooverachtig
met je innige gebaar
wanneer je heel stil-aandachtig
langzaam streek over m'n haar....

's Avonds, in het zachte duister
zien je oogen me stil aan
en weerspiegelen de luister
van de zuiver gouden maan.

Een zonnige herfstdag aan zee.

De golven breken op het strand
Vervloeien op het gouden zand
In trillend-witte-wijde kringen....
Stil-aan vergane 'erinneringen.

De zee, van een doorschijnend blauw
Weerspiegelt Herfst en mij en jou -
Die stil-ontroerd soms blijven staan
En dan weer rtyhmisch verder gaan.

Buiten.

Het windje rimpelt
de wijde plas
en doet er wuiven
het lange gras.

de zonne sprankelt
haar stippen goud
over het water
over het woud.

een enkele vogel
loom op een tak....
een rups laat zich vallen
van 't bladeren-dak.

Een bijtje vliegt er
van bloem tot bloem
en vult de stilte
met zacht gezoem.

Die zomerweelde
overal in 't rond!
bedwelmende geuren
stijgen op uit den grond.

In zalig niets-doen
staar ik ten hemel
sluìt dan mijn oogen
voor 't wolken-gewemel.

Hoog uit mijn raam zie ik neer op een plein
waar, tusschen het groen der boomen
op hel-witte bank wat menschen - klein -
een beetje zitten te droomen.

Ik staar zoo doelloos naar 't plantsoen
en speur de verwaaiende geuren....
ik wilde wel eigenlijk anders doen
maar dit is zoo'n stil gebeuren,

zoo onbewust en van binnen-uit
dat ik het niet kan ontkomen -
het is ook zoo'n nieuw en vreemd geluid
die melancholie van mijn droomen!

En hoog uit mijn raam zie ik over het plein
en laat mijn gedachten zwerven....
de horizon is zoo puur, zoo rein,
de zonne gaat langzaam sterven.

Den Haag, 3-7-'33.

November.

Soms is het leven een grauw-grijze last
Waarbij zoo goed een Novemberdag past....
Grijs zijn de straten, somber de lucht
Zelfs ons verlangen nu vervulling ducht....

Klaaglied.

Regen, regen, wat maak je de straten
somber en triest en zóó glibberig nat
dat me de lust zelfs vergaat om te praten
regen, ach toe, waarom doe je dat?

Overal maak je plassen, groote
waar dan een wiel zich lustig in draait
en waar een schooiertje onverdroten
met z'n verwachtende vingers in graait!

Even is het of de zon zal gaan schijnen....
schijn bedriegt - en zwart blijft de lucht -
moedeloos zien we die nevel-gordijnen
welk een klimaat!! zoo klinkt menige zucht....

Ijs.

De hemel is strakblauw en het gekras der schaatsen
in sierlijk rond-beweeg, of vliegend snelle vaart
is heerlijke muziek die 'k in me voel weerkaatsen
en juichend weet ik weer - te leven is iets waard!

Herfst.

De wind jaagt de regen tegen de ruiten
Weemoedig klagend rondom mijn huis -
Gedachten gaan uit nu naar hen die buiten
Doornat rondzwerven - welicht zonder thuis.

Hongerig te zijn - en niets kunnen koopen!
De Herfst hult ze nauw in zijn nevelig kleed....
Langs het venster langzaam de droppelen dropen -
Triestige tranen.... menschelijk leed.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXLI.

Stoer-hoog soms, wen 'k wierd aangerand, hief zich uit versten Grond
De Geest, die steeds mijn strenge lieve Meester blijft en blijde
Wijd-uite, stilkens juublend, stuwt zich voort naar alle zijden.
Van spierschraal kwijnend doodsbleek kind reeds heel mijn Ziel, gezond

Rotsvast, schoon fijn en teeder in haar verste Kern, zei rond
Aan Onwaarachtgen soms de Waarheid, die dan wijd verbreidde
Zich boven hun gewaande Wijsheid. Och, dies voorbereiden
Zij gingen zich tot ganschlijk delgen. Billijk doe 'k hier kond

De Oerkern van mijn geduldig jaren lang gedragen lijden,
Maar destijds bleef 'k toch voor al Braven nog een eenzaam-wijde,
Al kwispelde ik natuurlijk tegen niemand ooit als hond,

Daar 'k door mijn lot als knaap en man der menschen aard verstond.
Och, 'k leef thans kalm met ieder, tot de dood mij komt bevrijden
En 'k, als een Aêm oneindge, weer in 't Eene Zijn verzwond.

DCCCXLII.

Voorheen, wen slechtaards kwaad soms maakten mij, werd 'k diep-in fel.
Vaag wist 'k toen Waarheên: uit zij kwamen later, want staeg voelen
Blijft mijn verst Binnenwezen alle dingen, die stug woelen
Wijd òm me en in mij. 't Leven leek me, als kind, een kalme hel,

Waarin 'k berustte, omdat dit moest. En daarna somtijds wel
Week pijn of wijkt voor vreugd ze, doch des Levens Zee mij spoelen
Naast vele pretjes bleef me al smarten toe gestaeg. Als koele
Naar buiten, maar breed-diep gepassioneerde, dit vreemd spel

Zag 'k aan, en overweeg 'k steeds lang. 'k Ging nooit een oogwenk boelen
Met leugen of met laagheid, waar dees Aard van blijft krioelen.
Neen, 'k klonk en sloeg steeds vreemd als een melodisch-verre Bel

Uit 's Aanzijn's diepsten Bodem: traag dat ging soms, dan weer snel
En 'k voel mij nu behaaglijk als een diep-in menschlijk-zwoele
Tot 'k vloei terug in de Eenheid, niet meer hoorend 't aardsch gerel.

DCCCLIII.

'k Wierd nooit afgunstig op een aêr, die 't heel veel beter had
Dan zelf ik 't destijds ooit te krijgen hoopte, en kwam 'k te ontmoeten
Een mensch, die groot mij scheen als Dichter, bleef 'k hem vredig groeten
In stillen eerbied voor zijn Ziel, die lijk wijd wonder zat

In 't Allerachterafste van zijn Doen. Geen oogwenk mat
'k Zijn groote gaven aan mijn eignen breeden wil. Te boeten
Loopen hier we allen, op de meer of minder steevge voeten,
Voor 't vreemd Verlangen, dat in 't Ware Zijn beving ons rad,

Om dit verwrongen Schijn-zijn te verstaan. In 't zielsdiep wroeten
En in 't reëele ging 'k als knaap reeds, wat dan dikwijls glad
Mij lukte, daar ik toen, zoo jong al, fijn begrip bezat.

Maar levenslang hoor 'k dwaze barre stemmen nijdig toeten
Dat niets ik weet en geen begrip toon. Dies geen lieve, zoete
Bleef ik, maar bruut nooit wierd 'k. Getroost loop 'k voort op 't eigen pad.

DCCCXLIV.

Alleen het menschelijke kan bewezen worden. 'k Deed mijn best.
Een halve eeuw lang reeds voelde ik mijn verst Diep als Iets wat weten
Dat is begrijpen wilde al dingen in hun lengte en breedte
Uit stille kracht, mijn eigene, en zoo heb 'k allengs gevest

Gebouw dat logisch rees als Kunst. Nooit heb 'k mij vet-gemest
Aan aardsche vreugde. Menschen, broêrs dus, zochten telkens veeten
En vonden ze ook. Natuurlijk. En zoo wierden mij verweten
Algrofste onzinnigheên. Ja, steeds maar door verkeerd gekletst

Werd over mijn diepst Inzijn, dat ik zelf slechts ken. Op 't lest
Wierd kalm 'k erkend, ja, hoog gehuldigd en soms ‘groot’ geheeten.
Och, met al menschewoorden wordt wild-weg gestaeg gesmeten.

'k Voel slechts me een eerlijk willer uit den Oergrond, die gekwetst
Een enkle heeft soms, die dit diep verdiende, en scherp geschetst
Staat in mijn werken. Billijk prijs 'k of ignoreer 'k de rest.

DCCCXLV.

Kalm nu mijn leven gaat, en 'k blijf tevreden. Wat beviel
Mij zelden, daar 't vlot-vaag steeds sprak, verdwaasde. Schaarsch was 'k wreede
Die geestjes wou vernietgen eens voorgoed. Mijn zuivre zeden
Deden zacht-sterk en 'k ging mijn eignen gang, al naar mijn Ziel

Die mij beveelt, mij wijst den weg steeds tusschen 't vreemd gekriel
Dat Aanzijn noemt men maar slechts Waan is. Koel-voornaam geleden
Heb 'k veelal al verdrieten en sterk-eenzaam stil gestreden
Wen 'k telkens door 't eentonig-wentelende al-eeuwge Wiel

Des Tijd's geslagen wierd, daar 'k geenszins met zijn gang tevreden
De thans verdwenene Meê-zeulers rustig voortjoeg. 't Heden,
't Verledene, de Toekomst zijn slechts één. Als kind subtiel

Reeds, voelde ik dit een poos soms, maar gedegen ik verviel
Nooit tot den waan, dat wat men ziet, niet zijn zou. Doch de Rede
En 't Zijn zijn heel iets aêrs nog, Beeld van 't Onbepaalbaar-Wreede.

DCCCXLVI.

Stil diep-in zie 'k: 'k ben een der fijnsten, stoersten. Doch wat raakt
Mij dit bevroeden? 'k Voel me als vogel, die met wijde slagen
Door 't eindloos luchtruim telkens weer van zelf omhoog-gedragen.
Blijft streven van uit Stille Kracht en wil. Als schraal, wit, naakt

Arm lijfje ben 'k geboren en haast levenslang gelaakt
Wierd ik om alles. 't Aanschijn scheen me een eeuwig-durend plagen,
Kalm door mijzelf en luid door andren, maar toch bleef 'k met staege
Sterkte van diepsten moed geheel mijn Zelf en nooit verzaakt

Heb 'k wat 'k vermocht voor 's Holland's geestlijk vordren. Och, mijn taak't
Was, is 't, om trouw te handlen, en zóó deed 'k dus. Nooit verlagen
Ging 'k mij, schoon dit werd trots genoemd. O, wen 'k eens sterf, niet klagen

Dan gaande, zal 'k vergaan gansch. O, dees Aard, die 'k eens genaakt
Ben zwijgend, vredig zal 'k haar weer verlaten, want geslaakt
Heb 'k zelden zuchten. Al-laatst aêmend zal 'k weer wijd vervagen.

DCCCXLVII.

Mijn Daagschheid stil-eenvoudig spreekt en doet als elk gewoon.
Kalm-vriendelijk verricht ze al dingen zonder zich te jagen
En wil nooit andre Levers met haar kleinigheidjes plagen,
Zoodat ik steeds van kleinen knaap mij heel gemaklijk toon

Daar niet veel aêrs verlangt ze als uiterlijke rust. Als zoon
Reedlijk van Redelijken heb ik levenslang gedragen
Mijn veeltijds moeilijk Aanzijn, zonder diep-in te vertsagen
En 't zwaarst wat 'k deed volbracht 'k veelal gelaten zonder loon.

'k Ben nooit vlug-druk geweest, maar alles leerde ik, want gestaege
Sterk-stille wil bezielt me om onder onverdienden hoon
In 't eindelijk bereiken van mijn's levens doel te slagen

Ondanks den weerstand, die van elken kant mij werd geboôn.
'k Voorvoelde alreede soms in mijn alvroegste jongensdagen
Mijn werken, en ik hoop heel oud als schaduw te vervagen.

Naar aanleiding eener nieuwe vertaling van Homerus' Odyssee door Willem Kloos

(Homerus' Odyssee, metrische vertaling van Dr. Aegidius W. Timmerman. H.J. Paris, Amsterdam, 1934.)

I.

In waarheid levenslang, immers reeds sinds mijn vroegste kinderjaren, die ik mij nog goed herinner, want soms spontaan tot in de kleinste bijzonderheden vóór mij kan halen, ben ik met de eene konstante helft van mijn Binnenwezen heel nuchter-exakt en eerlijk-precies en naar buiten vrijwel zonder uitzondering vredig en vriendlijk doende en kalm eenvoudig-pratend geweest. Maar met het andere veel diepere, doch even standvastige deel van mijn geest alles van binnen uit psychisch zie ik en voel ik en daar dan over nadenkend, kan ik soms, waar het volstrektnoodig, ja onvermijdelijk blijkt, krachtig-logisch optreden en handelen bedaard-resoluut. En als zoodanig begon ik, als lichamelijk tamelijk-onsterke jongen van 16 à 17 jaren mij van diep uit mijn Binnenste hoe langer hoe meer aangetrokken te voelen tot de gestadige studie der Letteren, omdat ik als altijd peinzende langzamerhand gewaar was geworden, dat dit vak, onder alle mogelijke, het beste overeenstemde met mijn allereigenst zuiver willen, en dat ik dus vermoedelijk daardoor alleen in mijn verder Aanzijn iets wezenlijk-waardevols dus blijvends bereiken kunnen zou.

En nadat ik toen in mijn zoo jong en nogal naief maar reeds voortdurend spontaan over alle mogelijke dingen mijmeren gaand Wezen beurtlings voor het Fransch en het Duitsch en ook soms voor het Engelsch had gestemd - immers wat ik in mijn schoolboeken als Hollandsche dichtkunst had ontmoet en door den leeraar van tijd tot tijd hoog had hooren prijzen trok mij om de volle waarheid te zeggen, niet zoo bijster sterk aan, kwam ik er eindelijk toe om de antieke klassieke talen en hun literatuur te kiezen als mijn toekomstig levensvak.

Want in de zomervacantie's mijner twee laatste vijf-klassige Hoogere Burgerschooljaren had ik in het Vondelpark, waar ik iederen drogen middag op een der banken zat, de zeer suggestieve Homerus-vertaling, door Johann Heinrich Vosz, met aandachtige belangstelling doorgelezen, zoodat ik dien Dichter eenigermate kennen had geleerd en hem mooi was gaan vinden.

Ja, mijn altijd ook toen reeds stevig-werkende gevoelskracht, zoowel als mijn voorstellingsvermogen voelden zich eigenlijk nog beter thuis want op hun gemak in die oer-oude epische gedichten dan in de meeste der moderne Dichters, waar ik mij destijds reeds eveneens van zelf mee bezighouden ging. Immers als toen nog heelemaal in en op mijzelf staande knaap, tenminste wat mijn eigenst zich reeds te ontwikkelen beginnend innerlijkst leven dus ook denken betrof, die uit zich zelf voor alle mogelijke en onmogelijke dingen iets voelde, was ik natuurlijk nog wel in de verste verte geen literair-bedrevene, maar ik streefde er toch blijkbaar reeds onbewust naar om het te worden, daar een geheimzinnige zielsaandrang, die mij mijn heele leven is blijven inspireeren, toen reeds in mijn bescheiden verlegen knapenhart aan het werken was en mij noodzaakte om met de lektuur van het eene of andere vers, waar toevallig mijn oog op kwam te vallen, nooit uit te scheiden vóórdat ik er door-en-door, want met al mijn geestvermogens achter was gekomen wat de Poëet er mee had bedoeld, d.w.z. wat hij er in te kennen geven wou.

Ja, ik rustte toen nooit zoomin als ik heden óók nog onder het lezen van verzen doe - ik voel dan als het ware de sprietjes van mijn verst Binnenzijn bewegen - vóórdat ik de geestlijke beteekenis van alles erin zonneklaar weet, want van a-z merk en vóór

mij zie. En zoo werd ik mij dan ook al gauw bewust, dat die beide reuze-poëmen over het algemeen, want ondanks eenige mij een beetje vervelend-lijkende opsommingen van eigen-namen met welke ik niet vertrouwd was, en die mij dus niets zeiden, en ook met hun herhalingen van tamelijk-eendere gebeurinkjes, mij toch waarlijk nog een beetje beter smaakten dan Victor Hugo's ‘Odes et Ballades’, Leopold Schefer's ‘Laienbrevier’, Thomas Moore's ‘Irish Melodies’, Wordsworth's ‘Excursion’, Felicia Hemans en nog enkele andere buitenlandsche Dichters die ik, als nog niet volgroeide jongen, wekelijks langs de boekestalletjes op de toenmalige Amsterdamsche Botermarkt loopend, in goedkoope, bv. Dick's editions, daar zag liggen en, met slechts één of hoogstens twee gulden op zak, veelal voor den halven oorspronkelijken prijs machtig te worden wist. En zoo kocht ik daar dan ook voor bijna niets een uiterlijk-doffen, verschoten Schiller en een dito Goethe in de toen veelgebruikte kleine deeltjes van Reclam. Byron en Shelley echter waren mij als scholier nog geheel en al onbekend. En deze beide schafte ik mij dus pas aan, toen ik achttien jaar geworden ze bij een boekhandelaar in de Kalverstraat achter de ramen zag liggen in gele slappe omslagen, elk van hen voor 90 cents. Maar, toen ik weer thuis was gekomen, werd ik onmiddellijk vreemd verrast door den vers-toon van den laatste, dien ik binnen in mij onmiddellijk als heel uit de verte hoorde saamklinken met mijn eigen inwendigst helder, maar toch voor mijn lichamelijke ooren onhoorbaar geluid dat ik soms reeds als klein knaapje had meenen te vernemen, als ik dan veelal heelemaal in mijn eentje wandelde ver buiten Amsterdam in de lange rechte Kalfjeslaan of op den Oetewaler weg (dien ik toen in mijzelf Houthaaldersweg noemde), zoodat ik soms luid, maar, verbeeldde ik mij, harmonisch, en dikwijls op eigen spontane wijsjes aan het zingen ging. Shelley's gedachteleven echter raakte mij toen natuurlijk nog niet zoo sterk. Zijn melodieënrijke kijk op het Heelal-leven en de menschenwereld gingen mij als onnoozelen, ofschoon reeds dikwijls abstrakt te denken pogenden aankomenden man nog een beetje te hoog zooals dit 40 jaren later ook het geval is gebleken te zijn met den armen dichter Adama van Scheltema toen hij vermoedelijk hierin Matthew Arnold napratend, het waagde te gaan brallen, dat die andere (in waarheid

veel subliemere) Engelschman een soort van leeghoofd zou zijn geweest. Shelley's goede vriend Byron kon en ging mij echter op een heel andere wijze charmeeren. Want deze bezorgde mij ontzaglijk veel pleizier door de maatschappelijke voorstellingen, die hij geeft in zijn Don Juan. Want die geestig-levende beschrijvingen leken mij, den toen nog niet twintigjarige, heel wat 'echter' dan de tafereelen zijner zoo geheetene 'Oostersche' vers-verhalen, die ik natuurlijk óók ging lezen, maar zonder dat ik door hun romantische zwierigheid ook maar eenigszins werd gepakt.[1)] Ofschoon ik daarentegen wèl toen, met een behoorlijk psychisch genoegen zijn Childe Harold genoot. Want inzonderheid de twee laatste zangen leken mij waarachtig poëtisch te zijn. En over het algemeen beviel Byron mij dus méér toen dan zelfs Hugo en ook dan Wordsworth. Veel meer dan door deze twee laatste werd ik bekoord door Coleridge, wiens 'Christabel' en 'Kubla Khan' mij opgetogen maakten. De beide hiervoor genoemde, Wordsworth en Victor Hugo's verzen (als jongen werd ik echter wèl bekoord door Notre Dame en L'homme qui rit) ging ik eerst veel later waardeeren, al zijn zij nooit gaan behooren tot de Dichters, die ik zooals de Grieken en Romeinen bv. hoog vereer en met grage liefde lees, daar Wordsworth in zijn later werk aan het conventioneel-abstrakte te veel waarde hecht voor mij en Hugo mij te zeer in het wel mannelijk-krachtig geuite, maar toch te zelden diepreikende wijd-vage blijft, al kan ik deze beiden niettemin ook thans nog respektvol groeten.

Ik deelde hier, à l'improviste, het een en ander mede uit mijn jeugd-lektuur om niets van mij wetende menschen, die vroeger en later zich soms zoo zonderling over mij uit hebben gelaten, een beetje beter op de hoogte te brengen dan zij omtrent mijn geestlijke werkzaamheid blijkbaar ooit zijn geweest. Altijd, dus thans reeds langer dan 50 jaren ben ik iemand gebleken die iedren dag iets geestlijks doet, maar volstrekt niet geregeld door schreef, omdat ik nooit iets op het papier wou brengen waarvan ik niet inwendig, dat is in het rustig-intelligente deel mijner binnenste Psyche merkte, dat het iets anders als banaal geleuter kon heeten, dus dat ik niet over een jaar bijvoorbeeld weer heel anders over

1) Byron heeft trouwens later in een zijner partikuliere brieven bekend, dat hij die fantasieën slechts voor de grap had gemaakt, omdat het publiek ze 'mooi' vond.

het nu behandelde kwestietje zou denken kunnen gaan. En om nu nog een andere letterkundige inlichting over mijzelf te geven zooals dat iedren literator van grootere of kleinere beteekenis gegund wordt.

In de vlotte maar niet altijd volkomen eigene, noch psychisch scherp geziene beeldspsrakigheid van den makkelijk-levenden en rad-dichtenden Lord meende ik toen als jongen reeds iets van het karakter te voelen der dichterlijke stelwijze van Ten Kate, al schreef deze op zijn eigen wijze knappe Hollander veel wijdloopiger en onbepaalder en deed hij mij dus nog veel minder dan Byron mij in zijn kwasi-ernstige romantische verhalen wist te doen. Wordsworth daarentegen leek mij toen een tienduizend maal grootere en sterkere Beets, terwijl Ten Kate van zijn kant mij in zijn stijl en beelding óók eenigszins hier en daar, maar dan in ontzaglijk verzwakte mate aan Hugo denken deed, d.w.z. natuurlijk aan diens stelmanier.

Ja, die twee vroeger door de heeren van de Pers, die evenals zoo vele huidigen nooit eenigerlei studie van de Dichtkunst en alles wat daarbij te pas kwam, hadden gemaakt, als onsterflijke genieën tot den hemel verhevenen maar thans evenals de meeste hunner versificeerende tijdgenooten, op Potgieter na, nooit meer ingekekenen maakten op mij, den toen nog jeugdgen, maar evenals heden nog, psychisch hartstochtlijken en intellektueel redeneerenden Willem Kloos volstrekt geen indruk, omdat zij wel vaardig te rijmen wisten, maar slechts uiterst weinig in zich hadden van datgene wat men het met de jaren zich telkens weer vernieuwen kunnende psychisch-poetische noemt. En eerst veel later, toen ik die welmeenende beoefenaars van de rijmkunst, om welke ook de ernstig-werkende en menigmaal geniaal scheppende Potgieter onwillekeurig zal hebben geglimlacht, nog eens belangstellend doorlas, ontdekte ik bij den auteur der op vele plaatsen allervoortreflijkste Camera hier en daar wel eens een wezenlijk-fraai gedichtje als bv. De Damiaatjes, terwijl ik bij een herlezing van Ten Kate's Schepping die stellig diens beste versstuk is, en ook door hemzelf daarvoor werd gehouden, plotseling tot de erkentenis moest komen: deze verzen schrijvende Predikant en door den gestadigen lof der couranten wijd vermaard schijnende poëet heeft hier in dit eene dichtstuk tenminste iets weten te geven, wat wel

niet zoo krachtig is, maar tegelijkertijd toch klaarder klinkt dan de allerbeste want wezenlijk-mooie verzen van den een enkelen keer diep-in en ook uiterlijk prachtig-oostersch hartstochtelijken Isaäc Da Costa, dien men, waar hij een aantal regels lang inderdaad first-rate is, ook nog heden met waardeerend genoegen lezen kan.

Och, ik zei dit alles hier kalm en klaar-eenvoudig ter wille van de latere historie, want om de menschen voor goed af te helpen van den waan, voorzoover hij nog in hen bestaan mocht want die door, om bijredenen sterk tegen ons geporteerde dilettantische journalisten gestadig verspreid, bij de nu óók weer sinds lang vergane volksmassa opgang scheen te maken, dat de Tachtigers een geslacht van ‘wilde afbrekers’ zouden geweest zijn, die niets goedvonden wat niet paste in hun eigen letterkundig systeem, waar, zoo heette het toen, niet wijs uit viel te worden, zoomin als er iets te begrijpen was, gelijk ik toen telkens hoorde sneeren, van hun ‘gekunstelde’ poëzie.

Zoo oordeelden, van '80 tot '85, de van Dichtkunst geenerlei benul vertoonende publieke woordvoerders, en gedurende alle verdere jaren tot heden gingen enkelen daarmeê door, die telkens meer of minder scherp te kennen gaven, of doorschemeren lieten, dat ik geenerlei begaafdheid bezat, ja zelfs geen kennis en geen verstand. En dat bleef zoo een halve eeuw lang duren: het eene groepje bleef dat doen, omdat ik als heel jong mensch een later redeloos gewordenen voorvader van hen krachtig en voor goed op zijn nummer had gezet, daar hij tegen een ander, nl. tegen Marcellus Emants, met hoonende verwaandheid had durven optreden. En het groepje van een ander, die even rampzalig geëindigd is, en dien ik, toen hij nog in zijn kracht stond, eveneens wel eens het volle pond waarheid had gegeven, is even onjuist, ja soms onzinnig over mij blijven spreken, als hij-zelf dat tot zijn laatste jaren privatim en publice altijd placht te doen. Maar daar ik gelukkig nooit een poppetje van zachte was geweest ben, al behandelde ik altijd iedereen zoo vriendlijk als 't maar kon, heb ik mijn stevigen kop er tegen in kunnen blijven zetten, zoodat ik gelukkig ook thans nog als een zich in alle dingen volkomen jeugdig voelende studeeren kan en arbeiden, bijna den heelen dag door, zonder dat ik me ooit moede voel, dus slapjes worden ga.

En met mijn levenslangen goeden vriend Dr. Aegidius Timmerman is het tot mijn echte voldoening, steeds maar door, wat zijn innerlijke en uiterlijke energie betreft, precies hetzelfde geval gebleken te zijn als met mij. Hij is een paar jaar ouder dan ik, maar werkt en doet nog precies, alsof hij een frisch jongmensch ware en bewijst dit nu weer door deze levensvolle vertaling van de Odyssee, die evenals zijn vroeger verschenene Ilias, zijn naam tot in verre tijden zal doen voortleven als dien van een der sterksten en degelijksten onder de generatie der 'Tachtigers', waartoe hij zoowel door zijn innerlijk Wezen als zijn leeftijd gerekend kan worden te behooren en onder welke hij dus durend gerangschikt blijven zal.

Och, er zijn reeds zoo heel velen van dat eens in volle jeugdkracht opstormende Geslacht verdwenen: ik wil hier slechts noemen Alfons Diepenbrock en Hendrik Boeken, Jac. van Looy en Willem Witsen, George Breitner en nog enkle andre, met welke allen ik zonder eenige oneenigheid om ben kunnen blijven gaan. Maar thans zijn Karel Thym en ik zoowel als Erens en hij, de eenige auteurs van dien tijd, die nog in volledige geestlijke en lichamelijke kracht omhoog mogen blijven gaan.

Het menschlijk leven was en blijft voor ieder steeds een raadsel, die zich niet kan voegen in eene der onderling tegenstrijdige oplossingen, die er voor gevonden zijn door stellig-kundige menschen, maar die het onbenaderbare Metaphysische en Metapsychische niet vermogen noch wenschen aan te voelen, dat de binnenste Diepte en Achtergrond van alles is en blijft. Ik ben nooit een romanticus geweest, evenmin als mijn vaderlijk voorgeslacht en alle andere leden van het reeds sinds een paar honderd jaar langzamerhand in takken uiteengeloopene, en van oorsprong duitsche geslacht Kloos. En die, naar ik nu heb kunnen nagaan, drie takken, zijn van vader op zoon steeds samengesteld geweest uit een opeenvolging van karaktervaste logische koppen, zooals ikzelf gelukkig er altijd ook een heb weten te blijven. En daardoor, vermoed ik, komt het, dat ik het met Gidius Timmerman altijd goed heb kunnen vinden, die het eveneens steeds echt en eerlijk met alles heeft gemeend.

Ik kan mij nog duidelijk herinneren de eerste maal, dat ik hem zag. Ik zat toen als elfjarige jongen in de hoogste klas der lagere

burgerschool in de Amsterdamsche Slijkstraat, die onder het bestuur van den gemoedelijk strengen heer C. Petri stond. En zij werd, omdat zij pas van de Oude Schans was verhuisd, en tijdelijk ondergebracht in die succursale in het Museum in de Oudemanhuispoort doch nu weer verhuizen moest, voor de grap door leeraars en leerlingen 'De Zwerver' genoemd. En daar zat ik dan op een morgen, met een half oor luisterend naar het onderwijs, want meer vervuld van mijn eigen wisselende gedachten, toen er onverwacht op de deur van het ruime lokaal werd geklopt. De heer Petri hield even op met zijn les en riep Binnen maar liep tegelijkertijd vlug naar de deur, die hij beleefd opende. En daar kwam te voorschijn een statige ernstige meneer, die kalmpjes liep, en zachtjes voor zich uitduwde een verlegen jongetje van mijn leeftijd en evenals ik, met rustige heldere oogen, maar heel mager en tamelijk bleek. Gidius Timmerman was gekomen, en daar hij reeds dadelijk - toen zijn eerste beschroomdheid snel geweken was - bleek te behooren tot de intelligentste knapen van de klas, en evenals ik, zichzelf volkomen de baas leek te zijn, werden wij al spoedig gemoedelijk vriendschappelijk met elkaêr. Want tusschen brave, eerlijke menschen en mij zijn nooit kwade woorden gevallen, zoomin als dit ooit is gebeurd tusschen mijn evenals ik het altijd zuiver-bedoelende vrouw en mij, met welke ik thans 35 jaren, sinds wij in het voorjaar van 1899, ons met elkander engageerden zonder ook maar de kortste onderbreking wederzijdsch-harmonisch om heb kunnen gaan de heele vier-en-twintig uur van ieder etmaal lang.

* * *

Ook weer deze vertaling door Dr. Timmerman van de Odyssee is een met scherp-verstandige kennis (o.a. de inleidingen tot elk der 24 zangen kunnen dit voor leeken zoowel als geleerden bewijzen) op touw gezette en voortreflijk-volbrachte want heldere en aangenaam-rhythmische dus prettig-leesbare praestatie.

De Odyssee, evenals de, oppervlakkig doorgekeken, schijnbaar zoo heel andersoortige latere Helleensche dichtwerken tot en met de vaak ten onrechte door psychisch-onletterkundige filologen gesmade Alexandrijnen - ik denk hier op het oogen-

blik aan Kallimachos - de Odyssee, herhaal ik, bezit innerlijk-geestlijke kwaliteiten, die lang niet zoo dikwijls, en tenminste in niet zoo sterke mate, worden aangetroffen in de Poezie van latere Europeesche dichters, als sommige literair-historici, die onverschillig-hoogmoedig tegenover de Oudheid staan blijven omdat zij deze hoogstens slechts uit vertalingen leerden kennen, het er voor durven houden dat het wel het geval zal zijn. Vorm en inhoud in de echte Poezie zijn één, volkomen één. En wie dus over antieke Helleensche dichtwerken wil oordeelen, dwz. over hun waarde wil beslissen, moet dus eerst familjaar zijn geworden met de taal, waarin zij geschreven werden, en tot dien tijd houde men eerbiediglijk er over zijn mond zoowel als zijn pen.

De Poezie der oude Grieken en eveneens die der gedeeltelijk van hen afhankelijk zijnde Latijnsche dichters blijkt nog altijd mij, zoodra ik er iets van opsla, eene van den eersten rang te zijn en zij is dit ook geweest voor alle groote, ja zelfs voor alle belangrijke literatoren, die de antieke talen kenden, tot op dezen tijd. De moderne dichters en literatoren moeten hen natuurlijk niet willen navolgen, zooals dat in vroegere eeuwen door de poëten menigmaal al te veel gedaan is; neen, maar zij moeten gaan pogen zich zelven psychisch te doordringen van de uit de Onbewustheid gestegene zielewil en kracht om die onsterflijke Ouden zuiver en precies te leeren voelen en te zien en dan melodisch-harmonisch te zingen de geestlijke diepe Schoonheid en Waarheid, die uit den versten Zielegrond van de huidigen rijzend, hun nar de zingen willende lippen stijgt met zich zelf gelijk-blijvende harmonische gedachten en waarachtig-psychische verbeelding. Daar streefden naar uit zichzelf die onbewust scheppende, want waarachtig van uit een als buitenaardsche sfeer, die toch hun eigene diepste psychische essentie was, prachtig-zingende dichters der verre Oudheid, waartoe als een der grootste ook Homerus behoort en daar heb ik ook zelf met mijn eigenste metapsychische Natuur mijn heele leven lang van knaap reeds en gelukkig niet zonder te slagen, aanhoudend naar getracht omdat de stevige Wil van mijn allerbinnensten Geest dit wou. En lijk ik mij dit soms bewust ging worden: het hooge voorbeeld der oude Hellenen, die op dezelfde wijze werkten als dichters en prozaisten heeft mij altijd uit de verte daarbij voor oogen gezweefd.

En dat Aegidius Timmerman in zijn psychische Achterwezendheid dus onbewust ook een soortgelijke visie op de Oudheid heeft, bewijst zijn vertaling van Homerus, die door iedereen zal dienen gelezen te worden, die er prijs op stelt om in zichzelf te worden of te blijven een waarlijk geestlijk beschaafde en die dus gaarne op prettig leesbare wijze een indruk wil krijgen van de hier voor ons modernen weer tot nieuw leven gebrachte werkelijkheid, het werk van een der grootste en tegelijkertijd eenvoudigste, dus voor ieder volkomen genietbare Werelddichters, die ooit op onzen zonderlingen Aardbol hebben bestaan.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Trouw aan Oranje!

‘Een boek onder dezen titel behoeft voor een Nederlandsch publiek wel nauwelijks een aanbeveling’, zegt Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland, in zijn inleidend woord bij het prachtige standaardwerk, dat onder bovenstaanden titel bij den uitgever J.M. Meulenhoff aan het Rokin 44 te Amsterdam verscheen, ter gelegenheid van Prinses Juliana's vijfentwintigsten geboortedag.

Gelukkig spreekt de heer Beelaerts van Blokland hier een evidente waarheid uit. Twee dingen staan onomstootelijk vast:

ten eerste, dat Nederland aan Oranje oneindig veel te danken heeft, en ten tweede:

dat Nederland dit beseft, en het Huis van Oranje zijn dankbaarheid betoont door toewijding en trouw.

Inderdaad, als wij ons twee hoogtepunten in de vaderlandsche geschiedenis van den lateren tijd te binnen brengen, - de troonsbestijging van Koningin Wilhelmina en het vijfendertigjarig regeeringsjubileum van Hare Majesteit.... en zooals wij thans weer hebben meebeleefd de diepe, waarachtige en algemeene droefheid bij het verscheiden van onze geliefde Koningin-Moeder, - dan zal wel niemand er aan kunnen twijfelen, dat het Nederlandsche volk echt en ontzaglijk aan ons Vorstenhuis is gehecht. En in de tegenwoordige onrustige tijden van geloofsverdeeldheid en meeningsverschil en chaotische verwarring der inzichten in staatsbestuur, geeft het een gevoel van vrede en veiligheid, dat we nog iets hebben om ons aan vast te houden en op voort te

bouwen.... iets, waarnaar onze blikken zich richten kunnen, als naar een vast punt, dat ons rust en zekerheid geeft.

Ik herinner mij, dat, tijdens de herdenkingsfeesten in 1923, burgemeester Patijn ons vertelde, dat hij de geheele stad had rond-gewandeld, en toen overal een groot enthousiasme aantrof, ook in de buurten, waar men het misschien niet zoozeer zou hebben verwacht. En zouden in die tien, sinds verloopen jaren de sociale toestanden zoozeer veranderd zijn? Neen! in geenen deele! De October-dag in het Stadion, verleden jaar, is dáár, om het tegendeel te bewijzen. En niet minder de nationale rouw, die niet alleen gedragen werd, maar ook diep gevoeld, toen de Koningin-Regentes van ons heen moest gaan. Er zijn weinig vorstenhuizen in de algemeene geschiedenis aan te wijzen, die zóó populair zijn, zóó een met de natie zelve. De volksmond spreekt van 'het oranjezonnetje', dat altijd doorbreekt bij nationale feesten, en men vindt het een typisch en bizonder feit, dat Oranje het eenige koninklijke geslacht is, dat een eigen kleur bezit. En de verschijning van deze zeer mooie uitgave 'Trouw aan Oranje' zal door haar ongetwijfeld enorm debiet de waarheid bewijzen van wat ik hierboven schreef.

Prinses Juliana, voor wie dit boek als feestgave is bestemd, zet op waardige wijze de traditie voort van haar voorgeslacht. De Nederlanders zijn het, nu al sinds 1880, dus meer dan vijftig jaren gewend geweest te spreken van 'Ons Prinsesje'. En hoe ontzettend treurig het ook is, dat Koning Willem III drie zonen ten grave heeft moeten dragen, Koningin Wilhelmina draagt de kroon op een wijze, die geen Koning haar zou kunnen verbeteren. In binnen- en buitenland is er maar één roep van bewondering voor het wijs beleid onzer Koningin, die Haar land heeft weten te sparen voor de ellende en de gevaren van den oorlog, en die steeds met liefde, overgegevenheid en volharding 'het schip van staat' bestuurt. De trouw van Oranje aan zijn volk wordt door het volk beantwoord met: onvergankelijke trouw aan Oranje!...

* * *

Nederland, het kleinste koninkrijk op de wereldkaart, heeft zich in de algemeene geschiedenis een naam gemaakt, die iedereen

bekend is. Niet alleen door onze schilderkunst, die misschien alles overtreft, wat ooit op dat gebied is gepresteerd, maar de suprematie die Nederland eenmaal ter zee genoot, is wel een der opmerkelijkste feiten uit het bestaan onzer aarde. De Hollanders voeren naar Oost en West, noemden in Australië een landstreek Tasmanië, en gaven aan het tegenwoordige New York eenmaal den naam van Nieuw Amsterdam. Zij droegen als symbool een bezem aan den mast, omdat *zij* de zee zouden schoonvegen van gespuis, zij dreven hun schepen naar Nova Zembla en Spitsbergen, en wat de moderne motorbooten niet gedaan kunnen krijgen, dat volbrachten *zij* met hun *zeil*schepen - èn hun stuurmanskunst!...

En was niet onze Vader Willem, die voor ons land de geloofsvrijheid heeft bevochten, met opoffering van rijkdom, goed en bloed, en ten slotte zelfs zijn leven, niet de *eerste* die den moed had om in een openbare volksvergadering de kwestie van algemeene geloofsvrijheid aan te roeren? Wij-van-heden kunnen ons nauwelijks voorstellen hoe de tijden waren, toen den staatsburgers van overheidswege een godsdienst werd aangewezen!... Naar *ons* land was het, dat de om hun geloof vervolgden uit andere landen vluchtten, en altijd is Nederland een gastvrij asyl geweest voor ontberenden en verdrevenen. Wie een beknopt en toch volledig overzicht wil krijgen omtrent wat Nederland in den loop der tijden onder de verschillende Oranjevorsten onderging en hoe het zich ontwikkelde, verzuime niet dit Gedenkboek te bestudeeren. De algemeene redactie ervan werd toevertrouwd aan M.J. Leendertse; het werd geïllustreerd met een keur van belangrijke platen en portretten onder leiding van Mr. N. Beets, oud-onderdirecteur van 's rijks prentenkabinet, en een groot aantal bevoegden schreven artikelen over de personen en de prestaties van het Huis van Oranje.

Wij laten, ter oriënteering van het publiek, den rijken inhoud hier volgen.

Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland. Inleiding.
M.J. Leendertse. Trouw aan Oranje!
A.G.H. van Hoogenhuyze. Juliana van Stolberg, de stammoeder der Oranjes.
Mr. F.L.J.E. Rambonnet. De Vader des Vaderlands.

R. Dijkstra. Charlotte van Bourbon.
W.W. Meijnen. Louise de Coligny.
Dr. S.P. Haak. Prins Maurits.
W.E. van Dam van Isselt. Prins Frederik Hendrik.
C.C. de Gelder. Prins Willem II.
Dr. N. Japikse. De Stadhouder-Koning.
Dr. G. Kalsbeek. De laatste twee Stadhouders.
Dr. L.W.G. Scholten. Koning Willem I.
J. Kleijntjens S.J. Koning Willem II.
Dr. H.E. Enthoven. Koning Willem III.
Prof. Dr. H. Brugmans. Koningin Emma.
Mr. A. Baron van Wijnbergen. Hare Majesteit Koningin Wilhelmina.
Dr. P.H. Ritter Jr. 's Prinsen Persoonlijkheid.
Prof. Dr. J.H. Gunning Wz. Prinses Juliana.
Jan Prins. Aan de Prinses.
Dr. Felix Rutten. Toen de Prinses werd geboren.
Dr. K. Huizenga. Oranje's beteekenis voor het volkerenleven.
Prof. Mr. J.A. van Hamel. De macht der Oranjeliefde.
Anton van Duinkerken. Jan van Glymes, Markies van Bergen op Zoom.
Prof. Ir. C.L. van der Bilt. Oranje en Zeeland.
D. Hans. Oranje en het volk.
Prof. Jhr. Mr. B.C. de Savornin Lohman. De beteekenis van 9 September 1933.
Dr. H.D. van Broekhuizen. Oranje en Suid Afrika.
Mr. D. Fock. Oranje en Indië.
Prof. Dr. W. de Vreese. Vlaanderen en Oranje.
Dr. I.H.J. Vos. Voor Koningin en Vaderland!

Het was een uitstekende gedachte om dit boek uit verschillende kleinere onderdeelen te doen bestaan. Ware het één groote historische studie geweest dan zou het zich niet zoo aangenaam en gemakkelijk hebben laten lezen als nu. Hoewel de onderwerpen alle belangrijk zijn, spreekt het toch van zelf, dat de een zich meer door dit, de ander meer door dat voelt aangetrokken, en daar de beknoptheid niets aan den inhoud der artikelen heeft geschaad, is elk hoofdstuk op zichzelf iets interessants geworden.

Trouw aan Oranje, - Nederland en Oranje één, in verleden, heden en toekomst, - is dáárom zoo'n belangrijk werk, omdat levende tijdgenooten hier een objectief historisch beeld geven van personen en toestanden, terwijl de ruim vijftig afbeeldingen op hoogst gelukkige wijze den tekst ondersteunen.

Uit de Inleiding van Jhr. Mr. F. Beelaerts van Blokland halen wij nog aan:

> 'Het was een bijzonder gelukkige gedachte, die tot deze uitgaaf heeft geleid.
> Aan literatuur over onze Oranjevorsten ontbreekt het zeker niet. Maar aan historische monographieën is nu eenmaal het bezwaar verbonden, dat haar lezerskring veelal beperkt is; de omvang schrikt menigeen af. Hier in deze uitgaaf zal men korte bijdragen vinden, welke de persoonlijkheid van ieder der behandelde vorsten en vorstinnen en hunne beteekenis voor ons vaderland in weinige bladzijden naar voren brengen.
> Ondanks de groote verscheidenheid zoo van de onderwerpen als van de bewerkers, vormt het boek een afgerond geheel. Aan de hand der historie stelt het ons helder voor oogen, waaraan het is toe te schrijven, dat Nederland en Oranje zoo innig zijn samengeweven als zelden ergens ter wereld tusschen een volk en zijn vorstenhuis het geval was.'

De opstellen van prof. Brugmans over Koningin Emma, van Mr. van Wijngaarden over Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, van Dr. P.H. Ritter Jr. over 's Prinsen Persoonlijkheid en van prof. Gunning over Prinses Juliana zijn voortreffelijke karakteristieken en doen uiterst sympathiek aan. Ook is het een uitstekende gedachte geweest, om Oranje te laten beschouwen in verband met Zeeland, Indië, Zuid-Afrika en Vlaanderen! Een persoonlijke herinnering als van Felix Rutten over den geboortedag van Prinses Juliana laat zich altijd gaarne lezen, en verschillende geschiedkundige momenten zijn in dit lijvige, keurig uitgegeven boekdeel als handzaam nasla-werk vastgelegd.

De bekende dichter Jan Prins richtte een fraai vers aan Prinses Juliana, waarvan de slot-strofe luidt:

Dat niemand rake aan onzen Roem:
de mildheid onzer zeden.
Dat niemand rake aan onze Wet
geweld uit ons verleden.
Dat niemand rake aan onze Vlag,
die zooveel stormen tartte.
En dat *Oranje* leven mag,
Diktator onzes harten.

Om te besluiten. Deze feestgave is een heel, heel mooi boek, gevat in een sober-gedistingeerden band van wit met goud, en met duidelijke letters gedrukt op fraai papier. Een boek, dat honderdduizenden welkom zal zijn. Want dieper dan ooit is Oranje's naam in ons volk ingegrift na den 9en September 1933 zegt de heer Leendertse, en hij eindigt met Vondel's woorden:

Lang leef Oranje, en handhaef 't recht der Staeten
De vrijheyt en de rust van 't Vaderlant!....

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De tegenwoordige regeering in Duitschland is bezig ook van het dolzinnige wraakwapen, dat het ‘Tractaat van Versailles’ genoemd wordt, een ‘vodje papier’ te maken, en wie, buiten Frankrijk, zal willen beweren, dat zij daarmee ongelijk heeft? Haar intusschen ontstellende begrooting over 1934-'35 voor de verdedigingsmiddelen te land, op zee en in de lucht, heeft, naar het schijnt voor goed, een eind gemaakt aan de vooraf door langdurige schriftelijke en mondelinge, doch slechts voorloopige beraadslagingen om nog eens opnieuw te trachten voor de zwaarbewapende staten tot bewapeningsvermindering te komen, en Duitschland daarbij te veroorloven tot een minimum-bewapening, vooral om te beletten, dat er opnieuw een internationale bewapeningswedstrijd zou ontstaan. De regeering van het ‘Dritte’ Duitsche Rijk, ofschoon zij beweert niet rijk genoeg te wezen haar eereschulden aan andere volken af te doen, toont zich wèl rijk genoeg om haar marine, leger, luchtmacht te herstellen tot een dreigende positie. Haar begrooting ten behoeve van de marine is verhoogd met 50 millioen Mark, d.i. gebracht op 233 millioen; die voor het leger raamt zij op 647 met een verhooging bij het vorig jaar van 175 millioen; haar luchtvaart bedenkt zij met 210 millioen, dus in vergelijking met 1933, 132 millioen meer. Is het dan wonder, dat ook de Britsche regeering nu ongerust is geworden, althans ongeruster dan zij reeds was, en voor haar eilandenrijk in die vermeerdering der aanstaande Duitsche zee- en luchtvloot een spoedig wellicht te verwerkelijken bedreiging ziet? Dit alles, ofschoon door het waanzinnige Tractaat van Versailles

Duitschland zich eigenlijk heelemaal niet bewapenen mag. Althans niet zoo, dat er in ernst van een Duitsche weermacht sprake zou kunnen zijn. Kan men zich dan verwonderen, dat Frankrijk er niet meer aan denkt om haar bestaande verdedigingsmiddelen ook maar in het geringste te verminderen, dan tenzij de Engelsche regeering zich duidelijk bereid verklaart tot een toezegging van Britschen militairen bijstand, en niet enkel om Frankrijk, in geval het zou worden aangevallen, te helpen door economische 'sancties'? Wel is Frankrijk bereid Duitschland zekere herbewapening te veroorloven, doch enkel met de zekerheid, dat de andere mogendheden, Engeland in het bijzonder, tegen dit land maatregelen zullen nemen, indien blijkt, dat het in strijd met een conventie, welke het dan immers vrijwillig zou aanvaarden, zich zoodanig ging bewapenen, dat men er uit mocht afleiden, dat het een aanval in den zin had. Zulk een overeenkomst tusschen Frankrijk, Engeland en Italië zou, hoopte men, de thans in Duitschland regeerende mannen tweemaal tot innerlijk en gezamenlijk overleg brengen, alvorens zij zouden besluiten van hun weermiddelen zulk een macht te maken, dat er aan hun agressieve bedoelingen niet getwijfeld zou kunnen worden.

Inderdaad maakt men zich over de Duitsche bewapeningsplannen van het oogenblik, ook in de kringen der Britsche regeering, ongerust. Het is hier niet de plaats om in den breede de sterkte der Britsche drievoudige weermacht uiteen te zetten. Maar het feit is, dat blijkens bedoelde begrooting Duitschland voor een leger van zoogezegd 100.000 man, bijna evenveel wil uitgeven als Groot-Brittanië voor een legermacht die anderhalf maal grooter is. Volgens het Tractaat van Versailles is het Duitschland niet geoorloofd een luchtmacht te bezitten, maar het verdriedubbelt zijn uitgaven er voor onder voorgeven, dat dit enkel dient voor vreedzame doeleinden, en een klein bedrag - maar 50 millioen Mark! - voor afweer van luchtaanvallen ter bescherming der burgerbevolking: bouwen van bom- en gasvrije kelders, opleiding van troepen voor het onschadelijk maken van vergiften, brandweer, waarschuwingsdienst, enz. Heel aannemelijk, die vijftig millioen. Maar hoe aannemelijk ook: Frankrijk zal zijn bestaande strijdkrachten handhaven en zijn oud materiaal vernieuwen in verhouding tot de vernieuwing van de bewapening in Duitschland.

Gesloten dus, en waarschijnlijk voor langen, langen tijd, de te Genève nog eens voorgenomen zoogenaamde ‘ontwapeningsbesprekingen’.

Ziet daarom de naaste toekomst er inderdaad voor Europa zoo duister uit als een oppervlakkige beschouwing dezer reeds in hun ontstaan mislukte besprekingen zou doen denken? Indien de volken, ten spijt van de economische crisis, welke de geheele wereld teistert, ten spijt dat er geen volk is, dat al zijn werkloozen arbeid en zijn hongerenden voedsel kan verschaffen, dank zij den schroeven der belastingpers, geld genoeg opbrengen om leger, vloot en vliegdienst weerbaar te houden, er is er geen, dat in de eerstkomende jaren een oorlog zou kunnen financieeren. Aldus is deze crisis een ‘blessing in disguise’. Het is wel zeer denkbaar, dat, ofschoon dan heel Europa een versterkt legerkamp zal worden met in de havens een naar ‘der Tag’ hunkerende oorlogsvloot, de nationaliteitenverwarring, ontstaan door de verbijsterende grenzenindeeling der wraakzuchtige mannen, die het Tractaat van Versailles hebben veroorzaakt met de bedoeling de natiën, die in den oorlog de Geallieerden hadden bestreden, ten eeuwigen dage onder de knie te houden, in het bijzonder Duitschland en Hongarije de regeeringen in de toekomst misschien bij onderling overleg, door een uitwisseling harer nationale minderheden, welke de wraakverblinding te Versailles van een Clemenceau, een Lloyd George en wie meer, hun hebben toegekend, den vrede handhaven. Indien men bedenkt, dat bijvoorbeeld Hongarije werd herleid tot een derde deel van zijn bevolkingstal en dat twee derden zijner vroegere landgenooten onder het bestuur kwamen van de thans dit land omringende regeeringen, dan komt men wel tot de gevolgtrekking, dat, indien er in de naaste toekomst uit armoede geen gevaar bestaat voor een Europeeschen oorlog, er toch ernstig over gedacht moet worden om de kaart van ons werelddeel te herzien en tot redelijker grenzen te brengen. Een groot deel van Hongaarsch sprekend volk leeft in Roemeensche overheersching. Doch indien er een land in Europa is, door innerlijk wanbestuur verzwakt, dan is het wel het schoone rijk, dat gezegend is met een heerschersfamilie, welker leden, persoon nà persoon, het ‘après moi le déluge’ tot devies schijnen te hebben gekozen. Het is dus nauwelijks verwonderlijk, dat er een complot is ontdekt, nog wel onder

personen, die vroeger tot de vrienden, althans tot de aanhangers behoorden van den roekeloozen man aan hun hoofd, koning Carol, om dezen naar een ander leven te doen verhuizen, een ander leven, nièt in Boecharest, niet ook in Parijs in gezelschap van een liefje, maar mèt zijn vriendin, mevrouw Loepescoe, en als het dan zoo moest zijn, ook met den toch immers onschuldigen kroonprins Michael, vroeger door zijn toen nog verbannen vader als nominaal hoofd van den staat weggeduwd. Met wat leden der tegenwoordige regeering er bij. Het complot is mislukt, en zooveel te beter. Van een revolutie is voor Roemenië in zijn bestaanden vorm niets goeds te verwachten. Ook niet waar het complot, naar het schijnt, beraamd was door wat men thans overal ‘fascistische’ of ‘nationaal-socialistische’ elementen pleegt te noemen. Ook in Roemenië begint men immers in te zien, dat een democratisch parlementair bestuur de prikkelende vraagstukken van het oogenblik eêr verscherpt dan verzacht of wegwerkt. Er is daar een zoogenaamde ‘IJzeren Garde’, de naam zegt al, dat zij militaristisch van aard is, die tegen de in het land machtige boerenpartij is gestemd, tevens anti-Joodsch. Koning Carol, hoewel niet vijandig gezind jegens deze ‘fascistische’ beweging, zelfs, beweerde men, in haar macht, was gedwongen zich te onderwerpen aan de inzichten van den bekenden liberalen staatsman Titoelescoe, den leider der buitenlandsche politiek, en zich te ontdoen van zijn vrienden, de ‘generaals-camarilla’. Daarmee maakte hij zich de ‘IJzeren Garde’ tot vijand, en dat dier aanhangers niet tegen misdadige middelen opzien om hun doel te bereiken, bewees de aanslag, met als gevolg de dood, van den liberalen leider en premier Doeca Een nieuwe liberale leider volgde hem op, Tatarescoe, met Titoelescoe als leider der buitenlandsche politiek. Maar een groot deel der ‘IJzeren Garde’ - samenzweerders, die Doeca's dood hebben veroorzaakt, - werd in het proces vrijgesproken. De leider, Codreanoe, die tot de vrijgesprokenen behoort, triomfeert. Doch, naar den zin zijner aanhangers, naar 't schijnt, niet voldoende. Zoo dan het pas ontdekte complot om koning Carol en, als het zoo liep, ook den kroonprins Michael, den dood aan te doen. Dit complot is tijdig genoeg ontdekt en tekeer gegaan. Maar voor het leven van den bekwamen en energieken Titoelescoe geeft niemand een duit, waarschijnlijk hijzelf ook niet. Het bleek reeds, dat hij aan het

hoofd stond van de ‘lijst van veertig’, welke ‘de IJzeren Garde’ noodzakelijk achtte uit den weg te ruimen, en waartoe koning Carol toen nog niet behoorde. Het is in Roemenië een strijd tusschen zoogenaamde ‘liberalen’ en zoogenaamde ‘fascisten’. Deze laatsten wijten het aan mevrouw Loepescoe, 's konings liefje, door hem uit Parijs meegebracht, waarom zijn wettige vrouw, moeder van den jongen Michael, zich voor goed van hem vervreemdde, dat koning Carol den liberalen kant uit gaat.

Voor het Nederlandsche volk, vooral met betrekking tot zijn overzeesch bezit, is de ontwikkeling der gebeurtenissen in het Verre Oosten van onvergelijkbaar grooter beteekenis dan wat er in Roemenië voorvalt. De nog steeds voortgaande strijd, al zij 't thans niet meer met de wapenen, tusschen Japan en China, behoeft onze gemoedsrust niet te storen, en wij kunnen glimlachen als het machtelooze China over den tegenwoordigen ‘keizer van Mandsjoekwo’ - bij de gratie van den Japanschen Mikado en diens raadslieden - spreekt als van ‘Peo-nji en zijn tooneelspelerstroep’, en dreigde hem te zullen laten opvangen en als ‘hoogverrader’ ter dood te brengen, indien hij gevolg gaf aan zijn voornemen om in het onmetelijke rijk, waarin hij als keizer werd geboren, een pelgrimstocht te ondernemen naar de graven zijner Mandsjoe-voorvaderen. Poe-nji, thans ‘keizer Kang-téh’ betiteld, heeft van dien pelgrimstocht afgezien. Waarschijnlijk niet uit vrees voor de Chineesche bedreiging. Want ofschoon men in China bij de groote goden zweert, dat men nooit zal berusten met de ‘marionettentroep’ van het afgescheurde Mandsjoekwo als ernstig te aanvaarden, door zijn innerlijke verdeeldheid is het tot machteloosheid gedwongen. Te Nanking heerscht, onder leiding van den bekwamen Tsjang-Kai-sjek, de meening, dat men met Japan en dus ook met Mandsjoekwo op den duur tot een accoord zal moeten komen. Maar te Peking, ofschoon men ook daar niet ontbloot is van nuchter verstandelijk inzicht met betrekking tot Japan, dank zij de ideeën, welke de bekende ‘Kwo-Min-Tang’-beweging voorstaat, is de linkerzijde overheerschend. Echter dreigt de Japansche aanmatiging om voortaan een soort Monroe-leer af te kondigen, niet enkel over China, doch over geheel Azië, de twee innerlijk verdeelde China's met elkaar te vereenigen onder goedkeuring van al de Westersche mogendheden, die in Azië grondgebied of

belangen bezitten. De mogelijkheid niettemin bestaat toch, dat het Hemelsche Rijk van eertijds, beroofd van Mandsjoekwo en Jehol, in tweeën zal vallen. Het is er groot genoeg voor om twee rijken te bevatten, welke misschien in de toekomst meer zullen beteekenen dan het Chineesche rijk, waarvan de tegenwoordige keizer Kang-teh van Mandsjoekwo als kind, onder de voogdij van zijn eminente grootmoeder, keizer was.

Neen, deze gebeurtenissen behoeven ons voorloopig niet ongerust te maken. En zelfs het machtige Japan doet dit ons niet direct, ofschoon het reeds sinds lang bezig is door zijn invoer in Nederlansch-Indië de Nederlandsche nijverheid te wurgen, waartegen van onzen kant, zij 't ook wat laat, in overleg met de regeering te Tokio maatregelen worden beraamd. Niettemin vereischt wat er in en om den Stillen Oceaan gebeurt en groeit onze volle aandacht. Groot-Britannië is bezig van Singapore en omgeving een ‘Tweede Gibraltar’ te maken en onze Riouw-archipel ligt daar vlak bij en bevat belangrijke Japansche ondernemingen. Een versterkt Singapore kan ons in Nederlandsch-Indië slechts te pas komen. Daarentegen legt het ons den plicht op om te zorgen dat wij baas blijven in eigen huis, en een welgezind maar nauwkeurig toezicht houden op onze Japansche ‘vrienden’ in die streken. Gelukkig heeft de Riouw-archipel en zijn omgeving door de Nederlandsch-Amerikaansche petroleumbelangen evenveel beteekenis voor het Amerikaansch kapitaal als voor ons, en een versterkt Singapore komt dus ook ten bate van de Vereenigde Staten. Te Tokio is men er echter weinig gesticht over, doch Groot-Britannië is machtig genoeg om het werk, reeds lang voorgenomen trouwens, te volvoeren. En ofschoon dan de Vereenigde Staten allang genoeg beginnen te krijgen van hun koloniale politiek met betrekking tot de in hun onredelijken oorlog tegen Spanje geroofde Philippijnen - om van Cuba maar niet te spreken, waarmee het allerminst eer inlegt, - en reeds besloten heeft de Philippijnsche eilanden politieke onafhankelijkheid toe te staan, het behoudt er in de zeeën, welke dezen archipel omringen, maritieme bases. Zoo mag dan de Philippijnsche bevolking, voor een belangrijk deel Christenen, Roomsch, en reeds daardoor beter tot zelfbestuur geschikt dan andere Oosterlingen, in de toekomst zien hoe zij zich den invloed en de macht van de slimme en sterke

Japanners van het lijf houden. Voor de Vereenigde Staten was het bezit dier eilanden in strategischen zin eêr een gevaar dan een versterking. Terwijl de ongehinderde economische mededinging in de Staten van het eilandenvolk daar met leede oogen werd aangezien. De vrije invoer van Philippijnsche suiker en tabak in de Vereenigde Staten zal de prijs moeten zijn, waarmee de eerzuchtige eilandbewoners hun gevaarlijke onafhankelijkheid zullen hebben te betalen. De Stille Oceaan zou aldus metterijd onder twee invloedssferen komen: de Westersche helft onder Amerikaansch gezag, de Oostersche onder dat van Japan, en dit sterke land zou er, beweert men te Tokio, wel voor te vinden zijn de Philippijnsche eilanden ‘eeuwig’ onafhankelijk te laten, op voorwaarde dat de Vereenigde Staten er in zouden toestemmen binnen een bepaald aantal jaren er hun vlootbases terug te nemen. Het lijkt wel wat op Lafontaine's fabel van den raaf en den vos, en het staat te bezien of de Japansche vos slim genoeg zal zijn om den Amerikaanschen raaf het begeerlijke stuk kaas uit den snavel te laten zingen.

Gandhi heeft zijn verzetpolitiek in Britsch-Indië opgegeven: een buitenkansje voor het Britsche opperbestuur. Niets lijkt erbarmelijker dan een volksmenner, die, na jaren van stoken, verzet, opzwieping der volkshartstochten met de gevolgen daarvan aan dooden, verminkten, maatschappelijk geruïneerden, en welken jammer meer, na vele jaren en in beter overleg moet erkennen gedwaald te hebben. En niemand lijkt misdadiger dan de volksleider, die zijn dwaling inziet en toch voortgaat op den ingeslagen weg, en zijn verblinde volgelingen blootstelt aan de nederlagen, welke er het gevolg van zijn. De schrijver, die hier aan het woord is, heeft nooit veel eerbied of sympathie gekoesterd voor dien uiterlijk zoo weerzinwekkenden scharminkel, die onder den eerenaam van ‘Mahatma’ door zoovelen als een godsgezant aan zijn volk werd geroemd. ‘Mahatma’ Gandhi heeft nu ingezien, maar wat laat, dat hij onder een bevolking, zoo achterlijk, dat zij tientallen van millioenen menschen, de zoogenaamde Paria's of ‘onaanraakbaren’, door godsdienstige aanmatiging aan allerlei vernedering en ontbering bloot blijft stellen, reeds genoeg te doen zou hebben gehad, indien hij, hoewel Brahmaan-zelf, het voor deze Paria's had opgenomen. Misschien zou zijn invloed heilzamer

zijn geweest, indien hij daaraan de krachten van zijn besten tijd had geschonken, dertig, veertig jaar geleden. De Britsch-Indiërs, die naar zelfbestuur streven, zoo niet volkomen losmaking van Groot-Britannië, iets wat waarschijnlijk nog zeer langen tijd onmogelijk zal zijn, ook door de vijandschap der Mohammedaansche bevolking jegens de Hindoes, en tevens wijl de inlandsche vorsten er een te groot belang bij hebben door het Britsche opperbestuur te worden gehandhaafd, deze eerzuchtige Hindoes kunnen en mogen hun afscheidingsstreven voortzetten, als zij er lust in hebben, maar onder toezicht van Engelands ambtenaars. De tijd der gepredikte 'non-coöperatie' is voor hen voorbij. Wat zij in de toekomst zullen bereiken kan enkel geschieden door opbouwenden arbeid in overleg met het zeer liberaal gezind opperbestuur van Engeland. Ofschoon dit toch steeds nog een schreefje minder toegevend is dan het Nederlandsch-Indisch bestuur over het zoogenaamde 'Indonesië', dat waarschijnlijk nog lang het voorrecht zal genieten om de Nederlandsche vlag in zijn zonnegloed te zien.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim-Brentano in haar werk. *(Vervolg van blz. 458.)*

Gespräche mit Dämonen.

Dit boek van Bettina moet beschouwd worden als het tweede deel van *Dies Buch gehört dem König,* ofschoon het tien jaar later verscheen. In 1852, als laatste werk van Bettina. (Ik behandel hierna nog *Die Günderode,* waarna ik nog spreken zal over Karoline von Günderode zelve.)

Den 3en Augustus 1852 deed Bettina dit boek den Koning toekomen, met een begeleidend schrijven, waarin zij zegt:

> ‘Euer Majestät mein Buch zu Füszen legend, habe ich dies Wenige zu sagen, dasz es geschrieben ist infolge schmerzlich mich berührender Worte, die mir von höchster Hand einst zukamen: ich hasse die Könige, aber wenn ich etwas durch sie erreichen wolle, was mir gut scheine, dann seien sie mir gut genug. Dies Buch wird darlegen, nicht dasz ich die Könige hasse, aber dasz ich einen unter ihnen lieben durfte, den wie es darin geschrieben steht, sein guter Dämon zur Grösze hineinleiten wollte, die unsterblich über die andern Fürsten ihn erhob.
> Bisher durfte ich dies Buch vor Euer Majestät nicht aufschlagen; ich muszte fürchten, dasz falsche Stimmen den Born, der hell darin aufsprudelt, trüben konnten; aus der Quelle der Treue ist er geflossen, und glorreich würde es *den* König vor den Völkern machen, der seine Sanktion ihm nicht versagte.’

Oorspronkelijk wilde Bettina haar boek *Die Wolkenkammer* noemen, en inderdaad had deze titel nog beter dan de later gekozene, aangeduid, dat het niet ‘in den bodem der werkelijkheid wortelt’, en ook geen strengere analyse verdraagt. *Gespräche mit Dämonen* zijn als avondwolken van Bettina's verbeeldingen. Toen zij dit boek schreef was Bettina bijna zeventig jaar oud!

Een onderdeel heet *Die Klosterbeere,* een herinnering aan Frankfort, dan krijgen we een gesprek van Bettina met den Fürstprimas van Frankfort, en daarna gesprekken van demonen met den slapenden Koning, waaraan ten slotte de volksgeest, volk en volkeren, Polen, geesten van voorvaderen, Lombarden, Galliërs, Germanen, proletariërs, Sobieski en den geest van den Islam deelnemen.

Varnhagen von Ense deelt ons mede, dat Bettina's *Gespräche mit Dämonen* tegelijk als een ‘Königsbuch’ en een ‘Volksbuch’ zijn gedacht. Het was een lievelingsgedachte van haar den Koning als den goeden genius van zijn volk toe te spreken, hem te zien staan ‘im Brennpunkt der Volkssonne’.

Het boek is opgedragen:

> Dem Geist des Islam
> vertreten
> durch den groszmütigen
> ABDUL MEDSCHID KHAN
> Kaiser der Osmanen,

en Bettina liet haar werk door bemiddeling van generaal von Webern en het Berlijnsche Turksche Gezantschap aan dezen Sultan overhandigen.

Hoe de verschillende vorsten over dit boek dachten? Daarover is, helaas, niets bekend. Ook bij het publiek sloeg het weinig in.

Varnhagen vertelt, dat er den 23en October 1856 nog geen enkel exemplaar van was verkocht. In die troebele tijden had het publiek wel andere zorgen, dan zich ‘in allgemeinen Wendungen über die Wiedergeburt der Völker unterhalten zu wollen und zu können.’

Heden ten dage echter is de beteekenis van dit boek zooveel te grooter, nu het algemeene wereldbeeld zoo volkomen veranderd is. Nu heeft het een groot, historisch belang en is hoogst curieus om te lezen; en het behoeft geen verwondering te wekken, dat er nu nog (1922) een herdruk is noodig geweest.

Met de *Gespräche mit Dämonen* (Bettina zelve spreekt ook altijd over haar *Daimon,* waarmee zij haar goeden geest bedoelt, die haar inlicht en raad geeft en inspireert) zijn in dezen herdruk samengebonden gedichten, sprookjes en brieven, waardoor dit een zeer waardevol geheel is geworden.

Van de vier gedichten was tot dusverre alleen het ‘Seelied’ bekend, dat den 11en Mei 1808 in Achim von Arnim's *Trosteinsamkeit* (Zeitung für Einsiedler No. 12) verscheen. Clemens, die vóór alles hoopte zijn zuster Bettina tot een lyrische dichteres te kunnen maken, sloot haar in haar kamer op en wilde er haar eerst weer uitlaten, als zij een lied had gedicht. Zoo ontstond, gelijk zij ook aan Varnhagen heeft medegedeeld, het *Seelied.*

De twee volgende ‘liederen in den volkstoon’ werden in Varnhagen's nalatenschap gevonden; zij heeten: *Das Lied vom Hemdelein* en *Das Königslied,* en zijn twee eenvoudige gezangen in den trant, zooals men ze in *Des Knaben Wunderhorn* aantreft.

Het vierde gedicht, *Der Vulkan,* is het eenige, dat bij Bettina op lateren leeftijd schijnt te zijn ontstaan; het werd gevonden in de nalatenschap van den musicus en componist Joseph Joachim, en werd gepubliceerd met toestemming van diens zoon Dr. Johann Joachim te Göttingen. Het vers maakt toespelingen op den politieken strijd der dertiger en veertiger jaren; vreemd genoeg ontbreekt de laatste versregel.

Hoezeer Bettina toch een door en door lyrische natuur was, de gave van het lyrische dichterschap ontbrak haar vrijwel ten eenenmale. Haar proza daarentegen was steeds uitermate lyrisch, wat uit al haar geschriften blijkt. Het eenige vers, dat verder nog van haar bekend is, staat in een brief aan Vorst Pückler Muskau (ook in dit boek opgenomen); het was een gedicht aan Schleiermacher, toen zij een preek van hem had bijgewoond, den 3en Maart 1834. Voor de curiositeit laten wij het gedicht hier volgen, benevens Schleiermachers antwoord daarop.

Ob ich dich liebe, weisz ich nicht;
Seh' ich nur einmal dir ins Gesicht,
Kann ich nicht sagen, wie mir geschicht.
Ob ich dich liebe, weisz ich nicht.

Ob ich dir traue, weisz ich nicht.
Entgeht mir deine Lehre nicht
Tu' ich auf eignen Geist verzicht.
Ob ich dir traue, weisz ich nicht.

Ob ich dich kenne, weisz ich nicht.
Ich glaub' was deine Lippe spricht.
Dein Geist ist mir das höchste Licht.
Ob ich dich kenne, weisz ich nicht.

Ob treu dein Kind bleibt, weisz es nicht.
Dasz nie ihm deine Lieb' gebricht,
Ist, was sein Flehn zum Himmel spricht.
Ob es dir treu bleibt, weisz es nicht.

Hierop antwoordde Schleiermacher:

Ob du mich liebest, weiszt du nicht?
Ich weisz es wohl,
Wenn so dein Flehn zum Himmel spricht.

Schaust du mir offen ins Gesicht,
So weizt du wohl:
Ob du mir trauest oder nicht.

Glaubst du, was meine Lippe spricht,
So weiszt du wohl,
Wie meine Liebe nicht gebricht.

Ob du mir treu bleibst, weisz ich nicht,
Doch weiszt du wohl
Gleich bleib' ich nur und ändre nicht.

Entgeht dir meine Lehre nicht,
So weiszt du wohl
Mein Geist sei nicht dein höchstes Licht.

De drie volgende sprookjes werden voor het eerst in December 1912 in Westermann's Monatsheften gepubliceerd. Ze maakten deel uit van de briefwisseling tusschen Arnim en Bettina, die in 1913 bij de uitgeversmaatschappij Cotta te Berlijn in haar geheel is verschenen.

Arnim had er haar om gevraagd voor zijn *Einsiedler-Zeitung,* maar ze evenwel niet meer kunnen publiceeren.

Het eerste sprookje *Der Königssohn* doet denken aan Otto Runges *Märchen vom Machandelboom* en Grimm's *Sage von Glocken.* Het tweede verhaal *Hans ohne Bart,* is, zooals het persoonlijke slot aangeeft, een Frankfortsche dame, mevrouw Lehnhardt naverteld, doch herinnert tevens aan verschillende andere bekende sprookjes, b.v. aan den jongen reus der Gebr. Grimm, enz. Het derde sprookje (ze zijn alle drie slechts zeer kort) *Die blinde Königstochter* is de weergave van een vertelling van Professor Arnold te Coblentz, die in 1808 Frankfort bezocht.

'Die Geschichte', schreef Bettina aan Arnim, 'musz sehr liebreich sein, besonders gefällt mir die stille Einsamkeit des Waldbruders, der bei dem Lärm seine Glocke läutet und betet im Mondenschein, wo von ferne schon der prachtvolle Zug des Königs kommt mit vielen Fackeln, mit der blinden Tochter, das Herz voll Hoffnung und Zutrauen zu dem Bruder.'

De Brieven, die het boek besluiten, zijn een zeer zorgvuldige keuze uit Bettina's correspondentie. Eén brief, aan Claudine Piautaz, is geheel in facsimile gegeven (van 1840) en vertoont (wat men misschien van Bettina niet zou hebben verwacht!) een keurig, regelmatig handschrift, elke letter goed afgemaakt.

De vier brieven aan Karoline von Günderode zijn belangrijk, omdat zij als het ware een aanvulling zijn van Bettina's boeken *Die Günderode* en *Goethe's Briefwechsel mit einem Kinde.* (Van Karoline zelf aan Bettina is maar één briefje bekend, dat Bettina in haar Günderode-boek meermalen vermeldt.)

Eenige brieven van Bettina aan Arnim zijn uit hun omvangrijke correspondentie gelicht, die, zooals ik zei, in 1913 bij Cotta verscheen. In den brief van 3 Maart 1808 is sprake van de 'Gebrüder Vatermörder zu Gelnhausen', dit is een pseudoniem voor de Gebr. Grimm, onder welken naam zij van plan waren in Arnim's Einsiedler-Zeitung te schrijven.

De briefwisseling met Pückler is bizonder interessant, omdat daarin veelvuldig sprake is van Beethoven, Schleiermacher, Goethe en Karl August, en omdat Bettina hier haar levendigen geest ten volle den vrijen teugel laat.

Hermann von Pückler-Muskau (1785-1871) was eerst officier, doch trad toen terug in het civiele leven en huwde in 1817 met de dochter van den staatskanselier Vorst von Hardenberg. Hij was een zeer knappe, mannelijke verschijning, en zijn opvattingen zoowel als zijn uiterlijk optreden paste geheel in den stijl der romantiek, en Bettina, vooral na Arnim's dood en nadat Pückler van zijn vrouw was gescheiden, voelde zich zeer tot hem aangetrokken.

Nergens beter dan in deze brieven leeren wij Bettina kennen als de bovenzinnelijke dweepster. Eens reisde zij naar Muskau, het park dat Pückler tot 'n mooi beeld van tuinkunst had gemaakt. Zij wandelde daar, zonder zich te laten aanmelden, in de hoop, dat Pückler haar zou ontmoeten en onmiddellijk in haar door het contact van den geest, zijn harts- en zielsvriendin zou herkennen Daar evenwel niemand eenige notitie van haar nam, moest zij zich wel noodgedwongen bij hem introduceeren. Doch daar Bettina, die zich meestal te veel gaan liet, zich als zijn geliefde gedroeg, zelfs in tegenwoordigheid van anderen, moest dit wel aanleiding geven tot menige ongewenschte scène.

In haar brieven zette Bettina dit fantastische liefdesspel echter ‘unverfroren’ voort, totdat hij haar eindelijk schreef:

> ‘Beste Bettina, - nicht überspannt, wenn ich bitten darf!....’

En niet zeer vriendelijk noemt hij haar dweperijen ‘dithyrambische Raserei einer achtzehnjährigen Bacchantin mit bloszer Gehirnsinnlichkeit, die noch obendrein nur künstlich heraufgeschraubt ist.’

Na dit ruw afwijzende antwoord schrijft Bettina hem den 23en September 1833:

‘Ich habe Ihren Brief aufs Herz gelegt: er hat die Wunde ausgebrannt. Geistig kann ich mich immer bezähmen, auch wenn mir das Herbste zuteil wird....’ (lichamelijk echter kan zij dit niet verdragen, en heeft er, zooals zij beweert, een bloedspuwing door gekregen).

Zij herlas zijn brief ‘als een acte van beschuldiging’ en herhaalt zijn, hierboven geciteerde woorden.

‘Ich habe Ihnen nie etwas zu Leid' getan’, zegt ze, waarom moet *ik* dan zulke harde woorden hooren? Meine Beziehungen zu Ihnen verlangten keine Gegenliebe, keinen Dank, keine Aufmerksamkeiten, sondern nur Vertrauen und Verstehen....’

Zij vraagt hem, als hij in Berlijn komt, haar niet te bezoeken, en zegt dat deze brief haar ‘letztes Schreiben’ is. De correspondentie wordt echter toch voortgezet, ofschoon in anderen toon; en hoewel zij ten slotte met elkander stonden ‘auf du und du’, was er van verdere intimiteiten geen sprake.

Nu volgen eenige brieven aan Friedrich Wilhelm IV, die merkwaardig zijn om ze met Bettina's *Königsbuch* te vergelijken.

Bettina voerde haar geheele leven een omvangrijke briefwisseling met allerlei bekende personen dier dagen, Alexander von Humboldt, Ludwig Tieck, Varnhagen en Rahel Varnhagen, de Gebr. Grimm enz. enz. enz.

Moge Bettina nooit de gave hebben bezeten om groote romans te scheppen of lyrische gedichten van blijvende waarde, - moge haar vreemde persoonlijkheid, zoo fantastisch en romantisch als deze was, soms afstootend op nuchterder naturen werken, - er was toch iets groots aan deze vrouw, dat zelfs blijkt uit den bijnaam, dien men haar tijdens haar leven gaf: Sibylle der Romantik.’ Zonder vrees sprak zij zich uit, met vrije woorden, die dikwijls zeer juist, en soms zelfs profetisch zijn. Haar werken mogen half vergeten in de bibliotheken staan, - zij zijn het overwaard nog eens ter hand genomen en bestudeerd te worden. Haar geest was veelomvattend, haar belangstelling reikte naar alle kanten, haar gevoelens waren altijd echt en vol vertrouwen. En wil men haar met één woord karakteriseeren, dan kan men niet beter zeggen dan:

Wo Bettina ist, da ist Leben.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Napoleon en zijn scheiding door Mr. Frans Erens.

In onderstaand boek wordt een fase van de geschiedenis van Napoleon helder belicht. Eenvoudig, duidelijk en afgemeten heeft de auteur de feiten gegeven en zijn beweringen steunen op autentieke bronnen. Hoewel Thiers eenige nieuwe ophelderingen had aangebracht, was het onderwerp door hem niet uitgeput. Onuitgegeven documnten, onbekend aan den auteur van 'l'Histoire du Consulat et de L'Empire' zijn heden toegankelijk en de heer Welschinger heeft er een goed gebruik van gemaakt. Bij de lezing van zijn boek wordt het duidelijk, dat de bizonderheden van de vóórgeschiedenis en de uitvoering van de echtscheiding te belangrijk zijn om te verwaarloozen. Zij juist werpen licht op de geheele periode en maken de gebeurtenissen daar van voor ons familiaar en begrijpelijk.

Napoleon is de meest complexe mensch van de Fransche geschiedenis, ja, wellicht van de geheele moderne wereldgeschiedenis. Zijn figuur trekt altijd opnieuw aan en een werk als het vóórliggende maakt verschillende minder bekende trekken en kanten van zijn persoonlijkheid duidelijker. Zijn goede hoedanigheden, zijn begaafdheden, zijn fouten, alles was buiten mate in hem, en toch kwam hij te vallen door menschen, die niet in zijn schaduw konden staan. Waarom hebben zich zoovelen van hem afgekeerd, die geestdriftig zijn zijde hadden gekozen gedurende de jaren van het Consulaat? Dit is een vraag, die de auteur van dit boek beantwoordt met te erkennen, dat een mensch aan genie alleen niet genoeg heeft, hoe groot dat ook zij. Een regeerder van volken heeft kalmte, goedheid,

wijsheid, zelfbeperking noodig, wil zijn suprematie blijvend zijn, maar de koortsachtige opgewondenheid, de systematische gestrengheid, de koppige verblinding, de ontembare hoogmoed, die van Napoleon een verschrikkelijke figuur maken in de geschiedenis, waren niet de fondementen waarop gezag en de zoo noodzakelijke rust en vrede konden blijven bestaan. Hij had Machiavelli gelezen en heeft zijn leer misschien al te letterlijk genomen. Wat meer buigzaamheid, ingegeven door goedheid en gezond verstand, zouden hem voor fatale dwalingen hebben behoed.

Zijn echtscheiding lijkt, afgezien van alle moreele bezwaren, die er tegen zijn aan te brengen ook een politieke fout. Joséphine was in Frankrijk bemind en de alliantie met het Oostenrijksche hof diende hem tot niets, wanneer het wapengeluk hem ging ontbreken. Toch is die scheiding hem niet licht gevallen en hij heeft zich lang tegen de gedachte daaraan verweerd hem telkens opnieuw voorgehouden door zijn broers en zusters, die vijandig waren aan de familie de Beauharnais. Madame de Rémusat zegt in haar zeer hoogstaande memoires, dat Joséphine een der weinige wezens was, voor wie hij een werkelijke affectie heeft gehad. Zij was een oppervlakkige, goedaardige vrouw, wier grootste fout een buitensporige geldverspilling was. Zij was zacht en plooide zich naar hem en madame de Rémusat, die in dien tijd hofdame bij Joséphine was, vertelt dat de eerste Consul dikwijls des avonds doodelijk vermoeid in het salon van zijn vrouw kwam en in het bijzijn der intiemen naast haar ging zitten en zijn hoofd op haar schouder liet rusten. Dat was nog in den goeden tijd van het Consulaat. Hij zei dan dat hij troost en verkwikking kwam zoeken. Aan zijn razende eerzucht alleen heeft hij haar opgeofferd, de eerzucht, die hem bracht tot het conflict met den paus en den veldtocht naar Rusland, twee der meest onheilvolle gebeurtenissen van zijn regeering.

Wie thuis wil raken in de geschiedenis van het eerste Keizerrijk, kan niet beter doen dan dit boekje aandachtig doorlezen, dat door zijn niet te grooten omvang en zijn heldere voorstelling der gebeurtenissen een duidelijk beeld geeft van de jaren, die er in worden behandeld.

Henri Welschinger. *La Divorce de Napoléon.* Biblithèque historique Plon. Paris.

Hooge rang, schoonheid, ongeluk en een tragische dood hebben om Maria Stuart een waas gegeven van geheimzinnige aantrekking. Verschillende dichters hebben zich tot de behandeling van haar lotgevallen aangetrokken gevoeld en het drama van Schiller, hoewel vol van onhistorische voorstellingen, heeft haar populairiteit doen toenemen. Het is ontroerend en de auteur wekt sympathie voor zijn heldin. Meer echt is het beeld, dat Vondel van haar geeft in zijn tragedie *Maria Stuart;* de eenvoudige opzet van het werk van den Nederlandschen dichter komt de waarheid meer nabij dan het gewild romantische werk van den Duitscher. De ongelukkige koningin van Schotland is steeds een zeer omstreden persoonlijkheid geweest. Aan vrienden en vijanden heeft het haar niet ontbroken en het woord, dat Schiller haar in den mond legt voor dat zij naar het schavot gaat: 'Ich bin viel gehasst worden, doch auch viel geliebt!' is uit de werkelijkheid gegrepen.

Het boek van Lady Blennerhassett is goed gedocumenteerd en onpartijdig. Het maakt de politiek van Elizabeth duidelijk en ook de voor haar gevaarlijke betrekkingen van de ongelukkige Maria met den paus, met de Guises en met Philips II, koning van Spanje. De schrijfster bouwt voor ons het groote historische drama op, dat begint bij den dood van François II van Frankrijk, waardoor Maria als jonge weduwe gedwongen is Frankrijk te verlaten en het rumoerige, vijandige Schotland op te zoeken, dat tegen de katholieke koningin reeds van te voren was opgeruid. In 1561 begint haar zevenjarig koningschap in Schotland, te midden van onophoudelijke onrust, opstand, burgeroorlog en vijandelijkheden van allerlei aard. Zooals bekend is, vlucht zij in 1568 als verslagene en vervolgde op Engelsch grondgebied, de bescherming inroepende van haar 'zuster' Elisabeth, die haar na een achttienjarige gevangenschap doet onthoofden.

Terugschrikkend voor de uitwerking eener executie had de listige koningin van Engeland beproefd zich door vergift van haar gevreesde bloedverwante te ontdoen, maar deze uitkomst bleef voor haar gesloten door de rechtschapenheid van Paulet, Maria's gevangenbewaarder, die, hoezeer ook vijandig voor haar gestemd, niet te vinden was voor een sluipmoord. Wel had hij herhaaldelijk in zijn rapporten aangedrongen op de tenuitvoerlegging van het over haar gevelde doodvonnis, wel griefde en beleedigde hij haar, zooveel

hij kon, wel dreef hij de wreedheid zoover, dat hij wees op de groote kosten, die de dood van zijn gevangene aan de Engelsche schatkist zou besparen, maar hij verlangde een terechtstelling en verafschuwde een stille moord. Ten slotte heeft hij met deze houding het belang gediend van zijn eigen geweten, dat hij niet wilde belasten met een moord en het belang tegelijk van Maria Stuart, die door haar edele en moedige dood, de koningin-martelares blijft in de historie.

Lady Blennerhasset. *Marie Stuart.* Bibliothèque Historique Plon. Paris.

Deze memoires zijn een schatkamer, zij geven licht over een heel tijdperk. De geschiedenis van deze memoiren-schrijver is representatief voor het lot van vele minder bekende officieren van de Napoleontische legers. Het schijnt, dat Desvernois een van die menschen is geweest, die altijd moedig zijn, omdat zij vergeten bang te zijn. Zij blijven zichzelf in alle omstandigheden en kalm handhaven zij hun persoonlijkheid altijd en overal. Het gebeurde hem, dat hij als jonge man van 20 jaar in Parijs bij toeval het Théatre Molière binnen liep, en hij, die alles behalve een Jacobyn was, bemerkte toen hij goed en wel in de zaal zat, dat alle aanwezigen, mannen zoowel als vrouwen, de roode Phrygische muts op het hoofd hadden. Een groote kerel, die naast hem zat, sprak hem er over aan, dat hij dat hoofddeksel miste en gedurende de woordenwisseling gaf hij den ‘quidam’, zooals hij hem noemt, een klap om de ooren en verklaarde met luider stem, dat hij Pétion en Robespierre een paar stommerikken vond. Tegelijk verzocht hij den quidam met hem mee naar buiten te gaan, ten einde hem in een tweegevecht voldoening voor den klap te geven. Zijn openhartig geuite meening over de Jacobijnsche goden had hem bijna het leven gekost, want in allen ernst maakten de zaalbezoekers toebereidselen om hem op te hangen; hij had het geluk te ontkomen door de hulp van een paar fatsoenlijke menschen onder hen, die waarschijnlijk in hun binnenste vonden, dat hij gelijk had en die hem in een donkeren gang deden verdwijnen. Zijn onverschrokkenheid had hem vrienden gewonnen.

Als lid van de Nationale Garde maakte hij het einde mee van de

bestorming en plundering der tuilerieën. Zijn bataillon, dat in den roep van koningsgezindheid stond, kwam te laat om het paleis te verdedigen, maar Desvernois kwam nog vroeg genoeg om allerlei afgrijslijkheden te aanschouwen. Zoo vertelt hij o.a.: ‘De temps en temps on entendait des coups de fusil à l'intérieur du palais; toutes les croisées étaient ouvertes; la populance, avide de carnage, jettait par les fenêtres les corps des Suisses et de toutes les personnes assassinées ou blessées après les avoir dépouillées et mises nues comme des vers. Aussitôt, des affreuses mégères se présitaient sur les corps des hommes jeunes, leur coupaient les parties sexuelles et les mettaient dans leur bouches avinées, comme des cigares.’

's Nachts werden de lijken verbrand op groote brandstapels en ook daar ziet hij het gepeupel bezig: ‘....D'autres, qui recevaient les dépouilles, les entassaient en pyramides. Ils romplaient des lambeaux de chair à peine cuits et les dévoraient à belles dents, en chantant, hurlant, et faisant mille contorsions indécentes, autour de ces bûchers humains.’ Daar de tyrannen, die Parijs regeerden, vooral jacht maakten op de jonge mannen, die zij ervan verdachten niet zuiver revolutionair gezind te zijn, nam Desvernois dienst bij een huzarencorps, dat naar den Rijn werd gezonden. Het leger was in dien tijd van algemeene verwarring de toevlucht van degenen, die zich in gevaar wisten, van hen wier broodwinning en vooruitzichten waren vernield, van de zoekers naar avonturen, van de eerzuchtigen, van de enthousiasten. Het lied van Rouget de Lisle, gewestgenoot van Desvernois, had het land in een week tijds een millioen soldaten bezorgd. Ook de schrijver van deze memoires zou er zijn fortuin maken; toen zijn leger-corps twee jaar bevel kreeg naar Italië op te rukken, had hij het reeds door zijn persoonlijke verdienste tot tweede luitenant gebracht.

Hij geeft een vermoeden van het fascineerende van den jongen generaal Bonaparte, toen in de volle kracht van al zijn faculteiten, die het slecht betaalde, slecht gekleede en slecht gevoede leger der nieuwe republiek electriceerde en meesleurde over de Alpen naar het rijke Noord-Italië, dat hij als buit aan zijn soldaten had beloofd. Gedurende den Italiaanschen veldtocht werd Desvernois meer en meer bekend om zijn tactische bekwaamheid en om zijn stoute stukken. Hij deed dienst bij de voorposten en was een kundig vechter, een ‘beau sabreur’. Hij maakte in zijn militaire loopbaan 25 veld-

tochten mee, vijf keer werd zijn paard onder hem doodgeschoten en acht keer gewond. Ook hijzelf werd herhaaldelijk gewond. In Egypte begon hij gedurende den slag bij de Pyramiden een tweegevecht met een Bey, die hij doodde; bij Samanhout liep hij 19 sabelhouwen op en trok zich eerst terug uit den strijd toen zijn rechterarm bijna was afgesneden. Maar altijd en overal bleef hij de kalme onverschrokkene. Later verwijt hem maarschalk Macdonald zijn buitensporige stoutmoedigheid.

Na den slag bij Samanhout wilde geneeaal Dessaix hem laten bevorderen, maar Desvernois weigerde dit aanbod aan te nemen om zijn kameraden niet jaloersch te maken en om bij zijn regiment te kunnen blijven; hij was geen eerzuchtige, geen arrivist en zijn persoonlijkheid komt sympathiek naar voren uit dit levensverhaal. Hij is een goede opmerker en kan interessant vertellen, b.v. wanneer hij den indruk verhaalt, dien de onverwachte aanschouwing der bouwvallen van Thebe op het Fransche leger maakte. Bij het zien der reusachtige ruïne van de stad met de honderd poorten weerklonk plotseling handgeklap uit alle rijen der divisie; spontaan vormden zich de gelederen en allen presenteerden het geweer bij de klanken van trommelslag en muziek.

Nadat hij een tijdlang in Spanje had gevochten, werd hij bij de Fransche bezetting in Napels gevoegd, dat eerst aan Joseph Bonaparte was geschonken en later het deel van Murat was geworden. Hij werd daar gouverneur van twee provincies en hij regeerde zijn gebied met verstand en nauwgezetheid. Hij was geen man als de schitterende Joachim, die alleen deugde om te sabelen en te vechten. In drie dagen verloste hij de kuststreken van de rooverbenden die de bevolking zeven jaar lang hadden beroofd en vermoord.

In 1815 was zijn publiek leven afgeloopen. De mannen der Restauratie miskenden den verdienstelijken officier. De val van Mura had voor Desvernois ook het verlies van zijn fortuin meegebracht; degene die in Napels met de regeling van zijn zaken was belast, bleek een schurk, zoodat hij van de 200.000 francs, waarop hij recht had, slechts 3.000 ontving. Na jaren lang te hebben gestreden, om zijn rechtmatig bezit, kreeg hij van Charles X de verzekering, dat hem recht zou worden gedaan, maar ook dan weer vervolgde hem de tegenspoed; drie dagen later was de koning verjaagd.

Tot in zijn hoogen ouderdom bleef Desvernois, niettegenstaande

zijn verdriet om het verlies van zijn rang en fortuin, blijmoedig en opgeruimd, vol liefde voor zijn moeder en zijn broers. Hij woonde met een oude huishoudster, Etiennette, en een ouden hond, die bij hem aan tafel at en hij vertelde graag van de vele dingen, die hij had beleefd.

De hier aangekondigde uitgave geeft het manuscript van den generaal niet in zijn geheel; die het volledig wil kennen wordt verwezen naar de groote uitgave van 1898 (Plon.) Dit uittreksel is echter reeds een rijke bron van informatie en laat zich door zijn beknoptheid gemakkelijk en aangenaam lezen.

Avec Bonaparte en Italie et en Egypte. Mémoires du général baron Desvernois publié par Albert Dufourcq. Bibliothèque historique Plon. 1933.

Bibliographie.

Maurits Wagenvoort. *Een stuk leven. Losse bladen uit een reisdagboek.* - Santpoort, 1933. C.A. Mees.

Dagboeken, en vooral reisdagboeken, ontleenen in den regel hun waarde niet in de eerste plaats aan de meegedeelde feiten, maar aan de manier, waarop die feiten vermeld worden. In zooverre hebben de reisbeschrijvingen van Maurits Wagenvoort ongetwijfeld waarde; hij is een levendig en geestig verteller, een scherp waarnemer, en hij is subjectief genoeg om den lezer nu en dan tot ongeloof of tegenspraak te prikkelen. Deze dagboekbladen hebben betrekking op een reis, die de schrijver omstreeks 1900 maakte door Noord-Afrika. In zoo'n dagboek moet noodzakelijk véél voorkomen, dat een goede dertig jaar later niet meer actueel is. De schrijver geeft dan ook ‘losse bladen’. Ik heb me bij de lezing afgevraagd, of de schrijver niet verstandig gedaan zou hebben door nog méér bladen los te laten, in dien zin wel te verstaan, dat hij ze niet had moeten opnemen. Het boek is, ondanks de selectie, wel erg dik geworden. De beschrijvingen van het Noordafrikaansche land volgden elkaar met een zekere eentonigheid op. Maar daarnaast heb ik veel waardeering. Vooral waar het persoonlijke karakter van het werk tot uiting kwam, heb ik er van genoten. Dat persoonlijke zit ook voor een deel in de notities van toen-ter-tijdsche actualiteiten - vooral die over den Boeren-oorlog - die oude herinneringen wakker roepen en een stuk verleden naar voren schuiven. En ook in de beschrijvingen zelf is toch wel veel te waardeeren. Veel scherp-omlijnde; plastische weergave, veel fijne, humoristische visie van land en volk, waar de schrijver van vertelt.

Geert Grub. *Mensen in strijd.* Met portret, door Edm. van Dooren. - Aalst, 1933. 'De Korenaar'.

Onze tijd is rijk aan ontevreden idealisten - hoe kan het anders! - en de schrijver Geert Grub is er een van. Hij verstaat behoorlijk de kunst, met de pen om te gaan en stelt die kunst in dienst van een zeker apostelschap; ik druk me hier opzettelijk wat vaag uit, omdat ik uit de boeken van Geert Grub eigenlijk niet goed hoogte krijg, waar hij naar toe wil. Dat hij een malcontent is valt niet te betwijfelen, en dat is trouwens zijn recht. Hij stelt zich, in de inleiding van zijn bundel schetsen, te weer tegen de moderne rhetoriek; in de schetsen zelf komt hij op tegen de geijkte burgerlijke moraal, die hij door allerlei facetten heen tegen het licht van de zuivere waarheid houdt. Het Belgische nationalisme, vooral in zijn afweer van het activisme, wordt eveneens onder de loupe genomen. Ik heb daar allemaal vrede mee; het kan mij trouwens weinig schelen, welke onderwerpen een schrijver behandelt, als hij het maar goed doet. Nu deze schrijver eenmaal den epischen vorm verkozen heeft, behoort hij ook aan bepaalde artistieke eischen te voldoen. En dat doet hij niet. Telkens vervalt hij in betoog-vorm en zijn verhaal wordt een brochure. Het ontbreekt dezen goed-schrijvenden Vlaming aan beheersching. Men moet het eene willen of het andere, tenzij men een grooter kunstenaar is dan Geert Grub, en de tendenz zóó in den verhaalvorm weet te verwerken, dat er een harmonie van hoogere orde ontstaat.

Antoon Thiry. *De hoorn schalt.* - Amsterdam, 1932. Em. Querido.

Antoon Thiry, die jaren lang korte schetsen heeft geschreven, komt hier voor den dag met een werk van grooter allure. *De hoorn schalt* is een lijvige roman, een tendenz-roman, dien men gerust beschouwen kan als een pleidooi voor het activisme. Het boek speelt in de oorlogsjaren, in den tijd, toen de Vlaamsche beweging zich onder de auspiciën gesteld heeft van de Duitschers. Men kan hier verschillend over denken, het laatste woord zal

nog wel niet gesproken zijn over de vraag, of de activisten tijdens de oorlogsjaren moreel het recht hadden, Vlaanderen boven België te stellen. De strekking van dezen roman is een bevestigend antwoord op die vraag, en de schrijver heeft zich veel moeite gegeven om aan te toonen, dat activisme heel iets anders was dan 'meedoen met den vijand'. Eveneens stelt hij in 't licht, dat tal van Belgen, die in oorlogstijd schatten aan de Duitschers verdiend hadden, later poseerden als de beste vaderlanders.

Maar Antoon Thiry is niet boven zijn tendenz uitgekomen. Het boek lijdt aan overmaat van lange redeneeringen, waarin het pro en contra van het activisme worden behandeld; dialogen, die buiten eenig roman-verband om, lezenswaardlig kunnen zijn, maar die hier den epischen gang zoo storend onderbreken, dat er van den roman eigenlijk niet veel overblijft. Een tendenz-roman mag als geslaagd beschouwd worden, als ook hij, wien de strekking koud laat, er door geboeid wordt. En dat dit het geval zal zijn, kan ik me van dezen roman eerlijk gezegd niet voorstellen. Ook al is het werk vlot geschreven, en al geeft het in het weergeven van de verhouding tusschen vader en zoon, en vooral van die tusschen broer en zuster (vgl. het zevende hoofdstuk) innige, ontroerende gesprekken.

Felix Timmermans. *De harp van Sint Franciscus.* - Amsterdam, z.j. P.N. van Kampen en Zoon.

Ik weet niet goed wat ik van dit boek moet zeggen. Dit was mijn gedachte toen ik het uit had; ik ben het toen nog eens gaan lezen en toen wist ik het nog niet. Dadelijk dit: niet alleen omdat mijn recensentenplicht het me voorschreef, heb ik het tweemaal gelezen, maar ook omdat het boek me boeide. Dit is eenigszins een criterium. Maar ik kan niet goed wijs worden uit dit boek, een dichterlijke visie op het leven van den heiligen Franciscus van Assisië, een boek, dat op het titelblad als 'roman' wordt aangekondigd; en een roman is het heelemaal niet. Aan het slot zegt de schrijver: 'Deze dingen heb ik mij zoo voorgesteld, nadat ik de boeken gelezen had, die de geleerden over zijn schoon leven hebben geschreven. Zoo zag ik het gebeuren.' Er is erkenning

van subjectiviteit in deze woorden. Heel sterk zelfs. En die subjectiviteit is er ook werkelijk. Ik moet bij de lezing van dit boek telkens denken aan Pallieter. Franciscus is hier zoo ongeveer een Pallieter in het geestelijke, en die transpositie doet mij wonderlijk aan. Franciscus en Pallieter zijn zonder twijfel antipoden, al hebben ze punten van overeenkomst. Maar deze overeenkomst wordt door den schrijver naar voren geschoven op een manier, die ik niet achterhalen kan. Pallieter, de genieter van het leven; Franciscus, die het aardsche genot afwijst en de askeze verkiest. Beiden voelen zich rijk, maar het gelukkig-makende besef van dien rijkdom komt mij in de beschrijvingen van Franciscus te Pallieter-achtig voor, zoo, dat ik het ascetisme van den juichenden Franscicus niet goed begrijpen kan. Ik erken hier dadelijk mijn eigen subjectiviteit; den geloovigen katholiek zal het boek wellicht uitzichten van schoonheid openen, die mij verborgen blijven. Maar ik ben van meening, dat die waardeering buiten het boek als kunstwerk om gaat. Inmiddels: ook mij heeft het werk op vele plaatsen ontroerd, vooral door de zuivere plastiek, waar Timmermans zoo'n meester in is.

J.B. van Rode. *Jan Herbert Mac Donald* (Donald-cyclus I-II). - Amsterdam, 1933. Wereldbibliotheek.

De schrijver van dit boek heeft een grootsche onderneming op touw gezet. De twee deelen, die ons hier worden aangeboden, vormen al een lijvig werk, maar dit is nog slechts het begin. Het heele werk zal maar eventjes uit tien deelen bestaan, maar dan zijn we ook, volgens een mededeeling achterin, gekomen tot het jaar 2033!

Het boek beschrijft de lotgevallen van een adellijk geslacht (de Mac Donalds). Maar het wil meer geven dan dat: het wil de daden van de Mac Donalds verbinden aan het ontstaan van een nieuwe wereldorde. Deel III en IV zullen betrekking hebben op Nederland, ‘wanneer de Mac Donalds geroepen worden den Nederlandschen adel aan te voeren in den strijd tegen de wanorde en voor te gaan in den opbouw van de nieuwe Nederlanden: *de orde.*’ Hoe de Mac Donalds dezen verdienstelijken arbeid

zullen uitvoeren, moeten we afwachten. Eenig scepticisme schijnt gerechtvaardigd. Want in deze eerste twee deelen gaat alles te veel vanzelf; het is meer een avonturen-roman dan een boek, waaraan een zeker wijsgeerig levensinzicht ten grondslag ligt. Op deze manier doet het er weinig toe, of Jan Herbert Mac Donald, de hoofdpersoon in deze twee deelen, een representatieve figuur is. Wanneer men een aantal gebeurtenissen in zijn hoofd heeft en die opschrijft, kan men er gemakkelijk een held aan verbinden, al is het dan ook ten koste van een aannemelijke werkelijkheid. En ik ben bang, dat het dien kant uit zal gaan. Jan Herbert Mac Donald, le chevalier sans peur et sans reproche, is te vaag, te schimachtig gebleven, ook al wordt hij ons geschetst als nobel, eerlijk, dapper, gezond en wilskrachtig en al schiet hij bandieten en wolven dood; de hoofdstukken, waarin die avonturen beschreven worden, zijn trouwens veel te Tarzan-literatuurachtig.

Het boek is oppervlakkig en eenzijdig. De overgang van Victoria van Assumburgh, later Mac Donalds eerste vrouw, tot het katholicisme, gaat zonder slag of stoot in z'n werk; van een innerlijke gebeurtenis merken we nagenoeg niets. Filosofen als Schopenhauer, Hegel en Nietzsche worden in één zinnetje van de tafel geveegd; Napoleon wordt vergeleken met Philips II en kan dan met het predicaat ‘onbeduidend’ naar huis gaan. Jawel.

Inmiddels zou men den schrijver te kort doen, als men tegenover deze tekortkomingen niet zekere kwaliteiten erkende. Het boek is vlot geschreven en er komen zeer leesbare gedeelten in voor, levendige stukken dialoog. De rijpende liefde van Mac Donald en Victoria is goed, ontroerend zelfs, weergegeven. Ook de tweede liefde van Mac Donald, de langzame bewustwording van zijn gevoelens voor het meisje, waar hij eerst ‘vader’ over is (dat is overigens een tamelijk onwaarschijnlijke historie), komt goed uit de verf. Zulke fragmenten zijn op zichzelf àf. De uitbeelding van de beide priester-figuren, Sengers en Van Rijckevorssel, is uitstekend.

Deze fragmentarische schoonheden zijn te waardeeren, maar ze doen tevens betreuren, dat de schrijver zoo hoog heeft willen grijpen. We moeten natuurlijk afwachten, wat de volgende deelen zullen brengen, maar men kan alvast constateeren, dat de auteur zijn toekomst-epos op te zwakke grondslagen opbouwt; dat de

boven-bouw scheuren zal gaan vertoonen, kan met reden gevreesd worden. Ik ben benieuwd naar de vervolgen, maar ik moet toegeven, dat ik erg gesteld ben op avonturen-romans.

Het vroolijke Heelal. Zijnde een blijmoedige verhandeling rakende den cosmos, voor Amalia, Padvindster. Vrij naar het buitenlandsch van Richard Dark door Charivarius. Versierd met wel honderd en vijftig prentverbeeldingen door Thomas Derrick. - Leidsche Uitg.-Maatsch. 1933.

'Vrij naar het buitenlandsch' vermeldt de omvangrijke titel. Dat 'buitenlandsch' klinkt al verdacht, en de stijl van dit alleraardigste boekje lijkt zooveel op dien van Charivarius, dat men gerust den vertaler met zijn origineel kan identificeeren.

Ja dit boekje is werkelijk alleraardigst. De 'lessen', die de padvindster Amelia ontvangt over de Grieken, de Middeleeuwen, de Renaissance, over de ontdekking van Amerika, over sterrenkunde, over Einstein, zijn sprankelend van humor en uitstekend in stijl gehouden. De geestige prentjes vormen met dezen tekst een schitterend geheel. Droog-komische notities als die over Aristoteles: 'Deze man wist bijna alles, en schreef over de rest zeer dikke boeken', geven den toon aan. Dit boekje zou in onzen tijd van depressie en crisis-narigheid in zeer veel handen moeten komen. Maar of dat het geval zal zijn? De humor van Charivarius is niet van dien aard, dat hij er in de breedste kringen populair door zal kunnen worden. Dat is zeker te betreuren, maar tot troost voor Charivarius zij gezegd, dat het ook een criterium is voor de waarde van zijn werk.

Kees van Bruggen. *Plasland.* - Bussum, 1932. C.A.J. van Dishoeck.

De beschrijving van een tocht over de binnenwateren van Holland; maar een beschrijving, waarin het geografische maar een uiterst kleine plaats inneemt. De heele tocht is niet meer dan een motief; het eigenlijke werk vormen de beschouwingen en bespiege-

lingen van den schrijver over alles en nog wat: over den kapitein, over den zwager van den kapitein, over het land en het water, over de stadjes en de menschen, over visschen, bruggen en roggebrood. Men glijdt er genoeglijk doorheen, zooals door het Hollandsche binnenwater zelf; het is gemoedelijk-humoristisch van toon, vlak en vredig van schrijftrant, een beetje kletserig hier en daar en op den duur wat erg eentonig.

Lambert Swerts. *Mathias.* - Hasselt, 1933. ‘'t Pardoent’.

Mathias is een soort oermensch; iemand, in wien de primitiefste instincten domineeren. Heelemaal zonder zachtere gevoelens is hij niet. ‘Enkel een kortstondig gevoel van bewondering, een ongecultiveerd geestesgenot kwam in hem op, wanneer hij voor nog ongeziene, alles overweldigende schoonheid stond. Dan konden zijn oogen, groot en meisjesachtig blauw, soms onvergetelijk glanzen en flikkeren; bij momenten droomden die oogen onbestemd ver weg of verfloersten mat in pijnigend minderwaardigheidsgevoel of in drift-gedachten.’ Maar overigens is hij een rare wildeman, die voor de grofste beestachtigheden niet terugdeinst. Ze worden beschreven met rauw realisme, dat niet overtuigend aandoet en daardoor weerzinwekkend wordt. Ik las nooit eerder iets van dezen schrijver. Zonder talent is hij stellig niet, maar zijn novelle lijkt mij het produkt van een onbeheerschten, niet tot rijpheid gekomen geest.

Dr. G. Kazemier. *Het vers van Hooft.* - Assen, 1932. Van Gorcum en Comp.

Het doordringen van de renaissance-vormen in onze litteratuur is een uiterst belangrijk verschijnsel. In de 16e eeuw begint het Hollandsche vers zich aan den greep van de rederijkerij te ontworstelen. De nieuwe vormen zijn gevonden, gebrekkig nog, maar ze zijn er. Bewust en beheerscht gebruikt, als uiting van schoonheid, worden ze eerst door Hooft, in wiens verzen de renaissancevorm zijn hoogtepunt bereikt.

De rijke schakeering van Hooft's versvormen na te gaan, uit

technisch zoowel als uit aesthetisch oogpunt, was het doel van den heer Kazemier. Hij beschouwt maat en rhythme, klankexpressie, tempo en strophenbouw, kortom, hij neemt de heele constructie van Hooft's verzen onder de loupe en heeft de resultaten van zijn onderzoek met pijnlijke nauwkeurigheid in schema's en statistieken geregistreerd. De schrijver is uitnemend gedocumenteerd en overziet het uitgebreide materiaal. Voor de kennis der techniek van Hooft's verzen is het een belangwekkend en nuttig boek.

HERMAN MIDDENDORP.

Twee Occulte Problemen, door Mr. C.P. v. Rossem. Van Stockum, Den Haag, 1934.

De ondertitel geeft nadere bijzonderheden omtrent de occulte problemen, welke in dit boek behandeld zullen worden, n.l. *De mensch buiten zijn lichaam* (uittredingsverschijnselen) en *De mensch in den horoscoop* (experimenten op het gebied der astrologie).

Het is een verheugend verschijnsel, dat er de laatste jaren ook in ons land werken op occult gebied verschijnen, die blijk geven, dat de auteurs zich er ter dege rekenschap van geven, hier met een zuiver wetenschappelijk probleem te doen te hebben, een probleem, welks bestudeering een groote mate van toewijding en critisch verstand vereischt. Voordien was degene, die iets meer wenschte te weten omtrent de geheime wetenschappen, goeddeels aangewezen op buitenlandsche, in hoofdzaak Engelsche en Fransche bronnen.

Helaas tracht men ook nog op andere wijze de materialistische neigingen van het groote publiek, hetwelk zich als regel meer voor een Jazz-koning met zijn band interesseert, dan voor de vraag, of de menschelijke persoonlijkheid na den stoffelijken dood blijft voortbestaan, een wijziging te doen ondergaan, door het schrijven van spiritistische romans, enz. Niets is echter verderfelijker voor het verder doordringen eener spiritualistische levensbeschouwing, dan het verspreiden van dergelijke populaire litera-

tuur. Het is even verderfelijk als de vele spiritistische seances, door ter zake ondeskundigen gehouden, welke critiekloos elk verschijnsel, dat boven hun bevattingsvermogen ligt, aan 'geesten' toeschrijven. Ja, er zijn zelfs wel personen, die de geesten des zomers een uur later verwachten, met het oog op den zomertijd.

Is het wonder, dat vele wetenschappelijk onderlegde menschen, die door hun beroep gedwongen worden al hun aandacht te concentreeren op de uiterlijke levensverschijnselen (wij denken bijv. aan medici), zich voor het Leven achter het Leven zoo bitter weinig interesseeren, overtuigd als zij zijn, dat alles toch maar hocus pocus is?

Er is gelukkig een kentering te constateeren, getuige het feit, dat er aan een Nederlandsche Universiteit een lector voor Parapsychologie benoemd is.

Mr. van Rossem heeft de materie zorgvuldig bestudeerd. Wat de astrologische verschijnselen betreft, zoo was het zijn doel om na te gaan, of nu werkelijk alles wat op een horoscoop betrekking heeft, humbug en bedrog is. Helaas wordt er ook van de astrologie door allerlei pseudo-astrologen schandelijk misbruik gemaakt. Uit dit boek blijkt overduidelijk, dat astrologie een wetenschap is, en wel een buitengewoon moeilijke wetenschap. Slechts enkelen menschen is het gegeven, om dit terrein, zoo vol voetangels en klemmen, te kunnen overzien. Als men echter met aandacht de vele wonderbaarlijke karakterontledingen heeft gelezen, welke de astroloog Knegt hier geeft, dan moet zelfs de grootste scepticus wel erkennen, dat hij zijn vernietigend oordeel voorloopig beter voor zich kan houden. Tezelfdertijd zal misschien het groote publiek, dat zich ook zoo graag bij wijze van tijdverdrijf met het duiden van een horoscoop bezig houdt, leeren beseffen, dat het voor een herleving van de al-oude astrologische wetenschap in de eerste plaats noodzakelijk is, dat de astrologie niet door leeken misbruikt wordt.

Het tweede verschijnsel, dat van de uittreding van het astrale lichaam, ook wel bilocatie-verschijnselen genaamd, is naar mijn meening nog belangrijker. Ter voorkoming van misverstand dient er echter reeds aanstonds op gewezen te worden, dat ook dit niets nieuws is. Integendeel, in de oudste geschriften vindt men deze gevallen beschreven. Het oude Indië, het oude Egypte, het oude

Griekenland, om slechts enkele landen te noemen, waren terdege op de hoogte van deze occulte feiten. Wie bijv. leest, wat de tempelslaap inhield, hoe daar de candidaat er zich op moest toeleggen, om, tijdelijk bevrijd van zijn grofstoffelijke lichaam, langzamerhand de beheersching te verkrijgen over zijn astrale persoonlijkheid, opdat hij in ijlere werelden kon opstijgen, wie weet, dat de priesters in die oude tijden over een occulte kennis beschikten, waar wij nog lang niet aan toe zijn, die zal er diepinnerlijk van overtuigd zijn, dat er ook op dit gebied niets nieuws onder de zon is.

Elke cultuur, elke beschaving, omvat een ander deel van wetenschap. Onze cultuur is nagenoeg uitsluitend ingesteld op het uiterlijke, zinnelijk-waarneembare gedeelte van het Leven. Een verwaarloozing van dat wat eeuwig en onzichtbaar is, kon niet uitblijven. Daarom ook heeft de mensch der twintigste eeuw zichzelf vereenzelvigd met zijn lichaam, of, indien hij al aannam, dat zijn psychische structuur meer raadselen bevatte, dan hij ooit vermoed had, zich in de armen geworpen van een door een door materialistisch georienteerde psycho-analytische wetenschap, die door een eenzijdige verklaringswijze een geestelijk proces dacht te kunnen verklaren, welks diepste wezen slechts aan enkele groote ingewijden geopenbaard werd.

Er zijn gelukkig teekenen, dat het getij keert. Voor de velen, die thans meer dan ooit te voren in hun leven hebben leeren inzien, hoe vergankelijk al het aardsche is, en die, los van godsdienstige dogma's, zoeken naar iets blijvends in den stroom van het leven, bestaat er slechts één mogelijkheid: dat is de occulte wijsheid te gaan bestudeeren. Dit boek van Mr. van Rossem zal hun daarbij tot steun kunnen zijn.

Het bewijs, dat het bewustzijn buiten het lichaam is gelocaliseerd, dat de mensch tijdens een narcose neer kan zien op zijn gevoelloos lichaam, dat bijv. ons hart slaat, omdat ons astraal hart werkt, deze feiten moeten een ieder er van overtuigen, dat deze onze tijdelijke verschijningsvorm niet meer dan een kleed is, hetwelk eens wederom wordt afgelegd. De drager, de mensch zelf, wordt op dat moment, hetwelk wij den Dood noemen, even weinig veranderd als een leerling, die van de eerste naar de tweede klasse wordt verplaatst.

Epictetus had gelijk, toen hij verkondigde, dat de mensch een ziel is, die een dood lichaam met zich meesleept.

Waarlijk, ‘Our birth is but a sleep and a forgetting’....

Wat wil Japan? De aaneensluiting van het Verre Oosten, door Dr. L.H. Grondys. - Den Haag, van Stockum, 1933.

Inderdaad, wat wil Japan? Indien er een probleem is, dat in het midden der publieke en diplomatieke belangstelling van Europa en Amerika staat, dan is het wel dit. Streeft Japan naar de hegemonie op het vasteland van Azië of wil het opperheerscher worden in den Grooten Oceaan; zal het op den duur met China een verbond sluiten, om de ‘blanke duivels’ te vernietigen en welke rol zal dan door de ongetelde millioenen Mongolen in het volgende tafereel van het onbegrepen levensdrama gespeeld worden?

Dr. Grondys, een bekend publicist over Oostersche zaken, heeft zich in dit boek tot taak gesteld den Nederlandschen lezer van voorlichting te dienen, om te trachten hem wegwijs te maken in den doolhof van namen en gebeurtenissen, die elken dag in kaleidoscopische opeenvolging in zijn dagblad aan zijn geestesoog voorbijtrekken. Dat zijn boek tot optimisme stemt, zal niemand beweren. Trouwens, wie op dit oogenblik den loop der wereldgebeurtenissen met optimisme gadeslaat, moet wel met blindheid geslagen zijn. Een nieuw tijdperk van geweldsbedreiging en van geweldpleging breekt voor de wereld aan; niemand weet waar de eerste bom zal barsten. In Japan heeft een nationale revolutie plaats gevonden, waaromtrent slechts betrekkelijk weinig in West-Europa bekend geworden is. Dit weinige is echter voldoende, om ons te doen beseffen, dat Japan er met macht van wapenen naar zal streven om voor zijn overbevolking en voor zijn door die in armelijke omstandigheden en voor hongerloonen werkende overbevolking geproduceerde artikelen een nieuwe plaats onder de zon te vinden. Wat zeggen wil, voorloopig pénétration pacifique en dan....

Een geschiedkundig overzicht van de gebeurtenissen in Oost-Azië vanaf 1894 opent de reeks der beschouwingen. Europa en meer in het bijzonder de in het Europeesch concert toonaangevende groote mogendheden heeft de fout begaan, Japan de vruchten

zijner overwinningen telkenmale te ontnemen. In en na den wereldoorlog is Japan plotseling een eerste-rangs mogendheid geworden, beschikkend over een machtig militair apparaat, tot de tanden gewapend te land, ter zee en in de lucht. Het Mantsjoerijsche avontuur, waaruit voor Japan geen weg terug bestaat, heeft wederom een groot gebied binnen de Japansche invloedssfeer gebracht. Japan heetf in Mantsjoerije een reusachtig, bewonderenswaardig werk verricht, in de eerste plaats door er de orde te handhaven. Natuurlijk is dat werk niet begonnen uit altruïstische overwegingen, doch welke Europeesche groote mogendheid heeft ooit anders gehandeld? Het zal wel onnoodig zijn, er hier nogmaals den nadruk op te leggen, dat China niet in staat is, de orde in eigen rijk ook maar eenigermate te handhaven. Het rampzalige land wordt geteisterd door overstroomingen, hongersnood en burgeroorlog, alles bewijzen voor een wanbeheer, dat zijn gelijke op aarde niet vindt.

Dr. Grondys heeft niet alleen in Japan met zeer invloedrijke personen gesproken, doch eveneens in China. Beter dan uit dagbladberichten kan men zich uit dit boek dan ook een oordeel vormen over het ingewikkelde Oost-Aziatische probleem. Hij heeft den Japanschen veldtocht in Mantsjoerije medegemaakt; wat is nu natuurlijker dan dat zijn visie op de gebeurtenissen eenigszins Japansch gekleurd is? De auteur verzekert ons, dat Japan's staatkunde ten aanzien van China niet een imperialistisch geweldavontuur is. Laten wij hopen, dat de Japansche oorlogspartij deze meening in alle opzichten zal deelen....

Dr. Grondys heeft o.a. een bezoek gebracht aan maarschalk Tsjang-Kai-Sjek, voor de Westersche dagbladlezers geen onbekende in den doolhof van niet-uit-te-spreken Chineesche namen. Doch het belangwekkendste interview werd hem toegestaan door den Tibetaanschen kerkvorst, den Pantchen Lama van Tashilumpo Volgens de vermaarde Tibetreizigster Alexandra David-Neel was de vlucht van dezen kerkvorst uit Tibet indertijd voorspeld, wat te merkwaardiger is, daar deze gebeurtenis niet alleen onwaarschijnlijk, maar ook onzinnig leek. Tegelijkertijd werd voorspeld, dat een Messias-krijgsman zou opstaan in een Noordelijk land, om Mongolië te redden.

Men moge nu voor een voorspelling zijn schouders ophalen,

het blijft een feit, dat er in Azië en meer in het bijzonder in Tibet dingen gebeuren, waar wij geen 'wetenschappelijke' verklaring voor kunnen vinden. En evenzeer blijft het een feit, dat Azië eens zal ontwaken. Wat moet er dan terechtkomen van ons dierbare Europa, dat zich tot de tanden wapent, niet tegen de horden van een nieuwen Djenghis Khan, doch tegen zijn mede-Europeanen?

De bloemen en haar vrienden, door Dr. Jac. P. Thysse. - Verkade's Fabrieken, Zaandam, 1934.

Wederom heeft Verkade ons verrast met een echt Natuurboek. ditmaal van de hand van den bekenden Dr. Thysse. Wilde bloemen, vlinders, bijen, hommels, afgebeeld op plaatjes vol kleur en leven. Den schilders C. Rol, H. Rol en J. Voerman Jr., evenals den samensteller van het geheel, Jac. J. Koeman, komt ook ditmaal allen lof toe. Zij zijn er in geslaagd, een wondermooi geheel tot stand te brengen, een lust voor de oogen.

En wat den tekst betreft: zou die aan bevoegder handen kunnen zijn toevertrouwd? Wij gelooven het niet. Populariseeren van wetenschap is niet ieders werk en zeker niet als het er om gaat, om in een beknopt bestek een zoo uitgebreid en moeilijk onderwerp als de insectenkunde aan oningewijden uiteen te zetten. De auteur is daarin volkomen geslaagd; hij vermoeit ons niet met wetenschappelijke bijzonderheden welke den leek toch geen belang kunnen inboezemen.

Ook dit album zal bij velen de liefde tot de natuur vergrooten. Dat Verkade's Fabrieken er in deze tijdsomstandigheden niet voor teruggedeinsd zijn om tot de uitgave van dit nieuwe album over te gaan, verdient voorzeker toegejuicht te worden.

F.S. BOSMAN.

Epiloog tot het feest van den 6en mei 1934

Als tegenwoordig alles blijmoedig beziende en dan vreedzaam overwegende, zooals ik mij, gelukkig, als jonge knaap reeds, menigmalen getoond heb te zijn, ben ik allerprettigst want volkomen onverwacht getroffen geworden door het tot mij gekomene bericht, dat een aantal vooraanstaande leden uit vrijwel alle rangen der huidige maatschappij van zins waren, om mij ter gelegenheid van mijn, gelukkig, nog groenen vijf-en-zeventigjarigen leeftijd, een zeker aantal aangename uren te bezorgen. En allerhartelijkst breng ik hier dus dank aan de niet weinigen, die mij op 6 Mei 1934 de hand zijn komen drukken ten huize van mijn goeden vriend, den nationalen en internationalen kunstenaar, Antoon van Welie, zoowel als aan hen, die in het Comité hebben zitting genomen, en voorts aan degenen wier namen in het mij aangebodene fraaie Album staan vermeld, en eveneens aan allen, die door het gesprokene en geschrevene woord of door bloemen, brieven, telegrammen, kaartjes en geschenken van hun sympathie deden blijken.

En daarom verzoek ik aan al dezen, zich overtuigd te willen houden er van, dat hun gezindheid jegens mij mijn hart heeft verwarmd, daar dit wel reeds vrij vele jaren telt, maar steeds nog, als altijd vroeger, blijft vervuld door dezelfde gevoelens voor allen, die bereid zijn te begrijpen, dat ik in mijn diepste diepte nooit iets anders ben geweest als een welmeenend mensch, die altijd, het heele leven door, zijn best is blijven doen om zuiver te dichten en billijk, dus eerlijk, te oordeelen.

Van nature ben ik met mijn daagschen mond niet bijzonder welbespraakt, waarom ik vroeger door mijn vrienden wel eens schertsend ‘Willem de Zwijger’ werd genoemd.

En daarom neem ik dus ook bij deze gelegenheid liever het geschrevene schrift te baat om van mijn erkentelijkheid te getuigen en de verzekering te geven, dat deze 6e Mei een onvergetelijke dag voor mij blijft, waarop ik altijd met een zachtzinnige voldoening en groote dankbaarheid zal terugzien.

10 Mei 1934.

WILLEM KLOOS.

Metiel's kortstondig moederschap door Dr. André Schillings.

I.

De vaart, waarlangs pastoorke Bongers zijn paternoster beieren liep, wijl de zon rood onderging en 't purperen water den hemel weerspiegelde, lag daar als een geopende ader van de aarde.

Uit het achterpoortje van zijn tuin, die om de pastorie liep, was hij langs een zodentrap op den dijk gestegen en de frissche adem van het water woei als een weldaad om zijn hoofd.

Hij was er blij mee als met een geschenk van den Heer en zijn hart zette uit gelijk een spons. Hij liep er moederziel te werken met de lippen en te smachten met de ziel om te danken en te vragen voor alle schaapjes van zijn kudde natuurlijk, maar ook voor wie hij verdoolden waande en voor hun herder wel in de eerste plaats.

Hoe herinnerde hij zich de kennismaking met hem!

Het was geweest bij het ziekbed van een vrouw, die met een protestantschen man vele jaren getrouwd was geweest, en die zoo wat al die jaren aan de kerk den rug had toegekeerd.

‘Hier kunt U beter troosten dan ik, Eerwaarde’, begroette de dominee hem, ‘het is een ziel in vreeze voor de wrake Gods, die ik niet tot rust kan brengen.’

Neigend was hij hem voorbijgegaan, had zijn heiligen plicht bij de vrouw vervuld en kwam toen stralend van geluk even bedanken.

‘Het is schoon van U, mijnheer den dominee, dat ge mij deedt roepen.’

Dominee keek hem glimlachend aan.

‘Zoudt gij in zoo'n geval anders gehandeld hebben, Eerwaarde?’

‘Ge moest maar eens bij me komen praten, hoor’, was hij gemoedelijk den vrager ontweken, had hem de hand gegeven. ‘We zullen elkaar toch wel niet bekeeren, maar daarom behoeven we geen kwaai vrinden te zijn.’

Wel ontbrak alle logica aan hetgeen hij gezegd had, maar het was goed gemeend geweest en dominee had de uitnoodiging aangenomen.

Sedert dat eerste bezoek waren ze vrienden. Zonder elkaar te overloopen, hadden ze dikwijls eene samenkomst, waarin ze hun ideeën uitwisselden: hij naïef geloovend, voor zijn gevoel door een machtsspreuk immer in het gelijk, de dominee, twijfelziek, vol eerbied echter voor geloofszekerheid, hem slechts plagend soms met moeielijke vragen, waarop geen sterveling het antwoord wist.

‘Met al uw geleerdheid komt ge den hemel niet in’, meende hij dan, ‘geloof alleen verzet bergen en opent deuren.’

Terwijl hem dat stukje geschiedenis door het hoofd ging, trof zacht kindergeschrei zijn naar eigen denken luisterend oor.

Zoekend keek hij rond, deed met de handen riet en biezen uiteen waar het geluid krachtiger klonk.

Zijn hart bonsde ervan en met een kop als een vuurmuizer boog hij over een kortelings geboren kindje, in een armzaligen lap gewikkeld.

Hij kon zijn oogen niet gelooven op het eerste gezicht en wist niet wat beginnen.

Hij keek naar het hulpeloos wicht met groote zorg en meelij, zijn handen uitstrekkend om het op te rapen.

Zijn gevoel was hem bijna meester, toen hem een heele redeneering in het hoofd schoot.

‘Ik kan dat toch eigenlijk niet doen’, peinsde hij, ‘wat zouwen de menschen wel zeggen, als ze hoorden, dat ik met een kindje in de armen de pastorie was binnengegaan?’

Hij stond daar net als een goeie jachthond, die ingeschoten zit tusschen den drang om zijn meester te gaan halen en de intuïtie, dat hij zijn vondst niet alleen mag laten.

Gedachten van allerlei aard kriskasten door zijn geest en het eene vluchtige plan verdook achter het andere.

Eindelijk sloeg hij zich met den wijsvinger tegen het voorhoofd ten teeken, dat hij er was. Nogeens buigend over het kindje, dat de oogjes gesloten hield, om zich te overtuigen, dat het geen gevaar kon in het water te rollen, liep hij telkens omkijkend zoo snel mogelijk terug naar den ingang van zijn huis, klom snel de trappen af, en het poortje openstootend, riep hij er in staan blijvend zoo hard hij kon naar zijn huishoudster.

Die kwam langzaam op haar sloffen den tuin door, en den pastoor binnen bereik van haar stem ziende, vroeg ze een beetje verstoord:

'Is me dat den schrik op het lijf jagen, munheer pastoor!'

Bongers, nerveus, met hoog rood, zweetend gezicht, keek haar nauwelijks aan.

'Metiel', zei hij gejaagd, 'blief hier bij het poortje staan en zeg me, als ik weerum kom, ik zal me haasten, of ge ook soms iemand voorbij hebt zien gaan met een pak in de armen.'

De meid, nieuwsgierig plotseling naar de reden van die ongewone opdracht, wilde meer weten, maar Bongerske verdween snel in zijn tuin, Metiel norsch en brommend achterlatend.

Ze begreep er niets van en leunde kwaad tegen den deurpost, nu eens starend in de aandrijvende duisternis over den stillen dijk dan weer in den tuin, waar boomen en heesters tot schaduwen werden.

Het wachten daar duurde haar een eeuwigheid en langzaamaan kroop angst in haar op wegens de verlatenheid, waaraan zij was prijs gegeven.

Allerlei schrikbeelden kwamen rond haar op en ze was net van plan het poortje dicht te slaan en er van tusschen te trekken voor een paar lange schaduwen, die langs haar heen gleden, toen ze de zenuwachtige stem van haar heer hoorde:

'We zijn er zoo direct, een honderd stappen voorbij het poortje van mijn tuin'.

Toen vatte ze moed, deed ook haar stem hooren, en de pastoor riep terug:

'Ge kunt nu wel naar binnen gaan, Metiel.'

'Als ge mijn hulp soms behoeft!' protesteerde ze.

‘Nee’, meende Bongers, maar zijn metgezel kwam tusschen bei: ‘We hebben haar zeker noodig: wat willen wij mannen met dat zuigelingske beginnen?’

Metiel spitste haar ooren. Waarover hadden ze het? Ze begreep er niets van, maar behoedzaam zonder zich te verraden, volgde ze onderlangs den dijk, op een eindje afstand, de voortstappende mannen.

Ze hield stil waar zij staan bleven en deed hopelooze pogingen om te zien waarnaar zij overbukten, er aan twijfelend of ze wel wakker was, toen ze een werkelijk kindje hoorde schreien.

Plotseling hield ze het niet meer uit, heesch zich, grijpend in de vochtige begroeiing tegen den dijk op tot ze met een kreet op haar knieën bij het kindje was.

‘Ge komt als geroepen, Metiel’, zei de dominee, een eindje terugstappend om haar niet te hinderen met zijn voeten.

Pastoorke wou grauwen over haar ongehoorzaamheid, maar hij hield zijn woorden in, toen hij zijn metgezel zoo vriendelijk tegen de oude, die het kind direct opgeraapt had en in haar armen suste, hoorde spreken.

Metiel voorop, trokken ze gedrieën den dijk langs tot bij het poortje.

Metiel wilde direct naar benee en er mee naar haar keuken, maar Bongerske hield haar even terug:

‘'t Is niet van ons, Metiel, we moeten beraadslagen waar het heen te brengen.’

‘Laten we het daar straks maar over hebben, wat jij Metiel’, zei de dominee, ‘eerst moet het kindje wat verzorging hebben, 't arme ding lag daar weggeworpen als een hond. Ga jij je gang maar.’

Ze volgden zonder verder te discuteeren de zoo snel ze kon voortstappende Metiel, die met lieve woorden het kindje trachtte te sussen, nauwelijks achtend op wat de heeren nog te zeggen hadden, verlangend naar haar keuken, waar ze overlegde het wichtje te zullen verzorgen naar best vermogen.

Bongerske wilde haar achterna, toen ze vlug binnenstappend, in haar eerdje verdween, maar de dominee voorkwam het.

‘Laat haar stil betijen, Pastoor, onderwijl kunnen wij overleggen voor de naaste toekomst.’

Ze zetten zich sprakeloos in de zetels tegenover elkaar in de huiskamer, waar de schemering alle omtrekken verwaasde.

De pastoor wilde licht maken, maar zijn bezoeker weerhield hem.

Toen bood hij zwijgend een sigaar aan en twee vlammetjes bibberden even in het half-duister.

'Er is niks zoo goed om te denken en te overleggen als duisternis en tabaksrook', zei de dominee.

Bongers was een beetje over stuur door de plotselinge ongewone gebeurtenis en trommelde zachtjes met zijn vingers op tafel.

'Het kindje kan hier geen dag blijven. Wat zijn we begonnen?' angstigde hij.

Dominee lachte fijn.

'We hebben naastenliefde betracht, ziedaar alles, onzen plicht gedaan en nu gaan we kijken hoe we hem geheel kunnen doen.'

'Ge hebt goed praten, gij, maar als het bekend wordt, dat ik het jongske mee in mijn huis heb genomen.'

'Dan gebeurt er niks', zei de dominee stellig,' ge denkt toch niet aan lasterlijke praatjes in dit oogenblik?'

'We moeten zien wat er te doen is' ontweek de pastoor. 'Als niet alle teekenen bedriegen, is het kindje te vondeling gelegd, we zullen dus beginnen er den burgemeester als hoofd van de politie bij te roepen.'

'Ga maar eens verder', vroeg de dominee.

Terwijl Bongers zijn plan ontvouwde, telkens door zijn vriend onderbroken, die al zijn bezwaren weglachte, kwam Metiel kloppen, zachtjes de deur openend en hun beduidend stil te zijn.

'Het wurmpje slaapt, komt eens op uw teenen kijken.'

In den broodtrog had ze met kussens van haar eigen bed een bedje gemaakt en met handdoeken een spreitje. Zijn kopje nauwelijks zichtbaar, lag het kindje te slapen, de vuistjes gebald op het dek.

'Ge bent een beste moeder', prees de dominee. 'Metiel kind, als ik er de jaren nog voor had....'

'Houd-op met uwen kal', deed ze beschaamd en geërgerd, maar in de glimlachende oogen van haar heer ziende, die veel goedkeuring uitdrukten, werd ze niet boos.

‘Het is een schoon kind’, zei ze trotsch, ‘en wat is er schooner en liever dan een kind?’

De mannen gaven geen acht op haar bewogenheid, met hun gedachten bij de plaats, waar ze zoo net hun gesprek hadden afgebroken.

Daar schoot den pastoor plotseling het voornaamste te binnen.

‘Zou het kindje gedoopt zijn?’

‘Daar komen we zeker vanavond niet achter’, spotlachte de dominee.

‘Maar dan moeten we het voor den nacht voorwaardelijk doopen, dat in alle geval’, meende de pastoor vol grooten ijver.

‘Toe maar’, zei zijn vriend,’ dat kan toch zeker wachten tot morgen.’

‘Tot morgen’, snauwde het pastoorke, ‘nee, in geen geval.’

‘Het kan een kadee worden, die driemaal gedoopt wordt in zijn leven’, ging de dominee tegen hem in, ‘hij kan de heilige handeling al ondergaan hebben, straks doopt gij hem en als ik er achter kom, dat hij van protestantsche ouders is, doe ik het vast nog eens over.’

‘Spotters huisje zal branden’, bestrafte hem Bongers, ‘maar ik wil dan geenen heiden onder mijn dak hebben. Metiel, heet een beetje water, zet het vatje met zout klaar in mijn studeerkamer en breng me het manneke voor den doop.’

Hij deed net of de dominee er niet meer was, ging naar zijn kamer, waar hij een wit rokkelijn aanschoot en knielde op zijn bidstoel.

De dominee was hem gevolgd, klopte hem zacht op den schouder.

‘Hebt U al over een naam nagedacht?’

‘Nee’, zei het pastoorke onwillig.

‘Ik stel voor hem de doopnamen van zijn vinders te geven en aan Metiel te vragen, stel dat we geen vader en moeder ontdekken, haar v a n te vergunnen.’

‘Dan wordt het Johannes, Petrus Stokbroeks.’

Ze keken elkaar welgezind aan.

‘Eerst dit en dan moeten we nog veel praten’, meende de pastoor.

Daar was Metiel al met haar bakske water en zoutvaatje, die ze op een schoonen doek klaar zette.

'Gij houdt hem ten doop, Metiel', zei de pastoor 'eenen peter moeten we later nog zoeken.'

Dominee Pinkelers trad wat terug en liet die twee hun werk doen. Hij was bewogen door zooveel geloof en ijver en toen pastoorke, na zijn laatste zegening, tot Metiel fluisterde:

'We hebben er met Gods zegen eenen christen van gemaakt, wecht, als God hem nu zou halen, ging er een engeltje naar den hemel, witter dan sneeuw', kwam hij nader en streelde even over het donszachte kopje.

'En thans moet ik nog even dankzeggen en dan eten we samen den boterham', richtte Bongers zich tot zijn vriend.

'Aangenomen', zei Pinkelers, 'maar laat ik intusschen den burgemeester verwittigen.'

'Vraag hem of hij na het avondeten hier komt, dat ik hem moet spreken. Zeg maar niks waarom.'

Toen de burgemeester, eenigszins verbaasd nog door die late uitnoodiging, de kamer binnenkwam, zaten de vrienden gezellig onder het lamplicht met een glaasje wijn en een sigaar.

'Schuif bij', zei pastoorke, 'we hebben maar niet gewacht: evenwel zijt ge zeer noodig.'

Ze deden hem de zaak uiteen, zonder omwegen en de burgemeester proefde telkens met aandacht een hapke wijn, de lippen gesloten.

Hij protesteerde zeer tegen hun optreden.

'Ik kan wel zien, dat ge van wet en instructie niets weet', zei hij, 'het onderzoek wordt er bijna onmogelijk door.'

'Dan maar geen wet en onderzoek', meende de pastoor, 'de ontaarde moeder heeft toch al haar straf, dat ze het kindje kwijt is en Pinkelers en ik leggen botje bij botje om er een groot mensch van te maken.'

De burgemeester hield een diepzinnige redeneering, maar het pastoortje viel hem daarin:

'Er zijn maar vijf menschen zoo omtrent, die er van weten: de moeder, die natuurlijk zwijgen zal, Metiel wie ik het zwijgen kan opleggen: wij gedrieën, die het elkaar hier kunnen beloven. Waarom zouden we nu ruchtbaarheid gaan geven aan het geval

ten schade van het onschuldig kind, dat toch al zoo'n zwaar leven zal hebben?'

Bongerske wond zich bepaald op over de zaak. Zijn hart was hem geheel de baas, maar toen de burgemeester met de vraag kwam: 'Waar moet het kindje blijven?' won het verstand het weer.

'Bij mij niet, dat kan natuurlijk niet, bij Pinkelers ook niet, dat is ook een soort vrijgezel....'

'Daar hebt U de moeilijkheid al', decreteerde de burgemeester.

Ze zaten elkaar zwijgend aan te kijken.

'Er zijn wel van die tehuizen in de groote steden, waar ze vondelingskes opnemen', opperde de dominee.

'Nooit of te nimmer' gebaarde het pastoorke, 'ik heb hem gevonden en wil hem zien opgroeien onder mijn oogen.'

'Dan is er niets anders op dan hem hier te houden', opperde Pinkelers, den burgemeester een oogje knippend, 'dan loop je echter de kans, dat de schoftjes niet meer zingen 'de pastoor z'n koe', maar 'dun pastoor zun zoon.'

'Plaagt gij maar' protesteerde Bongerske, 'ik denk aan de onsterfelijke ziel.'

'We zullen hem in een net gezin uitbesteden', kwam hij eensklaps, 'ik ken wel een werkvrouw, die hem zal grootbrengen.'

'Maar dan moet je zijn herkomst aan buitenstaanders meedeelen, die er geen geheim van behoeven te maken', weersprak de burgemeester.

'Ge hebt gelijk en toch zit daar de oplossing, laat ik nog eens denken.'

Ze bliezen dikke wolken uit hun sigaren en dronken de glazen leeg, die pastoorke zonder vragen weer vulde.

Toen had hij weer een inval.

'Ik stuur er Metiel mee en die vertelt, dat een arme moeder, niet in staat het kind groot te brengen, om Gods wil dien liefdedienst vraagt en dat twee menschen, die onbekend willen blijven, voor geld zullen zorgen.'

'Maar ge moogt niet liegen....' lachte de dominee.

'Hoor me daar nu zoo'n stuk ongeloof of ten minste twijfel mij de moraal dicteeren', viel Bongers gemoedelijk verontwaardigd uit, 'en zeg nu zelf, burgemeester, lieg ik? En als Metiel

geen waarheid zegt, ben ik er toch om het haar te vergeven.'

'En als ze er U naar vragen!' zei de burgemeester secuur.

'Wel ik zal eenvoudig van me af spreken: wat Metiel vertelt, zal wel waar zijn.'

Ze zagen geen betere oplossing en toen ze eindelijk voorloopig accoord gingen, liet Bongerske de meid roepen, die bij haar kiendje den rozenkrans zat te bidden.

Ze kreeg tranen in de oogen, toen ze van het plan hoorde, maar moest toegeven, dat ze er niets anders op wist en nog dien eigenen avond toog ze met een mandje onder haar sjaal het zuigelingske wegbrengen met de belofte van den pastoor in het hart, dat ze dikwijls naar hem zou mogen gaan kijken.

II.

Vrouw Jacobs had de handen vol met het kindje, dat Metiel daar gebracht had.

'Negen heb ik er gevoed, gewasschen en gekleed' zei ze tegen de pastoorsmeid, 'ik wil dus weten, dat ik kan groot brengen, maar liever had ik ze allen te gelijk tot last gehad dan dit eene.'

'Maar het is toch zoo'n lief manneke', kwam Metiel tusschen bei.

'Lief is hij wel met zijn schoon lachske, maar hij eet niet en als ik er met moeite wat in heb gekregen, wil het er niet uit en heeft hij te-met een vuil tongske. Al drie keer heb ik den doctoor moeten roepen.'

'Die klein sukkelen, worden eenmaal groot, de beste', troostte Metiel.

'Het is mogelijk', zei de vrouw, 'maar met dezen gaat het toch te langzaam.'

Moedeloos kwam Metiel na haar bezoeken den eersten tijd thuis, haar nood klagend bij het pastoorke en immer weer verzuchtend: 'Waarom heb ik hem ook niet mogen houden?'

'Ge weet zoo goed als ik, wecht, dat het niet ging. Ge kunt hem momenteel het meest helpen door voor hem te bidden.'

Dat deed ze inderdaad en nog meer ook, altijd bezig als ze maar tijd onttrekken kon aan haar huiselijke plichten, met breien van ondergoed en maken van kleertjes.

Wat een vreugde was het haar die te kunnen brengen en den lof te krijgen voor haar zorgen van die echte moeder. Uren bracht ze daar door in het arbeidershuis, nooit moe om naar haar beschermelingske te kijken en mee te helpen hem verzorgen.

Haar vreugde en verdriet gingen op en af met het welzijn en ongemak van Hanneske en pastoor Bongers moest weleens tusschen bei komen met een waarschuwing, zich niet zondig te hechten aan wat van deze wereld was en meer het zielke te beminnen dan het lichaam.

Ze liet hem maar praten wetend, hoe bezorgd hij zelf ook was, want al menigen keer was ze hem op zijn terugweg tegengekomen als hij een kruisje was wezen geven.

Stilaan groeide het jongske op, fijn en uiterst gevoelig, maar toch taai in het doorstaan van kleine ziekten.

Metiel vond hem schoon worden als een prinske en haar hart bonsde als ze dacht aan het oogenblik, dat hij zoover zou zijn met haar wandelen te gaan. Dat was een van haar schoonste illusies, het manneke nu en dan mee te kunnen nemen naar de pastorie en op boodschap vooral, om al het lekkers te krijgen, dat ze aan kinderen gaven.

Wat zal mijn leven daarmee winnen aan doel, peinsde ze dikwijls, onbewust nog zuiniger voor zich zelf dan ze altijd geweest was om haar kapitaaltje vetter te maken.

Ook dominee Pinkelers liet zich aan het vondelingske gelegen liggen, maar in de situatie was iets dat hem hinderde, en hij deed daarom minder uitbundig.

Maandelijks, ongeveer ten zelfden dag, kwam hij zijn contributie brengen bij pastoorke, vroeg Metiel en hem in de lengte en breedte uit, informeerde ook immer of ze nog niet achter de moeder of den vader gekomen waren.

Metiel maakte zich daar boos over, voelend zijn vraag als een soort beleediging: pastoorke docht er een poging in om hem een geheim, dat hij waarlijk niet bezat, te ontfutselen.

‘Als ik het niet te weten was gekomen langs denzelfden weg waarlangs ook gij zekerheid kunt krijgen, zou ik het toch niet zeggen’, sneed hij Pinkelers eens den pas af.’

‘Ge bedoelt met den anderen, de biecht....’

‘Juust’, zei Bongerske, ‘een der steunpunten van het Katholicisme.’

‘Maar ook een middel om te heerschen’, meende de dominee.

‘Ge begrijpt er het wezen niet van’, protesteerde Bongers, ‘wie zijn kopke niet buigen kan, begrijpt veel niet.’

Zoo konden ze bij wijlen in een eindelooze discussie vervallen, waaruit slechts hun hechte vriendschap, die door de gemeenschappelijke zorg voor Hanneske nog vaster was geworden, uitredding bracht.

‘De burgemeester speurt nog immer naar het geheim’, bracht Pinkelers het gesprek op een ander tapijt.

‘Hij moest het maar aan God overlaten het geheim te ontdekken, indien dat met zijn H. Wil overeenkomt.’

‘Laatst zei hij’, ging Pinkelers onverstoord verder, ‘dominee, ik geloof, dat ik een spoor heb in een richting, die, als ze juist blijkt, U zal doen verstommen.’

‘En gij waart natuurlijk nieuwsgierig en gingt veronderstellingen maken. Wat zijt ge allemaal toch onchristelijke menschen. Bedenk liever wat Christus gezegd heeft, toen hij nog wel zekerheid had: wie zonder zonde is, werpe den eersten steen.’

Pinkelers moest lachen om de kinderlijke vroomheid en diepe goedheid van zijn vriend, waarachter hij toch een klein egoïsme verdoken wist, dat hem altijd prikkelde om te plagen.

‘Gij en Metiel wilt hem niet meer kwijt, zelfs aan de eigen vader en moeder niet.’

Dat deed Bongerske in zich zelf zien en hij viel er stil van.

Hij geraakte inderdaad hoe langer hoe meer gehecht aan de gedachte, Hanneske eenmaal voor zich te hebben, hem op te voeden en te maken tot een mensch naar zijn hart.

Allerlei plannen omtrent zijn toekomst waren hem al in den geest gekomen en hij bouwde er aldoor aan verder, niet meer verdragen kunnend, dat iets er aan roerde.

Hij had zich in dat oneigenlijke vaderschap langzamerhand geheel ingeleefd en het was hem wanneer hij thans op bezoek was bij ouders met kinderen, die hem hun nooden en lasten vertelden, of hij dat alles beter begrijpen kon.

‘Ja, ja’, zuchte hij zoo echt, ‘kinderen zijn groote vreugde, maar ook veel zorg.’

Nooit sloeg hij op zijn rondgang, sedert Hanneske er was, vrouw Jacobs over.

De vrouw was er bizonder mee vereerd en gebaat ook, want al had pastoorke weinig, hij knieperde op zijn manier even hard als Metiel om zijn pleegkind goed te doen.

'Ge geeft hem maar den besten oppas, die mogelijk is, moeder', nam hij geregeld afscheid, 'ge weet, dat de twee verzorgers U niet in den steek zullen laten. En dan de zegen Gods omdat ge een menschlievend werk doet.'

'Ik beloof U, mijn best te zullen doen, mijnheer pastoor...., maar....'

Die maren van vrouw Jacobs kostten Bongerske heel wat hoofdbrekens, want het kwam er altijd op neer, dat de melk zoo duur was tegenwoordig en ze zelf de wasch niet meer kon bijhouden van het heele gezin, nu ze Hanneske te verzorgen had en een heele boel dingen meer.

Altijd maakte hij het goed met de vrouw, maar langzamerhand den bodem van zijn geldkistje plekkend ziend, begon hij te vreezen niet lang meer te kunnen voortgaan. Metiel redde hem uit zijn muizenissen.

Op zekeren dag kwam er met de krant, die uit de naburige stad pastoorske werd toegezonden een brief voor zijn huishoudster met den stempel van 't kantoor van notaris Bloemaerts.

Pastoorke bekeek hem aan alle kanten. 'Wat heeft Metiel met Bloemaerts?' peinsde hij nieuwsgierig, een beetje onwelwillend ook, omdat ze hem daar niets van verteld had. Eindelijk ging hij hem brengen, gaf zonder iets te zeggen het stuk over.

Metiel schrok ervan toen ze den omslag goed bekeek, maar haar naam stond er zoo duidelijk op, dat alle twijfel, dat er een vergissing was, verdween. De notaris deelde haar mee, dat eene onlangs overleden achternicht, haar tot universeele erfgename gemaakt had. Het is geen groot kapitaal, schreef hij gemoedelijk, maar met de perceeltjes grond, die in waarde gestegen zijn, is het zeker genoeg om aan een alleenstaande vrouw, een onbezorgden ouden dag te verzekeren. Beleefd noodigde hij haar uit, haar zaken eens op een achtermiddag te komen regelen.

Metiel was onder het lezen rood geworden lijk een sterappel en ze moest het nog eens over doen om de perspectieven, die in

de mededeeling lagen, te doorproeven. Toen ging ze er mee naar haar heer, die ze in zijn gepeinzen stoorde.

'Wat is er, wecht?' zei hij, haar nauwelijks aankijkend.

Ze raffelde half schreiend, half lachend den brief af.

'Laat eens kijken?' zei pastoorke geheel eigen.

Hij liet door een beweging van zijn voorhoofdsvel den bril op zijn neus te recht komen en las hardop.

'Mè, mè, deed hij deelnemend, 'ge wordt door God zichtbaar gezegend, Metiel, ge ziet alweer eens hoe de braafheid beloond wordt, ga eens zitten daar en vertel me wat ge van plan zijt, nu ge zoo ineens rijk bent geworden'.

In den haar aangewezen zetel viel ze amechtig door de emotie neer en speelde met haar vingers zonder iets te kunnen zeggen.

Pastoorke gevoelde haar wat te moeten helpen.

'Als ge van mij vandaan wilt, mègje, ik zal er U niet leelijk op aankijken, hoor, ik weet maar al te goed, dat pastoorsmeid zijn zware lasten oplegt'.

'Nee, nee,' snikte ze plotseling, met haar scholk de betraande oogen afwisschend', zoo lang gij leeft, zal ik U dienen'.

Bongerske poogde wat te sussen, maar dat ging zoo gauw niet, totdat hij over Hanneske begon.

Toen droogden haar tranen van zelf en kwam de glimlach terug op haar gezicht.

'God heeft het mij geschonken voor hem', zei ze geloovig.

'Ge hebt haast een even schoone ziel als hij', prees pastoorke, 'laten we dan maar eens overleggen, hoe gij hem het best bevoordeelen kunt'.

Met een verlicht hart trok ze terug naar haar keukentje; de onverwachte rijkdom werd haar een bron van echte vreugde, nu ze ineens wist hoe er goed mee te doen en ze kon den slaap haast niet vatten van verlangen om aan haar plannen voortgang te kunnen geven.

In den morgen liep ze even bij vrouw Jacobs aan. Die bemerkte terstond dat er iets moest gebeurd zijn en pas op het gevaarlijke moment werd Metiel zich bewust, dat het beter was haar geheim te verzwijgen.

Ze zag plotseling klaar in het wezen van de vrouw en het deed haar verdriet.

Toen ze daar zoo onverwachts gekomen was en Hanneske wilde zien en opnemen, bemerkte ze, dat de vrouw gegêneerd deed, net of ze iets te verbergen had.

Zij door haar groote genegenheid aangezet, ging met een zekeren argwaan aan 't onderzoeken en het viel haar op hoe slecht hij verzorgd was en dat van de lekkere melk, die de vrouw voorgaf dagelijks voor hem te nemen, geen druppel in huis was.

Het kostte haar bovenmatige inspanning zich in te houden, maar hare intuïtie deed haar gewoon blijven tot het afscheid.

Maar toen ze de deur achter zich dicht had gekregen, werd het rebelsch in haar binnenste en de verwijten kropten in haar keel samen over zulke wijze van doen: van één kant almaar vragen om geld en aan den anderen verwaarloozen van het liefste dat ze bezat.

Haar verontwaardiging kende geen grenzen en ze zei pastoorke nauwelijks goeien dag alvorens hem met haar gevoelens te lijf te gaan. En het baatte niet of hij al kalmeerde: uw groote genegenheid zet je een zwarten bril op, Metiel; ze raasde niet te kalmeeren door en had pastoorke haar niet weerhouden, ze zou Hanneske op stee daar vandaan gehaald hebben.

‘Ge moet nooit iets doen in gramschap, wecht,’ leerde Bongers, ‘ga eerst met arbeid en gebed uw rust terugwinnen en kom dan bij mij overleggen’.

Gehoorzaam ging ze naar achter, van plan echter door te zetten wat in haar hoofd opgekomen was.

Bongers bleef peinzen, ook geschokt door de wetenschap, die Metiel had opgedaan.

‘Vrouw Jacobs is toch een goed Katholieke vrouw’, dacht hij, ‘hoe is het mogelijk, dat ze een harer duurste plichten negligeert. Ik moet zekerheid zien te krijgen, maar als waar is wat Metiel gezegd heeft, zal ik haar toch het mijne zeggen en Hanneske moet dan maar op een ander’.

Zijn meelij met het ouderlooze kindje, dat het beste miste wat het leven den mensch geeft in zijn eerste jaren, deed hem een beetje schreien.

Hij wilde het voor Metiel niet weten en stillekes de gang uitstappend, nam hij zijn steek en ging het huis uit.

Op straat wist hij niet waarheen en toevallig een buitenweg

indraaiend kwam hij langs het huis van den dominee, die zijn rozenstruiken te snoeien stond.

'Toch geen zorgen', riep hij Bongerske toe over de haag, 'ge kijkt zoo donker als deze najaarsdag'.

'Nee', wilde hij voorbijgaan, maar Pinkelers had zijn hek al opengestooten en riep hem meekijken naar zijn tuinmanswerk.

Onder het praten kon pastoorke zijn zorgen niet verdoken houden en al gauw wist Pinkelers hoe de eerdappels gekuild waren.

'Ik zou me daar niet druk over maken', zei Pinkelers, 'we zoeken een ander kosthuis voor Hanneske'.

'Dat vind je zoo maar', meende Bongerske, 'daarbij komt dat we de vrouw voor het hoofd stooten en al weet ze niks, ze kan veronderstellen en ge weet toch wat afgesproken is'.

'Wil ik dat zaakje eens opknappen?' vroeg de dominee.

'Nee, nee,' weerde de pastoor af, ze weet niet dat gij er mee bekend zijt. Laat dat zoo blijven. Ze zou uit uw geloof ook nog kwaad kunnen slaan'.

Pinkelers schudde het hoofd. Wat maakte zijn oude vriend zich de zaken moeilijk, altijd rekening houdend willend met zijn ambt, als zijn menschelijkheid een oplossing voor den voet vinden deed.

Ze bleven nog even wikken en overleggen, maar Bongers leek wat wantrouwig, nu de dominee zich zoo direct met de nieuwe huisvesting van Hanneske bemoeien wilde, want bij een protestant in huis mocht het manneke nooit.

Pinkelers bemerkte het aan de wijze waarop de pastoor tegen zijn namen reageerde en hij plaagde er hem mee.

Bongerske wou het niet toegeven eerst, toen verschoof hij de zaak niet de gevoelens van Metiel, ten slotte werd hij kwaad en voor het eerst na die jaren van oprechte verdraagzaamheid en vriendschap liep hij het poortje uit zonder een hand te geven, weemoed voelend over de breuk, die onontkoombaar was, en met groote stappen, den steek diep in het hoofd gedrukt, ging hij zijn daad bepeinzen met den paternoster tusschen de vingers langs de stille verlaten vaart, waar hij het kindje gevonden had, dat als Mozes een man Gods worden moest, geen twijfelaar of ongeloovige.

III.

Na veel ditten en datten, protesten en huilbuien van vrouw Jacobs, stil geschrei van Metiel, ten slotte herderlijk gezagsoptreden van den pastoor, die in de heele periode door angsten werd lastig gevallen, dat op een kritiek moment zijn vriend, die zich stil en afzijdig hield, als een kwaaie bandrekel zou uitspringen om mee de wet te dicteeren, had Hanneske een nieuw kosthuis gekregen.

Metiel's inmenging had den doorslag gegeven, want Bongers zelf had wat tegen de nieuwe omgeving, waarin het knaapje verder zou opgroeien.

Ze leek hem te deftig en te weelderig en het was niet goed voor een kind jong op tapijten te loopen en op trijpen stoelen te zitten.

Maar Metiel, wier erfenisje, na verkoop van het vast goed, in de duizenden was geloopen, wou niet lager gaan en daar ze de heele geldelijke zorg op zich genomen had, kon Bongers moeielijk anders doen dan er zich bij neerleggen.

Het nieuw uitgekozen gezin bestond uit nog jeugdige ouders en twee aardige meisjes, een paar jaartjes ouder dan Hanneske, die het fijne, tengere broertje na eenige uren als geheel eigen behandelden en op zijn wenkjes reageerden.

‘'t Is mij te deftig’, had Bongerske gezegd, toen Metiel enthousiast na haar eerste bezoek bij de lui thuis kwam, ‘en de man is te weinig serieus. Zoo'n muzikant is altijd los van alles en het vrouwke is me te lief, niet natuurlijk’.

‘Ik zeg U, dat het beste menschen zijn....’

‘Das niet genoeg om een kind groot te brengen, Metiel, ze moeten ook ernstig en godsdienstig zijn’.

Ze wilde niet verder tegenspreken en leidde zijn aandacht af naar wat zij eten zouden vandaag.

‘Ge weet, kind, dat ik met smaak eet wat de pot schaft.’

‘Ja’, zei ze bedeesd, ‘maar ge houdt toch wel van een lekker gerecht op zijn tijd.’

‘Laten we zuinig zijn,’ lachte hij, ‘ik heb wel gemerkt, dat ge wat begint te overdrijven den laatsten tijd.’

Het deed haar zoo echt goed, dat pastoorke die opmerking maakte en opgewekt ging ze het eten bereiden, niet ziende op een

kluitje boter voor de groenten en wat meer specerijen voor vleesch en nagerecht, nu ze uit eigen middelen van den kruidenier en bakker kon meebrengen wat pastoorke vroeger altijd weigerde te koopen omdat het ook zonder kon.

Liefde voor het jongske had ook in haar gevoelens voor haar heer eenige wijziging gebracht. Beschouwde ze hem vroeger maar als meester, die voor haar arbeid karig betaalde, nu was hij eerder degene, die haar met goeden raad en krachtige daad bijstond om het vondelingske groot te brengen en door dat jonge leven haren naderenden ouderdom wat tegen te houden.

Want ze voelde zich verjongen telkens als ze met Hanneske mocht bezig zijn en de herinnering aan zijn eerste klanken en gebaren vervulde haar geheel in haar dagelijksch doen.

Ze zag hem nu ook veel meer dan vroeger, altijd welkom in het vroolijke gezin, waar vader en moeder geheel opgingen in de kinderen en allen vrijen tijd besteedden om met hen te spelen en te doen alsof ze zelf nog kinderen waren.

Als tante Metiel dan ook nog kwam, werd het heelemaal feest, ze stoeiden en rolden over den grond als een nest honden en ze moest meedoen alsof ze achttien ware geweest, totdat ze amechtig en niet meer in staat een woord te zeggen neerzakte op een stoel, met een glimlach om de lippen.

Wat werd Hanneske, hoe bleek en teer ook, een robbedoes, wanneer ze hem van alle kanten in het spel betrokken en aanporden!

Het deed haar echt genoegen hem zoo eens te zien, het baasje, dat in het algemeen ernstig, stil en verlegen was tegenover iedereen en als een veertje geleek te kunnen weggeblazen worden, terwijl hij toch zoo wijs vragen kon soms.

Er begon alree wat om te gaan in dat hoofdje. Dat bemerkte Metiel met groote vreugde en ze profiteerde er van zooveel ze kon om zijn kinderwijsheid te putten.

Het gaf haar een wonderbaar vermaak naar hem te luisteren en dan thuis voor pastoorke dat alles te herhalen.

‘Ziet maar toe, dat ge hem niet bederft,’ waarschuwde Bongerske soms een beetje bezorgd,’ zoo'n kinderhartje is kneedbaar als was en voor indrukken overgevoelig en er is niets leelijker dan een kind, dat zich wat verbeeldt.’

Metiel reageerde er nauwelijks op, als pastoorke zoo sprak. Haar diepe genegenheid verzette zich tegen elke maat en ze was maar gestadig bezig met bedenken hoe hem goed te doen en vreugd te bereiden.

Wat gaf het haar een rust in haar eenzaamheid te weten, dat die man en vrouw, aan wier zorgen hij was toevertrouwd, op dezelfde wijze deden als zij.

Vooral den man droeg ze daarom een dik hart toe.

Hij was muzikant van beroep en op allerlei instrumenten thuis; ze gevoelde hem als een bijzondere winst voor Hanneske..

't Was wel waar, dat hij weinig serieus was, maar wat een vroolijke vriend geleek hij haar voor kinderen.

Bijna nooit kwam ze er, of hij had ze alle drie om zich heen, nu eens zelf op fluit of viool grapjes voor hen spelend, die hen deden zingen en springen, dan weer hun een voor een met eindeloos geduld een noot leerend lezen en hooren.

‘In dat manneke van jullie,’ prees hij Hanneske eens tegen Metiel, zit een vogel. Ik zou me al heel erg moeten verdolen als er geen zanger uit groeit zooals de wereld ze maar zelden oplevert.’

‘Maar hij heeft ook een goed kopke om te leeren,’ kwam Metiel tusschen bei, niet tevree met dien eenzijdigen lof.

‘Dat merk ik potdikke ook wel,’ zei de musicus, ‘maar ge begrijpt, dat voor mij zijn muzikaliteit hoofdzaak is. Luister zelf maar eens.’

Hij trok den kleinen jongen op zijn knie en hem eerst een stukje vergezellend, liet hij het stemmetje al gauw los, dat zuiver en bevallig klonk door het huis.

Metiel kreeg er tranen van in d'oogen en ze klapte, toen het uit was in de handen gelijk voor een groot mensch.

‘Dat moet onze Heer ook hooren!’ riep ze geestdriftig en Hanneske naar zich toetrekkend deed ze hem lust krijgen haar naar de pastorie te vergezellen.

De menschen trokken hem zijn Zondagsche pakje en schoenen aan, wieschen hem met een natten handdoek gezicht en handjes schoon, kamden zijn zachte haartjes glad en toen ging hij aan een handje mee naar den pastoor.

Toen die hen daar saam de kamer zag inkomen, werd hij zich

pas bewust hoe groot zijn pleegkind al was. Nimmer was hem dat opgevallen wanneer hij hem met die twee meisjes spelen zag.

'Zoo, zoo', zei hij, 'komt gij pastoor eens bezoeken, kleine baas, das goed gedaan, hoor. Geef mij maar eens eerst een hand'.

Bedeesd kwam het ventje nader en legde zijn knuistje in de oude hand.

'Dag, Mijnheer pastoor', fluisterde Metiel hem voor.

Na korte onwennigheid waren ze al groote vrienden in het vreemde huis. En Bongerske putte zich uit hem alles te laten zien, achterna geloopen door Metiel, die haar oogen niet van het ventje kon afhouden, verlangend ook, zijn stemmetje aan mijnheer pastoor te laten hooren.

Ze bewaarde dat als een verrassing, maar ze wilde er pastoorke ook mee winnen voor een plan, welks verwezenlijking ze als de eer en het geluk van Hanneske beschouwde. Maar ge moest om van Bongerske iets gedaan te krijgen uwen oogenblik afwachten. Zoo liep ze achter hem aan te zinnen tot het al etenstijd werd.

'Hij mag hier toch een stukske blijven meedoen?' vroeg ze schuchter.

'Ik heb er niets tegen', zei hij, aarzelend toch hoe Metiel het bedoelde.

Ze trok zich direct terug en ging in de eetkamer een klein bordje klaar zetten naast dat van haar heer.

Het ontroerde Bongerske dit te zien en had hij niet zoo vast aan zijn princiep moeten vasthouden, dat Metiel in haar keuken behoorde, hij zou zeker voor dit maal eene uitzondering gemaakt hebben. Nu leed hij er maar liever onder, Metiel daar te zien komen schalen opdragen en borden wisselen, de oogen vol geluk dat haar Hanneske zich te goed deed.

Had ze gedurfd, ze zou hem bepaald volgestopt hebben, maar ziende hoe haar heer voort deed om het Hanneske naar den zin te maken, hield ze haar woorden terug. Toen ze beiden klaar waren en pastoorke in zijn zedeleer zijn uiltje begon te vangen, nam ze het manneke mee naar den hof om bloemen en vruchten te plukken. Wat gevoelde ze zich gelukkig, hem goed te kunnen doen!

Het manneke bemerkte het en liep haar na als een hondje, almaar vragend aan tante Metiel naar dingen die hij niet begreep.

De tijd vloog om en Metiel, die immer zoo prompt was, moest door pastoorkes stem eraan herinnerd worden, dat hij de koffie verlangde.

Terwijl zij er mee bezig was, hield Bongerske zich met den jongen bezig.

'Gij kunt zoo mooi zingen, heb ik gehoord, ge moet het straks eens doen'.

'Wees maar niet bang, Hannes', zei hij, hem over het hoofd strijkend, 'ge moogt net doen hier of ge thuis zijt'.

Toen Metiel met de koffie kwam, zaten ze in het zomerhuisje op de bank; de onwennigheid was geheel afgevallen van het manneke en pastoorke was door het vroolijke gesnap van het ventje in zijn meest zondagsche stemming geraakt.

Zoodra hij een slok van de nog warme koffie genomen had, stak hij een fijne sigaar op en achterover leunend een beetje op de tuinbank, blies hij lachend kringetjes, waardoor Hanneske zijn vinger poogde te steken.

'Nou zult ge eens wat schoons gaan hooren', kwam Metiel plechtig, 'Hanneske zal eens voor U zingen'.

Pastoorke liet haar de volle maat der verrassing en deed verbaasd:

'Wel, wel, kan dat kleine vatje al geluid maken!'

'Ge zult het gaan hooren', zei Metiel.

Ze zette het ventje op tafel en toen sloeg ze met haar oude stem de eerste maten aan van: 'Daar was een ruiter koene'.

Na twee regels ging het al en Hanneske zong zich welluidend door de coupletten heen.

Pastoorke zat met zijn schoonsten glimlach te luisteren, terwijl zijn voet zachtjes de maat meetrippelde.

Hij werd erdoor aangedaan en toen het uit was, zette hij zelf het manneke van de tafel en trok hem mee naar binnen om een groot stuk koek te halen.

Metiel bleef hen verlangend wachten, de oogen vol tranen.

Bij hun terugkomst begon ze direct met haar vraag:

'Ge moest hem misdienaar laten worden'.

Pastoorke wilde direct ja zeggen, maar hij bedacht zich eensklaps.

'Hij is nog wat klein, Metiel, later valt erover te praten.'

Ze keek hem bar verwijtend aan, maar toen hij haar, ongezien van Hanneske een afwijzend gebaar maakte, begreep ze, dat er een groote hindernis moest zijn.

'Als ge hem weer eens hier haalt en dat moet ge vast doen, laat hem dan eens wat anders leeren zingen dan van den ruiter koene, b v. 'Van eenen vrome kluizenaar' zette pastoorke in en bracht het ten einde voor den aandachtigen jongen.

'Ik zal het je een anderen keer leeren', beloofde Bongers, 'nou is het al wat laat geworden en moet je op huis aan'.

Hij gaf hem zacht prevelend een kruisje lijk vroeger in de wieg en zei hem hartelijk vaarwel.

Metiel was nauwelijks de deur in terug of ze begon direct tegen pastoorke over zijn weigering haar beschermelingske misdienaar te laten worden.

'Er staan voorwaarden voor om het altaar te bedienen', zei hij strak.

'Das wreed', meende Metiel, 'dat een onbekende geboorte, waaraan Hanneske toch niets doen kan, hem zou uitsluiten van zoo'n schoone kinderbezigheid'.

'Ik zal eens nakijken', beloofde pastoorke, 'hoe dat zit, maar monseigneur kan zeker dispenseeren'.

Ze smeekte hem bijna er voor te zorgen, dat het zou mogen en toen hij het beloofd had, ging ze weer met verheugden zin aan het werk.

De Kermisweek was de nachtmerrie van Bongerske.

Het geheele jaar ging alles goed in zijn parochie; een enkelen Zondag konden ze het al iets bont maken, maar het was niet noemenswaard.

Maar gedurende den Kermistijd voer de duivel in sommigen; dan vielen de barrières van maat en zedelijkheid om en gingen ze te keer als beesten.

'Preek daar eens tegen', zuchtte hij weken lang, wanneer alle ongerechtigheid uitkwam, in die gevreesde dagen bedreven, want weinig bleef hem verholen.

Vooral de vrije omgang met menschen van het andere geloof in de uitgelatenheid en drukte lag hem zwaar op het hart, te meer

wijl zich immer iets in hem verzet had, zich daar opzettelijk tegen te keeren in het gewone leven.

Er had toch ook geen kwaad in gestoken, dat hij met Pinkelers goe vrienden was geweest jaren lang!

Nu hij echter met hem in onmin leefde, draaide zijn zienswijs wel een heelen slag om. 't Ging weer Kermis worden en dóórtellend wat er in den afgeloopen tijd gebeurd was, besloot hij dezen keer eens niet te daveren tegen de ongeoorloofde vermaken, maar eenen anderen tekst te verkiezen.

'Fiet unum ovile et unus pastor'. Als hij het ooit hoort, peinsde hij, beteekent het de breuk voor goed, maar Gods eer ligt me het naast. Het moet nu maar'.

Hij preekte met vuur voor een verbaasde menigte, waaruit spottende en kwade oogen hem troffen. Dat maakte hem weer week aan het einde en hij besloot met te zeggen, dat we toch onze afgedwaalde broeders moeten lief hebben en voor hen bidden.

Er werd nogal stil gesmoezeld, toen hij weer aan het altaar stond en menige jongen en meisje, die een verholen afspraak tot samen uitgaan hadden voor de Kermis, kreeg er een rood gezicht van als ze hem aankeken, maar ze geraakten toch niet van plan het lief op te geven.

De predikatie van den pastoor bracht in menig gezin onvrede en er werd verboden, gedreigd en gevloekt, zoodat ook de dominee er van te weten kreeg.

Die schudde het hoofd over zijn ouden vriend. Wat was die Bongers in één zet veranderd en wat dacht hij daar nu mee te winnen.

Het smartte hem zoo, dat hij niet wist hoe hij er mee aan moest, maar zijn liefde overwon en hij verbande de gedachte, het den pastoor eens in te peperen.

Terwijl dat in de hoofden omging, kwamen de kermisklanten van alle zijden opdagen met tenten en kramen en werd het een bedrijvigheid in het stille dorp, die iedereen meesleepte.

De menschen leefden op straat en kwamen niet uitgepraat en vermoed, over alles wat die wagens en karren, onder groote zeilen verborgen, gingen opleveren.

Het meest bekijks had wel een kolos van een woonwagen, bontgeschilderd als een pauwestaart, met vele raampjes, waarvoor

sierlijke gordijntjes hingen en waaruit langs de trap tal van opzichtig gekleede menschen afdaalden om er later weer langs op te klauteren.

Vooral de vrouw, die nu en dan in de deur kwam staan en waarvoor al het kermisvolk wel respect scheen te hebben, was het middelpunt van belangstelling.

Ze vonden er ook zoo veel aan te bewonderen: de zijden met goud rijkelijk geborduurde japon, de groote bellen die ze in de ooren droeg, de schitterende en fonkelende ringen aan haar vingers; haast aan iederen twee of drie, de hoog opgemaakte kuif, waarin ook al kostelijke steenen glansden.

'Wat moet ze rijk zijn,' fluisterden ze elkaar toe, 'ze heeft meer geld aan haar lijf dan van ons menigeen in zijn kast.'

Maar de belangstelling steeg ten top, toen een uit de toekijkers opmerkte, dat hij ze meer gezien had.

'Op een andere kermis zeker?' vroegen ze hem.

'Nee, hier!'

'Wanneer dan?'

'Weet ge wie het is? Ik herken haar zoo goed alsof het mijn eigen zuster was. Het is Truuke van den bakker'.

Als een loopend vuurtje ging het door 't opgewonden dorp, dat het meisje, dat jaren geleden onder duistere omstandigheden plotseling van hen was weggegaan, eensklaps als Kermismadam was teruggekeerd. De meest fantastische verhalen omtrent haar gingen toen de rondte doen; hoe ze den circusdirecteur, met wien ze eens gezien was op wandel, zou zijn nagereisd en met diens troep de heele wereld had rondgezworven zonder ooit bericht te geven, terwijl vader en moeder van verdriet verkwijnden.

'Veel goeds heeft er nooit in gezeten', wisten sommigen, 'eene jongensgek, een pronkster, een dievegge ook....'

Maar niemand toch durfde haar thans te naderen om zekerheid te verkrijgen en ze bleven maar voortgaan op een afstand blaam op haar werpen, omdat ze jaloersch waren, en fantaseeren omdat ze het fijne van de zaak nooit te weten waren gekomen.

Metiel hoorde er ook van en bracht de berichten aan haar heer over.

'Ik geloof er niks van', zei hij stellig, 'dat is een verloren schaap, dat mègje, voor goed verloren in de groote wereld. God

moge haar ziel genadig zijn. Maar dat was er een waarnaar geen herder, ook de beste niet, zoeken zou. Dat was dor hout! Een kind van zulk brave ouders!'

Het bleef hem in zijn kop zitten toch, wat Metiel verteld had en terwijl hij extra veel bad in deze dagen voor Kermis ten bate van zijn parochianen, sloot hij toch ook Truuke in.

'Ik moet het voor de anderen mee doen', bedacht hij telkens vooral in de algeheele verlatenheid van zijn kerkske, waar in deze dagen maar een paar vrome zielen behalve Metiel en de koster het lof kwamen bijwonen.

Was hij daarmee gereed dan trok hij even zijn biechtstoel in, voor geval een ziel in nood hulp behoefde. Hij maakte het den menschen gemakkelijk zoo.

Op Zaterdag aarzelde hij even. De kerk was geheel leeg en slechts zijn adem en het lichtje voor het tabernakel leefden in de kille ruimte.

Maar de macht der gewoonte overwon hem en met den rozenkrans in de vingers zette hij zich in het nauwe hokske, een beetje dommelig, toen ineens een vreemde geur naar hem toedreef, zonder dat hij had hooren loopen.

Een zacht kuchje beduidde onverwachts, dat er aan den anderen kant een mensch zat en zich herstellend schoof hij het plankske weg....

Toen pastoorke eenigen tijd later de kerk verliet, kort na de Kermismadam, die niemand had zien in- en uitgaan, lag hem een steen op het hart en had hij moeite niet in tranen uit te barsten.

Zijn betrokkenheid viel aan Metiel op en zijn hart kennend, was ze ook een beetje bedroefd mee over de zonden van de menschen, die de Kermis immer meebracht. Ze liet hem stil in zijn kamer schuiven, maar toen het avondeten onaangeroerd bleef, begon ze te vreezen, dat hij ziek zou worden.

Ze verlichtte toen ze den burgemeester kort daarna kon aankondigen, hopend dat die wat afleiding zou brengen.

Hem in het licht ziende, schrok ze echter, want ook zijn gezicht stond bleek en strak en hij deed geheimzinig alsof hij iets te verbergen had.

Het was de oude plotseling of de atmosfeer zich laadde lijk tegen een onweer en ze ging direct hardop bidden van angst.

Na een goed uurtje, dat ze in de verte de stemmen had hooren zoemen, onafgebroken, ging de deur open en kwam pastoorke haar roepen.

'Ik zal de wijn en glazen zoo voort brengen, mijnheer', zei ze nog dommelig.

'Dat bedoel ik niet, Metiel, ge moet zelf komen. De burgemeester wenscht je te spreken'.

Ze zette groote oogen op, ongeloovig.

'Meent ge,' vroeg ze deemoedig, 'wat zou de burgemeester van mij kunnen wenschen?'

'Volgt me maar', beduidde de pastoor met trillende stem, 'goeien moed!'

Terwijl ze achter hem aanliep, beefden haar beenen en het kostte haar moeite den drempel over te komen.

Pastoorke wees haar noodigend den zetel, waarin ze ook tien jaar geleden op diezelfde plaats gezeten had en de herinnering daaraan werd plotseling zoo levendig, dat ze met bevende lippen vroeg:

'Is er iets met Hanneske?'

'Ge maakt het me gemakkelijk', zei de burgemeester, luchthartig, 'met de deur in huis te vallen'.

'Er is toch geen ongeluk gebeurd?' onderbrak ze.

'Nee, nee' weerde hij af, 'gaat er maar rustig bij zitten, Metiel, en maakt U niet over stuur'.

Hij zinde op een inleiding, maar vond de woorden niet, terwijl pastoorke haar van onder zijn brilleglazen aldoor zat aan te kijken met groot meelij.

'Ge herinnert U nog', humde de burgemeester, 'dat we hier eens plannen hebben zitten maken hoe te doen met het kindje, dat de pastoor langs het kanaal gevonden had.... Welnu, dat vondelingske is intusschen een groote jongen geworden. Gij zijt een echte moeder voor hem geweest.... hij is weinig te kort gekomen.... en toch, en toch,.... Laat ik nu den omweg maar verder vermijden. Ge weet, Metiel, dat we zijn voortgegaan al die jaren, naar de vader en moeder van Hanneske te zoeken; elk

spoor is doodgeloopen en nu onverwachts hebben we ze gevonden en ze eischen hun kind op.'

Hij wachtte even op den indruk, die het op Metiel maken zou, maar ze bleef waas voor zich uitstaren.

De mannen begrepen, dat ze den vollen omvang van het simpele feit niet op stee tot werkelijkheid maken kon. Pastoorke wist genoeg hoe traag haar hersens iets verwerkten.

Ge moest haar de volle maat geven.

'Het loopt met onze taak ten opzichte van Hanneske ten eind,' sprak hij langzaam, 'het is Gods wil, dat anderen die overnemen. De moeder heeft zich bekend komen maken'.

'We zullen Hanneske kwijt gaan!'

Pastoorke knikte haar deelnemend toe.

'Ja, wecht, wat God ons geschonken heeft, staat hij op het punt weer af te nemen. Zijn naam zij gebenedijd in alle eeuwigheid'.

Haar hoofd zonk in haar handen neer en overvloedig druppelden de tranen tusschen haar vingers, terwijl ze snikte: 'Dat arme kind, dat arme kind', als voorvoelde ze, dat de ruil ongunstig voor hem zou zijn.

De burgemeester legde haar de zaak verder uit, terwijl ze niet ophield met weenen, stom door haar plotselinge smart.

De mannen hadden echt met haar te doen en de burgemeester spaarde haar de bizonderheden, doende of het voor Hanneske's bestwil was.

Maar haar intuïtie deed haar scherp zien en vermoeden wat het leven aan 't goede jongske brengen zou. Ze voorvoelde dat er verband was tusschen de Kermis en die plotselinge historie, toch niet bij machte er inlichtingen over te vragen.

'Ge moet er nu maar eens rustig op slapen, Metiel', trilde pastoorkes stem, 'morgen komt er weer een dag en dan zullen wij saam overleggen hoe we hem nog voor het laatste zullen toonen, dat we hem altijd graag gezien hebben'.

Hij wendde zich af omdat het hem ook te machtig werd en Metiel strompelde met het hoofd knikkend ten groet, de kamer uit om in haar bedstee haar groot verdriet eenzaam te gaan uitschreien.

IV.

Metiel had afgesproken met de huisgenooten van Hanneske, dat ze na de hoogmis zou aankomen om met z'n allen eens de markt over te loopen en te zien wat de pas geopende kramen zouden aan te bieden hebben. Ze deed het eigenlijk alleen ter wille van Hanneske, wien ze dan op velerlei wijze haar genegenheid toonen kon.

Het was dien morgen of ze lood in haar schoenen had, terwijl ze op het huis toestapte. In de gang stonden ze reeds allen gekleed en gereed om uit te gaan, de ouders even uitgelaten als de kinderen, wachtend slechts op Metiel.

Toen de kleinen haar in de verte zagen, begonnen ze ronddansend in de handen te klappen van geweld, terwijl de musicus zich gereed maakte haar terstond beet te pakken als ze de gang betrad en zingend even met haar rond te dansen om er de stemming in te brengen.

Maar zoodra ze haar rood bekreten, gezwollen gezicht zagen en haar zoo moeielijken gang opmerkten alsof ze ineens tien jaar ouder was geworden, weken ze plotseling zwijgend een beetje ter zijde om haar voorbij te laten.

De kinderen werden er angstig van en drukten zich fijntjes tegen den muur en de grooten hielden haar hand even vast als om haar moed te geven.

Ze wenkte de voordeur te sluiten en door allen gevolgd ging ze den kleinen hof in, waar ze op een bank neerviel. Hij wenkte de kinderen wat verderop te gaan spelen, terwijl zij de weer schreiende vrouw tusschen zich innamen.

Ze kon niet tot bedaren komen hoe zeer ze ook troostten.

‘Vertel toch,’ vroegen ze tegelijk, ‘het zal U verlichten.’

Eindelijk geraakte ze door hun groote sympathie de beweging van haar gemoed te boven en stortte haar hart uit.

Met begrijpende oogen volgden ze haar hakkelend verhaal.

‘Het zijn dingen’, zei hij, ‘och, Metiel, zoo gaat het in het leven immer. Het is krijgen en afgeven, of ge het goed vind of niet, er wordt niet naar gevraagd’.

‘Maar wat gaat van hem worden, het arme manneke!’

schreide ze voort, ‘als wij er niet meer zijn om hem te verzorgen?’

‘Zou er niets aan te doen zijn?’ vroeg de vrouw naïef, ‘ik begrijp niet, dat hetgeen ze tien jaar lang vergeefs gezocht hebben, nu zoo ineens klaar en door iedereen geloofd wordt’.

Metiel glimlachte door haar tranen heen.

‘Laten we ons geen valsche verwachting maken’, ried de man, ‘als de pastoor en de burgemeester bei accoord gaan, is geen twijfel mogelijk. Het manneke zal de zaak ook niet onverschillig opnemen. Laat ik hem vast op de komende verandering voorbereiden’.

‘Doe het niet, doe het niet’, smeekte Metiel, ‘we moeten hem voor ons houden zoolang het kan’.

Ze besloten niet naar de kermis te gaan, maar met de kinderen een weg buitenwaarts te wandelen en wat door de bosschen te dwalen.

Die keken op hun neusjes, maar toen hij ze aaneen kramde, Hanneske tusschen de meisjes in, en hun ieder twee nikkeltjes gaf om zelf babbeltjes te koopen bij Treeske op den hoek, glunderden ze als overleggend hoe hun rijkdom te besteden.

Ze liepen achter de kinderen aan met bedroefde zinnen over de verstoring van het rustige leven, dat ze voor het drietal gedroomd hadden, maar buiten het gewoel van de menschen, in de vrije schoonheid van de natuur konden ze niet anders dan deelen in het jolijt van de niets argwanende kleinen, die als altijd genoten van zon, groen en bloemen.

Op weg naar huis echter viel door de moeite van de ouderen een schaduw in de zieltjes en het was Metiel, toen ze afscheid nam, of Hanneske verdriet had in zijn groote oogen, een onbestemd verdriet, dat haar aan het hart rukte.

Mijnheer pastoor was kalm en zwijgzaam, bezig met gedachten.

De Kermismadam was hem komen bezoeken en had lang met hem gesproken, toen was de burgemeester er weer geweest, daarna had Metiel een briefke gebracht bij dominee Pinkelers.

‘Wecht,’ zei pastoorke toen ze met een antwoord terugkwam, ‘ik moet U twee dingen zeggen. Vanavond komen de burgemeester en de dominee een boterham mee eten’.

Hij aarzelde even met verder gaan:

‘Gij zijt nog al goed van bewaren, Metiel, heb je den doek opgeborgen waarin we Hanneske gevonden hebben?’

‘Dat is niet onmogelijk’, bedacht ze zich, ‘maar wat geeft het?’

‘Ga dan eens zoeken’, verzocht Bongerske, haar vraag negeerend.

Lusteloos ging ze bij de laden van haar oud commood knielend uit en in pakken. Ze vond er van alles wat aan Hanneske herinnerde en ze had den moed nauwelijks een pakske te maken van hetgeen ze al voor de toekomst had opgespaard en hem nu als herinnering dacht mee te geven.

Eindelijk vond ze de ouwe vergeelde servet, waarin het borelingske gewikkeld had gelegen. Een oogenblik ging door haar geest, dat die misschien als bewijs moest dienen voor het moederschap, dat haar het jongske ontnemen zou en de bekoring kwam in haar op ze te verdoen.

Maar dat mocht niet, peinsde ze, recht was recht en ze in een papier rollend, ging zij ze aan den pastoor brengen.

Hij legde ze als een kostbaar stuk in de la van zijn schrijfbureau, haar prijzend wegens hare zorg.

Dominee Pinkelers was in een heel eigenaardige stemming gekomen, toen hem was meegedeeld, dat de moeder van Hanneske gevonden was.

Aan één kant oordeelde hij de daad van de moeder een triomf der menschelijkheid, waaraan hij zoo graag geloofde, aan den anderen kant zag hij toch ook een gevaar voor het jongske in die familierelatie en verplaatste zich in den gemoedstoestand van den pastoor en Metiel, wier aandoenlijke zorg voor het heil van dat geheel vreemde kind niet nagelaten had hun optreden wat te vergoelijken, al was er een kleine wrok in hem gebleven wegens de preek, die in het stille dorp de naastenliefde wel een knak had toegebracht.

Toen Bongers hem echter zoo deemoedig verzocht als derde het collegium, dat eens de toekomst van Hanneske in handen had gehad, te komen completeeren, wilde hij niet achterblijven en op het afgesproken uur belde hij aan de pastorie. Hij trof den pastoor in zorg en verdriet. Het was op zijn gezicht te lezen, dat hij zich den toestand erg aantrok.

Zonder rancune stak hij zijn ouden vriend de hand toe:

‘Ge had mij misschien niet verwacht’.

Pastoorke keek hem strak in de oogen.

‘Ik heb het altijd goed gemeend’, klaagde hij, ‘laten we maar weer goeie vrienden zijn’.

Pinkelers vond in hem dien oogenblik weer de heerlijke vroegere naïveteit terug en kon niet boos zijn.

De burgemeester kwam de kans op dingen buiten de zaak waarom het ging, wegnemen en zij zetten zich om de tafel, waarop pastoorke het pakje deponeerde, als rechters, die een beslissing gingen nemen.

Het was weer de burgemeester, gaarne geurend met zijn wetskennis, die de zaak begon in te leiden.

Pastoorke zei niet veel, bedachtzaam luisterend naar hetgeen de burgemeester wist, bang haast iets aan te vullen, want het geheim van de biecht was het zegel van zijn waardigheid.

Hij merkte echter al spoedig, dat hij niets behoefde mee te deelen.

‘De beschrijving van dag, uur, plaats, voorwerp, die de moeder geeft, klopt geheel met de werkelijkheid’, zei de burgemeester, ‘maar de doek moet den laatsten twijfel wegnemen. Hebt U hem al bekeken?’

Hij wendde zich tot Bongers, die nee schudde, maar den burgemeester het pakske toestak.

Die spreidde hem voorzichtig uit op tafel en zijn bril opzettend, zocht hij in den linker bovenhoek.

‘Wat zoekt ge’, vroeg pastoorke.

‘Wacht effekes’, deed de burgemeester gewichtig, als een echte man van de justitie.

‘Hier’, wees hij met den vinger een bruinachtig vlekske aan, ‘voor mij is alle twijfel uitgesloten. 't Is een bloedvlek geweest, door een vingerwond veroorzaakt volgens de moeder, die zich bij 't neerleggen van de servet aan een doorn gewond heeft’.

Ze bekeken allen de vlek en moesten het eens zijn.

‘En als we het kind nu toch niet afgeven?’ vroeg pastoorke ploseling koppig.

‘Dan wordt het een rechtszaak, die U veel zal kosten en U toch in het ongelijk brengt. De man heeft er, door zijn vrouw toe

aangezet, zijn laatsten cent voor over het kind terug te krijgen'.

'Ge wilt toch een moederhart niet gaan pijnigen', zei Pinkelers, 'laten we integendeel blij zijn, dat zij tot inkeer is gekomen en het met haar geweten weer goed maakt'.

'In ieder geval zou ik zoo denken', kwam het pastoorke, 'maar de gedachte Hanneske, dat onschuldig manneke, meegeven aan dat Kermisvolk, ik beef er van. Zijn ziel en zaligheid komen in gevaar'.

'Ik zou zelf ook liever zien, dat hij door, laat ik zeggen een maatschappelijk wat ordentelijker volk werd opgeeischt', gaf de burgemeester toe, 'maar het is nu eenmaal niet anders. We zullen moeten aannemen'.

Ze praatten nog een eindje over de zaak verder, maar nieuwe gezichtspunten deden zich niet op.

Toen gaf de burgemeester een voorstel tot minnelijke schikking, met belofte, dat hij zijn overwicht gebruiken zou tot het verkrijgen van een vaste toezegging, het manneke goed te zullen behandelen en op te voeden tot een nuttig lid van de maatschappij.

'Zoudt ge er ook niet wat bij doen over den godsdienst?' vroeg pastoorke, 'ik wil geweten hebben, dat ik hem heb gedoopt en dat hij door mij al een heel eind is voorbereid voor zijn eerste communie'.

De burgemeester haalde de schouders op.

'Ik geloof, dat ik de bespreking van dat punt met de ouders, die de heeren zeker voor hun daad van groote onbaatzuchtige naastenliefde zullen komen bedanken, vol gerustheid des harten kan overlaten'.

Tevreden, dat geen gerucht stoornis zou brengen in zijn rustige gemeente, ging hij heen.

In het begin vlotte het gesprek maar matig tusschen de achtergeblevenen, maar merkend dat ze toch tot een explicatie moesten geraken, kwamen ze terug tot de hoofdzaak.

'De moeder is in alle geval volgens ons geloof gedoopt en opgevoed' bracht pastoorke in het midden, 'en de jongen is ook Katholiek gedoopt. De ouders zijn dus verplicht hem in ons geloof verder groot te brengen. 't Zal met dat trekken en reizen van d'eene plaats naar de andere wel wat moeielijkheden geven,

maar menige Kermisklant is toch een christelijk en godsdienstig mensch van geboorte tot dood'.

'U spreekt of ik het niet met U eens ben,' zei Pinkelers glimlachend, 'of U me moet overtuigen of zoo, maar dat is heelemaal het geval niet'.

Pastoorke stak hem ontroerd met tranen in de oogen de hand toe over de tafel:

'Ge zijt nog den goeden mensch van vroeger. Waarom zijn we toch kwaai vrienden geworden? Laten we goed zijn weer in de toekomst'.

'Ik verlang niet anders, maar U hebt het me wel een beetje moeielijk gemaakt'.

Bongers deed of hij de insinuatie niet goed begreep, maar Pinkelers dwong hem bij de zaak even halt te houden.

'Ge bedoelt mijn preek', zei hij, 'och, 't was goed bedoeld. Gij zelf moet toch ook dien wensch in het hart dragen'.

'Niet geheel,' protesteerde Pinkelers, 'vrede zij den menschen van goeden wil, aan alle menschen, welk geloof ze ook belijden'.

'Wij leeren dat op het seminarie ook wel zoo begrijpen, maar de praktijk van het leven eischt dikwijls, dat ge van een begrip overgaat tot de werkelijkheid'.

'De liefde blijft echter het hoogste gebod in der eeuwigheid'.

'Ge hebt gelijk, maar we vergeten Hanneske'.

Lijk in de eerste dagen van hun voogdij zaten ze daar lang te bezinnen en te berekenen hoe ze op de beste wijze tot het geluk van het vondelingske zouden kunnen bijdragen en hun zich herstellende wederzijdsche genegenheid gaf de middelen aan, op welke wijze het te doen, in de naaste toekomst, en recht tevreden over elkaar, spraken ze met een hartelijken afscheidshanddruk af, een gezamenlijke poging te wagen om de ouderharten geheel te openen voor de gevoelens van liefde en plicht, die te lang verborgen gebleven waren.

V.

Terwijl het orgel van den draaimolen deunde, de patronen van het hoofd van jut knalden, luide stemmen schalden boven het

menschgeroezemoes, zat Metiel ineen gedoken in haar keuken te treuren.

Ze kon niet denken, schudde slechts van tijd tot tijd het hoofd, wanneer ze even tot werkelijkheid kwam.

Bongerske had met haar te doen en al leed hij ook zelf, hij gevoelde toch dat het anders was dan bij haar.

Ze had een groot pak gemaakt van alles wat ze Hanneske wilde meegeven en dat lag bij haar. Ze nam het nu en dan op alsof het daardoor nog zou winnen aan herinnering voor het jongske.

Tot uitgaan kon ze niet besluiten, hoe zeer de man en vrouw beiden er op hadden aangedrongen de laatste dagen, dat Hanneske nog op het dorp was, van zijn bijzijn te komen profiteeren.

Ze verlangde er wel naar hem te zien, maar ze vreesde zóó, het moment van afscheid nemen bij herhaling te beleven.

Eens was al erg genoeg, bedacht ze, en daarom vermeed ze nu maar elk samenzijn. Zoo kropen de kermisdagen voorbij en de gasten waren alweer bezig de zeilen op te rollen, voordat de menschen er zich goed rekenschap van gaven dat de pret voor een jaar verleden zou zijn.

Bongerske kwam er Metiel aan herinneren en haar nooden den volgenden morgen naar Jaspers te gaan, waar vader en moeder het kind zouden afhalen alvorens te vertrekken.

''t Is gewenscht met het oog op de praatzucht van de menschen', zei pastoorke', dat we binnenshuis afscheid nemen. Het zou geen pas geven op straat met dat kermisvolk, dat zoo graag familiaar doet, gezien te worden'.

Metiel had er niets op tegen. Er was eigenlijk niets, dat haar nog schelen kon. Ze zat in die idee vastgevezen, dat ze Hanneske kwijt was en ze leefde met haar gedachten reeds buiten den tijd.

En toen de morgen van zijn vertrek aanbrak, slofte ze met het pak onder den arm wezenloos naar haar vrienden, waar de drukke vader en moeder al alles in rep en roer brachten.

Ze hield zich klein en bescheiden achteraf, bijna vergeten totdat Hanneske zich losmakend van de om hem spektakelende menschen, naar haar toe kwam.

Toen ontwaakte in haar nog eens de groote liefde, die ze het kind had toegedragen jaren lang, maar ook haar diepe smart hem spoedig voor goed te verliezen.

Ze zocht vergeefs naar woorden om hem te zeggen wat in haar gefolterd hart omging en slechts haar oogen en de druk van haar handen verrieden het.

Maar Hanneske begreep haar en de armen om haar hals slaande, betuigde hij zijn groote wederliefde door zijn zacht geschrei.

Hun gebaren viel nauwelijks op in de drukte.

Eindelijk begon de vader aanstalten tot vertrek te maken.

Uitbundig dankend drukte hij handen, totdat hij bij Metiel kwam.

'U in het bizonder zijn we dank verschuldigd', zei hij, 'om alles wat ge voor Hannes gedaan hebt. Mijnheer pastoor kon er niet over uitgepraat komen'.

Hij wilde haar ongemerkt iets in de hand stoppen, maar Metiel weerde het met nadruk af:

'Wat ik gedaan heb, deed ik geheel om de liefde Gods en omdat mijn hart zoo sprak voor het verlaten kind'.

'Ik kan dan niets anders aan U kwijt dan de verzekering, dat we eeuwig dankbaar zullen zijn,' verzekerde de man, het geld nonchalant in zijn vestjeszak terugbergend. Hij greep Hanneske bij den arm en nam hem mee zonder te letten op zijn tranen.

Jaspers, zijn vrouw en de kinderen volgden naar de deur, waar de groote mooie wagen had stil gehouden en na nog wat geroep en gewenk trokken de zware paarden het gevaarte de wijde wereld in.

Toen Metiel thuis kwam, wachtte pastoorke haar op.

'Ge moet maar veel om hem denken, wecht, en hem met uw gebeden beschermen voortaan. God heeft het zoo gewild'.

In haar simpele ziel was ze daarvan echter niet overtuigd, en er groeide een bittere wrok in haar tegen de menschen, die haar het liefste dat ze bezat, hadden afgenomen.

Rachel in Nederland
Een stukje tooneel- en letterkundige geschiedenis door Mr. Izak Prins.

Inleiding.

Over Rachel, de groote tragédienne van het klassieke Fransche tooneel tegen het midden der vorige eeuw, kunnen eigenlijk alleen Franschen of kunstenaars schrijven. Wij - wij anderen, als ik 't zoo eens zeggen mag - hebben alleen in banale krachtelooze zinnetjes te herhalen, hoe ontzettend groot en machtig deze grootmeesteres der tooneelspeelkunst toch wel geweest moet zijn.

Jules Janin's boek: Rachel et la tragédie (Parijs, 1859) heeft als aanvulling een ‘Rachel intime’ noodig gehad - een werk, dat de Fransche staatsman-letterkundige Louis Barthou even na haar honderdsten geboortedag in de série Acteurs et actrices d'autrefois (No. 6 Parijs, 1926) deed uitkomen, voornamelijk gecomponeerd op de gegevens, verstrekt door Georges d'Heilly - (schuilnaam voor Antoine Edmond Poinsot) -: Rachel d'après sa correspondance (Parijs, 1882).

Rachel intime - dat moet interessant zijn!

Van liedjeszangster van de straat is zij gestegen tot de alom-gevierde, de onbetwist grootste actrice van het wereld-tooneel der vorige eeuw. De roem van de Comédie Française - de schrik der schouwburgdirecties. Hoe wist zij zich zelf op hoogen prijs te stellen! Gierigheid, neen, schraapzucht, niet minder dan blind familie-gevoel legden de vele benijders en vijanden haar tijdens haar kort leven en ook nog daarna uit den treure altijd maar door ten laste. Hare betrekkingen met de grooten der aarde deden

een paar kinderen het levenslicht aanschouwen, van wie de natuurlijk erkende zoon van Graaf Walewsky, Minister onder Keizer Napoleon III, wel de bekendste is. Rachel - recte Elisa (Rachel) Felix - ontdekte en ontwikkelde tot zekere hoogte zoowel het speeltalent van haar aangebeden broer Raphael en diens vrouw als dat van haar verwende zusjes Sophie, Rebecca, Lea en Dina. Aan haar onleschbare gelddorst, - om hierop weer terug te komen! - schreven hare vijanden het toe, dat zij telken jare, zoodra het Parijsche speelseizoen afgeloopen was, in stee van haar door ziekte ondermijnd gestel de zoo hoog noodige rust te gunnen, haar koffers pakte en dan bijna half Europa 'nam'. Zoodoende had de demonische, de epochale, de eenige Rachel in 't jaar 1858, nog niet heelemaal 37 jaar oud, zich zelf het graf gedolven, zij, de regeneratrice van het Fransche Klassicisme, de geniale vrouw, die nog bijna drie kwart eeuw na haar dood den Nederlandsch-Joodschen romancier Siegfried E. van Praag tot zijn zoo moderne 'La Judith, een groot actrice' geïnspireerd heeft.

Die 'Fernwirkung' van hare persoonlijkheid - tijdgenooten merkten al op, dat deze Jodin over het zesde zintuig de beschikking gehad moest hebben, en ook wij zullen straks leeren, hoe zij dezen invloed op Hollandsche literatoren, die hare tijdgenooten waren, onbewust uitgeoefend heeft - die Fernwirkung ware al voldoende geweest, ons met het historische beeld van deze zoo grootsch-levende kunstenares bezig te houden. Het feit, dat haar verschijning in Nederland in de jaren 1846, '47 en '48 nagenoeg geheel vergeten is, deed me besluiten, hare sporen, hier te lande nagelaten, terug te zoeken.

Jacob van Lennep (1838).

Aan niemand minder dan Neêrlands Walter Scott, Mr. Jacob van Lennep, heeft Rachel's telepathische werking een schok gegeven, die hem, had hij dien vroeger ondergaan, zijn literairen naam, althans zijn eervolle plaats in de Nederlandsche letteren had kunnen kosten. De toenmaals zeventienjarige, zoo even ontdekte Parijsche tooneel-ster heeft via een geest, welke haar niet eens met eigen oogen of ooren waargenomen had, den Hollandschen romanticus zoo gefascineerd, dat deze, die haar eerst vele jaren

later zou mogen zien optreden, al op het gerucht van haar spel toen zijn met zooveel succes betreden nieuwe loopbaan vaarwel heeft willen zeggen, om willig als in trance den klassieken geest van Hellas en Rome dienstbaar te worden.

In den zomer van het jaar 1838 had de Hollandsche belletrist de Duitsche badplaats Ems bezocht en er een aardigen, geestigen Franschman leeren kennen - Brunton is zijn naam -, wiens ‘Préceptes du Jeu de Whist’ hij 25 jaar later voor Nederland bewerken zou. In November van dat jaar '38 schreef deze bel esprit zijn nieuwen Hollandschen vriend uit Parijs een Franschen brief, bijna geheel aan de nieuwe zon gewijd.

‘Ik had U wel wat willen zeggen’ - schreef hij in den brief, welken Jhr. Dr. M.F. van Lennep in diens werk over Jacob van Lennep (I, blz. 243) opgenomen heeft - ‘over een revolutie, die zich hier voltrekt en die als oorzaak en uitgangspunt een jongmeisje van 17 jaar heeft, dat niet schoon, mooi of welgemaakt is, maar dat met inspiratie in het treurspel optreedt als onze bekwaamste tooneelspeelster.

Dat meisje is 'n Jodinnetje en heet Rachel. Zij bedelde in de cafés en zong daar liedjes. Een acteur van het Théâtre Français (Samson) dook haar op, een paar weken debuteerde zij er, en sindsdien wordt de schouwburg niet meer leeg. Ik heb haar nog niet gezien, maar haar dictie moet al bijzonder zuiver, haar spel hartstochtelijk en energiek zijn. Goed moet zij ook haar intonatie's weten te beheerschen. En wat zijn de resultaten van het succes van deze jonge tragédienne? Zij speelt uitsluitend stukken van Racine en Corneille, welke men bij gemis bij vertolking vergeten had. Thans krijgen het publiek en de jeugd hun smaak terug. De wanstaltigheden van Lago, Alexander Dumas en anderen worden niet meer of maar al te goed naar waarde geschat.

Ik weet niet, of U tot de Romantische School behoort. Ik hoop van neen, want ik ben het Romantisme maar matig toegedaan. Ik zeg: maaar matig, want geheel en al heb ik me niet aan deze ziekte kunnen onttrekken, die in alle geestesproducten plotseling ingedrongen is. En die menschen hebben me mijn Racine tegengemaaakt, dien zij voor Rococo en Pruikentijd uitmaken en dien ik zelf nu soms ook wel - schande genoeg! - wat koel ben gaan vinden.

U begrijpt, dat, wanneer rede en gezond verstand op het tooneel terugkeeren, er alle reden is om te gelooven, dat die ook weer in de literatuur, in de kunsten, ja zelfs in de samenleving zullen komen. Dat zou wel een geweldige verandering zijn, dat moet U toch toegeven, en we zouden niet iets beters mogen verlangen.

Dat heeft ook de Regeering ingezien, geloof ik. Onze Koning is Mlle. Rachel gaan hooren, heeft haar gecomplimenteerd en duizend francs geschonken. Dat was bij haar eerste optreden, toen haar het noodzakelijkste nog ontbrak.' -

Zelden of nooit in de literatuurgeschiedenis zal een brief zulk een uitwerking als deze gehad hebben. Van Lennep grijpt onmiddellijk na de ontvangst er van naar de pen en zweert formeel het Romantisme af. Een ernstig gedicht moet getuigenis van zijne bekeering afleggen. 'Aan de Zanggodin' wijdt de neophiet de lange ode, met den aanhef:

'O gij, begaafde telg der Goden
Op Hellas' kusten aangebeên
- - - - - - - - -
Gezegend zijt ge, o Zanggodin!' -

En dan, nadat het tweede vers begint met de verzuchting:

'Kan niets op aarde duurzaam heeten
En heeft een nieuw en dwarsch geslacht
U in zijn overmoed veracht,....',

keert de dichter berouwvol tot het Klassicisme terug.

In het slot van zijn veertiende vers belijdt hij:

'Te lang door ijd'len schijn bedrogen,
Ontsluit Euroop' opnieuw haar oogen
Voor 't schoon, dat eens haar had bekoord.'

En nu juicht de herboren zanger Rachel tegemoet:

'Reeds zien we aan Seines oeverzoomen
Naar 't auter, zoo gevierd voorheen,

Maar dat van elk verlaten scheen,
De breede scharen samenstroomen
In 't glansrijk koor van Melpomeen'.
Daar wordt uw eerkroon u hergeven:
Een maagd doet weer uw zangen leven,
Een tenger kind, door u bezield,
Wie 't eigen geestvuur doet ontbranden,
Dat eens in Delphos tempelwanden
De priesteres betooverd hield.' -

Dit lied, uit 15 zulke elfregelige verzen bestaande, vond in de Nederlandsche Muzen-almanak voor 1840 willige opname, zelfs de eereplaats.

Grimmig wordt echter den dichter door den formidabelen Bakhuizen van den Brink in De Gids, het toenmalige jong-liberale orgaan, nu de les gelezen. Het stuk van den overlooper, dat het jaarmerk 1838 draagt - zoo hoont deze geduchte criticus - bewijst daardoor al, dat zijn afval reeds lang beraamd is. De wijze, waarop de afvallige Van Lennep als boetvaardige zoon in de moederschoot der Grieksche Muze terugkeert en zijne romantieke dwalingen afzweert, is door haar vorm zóó in het oog vallend, dat wij - oordeelt Van den Brink - haar met alle recht als een manifest mogen beschouwen.

Met alle recht! Rachel heeft immers de romantische ader bij Van Lennep doen verstollen.

Naar Amsterdam (1846).

De zomervacantie van het jaar 1846 benutte Rachel, sociétaire van de Comédie Française, tot een groote drie-maandelijksche buitenlandsche tournée onder David. 't Had met Holland aanvankelijk niet zoo glad geloopen. Het contract met zekeren Chotard, die zich als theaterdirecteur van Amsterdam uitgegeven had, moest eerst in rechte vernietigd worden. De Koninklijke Schouwburg in Den Haag bleef voor haar gesloten, hetgeen den intendant Baron Grovestins eenige zeer onaangename ingezonden stukken in de dagbladen bezorgd heeft. Haar trouwe kunstrichter Jules Janin had haar in het Journal des Débats openlijk er voor gewaarschuwd,

hoe weinig de Hollanders vatbaar zouden zijn voor het heilig gevoel van Corneille's Romeeren-kracht en Racine's Engelenzangen. Gelukkig heeft zij alle waarschuwingen en voorspellingen in den wind geslagen, en heeft zij, vergezeld van haar schoonzuster met haar broer Raphaël, beiden tooneelspelers, ook in dit kille land warme triomfen mogen vieren.

Om haar en haar troep bij het publiek te introduceeren, bracht het voorname Haagsche tijdschrift De Kunstkronijk met een houtsnede, haar statuette voorstellend, een vertaalde studie van de hand van Jules de Saint-Felix, die de tragédienne in betrekking tot de beeldende kunsten schilderde. Ook als uitnemend kenner van de antieke kostuumkunde wordt zij geroemd. Merkwaardig, dat dit ook den beroemden schrijver Théophile Gautier zoo diep geïmponeerd heeft, denzelfden, die niet alleen haar stijlvolle kleeding, haar edele houding, voorname standen, fieren gang, haar harmonische geluid met gebaar zoo sterk bewonderde, maar die ook mannen als Van Lennep's Parijschen vriend aan de kaak stelde, die Rachel's uiterlijke schoonheid niet begrepen, haar zelfs leelijk hadden durven vinden. Rachel's schoonheid is miskend. want mooi was zij, ‘car elle était admirablement belle, n'avait rien de coquet, de joli, de français, en un mot.’ En dan haar spel, haar zoo nobel stil spel!

In Amsterdam gasteerde zij met uitbundig succes in het ‘Théâtre National’, in den Stadsschouwburg op het Leidscheplein, den 2den, 4den, 6den, 8sten en 10den Juni 1846, resp. in de rol van Camille in Horace van Corneille, in de titelrol van Racine's Phèdre, in die van Marie Stuart van Lebrun, in Virginie van Latour de St. Ybars en in de Hermione van Racine's Andromaque.

De Amsterdamsche Courant en het Algemeen Handelsblad, de beide groote bladen van de hoofdstad, zijn amechtig, kunnen geen woorden genoeg van bewondering voor deze priesteres der Tragische Muze vinden. Alleen de recensent van de Amsterdamsche Courant stelde aanvankelijk het spel van mevrouw Muller-Westerman, leerlinge van de in het jaar 1827 overleden, ook thans nog niet vergeten mevr. Wattier, boven dat van Rachel. Opzettelijk voor Rachel is de Prinses van Oranje overgekomen om de eerste voorstelling bij te wonen. En wanneer Rachel 11 Juni in de zaal van Diligentia in Den Haag een dramatischen avond

geeft, waarop zij fragmenten uit haar glansrollen Esther, Emilie uit Cinna en Hermione speelt - waarover dadelijk nog een paar woorden meer! -, dan zijn de Koningin en alle Prinsen uit het Koninklijke Huis aanwezig. Een kamerheer ontbiedt haar, Koningin Anna Paulowna schenkt Europa's eerste tooneelspeelster in navolging van Koningin Victoria van Engeland een prachtigen armband met brillanten. 't Was hier al dezelfde ontvangst, dezelfde vervelende drukte als in Engeland, klaagde Rachel in een brief aan haar moeder. ‘Tout y était, même le bracelet, qui est fort joli et - voegde ze hier ondeugend aan toe - pas mal royal.’ De Koning, die haar wegens uitlandigheid niet had kunnen bewonderen, begeerde haar terugkomst uit België. Haar reisplan liet dit niet toe. Zij had ook nog in Engeland afgesloten. Zij belooft echter zoo spoedig mogelijk weer over te komen.

Ook Jacob van Lennep, die haar invloed al zoo mak ondergaan had, had met vrouw en oudste zoons de première te Amsterdam bezocht. Hij was niet zoo bijster voldaan. ‘Hare uitspraak’, schrijft hij aan zijn vader, die toen te Parijs vertoefde, ‘is zuiver en eenvoudig, doch hare stem is niet frisch, of frisch meer.’ Uitvoerig prijst hij echter haar mimiek, ‘die verwonderlijk schoon is.’

Hoe weinig bevroedt Mr. Jacob, waarom die stem niet meer zoo zuiver is! Eerst Louis Barthou in zijn werkje over haar, heeft 't ons onthuld, dat zij te Amsterdam het verraad van haar minnaar Graaf Walewsky betreurde, van den Poolschen bastaardzoon van Napoleon den Groote, die juist nu in Juni 1846 met een jonge en mooie Florentijnsche in het huwelijk trad. Had Van Lennep van Rachel's zwakke gezondheid, van haar groot leed iets geweten, dan had hij zeker de kleinsteedsche praat wel voor zich gehouden, waarmee hij zijn vader verder bericht: ‘Rachel wil niemand zien, zeggende hier alleen gekomen te zijn pour dormir, manger et jouer, en verlaat haar kamer den ganschen dag niet dan om in de vigilante naar het tooneel te gaan. Repetities woont zij niet bij en de andere acteurs mogen niet brilleeren’....

* * *

Het koorgezang der dagbladen werd door de hulde-betuigingen van de meeste groote maandbladen hartelijk versterkt.

Mevrouw Christine van Ollefen-da Silva, eene der bedroevend weinig belangrijke Hollandsche tooneelspelers dier jaren, had den redacteur-uitgever van het veel gelezen Haagsche tijdschrift ‘De Tijd’ een portret van Rachel's karakteristieken kop ter reproductie afgestaan, eene grootmoedigheid door den redacteur Boudewijn (d.i. J.L. van der Vliet) ten zeerste geprezen. Bij eene lithographie hiernaar geeft een Amsterdamsche anonymus, die zich De B. teekent, een beschrijving van haar sprookjesachtigen levensgang, en nog onder den verschen indruk van haar spel zwaait hij haar den hoogsten lof toe. In de eerstvolgende aflevering van dit periodiek wordt de vertaling van Marc Fournier's Brief aan Mlle Rachel opgenomen, waarin deze dramaturg de geadresseerde dringend in overweging geeft van het absolute treurspel af te zien en zich in den vervolge slechts aan het moderne drama te wijden.

Ook De Kunstkronijk geeft nog eene retrospectieve beschouwing over Mademoiselle Rachel te Amsterdam. De redactie van dit kunsttijdschrift trekt de lessen, die het Amsterdamsche tooneel uit haar verschijning op de planken aldaar moest en kon trekken. De redactie verdedigt Rachel tegen de verwijten van hebzucht, welke haar belagers haar steeds voor de voeten werpen. Rachel maakt het tooneel, het tooneel maakt haar rijk, had De Kunstkronijk kort en bondig kunnen zeggen, wanneer zij niet haar kracht gezocht had in langdradigheid, die vreeselijke ziekte van bijna alle scribenten, groot en klein, uit dien tijd. Wat die aanklacht van schraapzucht betreft - we moeten daar ook later nog op wijzen! - Rachel had hier misschien wel eenige stof toe gegeven door haar slotvoorstelling nu - en ook ten volgende jare - als een benefiet te eigener gunste aan te kondigen. De Kunstkronijk drukte ten slotte ook het enthousiaste Fransche gedicht uit het Algemeen Handelsblad over, dat Isaac Marcus Calisch, de destijds bekende verfranschte Amsterdamsch-Joodsche instituteur, de ziel van den Israëlietischen assimilatorisch gezinden literairen kring ‘Tot Nut en Beschaving’, den zesden Juni op Rachel gemaakt, pardon.... vervaardigd had.

Ter kenmerking van dit nogal hoogdravend gedicht hier slechts één strofe:

‘A toi donc le laurier! A toi la vaste arène
Où tu n'as pas d'égaux, où peu suivent tes pas;
A toi le sceptre d'or, on le doit à la reine,
Qui compte par les coeurs ses droits et ses états.’

Maar meer nog dan deze loftuitingen, bewijzen de bulletins omtrent de voorstellingen van Mlle Rachel te Amsterdam, welke de Amsterdamsche boekhandelaar J. Noordendorp voor een dubbeltje per stuk, en de Fransche beschouwingen van haar spel, die zijn collega W. de Grebber toen dagelijks uitgegeven hebben, hoezeer haar optreden een gebeurtenis van beteekenis voor kunstminnend Amsterdam geweest is. De laatste aflevering van Noordendorp's uitgave is door den journalist-auteur Nathan Salomon Calisch - 'n broer van I.M. - in 't Fransch vertaald en is onder den titel La tragédie et Mlle Rachel bij denzelfden boekhandelaar-uitgever uitgekomen.

Het finantieel succes was voor die dagen ook zeer groot geweest; de recettes hadden de som van f 5686.50 beloopen; de toegangsprijzen hadden dan ook van 1 tot 6 gulden gevarieerd. Na hetgeen wij al berichtten omtrent hetgeen De Kunstkronijk op dit punt ten beste gegeven heeft, treft ons de ontboezeming van ‘Europa’, een ander bekend tijdschrift uit dien tijd, niet meer zoo hevig. ‘Europa’ gaf zijn lezers tezamen met een fraaien steendruk van Rachel's beeltenis, door C. Engels geteekend, als een uittreksel uit eenen brief van een vriend: Iets over Mademoiselle Rachel.

Met een herinnering aan de vele kostbare geschenken en het zoo belangrijke geldelijk voordeel, hier door Rachel behaald, eindigt dit briefexcerpt op deze wijze:

‘Nog dit ééne slechts. Ik heb, naar den loffelijken aard onzer landgenooten, hier of daar eene klacht gezien over het geld, dat Rachel uit ons goede land heeft weggesleept. Ik gun haar dat goud en nog tienmaal zooveel, als hare verschijning in Nederland het gelukkig gevolg had, dat uit dezen of genen hoek een voor het tooneel geschapen genie te voorschijn kwam, een tweede Wattier, die uit onzen schouwburg de Baälpriesters verdrijft en daar weder het reine offervuur ontsteekt der echte tragische Muze. Was dit eenmaal het geval, wellicht zou het ook aan een tweeden Vondel niet ontbreken.’

Deze schoone wensch is - gelijk we nader zullen moeten vaststellen - niet in vervulling gegaan.

Ook Rachel was voldaan over haar Hollandsche kunstreis. Maar dat blijkt niet uit haar brief aan haar moeder. Zij klaagt daarin over de vreeselijke warmte, hier in dezen voorzomer uitgestaan, waardoor zij 't laatste restje eetlust verloren had. Niettegenstaande het onverwacht groote succes waren de veertien dagen in Holland toch heel erg droef. We weten reeds waarom. Daarom is ook haar verlangen naar haar zoontje, den kleinen Alexander Walewsky, voor ons zoo begrijpelijk.

In een gansch anderen toon schrijft ze echter aan mevrouw Emile de Girarchin. In een opgetogen brief uit Londen, 14 Juli 1846 gedagteekend, weidt zij over haar Hollandsche reis uit. Het was in Amsterdam voor haar begonnen met 'n ‘succès du silence le plus religieux (le plus flatteur peut-être), puis de recettes monstres, enfin d'enthousiasme, c'est-à-dire trépignements, cris, bouquets et couronnes; rien n'y a manqué.’ In plaats van zes, had ze wel het dubbele aantal voorstellingen kunnen geven. Wat haar 't meest verwonderde, was, dat de Hollanders in die afschuwelijke zomerhitte hun bekoorlijke buitenverblijven, hun bier en hun sigaren in den steek hadden gelaten om haar toe te juichen. ‘Ik heb die goede stad verlaten, m'n hoofd, m'n hart, m'n zakken vol met al die zaken, welke men noodig heeft om een beetje gelukkig in deze wereld te zijn.’

Rachel beschrijft in dezen van geest fonkelenden brief, hoe ze hals over kop nog naar Den Haag gereisd was op weg naar Luik. Om 10 uur uit de hoofdstad vertrokken is ze tegen eenen in de hofstad aangekomen. Ze eet wat tegen 5 uur. Om 6 uur kleedt ze zich diep in 't zwart, speelt dan voor het Hof en een groot aanzienlijk gezelschap met haar broer Raphaël de verschillende rollen. Om tien uur is de avond afgeloopen, ‘Gode zij dank, want ik was over-, oververmoeid.’ (Nu erkent de briefschrijfster, dat de bracelet van de Koningin ‘heel mooi’ was.) En 's nachts om één uur zat ze al in den postwagen naar Luik, waar zij den naastvolgenden dag alweer opgetreden is.

Wie is er, die hier zijne bewondering voor dit prachtig staal van werklust en wilskracht in die lichamelijk zoo zwakke, tering-achtige vrouw onderdrukken kan?

Haar succes en de zoo gracieus gedane invitatie van Koning Willem II zouden haar nog tweemaal naar Nederland terugbrengen.

Nicolaas Beets: Aan Rachel (1846).

Niet elkeen, die den fleurigen, pittigen Hildebrand van de ‘Camera Obscura’ kent, zal 't weten, dat de schrijver daarvan zich ook, ja bijkans zijn heele lange leven door, aan het verzenmaken bezondigd heeft. Aan dit euvel gaven zich trouwens in de jongst vervlogen eeuw zeer, zeer vele Bedienaren van het Woord met hartstocht over. Soms lijkt 't wel, of de versificatie toen hun specifiek sportterrein was. En zijne tijdgenooten hielden dezen predikant Nicolaas Beets nog wel voor een grooten dichter. En warempel, onze heldin Rachel schijnt in dit poëten-bestaan ook al een rol van beteekenis gespeeld te hebben - hoogstwaarschijnlijk meer uit krachte van haar succes dan krachtens haar - door hem zoo volmaakt miskende - persoonlijkheid.

Immers - reeds Coenraad Busken Huet deed 't in zijn studie over Nicolaas Beets van het jaar 1864 opmerken - de caesuur tusschen Beets' Byronisme en Beets' Christelijkheid valt hier in deze dagen van Rachel's verblijf en welslagen in Holland's hoofdstad.

Het fluïdum van Rachel's wezen heeft in het onderhavige geval dan al een wonderbaarlijk vreemde uitwerking gehad!

‘Het vers: Aan Rachel’ - zoo schrijft Busken Huet - ‘dunkt mij van deze tot het Evangelie bekeerde Byronsmuze de sprekendste uiting. Grondtoon is 's dichters sympathie, niet voor de treurspel-kunstenares, niet voor de Jodin der werkelijkheid, maar voor het haar door hem zelf geleend karakter van dogmatische Abrahamkind. Daaraan knoopt zich de vurige wensch, dat Rachel nog eenmaal in haar leven het Christendom omhelzen moge; knoopt zich het vooruitzicht, dat de wereld haar in dat geval zal moeten afstaan aan een nieuwen Heer. Niemand zal beweren, dat er in deze conceptie heidensche - (lees: Byron-) - elementen aangetroffen worden. De overwinning van het Jodendom - (lees: Christelijk-Jodendom) - is volkomen. De kunstenares moet ondergaan in de geloovige; naar Joodsche wijs - (lees weer: Christelijk-

Joodsche wijs, (P.)) - moet hare hand de Grieksche tressen ontsnoeren; de kronen der Hermionen en Phaedra's moet zij nederwerpen aan de voeten van den Messias; als een boetvaardige Magdalena die voeten met hare tranen bevochtigen.'

Treffend juist heeft Busken Huet met deze woorden Beets' ellenlang gedicht uit het jaar 1846 'Aan Rachel (treurdichtspeelster)' getiteld, weten te ontleden.

Tot karakterizeering, waarlijk niet ter verpoozing, wil ik de volgende smakelooze, zelfs onkiesche regels uit dit ongeveer 200-regelig gedicht overnemen.

'O Rachel! Toen uw zwarte lokken
U slordig hingen voor het gezicht,
Toen heeft zich, naakt en mager wicht,
't Meelijdend hart u aangetrokken,
En uit den nacht gebracht in 't licht.
De goeden, de eed'len, en de grooten
Wedijverden voor u in gunst,
En door de koningin der kunst
Werd u de weg des roems ontsloten;
Elk hunner gaf u - wat hij had,
Elk hunner wees u - wat hij kende;
Ondankbaar zoo gij 't ooit vergat!....,
Maar hadde u in die groote stad,
Als ge in de dagen dier ellende
Uw bedelbrood met tranen at,
Eens Christens mond het brood geprezen,
Dat uit den Hemel is gedaald,
Uw ziele bij haar God bepaald,
Hij hadde u beter dienst bewezen,
Waarbij geen and're goedheid haalt;
En, moog'lijk, ware u 't licht gewezen,
Dat om het kruis aan Christus straalt!' -

Wat zal Rachel met dit dichtstuk gedaan hebben?

Waarschijnlijk hetzelfde, dat het Nederlandsche publiek deed, toen, nauwelijks nadat in de Muzen-almanak van het jaar 1847 dit pronkjuweel van dichtkunst verschenen was, een spotter er een handige persiflage op deed verschijnen, opgedragen 'Aan

(Nathan) Judels', een lid uit het bekende Amsterdamsch-Joodsche geslacht van tooneelspelers-theaterdirecteuren. Rachel zal - als zij iets van het tot haar gericht poëem begrepen heeft - zich er over geërgerd of er om gelachen, en 't in ieder geval wel spoedig weer vergeten hebben.

Beets heeft slechts één excuus voor zijn opdringenden Christelijken bekeeringsijver. Die zat toen overal in de 'blanke' wereld in de lucht. Ook de grootsten der aarde hebben - te vergeefs! - getracht Rachel tot het doopvont te brengen. Zoo de Koningin van Frankrijk, de Keizer van Rusland, de Aartsbisschop van Parijs.

De belangstelling in Rachel's geloofsbelijdenis was - 't bleek ook onbewimpeld bij haar doodsbericht - in Holland vrij wat grooter dan die in het revolutioneerend wezen van haar artistieke begaafdheid.

Toch moet het zelfs voor Beets en de zijnen beschamend geweest zijn, als straks een Hollandsche Christenvrouw de ongedoopte Rachel het Christenvolk tot Christelijk voorbeeld zal voorhouden.

De tweede Hollandsche zegetocht (1847).

1847 was één glorieuse campagne!

Onder de zakelijke leiding van haar broer Raphaël trad Rachel niet minder dan vijfmaal (1, 3, 5, 8 en 12 Juni) in 't openbaar te 's-Gravenhage, driemaal (4, 7 en 9 Juni) te Amsterdam en éénmaal te Rotterdam (10 Juni) op.

In de residentie speelde zij den eersten avond als Camille in Horace van Corneille. De Koningin, Prinses Frederik, Prins Hendrik en Prinses Louise waren bij de eerste voorstelling aanwezig geweest. Den volgenden speelavond was ze er de Phèdre in Racine's treurspel van dien naam. De Koning, vergezeld van de Koningin, de Prinses van Oranje, Prins en Prinses Frederik en Prins Hendrik, zag haar nu voor 't eerst optreden. Binnen het etmaal brengt zij in Amsterdam Jeanne d'Arc van Soumet voor 't voetlicht. Daags er op is zij weer in Den Haag, waar zij Marie Stuart van Lebrun geeft. Weer is 't heele Vorstenhuis onder haar gehoor. Den volgenden avond biedt de Koning haar op zijn

buitenverblijf aan den Scheveningschen weg een feestavond aan, bijgewoond door het corps diplomatique, de ministers en de fine fleur van 't uitgaand Haagje. Rachel draagt eenige stukken voor. Zeldzaam rijke geschenken mocht zij, hiervoor ganschelijk niet ongevoelig, van de koninklijke familie in ontvangst nemen. Den avond daarop is zij te Amsterdam de Agrippine in Racine's Brittanicus. De onvermoeibare staat den volgenden avond weer in den Haagschen Koninklijken Schouwburg op het tooneel. Zij is dan de Pauline in Polyeucte van Corneille en speelt tevens in het tweede bedrijf van Racine's Athalie de hoofdrol. Haar zusje Dina, 'n kind van tien jaar, speelt als bijzondere attractie daarin de rol van Joas. De Koningin en Prins Frederik zijn weer aanwezig. Den eerstkomenden avond is haar afscheidsvoorstelling op het Amsterdamsche Leidscheplein. De Koning en Prins Hendrik, op het jaarlijksche bezoek aan de hoofdstad, zijn weer bekoord door haar spel. 24 uur later: haar eerste optreden in Rotterdam in Horace. Dit jaar arrangeert zij haar benefiet te 's-Gravenhage met Racine's Andromaque. Dinette, 't zusje, heeft er fabels van De La Fontaine opgezegd. Natuurlijk was de koninklijke familie met groot gevolg ook weer present. Geen speelavond is dus onbenut voorbijgegaan.

De Kunstkronijk oordeelt: haar voorstellingenreeks is 'n triomftocht gelijk geweest. Slechts wordt hier en daar er zachtkens op gezinspeeld, dat haar gezelschap meer samengeraapt dan saâmgelezen is. In de dagbladen der steden, waar zij optrad, doch ook in de toonaangevende, deftige Opregte Haarlemsche Courant, wordt Rachel uitbundig gehuldigd. Weer kent de geestdrift geen grenzen. Haar borstbeeld, gegoten naar 't marmer van Dantan, vindt gretigen aftrek. Het tijdschrift ‘De Tijd’ had al vóór haar komst een lezenswaardigen brief uit Parijs opgenomen, waarin de schrijver, die zich E. teekent, de toen nog zoo gewaagde meening uitte, dat de Franschen hun Klassicisme toch eigenlijk overleefd hadden, en waarbij deze correspondent voorspelt: Op den dag, waarop Rachel sterft, verliezen de Franschen hun laatste vertegenwoordigster der klassiciteit. Het kind van een Jood - profeteert hij -, eene wereldburgeres, zal de laatste klassieke in Frankrijk worden.

Maar als Rachel weer in 't land is, maakt zij al deze zwartgallige

voorspellingen te schande. ‘De Tijd’ drukt nu weer uit de brieven van Eduard Devrient onuitputtelijke beschouwingen over Rachel en haar wonderbaarlijk schoon en fascineerend spel af. Bovendien voegt de redactie aan een artikel, dat een driewerf Rachel tot titel voert, een plaat toe, dat den grooten opgang van Mlle Rachel in Holland in beeld moet brengen. De steendruk illustreert - naar onzen smaak wat onbeholpen - het groote gedrang, waaraan het uitgaande publiek zich bloot moest stellen. Een dame en een heer, keurig netjes gekleed naar den schouwburg gegaan, zijn bij hun thuiskomst ontoonbaar geworden. Vooral de hoeden hadden het moeten ontgelden.

Rachel zelf schrijft hoera-brieven naar de familie en bekenden. Zij heeft in Holland gezondheid en geld opgedaan. De warmte was er dezen keer dragelijk geweest. Maar ze weet 't wel: haar groot succes wint haar woeste energie ten slotte toch ten koste van haar gezondheid. En die dronkenschap, welke al die verhitte menschen haar brengen, gaat in haar bloed over. Weer in een ‘down’-stemming geraakt, schrijft ze verder: En dan.... dat zoo ‘froidement’ alleen thuis komen, alleen je soepje oplepelen en alleen, en dan verbitterd te moeten gaan slapen! Het publiek ziet de artiste, maar het vergeet de vrouw.... Zoo klaagt de groote amoureuse, hunkerend verlangend, aan een vriend. Haar eenige troost is de bezorgde toewijding van haar broer Raphaël, den impresario, die ook de kunst van reclame-maken wonderwel blijkt verstaan te hebben.

De geldopbrengst was dan ook buitengewoon goed te noemen: f 8023.50. In den Amsterdamschen schouwburg had zelfs het orkest uitgeruimd moeten worden. Daar had zich even achter de schermen een tooneeltje, een drama afgespeeld, dat niet van spanning en niet van humor gespeend was. Destijds moest hier te lande voor de uitoefening van bijna elk beroep of bedrijf aan een patentbelasting voldaan worden. In Den Haag had men hiermee ten behoeve van Rachel de hand gelicht. Het Haagsche Fransche schendblad ‘Asmodée’ wist wel waarom. Het insinueerde, dat de goede verstandhouding van onze tooneelspeelster met den Minister van Financiën, den veelvermogenden Mr. Floris Adriaan van Hall, daar niet vreemd aan geweest was. Maar in Amsterdam wenschte de fiscus niet met zich te laten spotten. Rachel weigerde

echter het patent te nemen. Goede raad was duur. Men kon de zaal sluiten, maar daar aanstonds zou de Koning met zijn gevolg komen. De schouwburg werd niet gesloten, de eer der beroemde actrice bleef gespaard. Want in het gebouw zelf werd vanwege de hoofddirectie der politie last gegeven de lampen niet te ontsteken, alvorens de bij de wet gevorderde belasting ter somme van 200 gulden voldaan was. De heer directeur Mr. Provó Kluit had zich door zijne tegenwoordigheid ten tooneele van de richtige uitvoering zijner bevelen verzekerd. Te elfder ure zwichtte de koppige Rachel. Zij voldeed aan haar verplichtingen, en de klank van den laatsten Hollandschen gulden in de geopende cassette van den ontvanger was tevens het sein om op het tooneel en in de zaal de lichten op te steken. ‘Men kan aan de Parijsche tooneelkunstenaresse’ - zoo merkte het tijdschrift ‘De Tijdspiegel’, dat aan dit kluchtige voorval een afzonderlijk opstel besteed heeft, nu sarcastisch op - ‘de eer niet ontzeggen, dat zij haar Israëlietisch systeem, om te behouden wat zij behouden kon, zoo verre mogelijk heeft gepousseerd.’ In hetzelfde tijdschrift wordt verder in een Brief aan Mlle Rachel den spot gedreven met den plotselingen ijver, hier in Holland overigens onbekend voor het Fransche klassieke tooneel. Het gemeentebestuur van een klein landstadje met z'n petieterigen notabelenkring, noodigt Rachel, het wonder van haar tijd, in dezen open brief kwansuis uit, ook in dit provincie-nest gastvoorstellingen te geven.

Toch was en bleef hoofdzakelijk Rachel's befaamde winzucht mikpunt van den spot. Zich aansluitend bij wat de pikante ‘Asmodée’ geschreven had, gooit de redacteur-uitgever van de Vaderlandsche Letteroefeningen, nota bene een tijdschrift van kunsten en wetenschap; werpt deze Amsterdamsche boekhandelaar-rijmelaar Jacob Wybrand Yntema de kunstenares bij haar vertrek een handvol vuil na. Zijn hoonend afscheidsgedicht betitelt hij: ‘Vaarwel Rachel!’ Als Wattier, onze Hollandsche Wattier, eens uit het graf herrijzen zou, dan.... dan verstoven uw Phaedra en Hermioné als het schuim van de zee. Laat Holland toch zijn eigen kunstenaars eeren en.... betalen. Dit is de zin van dit uit zeven coupletten bestaand dichtwerk, waar het slot van luidt:

‘Vaarwel,
Rachel!
Keer nimmer weder!
Licht ziet ge op 't volk bespottend neder,
Dat eigen kroon miskent en vreemde teelt vergoodt.
En gij, verfranschte modedrijvers,
Trompet uw dwaasheid haar ter eer,
Voegt u bij onze dagbladschrijvers
En knielt voor hare buste neer.
Vaarwel,
Rachel!’

Een geduchte afstraffing moest de Doopsgezinde Yntema voor dit ‘wondere meesterstuk van bevallige wanorde van denkbeelden, keurige, zeldzaam alzoo voorkomende lieux communs (en) nobele gevoelens’ in ontvangst nemen van iemand uit den kring van den Katholieken aestheet J.A. Alberdingk Thijm. Deze onbekende, achter de letter B. zich verschuilend - (S.J. van den Bergh soms?) - vaart in het kritiesch en historiesch kunstblad ‘De Spektator’ heftig en vol sarcasme tegen den volksvoorlichter uit, die zoo bijzonder in staat gebleken is de tragédienne Rachel naar waarde te leeren schatten, hare schepping te waardeeren, hare verheven en juiste opvattingen te begrijpen en ingang te doen vinden.

Had Rachel maar geluisterd naar dit afscheidslied, en was zij in het volgend jaar maar niet naar Holland teruggekomen! Veel verdriet en tegenspoed zou haar dan bespaard gebleven zijn.

Misère (1848).

Het Parijsche speelseizoen 1847-'48 was heel slecht, bijna ruïneus geweest voor de vedette van de Comédie Française. Parijs had waarlijk in het revolutie-jaar 1848 wel andere zorgen dan die voor het tooneel. Van Parijs uit was heel Europa politiek en economisch beroerd. Der Muzen cultus was overal geschorst.

Rachel heeft er haar fortuin bij ingeschoten, maar is vastbesloten het terug te verdienen. Allereerst zal zij het rijke Holland weer bezoeken. Haar oudste zuster Sara leent haar 1000 francs om uit

Parijs weg te kunnen komen. Haar vader zal als directeur, haar broer als kassier optreden. Haar jongste zusters Lea en Dina zullen meegaan. De laatste zal in het gebruikelijke vaudeville, dat op Rachel's groote stuk volgt, op bijzondere wijze optreden. In ‘Le vieux garçon de la petite fille’ van Scribe en Mélesville zal dit nauwelijks elfjarige meisje in vijf karakters optreden. Van uit Rotterdam zal de victorie moeten beginnen. Rachel wil er dezen keer twee avonden optreden. 7 Juni speelt ze er de Hermione uit Andromaque, warm toegejuicht, maar de Phèdre-voorstelling, tegen 9 Juni beraamd, kan wegens den daar heerschenden zalennood niet doorgaan. Ook Amsterdam is bar slecht geworden. De ‘sociétaire et premier sujet de la Comédie Française’ heeft hier den 8sten Juni in de beide rollen uit Lucrèce van Ponsard geschitterd, in die van echtgenoote Lucrèce en in die van de minnares Tullie. Haar Phèdre zal er 10 Juni gaan. De duurste plaatsen zijn met het oog op de finantieele crisis wel verlaagd, maar de tournée wordt toch 'n wreede désillusie. De pers is verstomd. Bij den Amsterdamschen boekhandelaar J.F. Schmetterling verschijnt nog wel een magere Coup d'oeil sur les représentations de Mlle Rachel à Amsterdam. Maar dat is dan ook alles! Ook de vorstengunst is vervlogen. Het koninklijke Hof in den Haag heeft met de revolutionaire, wier frenetiek toegejuichte voordracht van de Marseillaise van Frankrijk uit ook in Holland reeds weerklank gevonden had, nu niets meer uit te staan. ‘La Hollande nous a été funeste’, biecht zij haar zuster Sara. Maar niettegenstaande allen tegenslag voelt ze zich, gelukkig, lichamelijk monter en frisch, schrijft ze haar tevens. Rachel zou Rachel niet geweest zijn, als zij niet op nieuwe middelen zon, haar vermogen te herstellen. Waarom zal zij al dat geld, blijkbaar uit de Oude naar de Nieuwe Wereld gevlucht, niet daar gaan oprapen? Hoogstwaarschijnlijk is het plan tot de reis naar Amerika, die werkelijk haar fortuin geheel hersteld, maar haar gezondheid ook totaal geruïneerd heeft, toen voor 't eerst in haar hoofd opgekomen.

Prettig heeft ze 't in Holland dus niet gehad. Ook bevestigen de kijvende papa en broer de waarheid van het Hollandsche spreekwoord: Leege kisten maken twisten. Alleen het gezelschap van Lea en Dinette verschaft haar vreugde. En vreugde behoeft ze nu zoo sterk, erkent ze in een van haar brieven.

Zeker zou de geestige vrouw graag hartelijk gelachen hebben om het koddige tooneeltje, dat ons J.A. Worp in zijne Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland (II, bl. 267) beschrijft, maar dat, eerlijk gezegd, wel wat moeilijk ergens thuis te brengen is. Gelijk bekend, moet in de Phèdre Theseus met gevolg opkomen. Bij de opvoering van dit stuk door Rachel in een Hollandsch plaatsje - vertelt ons nu Dr. Worp - waren de kostuums der Grieksche trawanten zoek geraakt, en omdat er daar niets van dien aard te krijgen was, verscheen die held dien avond op het tooneel, gevolgd door.... vier Hollandsche schutters.

Iets bespottelijkers dan dit schouwspel had Rachel, die juist op het gebied van het antieke tooneelcostuum de hoogste eischen stelde, die juist hier baanbrekend werk verricht heeft, nergens ter wereld kunnen treffen.

Vergeefsche pogingen (1853). - Rachel's dood (1858)

En toch kon Rachel haar Hollandsche lauweren, in de jaren 1846 en 1847 gewonnen, niet vergeten.

In den zomer van het jaar 1853 stelt zij zich voor, met haar broer Raphaël, als den directeur des congés de Mlle. Rachel, en een gezelschap, thans zorgvuldig samengesteld uit artisten van de 1ste en 2e Théâtres-Français de Paris, een lange reeks voorstellingen in ons land te geven.

Haar Phèdre-rol is tegen 18 Juli in de Koninklijke Fransche Schouwburg in Den Haag en tegen den 19den in de Stadsschouwburg te Amsterdam al geannonceerd. Ook is bekend gemaakt, dat ‘Adrienne Lecouvreur’, het tooneelstuk van Ernest Legauvé en Scribe, te Amsterdam opgevoerd zal worden. Elders in den lande wil men ook optreden. Maar aan alle verwachtingen wordt plotseling de bodem ingeslagen. De bladen berichten op het laatste oogenblik, dat Rachel ernstig te Brussel ziek ligt, en derhalve de geheele Hollandsche rondreis afgelast moet worden.

Zeker door de advertentie in het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage van 6 Juli 1853 misleid, deelt D.W.P. Keuskamp in het jaarboekje Die Haghe-1904 mede, dat Rachel daar in dien zomer vijf representaties gegeven heeft. Bovendien is 't dezen onderzoeker blijkbaar ontgaan, dat de Parijsche ster zich

in Hollands hofstad al vroeger heeft doen bewonderen. Overigens, hoewel J.H. van der Hoeven in zijne anecdotisch opgestelde Galerij van beroemde Fransche tooneelspelers (1913) en ook J.N. Jacobsen Jensen in zijn prijsverhandeling over de Reizigers in Amsterdam (1919) reeds van Rachel's drie Hollandsche tournée's gewag gemaakt hadden, is die van 't jaar 1848 zoowel Dr. J.F.M. Sterck in diens aanvulling tot Dr. J.A. Worp's Geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg (1920), alsook den juist ten deze zoo bronnenrijken Katalogus van G. van Rijn en C. van Ommeren op den Atlas van Stolk (X, 1931, No. 7479), ontgaan.

Rachel's optreden in Nederland heeft geen winst gebracht voor het Nederlandsche Tooneel.

Men leze er Sterck (blz. 267) maar eens op na, hoe laag de tooneelspeelkunst destijds hier gezonken was. Op weinige uitzonderingen na bestond spelen in ostentatief brullen, onnatuurlijk hortend en stootend declameeren met de dwaaste uithalen, uit een vast stel standen en een dito stel allerhouterigste gebaren. Wat baatte zoo het bezoek van de groote Rachel? vraagt Dr. Sterck mistroostig.

Na hare vergeefsche poging in Holland nog eens grond onder de voeten te krijgen, komen nog Rachel's beroemde Poolsche en Russische reizen, komt ten slotte de phaenomenale Amerika-tocht. Januari 1856 verlaat zij dit werelddeel, lichamelijk gebroken. De vrouw heeft dan in een tooneelleven en in een liefdesspel, in een grootsch bestaan bijna zonder weerga in de tooneelgeschiedenis, al hare krachten opgeteerd, deze volkomen verspeeld.

3 Januari 1858 is haar sterfdag geworden.

In de laatste jaren van haar leven hadden er te Parijs in zekere kringen looze geruchten geloopen, alsof Rachel neigingen toonde om tot het Roomsch-Katholicisme over te gaan. Bij het vernemen van haar overlijden wist de Hollandsche dagbladpers Hollands burgerdom niets beters dan beschouwingen hierover aan te bieden. Dit onderwerp en de vermoedelijke grootte van haar nalatenschap - ze was niet tegengevallen! - waren de eenige momenten, welke de Amsterdamsche journalistiek de moeite waard achtte uit te doen komen. De Oprechte Haarlemmer logenstrafte deze bekeeringsgeruchten met er op te wijzen, hoe Rachel met den oer-ouden

Joodschen kreet van het Sch'mang Jisroëil! - het: Hoor Israël! - op de lippen de eeuwigheid was ingegaan.

De Groot-Rabbijn Isidor had aan het geopende graf van Rachel, wier begrafenis onder onmetelijke belangstelling plaats vond, ook uitdrukkelijk gereleveerd, dat zijne tegenwoordigheid daar ter plaatse een ‘démenti public’ beduidde van de valsche geruchten, die de rondte gedaan hadden omtrent Rachel's afval. Trouwens - had deze Gagam er lichtelijk spottend aan toegevoegd - zij had te veel verstand bezeten om niet in het geloof der vaderen te sterven.

Van de Hollandsche tijdschriften bracht De Tijd, dat zich blijkens zijn ondertitel ten behoeve van de beschaafde wereld in het bijzonder toelegde op de merkwaardigheden der letterkunde en geschiedenis van den dag, een artikel over ‘Rachel Felix’. Men kan niet bepaald zeggen, dat het een hooggestemde nekrologie geworden is. Hoogmoed, heerschzucht, gierigheid en inhaligheid worden als de haar kenmerkende karaktereigenschappen opgesomd, van haar zucht naar goud zelfs een ‘doorslaandst bewijs’ bijgebracht. Dat fraais moest een levensschets verbeelden.

Elise van Calcar (1859).

De levensbeschrijving van De Tijd is niet het laatste woord, dat bij haar verscheiden Rachel hier te lande deed zeggen en schrijven.

Het rouwjaar om Rachel zal zoo even ten einde geloopen hebben, toen een begaafde Hollandsche schrijfster haar graf in den Joodschen hoek van het Parijsche Père Lachaise uit piëteit bezocht heeft. Mevrouw Elisa van Calcar-Schiotling - als Christelijke belletriste, feministe en spiritiste ook nu nog geen geheel onbekende! - geeft van hare indrukken, daar opgedaan, in haar in het jaar 1859 verschenen reisgeschrift ‘Wat Parijs mij te zien en te denken gaf’ getrouw verslag.

Zij vond er Rachel begraven beneden bij hare natie onder een monument, harer niet waardig. Zoo eenige artiste, dan had Rachel recht gehad op een heerlijk klassiek gedenkstuk van den zuiversten stijl.

In bangen twijfel had zich de Hollandsche schrijfster op die begraafplaats afgevraagd, of de boezem van de Jodin, die zoo

waar en schoon de natuur had kunnen nabootsen, wel ooit voor de zuivere idee der zedelijke schoonheid ontgloeid was. Welke stormende driften - overdenkt de ontroerde schrijfster - hebben die kracht ontijdig verteerd, en hoe heeft dat lieve hart gejaagd op de gevaarvolle baan, waarin de Christenwereld haar voortdreef!

Maar anders, ja in tegenstelling met Nicolaas Beets in 1846 spint deze geloovige hare gedachten af.

Had - om met Busken Huet te spreken, die over Elisa van Calcar in 't jaar 1880 een studie geschreven heeft - had Nicolaas Beets in zijn vers: ‘Aan Rachel’ het betreurd, dat onder de vele begunstigers der vermaarde tragédienne niet één vrome gevonden was, om haar van haar - z.i. - naam-Jodendom tot een levend Christendom te bekeeren, mevrouw Van Calcar verwerpt in gedachte die onderstelling. Wanneer zij te Parijs bij het graf van Rachel staat en bedenkt, dat Rachel op haar sterfbed eene overleden jongere zuster - de zoo geliefde Rebecca - heeft toegesproken met de woorden: Zoo is het dan waarheid, zuster, dat men elkander weerziet! dan doet zij alle Christenen en alle Christenmakers in den ban, om slechts hulde te brengen aan de Jodin, die, zìj alleen, in een stad met twee millioen inwoners, aan een terugzien na den dood geloofd heeft. Eere aan Rachel om dat woord tot die gestorven zuster. ‘En die huichelachtige Christenheid’ - roept deze Hollandsche Christin ten slotte uit - ‘zou u nog smaden, omdat gij geene Christinne waart! Schande over de Christenen, die u bedorven en bedrogen hebben! - O, sta niet tegen ons op in het gericht!’ -

Met deze bede verlaat de Hollandsche schrijfster stil den doodenakker.

* * *

Grif geef ik Busken Huet toe, dat Rachel bij haar leven op zulk een verheerlijking nauwelijks verdacht had kunnen zijn. -

Vreemd, die tooverkracht van de groote klassieke op Jacob van Lennep; - eigenaardig, die dogmatische poging van Nicolaas Beets tot Rachel's ontwezenlijking; - hoogst eigenaardig, die Christelijk-eschatologische verheerlijking door 'n Elisa van Calcar.

Eerst den rasverwanten Siegfried van Praag met zijn groot psychologisch-scherp vermogen, zou het in onze dagen gegeven zijn met zijn roman ‘La Judith’ Rachel's karakter te ontraadselen, Rachel in haar wezen te begrijpen.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 502.)*

Amsterdam, 12 Febr. 1887. Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Ik heb nu alles gelezen (zoover het ging) en zal u mijn oordeel over uw werk zeggen; ik zal daarbij de uitdrukkingen: mijns inziens, etc., maar weglaten en kategorisch spreken, alsof ik de wijsheid in pacht had, dat is natuurlijker; ik meen toch zeer zeker, dat wat ik zeg onomstootelijk juist is, anders zou ik 't niet zeggen, maar daarom behoeft gij 't nog niet aan te nemen. Denk er ook om, dat ik uitsluitend oordeel over de kunstqualiteiten van uw werk. Of gij al edel denkt en diep gevoelt kan u tot een zeer beminnelijk mensch maken, maar daarmede zijt gij nog geen literair kunstenaar, d.i. iemand die door geluid zijn stemming weêrgeeft. Ik zal het dus volstrekt niet hebben over wat gij in uw ziel hebt, maar over wat er staat op het papier.

En dan zal wel de eerste vraag die gij beantwoord wilt zien, deze wezen: ‘Vindt gij, dat ik talent heb?’ Maar dat kan ik nu juist niet zeggen, want gij hebt veel te weinig aan uw kunst gedaan (als gij tenminste niet tienmaal meer handschriften in portefeuille bezit). Zoo gij talent bezit, hebt gij het geen gelegenheid gegund voor den dag te komen. Verzen leeren maken is net zoo moeilijk als schilderen: dat waait u niet zoo maar bij inspiratie aan op een mooien zomerdag, daar moet voor gewerkt worden, want het is een heel ding precies te zeggen wat men in zich hoort, met den gang en de intonatie en alles wat er bij komt. Wat gij tot dusverre gedaan hebt zijn nog niets dan kleine tastingen, eerste proefjes; één been vooruit in het water gestoken, als men zwemmen leeren wil. Voordat Jacques Perk zijn Mathilde

schreef, had hij een stapel volgekrast, zoo hoog als de tafel, en dat was allemaal prulleboel; toen kwam er een zeer krachtige aanleiding, een zooals hij nog niet had gehad, en toen kon hij pas zeggen wat hij in zich had, en maakte zijn sonnetten; en dat is nog niet eens *het,* wat men noemt *het:* heel goed, voorzeker en heel origineel, een wonderverschijning voor dien leeftijd en dát jaar, maar toch zijn zij, zoover het zich thans laat aanzien, niet het hoogste woord, dat de Nederlandsche kunst te spreken heeft.

Wat nu uw verzen betreft, ik zou mij al heel hard moeten bedriegen, als Perk niet veel invloed op u heeft. Motieven of toon van Madonna Beatrix, Onweêr, Slapende Schoone, Weemoed, Laatste Liefde zijn Perkiaansch; ik ken een heeleboel jonge poëten, die dat over zich hebben tegenwoordig. Voor 't overige zal ik u precies opgeven, wat voor brokjes vers in uw verzameling eenige belofte geven. In Dante's droom:

> Mij riepen: Dante gij zult ondergaan
> En andermaal: O Dante gij zijt dood.
> En vrouwen hulden 't zoo geliefde hoofd
> In eenen witten sluier
> Zoo stil
> Zoo roerloos had ik haar nog nooit aanschouwd

en nog een paar andere stukjes uit dit gedicht.

In ‘Avond’:

> verbroken door 't geween
> Der droeve filomeel, die eindloos rouwt

Verder uit Messalina:

> Als priesteressen bij 't Bacchantisch feest
> Raast Messalina
> En schudden op de maat der fluit hun leden

In al dit aangehaalde zit iets goeds van klank; iets dat mij, zoo gij mij om raad vroegt, niet zoo maar zou doen antwoorden: Schei uit!, maar: werk, oefen, als er wat in u zit, kan het er zóó slechts uitkomen. Maar geef niet meer uit, laat niet meer drukken. Dat kan op zichzelf een onschuldig genoegen zijn voor u en een stuk

of wat van uw vrienden, maar het benevelt uw blik, want het maakt, dat de heeren Gosler, van Loghem c.s. zeggen: Heel mooi, meneer Koster, stuurt u nog eens zoo'n versje; en meneer Koster stuurt en denkt, dat hij een heele baas is, omdat hij door beroemde letterkundigen geaccepteerd is. Maar meneer Koster weet ook, dat men die beroemde letterkundigen een 'Julia' kan laten applaudisseeren, tot ze blauw zien. Heusch, waarde Heer, daar zijn niet 'twee verschillende stroomingen' in onze hedendaagsche literatuur, zooals gij mij schreeft. Er bestaan alleen serieuse artisten en beunhazen; en wij beweren van ons zelven niet, dat wij zulke reuzige genieën, maar alleen dat wij verstandige en eerlijke menschen zijn, die weten wat zij willen en het doen naar hun beste vermogen. En dat die andere heeren niet verstandig zijn en niet eerlijk in literaire zaken, en dat zij van literatuur en kunst net zooveel benul hebben als mijn tante, die in de tachtig is.

Wat Vosmaer betreft, die heeft u niet voorgelogen.... 'Goed, maar niet goed genoeg.' Genoeg, waarvoor? voor den Spectator. Och kom! staan daar dan anders zulke meesterstukken van dichtkunst in? Mogen alleen genieën in dat blad schrijven? Niet? Welnu, dan beteekent 'niet goed genoeg' ook niets anders als: niet goed. En dan, wat voor staat kan men maken op Vosmaer, als letterkundig criticus? Hij heeft mooie dingen gemaakt, dat is zeker; en ik houd altijd nog van hem als mensch, ondanks alles wat er gebeurd is, maar zijn kritiek? O jé, weet u wel, meneer Koster, dat Vosmaer de 'Canzonen' heeft geprezen, tot tweemaal toe geprezen, - de Canzonen, dat allerkoddigste wartaalboek, dat nog veel, veel grappiger is dan onze heele Julia? En weet u ook, dat dezelfde sonnetten van Perk, die hij nu 'goddelijk' noemt, dat die sonnetten zijn geweigerd door hem voor den Spectator en eindelijk met groote moeite, om bijredenen, er in gekomen? O, meneer Koster, u is jonger dan ik, jonger ten minste in achter-de-schermen-ervaring van onze hedendaagsche letterkunde, laat u toch niet misleiden door een naam: what is in a name? Kijk zelf uit uw oogen, onderscheid, vergelijk, denk na, en gij zult tot vreemde resultaten komen over wat tegenwoordig voor de officiële kritiek en letterkunde doorgaat.

Ziet ge, nu ben ik eens heel open tegen u geweest, en ik heb alles gezegd, wat uw brieven en uw wezen bij mij opwekten. Laat

dit mijn verontschuldiging zijn, als ik soms een toon tegen u heb aangeslagen, die u niet bevalt, of dingen gezegd, die u onaangenaam zijn, en geloof mij,

Steeds achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer E.B. Koster.

P.S. Uw verzen volgen dezen brief; voor de volgorde kan ik, helaas, niet instaan, want ik heb het pakket aan één rand open ontvangen.

Nieuwer-Amstel, 23 Februari 1887. Overtoom (stille zij) 62.

Waarde Heer,

Hierbij het stuk van den heer M., iets over de Pakketvaart, dat mij toegezonden werd, eenige kranten, een catalogus Koloniaal Museum, die mij ook gewierd.

Wat uw laatste schrijven betreft, gij hebt volkomen gelijk. Wij maken ons veel vijanden, omdat wij de waarheid zeggen. Wat den Gids betreft, wij zijn den aanval niet begonnen, maar zij, en wel op eene lamme, laffe, beuzelachtige manier door een paar parodieën en eenige steken onder water. Nu hebben wij hun in eens de volle waarheid als een emmer water, in het gezicht gegooid. Mag dat niet? Waarom moeten wij eenig respect hebben voor dien onbeduidenden, kinderachtig beuzelenden, onkundigen, onontwikkelden meneer van Hall en voor dien knoeier en huichelaar Boissevain? Omdat zij door hun vriendjes en hun patricische connecties in de Gids zijn gesleept? Is het soms niet waar, wat Verwey in zijn stuk beweert? Dat stuk is geen boutade, geen geïmproviseerde uitval van een boos mensch, maar het resultaat van een maand studie en nog eens een maand geschrijf, zorgvuldig in elkander gezet, en gestileerd, zin voor zin, en toen nog is het geheel door mij nagezien, en er in gewijzigd wat uit den kalmen, redeneerenden toon viel. Verwey werkt zeer langzaam en zeer gewetensvol.

Ik weet niet of gij de Gids leest, maar dit keer nog weêr gooit de heer van Hall ons met allerlei kleine vuiligheidjes en domheidjes naar het hoofd, waar het stuk van Verwey nu als een hamerslag tusschenbeiden komt, die al die pieterige dingetjes te pletter slaat. Ik weet wel, dat men dat bij ons niet gewoon is, maar, mijn God, mag men dan niet zeggen, wat men meent?

Met vele groeten,
de uwe,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Buitendijk.

Amsterdam, 13 Februari 1887. Hemonystraat 13.

Sir,

I send you by this post the sum of one guinea as contribution for the second year of my membership of the Shelley society.

I am, Sir,
Yours,
very truly,
WILLEM KLOOS.

Jos. Stanley Little,
Hon. Sec.

Nieuwer-Amstel, 13 Februari 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Waarde Heer,

In antwoord op uw schrijven van 9 Februari 1887 kan ik u mededeelen, dat ik in mijn copyboek een brief gevonden heb van mij aan uw broer, gedateerd 25 December, waarin o.a. de woorden voorkomen: ‘Dank voor het schrijven aan den heer Vorderman, dat ik verzond met begeleidenden brief en afleveringen.’ Dat ik

dit niet aan u, maar aan uw broer schreef, kwam doordat uw brief mij door hem toegezonden werd en ik hem toch juist over andere zaken schrijven moest.
In de hoop u 25 Maart a.s. te zien,
Achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.
Den Heer G. Buitendijk.

Uw broêr schreef mij, dat gij waarschijnlijk wat voor ons zoudt hebben.

WelEdelGeb. Heer,

In antwoord op uw briefkaart van den 15den dezer deel ik u mede, dat uw boek in handen is van den heer van Eeden, die er in onze volgende aflevering over spreken zal. Inmiddels,

Hoogachtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS,
Secretaris van de Nieuwe Gids.
Den Heer A.J. Riko.

Amsterdam, 17 Februari 1887. Hemonystraat 13.

WelEd. Heer,

Ik zeg u dank voor de welwillende woorden, die gij aan mijn recensie van uw bundel wijdt en aanvaard met genoegen de wenschen voor het heil van de Nieuwe Gids, door u in uw vriendelijk schrijven geuit.
Inmiddels,
Hoogachtend,
Uw dienstw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer W.L. Penning Jr.

Nieuwer-Amstel, 17 Februari 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Waarde Heer,

Ik lees daar in ‘de Lantaarn’ een lang artikel in twee vervolgen over ‘Zonder Sonnetten’ en de bespreking van dien bundel in de Nieuwe Gids. Het artikel heeft voor ons geen positieve waarde. De schrijver is geen idioot (beter dan van Hall b.v.), maar een gewoon onartistiek mensch, die van uw humor en uw fijnere stemmingsnuances niets begrijpt. Hij gaat ook kunsttheorieën ontwikkelen, maar dan schrijft hij gedeeltelijk de Nieuwe Gids na en gedeeltelijk zijn het de gewone banaliteiten van het recensentendom. Ook spreekt hij zichzelf tegen, zegt nu eens, dat er toch wel mooie verzen in uw bundel staan en dat gij talent hebt, en dan weêr het omgekeerde. Mijn recensie noemt hij een ‘gelegenheidscritiek’ en zegt dat wij ‘Zonder Sonnetten’ eigenlijk niet goed vonden (!). Kortom, als ge 't lezen wilt, hebt gij slechts te schrijven, dan stuur ik u de beide nummers, die ik mij voor de curiositeit heb aangeschaft. Stelt ge er geen belang in, dan requiescat. De schrijver noemt zich ‘Audifax’. Misschien kunt ge van Gosler wel te weten komen, wie hij is.

Met vele groeten,
de uwe,
WILLEM KLOOS.

Zooals gij ziet, ben ik verhuisd.

Den Heer J. Winkler Prins.

Nieuwer-Amstel, 17 Februari 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Ik zie en herinner mij nu ook met schrik, dat er een brief van u, dato 28 Oct. 1886 geheel en al onbeantwoord is gebleven. Want

die philosophische kwestie, dat kon een beetje blijven rusten, om in mij te rijpen; dat had geen onmiddellijk aktueel belang, maar gij wildet weten, wat de eigenlijke redenen van Paap's en Netscher's verwijdering waren en daar hadt gij antwoord op moeten hebben, want nu interesseert het u misschien minder. Doch ik zal mijn best doen.

In den beginne was ik er ook een beetje meê verlegen. Gij vraagt naar de oorzaak van Paap's verwijdering: dat was een psychologische en intieme kwestie, en ik stond toen nog te veel in de feiten, om er een oordeel over te durven schrijven. Ik zal u eenige bijzonderheden omtrent Paap's karakter moeten mededeelen. P. dan is in vele zijner vriendschappen nog al veranderlijk. Hij ontmoet iemand, wordt door zijn conversatie en ideeën geboeid, loopt heel hoog met hem, en verklaart hem voor den geniaalsten mensch, die ter wereld leeft. Maar na eenigen tijd volgt de deceptie, de toon zijner woorden over den vriend wordt langzamerhand koeler, en eindelijk spreekt hij heelemaal niet of deprecieerend over hem. Wat de oorzaak van dit verkoelingsproces is, daarover kan men natuurlijk slechts vermoedens opperen. Dit dient gij vooraf te weten.

Welnu, in Februari 1880 leerde ik P. kennen. Wij waren spoedig goede vrienden. Beiden hadden wij literaire aspiraties, maar niet dezelfde. Hij vond een roman van Dickens mooier dan het mooiste gedicht ter wereld en ik dacht er anders over. Doch door onze gesprekken werd hij langzamerhand meer tot mijn kant heengetrokken. Hij waagde zich toen aan kritische opstellen in Spectator, Tijdspiegel en Weekblad ('81-'83), die dikwijls (voor dien tijd) goed waren, en trachtte ook productief werkzaam te zijn in poëzie en proza. Maar met het laatste ging het niet naar wensch, en toen begon P. weer af te geven op wat ik voor goede kunst hield en naar wat anders om te zien. Steeds bleven wij goede vrienden, nu eens meer en dan eens minder. Eindelijk kwam in Dec. '84 het langgewenschte plan van oprichting van een tijdschrift weder ter sprake. De heeren van Eeden, van Deyssel, v.d. Goes, Verwey en ondergeteekende kwamen bij den uitgever Binger alhier op een avond bijeen en bepraatten de zaak. Maar de heer Binger was zoo onvoordeelig in zijn condities, dat wij begrepen niet bij hem te moeten zijn. (Ook was er van Paap als

redacteur toen nog geen kwestie, want ik was de eenige van die vijf, met wien hij meer frequent omging.) Van Deyssel nu zonderde zich al spoedig af om gezondheidsredenen en ging naar het buitenland. Niets meer van zich latende hooren, viel hij af van het plan en wij rekenden zonder hem. Toen stelde ik voor om Paap te vragen als 5e redacteur en de andere heeren hadden daar niets op tegen. Paap nam aan, het plan lachte hem toe, en met den uitstekenden praktischen geest dien hij bezit, had hij spoedig de zaak met uitgever en drukker geregeld. Hij was toen de eigenlijke man, die handelde, *de* man. Buitendien moet gij weten, dat hij Netscher had leeren kennen, en in diens geestelijke armen gevlogen was, als vurig adept van het naturalisme. Dat was nu *zijn* kunst geworden en Netscher de grootste literator van Nederland, in zijn oog. Welnu, dat kon ons niet schelen.

Den 5en Juli 1885 werd de N.G. geconstitueerd en P. zette zich aan het schrijven van een studie over Bilderdijk. Dat stuk werd door de overige redacteuren niet goed bevonden en geweigerd. Evenzoo een 'naturalistische' schets. Eerste oorzaken van verwijdering. P. begon de aardigheid een beetje te verliezen. Toch schreef hij nog zijn stuk over het Recht. Maar nu volgde er een reeks van voorvallen, natuurlijke gevolgen van het onderling oneens zijn in theorie zoowel als praktijk. *Wij* vonden dat hij geen talent had of niet genoeg moeite deed om het voor den dag te halen; *hij* dat ons werk verouderd was en onze theorieën verkeerd waren. Slechts één van die voorvallen zal ik hier noemen: P. wilde dat ik mijn naam zou zetten onder de Kronieken, omdat hij het dikwijls met mij oneens was en de verantwoordelijkheid er van niet wou dragen. De 4 andere redacteuren waren van een ander gevoelen en de meerderheid besliste. Daarbij kwam de examendrukte, waarin hij zat - kortom, hij begon zich op het laatst geheel en al aan de N.G. te onttrekken en zelfs minder aangenaam er over te spreken. Alles eindigde met dat plan van een weekblad, dat Netscher wenschte om zich een bestaan te verschaffen en omdat hij niet alles van zijn hand bij ons gedrukt kon krijgen. Wij konden echter onze medewerking niet beloven, en dat gaf een breuk met Netscher en scheiding van Paap. Tusschen deze beiden kwam echter ook al gauw een verkoeling en het heele weekblad lag in duigen, want nu had Netscher noch

geld, noch medewerkers, tengevolge waarvan hij de wijste partij koos en zich weêr bij ons aansloot.

Ik hoop, dat gij met deze inlichtingen voldaan zult zijn.

Ingesloten verzend ik u een brief van Van Eeden aan u, waarmede ik mij geheel vereenig, benevens de bijdragen waarover die brief handelt.

Op het oogenblik zal ik het hierbij laten en teeken mij,

Steeds achtend,

Uw dienstw.,

WILLEM KLOOS.

Met deze verzend ik u:

Jhr. Rochussen: Nog een woord over uitbreiding van het kiesrecht. Den Haag, W.P. van Stockum en Zoon, 1887;

Politieke Nabetrachting door Mr. W. Wintgens, 2e druk. 's-Gravenhage, Gebrs. Belinfante, 1887;

en nog een overdrukje.

Den Heer Mr. Lotsy.

(Wordt vervolgd.)

Liedjes door Hélène Swarth.

I.
Zomermorgen.

Door loover suizelt windgestreel,
Al loom en loomer -
Een lijster roemt met zoet gekweel
Den jongen zomer.

O stil! nu waag geen voet van hier!
Blijf droomend poozen
In honinggeur van blanke vlier
En roode rozen.

O rozen, rijk in rood fluweel,
Als tooit een koning!
O vlier, besneeuwend groen struweel!
Doorzoel' mijn woning.

Met dennebalsem meng aroom
Van bloeiend koren,
O boschwei! voor mijn zomerdroom
Van vreugd verloren.

II.
Zomermiddag.

Gespreid ten grijzen horizon,
De stoppellanden.
Door wolkendek verborgen zon,
In smeulend branden.

De heete wind bestrijkt het land
Met breede vegen
En wervelt óp spiralend zand,
Langs dorre wegen.

Op grauw van veld en horizon
Wat zwart van raven -
Geen schaduwboom, geen beek, geen bron,
Die kon mij laven.

Het felle zand mijn oogen blindt,
Beknarst mijn tanden -
En hoonend vult met zand de wind
Mijn leege handen.

Het doel is ver, ik voel zoo moe
Mijn loome voeten.
Ik sleep ze voort, ik weet niet hoe
Zij verder moeten -

III.
Schemeravond.

Geen wind doorbeeft de schemerlaan
Met weeke zuchten.
Als dooden stil de boomen staan,
Op bleeke luchten.

Zij dragen fier, als donkre smart,
Hun looverkruinen,
Fluweelen tuilen zwaar en zwart,
In droometuinen,

Geschilderd op het achterdoek
Van schemerhemel -
De vogels sluimren en ik zoek
Naar bladgewemel.

Waarom nu angst omklemt mijn keel
Met felle klauwen,
Als dalende uit dat boomfluweel,
In schemergrauwen?

Ik wil niet weerloos rusten gaan
En slaaploos woelen,
Tot valsch een droom mij wiege in waan
Van zien en voelen.

De zwarte boomen dreigend staan
Op bleeke luchten -
Ik staar hun duister huivrend aan
En kán niet vluchten -

Verzen van Johann Stellwag.

Kleine episode.

Luister, luister, hier
overal in het woud:
de roep van een lijdend dier;
het leed is wereldoud.

Ik sta voor een doode rat.
Leef ik nog dezen keer?
Er tuimelt een uitgedord blad:
Alles vergaat evenzeer.

De dood is onder den grond,
en hier in mijn leege hart.
De wijzers gaan tergend rond,
gereed voor hun laatste start.

Er loopt een mier op mijn hand -
De korte weifeling even:
Maak ik hem van kant?
- Ik laat hem leven.

Gras.

Gij hebt 'n landelijken dag het gras
bij slooten en op vetten grond geschapen;
zoo groen van kleur, 'n boersch gewas,
maar slank en puntig als een wapen!
En, dat oorspronk'lijk slaapsteê was
voor bedelaars en haveloozen,
wordt, waar men 't bord ‘verboden’ las,
tot hooger levensdoel verkozen:
in een gazon, met 'n tuinman en bij rozen,
voelt het zich nu een deftig gras.

Voor Anne Jager

Tijdbeeld.

Onrust zweept mijn bloed,
Ik kan nergens aarden.
Zwerven zit mij in 't bloed:
Ik heb geen vaste waarden.

Velen zijn zóó op weg gegaan.
Wat heeft het gegeven?
Zij zijn in het land zonder zon en maan
Restloos achtergebleven.

Bezinning duurt niet het langst.
Ik word weer verder gedreven,
Om mijn haastigen angst
Jachtende uit te leven.

Acrobaat.

Zal hij van avond het eentonig spel
eensklaps verbreken en zich laten vallen
iets vóór den tijd, zoodat het luide schallen
van het applaus verstomt? hij dróómt het wel;

Maar ook van avond in de volle statie,
van zijn gespierde lijf, doet hij zijn plicht -
maar nu, nu aller oogen op hem zijn gericht?
hij-zelf voorkomt die drukkende sensatie:

Hij laat zich los en als een wervelwind
vliegt hij zijn jaren terug, en als een kinderbed
vangt hem de val in 't schuddend, trillend net,

en laat zich wiegen, wiegen als een kind.

Voor Margret

De regen valt....

De regen valt ritsel-zacht
ruischende, ruischende zacht
op het gras bij de vijverkom.

Waarom houd ik van dat zacht
gerucht méér dan van de kracht
van stormwind, of een schelle zon?

Wellicht door het sijp'lend weten
van een langzaam-aan vergeten
van een droom die licht begon?

De verloren zoon.

Hij vroeg: heeft mijn leven zin?
Hij vloekte het overluid.
Hij wilde de wenkende wereld in.
Hij vloog als een zwaluw uit.

Geluk? Het is ver, altijd ver.
Het geweten is dichterbij;
Het hart gelóóft in een ster,
Het maakt zich jubelend vrij.

Hij hoorde nóg het vermaan;
Het stootte zijn jonge hart wond.
Hij ving bij het eindpunt aan:
De wereld is werkelijk rond.

De voorzichtige.

Alles bleef zoo in omtrekken bevangen.
Hij zag niet het leven schuimen over den rand.
Hij wilde het leven in formules vangen:
Hij zag de wereld door de lens van het verstand.

Maar sinds hij aan het eind is aangeland,
Kan hij berouwvol naar zijn jeugd verlangen:
Leven is dáár, waar bloed wordt ópgebrand.
Nu blijft hij zwevend boven het leven hangen.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXLVIII.

Nooit wilde ik schijnen meer dan 'k ben.
Dies zijnslang diep-in eisch
'k Van andren, dat zij kalm erkennen, wat 'k staeg doe voor allen.
Maar stug bleef 'k, wen soms liên als op hun knieën gingen vallen
Voor wat 'k met kracht volbracht en forsch doorstond. Onnoozle Thijs

Die liet iets wijs zich maken lang, nooit bleek ik, neen, met zeis,
Die raakte, sloeg 'k dan fijntjes, want nooit wilde ik doen als malle,
Die gretig luistert en zich opwindt. En óók wist 'k te staan als palle
Onder het vaak herhaalde smalen van wie half slechts wijs

Trachtten mij te verdelgen. Doch ook nimmer hoog ging 'k brallen
Op wat 'k steeds vriendlijk denkend doen mocht achter hooge wallen
Mijns eignen wezens. Neen, niet stuw 'k omhoog mij met gekrijsch,

Een Dichter blijf 'k en Wijsgeer en geen vuist nu ga 'k meer ballen.
Inwendigst leef 'k steeds breed-wijs voelend in mijn hoog gepeis
En door 't vreemd feit, dat 'k mensch ben, liet 'k mij 't Aanzijn schaarsch vergallen

DCCCXLIX.

'k Was goedig steeds van aard: 'k gun elk het zijne, want diep voel
'k Dat we allen zijn hier eendre spoedig weer geweekne Schijnen
Die loopen langs de ons aangeleerde of eigne, diepre lijnen
Te midden van der wisselende menigte gewoel.

Zelf was 'k, van kind reeds, kalme doener, die als geest nooit koel
Als brooze knaap vond eigen denken, willen, daar de mijnen,
Die mij bevalen, telkens kort-af vele dingen zeî'n me,
Die 'k hoorde en volgde zonder te begrijpen. 's Levens boel,

Gebouwd op rad zich schikken, leek me allengs een raar dodeinen.
Dies hield 'k me aan eigen zoeken, vinden sinds de aleerste kleine
Bevroeding, die gewierd me uit 't Allerdiepst der Ziel. Mijn doel,

Waarvoor 'k hier, veelal-vreedge, kwam, is de innig-geestlijk-reine
Begrijping van al dingen en zóó, tusschen 't gekrioel,
't Dwaze, der velen, kreeg 'k mijn waarheên na veel binnenpijnen.

DCCCL.

'k Bleef van nature streng mijzelf de baas, sinds 'k, als fijn-zwakke
Zuigling geboren, geen geluid gaf en men dacht, dat 'k niet
Langer zou leven dan een uur. Als stil-gestuwde vliet
Van binnen-uit, zwaar dacht ik zwijgend, en een suffe, makke

Knaap scheen 'k dus aan zeer velen, zoodat vluchtig-gladde vlakken
Die lang reeds zich verloren, toen 'k heel jong was, 't lieve lied
Dat destijds traag me ontrees, dwaas hekelden, daar niemand ried
De Macht, die school daarachter als een breed-diep geestlijk-strakke

Wil, die, door heel mijn leven heen, bestuurt me. Och, 'k heb gewied,
Als stille Kracht, het rijmend zeuren, waar zich door verlakken
Liet de onbedrevene, even vlakke Massa, die zich pakken

Steeds liet door 't staeg-herhaalde, waar geen enkle zich aan stiet.
Och, 'k was toen vage knaap, wien 't diep-in wierd soms, of door 't riet
Woei hoog een windje, zich verliezend in gewelf van takken.

DCCCLI.

'k Wierd nooit verwaand: ik ben geen ijdle. Als vreedge knaap ik zat
Stilkens aan tafel, rustig hoorend steeds de scherpe steken
Die, tegenover mij gezeten, 't klein, vaag-oogig, bleeke
Vrouwtje, die 'k moeder waande, plots soms met een mat

Toonloos geluid omtrent mij losliet. Ik, de lange lat,
Die, heel den dag door, uit mijzelf geen enkel woord mocht spreken,
Bleef kijken in mijn boekjes met diep-sterke, schaarsch slechts weeke
Kindergedachten en mijn voorhoofd wierd dus gauw weer glad.

Wanneer 't droog weêr was, mocht ik uit en liep dan altijd rad.
'k Had schrale maar nooit slappe beenen en mijn oogen keken
Omhoog naar ieder mensch met rasschen blik. De meesten leken

Mij koel als de eigen liên, maar onbewust ik somtijds bad
Verwachtend, dat 'k dan meê zou mogen gaan. 'k Wil geenszins wreken
Me op Doôn, 'k schrijf van mijn jeugd slechts, lijk dees durend me is gebleken.

DCCCLII.

Als fijne brooze knaap soms zei 'k mij zwijgend: Bang voor dood
Ben 'k wel een beetje, maar wat zou 't? Want vroeg of laat verdwijnen
Moet alles op zijn beurt hier, lijk daar, ver omhoog, de lijnen
Der wolken langzaam-aan vervagen. Voor mijn leeftijd groot,

Bleek, schraal, onvroolijk, voel 'k wel menigmalen zwaar als lood
Mijn leden, maar energisch loop 'k toch urenlang, schoon pijnen
Der voeten doen mij knarsen. Alles tragisch voelend, dreinen
Blijf 'k van zwak kind reeds over niets ooit, schoon van zuigling bood

Mij 't leven niet veel prettigs en dus wende ik me om te schijnen
Naar buiten anders als ik diep-in voel me. Een harde noot
Van tijd tot tijd krijg 'k plots te kraken, maar niet weer 'k mij: snood,

Dom ik gevonden word wen 'k zeg iets. Och, mijn ziel blijft deinen
Sterk, wen 'k dat hoor, maar heel alleen, sta 'k recht soms plots, gansch rood
Door donkre Passie, die dan weer passief gaat breed verkwijnen.

DCCCLIII.

't Aleenge wat stil hoog mij hield sinds vroegsten kindertijd
Is 't vredig wijd energisch willen van mijn indiepst Wezen
Waarmede ik als standvastig geestlijk werker zonder vreezen
Die zelf bestuurt steeds 't eigne doen en laten, nooit wild-blijd

Maar evenmin wanhopig voel heel de Aarde en de Eeuwigheid
Diep in mijn hart en ziel stil woelen. Stervend-half gerezen
Maar thans nog jong, schoon oud in schijn, voel 'k ganschlijk mij genezen
Van alle vreemde Wanen, waar de arme Aarde zich mee vleit.

Ik was nooit aêrs als waar, puur-eerlijk en geen enklen spijt
Diep voel ik over iets wat 'k deed of schreef ooit. Denkend lezen
Bleef 'k durend wat de Geest gebiedt mij. Niet grof-stoer van pezen

En nooit nog ruw van mond klaag 'k slechts onhoorbaar wen ik lijd
't Verduurde stoïsch rampen, want meer psychisch ben 'k dan vleeschen
En 'k strijd voor Holland's Dichtkunst, totdat 'k eindlijk kalm verglijd.

DCCCLIV.

O, Vreê des Eeuwgen Zijn's, waarin bezwijken soms mijn Wezen
Wil weetloos-blijde, vrij van Tijd, want eindlooze eeuwen door
Gelaten zweven! Zóó reeds voelde als kind ik, toen 'k als Schoor
Al-eengen, had mijn versten wil en ik vaak plots te lezen

Probeerde in 't eenzaam Zelfje. En later bleef 'k ook zonder vreeze
Trouw streven, zielvol-klaar. Half-schertsend voel 'k thans, zeg 'k nu: Koor
Van Buitenaardschen soms vernam ik, wen 'k vaak zwart als Moor,
Heel domme, dwaze wierd geschilderd. Och, mijn Stille Kracht al thesen

Die wierden meegedeeld mij, vreemd toen vond. Dies durend lezen
Diep denken ging 'k tot op den dag van heden. Doch vaag spoor
Vond 'k zelden, waar mijn Geest op door moest gaan. Een vreemd soort Wezen

Nooit voelde ik mij, neen, dood-eenvoudig en gewoon, want 'k hoor
En weet diep-in vaak veel lijk Grieken, Indiërs, Chineezen,
Germanen deên en Galliërs, die zingen hoog-sonoor.

Een en ander naar aanleiding van Henrik Ibsen's Peer Gynt door Willem Kloos

(Henrik Ibsen. Peer Gynt. Een dramatisch gedicht. Vertaling van B.A. Meuleman. H. Prakke. Nijmegen, 1934.)

Toen ik nog een zestienjarige Hoogere-Burgerschool-jongen was en soms vijf of zes uren lang en gewoonlijk in mijn eentje, als ik vacantie had, mijn heil zocht op de groenende wegen en paden buiten Amsterdam en dan over allerlei dingetjes spontaan liep na te denken, o.a. over de op school geleerde grondstelling der chemie, in dien tijd, nl. dat alle stof was opgebouwd uit afmetingslooze vaste atoompjes, kwam ik op een mooien zomermiddag in mijzelf tot de mij in het eerste oogenblik sterk verrassende slotsom, dat wat geen afmetingen had, niet langer materiëel zou kunnen heeten. Immers wat geenerlei lengte, breedte en hoogte hoe klein dan ook, bezat, moest, zoo konkludeerde ik, heel iets anders zijn als stof. En de verdere stap was niet groot, om van die bevinding te komen tot de gedachte, dat zoowel ik zelf, als alle andere levende wezens en voorwerpen, ja het heele aanschouwbare en zich eindeloos wijd uitstrekkende Heelal om mij heen, als men alles diep-in overwoog, niets anders waren te noemen als een zonderlinge waan. Ja, dit was de logische slotsom, waartoe mijn destijds reeds altijd bezig blijvend geestlijk Binnenste wel op eens moest komen door wat ik uit den mond mijner leeraren in de schoolklas, Dr. van Hennekeler en Dr. Dibbits, over natuur- en scheikunde vernomen had. Ik was destijds een reeds uiterst-

gevoelige en dus voor alles ontvankelijke, maar dan fijn-diep nadenken gaande knaap en koel-nuchter redeneerde ik dus als volgt: Als die atomen geen wezenlijke ‘dingetjes’ kunnen heeten, want wat op zichzelf geen ruimte inneemt, kan niet gezegd worden te bestaan, dan zijn zij eigenlijk niets meer dan een Illusie. En wat zijn dan verder de ‘Krachten’, van welke ik eveneens heb geleerd, dat zij er wezenlijk zijn? Men stelt hen als werkende oorzaken voor wat onze oogen zien gebeuren, maar zij, dus die Krachten-zelve, die dat alles schijnen te doen, zijn in hun eigenlijkst wezen eveneens onbenaderbaar. Men ziet alleen wat er gebeurt en neemt dan daarvoor een oorzaak aan, maar die oorzaken blijven evenzeer een ‘puzzle’, waar men niet achter komen kan. Mijn, als hij niet hartstochtlijk door het een of ander werd geschokt, altijd kalm inwendig peinzende jongenskop werd op het oogenblik, dat zich dit enigma bewust aan mij ging maken, vreemd bewogen: ik merkte dat en bleef rustig-verbaasd een moment of wat stilstaan op den weg, schoon heel diep-in zacht-verschrikt. Maar daar ik gelukkig in mijzelf nooit een eindeloos over iets doorleuterende zeurpot ben geweest, zette ik toen maar mijn wandeltocht, na even de schouders over mijn ontdekking te hebben geschokt, weer vreedzaam voort en mijmerde stilkens: ‘Het innerlijk bestand van alle dingen schijnt heel iets anders te wezen als de meerderheid der menschen zich verbeeldt dat het is.’ Doch verder dacht ik er niet meer aan en repte er zelfs met geen woord over tegen mijn medescholieren. Want ik was nu in de 4e klas gekomen en had heel hard te zwoegen in sommige vakken, mechanica en boekhouden bv., die mij niets konden schelen en in welke ik dus zorgen moest, niet al te veel achterop te raken.

Doch een groot jaar later - ik zat toen vlak voor mijn eindexamen, maar bleef, tusschen mijn vervelend ploeteren daarvoor, toch altijd nog bezig om heel andersoortige boeken te lezen, werd ik gewaar uit mijn's toekomstigen professor's Bellaer Spruijt's ‘Geschiedenis van de Leer der aangeboren begrippen’, die ik bestudeeren wou, dat de Engelsche wijsgeer Berkeley ongeveer even zoo over het al- of niet-bestaan van alle dingen had gedacht, als ik nu zelf was moeten gaan doen. En ik ging dus wel eens met jongens-voortvarendheid denken: ‘Zou er misschien een filosoof in mij schuilen?’ Maar ik glimlachte daar dan dadelijk

om, want halfbewust ried ik en terecht: ‘Er schijnt veeleer iets in mij te steken van een literator en vooral van een poëet.’ Maar ik ben toch sedert dien nog altijd door van de wijsbegeerte blijven houden, inzonderheid van het metaphysische deel er van, en in verband daarmêe ben ik mij ook sterk blijven interesseeren voor de hoofdzaken van alle godsdienstige opvattingen en theorieën, die er op de wereld hebben bestaan of ook heden nog levend zijn gebleven (al blijf ik steeds, vóór al het andere, een ijverig-werkend literator) door het langzaam aan uitgebreide en allengskens meer en meer zich vervolledigende wijsgeerige en religieuse deel mijner bibliotheek. En zoo heb ik mij geleidelijk eenige notie's weten te verwerven, zij het dan maar heel algemeene, want ik wou steeds in de eerste plaats met het indiepste Deel mijner Psyche, dichter zijn en blijven, hoe het ongeveer met den aard der dingen is gesteld. En ook dus tot het zoo geheetene ‘Spiritisme’ heb ik mij langen tijd, want vele jaren, aangetrokken gevoeld, eenvoudig omdat ik mij altijd van nature voor alles wat geestelijk is of schijnen wil heb geïnteresseerd. Wat o.a. ook daaruit kan blijken, dat ik alle boeken, die ik las of lees, hetzij voor mijn pleizier of mijn onderrichting, eerst geheel tracht te doorgronden, vóórdat ik mij in mijzelf een meening erover waag te vormen, zoodat ik dit dan ook geregeld-door doen blijf met alle prozawerken en gedichten, die ik nu reeds sinds de stichting van De Nieuwe Gids nagenoeg onafgebroken heb gerecenseerd en beoordeelen blijf. Maar aan een persoonlijk, dus bewust ook nog na den Dood voortbestaan van het geestlijk deel mijns Wezens, hecht ik, nu ik nog wel precies dezelfde als vroeger ben gebleven, wat mijn innerlijkste Eigenheid betreft, maar alles van dit Aanzijn, voor zoover een mensch er bij kan, duidlijk-ziend heb leeren kennen, niet zoo bijzonder veel meer. Komt er nog iets voor mij na mijn afsterven, dan is het voor mij best: ik heb altijd behoorlijk geleefd en gehandeld, voor zoover één mensch daartoe bij machte is, al wond ik mij vroeger een paar malen wel eens wat te veel over iets op. En aan den andren kant, kan ik, eenmaal dood, niets meer beleven of gewaarworden, want heb ik weer terug te vloeien als een dan vermoedelijk nog onbewust voortwerkend deeltje van de groote hyperpsychische Onbewustheid of Bovenbewustheid of Alziel, waar al het hier Zijnde en Schijnende uit te voorschijn blijft komen, dan is het mij

natuurlijk óók goed: eeuwig durende hemelvreugde lijkt mij voor een in essentie psychisch Wezen evenmin wenschelijk als eeuwigdurende hellepijn dat wezen zou.

* * *

Dit zijn de gedachten die in mij rezen, nu ik Henrik Ibsen's Peer Gynt met de pijnlijkste zorg doorlas van a-z.

Levenslang ben ik zeer onvoldoende op de hoogte geweest van de Skandinavische literaturen: immers ik weet er volstrekt niet méér van dan talloos velen, die op wijs-doen willenden toon over anderman's werk hebben geschreven, en ook wel eens over de persoonlijkheden, waaruit die werken voortkwamen, wisten van de boeken en de geesten, waarover zij spraken in het publiek op een stelligen toon van gezag. En ik heb dan ook nooit in eene mijner recensie's, die ik nu reeds meer dan een halve eeuw lang te voorschijn weet te brengen, een toespeling op Ibsen gemaakt, of zelfs maar zijn naam genoemd. Als jonge man van even in de twintig, die toen reeds een sterke onbewuste neiging in zich ging voelen, om alle mogelijke dingen te kennen en te leeren begrijpen door stevig-breed voelende en intelligente studie, las ik ook het een en ander van Ibsen en dit natuurlijk, zooals ik dit ook heden moet doen, in het Duitsch. Maar daar ik mij destijds steeds intuitief bewust was, dat men uit haast geen enkele vertaling, ook niet uit de allerbeste die door een alles goed begrijpend, maar zelf niet in begaafdheid even hoogstaand buitenlander is gemaakt, den vreemden auteur volledig diep-in kan leeren kennen, omdat door zoo'n vaag-gevoelde vertaling een goed deel van de flaveur van het origineel verloren gaat, dacht ik somtijds onder het lezen, in mijzelf: Ja, ik weet nu wel, wat Ibsen wil te kennen geven, maar het raakt mij toch niet bijzonder, en dat zal komen doordat ik hem niet genieten kan in zijn eigen taal. En hij lijkt mij buitendien soms iets vreemds te hebben, iets ‘ick en weet niet wat’, waar ik nu, op mijn 22e jaar, nog niet geheel en al in weet door te dringen, zooals ik dat toch zeer zeker wèl weet te doen met de Fransche, Duitsche, Engelsche, Latijnsche en Grieksche auteurs, die ik lees. En dus na een paar stukken doorgekeken te hebben, dacht ik maar niet meer aan dien Noorschen auteur met zijn strakke en mij

hier en daar een beetje droog lijkende preciesheid en zijn mij soms wat zonderling voorkomend psychisch benul. Mijn altijd stil-hartstochtlijk voelende doch tegelijkertijd intellektueel-redeneerende Geest kon op sommige plaatsen slechts weinig touw vastknoopen aan wat deze schrijver te kennen geven wou.

Ja, ik legde Ibsen toen maar weer ter zijde. Want ik dacht: er valt in de zes talen, die ik geleerd heb, zoo'n reusachtige hoeveelheid nog niet door mij geproefde schoonheid te vinden voor de toekomst, dat ik mij niet nog meer wil gaan versnipperen door pogingen, vergeefsche misschien, te gaan doen om auteurs te apprecieeren wier eigene taal ik niet versta.

Mijn heele leven lang, dus ook toen, als jong student reeds, heb ik mij in geen enkel opzicht, 't zij geestlijk of maatschappelijk, willen aanstellen. Ik doe en geef mij in mijn schrijven, zoowel als in gezelschap, heelemaal zooals ik in uiterlijk-rustig schijnende oogenblikken ben. Het mij aangeboren vermogen tot zelf-discipline heeft mijn gepassioneerde binnenste Ziel altijd volkomen in orde gehouden, zooals dat bv. ook de antieke figuren in Plato's Dialogen te doen wisten, en op die manier alleen heb ik mij heen weten te worstelen, zonder lawaai of zelfophef, door dit niet gemakkelijke aardsche Bestaan, dat vroeger een kwelling voor mij was door de redelooze tegenwerking van bijna allen, maar nu eindelijk schijnt gekregen te hebben een natuurlijk nooit suf want ledig, neen een harmonisch-rustig verloop, zooals ik van uit mijn diepste psychische geaardheid daar altijd naar heb gehaakt Menschlijkerwijs gesproken behoef ik de mooglijkheid geenszins uitgesloten te achten, dat ik nog zeer vele jaren geestlijk-frisch dus telkens nieuw en lichamelijk-gezond zal kunnen blijven, want zoo iets kwam vele malen in mijn vaderlijke familie voor, en ik zal dus - of is dit te kinderlijk-naief gevoeld? - de nog verre en onzekere toekomst des Doods tegemoet kunnen blijven gaan, totdat ik hier niets meer te doen vind en dus gaarne bezwijk.

Ik ben van nature een heel gewoon en eenvoudig mensch, die zich, zooals dat herhaaldelijk is gebleken in mijn heusch niet langs een leien dakje gegaan zijnd leven, zich waar dat onvermijdelijk werd, tevreden wist te houden met het allersimpelste en schraalste omdat mijn geest, die altijd van binnen uit is blijven werken, en mij geregeld-door heeft willen steunen, steeds het belangrijkste voor

mij is en blijft en geenszins mijn lichaam, zoodat dit laatste nog gezond en als-jong omhoog is kunnen blijven staan, nu een niet onbelangrijk deel mijner tijdgenooten, lijflijk en soms ook geestlijk zwak geworden, helaas of gelukkig, hoe zal ik het uitdrukken? voor altijd is teruggeweken naar het Eeuwige, waar alles uit te voorschijn rijst en op zijn tijd weer in verdwijnt.

* * *

Door B.A. Meuleman's zeer leesbare (voor het eerst geheel complete) en naar het mij voor wil komen eenvoudig en exakt dus letterlijk en precies op het papier gebrachte vertaling van Ibsen's suggestief stuk, die mij volkomen in staat stelde om den geest van dien allerbijzondersten en echten, dus groot te noemen auteur in mijzelf te voelen en te overwegen, is ook mijn eigen geest in staat geworden, om zich zelf weer beter te leeren doorzien. Want al is mijn allerinnerlijkst Zielszijn natuurlijk heel anders als, ja schijnt mijn lichter en sneller bewogene Natuur eer het tegenovergestelde van de zijne, toch voel ik mij daarin met hem overeenstemmen, dat ik mij heelemaal van zelf naar buiten gewoonlijk een beetje vriendlijk-strak gedraag, wat, als ik in mijn jeugd, met de mij aangeborene intuitie en met behulp van mijn persoonlijke ervaring andere menschen volkomen had leeren kennen, want psychisch-voelend doorgronden, mij wel eens tot heftig-lijkend gezang of een een beetje scherp-doend karakteriseeren drong, dat nu wel in essentie juist is gebleken, maar van een nog niet genoeg gebreidelde hartstochtlijkheid was, waarmee men in het koelgemoedelijke Holland dier dagen niet al te best saamstemmen kon. Maar al ben ik vroeger in het lyrische deel van mijn geschriften wel eens een enkelen keer heftig opgevlogen, evenals mij dit, maar nog schaarscher, in het alledaagsche leven wel eens gebeuren kon, van zwakheid van zenuwen, dus ongedurigheid heb ik in geen enkele periode mijns levens ooit of te immer last gehad, zelfs niet in de allerzwaarste omstandigheden die mij een poos lang berokkend zijn geworden door lieden, die waarschijnlijk reeds inwendig aan het aftakelen waren en dus niet goed begrepen meer wat zij deden. En waarom ik dit nu plots te berde breng, zooals mijn geest het mij voorzegt? Och, eenvoudig om begrijpelijk

te maken voor andren, zoowel als voor mijzelf, hoe het komt, dat ik, de in schijn slechts, geheel en al persoonlijke lyrische zanger en mijmeraar, sympathie kan voelen voor Ibsen, nu ik woord voor woord deze uitnemende vertaling las.

Ik bewonderde onder het genieten ervan de rustige inwendige ironie, die nooit over de schreef gaat van zijn kijk op de menschen en dus ook op het heele leven, zooals deze telkens weer in dit tooneelspel te voelen valt voor ieder die rijp genoeg is geworden, om zelf den wezenlijken aard van het menschenbestaan te doorzien, zoodat hij er eindelijk terecht toe komen ging om het Aarde-bestaan te beschouwen als een vrijwel verward door elkander heen geslingerde voortzwiering van menschen, onder welke men hier en daar wel een pracht-exemplaar vermag aan te treffen, dat staan blijft op de voeten, op de sterke voeten zijner eigene grondelooze Psyche, en daardoor de andren vermag te leeren en te leiden, maar die, nl. die voortzwierende massa, overigens niet anders is als een weinig-wetende en soms als haar dit bevolen wordt, kwaad-gezind-worden kunnende Massa zooals men dat in de geschiedenis der menschheid, die reeds tienduizenden jaren aan den gang is, zoo vaak gebeuren zag. Oorlogen zijn grove en bovendien onnoozele gebeuringen, want bij het een of andere voordeel, dat zij de eene helft der strijdvoerenden kunnen brengen, geven zij zelfs dier overwinnende partij menigmaal nog veel meer verlies dan winst. Doch de bewindhebbers gaan maar door en de volken gaan maar door met al andren te decimeeren. En geen zedeleer of godsdienst, ja, zelfs geen wetboek verandert daar iets aan.

En waarom ik dit alles hier zeg plots? Het hier bedoelde drama van Ibsen heeft het over heel andere gebeuringen, maar daar hij ons op zich prettig lezen latende wijze het leven, het wezenlijke leven laat zien, kwam ik er van zelf toe met mijn gelukkig nog altijd diep-in levend geblevenen, schoon naar buiten vredigen geest, om over het heele leven te denken, en dit natuurlijk over het leven zooals ik dit zelf reeds sinds mijn kinderjaren heb leeren kennen, als iets niet wezenlijk bestaands, omdat hetgeen men zelf er van bijwoont, geleidelijk overgaat in iets anders, dat óók weer eenmaal verdwijnt.

Het leven der menschengeslachten, van het eene op het andere, is eigenlijk niets meer dan een fantasmagorie en dit is geen lyrisch

fantasma van Willem Kloos, neen, het is de zuivere indruk in mij achtergelaten door Ibsen's levensvolle Kunst.

Hij schildert ons hier een geheel van tooneelen, die allen met elkaar een drama vormen, maar toch zoo dat geen van allen op zichzelf iets heel bijzonders schijnt zooals dit laatste bv. wèl het geval is, of wel eens zijn kan tenminste met de tooneelen der oud-Grieksche drama's, of met die van de uit de verte haast even voortreflijk in elkander gezette treurspelen der zeventiende en achttiende-eeuwsche Fransche en Hollandsche dramatiek. Ibsen gaat vlugger van het eene op het andere over en dus ging het mij soms schijnen, als ik hem las, of hij door de radheid van zijn dramatisch beweeg eenige overeenkomst bezat met de spelen der Duitsche romantici Arnim, Brentano en Fouqué, al houdt Ibsen zich veel strenger aan de wezenlijke realiteit dus aan datgene wat inderdaad gebeuren kunnen zou.

Maar door alle tooneelen bij hem heen, voelt men toch onwillekeurig want zonder dat hij er met nadrukkelijke woorden op zinspeelt, den duisteren want mystieken Achtergrond spelen des heelen Aanzijn's waar de geesten der besten en hoogsten van het menschengeslacht steeds vol van zijn geweest, dus dien zij onbewust voelen en weergeven in hun Kunst.

Dit laatste element vooral geeft suggestieve kracht aan Ibsen's werk, en het houdt mij vast met een zonderlinge macht, en wel, omdat ik zelf als kind reeds, zonder dat ik het toen definiëeren kon, dien Grond van al het Aanschouwelijke en van mijn kleine Eigente begon gewaar te worden soms, en later als allengskens opgegroeide jongen hem, met mijn voelen en denken, ook achter alle andere dingen te vinden zocht, eveneens onverwacht eensklaps dus volkomen-spontaan. De beteekenis van dat Allerdiepste van alles heeft Ibsen zoomin als eenige andere levende persoonlijkheid vermogen te doorgronden, maar nu ik met mijn flinke want gelukkig van zelf nog steeds groeien blijvende hersens nog rustig-diep voelend omhoog vermag te blijven staan, denk ik verst-in alles peilend met mijn Wil en mijn Rede: zoomin als voor de ontelbaar-velen, die er naar zochten sinds de vroegste tijden tot heden, en die dan menigmaal met hun onderzoekend denken tot bewondrenswaardige resultaten kwamen, valt het subtiele Raadsel van Ruimte en Werking en Tijd door mijzelf te ontcijferen en het beste, wat ik

dus doen kan, is om vredig, want harmonisch met mijzelf en allen, zooals ik daar altijd spontaan naar streefde, voort te gaan met mijn psychisch levenswerk, dat gelukkig, voor mij zoowel als voor de andren, resultaten had en hebben blijft.

Ik meen te ruiken dat eene soortgelijke houding tegenover alle dingen van het Aanzijn ook in Ibsen-zelf heeft bestaan. En daarom houd ik van dezen ernstigen individueel Persoonlijke, die zijn eigen dieper Zielsgezicht op alle dingen had, en dit als Achtergrond en Rugsteun van al zijn werken doet voelen, evenals mijn hyperpersoonlijk psychisch halfbewust Achterleven zich geldend maakt in de verzen en de rationeele beschouwingen, die, nu mijn uiterlijke omstandigheden minder moeilijk zijn geworden, overvloediger uit mij te voorschijn komen dan dit vroeger het geval kon zijn.

* * *

Ik geloof niet dat deze hoogst belangrijke want vaak interessant treffende Noorsche schrijver ooit een lievelingsauteur van mij zou kunnen worden. Ik ben van nature, dus ook in mijn omgang met anderen, veel meer psychisch gemoedelijk mijmerend, want alleen waar het door de omstandigheden niet anders kon, soms wel eens scherp-puntig stekend met de dan als van staal wordende kracht van mijn geest geweest, dan Ibsen dit was, die lijk dit hem, den dramaticus, paste, blijkbaar begon met alles koel te observeeren en dan zijn konklusies uit wat hij gezien had, trok. Wat voor Ibsen het eerste begin was, waarop hij dan met zijn temperament, dat natuurlijk heel anders was als het mijne, scherp doorging, was de verstandelijke ontleding der karakters waartoe ik zelf pas in een veel later stadium der kennismaking met anderen kom. Ja, bij mij is het altijd heel anders gegaan. Zoodra ik een mensch voor de eerste maal ontmoet, met wie of wien ik verder iets te maken kan krijgen, blijf ik mij natuurlijkerwijs heel gewoon voelen, zonder dat ik iets bijzonders in mij bespeur, totdat haar of zijn oogen heel toevallig de mijne een oogwenk lang ontmoeten en ik dan iets volstrekt onverschillig blijvends in mij merken ga, dan wel een lichte mate van aangetrokken of afgestooten worden in mij bemerk. Maar door een allereerst aankijken liet ik mij nooit

in de war brengen: ik hield er alleen een vage, visionnaire sensatie van over, en denk daar dan, als ik weer alleen ben, over na met mijn psychisch Inwezen, dat nu eens sterk-aktief werkend en dan weer zich terugtrekken schijnend, toch altijd mijn heele leven door, na oproep door mijn rustigen meer uiterlijken Wil op voldoende wijze te mijner beschikking heeft gestaan. Mijn Binnengeest vergeet nooit oogen, die hij slechts een paar malen rustig-aandachtig heeft aangezien, maar maakt daaruit geen konklusie's, neen, hij wacht eenvoudig de daden af die later uit dien mensch te voorschijn kwamen, en langzamerhand is mijn Bewustzijn gewaar geworden, dat de eerste psychische sensatie, die zij in mij wekten, de eenig-juiste heeten kan. En evenals mij dit altijd met oogen is gegaan, gaat het mij ook met letterkundige werken. Als ik er een lees van een mij tot dusver niet of slechts van hooren zeggen bekend geworden auteur, weet ik met mijn geestlijke want uit alles bewust te maken trachtende psyche, hoe ik, die altijd zuiver-intuitief voelend en dan op objektieve wijze maar eveneens spontaan mediteerend geleefd heb, tegenover zoo'n auteur mij verhoud, en hoe mijn intellektueele eindslotsom dus over hem te luiden heeft.

En als zoodanig zeg ik hier, natuurlijk niet om Ibsen beter te doen verstaan, want door andren is er al genoeg over hem geschreven met waardeerend begrijpen, neen, maar om den nooit verwaand-doenden Willem Kloos, over wien reeds sinds zijn twintigste jaar de radikaalste nonsens als bij emmers vol is uitgegoten door velen, te laten zien als iemand, die alle mogelijke soorten van literatuur onbevangen weet te waardeeren. Ibsen is een wereld-auteur die als alle groote schrijvers geheel en al objektief-persoonlijk weet te wezen, dus die zich niet volkomen laat invoegen in een der algemeene stroomingen waar een tijdje de menschheid in haar geheel als een stroohalm op voortdrijft, totdat er in een verder geslacht, door een heel andersoortige suggestie aangegrepen, het geheel der Westersche beschaafde menschheid die als een chaos doet, weer een andere geul van geestlijke meeningen invaart, die door dwaze waners gegraven werd.

Ibsen daarentegen is een voorname, een hooge, koele ziel geweest, die zeer vele dingen diep-in zien liet, zooals zij waarlijk zijn.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

De grootste romans der toekomst. Zullen zij door mannen of door vrouwen worden geschreven?

Het bekende, goed letterkundige Engelsche weekblad *Everyman* heeft deze belangrijke vraag opgeworpen.

Tot dusver werden de wereldberoemdste, alom bekende romans der literatuur in het algemeen door mannen geschreven. Bovendien waren de grandiooste schilderijen, beeldhouwwerken, symphonieën het werk van mannen. Ook in bouwkunst, wetenschap, wijsbegeerte hebben mannen de grootste prestaties geleverd. Dit is een waarheid, welke niet kan worden ontkend.

Als heden ten dage een jonge man zich nederzet, om aan een roman te beginnen, mag hij er zich bewust van zijn, dat achter hem zich een lange reeks beroemde voorgangers uitstrekt, die het leven en de menschen uitbeelden met wonderbare en onvergankelijke kracht. De ontwerpers van bijvoorbeeld de Odyssee en de Ilias en de Beowulf-sagen mogen in feitelijkheid onbekend zijn, - het staat toch vast, dat het *mannen* moeten zijn geweest (n'en déplaise de excentrieke fantast Samuel Butler, die in werkelijken ernst beweerde, dat zich achter den naam Homerus een *vrouw* verborg). Maar wanneer we komen tot de wèl-gesigneerde meesterstukken, die van alle tijden zijn, tot Boccaccio's Decamerone en Cervantes' Don Quixote, tot Rabelais en Swift, tot Sterne en Fielding en Defoe's Robinson Crusoe, - dan blijken de schrijvers onveranderlijk allen mannen te zijn.

En later nog, toen de roman zijn plaats veroverd had als een stellig kunstgenre, vinden wij: Balzac, Stendhal, Victor Hugo, Zola, Walter Scott en Dickens en Thackeray, Tolstoï, Knut

Hamsum en d'Annunzio, Unanumo en Pirandello, (en hoevele anderen!) en naast deze grooten kunnen, hoe verdienstelijk ook, George Sand en George Eliot, de Brontë's, madame de Staël en Selma Lagerlöf zich niet hun evenknieën wanen.

Dus mag de jongeman-van-heden er trotsch op zijn het bewustzijn te hebben, dat wát kan worden bereikt in de romankunst, door mannen is bereikt. Ja, *bereikt,* al werd hun slagen ook lang door de grootste inspanning en de ontzettendste moeilijkheden belemmerd. Denk aan Dickens, hoe die zich opworstelde van schoensmeer-werk-jongetje tot den bewoner van Gad's Hill, aan Walter Scott, hoe deze met bijna onoverkomelijke schulden te kampen had, aan Joseph Conrad, reeds van middelbare jaren, toen hij zijn zeemanschap er aan gaf, en ging schrijven in een taal, die oorspronkelijk de zijne niet was, aan Knut Hamsum, de Nobelprijs-winnaar en grootgrondbezitter, die eenmaal honger liep te lijden in de straten van Christiania....

Maar! één voorrecht hebben de mannen altijd gehad, en dit was: dat zij er altijd voor mochten uitkomen, schrijvers te zijn! dat zij niet als Jane Austen haastig hun manuscripten in een lade moesten weg-stoppen als zij de deur hoorden kraken, of op een hoekje van de etenstafel moesten schrijven als mevrouw Gaskell of Harriet Beecher Stowe!

Als een jongeman de behoefte en den drang in zich voelt, schrijver te worden, dan mag hij aan die neiging gevolg geven, zonder dat hem van alle kanten wordt toegeroepen: ‘En je echtgenoot! en je kinderen! en je huishouden! en je maatschappelijke plichten! en je bloedverwanten! Gauw terug naar de plaats, waar je krachtens je vrouwelijk geslacht op behoort! Een vrije werkkamer? Kan je begrijpen! dat is natuurlijk alleen voor den man weg-gelegd. Stilte in huis? ontzien van je werk? geregelde arbeidsuren? onzin, hoor, dat is alleen noodig voor den werkenden *man.*

Vergeet nog bovendien niet, dat de geheele wereld èn nog de bovenwereld en de onderwereld, open staan voor den mannelijken auteur. De geheele aarde is zijn studieveld. Hij kan de zeeën bevaren als Kapitein Marryat, Pierre Loti, of zooals ten onzent Slauerhoff, hij kan het leven der ‘onterfden’ bestudeeren in kroegen en mijnwerken en beruchte buurten, hij kan zoowel het society-leven als dat van het ‘bas peuple’ onderzoeken, hij kan desgewenscht,

heele nachten over de straten zwerven; interessante personen volgen, afspraken maken met onbekenden, niets houdt hem terug, niets menschelijks behoeft hem vreemd te blijven. De vrouw daarentegen is in alle opzichten gehandicapt, - zij mag nóg zoo vrijgevochten en kloek en volhardend wezen als zij wil: de mogelijkheden, die vlak binnen het bereik van den man liggen, bestaan voor haar niet! Al deze voorrechten en gemakkelijkheden, die den man zijn taak zoozeer verlichten, moet de vrouw maar, zoo goed zij kan, zien te vervangen door intuïtie en psychologisch instinct. En als wij dit alles bedenken, moeten wij toch de grootste bewondering hebben voor wat de vrouw met haar geringe hulpkrachten in de wereldliteratuur heeft gepresteerd! Zij, die niet als de man, alle faciliteiten van zijn sexe geniet, die niet als hij het bohème- of arbeidersleven meemaken kan, die geen cowboy kan worden in de far West, of zijn vocatie kan volgen en Indianen-ruiter worden in een circus, of kabeljauwvisscher aan de kust van Newfoundland, - die niet kan experimenteeren en onderzoeken, die zich niet vrij in het 'feindliche Leben' kan storten, maar meestal het slechts uit de verte kan gadeslaan, zoodat zij het 'ware' leven niet zou kunnen leeren kennen, ware zij niet begiftigd met een onbewuste menschenkennis en een krachtig devinatievermogen.

De schrijver heeft uit de oneindige variëteit der omstandigheden slechts te kiezen. Niets behoeft hem verborgen te blijven, geen levensgeheim blijft hem ongeopenbaard, geen deur wordt onherroepelijk voor hem gesloten. Bezit hij tijd, talent en volharding, dan kan hij, door den bestaanden staat van zaken, dus *omdat hij man is,* bereiken wat hij wil. De gelegenheden worden hem geboden, aan hèm er het goede en nuttige gebruik van te maken. De man kan zijn honger naar kennis, zijn hartstocht voor weten-wat-er-te-weten-valt, zijn nieuwsgierigheid, ten volle en overal bevredigen; de vrouw moet *raden* en *combineeren,* en *veronderstellen* en *fantaseeren,* - en moeten wij daarom niet schrijfsters ten hoogste achten, als zij zoo *levenswaar* schrijven als Emily Brontë in 'Wuthering Heights', als Charlotte Brontë in Villette, en met zooveel menschenkennis het wereldsche bestaan uitbeelden als mevrouw Bosboom-Toussaint deed in haar romans?....

De bekende publicist Richard Aldington zegt de volgende ware woorden:

‘Laat ons de feiten goed onder de oogen zien. Historisch is het juist, dat vrouwen tot dusverre nog geen wereldbefaamde romans hebben geschreven. Maar.... laten we niet vergeten, dat zij in vele gevallen den man de inspiratie hebben gegeven, en hem vaak in staat hebben gesteld, door alle materieele hinderpalen voor hem uit den weg te ruimen, zijn genie te ontwikkelen. Ik ben er van overtuigd, dat er geen enkele reden bestaat, waarom vrouwen, niet even goed als mannen artistiek scheppend zouden kunnen zijn, - indien de gelegenheid voor hen even gunstig was als voor den man.

‘.... If I'd been forced from childhood to listen with exaggerated deference to the opinions of the opposite sex; if the only career open to me had been marriage or some underpaid routine job, if I'd had to spent years in being pregnant, rearing children and looking after a house and a man, I don't think I'd have written much. I should'nt have had the energy.’

* * *

Evenwel, de tijden veranderen en een betere toekomst voor de vrouw is op komst of reeds voor de vrouw verkregen. In Nederland is de huwelijkswetgeving gewijzigd, de vrouw heeft kiesrecht, en alle maatschappelijke betrekkingen staan voor haar open. Mussolini heeft zijn verbod, dat vrouwen niet aan de Hoogescholen mochten studeeren, ingetrokken; het nieuwe régime in Spanje heeft bereids aan de vrouw het stemrecht toegestaan. De horizon zet zich uit voor de vrouw, zij kan zich met meer vrijheid en comfort in de wereld bewegen, en een persoonlijk onderzoek instellen naar wat vroeger geheim voor haar bleef. Reeds sinds geruimen tijd moet men zich wel eens afvragen: werd dit boek door een man of een vrouw geschreven? Toen Jane Eyre verscheen, werd ‘Currer Bell’ algemeen door de critiek voor een man gehouden, en toen hier te lande Hartstocht door Jeanne Reyneke van Stuwe het licht zag, vroegen de recensenten: ‘Staat er Jean of staat er Jeanne?’.... En Richard Aldington brengt geestig een toekomst-vrees aan den dag, als hij zegt:

‘Let us hope the day will not arrive when the woman literary editor says to the women reviewer: Go easy with that novel, - it is only a man's.’

Een feit is het, dat de roman, in den vorm, zooals wij dien thans kennen, gecreëerd werd door een vrouw, namelijk door Madame de Lafayette met haar *Princesse de Clèves*. (Bij de W.B. uitgegeven in de voortreffelijke vertaling van Hélène Swarth.) De roman in brieven heerschte oppermachtig, en mad. de Staël, Wolff en Deken, Choderlos de Laclos, Richardson, enz., enz. vierden hoogtij. Madame de Lafayette waagde het, vóór al dezen, te schrijven over mannen en vrouwen, zooals zij zijn, en over de dingen, die hun interesseeren; zij bestudeerde de karakters naar de natuur, in hun onderlinge verhoudingen.

George Sand was de eerste vrouw met mannelijke schrijfsters-allure. Bewonderenswaardig was de manier, waarop zij opstond bij het aanbreken van den dag, een oude kamerjapon omsloeg, de kachel aanmaakte, de kamers aan kant bracht, Musset en de andere kinderen hun ontbijt gaf, en zich dan nederzette om het levensonderhoud voor het gezin te verdienen.

Het zal heden ten dage niemand meer in het hoofd komen, om een roman van een vrouw een lageren critiek-standaard aan te leggen dan een boek van een man. De roman schijnt de vrouw overigens het best te liggen. Zelden verdiept een vrouw zich in de philosophie of schrijft zij epische poëzie of historie; ook schijnt zij niet uit te munten als tooneelschrijfsters, of als satirische auteurs. In lyrische poëzie munten zij soms uit, ook als schrijfsters van essay, maar de literaire vorm van roman en novelle lijkt hun wel het beste af te gaan. De vrouw ziet evenzeer het fijnere detail als de groote lijn; zij is zeer subtiel in karakterstudie, en heeft een goed oog voor de verhouding tusschen de figuren, die zij uitbeeldt en hun milieu. En daarom prefereeren vele lezers romans van vrouwen boven die, welke door mannen geschreven zijn. Dit is waarschijnlijk ook de reden, dat de romans van vrouwen hier te lande zulk een ontzaglijken bloei beleven. Op elken schrijver kan iedereen direct de namen van minstens tien schrijfsters noemen. En of dezen gelezen worden? Er zijn er die vijftien drukken van één enkel boek beleven, er zijn er, van wie in drie weken tijds reeds een derde druk verschijnt! een succes, zooals ons van geen enkelen Hollandschen schrijver is bekend en dat concurreeren kan met de beste buitenlandsche successen!.... ja, nog véél meer zeggend is, daar Holland een zoo miniem klein taalgebied heeft. Er zijn vrouwelijke auteurs, van wie één werk in

honderdduizend exemplaren werd verkocht, er zijn schrijfsters, over wie de uitgever brieven van blijdschap krijgt, wanneer er weer een werk van haar wordt aangekondigd. En het verschijnsel vertoont zich niet alleen in Nederland, maar ook in andere Europeesche landen, vooral in Engeland, waar Virginia Woolf, Rosamond Lehmann, Margaret Kennedy, Willa Cather, ongekende, maar zéér zeker verdiende triomfen vieren. (Eén der mooiste boeken, door een moderne vrouw geschreven is *Dusty answer* van Rosamond Lehmann; hiervan kan men zeggen, dat het 'onuitsprekelijke' in woorden is gebracht.) En moeten wij nog wijzen op de *vogue* van Vicki Baum, wat waarlijk niet alleen een 'succès de scandale' mag worden genoemd, zooals sommigen durven beweren. Zelfs haar meest bekende boek: *Menschen im Hotel* is geen sensatie-roman; daarvoor is de psychologie te juist, en hebben haast alle personen een veel te tragischen kant. *Helene Wilfuer, Hell in Frauensee,* en vooral *Zwischenfall in Lohwinckel* zijn hier en daar prachtig van stemming en van intrinsiek karakterologisch inzicht. En *Feme?* de roman van een vogelvrijverklaarden jongen, die een politieken moord heeft begaan? Geen enkele man zou zich behoeven te schamen, dit sterke, knappe boek met zijn naam te onderteekenen!

De beste romans van vrouwen, - de beste romans van mannen verschillen in wezen niet zoo hemelsbreed. En hoe komt dit?

Het komt hierdoor:

De geniale geest Coleridge vertelde ons, dat schrijftalent, zoowel *mannelijk* als *vrouwelijk* is en moet zijn, met andere woorden: zoowel alle mannelijke als vrouwelijke elementen en qualiteiten behoort te bezitten. (En Virginia Woolf herhaalde deze uitspraak in *A room of one's own.*) En met onfeilbaar inzicht zeide het dichtergenie Dr. Boutens, dat de dichter honderd percent man en honderd percent vrouw moet zijn, - niet de helft vrouw en de andere helft man, neen! maar een complete man en een complete vrouw te zamen in eeen onvergelijkelijk en onverbrekelijk verband. Is dat niet prachtig en volkomen en schitterend juist?....

En daarom: zal er mettertijd onzes inziens niet meer naar worden gevraagd, of een boek door een man of een vrouw is geschreven, mits het werk beantwoordt aan de eischen, die men aan een goeden roman stellen mag.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Pessimisme helpt niet. Pessimisme is de ontkenning van alles. Optimisme alleen houdt ons staande in den ons aan grijnzenden en op ons aan rennenden storm. Maar ook niets meer. Strompelend trachten de volken, geleid door veelal radelooze regeeringen, zich voort te bewegen, maar de dreiging van in een chaos te verzinken, bezit bij elken nieuwen zonsopgang een schreefje dichterbij. Niettemin, al dreigen oorlog en onvermijdelijk daarop volgende ondergang der tegenwoordige wereld, ondergang voor allen, àllen ter wereld, de zon zal, als dit gebeurt, toch opnieuw opgaan. Opnieuw zullen jonge menschen elkaar liefhebben en kinderen verwekken. Alleen optimisme houdt ons staande.

Wèl bezitten alle groote volken, op gevaar af hun steeds in getal groeiende paupers tot honger, wanhoop en opstand te drijven, geld genoeg om milliarden schats aan voortdurend gevaarlijker en geraffineerder vernielingstuig te besteden, maar geen volk heeft daarbij geld genoeg, althans nu nog niet, om een oorlog te beginnen en vol te houden, wetende dat de overwinning het deel is van volk of bond van volken, die het laatste millioen bezit.

Toch, wie kan het oog sluiten voor de gevaren, welke aan alle kanten op ons aandringen? Door het internationale kapitalisme, in het bijzonder door de daarop steunende industrie van gevechtsmiddelen, wordt het oorlogsvuur door heel de wereld aangeblazen. Zooals de Amsterdamsche kooplieden der zeventiende en achttiende eeuw, toen heel het zeevarend Europa had strijd te voeren tegen de Algerijnsche zeeroovers, wier gevaar, ook voor de opvarenden, Christenen door hen gevangen tot slavernij gedoemd, door de

regeeringen tegen contant geld moest worden afgekocht, scheepsbenoodigdheden en ammunitie leverden aan deze vijanden van hun zeevarend volk, zoo leveren de wapenfabrieken, in het bijzonder in het tegenwoordige Frankrijk, oorlogstuig aan alle kanten, aan alle strijdvoerenden, alle opstandelingen. Daar is slechts één middel tegen ter verhindering: deze industrie moet beheerd worden door de verantwoordelijke overheid. Maar daar willen de regeeringen niet aan en dit duidt bedenkelijk veel op het feit, dat zij, ook in dit opzicht, allerminst zijn te vertrouwen. Immers zelf van die groote en machtige industrie, welke de dagbladpers beheerscht, afhankelijk. Wat er sinds geruimen tijd gaande is tusschen de twee Zuid-Amerikaansche republieken Bolivia en Paraguay werpt een somber licht op de tegenwerking, welke de Volkenbond moet dulden van de internationale kapitalisten, die voortdurend aan deze twee dolle vechters wapenen leveren. Zij kunnen zelf geen buks in elkaar zetten, maar ieder hunner is voorzien van het modernste geschut. Nota bene: zij zijn leden van den Volkenbond. Het is waar, dat zij hun jaarlijksche contributie niet betalen, althans daarin ten achter zijn, maar, op crediet wel is waar, ontvangen zij uit Europa en Noord-Amerika zooveel oorlogstuig als zij wenschen.

Er is over dezen voor alle volken beschamenden toestand thans door een onpartijdige Volkenbondscommissie een rapport uitgebracht, dat besluit met den raad, dat het eenige en zelfs voor de hand liggende middel om dit Zuid-Amerikaansche schandaal te doen eindigen, is om aan de twee dolle oorlogvoerenden den toevoer van oorlogsmateriaal af te snijden, en dit lijkt gemakkelijk genoeg. Maar de fabricage van oorlogsmiddelen - en wat kan men daarvoor al niet gebruiken? Er zal een tijd komen, dat men kanonnen maakt van afgetrapte schoenen - dit leveren, desnoods smokkelen van oorlogstuig is zoo winstgevend, dat de regeeringen, zoolang zij niet den moed hebben om aan eigen landgenooten-wapenfabrikanten en aandeelhouders der fabrieken, den voor allen noodlottigen pas af te snijden, er machteloos tegenover staan, zelf medeplichtig dus aan het gedoogde misbruik.

Groot-Brittannië maakt zich op dit oogenblik ongerust over de weldra van Duitschlands ‘Nazi’-regeering te verwachten bewapening in de lucht: bommenwerpende en gifgas verspreidende vlieg-

tuigen, welke uit Duitschland binnen enkele uren Londen zouden kunnen bereiken, over ons land. Wij zouden vrijwel machteloos zijn dit te beletten. Maar het is nu gebleken, dat een particuliere Engelsche firma voor vliegtuigmotoren aan de Duitsche regeering van het oogenblik de modernste motoren levert, welke het Duitsche vliegtuig in enkele uren van Berlijn naar Londen doet snellen. Wat den oorlog tusschen Bolivia en Paraguay betreft: in 1932 leverde een Britsche firma aan Bolivia zes 'tanks', ongeveer 100 mitrailleuses en twee millioen patronen en, om de ellendige grap nog tragischer te maken, tevens zestien millioen patronen aan Paraguay. Dan een algemeen embargo leggen op allen wapenuitvoer en -invoer aan de twee strijdenden? En vergeet men dan den nog veel winstgevender smokkelhandel? Wat is het gevolg geweest van het goed bedoelde maar dwaas bedachte drankverbod in de Vereenigde Staten? Dat de groote steden er in de macht zijn gekomen van benden niets ontziende bandieten, aan wier bedreiging, ofschoon deze thans andere, nog afschuwelijker vormen heeft aangenomen, de regeering nog steeds geen eind heeft kunnen maken. Maar zooals de Britsche staatsman Eden het dezer dagen in de openbare raadszitting van den Volkenbond opmerkte, er zijn regeeringen, welke niet in staat zijn dezen wapenuitvoer tegen te gaan. Waarom niet? Mag men vragen. Kunnen zij er niet toe besluiten de verantwoordelijkheid van de fabricage op zich te nemen en de particuliere fabrieken te sluiten? Tot een 'embargo' zullen de regeeringen waarschijnlijk besluiten, doch wat winnen zij met dit lapmiddel? Het eenige is, dat de twee Zuid-Amerikaansche vechtjassen de middelen, waardoor zij hun tot razernij opgezwiepte menigten elkaar doen uitmoorden en daarmee voor langen tijd eigen welvaart vernietigen, wat duurder hebben te betalen. En waarom, waarvoor strijden die twee dààr? De Volkenbond erkent zelf, dat 'de laagheid van dezen bij uitstek wreeden oorlog duidelijk wordt, wanneer men bedenkt, dat het daarbij in de laatste instantie gaat om de tegenstrijdige belangen van vreemde kapitalisten, die verschillende voornamelijk petroleumconcessies bezitten in het bestreden gebied van den 'Gran Chaco'. Het is op zich-zelf reeds een bemoedigend feit, dat dit van die plaats zoo openlijk en onomwonden wordt gezegd.

Er is nog iets wat bemoedigt. Het feit, dat de volken, de

volken-zèlf, niet hun regeeringen in haar overleggingen en handelingen gehinderd door het noodlottig en op zijn ondergang uitloopende economisch systeem, dat de wereld beheerscht, zich voortdurend duidelijker en geestdriftiger uitspreken tegen oorlog in het algemeen, waar ook en door welke volken ook. Lafaard of dwaas hìj of zìj, die, hun land en volk aangevallen, zich tegen hun verdediging uitspreekt en t'huis blijft. Zelfs al is het waar, dat de volken vooraf door een langzame ophitsing in de pers worden misleid. In een belangrijke studie-conferentie van den 'Vrouwenbond voor Vrede en Vrijheid', kort geleden in Den Haag bijeengekomen, werd o.a. gesproken over de noodzakelijkheid en de mogelijkheid van bescherming der burgerlijke bevolking tegen gevaren uit de lucht bij oorlog. Is het inderdaad mogelijk, dat de menschheid der twintigste eeuw er toe zou kunnen komen om vrouwen, kinderen, grijsaards, ja ook weerbare mannen te doemen tot ontzettenden dood of lichaamslijden, welke hun uit de lucht onverwachts overvalt? Het schijnt waarlijk mogelijk. Althans men acht het algemeen niet ònmogelijk. Een dame uit Washington, mistress Laura Puffer Morgan, bekende en geëerde figuur in de vredesbeweging te Genève, vroeg of 'Holland' niet het initiatief zou kunnen nemen tot overleg om de oorlogsgevaren, welke alle volken bedreigen, ook in dit afschuwelijk opzicht, dat speciaal voor ons land en volk schijnt uitgedacht om beiden te vernietigen, tot een redelijk plan te herleiden. De Nederlandsche regeering zal zooveel initiatief nemen als waarover zij denkt eenige weldadige kans van welslagen te bezitten. Maar initiatief nemen in den blinde leit tot niets. Hoe zou zij bijvoorbeeld eenig initiatief kunnen nemen op het gevaarlijke strijdpunt tusschen Frankrijk en Duitschland zoo dicht bij onze grenzen: in het Saargebied? Hoè in de Japansche bedreiging, welke den politieken horizon verduistert van Noord-Amerika en het koloniënbezittende Europa?

Op dit oogenblik, en nog voor vele maanden is de strijdvraag in het Saargebied voor opnieuw een oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland, zij 't niet voor de onmiddellijke toekomst, en daarbij voor heel West-Europa, Nederland allerminst uitgesloten, zoo pijnlijk, zoo somber, dat men zich afvraagt hoe het mogelijk is, dat daaruit geen onmiddellijke oorlogsnoodzakelijkheid zal voortspruiten? Wij zagen het reeds, dat de regeering van Adolf

Hitler en zijn gevaarlijke paladijnen Göring en Göbbels, bezig is van het noodlottige ‘Tractaat van Versailles’, bedenksel van door oorlogshaat verduisterde hersenen, een ‘vodje papier’ te maken. Maar Duitschland bezit in zijn minister van Buitenlandsche Zaken een staatsman, die doet denken, dat ‘the milk of human kindness’ nog niet gehel uit het tegenwoordig Duitschland is weggevloeid. Natuurlijk verdedigt ook hij de thans in zijn land geformeerde ‘defensieve’ - hum! hum! - bewapening. In geniale bewapening is het Duitsche volk sinds lang de meester van alle anderen. ‘Onze hand blijft uitgestoken en het komt slechts op het besluit der andere regeeringen aan om haar aan te vatten’, zoo eindigde minister Von Neurath een toespraak. Wie, buiten Frankrijk, zal ontkennen, dat sedert '19 aan het Duitsche volk onrecht is geschied? Dat veel van wat in de laatste jaren in Duitschland is gebeurd en voortgaat te gebeuren te wijten is aan Frankrijk en andere volken? Het Duitsche is sinds twee eeuwen een wonderlijke vermenging van hatelijke en beminnelijke, van absoluut-verwerpelijke en bewonderenswaardige geesteseigenschappen. Het bezit mannen - en vrouwen - die er hoog geëerd worden en navolgers vinden, die elders in gestichten voor zenuwlijders zouden worden afgezonderd. Zijn strijd tegen de Joden, zelfs dezulken, die sinds eeuwen recht hebben het Duitsche vaderland als het hunne te beschouwen, strijd, waardoor onlangs zelfs een kleinzoon van von Bismarck uit den Duitschen adel is gestooten, omdat het gebleken is, dat zijn grootmoeder van moederskant niet tot de ‘Arische’ afstamming behoorde, d.w.z. - o, vreeselijk! - van Israëlietische afkomst was, doet denken aan algemeene verdwazing. Een anti-Joodsch blaadje, ‘Der Stürmer’, haalde zelfs onlangs opnieuw het eeuwenoude bakersprookje op, en verdedigde het, dat de Joden bij hun Paaschfeest het bloed van onschuldige Christenkindertjes plengen. Dit ellendig geschrijf werd in het Duitschland van minister Göbbels geduld. Het blaadje is eerst nu verboden, nadat het tijd heeft gehad zijn vergift in de Duitsche hersenen door te spuiten. Verboden niet uit respect voor de geestelijke beteekenis van het Duitsche volk of om den indruk, dien het op de vijandige gezindheid der andere volken maakte, doch, zoogenaamd, omdat het oneerbiedig was voor het Christelijk Avondmaal. Zou men niet denken, dat men in Duitschland terug-

keert tot de middeleeuwen met hun Jodenvervolgingen en hun heksenprocessen, hun brandstapels - reeds in Duitsche straten tegen boeken ontstoken - en hun flagellanten? Neen, het Duitsche volk, zoo het dit ooit is geweest - o, geest van Goethe, Schiller, Lessing, vergeef het mij - is niet sympathiek. Madame De Staël zou heden niet meer een bewonderend boek kunnen schrijven over 'L'Allemagne'.

Maar de schuld daarvan ligt toch voor een groot deel aan genen kant van de Duitsche grenzen, aan den anderen oever van den Rijn, die niet meer de 'Duitsche Rijn' kan genoemd worden. 'Het Saargebied is Duitsch', riep minister Göbbels uit in een opzienbarende rede, onlangs gehouden te Zweibrücken, dus dicht aan de tegenwoordige Fransche grenzen, vlak bij het Saargebied, zoodat zij daar gemakkelijk kon worden gehoord door de radio.

Het is nauwelijks twijfelachtig hoe de uitslag zal zijn van de stemming, welke het volgend jaar in dat gebied moet worden gehouden over de vraag of de Saarbevolking ook voortaan geregeerd wil worden onder oppertoezien van den Volkenbond of terugkeeren onder Duitsch nationaal verband, onder de gezegende 'ijzeren vuist' van de tegenwoordige regeerders. Dat zij voor aansluiting bij Frankrijk zou opteeren is uitgesloten. 'Drie-en-negentig ten honderd der bevolking zijn Duitschers', zei minister Göbbels. Ongetwijfeld. Maar er verblijft daar een groot getal Joden en een nog grooter getal sociaal-democraten. Deze groepen hebben niets op met de zegeningen der toekomstige aansluiting bij het 'Dritte Reich'. Het is zelfs mogelijk, dat zij, nu reeds heimelijk of openlijk bedreigd, gevaar zullen loopen, niet alleen in hun onroerend bezit, maar zelfs in hun persoonlijke veiligheid, zoodra de stemming ten gunste van Duitschland uitvalt. Reeds nu wordt er dus beraadslaagd hoe deze menschen dan voor weerwraak te vrijwaren? Het eenige middel lijkt, dat er tusschen den uitslag dier stemming en de definitieve overgaaf aan Duitschland bijvoorbeeld een half jaar verstrijkt, waarin deze bedreigden hun leven en goed misschien elders in veiligheid kunnen brengen. Een moeilijke taak voor den Volkenbond om de aanstaande stemming te regelen. In Frankrijk koestert men een 'hopelooze hoop', dat de bevolking de voorkeur zal geven aan den bestaanden toestand. Temeer wijl zij ook bewerkt wordt door de in het Saargebied nog

onbedreigde sociaal-democratie, welker woordvoerder te Genève beslist ontkent, dat, als de uitslag duidelijk pro-Duitsch blijkt, dit een gevaarlijk twistpunt minder zal zijn tusschen de twee groote oevernaties van den Rijn. Integendeel, beweerde hij, de verwezenlijking van den Duitschen wensch om het Saargebied terug te winnen zou slechts de springplank zijn voor steeds verdergaande eischen met betrekking tot Elzas-Lotharingen en andere gebieden, waar groote deelen der bevolking Duitsch of van Duitsche afstamming zijn.

Eigenlijk hangt een groot deel van het vredesbehoud af van de vraag of Groot-Brittannië zijn 'splendid isolation' van eertijds ook met het oog op de pas gevaarlijk opgekomen toestanden zal willen en kunnen handhaven, en die niet door een vooraf te sluiten verbond met Frankrijk wil opgeven? Er is aan de overzijde van de Noordzee een beweging opkomende tegen zulk een zich afzijdig houden tot het laatste oogenblik. Men heeft in 1914 gezien wat daarvan het gevolg is. Misschien had de oorlog voorkomen kunnen worden, indien onze buurman, zoo machtig op zee, maar toen toch nog bang genoeg voor de sterke Duitsche vloot, zich wat eêr op oorlog te land had geoefend. De geruststelling was: 'we shall muddle through' - 'wij zullen er ons wel doorheen modderen' - en het Engelsche volk heeft dit gedaan, op ten slotte toch bewonderenswaardige wijs. Maar wat had al niet gered kunnen worden, wanneer het het niet op dit 'er doorheen modderen' had laten aankomen. Engeland, wordt aan den overkant volmondig erkend, kan niet, kan nooit dulden, dat Duitsche legers zich vestigen in Frankrijk, België of in ons land, maar voor de 'Dominions' is dit allerminst bindend. Er is voor Engeland, vooral met het oog op zijn koloniën, ook het Japansche gevaar en daarvoor heeft het zich te verstaan met Noord-Amerika. 'Engeland', schreef onlangs de bekende Amerikaansche publicist H.R. Knickerbocker, die een rondreis maakte door Europa om er alle voor een volgenden oorlog belangrijke staatslieden te spreken over de toestanden van het oogenblik, 'Engeland houdt den sleutel in de hand van den volgenden Europeeschen oorlog.' Indien deze conclusie zijner artikelenreeks juist is, en zij lijkt juist, dan is dit een bemoediging te meer. Want Groot-Brittannië is een natie van 'gentlemen', al heeft onze landgenoot Renier in zijn geestig boekje, getiteld 'The English,

are they human'? gevraagd of zij wel tot het menschelijk geslacht behoorden? Laat hen engelen zijn, laat hen demonen van fatsoen zijn, zij zijn 'gentlemen', en in Europa zullen zij geen oorlog meer veroorzaken.

Maar Japan? Het duldt zelfs niet meer, dat Europa aan China financieelen steun verleent: China, dat nog lid is van den Volkenbond, terwijl Japan er uit weg geloopen is. Hiermee daagt het Europa, maar ook de Vereenigde Staten uit en het is weinig waarschijnlijk, dat beiden zich veel aan het Niponsche protest gelegen zullen laten liggen, al maakt Moskou er zich ongerust over. Doch van daaruit zal aan China wel geen financieele steun worden verstrekt.

Voor het oogenblik is het van meer belang, dat in het sinds lang ziedende Bulgarije eindelijk het parlementaire stelsel is afgeschaft. Het had in die landen nooit moeten worden nagevolgd, en dat het dit wèl werd, bewijst een keer te meer, dat regeerders en andere volkenleiders dikwijls volkomen buiten de geestelijke atmosfeer staan van hun eigen volk. Koning Boris heeft met zijn bekwaamste militairen onverwachts een dictatuur ingesteld, en dit is en blijft een gevaarlijk experiment. Maar met en door de Marxistische democratie is geen volk duurzaam te regeeren. Dit beginnen zelfs de leiders onzer sociaal-democraten in te zien, al erkennen zij het niet openlijk. Niemand behoeft slechts voor een oogenblik te vreezen, dat in ons goede land, voor ons bedachtzaam en redelijk volk de dictatuur als in Duitschland, Italië, nu ook Bulgarije, het democratische parlement zal vervangen. Maar dat dit ook ten onzent de oorzaak is geweest van corruptie kan niemand ontkennen. Ook in Nederland, welks volk zich sinds eeuwen aan vrijere toestanden had aangepast, heeft men ruim een eeuw geleden het Engelsche parlementaire stelsel nagevolgd, en slechts voor ons is deze navolging een volslagen succes gebleken. Doch de vervloekte oorlog heeft veel stuk gestooten. Het Marxisme is op dit oogenblik niet meer het gevaar. Al heeft het de hoofden van den 'kleinen man', ook door de gevolgen van den oorlog, tot het kookpunt verhit. Het is zijn bandelooze zoon, het Communisme.

Bibliographie.

G. van Nes-Uilkens. *Eerwaarde.* - Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.

'Goede wijn behoeft geen krans', en zoo behoeven ook de boeken van mevr. van Nes-Uilkens geen nadere aanbeveling. Wie in een klein landje als Nederland vijftiende drukken beleeft, blijkt in den smaak te vallen van een zeer groot publiek. En een wonder is dit niet. Als men de boeken leest van deze auteur, dan treft ons in de eerste plaats haar *menschelijkheid.* Mevrouw van Nes doet nooit moeite literaire allures aan te nemen, zij schrijft '*frisch von der Leber weg*'; zij beeldt de karakters, zooals zij ze waarschijnlijk in haar omgeving heeft waargenomen; zij heeft een warm hart, een kloek verstand, het laatste zonder nuchterheid, het eerste gespecerijd door een schalkschen humor, die soms nog verdiept tot een fijn langs den neus gezegde ironie. Al deze elementen tezamen: levenswijsheid, menschenkennis, een goede opmerkingsgave, een gezellige stijl, een natuurlijke toon, gevoeligheid, door de rede getemperd, een 'gezond' verstand, versoepeld door sentiment, zijn de gewenschte, ja, noodige ingrediënten om een goed boek te schrijven, mits ze, - en mevrouw van Nes verstaat die kunst! - tot een harmonisch geheel zijn aaneen-gevoegd.

Eerwaarde is de eenvoudige levensroman van slechts twee personen: een dominee op een kleine standplaats en een jong meisje, dat hij beschermt en opvoedt, bij zich in huis neemt, - waarover de achterklap het noodige heeft te zeggen. Laster! wie kan zich daarvoor behoeden? Ik hoorde eens een oude dienstbode zeggen: 'Een mensch, die niet beschonden wil worden, moet niet geboren worden.' Deze berustend-hopelooze uitspraak zou aan de menschheid doen vertwijfelen.... bij de dieren (n'en déplaise het

geestige sprookje van Andersen over het kippeveertje) komt *deze* vorm van verscheurende vernietigingszucht tenminste niet voor! De laster, - hoe verschrikkelijk het ook is, deze woorden in gelaten resignatie uit te spreken, is onuitroeibaar, omdat de allereerste uiting er van bijna nooit is op te sporen. 'Il faut se résoudre à payer toute sa vie quelque tribut à la calomnie..' zegt Voltaire.

Enfin, de Eerwaarde van mevrouw van Nes is sterk genoeg om te breken met het onaangename verleden en een nieuwe toekomst te zoeken, - èn om zich ook een blijvende plaats te verzekeren in den kring van het lezerspubliek.

Willy Corsari. *Wiek's Wonderkind.* - Hollandia Drukkerij, Baarn.

Willy Corsari bezit een wonderbaarlijk boeiend talent. Haar nieuwe jongedamesroman is er een van het soort, waarvan ik, als ik zoo gelukkig was geweest hem ter lecture te ontvangen als meisje, - spijt zou hebben gehad, dat hij 'uit' was! En al is dit boek ook lang, ik vermoed, dat zeer vele zeventien-, achttienjarigen het volkomen eens zullen zijn met deze opinie.

Aan Willy Corsari is nog een andere bizondere gave eigen: zij weet maat te houden, en daardoor maken haar boeken altijd een harmonischen indruk. Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat schrijfsters van meisjesboeken zich uitputten in grollen en grappen, dat er op alle bladzijden wordt geginnegapt en gegierd, - totdat het bereikte effect het tegenovergestelde is van wat de schrijfster beoogde, en de lezeres beu wordt en de geforceerde komiekheid onuitstaanbaar vervelend gaat vinden. Willy Corsari daarentegen weet haar aardigheden met smaak te kiezen, en het bas-comique genre is niet het hare, zij brengt iets beters in practijk, namelijk *humor*; humor, die verwant is aan geestigheid, aan realiteit en aan ernst.

Wiek's Wonderkind is een alleraangenaamst leesbaar boek. De trouvaille is kostelijk en origineel. De creatie 'Wiek' wordt in dezelfde lijn, als in het vorige boek *Wiek wint* verder ontwikkeld, en nieuwe karakters worden op zeer gelukkige wijze gedeployeerd.

Willy Corsari heeft goed in de wereld rond-gekeken, en de psyche van het moderne jonge meisje voelt zij uitstekend aan. Op

werkelijkheidsgetrouwe wijze beeldt zij de verschillende milieu's uit, en hoezeer men ook bijna den glimlach ziet, waarmede Willy Corsari aan haar schrijftafel zit, haar relaas is nergens *overdone* en, hoe grappig zij de dingen ook soms voorstelt, zij maakt toch nergens een opzettelijke charge van: zij blijft steeds menschelijk en natuurlijk. Ongetwijfeld zal ook *Wiek's Wonderkind* (niet een kind van Wiek zelf, zooals men onwillekeurig denken zou, maar een muzikaal genie'tje, door Wiek opgedoken uit een *slum*) een prettige gast in menig meisjeskamer zijn, en wordt dit boek een *desideratum* op vele verlanglijstjes van jeugdige lezeressen!....

H.M. Szekely-Lulofs. *De andere wereld.* - Mtsch. Elsevier, Amsterdam.

Ziehier een nieuw boek van mevr. Szekely, dat haar vorige boeken, (die ik niet las, want die wij niet ter recensie kregen) in ‘vogue’ overtreft, want waarvan de uitgever adverteert, dat er in drie weken tijds drie drukken noodig waren. *Lieb' Vaterland magst ruhig sein....* zoolang naar een roman in Holland zoo'n ‘buitenlandsche’ vraag bestaat, behoeven wij nog niet te wanhopen over het gebrek aan leeslust bij ons publiek, waarover in den laatsten tijd zoo hevig wordt geklaagd.

De roman *De andere wereld* is zeer omvangrijk, en hier wil ik even wijzen op een zeer eigenaardig verschijnsel, zooals zich dat tegenwoordig voordoet. In onzen gehaasten, gejaagden tijd, waar zelfs de spreekwoordelijke ‘stoom’ niet snel genoeg meer is, waar het: tempo! tempo! weerklinkt als met de onophoudelijke slagen van een tamtam, hebben boeken van ontzaglijken omvang juist succes. Wij zien dit bij Ina Boudier's *De klop op de deur,* bij A.M. de Jong's *Merijntje Gijzen,* bij Louis Ferdinand Céline *Voyage au bout de la nuit,* bij Albert Helman's *Waarom niet,* - en nog anderen. Is het een onwillekeurige reactie van het publiek, om stelling te nemen tegen den onmeedoogenden tijdstroom, die ons dreigt mee te sleuren in den chaos van zijn niets-ontziende vaart? Wie zal het zeggen? Een antwoord weet waarschijnlijk niemand en we hebben dit verschijnsel dus eenvoudig als een feit te aanvaarden.

Naar dit boek te oordeelen, bezit Mevr. Szekely een aangeboren

schrijfsterstalent. Het schrijven kost haar niet de minste of geringste moeite, en vandaar dan ook haar breedvoerigheid, waardoor ons niet het kleinste detail, het eenvoudigste gesprek, de onbeduidendste beschrijving blijft bespaard. Hoe eindeloos lang is bijvoorbeeld de reis van Pieter naar Indië! Toch, doordat zij aangenaam leesbaar schrijft, verveelt de auteur ons niet, al had zij best wat beknopter kunnen zijn.

Mevr. Szekely brengt ons veel interessants; zij vertelt ons van dingen en toestanden, van handelwijzen en inzichten, waarvan we geen flauw idee hadden, omdat ze inderdaad plaats grijpen in ‘een andere wereld’. Zij is uitnemend op de hoogte en heeft zich voortreffelijk gedocumenteerd. Maar brengt zij ons ook iets nieuws? een nieuw genre van roman, een nieuwe psychologie, een nieuwe stelmanier, waardoor zij b.v. het recht zou hebben om te beweren, dat zij ‘mevrouw Boudier-Bakker niet meer lezen kan’? Staat zij zóóver van Ina Boudier-Bakker af als in de schilderkunst b.v. Rafaël Sanzio van Constant Permeke, of als in de muziek Mendelssohn van Arnold Schönberg?....

Eerlijk gezegd, - neen! Het boek *De andere wereld* van mevr. Szekely zou óók wel door een ander auteur geschreven kunnen zijn, die dezelfde levensondervindingen en menschenkennis had opgedaan. Mevr. Szekely, - ik zei het al - schrijft goed, maar niet beter dan tientallen andere schrijfsters. Haar grootste succes is dan, meen ik, ook meer toe te schrijven aan den aard harer onderwerpen, dan aan de omstandigheid, dat zij, in haar stijl, in haar beeldend vermogen, in haar individueele originaliteit, iets totaal ongekends zou zijn, en iets nog nooit bestaan hebbends aan ons brengen zou.

Hoe het zij, ik herhaal, waarmee ik begon, mevr. Szekely-Lulofs bezit een aangeboren schrijftalent. *De andere wereld* is als roman gedecideerd te lang, maar toch bezit hij voldoende, zoodat men hem nooit verveeld uit de hand legt. Dat mevr. S. ook in het beknoptere genre uitmunten kan, toonde zij in een schets, die ik eens in Elsevier's Maandschrift van haar las; een kostelijk verhaal over een paar eenden, vol van humoristische observatie. Een weinig ‘Beschränkung’ zij deze schrijfster aanbevolen, en het publiek zal haar nóg dankbaarder zijn.

Marie Schmitz. *Als een bloem in den wind.* - W.B., Amsterdam.

Deze roman, in zijn ontroerenden eenvoud, had al zeer mijn sympathie gewonnen, toen hij als feuilleton verscheen in Mork's Magazijn. En nu, hem achter elkander nog eens overlezende, bevalt en boeit hij mij nog beter en meer. Er is een fijne, zachte weemoed in dit stille, rustige verhaal, die is als een 'lonesome October'. als de 'skies are ashen and sober and the leaves are withering and sere' (Poe). Het is weer een heel ander boek dan het mooie *Aan het overzetveer,* maar vele lezers zullen er nóg meer van houden. De lectuur van dit sobere, beschaafde levensverhaal met als middelpunt de uitstekend gebeelde figuur van Carla, zij iedereen aanbevolen. De W.B. annonceert, dat zij bij de aankondiging van een nieuw boek van Marie Schmitz brieven van blijdschap krijgt, en ik kan dit volkomen begrijpen. *De andere wereld* is een roman in majeur, vol beweging en kleur, maar er zijn ook velen, die het gedempte mineur verkiezen, en dezen zullen in *Als een bloem in den wind* stellig hun gading vinden.

Josine Reuling. *Intermezzo.* - Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

Mogen de beide profielen op den omslag (bandontwerp van P.A.H. Hofman) u misschien even onthutsen, lezers, geef niet aan uw momenteele verbazing toe, en open het boek in vertrouwen. Want het is 'gewoner' en 'echter' en 'natuurlijker' dan de buitenissige teekening u zou doen verwachten. Gelukkig! Ernst en Bep zijn menschen van vleesch en bloed, en geen abstracte omlijningen zonder inhoud.

Ik heb van dit boek genoten. Het is zoo levendig, zoo frisch, zoo jong. Het tintelt en gloeit. En als wij het uit hebben, voelen we ons, als hadden we al deze, zoo gaaf en ten voeten uit geteekende personen intiem gekend. Josine Reuling heeft een origineel, een 'sprudelnd' talent; zij werd al direct opgemerkt bij haar eerste boek, geschreven uit het binnenste van het kind; haar tweede, over het doove meisje, de zieke zangeres en het dochtertje was ook zeer leesbaar, maar dit derde werk 'pakt' meer, en lijkt mij ook veel beter gecomponeerd.

Josine Reuling heeft iets van het spontane, zeer gevoelige, fijn humoristische van Henriëtte Mooy. Eigenaardig om dit te constateeren bij twee schrijfsters, die elkaar waarschijnlijk niet kennen, maar die in denzelfden tijd leven en daarvan denzelfden invloed hebben ondergaan, en er eenigszins op gelijke wijze op reageeren.

Josine Reuling heeft het nog altijd geldende voorschrift: Bilde, Künstler, rede nicht, goed begrepen en toegepast. Zij redeneert niet, houdt geen langdradige, vervelende beschouwingen. Zij 'beeldt'. Maar zij doet dit zóó, dat wij de handelende personen volkomen physisch èn psychisch leeren kennen. En we zeggen niet: Zijn er zoo? maar: Zoo zijn er. Mannen als Ernst, vrouwen als Bep. Die conflicten beleven en elkaar niet verstaan, of al te goed verstaan. Egoïsme en edelmoedigheid. Of geen edelmoedigheid, en enkel maar liefde, een groote, groote liefde?....

* * *

Nog even twee aardige boeken voor de jeugd gesignaleerd: Ems van Soest, *Het bergkoninginnetje,* en N. v.d. Hoeven, *Om den voetbal,* beiden Gebr. Kluitman, Alkmaar. Kloek en keurig uitgegeven, zooals we dat van deze firma gewend zijn, trekken deze boeken al direct uiterlijk de aandacht, maar ook de inhoud mag er wezen. De voetbal-roman, aardig geïllustreerd door Jan Lutz, zal het hart stelen van alle beoefenaren van dit spel, dat boven alle andere spelen het hart van sportief Nederland schijnt te hebben gevonden. De intrige is nieuw en aardig gevonden.

Ems van Soest begint zich een vaste plaats in de meisjeswereld te veroveren. *Het Bergkoninginnetje* speelt in Indië, een omgeving die altijd interessant is voor de Hollandsche 'thuis-zitters'. Het verhaal is boeiend, en de verschillende meisjesfiguren zijn uitstekend getypeerd. De platen van Anni v.d. Ruit zijn levendig, natuurlijk en van een aantrekkelijke jeugd.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Ontvangen herdrukken, vertalingen, brochures, bloemlezingen, woordenboeken, enz.

W. Esch. Taal en moraal. - W.B., Amsterdam.
Dr. J. Schrijver, De noodtoestand der gerechtelijke schrift-expertise. - Kosmos, Amsterdam.
Jaarbericht v.h. voor-Aziatisch Egyptisch Gezelschap Ex Oriente Lux. - Brill, Leiden.
Ludwig Lewisohn. Stephen Scott. - N.V. Johan Mulder's Uitg. Mij., Gouda.
J.D. Reiman Jr. De Staatsindee. - Uitg, Humfeld's Financier, 's-Gravenhage.
Else Moegelin. De geboorte onder het kruis. Vert. *J. Frevel.* - Van Gorcum, Assen.
W.C. Posthumus Meyes. De Fransche Buitenlandsche Politiek sedert 1919. Tjeenk Willink, Haarlem.
A.M. Vaz Dias en *W.G. v.d. Tak.* De firma Benito Y. Gabriel de Spinoza. - Brill, Leiden.
Dr. R. Goris. De strijd over Bali en de zending. - Drukkerij Plantijn, Batavia. Minerva.
Leo Landuyt. Economise Theorie. - 'Millennium', Venlo.
E. Smedes. Amsterdam contra Moskou, Rome, Potsdam. - L.J. Veen, A'dam.
Dr. G. Sevenster. De Liefdeprediking in Evangelie en Humanisme. - Van Gorcum, Assen.
Het Stoïcijnsch religieus humanisme als grondslag van een Europeesche. vredeswacht. - L.J. Veen, Amsterdam.
Dr. Colijn's Kamerrede. - De Standaard, Amsterdam.
Naoshi Tokoenaga. Straat zonder zon. Vert. *Ed. Coenraads.* - W.B. A'dam.
L. Dorsman en *J. v.d. Klei.* Dierenvreugd en Leed. - J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Het ruischende woud. 3e en 4e deeltje door *J. v.d. Klei* en *J.B. Ubink.* - Wolters, Groningen-Den Haag.
Prof. Dr. L.H.K. Bleeker. De kleine Profeten, Joël, Obadja, Jona, Micha. J.B. Wolters, Groningen-Den Haag.
Konst Kavafis. Verzen. Uit het N. Grieksch door *G.H. Blanken,* Alkmaar.
Fr. Mauriac. De loop van het lot. Vert. *J.C. Bloem.* - W.B., Amsterdam.
Iwan Boenin. Mitja's liefde. - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
L.F. Céline. Reis naar het eind van den nacht. Vert. *J.A. Sandfort.* Inl. *Prof. Dr. P Valkhoff.* - Mulder & Co., Amsterdam.
Sjur Lothe. Het schip en de twee vrouwen. Vert. *Mevr. Basenau-Goemans.* - J.M. Meulenhoff, Amsterdam.
A.I. Woinowa. Valsche edelsteenen. Vert. *P. v.d. Valk.* Uitg. Schuyt te Velsen.
Augusta de Wit. God's goochelaartjes, 2e dr. E. Querido. Amsterdam.
Open brief aan en antwoord van Minister Slotemaker de Bruïne. Moesstraat, Groningen.
Jaarverslag Oranje Nassau Museum. W.P. van Stockum, Den Haag.
Jan ten Hove. Sommige bijbelgeheimen onthuld. J.E.B. Niekerk, Den Haag.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 49. Deel 2]

Boerenpsalm door Felix Timmermans.

Ik ben maar een gestompten, armen boer en al heb ik veel miserie gehad, toch is het boerenleven het schoonste leven dat er bestaat. Ik wil nog met geenen koning verwisselen.

God ik dank U dat gij van mij een boer hebt gemaakt!

Ginder in die hut ben ik geboren. Wij waren met vijftien open bekken, en al kregen we soms meer kletsen dan eten. 't was toch een jeugdigen tijd en we wierden kerels lijk boomen.

Een groot huishouden is een lust.

Ik houd van een trossel kinderen. Een goeden boom moet veel vruchten geven.

Aan mijn wijf heb ik ook nooit een kindeken geweigerd. Kweken is onzen roep. Kinderen zoowel als savoien. Dan weet ge voor wat ge leeft en voor wie ge werkt. Onze Pee en ons Meken zijn er ook niet van gestorven. Als ze tachtig jaar was, was ze nog recht lijk een panlat, en droeg ze fluitend een zak pattatten de schelft op. Onze Pee was krom gewerkt lijk een vraagteeken. Toen ze hem kistten zat hij of wel recht in zijn kist of staken zijn beenen in de lucht. Ze hebben hem moeten kraken, ten minste ik heb hem gekraakt. De anderen hadden schrik. Ehwel, de Mejonkvrouw van 't kasteel waar wij van huurden, kwam hem dikwijls vragen om hovenier bij haar te worden. Weinig werk, goede pree, en een deel in de winst van 't fruit.

- Schet, zei hij, nen boer moet nen boer blijven, anders verstopt de gang van de wereld.

Daarom kon hij zoo duvelen en chagrijnig zijn, omdat er van ons allemaal maar éénen goesting had om van den boerenstiel te blijven.

Ik heb broers en zusters in Antwerpen en Brussel, twee zitten er in Amerika, eenen in 't Fransch, een zot te Geel, dat kan in

de beste families overkomen, en eenen is broeder bij de blootevoetpaters van Dendermonde. Die ziet ge enkel als ze in zijn klooster centen noodig hebben.

Daarom zei onze Pee altijd tegen mij: onze wortel. Ik bleef. Ik kon het veld niet verlaten. Dat is zoo een genie. Het veld trekt u aan. Ge houdt ervan en ge weet niet waarom.

Want als ge 't fijn nagaat, Mijnheer pastoor heeft gelijk als hij zegt dat het veld een soort van vijand is, een reus zegt hij, die ons dag in dag uit tegenwerkt.

Ge moet er begord met lijf en ziel tegen ingaan. Hebt gij al nagegaan wat er moet gedaan worden om brood op uw tafel te krijgen?

Ploegen, mesten, eggen, zaaien, oogsten, dorschen, malen en bakken. En als Onzen Lieven Heer er dan nog niet tusschenkomt met op tijd een dres water en een klad zon, en als ge de Heiligen niet omkoopt met een bougie, voor de slekken, de pieren, donder en bliksem, dan is al uw zweet nog in een verkeerd gat geloopen. Maar als ge dan van den nieuwen oogst den boterham, die ge met uw eigen krachten uit den grond hebt gesleurd in uw vierkantige pooten hebt, en ge kunt daar uw tanden inzetten en ge ziet swenst een heele tafel rond vol eters, dan is 't of den Baas van hierboven zijn hand op uw schouders legt, en stillekens in uw oor fezelt: 't Is heel goed Wortel, merci!

Neen, het veld is in mijn gedacht geen reus, maar een reuzin, zoo'n heel groot wijf waar 't eind aan verloren is. Haar gezicht is de lucht. Ze verlokt u. Ge loopt over haar lijf, ge kruipt over haar lijf. Natuurlijk ze werkt u tegen lijk alle wijven. Dat is 't goed er van. Ge fleemt en ge floddert haar. Ge geeft niet op en dan wordt ze mild en gedienstig, en ze geeft, ze geeft, daar is geen tegenhouden aan.

Een boer moet ook een goed wijf in 't bed hebben, maar ze mag er niet blijven inliggen. Ze moet boteren, de menschen en de beesten eten geven, meewerken, de handen van haar lijf, tot er niets dan ellebogen overschieten. Ik heb veel meiskens gekend, ik was een klepper in mijnen tijd, ik heb er voor velen gevochten, meer uit lust van te vechten dan om de meiskens. Ik wachtte naar de goede en de goede zijn raar, en die komt dan nog onvoorziens.

Ons Fien ze kwam van over de Nethe.

Vreemd hoe de liefde een mensch zijn hart verovert.

Op den beeweg naar Scherpenheuvel, ik ga alle jaren te voet naar Scherpenheuvel, zitten wij daar in dezelfde staminee, met nog veel volk, onzen boterham op te eten. Buiten regende het, de vloer was slijk. Ze zat over mij, maar ik had haar nog niet opgemerkt. Er waren zooveel menschen en ik was met mijn gedacht ergens anders. Ik wil wat opschuiven om een boerin door te laten en ik stoot onvoorziens mijn glas bier om. Zij sprong op voor haar kleed, en haar boterhammen vallen op den grond. Ik was verlegen en ik gaf er drie van mij. Ze wou ze niet aannemen. Dan gooi ik de mijn ook in 't slijk, zei ik. Er was spek tusschen. Toen nam zij ze aan.

- Smaak het? vroeg ik.
- Ja, zei ze, dat is echt goed brood.
- Waar woonde gij?

Zoo geraakten wij in gesprek. Ze blonk lijk een droogen ajuin. Ze was goed in 't vleesch, een rondborstige vrouw. Ge had er ne pak aan. Ik had geerne met haar terug gegaan, maar ze was bij haar familie.

Ik kon haar niet meer uit mijn gedacht zetten, ik zag haar altijd vóór mijn oogen: op het veld onder 't eten, en 'k droomde er toch zoo begeerlijk van. Ik had noch rust noch duur, en als ik het gedaan kon krijgen trok ik 's avonds naar de Nethe. Vandaar zaagt g'het pannedak van haar huis. Ik lag er d'een pijp achter d'ander te smooren, en ik floot gedurig het liedje van ‘Ave, Ave Maria’, opdat ze aan Scherpenheuvel en aan mij zou denken, en eens komen zien. Niets te verhapzakken.

Maar de zondag daarop, zie ik haar op den anderen dijk met haar zuster van 't lof komen.

- Hewel, riep ik frank: hebben de boterhammen u bekomen? Zij begon te gichelen en te lachen, ze zei iets tegen haar zuster, en die lachte mee. Ik wierd heel verlegen, maar toch riep ik: Mag ik u zoo eens een heel brood brengen? We hebben gisteren juist gebakken. Al lachend liepen ze den dijk af, in een beemdeken. Ze zag nog eens om. Morgen koom ik, riep ik, daardoor gesterkt. Ik zwierde met mijn hand. Zij zwierde tegen. Ik voelde dat het goed was, en mijn hart was zoo onrustig dat ik geen vijf minuten in de zelfde staminee kon blijven zitten.

Dan 's anderdaags, tegen den avond pakte ik al mijn moed in mijn handen en mijn brood in een handdoek, en zonder iets te zeggen was ik weg. Dat is een uur omweg langs de stad. Ik doe de deur open. Daar zitten haar broers, wel vijf, en haren pere, een vent lijk een pilaar. Ze waren aan 't patatten eten uit de pan. Ik zei niet veel. Alleen dat ik een brood bracht voor die daar. Ik kende haren naam nog niet. Ze zat daar beschaamd, en het weenen stond haar nader dan 't lachen. Ik weet niet hoe, maar eer ik drie kon tellen lag ik buiten met mijn beenen in een gracht te spartelen. Mijn brood hadden ze gehouden. Ik hoorde ze lachen. Een tegen zes ging niet, ik was lijk een zak gebroken pijpestelen. 'k Ben puur naar huis gekropen, maar ge kunt verstaan razend als een tieger, met het vaste besluit wraak te nemen en 't meisken te hebben.

Thuis sprak ik er met drie broers over in stilte.

's Anderendaags stonden wij met vier onze messen op den slijpsteen te wetten. Als 't donkeren avond was, wij naar ginder. De twee broers, die toen thuis waren, hebben dan ook op pen en inkt geroepen, zonder dat we onze messen moesten gebruiken. Zij liet van schrik den afwasch vallen. En terwijl mijn broers haar broers aftroefden, zei ik tegen haar: De grond zal rood zien van 't bloed als gij mijn lief niet wordt.

Haar andere zuster was te buiten geloopen en riep om hulp, maar vóór die hulp kwam, met honden en met rieken, sprongen wij de Nethe in, en stonden hen van aan den anderen kant permentig uit te lachen.

Ik zou zot worden. Ik voelde dat ik alles verbrod had. 'k Deugde voor geen werk meer. Alle dagen lag ik achter 't lisch naar haar huis te loeren. Als ze van mij houdt zal ze wel eens komen zien, want ons hut was van daaruit goed te vinden. Op een zaterdag, als ik haar bijna ging opgeven, lag ik daar weer, en ik zag ze uit het dreefke komen om water te scheppen. Als ze den eersten eemer geschept had riep ik: Hela! Ze verschoot, ze dierf niet roepen, maar ze deed met heur hand van weg te gaan.

- Ik kom! riep ik, wacht!

Ik deed mijn klak af en ik zwom over. Ze bleef staan vol schrik Ze begon te schreien omdat ze mij zoo geerne zag. We hebben ons wat neer gezet. En hoe gaat het, ge zijt allebei jong en vol vlam, ze werken u tegen, wat de zaak nog erger maakt, en dan wordt

er over geen boterhammen niet meer gesproken. Schoon dingen mogen niet lang duren. Ik ben op mijn zeven gemakken al fluitend terug overgezwommen. Dien avond heb ik gezongen dat ze in de geburen dachten dat ik zot was. En wat ik overlegd had viel uit. Een goede maand nadien komt haren pere bij ons. Hij moest mij eens spreken. Ik hield mijn kapmes gereed, en hij vroeg me wat ik van zin was: trouwen of niet, en hoe rapper hoe liever!

Ja, zei ik, maar dan met een peerd en een koei erbij.

Hij beet. 't Was een schoon trouwfeest. En onze Pee zaliger danste van genoegen. Ge hebt hem dat fijn gelapt, Wortel, zei hij. Die eerste nacht! Ze hadden bellekens onder ons bed gehangen, en mijn wijf had waarschijnlijk een streep te veel gedronken en kloeg van hevige pijn in den kop. Ik liet mij niet voor den aap houden. Ik dacht, ik heb tijd genoeg. Ik ben gaan wandelen in de maneschijn. Het koren stond pikkens gereed, en is er iets zachter dan 't koren om in te slapen? Ik heb me daar ergens neergelegd en naar de sterren liggen zien. Ik kan daar dikwijls naar zien. Dan wordt ge zoo iets heel anders gewaar. Het wordt stil in uw hart en ge denkt aan dingens waar ge anders geen tijd voor hebt. Aan Onze Lieven Heer, die dat allemaal geschapen heeft en aan de petieterigheid van uw eigen leven. Mijnheer pastoor zegt dat de sterren zoo groot als wereldbollen zijn en de schoolmeester zegt dat de sterren invloed hebben op de planten en de menschen. 't Papier is verduldig, maar swenst ik daar lag, voelde ik toch iets groot en plechtig over mij komen, zoo soms lijk in de kerk, en dan heb ik mijn eigen beloofd, van altijd voor God en alleman zoo goed mogelijk mijn devooren te doen.

's Anderendaags als de zon opkwam stond ik met mijn wijf het koren te pikken waarin ik den eigensten nacht nog geslapen had.

Toen begon de miserie al. Ons Fien ging tegen zeven uren koffie en boterhammen halen, we zaten pas neer of met den eersten beet in haren mond schoot ze ineens in een geschreeuw. Ik kan niet meer, mijnen kop weegt gelijk lood. Ze moest naar huis. Ik stond er alleen voor. Te lutteeren tegen de gloeiende zon en zoo'n groote plak koren.

Dat is een miserie geweest, die pijn in den kop, en als ge er dan zelf niets van voelt, dan denkt ge dat het comedie is, het Sinte-me-dunkt. Dan vallen er soms harde woorden. Die koppijn

heeft ons veel geld en gang gekost. De doktoor, de pisdoktoor, de toovenaar Aloïske en wat een reesel van beewegen! Ik heb haar bena nooit anders gezien dan met een witten doek en wat rond haren kop. Een ander lacht er nog mee.

Zoo waren wij eens naar Peuthy gegaan. Ze kwam genezen terug en in veertien dagen geen millimeter pijn. Toen zei ze: Wortel, ik ben genezen. We moeten uit dank iets aan onzen pastoor geven.

We deden juist ons verken dood en fier droegen wij den kop naar onzen menheer pastoor.

- Dat is heel goed, zei hij, maar waarom een kop?

- Omdat ik van mijnen kop genezen ben.

- Spijtig, zei hij, dat ge die pijn niet aan uw zitkaken had, dan had ik een paar hespen gekregen. 't Is anders een goeie man, onzen pastoor, een rechtschapen mensch, een heilige, soms. Want hij heeft een meid, die over hem baas speelt, zoodat hij soms van coleire uit zijn vel moet springen. Hij krijgt geeren, hij is er opuit, maar langs den anderen kant geeft hij de broek van zijn gat. Het leven is geenen lach, zegt hij altijd, maar ik heb hem nog nooit zien weenen. Hij komt menigen keer bij mij over den dorpel. Dan krijgt hij altijd een pint melk, direkt van den tepel. Gebeurt het dat wij op het veld zijn, dan roep ik: Doe maar! Dan gaat hij zelf in den stal een pint tappen.... of twee. Als een mensch er niet bij is! Menheer pastoor kent mij van binnen en van buiten. Hij volgt en troost ons miserie en ons armoe. En alle jaren met Paschen schud ik mijn mandeke vol zonden over zijnen kop. Ik beloof altijd van mij te beteren, maar een mensch is niet van steen of been. Onze Lieven Heer heeft ons met ons gebreken over de wereld gezaaid, Hij moet ons zoo maar terugnemen. Natuurlijk, het mag de spuigaten niet uitloopen. Uw gebreken uitroeien, goed voor kwezels en kneuten. Een boer die zijn devooren doet, die heeft wat anders uit te roeien: distels en onkruid tusschen de pattatten, en de rupsen die uw appels opvreten. Het veld geeft ons geen tijd of gelegenheid om later met een gouden teljoor achter uwen kop tegen een pilaar te gaan staan. En toch was er een H. Isidoor, die ik zelfs dikwijls aanroep. Terwijl hij zat te bidden, zaaiden en ploegden de engelen voor hem. Ik heb het nooit geprobeerd, omdat ik al blij ben dat ik het met mijn eigen pooten kan gedaan krijgen.

't Was een hard jaar dat eerste, en het tweede nog harder. Duur van huur. Die Pimpelmuis van 't kasteel zei: jonge menschen kunnen wat meer opbrengen, want ze kunnen harder werken.

Ons koei moest kalveren, met alle moeite sleurden wij het kalf levend de koe uit, maar de koe bleef er in.

Ik verbrandde mijnen voet, bloot vleesch, met het verkenseten. Twee weken op een stoel geveren. 't Was om de muren op te vliegen. Dat smerige verken. Toen wij het dood hadden, bracht de pastoor de zes coteletten terug. Het leven is geenen lach, zei hij, uw verken is een binnenbier. Een flauwe, zoute galsmaak. Daar moesten we ons dan den heelen winter mee geneeren. Om de smaak dan wat af te wisselen ging ik dan 's nachts stroopen. Stroopen is plesant. Ik doe het nog. De winter neep, de grond was lijk arduin, ge staakt er den sterksten riek op kapot, geen middel om het witloof en den beet uit de putten te halen. Daar was een komeet in de lucht gekomen. Alle boeren zaten met den bibber. We hielden het veld in 't oog, en de donkere wolken die van over de Nethe kwamen en altijd versche sneeuw aanbrachten. Dan waren het weer orkanen, die ons huizeken deden schudden en beven en dat ik zonder broek niet naar 't bed dierf gaan. Ons dat kapot en dry appelaars over gekraakt. Het donderde begord in 't midden van den winter, maar niets kan blijven duren. Met vastenavond viel den dooi in en goot het dagen lang. Het veld was een pap. De zuidkant bleef donker en verdronken, Een kwaad gat dat Zuiden. En toen kregen we den slag. 't Was de komeet, die ons dat lapte. De Nethe brak door. Alle veld onder water, en ons winterkoren kwam over mijnen dorpel naar binnen gedreven. Dien zelfden avond, terwijl wij met onze knoesels in 't water stonden, wierd ons Polleken geboren. Aan 't water gewonnen en boven 't water geboren. En 't schoonste van al, ik had de beesten van uit den stal, behalve het paard, dat was groot genoeg, maar het kalf, de geit, het jong verken en de konijnen moeten binnen brengen, anders hadden die verzopen geweest. Die beesten waren mee getuigen. Bel Salamander, den duvel-doet-al uit ons geburen, kwam helpen. Ieder had op zijn eigen erf werk genoeg om naar potten en pannen te visschen. Het water kroop stillekens hooger. Ons Polleken rolde van geen leien dakske. De beesten bezagen malkander, in 't licht van de lamp, als ze ons Fien zoo

leelijk te werk hoorden gaan. 't Was of ze dachten: Precies lijk bij ons.

Ik hield mijn hart in mijn handen en ik vergat de overstrooming bij het zien lijden van ons Fien. Bel zei wel: God geeft niet meer lijden aan den mensch dan hij kan uitstaan, of hij er aan sterft, dacht ik bij mij zelven. Toen voelde ik zoo oprecht, hoedanig veel ik van mijn wijf hield. Ik had spijt van al mijn kwade woorden, en begord zoo'n groote vent als ik, ik kniel neer in 't water en roep op ons Lieven Vrouwke, lijk een klein kind. Maar toen riep Bel: Tikkeloeren Haantje, geeft dat kind een vaantje! Zij stak ons Polleken onder mijnen neus. Ons Fien lachte en ik lachte. Ik heb mij nooit zoo gelukkig gevoeld. Toen kwam de pastoor binnen met zijn soetane opgerold, waterleerzen aan en een pijp in den mond. Dag menschen en beesten, zei hij, en proficiat Wortel. Ik hoorde in 't voorbijbaden iemand schreeuwen en ik kon niet nalaten u te komen zeggen dat ge die kleine Mozes zult moeten noemen, want het water is aan 't zakken.

Er kwamen nog twee miskramen. Onzen troost was dat God ons toch ons Polleken liet houden. Maar niet voor lang. Dat onze Lieven Heer mij dat gelapt heeft kan ik nog niet slikken. En als ik ooit daarboven binnenkom dan wil ik eens eigenmondig van Hem hooren waarom ik dat verdiend heb. Hij had misschien zijn reden. Die reden moet ik weten. Anders kan ik niet rustig mee den Allelua zingen.

- Ha! dat was een kind, een wolk, 't geeft mij geen wonder met zulk een melk als van mijn wijf. Ik kon er staan naar zien en luisteren dat er mijn pijp van uit ging, als het aan haar borsten lag te zuigen en te smakken. Schoon borsten, en groot om gendarmen mee op te brengen. En dan zijn roode handekens die daar over krevelden lijk roode beestjes, dan wordt ge week en ge moet eens vloeken om weer vent te kunnen zijn.

Ik heb nooit veel gezongen, maar ik kon, om het in slaap te krijgen, gemakkelijk een geslagen uur zitten janken aan zijn wiegsken dat onzen hond van arrazie mee aan 't janken ging. Zondags 's morgens als een mensch wat langer mag blijven liggen, liet ik het over mijn lijf kruipen en met mijn haar en mijn moustache trekken dat de tranen ervan in mijn oogen schoten.

Slim en geestig dat het was! Het speelde met de kat en den

hond. Het barstte van 't lachen als het aan ons verken zijn steertje kon trekken. 't Zat mee met mij op ons peerd, scherlings met mijn pijp in den mond. Ik nam het zoo veel mogelijk mee naar 't veld, naar de staminee, zondags op wandel. Ik was zot van dat kind. En wat heb ik daar niet voor ineen gekleuterd. Houten paljassen, eendekens die konden drijven en een klein windmoleken.

Wij gingen de winter in. In Meert zou ons Polleken twee jaar worden. Ik was juist onder het karrekot hout aan 't kappen. Ons Polleken raapte mee de spaanders op. Staat er daar ineens een graat van een oud wijf voor mij, die met stekskes leurde.

Moet ge geen stekskes hebben?

Ik had nog stekskes. Ons Fien geeft haren boterham met zoete lies besmeerd.

- Wat een schoon kindeke, zei dat wijf lijk een geit die bleert, en ze streelt over ons Polleken zijnen kop.

Ze gaat weg, en ze is nog geen kwartier van 't erf af, of het kind begint rood te worden. 't Kon op zijn beenen niet meer staan. Het kermde zoo meewarig en 't zag scheel lijk een otter. Seffens naar de doktoor. Die vergulde ezel zei: te veel gegeten en hij schreef een fleschke. 't Wierd nog erger met dat fleschke. Een kool vuur had er niet aan. Ik haal de pastoor. Die leesde wat uit zijnen boek en gaf kruiskens. Bel Salamander lei de medalie van St. Benedictus op zijn hertje en stak en keers aan van Lourdes. Ik liet Aloiske, de belezer roepen.

- Ga naar Kruiskensberg, en als 'd puttekes niet leeg staan dan zal 't genezen, als ge dan alle weken een jaar lang 's vrijdags het gebed van Keizer Karel leest.

Ik naar Kruiskensberg. Wat geluk! De puttekens waren vol. Hoe ik ben thuis gekomen weet ik niet meer. Gevlogen! Lijk door heg en door haag gesleurd. Maar als ik de deur opendeed, lag ons Polleken dood in ons Fien haren schoot. 't Zag groen. Daar is in dat huizeken gehuild en geweeklaagd!

't Was een dikken mist als Bel Salamander het wit houten kistje, dat ik zelf gemaakt had, naar het kerkhof droeg. Ik ben mee gegaan. Als ik het onder de grond zag stoppen vloekte en schreeuwde ik. De grafmaker trok zoo'n triestig gezicht dat ik de vent twintig centen gaf. Maar hij zei: Zijt blij Wortel, 't is een engeltje in den hemel. Ik gaf dien vent toen een klets in zijn

gezicht dat hij ronddraaide. Ik had hem doodgenepen als Bel mij niet had tegengehouden. Ik moest mijn hartpijn kunnen vergeten. We zijn daarover in den ‘Laatsten Vaarwel’ aan den drank gegaan, dat Bel mij 's noenens op een kruiwagen naar huis heeft moeten voeren.

Maar dan! Het huis is ledig. Er is een kind geweest. Uw stem klimt tot tegen de pannen. Ge durft niet meer hard-op spreken. Ge zwijgt over het kind om elkander geen verdriet aan te doen en over wat kunt ge anders spreken? Die stilte, die stilte. De dood kraakt op de trappen. 't Kind is weg, dat schoon kind. 't Ligt ginder opgesloten in den grond, en toch verwacht ge het, iederen oogenblik en rekt uw oor naar zijnen lach en zijn geroep. 't Is zeven uur, nu ging het slapen, denkt ge, 't is vier uur, nu vroeg het een boterham met siroop. De hond zoekt ernaar. Hij snuffelt eens aan de schoentjes, beziet ons, beziet terug de schoentjes en gaat naar buiten eens zien naar ons Polleken.

- Waar is ons Polleken? hoort ge uw vrouw aan den hond vragen. Dan moet ge vloeken of weggaan. En dat speelgoed! Ge verbergt het op den zolder, al hebt ge meer goesting om het in uw glazen kast te zetten. Mijn vrouw zat er eens bij te knielen. Toen heb ik er een laken overgelegd. Maar als ik alleen thuis was kroop ik de zolder op, ik liet het paardje touteren en het moleke draaien. Ik begon te drinken. Maar op een gegeven oogenblik dacht ik terug aan de sterren en aan de belofte dien nacht toen ik getrouwd was. Ik goot de flesschen jenever uit op den mesthoop. 't Was een gebroken huishouden. 't Werk ging mij niet meer af. En toch moet er gewerkt worden. We waren beet aan 't steken op het veld. En weer zag ik bij haar de tranen loopen. Ja, zei ik, om haar te troosten, wat kan een mensch al meer zeggen?

En zie, ze viel op haar knieën en schreeuwde met uitgestoken handen: Nu heb ik geen kindeke meer, nu hebben wij geen kindeke meer.

Ze sleurde aan mijnen frak, ze schudde aan mijn lijf. Zoo'n wanhoop. Mijn gemoed kwam vol. Ik trok haar op, duwde ze eens tegen mijn gilet en beloofde haar een ander kindeke. Zoo kwam er den moed weer in. Ik heb altijd mijn devooren gedaan. Daarom zijt ge man en mensch. God zij dank!

(Wordt vervolgd.)

Over intellectueele vorming door Mr. Herman H.J. Maas.

I.

De juiste verhouding aan te geven tusschen de begrippen vorming (Bildung), onderwijs en opvoeding valt niet gemakkelijk; het spraakgebruik bij de auteurs is dan ook onvast en toont groote verschillen.

Bij Kesseler b.v. treffen we als algemeen, als genus-begrip vorming aan, waaronder vallen intellectueele, aesthetische, zedelijke en religieuze vorming; hij spreekt echter ook van aesthetische en religieuze opvoeding.[1)]

Volgens Krieck is de vorming een organisch gedeelte der geheele opvoeding: ze is menschenvorming door middel van de geestelijke goederen. Opvoeding omvat alle soorten van inwerken van mensch op mensch, ook door het enkele feit van samen leven, door suggestie's, oefeningen, gewennen, tucht, voordoen enz. Vorming voltooit de opvoeding in de hoogere, geestelijke gebieden en is dus noodzakelijk gebonden aan het begrijpen in zijn wijdsten omvang, aan symbool, beeld en begrip. Ze gaat uit van kennis en heeft weer tot doel begrip, kennis, oordeel, doch zal, wanneer de vormende kennis van de goede soort is, het geheele leven, houding en gezindheid, richtinggevend doordringen.[2)]

Alle opvoeding, betoogde Tolstoi, wordt door dwang gekenmerkt: men wenscht een ander gelijk te maken aan zichzelven. Zulk een bewust vormen van menschen naar bepaalde voorbeelden echter is onvruchtbaar, onrechtvaardig en onmogelijk. Een recht anderen aan zich gelijk te maken heeft de mensch niet. De functie der school is alleen het overdragen van kennis: ze moet niet

probeeren in het zedelijk gebied van het karakter over te grijpen. Haar doel moet alleen de wetenschap zijn en niet de inwerking op de persoonlijkheid van den mensch. De leeraar mag er gerust naar streven door zijn onderricht een opvoedende werking uit te oefenen, maar het paedagogisch element eener wetenschap mag niet langs een dwang-weg overgeleverd worden. Wanneer de leeraar zijn wetenschap lief heeft en grondig beheerscht zal hij vanzelf opvoedend werken. Het onophoudelijke innerlijke buigen daarentegen maakt de ziel moe.

Voor we nu verder gaan, moeten we een kort onderzoek instellen naar de beteekenis der woorden intellect en intellectualisme, woorden, die thans in een niet al te besten reuk staan.

Met het éene woord ‘verstand’ worden n.l. verschillende vermogens aangeduid, die welhaast evenveel verschil als overeenkomst toonen. Kleine differentie's terzijde latend, kan men m.i. drie soorten kennen onderscheiden:

1º. Het kennen van iets met de bedoeling het toe te passen in het practische leven, in politiek, handel, bedrijf etc.
2º. Het kennen van feiten en werkende oorzaken.
3º. Het kennen ‘wat’ iets is, wat b.v. het wezen van den mensch is.

Bij verschillende philosophen treffen we een dergelijke indeeling aan; het mooiste, voorzoover ik heb kunnen nagaan, wel bij Schopenhauer, waarom we allereerst naar hem zullen luisteren.

Bij de meeste menschen, zoo lezen we, is het intellect alleen een leidstar voor den wil: ze wenschen dus enkel nuttige kennis. Daar hun kenvermogen, zoodra het niet door den wil aangespoord wordt, niet genoeg energie en elasticiteit heeft, om de wereld ‘doelloos’ op te vatten, komt het bij hen nooit tot een objectief beeld der dingen. Waar echter zulk een beeld ontstaat is tenminste een aanleg tot genialiteit aanwezig, want het verstand is nu zuiver, een klare spiegel der wereld en kan onsterfelijke werken voortbrengen. In haar ware kleur en vorm, in haar geheele en juiste beteekenis kan de wereld eerst te voorschijn treden, wanneer het verstand, bevrijd van het willen, boven de objecten zweeft. De doorsnee-mensch is verdiept in den stroom en het tumult van het leven; doch hoewel zijn intellect gevuld is met dingen en gebeur-

tenissen, wordt hij deze in hun objectieve beteekenis in het geheel niet gewaar.

Alles, zegt Schopenhauer, hangt er tenslotte vanaf, waar de eigenlijke ernst van een mensch ligt. Bij de meesten ligt deze uitsluitend in het welzijn van zichzelf of van hun familie: daarom zijn ze ook alleen in staat dit te bevorderen, want deze ernst blijft steeds daar, waar de natuur hem gelegd heeft. Bij sommigen evenwel ligt de ware ernst niet in het persoonlijke en practische, maar in het objectieve en theoretische. Door zulk een objectieven ernst is de mensch groot: hem is beelden, dichten of denken doel, den anderen is het middel. Schilderijen, muziek, poëzie zijn geen nuttige dingen: ze zijn om hunzelfs-wille daar als de bloemen van het bestaan: bij hun genot gaat het hart open. Hooge en schoone boomen dragen geen ooft; ooftboomen zijn klein, leelijk en gebrekkig. Niet de gevulde thee-roos is vruchtbaar, maar de wilde. De schoone gebouwen zijn niet de nuttige, een tempel is geen woonhuis.

Kinderen, merkt de philosooph op, zijn in het algemeen verstandig en weetgierig; daar het verstand nog het overwicht heeft op den wil, zijn ze in staat veel te leeren. Daarom hebben ze overeenkomst met het genie: beide bezien de wereld objectief als een vreemd schouwspel. Wie niet in zekeren zin een groot kind blijft, maar een ernstige, nuchtere, gezeten en verstandige man wordt, kan een zeer nuttige en flinke burger dezer wereld zijn, nooit een genie.

Allereerst, gaat hij verder, zijn de voorstellingen bestemd tot dienst van den wil, als een middel tot bereiking zijner gecompliceerde doeleinden, tot behoud van een veelvuldige behoeften hebbend wezen; oorspronkelijk dus is de kennis dienstbaar aan den wil. Ook wat de wetenschappen aan de dingen beschouwen is in wezen niets anders dan hun relatie's, de verhoudingen van ruimte en tijd, de oorzaken der natuurlijke veranderingen, vergelijking van gestalten en motieven van gebeurtenissen. Wat haar van de gewone kennis onderscheidt, is enkel haar vorm; het systematische, de verlichting der kennis door de hierarchie der begrippen, door de samenvatting van al het individueele tot het algemeene en de daardoor verkregen volledigheid. Wanneer men echter de gewone beschouwingswijze der dingen laat varen,

ophoudt hun onderlinge relatie's na te gaan en dus niet meer het waar, wanneer, waarom, waartoe aan de dingen beschouwt, maar alleen het ‘wat’, dan kent men hun idee, het wezenlijke en blijvende in alle verschijnselen der wereld, in hartstochten, vergissingen, liefde, haat, vrees en lichtzinnigheid van het menschelijk geslacht. De ideeën, in Platonischen zin, zijn het object van kunst, poëzie en philosophie.[3)]

Aristoteles spreekt van gezond verstand, wetenschap en wijsheid. Wie gezond verstand heeft, weet wat hem goed en nuttig is en vindt gemakkelijk den weg in het leven en zijn vaak gecompliceerde situatie's. Wijsheid is bij hem de meest volmaakte wetenschap. De wijze kent niet enkel de conclusie's uit de beginselen, maar weet ook de waarheid aangaande de principe's.[4)]

We zien hieruit, dat de termen ‘kennen’, ‘verstand’ e.d. geenszins eenvoudig en éenzinnig zijn, maar tamelijk verschillende werkzaamheden aanduiden. En deze waarheid is teveel vergeten. Zou het scherpe verzet der laatste jaren tegen alle ‘intellectualisme’ niet ten deele berusten op het feit, dat men alleen aan de allerlaagste functie's van het verstand heeft gedacht en dit identificeerde met ‘technisch-intellect’, dat dienaar is in landbouw, industrie en handel, in het geheele economische en sociale leven? Heeft men niet vergeten het verstand als vermogen om de laatste gronden, de diepste wezenheid der dingen te doorgronden? Het steeds meer veld winnen der toegepaste wetenschappen mag dan ook niet als onbedenkelijk worden beschouwd, daar op deze wijze de zuiver speculatieve kengebieden verre in de minderheid komen en geheel verdrongen dreigen te worden. Bestaat er in ons land geen wanverhouding tusschen het aantal leerstoelen voor philosophie en technische disciplinen?

De vormende waarde dezer laatste als landbouwkunde, techniek, boekhouden, handelsrekenen is zeer gering: het zijn meer kunstjes, vaardigheden, stelregels voor practisch handelen en doen b.v. voor het maken eener electrische bel of het bijhouden eener boekhouding; met inzicht in de gronden der dingen hebben ze niets uit te staan. Ze behooren dan ook niet gedoceerd te worden op algemeen-vormende, maar op vak- en beroeps-scholen. ‘Sehr viel musz der Mensch lernen, um zu leben, um seinen Kampf um's Dasein zu kämpfen: aber alles, was er in dieser Absicht als

Individuum lernt und thut, hat noch nichts mit der Bildung zu schaffen'.[5] Hoe diep een klove gaapt er tusschen de practischnuttige vakken eenerzijds en philosophie, litteratuur- en kunstwetenschap, taalkunde, geschiedenis, mathematiek en theoretische natuurkennis anderzijds.

De wetenschap dankt haar ontstaan mede aan het streven naar waarheid en waarachtigheid, naar rechtvaardigheid jegens het nabije en verre, jegens mensch en natuur, jegens volken en tijden. Ze is resultaat en tegelijk belichaming dezer waarden, waarop tenslotte voor een groot deel de superioriteit der cultuur van het avondland berust. Vorming en studie-instituut[6] hebben den leerlingen waarden te schenken, die het leven, waaronder men thans soms, zeer ten onrechte, alleen het economische leven verstaat, niet geeft. Ze moeten hen in aanraking brengen met de resultaten van kunst en wetenschap, vooral ook van philosophie, waardoor zij inzicht krijgen in zin en richting van wereld en leven.

Het studie-instituut geve het verlangen der jonge jaren, wat de onmiddellijke omgeving niet bieden kan. De inhoud der scheppingen van de groote genieën vermag niet elk uit eigen psyche te putten; zonder deze echter blijft men barbaar. Wijde kennisgebieden moeten ontsloten worden en groote vlakten van het wereldbeeld moeten open komen te liggen voor den blik.

De intellectueele vorming is formeel en materieel. Formeel is zij de oefening van geheugen, phantaisie, intuitie, redeneeren, methodisch denken en nauwkeurig formuleeren van het gedachte. Zij is van materieele vorming niet scherp gescheiden. Immers alle kennen is het kennen van iets: het verstand functioneert niet zonder een keninhoud, een kenobject. Het kennen is niet enkel een psychologisch feit, het heeft ook een logischen kant. Hoe rijker daarom het verstand gevuld is, des te vruchtbaarder zal zijn werking zijn. Men drage slechts zorg het niet te begraven onder een verwarden chaos. De Herbartsche paedagogie heeft hier veel verwarring gesticht.

Wat nu de materieele vorming betreft, kan men het aanleeren der vreemde talen als middelbare propadeuse beschouwen. Conversatie, lessen in het spreken en schrijven dezer talen zijn op een studie-instituut niet op hun plaats. De opgave van het taal-

onderricht is hier voor te bereiden tot de interpretatie van letterkundigen en wijsgeeren, van Homerus, Plato, Stefan George, Baudelaire, Verlaine, Wilde. Noodig is dus een zorgvuldige en nauwkeurige grammatische scholing. Het woord schept orde in den chaos van het menschelijk bewustzijn; zonder het woord zou de menschen-geest nooit uit duisternis en nacht in het heldere daglicht ontwaken, maar eeuwig blijven sluimeren. Zoolang we niet kunnen benoemen blijft het schemeren in de ziele-kamers; daarom zijn de groote schrijvers vaak de pioniers van het zieleleven. Litteratuur is geen middel tot amusement, maar, onder meer, intuitie der ideeën. Ook op dit punt is de lectuur van Schopenhauer interessant. Daar de litteratuur, zegt hij, zich van begrippen bedient, is de omvang van haar gebied zeer groot. Zij kan de geheele natuur, de ideeën van alle trappen vertolken, maar de mensch, voorzoover hij zich niet slechts door gestalte en gelaatsuitdrukking, maar door een keten van handelingen, gedachten en affecten uitspreekt, is haar voornaamste object en hierin is haar geen andere kunst gelijk. Vertolking van den mensch in de samenhangende reeks zijner strevingen en handelingen is dus het groote object der poëzie. Ervaring en geschiedenis leeren dikwijls meer de menschen als den mensch kennen; ze geven niet zoo vaak gelegenheid diepe blikken te werpen in hun wezen. De dichter is de spiegel der menschheid en brengt haar alles, wat zij voelt en nastreeft tot bewustzijn; hij toont ons belangwekkende karakters en brengt ze in situatie's, waarin hun eigenaardigheden zich geheel kunnen ontvouwen.[7)].

De schoonheid is bij den mensch object eener complexe intuitie, van gevoel, phantaisie, zinnen en verstand. Zij verheugt ook het intellect, daar zij een volmaaktheid, een glans van het zijnde is en het intellect geöpend is voor de oneindigheid van het zijn.

Zelf kunstenaar te worden behoeven de meeste leerlingen niet: daarom zijn oefeningen in dichten, het schrijven van kunst-proza, teekenen of zang op een studie-instituut uit den booze.

Schenken kennis en wetenschap geluk? Ach, de goederen, die de mensch behoeft om zich een weinig gelukkig te voelen zijn zoo veel en velerlei, gezondheid, vrijheid, geld, vrouw en kinderen, een gezellig home, het is niet alles te vangen onder een formule. Laat ons zeggen, dat de wijsheid en het weten deelhebben aan

het geluk. Volgens Marcel Arland - en zijn meening verdient ten minste een oogenblik overwogen te worden - leven alleen zij waarlijk, die zich terugtrokken van het leven. ‘Car de chaque joie qu'ils ont sacrifié ils gardent l'idée, c'est à dire une forme si parfaite de cette joie, qu'elle ne peut pas se réaliser.’

II.

In dit tweede gedeelte van mijn opstel wil ik nog even een blik werpen op de intellectueele vormingsidealen der 19e en 20ste eeuw; geheel zonder kultuurphilosophie zal het niet gaan, daar alle vormingsnormen tenslotte, bewust of onbewust, beheerscht worden door overtuigingen omtrent levenswaarden.

Geenszins ben ik blind voor het vele goede der ‘Verlichting’; in de onderwijskwestie nochtans leed zij aan utilisme. En het blijft de grootste verdienste van Génève's eminenten zoon, Jean Jacques Rousseau, zich tegen deze africhting verzet te hebben. Want, door Rousseau beinvloed, wil de mensch niet langer beschouwd zijn als middel, maar als doel-in-zich. Terwijl zijn blik evenwel nog eenzijdig gericht is op den mensch als moreel wezen, breiden anderen deze zienswijze uit tot den geheelen mensch. Thans gevoelt men de meeningen der ‘Verlichting’ als philisterachtig: niet het nuttige, maar het in-zich-zelf waardevolle is het hoogste. Niet in het enkel-nuttige ligt de zin des levens, in het slaafsche werk in ambt of beroep, maar in kunst, poëzie en wijsbegeerte. Men moet deze niet meten naar hun nut, want dat hebben ze niet: het ligt immers in het wezen van de hoogste waarden niet dienstbaar te zijn aan andere, hoogere waarden. ‘Der Mensch ist nicht zuerst der menschlichen Gesellschaft wegen da, sondern seiner selbst willen; und wenn jeder seiner selbst willen auf die beste Art da sei, so sei er es auch für die menschliche Gesellschaft’, schreef de Oostenrijksche romancier en paedagoog Adalbert Stifter. Het vormingsideaal wordt ontwikkeling van den individueelen aanleg, verheffing boven het alledaagsche, kalokagathie, vorming tot een reine en volle menschelijkheid, gelijk men die meende te zien in de groote Grieksche staatslieden, dichters en philosophen. Zoo ontstond het humanistische gymnasium, niet

bestemd om de jeugd eenige vaardigheden in verband met hun toekomstige beroep te leeren, maar om haar te vormen tot vrije oordeelskracht, tot waardigheid en schoonheid, door een dagelijksch, innig verkeer met groote tijden en menschen, met hun gedachten en droomen. Zoo waren classicisme, neo-humanisme en romantiek een verzet tegen onschoone aanschouwingen, tegen vlakke, geestlooze burgerlijkheid. 'De philisters zijn de echte spoken', schreef E.Th.A. Hoffmann. De rechten van gevoel en verbeelding verdedigend, bracht men het subject tot besef van zijn eigen grootheid, van de vele en onvermoede mogelijkheden, die sluimerden in het diepst zijner ziel. De mensch werd vergoddelijkt, in hem was het rijk der vrijheid verwezenlijkt, en had de natuur zichzelf bevrijd van de noodzakelijkheid, waarin zij was gevangen, de mensch was de kern van het heelal.

Met deze opvatting ging een groote bloei der geesteswetenschappen gepaard; wereldlitteratuur, vergelijkende taalstudie, historie, rechtsgeschiedenis werden met groote intensiteit beoefend.

Was de natuur niet ook een schepping van het ik? Om haar te begrijpen was dus slechts inkeer noodig in zichzelf. De ontsluierde, doorgronde natuur was, meende men, niets als het ik in zijn onsterfelijk wezen. Zoo schrijft Novalis in 'Die Lehrlinge von Sais', dateerend uit den tijd, dat hij aan de bergbouwacademie te Freiberg de natuurwetenschappen studeerde:

> 'Einem gelang es - er hob den Schleier der Göttin von Sais,
> Aber was sah er? - er sah - Wunder des Wunders, sich selbst'.

En dezelfde auteur eischte een psychologie, die dieper zou afdalen in het innerlijke van den mensch. De zielkunde dier dagen toch werkte met een zeer beperkt aantal categorieën. Van hun wonderlijke vermengingen, vormen, overgangen werd niet gerept. Niemand viel het in zich te wagen op onbekende wegen om nieuwe, ongenoemde krachten op te zoeken. Ging men het zieleleven in zijn totaliteit eens analyseeren, wie weet, welke wonderbaarlijke ontdekkingen men nog zou doen. Is het niet, alsof hier een modern psycholoog aan het woord is? Men kan hieruit de diepte van den lateren val meten, zoodat men tenslotte weer van

voren af aan moest beginnen. Breede spheren der psyche, wist de romantiek, zijn onbewust. Zoo eindeloos veel leeft in onze ziel, wat ons milieu niet toestaat zich te ontwikkelen en wat door het gewone, alledaagsche leven onderdrukt wordt. Zooveel, dat een geheel nieuwe wetenschap is noodig gebleken om in deze duisternissen een straal van licht te doen schijnen.

Het einde van de kinderen der romantiek is droef geweest en eenzaam. Aan wie de schuld? Waren zij te teer voor deze wereld, die ijzig vaak is, koud en verlaten en waarin zoo menige kiem sterft zonder tot vollen wasdom te zijn gekomen, daar een vlaag van den noordenwind erover gestreken was? Heeft het burgerdom der negentiende eeuw, prat op materieel succes en finantieel gewin, het supreme vernietigd?

Ontbrak er, ondanks alle schoonheid, bekoorlijke speelschheid, phantastische grilligheid, die vaak een verrassend nieuw licht wierp op reeds lang bekend gewaande dingen en soms het vertrouwde onheimelijk-spookachtig maakte, bij al haar geniale invallen, toch iets aan die Romantiek? Was ze wellicht te irreëel, te veel.... 'romantische illusie'?

Zeker beteekende zij op het gebied der jeugdvorming een hoogte-punt.

Moest men met een enkel woord een karakteristiek geven van het tweede gedeelte der negentiende eeuw, dan zou men geen beter praedicaat kunnen kiezen dan: positivisme; het is de tijd van het practisch-technische verstand. Verstooten was de philosophie; op haar troon zat het materialisme van Haeckel en bentgenooten. De empirie werd tot een stelsel verheven, de experimenteele natuurwetenschap was troef; de aëra van mêchanê was aangebroken.

Eénzelfde principe, de stelling dat de geheele werkelijkheid bestond uit causale, in wetten te formuleeren samenhangen, gold op alle gebieden, bij de studie van levenlooze gesteenten, planten en dieren, de samenleving of de menschheid. Alles werd tot, in den tijd verloopende, reeksen van gebeurlijkheden, tot de noodzakelijke opeenvolging van oorzaak en werking. In dit pantser werd met een ongeloofelijke blindheid voor den eigen aard van het ziele-leven, alles samengeperst; wanneer dit trots alle moeite niet gelukte, dan werd het weerbarstige achteloos terzijde ge-

schoven en verwaarloosd. Zoo ontstond de experimenteele psychologie, die het ziele-leven wilde opbouwen uit een kleinst mogelijk aantal - naar analogie met de atomen opgevatte - elementen, waartuschen men strict-wetmatige relatie's wilde vaststellen. Otto Flake zegt: 'Das Dümmste, was je erfunden, ist vielleicht die Experimental psychologie. Das ist das Objekt völlig aus dem groszen Zusammenhang gelöst, und die scharfe Brille, die sich darüber beugt, ist eine geschliffene Scheuklappe'.

Het naturalisme is het positivisme in de litteratuur: voortaan sprak men van den experimenteelen, den physiologischen roman.

Het vormingsideaal wordt sociaal-utilistisch. Doel van het onderwijs is de jeugd geschikt te maken voor de ordening, waaronder wij leven en het middel hiertoe is: 'développer la sociabilité et amortir la personnalité' (Comte). De natuurwetenschappen en later ook de handelstechnologieën worden ook in de opvoeding hoog gewaardeerd: ze zijn practisch en nuttig, bruikbaar in handel en bedrijf. Daar evenwel Latijn, Grieksch, litteratuur en geschiedenis - om van philosophie maar niet te spreken - 'tot niets dienen', hebben ze veel aanvallen te verduren en worden ze meer en meer teruggedrongen. Het recht der individualiteit geldt niet meer; er ontstaat een schablonen-vorming, waarin de waarde van den mensch wordt bepaald naar zijn nuttigheid. De doorsnee-mensch wordt de maat aller dingen. Het resultaat van de opvoeding moet zijn gezonde en flinke burgers, die denken, voelen en handelen als de meerderheid van hun volk. Het geestelijk leven wordt tot bijzaak; wetenschap en kunst moeten den bloei der gemeenschap dienen en worden van doel-in-zich tot enkel-middel vernederd. De wetenschap wordt een technologie met als taak de menschheid aan te passen aan haar levensvoorwaarden. Alle zoeken naar het wezen der dingen, alle ideeën-speculatie geldt als waanidee, als het jagen naar een chimaera - 'Hier haben wir den Nutzen als Ziel und Zweck der Bildung, noch genauer den Erwerb, den möglichst groszen Geldgewinn. Jede Bildung ist hier verhaszt, die einsam macht, die über Geld und Erwerb hinaus Ziehle steckt, die viel Zeit verbraucht: man pflegt wohl solche andere Bildungstendenzen als "höheren Egoismus", als "unsittlicher Bildungsepikureismus" abzuthun'.[8])

Steeds verder greep het technisch verstand om zich heen. Het bouwde bruggen, spoorwegen, beurzen, banken. Het ‘rationaliseerde’ het geheele leven; het construeerde cartels en trusts en geweldige organisatie's. De productie werd tot het fabelachtige opgevoerd; fabrieken verrezen, die heele steden dwongen tot haar dienst. Doch verloren ging meer en meer het vermogen, het eigen leven zelfstandig te vormen.

En steeds geweldiger werden de complexen.

Toen bemerkte de menschheid op een zomerdag, dat het reusachtige schip niet meer aan het stuur beantwoordde, dat men de opgeroepen geesten niet meer bezweren kon; het gordijn ging op, dat het drama van negentien honderdveertien voor het gezicht verborg.

Wel waren reeds sinds de laatste decennien der vorige eeuw vele geleerden en kunstenaars tot inzicht gekomen. De dood verklaarde wijsbegeerte beleefde een nieuwe lente.

De idealistische renaissance in Frankrijk is verbonden met het symbolisme met de romans van den lateren Huysmans (A Rebours), van France, Loti en Bourget, met het intuitionisme van Bergson.

Zeker niet, leert het intuitionisme, is de volle rijkdom van het zijn te vangen onder een, zij het nog zoo fijn vertakt, begrippenschema. Slechts de grovere stof blijft achter: de edelste bestanddeelen ontglippen en ontglijden steeds aan de mazen van het net. De werkelijkheid is niet een aaneenschakeling van elementaire processen, welker kruising, samenvoeging en successie langs den weg der inductieve ervaring in wetten is te formuleeren, maar een rijkdom van vloeiende, zich duizendvoudig doordringende gestalten. Men plaatst vrijheid tegenover noodzakelijkheid, totaliteit tegenover verdeeldheid, scheppende macht en onuitputtelijke vruchtbaarheid tegenover den eeuwigen wederkeer der dingen.[9)]

Het intuitionisme bevat wel iets goeds en vooral het werk van den genialen Franschen wijsgeer beteekent voor een groot deel een durende verrijking der philosophische schatkamer.

Helaas bezit ook een ander stelsel, het pragmatisme, volgens welks leer de kennis geen zelfstandige beteekenis bezit, maar enkel het handelen en leven moet dienen, thans vele aanhangers. Het nut voor de practijk is hier het criterium der waarheid. Deze

beweging is feitelijk niets anders dan een naturalistisch-positivisme onder een nieuwen naam.

Ook in de litteratuur hooren wij verwante klanken:

Noi vogliamo cantare l'amor del pericolo, l'abitudine all'energia e alla temerità.

Il coraggio, l'audacia, la ribellione, saranno elementi essenziali della nostra poesia.

La letteratura esaltò, fino ad oggi, l'immobilità pensosa, l'estasi e il sonno. Noi vogliamo esaltare il movimento aggressivo, l'insonnia febbrile, il passo di corsa, il solto mortale, lo schiaffo ed il pugno.

Noi affermiamo che la magnificenza del mondo si è arricchita di una bellezza nuova: la bellezza della velocità. Un automobile da corsa col suo cofano adorno di grossi tubi simili a serpenti dall'alito esplosivo.... un automobile ruggente, che sembra correre sulla mitraglia, è più bello della 'Vittoria di Samotracia' enz. (Futuristisch manifest).

Voor een groot gedeelte is de kunst der jongeren, helaas, verzet tegen de geestelijke objectiviteit, tegen het aesthetisme van de kunstenaars der ivoren torens, anti-romantisch, een hymne op het eigen rythme der techniek, op wilskracht en dadenwaanzin.

Ook in de paedagogische idealen bemerken we de intuitionistische en pragmatische stroomingen; jammer genoeg krijgen de laatste de overhand.

In de negentiger jaren werd door de leerlingen van het gymnasium Berlijn-Steglitz de 'Wandervogel'-beweging gegrondvest, die weldra een grooten omvang aannam. Ze vond haar bron in een jeugdig-romantisch verlangen naar de verte, naar dwalen en natuurgenot, in afkeer van industrialisme, van conventie's, van dwang in school en huis. De jeugd wilde de levenskrachten verdedigen, die zij in de wereld der volwassenen verloren zag. Uit de diepten van het eindeloos vruchtbare leven wilde men nieuwe vitaliteit en vreugde putten. Tegenover een éenzijdig intellectualisme stelde men de totaliteit der psychische potentie's. Men proclameerde tegenover het dualisme de eenheid van lichaam en ziel, de menschelijke gemeenschap tegenover het individualisme, den kosmos en de universeele harmonie tegenover het atomisme en de verscheurdheid.

Zijn hoogte-punt bereikte de jeugdbeweging in het ‘Freideutsche Jugendfest’, in 1913 op den ‘Hohen Meiszner’ bij Kassel gehouden, waar Gustav Wyneken een gewichtige rol speelde. Het levens-gevoel der jeugd werd hier in de volgende proclamatie, de z.g. ‘Meiszner-Formel’, uitgedrukt: ‘Die freideutsche Jugend will aus eigner Bestimmung vor eigner Verantwortung mit innerer Wahrhaftigkeit ihr Leben gestalten’.

Weinig begrip heerscht thans bij veel paedagogische auteurs voor de tijdeloosheid der Idee, voor de objectieve wezenheden. Ten slotte heeft dit alles bij hen slechts waarde voorzooverre en voor zoolang als het leven erdoor verhoogd wordt, een stijging erdoor ondergaat. De kennis heeft geen waarde in-zich, maar wordt slechts geschat als middel voor het leven. Wat geldig is dankt zijn karakter aan het leven, dat het produceert; zelfs de waarheid is een leengoed van het leven en gaat op in den eeuwigen stroom.

Aan de jeugd geve men gelegenheid zich zelf uit te drukken. Kunst en wetenschap worden gezien in verband met het leven. dat hen schiep en droeg. De objectieve eischen, de zakelijke volmaaktheid van het werk geschiedt vaak geen recht. In geen geval mag aan den eigen aard van het kind geweld worden aangedaan; scheppend moet het kind zich-zelf ontdekken; de opvoeding moet alle interessen, neigingen of behoeften volgen. Het accent ligt op de gezindheid, meer nog op het doen, weinig op het wat of de wijze waarop van het doen.

Duidelijk spreekt het pragmatisme uit het geest- en plantaisielooze, verruwend en vergrovend werkend, op koude wilsinspanning gerichte sportideaal.

Uit de anti-logische, geen oog voor de eeuwige essentie's toonende, houding valt het enthousiasme te begrijpen voor de arbeidschool en handenarbeid, waarin men bovendien de solidariteit van geestelijken en stoffelijken arbeid vereenigd ziet. We naderen hier bedenkelijk dicht het opvoedkundig positivisme, daar het groote gevaar ontstaat enkel het arbeidsvermogen, het technische kunnen te oefenen[10], in plaats van de jeugd inzicht te geven in de diepere, tijdelooze gronden der dingen en de waarden van het menschenleven. Hoezeer het positivisme nog leeft, blijkt ook uit den volgenden zin van Spengler: ‘Wenn unter

dem Eindruck dieses Buches sich Menschen der neuen Generation der Technik statt der Lyrik, der Marine statt der Malerei, der Politik statt der Erkenntniskritik zuwenden, so tun sie, was ich wünsche, und man kan ihnen nichts Besseres wünschen'. Geen ideologische systemen zullen, volgens hem, onze hoofden nog verwarren.

* * *

Moest ik thans de uiteindelijke balans opmaken, het resultaat ware m.i. een deficit. Gelukkig stralen er nog meer lichten in de schemering.

In Frankrijk is - naast neo-Thomisten als Maritain, Wébert, Sertillanges, Gilson - Benda de groote advocaat van de logica tegen den blinden machtswil, die den geest heeft gesteld tegenover de opwellingen van het hart, die de - met den auteur niets te doen hebbende - literaire schoonheid weer ontdekte en de schrijvers hun voorkeur voor het vage en onzekere, hun 'soif gloutonne de Tout', verweten heeft. En het goed recht zijner critiek wordt reeds erkend. Zoo schrijft b.v. John Charpentier:[11] 'Enfin, il y a de la justesse et de la vigueur dans son plaidoyer en faveur de la logique.... et peut-être ne laisse-t-il pas d'avoir raison d'écrire que l'intuition c'est tout simplement l'Intelligence, par oppsition à une espèce bureaucratique de l'esprit.

De wensch èn het gevoel, de intuitie èn de rede, de logos recht te laten wedervaren, leeft thans bij vele philosophen, wier belangwekkend werk ik hier niet bespreken kan.

* * *

Men werkt op het oogenblik aan een reorganisatie van ons middelbaar onderwijs. Moge het resultaat zijn een inrichting, die minder dan de thans bestaande instellingen georienteerd is in de richting van het practische en bevrijd is van geest en methode van het lager onderwijs, m.a.w. een studie-instituut. Zoo'n studie-instituut moet het eerste begin zijn van een weg naar de wijsheid, die een tempel bewoont in het rijk der ondergaande zon. Tallooze frissche jongens moeten jaarlijks dien weg betreden, willen eenige

aankomen. Het is een schoone sport, de beste en bloeiendste jeugd waardig; groot toch is het gevaar neer te vallen op den stoffigen weg en niet meer op te staan. Velen riep eroos, doch weinigen zijn uitverkoren. Het is niet anders. De meesten zal de hitte van den middag verzengen. Ook in dezen zin geldt het woord van den veelgesmaden, grooten Duitschen denker, dat de uil van Minerva eerst uitvliegt, als de schemering daalt.

Zomer 1931.

Eindnoten:

1) Zie Kesseler: Pädagogik auf philosophischer Grundlage.
2) Zie Krieck: Erziehungsphilosophie, pag. 78.
3) Zie Schopenhauer: Die Welt als Wille und Vorstellung. I. Band. § 33-36 en II. Band cap. 31.
4) Zie Aristoteles: Ethica Nicomachea liber 6, cap. 3 1139 b. cap. 5 1140 a. cap. 7 1141 a en b.
5) Nietzsche: Über die Zukunft unserer Bildungsanstalten.
6) Ik stel voor het woord ‘studie-instituut’ te gebruiken in plaats van middelbare school voor algemeen-vormend en voorbereidend-hooger onderwijs.
7) Zie Schopenhauer: t.a.p. I. Band § 51.
9) Vgl. Litt: Die Philosophie der Gegenwart und ihr Einflusz auf das Bildungs ideal, pag. 42.
10) Aldus ook Messer: Philosophische Grundlegung der Pädagogik, pag. 112.
11) J. Charpentier: Julien Benda, Mercure de France 15-VIII-1930. pag. 100-101.

Lijnen in de moderne Fransche poezie door J.J. Helder.

Met de crisis is in alle takken van kunst een zekere rust, een ontspanning ingestreden.

Men heeft de na-oorlogsperiode onder het teeken van de jazz geplaatst. De jazz is gebleven, maar zij is geen mode meer en het zijn alleen degenen die haar werkelijk liefhebben, die nog in hun binnenkamers genieten van Duke Ellington en Louis Armstrong.

Het snobisme is (voorloopig) begraven, en wat overblijft zijn de ernstige werkers, die voortbouwen op het reeds bereikte, maar ternauwernood de moed hebben een nieuw experiment te wagen.

Zoo is het met de schilders en de dichters, die tijdens deze periode zoo intiem verbonden waren dat dezelfde benamingen, die onveranderlijk met -isme eindigen, op beide toepasselijk werd verklaard[1)]. Marcel Raymond, een jong essayist van groot talent heeft het juiste oogenblik gekozen om de balans op te maken van de poëzie in het tijdperk dat achter ons ligt en dat in alle opzichten buitengewoon interessant was.

'Men is het er op het oogenblik in het algemeen over eens, in Baudelaires "Fleurs du mal", een van de levende bronnen, de voornaamste zonder eenigen twijfel, van de moderne poëzie te zien'.

Het is Raymond gelukt om ons ten duidelijkste de twee

1) Marcel Raymond: 'De Baudelaire au Surréalisme'. Editions Corrêa, Paris, 1933.

stroomingen aan te wijzen, die van deze bron uit door de hedendaagsche poëzie loopen en op allen hun aantrekkingskracht uitoefenden.

De eerste, die vele vertakkingen kende gaat van Baudelaire naar Mallarmé om tenslotte haar voorloopig eindpunt te vinden in Valéry.

De tweede waarvan de loop moeilijker aan te wijzen valt, verlaat Baudelaire, verliest zich, springt dan weer te voorschijn bij Rimbaud, om tenslotte duidelijk aan den dag te komen bij ‘de allerlaatste zoekers van avontuur’.

Baudelaire!

Hij is evenals Stendhal en later zijn dicipel Rimbaud misplaatst in zijn tijd.

Geboren in een tijd van groote poëzie, die van Lamartine, Hugo, de Vigny, Musset, voelde ook hij zich een groot dichter. Welbewust zocht hij naar ándere middelen om zich uit te drukken, andere emoties te vertolken, en hij publiceert ‘les Fleurs du mal’ met de weloverwogen bedoeling, anders te zijn als zij!

In Baudelaire onderscheiden we de twee drangen, de twee stroomingen, die veel later hun allesoverheerschende invloed uit zullen oefenen. Als geen ander cultiveert hij de klank van zijn gedicht en streeft er naar, klank en beteekenis tot een geheel te vereenigen, om de sensatie die zij geven kunnen tot het uiterste op te voeren. Het is dit streven dat later tot uiting zal komen in de ‘obscure’ poëzie van Mallarmé en zijn discipelen.

Baudelaire geeft welbewust toe aan al de driften van zijn lichaam en geest. Hij zoekt de inspiratie niet, zooals de ouden, in de ascese maar in het cultiveeren van de uitzonderlijkste geestestoestanden. Hij verklaart zich zelf in deze eene regel van de ‘Voyage’:

‘Au fond de l'inconnu pour trouver du nouveau!’[2)]

Baudelaire is een ‘voyant’ een ziener, en hij ziet in deze wereld niets anders dan als het beeld, van een andere, de wáre.

Zijn beeldspraak is een identificatie, een openbaring.

Wanneer hij twee dingen van de meest uiteenloopende aard

2) Baudelaire: Fleurs du Mal.

met elkander indentifieert, dan beteekent dat juist, dat zij in die ándere, onbekende wereld, aan elkander gelijk zijn,

‘Les parfums, les couleurs, les sons se répondent’.

‘Il y a des parfums frais comme des chairs d'enfants,

‘Doux comme les hautbois, verts comme les prairies’.[3)]

Aan deze opvatting der poëzie, ‘la poesie révélatrice’ sluit zich ten nauwste die der sur-réalisten aan.

Verlaine is de bekroning en het einde van het sentimenteele en intieme lyrisme van Desbordes-Valmore en Lamartine.

Desondanks is de appreciatie van een recente ‘Anthologie de la nouvelle poësie française’: ‘Verlaine réprésente une fin’ niet geheel juist.

Zijn poëzie heeft een groote invloed gehad op die van Guillaume Appolinaire, grootmeester van de na-oorlogsche dichtkunst.

Daarentegen is de figuur van Mallarmé, die ook veel dichter bij ons lijkt te staan, van grooter beteekenis geweest.

Mallarmé is ongetwijfeld een Parnassien, maar hij is ook de opvolger van Baudelaire.

In zijn gedichten bereikt de ‘poésie pure’, de eenheid van klank, woord en sensatie, haar hoogtepunt, zooals zij later (tot op zekere hoogte) in Valéry haar vervolmaking vindt.

Ook Mallarmé zoekt zijn inspiratie buiten het gewone leven, maar hij is toch niet degene die koortsachtig speurt naar de openbaring van een andere wereld, waar alle tegenstellingen die op deze blijven voortbestaan, zullen zijn opgeheven.

Mallarmé, zegt Raymond terecht, is een drama....

Zijn heele leven droeg hij in zich rond het plan van een groot werk waarin zijn ideaal der zuivere poezië vervuld zou kunnen worden en hij werkt er aan, zonder het ooit tot een bevredigend einde te kunnen brengen.

Zijn ‘poésie pure’ is de benadering van een ideaal. Dat ideaal is een poëzie die om en voor zich zelf bestaat, evenals de muziek. Hierbij hindert hem het onderwerp, dat in zijn kleinere gedichten, zijn ‘proefnemingen’, tot een minimum gereduceerd wordt.

Jean Royère, een van de velen die door hem geinspireerd

3) ‘Correspondances’. Fleurs du Mal.

werden zegt: ‘De mooiste gedichten van Mallarmé zijn die, die geen beteekenis hebben!’

Het gevaar van een dergelijk streven ligt in het feit dat zijn uiterste consequentie een absoluut zwijgen is.

Zijn ‘proefnemingen’ hebben echter een buitengewoon groote invloed gehad, en de belangrijkste groepen van de moderne tijd beroepen zich op hem.

Valéry, zijn trouwste discipel en verdediger heeft in tegenstelling met Mallarmé het zich gestelde doel wèl bereikt.

Ondanks zijn onaangevochten rang van ‘poète lauréat’ is hij een onbekende voor het publiek.

Zijn dichtkunst is op zijn minst zoo obscuur als die van Mallarmé en zijn dichtkunst is bij uitstek cerebraal.

Hij is desondanks door de perfectie en de zekerheid van zijn kunst, de ‘klassiek’ van het Symbolisme.

Wij vinden bij hem geen sporen van de heftige strijd van Mallarmé noch van de opvlammende kracht van Baudelaire. Wanneer men Valéry de titel ‘poète pur’ geeft, dan beteekent dat, dat zijn eenige onderwerp, zijn eenige voorwendsel, in hem zelf te vinden is.

Hij is als een gevoelig membraan, dat alles, onverschillig wat, opvangt en registreert. Dan staat hij tegenover de hoeveelheid indrukken en kiest langzaam, zoekt zorvuldig uit en rangschikt tenslotte.

Valéry's eenige préoccupatie is bewúst te dichten, zich niet over te geven aan het mysterie der inspiratie.

Hij is echter, ‘ondanks alles’ dichter en ontsnapt daar nooit geheel aan. Wanneer hij dan ook zelf verklaart, dat hij oneindig veel liever[4)] iets zwaks (quelque chose de faible) zou willen schrijven bij zijn volle bewustzijn, als een meesterwerk in een soort van trance, weerspreekt hij zijn eigen werk.

Hij zal nooit in staat zijn het geheele mechanisme der inspiratie uit te schakelen.

Het schijnt ons toe, dat met Valéry voorloopig de eerste lijn tot het einde, in zijn voornaamste manifestaties is geeindigd.

4) Valéry: Variétés II.

Er zijn vele, vele anderen die de erfenis van Mallarmé hebben verdeeld en bij de allerjongste dichters zien we een zekere invloed van Valéry die echter nog te weinig geprononceerd is om er over te spreken. Toch passen al deze anderen beter om en bij de tweede lijn.

Valéry's voornaamste invloed is die van de zekerheid van zijn techniek, en de hooge graad van intelligentie van zijn werk.

Een groot hoofdstuk in het boek van Raymond is aan Claudel gewijd en hij heeft zichtbaar moeite om hem te plaatsen. Zonder de belangrijkheid van Claudel's werk te ontkennen, is het echter duidelijk dat hij hier niet thuis behoort. De banden van Claudel met Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, of de modernste stroomingen zijn oneindig veel zwakker als die van Claudel met de groote lijn der katholieke dichters die in de middeleeuwen begint en over Péguy tot Claudel komt.

Rimbaud is een van die vreemde figuren uit de Fransche litteratuur geweest die pas vele jaren na hun dood in hun ware licht komen te staan. Velen kenden hem niet anders dan uit zijn scabreuse verhouding met Verlaine en eenige gedichten die veel gemeen hadden met de ‘Romances sans paroles’.

Desondanks is Rimbaud niet de discipel van Verlaine maar wel die van Baudelaire, de ziener.

Hij is revolutionnair. Hij beschouwt de wereld, de staat, de publieke orde en zijn dwang, het rustige geluk, de gewone gang van zaken in de liefde en het familieleven, het christendom, de moraal, als evenzoovele wanstaltige producten van de menschelijke geest, die een al te vaststaand karakter hebben gekregen en de wáre wereld voor ons verbergen. De menschheid heeft zich terwille van het ‘nut’, een nieuwe valsche wereld geconstrueerd, zij heeft de logica opgebouwd, die de uitingen van het ware leven vervalscht.

Rimbaud zoekt evenals Baudelaire, het groote avontuur, de bedwelming, leeft, terwijl hij het oneindige zoekt, een losbandig bestaan....

Zijn gedichten zijn de revelaties, die hij in die toestand krijgt en die de dingen van die andere wereld tot ons brengen.

Hij voelt zich een profeet en terwijl hij schijnbaar niets als minachting voor de menschheid heeft, wenscht hij in zijn hart door haar als een Messias vereerd te worden.

Hij zoekt voor haar in: ‘le long imense et raissoné déréglement des sens, l'épuisement de tous les formes de l'amour, de souffrance et de folie’, het ‘onbekende’, de andere, ware wereld.

In het begin van deze eeuw, enkele jaren na den dood van Mallarmé, is deze, met Baudelaire en Rimbaud door het groote publiek vergeten. Men spreekt er niet meer over.

In hun plaats zijn Hugo en de groote prozaschrijvers, in eere.

De Symbolisten, de groep die indertijd Mallarmé tot chef heeft gekozen, verspreiden zich. Zij was heterogeen en haar principes werden als spoedig door allen die er toe behoorden verlaten.

Het eenige wat ze tenslotte gemeen hebben is hun uiterste stijlverzorging en hun voorkeur voor mythologische symbolen, twee erfenissen trouwens van de Parnasse.

Andere groepen ontstonden. Het ‘romanisme’ gesticht door Moréas steunt geheel op de begrippen van de renaissance. Hun theoreticus is Charles Maurras, de latere politicus van de ‘Action Française’. Hun invloed op de hedendaagsche poëzie is klein.

Een van hun vertegenwoordigers was de onlangs gestorven talentvolle dichter Fagus.

Uit deze tijd dateert ook het ‘naturisme’, reactie tegen de doode stijlfiguren der symbolisten en dat eigenlijk de transpositie van het naturalisme op het terrein der poëzie is.

De groepen zijn, in deze tijd, meer nog associaties van ongeveer gelijkvoelende schrijvers, die echter al hun onafhankelijkheid behouden, dan werkelijke eenheden die als zoodanig werkzaam zijn.

Het is in deze tijd dat Jammes, la Comtesse de Noailles, Verhaeren, Paul Fort, Viélé-Griffin hun beste werk leveren.

Dan, in 1906 verschijnt de revue ‘La Phalage’ die de elementen zal vereenigen die een beslissende invloed op de moderne poëzie uit zullen oefenen.

Al in 1904 heeft René Ghil met Jean Royère en Sadia Lévy een revue ‘Les écrits pour l'art’.

Ze is klein, maar nog kleiner is de revue ‘Le festin d'Esope’, opgedoken in het Quartier Latin en die op de frontpagina André Salmon, Guillaume Appolinaire en Max Jacob vereenigt.

Deze twee groepen mengen zich met de symbolisten in de

reeds genoemde revue ‘La Phalange’ die onder leiding staat van Royère en die, dank zij diens bijzondere gaven talenten te ontdekken en te exploiteeren, al spoedig van groot belang werd.

Geen schrijver die het later tot een zekere bekendheid bracht die er niet aan medewerkte.[5)]

Gide, Valéry Larbaud, Romains, Guy Lavaud, Georges Duhamel, John Antoine-Nau, Léon Paul Fargue en vele anderen.

Jean Royère dirigeert, behalve de revue, een groep, de néosymbolisten, later uiteengespat. Ook hij beroept zich op Mallarmé, waarschijnlijk met meer recht dan de symbolisten, en zijn groep noemt zich later de ‘poètes post-mallarméens’.

In deze groep zijn twee figuren die later een andere richting uitgaan, de jonge André Breton en Louis de Gonzague Frick.

Louis de Gonzague Frick is een merkwaardig dichter, die na langen tijd tot de groep van Appolinaire te hebben behoort tenslotte een aparte positie inneemt, en met zijn, helaas soms wel eens té precieuse poëzie, een merkwaardige verbinding vormt tusschen de beide hoofdlijnen; André Breton vinden we later terug.

De nieuwe tijd begint op een miserabel hok op Montmartre waar omtrent 1907-8, Max Jacob, André Salmon en Picasso samen leven; le ‘Bateau-lavoir’ genoemd.

De voornaamste figuur ontbreekt. Het is Guillaume Appolinaire, zoon van een adellijke Poolsche en een Italiaanschen bisschop, die ze in de beroemde kelder op de place St. Michel voor het eerst zullen leeren kennen.

‘In die tijd’ vertelt me André Salmon, ‘was er een zekere anarchistische geest in het Quartier Latin, een litteratuur “rive gauche” die revolutionair in geest en wezen was!’.

Guillaume Appolinaire is een fantastische, groteske figuur, vriend van Alfred Jarry, de schepper van ‘Ubu-roi’.

‘Car un caprice étrangé’ zegt Hubert Fabureau, die een vlot[6)] geschreven biografie het licht deed zien, ‘le destin s'est plu à réunir en la personne de Guillaume Appolinaire les contraste les plus déconcertants’.

Men is geneigd hem voor een mystificateur, een oplichter, te

5) Valéry Larbaud: Une Campagne Littéraire.
6) Hubert Fabureau: Guillaume Apollinaire. Nouvelle Revue Critique. 1932.

houden. Zijn cynisme, zijn ironie, zijn ontstellend groote fantasie, zijn voorkeur voor licencieuze voorstelling en woorden geven er aanleiding toe.

Het is echter voldoende de ware Appolinaire-cultus van zijn vrienden en bewonderaars te zien, om te begrijpen, dat hij toch een ándere, grootere beteekenis heeft.

Het is niet gewaagd Appolinaire te vergelijken met Picasso, zijn intieme vriend. Evenals Picasso, die op zijn minst vijf verschillende richtingen in de schilderkunst op zijn geweten heeft en er géén ooit erkende, is Guillaume Appolinaire de vader van een onnoemelijk aantal stroomingen in de litteratuur.

Alle richtingen, die tegenwoordig bestaan, erkennen of beroemen zich op zijn invloed.

In 1909 maakt hij zich na het bekende manifest van Marinetti meester van het Futurisme, om het spoedig weer te laten varen. Hij hoeft slechts een gedicht te schrijven of anderen nemen het als aanleiding om een nieuwe school te stichten!

Wat echter al zijn gedichten gemeen hebben is een licht ironisch licht melancholische toon, waarin we de invloed van Verlaines romances sans paroles weer terugvinden, en die ze voor ieder toegankelijk maakt.

Appolinaire laat zich graag gaan op de stroom van de inspiratie, hij heeft al de drift, van de hedendaagsche poëzie, naar nieuwe, schoone, frissche, verbazingwekkende beelden en is desnoods bereid tot kunstmiddelen zijn toevlucht te nemen om deze te verkrijgen.

Appolinaire is een wegwijzer, en het is misschien een van de caprices van zijn geest, die er toe leidt, dat hij zijn erfdeel, ontvangen van de symbolisten en door hen van de Parnassiens, over boord wil gooien. Hij geeft niet meer toe aan zijn aandrang naar muzikale zinnen, hij gelooft niet meer in de macht van het woord.

Hij wil de dingen zelf oproepen en door hun samentreffen de emotie wekken!

Cubisme! Het is Appolinaire die het woord uitvond dat zooveel opgang maakte op het door hem gestichte Montparnasse.

Hij is misschien de eenige, die ooit cubistische gedichten schreef, maar het is in ieder geval zijn invloed geweest die de cubistische schilderkunst deed ontstaan.

Sommige van zijn verzen maken hetzelfde effect als een modern schilderij. Men moet werkelijk de schilder, in dit geval de dichter kennen om dadelijk te weten of het hier gaat om een misleiding of om ernstig werk.

Als Baudelaire zoekt hij steeds naar nieuwe dingen, nieuwe vergelijkingen van voorwerpen waarvan de overeenkomst hem vaag bewust is.

Appolinaire is in de eerste plaats een destructeur van de oude waarden, evenals zijn oudere vriend Jarry en hij vreest het belachelijke niet, maar maakt er ruim gebruik van.

In werkelijkheid, zeggen zijn vrienden, was hij een uiterst gevoelig mensch en kon van de luidruchtigste vroolijkheid plotseling in een diepe ontroering vallen.

Appolinaire neemt de twee lijnen, waarvan hier kwestie is, in handen en speelt er mee. Als hij ze eindelijk loslaat zijn ze veranderd, als betooverd, en hebben een nieuwe gloed gekregen.

Tenslotte huist ook in Appolinaire, naast zoovele andere verschijningsvormen de 'ziener'.

Hij is de eerste die het woord sur-réalisme uitspreekt en daarmee de grondslag legt voor een nieuwe groep, die, al is men niet algemeen met hun werkmethode eens, daarom niet minder een van de meest homogene en productieve van het oogenblik is. In 1916 stierf hij aan de Spaansche griep.

Het schema van dit overzicht is te begrensd, om plaats te laten voor de Unanimisten, groep gesticht door Jules Romains, die trouwens later alleen nog maar uit prozaschrijvers bestond, en andere kleine groepen.

De oorlog heeft gewerkt als een enorme katalysator, en zijn eerste uitwerking was de schepping van een groep jonge menschen die allen ánders wilden, maar nog niet wisten hoe.

Op Montparnasse ontstaat het centrum waar schilders en dichters iedere week een nieuw experiment het wereldruim inzenden.

Blaise Cendrars die zich al in 1912 met futuristische onderzoekingen had beziggehouden, vereenigt een kleine groep om zich heen.

Wat is hun doel?

Hun gedichten zijn als de brokstukken, de korte notities voor

een gedicht. Maar zij weigeren absoluut er een gedicht van te ‘maken’.

Het rijm bestaat al sinds lang niet meer. Het rhythme? Korte of langere, breedere of dunnere strooken wit, vormen een nieuw rhythme, dat men geneigd zou zijn het ‘psychologische’ te noemen.

Langs Appolinaire, kunnen we de oorsprong ervan terugvinden bij Mallarmé, die reeds groote waarde hechte aan de typografische indeeling van zijn gedichten.

Zij vinden nieuwe inspiraties in de ruwe realiteit van de machines. In 1924 houdt de groep op te bestaan en zijn leden Drieu la Rochelle, Paul Morand en Blaise Cendrars laten aan anderen over hun gedachten verder te ontwikkelen.

Groot is het aantal dichters, dat zich gedurende een korte of langere tijd liet verleiden, door het nieuwe, aantrekkelijke van deze kunst, en nog grooter het aantal van hen, die er door snobisme aan meededen.

Dada!

De naam Dada is voorbestemd om degene die ze uit hoort spreken te doen glimlachen en te doen zeggen: ‘Gekken of kinderen’!

Niet heelemaal. Dada is een Zwitsersche ‘uitvinding’ en het doel van de stichter Tristan Tzara was eigenlijk een enorme mystificatie.

De Dadaisten zijn jonge menschen van 20 jaar die langzamerhand tijdens de oorlog tot de ontdekking kwamen, dat de heerschende begrippen niet veel waard waren. Al spoedig merkten zij dat Dada, een richting die ongetwijfeld van Appolinarischen oorsprong is, een buitengewoon middel was om die begrippen bij de jeugd in discrediet te brengen. Onnoodig te vermelden dat zij ruim gebruik maakten van de tendenz tot snobisme, die al deze ‘revolutionairen’ kenmerkte.

Dadaisme, definieert Raymond, is een korte inventarislijst van de bouwvallen, op zijn hoogst de constatatie van het échec, of liever het overlijden van een beschaving.

Het is een verwoede, cynische en desperate ontkenning.

Op het literaire plan is hun conclusie dat elke poging om een gerythmeerde, berijmde, getelde taal te schrijven, een onmiddellijke vernietiging van de zuiverheid ten gevolge heeft.

‘Wij, en allen die van onzen tijd waren’ zegt André Salmon, die van alle richtingen was, zonder er ooit werkelijk deel van uit te maken ‘hebben nooit onze proefnemingen gedaan, om henzelf; maar om een nieuw classicisme te vormen(!)’

Het is uit deze groep dat wij verschillende nieuwe richtingen te voorschijn zien treden, als men in het na-oorlogsche leven op de ruines van het vorige een nieuwe poëzie op wil gaan bouwen.

Met Appolinaire, zijn twee anderen gegaan die eenigszins in zijn schaduw stonden, maar die misschien in talent niet voor hen onderdoen.

André Salmon, die in zijn eersten gedichtenbundels ‘Féeries’ al blijk gaf van zijn persoonlijk talent, heeft zich dan ook nooit ten geheele bij de groepen waar men hem toe rekende kunnen aansluiten.

Zeker, zijn poëzie is geëvolueerd en ook hij was een van degenen, die na de oorlog, de strijd tegen de oude vormen aanpakte.

Zijn licht ironische, melancholieke toon van den in een wereld van machines en cynisme verdwaalde dichter, spreekt altijd van het verlangen naar ontsnapping dat hem beheerscht. Maar ondanks alles is hij gebonden aan de aarde, die hij liefheeft en die hij door zijn poëzie van haar harde, streng begrensde werkelijkheid hoopt te bevrijden.

Max Jacob is sinds jaren zijn intieme vriend en toch is er weinig verwantschap tusschen Salmon en dezen Bretonschen jood, waarvan het vreemde leven zelf een avonturenroman is.

Max Jacob is als rechtgeaarde discipel van Appolinaire een mystificateur.

Hij houdt ons bekende beelden voor, die we gelooven te herkennen.

Dan grijnslacht hij en lijkt er plezier in te hebben, als we moeten erkennen dat we ons door onze natuurlijke gemakzucht bedriegen lieten.

De ironie van Jacob is niet welwillend als die van Salmon.

Max Jacob is een kracht op zich zelf, en velen volgen hem in zijn werken zonder hem nochtans als meester te aanvaarden.

Zijn talent is dat van Max Jacob en alleen een andere Bretonsche Jood zou hem misschien kunnen volgen in zijn vreemde,

fantastische visioenen, die soms van een verbazingwekkende helderziendheid zijn.

Max Jacob geeft toe aan alle ingevingen van zijn geest, maar bij voorkeur publiceert hij er de meest ironische of de meest tragische van. Hij is godsdienstig en een Amerikaansche zendeling slaagde erin hem tot het catholicisme te bekeeren, waarin hij trouwens voorafgegaan was door Pierre Reverdy, een van de meest veelbelovende dadaisten.

Zijn verdere ontwikkeling is nog onzeker, naast eenige diep-religieuse gedichten, waarin hij zijn rust bezingt, verschijnen aan de andere kant nog altijd burlesque improvisaties, of ironische artikelen.

Ook Jacob is een revolutionair geweest, en is het nóg, maar een verbitterde, zonder hoop, die zijn troost vindt in het neerschrijven van zijn cynische, maar in wezen toch zeer gevoelige gedichten.

Wanneer we lijst van Dadaisten nagaan dan vinden we daar een opeenhooping van jong talent dat zijn nieuwe weg nog niet heeft gevonden.

Breton, Tzara, Ribemont-Dessaignes, Reverdy, Soupault, Eluard, Aragon zijn namen die we later terugvinden in vele andere bewegingen.

Het is Marinetti, die de mode van het ‘Manifest’ ingesteld heeft en de Dadaisten hebben hem daarin gevolgd.

‘J'ai pu, ces dernières années, constater les méfaits d'un certain nihilisme littéraire, dont la malice était à tout propos de poser la question de confiance la plus générale et la plus vaine.’

André Breton wendt zich op deze manier plotseling in 1924 af van het Dadaisme.

Hij geeft een manifest uit en noemt het ‘Manifest du Surréalisme’, met de naam door Appolinaire gebruikt voor zijn drama ‘Les mamelles de Tirésias’.

Wat is het surréalisme?

In het eerste manifest definieert Breton het als volgt:

‘Surréalisme: psychisch automatisme door middel waarvan men hetzij schrijvende, hetzij door eenig ander middel, de werkelijke functie van de gedachte wil uitdrukken.

Dictée van de gedachte, zonder eenige contrôle door de rede en buiten alle esthetische of moreele principes om.'

Hier eindigt dus de lijn die over Baudelaire, Rimbaud en Appolinaire gaat en treedt in al zijn duidelijkheid aan den dag.

Men kan hen, evenals de dadaisten, voorbij gaan, de schouders ophalen en verklaren dat het gekken of snobs zijn.

De eerste kennismaking met hun dichtkunst is, voor degenen die de ontwikkeling niet gevolgd heeft, eenigszins verbijsterend. De meest verbazingwekkende en idiote beeldspraak springt naar voren.

Natuurlijk, concludeert men, iemand die voor zijn schrijftafel zit en maar opschrijft wat hem in de gedachte komt kan niet anders als onzin schrijven.

Welnu, dit is niet heelemaal juist. Op den duur krijgen hun meest stupéfieerende beelden iets regelmatigs, onvermijdelijks.

Het surréalisme is een metaphysiek en wel dezelfde die Gérard de Nerval, Baudelaire, Appolinaire en Rimbaud bezaten, dié van de ándere waarheid, de ándere wereld, die door de rede voor ons gesloten blijft.

Het zijn de surréalisten, die ontdekt hebben wat Baudelaire en Rimbaud zochten in hun bedwelmingen, hun roes.

Freud heeft zijn werk over de Traumdeutung geschreven.

Breton zegt: 'Het is in werkelijkheid verbazingwekkend dat de droom, een toestand waarin de mensch gedurende de helft van zijn leven verkeert, niet meer de aandacht heeft getrokken!'

Er is evenveel reden de droomtoestand voor de ware aan te nemen als het ontwaakt zijn!'

Hij is van oordeel, dat het alleen aan ons geheugen ligt, dat wij er niet genoeg continuiteit in zien en beschouwt het automatische schrijven als een middel om de beelden en gebeurtenissen van die toestand op ons over te brengen.

Dada heeft de onwaarde van de logica als middel om het leven en de wereld te expliceeren erkend, de droom en het onderbewustzijn kunnen haar misschien vervangen.

We moeten erkennen dat deze theorie nog vrij verward en onduidelijk is en wellicht moet men zich afvragen of het hier nog om poëzie gaat.[7)]

7) Manifeste du Surréalisme. André Breton. Editions Kra, 1924.

Maar in het surréalisme verheffen zich alle stroomingen van de laatste tijd. Het voldoet ten volle aan het instinct van ontvluchting, het voldoet aan het revolutionair gevoelen, het voldoet aan de vraag naar een nieuw mysticisme, de langdurige strijd tot het vinden van een nieuwe wereld, een nieuw land voor dichters. Hieraan heeft het surréalisme, dat op het oogenblik een sterke en invloedrijke groep in Parijs vormt, zijn prestige te danken.

Louis Aragon schreef in 1928: 'Wanneer ge, terwijl ge de surréalistische methodes toepast, trieste imbeciliteiten schrijft, zijn dat trieste imbeciliteiten zonder eenige verontschuldiging.'

Volgens Raymond ligt de aanvaardbaarheid van het surréalisme als poëzie daarin, dat de gevolgde surréalistische methode niet zuiver is toegepast en daardoor aan een zekere tendenz om het gedicht te rangschikken, gevolg is gegeven.

Misschien is het feit dat men in het werk der surréalisten soms fragmenten van een barbaarsche schoonheid vindt, echter eerder toe te schrijven aan het feit dat de leden van de groep dichters zijn in de ware beteekenis van het woord.

Het surréalistische gedicht is, en Freud kan het uitlegggen, een soort fotografie van de ziel.

De verwarde beelden en dagdroomen die ons op een gegeven oogenblik bezighouden, bezitten een zekere eenheid, een zekere belichting, bepaald door de stemming van het moment.

De beelden duiken op uit het onderbewustzijn, maar allen, allen zijn ze ontstaan in een kort moment van bewuste identifieering dat bij sommigen duidelijk aan is te toonen.

Bovendien kunnen we hier voor een explicatie zeker rekening houden met Freudiaansche symbolentheorie en de Traumdeutung.

Een van de meest talentvolle onder hen is Paul Eluard.

Al de surréalisten hebben, ondanks hun uniforme methode een eigen gezicht, een eigen figuur. Eluard is een dichter van de liefde. De voorwerpen om hem heen, de vrouwen die hij tegenkomt op straat, hebben zijn liefde en in zijn ziel bouwt hij een mystiek om hen heen, die doorstraalt in zijn gedichten.

Tristan Tzara is een revolutionair, een anarchist, maar die tenslotte mét zijn oude medewerkers van het dadaisme dat zijn schepping was is overgegaan naar de groep van Breton.[8)]

8) Paul Eluard: La vie immédiate.

In zijn gedichten doet zich nog altijd de invloed van de dadaistische ontkenning gelden en zijn beelden lijken soms willekeurig, teleurstellend, ironisch.

Wij zullen niet, evenals Raymond, de surréalisten stuk voor stuk langs gaan, we zwijgen over hun politieke beteekenis, over hun voorkeur (zie *Freud!)* voor het sexueele.

Het surréalisme, concludeert Raymond, heeft zijn doel niet bereikt. Misschien heeft hij gelijk, maar niettegenstaande dat, heeft deze poëzie, dank zij haar vertegenwoordigers een groote invloed gehad op vele tijdgenooten.

De storm is gaan liggen, het Dadaisme is veranderd in surréalisme, dat tot nog toe het laatste -isme gebleven is, en wel blijven zal.

Het is de laatste consequentie van een poging om de poëzie als middel te gebruiken tot het bereiken van een ander, hoóger doel.

In deze richting beweegt zich tenslotte Louis Aragon, die een nieuwe kleine groep van proletarische dichters om zich heen vormt en wiens theorie is, dat alleen dié poëzie de ware is, die streeft naar de proletarische revolutie.

Aan de andere zijde zien we de groote, minder homogene, groepen van hen die vóor alles de schoonheid willen dienen.

In het algemeen is ook bij hen de drang naar zuiverheid te bespeuren. In die drang, hebben zij willens en wetens de beteekenis van de woorden willen vernietigen en ook zij beroepen zich daarvoor op Baudelaire.

Maar Baudelaire gebruikt *beide,* beteekenis en klank, om de emotie op te roepen.

De dichters waarvan hier sprake is geweest, vormen een kleine minderheid onder de groote massa, die streng vast blijft houden aan de aloude tradities van het Fransche gedicht. Elke maand verschijnen massas gedichtenbundels, die zeer aangenaam zijn, om te lezen en om bij te slapen.

De sur-réalisten zijn nu alle in de 30, de oude vrienden van Appolinaire bijna 50 jaren.

Het is onder de allerjongsten dat weer eenige beweging komt.

Gaston Bonheur schreef ‘Chemin Privés’ waarin de duidelijk de invloed van diverse stroomingen onderscheiden kunnen.

Zijn beelden zijn soms verrassend nieuw, maar niet verbazingwekkend.

Zijn constructies staan onder de invloed van Jacob en Salmon, zijn landschappen zijn die van de oude ‘poèsie gauloise’.

Jean Follain beschrijft ons het leven in donker Parijs. Zijn poëzie is direct en indringend, ook hij zoekt zijn beelden door sur-réalistische inspiratie.

De vreemdste verschijning is Jean le Louet, een ontdekking. De atmosfeer van sommige van zijn gedichten is ijskoud, van een vreemde beklemming. Zijn gedichten zijn geheel samengesteld uit beelden, die allen gezocht lijken te zijn in een vreemd, spookachtig landschap....

Naast hen zijn er vele, véle anderen, die regelmatig hun verzen publiceeren in een onnoemlijk aantal revues.

Toch zijn deze drie jonge dichters de eenige avant-gardisten van het oogenblik en omdat er in dit overzicht uitsluitend voor hén een plaats was, mag ik ze niet vergeten.

Het boek van Raymond (dat den ‘Prix de la Critique’ heeft gekregen) dat aanleiding tot dit overzicht gaf is het eerste essay, dat de groote lijnen van de ‘littérature de gauche’ aan het licht poogt te brengen en ondanks enkele overbodige uitweidingen en, aan de andere zijde, onvolmaaktheden, is het van groote waarde voor ieder die inzicht wil krijgen in de moderne poëzie van Frankrijk.

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 648.)*

Amsterdam, 2 Maart 1887. Hemonystraat 13.

WelEd. Heer,

In antwoord op uw schrijven van 26 Februari l.l. deel ik u mede, dat wij met genoegen uw artikel zullen ontvangen. Indien de redactie oordeelt, dat het voor het tijdschrift geschikt is, zal ik ook mijn best doen, het in ons eerstvolgend nummer te plaatsen. Absolute zekerheid daaromtrent kan ik u op dit oogenblik natuurlijk niet geven. Onvoorziene omstandigheden, b.v. het onverwacht inkomen van copie van belangrijke actueele waarde, maar die over twee maanden verouderd zou zijn, maken soms dat andere opstellen moeten blijven liggen. Ook technische kwesties van plaatsruimte etc. hebben in de laatste dagen vóór het verschijnen invloed op de keus der voorhanden copie. Doch, zooals ik zeide, ik zal mijn best doen.

In afwachting,
Achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Rudolf Steinmetz.

14 Maart 1887.

Amice,

Verontschuldig mijn lang zwijgen: uw novelle is ter perse en de drukker zegt, dat gij Donderdag a.s. proef zult hebben. Wees zoo goed de gecorrigeerde aan mijn adres terug te zenden (Overtoom, stille zij, 62, Nieuwer-Amstel). Dank voor dat stuk in het Vaderland; laat ze maar foeteren, 't geeft hun toch niets.

In haast,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Nieuwer-Amstel, 14 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Bij deze heb ik het genoegen je mede te deelen, dat je novelle getiteld ‘Fantasie’ door de redactie ter plaatsing is aangenomen. Ik zal mijn best doen, dat dit reeds in de eerstvolgende (April-) aflevering geschiedt. De proef zal u dan bijtijds geworden. Paap verzocht mij, of ik hem bij je verontschuldigen wilde voor zijn stilzwijgen: hij zit tot over de ooren in de examenstudie en occupeert zich met absoluut niets anders.

In haast,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins.

Nieuwer-Amstel, 14 Maart 1887. Hemonystraat 13.

Amice,

Hierbij je varium over het Grieksch; ik vond het niet erg goed geschreven en had het willen omwerken voor de vorige aflevering, maar het is mij gepasseerd. Als ik mijn nieuwe hospita heb, zal ik je een brief schrijven. Nu huis ik in een onbewoonbaar hok, waar ik nooit op ben, dan hoogst noodig is.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Ch.M. van Deventer.

Amsterdam, 14 Maart 1887. Hemonystraat 13.

WelEd. Heer,

In overleg met de redactie deel ik u het volgende mede als antwoord op uw vriendelijk schrijven van 20 Februari l.l. Een

stuk als gij beschrijft zou zeer zeker, wat het onderwerp betreft, belangstelling vinden bij de lezers van de Nieuwe Gids. Doch, zooals gij zegt, is het ten deele gebaseerd op artikelen uit de ‘Figaro’ en de ‘Gilblas’, bladen die hier (vooral het eerste) in ieders handen zijn. Dit zou o.i. een oorzaak van geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid voor ons tijdschrift kunnen zijn. Wilt gij het er dus, na deze opmerking, op wagen, met genoegen dan. Ook of het plaatsbaar zal zijn in de April-aflevering hangt af van de lengte van uw artikel in verband met die van andere actueele copy en onze plaatsruimte.

In afwachting,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. van Santen Kolff,
Berlijn.

Nieuwer-Amstel, 14 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Ontvangen wij niet iets van J. Staphorst voor de volgende aflevering?
Of van G.H.C. Stemming?
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Jan Veth.

Nieuwer-Amstel, 21 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Hierbij zend ik je proef en copy van je ‘Fantasie’. Ik heb maar vast je naam op den titel gezet; wil je onder een pseudoniem

schrijven, dan staat je dat natuurlijk vrij, maar zou je dat wel doen? Je novelle trekt stellig meer de aandacht, als je naam er boven staat, door het contrast dat zij vormt met je andere gepubliceerde werk. Je laat er je meerzijdigheid door zien, en dat is m.i. voor je positie als literaire figuur beter. Maar doe zooals je wilt.

Ik vind deze ‘Fantasie’ heel goed, vooral de eerste 9½ bladzijden, en 't is pleizierig voor de N.G. dat zij deze nieuwigheid bij het publiek mag inleiden. Met genoegen zal ik meer van dat soort ontvangen. Van Deyssel's roman is op het punt uit te komen, en zal dunkt mij een heele opschudding veroorzaken.

Netscher heeft dezen keer ook een novelle bij ons: ‘Een incident’, zijnde de physio-psychologische ontwikkeling van een echtelijken twist. Ze is 34 bladz. lang en heel knap, maar ik vind haar, als al zijn betere werk (na de ‘Studies’) wat droog. Zou hij ook te haastig moeten werken tegenwoordig? Dat zou jammer zijn.

Stuur s.v.p. de proef zoo spoedig mogelijk terug aan bovenstaand adres. Voor revisie zal ik nauwgezet zorg dragen.

Vele groeten,

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins,

Alter Jungfernstieg 25/3, Hamburg.

Nieuwer-Amstel, 21 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Dank voor 't Varium en uw advies in zake Bolland. Hoogstwaarschijnlijk zal het stuk van dezen heer niet geplaatst worden. Het komt mij ook voor, dat hij zijn zaakjes wel weet, maar wij kunnen van de 60 vel druks, die wij 's jaars geven, geen 6, zegge zes vel, afzonderen voor metaphysiek. Daar dacht ik in den beginne niet zoo aan. Drie afleveringen na elkander, ieder voor één vijfde gevuld met redeneeringen, die voor het meerendeel onzer lezers onbegrijpelijk en onbelangrijk zijn! Want de grootste fout van het

stuk ligt m.i. hierin: dat het voor leeken onverstaanbaar is. Dat kan de heer Bolland niet helpen, hij is zoo duidelijk mogelijk (meestal tenminste), maar dat ligt aan zijn onderwerp, aan den gedachtenkring, waarin hij zich beweegt. Maar aan den anderen kant is zijn artikel voor de vakmenschen te weinig origineel. 't Is een impopulaire compilatie, en daaraan hebben wij niets. Ik vind het anders wel jammer, maar er is niets aan te doen.

Met de N.G. gaat het goed, maar om de maand te verschijnen, dat gaat nog niet. Dan zou op eens de heele phalanx van schrijvers tweemaal zoo hard moeten gaan werken, en dat is onmogelijk.

Wij hebben dezen keer een groote novelle van Netscher. Krijgen wij niet nog eens een uitgebreider artikel van uw hand?

Steeds achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. Lotsy.

Nieuwer-Amstel, 21 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Toen ik den laatsten keer, op de ‘Bierclub’, het genoegen had u te spreken, zeidet gij mij, dat gij een artikel onder handen hadt, en heel spoedig klaar hooptet te hebben. Gaarne zou ik, naar aanleiding hiervan, u willen verzoeken, mij even per briefkaart te melden, of gij voornemens zijt, uw stuk bij ons in te zenden vóór het einde dezer maand. Gij zult mij deze vrijheid niet ten kwade duiden, als ik u zeg, dat ik bezig ben den inhoud onzer April-aflevering op te maken.

Steeds achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma.

Nieuwer-Amstel, 21 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Verleden Vrijdag zond ik je proef met copy van ‘Een incident’. Mag ik je een kleine opmerking maken over iets dat je misschien zelf al gezien hebt? Je zegt m.i. wat te veel, dat dit of dat bij Marie uit ‘haar indische bloed’ voortkwam. Die gedurige herhaling hinderde mij. En moet je revisie hebben? Wacht dan niet te lang met mij de proef terug te sturen, want 't is een van de allerlaatste vellen.

t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Frans Netscher.

Nieuwer-Amstel, 22 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Zoo even ontving ik je artikel en las het. Het zal geplaatst worden. Witsen heeft ook iets gegeven (5 bladz.) over Gram's artikel over Weretschagin, en J. Stemming is bezig aan een uitvoerig artikel over denzelfden schilder. Dat wordt me een heele bataille! Proef zal je geworden.

t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Jan Veth.

Nieuwer-Amstel, 22 Maart 1887. Overtoom (stille zij), 62, half tien des avonds.

Mijnheer,

Hierbij een artikel, te plaatsen onder de rubriek Kunst, maar te beginnen met een nieuwe bladzij. De proef moet naar buiten

de stad gestuurd worden, dus er is haast bij. Morgen (Woensdagochtend) zal de heer Verwey u zijn bladzijden over Multatuli brengen, en bij den heer v.d. Goes moet u morgen nog maar eens laten vragen. Ik begrijp niet, dat u heden niets heeft kunnen geven.

Achtend,
Uw dw.,
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Clausen.

N.B. Hoofdstuk II van dit artikel moet niet, zooals in de copy staat, met een nieuwe bladzijde beginnen, maar onmiddellijk aansluiten.

Nieuwer-Amstel, 4 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Vergeef mij, dat ik je schrijven van 14 April l.l. niet eerder beantwoordde. Mijn apartement was door omstandigheden een tijdlang onbewoonbaar en zoo ben ik met mijne correspondenties ten achter geraakt.

Welzeker, ik wil graag je artikel ontvangen en aan de redactie aanbieden. Ik had gedacht, dat je 't wel uit je eigen zoudt gestuurd hebben. Je weet toch, dat we geen parti-pris tegen eenige ‘richting’ hebben, welke ook. Ook je Varium over Jean Masseur wil ik graag zien. Het moet een lekker prul zijn, dat drama.

Kom je niet nog eens te Amsterdam? Als je komt, op de Overtoom 62 ben je steeds welkom.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Nieuwer-Amstel, 4 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Vriend Israëls, ik ben van de week bij je geweest met Albert, maar je was uit, zei de juffrouw. Ik hoor niets van het stuk van Steinmetz, ik zou het nu gaarne terughebben, want ik ben nu spoedig geïnstalleerd en kan dan den brief schrijven. Kan je niet den heer, die het op 't oogenblik in handen heeft, eens schrijven of hij het reeds genoeg bestudeerd heeft? Daarmeê zou je een groot genoegen doen aan

je toegenegen
WILLEM KLOOS.
Den Heer I. Israëls.

Kom eens oploopen; ik ben veel thuis, want het is hier heel gezellig nu.

Nieuwer-Amstel, 12 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Jongen, Chapje, wat heb je daar te keer gegaan! En dat allemaal om dien goeden menheer Was, die, tusschen zijn predikingen door, tijd heeft gevonden om dat rhetorische kousje te breien, dat hij een ‘studie’ noemt, en waar hij steeds met zooveel mogelijk woorden zoo weinig mogelijk tracht te zeggen. Alles in dat boekje had op één of twee bladzijden kunnen staan. Maar enfin, dat is tot daaraan toe.

Ik heb vele redenen waarom ik je artikel niet goedvind:

1°. het is niet voor één en hetzelfde publiek geschreven;
2°. de persoonlijke stijl, dien je tracht aan te nemen, is m.i. mislukt;
3°. je bewijsvoering over dien dialoog vind ik onjuist;
4°. wat je daarna dithyrambiseert maakt op mij den indruk slecht gestyleerde opgewondenheid te zijn.

Je ziet, dat ik je ronduit zeg wat ik meen. Nu zal ik aan het demonstreeren gaan.

1°. Schrijf je voor een publek, dat het symposion en het boekje

van Was niet gelezen heeft, of voor Graeci? In het eerste geval had je moeten beginnen met een klare expositie van de kwestie, ofschoon zij er dan zelfs geen belang in zouden gesteld hebben. Want wie geeft om de beteekenis van een woord in een fragment van een boek dat hij niet gelezen heeft, of om het al of niet sophistiek zijn van een schrijver dien hij niet kent. Maar zooals nu, is het heelemaal mis. De lezer begrijpt tot aan hoofdstuk III niet waarover je 't hebt.

Schrijf je voor Graeci, dan had dat hoofdstuk III heelemaal of grootendeels weg moeten blijven, want die weten wel wat het symposion is. En op de andere plaatsen veronderstel je dat je met leeken te doen hebt.

Of schrijf je soms voor allebei? Dat is onmogelijk, want dan blijven alle argumenten onder *a.* van kracht.

2°. Je tracht los, levendig, persoonlijk te schrijven. Ten eerste is het de vraag, of deze stijl geschikt is voor menschen als Was, Spruijt, etc., die je in alle gevallen gebrek aan degelijkheid zullen verwijten. Maar daaraan hoefde je je nog niet te storen, als je stijl maar goed is. En dat vind ik nu juist niet. Ik vind, dat de ware gedragenheid van klank en rhythme, die alleen het personeele accent kan teweegbrengen, er, met je welmeenen, totaal in ontbreekt. En dat is ook natuurlijk. Jij bent geen mensch om luid en lyrisch met breede gebaren te spreken, jou persoonlijk accent is het bedaard-voor-je-uitlachende, goedig verneukeritieve. En dat heb je hier vergeten. Bewijzen: je bent òf grof òf rhetorisch. Ik geef slechts van ieder ééne plaats.

a. Grof: ‘Ik zou bloed gaan ruiken, ik zou lust krijgen een revolver te koopen, per sneltrein naar den schrijver te rijden, en hem af te ranselen en dood te schieten.’

b. Rhetorisch: ‘Op het oogenblik, dat Galileï zijn kijker omhoog richtte, sidderde de aarde van schrik en vreugde: zij opende zich en verzwolg twintig rampzalige eeuwen (!). Slechts één zaak bleef staan, een kruis en daaraan hing’ etc.

Zoo gaat het passim in het stuk. In het algemeen is je persoonlijke toespraak uit den toon. De heer Was is een prul, niet waard ‘om jouw schoenriem te ontbinden’, maar toch klinkt de manier, waarop je hem aanspreekt, jongensachtig verwaand.

3°. Met je bewijsvoering over de Begeerte ben ik het daarom

niet eens, omdat m.i. Plato wel degelijk, zij 't dan onbewust, een fout gemaakt heeft, nl. door de Begeerte te personifieeren en haar qualiteiten toe te kennen, die alleen aan den Begeerder toekomen. Niet de Begeerte verlangt het schoone, maar hij die die begeerte heeft. En men mag dus niet zeggen: de Begeerte begeert het schoone, is zelf dus niet schoon, en zelfs niet de Begeerder begeert het schoone, is dus zelf niet schoon; maar hoogstens de Begeerder begeert het schoone voor zijn genoegen en voor zijn nut. Om te kunnen zeggen: de Begeerder is niet schoon, zou de Begeerder moeten gezegd hebben: Ik verlang schoon te wezen, en zelfs dan nog niet. Want de Begeerder zou heel goed al schoon kunnen zijn, maar het niet genoeg vinden en nog schooner willen wezen, zoodat men hoogstens zeggen kan: De Begeerder is niet zoo schoon als hij wezen wil.

4°. Je philosophie in je laatste gedeelte over Eros en de negentiende eeuw is lyrische fantasie, geen inductieve wetenschap. En dus had het zeer goed gezegd moeten worden, wat ik het, zooals je weet, niet vind.

Het spijt mij, dat ik je zoo cru moest zeggen wat ik op het hart had, maar ik meende, dat het zoowel tegenover jou als tegenover mijzelf mijn plicht was. Overweeg mijn woorden eens goed en schrijf mij dan eens.

t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Ch.M. van Deventer.

Nieuwer-Amstel, 12 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Mejuffrouw,

Met genoegen ontvingen wij uwe sonnetten en zullen ze zeer graag in het Juni-nummer opnemen.

Onder dankbetuiging,
Hoogachtend,
Uw dw. dnr.
WILLEM KLOOS.
Mejuffrouw Hélène Swarth.
(Wordt vervolgd.)

Gestalten[1] door Joannes Reddingius

Gestalten

In de' ommekring van wat ikzelve ben
leeft gij en als ik denk dan zie ik U
en gij zijt schoon en zegt mij schoon te zijn,
waarheid te beelden met klaar zingend woord.
Gij zegt mij aan, dat ik moet klinkend zijn
van Liefde en Schoonheid en een wijde sfeer
van mild, zacht licht te breiden om mij heen
opdat de nacht niet in mijn leven zink'.

Gestalten, ieder noem ik met een naam,
die zingend klinkt in mij wanneer ik waak
en weet uw waarheid en uw ooglichtglans
en mijne wereld wordt opeens zoo licht
gelijk een landschap, als op torenspits
glanst avondrood, het wonderdoende licht.

1) Uit: Gestalten; verschijnt bij de N.V. Uitgeversmaatschappij C.A.J. van Dishoeck te Bussum.

Rigveda-zanger

Rigveda-zanger, naar het reine blauw
zondt ge óp uw lied, bezield wist gij 't heelal
en daarom hadt gij lief den stemmeschal
en bleeft de hooge hemelgoden trouw.
Daarbuiten was dat onuitspreek'lijk iet,
dat gij bemindet, iet in het gewelf
des hoogen, eeuw'gen hemels, in uzelf
wist gij het stralen, 't jubelde in uw lied.

Gij zaagt in de vallei de witte stieren,
de heil'ge beesten met den stoeren kop,
het wijd-heen-opwaarts prachtig horens-zwieren,
zaagt naar den regenboog in droomen op,
zingend de schoonheid van ál wat bestaat,
het goden-licht, het dier en 't menschgelaat.

Zarathustra

Schom'lend als de kameel, dat varend schip,
in evenwicht en rhythmisch verder gaand,
zoo is het woord van U, o Zarathustra,
dat ons doet wieg'len op den grooten stroom.
Het draagt ons henen door de duisternis,
en wekt altijd in ons het eigen licht,
het wezen, dat wij zijn, wil Schoonheid zien,
het Mazda-licht glanst in uw heil'ge konde.

Zoo vast als Ahriman zichzelf vernietigt,
zoo is Gods lichtkracht onverwinnelijk
en dat licht kreeg gestalte in uw wijs woord
en daar het rhythme Gods oneindig is
is ook het rhythme van uw woord oneindig
en zoo bereikt Gij ons, Stralende Ster.

Ainyahita

Ainyahita, schoonste parel van
het heilig Oosten, licht is uwe tred,
edel uw lichaam, dat de kosti draagt,
gij kent den slangenkoning en den stoet
der schapewolkjes en het avondrood,
geheimenis van rots en plant en bloem,
het zingen der rivieren, 't regenlied,
het zonne-rijzen als de nacht is heen.

Gij bouwt uw lichtend aetherlichaam op,
dat altijd rhythmisch in beweging is,
uw sterrelichaam flonkert in den stoet
der heil'ge starren en uw glimlach doet
droefenis wijken. Kind, in uw gebed
draagt gij het licht van Mazda, 't Woord, de Wet.

Edda-zanger

Gij sloegt de lier en zongt en rhythmisch was
en luidend wél uw klinkend, beeldend woord,
dat sprak van oer-geheimen, van de Goden,
van het Opbloeien en van Schemering,
van Balder's dood, van doem en wereld-treuren,
van uitzien naar de verre wereldtoekomst,
Balder-verlangen leefde in 't menschenhart
en zingend, zingend riep uw mond zijn naam.

En dan weêr riept gij óp het schoone beeld,
een eschdoornstruik beschenen door het teêr
gloeiende licht van jongen dageraad.
Zoo staat een hert, de horens nat van dauw,
takkig en hoog in 't jonge licht der zon.
Zoo leerdet ge allen zien door 't lied het beeld.

Ichnaton

Hij wilde liefst in Aton's gloed vergaan,
zingend zijn God zijn schoonste zonnelied
bij 't opgaan van den dag als rood is 't Oost
en vogels heffen aan hun zegezang.
Hij wist, dat Aton alles schiep wat is,
het schoon heelal, plant, dier, het wezen mensch,
die rechtopgaande kan de wereld zien
en die kan denken met de Godheid één.

Zooals een man, die groeit omdat hij zingt,
wilde hij zijn, bewogen door den dans
van goddelijke krachten, zelf een kracht,
die beeldend bouwt, als Wijze, bouwend beeldt,
hij wilde zingend zijn in Aton-Zelf
en zijne liefde geven aan zijn volk.

Homerus

Homerische gezangen wijd doen stroomen
't verborgen leven, dat wat in ons vliet,
zoo lang wij zijn op aarde en deinen mee
op de bewogen, macht'ge levenszee
en beelden doemen op zooals wanneer
men ziet in droom de vlottende gestalten
van een schoon landschap en men zelf niet weet
of het is werk'lijkheid of schoone schijn.

Homerus leerde zien door 't god'lijk lied,
door vergelijken riep hij waarheid op,
het beeld blijft lichten echt en altijd schoon.
De Hooge Burcht van Troja, gansch een wereld
van Godencultus, droef ten onder ging.
Hij zong den Strijd, de ontplooiïng van 't verstand.

Jezus van Nazareth

Niet door de poorten, die versiers'len dragen
treedt Jezus ooit, Hij, die genezen wil
maanzieken, kreup'len, blinden en wie stil
stom zit en vindt geen woorden om te klagen.
Hij mijdt de plaatsen waar demonen jagen
maar zoekt hun zetel in het mensch'lijk Zijn
en scheiden zal Hij Waarlijk-Zijn van Schijn
en uitkomst vinden voor ál last en plagen.

Door de onversierde poorten leidt zijn weg,
Hij treedt het huis in van de Pharizeeën,
zit aan bij zondaar en bij tollenaar,
spreekt tot het volk bij muur of rozenheg
of mijmert bij het stormen van de zeeën,
bidt op den Berg of streelt de rijpende aar.

Lazarus-Johannes

Op eenmaal klonk het heilig tempelwoord
tot Lazarus, die was van kracht beroofd,
de moe-gezonkene met doodsbleek hoofd:
'Mijn vriend kom uit. Ik Ben en Ik werk voort....'
De Heer des Levens riep wie lag verdoofd
in wereldslaap; de winds'len en het koord
vielen ter aarde en juichen werd gehoord
van teed're vrouwen: 'Christus zij geloofd....'

Slaapdronken nog trad wank'lend Lazarus
uit de spelonk, bewogen diep, en stil
door alles wat zijn geest ervaren mocht
en door de Liefde, die hem had gered,
hoorend in zich zijn nieuwen naam... Johannes...
en van den Christus-Geest getuigde hij.

Johannes na het mysterie van Golgatha

Johannes toen de Heer was heengegaan,
die viel als offer door dat laag verraad,
bedekte zijnen mond met het gewaad,
dat hij was dragend.... Was het ál een waan,
dat doodsdroef beeld, die trekken zonder haat,
die wonden en 't gezonken Gods-hoofd aan
't bebloede Kruis? Drie kruisen zag hij staan
en wist, dat alles wáár was, wáár de daad....

O liefdewoord: ‘Vrouw, dat is thans uw zoon,
zoon, dat is thans uw moeder....’ O die stem,
zachtheid dier oogen en weêr klonk in hem
dat woord zoo mild, dat woord zoo wonderschoon...
Toen tusschen aarde en hemel ging hij stil,
Johannes, om te doen zijns Heeren wil.

De verrezene

‘Hij is verrezen, Hij verwon den Dood,
Hij is altijd en altijd zal Hij zijn,
wij zagen Hem, die lag gestorve' in 't graf,
Hij was bij ons, onze oogen zagen Hem,
Zijn lichaam lief'lijk was, er beefde een schijn
van licht om Hem uit eene hoog're wereld.
Zijn handen zagen wij, de wonden rood,
maar geen bloed stroomde meer en Zijn gelaat
was licht van liefde-geven, ernstig, droef,
en wij herkenden ieder zacht gebaar
op dat geheiligd uur zoo wonderbaar
en in aanbidding zonken we allen neer.
Hij is verrezen en dit waarheidswoord
drijft ons naar menschenharten voort en voort.’

Paulus

‘Niet ik, niet ik maar Christus-Zelf in mij’
getuigde uw woord en dat heeft U gedragen
door alle wisselingen uwer dagen,
ook toen gij zuchten moest in slavernij.
Om dat besef gingt gij uw leven wagen,
zoo waart gij altijd trouw en altijd vrij,
gij wist U rots in storm en noodgetij,
voor duizend duizenden zal ééns het dagen.

Ichnaton zag het beeld van zijnen Vader
in 't zonne-rijzen uit het morgenrood,
gij droegt den Zoon en kwaamt den Vader nader.
Wat deerde U lijden en wat deerde U Dood?
Gij wist Zijn woord: ‘Houdt moed, want ik vergader
wie rein van hart zijn en in Liefde groot.’

Franciscus van Assisi

Soms gaat mijn boot door 't wijde water zeilen
der levenszee om kampend U te vinden
Assisi's Meester, U de welbeminde,
die need'rig bij de voog'len ging verwijlen.
Gij deedt ze woorden van uw liefde hooren
zoo wonderschoon dat zij in droomen zaten
al-overal en dronken niet noch aten,
maar dankten U door 't klinken van hun koren.

Gij deedt de voog'len uw geheim'nis weten,
dat wie op aarde toeven niet bevroeden,
de spraak-begaafden, zij, die menschen heeten.
Gij zeidet zacht: ‘Ik wil alleen beminnen
de stille, bleeke vrouw: Armoe, de goede,
door hare liefde zal 'k den hemel winnen.’

Dante

Gij zongt in jeugd doorleden liefdezangen
en gingt te gaan later dien droeven tocht
door 't nachtzwart woud tot gij ontmoeten mocht
Maro, Geleider bij uw ommegangen.
Gij waart een mensch alleen met zijne ziel
en in die ziel kondt alles gij doorleven,
beheerscht en groot in uw geweldig streven
tegen demonen, tot U 't kwaad ontviel.

Hoe groot waart Gij, die droegt ontzag'lijk weten,
Gij waart de Ziener van wat was verdoemd,
maar vondt de machten weêr, die sterren heeten.
Gijzelf besteegt den Berg-der-Louteringen,
hebt Liefde-zelf als Hoogste Heil geroemd
en gaaft geluk aan duizenden door zingen.

Ruusbroec

Ik heb als knaap een schoonen droom ervaren
in eenen hof, een wonder voor mijn oogen,
daar kwam tot mij een oude man getogen
met oogen klaar en edele gebaren.
Zijn stem was fluister-teer, 'k moest naar hem staren
en luisteren door zijn verhaal bewogen,
in de oogen was geen schaduw van een logen,
van Ruusbroec sprak hij, van den Wonderbaren.

En toen hij had gesproken zag hij me aan
en zeide zacht: ‘Gij vindt hem ééns in 't Woud,
als gij zijt ouder en met smart belaân....’
Toen ging hij zachtjes verder, zooals een
beschenen door het oosterhemelgoud,
verwonderd bleef ik in den hof alleen.

Dichter onbekend

Was hij een wachter op de tinnen of
een kloosterbroeder, die stil mediteert
in witte cel bij den Kruis-Lieven Heer
of bij Maria's beeld met mantel blauw,
een landsknecht koen, die trekt de wereld door,
een ridder, die voor Deugd en Schoonheid strijdt,
geweldig met lans, zwaard, in het toernooi,
een vinder, vedelaar, een minnestreel?

Was hij een jongen, onbekend gebleven,
die stond op hooge bergen bij de zee
waar 't scheepje dreef in 't morgenzonnegoud,
of zag naar 't Klooster op in 't avondrood?
Hij was de mensch, die 't oud verlangen zong
der Middeleeuwen toen het hart was jong.

Paracelsus

Ik zat te lezen in uw magisch boek
en luisterend en ziend mocht diep ik duiken
in zee van wond'ren tot mij ging ontluiken
de Bloem van Wijsheid, die ik altijd zoek.
Ik ben een Microcosmos, zong in mij
een jonge stem, draag alles in mijn wezen,
met krachten van de sterren kan 'k genezen
wat lijdend is, bevrijdend, word ik vrij.

Ik ben een klein heelal en diep verwant
met Macrocosmos, met de wereldkrachten,
die stuwen eeuwig werkend voort wat is.
Weet dan, het Licht schijnt ook in duisternis,
zoo moet gij altijd op het Goede wachten,
vindt zelf den weg naar het Beloofde Land.

Shakespeare

Gij hebt in 't groote schild, dat menschheid heet
met vaste speer gegrift uw reeks symbolen
en aan het licht gebracht wat was verholen,
gij deedt Geliefden zien en hun groot leed,
dán grim'gen Macbeth, die zijn vorst misdeed,
Ophelia, rampzalig in haar dolen,
onttroonden Lear, in 't woeste woud verscholen,
den droomer Hamlet en zijn lijden wreed,

Othello woest en al de droomfiguren
uit tooverspel van den mid-zomernacht,
zoo tusschen avondrood en morgenvuren,
gij deedt grond daav'ren door het krijgsgeweld
der koningen, toondet in Storm uw macht,
toen ge afscheid naamt als Dichter, Geestesheld.

Shelley

O Shelley, die mij zongt het gouden woord
van Vrijheid, Vrijheid, wakker werd mijn geest,
ik zag den toekomst-mensch, rijzig van leest,
die wereldzangen in zijn wezen hoort.
Gelukkig zal de mensch zijn, hij, die leest
in 't boek van de natuur en denkend voort
't verborgen achter-leven toebehoort,
uit 't Onbekende zang stroomt, die geneest.

O Shelley, ik had lief de melodie
van uw zacht-innig wezen zoo vol goedheid,
al dieper openbarend Poëzie.
Na 's levens bitterheid erlangde ik zoetheid.
Uw edel menschenhart kon niet verbranden,
dank, dat Gij, Hooge, kwaamt tot aardsche landen.

Novalis

Altijd in diepst verdriet kwam ik tot U,
o fijne mensch, Novalis, in den nacht
was ik alleen met U, hoorend uw stem,
die eigen droefenis hebt uitgezegd
en eigen hoop en in uw helder schouwen
zaagt gij de sterren glanzen en het zacht
innige licht van eene hoog're wereld
achter den Dood en dat den Dood verwint.

Dan dacht ik hoe nabij is het Daarginds
en wie daar toeven zijn alleen gescheiden
van ons door eene fijne, dunne wa
en wij van hen, zij schouwen als wij schouwen
en hunne stem klinkt in ons als wij gaan
over in 't god'lijk wezen, dat zij zijn.

Von Platen

Adonis-zoeker, de echo van uw hart
wildet gij hooren uit een menschenmond,
gij waart een mensch, die 't godenbeeld niet vond
maar Schoonheid maaktet gij van uwe smart.
Ik hoor uw zangen, tonen van een fluit
teeder gedragen in windstil getij
als gondels in den nacht glijden voorbij,
glorie van sterren leeft in uw geluid.

Gij wist, een blanke spa werpt ééns het zand
op 't hout van 't doodenschip, stil na zijn vaart.
Is and'ren 't eenzaam menschenhart iets waard,
dat klopt en leven wil in menschenland?
Uw lied bleef leven na zoo lange jaren,
o wondermacht van rhythme en rijmen-paren.

Annette von Droste-Hülshoff

Twee groot' blauwe oogen in een bleek gelaat,
die dichtbij alles zien gelijk de gnomen
en onderzoekend tot gesteenten komen,
te nemen-waar vorm, kleur bij dageraad.
Licht is uw tred, goud glanst fijn glinsterhaar,
uw mond zegt wilde woorden in den wind,
dat is magie van 't immer strijdend kind,
dat is de beelding groots en wonderbaar.

Verschroeid door Liefde's algeweldig vuur
zag ik U moe van leven verzen dichten
te nacht bij 't lampje, diep van zin en puur.
Het was zoo stil maar in U ging het lichten
en door de wondermacht van 't lied bekoord
schreeft met uw veeren pen gij voort en voort.

Boeken

Gij hadt de Goden lief, de schoone Goden
en de Godinnen in heur goudlichtwa,
gijzelf een ziende zanger sloegt ze ga,
door het schoon lot tot Godendans genoode.
Gij zaagt de' Olympos hoog in de' aether klaar
en 't land rondom en in de dalvalleien
het grazend vee, gij zaagt zeegolven glij'en
ruischende bonzend in de branding zwaar.

Gij zongt wie eenzaam door het donker dwalen
of in het duister zitten op den troon,
den God Aidoneus en de Kora schoon,
die kan alleen haar moeder's naam herhalen,
Zeus, Dionusos en den God wiens lied
van lyra, lichtend blank, 't heelal doorvliet.

Gorter

Zooals Mei tot ons lacht, zoo glanst altijd
't lichtwezen van een lied en dat maakt wijd
en sterk en blij ons en met stappen gaan
wij tegemoet de zon, zij lacht ons aan.
Zooals een man wat hij wil maken ziet,
zijn hooge Kunst en hij is zelf zijn lied,
zoo zag hij Balder's wezen, God en blind,
die zong zijn Goden-weten voor het kind,
dat Liefde liefhad en haar liefde schonk
het wezen van de godheid, die haar blonk.
Hij was de goudlichtzanger, zelve zij
ziel van muziek, die maakt het leven blij
maar tot de kleine Mei zijn wijsheid sprak
dat hij moest heengaan en haar leven brak.

Hij ging veel wegen, werd gelijk een man,
die op zichzelf vertrouwend werd als Pan.
die alles is, gedachte klaar en daad,
de werveling van storm en evenmaat,
hij is de diepe, zuiv're liefde, die
minnenden weten als de melodie,
gonzend door 't leven, door het roode bloed,
hij leeft in sterrenglans en morgengloed.

Hij is in steen en plant, in dier en mensch
en altijd ál te zijn, dat is zijn wensch,
hij is de rust, het stroomen eindeloos,
hij is de vogel en de roode roos.
Zoo zag hij Pan, was Pan, zijn voeten traden
terwijl hij dichtende bezong de Raden.

Eenzaam hij werd want om hem waren niet
wie eenmaal luisterden naar zijn blij lied,
zijn Dichtervrienden, die vereerden hem
om 't gouden klinken van zijn jonge stem,
om 't wezen, dat hij was, dat waarheid hield
hoog in zichzelf en zingend sprak bezield.
In eenzaamheid zocht hij de bergen, zong,
den naderenden Dood hij niet bedwong
maar 't wonder van zijn zingend wezen leeft
zooals muziek over de landen zweeft
als morgenrood glanst in de lucht en schaar
van vogels zingt, innig en wonderbaar.

Leopold

Hij hoorde 't woord in zich volkomen rein,
was Middeleeuwer, was Egyptenaar,
een Hindoe, Griek, een Arabier, een Pers,
een Kind, dat opziet naar de sterren klaar.
Hij was een Droomer, die de dingen schouwt
tot in de diepste diepte als een, die weet
Waarheid en Waan en met zijn droommuziek
zijn leven blij maakt, een lichttempel bouwt.

Om zijn gestalte bleef een schijn van licht
gelijk om hen, die 't hart het meest betreurt
en die nabij ons zijn al zijn ze heen,
wij hooren hunne stem zingen in ons.
Fijn-sterke kracht en teerheid en de wil
tot waar zijn maakt de binnenwereld stil

Lichtgestalten

Zooals de zon heft haar klaar goudgelaat
boven de kim, het is ál vuur en rood,
zoo zal de mensch, der blanke zon genoot,
heerlijk zich heffen in een goud gewaad,
dat is zijn binnenlicht, dat machtig slaat
glanzend naar buiten, machtiger dan Dood
want door dien goudlichtglans het donker vlood,
hij is de rijzende, die god'lijk gaat.

Zoo zien elkaar twee lichtgestalten aan,
de koninklijke zon, de mensch zon-wezen,
door eigen streven vrij, van leed genezen,
daar donker hij verwon, de groote waan.
Beweeg'lijk licht danst hij zijn zonnedans
en beeldt zijn leven uit in vuur, in glans.

Verzen door Hélène Swarth.

I.
Bedensluier.

Een bedensluier had mijn ziel geweven,
Den blanken tempel van uw ziel te omgeven,
  Die, krank en krachtloos, droef te lijden ligt.
En ál mijn beden weefde ik voor uw leven,
  Op aard gezonden als een hemeldicht -
En op mijn handen hield ik hoog geheven
  Dien teedren sluier, als een vlinder licht,
Eer 'k voelde zacht, in avondblauw, me ontzweven
  Die bedensluier, rijzend naar het licht.
Van God tot hem de sluier werd gedreven
  En zeeg hem zeegnende over 't aangezicht.

II.
Hij kwam tot mij....

Hij kwam tot mij waar 'k nederlag in rouwen.
'k Zag óp tot hem, in kindervroom vertrouwen.
Hij lei me op 't hoofd de zegenende handen
En, als een toovnaar, ging een toren bouwen,
Die van Weleer mij áfsloot met zijn wanden
Van kleuren wisslend, heerlijk om te aanschouwen,
En eedle beelden, blank in lustwaranden,
Den blik verblijdde' en reeën, rozen, pauwen,
Zoodat ik leefde als 't kind in sprookjeslanden -
En teedre liefde, troost en vloek der vrouwen,
Ontlook me in 't hart en rankte bloemguirlanden
Rondom mijn dagen, onder hemelblauwen.
En slaken voelde ik oude lijdensbanden
En, lovend God, kon weer ik handen vouwen -
Tot stortte in puin de toren, 'k zag hem branden,
Vernielen wreed door bliksem-vlammeklauwen
En 'k zag de klip weer, die mijn boot deed stranden
En 't land van wanhoop, onder wolkengrauwen.

III.
Verledensluier.

De sluier, dien hij hield geheven
Tusschen 't verleden en mijn hart,
Ik weet niet waar die is gebleven -
Dat geeft mij smart.

't Was of daar beelden zacht op dreven,
Als droomebloemen, broos getint.
Ik kon weer blij zijn met mijn leven,
Zooals een kind.

Zijn lief erbarmen troost wou geven,
Verleden bannen van mijn ziel,
Tot, moe, zijn handen 'k voelde beven -
De sluier viel.

Verleden waande ik al verdreven.
Nu grijpt Verleden weer naar mij -
Die lieve troost was maar voor even
En nu voorbij.

Soms, bleek en ver, in avonddreven,
Zie 'k van den sluier, dien 'k verloor,
Nog roze en blanke flarden zweven
Mijn schreden voor.

Doch neevlen zijn het maar, geweven
Van avondrood en avonddauw -
Verleden volgt me en maakt mijn leven
Weer zwaar van rouw.

Verleden nooit mij zal begeven,
Eer éens, in eeuwige landouw,
Wordt werelds sluier opgeheven
En 'k God aanschouw.

Oud huis door William Groen.

Nu is het stil. Je hoort alleen de Friesche klok
nog zachtjes, die voor wie 't verstaat,
al van bekende dingen praat
en van een jonge blonde man, die plots vertrok.

Daar buiten zomert het. Een speelsche zonnestraal
glijdt door het halfgesloten luik,
langs 't kastje waar de Delftsche kruik
zich rank en blauw verheft, op de antieke sjaal.

Uit d'open chiffonnière komt lavendelgeur.
Het glanzend oude meubel, kloek
voornaam. Alleen in schaduwhoek
het tin en koperwerk nog roerloos, dof van kleur.

Nog is het stil. Je hoort de Friesche klok alleen,
maar haar geluid blijft eenzaam. Zacht
klinkt in haar tikken droeve klacht,
want, die de stem van 't oude huis verstond, ging heen.

La vie et l'amour door H.W. Sandberg.

Avec la femme,
Quand l'amitié s'en va,
L'amour vient
Ou la haine,
Si ce n'est pas comme ça,
Si ce n'est pas un drame,
L'amitié ne
Valait pas la peine.

On peut y broder
Des histoires,
Des événements,
Des sentiments
Sur ce thème,
Ça finit toujours
Par une victoire
Ou par une déboire,
Ce qui est le même.

Alors il vaut mieux
Aimer de suite,
Sans perdre de temps,
Avec tout son élan,
Avec tout son coeur,
Avec tout son corps;
Après le bonheur,
Après la douleur,
Vient assez vite
La mort.

Oct. '30, Paris.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCLV.

Als kind reeds, wen 'k stil samentrok me opeens in 't eigenst Diep
Mijn's Zijn's, lijk 't nog geschiedt heel vaak van zelf mij, ging 'k licht-blijde
Een beetje worden want vrij vredig, daar 'k me opeens bevrijden
Van menschen voelde. En zóó ging 't me ook des nachts steeds, vóórdat 'k sliep.

Want heel 't Besef me ontviel dan van 't aldaagsch stereotiep
Doen, waar 'k veelal behoedzaam regelmatig langs bleef glijden
Op 't strenglijk-voorgeschreven paadje en nimmer merkbaar schreide
Maar óók niet lachte. Eens had ik dagen, nachten lang gepiep

Gehoord diep-in, maar zonder dat ik 't een der andren zeide,
Want, heel mijn saaie droeve jeugd door, nergens medelijden
Vroeg ik, daar dit niets gaf; tot 'k eindlijk 's ochtends half-aêmsch riep:

‘'k Voel ziek me: ik kan niet opstaan.’ Goeden dokter Reijffert schrijden
Kwam dik toen aan: hij bukte en zei dan zacht met medelijden:
‘Ik weet nog niets: ik hoop, 't is enkel maar begin van griep.’

DCCCLVI.

Des avonds kwam hij weer en wist toen wat het was: flauw zwaaide
Mijn bleeke kinderkop van links naar rechts, fel-zwaar beladen
En dan weer licht, en 'k voelde mij heel diep inwendig braden
Door iets woest-heet's. De goedge grijsaard nauwlijks merkbaar me aaide

Langs 't kort, stug haar en 't gloeiend voorhoofd en gebarend praaide
Hij Pa, den eengen wijze daar, en ging verstaanbaar raden
Hem aan, hoe mij, elfjaarge, te behandlen. Lijdend waadde
'k Door golven hooger koorts en 't al vernam 'k. Doch plots wild maaiden

Mijn armen door de lucht weer, en scherp gilde ik. 's Vader's gade,
Vreemd-gek steeds, koel-scherp kijkend zei geen woord, óók niet toen 't laaide
Later in me op, dat 'k dood nu gaan moest. Maar ik ben een spade

Nakoomling van kalm-stoeren, en schoon 'k heele nachten draaide
In zeeën op en neer, ik stierf niet. Gretig naar mij graaiden
De geesten der vernietging, tot kwam vriendlijk slaap's genade.

DCCCLVII.

'k Werd eindlijk wakker: nauw nog wist 'k mijn Zelfje. Als machtloos Lam
Lag 'k suffrig, niet bewegend, slechts met groote moeite krijgend
De vloeibre medicijn naar binnen, die weerbarstig stijgend
Vaak leek te willen worden naar de keel terug. Ik kwam

Veel dagen lang niet òp in 't bed, doch daar 'k wilssterk ben, nam
'k Gedwee haar in: ik móest dus voortbestaan en gladder zijgend
Allengs naar ondren, gaf zij kracht mij, schoon 'k onhoorbaar hijgend
Aemechtig, spierloos, lustloos bleef nog. Nooit diepst-bang, ik stam

Uit stoer oer-Duitsch geslacht, dat schaars een enklen sterver dreigend
Geweest is reedloos, neen, zijn loop voortzette kalm. Doch vlam
Voel 'k óók soms van diep-wild Fransch bloed, rad door mij henentijgend

En derdenzijdsch als zoon van kalme Kennemers, leef 'k zwijgend
In alles heel mijn eerlijk Zelf, dat achter wijden Dam
Mijn's Wils verschuilt zich. Voor trotsch dwingen nooit wierd 'k nijgend.

DCCCLVIII.

Vredig-energisch, zonder merkbaar dit te willen, voort
Ik streefde reeds als kleine jongen, schoon 'k vaak ziek viel: huilen
Schaars deed ik: 'k had geen moeder, maar dát wist 'k niet: diep verschuilen
Ging 'k me in mijn Ziel mij, wen ik zonder oorzaak had gehoord

Een zijdelingsche scherpte aan mijn adres: geen enkel woord
Gaf 'k dan, lijk spreekt, terug, maar evenmin bleef 'k pruilen,
Ik voelde alleen maar zonder eenge reden mij bevuilen.
Veel mooie boeken las 'k, die 'k huurde, en verder liep 'k aan 't koord,

't Sterk-strakke, klachtloos, der familie, schoon 'k soms: ‘'k wou wel ruilen
Met deze’ dacht, wen 'k was bij andre kindren. Maar versmoord
Van zelf, zweeg me al jaloerschheid: mijn diepst Wezen nooit verstoord

Werd lang door eenig ding wat mij gebeurde en wel veel builen
Scheen ik te krijgen soms door tegenstanders, maar als zuilen
Blijft steeds wat 'k schrijf omhoog: 'k bleek Lever steeds van vreemde soort.

DCCCLIX.

Naïef bespiedde ik psychisch allen in mijn peinzend leven
En nooit besliste ik over hoe zij waarlijk waren ras.
Betijen liet ik al hun doen en laten, totdat 'k was
Heel zeker door hun, leek 't me, onlogisch handlen, wat 't ijl weven

Huns versten Geestes wilde. Och, aldiepst-in staeg puur te streven
Stil zit ik, tot 'k plots doe, wat wijde Geest gebiedt. Ja, 'k pas
Van kind reeds op mijn Zelf, waardoor ik heen zie, lijk door glas.
Mijn Ik wil steeds 't Albeste en doet dit, maar nooit sprak 't ‘verheven’.

Jong hoorde ik: Kloos niets weet en heeft geen aanleg, en zoo bleven
Ook latren vaak mij hoonen. Och, als knaap lang-uit in 't gras
Ik lag soms, wetend weinig, totdat 'k eensklaps diep ging beven

Door mijn voel-denken, dat mij schokte.... en nu 'k reeds tienmaal zeven
Jaren, ja, méér werd, blijf 'k dezelfde en sterk steeds werkend vlas
'k Op niets van de Aarde of 't Latre, totdat kalm 'k weer weg ga zweven.

DCCCLX.

'k Was overal en nergens met mijn Ziel als knaap, sinds 'k wetend
Te zijn kwam iets van wat in hoogste Verte zich bewoog
En dus, al gauw daarna, met vreemd verlangen, overwoog
Of 'k zou gelukkig kunnen worden, wen ik 't àl vergetend

Wat hier mij kwellend bond, omdat 'k steeds ijzig-strak geketend
Zat, altijd eendre kleine dingen doend, aan 't duf-suf, droog
Schoolwerk, waardoor 'k wel knapper maar niet wijzer werd, snel vloog
Op eens heel hoog ten heldren Hemel. Nooit mijn stappen metend

Met die van andre kindren, vreemd-verlegen ik soms boog
Mij zijlings af plots, wen één klautren gaan wou. Maar gespeten 't
Heeft nooit mij, dat 'k in schijn dan schroomde en de andren mij verweten 't.

Want nauwlijks bleef 'k alleen of diepst-inwendig hoorde ik hoog
Me iets prachtig's zingen. Och, reeds toen verdroeg ik kalm-verbeten 't
Weemoedge van mijn Aanzijn, waar 'k als Held doorhenentoog.

DCCCLXI.

Sterk werken blijf 'k nog daar mijn Geest een Storm is, die zich ment
En dus zichzelf gelijk blijft op den weg, dien Ziel hem wijzen
Blijft sinds mijn allereerst Bewustzijn, zoodat nooit te deizen
'k Behoefde in mijn gedachte of doen voor 't nuchtere Element,

't Niets voelende dat haatte me. Och, ons land suf-loom gewend
Zich heeft, om 't voor den Zang te vinden 't wijste. Soms bij 't reizen
En toeven vroeger in veel streken voelde ik telkens: Prijzen
Moet ik dees fijne kerels, met wie 'k pratend, vond me een vent

Huns eignen volks. Diep in nooit gansch heel stijfjes ingepend
Door wat men waant in Holland, leef 'k thans vredig. 'k Weet me een Wijze
Van andre soort dan alle hier, want verst-in zwijgend krijschen

Of juublen kan mijn Ziel nog, schoon 'k harmonisch zing. Erkend
Wierd 'k eindlijk door de breedste Voelers, nu 'k geen strakke grijze
Nog wierd, die zich alleen maar naar 't Nooit-Onderkenbre wendt.

De jonge dichter Theun de Vries door Willem Kloos.

(Theun de Vries. Aardgeest. Gedichten 1934. Rozenbeek en Venemans N.V., Hilversum.)

In alle mogelijke beschaafde landen is de Menschheid verzen blijven schrijven altijd maar door, ook in onzen tijd.

En tegen dien haar blijkbaar ingeborenen aandrang, dien ik ook zelf reeds soms als veertienjarige knaap, toen ik iedren drogen middag in de zomervacanties veelal volstrekt alleen, en dan stevigsnel, maar daarna, omdat ik op eens een vreemde diepe mijmering in mij voelde rijzen, langzamer loopend op de tóen tamelijk verlatene buitenwegen van Amsterdam of Gouda mij bezinnen ging, zonder dat ik er toen echter lang genoeg in slaagde, om wat ik plotseling aan vagen weemoed in mij was gaan merken in rhythmische woorden weer te geven - tegen die natuurlijke en onschuldige aandrift van sommigen, herhaal ik, valt dus evenmin iets kalm-verstandigs in te brengen, als men het een vogel b.v. zou mogen verwijten, dat hij van nature de gave des zangs bezit. Ja, een met dien van deze uit de verte overeenkomstig met ons georganiseerde Wezens gelijkloopende innerlijkste aanleg, nl. om wat door onszelf gevoeld en voor andren voelbaar in ons omgaat in zangerige tonen te uiten leeft ook altijd in mij. En van daar ook dat ik mij wel eens op een mij een groote 40 jaar geleden vriendelijk cadeau gedane reis in het buitenland[1] plots stil opgewonden voelde worden (want ik bespeurde er iets saamstemmends in met mijn eigene vrijwel gedurig-door stil-diep

(1) Ik had toen drie maanden lang, op den dood af, ziek gelegen.

zingende Binnenste Ziel) als in Frankrijk, Italië en Duitschland jongen en ouden, die mij tegenkwamen, tot mijn blijdschap lang en welluidend gingen zingen zonder dat ik toch hun woorden duidelijk kon verstaan.

Ja, zoo'n forsche geestlijke Indiepte, die altijd bezig blijft met voelen en peinzen en dan zich gedrongen voelt om geluid te maken, heeft van kleinen jongen reeds in mij bestaan, en daar mijn geestlijk Inwezen met de jaren, hoewel altijd individualistisch blijvend, want dat moet een modern Dichter zijn, hoe langer hoe breeder en wijder en hooger is geworden en het in West-Europa tamelijk uitgebreide want in verschillende takken verdeelde geslacht Kloos in al zijn geledingen gelukkig stevig psychisch en lichamelijk normaal-gezond is gebleven, kan ik zelf ook heden mij, zonder vele grijze haren, niettegenstaande alles wat ik ondervonden en flink verduurd heb, doorgaan met zingen en denken en aanhoudend arbeiden, als ware ik, in plaats van mijn 75 jaren, waarover ik soms mijzelf verbaas, een jeugdige vent.

Ja, de eenig-wezenlijke, diepst-in echte Dichtkunst die heel iets anders is, als het met dor-verstandelijke wilskracht aangeleerde en beoefende rijmvermogen, dat maar al te veel met haar wordt verward, is een bepaald aantal niet banalen menschen aangeboren, zooals men weet, dat ook onder de primitiefste Natuurvolken, enkelen als er iets heel bijzonder prettigs of droevigs is gebeurd, heel van zelf gaan jubelen of klagen, vaak daaronderdoor harmonische bewegingen met beenen en armen makend, die gelijke maat trachten te houden met den kadans hunner tonen of kreten en waarnaar al spoedig de andere meer zakelijke stamgenooten zullen komen kijken en luisteren, die dan door het bijwonen van zoo'n artistiek komediespel, dat toch zuivere Natuur is, eveneens iets krachtiger voelen gaan den innerlijken zin der dingen die een tijdje geleden zijn geschied. Ja, zóó blijft het ook mij nog gebeuren heden in onzen precies alles afpassenden en berekenenden tijd.

Immers, waarachtige Dichters, maar die nooit zoo vele in aantal zijn, als het der gewoonlijk oppervlakkig-meenende en dus soms heel dwaas beslissende Meerderheid der Menschen veelal lijkt, zijn er tegenwoordig óok nog zoo goed als in iederen

vroegeren tijd. Dichters voelen psychisch en zien dus alles sterker en dieper en fijner dan het meerendeel hunner medemenschen en geven dan soms een enkelen keer slechts, maar een andermaal meer geregeld, (dat hangt veelal slechts van hun uiterlijke omstandigheden af) nog altijd rhythmische vertolkingen van hun spontane psychische bewogenheid door het uit hun verste Achterdiepte plotseling te voorschijn komende dansende Woord.

En zóó geschiedt het dan ook heden nog in en van uit mijn altijd-streng levend gemoed. Neen het geemotionneerde zingen, dat levenslang den eenig-waarachtigen Dichters bijblijft en het innerlijkste Wezen hunner eigenste Ziel doet hooren en zien en door anderen gewaarworden, is geenszins zooals de goede Multatuli zich dat in zijn tijd opeens is gaan verbeelden en toen op dwaas-doende wijze, met oppervlakkige, averechtsche verzekeringen er over spotten wou - wezenlijke poezie in verzen gebracht, herhaal ik, is volstrekt niet een kinderachtig kunstje maar integendeel een meegeboren element der menschelijke Natuur zelve, evenals de Schilderkunst, de Beeldhouwkunst en de Muziek dat zijn bij andere Kunstenaars. En men mag hier gerust zonder beeldspraak van de natuur eens Dichters spreken, omdat die ‘natuur’ van hem, waaruit zijn verzen stijgen een leven-verspreidend Uitvloeisel van de groote Natuur buiten hem, dus van het Geheel der Dingen is, en dus behalve de eigenschappen zijner Ouders, die hij gedeeltelijk heeft meegekregen bij zijn geboorte, ook nog een aantal andere en hoogere kwaliteiten vertoont, die uit het Universum stammen, en die misschien reeds in een deel van zijn Voorgeslacht aanwezig zijn gebleken, maar daar nog niet krachtig genoeg waren, om zich voor altijd te doen gelden in het Onsterfelijke Woord. Bv. mijn grootvader van moederszijde, de schoolhouder Cornelis Amelse, die heel oud in 1845 overleed, was een altijd krachtig geestlijk gewerkt hebbend en karaktervol maar onverzettelijk-stug Man. Zijn bijna een menschengeslacht jongere en van achttiende eeuwsche fransche afkomst zijnde levensvolle en geestige Weduwe, mijn grootmoeder Catharina Hébert, droeg mij, naar ik vernam, toen ik nog geen jaar oud was, telkens buitenlandsche liedjes zingend, die zij uit opera's had onthouden, iederen dag op haar armen, terwijl zij voorzichtig door de kamer danste, om haar Dochter, mijn zwakke

en melancholische Moeder op te beuren, die toen lag te wachten op haar tweede kind, Jan, dat niet ouder dan een half jaar werd. Mijn arme moeder eveneens stierf, door die tweede bevalling. En kort daarna overleed ook geheel en al onverwacht mijn prettigjeugdig voelende Grootmoeder op 60-jarigen leeftijd. Zij sprak wel eens vriendlijk schertsend over haar reeds tot het verre verleden behoorenden Echtgenoot, die een geleerd en onberispelijkdeftig-doende Persoonlijkheid was geweest. Hij was blijkens zijn 'Ooversigt der Menschlijke kennis' een dik boek met godsdienstigen inslag waarin hij over allerlei vraagstukken spreekt, maar inzonderheid over de Wereldliteratuur, een Man van ernstige universeele belezenheid en gemoedelijk gezond verstand. En ik bezit eveneens van hem een goedgeschrevenen dichtbundel 'Het Heelal' in Bilderdijkiaanschen stijl, waaruit blijkt dat hij o.a. degelijk onderricht was in de toenmaals bekende feiten der Sterrekunde, een Wetenschap, waar ik mijzelf ook altijd voor heb geinteresseerd zonder dat ik nog wist, dat een heel dicht-bij-mij gelegene bloedverwant er met gevoelde bezonkenheid over had gedicht.

Ik weet niet of Cornelis Amelse nog meer schreef en uitgaf: wie kan mij daarover inlichten? Hij bezat uit zichzelf blijkens vele zijner uitspraken een onafhanklijk literair oordeelsvermogen, waar ik, zijn kleinzoon, het volstrekt niet altijd oneens mee behoef te zijn.

Ook mijn arme Moeder, die 1860, in de longen aangetast, heftig weenend overleed, schreef verzen, gelijk mijn Vader mij eens meedeelde, onderwijl hij mij ernstig afried, ik was toen achttien jaar, om met die 'malligheid' door te gaan, daar er zelfs geen droge boterham mee te verdienen viel, en ik er dus nooit iets anders als teleurstelling door krijgen zou. Maar toen ik er hem naar vroeg, waar die verzen gebleven waren, zei hij, kortaf: Ja, ik zelf heb ze niet, ze liggen misschien nog ergens in de lâ van een der meubelen van je Moeder, of je Stiefmoeder heeft ze verscheurd'! En dat zal wel zoo wezen, want ik heb ze bij den Dood van mijn Vader 1912 nergens kunnen vinden, en zijn tweede vrouw, onder wier korzelig bestuur ik van mijn eerste tot mijn 20e jaar zwijgend geleefd heb, en die in 1902 geestlijk-verward overleed: als afstamling van een aanzienlijke

oude familie had zij tusschen 1825-45 een uitstekende opvoeding genoten, maar nooit het minste diepere benul getoond, heeft ze vermoed ik, toen zij ze toevallig ergens ontdekte, onverschillig-weg vernietigd, wat mij natuurlijk ook heden nog geweldig spijt. Want mijn heele leven door, tot heden, blijf ik nog met weemoed denken, aan die arme eigene Moeder, die ik nooit bewust heb kunnen aankijken en die te oordeelen naar de berichten, die ik op 35-jarigen leeftijd toevallig uit de mond eener toen 84-jarige dame, die haar goed gekend had over haar kreeg, een over het geheel opgeruimde en moedige Vrouw is geweest die nu eens luid ging lachen, waar dat dat kon en dan weer stilkens weende, en dus een stemmingsvolle Ziel was, evenals ik dat zelf in mijn jongen tijd was, en mij toen, als zoodanige ook in mijn verzen heb getoond, ofschoon er voor mijn eigen stemmingen toch altijd een ernstige geestlijke en reëele grond was waardoor ik het met de zakelijke uitspraken in die verzen, nog altijd eens blijven kan, al vind ik ze thans hier en daar wat te scherp-heftig onder woorden gebracht.

Ik heb dus, kan ik zeggen, mijn literaire neigingen en aanleg door mijn voorgeslacht in mij gekregen. En eveneens is dit het geval met mijn fijn gehoor voor klanken en mijn diep-hartstochtlijk meevoelen met enkele soorten van muziek. Want een 18e eeuwsche voorvader mijner grootmoeder, die eveneens Hébert heette, was een muzikaal-begaafde, die in den loop der 18e eeuw uit Frankrijk naar Duitschland trok en daar eindlijk hofkapelmeester werd aan een der kleine Saksische vorstendommetjes van dien tijd.

Ja, ik ben in psychisch opzicht altijd muzikaal geweest en gebleven.

Als nog onvolwassen jongen zat ik iederen regenachtigen Zondag, wanneer de familie uit was, heelemaal alleen in het smalle heerenhuisje op de Amsterdamsche Heerengracht, waar ik sinds mijn 6e jaar gewoond had, en trachtte dan mijn bij de geboorte meegekregen melancholie te verzetten door het den heelen middag lezen van door mij gehuurde Fransche en Duitsche romans. Maar op het laatst, als ik dat een paar uur lang gedaan had, overal waar ik een mij onbekend woord vond - ik was toen Hoogere Burgerscholier - het woordenboekje van Jaeger opslaande, voelde ik mij vaak van binnen opeens, zonder dat er een door

mij gewetene reden voor bestond, heel anders worden. Ik kon mijn aandacht niet meer bij het boek houden, en ging neuriën terwijl ik las. En langzamerhand hoe langer hoe meer gehinderd door dat eigene geluid, stond ik eindelijk op en ging heen en weer loopen door de kamer, die met begonia's voor het raam, uitzag op een klein marmeren achttiende eeuwsch binnenplaatsje, dat zijdelings liep van het achterhuis. En ik maakte dan kleine pasjes, want de kamer was niet groot, terwijl er soms plotseling uit mijn keel zingen steeg, dat mooi leek aan mijn zuiver jongensgehoor, en waarvoor ik dan spoedig in mijn hoofd naar woorden zoeken ging, zonder dat dit altijd lukte. En dat stemgeluid trachtte soms heel hoog te gaan - ik had nog geen spoor van een baard in mijn keel! - doch als de uit mij rijzende tonen mij nog niet zuiver genoeg geleken, herhaalde ik die van zelf gekomene hooge zang-poging totdat ik eindelijk zeggen kon: 'Nú is het in orde', en dan ging ik weer voort. En tengevolge van dat mij blijkbaar ingeborene verlangen om uit mijn onbewustheid eensklaps stijgende geluidenreeksen te maken dacht ik toen wel eens, licht-aarzelend in mijzelf: 'Zou er misschien een toekomstig musicus in mij schuilen?' En daarom werd ik Zoonslid van het 'Paleis voor Volksvlijt' en woonde sindsdien iedren Zondagmiddag met groot genoegen de concerten van Joh. M. Coenen bij. Maar door de soms plotsling ontstaande beweeglijkheid en het prijzende fluisteren van de menschen die om mij heen evenals ik op stoelen zaten, gingen die concerten mij na een half jaar hinderen, en daarom ging ik sindsdien liever iederen Donderdagavond naar het zoo geheetene Klassieke Concert, terwijl ik dan boven op de 'gaanderij' zat met mijn armen op de leuning voor mij, en in verrukking luisterde naar de muziek van Beethoven, Haydn en ook soms vreemd gepakt werd door die van anderen, ik meen, o.a., door de suggestieve tonen van Chopin. Ja, ik werd daar zoo diep-in door aangegrepen, dat ik zelfs nú nog soms dus na zestig jaren, wanneer ik er met mijn gewonen stevigen regelmatigen Wil naar verlangen ga, uit het verste Achterdiep van mijn sterk-levenden Geest, iets in mij weet terug te halen van de geweldige indrukken, die ik op die avonden als 16 of 17-jarige kreeg.

Mijn vroegere spontane aandrift of liever opwelling om later

musicus d.i. komponist te worden, ging door die concerten in mij verloren, want ik werd mij langzaam-aan bewust, dat ik zoo iets mooi's nooit of te nimmer in de muziek zou kunnen bereiken. En tegelijkertijd wist ik, dat ik omstreeks dien zelfden tijd, ja reeds wat vroeger, grappig-zijn-willende versjes was gaan schrijven, zonder dat ik mij dit expres was voor gaan nemen, dus eigenlijk voordat ik het wist. En al spoedig daarna kwamen andersoortige want ernstige verzen uit mijn binnenst Wezen, door mijn handen en mijn pen heen, op het papier vloeien. Zij waren in tegenstelling tot die vroegere flauwe mopjes, rijmloos veelal en handelden op natuurlijk nog jongensachtig onvolmaakte maar toch reeds doordacht zijn willende wijze over allerlei ‘belangrijke’ onderwerpen: de ‘menschheid’ bv. en het ‘Leven’ en ‘God’, maar zonder dat ik dit laatste woord noemde. Ik was destijds ‘op bevel’ gewend iedren Zondagmorgen naar de Kerk te gaan, en zat daar dan vreedzaam in de ‘Heerenbank’ aandachtig naar alles te luisteren wat de Predikant, een ‘moderne’ verkondigde, en wat mij dus een enklen keer met mooie, gevoelige, maar veelal met minder aangenaam galmende stem van den preekstoel klonk. Ik kende tal van kerken in mijn geboortestad heel goed. Want ik was reeds sinds mijn 6e jaar gewend geweest, toen in gezelschap van mijn stug-doende Stiefmoeder, die ik voor mijn eigene hield, in het middenruim te zitten tusschen de veelal gekrinoliende vrouwerokken als bleek, zwak, mager kind, terwijl ik door de zon als deze onverwacht een poosje lang door de hooge ramen was komen schijnen, in die heete verveling benauwd worden ging. En ik kon natuurlijk als kind nog heelemaal niet wijs worden uit de van verre gehoorde, door den dominé aangehaalde teksten, en allerminst uit de deftig-geuite beschouwingen, die er door den spreker aan werden vastgeknoopt. En al lukte dit mij, schoon ik nooit een domoor ben geweest, ook later niet volkomen, maar natuurlijk wel een beetje beter, toen ik in de Heerenbanken mocht zitten, ik kon mij toen tenminste onledig houden met het lezen van den Bijbel, of het Gezangenboek, die voor mij op het schuine bovengedeelte van de bank lagen, en zette die lektuur dan thuis in een zich daar bevindenden modernen afdruk van den Statenbijbel voort, zoodat ik als katechisant van den jongen Hugenholtz, reeds eenigermate

een oordeel over den inhoud had, maar zonder dat ik door zijn gemoedlijk-gevoelig te spreken pogend maar nooit overtuigingsvol doende stem dien inhoud waarachtiger leerde verstaan. En buitendien ging ik heel van zelf, want zooals mijn eigen innerlijkste Wezendheid mij daartoe dreef, mij geregeld-door peinzende ontwikkelen uit mijn eigene geestlijke Achtergronden, en rezen er van tijd tot tijd Duitsche en Fransche en ook wel eens een enkelen keer Hollandsche verzen in mijn Geest, die ik niet bij andere Dichters had gelezen, en die ik dus opschreef. En zoo nam ik mij voor om student in de klassieke letteren te worden, in plaats van naar de Polytechnische School te Delft te gaan, om daar ingenieur te worden, zooals was vastgesteld. De studie der Letteren zag ik met mijn diepste geestlijke Intuitie, waarop ik altijd afging en die mij nooit in den steek laat als het Doel van mijn Leven vóór mij zich uitbreiden en nu ben ik reeds vijf en vijftig jaren lang met mijn steeds verder groeiende Psyche in de Letteren blijven werken en inzonderheid in de Dichtkunst en daar ik altijd diepst-innerlijk van jongen reeds, een gemoedlijk mensch was, die gaarne anderen wil bijstaan interesseer ik mij altijd nog voor mijn Vak, met dezelfde liefde als vroeger, en voel ik nog steeds dezelfde neiging om vooral aankomende Dichters wegwijs te maken in de geheimen der Poëzie, dus van de Psychische Kunst, bij uitnemendheid, evenals dit tot voor 90 jaar geleden mijn strenge en veel-kundige Grootvader zijn leerlingen in de letteren en in allerlei andere dingen deed.

En zoo wil ik dit nu ook kortweg doen met Theun de Vries. Hij blijkt iemand van innerlijken aanleg te zijn, want van eigen geestlijke ziening en voldoende macht van psychische voeling die het vermoedelijk in zijn kunst tot een zekere hoogte zal kunnen brengen, en daarop steeds verder klimmen.

Want reeds in deze 43 bladzijden vermoedelijk spontane dichterlijke opwellingen, vindt men er verscheidene, die ons treffen door hun persoonlijke Eigenheid. Ik ben in mijn kritieken nooit gewend geweest, want houd er niet van om pitluttig over kleinigheden te vallen in iemand's versbouw, die mijn eigen subtiele fijnheid van gehoor minder aanstaan. Ik dring liever heel van zelf met mijn eigen psychisch Inzijn in de verzen van andren

door, en vraag mij dan van zelf, omdat mijn eigen diepste Geest daar allerontvankelijkst voor is: Zit er een Ziel in dit gedicht, of is wat ik hier lees niets meer dan geheel en al uitwendig blijvende, schoon geen stellige fouten vertoonende woorden-kraam, gelijk dat bv. het geval is geweest met zoovele rijmvaardigen van 1840. Neen, in verzen wensch ik een door de autochtone Ziel des Dichters van zelf gesublimeerden en zoo tot Poëzie gewordenen en dus zoo weinig mogelijk abstrakt blijvenden inhoud te vinden en zulk eene treft men in het werk aan van Theun de Vries en daarom vind ik hem verdienstlijk en wensch ik hem gaarne een mooie toekomst als psychisch Kunstenaar toe. Hij blijkt iemand van innerlijke begaafdheid en reeds bijna altijd voortreflijk uitdrukkingsvermogen te zijn. En ik hoop dus, dit spreekt - hij is moet ik vermoeden, nog jong - dat hij het met zijn psychisch Willen en zijn meer uiterlijk kunnen, hoe langer hoe verder brengen zal.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Het moeilijke kind.

Beschouwingen over moeilijke kinderen, onze onevenwichtige jongeren, de opgroeiende jeugd, en alle mogelijke vraagstukken van paedagogischen aard, zijn aan de orde van den dag. In een onafgebroken reeks verschijnen over deze onderwerpen boeken, oorspronkelijk of vertaald, en - is het een wonder? - er schijnt daarvoor een overgroote belangstelling te bestaan.

Neen! een wonder is het niet. Waarheen zou de aandacht der volwassenen beter en nauwkeuriger kunnen gaan dan naar het opkomende geslacht, dat immers de toekomst is.

Aan de jeugd van heden behoort de toekomst van straks.

En daar alle inzichten, opvattingen, oordeelen der huidigen (wegens de steeds vorderende wetenschap, het altijd dieper gaande onderzoek, het verder psychologisch doordringen in zielkundige problemen), zoo oneindig veel *on*eenvoudiger dan vroeger zijn geworden, spreekt het vanzelf, dat de ‘kinderzielkunde’, zooals die in den tegenwoordigen tijd wordt beoefend, een der philosophische psychologieën is, die vrijwel iedereen, in hooge mate interesseert.

Vandaar dan ook, dat het ‘kind in de letterkunde’ op een geweldige belangstelling rekenen kan. Denk aan het debiet van Heyermans' droomkoninkje en Vuurvlindertje, aan de Jong's Marijntje Gijsen, aan Romain Rolland's Jean Christophe, om alleen dezen te noemen, denk aan fotografische opnamen van kinderen in de eerste levensweken, hoe zij reageeren op geluiden, kleuren, gevoelsindrukken. En het is te begrijpen, dat ook de psycho-analyse zich meester heeft gemaakt van het kind, en heeft ontdekt, dat allerlei stoutigheden, fouten, ondeugden van het kind niet altijd het gevolg zijn van een aangeboren slechten aard, of bij de geboorte meegekregen verkeerde neigingen, - maar vaak het gevolg kunnen wezen van ‘trauma's’, ‘verdrongen complexen’, of ‘reacties op

ondergane behandelingen of ondervindingen', of ook wel de onbewuste wraak of de verdediging zijn van den overigens weerlooze en onmachtige.

De Wereldbibliotheek, die haar universeelen blik laat gaan over binnen- en buitenland, die weet te grijpen 'in 's volle Menschenleben', en altijd een zoodanigen greep weet te doen, dat, wat zij te voorschijn brengt, de aandacht ten volle waard is, - kwam op de gelukkige gedachte een aantal studies tezamen uit te geven, die elk een bizonderen kant van 'het moeilijke kind belichten'.

Dr. Alfred Adler, de 'Erfinder' van de 'Individual-Psychologie', - die onzes inziens meer recht van bestaan heeft dan Freud's psycho-analyse, die alles terug-brengt tot het sexueele, tot zelfs de moederliefde, de schoonmaak en het rooken van een pijp, - opent den bundel met een beschouwing over het moeilijke kind in het algemeen. De individueele psychologie van Adler neemt óók wel een leidende macht in het leven aan, maar bij hem is het een ander begrip, dat wij 'de zelfhandhaving' zouden willen noemen. En inderdaad bestaat deze vitale drang, die niet vernietigd willen zijn, dit blijvend iets willen beteekenen, in iederen mensch in grootere of mindere mate. (Behalve bij hen, die met een 'minderwaardigheidscomplex' zijn behept, - doch dit zijn de uitzonderingen, die den regel bevestigen.)

Een van Adler's goede theorieën is: 'De opvoeder moet opgevoed worden', Hiermede bedoelt hij: 'onvoorwaardelijke vernietiging van elk uiterlijk gezag', (d.i. weg met alle gescheld, geschreeuw, geransel, voor den mal houden en kleineering) 'waardeering en eerbied voor ieders persoonlijkheid', en eigenlijk als eerste practische beginsel: men neme zelfs het kleinste kind wel degelijk *au sérieux.*

De opvoeder moet opgevoed worden. Wie had honderd jaar geleden durven droomen, dat aan den opvoeder dit behartigingswaardige lesje nog wel eens zou worden toegeduwd? in den tijd toen de ijzeren vuist van den vader de beslissing bracht, en plomp zegevierde over alle zachte sentimenten, artistieke neigingen, tegenstrijdige elementen, opstandige gedachten, persoonlijke verlangens van het kind?.... In den loop der tijden zijn de hersenen ontwikkelder geworden, de willen soepeler, de gemoederen begrijpelijker. En ziedaar nu het resultaat van jarenlang nadenken, doordringend

onderzoeken en gevoelig overpeinzen, neergelegd in een 22 studies van de meest verschillende paedagogen, die door Drs. P. Dijkema zijn vertaald, en die tezamen een helder beeld geven van het lastige kind in al zijn verschijningen. Het neerslachtige kind, het tegenstribbelende kind, het domme kind, het sexueel vroegrijpe kind, het luie kind, het leugenachtige kind, het driftige kind.... ze gaan ons voorbij in een bonte rij, niet oppervlakkig, van buiten-af bekeken, maar duchtig op den tand gevoeld, en door en door als met een bizonder soort X-stralen tot in de ziel nagevorscht. Veel wordt ons omtrent de psyche van het kind verklaard; drijfveeren worden blootgelegd, die wij niet konden bevroeden, heimelijke roerselen worden aan het licht gebracht; wat onuitstaanbaar leek en antipathiek, krijgt dikwijls een meelijwekkend, pathetisch aanzien want.... *tout savoir c'est tout pardonner.*

Dit boek over het moeilijke kind wenschen wij in de handen van alle ouders, opvoeders en leerkrachten. Het kan veel voorlichting geven, en misschien veel onheilen voorkomen. Want door het juiste inzicht, de juiste toepassing eener juiste methode, wordt menige ‘beschadiging’ der kinderziel voorkomen!....

N.G.

Onze evenwichtige jongeren.

In zekeren zin zou men het boek van Dr. H. van Lieshout een voortzetting kunnen noemen van het vorige, omdat het de wat oudere jeugd in al haar nooden en verlangens behandelt.

Dit werk, onder de sanctie van de Kerk, *cum licentia superiorum,* bij de firma Henri Bergmans en Cie te Tilburg verschenen, is het gevolg van een ernstig onderzoek naar de oorzaken van de ‘onevenwichtigheid’ der moderne jeugd, die zoekt en zoekt, in een ongeëquilibreerden drang, niet weet, wáár zij het zoeken moet, en het nergens vinden kan.

In zijn Ter Inleiding schrijft Dr. van Lieshout: ‘De beschouwingen, die wij hiermee publiceeren, willen een karakteristiek geven van de jongeren en met name de katholieke jongeren in Nederland. Zij willen konstateeren, dat over sommige geloofsgenooten is gekomen 'n zucht naar vergeestelijking, 'n streven naar verinnerlijking en vernieuwing, en om dit streven beter te kunnen overzien in z'n geheel, stellen ze 't naast eenige andere stroomingen, buiten de

katholieke kerk, waaraan eveneens 'n zoeken naar spiritualiteit en religiositeit ten grondslag ligt. Ze willen echter niet volstaan met de beweging naar religiositeit en spiritualiteit enkel en alleen vast te stellen: het komt er vooral op aan dit streven te schatten op z'n juiste waarde, en aan te wijzen 't goede en minder goede, dat in dit streven en de manier, waarop 't zich openbaart, opgesloten ligt.'

De heer Van Lieshout wil volstrekt niet eenzijdig theoretiseeren en dogmatisch drijven. Hij tracht zoo ruim mogelijk te zien en in verschillende stroomingen het goede aan te wijzen. Want: 'De groote vraagstukken kunnen worden beschouwd, zoowel in het licht der verstandelijke beginselen als in 't licht der geloofswaarden, zoowel in 't licht van de natuur als van de bovennatuur, maar altijd zóó, dat tusschen beide blijft gehandhaafd 'n formeel onderscheid, zoodat wat mocht ontbreken aan 't verstandelijk inzicht, aan de natuur, in de gewone orde niet wordt goed gemaakt door geloof of bovennatuur.'

De beschouwingen van Dr. van Lieshout over socialisme en fascisme zijn zeer de moeite waard, daar hij onpartijdig wil wezen, het witte niet zwart maakt en het zwarte niet wit, en elk het zijne geeft.

In dezen tijd van verwarring en ontwrichting, van wankelmoedigheid en disharmonie, van chaotische stroomingen en warrelende draaikolken in geest en leven, - nu alle waarden 'umgewertet' worden, nu de onderste steen boven komt en de tegenstrijdigste meeningen zich bekampen in een steeds onbesliste worsteling, - nu er een snakkende behoefte bestaat aan iets van hooger geestelijk belang, om zich aan op te richten en vast te houden, nu elke nieuwe levensrichting aanhangers vindt, hetzij het de theosophie of de anthroposophie betreft, het soefisme of de Orde van De Ster in het Oosten, het religieuse socialisme, of de beweging rond Krishnamurti.... nu het 'eeuwig schrijnende heimwee' bevrediging zoekt, hoe dan ook, kan een zeer ernstig boek als dat van Dr. van Lieshout stellig goede diensten bewijzen, als raadgeving of als steun, of als enkel maar een voorlichting door een deskundige, die de zaken degelijk en deugdelijk heeft onderzocht. Lees en overweeg dit werk, ge zult na de lectuur weer wat wijzer geworden en ook wat verder gekomen zijn.

N.G.

Internationale vraagstukken van dezen tijd.

De meest brandende vraagstukken van dezen tijd zijn ongetwijfeld die, welke de kwestie van den Volkenbond en van den universeelen Vrede betreffen.

De Vereeniging voor Volkenbond en Vrede gaf een bundel uit, waarin de internationale vraagstukken, door ter zake kundigen grondig en tegelijk zeer overzichtelijk voor leeken, worden besproken.

Er is tegenwoordig bijna niemand meer, lui en laksch, en innerlijk stijf gesloten genoeg, om zich in het geheel niet te bekommeren om de woelingen en wisselingen der internationale politiek, getuige de tallooze bladen en blaadjes en min of meer uitgebreide brochures en vlugschriften, die in een ononderbroken stroom van de persen komen. Ieder voelt zijn innerlijke ijzeren verstarring, waarmee hij beproefde zich te behoeden tegen ongewenschte wereldsche aanrakingen, en die hem bescherming en tevens verdediging was, in beweging gebracht, de handen zijn hem van voor de oogen en de ooren weg-gerukt, en hij wordt gedwongen om te zien en te hooren, gedwongen om in te gaan in de waarachtigheid van het leven.

De oorlog heeft in de hoofden en harten een ontsteldheid teweeg gebracht, als enkel mogelijk is bij degenen, die met hun menschelijke hulpeloosheid en gevoeligheid, een tijdlang gedoemd waren, in de hel door te brengen. Zelfs nu, na twintig jaren sinds den aanvang, zit de smartelijke angst er nog in, en hunkert men naar geruststelling en zekerheid. Vandaar dat een verzameling opstellen over genoemde onderwerpen door de meest bevoegden, enorme belangstelling zal ondervinden, en de lezers de firma D.A. Daamen's Uitgeversmaatschappij N.V., 's-Gravenhage, dank zullen weten voor deze nuttige, ja noodzakelijke, welkome uitgave. Het is, zooals het prospectus terecht zegt, voor den gemiddelden intellectueel onmogelijk de ontwikkeling van alle vraagstukken, die hem, uit den aard der zaak toch wel zeer interesseeren, ook maar oppervlakkig bij te houden, vandaar dat een betrouwbare gids als deze, bizonder moet worden gewaardeerd.

Jhr. Mr. Dr. H.A. van Karnebeek schrijft over Het wezen van den volkenbond; Prof. Mr. V.H. Rutgers over Ontwapening en

veiligheid; Mr. W. van Lanschot over Georganiseerde Europeesche samenwerking (het Pan-Europa van Graaf Goudenhove Kalergi, voor welk voortreffelijk geënsceneerd plan ook in Nederland veel propaganda gemaakt is); Mr. J. Limburg over Internationale Arbitrage en Rechtspraak; Prof. Mr. J.P.A. François over Oorlogsverboden; Prof. Dr. J.H.W. Verzijl over De Vredesverdragen en hun mogelijke herziening; Prof. Mr. J.A van Hamel over Nationalisme en Fascisme; Mr. J.C.A. Everwijn over Herstel en oorlogsschulden; A.A. van Sandick over Financieele en economische vraagstukken van het oogenblik; mevr. C.A. Kluyver over Amerika en den Volkenbond; mevr. Mr. C. Bakker-Van Bosse over Nationale minderheden; D.F.W. van Rees over Het Instituut der Volkenbondsmandaten; P.J.S. Serrarens over De Internationale Organisatie van den Arbeid; Mr. M.J. v.d. Flier over Particuliere of Staatswapenfabricage; Dr. M.G. de Boer over De Verhouding tusschen Duitschland en Frankrijk; Prof. Dr. E. Moresco over De vraagstukken van het verre Oosten en de Stille Zuidzee; J. Schraver over Vraagstukken van de Adriatische en de Middellandsche Zee; Prof. Mr. H. Frijda over De lijn v.d. economische politiek in Sowjet Rusland; Dr. E. van Raalte over Het Britsche Gemeenebest van Naties; H.Ch.G.J. v.d. Mandere over Het Vraagstuk v.d. Poolschen Coridor en Dr. K.F.O. James over De naderende Volksstemming in het Saargebied.

Men ziet het, welk een rijke mijn hier door kenners is aangeboord en hoe verscheiden en waardevol de ertsen zijn, die men daaruit heeft te voorschijn gebracht. Het eene onderwerp zal dezen, het andere dien meer belangstelling inboememen, maar er zal bijna niemand wezen, man of vrouw, oud of jong, die in deze met zorg saamgebrachte verzameling niet iets van zijn gading vindt. Dit keurig uitgegeven boek, met flinke letter gedrukt op goed papier, behoort in elke woning bij de hand te worden gehouden, en op het boekenrekje in huiskamer of studeervertrek bij de dictionnairs en naslaboeken te staan.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Zoolang de menschen met elkaar praten vechten zij niet. Behalve dat de staatslieden van een in ieder geval groot en belangrijk deel der wereld, en hun bijzitters, de vakmenschen, in tal van comité's in het praatcentrum bij uitnemendheid, Genève, met praten voortgaan, terwijl daarbuiten in verren omtrek het gejoel en geroep, dat een oorlog op komst is, steeds toeneemt, is er een voortdurend komen en gaan, een onophoudelijk heen en weer, een hoffelijk begroeten en afscheid nemen van de voornaamste staatslieden van den aardbol. Nooit nog hebben deze zoozeer de behoefte doen blijken van bezoeken over en weer om met elkaar te praten, 't zij over mogelijke tweezijdige verbonden, 't zij over de mogelijkheden om den angstwekkenden toestand, waarin heel de menschheid verkeert, althans te kalmeeren, zoo niet de uitbarsting er van te voorkomen. Het belangrijkste van al die bezoeken, en het jongste, was nu het bezoek van Hitler aan Mussolini, te Venetië. Doch de afgeloopen maand heeft ook andere bezoeken gezien, welke geen mindere beteekenis bezaten, en soms een oorlogsdreiging deden verdwijnen, althans verminderen, waar die was ontstaan.

Aldus zijn in de afgeloopen maand de politieke betrekkingen hersteld tusschen Soviët-Rusland en Roemenië over hun belangrijke strijdpunt heen: Bessarabië. Een struikelblok voor een dergelijke diplomatieke verzoening van de Soviët-regeering ook met andere landen vormt nog steeds haar verloochening der Czaristische schulden. Doch uit alles blijkt, dat daarover door verschillende partijen wel zou zijn te praten. Litwinov, Soviët-diplomaat

naar de beste overleveringen der Czaristische buitenlandsche staatkunde, slaagt er allengs in, waar hij en zijn mederegenten in Moskou gevoelen, dat de Japansche bedreiging van de Russische grenzen in het Verre Oosten voortdurend gevaarlijker wordt, voor zijn land met Europa, misschien zelfs met Noord-Amerika, goede vrienden, indien niet bondgenooten te maken. Het gevolg is, dat Japan wat voorzichtiger wordt in zijn houding tegenover den Russischen buurman. Het feit, dat in zijn onderhandelingen met den bekwamen Roemeenschen staatsman Titoelescoe, over een intusschen tot stand gekomen 'non-agressie'-verbond, het hem gegeven was heen te glijden over het na de Soviëtische omwenteling door Roemenië ingepalmde rijke Bessarabië, duidt er op, dat het oorlogsgevaar in dien tot dusver dynamischen hoek van Europa, zoo al niet geheel te niet is gedaan, dan toch vooralsnog aanmerkelijk is verminderd. Daarmee staat in verband Ruslands mogelijke toetreding tot den Volkenbond: een paar stappen nader gekomen, wijl ook Tsjechoslowakijë de Derde in het verbond is geworden tusschen Roemenië en Soviët-Rusland.

Intusschen werd er in Genève door de opnieuw bijeengekomen staatslieden gepraat over de zoozeer gewenschte en tevens gewantrouwde ontwapening. Wie weet niet, dat, wanneer men dààr 'ontwapening' zegt, eigenlijk bedoelt 'geen vermeerdering van bewapening', en dat de regeeringen, die deze staatslieden naar Genève zenden, onderwijl bezig zijn de bewapeningen van hun volk te land, ter zee, in de lucht te versterken. Het afwezige Duitschland, waarvan men beweert, dat het zich op allerlei wijs bewapent, alsof het reeds volgend jaar voor een oorlog kan komen te staan, en daarbij gretig geholpen wordt door de vreemde leveranties van grondstoffen ter bereiding van oorlogstuig en o.a. van motoren voor vliegtuigen uit Engeland en N.-Amerika, is in de Geneefsche Volkenbondsgesprekken en redevoeringen voortdurend de onzichtbare, maar zeer voelbare bedreiger. In een rede van den Franschen vertegenwoordiger, Barthou, die klonk als een kanonschot, riep deze, doelende op het uit den Volkenbond weg geloopen Duitschland: 'Zijn wij zoo ver gekomen, dat er een mogendheid is, die tegelijkertijd onzichtbaar is en juist door haar afwezigheid *aanwezig* is, een mogendheid die niet hier is en, uit den Volkenbond getreden, daarom geen

verantwoordelijkheid draagt en alle rechten bezit zonder overeenkomstige verplichtingen?'

Hoogst belangrijk, bij die Geneefsche besprekingen, was de verklaring van de zes ex-onzijdige kleine staten: Nederland, Noorwegen, Spanje, Zweden, Denemarken en Zwitserland en een daar bij aansluitend memorandum, waarin zij aandrongen op:

1. absoluut verbod van luchtbombardement, verplichting van de verdragsluitende partijen om op hun gebied iedere voorbereiding van en oefening in bommenwerpen te verbieden;
2. vernietiging onmiddellijk na de eerste periode van toepassing der conventie van een door iederen staat te bepalen aantal der volgens het Britsche ontwerp verboden vliegtuigen; vernietiging gedurende een tweede periole van de rest dezer vliegtuigen;
3. bestudeering van de maatregelen die zullen moeten worden genomen teneinde het gebruik van dergelijke vliegtuigen voor militaire doeleinden te verhoeden;
4. verbod van iedere vervaardiging van materialen van een kaliber of tonneninhoud die de aan alle staten toegestane maten zouden te boven gaan;
5. vernietiging van tanks en mobiel geschut gedurende de tweede periode van toepassing der conventie, volgens de bepalingen van het Britsche memorandum van 30 Januari.

'Een verdere taak voor het Bureau', zegt dit zestal, 'zal zijn, in de tabellen, die aan het ontwerp-conventie zullen worden toegevoegd, de cijfers op te nemen met betrekking tot personeel en materiaal voor land- en luchtmacht teneinde een algemeene verhooging der wapening te verminderen.'

'De zes delegaties stellen er prijs op', gaat het memorandum voort, 'te verklaren dat zij in hun pogingen, om de verschillende plannen te combineeren, zich hebben laten leiden door hun streven naar evenwicht en rechtvaardigheid. Zij vragen te goeder trouw wederzijdsche concessies. Zij hebben hun eigen ontwapeningswenschen voor een groot deel verminderd en hun krachten geconcentreerd op het pogen een herbewapening in de lucht te beletten. Zij hebben anderzijds een aanzienlijke uitbreiding voorzien van hun bijdragen aan de veiligheid door het vraagstuk van de naleveringswaarborgen der conventie op het eerste plan te plaatsen. Aangezien zij van oordeel zijn, dat het uur der

daden is gekomen, is het wenschelijk zich van alles te onthouden wat de gewenschte overeenstemming in gevaar zal kunnen brengen. Alle nuttelooze beschouwingen over het verleden en alle beoordeeling der verantwoordelijkheid vermijden. Zij bezinnen zich niet over de vraag of deze of gene houding van een of andere regeering gerechtvaardigd was, zij veroorloven zich aan alle delegaties de eenvoudige vraag te stellen: wanneer ieder op het oude standpunt blijft staan, hoe kan men dan tot een accoord komen? De zes delegaties leggen dus hun gemeenschappelijke overweging aan de andere delegaties voor. In afwachting van de ontvangst die deze zullen krijgen houden zij zich het recht voor later nog in de discussies in te grijpen. Zij zijn overtuigd, dat alleen een daad van spoedige en edelmoedige solidariteit het slagen der conferentie zal kunen verzekeren en daardoor aan de vrede bij te dragen.'

Barthou, die door zijn praatkanonschot alle aanwezigen ter Conferentie kippevel had veroorzaakt, nam het voorstel der Zes kleinen over, doch voegde er die van Soviët-Rusland en Turkijë aan toe, ter voortzetting in ieder geval van het Conferentiewerk. Maar is zulk een voortzetting mogelijk, zoolang Duitschland, als Banquo's spookgestalte, aanwezig is? Het schijnt dat de 'Nazi'-regeering, van meer dan èèn zijde slechts bewerkt om met wat meer of wat minder goed fatsoen tot den Volkenbond terug te keeren, geneigd is er toe over te gaan op voorwaarde dat haar gelijk recht op bewapening openlijk en zonder belemmering wordt erkend, vooral door Frankrijk. Doch hier ligt juist de onoverkomenlijke afgrond tusschen de twee. Het bezit toch gelukkige beteekenis, dat ook van Fransche zijde de gevaren van de zich ontwikkelende oorlogsluchtvaart worden erkend. Van alle vraagstukken der 'herbewapening' - dit woord, dichter bij de werkelijkheid, werd in de besprekingen reeds genoemd in steê van 'ontwapening' - werd dìt als van het allergrootste gewicht genoemd.

Intusschen is het toch geruststellend, dat tusschen Frankrijk en Duitschland het aanstaande Saarplebisciet is beklonken, en wijl het nu vast staat, dat de politieke heeren, die te Genève reeds sinds zoo vele jaren over onderwerpen, welke onder voorgeven, dat zij den toekomstigen vrede beoogen, echter desondanks den

toekomstigen oorlog inleiden, zullen blijven doorpraten, juichte de 'H.P.', welke van nature neigt tot 'couleur de rose': 'De Conferentie stierf niet. Nooit heeft zij in grooter gevaar verkeerd. Maar ook dat is zij weer te boven gekomen. Waarschijnlijk overleeft zij de heele generatie van staatslieden, die haar op touw hebben gezet, ja, waarschijnlijk zelfs de malaise'. Zooveel te beter, kan men hierop antwoorden. Zoolang de menschen met elkaar praten vechten zij niet.

De netelige Saarquaestie zal weldra opgelost worden, doch dit kan niet zonder dat de bevolking er op den duur groote economische schade door zal lijden. Zij is in dit opzicht geheel naar Fransche zijde georiënteerd, en Duitschland kan weinig of niets der Saar-producten opnemen. De kansen, dat Duitschland een schitterend plebiscitaire overwinning zal behalen stijgen ook, wijl de Communisten, talrijk in dit gebied, nu zij zien dat het Nazi-Duitschland, dat Adolf Hitler, willens of onwillens, meer en meer hun kant uitkomt. De sociaal-democratische leider in het Saar-gebied, Strasser, waarschuwt welsprekend tegen een waarschijnlijke overwinning voor Duitschland. Hij verzekerde onlangs, dat de Nazi-overwinning in Duitschland, wel integendeel van voleindigd, pas begonnen is, en, voortgaande, in het Communisme zal overgaan. Deze verklaring wordt door de Communisten, een kwart deel der bevolking van het Saargebied, toegejuicht, voor zoo veel dan Communisten een Sociaal-democraat kùnnen toejuichen. Hoe dit zij: Frankrijk en Duitschland hebben door bemiddeling van een Commissie-Aloisi een overeenkomst i.z. het plebisciet afgewogen en den datum op een dag in Januari a.s. vastgesteld. Een plebiscitair gerechtshof bestaande uit neutrale rechters, ook een Nederlander is daarbij, zal ook tot een jaar na de uitspraak recht doen over alle reclames in verband met deze stemming, en mogelijk moeilijke problemen daaruit voortvloeiende aan het Haagsche Internationale Gerechtshof voor stellen.

Mussolini en Hitler hebben intusschen met groote bombarie van kanonschoten, vuurwerk, schetterende toespraken en door àller oogen bespiede samenkomsten van de twee dictators onder vièr oogen elkaar te Venetië ontmoet, en het gunstige gevolg daarvan was al dadelijk, dat de Duitsche 'Führer' op raad van

den Italiaansche ‘Duce’ er in toestemde om voortaan Oostenrijk ongemoeid te laten, en de onafhankelijkheid te handhaven. Opgegeven dus de gedroomde ‘Anschluss’ van Oostenrijk bij het Duitsche Rijk, zoo lang door de Nazi-idealisten gekoesterd. Juist in den laatsten tijd, waarschijnlijk als inleiding van de samenkomst tusschen de twee, waren op de Oostenrijksche spoorwegen de misdadigste aanslagen gepleegd. Door wie? De Duitsche Nazi's, wier hoofdkwartier ter bewerking van een gewenschten toekomstigen ‘Anschluss’ van Oostenrijk bij het thans als staat Vereenigde Duitschland, München is, beweerden echter, dat deze aanslagen het werk waren van de onlangs in Weenen en elders zoo hardhandig bestreden sociaal-democraten, wier als vestingen gebouwde volkskazernen, onder kanonvuur moesten worden genomen. Doch niemand gelooft hen. Het is zeer twijfelachtig of hun aanslagen in Oostenrijk, althans hun samenzweringen, ten spijt van Hitlers erkenning van de onaantastbare onafhankelijkheid van laatst genoemd land, zullen ophouden. Denkbeelden, gevoelens storen zich niet aan overeenkomsten van regeeringen. De nationaal-socialistische denkbeelden tellen ook onder de Oostenrijksche bevolking talrijke begunstigers. Dit hebben zij met de denkbeelden van het Russische Soviët-Communisme gemeen, dat de officieele regeeringspersonen geen woord behoeven te spreken, geen daad behoeven te doen of aan te moedigen, en toch de verwachting kunnen koesteren, dat deze denkbeelden en gevoelens in de landen welker regeeringen er zich tegen willen vrijwaren, voortwoekeren. De vijand staat daarbij niet buìten de poorten, doch is er reeds binnen.

Hitler en Mussolini's Venetiaansche ontmoeting was, lijkt het, toch wel een versterking van de vredesgedachte. Derhalve kan zij toegejuicht worden. ‘Hitler en ik, zei de “duce”, hebben elkaar niet ontmoet om een nieuwe kaart van Europa te maken noch om onzekerheden toe te voegen aan die welke thans op de bange wereld drukken. Wij hebben elkaar ontmoet om te trachten de wolken te verdrijven, welke den horizon van het Europeesche leven verduisteren, en een vreeselijk alternatief te vermijden. Wij hebben elkaar ontmoet om te trachten het minimum van politieke eenheid te vinden zonder welk het lot van Europa gedoemd is tot ondergang.’

Het begint in het ‘Dritte Reich’ echter te spoken. Voorbij schijnt de te korte tijd van schoone nationale eenheid, waarvan Hitler en zijn geestdrijvende paladijnen gewaagden. Het succes van Adolf Hitler in Duitschland is niet meer te vergelijken met dat van Benito Mussolini in Italië. Terwijl dit zich met elk jaar hechter schijnt te consolideeren en het land onmiskenbaar, den tegenwoordigen jammertijd van heel de wereld ten spijt, er economisch heel wat gunstiger aan toe is dan het met een nieuw bankroet bedreigde Duitschland, begint het in het ‘Nazi’-regiment te kraken en te barsten. Dit wel in die mate, dat de laatste ernstige scheur zich openbaarde aan een zijde, plòtseling, waar niemand gevaar verwachte: door een toespraak van den in R.-Katholieke en buitenlandsche kringen invloedrijken vice-kanselier Von Papen, die voor de Marburgsche studenten een rede hield, welke onmiddellijk op hoog bevel werd gesupprimeerd. Niemand mocht er het verslag van in de dagbladen lezen.

Geheel Europa staat er financieel zoo slecht voor, dat aan den Noord-Amerikaanschen geldschieter uit verleden betere dagen, nu zelfs door regeeringen, welke er 't minst ellendig aan toe zijn, wordt gevraagd of hij zich niet tevreden kan stellen met ‘symbolische’ schulden-betalingen. De benaming is nieuw en doet denken aan de welbekende ‘philosophische eieren’ van onzen boer uit de vertelling, die zijn philosopheerenden zoon vergunde de ‘philosophische eieren’ op te eten, terwijl hij voor zich de schaal met gewone kippeneieren naar zich toetrok. Daartegen moet dr. Schacht, de beheerder der Duitsche financiën, Duitschlands schuldeneischers trachten tevreden te stellen met een algemeen ‘transfer-moratorium’. Dit feit legt meedoogenloos bloot hoever naar het bankroet het zoozeer ten hemel geroemde ‘Dritte Reich’ met zijn fanatieke Jodenvervolgingen er wederom economisch aan toe is, terwijl het al zijn middelen uitput om zich op oorlog voor te bereiden en het ‘Nazi’-bewind door feesten en plechtigheden te verheerlijken. In anderhalf jaar tijds is zijn vlottende schuld met 6 milliard Mark toegenomen, en het is des ondanks uit met de werkverschaffing. Kort geleden nog kon men schertsend van het land zeggen, dat de tandartsen het er zoo elledig hadden, omdat niemand er meer zijn mond waagde open te doen. Maar die zwijgende tijd is voorbij. Al is het dan fluisterend

achter de hand, men waagt het er weder aanmerkingen te maken op het regeeringsbeleid en zijn betrekkelijke gelukkingen en mislukkingen. Over het gedwongen zwijgen van het Duitsche volk scheen zelfs een man als de Propaganda-minister Göbbels zich ongerust te maken. Hij spoorde in een rede de Critiek aan. Maar dan moest het 'aanmoedigende', 'opbouwende' critiek zijn. De Vice-kanselier Von Papen gewaagde van 'onreinheden' ontstaan mij 'het louteringsproces'. Wel merkwaardig is het ook, dat er zelfs in sommige zeer behoudzuchtige en voorname, ja 'feudale' studenten-corporaties met oude historische overleveringen, zooals het hyper-aristocratische 'Borussia' in Heidelberg, verzet is ontstaan tegen het bevel om àlle Joodsche leden uit te stooten. Is dit niet reeds een erkenning, ook in Duitschland en wel in zijn onverdachtste kringen, dat de 'Nazi'-regeering te ver is gegaan, ook met haar uitdrijving der Joden? Dit, terwijl de buitenlandsche Joden nog steeds de kapitalistische wereld beheerschen. Critiek. Ook Von Papen heeft haar laten hooren. 'Het èèn-partijstelsel', zei hij, o.a., 'heeft slechts zòòlang recht van bestaan als de beveiliging van de nieuwe orde het eischt. Daarna? Een vrije volksgemeenschap, berustend op vrijwilligen steun van alle deelen des volks.' Zal Duitschland dan noodgedwongen moeten terug keeren tot een vrije ontwikkeling van het partijwezen in den trant van ons volk, dat, weinig talrijk als het is, toch is verdeeld in meer dan vijftig politieke en godsdienstige groepen?

'Symbolische' schuldaflossingen, transfer-moratorium: verschijnselen van de hoogst ernstige tering, welke het eind van de tegenwoordig-bestaande economische wereld dreigen te verhaasten. Noord-Amerika is daarvan voor de meesten de kwade pier. Alle landen hebben elkaar gedurende den oorlog geld geleend of ontleend, d.w.z. de welvarendste aan de behoeftigen. Nu zijn zij allen gelijkelijk behoeftig. Sinds lang wenschen de geldschieters hun voorschotten terug. Sinds lang hebben eigenlijk allen geweigerd te betalen. Doch aller gemeenschappelijke schuldeischer was Noord-Amerika, dat betaling eischte, doch tegelijkertijd weigerde goederen af te nemen, door de schuldenaars geproduceerd. Aldus werpen en wierpen zij elkaar de hevigste verwijten naar het hoofd, en de soliedste, Engeland en Frankrijk bijvoorbeeld, brachten het tegenover de Vereenigde Staten niet verder

dan een voorstel om zich tevreden te stellen met ‘symbolische’ afbetaling der schulden. Dat Duitschland zich nu door een ‘transfermoratorium’ failliet verklaart kan niemand redelijkerwijze verwonderen, en geeft eigenlijk niemand recht het dit te verwijten. Behalve misschien aan ons volk, dat met groote leeningen aan Duitschland zoozeer zijn best heeft gedaan om het door de nederlaag van den oorlog lamgeslagen volk er financieel weer bovenop te helpen.

Wat daarbij, ook ten onzent, algemeen tegen het Duitsche volk inneemt is, dat het door zijn ‘Nazi’-bewind weer zijn ‘groote bek’ heeft herkregen, en het opnieuw doet voorkomen alsof de moreele en economische welvaart van heel de wereld van het ‘Deutsche Wesen’ moet komen. Doch aan den algemeenen schuldeischer de Vereenigde Staten, verwijt men, dat hij nog steeds geen denkbeeld bezit van den in ons werelddeel bestaanden toestand, en hij ook niet wil inzien, dat schuld alleen kan gedelgd worden met goederenwaarde. Dit wil men aan den overkant der Oceaan niet begrijpen. Men heeft er echter gelijk door er op te wijzen, dat alle Europeesche landen, ook het nu weer er langzaam bovenop komende Engeland, wel rijk genoeg zijn voor wapenversterking, waarvoor men niet innig genoeg kan wenschen, dat ook die slechts ‘symbolische’ beteekenis heeft.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Bettina von Arnim in haar leven en werk. Karoline von Günderode. *(Vervolg van blz. 560.)*

Die Günderode.

De in *Die Günderode* beschreven gebeurtenissen sluiten zich chronologisch met de jaren 1804-1806 onmiddellijk bij Bettina's *Frühlingskranz* aan. Het boek is echter vier jaar voor den ‘krans’ verschenen, namelijk in 1840.

Karoline von Günderode werd den 11en Februari 1780 te Karlsruhe geboren als de dochter van Freiherr Hektor Wilhelm von Günderode, die bekend is geworden door zijn geschriften (in 2 deelen uitgegeven in 1786) en door zijn door Drais geschreven Biographie. Ook Karoline's moeder was dichterlijk begaafd, en heeft in verschillende tijdschriften verzen gepubliceerd gekregen. Na den dood van haar man vestigde zij zich te Hanau en in 1819 stierf zij aldaar, dertien jaren na haar dochter. Deze laatste werd, zooals Bettina in haar boek verhaalt, in 1897 in het adellijke Frankforter Damenstift opgenomen. Doch van 1799 hield zij haar grootvader gezelschap.

In het jaar 1799 valt ook het begin harer liefde voor Savigny, Friedrich Karl von Savigny, dien zij den 4en Juli, op het landgoed der familie von Leonhardi in het Odenwald had leeren kennen. Hij was ook een vriend der familie Brentano, en zoo bleef Karoline hem dus veelvuldig ontmoeten, en drie jaren lang onderhielden zij een levendige correspondentie.

Savigny schreef ‘das Günderödchen’ zeer vertrouwelijk.

(Karoline's briefwisseling vindt men in Ludwig Geiger's boek: ‘Karoline von Günderode und ihre Freunde’, verschenen in 1895) ook nog na zijn huwelijk met Gundel Brentano (den 17en April 1804.) Een korte brief uit dezen tijd (6 Juni 1804) voeg ik hierbij, als karakteristiek staaltje hunner vriendschap.

> Günderödchen, Du bist ein dumm Günderödchen, und das wollen wir dir noch ganz anders deutlich machen und zu diesen Behuf Freitag oder Samstag nach Frankfurt kommen; bis dahin vergesz nicht oder vielmehr erinnere Dich daran, dasz wir Dir gar liebhaben, dasz Du unser Hämmelchen bist, unser dumm Günderödchen; und sei nun nicht mehr betrübt, wenn Du mich siehst, vielmehr muszt Du mir, Savigny, an den Halsspringen und mich küssen. Hast 's gehört? Da schicken wir Dir auch einige Vorrat von Lektüre, worunter leicht etwas Verderbliches und Schädliches sein könnte; wir hoffen aber, dasz Du durch die gesunde frische Luft in der Du vor kurzen gelebt haben sollst, hinlänglich mit Mut und Kraft versehen bist, um über alle Verführung und alles Hingehenlassen hinaus stehen zu können. Adieu bis wir dich küssen. Dein Savigny und dein Gundelchen.

Door Karoline's schriftelijke notities gaat een, in deze mate weinig voorkomende, drang en heimwee naar liefde, naar de liefde van den man, die alles geeft en alles neemt. Hoe *zij* tegenover Savigny stond, blijkt ten duidelijkste uit een schrijven van haar aan een vriendin, van den 10en Juli 1799. ‘Kaum glaube ich mich aus dem Sturme der Leidenschaft gerettet, glaubte mich sicher, und ich sehe mich wieder verstrickt; ich liebe, wünsche, glaube, hoffe wieder und vielleicht stärker als jemals.

Karoline von Günderode was, zooals het portret aantoont, dat wij van haar bezitten, uiterlijk een liefelijke verschijning. Bettina maakt aldus van haar een ‘geschreven portret’:

> Sie war so sanft und weich in allen Zügen wie eine Blondine. Sie hatte braunes Haar, aber blaue Augen, die waren gedeckt mit langen Augenwimpern. Wenn sie lachte, so war es nicht laut, es war vielmehr ein sanftes, gedämpftes Girren,

> in dem sich Lust und Heiterkeit sehr vernehmlich aussprach. Sie ging nicht, sie wandelte, wenn man verstehen will, was ich damit auszusprechen meine. Ihr Kleid war ein Gewand, was sie in schmeichelnden Falten umgab, das kam von ihren weichen Bewegungen her. Ihr Wuchs war hoch, ihre Gestalt war zu flieszend, als dasz man es mit dem Wort schlank ausdrücken könnte; sie war schüchtern, freundlich und viel zu willenlos, als dasz sie in der Gesellschaft sich bemerkbar gemacht hätte.

In één woord, zij was het volmaakte tegenbeeld van Bettina zelf. Wanneer zou het Bettina ooit in het hoofd zijn gekomen, om aan een vriendin te schrijven, zooals Karoline deed:

> 'Seien sie nicht böse, Liebe, dasz ich so schwärme; sehen sie, ich schweige schon, weil mir einfällt, ich könnte Ihnen lästig sein'.

Men zou de vriendschap tusschen deze twee zoozeer verschillende meisjes nauwelijks kunnen begrijpen, dacht men niet aan het spreekwoord: *les extrêmes se touchent,* en wist men niet, dat juist tegenovergestelde naturen, elkander aanvullen. Ook Clemens Brentano voelde zich tot Karoline aangetrokken, en hun vriendschap vond uiting in een typische, overmatig romantische correspondentie. Wil men een voorbeeld? Ziehier dan den aanvang van een brief van Klemens aan Karoline.

> 'Gute Nacht! Du lieber Engel! Ach, bist du es, bist Du es nicht, so öffne alle Adern Deines weiszen Leibes, dasz das heisze schäumende Blut aus tausend wonnigen Springbrunnen sprisze; so will ich Dich sehen, und trinken aus den Tausend Quellen, trinken, bis ich berauscht bin und Deinen Tod mit jauchzender Raserei beweinen kann, weinen wieder in Dich al Dein Blut und das meine in Thränen, bis sich Dein Herz wieder hebt und Du mir vertraust, weil das meinige in Deinem Puls lebt'.

En zoo gaat het voort, al wilder en onzinniger. Zoo kon in dien dweepzieken, overdreven, romantischen tijd een dichter schrijven aan een vrouw, zonder de verdenking op te wekken, of hij misschien ook niet goed wijs zou zijn!

Gezegd moet worden, dat Karoline veel natuurlijker was; zoo schrijft zij bijvooorbeeld aan Klemens, dat de gevoelens, die zij voor hem heeft, geen liefde en geen vriendschap zijn, maar veel meer gelijken op de belangstelling, die men in een kunstwerk heeft. Evenwel voelde Karoline zich door haar poëtischen aanleg en haar karakter aan den romantischen kring verbonden. Onder den schuilnaam 'Tian' gaf zij in 1804 een verzameling 'Gedichte und Phantasien' uit; in 1806 volgde: 'Poetische Fragmente', waarin eenige drama's, waaronder een, getiteld Mahomet waren opgenomen. En verder Udohla en Magie und Schicksal, die ook in 1806 werden gepubliceerd.

In haar lyrische gedichten ligt veel zacht gevoel; haar rhythme is vloeiend, haar beeldenkeuze smaakvol. Haar drama's vertoonen niet veel realiteit; tot een goede karakteruitbeelding bezat zij niet de kracht. Haar thema is meestal een tragisch eindigende liefde.

Karoline's leven zelve was één groote liefdestragedie. Van nature was zij reeds zeer melancholisch, uiterst sensitief, zonder veel weerstandsvermogen, zoodat haar hartstocht haar ziel en wezen gemakkelijk overweldigen kon. Door haar verzen gaat als een zacht klagend, berustend natuurgeluid. Bettina zegt, dat zij vaak zich aldus uitdrukte: Nur recht früh sterben!

Zij kon niet leven zonder liefde.... haar geheele Zijn was de uitdrukking eener diepe levensweemoed en moeheid, schreef later haar vriendin Susanne von Heiden - v. Mettingh.

In het jaar 1804 leerde Karoline den professor in de Philologie en Geschiedenis Georg Friedrich Creuzer kennen. Creuzer wordt als leelijk en zelfs een beetje misvormd afgeschilderd, en toch heeft hij Karoline tot de hevigste en hoogste passie ontvlamd. Hij was getrouwd met een veel oudere weduwe, doch bemerkte, dat hij niet door liefdesgeluk met haar verbonden was! Allerlei avontuurlijke plannen werden gesmeed. Zoo wil bijvoorbeeld Karoline in mannenkleeding in zijn nabijheid leven. Eindelijk komen de twee echter overeen, mevrouw Creuzer in hun vertrouwen te nemen, en haar tot een scheiding te bewegen. Creuzer vond, dat een weduwe, die reeds met haar eersten man ten volle alle echtelijke geluk had gesmaakt, ettelijke kinderen en zelfs kleinkinderen had, nu ook nog niet een tweeden, veel jongeren man voor eeuwig aan zich gekluisterd behoefde te houden!

De arme vrouw ‘in doodelijke goedheid’ stemde toe, evenwel zóó vernietigd en gebroken, dat de minnenden het niet over hun hart konden verkrijgen, verdere stappen te doen. Ook was het hun onmogelijk de zaak door te zetten en een *ménage à trois* te vestigen. (Hoe deze aangelegenheid tot een breuk met Bettina leidde, is in ‘Goethes Briefwechsel mit einem Kinde’ in haar laatsten brief aan Frau Rat te lezen.

Karoline reisde met twee vriendinnen Pauline en Lotte Servière in het voorjaar van 1806 naar een klein stadje, Winkel aan den Rijn, en daar ontving zij van Creuzer de schriftelijke mededeeling, dat hij van haar moest afzien. Na ontvangst van dezen brief kwam Karoline geheel monter en opgewerkt uit haar kamer, en zei, dat ze wat langs den Rijn ging wandelen. Zij keerde echter niet terug. Bij het avondeten was zij nog niet thuis. Men zocht haar overal, vond op haar kamer den brief, en vreesde het ergste. Karoline had zich een dolk in het hart gestooten, en zich toen in den Rijn gestort. Dit geschiedde den 26en Juli 1806.

Deze zelfmoord wekte toentertijd niet veel opzien. Bettina's echtgenoot Achim von Arnim was de eerste, Bettina de tweede, die er voor zorgde, dat Karoline niet werd vergeten. Arnim herinnert aan haar in zijn novelle Isabella, die in 1812 verscheen Hij laat daar eenige menschen Karoline's graf bezoeken, en met ontroering haar grafschrift lezen:

> Erde, du meine Mutter, und du, mein Ernährer, der Lufthauch, Heiliges
> Feuer mir Freund, und du, o, Bruder, der Bergstrom, Und mein Vater, der
> Aether, ich sage euch allen mit Ehrfurcht Freundlichen Dank; mit euch
> hab' ich hienieden gelebt.
> Und ich gehe zur andern Welt, euch gerne verlassend.
> Lebt wohl, Bruder und Freund, Vater und Mutter, lebt wohl.

Maar toch zou deze novelle niet voldoende zijn geweest om Karoline's persoonlijkheid aan de vergetelheid te onttrekken, had niet Bettina in 1840 haar vriendin een blijvend monument gesticht door haar boek: *Die Günderode.*

Het is waar, dat de twee vriendinnen niet tot het einde in vriendschap hebben geleefd, maar het was Karoline, die zich terugtrok. Bettina schreef dan ook aan Karoline:

‘Du hast gesagt zur Clodin (Claudine Piautaz in Marburg) ich wüszte warum Du Dich mit mir entzweit hättest. Ich weisz es aber nicht’.

Dit was haar laatste brief aan haar vroegere vriendin, in het voorjaar van 1806. En zij vraagt om opheldering.

‘Ich verspreche Dir, mich nicht weiszbrennen zu wollen, wie Du vielleicht denkst, oder dir Vorwürfe zu machen. Erlaub also, was ich fordern kann’. Dan verlangt zij haar brieven terug:

‘Du kommst mir falsch vor, solang Du sie besitzest; auch leg' ich einen Wert darauf, ich habe mein Herz hinein geschrieben’.

Hieruit zou men kunnen opmaken, dat alle brieven van Bettina in *Die Günderode* echt zijn. Is dit zoo? Zijn het allen origineele teksten? Neen. Vele epistels zijn verdicht, en Waldemar Oehlke heeft de moeite genomen, na te gaan, in hoeverre dit het geval is geweest. Bettina heeft vele harer brieven uit elkaar genomen, en op andere wijze weer in elkaar gezet, hier iets nieuws ingevoegd, daar iets weggelaten; wie er meer van weten wil, zie bovengenoemde uitgave na, die in 1905 verscheen. Evenzoo schijnt Bettina wel eens een origineelen brief van Karoline ‘verstückt’ te hebben.

Natuurlijk echter kan men een heel goed beeld van Karoline krijgen door dit boek. De gebeurtenissen te Schlangenbad schijnen waarheidsgetrouw te zijn; de Kurlijsten hebben tenminste uitgewezen, dat in het jaar 1803 zoowel de geheele familie Brentano, als de Keurvorstin van Hessen en haar gevolg, en de ‘kreeftroode’ kamerheer von Bardeleben er hebben vertoefd. Voor de uitbeelding van den ouden Geheimraad Laroche heeft Bettina gebruik gemaakt van Goethe's *Dichtung und Wahrheit;* voor de weergave der gesprekken met Hölderlin diens notities bij zijn Oedipus-vertaling; voor Karoline's brieven van haar gedichten; het heeft hier den schijn als werd Karoline door Bettina tot dichten aangezet, en als waren haar poëtische uitingen haar door Bettina ingegeven.

Uit dit boek leert men Karoline maar ook Bettina uitstekend kennen. Rhythmisch, zoowel in proza als in poëzie vloeit Karoline's stijl in haar brieven voort, terwijl Bettina, dithyrambisch, van het eene gevoelshoogtepunt naar het andere overspringt. Karoline's zinnen zijn steeds syntaxisch in orde, en gemakkelijk te

onderscheiden van Bettina's wild door elkaar, en zonder samenhang, op het papier neergeworpen woorden.

Wat in de geesten der beide meisjes leefde, kwam hier tot uiting; zij bezielden elkaar, en gaven klanken aan al hun gevoelens. Toen *Die Günderode* verscheen met een opdracht aan de studenten, aan de barnende, verlangende, onstuimige jeugd, brachten de Berlijnsche studenten Bettina dankbaar een fakkellicht-serenade.

En tot heden toe leeft Karoline von Günderode door Bettina's schepping in ons midden voort. Het omvangrijke boek bevat vele gedichten en andere artistieke uitingen van Karoline, en in Bettina's brieven zijn tallooze uitspraken van en herinneringen aan de betreurde vriendin opgenomen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd.)

Bibliographie.

Henriette Roland Holst van der Schalk *'Heldensage' Een Gedicht.* 1928 Em. Querido's Uitg.-Maatschappij A'dam.

De stem van Henriette Roland Holst is een profetische, daarom is zij groot. Een toon van weidsche gedragenheid heft dit werk bijna altijd ver uit boven het middelmatige dat ons dagelijks wordt voorgezet. Haar woord ontspringt direct een nimmer goedkoopen hartstocht. Haar groot temperament keurt fel en absoluut. Haar kennis en inzicht hebben het blindelings overgegevene van een geloovige. Haar groot mede-lijdend gemoed is een altijd waaiende vlam, die omhoog schiet bij elke bestaande of vermeende onrechtvaardigheid. Zij troont hoog op haar rechterstoel. Haar dwalingen zijn grandioos. Haar zelfkennis is onbeperkt en daarom zijn de verzen in haar oeuvre, (ook en juist in bundels die nà 'Heldensage' verschenen) die deze dwalingen der ziel oproepen, haar diepgaandste en ook poëtisch dikwijls haar schoonste. 'Heldensage' is een episch gedicht dat het Russisch communisme beschrijft, en verheerlijkt hiermede mannen als Lenin en Trotzky.

Gelijk Hadewych, gelijk Anna Bijns is Henriette Roland Holst een strijdster, en wel een op leven en dood, met wat voor haar de opperste rechtvaardigheid beteekent. Wanneer men deze psychische structuur ruim genoeg wil bekijken, dan zijn de vrouwen strijdsters voor de Liefde, dat ragfijne en onnoembare dat ons allen toch onzichtbaar verbindt. Van dit onzegbare heeft Henriette Roland Holst een grooter deel ontvangen dan de gemiddelde mensch. De ware strijders strijden eigenlijk altijd voor hetzelfde, onder welke verheven namen het zich ook vermomt. Het is hun eigen surplus aan Liefde waarvan zij zich ontladen moèten, waarvoor zij een uitweg zoeken, waar en op welke wijze dan ook. De

een noemt het God, de ander Christendom, een derde kunst, een vierde communisme.... Maar ach, Henriette Roland Holst weet dit alles maar al te goed, in zoo menig gedicht heeft zij ons dit voelbaar gemaakt: wat buiten ons ligt is schijn.

Deze dichteres bereikt de laatste jaren in poëtisch opzicht niet meer wat zij bijv. met haar eersten bundel 'Sonnetten en Verzen in Terzinen geschreven' (1895) en met boeken als 'De Nieuwe Geboort', (1902) 'De Vrouw in het Woud' (1914) en 'Het Feest der Gedachtenis' (1916) heeft gepresteerd. Vooral in werken zooals deze 'Heldensage' maakt zij zich het te gemakkelijk. De grootsche adem imponeert, doch is nimmer in staat van niet altijd even smaakvol proza fonkelende poëzie te maken. Haar eenzijdig maatschappelijk inzicht botst geenszins met het nogal starre geloovige, dat vooral ook alweer de laatste jaren als een schaduw over haar sonnetvormige gedichten gaat. Het tempert haar opstanding. Haar wereldbeschouwing mist er evenwel den glans door van een souplesse; haar inhoud is éénkantig, haar zuivere symboliseering daardoor te éénvormig. Haar gedichten die hiervan spreken, mede die welke veel vroeger reeds den dood zingend te voorschijn roepen, zijn mij echter heel wat liever dan deze veel te uitgebreide, zich herhalende 'Heldensage'.

Dezelfde *'Verworvenheden'*. W.L. & J. Brusse's Uitgevers Maatschappij Rotterdam 1928.

Wanneer ik als kunstwerk 'Verworvenheden' ver boven 'Heldensage' stel, dan moet ge volstrekt niet denken dat ik bijv. een lyrische ontboezeming mooier zou vinden dan een epos, waarvan een maatschappelijk gebeuren de aanleiding is. Geenszins. Dit zou een bekrompen standpunt zijn, zoowel in ethisch als in aesthetisch opzicht. Een gedicht is een resultaat. Een gedicht behoort de overwinning van den kunstenaar op zichzelf te zijn. Beeld en beeldteeken (de taal, het woord) moeten zich in volkomen harmonie met elkaar aan ons voordoen. Wat de dichter ziet, hoort, voelt, moet door zijn spontaan ontstane verwoording volkomen worden gesuggereerd. De adem die de schijnbare afzonderlijkheden tot een geheel verbindt, is de spraak, de muziek, de toon,

de stem van den bewogen mensch, precies: het verraad eigenlijk van des kunstenaars psychische gesteldheid. Specimens voor deze volmaaktheid vinden wij steeds opnieuw - ontegenzegglijk voor alle tijden - in de verzen van Kloos, Gorter en A. Roland Holst.

Over vele verzen van 'Verworvenheden' glanzen de wisselende gloeden van een hunkering - wellicht de meest wezenlijke toestand van een waarachtig kunstenaar. Ook deze bundel is lang niet vlekkeloos. Meermalen ontsiert een goedkoop beeld en een verwrongen rijm. Maar het is alweer de warme toon van het geheel die verzoent.

Dezelfde *'Vernieuwingen'*. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V. Rotterdam 1929.

Steeds meer kan men bij het rijke oeuvre van deze dichteres constateeren: een machtig mensch is hier aan het woord. Dit is geen klein vertroetelend Ik-gezang, doch een saamhoorend geheel, een wezenlijke compositie, die slechts het gevolg kan zijn van een groot poëtisch vermogen en een door denkkracht geschraagde maatschappij- en wereldbeschouwing. Ge voelt aan alles dat de planmatigheid voor elk nieuw werk eerst volledig in deze kunstenares rijpt. Steeds vernieuwt zich de mensch, ook die met het communistisch ideaal. Ontgoocheling en teleurstelling moet de nieuwe mensch uit eigen kracht te boven komen. Tot nog toe was hij te veel voor eigen baat uit, ook in den hervormer welde de liefde nog niet hoog genoeg op. Arbeiden met en uitsluitend voor elkander bleek voorloopig een utopie. Een schrede terug ging reeds het Russisch communisme. Weer kwam de handel met zijn eigenbelang en zijn noodzakelijke, mensch onteerende consequenties. Geen nood voor de begenadigde vrouw die Henriette Roland Holst is. Wie zoo vertrouwt op de uiteindelijke goddelijke rechtvaardigheid, die eens over den mensch zal heerschen en het menschdom gelukkig zal maken, daar het voortaan door het lot gelijkelijk zal worden behandeld, is gezegend met een naïveteit van grootsche allure, die slechts de schoone bloesem kan zijn van een diep en edel gevoel. Het communisme moet volgens Henriette Roland Holst het hart worden van het kille, leege wereldbestel.

In sonnetvormige verzen vindt zij zelden verrassende, zelfs niet altijd zuivere beelden om dit groot-menschelijk verlangen bestendig vorm te geven. Maar de gedragen diep-donkere toon, een wonder op zichzelf, is er wederom bijna voortdurend. Ook in den bundel 'Vernieuwingen' echter overtreft de hartstochtelijke profetische mensch de dichteres-pur-sang.

Dezelfde *'De Roep der Stad'*. Een Leekenspel. Rotterdam 1933. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V.

In dit jeugdige, bijna in fleurige taal geschreven leekenspel met zijn diepen en ernstigen ondergrond, komt het geloovige vertrouwen van deze dichteres duidelijk uit. Het is een waarschuwing voor de gevaren van de stad, waartegen vooral de jonge arbeidsters en arbeiders dienen te vechten. Geen gevaar ontloopen, moedig onderduiken in het lokkende en tegelijkertijd dreigende leven en je staande houden door middel van eigen kracht, steunend op je liefde, op het gevoel voor je medemensch. Een van de vertolkers van de vrome aandoeningen der dichteres, Evert, vervangt in een van zijn extatische momenten inderdaad het nieuwe leven, het communisme, door een ander even liefderijk dogma:

> 'O, ik heb de pijn gekend toen God in mij verdorde, nu ken ik het geluk, dat hij in mij opstaat'. (Blz. 49).

Het is billijk dit pittige spel als een geheel te beschouwen. Wie bijv. toevallig leest wat Betty zegt en het hierbij laat, zou een zeer eenzijdigen en onvolledigen, dus foutieven indruk krijgen, want deze verzen zijn op zichzelf niet veel meer dan oudbakken pathetiek. In het verband des geheels, laat ons zeggen, kon deze korte monoloog moeilijk gemist worden; het had echter minder jammerend gekund. Een stad zonder gevallen meissies is nu eenmaal ondenkbaar.

Henriette Roland Holst wilde met het leekenspel 'De Roep der Stad' een raak tijdsbeeld geven. In zijn soms hymnische, soms fel realistische uitbeelding, voldoet het hieraan volkomen.

MAX KIJZER.

Vriendlijke nagedachten aan prins Hendrik † 3 juli 1934

Vorst waart Gij, Mensch ge u voeldet, Prins, toen gij verrast hier kwaamt
En wist sterk Mensch te blijven zonder hoogmoed. Och, geweken
Thans zijt Gij vredig weder henen naar de Onweetbre Streken
En ik herdenk eerbiedig Uw Verschijning, daar Gij naamt

De U vreemde dingen, lijk hier zijn ze en rustig hebt beäamd,
Zoover dat kon, de wenschen van dit land. Mijn oogen keken
U stil herdenkend ná soms, wen ver boven al gereken
Gij joegt en spreken mocht gewoon en lachen. Blij befaamd

Zult blijven, Vorst, Ge in veler harten, schoon de wijze leeken,
Die weten niet uw Wezen, koel-weg zwijgen. Wat betaamd
Uw hooge plaats heeft en Gijzelf woudt lievend: geenszins breken

Oranje zal: dies danken steeds we U. Lachend met u spreken
Eens mocht ik, ziende met U saam. En 'k dacht toen: stil beraamd
't Noodlot had Neerlands neergang, maar gij, Prins, zijt Schuts gebleken.

Boerenpsalm door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 10).*

Het was een gezonden tweeling. Van toen af is om zoo te zeggen ons Fien haar schoot niet meer ledig geweest. Zaaien, maaien. Ons Fien kon er tegen spijts al hare koppijn. Waar er twee zijn kunnen er drie zijn, Wortel.

- En zoo voorts, zei ik.

We zaten seffens dik in de kinderen. Dat er ons Polleke nu nog bij was bij den hoop!

Een mensch houdt schijnbaar meer van de doode kinderen, dan van de levenden. De levenden moeten hard meewerken en krijgen van tijd op hun gat dat uw hand er van singelt. Ge zaagt en ge jankt er tegen. Ze zijn uwen last, uwe zorg. Ze houden u arm en metselen u in een toren van kommer. Maar mankeeren ze wat, of ge droomt er leelijk van, of ge zit in 't gevang, twee keeren voor 't stroopen, dan voelt ge eerst hoe die snotapen u aan 't hart liggen. Voor een millioen, wilt ge er geen enkel kwijt, ge zoudt er voor in 't vuur loopen, en soms zoudt ge ze de kop in slaan van razernij.

Ge denkt: God, Gij hebt kinderen gevraagd voor uwe glorie, hier zijn ze, zooveel Ge wilt, maar als 't U blieft zorg dat ik er mijn eigen glorie niet bij inschiet!

Het leven is geen lach en toch, wie zou er willen sterven o Heer! Want Ge gaaft mij kinderen, er is zelfs een blindgeboren bij, en Gij gaaft mij het veld. Twee rijkdommen die zwaar om dragen zijn.

Een boer is verhangen aan zijn veld, hij is er aan geketend. Een boer leeft om te werken. Alle dagen roept het veld hem wakker. Het veld. Onze wieg, onze kist, ons lief en ons moeder, onzen last, onze zorg en ons geluk, onzen baas en onze rust. O heilig veld.

Het kan een stuk ruigen grond zijn, zooals God het uitgeasemd heeft, bruut. Wat wij van hem ontvangen, 't zij kinderen, diamant of stommen grond, 't is altijd bruut. Wij krijgen het karweitje om het op te jabberen, te slijpen en het te doen bloeien. In 't aardsch paradijs groeiden de kleerkaskens misschien aan de boomen, daar kon Eva den diamant van de rotsen krabben, daar kwam uit elke savooi een kind gekropen, dat al kon spreken gelijk een advocaat. Die tijd is lang voorbij, en 't luilekkerland ligt zes uren boven den wind. Het leven is geen vertelsel.

Ge staat dus voor een stuk bruten, ruigen grond. Ge kunt u omdraaien en hem laten liggen waar hij ligt, en aan de natie gaan werken. Dan slaapt ge 's avonds als een os. Maar steekt ge enkel uwen vinger in dien grond, dan wordt ge er als door wielen en katrollen met lijf en ziel in meegesleurd. Dan is die grond uw leven.

Dag en nacht van in den donkeren het bed uit, in den regen en slegen of zengende zon, gedurig voorovergebogen staan en kruipen, bij 't spitten, wieden, kappen, planten, oogsten, dorschen tot aan den laatsten draad licht. Parei planten dat is op zijn eigen al een galei. Een ander slaapt lijk boter en droomt van schaapjes en zoetekoek, maar den boer, al is hij nog zoo afgemat, ligt met één oog open. Hij luistert of er nog geenen regen komt, of de regen nog niet ophoudt. Hij ziet al zijn vruchten vóór zich, hij voelt ze als iets van hem, gelijk zijn eigen vingeren. Ze snakken naar dit of klagen van dat. Het hart van den boer klaagt of snakt mee. Hij staat op, steekt zijn kop eens buiten; hij beloert de maan en de wolken, voelt naar de wind en luistert naar zijn beesten, hij watert eens op de mesthoop, niets mag verloren gaan. Het mest is een halve God, en dan kruipt hij weer achter zijn warme boerin, en wacht den morgen af. Zoo gaat het dag in, dag uit, jaar om jaar, een leven lang: emmers zweet, blaren op uw handen, korstknieën en later een bult.

Rijk zult ge er niet mee worden. Dat laat de kasteelheer niet toe. Hij moet kunnen feesten.

Dat weet ge allemaal, en toch door den toover van uw boerenbloed speekt ge in uw handen: God Zegen ons! en ge steekt de schup in den grond.

Van dan af zijt ge de slaaf van 't veld zooals ge de slaaf zijt van uw kinderen.

Het middenpunt is de vrouw. Ons Fien, de moeder.

Die houdt ons aaneen. Rond haar draait alles. Zij houdt het huishouden recht, de kinderen, ons hart. Mij ook, behalve 's zondags. Dan kom ik elken avond zingend en waggelend naar huis, dan draai ik op mijn eigen. Dan voel ik mij rijk, meester, groot, gelukkig en goed lijk een Heiligen Fransciskus. Ons Fien klaagt er niet over, zij vindt het goed: Onze wortel moet zijn zinnen ook al eens kunnen onderzetten.

De kinderen rollen als rapen uit haren schoot. Zij zabberen aan haar stoopkens, groeien van haar goed melk. Ze spelen op haren schoot, liggen in haar armen, slapen aan haar hart. Ze komen schreien op haren schoot, zij sterven in haren schoot. Ze trekt de kinderen aan en den man. Ze houdt mij jong lijk een engelsch haantje. Ge hebt er uwen pak aan, uw gerief, maar dat is 't bijzonderste niet, want dan kunt ge de eerste de beste vrouw nemen. Daar is nog iets tusschen u en haar, iets van hart tot hart, dat ge met geen pen kunt beschrijven, dat is 't, dat wat u aan haar vastgebonden houdt en u samen de kracht geeft om veel verdriet en ellende te dragen. Ja, waarom dees wijf en geen ander? Dat heeft God in de sterren geschreven. Ge zijt fier op uw vrouw, wenscht dat elkendeen komt zeggen: Wortel, ge hebt er niet nevens gekozen! Maar een mensch is curieus ineengestoken, want als er éénen haar wat begeerlijk beziet, wat te verstaan is, dan zoudt ge dien vent een meter diep den grond inslaan.

Zoo heb ik eens een geval gehad met den Ossenkop. Den Ossenkop woont in mijn geburen, twee hoevekens verder naar 't dorp toe. Onze velden liggen tegeneen. Hij kwam veel over onzen dorpel en ik bij hem. Ik ben opvliegend, dat is den aard van de beest. Als er mij niemand iets in den weg legt dan ben ik Jan goedzak, zelfs een snul, maar als ze mij raken, zoo moedwillig, dan ken ik noch God noch duvel meer. Wel, den

Ossenkop kwam nog het liefst over onzen dorpel als ik niet t'huis was. Dat zag ik niet geerne. Den Ossenkop was gekend als eenen voor wie in 't donker alle katten grijs zijn. Doch ik liet dat gaan, ons Fien is een serieus mensch, daar moet hij geen boebelegaatjes tegen maken, en hij zou toch zeker zijn beste vriend geen beentje willen zetten? Maar op een keer dat we samen in 't bed nog wakker liggen zegt ons Fien: Wortel, dat moet gedaan zijn met den Ossekop, die laat mij niet gerust. Lijk een weerlicht sprong ik op, zonder mij den tijd te gunnen mijn broek aan te trekken, liep ik naar de tafelschuif, pakte een broodmes. Maar ons Fien stond al met haren rug tegen de deur.

- Wortel, Wortel, peins op uw kinderen, wordt in Godsnaam toch geen moordenaar!

Ik zag haar bijna niet in den donkeren, maar haar stem sneed zoo meewarig door mijn hart:

- Wordt geen moordenaar, peins op uw kinderen!

- Goed, riep ik. Maar laat me dan iets kunnen breken of kapot slaan dat mijn coleire overgaat!

Ze stak seffens de lamp aan en gaf me zes teljoren uit de kas.

- Hier zie, Wortel, sla ze maar kapot, jongen. Bonk, rats, knots, de stukken vlogen lijk hagelbollen in 't rond. Toen gaf ze mij een porceleinen koffiepot, nog een trouwkadeau. Raffel in scherven op den vloer!

- Hier zie Wortel, als ge maar geen moorden begaat, zei ze, met een gezicht vol van tranen, en ze gaf mij een tabouret met zes glazen. Klits, klets, die ook in duizend stukken! De kinderen op den zolder schoten wakker en begonnen te schreeuwen.

- Is 't nog niet over Wortel? snikte ze. En ze geeft mij het potteke met vet en de azijnflesch.

Ze zou heel het huis laten kort en klein slaan om een moord te vermijden. Ah! een goede schoone vrouw! Dat wierd ik zoo ineens gewaar. Mijn armen wierden lijk verlamd.

Kom, zei ik. Terug in ons bed nam ik haar in mijn armen van blijdschap omdat ze mij verlost had van den duvel. Zoo vielen wij in slaap. Maar tegen twee uur, dat ik lijk gewoonte wakker wierd, en in mijn hemd eens buiten ging, begon mijn hart zijn coleire weer door mijn bloed te spuwen. Ik wilde geenen moordenaar zijn en morgen zou ik het zeker worden. Hoe ging

dat afloopen, als die vent morgen weer onder mijn oogen kwam? Hem doodnijpen. Mijn vingeren stonden open, klauwensgereed. Begord, begord, dat kan ik niet tegen houden! Ik stikte. In den donkeren zag ik de bijl in het karkot glimmen. Ze sprong lijk in mijn handen en ik aan 't kappen en aan 't klieven, al wat onder mijn handen kwam, om mij te kalmeeren. 't Was of ik bij elken slag den Ossenkop kliefde. Ha! dat deed mij deugd! Hoor ik ineens: Zijt gij dat Wortel? 't Was de Franelle van nevens ons, die daar wakker van geworden was.

- Ja, Franelle.
- Zijt ge zot geworden, Wortel?
- Bijna.

Hij kwam af en terwijl hoor ik den Ossenkop zelf.

- Franelle, zijt gij dat, of de Wortel?
- 't Is de Wortel, riep de Franelle.

Ze stonden allebei vóór mij. Ik kapte en kliefde gewonnen verloren.

- Wat is er u overkomen? vroeg den Ossenkop.
- Als ge aan uwen pels houdt, Ossenkop, blijf dan vijf stappen van mijn lijf en van mijn wijf, anders....
- Ik versta u niet Wortel.
- Ik u wel, nu zijt gij een verwittigde man, Ossenkop.
- Wilt gij zeggen dat ik een dief ben?

Zoo wierd er tusschen ons gesproken. Ik kookte over.

Nu ging het gebeuren. Mijn engelbewaarder, houdt mij tegen! Het zweet lekte met tranen van ingehouden coleire van mijn gezicht, ik moest vermoorden. Den Ossekop goot nog olie op het vuur.

- Hoort ge Franelle, de Wortel wilt mij voor een dief doen door gaan. Die woorden zult ge intrekken, Wortel.
- Ik heb niets uitgetrokken, ik trek niets in, maar als gij uw pooten niet intrekt, dan klief ik ze af. Zie, zoo doe ik dat dan, Ossekop!

Ik pakte een blok. Ik klief hem rats in twee door.

- Dat zijn uw pooten.

Ik neem een anderen blok, met eene kap in 't midden door.

- Dat zijn uw beenen. Ik pak dan een stuk tronk. En dat

is uwen kop, Ossenkop. Zwaai, maar daar bleef de bijl insteken. Ik zag op. De Franelle en den Ossekop waren de pijp uit.

Geenen moordenaar! Hoe schoon was dat afgeloopen. Toen had ik voor God kunnen knielen lijk in de kerk, maar ik was te verlegen, zoo zonder broek aan.

Den Ossenkop kwam niet meer over mijnen dorpel. Hij was zoo een uil nog niet om naar uitleg te vragen. Voor de rest zijn we met malkander blijven spreken, zoo van ver, er bleef een smoorlucht tusschen ons.

Zoo moet een mensch steeds wantrouwig blijven uitzien, voor het behoud van zijn veld, zijn vrouw en zijn kinderen, en dan nog van uw eigen zelven!

Van alle kanten loert het leven om u een pee te steken. Het hart kan niet rusten en daar is altijd een jacht in uw bloed.

Een mensch spelt zoo geerne de les aan een ander, precies of gij houdt winkel in deugden, en toch moet ge zoo scherp op uw eigen tellen passen of ge spoelt mee door 't mozegat.

Ik heb den Ossekop willen klieven en een heele tijd later had ik het aan mijn eigen mogen doen.

Als ik met mijn graan naar den molen reed stapte ik onderwegen altijd eens af bij de Lorejas, om een pijp te stoppen en een praatje te doen. De Lorejas, een weduwnaar, heeft vier koeien en een stier van kwaliteit, en maar twee kinderen. De oude meid was getrouwd en nu had hij er een nieuwe. Een jeugdige poes, een lust om te zien. Om er vagevuur en hel bij te vergeten.

- Proficiat Lorejas, zei iedereen en pinkte. Maar de Lorejas was een dorre, een van strooi. Die had daar geen oogen voor.

Nu er die meid was, ging ik er nog gemakkelijker binnen. Haren lach bleef in uw ribben galmen lijk in een kerk, en haar zwarte oogen lokten lijk het koren. Een mensch is niet van steen of been. en ik begon er mijn gedachten op te zetten, zocht uitvluchten om bij de Lorejas te komen. Ik neep al eens in haar armen, en zij lachte maar, verleidelijk. Ik kon mij niet meer houden en begon te verzinnen: Hoe zal ik daar aangeraken? Maar toen preekte onze pastoor, zondags over het zesde gebod, zoo hevig en zoo schoon, dat ik mij voornam van bij de Lorejas weg te blijven. Ik was

effenaf blij op tijd mijn fout te hebben ingezien. Als ik na den noen, op mijnen alleen door 't veld ging wandelen had ik kunnen schreeuwen van spijt om mijn zondige voornemens, en toch loerde ik swenst begeerig rond, of ik haar niet zag, en was tevens blij haar niet te zien!

God, hoe curieus hebt Gij den mensch ineengestoken. Hij hangt aaneen met haken en oogen. En 's anderendaags zei ons Fien, als ze met het melk uit de stal kwam: Wortel, een van dees dagen moet ons Lis naar de stier van de Lorejas. Daar begon die begeerlijkheid weer te spartelen. Ik had beloofd er nooit geenen voet meer binnen te zetten, en nu duwde mijn eigen vrouw mij er naar toe. Als ik nu val, is 't mijn eigen schuld niet meer, maakte ik mij wijs, en ik vergat den schoonen preek van Mijnheer pastoor, de sterren en aan heel den djanter. En 's anderendaags 's morgens al, ik met ons koei naar den stier van Lorejas. De meid alleen thuis. Bom. Dat sloeg lijk lood in mijn beenen, maar lijk een storm in mijn hart. Zij hielp den stier de koei dekken. Zij hitste mij op met hare woorden en haren hevigen lach. Ik wierd lijk blind. We doen de stier in zijn stal. In d'open staldeur pakte ik haar vast in haar lee. Zij slaat haar armen rond mijn hals en ze valt, en ik val mee.

Vallen is gemakkelijk, maar opstaan! Bonk! Ineens de stier buiten. Die dwaze kriek had hem niet vastgebonden, en ik was te verblind geweest, om het te zien. De stier buiten! En hij daverde met den kop het erf af, het veld in.

God van den Hemel! Ik zal het nooit vergeten! Als ik er nu nog aan denk zak ik bijna ineen. Wij daarachter, of beter ik alleen, want de meid liep lijk een zotte, schreeuwend en molenwiekend een andere richting in. De stier galoppeerde rechts, links, de klotten aarde vlogen de lucht in. Van inhalen geen spraak. Ik schreeuwde, vloekte, bad. Ginder aan de beek waren kinderen. De mijn! De stier daar op af. Toen sloeg ik van ontzetting mijn handen vóór mijn oogen, ik zakte door mijn knieën.

Ik kon, ik dierf niet opzien. Ik knielde: God, nooit meer, nooit meer. Nog liever snij ik mij de keel over, help mij, uw arm Wortelke!

Ik hoor stemmen, geroep. mijn naam: Wortel! Wortel! Ik zie,

Heilige God, den Ossenkop, die juist op het veld kwam, had het gevaar gezien, en op gevaar van zijn eigen leven de stier van koers doen veranderen!

Op den eerdweg was de stier nu met de geit van Bel Salamander ballekepak aan 't spelen. Dat wil zeggen, de stier in zijn razernij wierp het beestje een keer of zes met zijn horens de lucht in, stampte het met horens en pooten open tot een opneemvod.

Boeren waren swenst van alle kanten bij geloopen, ook de Lorejas, die de stier wist te bemeesteren en weg te doen.

- Hoe is dat gekomen, Wortel?

- Hoe? ja.... zoo ineens uit ons handen losgebroken. 't Was of den duvel er mee gemoeid zat....

Ik dierf niet zeggen: God. Ik dierf Uw naam serieus niet noemen, o Heer, maar vloeken deed ik met heelder manden.

De meid is niet terug gekomen. Die was in eenen asem rats door naar haren thuis geloopen, drie uur ver. Een broer van haar kwam 's anderendaags om haar kleeren. Ze heeft een schrik gepakt, zei hij.

Als ze ook maar niets anders gepakt heeft, dacht ik bij mijn eigen.

Het geval heeft lang en pijnlijk in mijn maag gezeten. Ik dierf ons Fien niet meer in haar oogen bezien. Wierd er over aanhouderij gesproken, dan trapte ik het stillekens af. 't Scheen mij dat iedereen de zonden op mijn gezicht kon lezen. 's Nachts droomde ik dat den Ossenkop horens had en hij de stier was.

Ik dierf er aan niemand over spreken en ik moest er over spreken. Mijn hart was er van gezwollen. Was ik alleen met de kinderen, ja dan vertelde ik van de stier en eindigde altijd met een schoon leske:

- Ja mannekens, 't is uwen engelenbewaarder, die den Ossenkop op 't veld geroepen heeft. Ge moet voor dien engel altijd bidden en altijd braaf zijn, anders laat hij u in den steek.

Op een keer vroeg een van die snotneuzen, het blinde meiske:

- Zijt gij dan niet braaf geweest, va?

- Waarom?

- Omdat uwen engelbewaarder u in den steek gelaten heeft.

- Hoe?

- Dat ge den stier niet meer kon houden, va.

Daar stond ik te blinken. Als ik er later nog over vertelde, en dan moesten zij er zelf naar vragen, liet ik er het leske van den engelbewaarder maar af.

God trok de stier naar mijn kinderen voor mijn straf. Mijn belofte heeft ze gered. Liever mijn hals over snijden. God dank! Gij die zoo curieus werkt. Alles komt van U en door U. Dat heb ik toen zoo ineens op den grond van mijn hart gevoeld en gezien. Nu weet ik dat Gij de zaden telt en schikt, die wij met heelder handsvollen in de voren werpen. Zooveel voor de vogels en zooveel voor den boer. Nu weet ik dat het goed en het slecht weer van ons laten en ons doen afhangt. Ik zal naar U luisteren, want niemand dan Gij, o Heer weet dat het mes geslepen en gewet gereed ligt in een grauw papier in de schapraai.

Twee dingen bleven zwaar op mijnen lever liggen. Hoe het met die meid stond, en dat ik met Paschen moest biechten. In afwachting maakte ik er consciencie in en hartzeer van op een ander vader te zijn, want dat was toch mijne bedoeling niet. Maar gedane zaken hebben geen keer, en spijt komt altijd te laat. Maar dit te biechten gaan moest nog komen en daar kon ik een mouw aan passen. Maar hoe? Ik ben niet genoeg geletterd, en geen advocaat, die van iets zwart iets wit kan maken.

Maar het is toch niet mogelijk dat ik bij onzen goeden vriend, mijnheer pastoor zou gaan zeggen: Ik en die meid.... Dat bestaat niet. Hij zal het wel niet voortvertellen, 't is een geestelijke, die tusschen ons en God staat. Maar toch ook een mensch, die mij nu heel anders zal bezien als hij over onzen dorpel komt. Ge kunt niets vrij meer zeggen over een ander, of hij beziet u in 't kinneke van uw oogen en uit zijnen blik leest ge: zie naar uw eigen. En toch moet ik hem alles biechten. Een slechte biecht dan? Nog liever.... dood wel niet, maar dan liever niet te biechten. Ik kon er 's nachts op wakker liggen. Als ik hem nu eens zeg: Ik heb mijn huwelijksplicht vergeten. Dan zal hij vragen, hoeveel keeren mijn zoon? Als ik dan kon zeggen twaalf keeren min of meer, dan zal hij zeker naar geen uitleg vragen, hij heeft ook zijnen tijd noodig. Maar als ik zeg éénen keer, Eerwaarde vader, dan haalt hij de pieren uit mijn neus, en dat wil ik vermijden....

- Op wat peinst ge nu weer, Wortel, ge ziet zoo verdwaasd? vraagt de vrouw.

- Op niets, op 't graan, ik wil zeggen op d'eiren.

Ik dacht op de hel.

Als ik nu eens alles tot ons Fien zei, openhartig, los en lieber. Van hoe een troost zou zij mij kunnen wezen. Een vrouw kan over zooveel overstappen, die hebben zoo iets mild. Zie eens met de kinderen, als zij in de kerk bidt, en geluk en zegen vraagt, dan schuift ze de kinderen vooraan; dondert het en bliksemt het, dan zet zij zich vóór de kinderen om den slag te ontvangen. Zooals ze voor de kinderen is, is ze ook voor mij. En nu mijn hart geen weg meer weet voor den angst, zou zij het dan niet verlichten? Dan kent gij ons Fien niet.

Op een keer in 't bed neem ik haar vast.

- Fien, ik moet u iets zeggen.

- Ja, Wortel....

Maar 't verheft zich niet uit mijn hart.... Uw heel leven aanzien worden als een zondaar, door uw eigen vrouw? Zelfs spijts al de vergiffenis, troost en vergetelheid, neen, neen, neen. Hoe meer ge zoo'n ding roert, hoe harder het stinkt. Ze heeft nu een goed gedacht van mij, dat is voor haar een rust en een geluk, voor mij dus ook. Neen. Na mijn dood moet ze nog kunnen zeggen tot de kinderen: Uw vader was een staal van een man.

- Ja Wortel?

- Ik zou willen dood zijn, Fien.

- Wortel, Wortel, doe mij de dood niet aan, riep ze.

- Ik zou willen dood zijn, Fien, 't is te zeggen als gij sterft sterf ik mee, zoo geerne zie ik u....

De angst ging weg en we zagen malkander geerne. Is 't niet beter zoo?

Maar ik geraakte van mijn pakske niet af. Paschen kwam aan. 't Was of ik door een groot vuur moest loopen. Anders ging ik reeds met Palmenzondag te biechten. Nu ging zelfs Paschen voorbij.

- Ik ga met de mulders, de laatste dag, zei ik tegen ons Fien. Uitstellen, uitstellen en toch moest ik er door.

Ik ga in de week een pint drinken in de Half Maan om mijn geest te verzetten en mijn hart te verkwikken. Staat daar de Knol, en de vent van Mie van Jef Broes. En daar hoor ik hen vertellen (dat ik daar juist moest op uitkomen!) ....dat die meid was

zot geworden en een kindeke bekomen had. Ik stak van urazie mijnen neus in mijn glas bier. Vader op een ander! Voor heel mijn leven een bol aan mijn ziel. Ik zat op mijn stoel genageld.

Slechte mensch! slechte mensch! verweet ik mijn eigen, ge zijt niet weerd dat ge leeft. Maar tegelijk was ik blij, dat die meid, nu ze toch zot was, niets zou voortvertellen. Ik stond op om weg te gaan. Maar daar hoor ik de vent van Mie van Jef Broes tegen de Knol zeggen: Daar zijt gij voor iets tusschen, Knol.

- Dat zullen we God en den mulder laten beslissen, Jef, zei de Knol. Ik ben daar eens eenen keer mee meegegaan, maar zie den Dox eens, en den Ossekop, en ik kan er zeker nog tien noemen, die na mij gekomen zijn.

- Ha stommerik dat ik ben! kunt ge dan niet meer rekenen? Mijn geval is zes maanden geleden, in Oktober was 't!

En ik begon te lachen, te lachen. Drinkt een pint, mannen! drinkt er nog een. Ha! dat was een verlichting! Een halve, dat biechtpak moest er ook nog af.

Nog drie dagen en de Paaschtijd was om. Een boer die zijn Paaschtijd niet houdt, 't is kans dat de peeën in rapen veranderen. 's Nachts, swenst ik wakker lig, loopt er ineens een goed gedacht door mijn kop. Naar de stad bij een ander pastoor te biechten gaan, daar kennen ze mij niet!

Zoo gezegd, zoo gedaan.

- Fien, ik ga eens naar de stad om zaad.

Ik ging te biechten bij de Jezuieten.

- Hoeveel keeren? vroeg de pater.

- Een keer, min of meer, zei ik van alteratie.

- 't Is goed, en doe het nu nooit meer, mijn vriend.

Die pater heeft misschien nooit een biechteling gehad, die zoo oprecht zijn akt van berouw heeft gezegd

Een uur daarna zat ik in den biechtstoel van onzen Mijnheer pastoor mijn pekelzonden te vertellen.... een beetje water bij 't melk gedaan, eens een beetje kwaad geweest enz.

- Altijd denzelfden braven mensch, zal hij gedacht hebben.

Ha! 't was een schoonen Paaschdag. Met een verzuiverd gemoed, in mijn witte hemdsmouwen waar de wind in speelt, met een sigaar op mijnen verkenstand wandelde ik fier de velden rond. Mijn blijdschap loofde God!

Ja, die goedeweerzondagen zijn voor ons boeren van grooten tel, niet omdat we rusten van het werk, maar rusten om opnieuw te kunnen beginnen. 's Morgens naar de mis, dan eenige pinten, vet vleesch op de tafel, een uur op 't gemak zitten, of gaan slapen in den beemd, eens gaan bollen en dan gaan wandelen op uwen alleen, over beek, bosch en veld. Alles is op zijn 's zondags, stiller, zachter, zefs de kiekens worden het gewaar en de beesten in de wei.

En den avond komt zoet, ge zet u aan de deur. Altijd maar naar 't veld te zien, dat eeuwige veld waar ge in geworteld zijt. De vrouw is in de geburen, de kinderen in 't dorp zekers. En dan haalt ge uwen bugel. Ik was vroeger bij de fanfare, maar de fanfare is uiteengespetterd door ruzie tusschen de pastoor en den brouwer. Ik ken er nog een polka van en ik speel die polka. Dat klinkt curieus over de stille verten. Als ik even zwijg hoor ik er in 't bosch nog een stukje van. De koei beziet u van uit de stal, het verken steekt zijn snuit uit zijn kot. En hoe is een mensch, ydel en als een kind, omdat de koei en het verken luisteren speelt ge beter dan anders, zoo met gebibber en broebelinkskes.

Veel geluk heeft een boer niet, maar dat zijn uren als eieren.

Ge zijt blij dat ge rust, maar ook blij dat ge morgen weer in uw zweetbroek kunt staan, en het veld gaan beploegen. Ge riekt de grond al die openrolt. Hij riekt naar medicijnen. En ik ga dat doen en dat doen, ge vergeet voort te spelen.

God, laat er in Uwen Hemel ook een goed stuk veld zijn, want waar ga ik anders met mijn handen verblijven?

De vrouw komt thuis, ze steekt de lamp aan en ik ga eens zien, dat wil zeggen, bier gaan drinken, om weer gelukkig, machtig, heilig en alles te zijn. Waarom kan dat niet gaan zonder bier? Het geluk wordt u zoo maar niet in den schoot gegooid, ge moet er iets voor doen.... al was 't maar bier drinken.

Elke keer als de pastoor komt of we malkander tegenkomen heb ik versch plezier, omdat ik de vent zoo goed heb beetgenomen met die biecht.

Maar op een zekere morgen als ik bloemkolen plant, en als we samen spreken over een moord in een ander dorp, zegt hij: Ja, Wortel, jongen, wie zou dat ooit van die man gedacht hebben? Daaraan ziet ge wel dat wij allemaal, ik zoowel als gij, morgen

een moordenaar of een grooten zondaar kunnen zijn, als we vergeten dat God in ons is. Het beste schaap van Onzen Lieven Heer kan verloren loopen. Maar een troost is het, dat als God in ons doorbreekt, ook de grootste moordenaar en zondaar morgen een heilige kan worden. Zie St. Augustinus eens, wat heeft die in zijn leven met de vrouwen niet mispeuterd, en St. Paulus die de eerste Christenen dood sloeg lijk de vliegen in Oktober? En maken we daar die Heiligen een verwijt van? Wat is er, Wortel?.... ge beeft.... een beetje onpasselijk? gisteren een pint te veel gesnapt?

Maar ik lig met mijn kop op zijn handen te snotteren en ik zeg alles, van die biecht en die meid en die stier en mijn strijd. Zijn schoone ziel, die in zijn woorden brandde heeft mijn hart opengedaan.

Daar heb ik nachten voor wakker gelegen, hoe ik dat in de biecht op een slimme wijze moest zeggen, en nu roep ik het hem blak en bloot in 't open veld in zijn gezicht!

- Het leven is geen lach, zei hij, maar nu moet ik lachen Wortel, omdat gij mij meer betrouwt buiten den biechtstoel dan er in, Wortel, vent, ge zijt in mijn botten!

Van toen af is die groote vriendschap begonnen.

(Wordt vervolgd.)

Wouter Hutschenruyter door H.F. Kernkamp.

Een feestboeketje op zijn 75sten verjaardag.

Als na de tweede acte van Wagner's ‘Meistersinger’ het scherm valt, schijnt de volle maan over het oude Nürnberg.

En de maan lacht.....

Want ze heeft daar juist gezien, dat de slaperige nachtwacht op z'n hoorn heeft geblazen, en ze luisterde naar z'n roep:

> ‘Hört ihr Leut' und laszt euch sagen:
> die Glock' hat Eilfe geschlagen,
> Bewahrt euch vor Gespenstern und Spuk,
> dasz kein böser Geist eu'r Seel' beruck!
> Lobet Gott den Herrn!’

En de maan kòn lachen, want ze had méér gezien en gehoord dan onze nachtwacht, die thans op z'n ronde een stemming van rust en vrede vond.

Maar kort te voren was daar in het steegje alles in opstand geweest. Want Beckmesser's ‘Ständchen’ is door Hans Sachs zeer verdienstelijk met den schoenmakershamer begeleid, het lawaai heeft de heele buurt wakker gemaakt en bij het tumult dat ontstond, is Beckmesser niet ongehavend uit den strijd gekomen.

Den volgenden morgen - op Johannesdag - heerscht een vreedzame stemming. Dan hooren we Sachs zijn indrukwekkenden Wahn-monoloog voordragen, en het slot brengt ons - en wie dit in Bayreuth of bij de voortreffelijke opvoeringen der Wagner-

Vereeniging in Amsterdam heeft gezien, vergeet het z'n heele leven niet - de ‘Festwiese’ met het prachtvolle gezicht op Nürnberg. De smalle Pegnitz kronkelt zich door het landschap, bontbevlagde bootjes brengen de feestelijk-getooide gildeleden met vrouwen en kinderen aan, van alle kanten klinken fanfare's, - schoenmakers, kleermakers, bakkers en leerjongens komen nader, er wordt gezongen en gedanst, tot plotseling alles naar de landingsplaats snelt ter feestelijke ontvangst van de Meesterzangers.

Als weer de fanfare's hebben geschald en allen - ook Eva en Magdalena - jubelend zijn begroet, wordt stilte verzocht, klinkt het bevel der leerjongens: ‘Silentium! Silentium! laszt all Reden und Gesumm!’

En als Hans Sachs dan naar voren treedt en met overweldigende geestdrift wordt toegejuicht, stijgt vol wijding te zijner eere het koraal op:

> ‘Wach' auf, es nahet gen dem Tag,
> ich hör singen im grünen Hag
> ein' wonnigliche Nachtigall,
> ihr Stimm' durchklinget Berg und Tal;
> die Nacht neigt sich zum Okzident,
> der Tag geht auf von Orient,
> die rotbrünstige Morgenröt'
> her durch die trüben Wolken geht.’
> Heil Sachs! Hans Sachs!
> Heil Nürnberg's teurem Sachs!

Diep-bewogen heeft Sachs de hem gebrachte hulde aangehoord en spreekt ontroerd zijn dank daarvoor uit.

> ‘Euch wird es leicht, mir macht ihr's schwer,
> gebt ihr mir Armen zuviel Ehr!’.....

Zietdaar een grootsche, warme hulde aan deze kernachtige krachtfiguur, aan den man, niet verstard in vormelijkheid en doode wetten, die open oog heeft en waardeering voor hetgeen nieuw is, die als vriend de nog onbezonnen jeugd met zijn ervaring terzijde staat en die jeugd tot heil der Kunst op veilige paden leidt. Een

nobele, vrede en licht om zich heen spreidende figuur, man van bewonderenswaardige wijsheid.....

Is er niet veel in Hans Sachs, dat we terugvinden bij Wouter Hutschenruyter?

En zouden alle muziekvrienden in den lande - indien zulks te doen ook nu nog gebruikelijk was - niet een schitterend feest van kleur en klank bereiden op den vijf-en-zeventigsten verjaardag van dezen populairen Nederlandschen toonkunstenaar, die zich in zoo veler harten een plaats heeft veroverd?

Een dirigent, die jaren lang zijn voortreffelijke hoedanigheden als leider van het Utrechtsch Stedelijk Orchest heeft getoond, een geboren 'muzikant', die door zijn onvermoeide werkkracht dit orchest tot een keurkorps heeft opgevoerd, dat zich in de Nederlandsche muziekwereld een eereplaats heeft veroverd, man van groote paedagogische bekwaamheid, welke hem in staat stelde de Toonkunst-Muziekschool te Rotterdam tot een model-inrichting te maken, kunstenaar van uitgebreide, veelzijdige kennis, van helderen blik, van analytischen geest.

Een man uit één stuk. Een man van karakter. Met recht een 'man van beteekenis'. Dien we nog niet gaarne zouden missen, die nog niet heeft 'versungen und vertan', een kunstenaar, wiens naam in de geschiedboeken der Nederlandsche muziek met gouden letteren staat opgeteekend!

Multatuli zei: 'De vreugde zit niet in het snijden der paddi, doch in het snijden der paddi, die gij zelf hebt geplant.'

Als iemand zich de waarheid dier woorden bewust is geworden, zult gij het zijn.

Wat ge hebt voorbereid en waaraan ge uw groote zorgen wijdde, gelukte.

Met uw ongelooflijke energie en uw sterke liefde voor de taak, aan het volbrengen waarvan gij al uw krachten hebt gegeven, wist gij anderen te bezielen, tot geestdrift op te voeren.

Uw kunstenaarsleven schonk u geluk. Maar ge hebt dat geluk niet voor u alleen behouden, maar ervan geschonken aan velen.

En ge hebt het geluk kunnen omvatten, omdat ge het gevonden hebt in uw dagelijksche levenstaak.

Geëerd door allen die u kennen om uw gaven van geest en hart, zeldzaam voorbeeld van levenslust, levenskracht en levensmoed, kunt ge u tevreden en gelukkig gevoelen.

Want ge hebt de paddi gesneden, die ge zelf hebt geplant.....

Wanda Landowska - de voortreffelijke cymbaliste - heeft eens gezegd, dat de critiek kan worden vergeleken met een kat, omdat ze zoo dikwijls blaast.

Als het maar bij blazen, een hoogen rug zetten en nagels uitsteken bleef!

En hoewel er stellig critici zijn, die dikwijls vriendelijk spinnen en kopjes geven, vindt men er ook van een zeer valsche natuur, voortdurend op de loer liggend, te allen tijde gereed en bereid op hun buit toe te springen, om dezen dan in het openbaar af te maken.

Critiek en kunst zijn nimmer door hechte vriendschapsbanden vereenigd geweest. Börne is van oordeel, dat de kunst even weinig aan de critiek te danken heeft als de deugd aan den scherprechter, Hugo Wolf maakt korte metten en gooit 'Herr Recensent' - zeer hoorbaar - van de trap, Max Reger verklaart zonder blikken of blozen: 'Wenn ein solcher Schweinehund neben mir am Boden läge, ich reichte ihm nicht die Hand zum Aufstehen', en Goethe laat zich zelfs tot den uitroep verlokken: 'Schlagt ihn todt den Hund, es ist ein Recensent!'

Hetgeen ik zeer onchristelijk vind, al geef ik toe, dat het inderdaad wel eens gebeuren kan, dat een criticus het doodslaan waard is.

Er was ereis..... een man. En nòg een man. Twee mannen dus.

Die trokken door een onherbergzaam land.

De één, gebukt onder een zwaren last, te vermoeid zelfs om te praten, want hij droeg met zich een cello.

De ander, onbelast, praatte vroolijk den geheelen weg, en meer dan eens had hij zijn makker geraden dat zware instrument van zijn schouders te werpen.

Tegen den avond, toen het kil werd, zei hij: 'Weet je wat we moesten doen? Laat ons een vuurtje stoken van dat nutteloos instrument.....'

De vriend glimlachte, nam de cello heel voorzichtig van z'n rug,

streek eenige snaren aan, en in het stille avonduur weerklonk een ontroerende melodie.

Z'n metgezel luisterde..... En toen het spel ten einde was, wist hij niets anders te zeggen dan: ‘Kerel, wat moet j i j gelukkig wezen!’.....

Moraal: Last en Geluk zijn in het leven dikwijls heel moeilijk van elkaar te onderscheiden.

In uw vriendelijke woning in het Wavo-park te Wassenaar zult ge den vijftienden Augustus uw vijf-en-zeventigsten verjaardag herdenken.

En het zal U zeker tot dankbaarheid stemmen, te bemerken dat ge door zeer velen nog niet zijt vergeten.

Maar als het allergrootste voorrecht zult ge ongetwijfeld beschouwen dezen merkwaardigen dag te mogen vieren met haar die U het liefst is, en die reeds meer dan vijftig jaar medejubelde bij Uw glorie en medeleed Uw zorgen en verdriet.....

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 51.)*

Nieuwer-Amstel, 12 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

WelEdelgeb. Heer,

Bezigheden eerst, toen de omstandigheid, dat ik het manuscript aan uw vrienden had ter lezing gegeven, hebben mij verhinderd dezen brief eerder te schrijven. Ik kan hier, tot mijn spijt, het bericht slechts bevestigen, u door den heer Israëls reeds medegedeeld, dat de redactie van de N.G. uw artikel, in zijn tegenwoordigen vorm, niet geschikt voor haar tijdschrift heeft bevonden. Het zij mij vergund, hare redenen voor dit besluit kortelijk te dezer plaatse te ontvouwen.

Met eerbiediging van uw meerdere kennis van zaken, is de redactie toch van meening, dat gij die kennis niet op de meest passende wijze aan den lezer hebt laten zien. Uw stuk bevat veel wetenswaardigs, veel gezond verstand en wij zijn het met de strekking er van en met die uwer conclusiën volmaakt eens, maar het is geen logisch gebouwd, vast in elkander geschroefd, onaantastbaar samenstel, zooals een wetenschappelijk artikel zijn moet. Na een lyrische inleiding over wat gij gevoelt en wat gij verlangt, die - sta mij toe - het publiek niets aangaat, gaat gij door algemeene opmerkingen te maken, zonder dat gij daarbij een streng-logische volgorde in acht neemt - over den stand der wetenschappen, het determinisme en andere zaken, die gedeeltelijk tot uw eigenlijk onderwerp in een te verwijderd verband staan, gedeeltelijk het fondament van uw artikel zouden hebben moeten vormen, maar dan klaarder en strenger geëxposeerd, - en die allen onduidelijk en vaag zijn gezegd, zóó dat uwe gedachte eer *onder* dan *in* uwe woorden ligt. Vanaf bladz. 18 wordt uw toon bedaarder,

uw betoog helderder, uw beweringen belangrijker, al hebt gij ook daar uw materiaal niet zóó wetenschappelijk geordend, als wel noodzakelijk is. Ziehier ons oordeel. Voor verdere bijzonderheden zend ik u hiernevens eenige aanmerkingen van de hand des heeren van Eeden, door mij gerevideerd.

Inmiddels,
Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer R. Steinmetz.

Amsterdam, 12 Mei 1887. Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Bij deze moet ik u tot mijn spijt berichten, dat uw artikel, schoon door mij met belangstellng gelezen om het vele wetenswaardige dat het bevat, niet geschikt is voor de Nieuwe Gids. Want het valt buiten het kader, dat wij ons, wegens onze beperkte plaatsruimte, voorloopig hebben moeten stellen. Ik heb daarom de eer het u met de volgende post wederom te doen toekomen.

Inmiddels,
Hoogachtend,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. A. Dondorf.

Amsterdam, 12 Mei 1887. Hemonystraat 13.

Amice,

Ik vind het onaangenaam voor je, maar ik heb Goes, driemaal reeds, gewaarschuwd, dat je je honorarium moest hebben. Daar ik

geen penningmeester ben en dus de kas niet in handen heb, kan ik niet meer doen, en zou ik je raden direct naar Goes te schrijven, als zijnde onze penningmeester; adres: F. v.d. Goes, Prinsengracht 293.

Na groeten,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer F. Netscher.

Nieuwer-Amstel, 22 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Mejuffrouw,

Bij deze zend ik u proef en copy uwer sonnetten. Ik vind ze bijzonder goed - streng en groot, heelemaal anders dan die ik onlangs van u in de Leeswijzer las, maar zou mij ééne opmerking willen veroorloven. In sonnet ‘Liefde’ I staat: ‘als de onweêrswolk een bron’. De klank van dezen halven regel is stellig zeer sonoor, maar ik begrijp het beeld niet goed. Vergelijkt gij het weerkaatsen van uw woorden door ‘'t ver gebergte’ met de weêrspiegeling van een wolk in een bron, dus een gehoorsindruk met een gezichtsindruk? Dan komt het mij voor, dat het feit door die vergelijking eer verduisterd dan verduidelijkt wordt. En waarom dan juist *onweêrs*wolk? Of wilt gij zeggen, dat het *onweder* zelf door de bron weêrkaatst wordt, dat het rollen van den donder in de bron weêrklinkt? Maar is dan onweers*wolk* wel juist of duidelijk?

Gaarne zou ik hierover eenige opheldering van u ontvangen en verblijf inmiddels
Hoogachtend,
Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

Mejuffrouw Hélène Swarth.

Nieuwer-Amstel, 22 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Zoudt gij zoo goed willen zijn mij even te melden, òf en zoo ja, hoeveel copie ongeveer gij denkt in te zenden voor het Juli-nummer en wanneer gij (uiterlijk) denkt klaar te zijn.

Groetend,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer H.J. Biederlack.

Nieuwer-Amstel, 22 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Ik wou wel eens heel oprecht tegen je zijn.

Wat ga je nu met ons, of liever met jezelf beginnen, om zoo'n eersten opzet van een werk, als dien ‘Oud vriend’ te willen laten drukken. Kom, dat meen je niet! Als je 't ding naar de Dageraad of de Lantaarn stuurt, zullen ze 't zeker wel opnemen, en ook de Gids, want 't is fatsoenlijk, langdradig en niet-geschreven. Maar de N.G.! Je zou twee vliegen met één klap doodslaan, ons en je eigen goeden naam, die toch *te* goed is om onder slecht werk te staan. Is me dat een brokje leelijk proza! ‘Luchtig en frisch’, jawel, ik heb er niets van gemerkt. ‘Eenvoudig, kalm Hollandsch’, 't mocht wat! ....werd niet wakker ‘door 't geraas, dat mijn binnenkomen veroorzaakte’.... (bladz. I). ....‘toen ik eensklaps bemerkte toch niet alleen te zijn’ (idem). Ja, zoo kan Smit Kleine het ook! Als ik niet wist, dat je met ons ophadt, zou ik denken, dat je ons een Julia in proza hadt willen sturen. Geef 't stuk maar aan dien meneer Dinges, die onlangs zoo'n mooien brief ‘Aan Frans Netscher’ geschreven heeft. Ik kreeg

het ding (dien brief nl.) op mijn dak gestuurd, God mag weten van wien, en heb hem toen aan mijn neefje gegeven, om er een steek van te maken. Ha, ha!

Sans rancune,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Nieuwer-Amstel, 29 Mei 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Hierbij de proef van ‘een nacht’; dat middeleeuwsche droompje er in met die juffrouw is heel mooi en misschien het meest intense en afgewerkte wat je ooit geschreven hebt, maar.... we maken bezwaar tegen het opnemen van die personnificatie van de syphilis, waarvan buitendien de literaire waarde ons toeschijnt niet groot te zijn. Zie hoe je daarin doet; zooals het daar staat, kunnen wij 't onmogelijk hebben, niemand onzer lezers zou het mooi vinden. Je stukje maakt anders, wat verzorgdheid betreft, een gunstige tegenstelling met hetgeen F.N. ons eenigen tijd geleden stuurde. Verbeeld je een vel druks, geschreven au bout de la plume, zonder eenige literaire waarde, à la den eerste den beste. En daar zou hij voor de volgende aflevering nog 2 à 3 vel bijsturen! Ik ben er nog boos over en heb hem een standje geschopt. Hij wist het zelf ook wel, want hij schreef in zijn brief, dat het ‘kalm, eenvoudig hollandsch’ was en dat hij het ‘luchtig en frisch’ had willen houden, d.w.z., zeg ik, dat hij 't zoo maar opgeschreven had. Enfn, ik hoor wel van je.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins.

Amsterdam, 25 Mei 1887. Hemonystraat 13.

WelEdele Heer,

Bij deze verzend ik u de copie van uw stuk over Würzburg. Tevens bied ik u mijne excuses aan, dat ik, door bezigheden voor onze Juni-aflevering geoccupeerd, vergeten had u de copy onmiddellijk na mijn brief te doen toekomen. Ik betreur dit, in mijne omstandigheden overigens verschoonbare, niet nakomen mijner belofte. Maar ik meen u toch, voor uw eigen welzijn in de toekomst, op iets opmerkzaam te moeten maken. Dat ik u uw bijdrage weder franco doe toekomen, is een voorkomendheid mijnerzijds, waartoe ik volstrekt niet verplicht ben. Want het is de usance bij groote tijdschriften, zooals gij o.a. op den omslag van het maandblad 'Nederland' kunt zien, dat niet door de redactie gevraagde bijdragen, bij weigering, op het redactiebureau ter beschikking van de inzenders blijven. Het zal u dus duidelijk zijn, dat het, zacht uitgedrukt, eenigszins voorbarig van u is, mij per briefkaart te berichten, dat de gevolgen van het verloren gaan 'voor mijne rekening komen', evenals ik niet begrijp, waartoe de gedrukte missive moest dienen, die mij heden van u gewierd, en die ik ongeteekend heb teruggegeven. Ik kan mij levendig voorstellen, dat uw handschrift u ter harte gaat, maar gij schijnt niet te weten op welke wijze men die belangstelling onder beschaafde menschen uit.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer A.D., te Würzburg.

Amsterdam, 8 Juni 1887. Hemonystraat 13.

WelEdelGeb. Heer,

Naar ik merk, heb ik mij aan een groote onbeleefdheid jegens u schuldig gemaakt. Maar ik wist het niet, terwijl ik het deed; laat

dit mijne verontschuldiging zijn. Ziehier de heele geschiedenis.

Dr. A. Dondorf had mij gevraagd, of ik een artikel over Würzburg voor de Nieuwe Gids hebben wou. Daarop had ik volgens copyboek dato 15 Nov. 1888) geantwoord, dat (ik hem aanried, zijn) ‘artikel na voltooiing aan mijn adres te zenden, opdat de redactie er over kunne oordeelen.’

Na nóg eenige voorbereidende mededeelingen van den heer D. kwam eindelijk het artikel, dat door mij ongeschikt voor ons tijdschrift werd bevonden. Ik kleedde deze weigering in de zachtste vormen, als volgt.

‘Bij deze moet ik u tot mijn spijt berichten, dat uw artikel, schoon door mij met belangstelling gelezen om het vele wetenswaardige dat het bevat, niet geschikt is voor de Nieuwe Gids. Want het valt buiten het kader, dat wij ons, wegens onze beperkte plaatsruimte, voorloopig hebben moeten stellen. Ik heb daarom de eer het u met de volgende post wederom te doen toekomen. Inmiddels’, etc.

Ik geloof niet, dat ik beleefder had kunnen.... verzwijgen, dat het artikel in kwestie niets waard was. Maar ik had het zoo druk, zoo druk, en ik zond wel den brief, maar vergat de copy na te sturen. Daarop kreeg ik acht dagen later, in plaats van een beleefde aanmaning, de mededeeling, dat de gevolgen van het verloren gaan voor mijne rekening zouden komen.

Nu ben ik niet verplicht, stukken, die niet op mijn verzoek, maar alleen met mijn toestemming zijn ingezonden, terug te sturen. 't Is enkel een voorkomendheid van de redactie, als dit geschiedt. Als dus medewerkers zich boos maken (en medewerkers aan periodieken zijn de lastigste lieden ter wereld, dat kan ik u verzekeren) dan houdt mijn voorkomendheid jegens hen op, en ik doe alleen, wat ik verplicht ben te doen. Ik liet de zaak een paar dagen rusten, en kreeg toen een schrijven van den heer D., dat, als ik het stuk niet onmiddellijk stuurde, hij ‘(zijn) recht op andere wijze zou zoeken’, vergezeld van een papier, waarop ik verzocht werd mijn naam te zetten, dat ik het stuk in kwestie ontvangen had. Daarmede wou de heer D. waarschijnlijk een gerechtelijke vervolging tegen mij instellen. Deze overhaaste handelwijze van een aspirant-medewerker, die acht, zegge acht dagen op de terugzending van zijn stuk had moeten wachten, deed

mij de u bekende briefkaart schrijven. Daarop ontving ik uw schrijven, maar ik had uwe handteekening nooit onder oogen gehad, en ik kon haar niet ontcijferen. Ook stond er geen adres op den brief: ik moest hem dus wel terzijde leggen. Buitendien, want Hemonystraat 13 is niet mijn woning, maar die van onzen uitgever, kreeg ik den brief eerst den volgenden dag, zoodat ik den brenger ook niet te woord kon staan. Nu ik echter uw briefkaart ontving begon mij een licht te dagen, en ik ging ten overvloede naar den heer v.d. Goes, die mijn vermoeden bevestigde, dat het uwe handteekening was. Ik zal nu zorgen, dat u het stuk morgen (Donderdag) aan huis bezorgd krijgt.

Ik hoop, dat u, na dit relaas, mij niet voor zoo'n onbehoorlijken bullebak zult houden, als u, toevallig, wel hebt moeten doen, en noem mij met oprechte hoogachting

Uw dw.
WILLEM KLOOS,
Secretaris-redacteur v.d. Nieuwe Gids.

Den Heer A.C. Wertheim.

Nieuwer-Amstel, 14 Juli 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Waarde Heer Tak,

Met leedwezen vernam ik, dat gij voor uwe gezondheid de baden zijt gaan gebruiken. Ik weet niet of uwe ongesteldheid van dien aard is, dat zij u correspondeeren moeilijk maakt. In dat geval zult gij dezen brief wel laten liggen, tot den tijd, dat gij hersteld zult zijn. Maar anders zou ik gaarne uw advies vernemen over de volgende zaak, waarover de redactie van de N.G. mij verzocht heeft u te schrijven.

De kwestie is deze: de heeren Verwey en v.d. Goes vinden, dat de heer Versluys te weinig doet voor hetgeen hij geniet, en zij zouden daarom gaarne zien, dat de twintig procent, die hij tot

nu toe van de bruto opbrengst ontving, het volgende jaar tot b.v. twaalf procent werd verminderd. De feiten zijn: wij hebben 375 abonné's. Reken hieronder 50, die bij den uitgever zelf hebben ingeteekend, dan geniet deze een belooning van 50×3+325×1,50 = f 150+f 487.5 = f 537.50. Daarentegen moet hij de kosten dragen van verzending en zet nu en dan advertenties in de dagbladen. Hoeveel die kosten bedragen, kan ik niet precies berekenen, maar ik denk dat ze grooter zijn, dan men vermoeden kan.

Nu ben ik persoonlijk zeer tegen het doen van voorstellen aan den heer V., op dit oogenblik, om zijne belooning te verminderen en wel om de volgende redenen:

1. De uitgever doet te weinig, zegt men, voor die belooning; dat kan zoo wezen, maar hierbij vergeet men, dat de heer V. zijn naam er aan gewaagd heeft, toen iedereen ons als kwajongens beschouwde en uitlachte. Zonder dien naam zouden wij zoo ver niet zijn, en dat is geld waard.

2. Geen solied uitgever, voor zoo verre ik ingelicht ben, doet het voor minder dan 20%; wel onsoliede als Rössing, Gosler, maar die zouden ons niet betalen en in den grond boren.

3. Zooals ik het karakter van den heer V. heb leeren kennen, is deze heer gauw in zijn gevoel van eer gekwetst; hij zou ongetwijfeld weigeren, en ik zie dus vooruit, dat de heele zaak hierop neer zou komen, dat wij, voor hetzelfde geld, een anderen uitgever krijgen. Zoo'n verandering van uitgever werkt nooit gunstig en zou buitendien, vanwege punt 2, zonder raison zijn.

Daarbij komt, dat de heer V. altijd bereid was om ons belangrijke sommen voor te schieten, hetgeen ook wel wat waard is.

Dit alles maakt, dat ik zeer tegen het voorstel ben, en het met alle macht denk te bestrijden. Doch vóór dien tijd wenschte ik gaarne uw advies in deze te vernemen, als dat u niet te moeilijk valt in uwe omstandigheden.

Met vriendelijke groeten en met den wensch, dat gij spoedig herstellen zult,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

(Wordt vervolgd.)

Invallen door Frans Erens.

Iets over spelling.

Naar mijne meening is het een grondige dwaling op willekeurige wijze diep ingrijpende veranderingen in de spelling te maken. Zij is het resultaat van de algemeen vastgestelde voorschriften, van een soort stemrecht ten opzichte van de manier hoe een woord moet worden geschreven. Vooral lijkt het mij afkeuringswaardig, dat een schrijver er een eigen spelling op na gaat houden. De originaliteit is niet te zoeken in den vorm van het werktuig, maar in de ideëen, die door dit werktuig worden uitgebeeld.

Doordat men een woord anders gaat schrijven dan tot dusver het geval is geweest, met dubbele klinker, waar tot nu toe één werd gebruikt of omgekeerd; door dat men '*t* gaat schrijven voor *het, mensch* zonder *ch* of *lik* in plaats van *lijk* en allerlei andere variaties meer, vertraagt men den geestelijken gang van den lezer, zonder hem tot meerdere denkkracht te prikkelen. Degene die zulk een vreemd gespeld woord tegenkomt, moet een ondeelbaar moment in zijn geest stilstaan en zich afvragen: ‘Wat is dat ook weer?’ Zoo wordt de gedachtegang noodeloos gestuit.

De algemeen geldende schrijfwijze, die op het oogenblik is aangenomen, zij zij dan vastgelegd door de Vries en te Winkel of anderen, is als het ware het Contrat Social geworden, de algemeene overeenkomst, waarbij men zich nu eenmaal heeft neergelegd, terecht of ten onrechte. Maar beter is zich er eenvoudig bij te houden, dan tijd te verliezen met daar over te twisten. Dat zou zijn alsof men met iemand, die binnenkomt

erover gaat redeneeren, hoe of hij eigenlijk moet binnen komen, of het met uitgestrekte rechterhand moet zijn of niet en met welken voet hij den drempel moet overschrijden. De binnentredende zou mij op mijn onnoozele opmerkingen antwoorden, dat hij daarvoor niet was gekomen en mij het doel van zijn komst gaan verklaren. Evenzoo onnoozel lijkt het mij aan het kleed van onze woorden allerlei willekeurige veranderingen te maken. Zij roepen ons toe: Wij bestaan niet om het kleed, waarin wij gewoon zijn te verschijnen; laat dat met rust. Wij dienen den geest, die ons het leven geeft.

Een phonetische spelling is niet door te voeren en het al te eenzijdig streven daarnaar zal schade brengen aan de taal. Het is de richting naar de onbeschaafdheid, naar den chaos. Spreken is één ding, schrijven een ander en hoewel er geen absolute scheiding tusschen beiden is aan te geven, houdt het delicate taalgevoel ze wel degelijk uit elkaar. Het roekeloos streven naar de phonetische spelling zou overgaan in barbaarschheid. Het is nu wel waar, dat er bij sommigen een voorliefde daarvoor bestaat en minachting voor verfijning en tact, resultaten van oude cultuur. Maar dit is juist een richting, die bestreden moet worden, een richting, die door ieder, die eenige autoriteit bezit op welken grond ook, niet moet worden aangemoedigd. Het is de concessie van de cultuur aan de cultuurloosheid. Het minachten van geërfd geestelijk bezit is een domme verblindheid, die tot zelfvernietiging moet leiden.

Wanneer veranderingen noodzakelijk zijn geworden van vormen, die zich hebben uitgeleefd, moet met wijsheid, piëteit en tact worden te werk gegaan. Het tempo, waarin aan de veranderingen toegang wordt gegeven, moet zeer lanzaam zijn, want wij hebben evolutie noodig en geen revolutie. De taalgroei moet worden gediend, niet geforceerd.

* * *

Door de techniek is geen reëele vooruitgang door de menschheid bereikt. De beweging is door auto en vliegmachine alleen in snelheid toegenomen. Een werkelijke vooruitgang zou er zijn, indien door de techniek de mensch zijn eigen wezen zou kunnen

doen groeien, zijn verstand scherpen, zijn intellect verbreeden, zoodat hij van uit de engheid, waarin hij tegenwoordig levend is, zich zou kunnen vergrooten, verdiepen, sterker maken aan greep op het buiten hem staande of zijn innerlijk wezen kunnen intensifieeren.

Van dit alles is nog niets gebeurd door de menschelijke uitvindingen. Integendeel, ik geloof, dat veel van de menschelijke uitvindingen, vooral van de laatste jaren, zooals de spoor, de telegraaf, telefoon, radio en snelle verkeersmiddelen den mensch uit zijn isolement hebben gesleurd, waardoor hij zijn kracht, zijn eigen wezen voor een gedeelte heeft moeten prijs geven.

Iemand, die in het andere uiterste vervallen zou en jaren lang in zijn kamer zou blijven, zou misschien een hoogere perfectie bereiken, dan wanneer hij zich in dien tijd in een of ander vervoermiddel om de wereld had bewogen. Waarschijnlijk heeft Simeon Stylites, de heilige, die op een pilaar woonde, meer bereikt, dan de oceaan-vliegers van heden.

De bewondering der menschheid gaat op het oogenblik naar de materieele vervolmaking der techniek, doch wij moeten oppassen daarin niet te ver te gaan. Wanneer wij oprecht willen zijn, moeten wij de gevaren begrijpen, die in het tot nu toe bereikte zijn gelegen.

Het intellect zal steeds de meest waardeerbare kracht moeten blijven en niet de materieele kracht of handigheid. Een vooruitgang zou het zijn, indien door het vervolmaken der vliegkunst een toenadering zou kunen worden bewerkt tot wezens van andere hemellichamen. Mocht dat ooit gebeuren, dan zouden daaruit wezensveranderingen van menschen en dieren kunnen plaats grijpen, waar wij ons tot nu toe geen denkbeeld van kunnen maken. Maar waarschijnlijk is ons menschengeslacht aangewezen op zijn isolement op dezen aardbol en van verbetering van communicatiemiddelen moeten wij ons geen werkelijke verbeteringen van ons menschenlot voorstellen. In tegendeel toen het verkeer moeilijker was, bleef de mensch meer op zichzelf, hij moest minder van zijn wezen, van zijn ziel afgeven dan nu. Hij kon zich beter concentreeren met zijn verstand en zijn gevoel. Een zeker isolement is noodig voor den mensch; door zich te verliezen in de ziel van een anderen, verliest hij zijn eigen ziel.

Van een oud man door W.J. Strijt.

Hij was een oud man. Wanneer hij door den grooten tuin wandelde, dien hij nog altijd zelf onderhield, was zijn gang heel langzaam en zijn houding niet meer recht, maar als het voorjaar werd en de tijd brak aan van zaaien en pooten, dan kon hij gansche dagen gebogen staan over de malsche, bruine aarde, terwijl zijn harde werkhanden onvermoeid bezig waren met hun vreugdigen arbeid, waarvan hij nochtans slechts het nut inzag. - De moeheid kwam pas 's avonds, als hij ledig neerzat in de kleine huiskamer met als eenige kameraden het nadrukkelijk getik van de scheepjesklok en het zachte licht van de petroleumlamp boven zijn hoofd. Dan zette hij zijn pet naast zich op den grond en zijn hoofd neerleggende op zijn armen, dutte hij in. Deze laatste lente was er geen stem geweest, die hem had opgeschrikt: ‘Nee Wansink, as ie sloapen wilt, mo'j noar oe bed goan’. Een halfjaar geleden was die stem verstild in het eeuwige zwijgen, dat alle leven wacht; toen had hij het magere, kleine vrouwtje weg zien dragen uit het huis, waar ze samen zoo lang gewoond hadden. Hij had gehuild, niet erg, als een mensch oud wordt, raakt hij meer en meer vertrouwd met den dood. Bovendien, de laatste jaren van haar leven waren de helderblauwe oogen van de vrouw al kinderlijker en kinderlijker geworden, ze vergat onmiddellijk weer, wat hij haar verteld had en scheen terug te leven naar haar verre jeugd. Maar toch miste hij haar. Hij miste haar 's morgens vroeg als hij wakker werd in het kleine opkamertje, waar aan den muur recht over het bed een tekst hing: ‘Wees een Zegen’, hij miste haar 's middags bij het eenzame

middageten en 's avonds als de regen baldadig op de gesloten blinden trommelde en de stilte binnen des te grooter scheen. Maar een man van bijna tachtig jaar weet wel, dat het leven van hem nog slechts nemen kan, hij heeft geleerd zonder klacht te berusten en zijn tranen zijn schaarsch geworden. - De menschen in het dorp verbaasden zich: ‘Den olden Wansink geet zien gangetjen moar. 't Liekt wel of 'e zien vrouw heelemoal nit mist’ werd er gesmoesd en Diene van den molenaar, die 's morgens het huishouden van Wansink kwam ordenen, wist te vertellen, dat hij den eersten dag na de begrafenis even kalm geweest was al altijd en evenveel gegeten en gedronken had. - Zoo was het ook. Hij treurde niet, maar leefde stil verder. Zijn leven lang had hij hard moeten werken voor zijn dagelijksch brood en nooit was er tijd over geweest om zich te verdiepen in de dingen, die het hart betreffen. Ook behoorde hij niet tot hen, wier oogen alle verborgen hoeken van het eigen binnenste hebben doorschouwd en in wier ziel de hoogste, ijlste klanken, die nauw hoorbaar door het leven heen zingen, wondere trillingen te weeg brengen. De vele jaren, die achter hem lagen, het eene mocht wat donkerder, het andere wat lichter kleuren in zijn herinnering, ze hadden hem noch eindeloos kwellend leed gelaten, noch zaligende vreugde gebracht. Familie had hij niet, alleen een zoon, maar sedert tien jaar had hij alle gemeenschap met dezen verbroken. Als twee felle honden hadden zij tegenover elkaar gestaan, de beide gelijkelijk driftige mannen, ieder volkomen overtuigd van zijn goed recht en beiden vol jarenlang verkropte grieven. De oude vrouw had tevergeefs getracht hen te kalmeeren. Het vuur, dat zij zoo menigmaal had weten te dooven, brandde al te laaiend omhoog, het vernielde voor altijd de natuurlijke banden, die beide mannen vereenigd had. Zelfs toen de oude vrouw gestorven was, had Berend niets van zich laten hooren en hoewel zij slechts zijn tweede moeder geweest was, haar toegewijde zorg voor de beide kinderen van haar man, hadden haar recht gegeven op grooter warmte, dan haar van den jongen ten deel was gevallen. Anders was het geweest met het meisje. Meer dan bij haar vader, wiens wil als wet geëerbiedigd moest worden, wilde er vrede zijn in huis, had Mieke zich aangesloten bij de zachte, verstandige vrouw, die nooit om dankbaarheid gevraagd had voor al haar

trouwe liefde. Maar het meisje was jong heengegaan, even twintig openbaarde zich de kwaal van haar eigen moeder, vliegende tering, en na weinig dagen van benauwheid was ze zonder strijd gestorven. De man herinnerde zich later van deze beide zieken, moeder en dochter, nog slechts één zwakke stem, die klankloos de woorden had gesproken: 'Ik bin zoo meu, ik bin zoo vreeselijk meu'. - Zoo had het leven hem alles afgenomen, wat het eens gegeven had, nu was er niets meer te ontnemen en het leek wel, of de reeds verbleekende hemel wolkeloos zou blijven, tot de reis volbracht zou zijn.

Toen lag op zekeren morgen de witte enveloppe klein en onbelangrijk in de brievenbus. De hand van het adres had geen vermoedens in hem gewekt en argeloos had hij het couvert opengebroken. Het was een brief van zijn zoon, een brief zooals alleen déze schrijven kon; bevelend bijna, zonder iets van eerbied of genegenheid. Zijn zaken gingen slecht, hij had geen middelen meer om de studie van zijn zoon verder te bekostigen. 'En nu moet U, vader,' schreef hij, 'mij helpen. Max heeft al drie jaar gestudeerd, maar hij heeft nog andere drie jaar voor den boeg en het zou zonde en jammer zijn van zijn prachtig verstand, als hij niet de kans kreeg wat te worden. U hebt mij om de een of andere onnoozele reden nooit in de gelegenheid willen stellen kennis op te doen, maar maak het mij dan tenminste mogelijk Max een kans te geven. Bedenk, dat Uw geld toch niet meegaat in Uw graf'. - Met veel moeite had de oude man het slordige schrift ontcijferd en lang was hij in gedachten blijven staren op het velletje papier in zijn hand. Toen, terwijl de aderen aan zijn slapen paars opzwollen, had hij het ruw samengeknepen in zijn grove vuist en het in het keukenfornuis geworpen. Zoo'n ellendeling! Na tien jaar zulk een brief. Geen woord van verontschuldiging over zijn handelwijze, enkel weer verwijten, dat hij niet gedeugd had als vader. Jawel, nu kon hij zeker op commando zijn goeie geld naar hem toesturen. Meneer dacht, dat het zoo hoorde. Maar hij zou het hem wel anders inpeperen! - Hij had Diene, midden onder haar werk, weggestuurd om papier en pennen te halen. Ongeduldig had hij aan het tuinhek naar haar uit staan zien. Het was een donkere, milde Meidag. De regen tikte onrustig op het jonge groen en in de zwaargeurende aarde

schenen geheimzinnige, stuwende krachten te arbeiden; maar naar den loomgrijzen hemel hieven de vruchtboomen hun zuivere bloesemtakken, kuisch en vroom. - De oude man keek strak den langen, rechten straatweg af, waarlangs Diene terug moest komen, zijn oogen glansden hard van ingehouden drift. ‘'k Mag lieën, dat het met oe nit is hoe older hoe gekker, Wansink’ zei Diene, toen ze eindelijk nat en ontstemd, voor hem stond. 'k Begriep nit, wat ie noe zoo inens te schrieven kunt hebben. Loop mien noe verder moar nit meer veur de voaten vandoag’. De oude man liet haar brommen, het hoofd te veel vervuld van andere gedachten om zich te ergeren aan haar manier van optreden. Hij liep dadelijk met zijn voorraad naar de huiskamer en in onbeholpen letters schreef hij zijn antwoord neer, lang zoekend naar de Hollandsche woorden, waaraan hij niet gewend was. ‘Gij kunt toch wel begrijpen, dat ik U niet helpen zal. Wat hebt gij aan Uw vader en moeder gedacht in deze tien jaar? Gij zult toch voor Uw eene kind wel kunnen zorgen? Al heb ik U beiden dan niet laten leeren, zooals gij mij verwijt, ik heb tenminste nooit aan anderen om geld voor Uw onderhoud gevraagd. Wat gij later van mij te verwachten hebt, dat zult gij altijd nog veel te vroeg in handen krijgen en ik ben niet van plan U nu met een cent te helpen’. - Op dezen brief was geen wederwoord gevolgd en het scheen, dat de zaak voorgoed van de baan was. Maar een maand later ongeveer bracht een van zijn middagwandelingen hem toevallig bij de ‘goudvisschenkolk’, een stille, ronde vijver, die eenzaam lag tusschen de wijde dennebosschen. Het gaf hem een plotselingen schok. Hij herinnerde zich eensklaps, hoe dikwijls hij in vroeger jaren, als kleine Max bij hem logeerde, naar deze plek toegewandeld was, om het kind te zoeken. Die kolk scheen een groote aantrekkingskracht voor den jongen te hebben en meestal had hij hem dan ook daar gevonden, zittende onder aan den hellenden oever en aandachtig omlaag turende in het roerlooze water. De oude man had nooit iets begrepen van deze voorliefde, die hij als een dwaze kindergril beschouwde. ‘Wat do'j toch, mien jöngsken?’ had hij dan glimlachend gezegd. En de jongen, opkijkend, had terug geglimlacht: ‘Niets grootvader, ik kijk naar de goudvisschen.’ - Er was iets in dat stille, glinsterende water, dat de levendigheid van

het kind tot droomerige rust betooverde. Dieper dan de blik van zijn oogen, drongen de krachtige zonnestralen door het groene water. Zij verzonken in de drabbige, wolkige massa, waaruit de weelderige waterplanten mysterieus omhooggroeiden. En soms, op het onverwachtst, ijlde een gouden vlam tusschen het groen door, een klein, zwart oog staarde hem één oogenblik aan, dan doofde de gloed weer, de goudvisch was verdwenen tusschen de even bewegende plantenstengels. - Van deze wondere, sprookjesachtige ervaringen had de oude man nooit geweten. Hij zag alleen weer zijn kleinzoon voor zich, stevige, blozende jongen van elf, zooals hij daar telkens opnieuw door hem gevonden werd bij het water. Dan waren ze samen naar huis gewandeld, babbelend over allerlei, belangrijke zaken. Wat was hij trotsch geweest op den aardigen jongen, die in niets naar zijn vader aardde, maar integendeel het zonnige, tevreden karakter van zijn moeder had, die iedere vacantie opnieuw huis en tuin in bezit had genomen en de dagen rijk maakte aan gezelligheid. Heviger dan ooit iets anders, had het hem dan ook gegriefd, toen door de breuk met zijn zoon, Max voor hem onbereikbaar werd. Geen enkel teeken van leven had hij ooit meer van het kind gekregen, en langzamerhand was de herinnering aan hem bedolven onder het vele andere, dat het leven te bewaren gaf. Die vredige oogenblikken bij de kolk, over welks spiegelend watervlak het middaglicht glanzen wierp, rees in zijn oude geheugen het beeld van zijn kleinzoon kleurrijk omhoog, ontroerend lief door den ijlen nevel, die de jaren er over hadden gespreid. Sedert verliet de gedachte aan den jongen hem niet meer. Bij vele dingen, waaraan hij ontelbare malen onbewogen voorbij was gegaan, stond hij op eenmaal bevangen stil. In een donkeren hoek van den schuur vond hij onder stof en webben een kleinen kruiwagen, waarin Max, 's zomers, alle dagen van zijn verblijf, de onrijp afgevallen vruchten placht te verzamelen. Hij had het ding zorgvuldig uitgeborsteld en op een stofvrij plaatsje geborgen. Waarom hij dit deed, hij zou het niet geweten hebben. - Op een Zondagmorgen in de kerk, toen de kerkeknecht tijdens den dienst het groene gordijn voor een der hooge ramen had toegeschoven, omdat de zon den predikant hinderde, had hij verstolen geglimlacht. Max, die hem 's Zondags altijd trouw

vergezelde, had eens na een godsdienstoefening gevraagd: ‘Grootvader, is de dominee arm?’ ‘Woarum dach ie dat’ had hij verbaasd gevraagd, en de jongen had geantwoord: ‘Er zitten zooveel gaatjes in de gordijnen, dat staat zoo armoedig.’ - En telkens met een volgende vacantie had Max den eersten den besten kerkgang belangstellend gekeken of er al nieuwe gordijnen waren.

Zoo waren er tallooze, onbeteekenende kleinigheden, die hem weer duidelijk voor den geest stonden en op een van de eenzame avonden, die hij kranten lezend en dommelend doorbracht, had hij lang gezocht naar het oude portrettenalbum. Daarin vond hij ook enkele foto's van Max. Hij had ze lang en aandachtig bekeken. Zuchtend, met een vaag gevoel van onvrede, had hij ze tenslotte weer weggeborgen, op een enkele na, die hij tusschen den spiegel had gestoken. Neen, hij had immers niet anders kúnnen handelen. Hij gunde dien eigenwijzen Berend zijn geld niet, hij zag hem al in zijn handen wrijven en zeggen: ‘Zie je wel, een brutaal mensch heeft de halve wereld, zoo'n ouwen man moet je een grooten mond geven, dan wordt ie bang.’ Hij bang! Jawel! Trouwens, 't geval lag er nu eenmaal, terugkrabbelen kon hij niet, dat had hij nog nooit in zijn heele leven gedaan. - Weer gingen enkele weken voorbij. Het was een warme, zonnige middag. Hij had petroleum gehaald en teruggaand had hij den kortsten weg naar huis gekozen, welke door de bosschen voerde. De heide, die de open plekken bedekte, was nog bruin en oogenschijnlijk levenloos, maar de braamstruiken droegen overvloed van bloesems en aan de sierlijke acacia's, opvallend frischgroen tusschen de sombere sparren, hingen zware, bleekroze trossen te geuren. Regelmatig stappend ging de oude man over het smalle voetpad, zette een oogenblik de bussen neer om wat te verademen. Zijn oogen richtten zich onwillekeurig naar den hoogen, diepen hemel, waarlangs onafgebroken glanzendwitte wolkenstoeten voorbijtrokken. De boomen om hem heen stonden roerloos. De grootschheid van den hemel, de stilte van de aarde, het omsloot hem plotseling met een hevige beklemming. ‘Wat mankeert mien’, vroeg hij zich af. ‘'k Bin immers wel an eenigheid gewend. 'k Kan 't best buten menschen stellen. 'k Heb d'r geen een noodig’. Maar zijn onverschillige

woorden hielpen niet, alle eenzame uren van het jaar waren daar om ze te logenstraffen. Hij verlangde naar een mensch, naar een weinig genegenheid, naar iemand, die op dezen zwijgenden middag naast hem gaan zou. En hij dacht aan Max; geen bewegelijke, kleine jongen meer, maar een opgewekte jongeman, die vertellen zou van zijn leven. Hij moest nu een en twintig zijn, meerderjarig al. Maar dan.... Een gedachte was hem door het hoofd geschoten. Hij kon het geld aan den jongen zelf sturen, elke maand een vaste, ruime som. Het zou alles buiten Berend om geregeld kunnen worden. Hij zag zich al gaan in de vacanties, trotsch naast zijn knappen kleinzoon. Dat deze oplossing hem toch niet eerder te binnen was geschoten! Zes weken was het nu al geleden, dat de brief gekomen was. Hij moest dadelijk schrijven als hij thuis kwam, het adres vragen van den jongen en dan verder met hém alles in orde maken. - De dorre takken kraakten onder den driftigen druk van zijn voeten, hij liep snel, in zenuwachtige haast om thuis te zijn en te gaan schrijven. Gejaagd liep hij den achtertuin door, lichtte de klink van de deur en wilde binnengaan. Toen struikelde hij en viel over het schaaltje eieren, dat hij, voor hij wegging, uit het kippenhok had gehaald. Hij voelde zich wegzinken in een donkere diepte, een wilde angst golfde door hem heen, die echter onmiddellijk wegvloeide in rust en stilte. - Een scherpe pijn bracht hem weer tot besef. Verbaasd keek hij rond; hij lag in zijn bed en de dokter was bezig zijn rechterarm, die afschuwelijk pijnlijk was, te verbinden. ‘Zoo Wansink, ben je weer wakker’, zei de dokter, ‘je hebt je arm gebroken, man. Diene vond je liggen in de gang, je hebt haar een doodsschrik op het lijf gejaagd’. De oude man antwoordde niet. Ondanks de pijn, die al zijn aandacht wilde opeischen, werkte zijn hoofd snel. Hij zag den dokter strak aan: ‘Kan 'k noe nit schrieven, dokter?’ - ‘Schrijven?’ de dokter keek verwonderd. Wat kon deze man voor belangrijks te schrijven hebben, dat zijn eerste vraag daarop betrekking had? ‘Nee, dat gaat de eerste weken zeker niet, maar als het haast heeft, wil ik het wel voor je doen.’ - ‘Dank oe’, het antwoord volgde vlug en nadrukkelijk, sloot verdere dienstaanbieding uit. Zijn stugge aard stond vijandig tegenover iedere inmenging; niemand had iets te maken met deze zaak, niemand. Hij zou moeten wachten

tot zijn arm weer in orde was; als de jongen dan ondertusschen de studie op had moeten geven, moest hij maar weer opnieuw beginnen. Zulk een korte onderbreking zou wel niet veel te beteekenen hebben. - Doch toen de weken, de een na de ander, voorbijgingen, begon hij rusteloos te worden. De dagen van nietsdoen vielen hem eindeloos lang. Wanneer hij 's morgens om zes uur wakker werd, zijn gewonen tijd van optaan, kon hij het niet langer in bed uithouden, ook al wist hij. dat de dag arm zou zijn aan arbeid. Als hij zich eindelijk met veel moeite aangekleed had, deed hij zijn dagelijkschen rondgang door den morgenkoelen tuin, die geurde naar velerlei bloemen. Zijn blik ontdekte de loshangende boonenranken, die noodig opgebonden moesten worden en hurkend bij de stevige andijvieplanten speurde hij naar het slijmerig spoor, dat het gevreesde bezoek van slakken verraadt. Maar niet als andere jaren verheugde hij zich over den snellen groei van de kleine, groene pruimen en niet als andere jaren voelde hij voldoening over de voorspoedig rijpende roode en zwarte bessen. De tijd gleed verder, de zomer naderde haar volheid en nog altijd had hij den brief niet kunnen schrijven, waarvan hij de woorden uit het hoofd kende. De dokter trachtte zijn ongeduld te stillen door verstandig met hem te praten. ‘De beenderen van een oud mensch heelen nu eenmaal niet zoo gemakkelijk meer, en wat heb je voor haast, in orde komt het in ieder geval, dat is toch het voornaamste.’ - Het voornaamste? Het voornaamste voor hém was geworden, dat de jongen hem weer zou gaan liefhebben, dat er vroolijke, hartelijke brieven zouden komen, en dat er zoo nu en dan een mensch tegenover hem aan tafel zou zitten, wiens stem de stilte zou verdrijven en wiens bewegingen de ruimte zouden vullen. Eén briefje en alles zou veranderen. Kón hij het toch maar schrijven! Hij had het trachten te doen met zijn linkerhand, maar het was onleesbaar geworden, rechts was het schrijven hem altijd al zwaar genoeg gevallen. Wachten dan maar, wachten, terwijl hij zóó oud was, dat iedere dag een toegift scheen! En hij vulde de uren met kleinigheden voor Diene te halen uit het dorp, met voorzichtig wat onkruid uit te trekken tusschen het wuivende wortelloof en de spinazie, en met dommelen. De avonden, die hem uitgerust vonden, waren leeger en langer dan ooit. Toen zijn vrouw nog leefde, speelden

zij iederen avond domino en ook nu haalde hij een enkele maal het spel uit de kast en paste de steenen aaneen. Als de ouderwetsche klok langzaam tien uur had geslagen, stond hij op, trok de koperen klokke-gewichten omhoog en blies het zwakke licht uit.

Toen, op een rustigen Zaterdagavond, terwijl hij den tuin aanharkte voor den Zondag, was de postbode voor het hek van zijn fiets gesprongen. ‘Breef veur oe, Wansink’. Hij was verbaasd geweest, ‘zeker nit veul bezunders’, had hij gezegd, de enveloppe bekijkend. Hij had den brief in den zak gestoken; de schemering begon reeds te vallen en hij was nog niet heelemaal klaar met zijn werk. - Na het harken ging hij de geit melken, wat bijna onmogelijk was met één hand, maar het beest wilde niet door vreemden geholpen worden. Het was een schuw dier, dat nooit buiten zijn donkeren stal kwam, omdat de oude man dit niet noodig vond. ‘Joa sikke,’ zei hij halfluid, terwijl hij wat versch gras in de ruif strooide, as ie hier vrogger joaren gewest was, had ie 't wat bèter kunnen hebben’ - en glimlachend dacht hij er aan, hoe Max ondanks zijn verbod de vorige geit telkens opnieuw verlost had uit haar lichtlooze gevangenis en vast had gezet op de zonnige bleek. Hij vergat, hoe het een van de weinige dingen geweest was, die hem in ernst boos hadden kunnen maken op den jongen. - Hij was blij, toen hij klaar was; bleef nog een oogenblik staan uitkijken in den avond. Aan de overzijde van den weg lagen de boschomrande weiden en in den witten avonddamp stonden de slaperige koeien bijeen. Een donkere vogel, waarschijnlijk een kraai, die thuis hoorde in de uitgestrekte kraaienbosschen, dreef langs den stilaan verbleekenden hemel. Verloren in de wijde ruimten, scheen hij de oneindigheid tegemoet te vliegen. In het Westen doorgloeide wat avondrood den neveligen horizon. Het zou morgen weer een prachtdag zijn.

De oude man ging naar binnen. Het deed hem goed eindelijk rustig te kunnen gaan zitten; oud werd hij, 't leek wel of het door dien val kwam, dat hij dit zoo bemerken ging. Hij tastte in zijn zak naar den brief. Maar eerst even kijken wat dat was; het ging nog net zonder lamp. Hij scheurde de enveloppe open en las. Toen keek hij langzaam op, zag om zich heen met een vreemden, verwonderden blik, las nog eens. ‘Hij heeft het laatste half jaar te veel van zichzelf gevergd, hij wilde doorzetten, gaf extra

lessen, waar hij kon en gunde zich in zijn zuinigheid haast geen eten of drinken. Daar kwam bij, dat hij probeeren wilde in twee jaar klaar te komen. Later hoorden we van zijn hospita, dat hij tot diep in den nacht zat te werken. Toen kreeg hij hetzelfde, waar Mieke aan gestorven is en onze moeder, een week na de eerste bloedspuwing stierf hij. En nu zal ik U zeggen, waarom ik U dit alles zoo uitvoerig schrijf. Niet, omdat U er belang in zult stellen, ik weet wel beter, maar opdat U weten zult welke moeilijke omstandigheden mijn jongen uit het leven gedrongen hebben. Verder heb ik U niets meer te zeggen, nu niet en nooit.' - Weer keek de oude man om zich heen met denzelfden, verwonderden blik. - De nacht zonk neer over het huis, de duisternis vloeide over de eindelooze, in nachtwind ruischende bosschen, over de wijde heide, waar een enkele, knoestige boom kreunde, als de aanwakkerende wind, wiens kracht door niets werd gebroken, zijn kromme takken pijnigde. - In de zwijgende kamer was het geheel donker geworden, toen de oude man eindelijk opstond, een kaars aanstak en de paar treden opging naar het slaapkamertje. Het vredige kaarslicht straalde stil over het oude gezicht, waarin de rimpels diep en pijnlijk als sneden leken.

Den volgenden morgen versliep hij zich. Na vele doorwaakte uren had eerst tegen den dageraad de vermoeidheid hem overmand. Het was te laat voor zijn gewonen kerkgang. Langzaam trok hij zijn Zondagsche kleeren aan, talmend at hij zijn morgenbrood en ofschoon de zomerdag overvloeiende was van schoonheid en warmte, bleef hij den langen middag voor zich uit zitten staren in de kille huiskamer. Hij kwam pas buiten, toen het tijd werd om naar den avonddienst te gaan. De kerk lag in de kom van het dorp, een half uur gaans over den breeden straatweg, waarover hoog en heerlijk het groen van zeer oude eiken koepelde. Hij ging diep gebogen, zijn hoofd, het doordenken niet gewoon, scheen leeg en droomerig, alleen de woorden, die hij den ganschen nacht en den langen dag bij zichzelf herhaald had, waarden ook nu nog door zijn gedachten. ''t Is nit mien schuld, 'k wist toch nit, dat het zoo arg was, 'k wol um toch helpen. Dee arm hef het um gedoan. Nee, 't is mien schuld nit.' Maar de toon, waarop hij de woorden gesproken hoorde, was aarzelend en onzeker en tevergeefs zocht hij naar overtuigender klank. - Voor de enkele,

langs den straatweg verspreide villa's, zaten de bewoners thee te drinken in de kleurige tuinen, hun blijde stemmen klaterden helder op. De weinig menschen, die hem passeerden, groetten vriendelijk ‘goej'n oavend’. Hij was laat, alle kerkgangers waren reeds binnen, toen hij aankwam. Hij wilde zich haasten, liep het hek in en het klinkerpad op, dat tusschen de graven door naar den kerkingang voerde. De gemeente zette een lied in en plotseling, als of hij zich bedacht, stond hij stil. Het gezang dreef over het kerkhof, over het gras en de graven, over de zachte bloemen; het vulde de warme lucht en steeg op in de eindeloosheid van den strakken, stralenden hemel. Hij stond daar, oud en gebogen, in de streelende koestering van den zonnegloed en de klanken waren om hem. Kletterend viel zijn stok op de steenen, heftig sloeg hij de hand voor de oogen. Hij kon dien overdadigen zomer niet meer verdragen, die onnatuurlijk mild zijn kostelijkheid over de aarde goot, week in week uit! - Hoe lang stond hij daar? Hij bukte zich moeizaam naar zijn stok en ging terug met haastige, ongelijke stappen, die eerst tot rust kwamen, toen de kerk ver achter hem lag. - Nóg zaten in de tuinen de menschen te genieten, nóg werd er nu en dan een groet tot hem gericht, die echter onbeantwoord bleef. De oude man hield de oogen gericht op het grint van het smalle paadje achter de boomen, waarover zijn voeten in den loop der jaren ontelbare malen waren gegaan. Er waren geen woorden meer in zijn hoofd, hij trachtte niet langer zichzelf te rechtvaardigen. Thuisgekomen trok hij voorzichtig het portretje uit de spiegellijst, staarde lang op het kindergezicht. Zoo, met dienzelfden, vertrouwenden blik had de jongen hem vroeger aangezien. En hij? Wat had hij gedaan? Op een spaarbank in de stad, stond onaangeroerd zijn kapitaaltje, het geld, dat hij met hard werken had weten te verdienen. Waarvoor dan toch? Waarvoor? Zijn harde hand, die geen liefkoozingen bezat, streek schuw over het plaatje; ‘mien jöngsken’, zei hij enkel smeekend. Toen verscheurde hij het. Hij ontkleede zich en ging naar bed. De zon begon te dalen, haar gloed werd inniger, gelijk in den herfst de kleuren van boomen en bloemen hartstochtelijker worden en gelijk gevoelens van genegenheid en liefde dieper en smartelijker doorleefd worden, wanneer een scheiding aansluipt. - Langzaam drongen de stralen de kleine kamer

binnen, verder en verder schoven ze over het lichte behang, tot ze eensklaps den tekst bereikten en de gouden letters deden glanzen. Ze trokken de oogen van den ouden man, die strak voor zich uit keken. En ontsteld bleef hij staren, want het scheen of een onzichtzare hand daar tegen den muur in letters van licht geschreven had: ‘Wees een Zegen’. Het waren andere woorden geworden, dan die daar zooveel jaren gestaan hadden; ze brandden, ze straalden al te fel in zijn zwakke oogen, hun gloed bracht hem een ondraaglijke pijn. ‘Wees een Zegen’, het klonk als een oordeel.... en plotseling, met een ruk, wendde hij zijn hoofd af en verborg het steunend in het kussen.

Liedjes door Hélène Swarth.

I.
Wat heb je gedaan....?

Wat heb je gedaan met mijn dagen,
Mijn doodmoe hart?
- Ik hielp je, ze al zingend te dragen
Met liedjes, vol vragen en klagen
Van liefde en smart.

Wat heb je gedaan met mijn nachten,
Onstuimig hart?
- Ik hielp je met hopen en wachten
En droomen, die stralend verzachten
De nachten zwart.

Wat heb je gedaan met mijn beden,
Gevleugeld hart?
- Zij zijn, voor de poorten van Eden,
Op aard van mijn wieken gegleden,
In 't bosch verward.

Wat heb je gedaan met mijn leven,
Mijn stervend hart?
- Ik heb het tot schoonheid verheven.
Wat kon ik je heerlijkers geven
Dan liefde en smart?

II.
Lentebloemen.

Een lieve hand mij bloemen bood,
Pioenerozen, blozerood
    En witte violieren,
Zoo zuiver koel, zoo blindend blank
Of sneeuw er bloeide aan ranken slank,
    Den lentedag te vieren.

Zij bloeien mooi, zij geuren zoet -
Mijn heimwee stil herdenken moet
    't Verloren meisjes-Eden.
Pioenen vlammen aan dien struik,
Waaraan ik ruik, waarin ik duik -
    Zij geuren naar verleden.

'k Ontperste bloedrood bladsatijn
Wat dropplen sap, met lentewijn
    Een lentelied te schrijven.
Een vogel zong 't, een boomekruin,
Tot loon, bestrooide blij den tuin
    Met gouden zonneschijven.

[Als rouwmuziek, met week getreur]

Als rouwmuziek, met week getreur
Bevangt de violierengeur
    Mijn hart, dat bang gaat beven.
'k Zie weer mijn zuster, de oogen toe,
Bevrijd door dood, zoo lang al moe
    Van martlend smarteleven.

Ik vulde met een sneeuwen tak,
Op 't hart, dat, openbloeiend, brak,
    Haar leege bleeke handen.
Wij strooiden blanke violier,
Haar gevend mee een geur van hier
    Naar de Onbekende Landen.

O teeder kind! wellicht nu weet
Gij dat uw liefde ik nooit vergeet.
    U wijd ik deze aromen,
Als wierook stijgend, vroom en zoet,
Naar wie 'k verlang, wie 'k eens ontmoet
    In 't Land, waarvan wij droomen.

III.
Knapeliedjes.

Ik peinsde aan u - en zie, ik vond,
Gezongen door uw zuivren mond,
Uw knapezangen, vrôo en pril,
Als vogelliedjes, in April,

Zoo bloesempuur, zoo meisjesvroom,
Als uit een Paradijzedroom,
Zoo honingzoet, zoo leliezacht,
Als uit den Hemel meegebracht.

Verliefd op bloemen, zon en dauw,
Op aardegroen en hemelblauw,
U zwerven zie ik, licht en blij,
Een zingende engel in den Mei.

Toen riep mijn hart: - ‘O zing ze weer.
Die knapezangen van weleer!’
Tot mijn herinnring zich bezon
Dat nooit die mond meer zingen kon.

Verzonken diep in Gods Heelal,
O roep mij waar 'k u zoeken zal,
Dat veilig leid' mij broeder Dood
Waar 'k hoore uw zang, in morgenrood.

Verzen van W.Th. Vogelaar.

I.
Waarom, o mijn gedachten....

Waarom, o mijn gedachten,
Dwaalt gij door 't verre Land,
Als langs de bergen strijkt
De laatste gloeiing van den dag?
Of als in parelende sterrenachten
De palmen fluist'ren, felgekorven,
In mysterieus beweeg,
Als duizend nachtgeluiden
Etherisch zingen in de
Eindelijke koelte....

Wat bindt U nog aan 't verre Vaderland,
Meer dan een doode Lief?
Geen vriend, geen bloedverwant
En zeker geen verlangen meer
Naar 't oude, laat ontvluchte leven.
Noch naar der menschen
Beschavingsschijn, te vaak gehoond!
Waarom, mijn oude Land,
Zijt gij zoo diep gegrift
In dit verbitterd hart?

II.
Van ergens verre....

Over de sawahs zweeft een droeve toon,
Van groot verlangen aan.
De wereld zwijgt, de dag is dood,
Maar peerlend in de tropennacht
Vormen veel sterren vreemde reien,
Waaraan geen deel ik heb.
Het duister hijgt en 't riet
Vangt aan te ruischen.

Tot luist'ren heb 'k mij neergezet
Aan d' oever van een kleine beek,
Verscholen in de deining van veel varens,
Of nu het wonder eindelijk zou komen....

En dan, opnieuw hoor ik dien toon
Van ergens verre klagen....
Zou er dan toch op de wijde wereld
Een mensch zijn, zoo eenzaam als ik?

III.
Opwaarts.

Aan de kim van oneindige vlakten,
Blauwen bergen tegen ijle lucht.
Vanwaar komt het zwak gerucht
Der bergbeek tot mij doorgedrongen?
De weg is nog lang en windt zich traag
In bocht na bocht. Heet is de dag,
Waardoor mijn tocht gaat als een
Onbezonnen daad! Houdt moed, mijn paard!
Daarboven wacht het rossig vuur,
En jou een ruime stal; houdt moed!
Straks in de hooge dessa zal de rust
Zijn na deez' zware taak; verdiend.
Dan ligt de wereld achter mij verzonken
En zal de koelte door mijn haren strijken,
Gelijk weleer de hand van een geliefde vrouw,
Vooruit, mijn moedig paard, vooruit....

IV.
Eenzaam.

'k Ging langs een stillen weg, alleen;
De krekels sjirpten laag in 't
Suikerriet, geen sterv'ling
Stoorde mijn gedachten.

Daar was een kampong fel verlicht
Met vreugdevuren. Dof klonk het
Rhytmisch slaan des gamelans.
Rondom de vuren dansten zwarte schimmen,
Heupwiegend, wijl de menschenkring
Meedeinde op de donk're toonherhaling;
Daar hing de zwoele geur van 't Oosten,
Javaansche hartstocht in een schaduwspel;
Zooveel, waarvoor mijn geest gesloten is.
Tusschen de groez'ligheid van rieten daken
Bloeide een primitieve vreugde op,
Die niet de mijne is en noch door mij
In wezen aangevoeld! Zoo voelde 'k mij
Aanschouwend, in het duister ongezien,
Nooit felbewuster vreemdeling,
En ook, een eenzaam mensch, dat zooveel
Schoons verloren heeft....

V.
De ossenkar.

Door het zind'rend, zware zand
Knarst de hooggeladen tjikar,
En de drijver neuriet zacht
Een vreemde, sloome melodie.

Dat leerde 'k nimmer nog verstaan,
In wilder jaren mijner jeugd:
Dat stage, loome voorwaartsgaan,
Dien zwaren gang, haast passieloos
Van trekdier langs verschroeiden berm,
Dat buigen van getoomde kracht,
In rust'ge onderworpenheid.
Dit land is vreemd en in mijn wezen
Vond het geen wederklank.
Toch zal ook eenmaal zijn mijn gang,
Als van den os in tuig geprangd,
Den nek gebogen onder 't juk,
De oogen, starend zonder blik....
Maar zal ik ook zoo waardig gaan,
Mij in verneed'ring fierbewust
Van schoone, nauwbedwongen kracht?

De appelaar.

Er staat in mijnen lentehof,
Een oude appelaar;
Het lijkt mij somtijds wel alsof,
Die krommer wordt elk jaar.

Zijn knoestig lijf is breed vertakt
En lijkt een rotsformatie;
Hij 's jaren her al scheefgezakt,
Maar dat is juist zijn gratie.

De zachte, zwoele lentelucht
Voorspelt een bloemenschat;
Mijn appelaar, die kraakt en zucht,
Die heeft zijn tijd gehad.

Zoo strijk dan Lente, langs mijn hart,
Voor d'allerleste keer;
Wat in mijn winter is verstard,
Wil toch niet bloeien meer!

In memoriam.

Jij, die het licht waart en de kleur,
Het liefst geluid, de zoetste geur,
Van heel mijn droeve leven,
Mijn onverzadigd leven;

Jij, die mijn ster waart en mijn goud,
Mijn leidster door het donkre woud
Van heel dit bange leven,
Dit veel te lange leven;

Wel ben je vroeg van mij gegaan,
Toch zal ik niet verlaten staan
In mijn gelouterd leven,
Mijn ingekeerde leven.

'k Wil bloemen spreiden op je graf,
De bloemen, die ik je eens gaf
In je voorbije leven,
Je bloesemblije leven.

Witte seringen in je handen,
Wit als de ingestorte wanden
Van je verstilde leven,
Je ongewilde leven.

En anemonen als je oogen,
Zoo wonderdiep en ingetogen
Als heel je lieve leven,
Dat innig-reine leven....

Gebed.

O, Heer der Zegepralen,
Gij die mijn strijden ziet,
Verdoem Uw dienaar niet,
Schoon hij ten lest moest falen.

In Uwe kathedralen
Zong ik geen vreugdelied,
Maar tot mijn klein verdriet
Wilt Gij wel, troostend, dalen.

Schoon ik aan scherven stiet,
De schoone, heil'ge Gralen,
Die Gij mij hoeden liet,

Laat toch Uw licht doorstralen,
Die 'k tot Uw woonstee bied:
Mijns levens donkre zalen....

Berusting.

O, vrome vrouwe, met Uw zacht gelaat,
Hoe zit Gij daar en staart stil voor U heen,
Terwijl het leven langs U gaat:
Zoo onberoerd lijken Uw slanke leên.

Gebogen 't hoofd, schijnt Gij welhaast vergeten,
Te âmen, doch Uw glimlach zweeft
In d'eindeloosheid, ongemeten:
Gij zijt als een, die niet meer tegenstreeft.

Uw glimlach geldt den strijd der menschen,
Gij staart naar einders achter hun beweeg,
Een beeld van hen, die niets meer wenschen,
Wier ziel tot zuiv're hoogten steeg.

Rond Uw verschijning zijn zoo velerlei gezichten,
Zoo stervensmoe, zoo hoop'loos uitgestreên,
Met doffe oogen, uitgebrande lichten,
Hun handen vouwen zich als tot gebeên.

Ik zie ze komen in gebroken zwijgen,
't Gelaat niet durvend heffen in het licht,
Dan wankelend, om eind'lijk neer te zijgen.
Gekromd van smart onder des levens wicht.

Maar gáát er een, dan zie 'k Uw glimlach duist'ren,
Als streek een wiekslag langs Uw rein gelaat;
Gij weet, Berusting, slechts een geest te kluist'ren
Voor korten tijd. Want ziet, er staat

Een felle, bitt're strijd te branden,
Die vonkend weerschijnt in een glansloog oog,
Nu al te lang gevouwen menschenhanden
Tot vuist gebald zijn naar omhoog!

Gij fluistert: Keert tot Mij, als eens Uw strijd
Gestreden is en Gij Uw krachten
Weet gebroken. Tot Gij verwonnen zijt
Zal ik op Uw terugkomst wachten.'

Zoo zal ik eenmaal tot U komen,
Berusting, als mijn geloof beleden is,
Als nergens meer verschieten doomen
En al mijn grensloos leed geleden is.

Want dat is 't einde der opstandigheid,
Als 't vuur gedoofd is en mijn leven dood
Ligt: dat in mijn verslagenheid
Het hoofd ik leggen zal in Uwen schoot.

Dan zult G' Uw koele handen leggen,
Mij op de brandend heete oogen,
Dan zal ik al mijn smart U zeggen,
Gekoesterd in Uw mededoogen.

Dat zal het einde zijn: Berusting!
Maar nóg laait in mij felle brand,
Nóg heeft in mij de strijdbelusting,
Een ongenaakbre overhand!

Als hij het doet, is het goed door H.W. Sandberg.

Ze hebben eens tegen een vrouw gezegd:
Hij is slecht,
Wat hij deed, was gemeen.
Maar zij antwoordde alleen:
Als hìj het doet,
Is het goed.

Eens hebben ze tot een vrouw gesproken:
Hij heeft zich gewroken
Op zoo'n schandelijke manier....
Zij echter antwoordde alleen maar, fier:
Als hìj het deed,
Was het goed.

Op een avond kwam hij bij die vrouw, als een dief,
Want zij was niet vrij
En hij was ook niet blij,
Toen hij tot haar zei:
Ik heb je lief.
Zij zei niet ‘nee’,
Evenmin zei zij ‘ja’,
Zij ging haar heele leven na,
Het trok langs haar heen
En weer opnieuw langs haar voorbij,
Maar van de illusies was er geen èèn,
Die trad uit de rij
En sprak: ik werd werk'lijkheid.

Haar leven was niet eens wanhoop,
Slechts zachte spijt.
Zij schudde het hoofd,
‘Geluk is er niet.’
En tot afscheid zei hij:
- Alleen in 't verdriet. -

De menschen hoorden
En riepen luid:
Nu is 't met je vereering voor hem toch uit?
Maar zij antwoordde fel,
Uit haar groot verdriet
Voor hem,
Met al de verachting, die zij bezat,
In haar stem:
Omdat hij het deed,
Was het wel gedaan,
Hij moet nu alleen door het leven gaan.

En de menschen bepaalden:
Die vrouw is slecht,
En ze hebben haar tot de dood toe geknecht.
Maar zij boog niet,
Zij deed, wat haar werd opgedragen,
Doch nimmer dorst iemand meer,
Een woord van verguizing van haar vragen.

En hij, hij nam in zijn hart haar woorden mee,
Als geruisch van de golven in een schelp van de zee.

Vergadering - liefde door H.W. Sandberg.

Ik zit aan de tafel,
De krant komt binnen
En ik zeg tegen mijn vrouw:
‘Geef me gauw een kopje thee, gauw,
Ik moet naar de vergadering.’
Het èèn is iets en het ander is een ding.
Ik bedoel het thuis zitten en
Het ernstig luisteren naar een
Stroom van woorden.
Goed, ik zit daar met wat achterover
Geheven hoofd,
Ik heb nooit in vergaderingen geloofd,
Maar ik ging er heen uit een sociaal besef,
Dat door een woord of door een gedachte werd opgewekt,
Ik houd mijn beenen krampachtig uitgestrekt,
Ik kijk tersluiks mijn buurman aan:
Die is er in!
Waarin? In het echte van het leven,
Want het leven is toch niets anders dan spul,
En wat we d'er ook voor ophef van maken,
't Blijft allemaal flauwe kul.

Alleen als ik thuiskom
Met dorre leden, soezend hoofd en een droge tong
En mijn vrouw omhelst me en vraagt:
- Was het interessant? -
Dan kijk ik haar aan, in haar lieve gezicht,
Door jaren geteisterd, gevormd en gebeeldhouwd.
‘Ach wel nee, ik heb mijn avond berouwd,
Doe je oogen dicht.’
- Mijn oogen dicht? -
‘Doe je oogen dicht’, zeg ik ruw.
En als ze dat glimlachend heeft gedaan,
Zie ik de trillende wimpers aan
En zoen haar, zoen haar in de kuiltjes van haar oogen,
Behalve liefde is alles in het leven logen.

'32, Parijs.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCIXII.

Och, wat's dees Aarde? Niets. En wat al 't Latre? Stille breede
Oneindig-wijde Geest, en dies steeds voelde ik: Zonder klacht
Verdwijn 'k eens pijnloos, of, wen pijnlijk, vredig-koel. O 't lacht
En lachte vroeger vaak mij toe reeds, dat 'k vergaan zal. Mede,

Suffig nooit, liep ik met wat menschen zei'n mij; schoon zacht-wreede
Neiging, jong, voelde ik, diep-klaar te weerleggen wat toen placht
Een Massa, die nooit dacht, niets wist, te wanen, streng de Wacht
Hield 'k bij mijn eigen Inzijn, en geen oogwenk dus gedwee den

Tijdgeest ik volgde, want dees bleek dom-dwaas me. In stillen Nacht
Lag 'k peinzend wakker vaak en 's daags met meestal radde schreden
Liep 'k toch gelaten, alles, ieder ziend, met stille Kracht.

Ik wierd thans wijzer, want ik was maar zelden gauw-gereede,
Ik leefde steeds heel zuiver in gedachten en in zeden.
'k Draag hoog mijn Hart en dus onwaarheên 'k altijd minder acht.

DCCCLXIII.

Hoe had ik 't met veel menschen? 'k Meende 't puur steeds, 'k hoop
Niets aêrs als diep te blijven toeven in mijn Zelf en peilen
Sterk-recht vaak ging ik wie mij tegenstreefden, want een ijle
Geest was 'k nog nooit, die speelt met Leegheên. Kalm studeer 'k en loop

Van kind reeds rustig. En geen enkel mensch ik noopte of noop
Mij wezenloos te volgen. 'k Ben geen enge droge steile
Al zweer 'k bij wat 'k breed zie, diep voel, dus weet en rhythmisch zeilen
Dan ga 'k op eigen kennis, ondervinding voort. 'k Verkoop

Mijn Geest nooit aan een Aêr, en óók niet kleintjes handig sloop
'k Behoedzaam door dit vreemde Leven, neen, koel-logisch keilen
Van knaap reeds blijf 'k mijn zingend Denken verder steeds en stroop

Bij niemand ooit, om iets te kunnen schijnen zelf. Ik kroop,
Schoon trotsch nooit doend, voor niemand en hoewel ik eens met Bijlen
Te hakken heette, ik wees slechts enkle Onnoozlen op hun feilen.

DCCCLXIV.

Niets is dan 't Eenig-wezend Verre, Dat mij houdt tevreden
Als wijd-persoonlijk Zijntje, dat naar Eeuwigheid verlangt.
Reeds als klein teeder Knaapje heb 'k niet voor den Dood gebangd
'k Weet: vreesloos lag 'k eens slap, bewust dat 'k ziek was. Al mijn leden,

Mijn steevge Hersens zelfs voelde ik me ontglijden en een Vrede
Oneindig toen beving mij. 'k Voelde, dat 'k thans aangelangd
Welhaast zou zijn in 't Wijd-wit-Eeuwge. En kortweg in de krant
Die 'k somtijds vluchtig doorzag, zou dan komen: ‘Overleden

W. Kloos, twaalf jaar.’ En zonder staatsie van wijs-plechtge rede
Zou 'k liggen weetloos. Toen reeds dacht 'k soms zaaklijk. Doch als Kwant
Vol-sterk van Ziel en Lijf leef krachtig 'k in dees Tij'n nog mede

En schrijf slechts wat gezegd moet worden om dit lage Land
Te laten niet vergaan in Zee van woorden. En een Brand
Nog voel 'k in 't Aldiepst Zijn, omdat 'k sta puur van Ziel dus Zeden.

DCCCLXV.

De menschen bleken me altijd vreemd, want wen ik ze aanzag, aêrs
Als 'k wist mijn eigen eerlijk Zelf te zijn. Diep aangetrokken
Voelde ik me opeens tot enklen: 't was of uit hun oogen lokken
Plots me iets belangrijks ging wat zij niet waren. 'k Haatte 't Paars

Lijk thans nog: 'k had iets licht-onnoozels, maar diep-in iets gaar's
Waardoor 'k soms antwoord gaf opeens, dat trof; ik wou graag schrokken
Gauw op mijn eten, maar dat mocht niet: dus at 'k traag en kokken
Dus ging 'k nooit, scherts ik. Och, als schrander, ijvrig kind slechts schaarsch

Kon 'k wezen mijn diepste Eigente. Des avonds met een kaars
Ging 'k twee etages hoog ten slaap, maar bleef dan kort slechts wrokken.
Dit aardsche Menschenleven schijnt me iets saamgekunsteld-raar's

Dat nooit geheel voldoet aan ieder. Wijde witte vlokken
Van zuiver Weten steeds me omzweven Diep-forsch leef 'k, zwaar-haar'sch,
Totdat op 't laatst 'k als arm, wit Lijk voor altijd ga verstokken.

DCCCLXVI.

Ben 'k oud? Wel neen. Ben 'k jong? Nog minder. Reeds als Knaap mijn eigen
Wezen ik was en deed dus beurtlings oud en jong. Ik leef
Als Lijf zeer zeker: alles ervan weet ik, en dus bleef
'k Jeugdig-gezond tot dezen tijd. Ik zorgde dat ik hijgen

Nooit moest te sterk, wen 'k soms hard holde als kleine knaap, en vijgen
Om de ooren gaf 'k er geen, daar 'k was fijn-broos. Maar 'k beef
Noch beefde ooit voor een zware Ziekte, want volstrekt niet kleef
Ik gansch aan 't Leven, daar 'k dit Leven gek vind. En dus stijgen

Kon 'k van teêr kind tot vasten Man, soms schijnend plots te nijgen
Ten Ondergang, maar dán weer ferm mij heffend. Rustig weef
'k Nog steeds mijn moeilijk Levenswerk, ofschoon er Velen dreigen

Die luid-onnoozel babblen, ja, gebiên mij soms te zwijgen.
Tòch klaagde ik schaarsch: ik ging sterk door, want zie steeds 't Diepste en streef
Totdat ik eindlijk klaar-bewust als Levensmoede sneef.

DCCCLXVII.

Als jonge Man, die van zijn vrienden nog slechts weinig wist
Want staeg, wen praten ging hij, merkte dat ze als menschen waren
Diepst-in heel anders als hijzelf, ging 'k somtijds met mijn klare
Hersens er over mijmren, hoe dat kwam. Er school geen list

In iets wat 'k dacht dus deed of zeide en zware oneind'ge rist
Voelingen, denkingen ontrees mij vaak, die dan een raren
Indruk te maken schenen. En dies vaag begreep ik: Baren
In voelen, weten, blijven levenslang zij: nooit gegist

Hebben zij naar den Zin des Zijns, noch naar wat als 't Een-Ware
Beschouwd moet worden. Doch, veel meer dan ik zijn zij de garen
In praktisch Doen en Willen en dus eigenlijk verkwist
'k Mijn diepren Geest hun, wen ik spreek. Veelal dus zweeg'k. Geglist

Ben 'k dies langs velen heen na heel kort poosje peinzend staren
En droeg getroost mijn naam van Zonderlingen Egotist.
Och, al wat 'k dicht en denk heb'k uit mijn diepsten Geest gevischt.

DCCCLXVIII.

Als knaap mijn Zelfje reeds fijn-peilend, weet 'k precies, hoe'k ben.
'k Ga 't al, wat diep mij raakt, dus wat mijn Ziel wenscht gansch te weten
Ten allerversten grond beschouwen, vreedzaam steeds gezeten
In schijn, want 'k vlieg dan Ruimten in, waar 'k recht-staand hoog-forsch men

Mijn vreemde Ziel door 't diepste Oneindge zonder dat 'k ooit ren.
Als ‘Medium’ 't daagsch Ikje en alles om mij heen vergeten
Voel 'k heel mijn Geestlijkheid uit mijn energisch Lijf gesmeten
Zich voortbewegen saam met mijn bedaard-gestuwde Pen.

'k Zei nooit iets aêrs als wat 't Aleigenst Zijn gebood mij: 't ‘Men’
Wat 'k roemen hoorde, nooit verguisde ik, schoon 't botweg verweten
Gestaêg mij heeft Onzinnigheên. Rechtvaardig heb'k gebeten

Een enklen diep-in Hater plotsling dood. Doch 'k schond of schen
Nooit wie 't gemoedlijk-ernstig meenen, en lichtblij 'k mij wen
Aan 't Denkbeeld, dat wat deed 'k voor de Aarde eens gansch zal zijn vergeten.

Over Karel van de Woestijne door Max Kijzer.

Het is een uitstekend idee geweest van het Karel van de Woestijne-Genootschap om dit boek uit te geven. Niemand beter dan Maurice Roelants was dit moeilijke werk toevertrouwd. Het is niet alleen een daad van waardeering en piëteit ten opzichte van den overleden kunstenaar, maar bovendien is hiermede een werk verricht, dat naderhand ook van historisch belang zal kunnen blijken. Juist om dit laatste meen ik dat het opstel 'Paul van Ostayen en Willem Kloos' het belangrijkste uit den bundel genoemd kan worden.

Hier in Holland heeft men weleens vrees om bepaalde termen te gebruiken, ook wanneer deze bij groote uitzondering op hun plaats zijn. Deze terughouding komt vooral tot uiting wanneer het erom gaat volstrekt te kunnen bewonderen. In afbreken, in cynische gereserveerdheid behoeven wij voor het buitenland heusch niet onder te doen, maar wanneer het nu eens op dat andere impulsieve aankomt, blijven wij bij de Franschen bijv. toch nog een heel eind achter. Zoo was het een eeuw terug, zoo is het nog.

Ik wil maar zeggen: Karel van de Woestijne was een genie, Willem Kloos is een genie en Paul van Ostayen zat het geniale in zijn knoken. Niet lang voor zijn dood heeft Karel van de Woestijne zich letterkundig retrospectief verdiept en voor zichzelf vastgesteld wat zijn jeugdbaken: Willem Kloos en zijn rijpeleeftijd-baken: Paul van Ostayen, op zijn 51ste jaar voor hem beteekenden.

Wie belang stelt in de poëzie zal ongetwijfeld dankbaar zijn

dat dit opstel werd opgenomen. Kloos was de eerste groote literaire vreugde voor den dichter van ‘Zon in den Rug’, Paul van Ostayen zijn laatste. Eenige lijnen verbonden voor Karel van de Woestijne den grooten Kloos met den nog niet volgroeiden Paul van Ostayen: de dichterlijke ‘surprise’ en de macht van den echten poëet om met of zonder voorafgegane belofte een gedicht te creëeren dat overrompelt, dat in je pezen dringt en je eigenlijk nooit verlaat. Kloos en Paul van Ostayen vermochten het, ieder op hun wijze het ‘schijnbare moment’ van hun ontroering over te brengen op Karel van de Woestijne. Het is de geheime ontmoeting, die slechts bij groote dichters voorkomt.

Zijn eigen grootsche dichtersontvankelijkheid ontving zonder moeite, wat door alle vormveranderlijkheid heen onaanrandbaar hetzelfde blijft: de ontroering van een gelijkgestemde. Dit vooral beteekende Kloos voor hem: ‘van al zijn makkers is Kloos de dichter die er het minst voor schroomt, een romanticus te zijn; 't is te zeggen dat hij zich resoluut tegenover het Absolute durft te stellen, naakt, buiten menschelijk opzicht om, en zich gaat uitdrukken tot in de uiterste gevolgtrekkingen’. (Blz. 15 en 16).

Tot in de uiterste gevolgtrekkingen - het was ook de grootheid van Karel van de Woestijne.

Belangrijk is eveneens het opstel over Albert Verwey. Ook over deze figuur is door menig Noord-Nederlander intensiever en in even klein bestek volledіger geschreven dan Karel van de Woestijne dit hier doet. Vooral het dichterschap van Verwey komt niet tot zijn recht. Dit kan ook niet. Verwey gaf na den dood van Karel van de Woestijne eenige frappante bundels uit, die veel te weinig de aandacht hebben getrokken van het publiek, (dat is nogal natuurlijk) maar ook van de critiek. Kleine brokstukken prachtige epiek brachten zijn laatste werken. ‘De Maker’ bijv. is van veel fijner poëtisch gehalte dan al de latere leekenspelen van Henriette Roland Holst te zamen.

De zang, de wijnroode kleuren van Gorter's verzen, diens Mei-klank, de welluidendheid der passie van Kloos. O, wij begrijpen ten volle, hoe veel liever zij Karel van de Woestijne geweest zijn dan de bezonnenheid van Verwey's poëzie en de effenheid van diens dikwijls te gerekt proza. Niettemin staan ook in het proza van Albert Verwey bladzijden, monumentaal

van doorschouwing, en sommige van zijn latere verzen zullen door het nageslacht erkend worden als een kostbaar bezit.

Veel meer moet hem de zanger J.H. Leopold gelegen hebben, zooals ook uit zijn studie over dezen dichter blijkt. Op Blz. 31 zegt Karel van de Woestijne: ‘In Verwey mochten wij prijzen den beproefden vriend; in Leopold loven wij den volstrekten dichter’.

Hier niets cerebraals, maar een muzikaliteit die zich bijna diaphaan verwoordt; een gave, zeer welluidende eenheid. Geen forsche vleeschelijke plastiek, zooals bij Karel van de Woestijne zelf het geval is, neen! Leopold hanteerde geen houweel, ik zie geen bonkige en toch teedere contouren als bij John Rädecker. Er is veel meer bij Leopold een verneveling.

Kloos, Leopold en Van Ostayen maakten oneindig meer dan Verwey het eigen verlangen van Karel van de Woestijne vertrouwd met het purper van hun hunkering. Hen - Kloos, Gorter, Karel van de Woestijne - verbond het Geheim van hun droom. De innigheid van Leopold's devote mijmerij was hieraan volkomen verwant.

In dit boek brengt Karel van de Woestijne ons ook nader tot de vrome verzen van Aug. van Cauwelaert en tot de verdiensten, ieder naar hun geaardheid, van André van Hasselt en Georges Eekhoud.

Op verfijnde wijze benadert Van de Woestijne het probleem waarom Rimbaud van zijn achttiende of negentiende jaar tot bij zijn dood - een kleine twintig jaar, heeft gezwegen. Hij komt voorshands tot de conclusie, dat dit zwijgen niet te verklaren is door den hoogeren graad die Rimbaud zou hebben bereikt in het mystische leven. Of heeft Rimbaud misschien alleen gezwegen in schijn en alleen nog voor zich zelf gesproken? Karel van de Woestijne was de meening toegedaan, dat hij wel degelijk zoo ver gestegen was, dat hem het visioen der absolute Schoonheid in haar hoogste abstractie werd geopenbaard. Het was niet doenlijk dit met het Woord tastbaar te maken.

Er is nog veel meer in dezen rijken bundel. Op zeer persoonlijke wijze beschrijft de auteur bijv. Jean Cocteau's terugkeer tot God, zooals hij dit kenmerkend noemt. Cocteau's terugkeeren toenmaals tot de Moederkerk ziet Van de Woestijne als een volkomen

natuurlijk verschijnsel, dat redelijkerwijze in de lijn der gebeurtenissen lag. Welke deze omstandigheden waren, beschrijft hij helder en ontvouwend: ‘Hij was gekomen op het kruispunt, waar hij den godsdienst ontmoeten moest’. En verderop: ‘Het is de ontdekking van Cocteau, de eindpaal van zijne zelf-ontdekking’. (Blz. 134).

Nog tijdens zijn leven is er veel over Karel van de Woestijne geschreven, zoowel in Nederland als in België. Men zal er nu, na zijn dood, volkomen begrijpelijk, nog langen tijd mee doorgaan. Ik wil ronduit verklaren, dat ik hoop dat dit niet gebeurt op de wijze zooals zijn land- en tijdgenoot F.V. Toussaint van Boelaere dit heeft gedaan. Het is heel goed mogelijk dat deze essayist den visionnairen lyricus van ‘Het Vader Huis’ van zeer dichtbij heeft gekend, doch dat wil nog geenszins zeggen, dat men dan in staat is verrasend over hem te schrijven. De studie over Karel van de Woestijne, die Toussaint van Boelaere met nog andere opstellen verzamelde in een pompeus boek, is mij zeer tegengevallen. (F.V. Toussaint van Boelaere ‘Zurkel en blauwe lavendel’ Brussel 1932). De toon van zijn proza heeft iets hinderlijk arrogants, zijn verklaring is overwegend een dor aesthetisch of pietleuterig en van den buitenkant af gezien. Tot het mooiste wat ik van dezen literairen Vlaming ken, reken ik een titel ‘De zilveren Vruchtenschaal’ en zijn eigen naam.

Veel onderhoudender en wezenlijker is de uitvoerige studie van Urbain v.d. Voorde, het vorige jaar in het tijdschrift ‘Groot Nederland’ gepubliceerd. Doch ook deze studie bevredigt niet blijvend. De facetten van Karel van de Woestijne's poëzie glanzen er niet voldoende in. Zijn hautaine zinnendronkenschap is te begenadigd en zeker te bijkomstig behandeld. Urbain v.d. Voorde heeft met vakkennis, wijsheid en zelfs met (letterkundig) gevoel over den grooten meester geschreven. Maar heeft hij één moment voor de volle honderd procent met den modderen man, met den grauwen heer geleefd?!

Karel van de Woestijne zong het hooglied van de eeuwigmenschelijke onstuimigheid; van het vuurgeweld tusschen twee stilten. Zijn groot gemoed vermocht somtijds het festijn der zinnen als met een witte vlam weerlichtend-strak en plotseling te verhelderen. Zijn Woord bedwingt het vuur.

‘Over Schrijvers en Boeken’ van Karel van de Woestijne deelt ons, zooals wij dit van dezen grooten dichter, prozaïst en kunstcriticus ook tijdens zijn leven gewoon waren, weer veel indringends mede omtrent de meest uiteenloopende kunstenaars en hun merkwaardige artistieke problemen. Maar eveneens zooals altijd brengt het ons tevens nader tot de gecompliceerde wezensgesteldheid van den onvergetelijken dichter en mensch Karel van de Woestijne.

Karel van de Woestijne *Over schrijvers en boeken.* Karel van de Woestijne-Genootschap, Brussel 1933.

‘Tao’
Universeel bewustzijn door Willem Kloos.

(Tao. Universeel Bewustzijn. 350 paraphrasen op de Tao Teh King van Lao-Tse, door C. van Dijk. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam.)

Omdat ik als flink-opgeschoten zeventienjarige knaap van nature begonnen ben, om allerinwendigst geestlijk te leven en dus langzamerhand vrijwel op mijzelf te gaan staan (de vele suggesties over het groote Onbekende of m.a.w. over het Levensmysterie, die men mij van tijd tot tijd kortweg trachtte bij te brengen, probeerde ik, daartoe van binnen uit gedrongen, zoo vredig mogelijk te onderzoeken) ben ik er geleidelijk toe gekomen om mij ernstig te interesseeren voor de onderling allerveschillendste wijzen, waarop een aantal mij te interesseeren blijkende geestelijke vraagstukken achtereenvolgens door groote persoonlijkheden van het verleden zijn gezien, en voor zoover hun dit lukken wou krachtens hun temperament en hun persoonlijke diepste geestesgesteldheid werden opgelost.

En tot de problemen die mij boeiden, behoorde in de eerste plaats het Bestaan van het Bovenzinnelijke, dat mij, ook mijn heele verdere leven door, tot heden blijft bezighouden, evenals de allerinnerlijkste Wezendheid van datgene wat door onze zintuigen waargenomen wordt.

Ja, door zijn heele Aanzijn heen, heeft de betrouwbare, want inwendig gemoedelijke mensch, die dit hier schrijft, en wiens uiterlijke verschijning Willem Kloos wordt genoemd en die zich

gelukkig ook heden nog flink-werkend door dit leven voortbewegen mag, zich serieus ingespannen om door veel lektuur en evenzeer door eigen nadenken te leeren begrijpen wat dit vergankelijke leven beteekent en wat de oorsprong er van is en in verband daarmede eveneens wat ik zelf hier als altijd eenvoudig doend, maar innerlijk opperst-gevoelig en dus onvroolijk mensch in waarheid ben en wat ik in deze vreemd-wisselende wereld in geestlijk opzicht niet slechts voor mijzelf, maar ook voor anderen vermag te doen.

Ik begon, zooals dat vanzelf sprak voor een jong mensch, die wèl cerebraal schoon niet zoozeer physiek sterk was te noemen, en die dus alle dingen met zijn hersens te onderzoeken trachtte, spontaan te mijmeren over datgene wat ik wel vreedzaam maar toch krachtig altijd in mijzelf merkte te werken, mijn eigenen Geest, waarin ik, zonder dat ik dat vooruit gewild had, van tijd tot tijd gedachten voelde rijzen, waarover mijn alledaagsch punktueel-regelmatig leerend en handelend Bewustzijn zich dan somtijds een beetje verbaasde. En ik ging dus mijzelf onderzoeken, want ik begreep niet hoe ik aan zulke gedachten kwam, die ik nooit ergens had gelezen en die mij evenmin door anderen mondeling waren meegedeeld. En zoo doende ving ik toen reeds aan, een beetje vertrouwd te raken met mijn eigen Binnenst Zijn.

Wanneer ik bv. heelemaal alleen buiten wandelde op een boomenrijken, eenzamen weg, zooals ik dikwijls 's zomers, maar ook soms door weer en wind in den winter deed, grepen een enkelen keer mijn beide handen plotseling elkander vast en die drukten zich dan wederzijdsch. Maar onmiddellijk lieten ze zich dan weer los, want daar ik altijd een niet onbelangrijke portie reflektieve nuchterheid in mij heb bezeten, zei ik haast onmiddellijk tot mij zelf: ‘Doe toch niet zoo mal. Je vertrouwt op jezelf, maar dat behoef je niet zoo te symboliseeren.’

Och, al had ik toen een paar goede vriendjes, even oud als ik, met wie ik het altijd best kon vinden, ik voelde mij toch vrijwel eenzaam in het leven staan, want als ik met hen ging praten over de bevindingen, die in mij opkwamen, merkte ik dat zij eigenlijk heel weinig of geen belangstelling voelden voor wat ik tot hen zei, vermoedelijk omdat ze er geen sikkepit van begrepen. Ik zelf immers was toen reeds tot het besef gekomen, dat wat men het

materieele noemt, diep-in bekeken, heel iets anders moest zijn als waar men het voor hield. Immers 'atomen', zoo leerde ik op school, waren volkomen afmetingslooze deeltjes, omdat ze niet langer onderverdeeld konden worden gedacht. En dat zou men natuurlijk wèl kunnen denken als ze lengte, breedte en hoogte hadden gehad, hoe allerminiemst nietig deze drie dimensies bij hen dan ook mochten zijn.

'Maar als de kleinste deeltjes der stof', vroegen mijn jonge hersens zich verder, 'wezenlijk geen eigenlijk gezegde "stof" meer kunnen heeten, hoe zitten de dingen dan in elkaar, d.w.z. wat is hun eigenlijkste, hun diepste Essentie? Er moet dan toch iets anders, iets niet door ons bevroedbaars in of achter schuilen, want het kan moeilijk, dat alles om ons heen, en ook mijn eigen lichaam, dat ik van top tot teen gewaarword, niets anders zou wezen als een illusie, een substantielooze schijn. Dit laatste lijkt mij te zot.'

Ik redeneerde hier exakt zooals men ziet, maar wist als jonge jongen toen niet verder te komen: mijn klare hersens zagen niets meer; ik voelde mij in het stik-duistere beland. En een beetje verbaasd, dus eenigszins onrustig van binnen worden gaande, haalde ik dus plotseling mijn schouders op over dat probleempje, en wendde ik mij tot mijn allerinwendigst Wezen, mijn diepst-innerlijk Zelfje om te zoeken, of ik dààr soms wat meer vastheid, iets diep-in reëel-bestaands vinden zou. En dat vond ik ook inderdaad, schoon niettemin alles even mysterieus voor mij bleef.

Mijn Eigenheid, of juister de Achtergrond van deze, moest iets echt-bestaands zijn, zoo dacht ik bij mijzelf, want in mijn hersens komen gedachten op, die andere jongens niet blijken te krijgen, daar zij er geen sikkepit van snappen, wanneer ik er over te praten begin tegen hen. En mijn kortstondige Binnen-angst, dat eigenlijk alles en ik zelf óók een schijn zou moeten heeten, een gedachte die mij deed griezelen, verliet mij dan gelukkig weer. Want nu had ik één vast en zeker Iets gevonden, het verste en diepste Punt in mijzelf, waaruit mijn stellige en logische gedachten rezen, die in enkele opzichten heel anders als die van mijn tijdgenooten bleken te zijn, ja, als alles waar ik tot dusver kennis mee had gemaakt.

* * *

Strak-streng en strikt, als een diep-in volkomen eenzaam wezentje, binnen de enge grenzen der daagsche gewoonten levend, was ik destijds een geregeld door van klas op klas overgaand, ofschoon nooit met al mijn kracht daarvoor werkend leerling der 5-jarige Hoogere Burgerschool en in huis was ik voortdurend gedwongen om geen woord te spreken en altijd stil te blijven zitten op mijn stoel in de huiskamer met mijn schoolthuiswerk of gehuurde lektuur. En dat was misschien niet kwaad voor mijn verdere ontwikkeling, want psychisch-hartstochtlijk geboren, zooals ook, gelijk ik later vernam, mijn nooit door mij bewust aanschouwde want reeds in 1860 klagend-gestorvene moeder geweest was, leerde ik door dat harde régime waaronder ik van mijn 2e tot mijn 20e jaar, toen ik apart mocht gaan wonen, zwijgend geleefd heb, mijn eveneens aangeborene intelligente zelfbeheersching versterken, die mij in mijn verdere leven onder moeilijke omstandigheden altijd te pas is blijven komen. Ik protesteerde als jongen tegen niets wat mij bevolen werd, al verzette zich op dat oogenblik ook mijn indiepst wenschen tegen datgene wat een mij halfbewust kalm-treiteren willende stiefmoeder mij beval, of tegen een der een enklen keer op bezoek komende familieleden half zijdelings over mij sprak. Doch ik verwijt, op mijn tegenwoordige gelukkig nog altijd geestlijk zoowel als lijflijk frisch en sterk blijvenden leeftijd gekomen, haar natuurlijk niets meer, omdat zij in achtenzeventig-jarigen ouderdom als onnoozele, ja half-waanzinnige gestorven is, en zich dus begrijpen laat wat de reden er van is, dat ik als nooit sentimenteel, maar altijd diepteeder voelend jongetje zoo'n ongelukkigen kindertijd doormaken moest.

Want ik ben altijd een diepst-in goedige en ook gulle en dus, schoon streng-rechtvaardige, gemoedelijke natuur geweest en blijf dit ook heden, die steeds met de hem geschonkene geestlijke gaven gewerkt heeft, zoo ijverig als zijn moeilijke uiterlijke omstandigheden hem dat veroorloofden, maar ik heb tevens over de resultaten, die ik, voor mijn deel, daarmee bereiken mocht, nooit ook maar een greintje verwaandheid gevoeld, al merkte ik destijds, wen ik als reflektieve knaap, soms ook over mijzelf na ging denken, dat ik volstrekt niet behoorde tot wat men de ‘domme’ of luie of ‘valsche’ jongens noemt. Ik zat als kind reeds altijd te werken

en te lezen en ging er over nadenken als ik iets niet dadelijk begreep. En tegen geen enkel mensch heb ik, tot heden, een onwaarheid gezegd. En omdat ik zelfs als volwassene jongen uit mijzelf geen woord mocht zeggen, en ik altijd diep-in bang was, om woorden te gaan gebruiken, die niet precies juist waren, heb ik van knaap mij reeds aangewend, om zoo weinig mogelijk geluid uit mijn mond te laten komen, en dus altijd een sekonde te voren na te gaan met mijn geest, of het echtgemeend was wat ik zeggen wou. Doch ik verhef mij daar volstrekt niet op; ik vind dat alles wat ik hier vertel heel gewoon. Ja, evenmin als ik ooit lieg of gelogen heb, heb ik op eenig oogenblik van mijn lang Aanzijn mij gedragen als een pedante kwast, daar dit niet in mij zat of zit. Ik ging er als kind wel eens even vluchtig over nadenken, of ik niet wat scherper van begrip dan het meerendeel mijner klasgenooten was, - och, zoo kon een onvolwassen jongen, die altijd in zichzelf alleen moest blijven zitten, wel eens vluchtig gaan meenen, maar ik kan mij nog herinneren, dat ik dan onmiddellijk mijzelf berispte met de onuitgesproken woorden: ‘Willem, wat komt dàt er nou op aan? Werk jij maar stil voort; de rest zal zich wel vinden. Ik ben nooit dom of lui of valsch en zonder mij te sterk in te spannen, kom ik langzaam vooruit, zonder veel moeite ga ik van klas op klas over!’

En verder dacht ik: ‘Het eindexamen, dat ik nog voor de boeg heb, daar zal ik ook wel doorheenkomen ondanks dat ik van een paar vakken, de mechanica en de warenkennis’ (zoo tenminste heette het, geloof ik) ‘geen sikkepit weet, want deze interesseeren mij geen snars. Maar daar zal ik ten slotte door een uit het hoofd leeren van mijn boekjes, ook voor klaar komen.’ En ik ben dan ook, toen in 1877 de tijd ervoor was genaakt en ik eerst de mij ontbrekende kennis een beetje had aangevuld, voor dat laatste H.B.S.-examen behoorlijk geslaagd, door de mij van diep-uit geheimzinnig altijd stuwen blijvende kracht, die ik mijn innerlijksten Wil of soms ook mijn Ikheid noem, want die ik in het Achterafste Deel mijner Wezendheid altijd gewaar ben geworden en mijn Psyche weet te zijn. Deze laatstgenoemde, die ik óók soms met het woord ‘Wil’ heb betiteld, heeft mij van klein kind reeds onbewust bestuurd, maar zonder dat ik dat toen wist, en mij nu eens sneller en dan weer

langzamer stuwend, al naar mijn uiterlijke omstandigheden en in verband daarmede mijn lichamelijke gezondheid waren, mij tot mijn tegenwoordigen leeftijd gebracht, waarop ik nog flink vermag te arbeiden den heelen dag door, kan ik zeggen, voor de Nederlandsche literatuur.

Ja, die mysterievolle inwendige Energie, die ik heel in het verborgene in mij of achter mij ben blijven merken en die mij dus vroeger wel eens voorkwam, niet geheel en al van aardschen oorsprong te zijn[1)], is mij getrouwelijk altijd bijgebleven, ofschoon ik door levenslang overwegen eindelijk dus thans heb leeren inzien, dat zij vermoedelijk niets méér is dan een gelukkige vereeniging der geestlijke hoedanigheden mijner beide onderling tamelijk tegenstrijdige Ouders, dus van mijn goedig-harden braven vader en van mijn stemmingsvolle, overgevoelige, beurtlings lachende en schreiende moeder. Ja, dat indiepst Wezen mijner Eigenheid, zeg ik, heeft mij als achttienjarigen weinig gespierden jongen van zelf gedreven tot de keuze van de beoefening der Dichtkunst en van de overige letteren en ook van nog vele andere dingen als mijn toekomstig levensvak. Waartoe, van mijner moeder kant, reeds eenige aanleg in mij bestond, daar, gelijk ik reeds meer vertelde, haar vader, de schoolhouder C. Amelse († 1845) blijkens zijn verzen en zijn eveneens in druk verschenen Algemeene Literatuur- en Beschavingsgeschiedenis zich tot dezelfde onderwerpen aangetrokken had gevoeld.

Ja, die reflektief-intellektueele en anderzijds die subtiel-gevoelige helft van mijn verste Binnenstheid in hun zich in evenwicht houdende onderlinge harmonie hebben mij steeds ferm recht doen blijven in mijn menigmaal allermoeilijkst geworden menschelijk leven, zoodat ik een heel enkele maal wel eens driftig-woest kon worden, wen wat andren mij aandeden plotsling de spuigaten uitliep, maar nooit iets redeloos-geweldigs of iets zelfzuchtigs dus laags heb gedaan of gezegd. En daardoor heb ik altijd een zeer bijzondere want geheimzinnig met mij meegeborene sympathie gevoeld voor alle groote literatoren, over welke ik dan ook, al was ik het in geestlijk of aesthetisch opzicht niet overal met hen eens, nooit met klein-geestige vitzucht of malle pedanterie en,

1) ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.’

zoo mogelijk, nog minder met schijnbare psychische minderachting geschreven heb, zooals dat een enkelen keer door den een of ander in deze rumoedige tijden is gebeurd. Want ik heb altijd gevoeld dus geweten, dat wij allen vergankelijke verschijnselen zijn en dus als betrekkelijke aardbewoners heel weinig beteekenen. maar dat er in de besten van ons geslacht, dus ook in de groote Dichters, iets Dieper's schuilt dat hen krachtig deed voortgaan en mij voortgaan doet, en dat dus elk redelijk mensch, die 't een of andre weet of meent te weten te zijn gekomen, een goedwillend humaan respekt voor hen hebben moet.

Diepst-in van binnen, dus buiten al Bewustzijn om, en vrij van elken persoonlijken wil is al het levende één. Dit is een der grondbeginselen van mijn menschzijn, dat ik mij, als kind, natuurlijk nog niet bewust wist te maken, maar waarnaar ik toen ter tijd spontaan reeds soms handelde of tenminste neiging voelde om zoo te doen. Als ik bv. zelf een kleinigheid had, die ik aardig vond en een tijdgenootje vroeg me er om op de juiste wijze, d.i. op een redelijk-vriendelijken toon, gaf ik het wel eens weg, al hield ik overigens mijn eigen dingetjes goed bij elkander en paste ik er zorgvuldig op, dat niets verloren ging. Dit iets van zijn eigendom of zelfs van eigene veelvoudige persoonlijkheid te kunnen missen, maar tevens het eigenst-eigne want het geestelijk karakter van die menschlijkheid goed te bewaren, dat heb ik van kind reeds gevoeld te moeten doen met mijzelf en daardoor is mijn leven, zeg ik bescheiden, een gelukkig kunnen worden, voorzoover tenminste als het leven van een mensch ooit gelukt heeten kan.

Ik heb zelf altijd en vóór alles mijn innerlijkste Geest en zijn onzichtbare oogen naar het verre, wijde en Aleeuwige gericht gehouden, niet omdat ik mij dit vóor zou genomen hebben, maar omdat het van zelf zoo gebeurde, en daarom weet ik wijsgeerig te wezen, in de Kern van mijn Zijn. Maar daar ik van nature meer Dichter dan wijsgeer ben, vormde ik mij zelf wel eenige algemeene begrippen over de geaardheid van alle dingen, die mij bij mijn letterkundig streven en werken gestadig te pas zijn gekomen, en heb ik door mijn aanhoudende lektuur mij wel eenige kennis verworven omtrent wat andere wijsgeerige geesten zelve hebben gevonden en uitgedrukt, en vond ik daar dan somtijds overeenkomst in met mijn eigene denkbeelden, ben ik niet van

beroep een wijsgeer geweest, want in geen philosophie diep genoeg ingedrongen om alles van haar te kunnen weten. Doch wel ga ik onmiddellijk belangstellen in iedren wijsgeer, die mij in handen komt, en van wien ik tot dusver weinig wist. En zoo thans ook in Lao-Tse. Het kan sommigen, die mij minder goed dulden kunnen, omdat zij door de geschriften mijner wereldsch-gladdere tegenstanders werden geprejudicieerd - deze stelden mij heel verkeerd voor - allicht vreemd lijken, dat ik over mijzelf spreek, maar och, karakteriseerende herinneringen van zichzelf mag iedereen te boek stellen voor latere tijden, die werkend wil blijven zoolang het daglicht voor hem schijnt. Maar laat ik nu het een en ander aanhalen uit den fijnen en diepen Chineeschen denker.

Hij is, zoomin als eenig ander wijsgeer, niet overal onmiddellijk te begrijpen voor den eersten den besten zich 'ontwikkeld' vindenden mensch, die zich tevreden stelt met de vele juiste, maar ook haast even zoo vaak minder hout-snijdende uitspraken die hij vindt in zijn iederen dag haastig geschreven worden moetende courant en die daardoor wel vele dingen te weten komt, maar ook menigmaal niet het eenig-juiste.

Neen, dit boek - het telt slechts 87 bladzijden - moet woord voor woord worden gelezen en over iedere zinspreuk, die men er aantreft, moet dan dikwijls lang en bedaard worden nagedacht, met van alle tijdelijke moderne vooropstellingen volkomen vrijen geest. Doch doet men dit, is men nog in staat dit te doen, geheel en al onbevangen, dus zich volkomen losgemaakt hebbend van alles wat men aangeleerd of zich gewend heeft om te meenen, dàn kan deze lektuur zeer vruchtbaarmakend heeten voor onze eigene vrije Ziel, omdat men er telkens dingen, want gedachten in zal vinden, die misschien wel eens halfbewust ook uit ons eigen bovenbewust te noemene Diepte zijn opgedoken naar onze hersenen, maar dan onmiddellijk weer door ons werden weggezet omdat men ze vond te 'vreemd'.

Ik zal deze studie besluiten, door eenige uitspraken van Lao-Tse aan te halen, die mij bijzonder troffen, omdat ik onder de lezing gewaarwerd: 'Ja, zóó heb ik ook altijd diepst-inwendig gevoeld, maar het nooit in abstrakte woorden uitgedrukt, omdat mijn innerlijkste natuur mij van kind reeds er toe gedreven heeft, om alleen datgene te zeggen wat haar, dus mijner Ziel volkomen klaar geworden is.

‘De uit de duistere Wilssfeer ontwaakte gaat niet in marschtred, doch houdt zich in gang.’

Toen ik dit las, dacht ik onmiddellijk: de groote oude Chineesche wijsgeer heeft hier, zonder het te willen of te weten, mij zelf geschetst zooals ik altijd ben geweest en blijf. Ook ik immers heb mij van kindertijd reeds nooit in mijn werken overhaast en dus nimmer wildweg voortgeschreven: ieder van mijn prozastukken werk ik twee- of soms driemaal over, en geef nimmer een bladzijde uit, ook niet in vers, voordat ik van binnen stellig voel: nu pas is het heelemaal juist, en zoo goed mogelijk door mij uitgedrukt.

En het volgende kan óók op mij toepasselijk heeten.

‘De Volmaakte bestuurt zonder woord: woorden zijn spiegelbeeld van het begrip. Rondom haast de gemeenschap zich voort. Staand in de branding is hij slechts een klip.’

Nu vind ik mijzelf natuurlijk wel volstrekt geen volmaakte: ik heb, zoo goed als dit zonder uitzondering met ieder ander mensch het geval is, mijn persoonlijke eigenaardigheden gehad, al heb ik, zooals dat in deze gereglementeerde wereld ‘wijs’ moet heeten, hen altijd, van kind reeds, zoo stevig mogelijk onder den duim weten te houden, en ben ik daar dan ook hoe langer hoe beter in geslaagd. Maar niettemin ben ik toch altijd als een soort klip blijven staan in het mij omgolvende rumoer der menigte, waartegen iedere golf is gestrand die te hard ‘van stapel loopen wou.’

En ook dit volgende klonk mij niet tegenstrijdig met mijn eigene geaardheid:

‘De Volmaakte besturend van voorliefde vrij, richt zijn Wezen volkomen naar het innerlijke stroomen. Onaantastbaar zijnd, raast hem het leven voorbij, en weerhoudt hij het niet in zijn waken en droomen.’

Hierin vind ik precies hetzelfde weergegeven, als wat ik altijd onder individualisme heb verstaan, waar weinig begrijpende recensenten vroeger zoo vaak tegen te keer zijn gegaan, alsof ik zooals zij het opvatten, daar onder verstaan zou hebben het absolute egotisme, dus het volgen van mijn kleine Ik, mijn alledaagsch menschzijn. Dit laatste echter van mij, al waardeer ik het, omdat het flink-gezond en zakelijk nuchter te zijn weet, en

vroeger ook altijd, waar dat plotseling noodig bleek, voor een poosje de overhand in mij kreeg, heeft nooit mijn bijzondere belangstelling genoten. Het staat stevig op zijn pootjes en wijst mij, waar dit noodig werd, altijd den juisten rechten weg. Neen, het individualisme, waarover ik wel eens sprak, is datgene wat in de Diepte schuilt en van daaruit het oog op alles houdt en over alles oordeelt en plots ook soms naar buiten treedt als het ware, en dan handelt, zooals het moet en behoort.

Ja, de Volmaakte - let wel op: ik vind mijzelf volstrekt niet den Volmaakte, noch stelde mij ooit met hem gelijk: ik voel mij evenzeer, als ieder ander, niets meer dan een vergankelijk mensch - maar het overige van de hier nu volgende zinspreuk kan toch ook op mij van toepassing heeten:

> 'Sterk van aard is de Volmaakte,
> In zichzelf bewuste Kracht,
> Niet dus schijn van 't "welbespraakte",
> Maar in 't Wezenlijke Macht.'

Want ik ben in mijn tenminste vroeger, altijd worstlen moetend leven, nooit heel vlug ter tong geweest, waarom ik door mijn toenmalige vrienden wel eens schertsend: 'Willem de Zwijger' werd genoemd. Maar ik *wilde* diep-inwendig, en deed dus altijd logisch-sterk en mocht mij ten slotte daardoor, geholpen door mijn langzamerhand wat gunstiger geworden omstandigheden het letterkundige plaatsje verwerven, waarop ik thans, gelukkig niet meer zoo van haast alle kanten uitgescholden en gehoond, als dat vroeger buiten mijn wezenlijk-eigene schuld vaak het geval was, vredig vermag te blijven staan, den heelen dag bezig met de dingen te doen, hetzij naar buiten, hetzij van binnen, en zooals ik hoop, dat ik, indien de innerlijke en de uiterlijke teekenen mij niet bedriegen, nog zeer vele jaren in staat zal blijven om te verrichten datgene waar mijn innerlijkste Eigenheid mij toe aanzette, om mij te toonen als altijd krachtig werkend mensch.

Er bestaat wezenlijk niets dan het Eeuwige, het volslagen Ongewetene, dat altijd werkende doet, en wij, menschen - och, wij enkelingen, zijn daar de uitloopers van en doen ons best, voorzoover wij deze neiging in ons voelen, om datgene te verrich-

ten, waar de ingeborene geest ons toe aandrijft want waar wij innerlijk of uiterlijk geschikt voor zijn.

Zoo heb ik heelemaal uit mijzelf, dus als onbewust kind reeds het leven opgevat te zijn, en ik spreek daarvan hier, omdat de Chineesche wijsgeer Lao-Tse ook ongeveer zoo denkt. Al zegt hij ditzelfde anders: de geest zijner wijsbegeerte blijkt er toch niet mee in tegenspraak te zijn. En daarom heb ik deze verzameling uittreksels zijner werken, die de heer C. van Dijk hier heeft bijeengebracht, met genoegen gelezen en raad ik iedereen aan er kennis mee te maken, omdat de innerlijkste geest ervan mij volstrekt niet vierkant anti-hollandsch schijnt, zoodat het groote publiek er niets aan hebben kunnen zou.

Wij Hollanders, zeg ik schertsend, zijn vroeger wel eens de Chineezen van Europa genoemd, vermoedelijk omdat wij ons te veel naar de traditie richtten, en dus in geestlijk opzicht soms al te langzaam vooruit schenen te komen, maar voor die betiteling behoeven we ons volstrekt niet te geneeren. Want het Chineesche Rijk is steeds groot en, in vroegere eeuwen, machtig geweest, voordat de algemeene menschheid met revolutietjes spelen ging, alleen om daardoor weer langzaam-aan den nek te leeren buigen onder een ander soort van juk - de groote massa zelve heeft zich natuurlijkerwijs nog nooit kunnen regeeren - het Chineesche rijk, herhaal ik, is een machtige en kunstlievende mogendheid geweest en de weinige Chineezen, met wie ik persoonlijk kennis mocht maken, leken mij niet alleen geestlijk-beschaafder, maar ook dieper toe, dan vele Westerlingen, die thans in commissie een hoog woord voeren, blijken te zijn.

Wat zal de toekomst voor hèn en voor ons. Westerlingen, brengen? Enfin, Lao-Tse schreef en deze kan òns zoowel als hùn op vele punten blijven wijzen den rechten weg.

Maandelijksch overzicht

Graphologie.

Niemand behoeft er zich over te verwonderen, en het ligt ook absoluut voor de hand, dat uit het schrift van den mensch zijn karakter en zijn zielstoestand zich verklaren laat.

Het handschrift is de meest directe uiting na de spraak, en zelfs de meest onervaren leek kan nog uit de wijze, waarop de woorden op het papier zijn geworpen, opmaken, of de schrijver bedaard was dan wel gejaagd, driftig of opgeruimd, melancholisch of goed in zijn humeur. Zóózeer is het waar, dat schrift en karakter één zijn, dat de schriftkundigen hebben uitgemaakt, dat het keurigste, regelmatigste handschrift meestal afkomstig is van..... imbecillen!

Eigenaardig is het, dat er vele menschelijke groepen bestaan, die een afzonderlijk handschrift er op na houden. Hoe dikwijls hoort men niet: 'Wat een echte dameshand!' 'Dit is net een keukenmeidenschrift.' 'Hij schrijft een kantoorhand.' Meisjes van eenzelfde kostschool krijgen vaak overeenkomst in handschrift, en zoo ook de leerlingen van dezelfde handelscursus. Kinderen, die pas schrijven leeren, maken allen ongeveer dezelfde soort letters, en ongeoefenden behouden zelfs op lateren leeftijd een onfraai, moeilijk, onhandig, maar meestal toch wel duidelijk schrift.

Wanneer een leerling zich onbewust zelfstandiger gaat gevoelen, begint zijn schrift zich individueel óm te vormen. En zoodra dit het geval is, kan de grapholoog er allerlei karaktereigenschappen en gemoedskenmerken in ontdekken. Regels die dalen, regels die rijzen wijzen op een pessimistischen of optimistischen geestestoestand; letters, die niet zijn afgemaakt (dichte e's, enz.), punten op de i's, die zijn vergeten, letters, die niet in één pennestreek een woord vormen, maar allen los en afzonder-

lijk staan..... al deze dingen zijn voor den onderzoekenden expert even zoovele aanwijzingen ter aanduiding van een karakter. Leeken kunnen gemakkelijk zelf eenige kenmerken ontdekken; exactheid, slordigheid, vertrouwbaarheid, grilligheid, hartstocht, haastigheid, vriendelijke gezindheid, maar de geschoolde grapholoog haalt nog veel meer uit iemands handschrift: artisticiteit, kommernis, bedriegelijkheid, valschheid, eerlijkheid en loyaliteit, egoïsme..... en wie zich de moeite geeft, er zich een weinig in te oefenen, ziet al gauw bij den eersten inkijk van een epistel, of hij te maken heeft met een oprecht, kunstzinnig, het wèl meenend persoon, of dat hij zich voor den schrijver in acht heeft te nemen.

Sommige handschriften doen vanzelf aangenaam aan. Ze hebben iets franks, iets rondborstigs, iets innemends; anderen zien er louche uit, vreemd, en maken een onheimelijken indruk. Auteurs van naam hebben dikwijls de reputatie onleesbaar te schrijven; Potgieter was een dezer, en zelfs bij gewone brieven had de ontvanger de grootste moeite ‘er uit wijs te worden’. Men zegt dan ook, dat zijn werk altijd door een afzonderlijken zetter moest worden gezet. In dien ‘goeden ouden tijd’ echter, den tijd van het handzetwerk, had men op de zetterij nog gelegenheid een moeilijk handschrift geduldig te ontcijferen; tegenwoordig echter, nu de letters worden getikt met de snelheid van iemand die op een schrijfmachine typt, eischt de ‘zetter’ een zoo duidelijk mogelijk handschrift. Toen dan ook de correspondentie van Potgieter met Kneppelhout in De Nieuwe Gids zou verschijnen, kreeg ik vanwege onze drukkerij het verzoek, ‘dezen bundel te willen overschrijven, daar de zetter er met geen mogelijkheid achter komen kon wat er stond.....’

Ja, wat moest ik doen? Ik h e b den ‘bundel’ overgeschreven, ‘aber fragt mir nur nicht wie!’ Het handschrift van Potgieter zag er oogenschijnlijk keurig uit, zeer regelmatig en rustig. Maar!..... de goede, onnavolgbaar-knappe Potgieter had de gewoonte, verschillende woorden aan elkander te schrijven; nu eens gebruikte hij de lange, dan weer de korte s, en dikwijls verviel hij onverwacht in een gezegde of citaat in een andere taal. Wanneer hij sprak over een vers of artikel was ik verplicht

in zijn verzamelde werken na te slaan, hoe de preciese titel was, en eens, toen hij de inhoudsopgave van een bepaald Gidsnummer meldde, las ik bij één bijdrage hardnekkig: De Schuiten (met een lange s). Begrijpende, dat De Schuiten waarschijnlijk wel niet de naam van het artikel zou zijn, verzocht ik den uitgever van Kampen mij den juisten titel te willen opgeven, welke luidde..... De Jesuiten!.....

Eenmaal, zonder dat ik het wist, is mijn handschrift beoordeeld, terwijl mijn brief geenszins de bedoeling had, aldus te worden geëxperimenteerd; (met andere woorden, ik had geheel argeloos geschreven, met doorhalingen, enz., terwijl ik inlichtingen vroeg over een heel andere zaak aan het Private Office van E.E. Knowles, Westminster Bridge Road te Londen). Behalve een antwoord op mijn vragen kreeg ik nog een aparte Graphological Delineation for Mrs. Kloos:

> A consideration of the handwriting submitted would indicate some pronounced characteristics. Here is a nature capable of loving ardently or hating bitterly. You would not be easy to offend, but once your feelings were injured you would not quickly forgive. There is shown a sence of justice which under reasonable circumstances insures those who come in contact with you ‘a square deal’.
> As it is my custom to treat openly upon both sides of the natures for those who apply for delineations, I am mentioning faults as well as virtues, not with a desire to criticise, but solely with the hope that, by calling attention to defects, renewed efforts will be made to mend.
> The peculiar slant and the formation of certain letters in your writing show signs of long existing grievance between yourself and an acquamtance or a former friend. The effect of this upon your nervous system in anything but beneficial and an adjustment of differences is always advisable with one of your temperament. (Merkwaardig!..... het feit hier genoemd, dateert van 1929, en is voor eventueele belangstellenden na te slaan in De Nieuwe Gids-aflevering van October 1929, waar George 't Hart een ridderlijke verdediging van mij plaatste.)

You seem to have a difficulty in changing your views; there is also shown a tendency towards impulsiveness and you would do well to gain full control of your will.
You could rapidly develop psychic powers, there being a side to your nature, peculiarly adapted to the mysterious, and you possess healing powers in your hands.
Generosity for loved ones is prominently shown throughout your nature, but perhaps your most admirable trait is loyalty.
Good reasoning powers are yours by birthright, and I should judge, that you would excel in a business or profession, requiring attention to detail and careful planning.
Special attention should be given to diet and rather more than the usual amount of sleep is essential in your case.
Change and variety you must have or life would become monotonous and uninteresting. There seems to be a side to your nature, which even your most intimate friends cannot understand, but this can no doubt be referred to your natural psychical powers above mentioned.
Regularity in all matters is recommended, and plenty of fresh air is imperative.
With proper effort and training in the right direction great possibilities are yours.

Ziehier een interessant getuigenis, zeer weinig banaal, en dat in vele opzichten verrassend juist moet worden genoemd. Is het niet merkwaardig, dat het uit iemands handschrift kan worden afgeleid, dat hij veel slaap en frissche lucht noodig heeft, en acht moet slaan op zijn voeding?..... De graphologie kan dus ook vele practische goede diensten bewijzen, naast de nuttige onthullingen, die zij tevens weet te doen.

* * *

Zooeven verscheen het eerste Nederlandsche Leerboek der Graphologie bij de N.V. Uitgeversmaatschappij ‘Kosmos’, Keizersgracht 133 te Amsterdam, samengesteld door Dr. J. Schrijver, met reproducties der besproken handschriften en een Bijlage.

Dit keurig, stevig, kloek en handig uitgegeven boek zal menigeen in eigendom willen bezitten, want er zullen weinig beschaafden zijn, die zich voor dit onderwerpt niet buitengewoon interesseeren. De revelaties, die men door de bestudeering van het handschrift krijgt, zijn dikwijls wonderbaar, - en is het denkbeeld zoo vreemd, als ik opper, dat mettertijd misschien aan elke belangrijke zaak, waar honderden employés verbonden zijn, een grapholoog in dienst zal worden genomen, die de handschriften der verschillende beambten en ambtenaren zal hebben te bestudeeren?..... -

Wat is het wezen en het doel der graphologie?

De graphologie, zegt Dr. Schrijver, doet ons de middelen aan de hand, het zieleleven van den mensch te leeren kennen, zooals dat merkwaardigerwijze in het handschrift verborgen ligt.

Degene, die zich voor het eerst met de studie der graphologie bezig houdt, ziet een geheel nieuwe wereld voor zich open gaan. Er zijn menschen, die zich hun heele leven aan dit onderzoek wijdden, en die tot wetenschap wisten te maken, wat een ‘gewoon mensch’ een bovennatuurlijke gave schijnt, evenals het ‘lezen’ in de lijnen der hand, de astrologie, en het ontdekken van water, door middel van den hazelaarstwijg.

Thans zijn de grondslagen dezer nieuwe wetenschap voldoende stevig en soliede gelegd, zoodat de analyse van het handschrift niet meer beperkt behoeft te blijven tot enkele ‘weters’ en ‘kenners’. Dank zij den steun van dit leerboek kan elke belangstellende studie maken van dit onderwerp, en niet alleen zal een romantische zucht, of een (alleszins begrijpelijke) nieuwsgierigheid erdoor worden bevredigd, maar, zegt Dr. Schrijver, in de toekomst zal de graphologie stellig op tal van vragen van wetenschappelijken aard antwoord kunnen geven, terwijl zij zich thans reeds in velerlei richting in dienst stelt van de practijk.

De graphologie verraadt in vele opzichten, wat een mensch, onwillekeurig of expres verborgen houdt. Het behoeft geen betoog, van hoeveel ontzaglijk nut zij hierin kan zijn, - ook en vooral in de opvoeding! Dr. Schrijver wijst er op, hoe door ontdekkingen in het handschrift gedaan, in aanleg sluimerende kiemen hetzij verstikt of tot volle ontwikkeling kunnen worden gebracht. Men kan gewaarworden, of, op het individu of het

kind werkende, invloeden moeten worden tegengegaan of aangemoedigd..... Ja, de auteur wijst er op, hoe de kennis van het handschrift kan leiden tot de juiste keuze van een levensgezellin of levensgezel, en hoe men de diepere oorzaken van zenuwstoornissen erdoor kan opsporen, en zelfs er door leeren kan, wat de meest passende beroepskeuze is.....

Zoo ziet men, dat de graphologie geenszins maar een 'aardig kunstje' is, maar een zeer ernstigen ondergrond heeft. Voor wie een nader onderzoek wil instellen naar de schriftkunde, is een goede handleiding natuurlijk een eerste vereischte. De bestaande leerboeken in andere talen waren dikwijls te zwaar, te ingewikkeld, te gewichtig, of ook wel te oppervlakkig en te reclameachtig, maar dit Hollandsche leerboek voldoet in alle opzichten; het is uitvoerig en toch diepgaand, het beschouwt het onderwerp van alle kanten, en gaat niet alleen op intuïtie af, maar blijft grondig en wetenschappelijk.

Dit is een boek om steeds bij de hand te hebben, want in vele gevallen zal het hoogst nuttig blijken, om er eens iets in op te zoeken; de vragen, die men stelt, zal het steeds beantwoorden, en menigmaal zal het opheldering geven en zaken duidelijk maken, die anders veel langer in het duister waren gebleven. Een interessant, nuttig en betrouwbaar boek.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Er hebben aan het eind van Juni in het 'Dritte Reich' gebeurtenissen plaats gevonden, welke een schreeuw van ontzetting deden opgaan door heel de beschaafde wereld, terwijl het Duitsche volk-zelf, voor zooveel het mocht vernemen wat er gebeurd was, stil de hoofden bij elkaar stak en huiverend fluisterde over moord en doodslag. Men vernam, dat er plannen hadden bestaan voor een tweede revolutie, meer in den geest van het Russische Bolsjewisme, doch dat die door het manmoedig optreden van 'den Leider'-zelf in de voorbereiding waren verstikt. Misschien was dat heele verhaal overdreven, of zelfs niet waar. Er bleken zelfs drie tegen Hitler's systeem samenzwerende groepen te bestaan, waarvan er twee met elkaar in verband zouden hebben gestaan: de groep Röhm en die van generaal Von Schleicher, en de derde, in contact met Roomsch-katholieke kringen, welke uitging van de omgeving van den vice-kanselier Von Papen, ofschoon die er, heette het, onkundig van was. Toch ging het niet zoozeer tegen 'den Leider'-zelf, noch bij de eene noch bij de andere groep, doch wel tegen den geest waardoor het Duitsche volk wordt geregeerd. Beweerd werd tevens, dat daar een buitenlandsche mogendheid was, welke aan de samenzwering deel nam. Welke? Zij werd niet genoemd. De een verwees naar Moskou, de ander naar Parijs. De bewering is sedert echter niet herhaald, te minder wijl van Fransche zijde werd geëischt om die mogendheid te noemen. Bij de officieele zwijgzaamheid der Duitsche regeeringspersonen van den dag verhieven zich de wildste en schrikwekkendste geruchten, dikwijls van duidelijk fantastischen aard. Eindelijk erkende Hitler-zelf, dat er 77 menschen zonder eenigen vorm van proces waren gedood, waarbij dan ook generaal Von Schleicher en zijn

vrouw: deze neergeschoten door enkele rabauwen, die zelf, heet het, den volgenden dag om het leven werden gebracht. Opdat zij niet zouden vertellen hoe dit echtpaar door hen overvallen was en van wien zij daartoe last hadden ontvangen. Heel deze tragedie werpt op het regeeringssysteem van Duitschlands 'Dritte Reich' een verfoeilijk licht.

Want ten slotte: wat zijn het voor mannen, die op dit oogenblik naast Adolf Hitler het lot van het Duitsche volk besturen? Wat is hun aard, wat hun recht? Zondert men den grijzen staatspresident Von Hindenburg uit, wien niemand den eerbied zal onthouden, welke hem toekomt; stelt men Adolf Hitler-zelf terzijde, ontegenzeggelijk man van beteekenis en van onberispelijk gedrag, zij hij ook de mindere van Mussolini, dan kan men van zijn paladijnen slechts zeggen, dat zij zich hebben doen kennen door een volkomen gebrek aan beschaving, een niets ontziende grofheid van levensopvatting, waarin het leven hunner medemenschen niets meer waard is dan het stof onder de zolen hunner stampende stevels. En nu dan enkelen der voornaamste medewerkers van Adolf Hitler: Röhm, Heines, Ernst zijn afgeslacht op een manier, waarvoor zelfs Papoea's zouden terugschrikken, nu, nadat zij 'den Leider' hebben geholpen bij zijn opkomst en zijn vorming van het Duitsche volk tot een werkelijke eenheid, terwijl zij jarenlang aan zijn zijde hebben gestreden, en 'der Führer' bekend moet zijn geweest met hun karakter en de seksueele afwijkingen daarvan; nu werpt men den eenen kluit modder na den andere op hun bloedige nagedachtenis, en schildert men hen af als onwaardigen, die midden in hun orgiën op last van den wreker zijn gedood.

Nog steeds zijn niet alle namen genoemd van hen, die in deze tragedie om het leven kwamen. Hitler zelf heeft in een toespraak het getal 77 erkend. Doch er zijn personen om het leven gekomen van de zuiverste ongeschondenheid, o.a. dr. Klausener, leider van de 'Katholieke Actie' in Duitschland. Men heeft zijn nabestaanden en aanhangers den smaad aangedaan zijn stoffelijk overschot te doen verbranden, opdat niet zou kunnen blijken hoe hij was gedood. Men vermoedt op de gruwelijkste wijze. En zooals men weet is lijkverbranding het ergste wat men een R.K.

doode kan aandoen. Er waren onder de slachtoffers ook vroegere medestrijders van Adolf Hitler, die van het begin af hem machtig en krachtig ter zijde stonden, doch die zich eindelijk gedwongen zagen zich van hem en zijn niets ontziende omgeving te verwijderen: zijn geestdriftige helper Gregor Strasser bijvoorbeeld, die zich reeds een paar jaar geleden afscheidde en daarom waarschijnlijk werd gedood.

Het is langzamerhand uitgelekt, dat er in het 'Hitlerisme' barsten en scheuren zijn gekomen. Vandaar dat het noodig werd gevonden om het leger der S.A. troepen (Sturm-Abteilung) voor een maand met vacantie te zenden met verbod om gedurende dien tijd zich in hun uniform met het bruine hemd te steken. Hitler en zijn voornaamste helpers hadden hun eigen pretoriaansche lijfwacht, de zoogenaamde 'S.S.' (Schutz-Staffel) die zich kenmerkte door een zwart hemd te dragen. Het schijnt, dat een geheele reorganisatie van de 'S.S.'-troepen noodzakelijk is, welke dan, geminderd in tal, aldus het gerucht, onder leiding van generaal Von Blomberg bij de Rijksweer zal worden ingelijfd, met het gevolg dat er vele honderd-duizenden mannen het leger der werkloozen zullen vergrooten. Het 'Dritte Reich' zal dan wel is waar kunnen beschikken over een staand leger van meer dan 300.000 welgewapende en goed geoefende troepen, welke het noodig heeft, niet zoozeer tegenover een buitenlandschen vijand, maar met het oog op de gebeurlijkheden in het Rijk zelf van de naaste toekomst. Want de financieele en economische toestanden zijn in Duitschland allerjammerlijkst, en als het waar is wat beweerd wordt, dat de dictatuur welke Hitler en zijn luitenants Göring en Göbbels uitoefenen de overwinning van het communisme in het Rijk heeft voorkomen, dan denken velen, dat dit slechts een losse bewering is. Want de nood in het land is zoo hoog gestegen, dat een wanhoopspoging der neergedrukte bevolking allerminst Adolf Hitler en zijn omgeving kan verwonderen.

De vraag, ook in het buitenland gesteld, is: gegeven het feit, dat Von Papen, waarschijnlijk volgens den wensch van president Hindenburg, die zeer op hem gesteld is, nog als vice-kanselier wordt gehandhaafd, blijkt daaruit niet, dat Hitler en zijn systeem zwakker staan dan gereedelijk wordt toegegeven? Er heerscht

een algemeene ontevredenheid in alle lagen, alle groepen van het Duitsche volk: de conservatieven, de liberalen, de Marxistisch-gezinden, de Roomsch-katholieken, en zelfs ook voor een deel onder de Protestantsche kringen, om niet te vergeten ook onder de in den opgeheven 'Stalen Helm-bond' vereenigde millioenen oudstrijders uit den oorlog van 1914-'18. Die algemeen-heerschende ontevredenheid is, ofschoon zij zich nog steeds uit in slechts binnensmonds gemompeld gemor, is verergerd door het bekend worden, dat eenigen van hen, die thans zonder eenigen vorm van proces ter dood zijn gebracht, terwijl het grootste deel der bevolking is prijs gegeven aan een ontbering, welke aan de verschrikkelijkste 'Ersatz'-tijden van den oorlog doet denken, zich niet ontzagen op kosten van hun ambt en machtsuitoefening orgiën te vieren van onbeschaamde geldverspilling. Deze bekendmaking is een van die niets ontziende grofheden geweest, waardoor machthebbers in Duitschland zich steeds hebben gekenmerkt, tactloosheden, waartoe zoo vaak ook Duitsche individuen vervallen. Immers was het noodig, dat dit verkwistende machtsmisbruik van de nu afgeslachte machthebbers van gisteren bekend werd gemaakt? Hun machtsmisbruik en de eigenaardige afwijkingen, welke enkelen hunner kenmerkten, en waarvan Adolf Hitler en zijn naaste omgeving op de hoogte moeten zijn geweest, werden den dooden mannen, toen hun mond voor altijd gesloten was, geheel onnoodig nagegeven. Zoo werd het afkeerwekkende gevoegd bij het afschrikwekkende.

Om nog eens op den vice-kanselier Von Papen terug te komen: het is toch niet waarschijnlijk, dat enkel de gunst en vriendschap, welke hij geniet van den ouden Rijkspresident Von Hindenburg hem in leven en in ambt hebben gelaten. Hij is een zeer invloedrijk man in het 'Dritte Reich'. Katholiek is hij, na den thans op zoo geheimzinnige wijze afgemaakte Klausner, die leider was van de 'Katholieke Actie' in Duitschland, en wiens lijk zijn moordenaars zelfs niet hebben durven toonen en aan de vlammen prijs gaven, nu om zoo te zeggen 'par droit de naissance' het hoofd van zijn geloofsgenooten; rijk en getrouwd met een Française bezit hij verbindingen van groote beteekenis met de groot-industrieelen van het Rijnland, en zelfs met die aan

den anderen kant der grenzen, zoo machtig in het Fransche ‘Comité des Forges’. De Hitler regeering is in openlijken strijd met het Vaticaan, of liever dit met deze, wijl de manier waarop zij het door Von Papen tot stand gekomen Concordaat in de practijk toepast Paus en Curie in de ergste mate prikkelt. Trouwens aan Von Papen heeft Hitler zijn rijkskanselierschap te danken, wijl het deze was, die den Rijkspresident wist te bewegen hem tot dit ambt te benoemen.

Genoeg echter over de ontzettende tragedie, welke zich onder Adolf Hitlers voorgaan in het Duitsche Rijk heeft afgespeeld. Men herinnert zich welk een algemeen opschreeuwend misbaar werd gemaakt, voornamelijk door de toen nog den bloei van hun invloed genietende sociaal-democraten, ook in ons land, toen het bleek, dat een socialistische voorman door Mussolini's aanhangers was ter dood gebracht: feit, waarvan men zich niet ontzag den ‘Duce’ zelf te beschuldigen. Maar het getal der slachtoffers gevallen bij de opkomst van het Italiaansche Fascisme kan in de verte niet halen bij dat, bij de 77 bestrijders van het ‘Hitlerisme’, nu, en de velen, reeds vroeger door de S.S. en de S.A.-mannen afgemaakt. Het is duidelijk, dat in het Duitschland van het ‘Dritte Reich’ geen Gerechtigheid meer bestaat, en dat het ter dood brengen zonder vorm van proces een der methoden is, waardoor de tegenwoordige regeering zich meent te moeten handhaven. Het is de vraag of dit nog lang zal kunnen duren eer het volk als één man zich er tegen verzet?

Er werd hier in het voorbijgaan gewaagd van Mussolini en het ‘Fascisme’ in de opkomst, en dit geeft gelegenheid aan te stippen, dat de vriendschap tusschen den ‘Duce’ en den ‘Führer’, de groot-‘Fascisten’ en de groot-Hitlerianen, toch minder innig is dan Hitler's pas afgelegd hulde-bezoek aan den Man van Italië te Venetië zou doen denken. Oostenrijk kan, zijn strenge nieuwe wetten er tegen ten spijt, niet tot rust komen vanwege de Duitsch-nationale samenzweringen, wier centrum München blijft en wier ontploffingsprojectielen Duitsch maaksel zijn. Tegen deze feiten wordt thans in de dagbladpers van Rome, de onmiddellijke spreektrompet van den ‘Duce’, krachtig geprotesteerd. Die terroristische aanslagen moeten ophouden.

‘Ter wille van vrede en gerechtigheid heeft Italië vroeger

Duitschlands nationale pretenties ondersteund, schrijft een der voornaamste fascistische publicisten, Virgilio Gayda, in het "Giornale d'Italia", doch ook ten aanzien van Oostenrijk neemt Italië een Europeesch standpunt in, dat niet op een zware proef mag worden gesteld. Dat men te officieeler plaatse in Duitschland deze terroristische acties goedkeurt, beduidt voor de Duitsch-Italiaansche relaties een ernstig gevaar. Het verwekt een steeds groeienden geest van wantrouwen en vijandschap tegenover het nieuwe Duitsche rijk.'

'Wat Duitschland thans in Oostenrijk doet, moet overal de diepste verontwaardiging wekken. Het is een aanfluiting van de Europeesche beschaving. Dollfuss heeft niet alleen het recht, maar op hem rust ook de plicht zich ertegen te verdedigen.' Maar hij is er, helaas, het slachtoffer van geworden.

De vroegere Amerikaansche minister van Buitenlandsche Zaken, Kellogg, heeft in den Senaat verklaard, dat hij een nieuwen wereldoorlog niet waarschijnlijk acht. Deze verblijdende uiting is als een lichtstraal, welke door de overal heerschende duisternis doorbreekt. 'De ontwapeningsbesprekingen', zei hij, 'kunnen wel tijdelijk mislukken omdat de staatslieden het over de voorwaarden eener ontwapening niet eens kunnen worden, maar dit beteekent nog geen nederlaag voor den vrede. Het buiten de wet stellen van den oorlog moet langzaam gaan, omdat de oorlog een instelling is van duizenden jaren. Maar elk jaar dat voorbijgaat zonder oorlog brengt de wereld dichter tot den Wereldvrede.'

Deze opbeurende uitspraak van zulk een belangrijk staatsman is een bemoediging voor hen, die een nieuwe oorlogsramp over heel de wereld trachten te voorkomen, want overtuigd, dat zulk een toekomst het eind zou zijn van de bestaande wereldorde, reeds zoo zwanger van nooden. Van anderen kant komt de ontkenning, niet minder verblijdend, dat er geen vrees behoeft te bestaan voor een zoogenaamden 'bacteriën-oorlog': strijdmiddel even gevaarlijk voor de partij, welke er gebruik van zou willen maken als voor haar vijanden. De Fransche staatsman Barthou heeft een rondreis gemaakt door Oost-Europa en daarvan regionale pacten meegebracht, waarvoor hij zoowel de Engelsche als de Italiaansche regeering heeft weten te winnen. Doch beide landen

verlangen er van, dat Hitlers Duitschland er zich bij zal aansluiten. Bovendien wenscht de Engelsche regeering niet, dat deze pacten kunnen worden beschouwd als gericht tegen welke afzonderlijke mogendheid ook, of tegen welke statengroep ook. Duitschlands toestemming hangt natuurlijk af van de Fransche geneigdheid om de regeering van het 'Dritte Reich' te bevredigen ten opzichte van de Duitsche bewapening en de rechtsgeldigheid, door Herriot reeds onder zekere voorwaarden aan de Duitsche leiders beloofd. Ook dit zal dus aanleiding geven tot langdurige onderhandelingen, maar, indien het geoorloofd is zich-zelf te citeeren: 'zoolang de menschen met elkaar praten, vechten zij niet'. Men noemt het resultaat van de reis van den Franschen minister van Buitenlandsche Zaken een 'Oost-Europeesch Locarno'. Men hoopt, dat het Duitschland zal verlokken zich er bij aan te sluiten en, daarmee, terug te keeren in den Volkenbond, zooals eerlang ook Soviet-Rusland zal doen. De Britsche regeering denkt er niet over er zich mee te verbinden, en heeft slechts haar 'moreelen steun' toegezegd. Doch, terwijl Barthou's vredesschip aldus met de Russische Soviët-regeering op sleeptouw, zoo vroolijk gepavoiseerd door de Britsche regeering is verwelkomd, blijkt het tevens, dat men er in Mussolini's omgeving ook voor voelt, afschoon men daar den argonauten-tocht van den Franschen Minister van Buitenlandsche Zaken eerst met wantrouwend oog gade sloeg. Dit sluit zich aan bij Kelloggs vredesverklaring. Een 'Oost-Europeesch Locarno' kan slechts den vredestoestand bevorderen, al wedijveren de regeeringen niettemin om zich steeds maar door sterker te bewapenen. Zooals in 1925 door het tractaat van Locarno Duitschlands Westgrenzen werden beveiligd in een garantiebelofte geteekend door Engeland, Frankrijk, Italië, België en Duitschland, zoo zal dit 'Oost-Europeesch Locarno' het doen aan Duitschlands Oostgrenzen. Ook met betrekking tot den beruchten Poolschen 'corridor' en de Duitsche nationale verlangens ten opzichte van de bevolkingen, welke van het Duitsche Rijk werden losgescheurd? Reeds werd echter door Duitschland en Polen een tienjarig Bestand gesloten: bewijs dat de gespannen verhouding tusschen die twee, den 'Poolschen Corridor' ten spijt, reeds was geluwd. De vraag is nu of Duitschland genegen is op Barthou's lokaas in te gaan.

Men beweert in Londen, dat het 'Dritte Reich' niettemin zeer zwak staat en er kans is, dat het ineenstort. Over deze mogelijkheid kan men in het eilandenrijk aan gene zijde van de Noordzee misschien met academische kalmte spreken, het zou ongetwijfeld een ramp zijn, ook voor de volken, welke het 'Dritte Reich' omringen, het onze niet uitgezonderd. Toch is het duidelijk, dat het er economisch slecht voor staat. In Engeland beschuldigt men Duitschland van 'malversatiën in de boekhouding', beschuldiging, welke allen schijn van waarheid bevat, en waartegen men te Londen er over denkt om de financieele transactiën tusschen Engeland en Duitschland over een 'clearing'-bureau te laten gaan. Deze bedreiging bleef in Duitschland niet zonder wederbedreiging met 'boycot' van Britsche artikelen, doch het 'Dritte Reich' heeft zich gehaast om onderhandelaars te sturen, die moesten trachten de 'clearing'-bedreiging te niet te doen.

Een oogenblik heeft het er naar uitgezien, dat er tusschen ons land en Engeland een handelsoorlog zou uitbreken en dit gevaar is nog niet geheel bezworen, al hebben beide regeeringen besloten tot een wederkeerig bestand voor eenige maanden met de bedoeling om dan de onderhandelingen over een economisch tractaat te hervatten. De Britsche land- en tuinbouwers vreezen niets zoo zeer als de Nederlandsche concurrentie hunner producten. Waarom? Zijn die van gelijke qualiteit doch goedkooper dan de hunne, of van betere qualiteit en van gelijken prijs? In ieder geval is het een erkenning, dat onze land- en tuinbouwers beter hun vak verstaan, zooals ook het geval was met de Javaansche suikerproductie, welke een tijd heeft gekend, dat zij met succes op de Britsch-Indische markten concurreerde. Economisch sluiten alle volken zich voor elkaars mededinging af, en dit is speciaal een ramp voor Nederland, welks volk door vakkennis en ondernemingsgeest zijn producten overal kon heenzenden, tot de nimmer genoeg te vervloeken oorlog een eind maakte aan wat er nog over de wereld aan vrijhandel was over gebleven. Het feit is dat thans de Nederlandsche tuinders snel hun maatschappelijken ondergang zien naderen.

Zullen de jonge menschen van heden ooit kunnen beseffen hoe gelukkig, onbezorgd, blij de menschheid in West-Europa, ook in Amerika, leefde in het eerste tiental jaren dezer eeuw?

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Karoline von Günderode. *(Vervolg en slot van blz. 111.)*

'Ich gehe einen unbekannten Pfad; wohin er sich verlieren wird, weisz ich nicht', schreef Karoline von Günderode in een brief aan F. Creuzer, en met deze woorden heeft zij zichzelve en haar levensomstandigheden uitstekend gekarakteriseerd. De zachte, onzekere, gevoelige Karoline was niet opgewasssen tegen de aan alle kanten op haar aanstormende en haar overweldigende tijdstroomingen, zij ging er in onder, terwijl juist haar romantische, robustere vriendin Bettina er zich als een visch in het water in thuis gevoelde.

De familie v. Günderode, van voorname afkomst, maar in zeer kommervolle omstandigheden levende, had vier dochters, waarvan zij er slechts één tot hun eigen dood mochten behouden. Ofschoon Clemens Brentano van haar zeide: 'es war eine Natur, die immer knien muszte und anbeten', schijnt Karoline zich toch in het evangelische 'Damenstift', waar zij op haar zeventiende jaar in werd geplaatst niet zeer op haar gemak te hebben gevoeld. Want, al was zij van nature tot droomerige overpeinzing en stille mijmerijen geneigd, aan den anderen kant trokken haar toch ook de vreugde en de vroolijkheid des levens en het kloosterlijk eenzame en afgesloten leven drukte haar. Dus was het haar een verlossing, toen zij, na den dood harer grootmoeder, bij haar grootvader haar intrek mocht nemen.

Karoline was zoo fijn en rank gebouwd, dat haar verschijning een aetherischen indruk maakte. Zij was nooit sterk van gestel,

als jong meisje schijnt zij haast altijd het een of ander te hebben gemankeerd. Nu had zij hoofdpijn, dan pijn op de borst, dan hoestte zije en haar vrienden vreesden dat zij tuberculeus was aangelegd. Door haar lichamelijken toestand daartoe gedwongen, bleef zij veel thuis en las en studeerde en schreef. Verrukt was zij van Jean Paul, en ook voor Schiller had zij een groote predilectie. Haar vriend Savigny verklaarde haar liefde voor Schiller uit haar psychischen aanleg:

'Was ist das charakteristische an Schiller als der Effekt durch eine deklamatorische Sprache, welche keine korrespondierende Tiefe der Empfindung zum Grund liegt? und ist nicht jene Manier des Lebens wie diese des Dichtens einem Manne zu vergleichen, der sich und die Seinigen zu Grund richtet, weil er einen Aufwand treibt, den er nach seinem Vermögen nicht bestreiten kann?'

(De romantici hadden niet veel bewondering voor Schiller. Brentano noemde *Die Braut von Messina* 'ein erbärmliches Machwerk, langweilig, bizar, und lächerlich durch und durch', en Achim van Arnim vond *Willem Tell* 'unendlich unwürdig Tells.')

Doch Karoline las niet alleen literatuur, ze studeerde ook ernstig in philosophie en wetenschap. Over Herder's *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* schreef zij:

'Bei allen meinen Schmerzen ist mir das Buch ein wahrer Trost: ich vergesse mich, meine Leiden und Freuden im Wohl und Wehe der kanzen Menschheit, und ich selbst scheine nur in solchen Augenblicken ein so kleiner, unbedeutender Punkt in der Schöpfung, dasz mir meine eigenen Angelegenheiten keiner Thräne, keiner bangen Minute wert schemen.'

Ook Fichte en Schelling bestudeerde zij met aandacht en ijver.

Met studie en lectuur kan echter een zóó vurig en zóó sensibel meisje haar leven niet vullen. Karoline smachtte met heel haar hart en ziel naar vriendschap en liefde. Dat evenwel ook in dit opzicht haar fantasie een groote rol speelde behoeft geen betoog, en een harer oprechtste vriendinnen: Lisette Rees-von Esenbeck, zei tot haar:

'Schönheit und Jugend reizt gewaltsam deinen Sinn oder auch nur deine Phantasie'.

Karoline zelf klaagt over haar snelle verliefdheidsbevliegin-

gen: ‘Kaum glaubte ich mich aus dem Sturme der Leidenschaft gerettet, glaubte mich sicher.... und ich sehe mich wieder verstrickt: ich liebe, wünsche, glaube, hoffe wieder und vielleicht stärker als jemals.’

Zooals ik de vorige maal reeds vertelde, was Karoline hartstochtelijk verliefd op Bettina's zwager Savigny, die met Kunigunde Brentano was getrouwd.

‘Man darf wohl annehmen, zegt Ludwig Geiger, in zijn boek *Karoline von Günderode und ihre Freunde,* ‘dasz Karoline vielleicht sowohl durch äuszere als innere Gaben geeignet gewesen wäre, ihn zu fesseln’, had hij niet reeds een andere keuze gedaan. En toen Karoline zich ‘zur Resignation hindurchgekämpft’ had, ontstond er tusschen Savigny, diens vrouw en haar een zeer vriendschappelijk, op wederzijdsche achting en vertrouwen gevestigd verbond. Savigny ontzag zich nooit zijn vriendin op haar verkeerde opvattingen en zwakheden te wijzen, en vooral trachtte hij haar op te wekken uit haar sterke melancholie, die hij haar ‘Abendstimmung’ noemde:

‘Nicht zu weich sein und zu wehmütig und zu sehnsüchtig’, vermaande hij; ‘klar werden und fest und doch voll Wärme und Freude des Lebens’.

Hij verzorgde haar met zorgvuldig uitgekozen lectuur, en deed alles wat hij kon, om haar het leven vroolijker en rustiger te doen inzien.

Lang heeft het geduurd, eer men iets meer van Karoline wist dan door Bettina's geschriften (zie vorig artikel). Ludwig Geiger heeft een verzameling brieven van haar het licht doen zien, waardoor men allerlei feiten uit haar leven, volkomen historisch, te weten komen kan.

Haar correspondentie met Brentano duidt aan, dat Karoline zich beurtelings tot hem aangetrokken en afgestooten voelde. En eindelijk werd haar virginale natuur door zijn, telkens vulcanisch tevoorschijn dringende zinnelijkheid geheel afgeschrikt, en werd de briefwisseling afgebroken.

Een veiligheidsklep voor Karoline's woelende gevoelens waren haar verzen, waaronder *Wandel und Treue* haar ‘edelste, leichteste, beste Lied’ wordt genoemd.

Ziehier een enkele strofe er uit:

Drum laszt mich, wie mich der Moment geboren,
In engen Kreisen drehen sich die Horen,
Die Sterne wandeln ohne festen Stand;
Der Bach enteilt der Quelle, kehrt nicht wieder,
Der Strom des Lebens woget auf und nieder
Und reiszet mich in seinen Wirbeln fort.
Sieh' alles Leben! es ist kein Bestehen,
Es ist ein ew'ges Wandern, Kommen, Gehen,
Lebend'ger Wandel. Buntes, reges Streben!
O, Strom! in dich ergieszt sich al mein Leben!
Dir stürz' ich zu! vergesse Land und Port!.....

Niets is bestendig, alles ontstaat om weer te vergaan.... en beteekent niets in den algemeenen loop der dingen, - een troostelooze levensopvatting, waarbij Karoline's naar schoonheid en waarheid dorstende ziel schier moest ondergaan, vond zij, zooals ik hierboven al zei, niet een toevlucht in de poezie. Dichten was voor haar de eenige troost. Eens, toen zij bezig was met het schrijven eener tragedie, zeide zij:

'Wenn ich nicht heldenmutig sein kann, und immer krank bin in Zaudern und Zagen, so will ich zum wenigsten meine Seele ganz mit jenem Heroismus erfüllen und meinen Geist mit jener Lebenskraft nähren, die jetzt mir so schmerzhaft mangelt und woher sich alles melancholische doch wohl in mir erzeugt'.

En:

'Dichten in jedem Herzensdrang hat mich immer neu erfrischt. Ich war nicht langer gedrückt, wenn ich mein Verstummen konnt' erklingen lassen.'

In hetzelfde jaar, dat Karoline haar eerste gedichten het licht deed zien, en aldus den eersten tred deed om haar leven 'in einer bleibenden Form auszusprchen', leerde de toen vierentwintig jarige Friedrich Creuzer kennen, die zulk een invloed op haar levenslot uitoefenen zou.

Een kleine, niet onbelangrijke bijdrage ter verklaring van deze liefdesverhouding, vormt het boekje: Friedrich Creuzer und Karoline von Günderode. Mitteilung über deren Verhältnisz, zonder naam verschenen bij de Universitätsbuchhandlung te Heidelberg in 1895.

In den zomer van 1804 logeerde Karoline in Heidelberg bij de met de Creuzer's (zie vorig artikel) bevriende familie Daub, en Brentano vermeldt, dat *hij* het was, die Karoline met Creuzer in kennis bracht. Hij zei daaromtrent:

'Seltsam ist 's, dasz ich ihr den Dolch schenkte, mit dem sie sich tötete, und auch jenen Mann zu ihr führte, der ihr ein so verhängnisvoller Freund ward.'

Creuzer zag het mooie meisje voor de eerste maal op het groote balcon van het Heidelberger slot, 'dem heiligen Altan, diesem Ehrensaal meines inneren Daseins, wo das volle Herz überströmen möchte in die zeitlose Unendlichkeit.'

Daarna ontmoetten zij elkander veel, en ontbrandden in een hartstochtelijke liefde voor elkaar.

Dat een 'so schönheitsdurftige, geistig verfeinerte Natur wie die Günderode, diesem Manne ihre glühende Neigung schenkte, musz schier Verwunderung erregen', zegt Otto Berdrow in zijn boek *Frauenbilder aus der neueren deutschen Litteraturgeschichte.* 'Den meisten Zeitgenossen galt der häszliche, später infolge mancher Aüszerlichkeiten absonderliche, um nicht zu sagen lächerliche Mann als der Typus eines deutschen Professors, dem wohl die wenigsten leidenschaftliche Empfindungen zutrauten und dem gewisz keiner die Erregung heftiger, verzehrender Neigung zuschrieb'.

Desalniettemin schijnt het wel vast te staan, dat Creuzer's, in den aanvang rustige, vriendschappelijke neiging door Karoline's sterke, meeslepende passie vuriger werd ontvlamd; Karoline's vriendin Lisette, die volledig in deze aangelegenheid was ingewijd, schrijft haar tenminste:

'Creuzer liebte dich erst, weil er in deinen Blicken Liebe zu lesen glaubte; seine Liebe war nicht heftig und gewaltsam, denn ohne den Vorschlag seines Freundes hätte er sich mit einem Verhältnisse begnügt, das ihm Dich öfters zu sehen erlaubt hätte.'

Ten laatste kwamen zij overeen, om Creuzer's vrouw een scheiding voor te stellen, teneinde later samen te trouwen. Dat een zoo door en door 'ehrenswertes und aller Frivolität abholdes Mädchen' een dergelijke afspraak maakte, kan alleen door de eigenaardige toestanden uit dien merkwaardigen tijd worden verklaard, toen er een 'Religion der Liebe' bestond, waarvoor alle maatschappelijke overwegingen moesten wijken.

De arme vrouw van Creuzer, die zich in het eerst in alle onschuld had verheugd, dat haar man zoo tevreden en opgewekt was, kreeg door het voorstel een ontzettenden schok. Zij weigerde niet, - maar haar lijden was zoo vreeselijk, dat de geliefden de zaak niet met geweld konden doordrijven. Creuzer wankelde tusschen hoop en vrees, smart en geluk, moed en onzekerheid, en zijn innerlijke strijd, zonder dat hij tot een besluit komen kon, duurde den geheelen winter van 1804-1805. Ook Karoline werd door allerlei tegenstrijdige gevoelens gekweld, en liefdevol schreef zij aan Creuzer's vrouw, dat deze gerust kon zijn, want dat er nog volstrekt geen vast plan bestond. Creuzer vroeg zijn vriend Savigny, zijn vrouw te overreden, afstand van hem te doen, maar, zeer begrijpelijk werd dit door dezen geweigerd. En Karoline maakte Creuzer niet rustiger, door hem bijvoorbeeld een gedicht als het volgende, toe te zenden:

Mein Auge hab' ich abgewendet
Von allem, was die Erde giebt,
Und über alles, was sie bietet,
Hab, ich dich, Trost und Heil, geliebt....
Mein Herz ist still, die Stürme schweigen,
Mir gnügt es, dich im Geist zu schaun,
Dich ewig liebend zu betrachten,
Auf deine Liebe still zu baun.
Dir leb' ich und dir will ich sterben,
Drum lasse meine Seele nicht,
Und sende in der Erde Dunkel
Mir deiner Liebe tröstlich Licht.
O, wandle über meinem Leben,
Ein Morgenstern der Heimat mir,
Und führe mich den Weg zum Frieden,
Denn Gottes Friede ist in dir....

‘Ohne Masz lieben, hoffen ohne Masz, verzagen ohne Masz’, was de grondtoon van Karoline's leven geworden. En haar ‘pad werd al donkerder en donkerder’. Toen sloeg zij aan Creuzer een vrijwillig scheiden uit het leven voor. Zij had haar heele leven het verlangen gehad, jong te mogen sterven. Doch Creuzer weigerde met de meeste beslistheid op een dergelijk voorstel in te gaan.

‘Der Gedanke’, schreef hij haar, ‘sich durch Vernichtung des Leibes früher zu nahen dem Ewigen, der sie beherrscht, ist unrichtig selbst nach den Gründsätzen der Philosophie’.

Zooals ik reeds de vorige maal vertelde, kwam Karoline ook op het onzinnig-wanhopige plan, om als man verkleed en onder een anderen naam bij de Creuzer's in te trekken, met toestemming van diens vrouw. Het was de verstandige Lisette Rees, die Karoline dit overspannen idee uit het hoofd praatte.

Na eindeloos lang aarzelen kwam Creuzer tot het besluit van Karoline afstand te doen. Men kent de noodlottige gevolgen. (Zie vorig artikel.) Deze beslissing koste Creuzer echter zóó veel, dat een zware hersenkoorts hem daarna op het ziekbed wierp, en men eerst veel later, en hoogst voorzichtig, hem het bericht van Karoline's zelfmoord brengen kon. En, naar Karl Groos, een bloedverwant der Creuzer's, mededeelt, droeg Creuzer tot zijn dood een medaillon met het portret van Karoline op zijn borst.

Karoline von Günderode werd, volgens haar wensch, begraven op de plek, waar men haar lijk had gevonden. Kenmerkend voor deze eenzame natuur is wèl, dat zij, in haar zelfvervaardigd grafschrift (zie vorig artikel) van alle elementen afscheid neemt, doch de menschen met geen enkel woord gedenkt....

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

'Kameraden'. Verzen door Jef Last 1930. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V. Rotterdam.

De figuur van Jef Last noodzaakt den criticus om bij elke uiting van dezen idealistischen werker iets langer stil te staan. En dit is niet meer dan billijk. Steeds weer blijkt uit al zijn werk, uit het gelukte zoowel als uit het mislukte, dat de Nederlandsche letterkunde in hem met een persoonlijkheid is verrijkt, waarvan het zielseerlijk en gevoelig karakter boven iederen twijfel is verheven. Jef Last is een prachtige prozaïst. Zijn gevoelige taalmacht vindt het strak modern beeld. Hij heeft iets te zeggen, hij kan wat. Hij ontpopt zich in zijn proza meermalen als de ultramoderne poëet door zijn woordrangschikking, zijn synthetische formuleering, zijn direct visueel waarmaken. Hij toont, als schrijver bijv. van 'Liefde in de Portieken', smaak. Een edele hartstocht voert dit geschrift op, doch staat nergens de (taal) beheersching in den weg. Bij zijn poëzie ontbreken beide: smaak en beheersching. Onbegrijpelijk dat een volbloed kunstenaar als Last in zijn gedichten zoo de kluts kwijt is en deze overwegend holle rijmen aandient als onvervalschte poëzie. A.M. de Jong heeft door de radio gezegd, dat het Last eerst om het communisme te doen is en dan om de kunst. En De Jong zal het wel weten. Jef Last moet het ons echter niet kwalijk nemen, dat wij meenen bij het beoordeelen van een kunstwerk gerust te kunnen negeeren wat voor den maker ervan als primair of secondair geldt. Wij vragen, is het als resultaat, dus zooals het daar klaar voor ons ligt, goed, middelmatig of slecht. Wij staan nog maar op 'burgerlijk' standpunt en zijn nog onnoozel genoeg om van een gedicht te eischen dat het werkelijk een gedicht is. Wat in de communistische ooren van Last wel gek moet klinken.

Dezelfde *'Verleden Tijd'*. Verzen 1932. W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V. Rotterdam.

Van hetzelfde laken een pak. Het is alles eerlijk gemeend, maar veel te schreeuwerig en te vlak om te overtuigen. Het kernpunt van poëzie, een glanzend geheim dat het gansche gedicht belicht, een plotse schemer die de andere taalpartijen beschaduwt, ontbreekt. De gedichten van Jef Last missen bovendien de poëtische bindstof, die de verschillende brokstukken tot een wonderbaarlijk organisme vereenigt. Nergens hier de bijtende grootheid die zijn proza soms vertoont, nergens glanst de verrukking van een wezenlijke overgave in poëticis. Hoe diep verdoken ook, zonder de ontroering der stilte kan geen enkele poëzie bestaan. Ik verzoek den kunstenaar Jef Last dringend ons in het vervolg voor uitingen op de wijze van Adama van Scheltema, en dan nog vervlakt (dat blijkt werkelijk mogelijk te zijn!) te sparen. We hebben toch Margot Vos. Die weet trouwens op één bladzijde van haar 'De dienende Maagd' meer poëtische macht te ontwikkelen dan Last in zijn twee bundels te zamen.

***'Liederen van den Arbeid',* door Martien Beversluis. Bandteekening en Illustraties van Nans Amesz 1929. N.V. De Arbeiderspers - Amsterdam.**

'Hij daalt, hij daalt, hij daalt....' Zulk een aanhef bijv. ('De Mijnwerker', Blz. 23) is poëtische pathetiek en kenmerkt reeds de geheele verdere voortschrijding van het gedicht. Een nietszeggende uitroep moet hier de kracht vertolken, die slechts door een suggestief taalmiddel kan worden opgewekt.

Het is wel betreurenswaardig dat men den dichter Martien Beversluis iets dergelijks moet toevoegen. Reeds jaren terug las ik een enkel gedicht van hem in de 'burgerlijke' tijdschriften verschenen. Een bijzonder talent openbaarde zich in deze schaarsche publicaties. Een breed, ietwat grillig, doch zeer bijzonder rhythme, een persoonlijk maatschema en een teekenend taaleigen,

die mij tot nu toe in het geheugen gebleven zijn. Daarna deed Beversluis mij eenige malen schrikken. In de eerste plaats las ik slechte gedichten van hem met dezelfde fouten die ook de verzen uit 'Liederen van den Arbeid' ontsieren. Maat en toon, eertijds direct uit zijn bewogen innerlijk ontstaan, hadden plaats gemaakt voor een virtuoze versificatie van duidelijk cerebralen inslag; zijn eenvoudige liefde voor natuur, dier en mensch was verworden tot een even holle als schreeuwerige aanbidding voor een fictie van veel minder voornamen aard.

In de tweede plaats heb ik hem door de radio hooren voordragen. Ik verzeker U: een boeman. In mijn gedachten zag ik een gezwollen Orelio-toreador met getrokken zwaard en rollende Stoel-en-Spree-oogen! Brr.... was dat de poëet van die eerste fijne verzen? Ik heb er natuurlijk niet langer naar geluisterd, maar ik weet nog heel goed, dat ik er triest van werd. Ge dacht misschien dat ik als droge beoordeelaar voor zoo iets te nuchter was, al ben ik geen sociaal-democraat? Hoe het zij, iets in dezen bundel maakt de dubieuze verrassingen tot een kleine serie, ik bedoel het portret van den dichter! Alweer voor de kinderen (en niet alleen voor de kleine) om weg te loopen! Norsch en wreker van het 'absolute' recht! Een verwoed strijder, een kampioen, een felle! En daar heb je nu juist waar het om gaat. Niet alleen ligt dit alles er te wanstaltig dik op - bij zijn voordracht, zijn portret, zijn gedichten - maar de som van deze eigenschappen maakt den kunstenaar nog bij lange na niet, anders gezegd: met een revolutionnair gemoed, een medelijdend hart creëer je geen goed gedicht in de momenten dat de au fond toch zeldzame inspiratie ontbreekt. Het is alles oud nieuws, overbekend en toch.... weinig echte dichters, vele zondaars in zake poëzie.

Ook in 'Liederen van den Arbeid' breekt weleens de echte gedragen zuiver dichterlijke toon door. 'Voorheen', 'De Mijnlamp', 'Het Mijnpaard', Daarboven' zijn vrij goede gedichten maar ook deze zijn stuk voor stuk te zwaar, te weinig genuanceerd. Een rijm als 'De Smid' had door Bilderdijk geschreven kunnen zijn, al dient gezegd dat hij op dit gebied een sportman was van veel grooteren adem, waarbij wij dan alweer, wat Martien Beversluis aangaat, van geluk mogen spreken. Alles met alles blijken de boeiende prentjes het beste uit den bundel.

Dezelfde *'De Dolende Soldaat'*, een radiotreurspel in 3 bedrijven. N.V. Servire, Den Haag - 1932.

Een propaganda geschrift dat het wel doen zal althans bij den geestverwant. Bovendien blijkt uit het voorwoord de pretentieloosheid van den auteur. Dit treurspel in verzen is een in duidelijke en klare taal geschreven manifest tegen den oorlog. Toch werd ik geen oogenblik ontroerd. Het thema: de oorlogsellende, leent er zich anders wel voor om zelfs het meest versteende 'burgerlijke' hart een moment te pakken. Daarom ben ik er zeker van, dat het aan den auteur ligt, dat dit niet is gebeurd. De toestanden zijn te veel beschreven, niet doordrongen. Zijn deernis met de beklagenswaardige positie waarin de wereld zich thans bevindt, is oprecht en beweegt al het betere van zijn menschzijn tot een attaque met het woord, en ik geloof stellig, wanneer het erop aankomt, ook met de daad. Maar de afstand, die een wezenlijk drama in verzen scheidt van zijn schepper, ontbreekt hier. Dit eischt een kunstenaar zoo aanzienlijk, dat deze zich geheel boven zijn thema moet weten te plaatsen; een groot scheppend vermogen dat zich volkomen weet in te binden en te beheerschen, een beperking die vanzelf voert tot persoonlijke bewerking en hanteering van het Woord, zoodat de monumentale verzen geheel uit de klei komen te staan, een schijnbaar objectief eigen leven leiden. Het radiospel 'De Dolende Soldaat' moeten wij echter volgens zijn auteur niet als kunstwerk beschouwen, zoodat wij deze hooge maatstaf, ook in geringeren graad, niet behoeven aan te leggen.

***'Het Gouden Heelal'*. Liederen door Frank Vogel. Leiden, A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij N.V. z.j.**

Frank Vogel probeert lyriek te geven volgens het oude recept. Slechts enkele zeer groote kunstenaars, hetzij in proza, hetzij in poëzie, bleken in staat zich voortdurend te vernieuwen, zonder dat hun artistieke beginselen ook maar iets aan kracht inboetten. Kloos bewijst dit met zijn 'Binnengedachten', Arthur van

Schendel met zijn jongste romans. Er is dus niets tegen het procedé van Frank Vogel, indien het in zijn genre tenminste een zekeren graad van deugdelijkheid bezit. Maar ziet ge, bij hem gaat het zoo: de lente ruischt, dus het leven bruist. Dan komt ge echter als troost eenige fonkelnieuwe verrassingen tegen: de Mei met zijn bloemen en vlinders en 'volopzaligheid'. Er wordt 'liefde gefluisterd' enz. Deze poëtische acrobaat vermag het zelfs met de sterren en de winden te spreken, als maar over de liefde.... Dan is er een struikje met rozen en een bruid vol gratie en een toelachende jonker en een fiksche dosis sentimentaliteit, alsmede het onnoozelste rijmdelirium dat ge u denken kunt. Onze vrind is maar niet zoo'n onbenullig café-chantant acrobaatje, hij is een heusche luchtwerker in het circus, hij beitelt zelfs in het dak van den hemel! Bovendien heeft hij zulk een beminnelijken eenvoud, dat je het ook kinderachtigheid zou kunnen noemen en wel bij het imbeciele af.

> 'Ik heb je zoo lief, aardig meisje,
> En hou je zooveel niet van mij -
> Mijn leven zal blijdschap en zon zijn
> Ben jij maar gelukkig en blij'. (Blz. 23).

Of heeft U wellicht nog zin in meer?
Ik niet.

'Erts', een bundel gedichten, door F.J. Linnartz. Amsterdam L.J. Veen's Uitgeversmaatschappij z.j.

Kunst is gechargeerde werkelijkheid. Fantasie een der voornaamste kwaliteiten van den werkelijken dichter. Het is juist zijn fantastische kijk op mensch en dier in zijn omgeving, op het voorwerp en zijn entourage, die hem, gesteund door een intuïtief vernuftige hanteering van zijn taalinstrument, de nuchtere werkelijkheid van gedaante doet verwisselen. Zijn stemming, zijn geesteshouding, zijn optimisme, zijn pessimisme, twijfel, vroomheid of Godloochening schrijft zich uit, men zou kunnen zeggen, bijna ondanks zichzelf. Zoo bekeken is ieder kunstwerk een ver-

raad. De diepste ontroeringen komen aan de oppervlakte. Wat het volle licht der moeizaam verworven Rede niet vermag, gelukt soms in de enkele minuut waarin een scheppende potentialiteit haar eenigen vorm vindt. Den waren dichter - hij moge nog zoovele malen onder zijn eigenlijke kracht blijven - zal een enkelen keer in zijn leven dit geluk tegemoettreden. De wezenlijke kunstenaar verrast zichzelf en zijn waarnemers. Aan iedere vreugde van het werkelijk bereikte zit onnoemlijk veel leed van het mislukte vast. Een gedeeltelijk gelukt kunstwerk is in eigenlijken zin mislukt. Van Deijssel heeft dit gevoeld en onvergetelijk kenbaar gemaakt. En ieder kunstenaar moet dit, hetzij meer of minder bewust, als een onaantastbaar weten met zich mededragen. Wie met het eenig juiste, dat is met het hooge idee van kunstenaarschap gezegend is, zal niet overhaast zijn gedichten publiceeren. Hij heeft respect voor een gedicht. Hij zal lachen om commercieele bezwaren van uitgevers; hij zal, na zich eerst doodgeërgerd te hebben, eveneens lachen om den misdadigen kliekgeest, die ook hier in ons voor zijn vrijheid beroemd landje heerscht bij letterkundige, letterkundig-godsdienstige en letterkundig-politieke groepen en tijdschriften, die de vrije uitingen in hun land een tijdlang tegenhouden en overigens.... niets vermogen. Ieder jong dichter publiceert gaarne. Het tegenovergestelde is onnatuurlijk. Maar hij behoeft niet zooveel ouder te zijn geworden om te weten dat er maar één criterium is, waar het voor hem op aan komt en wel: dat zijn gedicht, zorgvuldig in zijn lade weggeborgen, ‘goed’ is. Met groote zelfkennis dient hij zijn werk te keuren, om dan zijn eigen oordeel aan dat van een volkomen betrouwbaar kunstenaar te toetsen. Mag ik misschien onzen jeugdigen poëten aanraden, wanneer zij werkelijk een goed gedicht hebben gemaakt, zich dan om de ellendige rest niet te bekommeren. Wat goed is komt eens, wellicht uiterst moeilijk, te voorschijn om des te gemakkelijker te blijven bestaan.

De bundel ‘Erts’ van Linnartz blijft in dien zin niet bestaan. Hij is er te onvolmaakt voor. Wil dit nu zeggen, dat deze dichter dit werk niet had moeten publiceeren en dat er niets in te waardeeren valt? Dit niet, maar Linnartz had veel kieskeuriger moeten zijn en uit deze 70 bladzijden een plaquette moeten samenstellen van slechts enkele pagina's. Zelfs in dit geval zou de critiek, die

zich geheel verantwoord wil weten, onmogelijk ook maar één enkel gedicht als geheel geslaagd hebben kunnen waardeeren. Een eenvoudig gedicht als ‘Erkenning’, een van de besten uit den bundel, geeft nog te veel reminicensies aan deunen en woordkoppelingen die nog niet zoo heel ver achter ons liggen. Linnartz is ongetwijfeld gevoelig en een groot deel van het sonore geluid, dat verschillende van zijn gedichten als 't ware ondergrondsch begeleidt, is geen imitatie maar ontspringt inderdaad aan zijn poëtisch-muzikale persoonlijkheid. Enkele strophen, enkele regels bewijzen ons hierdoor, alsmede een enkele maal door een zuiver in taal gebrachte vrome aandachtigheid, de dichterlijke wezensgesteldheid van F.J. Linnartz. Dit is echter bij lange na niet voldoende. Het lange gedicht ‘De Bergpreek’ is wel goed, maar Nijhoff heeft op dit gebied en met dit rijmschema iets veel schooners en subtielers bereikt. Dat de meeste gedichten uit dezen bundel toch mislukt zijn, komt door een te weinig intensieve ontroering, gebrek aan persoonlijk afgestemde fantasie en taalmacht, waardoor wij getracteerd worden op een portie tot den draad versleten beeldspraak en holle galmen in plaats van wezenlijke vondsten in oorspronkelijke taal. Wat wel jammer is, want een gevoelig hunkeren en herinneren kunt ge bijv. uit deze eenvoudige regels gemakkelijk bemerken:

> ‘'t Is alles weer zooals het vroeger was:
> dezelfde kleine vreugden en vertrouwde pijnen,
> en ook de dagen klimmen en verdwijnen
> als vroeger, grijs en licht voor 't vensterglas’.
> (Blz. 68)

***‘De Resonans’*. Gedichten van Lidy van Eijsselsteijn. Uitgegeven door Bosch & Keuning, Baarn. z.j.**

Alice Nahon, maar beduidend zwakker nog. Grove fouten of stoornissen van rijm, rhythme en beeld zult ge in dergelijke versjes niet aantreffen. Zij zijn er in hun album-hoedanigheid te simpel voor. Ik ben er nu lang genoeg kok voor geweest om het recept van dit soort dames-dichtwerk te kunnen samenstellen:

een beetje verliefderigheid, een beetje jeugd, een flink restant puberteit, een pekingeesje en een park in de lente met een snoes van een wilg, een bank met nog een anderen snoes.... maar daar was ik al mee begonnen, dat is eigenlijk het voornaamste, het zout van het gerecht, vooral niet te veel.... een beetje laffe smaak mag wel.... alles natuurlijk goed door elkander geklutst en dan de Worcester sauce: een scheut echte gevoeligheid. Dit laatste is wel heel belangrijk, want het behoedt de potpourri voor volstrekte banaliteit. Overigens, afzet voor dat spul is er altijd en de bundel 'De Resonans' is in zijn soort lang niet de minste. Daarom, vooruit maar dames! Wie volgt?

MAX KIJZER.

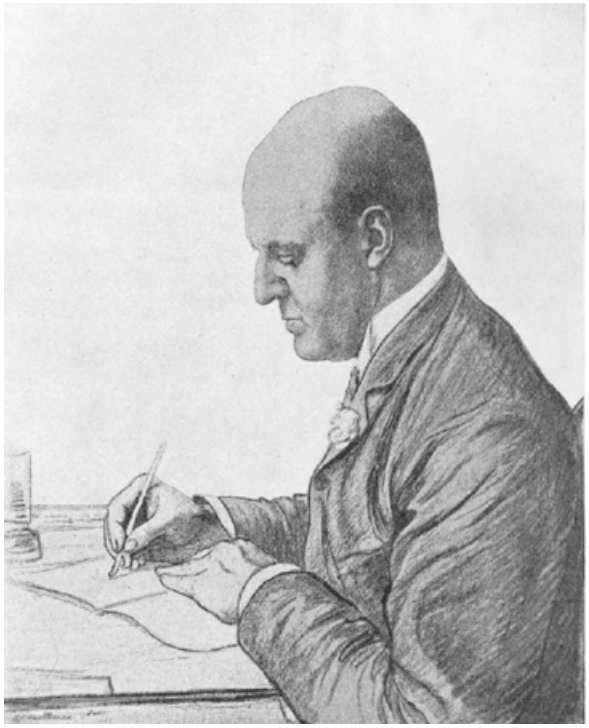

Teekening van H.J. Haverman.
LODEWIJK VAN DEYSSEL (1901)

Voor mijn ouden vriend.

‘Hartstocht op te wekken,’ zegt Busken Huët in zijn voorrede van Lidewijde, ‘hartstocht op te wekken is de eigenaardige roeping van kunst....

Passie is hier het eerste vereischte, passie het tweede, passie het derde!’

Het is meer dan vijftig jaar geleden, dat ik hem het eerst zag!

‘Kom nou es kijken!’ zei Stumpff, de directeur, toen ik voor het begin der voorstelling van Fromont-jeune-et-Risler-ainé in het Grand-Theatre-van-Lier op het tooneel ronddrentelde om te kijken naar het rangeeren der requisiten, ‘kom nou toch es kijken!’ - terwijl hij mij naar het kijkgaatje in het scherm bracht. - ‘Daar zit hij al, dat ètre, die vervloekte kwaje jongen met zijn verwaande bakkes! Die - met diepe minachting - Witte Drop! Hij verpest de heele Stalles met zijn odeur!’

Ja, waarachtig, daar was hij met zijn witte pak en zijn hardnekkige vierkante kop, correct-nonchalant, alléén in een rij rood-met-zwarte fauteuils. Hij bestudeerde zijn Programma.

Het leek mij toen inderdaad een ‘Rare-kiek’ in die half-verlichte zaal, waar hij zoo goed als alleen was.

Hij zat half opzij gekeerd om het licht van de gaskroon op zijn Programma te hebben en het was zijn profiel met de sterke neus en de vastberaden kin en zijn wasbleeke gelaatskleur, die mij imponeerden, meer nog dan het witte costuum, dat, zooals ik later zag, door een vuurroode bloem werd gedecoreerd. Het zou mij niet verwonderen, als ik van hem hoorde, dat hij toen een witte hooge hoed aan de Ouvreuse in bewaring had gegeven.... Ongetwijfeld had hij toen al gesnoept van de verhalen over Brummel, den Record-dandy, en genoten van het bevel, dat

Baudelaire aan zijn kleermaker gaf, toen deze voor hem een voortreffelijk-zittende winterjas had gemaakt: ‘Maak er mij maar een douzijn van!’

Het zal in vier-of-vijf-en-tachtig geweest zijn, dat de directeur zijn boosheid lucht gaf over de juiste opmerkingen van den scherpen, niets-ontzienden jongen criticus, tóén reeds gevreesd om zijn tooneel-recensies in De Groene en gehaat door de Amsterdammers, om zijn verachting der conventies, die hem in een open rijtuig met een bekende schoone vrouw deed rondtouren door de stad, terwijl hij, zonder ostentatie en zonder zich om de afkeurende blikken der op-en-omziende passanten te bekommeren, een geanimeerd gesprek voerde. Het was geen afficheeren van den nog zoo jongen man, doch alleen hooghartige minachting van het verontwaardigde publiek, waar toe ik toen nog behoorde. Misschien dat de druiven.... doch laten we in dit geval liever aan de zacht-fluweelen huid van blozende perziken denken, waarvan de zwakke geur het rijtuig begeleidde! Het was inderdaad vooral zijn parfum, welke de Amsterdammers, die toen, evenals nu, maling hadden aan de literatuur en aan de halve-garen, die er zich mee bezig hielden, mishaagde.

Vóór mij ligt een stukje van een inzender aan een nu al lang vergeten weekblad ‘De Portefeuille’ van Februari Acht-en-tachtig, waarop Karel Thijm met de hem eigen hautaine minachting repliceerde. Het stukje luidde:

‘De onderteekening geeft mij geen waarborg, 't is een enkele letter of er staat een pseudo onder, bijv. L. van Deyssel, een pseudo, toebehoorende aan een zesmaal geparfumeerd ventje met een allertreurigste moreele en finantieele reputatie.... een manneke dat ergens in België uitbesteed is....’

‘Ik citeer slechts deze zinsneden, omdat zij de eenige in het artikel zijn waaromtrent ik iets te zeggen heb.... De naam L. van Deyssel is inderdaad een pseudoniem, mijn familienaam is K.J.L. Alberdingk Thijm. Ik parfumeer mij ook werkelijk zeer sterk, ofschoon niet zooveel meer als vroeger, tegenwoordig gebruik ik alleen Jockey-club, toen ben ik een tijdje van dien parfum geblaseerd geweest, maar wat zal ik u zeggen, mijne heeren, on revient toujours à ses premiers amours. Wat mijn moreele en financieele reputatie aangaat, ben ik het volkomen met

den inzender eens, dat die nog al iets te wenschen overlaat, althans liet, want sinds acht maanden ben ik gehuwd.... en sinds ik gehuwd ben, zijn zoowel mijn moraliteit als mijn financiën in een beteren toestand, ofschoon er nog heel wat aan hapert. Vroeger was het echter meer dan erg.... Ik heb ook over het algemeen een norsch en driftig karakter, lig ook b.v. op dit oogenblik nog, overhoop met mijn zuster, met mijn eigen zuster, de bekende schrijfster. Ach, ik weet dit maar al te goed en het eenige wat ik zeggen kan, is, dat ik zal trachten mij te beteren. Maar nu nog de kwestie van het in België ergens uitbesteed zijn. Dit is niet geheel waar. Uitbesteed, in den eigenlijken zin van het woord, ben ik niet. Het geld waarvan ik leef, is voor het grootste gedeelte niet de vrucht van eigen werk, maar komt mij, op voor mij geheel onverdienstelijke wijze toe. Zoo heb ik b.v. een kleine erfenis van een tante, die te Overveen gestorven is, mijn vader helpt mij, en zoo meer. Maar wààrom men niet kan zeggen, dat ik uitbesteed ben, dat is, omdat ik uit vrije verkiezing ben gaan wonen, hier te Mont.... Wie dit niet gelooft, kan bij mijn vader informatiën bekomen, N.Z. Voorburgwal 161 te Amsterdam. En "uitbesteed", dat klinkt ook alsof men het bijzonder weinig breed heeft.... Dit is nu volstrekt niet het geval. Ik heb het niet zeer breed maar het schikt toch nog al; ik woon alleen met mijn vrouw en een dienstbode, in een op zich zelf staand huis, gezond gelegen en met een allerprettigst sparrebosch er bij. Hieromtrent zijn informatiën te bekomen bij verscheiden Amsterdammers, die verleden zomer bij mij vertoefd hebben en wier namen ik ook bereid ben in particulier schrijven op te geven. Ik heb vele gemakken in mijn huis, een biljart, een badkamertje enz.....'

Het antwoord kenmerkt den man, die toch niet gehéél onverschillig was voor de meening van het publiek, doch er niettemin een sublieme minachting voor had. 'Men schrijft nu eenmaal om gelezen te worden' placht hij te zeggen.

Door Diepenbrock ben ik naderhand met hem in kennis gekomen, doch ik heb altijd nog een gevoel van erkentelijkheid óók voor Stumpff, die hem op zoo zonderlinge wijze onder mijn aandacht bracht. Want ik schreef dienzelfden avond nog naar de 'Groene' met verzoek mij zijn gepubliceerde artikelen te zenden.

Daarna heb ik met nooit verminderde oprechte bewondering alles gelezen wat hij schreef.

Zijn markante kop heeft blijkbaar terstond de belangstelling gewekt, die weldra aangroeide tot het grootste respect voor zijn zeldzaam en kostbaar talent, en tot een vriendschap, waarin ik mij altijd den mindere gevoeld heb. Zóó voortreffelijk te kunnen schrijven, wist ik, was nooit voor mij weggelegd. Terecht maakt hij ergens - in 'A. Aletrino' - de opmerking, naar aanleiding van het verwijt, dat de menschen van de N.G. gewoon waren elkaar te prijzen: 'Hoe is dat? Men is vrienden en nu, nu bewondert en prijst men elkaars werk. Juist, maar zóó is het niet. Het is: men bewondert elkaars werk - of ideeën of dispositie - en wordt daardoor vrienden. De bewondering is niet gebaseerd op de vriendschap, maar de vriendschap is gebaseerd op de bewondering. Die zaak is heel zuiver.' En zóó is het ook van mijn kant gegaan. Ik herkende onmiddellijk de stem van een mensch en een man! En het duurde ook niet lang of hij weerklonk luid en luidruchtig in de kille kerker, waarin onze slaplendige literatuur dreigde te verkwijnen. Vóór hem had Multatuli al verdienstelijk gepord, doch dat was maar half-echt, hij schold en schimpte uit dépit op kunst en literatuur, die hij niet kon waardeeren. Waarom hij juist zoo giftig was. Toen kwam de N.G. met vóórop de trompet-kritieken van Kloos en Thijm. Maar Kloos had een veel bedachtzamer temperament. Hij sloeg ook wel raak, maar meer beheerscht en kon bijna-wetenschappelijk venijnig zijn. Karel Thijm was een krater van hartstocht. Híj moest wel bulderen, met vuisten slaan, met tanden knersen en met forsche voeten stampen, die de slapenden zou wekken. Multatuli en Huët hadden zacht en de laatste beleefd aan de deuren hunner vunze hokken geklopt, maar nauwelijks gehoor gekregen bij de zeven-slapers. Daar kon alleen de vuist van een razende woesteling, die even hartstochtelijk haatte als hij hartstochtelijk liefhad, helpen. Wat zich literaire Nederlander verbeeldde te zijn, wreef zich de oogen uit toen deuren barstten en vensters openrinkelden en luisterde omdat het móést luisteren, toen de lawine neerdonderde op hun slaperige koppen. Kloos had te zacht en te beheerscht gesproken, Gorter te liefelijk gezongen. Maar met hen kwam de Titan, die met rotstoppen kegelde en alle houten

Klazen deed omtuimelen, acht om den koning. Zooals alle Titanen sloeg hij hard en raak. En hij sloeg om te dooden. Het was moord met voorbedachten rade. Pats! daar lag de ‘Kunstbode’! Klets! daar ging de ‘Ooievaar’! Flang! Daar kromp het ‘Nieuwe Weekblad’ over den grond! Kwak! Daar lag ‘Holland-Vlaanderen’ te zieltogen! Wij hielden onzen adem in en zaten met groote oogen te genieten, als wij lazen, hoe hij met weergaloos-venijnige wreedheid de middelmatigheden afslachtte, die zijn beminde Hollandsche taal verkrachtten. Hij was de alleenheerscher, die zelf het standrecht nam en elk muiter zonder pardon neerknalde.

‘Lach nu’ schreeuwde hij, ‘lach nu, ten Brink, lach Vosmaer, lach van Hall. Zegt, dat gij niet eens leest, wat ik over u schrijf.... zegt dat ik gek ben, zegt dat het malle praatjes zijn, zegt, dat ik brutaal en onbeschoft en jaloersch ben - op u N.B. - Zegt wat gij wilt.... Maar ik verzeker u, dat ik woorden zal weten te vinden, die uw geest meer pijn doen dan een hamerslag uw hoofd.... Gij glimlacht over mijn schrijven, maar ik zal vondsten hebben van toorn en ergernis, die uw huisgezin in droefheid zullen doen neerzitten. Als uw bruid of uw vrouw of uw dochter, die u achtte of liefhad, u plotseling eens met een twijfelend oog zal aanzien, als gij een blik van verwondering of een trek van minachting zult zien in het gelaat uwer naaste liefsten, dan zal 't een mijner woorden wezen dat als een pak op dat hart is gevallen, als een steenklomp, voor altijd.’

Dit alles is even meedoogenloos wreed als de banvloek uit Tristram Shandy! Maar het was noodig! ‘Zachte heelmeesters maken stinkende wonden!’ placht mijn brave vader te zeggen, die, meer dan mij beviel, aan de hardhandige kant was.

Wij jonge menschen lazen dit alles met kloppende harten en stralende oogen, verslindend met onverzadelijken honger, wat ons werd voorgezet, smakelijk gekruid met bitteren hoon, scherpe scherts en fel-gepeperden haat, en begoten met den vurigen wijn van zijn koninklijken hartstocht. Wij zaten de laatste dagen van de maand úít te zien naar den besteller met zijn Nieuwe Gids, die eeuwig en erfelijk te laat kwam en waren jaloersch op elkander als een van ons het tijdschrift een paar uur te voren had ontvangen. Zelfs Diepenbrock, die het in vele opzichten niet

eens was met de N.G.-richting, was even fel als wij anderen op de sonnetten van Kloos, de kritieken van van Deyssel, de verzen van Gorter en het proza van Cobus van Looy. Ik heb hem vaak genoeg zien opspringen en zenuwachtig zien rondloopen, omdat hij, hoe dan ook, zijn bewondering móést uiten. De gelegenheid is verleidelijk om de oorzaken van onze bewondering te onderzoeken en te omschrijven, doch de ruimte van dit tijdschrift is thans te beperkt om over zijn onvergankelijke verdienste als prozaïst uit te wijden. Wij hebben sinds Hooft niemand gehad, die zoo voortreffelijk en zoo schilderachtig het Hollandsch schreef. Zijn stijl gloeit van het vuur zijner hartstocht, zijn adjectieven, met een geraffineerde kunstvaardigheid gekozen, stralen als de glimmers in het graniet zijner meesterlijk opgebouwde zinnen. Men heeft hem tallooze malen zijn wijze van kritiseeren verweten, die, zei men, alleen afbrekend, nooit opbouwend was. Doch als er ooit een onwaarheid over hem gezegd is, dan is het wel deze: Men zou alleen al, door het opschrijven van eenige honderde zinnen uit diezelfde kritieken, een handleiding kunnen samenstellen, getiteld: hoe men wel en hoe men niet behoort te schrijven.

En wat de pure schoonheid van schrijven betreft, men leze, als men nog lezen kan in dezen verpolitiekten en verjazzbanden tijd van kwasterige artistiekerigheid en ploertig hemdsmouwen-Americanisme, waarin het, als te Chicago, nog op de zeven-en-dertigste verdieping naar zwijnenbloed en benzine stinkt, maar eens na zijn ‘Menschen en Bergen’, zijn ‘Ik houd van het Proza’, de tuinscene van Mathilde in ‘Een Liefde’, zijn Autobiografie, zijn ‘Frank Rozelaar’, zijn ongeëvenaarde vertaling, even schoon als Hooft's Tacitus, van Akedysseril, door den somberen Romanticus Villiers de l'Isle Adam, met zijn donker-gloeiende woordenpraal en dreigend-stralenden luister, om niet eens van zijn kritieken te spreken, museum-stukken van geest en scherpzinnigheid. Maar ik vrees, dat men het niet doen zal.

Men leeft te diep bedolven onder den afbraak van alles wat wij, oudjes, voor schoon, rechtvaardig en goed hielden, om zijn aandacht te wijden - want ‘wijden’ moet het zijn - aan een literatuur, die alleen al om de schoonheid van haar klank en de cadans van haar juichende rythme waard is om beluisterd en

ontleed te worden. Over een verdienstelijk dilettant als van Eeden schrijven schoolmeesters dikke boeken van twijfelachtig gehalte; van Deyssel, een professional die de meeste records heeft geslagen, beleefde slechts de verschijning van een behoorlijk stuk van Acket, en van een boekje, zoo dik als een rijksdaalder van een journalist.

Onze jongere literatoren hebben het té druk met het lanceeren hunner eigen onbelangrijkheid en het uitpluizen van hun meest onbeteekenende psychische gewaarwordingen, om te bevroeden, dat de reuzen van het vorige geslacht hen ver overtreffen. Het bestaan van onze vier beste dichters: Gorter, Kloos, Leopold en Dér Mouw werd nagenoeg doodgezwegen. Van de acht miljoen Nederlanders zijn er misschien twintig, die weten, dat Der Mouw ueberhaupt geleefd heeft. Alleen met de waardeering van Gorter is een voortreffelijk begin gemaakt in het boek van Brandt Corstius. Het Proza van Kloos en Van Deyssel, van wie de jongeren taal en stijl geleerd hebben of althans hadden kunnen leeren, wordt door hen vrijwel genegeerd.

Met des te hartelijker voldoening en dankbaarheid huldigen, wij, grijsaards, die minder oud zijn dan wij er uitzien, daarom onzen diep vereerden vriend op zijn zeventigsten verjaardag. Want wij hebben zoo eindeloos veel geluk en blijdschap aan hem te danken. Zijn grenzenlooze liefde voor onze prachtige Hollandsche taal heeft op den wildstam onzer taalkennis de edele takken geënt die ontbloeid zijn in de jonge lente onzer nieuwe Literatuur. Welk een kleurrijke bloesem van nieuwe beelden, nieuwe vergelijkingen, nieuwe woorden!

Zijn de jongeren dit alles vergeten? Of heeft hun al te egocentriesche cerebrale zelfingenomheid hen belet er kennis van te nemen? Hoe het zij, te bemerken dat althans zijn oude vrienden hem niet vergeten, zal hem ongetwijfeld eenige oogenblikken van genoegen schenken....

Wie persoonlijk met hem heeft omgegaan, zal de herdenking daarvan altijd weer met genoegen in zich voelen opkomen. Het was een feest, als hij kwam logeeren, om te luisteren naar zijn verhalen en de geestige manier waarop hij zijn avonturen vertelde. Herinnert gij U nog, oude Vriend, hoe gij onze gast waart in dat aardige huisje te Voorburg, waar men 's zomers van mijn

breede balcon de zon zag ondergaan - ook gij bewonderde dat zoo vaak! -, achter het oude kasteeltje 'De Binckhorst', toen nog niet voor de bewoners van de laan van Nieuw-Oost-Indië weggedouwd achter afschuwelijke revolutie-kazernen aan den Nieuwen Weg. Daar hoorden wij U vertellen van de Londensche reis, waarop gij meende reeds aangekomen te zijn, toen gij nog vertrekken moest, van Laroche en den 'Percepteur' en den hond van uw vriend Van Overbeeke, van Houffalize met uw vader en Frank Van der Goes, van het glaasje Pêquet, van de zes briefkaarten en de zes Wijnkoopers - het lijkt de Duizend-en-één-Nacht wel! - en van al uw ontmoetingen met de meest zonderlinge menschen uit uw jeugd....

Alles met langzame en gedistingeerde gebaren verhaald en met open ooren en glimlachende monden aangehoord.

De speelsche en alleraardigste zelfironie, waarmede gij uw alreeds onovertroffen wellevendheid parodieerde, door haar met nóg hoffelijker urbaniteit te souligneeren en te overdrijven, maakten uw vertellingen tot een genot voor hen die aanzaten. Want het waren in den regel de maaltijden, waaraan gij het best op dreef waart. Zonder u een enkel oogenblik te laten storen in het smakelijk genieten daarvan!

Herinnert gij u nog, hoe mijn zoontje - thans een deftige mijnheer! -, nadat hij een poos met angstige oogen het snelle verdwijnen van de broodjes en het rookvleesch had aangezien - een vreugde voor een gastheer -, bang voor uw Imperatorenblik, onder de tafel kroop en, om zich te wreken, uitriep: 'Nou eet hij vast in die tijd de versche broodjes allemáál op!'

Nog hoor ik u, bij een uwer laatste bezoeken, aan de ontbijttafel zeggen: 'Zeer tot mijn leedwezen zal ik aan dezen welvoorzienen disch morgen niet meer aanzitten. Ik zal mij van U allen moeten losscheuren! De door mij genoten gastvrijheid was in geen enkel opzicht te overtreffen. De uitnemendheid mijner apartementen - een klein logeerkamertje -, de voortreffelijkheid hunner accommodatie, de uiterst gesoigneerde rijke maaltijden - aardappelen, groenten, vleesch en soep of een toetje -, de allervriendelijkste - met een lichte hoofdbuiging en de hand op het hart - ontvangst, dit alles apprecieer ik ten hoogste, maar ik vrees, dat de zoo zeer gewaardeerde beminnelijkheid der

gastvrouw niet dien invloed zal hebben op de respectieve hanen in deze zoo aangename, landelijke omgeving, dat zij hen zal kunnen beletten uiting te geven aan hun luidruchtige, al te matineuze vroolijkheid, die mij, helaas! het noodzakelijke rusten op de overigens zoo verlokkende legerstede belet.'

Betwijfelen moet ik of men in dezen decadenten tijd, geinfecteerd met geldzorgen en politiek - cette bête occupation des esprits bornés! (Baudelaire) - waarin alleen Heroën als Dante en Gorter hun geloof aan de schoonheid vrij kunnen houden van besmetting, of men in dézen tijd nog zal kunnen waardeeren, wat voor ons, oudjes, een verheugenis is!

Thans voeden zich kwijnende zielen met de karnemelk van Spiritisme, Astrologie, Theo-Anthropo-Pitheko en andere -sofieën, een ongezonde en spookachtige laving.

De schoone literatuur, alleen om haar zelve beoefend, die het Doel en de Liefde en Glorie van uw leven was, mijn oude vriend, is een legende geworden en voor de meesten geen illusie, maar een fictie.

Doch gij weet het even goed, neen, beter dan ik, dat Kunst en Schoonheid nooit door den donder van het geschut of gebral van tyrannen konden worden doodgedrukt of doodgezwegen door domheid of verguizing!

De morgen zal dagen, dat men uw naam met denzelfden eerbied zal noemen en uw werk met dezelfde vereering zal prijzen, als wij het thans doen, wij, uw vrienden, die zoo gaarne erkennen eindeloos veel aan u verplicht te zijn.

En als ik soms een glimlach op uw ernstig gelaat heb kunnen doen ontbloeien, ben ik tevreden. 'De glimlach', niet waar, 'De glimlach is de melodie van het gelaat, het stil te vreden kijken is de melodieuze rust van de ziel' - Tot een Levensleer.

Ik hoop dat ik over U geschreven heb onder de genade der emotie, de emotie van dankbaarheid, van vreugdevolle vereering, van hartelijke toegenegenheid. Wees zoo vriendelijk het althans zóó te beschouwen!

AEGIDIUS.

Zijt Gij zeventig jaar, Lodewijk van Deyssel? Ik geloof het nauwelijks. Want hoe dichtbij lijkt nu nog eenmaal weer de tijd toen wij jong waren en Gijzelf met ons - de groote figuur in onze letterkundige wereld. In een laadje van mijn bureau ligt nog het briefje van U over mijn beginnelingwerk, dat mij dol van vreugde maakte. Gij weet het óók nog, en ik was met dat weten onlangs ook nog weer heel blij. Want gebleven zijt Ge die Ge waart - diep in ons hart hebt Ge een heel eigen plaats als geen ander.

Zijt Ge wat van ons vervreemd, nu Ge allengs de laatste jaren U meer terugtrekt? Neen. Want Ge zijt de drager geweest en de bazuin van een ideaal, dat ons wekte en ons opdreef tot ons hoogste kunnen - in onze jaren van groei, toen we den steun van zulk een ideaal broodnoodig hadden. En wie ons toen die geestelijke waarden vermocht te schenken, die kan nooit vervreemden van ons hart.

Of dit jubileum voor Uzèlf een feest beduidt, dat kan alleen Gijzelf weten. Maar voor *ons*, letterkundig Holland, wier dankbare, genegen gedachten rond U staan, voor òns is dit een feest - en een eer.

INA BOUDIER-BAKKER.

Van Deyssel beteekent voor mij de herinnering aan een vrijen, onburgerlijken tijd en levensstijl in de sfeer waarvan te leven mij een heerlijke bevinding was. Als wij waarlijk blijven leven en inwendig niet willen verdorren hebben wij dát noodig, wat de prozawerken van K.J.L. Alberdingk Thijm onsterfelijk maakt.

Ik heb hem bewonderd toen ik hem nog niet persoonlijk kende; ik hem hem persoonlijk gekend sinds de Stichtingsvergadering van de Vereeniging van Letterkundigen, waar wij allen als een geillustreerde catalogus van Nederlandsche-schrijvers-in-natura bijeen waren; ik heb hem den individualist bij uitstek, lang van nabij zien deelnemen aan een arbeid vol gemeenschapszin; ik heb hem telkens, ook toen de jaren van nauwere samenwerking voor een gemeenschappelijk doel voorbij waren, van tijd tot tijd mogen terugzien en naast de bewondering en de liefde voor zijn werk, ontstond ook de genegenheid voor zijn persoon, die met den loop der jaren nimmer taande; integendeel steeds sterker is geworden.

FRANS BASTIAANSE.

Voor Lodewijk van Deyssel, een prins der Nederlandsche letteren.

Terwijl ik zat te piekeren over wat ik hier zeggen zou naar aanleiding van dezen gedenkwaardigen feestdag, schoot me opeens een illustreerend beeld door den geest: ik zag twee reuzeschepen, die kwamen aangevaren langs de kust van Nederland, ik las het opschrift en ik zag op elk van beide een grooten naam: 'Willem Kloos' heette het eerste machtige vaartuig, 'Lodewijk van Deyssel' het tweede. Hoog daarboven spanden de wijde hemelen - en, heerlijk kalm en vast, zag je die twee gezapige reuzen zee kiezen....

En, toen vroeg ik me zelf: waar hebt gij 't geluk verdiend, om deze twee Grooten van nabij te mogen leeren kennen, nadat ge, haast een menschenleeftijd lang, hun werk, hun voor alle tijden groote werk, als iets van 't hoogste tot uw geestelijk bezit hadt gemaakt?

Nederland, let op uw zaak! Weten wij het állen, dat wij deze twee Dioskuren nog onder ons hebben? Eenerzijds, de eenmaal zoo geweldige Kloos, thans zoo wijs en zoo ingekeerd, maar nog steeds de Olympische, diep-in immer dezelfde groote, goede, echte Mensch: Willem Kloos; anderzijds, Lodewijk van Deyssel, de wonderman, wortelend in de mystieke geesteswereld van het Roomsche Christendom, maar daaraan ontgroeid en opgestegen ter hartstochtelijke verovering van steeds nieuwer en ruimer horizonnen; de man, die, in zijn verbazende jeugd, die beroemde hymne aan 't Woord heeft gedicht, die aandoet als de taal van een Oud-Bijbelsch profeet; de kneder van taal, voor wien het Woord Vleesch is geworden, de aanbidder van het Woord, niet om het Woord op zich-zelf, maar om het woord als middel, als uitdrukking van het Leven, het bloed-warme Leven zelf.

Van Deyssel is aan den Nederlandschen literatuur-hemel opgerezen als een ster, die soms even bleef verduisterd achter wolken, maar die haar onvergelijkelijken glans steeds heeft behouden. Want waar blonk ooit kloeker, veelzijdiger en meteen dieper borende en subtieler geest dan de zijne?

Die twee: Kloos, 75, en Thijm, 70: wat een moment in ons leven, wat een moment ook voor Nederland, dat niet genoeg beseft en waardeert wellicht, het feit, dat deze twee prinsen der letteren nog tot de onzen behooren. Beiden verwijlen nog, tot ons geluk, hopen we, nog jaren lang, op aardschen bodem. Eenmaal zien we hen de eeuwigheid inschrijden, en dan begint de Legende. Want deze beiden, behooren ze niet reeds tot een heroïsche legende, al zijn ze ook beiden de meest tastbare en eenvoudige werkelijkheid, in het volle bezit van hun genie? Dán zal men zich pas gaan rekenschap geven van wat deze beiden voor de literatuur, voor het geestesleven, neen: voor heel het Nederlandsche volk, hebben beteekend.

Want, zouden er, sedert den onsterfelijken Multatuli, wel in gehalte machtiger breinen en gloeiender zielen hebben geleefd in de lage landen bij de zee, dan deze Twee, die ik niet scheiden kan op dezen dag?

Hun glorie is, dat zij de Revolutie geweest zijn. En dat zij zichzelf trouw zijn gebleven, beiden, van den eersten dag af tot nu toe. Die Revolutie, ‘de Nieuwe Gids’, dat is Willem Kloos allereerst, en er is niets doodgegaan in hem, waar zijn Binnengedachten nog allerhoogst planeeren aan onzen hemel. En dan: Van Deyssel.

Het kan me met een ware vreugde vervullen, als ik die twee oude Kameraden, zoo groot-broederlijk, met zon in de oogen, naast elkaar zie zitten, studentikoos schertsend, die doorgewinterde veteranen, die elkaar vriendelijk duwtjes geven, als de groote geniale jongens, die zij Goddank gebleven zijn!

‘Man soll sich vielmehr freuen, dasz man zwei solche Kerle besitzt’, heeft immers Goethe eens geestvol van zich en van Schiller gezegd, toen men ze tegenover elkaar wou plaatsen, den één ophemelen ten nadeele van den anderen.

Hier is geen sprake van ophemelen noch van afmeten der

verdiensten, zelfs niet van vergelijken. Want, wat zijn ze toch ‘anders’, die beiden, Kloos en Thijm!

De eerste, een Wijze uit Hellas, dien men zich kan voorstellen als, in meditatie wandelend langshenen marmeren zuilenrijen - de diep-menschelijke, de diep- en wijd-schouwende geest, aldoor groot eenvoudig, groot in zijn liefde, sterk in zijn haat, groot in zijn toorn.

En Thijm: bij hem, alles overheerschend, de levensrhythmus, met de trotsche ongebogenheid van een het hoogste willende ziel. Hij is een hulde aan 't leven, deze felle man, die nimmer veroudert, omdat de levenspassie alles in hem blijft doorzinderen. Hij schreef, als jongen reeds, dingen, waar men thans nog voor knielen wil: zóo zijn stuk ‘Over literatuur’, met daarin die onvergankelijke bladzijden aan het Woord, ‘dat als een man op hem toekomt’. Zal ik zijn Verzamelde Opstellen noemen, den Eersten Bundel, met het scheld-proza, de geniale jongensachtigheden aan 't adres van zwakkere broeders in de letterkunde? want dit nog is een trek van dezen man: zoo groot als hij is, zoo wreed kan hij zijn - alleen is zijn haat slechts afschaduwing van zijn groote liefde. En dan zijn pathetische opstellen over Zola, over het naturalisme, dat hij gezien heeft als een vizionair, grooter dan natuur. Zijn verdere evolutie naar het geestelijk-méer-verdiepte, het subtielere ook, naar Maeterlinck en de mystieken, evolutie die aan die van Joris-Karl Huysmans doet denken. Maar daar glanst dan de schitterende Rembrandt-bundel op, waar Van Deyssel, den Meester bestudeerende, zooveel licht en donker in zijn eigen machtige ziel voor ons zichtbaar maakte. Is Van Deyssel een romanschrijver? Eigenlijk niet. Zijn Een Liefde is een zielontrafelend woord-poëem en zijn Kleine Republiek een soort jeugd-symphonie, steigerende kohorten van volzinnen, vol geest en humor. En nog: de Adriaantjes-galerij en het Dagboek van Frank Rozelaar, nieuwe motieven, die weer nieuwe facetten van zijn kunst- en zieleleven doen schitteren.

Neen, hij is in geen kategorie van literatoren onder te brengen, Lodewijk van Deyssel, en ook zijn werk laat zich niet goedschiks klasseeren. Hij is eigenlijk een groot Zegger en de machtigste Essayist der Nederlandsche Letterkunde, superieur

keurder en doorschouwer van menschen en van kunst. En niemand, zelfs de diepbezonken, grootsch-evenwichtige Willem Kloos niet, heeft, hartstochtelijker bewogen, zoo onze taal gemend, als een vurig paard dat hij drilde, in zijn kritieken, die eigenlijk geen kritieken zijn, of beter die méer zijn dan kritieken: het zijn Van Deyssel's gesprekken met zich zelf, waarin hij alles wat hij aan leven in zich heeft heerlijk laat uitvloeien. Alleen bij Friedrich Nietzsche treft men plaatsen aan, in sommige van zijn werken, die met het vitale proza van Van Deyssel zouden te vergelijken zijn.

Onbekommerd om de verdere lotgevallen van zijn werk heeft Van Deyssel zich steeds, zichzelf getrouw boven alles, gegeven volgens zijn eigen wezen. Hij schreef, als A.J., een boekje over Multatuli, dat ik altijd zoo voortreffelijk heb gevonden (zou Van Deyssel het zich nog vaag herinneren?), een ander werk over zijn Vader, den grooten Jozef Alberdingk Thijm, dat feitelijk in zijn aard een meesterwerk is.

Terwijl ik dit alles hier spontaan neerschrijf, heb ik maar weinig boeken van Van Deyssel onder de hand: ik moet me verlaten op wat in mijn herinneren uit oude lectuur in mij bleef leven. En, zou ik dit huldigend stukje beëindigen, zonder gewezen te hebben op die zeer kostelijke, aller-origineelste, levenssappige Gedenkschriften (I), met de vervolgen in de Nieuwe Gids? Wat heb ik dáar van genoten. Ieder zin smaakt als kersen zoo frisch. Wat is dat alles geestig gezien en superieur verteld, met die aristocratische luchtige zwier, waar deze levenskunstenaar ‘het geheim van bezit’. Want niemand kan als hij sierlijker diepen ernst mengelen met fijne scherts, hooggestemde lyriek en innerlijke bespiegeling een tegenwaarde geven door nuchter constateeren van zijn scherp controleerenden geest en soms door fantastische of paradoxale beweringen, die door den ernst heenbuitelen als de narren van Shakespeare door zijn tragedies.

Van Deyssel's talenten vormen een rijke, veel geschakeerde gamma. Ook de mensch Karel Thijm verrast vaak door van die onverwachte spiritueele uitstralingen, waar men zich wel eens onveilig kan bij voelen. Wie hem, ongewenscht, overmoedig àl te na komt, kan komen te ervaren, dat deze scherpgespitste

waarnemer een angel weet te plaatsen. Gij meent hem te kennen: hij ontglipt u. Want deze in gezelschap soms zoo beminnelijk-zich-gevende gast, is in den grond toch de Hooge Eenzame. Juist die tegenstelling tusschen de stille wereld van Schoonheid en Innigheid, die deze kunstenaar met koninklijke voornaamheid in zich draagt, en in hem dat af en toe in het hoffelijk-familiare zich vermeiende: het is een van Thijm's eigenste trekken.

Enkele malen heb ik de eer genoten, in grooter of kleiner kring met hem saam te zijn. Ik beken het maar: steeds heb ik me genoopt gevoeld, dezen illustren tijdgenoot niet dan met ietwat-aarzelende, eerbiedige gereserveerdheid te benaderen. Zóoveel raadselachtigs, vreemd en onuitgesproken, verduikt zich allicht achter dat indrukwekkende Caesar-masker. Men vreest ook onverhoeds afschieten van pijlen uit een onzichtbaren koker. Hoe anderen er over denken, weet ik niet: ik ben respectueus ‘op mijn hoede’ voor den man, wiens oog u zoo aankijkt, als waart gij het Medusa-hoofd zelf. Wie weet, terwijl hij een beleefdheid met bizarre vormelijkheid destilleert, of hij den zwakken tegenstander niet even onder het mes gaat nemen.... Want, hij kán genadeloos wezen, deze gevreesde criticus, met het onfeilbare inzicht der dingen!

Geen maand geleden - het was de 11de Juli j.l. - mocht ik nog 't genoegen smaken, in een gastvrij huis bij wederzijdsche vrienden te Haarlem, den geëerden meester-schrijver Lodewijk van Deyssel te ontmoeten. Nooit vóordien heb ik den weldra 70-jarigen, nog zoo kloeken en blakend-gezonden man gezien, zoo welwillend-hoofsch, zoo fleurig en zoo opgeruimd, zoo hartelijk zich gevend aan een gesprek, à bâtons rompus, over.... ja over alles wat het toeval wou, en al dadelijk - het heeft me getroffen - met volle overgave en groote bezorgdheid, over.... de ‘spellingkwestie’! Die zat hem blijkbaar dwars, gaf hem veel te denken. Zijn woord: ‘Er is maar één taal immers, de geschreven taal’, leek me op en top Van Deyssel, en wáar.

Waar is de tijd, toen ik, als jong aankomeling, tot mijn schrik in de Nieuwe Gids een hieroglyphische bijdrage van hem ontcijferde: ‘Menschen en Bergen’ - die taal-orgie, soms

-acrobatie, ontsnapt aan iedere tucht, het hyper-individualisme van den omwentelaar hoogtij vierend.... Maar dan, naderhand, al dat magistrale, die taalweelde, dat vulcanische temperament zich uitvierend met een maëstria, waarbij ook niets meer den band ontsprong. Hoe heerlijk zijn overweldigende taalmuziek, uit de zgn. heroïsche periode van den jongen kunstenaar. Hoe bewonderden wij den hemelbestormer, die, door de Literatuur (alleen nog een Flaubert kon met zùlk een ontzag over ‘de Literatuur’ spreken!) ‘Holland hoog wou opstooten in de vaart der volken’.

De latere, verstilde en verinnigde Van Deyssel heeft, in minder vlammende volzinnen, soms nader het hart en de eeuwige waarheid der dingen benaderende uitspraken gedaan. Maar door heel dit schoone kunstenaarsleven loopt één gouden draad: die van de brandende liefde tot het Leven, en daarin: het Schoone.

Ik hoef niets méer te zeggen. Deze huldigende bladzijde heb ik, ten verzoeke van Van Deyssel's grootsten Vriend, ons aller vereerden Meester Willem Kloos, met een eerbiedige en dankbaar gevoel, als een eenvoudige hulde aan den Zeventigjarige neergeschreven. Hij weze me genadig, de Geduchte met den speurenden blik, en aanvaarde dit, wijl recht uit het hart geweld, in simplicitate cordis.

EMMANUEL DE BOM.

Calmpthout, 9 Aug. '34.

t.o. 248

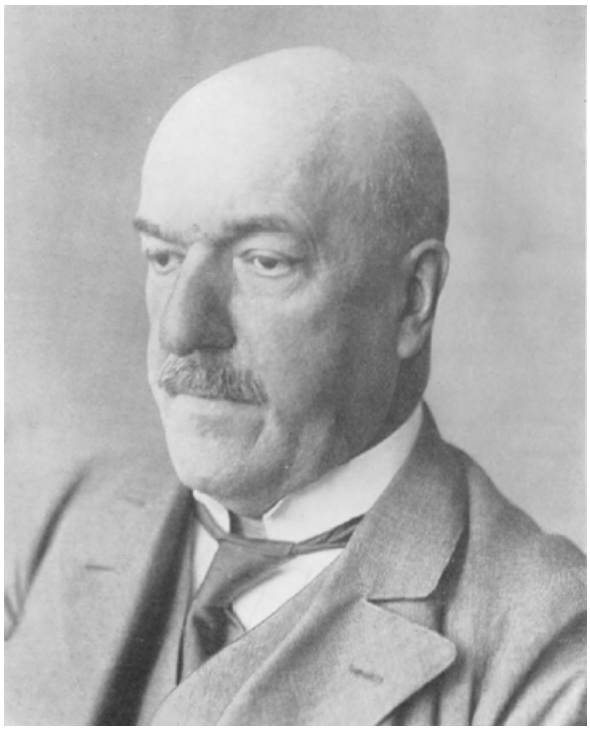

LODEWIJK VAN DEYSSEL (1929)

Een herinnering aan K.J.L. Alberdingk Thijm

Tot de aangenaamste herinneringen die ik van mijne tijdgenooten onder de Nederlandsche schrijvers behoud, behooren die, verbonden aan ontmoetingen in ons huis met den heer K.J.L. Alberdingk Thijm. Onze kennismaking dateert uit de dagen die ik in den winter van 1899-1900 doorbracht bij Frederik van Eeden op Walden. Herman Gorter was toen reeds een oude kennis, maar ik kwam er toe dien winter naar Baarn te reizen om er met Lodewijk van Deyssel kennis te maken, die op ons jongeren toen den meesten invloed oefende. Nog niet lang geleden uit de tropische binnenlanden van Afrika, na allerlei gruwzame ondervindingen weergekeerd en, als het ware teruggegeven aan het leven, een eigenaardig regeneratie-proces meemakend, leefde ik in een soort droomtoestand, waarin ‘de gewaarwording’ wel van het meeste belang was. Wat mij tijdens mijn bezoek aan den schrijver opviel, was zijn groote zwijgzaamheid. Het was een donkere, grijze winterdag, en de woning van mijn gastheer was, wat het onderste gedeelte betrof, geheel met rieten matten bedekt, ten einde deze te beschutten tegen tocht en koude. Mijn gastheer scheen door zorgen gekweld, en veel later hoorde ik dat er toen veel zieken in huis waren. Later ontmoette ik hem op de Vergaderingen van De Vereeniging van Letterkundigen, en, in zijn nabijheid, keerde dan, wonderlijkerwijze, die sensatie der ontmoeting met den zwijgzame in zijn welbeschutte, wintersche woning. Ten slotte week deze gewaarwording, omdat de stem van den schrijver op de vergaderingen meermalen klonk, een stem die zeer welluidend en, nadrukkelijk was en bizonder aangenaam om naar te luisteren.

In oorlogstijd noodigden wij te Hilversum, op winteravonden,

vaak Nederlandsche auteurs en schrijfsters, die op ons verzoek dan beurtelings uit hun eigen werk voorlazen, ook wel voordrachtkunstenaars en kunstenaressen. Dan lazen er o.m. K.J.L. Alberdingk Thijm, Carel Scharten, Jo van Ammers-Küller, Frans Bastiaanse en de Zuid-Afrikaansche dichter A.D. Keet die toen nog in de medicijnen te Amsterdam studeerde. Albert Vogel en Ellen Vareno, en ook wel Paul Huf declameerden. Een aantal letterlievende vrienden en bekenden was mede aanwezig.

Het beeldende in het voorlezen van den heer Thijm trof mij, wat de schrijvers betrof, altijd het meest.

Nimmer heb ik anderen zoo meesterlijk hooren lezen als hij het deed. Een der eerste stukken die hij las was uit zijn 'Verbeeldingen' en ik meen dat het eerste A v o n d heette.

Het heugt mij niet goed meer of hij stond of zat, velen onzer stonden hem aan te hooren. In ieder geval liet hij het licht van de lamp en kaarsen ruimschoots op het papier vallen omtrent den haard.

Dan klonken de woorden van een scherp-suggestief en onmiddellijk in een sfeer van vreemde geheimzinnigheid verplaatsend proza:

'Ik vreesde zijn komst, die toch onvermijdelijk was, want ik dacht wel aan hem als aan een, die eigenlijk zeer slecht maar zeer bekorend is en die mijn leven' dat goed was, zoú verstoren. 'Want hij leeft wel in groote bewustheid van zich zelf, maar niet in liefde en schoonheid.

Ik bemerkte iets dat genoemd zoû kunnen worden eene verschuiving in de nagenoeg on-zichtbare ziele-wolk of sfeer, die den mensch omgeeft, en ik zag dat een donker zwarte menschengestalte bij mij stond; zoo plotseling was het en de stilte was van dien aard, dat deze op een wolk door de muren heen tot mij scheen neêrgedaald....'

'Het was een man. Hij stond in zeer donkere kleederen in mijn lichtkleurige hal. Na een rappen groet, zwegen wij beiden en zagen voor ons neêr, en bleven onbewegelijk'.

Later kwam er in dit proza de volgende zin voor:

'Maar hij verhaalde van zijn koninklijke lotgevallen, zoo levendig, dat ik met mijn gedachten vertoefde op de plaatsen

van welke hij verhaalde en weinig zag van 't geen er om mij heen gebeurde.'

Deze zin nu was geheel toepasselijk op het lezen dien avond van den heer K.J.L. Alberdingk Thijm. Mij althans had hij zóó volledig in den ban gebracht met zijn stem en manier van lezen, en hij liet mij zóó mee ondergaan het mystieke in deze korte, gave vertelling der duistere sensatie, dat ik alles om mij heen vergeten had.

Een anderen avond, een ander jaar heeft hij ook gelezen *Over Thijs Maris* en ik weet nog dat hij veel later las: *Aeolie of de wind in den Gulden Winckel.*

Wij waren met een betrekkelijk groot gezelschap, ten minste het was voller bij ons dan vorige avonden. Wanneer anderen voorlezen kunnen zij spoedig vervelen, maar ofschoon *Aeolie* een groot brok proza is, heerschte er onder ons allen, terwijl het verhaal vorderde, een klimmende vroolijkheid die tot hevigste uitbundigheid gestegen was toen de laatste woorden gezegd waren. Nooit heb ik mij gedurende het lezen door een ander zoo buitengewoon vermaakt als dien avond. Ook Louis Couperus verstond de kunst bizonder goed, maar het was vooral de manier, de wijze waarop hij elk gesproken woord afzonderlijke waarde en beteekenis verleende, die het lezen door den heer Alberdingk Thijm van zijn humoristisch stuk proza voor ons allen tot een zeldzaam genot en iets onvergetelijks maakte. Het is mij een vreugde dit op deze plaats nog eens te mogen zeggen op den dag dat hij den 70-jarigen leeftijd heeft bereikt.

HENRI VAN BOOVEN.

Lodewijk van Deyssel

Terwijl de boomen zich van hun groene bladerenmassa's gingen ontdoen, neerdwarrelden op de regenvette, hobbellige straatkeien van het anders zoo vriendelijke, zonnige Hilversum, werd Karel, Joan, Lodewijk Alberdingk Thijm, zoon van Jos. A. Alberdingk Thijm en Wilhelmina A.S. Kerst, geboren.

Het jonge leven, dat vreugde bracht en trots verwekte in de beide ouderharten, kwam en groette de laatste Septemberdagen van het jaar 1864, die triest en donker waren.

De lente verdringt den laten winter, de boomen botten, bladeren dwarrelen neer, het zijige rijp omarmt de naakte takken, de jaren gaan en komen.

Voorjaar 1875. De jonge K.J.L. Alberdingk Thijm vertrekt naar Rolduc, een internaat voor zonen uit de betere families. Elf jaren telt het jonge leven, dat bruist en uiten wil, doch zich nu door de beklemmende kostschoolmuren gaat gevangen voelen. Dat verlangen naar open vrijheid, naar eigen meening groeit aan, wordt sterker en machtiger, - de strenge kostschooltucht, - de daar heerschende toestanden, - doen zijn haken naar vrijheid vergrooten. Zijn vader voelt zeer wel de noodzaak hiervan en terwijl alle leerlingen na de groote vacantie naar het Internaat terugkeerden, blijft hij thuis, waar een duitsch gouverneur hem met zijn studies bijstaat. De poorten van Rolduc gingen weer open, doch hij treedt ze niet meer binnen.

Van jongs af aan voelt hij zich tot de letterkunde aangetrokken, de liefde van den Vader tot dit vak, vond in hem een weerklank. De Godsgave, die de Vader bezat, werd aan hem medegedeeld. Op zijn zestiende jaar schrijft hij artikelen in het tijdschrift ‘De Dietsche Warande’, een uitgave van Jos. A. Alberdingk Thijm. Soms waren het critieken, een ander maal schetsen of een tooneelspel.

En de lezers gaan zich voor de pennevruchten van dien 'Lodewijk van Deyssel' interesseeren. Lodewijk van Deyssel is zijn schuilnaam. Zijn meening wordt sterker, zijn overtuiging dieper. Hoe zeer toch mint hij de groote fransche meesters van dien tijd, hoe sterk zijn de verdedigingen geschreven die zijn 'chers maîtres' zullen hooghouden.

'De eer der fransche meesters' heet een er van, die tot de meest heftige polemieken aanleiding gaf. Juist deze polemieken trokken de aandacht. 'Wie is die van Deyssel?'

'Van Deyssel' schrijft het dagblad en het klinkt verder en weer in de kleinere bladen. Men las zijn naam 'van Deyssel', men sprak over 'van Deyssel', doch zeer weinigen wisten wie 'van Deyssel' was.

De Vader van den jongen Alberdingk Thijm, de latere Professor, was boekhandelaar en daar juist dit vak zoo nauw met zijn geliefde richting was verbonden, werkte hij eenigen tijd in dezen boekhandel, wat meer zijn belezenheid dan wel zijn vakkennis vergrootte.

Neen, dit was niet zijn wenschen, zijn kunnen. Zijn hart trok hooger en verder. Los van de wereld moest zijn ziel kunnen dwalen door de ondoorgrondelijkheden van het onbekende, waar *zijn* oogen konden zien, *zijn* handen konden tasten, *zijn* lippen mochten proeven. Hier zou hij gelukkig zijn en steeds meer besefte hij hoe sterk de drang naar uiten en scheppen werd, zoodat hij zich tenslotte moest gewonnen geven.

De liefde tot de schoone kunst, zijn natuurlijke aanleg en vaardigheid, samengevat tot groote mogelijkheden, brachten zijn eerste belangrijke werken voort.

'De kleine republiek' verwekt een serie critieken van de meest uiteenloopende soort. Nog beheerscht hem hier het ondervondene op de schoolbanken van het kille internaat. Hoe juist en onvergelijkelijk zijn de karakters gewrocht en toch weer hoeveel warme liefde spreekt hier uit. Scherp en wezenlijk teekent hij het kostschoolleven van die dagen. Deze roman had niet een polemischen tendenz, maar werd geschreven van een aesthetische opvatting uit, die ook de wantoestanden niet onaangetast liet. Deze beschouwing gold niet in het bijzonder het internaat Rolduc (hij was immers ook leerling van Huize Katwijk), doch schetste het kostschoolleven met zijn gevaren in het algemeen.

De gevoelens van Van Deyssel over deze instelling zijn in zijn later werk ‘Gedenkschriften’ dan ook beter weêrgegeven.

Dan volgt ‘Een liefde’. Naast een diep voelend mensch wordt hij tevens een groot menschenkenner, weet zielendiepten te peilen zooals zelden is gegeven.

Als een levenslange passiebloem staat zijn werk in den prozahof en elken nieuwen morgen staan wij verrukt voor zijn schoonheid, - steeds weer nieuwe schoonheden vindend.

Soms duurt het lang eer het tot de volle schoonheid is genaderd.

‘Uit het leven van Frank Rozelaar’ neemt elf jaren in beslag eer hij tot de uitgave wil overgaan. De verschijning van dit meesterstuk dwingt aller respecten af. Hoe teer en verheven schildert hij zijn beminde Moeder, wat machtig is de oogenschijnlijk groene tuin, hoe leeft er elk takje, elke bloem en elke vlinder.

Elf bundels verzamelde opstellen verschenen van zijn hand en een twintigtal werken. Zijn werkzame geest zoekt, vindt en schept. - Nieuwe werken verschijnen, nieuwe werken die voortleven zonder einde. Dan komt het ‘Werk der laatste jaren’, - ‘Nieuwe critieken’, - ‘Schetsen’, - ‘Kleinigheden’, - die zoo groot en rijk van inhoud zijn en dan zijn ‘Gedenkschriften’.

Ze zijn allen eeuwig, zullen voortbestaan met de jaren en zullen blijven getuigen van de grootheid van ‘Lodewijk van Deyssel’.

Weer schommelen lichtbruine bladeren naar beneden, nu op glibberig asfalt, geen diligence glijdt over het spiegelgladde wegdek. Automobielen gieren door de lange rechte straten, het is 1934. 1864-1934. Hiertusschen ligt een tijdsverloop. Een tijdsverloop van zeventig jaren. Zeventig lange, welbestede en gelukkig ‘welbegrepen’ jaren.

Twee en twintig September, negentienhonderd vier en dertig.

Een klok galmt twaalf, holle slagen!

Stilte!

Onze ‘cher maître’ Karel, Joan, Lodewijk Alberdingk Thijm, onze nederlandsche Lodewijk van Deyssel is zeventig jaar.

ANTON DEN DOOLDER.+

+ Onder den schuilnaam Anton den Doolder verschuilt zich de jonge letterkundige A. van Tetering, secretaris van het Lodewijk van Deyssel hulde-comité.

Van Deyssel zeventig jaar.

Van Deyssel zeventig jaar! Een jublieum voor hem. Een vijftigjarige vriendschap heeft hem en mij verbonden; een jubileum voor mij.

Wanneer ik over hem denk, kan ik zeggen, dat hij de meest bizondere en ongewone persoonlijkheid is van geheel Nederland, ja ik zou er bij willen voegen, en niet alleen van Nederland, want in een veel grooteren kring dan onze landsgrenzen afsluiten, zal men geen tweeden Karel Alberdingk Thijm vinden. Ik geloof dat ik dat het beste weet en al ga ik het nu niet bewijzen, ik geef mijn schrijvers-eerewoord op de waarheid van deze uitspraak.

Karel Alberdingk Thijm, hij is de Duyrcant van de Dietsche Warande, hij is de Lodewijk van Deyssel, die op zijn achttiende jaar dr. Schaepman tot een woedeaanval bracht, toen de politicus-dichter door verraad gewaar werd, dat hij met zulk een jongen een polemiek had gevoerd. En die zelfde jongen had als jongetje nog paardje gereden op des doctor's rug, terwijl deze zich om het kind te amuseeren op handen en voeten voortbewoog over het vloerkleed van professor Thijm's huiskamer. Geen wonder dat de doctor had gebruld: ‘O, is dat Kareltje Thijm!’

Hij is de Lodwijk van Deyssel van ‘Over Litteratuur’, een mijlpaal in de Nederlandsche letterkunde. Hij is de schrijver van twee zeer bizondere romans, van Gedenkschriften, kritieken en beschouwingen, die allen een eigen visie geven op het besprokene, die den lezer er toe brengen het besprokene te zien door het lyrische temperament van den beschouwer, maar (de waarheid moet er uit) die sommige lezers bang hebben gemaakt het besprokene te lezen uit vrees, dat zij het anders zouden zien, dan de verkondiger het deed, waardoor dan die van-Deysseliaansche bewonderaars zich maar liever met van Deyssel alleen tevreden

stelden, want zij hadden door het lezen van zijn bespreking al genoeg plezier van de besproken werken gehad.

De jubilaris is de A.J. van 'Het leven van J.A. Alberdingk Thijm', van de brochure over Multatuli.

Hij is de auteur van dat kleinood der Nederlandsche literatuur: 'Uit het leven van Frank Rozelaar'; het boek vol menschelijke mystiek. Had hij alleen dit boek geschreven en geen letter meer, zijn naam zou nooit vergeten worden, zoo lang de Nederlandsche taal zou leven.

Ik sluit mijn oogen en zie Karel's markanten kop voor mij. Ik kan mij begrijpen, dat er menschen zijn die het niet verveelt naar zijn gezicht te kijken, het te onderzoeken lijn voor lijn en vlakje voor vlakje. Zij willen het lezen, zooals zij zijn werk lezen. Het zal hun niet verwonderen, wanneer ik hun zeg, dat er nog wat anders in dien kop is uitgebroeid, iets wat niet te wegen of te meten is en dat is het nieuwe geluid, dat na 80 in de Nederlandsche taal heeft geklonken. Ik heb dat reeds meermalen gezegd, maar bij deze gelegenheid dient het te worden herhaald. Hij heeft de groeve opengebroken, waaruit de schrijvers van heden de steenen halen tot het opbouwen van hun taalgewrochten. Het prachtige geluid van Gorter wortelt in van Deyssel's klanken. Dit is zijn groote beteekenis voor onze literatuur.

De mannen van tachtig waren niet schools-wijsgeerig aangelegd en misschien was er in het scheppen van een nieuw geluid door van Deyssel de grootst mogelijke oorspronkelijkheid. De buitenwereld werkte op hem met nieuwe combinaties, met stoffen door anderen verwaarloosd en niet opgemerkt en zoo ontstond door zijn streven, in verband met de ideëen der andere gelijkgezinden, de nieuwe richting.

En deze man is oer- en intens Hollandsch. Zijn wezen is een sublimatie van den Hollandschen geest. Misschien zouden anderen geneigd zijn Jacobus van Looy als de zuivere representant van het Hollandsche wezen in de litteratuur te zien; ik voor mij zie in van Looy slechts den vertegenwoordiger van een zeker gedeelte van den Hollandschen geest. In van Deyssel daarentegen zie ik de essentie daar van uitgedrukt in een zeer oorspronkelijken vorm.

Ik spreek hier mijn gelukwensch uit aan den zeventigjarige.

In dien gelukwensch gedenk ik den jongen schrijver, die ‘Over Literatuur’ de Nederlandsche letterkunde instuurde, den jongen vriend van de stille kamer boven in het huis van zijn vader op de N.Z. Voorburgwal; ik gedenk mijn compagnon van vele wandelingen in het Vondelpark en langs de straten van Amsterdam; ik gedenk den kameraad met wien ik ontelbare kopjes koffie heb gedronken; ik gedenk den unieken causeur. Deze qualiteit van Karel Thijm is in grooteren kring misschien niet bekend. Er zullen velen in het land zijn, die niet weten, dat hij zijn conversatie tot een kunst heeft gemaakt. Jammer dat een dergelijk kunstwerk niet is vast te leggen, maar in ieder geval is het goed dit te memoreeren voor hen die na ons komen. Van Deyssel heeft mij eens verteld, dat bij een bezoek in zijn huis te Baarn professor Bolland hem in letterlijken zin van zijn stoel had gepraat. Toen de wijsgeer zweeg, had de literator nog maar op het uiterste randje van zijn stoelzitting gehangen. Van van Deyssel's conversatie kan men zeggen, dat zij zijn hoorders op hun plaats vastgesnoerd hield, al waren zij ook van plan om uit vermoeienis of om een andere reden op te staan en weg te gaan. Ja, zijn conversatie verdreef de vermoeienis en gaf een weldadigen prikkel aan het organisme.

Zoo zij hier dan herdacht de schrijver en de innovator. Zoo zij herdacht de vriendschap van het verleden en het verleden dezer vriendschap.

FRANS EERENS.

Bij Lodewijk van Deyssel's zeventigsten geboortedag

Met onderstaande regelen zal ik trachten, mijn groote vereering voor Lodewijk van Deyssel beredeneerd onder woorden te brengen. Het verkondigd inzicht is, natuurlijk, subjectief en van pretentie gespeend. Immers: waar meer dan bij de waardeering van een groot Kunstenaar speelt persoonlijke aanvoeling een eerste viool? En voorts zou een nader ingaan op de motieven van het oordeel eene breedvoerige verhandeling vergen, waartoe hier en thans de plaatsruimte ontbreekt; zoodat er - hoe ongaarne ook - volstaan moet worden met een simpel aanstippen der hoofdpunten.

Naar mijn gevoelen zijn Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel de twee bij uitstek marquante figuren der Tachtiger Beweging. Wanneer, na een slaap van rond honderd-en-tachtig jaren, omtrent 1880 de Nationale Letteren ontwaken, staan deze beide mannen aan de wieg van den nieuwen bloei. Zij, meer dan wie ook hunner bentgenooten, hebben den stroom der jonge litteratuur gaande gemaakt en gericht. Hun werk vooral is de herleving der taalkunst, waaruit de beweging voortsproot, die in dat tijdsgewricht een aanvang neemt en sedert dien, duizendmaal verbreed - helaas gedurende de laatste kwart-eeuw ook op menig punt vervlakt -, voortduurt tot op dezen dag.

In Lodewijk van Deyssel zie ik den Vader onzer proza-kunst. Proza-kunst in den ruimsten zin: alle genres en onderafdeelingen inbegrepen, met uitzondering misschien slechts van het Tooneel. Het verhaal in al zijn schakeeringen - roman, vertelling, schets, impressie, prozagedicht etc. -, de litteraire aesthetica, zoo theoretische als toegepaste, in al hare geledingen - bespiegeling, critiek, ontboezeming - en, last not least, de bezinning omtrent den achtergrond der kunst - levenshouding en -beschouwing -

in deszelfs verband met de andere takken der cultuur, kortom datgene, wat men de wijsbegeerte der kunst zoû kunnen noemen, dit alles is door van Deyssel beoefend op eene zóó magistrale wijze, dat het werk van dezen Meester eens voor al maatgevend bleef voor het tijdperk der Nederlandsche letteren, hetwelk de Tachtigers inluidden. Want, men ontveinze het zich niet, de onmiskenbare sporen van Van Deyssel's machtigen invloed vallen nog dagelijks in onze letteren waar te nemen. Zelfs een would-be litteratuur-vernieuwer als A.M. de Jong, wien men zeker geen overdreven sympathieën voor de Tachtigers ten laste kan leggen, leverde, in zijn kortstondig tijdschrift 'Nu', met heftig-fulmineerende uitvallen tegen alles, wat hem niet beviel, toch maar een plagiaat van sommige lyrische opstellen uit van Deyssel's eersten tijd, dat zich van het voorbeeld slechts door mindere voortreffelijkheid onderscheidde, en daarmede in beginsel - d.w.z. door het zóó te doen - eene late wederopvoering van de gevoelsmatige ontboezemingen, die één der facetten van Van Deyssel's genie zijn. Zoo drukt deze Meester nu al ruim een halve eeuw lang zijn stempel op de geestesgesteldheid zelfs van zijn verguizers.

Als s c h e p p e n d kunstenaar ontplooit van Deyssel zijn kracht bijna uitsluitend op het gebied van het proza. (In dit opzicht is hij tegenvoeter, pendant en aanvuller van den Dichter Kloos.) Geen genre blijft hem vreemd. Hij hanteert den roman - 'Een Liefde', 'De Kleine Republiek' - met hetzelfde gemak als de impressie - bijv. 'De Koning der Eeuwen' -, de verst-doorgevoerde analyse van bewuste en halfbewuste geestesbelevingen - z.g. 'Adriaantjes' - even vlot als den dagdroom - bijv. 'Mijn Vader....' - of de kalm-vlietende vertelling - bijv. 'Menschen en Bergen' - en de biographische geschiedschrijving. Hij peilt de diepte der teederste emoties, omspant de breedte der meest-intense gemoedsbewegingen, puurt uit de alleralledaagschte dingen hun fijne, voor het oppervlakkig oog verborgen, schoon. Hoe meer men zijn werken leest, des te sterker komt men onder den indruk van 's Meesters ongeëvenaarde scheppingskracht.

De ontzaglijke veelzijdigheid zijns gemoeds heeft van Deyssel als het ware genoopt om de Taal naar alle richtingen te kneden, ten einde in haar, met uiterste getrouwheid, het beeld zijner ziel

te boetseeren. Zoodoende werd hij Neêrlands proza-virtuoos bij uitstek. Geen ander heeft, in die mate als hij, de niet aan prosodie gebonden taal omgesmeed, ondanks de strakke wetten harer grammatica, tot een fijn-bewerktuigd registratie-apparaat voor het gemoedsbeweeg. De rag-fijnste aandoeningen, zieletrillingen als spinneweb zoo teêr, huiveringen van het hart, waarvoor geen woorden zijn, gevoelens, die de grens van het zegbare schijnen te overschrijden, de allersubtielste belevingen: van Deyssel heeft ze onder woorden gebracht. Niets, dat den menschelijken geest beroert, of hij heeft het 'in taal gezet', om eens een rake uitdrukking aan hem zèlf te ontleenen.

En het wonderlijkst van al: zijn, hoe zeer ook, op de taalkundige keper beschouwd, vaak buitenissige woord-vormen en zin-constructies doen nimmer vreemd of gewrongen aan. Het ongewone dringt, op het eerste gezicht, niet eens tot den lezer door: bewijs voor de natuurlijke vanzelfsprekendheid, die deze bouwsels voor den schrijver hebben. Zij zijn hem zóó uit het gemoed gevloeid.

Het weêrgalooze van welhaast àlle voortbrengselen der Tachtigers ligt juist in deze ongedwongenheid. Men voelt: het stuk welt spontaan op uit de ziel. Deze, inmiddels weêr te loor gegane, pure onmiddellijkheid der uitdrukking komt aan van Deyssel méér dan aan eenig ander onzer prozaïsten toe.

Van Deyssel stak van wal als Naturalist, vereerder van Emile Zola. Doch onder zijn handen verinnigt het Naturalisme dra tot Impressionnisme. Het proces der innerlijke ontwikkeling staat hierbij echter niet stil: van Deyssel maakt den overgang van Im- tot Expressionnisme zelfstandig door en vindt dit laatste een jaar of twintig eer het in het buitenland, als haute nouveauté, werd 'uitgevonden' en tot dogmatische kunstsoort of 'school' verheven. Doch ook hierbij houdt van Deyssel's evolutie niet op. Zijn verdere ontwikkeling voert tot een kunstsoort, hem alleen eigen: het Sensitivisme. Dit is van Deyssel's schepping, zoo naar aard als theorie en besef. Hij doopte het ook. En het sensitivisme is enkel door hèm met vrucht in proza beoefend. (In dicht vooral door wijlen Gorter.)

Doch er dreigt een gevaarlijk misverstand. Frans Coenen komt in zijn 'Studiën van de Tachtiger Beweging' tot de slotsom, dat

de Tachtiger proza-kunst eigenlijk een soort ‘stamelkunst’ - term, door hem gebezigd - was, voorloopster, in zekeren zin, van het latere Futurisme en Dada. Hij leidt dit op scherpzinnige, doch m.i. foutieve, wijze af uit de hoedanigheid van ‘woordkunst’ als kenmerk der Tachtigers, dewelke hij, op vernuftige maar mijns bedunkens gezochte, wijze in tegenstelling brengt tot een ‘volzinkunst’ om zoo te zeggen. Een ‘stamelkunst’ toch spruit voort uit een ingekankerden afkeer van ‘vorm’ en veronderstelt volstrekte afwezigheid van stijl. (Adres aan Dada!) Indien er ooit een school met sterken, oer-eigen en gedegen stijl bestond, dan was het wel die der Tachtigers! En den vorm hielden zij in eere, getuige hun zinspreuk ‘vorm en inhoud zijn één’, alsmede hunne voorliefde voor den meest-strengen stijlvorm in de poëzie, het sonnet.

Dit geldt voor àlle Tachtigers en voor van Deyssel in de eerste plaats. Elke pennevrucht van van Deyssel vertoont een machtigen, onwankelbaren stijl. Doch deze stijl is dermate soepel, zoo weinig steil - men moge mij deze onwillekeurige woordspeling vergeven -, dat dezelve zich met volkomene lenigheid aanvoegt bij elk gegeven onderwerp. Van Deyssel's sprankelende geest spiegelt zich af in zijn fonkelenden stijl, waaruit telkens àndere facetten van zijn taalkunst opblinken. Enkel grove waarnemers kunnen hierin een veelheid-van-stijlen zien en daaruit dan stijl-onvastheid afleiden. D e stijl van dezen Meester, de stijl-van-hooger-orde, die alle schakeeringen en nuances van zijn stijl overkapt en in zich sluit, ligt juist in deze lenigheid zelve: de stijl der notitie, der volstrekt-elastische uitdrukking.

De a e s t h e t i c u s van Deyssel heeft èn richtlijnen voor de School van Tachtig aangegeven èn, daardoor, den aard der litteratuurbeschouwingswijze in dit land bepaald Voor goed, d.w.z. voor den duur eener periode, welker einde tegenwoordig nog niet te zien is.

Zijn bespiegelingen over litteratuur-als-zoodanig openen het nieuwe tijdperk. Zijn vlammende roep om ‘passie’ maakte, eens vooral, een einde aan de koel-berekenende critiek-om-den-inhoud à la Busken Huet of Vosmaer, om maar ineens twee der besten uit het muffe tijdvak vóór Tachtig te noemen. En al valt er op de leer, voor dewelke kunst eenvoudig tot de uiterste hoogte

opgevoerde passie zonder meer is, heel wat af te dingen - van Deyssel zelf gaf mede ten deze het voorbeeld van evolutie -, zij bevat een onvergankelijke kern van waarheid, die totaal te loor was gegaan sedert het einde der XVIIe eeuw. Hartstocht is een onmisbaar element der kunst, al bevat deze ook nog andere wezensdeelen.

Van Deyssel's fel en consequent stellen der eenig-juiste leer 'l'art pour l'art' brak de verheerlijking der sleutel- en tendenskunst evenals de verfoeilijke gewoonte om een verhaal te waardeeren bij wijze van verslag. Deze misvatting, welke de kunst eigenlijk als voorwendsel beschouwde en tot middel verlaagde, paste bij de beschimmelde burgerlijkheid van het tijdperk der predikanten-poëzie; Tachtig bezemde haar weg en een der oppervegers was van Deyssel. (Om zich de beteekenis hiervan goed voor oogen te stellen, dient men zich te realiseeren, hoe bijv. Vosmaer meende, met Multatuli's 'Max Havelaar' een nieuwen bloei der Vaderlandsche Letteren geopend te zien; terwijl toch juist dit boek een treffend voorbeeld is van een pamphlet-in-romanvorm, de ergste zonde tegen de Litterauur.) Van Deyssel's gloeiende oproep in 'Nieuw-Holland', zijn haken naar een 'passiebloei', die hoog moet rijzen in dit lage land, vond menigvuldig weêrklank, want het was de roep des levens over de dorre velden des doods.

Bewonderenswaardig is vooral ook de innige versmelting van criticus en theoreticus in van Deyssel. Zijn stuk tegen Frans Netscher, een snijdende critiek, bevat, als terloops, een nagenoeg complete doctrine, tevens handleiding voor litteraire productie; en na kennisname van dit bruischend geschrift, kokend pleidooi vóór zuivere kunst en scherpe aanklacht tégen Netscher, komt men, verbaasd, tot de ontdekking, zoo juist een litterairen leergang doorloopen te hebben. (Het heugt mij als de dag van gisteren, hoe, vele jaren geleden, Hora Adama, tegen wien ik, toen een broekje van om en bij de twintig, als tegen een veel en veel oudere - hij was destijds reeds geruimen tijd gepensioneerd beroeps-officier - opzag, mij vol vuur vertelde, al zijn litterair besef te danken aan dat stuk van van Deyssel, jegens wien hij dan ook van eerbiedige vereering overvloeide.) Een geheele generatie, minstens, van jongere auteurs heeft van deze onverge-

lijkelijke lessen partij getrokken; jammer genoeg gaan latere generaties ze meer en meer in den wind slaan, tot groote schade onzer Letteren, welker onloochenbaren neêrgang ik trouwens voor een niet gering deel hieraan toeschrijf.

Naast deze bespiegelingen en opbouwende critieken, die even zoo vele verhandelingen daarstellen, staan van Deyssel's beroemde - en uit den treure nageäapte - afkammerijen. Genadeloos afbreken was zijn geliefkoosd wapen tegen onwaardige producten. Men denke aan zijn parodie ‘Bulgaarsche Letterkunde’ en de manier, waarop hij het tijdschrift ‘De Ooievaar’, de gedichten van Lapidoth mitsgaders talrijke andere vodden met rake grappen en glossen naar de prullemand verwees. Mede op dit punt is van Deyssel maatgevend voor de Tachtiger Beweging. Zulk chirurgisch ingrijpen tegen zieke plekken vulde de werkzaamheid voor nieuwen opbouw allergelukkigst en geheel organisch aan.

Zijn lyrische ontboezemingen over vereerde auteurs zijn de mooiste glorificaties der kunst, die mij ooit onder de oogen kwamen. Met welk een warmte verheerlijkt hij Zola, hoe pakkend en levensecht teekent hij de spanning, waarin het boek hem geboeid houdt En later, als voortschrijdende zielsontwikkeling zijn oordeel heeft gewijzigd, in welk eene volstrekte eerlijkheid verbrijzelt hij het eens aanbeden afgodsbeeld met eigen hand, onbevangen en rondborstig, vol overtuiging en zonder vrees voor critiek op deze herroeping. Dit vermag slechts de volkomen oprechte. Enkel volstrekte rechtschapenheid stelt den mensch in staat, van meening te veranderen op eene wijze, welke de echtheid der inzichten buiten twijfel stelt. (Meen niet, dat de oorspronkelijke opinie door zulk een zwenking aan waarde inboet. Integendeel. Wie onzer kent niet deze ervaring: het boek, waarmeê men twintig jaar geleden dweepte, weêr eens ingezien en de bittere ontgoocheling? Dit komt, omdat men zelf inmiddels rijper is geworden. In een van Deyssel steigert zulk een ervaring op tot b e l e v i n g , roepend om uiting. Een Man van zijn caliber volstaat niet met de simpele constatatie der teleurstelling, doch voelt den drang tot uitdrukking daarvan.) Van Deyssel's ontboezemingen over Neêrlands litteraire kunst hebben onvergankelijke mijlpalen geslagen langs den heirweg der Letteren, welke dwars over het veld onzer Beschaving loopt. Beurtelings popelend van

liefde en sprankelend van vernuft, propheet, bezweerder en engelder-wrake, heeft hij voorzien, afgesmeekt en gegeeseld in dienst der Nationale Cultuur.

In zijn hoedanigheid van k u n s t e n a a r-w i j s g e e r staat van Deyssel tot op heden alleen in den lande. Niemand in het kamp der letterkundigen heeft, zooals hij, met open oog den samenhang gezien tusschen de Kunst en de beste bestanddeelen der Nationale Ziel des Volks. (Ook ten deze staat slechts Willem Kloos naast hem, als dichterlijke evenknie van den wijsgeerigen prozaïst van Deyssel.) Van Deyssel is zoowel kunst-philosooph als philosooph der kunst.

De grootheid van zijn persoon blijkt op dit terrein al aanstonds uit het feit, dat hij nationaal voelde en dacht in een tijd, waarin het àl liberalisme en marxisme was, wat de klok sloeg. De eerste generatie litteraire kunstenaars, die op Tachtig volgde, stond reeds onder den ban der roode dwaalleer en trachtte zich van de vruchten der litteratuur-renaissance meester te maken, om ze in dienst te stellen van de marxisten-beweging. Een zonde tegen Natie en Kunst. Wat de kunst betreft, werd daarmede, althans in beginsel, weer het standpunt van de kunst-als-middel op de proppen gebracht, dat juist door de Tachtigers begraven was. (Gelukkig school geen aasje leven meer in dit aldus opgewarmde lijk, zoodat de voortbrengselen van de roode leden der z.g. ‘generatie van '90’ toonen, hoe zij prullaria voortbrachten, voor zoover zij hun marxisme in litteratuur trachtten door te voeren, en de eischen hunner politieke geloofsbelijdenis overboord wierpen, waar zij kunst praesteerden.) De Man, die zich tegen deze schennis ten heftigste verzette, was van Deyssel.

Men kent zijn geniale polemiek tegen van der Goes, waarin van Deyssel het roode eenheidsmenschideaal op even bijtende als - in den besten zin des woords - aristocratische wijze ontmaskerde in al zijn platte, laag-bij-de-grondsche vulgariteit. Tegenover het destijds de geesten, ook in de kunst, verduisterende materialisme verhief van Deyssel de vaan van een protest, hetwelk - hemzelf wellicht niet ganschelijk in vollen omvang bewust - het verzet uithoofde van een historisch i d e a l i s m e inhield. Van Deyssel prefereerde - en hoezeer terecht - een nobelen Koning op een gouden stoel boven den grauwen toestand van den,

enkel op materiëele welvaart bedachte, staat-der-alledaagschheid, die een roode republiek in het gunstigste geval zou zijn. Namelijk als zij in optima forma verkeerde in plaats van in practische werkelijkheid, met allen nasleep van nameloos leed, gelijk in Sowjet-Rusland het geval is. Hij gevoelde intuïtief, hoe dit ideaal van voor-iedereen-een-boterham-met-wat-er-op bij toepassing moest uitdraaien op ellende.

Dit aan te voelen te dien tijde kan slechts een begenadigd schouwer zijn gegeven. Het beteekent een vrij-zijn van contemporaine invloeden, een onafhankelijkheid van sociologisch standpunt en een onbewogenheid van blik, die den waren Denker kenmerken. Het uit te spreken in gene periode getuigt van moreelen heldenmoed.

Door zijn, zoo vroegtijdige, stellingname tegen het marxisme is van Deyssel een der voorloopers van de Nationaal-Maatschappelijke Herleving der laatste jaren. Ook in dit opzicht heeft hij een uitzonderlijk fraai voorbeeld gegeven, dat hem reeds op zichzelf een eereplaats zoû waardig maken.

Van Deyssel's nationale gezindheid spreekt uit elke bladzijde van zijn meer wijsgeerige geschriften. Men herinnere zich bijv. hoe hij blijk geeft van eerbied voor traditie in de biographie over zijn vader en op welke hartelijke wijze deze revolutionnair-derletteren immer rept over het Vaderland. Is ‘Nieuw-Holland’ niet, behalve kreet om litteraire herrijzenis, de spontane zielsuitstorting van een voor zijn Natie gloeiend hart?

Doch ik moet eindigen. Ik heb mijn onderwerp slechts hier en daar met vingertoppen kunnen aanroeren, maar hoop toch, niet gehéél in gebreke gebleven te zijn bij de poging om van Deyssel's machtige figuur in omtrek te schetsen. Een silhouet, meer niet, is het geworden; moge het echter eene kleine bijdrage zijn ter kenteekening van dezen Grootmeester der Dietsche Letteren!

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Lodewijk van Deyssel (Naar aanleiding van diens zeventigsten verjaardag)

‘Lodewijk van Deyssel zal wedra zeventig jaar zijn’.

Een sekonde vaag-verbaasd had ik dit bericht vernomen maar me in de volgende sekonde bezinnend, wist ik ook uit mijzelf, dat het waar moest zijn. Want deze trouwe vriend van mij, dien ik nu reeds langer dan 50 jaren ken en met wien ik door zijne, zoowel als door mijne innerlijkste geaardheid altijd op goeden voet ben kunnen blijven, moest op het oogenblik, rekende ik uit, inderdaad dien eerbiedwekkenden leeftijd genaderd zijn.

Immers, ik had, in waarheid, tot dusverre nog nooit aan het preciese jarenaantal van Thijm's menschelijkheid gedacht of zelfs maar kunnen denken, wanneer hij voor ons, Regentesselaners, àl te zeldzame want eens of twee keeren hoogstens in het jaar, aan tafel gezeten en dan zijn oogen plots als naar een vreemde Verte richtend, maar daartusschendoor soms ook den een of andren der aanwezenden snel en oplettend aanziende, te praten begon op heldren maar toch gedempten en tusschenbeide ook vriendlijk-nadrukkelijk klinkenden toon.

Ja, dán vooral, maar ook, over het algemeen, onder het verdere van den maaltijd was zijn tegenwoordige leeftijd geheel uit mijn geheugen geweken, want ging ik hem met mijn altijd krachtig tweede of binnengezicht weer absoluut zoo vóór mij zien, als ik hem nu reeds meer dan een halve eeuw geleden met uitnemend genoegen van tijd tot tijd mocht bijwonen in het ouderwetsch-deftige maar toch allergezelligst-aandoende huis zijns professoralen Vader's op de toen door den volksmond nog dikwijls zoo geheetene ‘Pijpenmarkt’ en een of twee jaren later in de meer banaal want modern-fleurig ingerichte huur-ruimte

in de Plantage-Badlaan, die hij toen betrokken had, en waar, na de, uit den aard der zaak, hier meer vlug-levendig geschiedende wederzijdsche begroeting, alles mij, op studentikoze wijze, dadelijk zoo los-makkelijk mogelijk werd gemaakt. Karel was daar niet langer de Zoon des huizes, neen, de volstrekte Heer en Meester, en als de toen twintigjarige toekomstige groote Auteur en ik daar niet meer zoo opperst-beschaafd stijfjes, neen een heel klein beetje meer ongegeneerd tegenover elkander zaten, begon hij over allerlei kwestietjes en soms ook over belangrijker dingen met mij te konverseeren op natuurlijk nog altijd korrektbeschaafd blijvenden, maar thans hier en daar met fijn-puntige geestigheidjes gekruiden toon. En zóó heb ik dan ook van Deyssel, sinds hij voor het eerst vrij man was geworden, mijn heele verdere leven gekend, in Amsterdam en Houffalize en Baarn en tegenwoordig in Den Haag, als hij ons hier het uitnemende genoegen van zijn bijzijn gunnen wil. En hoezeer wij beiden, hij en ik, in uiterlijk en innerlijk Wezen schijnen te verschillen, want hij heeft niet alleen heel andere levenservaringen gehad, maar zich ook krachtens zijn psychisch temperament in 't bijzonder toegelegd op de studie van heel andere deelen der Wereldliteratuur als die van welke ik mij zelf steeds op de hoogte blijf stellen, toch bleken wij, beiden en blijken wij nog, wen wij met elkander converseeren, geen diametraal tegenovergestelde naturen te zijn.

B. v. geen van ons beiden is ooit een versteend dogmaticus geweest, al heeft elk van ons tweeën, zooals dat bij individueel in hun eigene Diepte levende literatoren altijd het geval kan zijn, natuurlijk wel zijn eigene vaste en logisch zich ontwikkelende meeningen die wel niet bij den eene zonder eenige uitzondering precies bij die van den ander aansluiten, maar toch zonder dat die beide waardeeringen of oordeelen vierkant tegenstrijdig tegenover elkander blijven staan. En die algeheele of voor tweederden overeenstemming tusschen zijn, van Deyssel's, opvattingen en de mijne bewijst, dat elk van ons een diepst-in werkende persoonlijk-levende menschlijke Psyche in zich ronddraagt, die zich wel op redelijke wijze laat leiden door het kalm-nuchtre daagsche gezonde verstand, maar die zich toch met dit laatste niet uitsluitend tevreden behoeft te stellen, omdat zij telkens rijkelijk

gevoed wordt uit de onkenbare Diepte achter haar, die door verscheidene groote wijsgeeren de Onbewustheid wordt genoemd, en die de intellektueele geloovige betitelt met den naam van God.

En daar Van Deyssel en ik ook op hetzelfde inwendig geestlijke standpunt staan en van daaruit te werken d.i. te schrijven plegen zonder in onze gedachten gedweelijk dus algeheel meê te sjokken in het voetspoor van eenigerlei door knappe menschen bedachte literaire theorie, zijn wij elkander innerlijkgenegen kunnen blijven en is er nooit, hetzij schriftelijk of mondeling een woord van den een naar den ander komen te vliegen, dat dan onwillekeurig kwetsen zou, zoodat er een kleine inwendige verwijdering komen kon.

En daarom begroet ik dan ook hier met zooals altijd, sinds onze langgeledene eerste kennismaking geheel en al onverdeelde gevoelens Hem, den grooten want psychisch volkomen zuiveren Karel Alberdingk Thijm en wensch ik hem uit mijn volle en oprechte Binnengesteldheid geluk, zooals, zeg ik vriendlijk-schertsend, dit een jongeren vriend een heel wat oudere doet wanneer de eerste een belangrijken mijlpaal in zijn leven heeft bereikt.

En voor wie dezen wensch misschien een feestlijk grapje zou willen vinden, kan ik de verzekering geven, dat hij in vollen ernst wordt bedoeld.

Want hij, Lodewijk van Deyssel, zoowel als degene die dit schrijft hier, mogen zich gelukkig nog jeugdig voelen. Ik ontdek tegenwoordig wel eens een aantalletje grijze haren op mijn kop. Maar wat zou dat? Ik wist ze ook wel reeds een enkelen keer te vinden toen 'k pas vijf-en-dertig jaar was. Maar een paar jaar later waren deze dan weer spoorloos weg. En zoo is het mijn heele leven met mij door blijven gaan. Want het leven van een zich vroeger nooit heelemaal op zijn gemak voelende is waarachtig voor een zwaarmoedig-sterk temperament als het mijne geen vroolijk en makkelijk door te dansen Grieksche kolonnade geweest, zooals ik er wel eens een met de figuren er in, op Helleensche voorstellingen zag afgebeeld. Doch ik heb mij gelukkig door alles heen, psychisch sterk weten te houden. En tot mijn indiepe vreugde blijkt het hetzelfde geval te wezen met mijn

levenslangen bewondrenswaarden Vriend. Mijn meeste andere levenslange vrienden of goede kennissen zijn helaas reeds weggeborgen moeten worden onder den bodem der Aarde ofschoon zij al het mogelijke deden wat tegenwoordig gezond heet voor den mensch in het algemeen. Maar Van Deyssel zoomin als ik, hebben ons ooit heel veel om het oefenen onzer spieren bekommerd. Wij hebben ons veel meer met onzen geest bemoeid, en daar hadden wij gelijk in, want niet het lichaam al blijft dit zeer belangrijk, is de mensch, neen, de eigenlijkste Mensch is de Geest, die hem bezielt. En daarmede heeft deze groote Kunstenaar en Kritikus wondren weten te behalen, die ook in verdere eeuwen want altijd durend in onze Lettren omhoog zullen blijven staan.

Zijn epische werken, zijn romans en novellen en schetsen zijn echte scheppingen, want altijd blijvende kunst en zijn tallooze kritische beschouwingen zijn mij durend-door gebleken de spontane en toch fijn mediteerende ontboezemingen te zijn van een persoonlijke psychische Kracht, die zichzelf steeds weet te blijven en over welke dus geen enkel sterver, zelfs al moge hij op enkele onderdeelen er van eener andere meening zijn toegedaan het recht heeft zich te verheffen. De diepere aard van elke Individualiteit, die van uit dat innerlijk wezen zijner eigene Personolijkheid werkt, heeft volledig gerespekteerd te worden. Zoo ben ik zelf mijn heele leven lang tegenover Van Deyssel blijven staan. Hem zoowel als mij zie ik op dit oogenblik nu ik dit hier schrijf zoo'n beetje als flink gegroeide boomen, die elk op zijn eigen bodem staande want daaruit gerezen, elkander vriendlijk toewuiven met takken en bladeren, doordat een nu eens sterke en dan weer zachtere levenswind ons beiden voortdurend beweegt. Maar zoomin als zulke boomen zich ooit tegen elkaêr verheffen gaan en elkander met hun stevige takken wederzijdsch gaan zweepen, want ook Zij worden staeg bewogen niet door tegen elkander indringende stormen des Toevals, maar door den altijd eendren wind des Levens, die beiden gelijkelijk naar het land der Toekomst henen zwiept, zoomin is het ooit in mij opgekomen om na te gaan of ik over sommige details een beetje anders voel en denk als hij. Ik weet me een van diep uit het onweetbare gegroeide zuivre geestelijke Entiteit te wezen, die steeds naar zijn

innerlijkst weten zijn best blijft doen, en psychisch heb ik begrepen, zoodra ik hem de eerste maal tegenover mij zag staan en wij toen elkaar diep-in gemoedelijk elk voor ons den andere zoo'n beetje gingen keuren op grond van wat de een of de andere zeide, toen wist ik dat ik mij zelf diep-in tegen mijzellf de opmerking voelde maken: Dat is er een, waarmede ik bedoelde: een vent uit één stuk, die innerlijk weet dus sterk maar toch harmonisch doet wat moet. En ik zette toen de konversatie over meer daaglijksche dus gewone dingen met hem voort. En dienzelfden diep-psychischen indruk heb ik ook in mijn verdere leven telkens teruggekregen, zoodra ik iets van hem las, of hem ontmoeten mocht. En daarom vraag ik hier vriendlijk-ernstig aan alle huidigen en lateren: houd zorgvuldig uw eigenen geestlijken eerbied instand tegenover alle, die in vele opzichten zijn gebleken uw psychisch-intellektueele Meerderen te zijn. Want uitsluitend door zoo'n innerlijk gedrag van ons zelf en alle anderen kan de wereld, dat is het algemeene geestlijke Leven, goed vooruitkomen. Het niets-waardige maar zich onnoozel verheffende mag men scherp-psychisch fijn ontmaskeren, zoodat iedereen komt waar te nemen hoe geestlijk-leeg het daarbinnen is, zooals Van Deyssel zelf het niet zelden in zijn jeugd gedaan heeft, en ik me een enklen keer óók verstout heb toen te doen. Maar groote geestlijke Zielen, met hun achtergrond in het Verste, ziet men als Geheelen, en laat hen intakt, zooals men dat ook een Boom doet, al vertoont de schors ervan hier of daar een ons minder bevallend plekje of slaan enkele takken er van terwijl we er langs loopen ons toevallig in het gezicht.

Van Deyssel is en blijft een groot en sterk auteur, die voor zijn eigen deel want met zijn zeer belangrijke geestesgaven en zijn nooit innerlijk verzwakkend temperament er toe heeft bijgedragen, ons land te maken tot een deel van Europa, dat in letterkundige dingen niet langer als een eigenlijk niets beteekenend want dilettantisch achterafhoekje tusschen de andere landen ligt en verdient dus volkomen gerespekteerd en hartelijk bewonderd te worden door ieder, die zich verbeeldt een Letterkundige te wezen omdat hij wel eens en het ander vluchtig-weg las. Ja, omdat hij zich altijd volledig psychisch-energisch aan de Letteren gewijd heeft, en dus wezenlijk een literator worden kon, moet

van Deyssel herhaal ik door ons allen beschouwd worden als te zijn wat hij is, n.l. een der door onze heele verdere Lettren heen nooit vergeten worden zullende Auteurs die de periode der Tachtigers ons bracht, en die voorzoover zij niet stierven of door andere redenen af moesten zien van de verbreeding en verdieping hunner eigene gaven, gelukkig nog psychisch-ferm omhoog staan en volbrengen wat hun innerlijkste Geest vermag te doen.

Lodewijk van Deyssel staat gelukkig nog sterk omhoog in onze Letteren en wij wenschen hem van ganscher harte toe dat de 22e September een dag voor hem moge worden, waarop hij later met tevredenheid terug zal willen zien.

WILLEM KLOOS.

Aan K.J.L. Alberdingk Thijm, den kunstenaar, die het onuitsprekelijke tot uitdrukking brengt, -

onzen geestigen vriend en onnavolgbaren tafel-president, -

hulde en heil en onvergankelijken roem.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

JACQUELINE REYNEKE VAN STUWE.

[Brieven]

Hooggeachte Heer Kloos,

Na een korte afwezigheid, waarin ik evenwel geen post opgestuurd kreeg, vind ik Uw schrijven, waarin U mij het vereerend verzoek doet een herdenkingswoord te willen schrijven in het a.s. jubileumnummer van den Nieuwen Gids, dat den zeventigjarigen Lodewijk van Deyssel gewijd zal zijn.

En terstond na het lezen van Uw brief werden oude en zulke uitgelezen goede herinneringen in mij levendig aan den tijd, toen Lodewijk van Deyssel herhaalde malen de logé van mijn man en mij is geweest in ons toenmalig Oosterbeeksch huis 'Rijnaue', en een bizonderen avond, niet zonder glimlach, herleefde ik. Alberdingk Thijm was enkele dagen geleden vertrokken, het was een regenachtige Zondagavond. Of nu de regen oorzaak was van onze spellust, of wel ook andere motieven er ons toe aanzetten, dat weet ik niet meer, maar met groote animo werd overeen gekomen, dat we het Symbolenspel zouden doen. Nu weet ik niet of dit spel U bekend is, daarom wil ik het U even uitleggen: als bij vele spelen gaat iemand de kamer uit, de achterblijvenden zoeken een persoon uit; de iemand wordt teruggeroepen en moet door een bizondere vraagstelling te weten komen wie de overeengekomen persoon is. De vragen moeten steeds zoo gesteld worden: aan welk abstract of concreet iets doet die persoon denken? - De radende persoon was ik zelf, en de volgende vragen en ant woorden vonden elkaar:

> - Aan welke vrucht doet hij denken?
> aan een groote aardbei in wintertijd, in watten verpakt.
> Aan welke Fransche meubelstijl doet hij denken?
> Louis quinze.
> Aan welk dier?
> aan een paard met hoogen gang.
> Aan welke bloem? -

Hier aarzelde degeen die een antwoord geven moest, van beide zijden werd hem iets toegefluisterd. Later vertelde hij mij, dat

beide buren aan dezelfde bloem dachten; hij nam deze voorzegging voor juist en antwoordde: een grootbloemige orchidee.

En na deze verbeeldende karakteristiek was het mij niet moeilijk te zeggen, dat de persoon onze geziene gast Alberdingk Thijm was.

Met mijn vriendschappelijke gevoelens, hooggeachte Heer Kloos,
gaarne de Uwe

H. LAMAN TRIP DE BEAUFORT.

Hooggeachte Heer Redacteur,

Hoe gaarne zou ik van de mij zoo vriendelijk door U geboden gelegenheid, om, nu Lodewijk van Deyssel zijn zevenstigsten verjaardag viert, iets bij te dragen tot die viering in den ‘Nieuwen Gids’, dankbaar gebruik maken, indien ik niet vreesde dat dit mij maar slecht zou af gaan. Want wat toch is het geval, hooggeachte heer Redacteur,.... als ik aan het werk van den auteur L. Van Deyssel denk, dan denk 'k aan dónder en wéerlicht en stórm, aan drommen zware, zwarte wolken die op komen zetten als kudden woedende stieren en die, onder vervaarlijk druischen, in een warrelige dooreenmengeling samenbotsen, aan dreigende oranje, gele, gouden zonnevuur-flarden, glimmend als booze goden-oogen onder 't snelduist'rend zwerk uit, aan groote, zwiepende boomen, die sidderend kreunend en piepen onder de slagen en striemen van een verbolgen orkaan, aan neérbliksemingen, òmstortingen, wègvagingen, aan machten die, wanneer zij in werking treden beginnen met te verdelgen en die dan over de omgewoelde gronden de glisterende zaden strooien van een nieuwe wereld, tot een schooner leven.

Of, - ik denk aan een morgenster, zooals die blinkt, eenig en alleen, in den roerloozen, matgouden glans van den jongen dageraad, aan een rappen, wilden bergstroom, eeuwig oud en eeuwig jong, dánsend, dánsend, zwaar en toch licht, van plateau tot plateau, en die zichzelf zoo gaarne speelsch verbergt in een dichte overstuiving van blanke waterparels, terwijl duizend fijne spatjes, veelkleurig het zonlicht weerkaatsend, heenzweven in het ijle,

aan een zeldzaam landschap, liggend in zalige zomeravondklaarte en waarvan de blauwe heuvels aan den verren horizon heengolven als stroomen van zoete muziek,

aan een zeer breed, zeer teer Adagio, kalm in kalmte wassend, en dat, zonder bizondere wending, een volkomen van licht verzadigden hemel-oceaan binnenglijdt.

Neen, als 'k aan Van Deyssel denk, dan word 'k stil, dan leg 'k de pen uit de hand en dan zeg 'k zacht: ‘Over Van Deyssel schrijven, dàt kan ik niet.’

Aug. 1934.

HENRIETTE MOOY.

Twee gedichten door Joannes Reddingius

Aan L. van Deyssel op zijn 70sten verjaardag.

Natuur

Natuur, gij zijt het Boek van Ruimte en Tijd,
daar is niets schooners dan in U te lezen,
wijsheid te vinden van uw wonderwezen,
uw vormenpracht, die zingend men belijdt.
Heen is opstandigheid waardoor men lijdt
en wankeling en 't onbestemde vreezen;
wat leed in ons voelt iets van stil genezen,
sterk is de kracht, die tegen duister strijdt.

Ik denk aan Alchimie op dit schoon uur,
de lucht is vol van goud, zoo wonderschoon,
dat ik aan Goden denk, een menschenzoon,
genomen door het lichten van dat vuur.
De hemel is een zee zelf boven zee,
goude' Oceaan, die mij ontroeren dee.

Avondrood

Ik zag een wolk in 't avondrood
als een eiland in hemellichtzee,
een herder op zijn rietpijp floot,
mijn ziel zong mee
in 't avondrood.

'k Zag tegen 't goud den jongen staan,
waar zijn kudde graasde op de avondhei,
bij 't langzaam, langzaam huistoe gaan....
De dag.... voorbij....
't is avondrood....

Toen zweeg het lied, de jongen ging
den heuvel af en dreef zijn schaar
naar verten wijd in schemering....
't Was wonderbaar
in 't avondrood.

Lodewijk van Deyssel als tafelheer.

Lodewijk van Deyssel vertoont zich, met de schuwheid voor menschelijke samenscholingen eigen aan den wijsgeerigen geest, zelden meer op plaatsen, waar men elkander in vreugde of droefheid ontmoet, en zijn correspondentie bepaalt zich in het gunstigste geval tot een visitekaartje ‘m.d.’ Maar er zijn jaren geweest, dat ik het voorrecht had hem aan het jaarlijksch feestmaal van de ‘Vereeniging voor Letterkundigen’ met Ina Boudier-Bakker, als ik het zoo zeggen mag, te ‘deelen’, want hij was nu eenmaal ‘de Voorzitter’ en wij ‘de beide dames van het bestuur’; en bij die gelegenheden is er tusschen ons op ietwat wonderbaarlijke wijze een stille genegenheid gegroeid....

Het is een bekend verschijnsel, dat letterkundigen-onder-elkaar over alles spreken, behalve over de letterkunde. Van dien regel wordt in onze Vereeniging niet afgeweken en naar mijn herinnering heb ik het met mijn illustren buurman op deze Elyzeesche Velden dan ook nooit verder gebracht dan de Vol-au-vent of de sauce Tartare. Maar meent nu vooral niet, dat een gesprek over de sauce Tartare minder dichterlijk zou zijn dan de tafelkout, welke men wellicht van ons verwacht, over de aa's, de ee's of de oo's, die wij te veel of te weinig schrijven. En denkt u in, welk een délice, niet slechts voor de tong, maar ook voor de ziel het kan zijn, wanneer een Voorzitter - een Voorzitter gelijk de ónze - alleen maar spréékt over een Vol-au-vent! Niet in één toonaard, in tallooze, onevenaarbare toonaarden, zoodat dezelfde Vol-au-vent telkens weer anders smaakte, al naar de zachte aanblazing der lippen en den zefier-klank van het rijk orgaan. Waarbij dan de hand - een van de fraaiste en karakteristiekste handen, die zich ooit tusschen mijn bord en het buurbord neerlieten - somtijds de vlucht accentueerde, een hoogere wijding gaf aan het gerecht.

Wanneer Lodewijk van Deyssel, tusschen zijn beide onvermijdelijke dames gezeten - men schenke mij de klassieke beeldspraak - bij deze maatlijden geheel tegen ons gezwegen had, - bezet als hij was met aan ieder, die er niet op verdacht was, het woord te verleenen - wij zouden met onze plaatsen niet minder ingenomen zijn geweest. Immers, wij kennen elkander in de schoone letteren het best uit wat wij verzwijgen, tusschen de regels laten, met een enkel welsprekend stippellijntje.... desnoods. Maar nu hij al zijn vrijen tijd bovendien aan ons en de Ris de veau wijdde.... Hoe goed waren die tijden, en welk een hoffelijk en beminnelijk mensch was onder alle omstandigheden, maar vooral in zijn gedaante van tafelheer, de man, in wien wij vrijwel zonder uitzondering onzen meester erkenden. Lodewijk van Deyssel, wiens woord een afdoend gezag had en wiens proza ons in die jaren zoo dierbaar was, dat wij er halve boekdeelen van overschreven en dit elkander ten geschenke gaven voor onzen verjaardag. Ik zou hem dit nooit verteld hebben..... goddank was daar de pêche Melba! Maar nu zijn eigen zeventigste er toe leidt.... waarom er dan nu ook voor dezen grooten Jarige niet een klein geschenk van te maken. ‘Zie, meester, zóó vurig hebben ook wij van “het proza” gehouden, speciaal van het uwe’.

Ik weet niet, of daar nu in het algemeen nog wel zooveel waarde aan wordt gehecht, aan het ‘proza’? Ook niet, of er eventueel nog belangstelling bestaat voor een litteraire geesteshouding, zoo vast en voornaam, dat men zich met een radicaal afbrekende critiek in het ‘Tweemaandelijksch Tijdschrift’ en later in den ‘Nieuwe Gids’ knapjes gevleid voelde. En ik betwijfel, of er tegenwoordig nog tijd overblijft om bijv. de ‘Akédysseril’-vertaling met liefdevolle letters over te schrijven. Maar ik weet wel, dat voor mij weinig boeken van den boekverkooper opwegen tegen de enkele uitgescheurde bladzijden van een schoolschrift, waarop een vriendenhand in het lang verleden ‘Zondag-ochtend’ van Lodewijk van Deyssel voor mij overschreef.

Bij alles wat in deze wereld ondergaat en onhoudbaar blijkt, ook in den kring onzer genegenheden, bij al wat ons hart eindelijk los moet laten, omdat wij innerlijk niet meer dezelfden zijn, of omdat de anderen ons teleurstelden, bij al wat uit oude bewon-

deringen hol begint op te klinken en van onze vereeringen in armoede vervliegt, is het goed die vergeelde bladzijden te herlezen en de oude gevoelens weer te vinden. Voor den diepen kunstenaar, en voor den charmanten tafelheer. Lodewijk van Deyssel laat niet veel meer in druk verschijnen, en wanneer wij hem nu nog eens ontmoeten, wagen wij ons ter nauwernood meer aan een gesprek over de sauce Tartare. Want de angstvallige geslotenheid, waarmee de aristocraat K.J.L. Alberdingk Thijm zijn ziel voor vreemde aanraking heeft gevrijwaard, het geheim zijner existentie zal verdedigen tot zijn laatste uur, heeft hem een levensvorm doen vinden, waarin het hem mogelijk is te-zijn en niet-te-zijn tegelijkertijd.

Maar onze beste gevoelens voor den grootmeester van 'het proza', voor den fellen, zachtmoedigen mensch, zijn onverflauwd gebleven, en ik vlei mij met de hoop, dat ook in zijn verkapt hartelijk hart de herinnering aan de oude buurvrouwen van den letterkundigen disch nog niet geheel is uitgewischt.

TOP NAEFF.

'Wilt gij groote vreugde, o luistert naar mij', heeft de jonge Van Deyssel in jubelende geestdrift uitgeroepen.

Wij hebben naar hem geluisterd, welhaast vijftig jaren lang, en hij heeft ons 'groote vreugde' bereid, zoowel door zijn meesleependen overmoed als door zijn stille bezonkenheid in 'Het leven van Frank Rozelaar' en zijn magistrale herdenking van Rembrandt. Hij is, met den dichter Willem Kloos, de bezieler van onze jeugd geweest.

Het is een voorrecht dit op zijn zeventigsten verjaardag nog eens met eerbied en dankbaarheid te mogen getuigen.

ANNIE SALOMONS.

Het is een troostend besef, te weten, dat in dezen tijd, doortrild van het zware dreunen van dof stampende machines, in dezen tijd waarin door de kleurlooze ruimte van den aether de radio-uitzendstationnen van de geheele wereld, hun warrelende legioenen van elkander verzwelgende klankenreeksen stooten, in dezen tijd beheerscht door de allesbeheerschende vernietigende almacht van de electriciteit, in dezen tijd doorkletterd van wapengeweld, doorschetterd van politiek gebral en de claxons der automobielen, - het is een troostend besef te weten, dat in dezen tijd, ver van de desperados op de barricaden, ver van de paleizen van justitie en de misdadigerskroegen, en de wuivende wilgen aan de stille vijvers waar het riet in ruischt, ver van de tuinen waar de verdwaasden dwalen en zij wier gesplitste ik hen rusteloos voortzweept, - een troostend besef, te weten, dat in dit kleine land, in een stille kamer, eeuwenver verwijderd van het gedruisch van deze wereld, als een droomende koning in de onbewogen eindigheid van het kamerlandschap, een dichter gezeten is.

Hier zit hij, gelijk een priester met binnenwaarts gekeerden blik, door een onzichtbaar waas gescheiden van het werkelijke leven -: zacht klotst het zon-doorplekte trage water aan de oude burgwallen; wit-koppige wolken drijven in de wijde lucht boven de vlakke weide-velden en de akkers waar de grijze boekweit bloeit; en de verloofden staan zonder spreken aan het gele glooiende strand in de zon, waar de zee haar schuimvlokken in de branding slaat tegen de kust; schoon is een bloem, een rein zacht ademend roosje in een vaas op het effen tafelvlak; schoon zijn de vochtig omwaasde donkere oogen in het rimpelige gelaat van een oude boerin uit de bergen; schoon is de vredige poëzie rond een onschuldig meisjesgezicht op een kalenderplaatje; en schoon zijn de zelfportretten van den grijzen Rembrandt met den moeden leed-door-groefden kop en de doffe door de smart van vele eeuwen glansloos geworden oogen.

Een groot kunstenaar is Van Deyssel. De laaiende drift van de eerste tijdperken, die hem als een faun door duistere wouden, in blinden scheppingsdrang de schoonheid achtervolgen deed, verzuiverde tot edele bewogenheid en beheerschte ontroering. Volmaakt werd iedere zinsnede welke hij schreef van uiterlijke en innerlijke schoonheid, gelijk een aan alle zijden geslepen doorzichtige diamant, of meer nog, gelijk een teeder blanke parel, Strak, ingetogen en gespannen, en toch vol hooge teederheid is deze kunst der latere jaren. - De 'Adriaantjes', het waren pijnlijk nauwkeurige beschrijvingen van alle handelingen en gewaarwordingen op bepaalde oogenblikken in het leven van dien jongen, Adriaan door den schrijver genoemd: doch ruischte niet door ieder woord, door elken volzin, gelijk de zee onvergankelijk in eene schelp, de liefdevolle verteedering van den kunstenaar waarvan deze was vervuld, terwijl hij bij het scheppen dacht aan de kleine ongerepte jongensfiguur, die argeloos en blij zich door de gangen en kamers, langs de trappen en portalen bewoog van het huis, waarin de blikken van zijn vader en moeder al zijne bewegingen wakend volgden. - De sublieme voortzetting der levenshouding tot uitdrukking gebracht in de 'Adriaantjes' vertoont Van Deyssels volgende arbeid. Het is de superieure objectiveering van eigen leven, en van dat wat buiten dit eigen leven staat: de lucht, de zee, de zon, maan, sterren en de wind, en een witte vlinder fladderend in den nacht. En gelijktijdig de ontroering van te mogen leven, van ademend zich te mogen bevinden te midden van alle zichtbare en onzichtbare schoonheid, waarvan het zijnde schijnt vervuld te wezen; bij de knagende onrust van het niet kunnen bewijzen dat dit alles meer is dan een schoone droom, bij de onbewijsbaarheid van alle handelingen welke wij verrichten, bij de eeuwige twijfelingen of dit leven werkelijk leven is.

Van Deyssel, wij hebben U zoo lief gehad; wij hebben U zoo lief. Gij zijt de lichtende figuur geweest in de grauwe nevels van de realiteit waarin wij leven, die ons heeft doen beseffen dat er nog ander leven is, dan wetenschap en misdaad, en droomloos voortijlen langs de ijzeren spoorwegbanen.

Nu staat gij zeventig jaar te worden. Gij zijt in de valleien van Uw kamerlandschap. Het schemert. Maar nog altijd ruischt

de wondere stroom van Uw scheppingsmacht, nog altijd borrelt uit de bronnen van Uw genie het levende woord van de schoonheid over dit land.

In den beginne was Uw woord. Het is. En het zal zijn. Uw woord, het woord, dat gij ons geschonken hebt, zal blijven, na U, na ons: het diamanten, fonkelende woord, dat Uw scheppingen maakte tot een onvergelijkelijk, onvergankelijk diadeem van schoonheid.

BENNO J. STOKVIS.

Van Deyssel.

Het is onder dezen naam dat de schrijver Alberdingk Thijm bij ons is blijven voortleven. Intieme vrienden spraken van Karel Thijm, maar het kwam nooit in mij op, hem zelfs in gedachten zoo te noemen; want toen ik zijn werken las, en hem persoonlijk ontmoette, was ik nog betrekkelijk jong, en zag met diep ontzag en groote vereering tegen hem op. Waar ik spreek van jong, meen ik niet zoozeer in jaren, als wel in geestelijke ontwikkeling. Opgeroeid in een klein dorp, waar mijn bakvisch-verlangens naar literatuur geen andere bronnen vonden dan de wekelijksche portefeuille met één roman, en de lezingen der Maatschappij tot Nut van het Algemeen, die een paar maal per winter werden gehouden; waarbij de dames handwerkten, waarschijnlijk omdat zij door uitsluitend luisteren hunne zwakke hersenen teveel zouden moeten inspannen. De helden die ik toen vereerde waren Marlitt, Ouida, Nathalie von Eschtruth, en dergelijken. Van de Nutzlezers heb ik twee herinneringen behouden. De ééne was: H. de Veer, die las uit zijn: 'Trou-ringh voor het jonge Holland', wat veel indruk op mij maakte; de andere: Mr. van Loghem, redacteur van het tijdschrift 'Nederland'; deze schreef onder den poëtischen naam van 'Fiore della Neve'. Als ik mij niet vergis, heette het boek waaruit hij verzen 'voordroeg': 'Een liefde in het Zuiden'; er bleven lange stukken van in mijn geheugen hangen, die ik, in eenzaamheid, 'zegde'; met nabootsing van de, voor een dorpsmeisje, geäffecteerd klinkende, maar toch door mij bewonderde uitspraak en intonatie van den auteur.

Ik was dus niet alleen groen in de literatuur, maar mijn smaak er voor was zoo bedorven, dat ik de werken der Tachtigers niet begrijpen kon. Toen ik voor het eerst 'Mei' in handen kreeg, had ik zoo weinig begrip van poëzie, dat ik het niet mooi kon

vinden. Onbewust voelde ik blijkbaar wel, dat de fout bij mij lag, want ik heb het nooit tegen iemand gezegd; het scheen of ik me er voor schaamde. Het was een lange weg die ik nog had te gaan, en waar ik menigmaal van afdwaalde; omdat het mij te veel kostte afstand te doen van de ouderwetsche, romantische literatuur der vorige generatie.

Het is hierbij dat de opstellen en kritieken van van Deyssel mij van niet genoeg te prijzen waarde en steun zijn geweest. Als ik las hoe hij op scherpe en klare wijze het onechte en doode der vroegere letterkundige werken had aangetoond, onderging ik sterk de zuivere en liefdevolle waarheidsdrift die er uit sprak, en waar ik onmiddellijk in meeging. Het oude stierf van mij weg, en ik begon ontvankelijk te worden voor de schoonheid der Tachtiger Beweging; en niet alleen voor de literatuur, maar ook voor de vernieuwing van het leven die er door ontstond, omdat dit er onverbrekelijk mee verbonden is.

Omdat van Deyssel's werk veel heeft bijgedragen tot de zuivering van mijn troebele gedachtensfeer, tot de opwekking van sluimerend gevoel, tot bevrijding uit de traditioneele psychische gesteldheid der vóór-Tachtiger generatie, waardoor mijn groei tot een onbevooroordeeld en, zij het ook betrekkelijk, vrij mensch mogelijk werd, denk ik nog dikwijls met dankbaarheid aan hem. En niet minder om het genieten dat het lezen van sommige prozastukken, o.a.: ‘Ik houd van het proza’, ‘Kunst is passie’, en niet minder van de zoo fijn-beschaafde en -gevoelige levensbeschrijving van zijn vader, mij gegeven heeft.

Mijn persoonlijk contact met van Deyssel is maar heel oppervlakkig geweest. Ik herinner mij alleen dat hij onder het lezen van het eerste verhaaltje dat ik schreef, tegen iemand die mij dit later vertelde, een paar maal een goedkeurende opmerking er over maakte. Hij vond het echter jammer dat ik het dadelijk wilde publiceeren, en had het verstandiger gevonden met dit laatste te wachten tot ik iets beters had geschreven; al begreep hij wel dat de noodzakelijkheid van geld-verdienen mij aanzette mijn eigen zin te volgen. Hij had natuurlijk gelijk; alleen geloof ik dat hij zich vergiste in het motief; ik meen me te herinneren dat dit meer voortkwam uit ijdelheid dan uit broodsgebrek.

Het heeft mij in dien tijd soms getroffen dat er, bij de alge-

meene verguizing der nieuwe literatuur, gemeend werd dat van Deyssel zijn scherpe kritieken schreef uit hard- en wreedheid. Zelfs menschen die deze bewonderden, heb ik wel eens hooren zeggen, dat het een genot voor hem moest zijn, zoo te priemen en te steken. Ik heb altijd gedacht dat zijne liefde voor het ware en schoone zijn eenige beweegreden was geweest aldus te schrijven, en dat hijzelf geleden heeft door het verdriet dat hij onvermijdelijk moest veroorzaken.

Tot slot een vermakelijk historisch gevalletje, dat bewijst hoe diep de angst en afschuw voor het nieuwe bij de ouderen was.

Aan een maaltijd kwam een bekend, door van Deyssel duchtig onder handen genomen, nu reeds lang overleden professor toevallig te zitten naast een vriend van zijn zoon, die denzelfden naam droeg als één der voormannen van de Nieuwe Gids. Hoewel de professor wist dat zijn buurman zelfs niet in de verte familie was van de N.G.-man, voelde hij zich toch onaangenaam getroffen door deze tafelschikking; na afloop van den maaltijd zei hij tegen zijn zoon, dat diens vriend hem erg was meegevallen, en dat het toch wel een aardige jongen was.

A. TIMMERMAN VAN PELLECOM.

Mijn bewondering voor het werk van Lodewijk van Deyssel: nagenoeg veertig jaar geleden is zij ontstaan, en thans voel ik ze nog in mij als iets even reëel, even frisch en even diep als in dien reeds zoo verren tijd.

Het was toen de periode van onzen romantischen hartstocht voor de Vlaamsche zaak: maar de Fransche literatuur zat ons (als ik me zoo uitdrukken mag) niettemin in het bloed. Hoe groot was dan niet ons enthousiasme, toen wij, naast zooveel Hollandsch werk dat weinig of niet tot ons Vlaamsch gemoed sprak, plotseling Willem Kloos 'ontdekten' - dat deed ik saêm met Karel van de Woestijne - en, ietwat later, - ditmaal in 'samenwerking' met Herman Teirlinck - Lodewijk van Deyssel! Enthousiasme: want het was nu immers gebleken dat Holland ook wat aan te bieden had dat, naar óns gevoel, niet onderdeed bij 't werk der op dat oogenblik door ons zóó hoog geprezen Fransche schrijvers. Dit sterkte in niet te onderschatten mate onzen Vlaamschen volkstrots....

Sindsdien houd ik Lodewijk van Deyssel, om de terminologie van dien tijd te gebruiken, voor den Grootmeester van het Nederlandsche proza, zooals Barbey d'Aurebilly de 'maréchal des lettres françaises' is - neen, niet gewéést, maar het op zijn manier nog altoos is. Die zekerheid heeft me nooit losgelaten. Dat mijn bewondering voor van Deyssel's werk nooit is verflauwd - terwijl heel wat dat me vroeger wel heeft geboeid, mij later onverschillig liet - heb ik steeds als een zeldzame vreugd gevoeld. Ik kan inderdaad maar niet vergeten, dat alléén een paar bladzijden van van Deyssel - n.l. een paar bladzijden uit 'Een Liefde' - mij, uitsluitend om hun zuivere woordkunst, zoo diep naar het hart hebben gegrepen, dat mij tranen uit de oogen zijn gevloeid: een ontroering die niets te danken had aan de toevallige meêgaandheid van mijn meêwarig meêgevoel, maar louter was ontstaan uit het besef dat hier een bizonder hoog, een uniek peil van schoonheid was bereikt.

Ik weet het wel, mijn vrienden onder de jonge Vlaamsche schrijvers kénnen het werk van van Deyssel niet; en ik acht het ook niet dienstig, hen op de onvergankelijke waarde van dat werk te wijzen. *Habent sua fata libelli.* Maar 't zal, ik ben er

vast van overtuigd, K.J.L. Alberdinkg Thijm vergaan zooals het Henri Beyle is vergaan. Over een aantal jaren - dat Thijm misschien zelf, met zijn bewogen scepticisme, zou kunnen bepalen; Beyle schreef: rond 1880; - zal inderdaad zijn oeuvre van her, en dan voorgoed, de aandacht trekken, aanvankelijk van weêr eens een klein groepje, doch vervolgens van een met den dag uitgebreideren kring van belangstellenden. Niet van zulke belangstellenden, wier ernstige aandacht en studie zich tot de historie van de gansche Nederlandsche literatuur of van een bepaalde periode uit die literatuur uitstrekt, doch van zúlke, die zoo ver in het werk en het leven van een uitverkoren auteur opgaan, dat hun eigen leven er door wordt opgevoerd tot een hoogere innigheid en schoonheid. *Dieu ne puis, Rohan suis,* luidt ongeveer de trotsche spreuk der Rohan's. Wie niet een Stendhal is, is er schooner levenstaak voor hem weggelegd dan een ‘Stendhalien’ te zijn?....

En nu ben ik van meening dat juist het proza van Lodewijk van Deyssel die uitzonderlijke kwaliteiten, en onder meer dat pikante bizondere en die zonnige gaafheid, vertoont welke, generatie na generatie, enkele uitgelezenen (uitverkorenen) kunnen binden en boeien tot uitsluitende liefde en voorkeur voor dát werk en voor diens maker.

Laat dan maar, zooals trouwens de gewone gang van zaken meêbrengt, ettelijke jaren voorbijgegaan, gedurende welke slechts een eenzame stem van miskenning (en wat dies meer zij) van Thijm's beteekenis zal gewagen, eenmaal komt de dag, als thans voor Stendhal het geval is, dat het gansche werk en de persoon zelf van van Deyssel een bron van opgewekt levens- en schoonheidsgenot zal zijn, in lengte van dagen, voor een steeds groeiend aantal ‘van Deysselianen’.

Want indien er veel Nederlandsch proza bestaat dat een zwaarderen ernst, een ruim-menschelijker inzicht, een breederen wiekslag heeft, - alléén het proza van van Deyssel brengt u de tintelende verrukking bij van 't eerste uchtendlicht op een zomerdag. Alléén het proza van van Deyssel heeft, in de Nederlandsche literatuur (misschien met dat van Multatuli), als de morgenstond, goud in den mond....

F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE.

Wat zou ik in dit korte bestek over L. van Deyssel kunnen zeggen, dat niet dikwijls al gezegd is? Laat me dan maar - wat me op mijn leeftijd toch niet kwalijk zal genomen worden, - een persoonlijke herinnering even ophalen. Deze is van belang voor mij, doordat ze mijn opvatting van Van Deyssel's werk steeds gekleurd heeft. Ik was pas éénentwintig toen hij me eens kwam opzoeken; een week lang mocht ik toen elken dag met hem omgaan. Hij stond voor mij reeds in het licht der legende, als ‘held der Literatuur’, en eerst durfde ik haast niet spreken. Maar in dien man met den pontifikalen heerscherskop ontdekte ik weldra tot mijn verwondering heel wat anders dan het ‘personage’ dat ik me voorgesteld had. Hij had juist een ziekte doorgemaakt, in de Ardennen, trad voor het eerst weer uit zijn eenzaamheid, en terwijl hij met een bijna kinderlijk genot alle leven rondom zich met zijn oogen opzoog, bleek hij een bizonder mededeelzaam mensch, die tegenover den kleinen jongen die ik was zich zelf gaf, met die hem natuurlijke elegantie, beminnelijk en eenvoudig oprecht. Sedertdien heb ik niets meer van hem kunnen lezen, zonder in het werk van den ontzaglijken en niet het minst door zijn analytische scherpte verbazenden ‘kunstenaar’, altijd het warme accent van den ‘mensch’ te hooren. Wellicht is het daardoor in de eerste plaats, dat hij de Vlaamsche schrijvers zoo lief geworden is. Tot in zijn rustigste bespiegelingen voelen we het dynamische van zijn ziel, - en van de toekomst die aan dat dynamische beschoren is, zien we nog niet het eind.

A. VERMEYLEN.

Lodewijk van Deyssel zeventig jaar???!!!

Mijn geboortebewijs beweert, dat ik ruim vijf jaren zijn oudere ben. Doch toen hij - het is al zoo lang geleden, dat ik niet eens meer weet in welk jaar het was - ‘Vosmeer de Spie’ 's eersten roman *‘Een Passie’* zoo roemde, misschien niet eens zoozeer verdiend, leek het mij, ‘de Spie’ 's vader, dat deze geweldige criticus veel ouder moest zijn dan ik en jegens den jongen beginneling wel heel goedgunstig was.

Zoo heeft dan Lodewijk van Deyssel in mijn herinnering van mijn hart een voetstuk gemaakt voor zijn eigen beeld als veel, vèèl oudere, veel, vèèl wijzere dan ik, hij, de voor mij boven alle ‘Tachtigers’ machtige: een soort Dondergod, die eens over mijn littéraire weide de levenwekkende regen deed dalen van zijn gunst.

Lodewijk van Deyssel zeventig jaar???!!!

Worden dan ook goden en halfgoden zeventig jaar, evenals gewone menschen?

MAURITS WAGENVOORT.

Lodewijk van Deyssel

Hij was één van de goden die we aanbaden in onze jeugd, en het bijzondere is, dat we dat nog op later leeftijd ten volle kunnen begrijpen. Ja, naarmate we volledíger kennis namen van de schrijverijen welke men tijdens zijn jonge jaren als litteratuur vereerde, naar die mate groeide onze eerbiedige genegenheid voor den grooten révolutionnair, die, zoo fel door liefde tot het woord gestuwd, in zoo treffende lyriek zijn vereering en verachting durfde en moest uiten.

Zijn glorie is nu 'n beetje ‘historie’ geworden. Dat wil zeggen: we hebben iets - zij het dan niet zoo heel veel - meer leeren begrijpen van den samenhang van den ‘tachtiger’ opbloei met wat voorafging; en met wat volgde. We hebben althans dit begrepen, dat die opbloei eigenlijk was een verzuiverd en verheven hervatten van de romantiek; dezelfde afkeer van den burgerlijk verstandelijken en moralizeerenden eigen-tijd, als op de ‘Verlichting’ volgde en reageerde, was hier de grondslag; al werd het nu niet een vlucht naar gemelodramatizeerde Middeleeuwen, maar naar de tijdelooze schoonheid.

Van Deyssel-zelf ook leerden we meer ‘historisch’ zien; als diep-verwant met zijn in litteraire katholiciteit geïsoleerden vader; die ook wel zeer een strijder was; ook met diep gevoel verworpen waarden verdedigde. ‘Ridderlijk’ was het vóor zijn naam gebruikelijk epitheton. Na de beduimeling van 't begrip ‘ridderschap’ door de romantiek, kon men den zoon kwalijk meer zoo aanduiden. Ook was zijn strijd nog wel een feller-onmaatschappelijke consequentie van dien zijns vaders. Neen, een ‘ridder’, den voor geijkte idealen strijdende, kon men hém niet noemen. Hij was een halfgod en een geniale straatjongen. Hij was buiten de maatschappij; erboven en, naar wereldsche zienswijze, eronder....

Dit beteekent: hij vertegenwoordigde een waarde als door de massa kwalijk kan worden begrepen. Toch, grootheid, door innerlijke kracht gestuwd, imponeert altijd en overal. Zoo wéét dan het Nederlandsche volk: Van Deyssel is één onzer groote namen. Van zijn medestrijders bleven weinigen het vaandel getrouw. Sommigen schaarden zich onder andere leuzen; sommigen gingen dood; zij het soms alleen naar den geest. En de jongeren? Zij opponeeren nu weer tegen Tachtig; - meestal niet beseffend, dat ze niet zouden zijn wat ze dan nog zijn, en dat ze niet zóó zouden kunnen en durven opponeeren, als ze geen leerlingen waren van Tachtig; van Van Deyssel.

Maar bij ons, die den grooten tijd als knapen hebben meebeleefd; die zijn gegroeid bij en door en in zijn glorie, die weten wat er was vóór, en wat dóór hem, zal zijn naam altijd een bijzondere snaar in het hart doen trillen. Wij brengen hem onze waarachtige diep dankbare hulde op den feestdag, die éens-te-meer aanleiding is, op een leven, waarin zoo groote dingen werden gedaan, terug te zien.

JAN WALCH.

Aan Lodewijk van Deyssel.

Alleen een woord van dank wil ik hier neêrschrijven. Dank voor het beste dat Frank Roselaar ons gaf, de gave vruchten van het leven, van zelf vallend als sparappels in boschstilte.

Ik heb ze gevonden toen ik dwaalde door den doolhof der lanen; ze bleven liggen voor mijn voet en ik gaarde ze bijeen. Ik vond ze mooi omdat ze schoone, volmaakte vruchten waren, doch toen ik ze gebracht had in mijn huis, in de veilige binnenkamer, werden ze meer, straalden zij van innerlijk licht.

Ze zijn kleine sterke lampen geworden in mijn duisternis.

MARIE C. VAN ZEGGELEN.

Heugenissen door Hélène Swarth.

I.
Lijsterbessen.

Op 't landlijk kerkhof, rozentuin van Dood,
Hoe zamelde ik in kinderhanden-schalen,
Gelijk, om niet in ballingswoud te dwalen,
Mijn sprookjesvriend Klein Duimpje, kruimels brood,
De lijsterbessen, rood als bloedkoralen,
Die elke boomtak mijn verlangen bood.
Een zusje plukte een bloem, een lijster floot.
Wij togen heen, toen najaarzon ging dalen -
Den weg bestrooide ik - 't leek een spoor van bloed.
'k Weet niet waarom, nu 'k vlij die winterbessen
Op 't graf, de sneeuw bepurprend met hun gloed,
Mijn hart doorvlijmt met wonden als van messen
En tranen fel mijn oogen wil ontpressen
Dat kinderspel, waaraan ik denken moet.

II.
Julidag.

Nu moet ik dien zomer gedenken,
Toen je smeekte om mijn liefde en mijn trouw
En ik jaren vol vreugde zag wenken
In het stralende Juliblauw.

Toen, onder de bloeiende linde,
Vol droomerig bijengezoem,
Geloovend dat je eeuwig mij minde,
Ik gaf je mijn liefde als een bloem.

Nu laat mij dien zomer herleven,
Toen ik je mijn liefde gaf -
Nu kan ik je meer niet geven
Dan bloemen voor je graf.

Herinnering heeft gekozen
De bloemen, waarvan je houdt:
Wasblanke tuberozen
En zonnebloemen van goud,

Fluweelen gloxiniakelken,
Anjelieren als bloemen van vuur -
Die mogen hier stil nu verwelken,
In den gloed van het Juli-azuur.

III.
'k Sta bij het graf.

'k Sta bij het graf, waar slaapt hij kalm en zoet
En 't is me of ik nu voor zijn zonde boet,
Al zwervend, stervensmoe, altijd alleen.
Mijn hand ligt brandend op den kouden steen.
Een duif roekoet, in lente-zonnegoud.
Is dat een antwoord? - Maar de steen blijft koud,
Hoe in mijn hand, gedreven uit mijn hart,
Trilt héel mijn levensgloed, de steen blijft hard,
Zóo hard dat ál de tranen, die ik ween,
Geen weg zich banen door den starren steen.
En koû des doods, gerezen uit zijn graf,
Doordringt mijn ziel, die éens hem liefde gaf -
Uit ruischend woud hoe dreef mij hartepijn,
Of 'k hier zou dichter bij 't verleden zijn,
Of 'k hooren zou een troostwoord van zijn mond.
Maar zwijgen is 't, geen vrede, dat ik vond.
Mij lokte lieve onnoozel-vrome waan
Van 't kind, dat komt bij Broeders groeve staan,
Met zacht gestamel - Ver uit mijn bereik
Weet ik wie me éens beloofde een vrederijk -
Een andre hand wel heeft dit huis van dood
Getooid met bloemen laaiend passierood,
Doch ik, ten teeken, dat ik ál vergaf,
Laat blanke bloemen sneeuwen op zijn graf.

Zelfbedrog door H.W. Sandberg.

Ik liep vandaag door een straat,
Waar ik tien jaar geleden
Door was geloopen
Dagelijks.
De menschen herkende
Ik niet meer,
Winkels waren
Veranderd,
Maar de huizen waren hetzelfde
En de gordijntjes waren
Even benepen
Als weleer,
De straatsteenen waren
Asphalt geworden,
Maar de zon was hetzelfde,
De weg brandde als vroeger
In den heeten middaggloed.

Als men èèns door zoo'n straat
Is geloopen,
Na tien jaren,
Na ver weg te zijn geweest,
Terwijl men dacht, dat het
Leven elken dag veranderde,
En men vindt alles terug,
Zooals het was,
Al zijn dan de menschen verdwenen,
Verhuisd, in de gevangenis, in een ziekenhuis of gestorven
Maar vervangen door anderen,
Die dezelfde gebaren hebben
En dezelfde gewoonten,
Dan vraagt men zich af -
O, men had het al veel eerder
Moeten doen,
Zonder aarzelen,
Zonder mededoogen -
Wààrtoe is het leven goed?

Het leven der anderen, natuurlijk!

April '34, Paris

Haar naam door H.W. Sandberg.

Gebed van een ongeloovige

Heer, brandt haar naam uit mijn hart,
Spaar me,
Ik heb al zoovèèl geleden,
Wees tevreden met de oude smart,
Voeg er geen nieuwe aan toe,
Gij hebt mij verlaten, ik ben moe,
Spaar me,
Ik heb al zoovèèl geleden,
Heer, brandt haar naam uit mijn hart.

Haar naam alleen al roept alles op:
De wandelingen door Parijs,
Het samenzijn in schouwburg en cinéma,
In de métro en de autobus,
In het nachtelijk duister;
Haar naam waart als een rust'loos gefluister
Door de stilte van mijn hart,
Haar naam glanst als een lichtreclame
In het duister van mijn hart,
Haar naam boort als wit staal
In het rood van mijn hart.

Heer, laat het genoeg zijn,
Laat het, bij wat gij mij hebt toegekend,
Ik ben als een dier, dat rad'loos rent
In de kooi van het leven
Heen en weer, heen en weer,
Heer, laat het nu genoeg zijn,
Niet meer.

Haar beeld verlaat mij nooit.
Hoe verder zij van mij gaat,
Hoe dichter het bij mij staat,
Hoe vager haar bestaan voor mij,
Hoe scherper dringt het uit de rij
Van herinneringen naar voren,
Alles is verloren!
Maar haar beeld verlaat mij nooit.

Alle droomen zijn logen,
Heer, neem haar beeld uit mijn oogen.

Haar wezen heeft mij doordrongen,
Zingt door de zang van mijn bloed,
Als een eeuwige begeleiding,
Als een eeuwig samenspel.
Nu is het wel,
Heer, neem haar wezen uit mijn gemoed.
Wat gij doet, zegt men, is goed,
Maar ik kan dit alles niet langer dragen,
En ik mag toch vragen?
Er is verlichting
In klagen,
Want ik weet vooruit, dat ge weigeren moet.

Heer, brandt haar naam uit mijn hart,
Spaar me,
Ik heb al zoovèèl geleden,
Wees tevreden met de oude smart,
Voeg er geen nieuwe aan toe,
Gij hebt mij verlaten, ik ben moe,
Spaar me,
Ik heb al zoovèèl geleden,
Heer, brandt haar naam uit mijn hart.

'31, Paris.

Boerenpsalm door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 131.)*

Een kind in de wieg, een ander in de kist. 's Morgens trek ik met de kinderen der geburen naar het kerkhof mijn kind begraven. Na de middag ga ik met de baker een ander over de doopvont houden.

's Morgens drukte de pastoor mijn hand: Moed Wortel, zei hij. Noens gaf hij mij weer een hand: Proficiat Wortel zei hij, waar God slaat zalft hij ook.

Een mensch moet het maar aannemen omdat mijnheer pastoor het zegt. Ik neem het aan. Maar al dat slaan en dat zalven, dat loopt zoo dooreen, en brengt u zoo in de war, dat ge bijna dank zoudt gaan zeggen als ze u een klets op uw gezicht geven.

Tot den duur zegt een mensch tot den Koning van hierboven: Doe al op, 't is voor uw rekening.

Ik heb veel gevloekt in mijn leven, nog, maar nooit vervloekt. Ik heb al wel eens een zuur gezicht getrokken tegen God, Hem ook vergeten, maar er nooit mijn vuist tegen uitgestoken. Ik doe mijn kristelijke plichten zooveel ik kan. Ik maak op tijd een kruiske, ga 's zondags naar de mis, houd geregeld mijnen paschen, en met de kermis draag ik, met den Ossenkop, het beeld van St. Antonius met zijn verken, in de processie. Ge moest me dan zien gaan, met witte handschoenen, met mijn oogen nedergeslagen en het hart soms verheven tot God. Want een mensch kan in de schoonste oogenblikken nog op de stomste dingen denken.

Maar onzen pastoor weet goed hoe broos een mensch is; die verlost ons van de muizenissen van het geloof.

- Ge moet heel den dag niet bidden, zegt hij, ge moet enkel bij het begin van den dag uw werk aan God opdragen, uw werken is dan bidden.

Als dat waar is dan is mijn leven een groot gebed! Dat gebed begint ieder jaar, zoo rond Lichtmis. Dan valt de sneeuw op een heeten steen. God rekt den hemel uit en het blijft langer licht. We ploegen het veld; de schoone, zwarte, vette grond. We proppen hem vol stalmest om hem te verkwikken, levenslustig en bekwaam te maken. We ploegen van her, om iedere handsvol aarde haar bekomste te geven. God schudt er zijn flesschen over uit, asemt er wat eerste zon over, en nu is den grond doordrenkt, doorsapt en in form om het zaad en de zetsels te ontvangen. Tusschendoor, want van nu af aan hebben wij geen zittende gat meer, spitten wij den hof om, leggen beddekens, panden en perceelen.

De rupsennesten worden verbrand, de hagen gesnoeid, de knotwilgen gekapt, de bieënkorven met kalk en koedrek bestreken. En naargelang het breken en 't wassen van de maan wordt er gezaaid en geplant: de ajuin, de parei, de radeskes, de savooi.

Ge plant de bloemkool bij het breken van de maan, ge zaait de pekens bij asemstil weer, bij volle Meertsche maan, en de peterselie op een dinsdag.

Och, de maan is mysterieus als een kat. Zij kruipt door den nacht en giet haren toover uit, die voor het een goed en voor het ander venijn is. Ik probeer met de maan altijd goed te staan, ge moet haar leeren kennen. De honden kennen haar ook. Ik zal haren geheimzinnigen kattekop nooit te lang bezien. Dat ons Amelieke blind geboren is, is de schuld van de maan. Als ons Fien het kind nog onder heur hert droeg, was er in die tijd een maneklips. De geburen stonden er allemaal naar te zien. Een zwarte schijf kroop over de volle maan. De eene zei dit, de andere dat: slecht voor 't koren, slecht voor de boter. Bel Salamander komt daar voorbij.

Zijt ge nu zot, riep ze tegen ons Fien, van daar zoo naar staan te zien! Seffens heeft het kind nog een ballonnekenskop.

Ons Fien sloeg heur handen voor d'oogen en liep het huis in. Ons Amelieke wierd blind geboren. Ons Fien kunt ge maar niet wijs maken dat het de schuld van de maan is. 't Is God, die het zoo gewild heeft, zegt ze.

We hebben dan ook God bijna uit den Hemel gesleurd om aan dat kind een spierke licht te geven. Hoe meer licht wij aanstaken, hoe donkerder het voor haar wierd. We hebben alles geprobeerd, beewegen en medicamenten. Zelfs heb ik lijk Tobias, ik had het in de gewijde geschiedenis gelezen, de gal van een visch aan haar oogen gesmeerd!

Och neen, ze zullen over de Wortel geen gewijde geschiedenis moeten schrijven. Ze bleef blind.

In 't begin zaten we lijk een kat naar een muis naar een mirakel te wachten, maar tot den duur berust een mensch er in. Het kind ook. Ze speelt en zingt. Ge wordt aan alles gewoon, alleen als het eens zegt: Ik zou toch onzen va en ons moe eens willen zien, dan steekt ge weer uw handen weeklagend in de lucht.

Ik luister naar de maan ook voor 't planten van de patatten. Dat gebeurt zoo rond Paschen. De grond ligt gereed, maar de patat was geerne in een klad beir. 's Nachts halen wij den beir uit de gemakken der stad en elke patat krijgt er een vollen lepel van, bijna een soepterrien. Dat geeft hem couragie. Wat wij als schoon vruchten aan de menschen geven, krijgen wij als beir terug om er versche vruchten van te bekomen. Ik vind dat schoon.

Bij mij komt er nooit chimik in huis. Ik wil God zijn oogen niet uitsteken. Hij geeft ons regen, dauw en mest van beesten en menschen. Natuur, geen zwelpoeders. En laat mijn patatten dan wat kleiner vallen dan die van den Ossenkop, ik heb ze toch eerlijk uit den grond gehaald zonder trukken en zonder vergif. Dat is ook een plezier, en ik weet ze zijn beter, gezonder en met meer hart. Ik lach met hunnen chimik.

De dagen klaren wijd open, de zon zuigt alles omhoog. Ook het slecht, en nu is 't een gedurig vechten tegen het onkruid: wieden, rooien, een gedurig gekruip. We zeten de staken aan de erwten, trekken versche voren, planten en verplanten en loeren en tasten naar d'aspergies. Geen minuut gaat verloren, zoomin op 't erf als op 't veld. Ons Fien met heur pijn in de kop, met een versch kind aan de borst, het blind Amelieke aan haren voorschoot, botert, melkt, kookt en zorgt voor menschen en beesten. De beesten krijgen het versche snijkoren, de klaver staat in de bel, en de kiekens leggen als voor hun plezier.

Ons hart is over-en-weer vol kommer en lust. Het hooigras

staat hoog, dik en malsch, maar plakt van de slekken. De aardbeziën beginnen u toe te lachen. Klets daar komt een donkere wolk van over de Nethe en de hagel klettert de vrucht tot spijs. De tanden van de jonge maan blinken lijk kristal. God strooit den dauw met heelder handsvollen en dat mogen en lusten de mannekens. Ge ziet het koren groeien. Maar daar komen de ijsheiligen, die vegen hun voeten aan ons pleizier en bevriezen de jonge scheuten. Voor die mannen nu geen keersen! De kruisen gaan door de velden, ik ga mee. Nu loopt het chagrijn uit de lucht en beginnen ze daarboven te stoven. We halen de jonge patatten voor den dag, plukken de bezen en erwten en trekken de jonge pekens. Twee keeren per week rijd ik 's nachts naar de vroegmarkt, maar de prijzen worden van jaar tot jaar minder en minder. Iedereen wil naar de vroegmarkt, en de opkoopers maken onderling akkoord om zoo weinig mogelijk te geven. Voor een appel en een ei moeten we die schoon waar achterlaten. Als ze een boer kunnen bedriegen doen ze het met plezier, en dan lachen ze u achter den rug nog uit. Maar ik bedrieg hen terug, ik leg de schoonste vruchten en eiren van boven.

De zon giet wat ze kan en ik trek met ons Amelieke op mijn rug, te voet naar Scherpenheuvel, zeven uur ver. Dat zit twee dagen in uw knoken, maar 't werk roept, ge moogt niet lanterfanten!

En al hebben we niet gerust en hard katoen gegeven, 't is alles klein bier in vergelijking met wat komen gaat. Op een morgen staan wij alle gelijk vóór zonopgang te maaien. Eerst druppelen wij van den dauw, dan van het zweet. Mijn almanak voorspelt regen, de kikvorschen kwakten gisteren naar de maan, dus doorwerken tot aan de laatste streep licht. 's Anderendaags van her in 't gareel. We laten vierentwintig eiren naar de Colletientjes dragen om den regen tegen te houden. De zon bijt, steekt, bakt mij een jaar ouder, maar hooi droogt, dat is alles. Als de beesten maar goed eten hebben!

Een boer werkt meer voor zijn beesten dan voor zich zelf. Daar groeit de haven en de klaver voor, de beet, de raap, het hooi, daar zijn wij dag en nacht voor in de weer. Zij krijgen het beste, al wat hun lust, en ze leven lijk burgemeesters in de wei en worden dik en vet. Wij krijgen een schrale tafel en blijven

mager en arm. Maar dat is nu eenen keer den boerenstiel. Ge klaagt putten uit den grond, maar geen enkele die van stiel verandert. Dat is den heiligen dwang van hierboven. God moet zijn getal boeren hebben.

We kunnen geen ‘pap’ meer zeggen, maar er is geen tegenhouden aan, de grond ligt al gereed voor 't zaaien van de raap en van den beet, en de plekken die ledig komen worden van her beploegd en weer van mest en beir doordrenkt.

God rammelt met de wolken, opent de wolkensluizen en smijt dondersteenen op de wereld. We krimpen ineen, steken ons oor uit naar 't gekraak, we beloven altijd braaf te zijn. We komen er zonder scheuren van af. Daar is de regenboog, het koren staat nog recht, wij ook, en we zijn onze beloften vergeten. De roede is van 't gat!

Ha! was er nu maar meer ajuin. Niets geldt. Ajuin alleen. Er is een geweldige vraag naar ajuin. De pastoor heeft het nog gezegd. (Hoe weet die dat?): Zet meer ajuin. Toekomend jaar zet ik een heel plak ajuin. En als de kersen geplukt zijn zetten wij de kroon op ons werk: het koren pikken. De hitte heeft dagen en dagen gedaverd, het koren rijpt dag en nacht, het is op snee, droog en krikkel. De palm, die we met paschen op de vier hoeken hebben geplant, heeft zijnen zegen gegeven. Ze zeggen dat er aan elken korenstengel een engel staat te waken. Goed gewaakt engelen! Maar pas op voor uw schoon teenen, ga uit den weg, want we bukken ons met de pik om voor vanavond niet meer recht te staan!

De helm van de lucht is één vlam, die ons lijk met kokend water overgietert. Het koren valt onder de pik, het valt, het valt gedurig, en men wenscht zelf koren te zijn om ook te kunnen vallen, te kunnen liggen, te kunnen rusten tot in der eeuwigheid, amen. Zoo ellendig is het werk, zoo jachtig is de drift om er door te geraken. Ge blaakt, ge gloeit, de blaren singelen op uwen handpalm en ge ziet eens om of ge daar niet tot een plas gesmolten ligt. De pimpelmuis van het kasteel, die van ons zweet korentenbrood zal eten, komt ginder in een open voituur met een parasolleke voorbijgereden. Zij houdt van la vie sampetre, zij wil ons door haar aanwezigheid blij maken. Maar om mij te wreken, begin ik te zingen en de anderen zingen mee: Ikke en den dikke gingen

samen koren pikken, maar het koren was niet rijp en den dikke kreeg een pijp.

Nu weet ik dat zij zich ongelukkiger voelt dan wij. Als 't koren dan eindelijk in zijn schoven staat is 't dorpskermis. Dan wasch ik mijnen hals met een kapper jenever, en ga een kwartier in ons regenwatervat zitten, om al de verstopte gaatjes van mijn lichaam weer open te maken. Ik stap in de processie, en 's avonds ga ik met ons Fien een pint pakken, en doe met haar een flikker in de danstent. Gewoonlijk komt dan 's maandags onze Fransoo, die broeder is bij de blootevoetpaters van Dendermonde. Dan is er nog veel overschot van gisteren. Nu kan de jongen eens door eten en hij steekt het er niet neven. Hij maakt de kinderen blij met beeldekens, medalies en vertelselkens van engeltjes en O.L. Vrouw. Hij wil mij dan ook troosten over onzen tegenspoed met over O.L. Heer te spreken, maar ik heb er plezier in hem tegen te spreken en hem kwaad te krijgen. Ik meen het niet, maar dat zit er nog in van toen wij klein waren. Daarbij van een eigen broer, die dan nog veel jonger is, is 't moeilijk zedelessen aan te nemen. Maar hij wordt niet kwaad, ge kunt zijnen blijden glimlach met geen middel van zijn gezicht halen. En zeggen dat hij vroeger een echt beurzeken met vlooien was! In een klooster halen ze de pinnenkans-draad uit een mensch zijn hart. Zouden ze dat met mij ook kunnen?

Dinsdags gaan wij samen, onzen Fransoo en ik, onzen zotten broer bezoeken.

Van jongs af was daar al een vijs aan los. Hij leerde nochtans goed op school en kon rap lezen en schrijven, maar daar zat geen werken in, hij droomde altijd. Hij kreeg pies van onze pee, maar dat kortte niets.

Hij slenterde meestal in de bosschen op zijnen alleen, en als hij dan thuis kwam begon hij te liegen. Hij had een slang gezien, een reus, of een madame, met een kroon op, die in een voituur door het bosch reed. Hij kon dat zoo vertellen dat ge het moest gelooven. Geloofden wij hem, dan lachte hij ons uit. Geloofden wij hem niet, dan was hij lijk een razende. Onze Pee zette hem bij den wagenmaker, dan bij de smid, dan boerde hij weer mee. Twaalf stielen en dertien ongelukken. Op een keer, hij was toen achttien jaar, kwam hij thuis met de nagel, zoo hij zei, waarmede

ze Onzen Lieven Heer zijn rechterhand aan 't kruis hadden geklopt. Hij had hem gekregen van een kluizenaar. 't Was een gewone hoefijzernagel, van onder wat krom. Eenige weken nadien komt de bisschop vormen. En gaat hij gedorie nu niet naar den bisschop, en zegt: Dat is de nagel van O.L. Heer zijn kruis, a.u. blieft. De bisschop om er van af te zijn, zei: Goed vriend, houd hem nog maar wat bij u.

En van toen af begon die zotheid in 't hevig. Heelder dagen was het tegen God en alleman over dien heiligen nagel. Wie hem geen gelijk gaf, kreeg kletsen. We hebben hem naar Geel moeten doen. Daar geeft iedereen hem gelijk. Ja, hij kent ons nog heel goed. Hij weet over alles van vroeger te spreken. Het is alleen die stomme nagelhistorie die niet uit zijn gedacht te delven is. Van den morgen tot den avond staat hij tegenover 't stadhuis van Geel, met den nagel in zijn hand. - Daarbinnen woont Monseigneur, zegt hij, seffens komt hij buiten, om de nagel van O.L. Heer te halen.

Zoo staat die sukkelaar daar al jaren, dag voor dag, minuut voor minuut, in regen en slegen, sneeuw en hitte, geduldig zonder zuchten of kreunen met die nagel naar den bisschop te wachten.

Ik ben altijd blij dat ik uit Geel weg ben; het krioelt er van zotten, de eene is O.L. Vrouwtje, de andere doet altijd: tuf, tuf lijk een trein; die weer, denkt dat hij Napoleon is. Als ik daar lang moest blijven is er kans dat ik ook begon te spelen. En daarbij, ik vrees altijd dat er een meid zou komen en roepen: De stier is los! de stier is los!

Ja, ja mijn zonden blijven naslijpen en berouw is niet genoeg om dat uit te vegen. 't Is toch mijn schuld dat die meid zot is, en dat te weten is eene donkere plek op mijn leven. Het is zoo dat een mensch zot wordt. Gelukkig is er mijn veld dat al die muizenissen telkens onderploegt.

Weer thuis gaat onzen Fransoo de hoeven af, met zijn bedelzakske. Met het geld dat hij om de liefde Gods heeft bijeengekregen, voor zijn arm kloosterke, zou ik een half jaar huur kunnen betalen.

- Een schoone stiel Franciskaan, zeg ik, om hem te tergen, maar hij lacht zoo vriendelijk dat ik er nog twee zilveren peerdenoogen bijleg.

Het koren is binnen. De patatten komen uit. Terwijl ge ploegt om den grond voor 't winterkoren bekwaam te maken beginnen de eerste bladeren te vallen. Dan is 't ook de tijd om de rapen te trekken. Het wordt al vroeg donker, God schuift iederen dag zijn gordijn al meer en meer toe. Als het droog patattenloof 's avonds op de velden brandt, moogt ge denken dat mijnheer De Winter op komst is. Wij krijgen mist en regen en we ploegen, mesten en eggen, zaaien de haver en de tarwe.

Allerheiligen, Allerzielen. De doodsklokken luiden in den mist. Het riekt naar doode blaren. Ons Fien bakt koeken en swenst bidden wij voor de geloovige zieltjes. Voor al de overledenen van familie en kennissen, zelfs voor ons Polleke al weten wij dat het een engeltje in de hemel is. Bijzonder voor mijn meken. Die kon niet sterven! Al twee dagen lag ze, ach arme, in den doodstrijd en was ze gedurig met het liedje van Heer Halewijn bezig. Als we klein waren had ze ons dikwijls over Halewijn verteld, die door zijn schoon liedjes de vrouwen verlokte, en ze dan de kop afkapte. Maar nu was er een jonkvrouw, die hem te slim was en hem zelf de kop afsloeg. En die kop riep: Gaat in 't koren en blaast op den horen. Maar in 't koren ging ze niet, zij reed met den kop naar huis, en ze heeft gehouden een banket en den kop op de tafel gezet. Als ze dat vertelde rees ons haar van schrik omhoog, en nu speelde dat liedje in haar hoofd. Aanhoudend zei ze: In het koren ga ik niet, op den horen blaas ik niet. Ik loop weg, ik loop weg. Heer Halewijn rijdt te paard achter mij, zonder kop, zonder kop, en schiet met zijn pijlen, maar hij raakt mij niet.

Zij ging te werk met armen en beenen, de schrik lag in haar oogen, het zweet liep met beken over de rimpels van haar gezicht. Vreeselijk om aan te zien. Ik weet het nog zoo goed, buiten huilde de storm en sloeg de steenen van de schouwpijp. Daar is hij, daar is hij, riep ze weer, maar hij krijgt mij niet, ik zwem over de Nethe, ik loop door het bosch, kinderen bidt, bidt, hij schiet er neven, ha, ha, ha! De pastoor probeerde haar te kalmeeren. Goed voor een minuut, en de jacht begon van her. Zij hijgde, zweette, was kapot van dat denkbeeldig loopen, maar de schrik joeg haar weer immer op de vlucht.

Tegen den avond van den tweeden dag, als het laatste draadje

vleesch was weggeteerd riep ze blij: Verdomme 't is Mijnheer Halewijn niet! Nu heeft hij een kop, maar 't is het gezicht van O.L. Heer! Hoe schoon, hoe schoon. Had ik dat geweten!.... Jezus jaagt achter mijn ziel.... och schoone jager, schiet....

Zij trok hare magere borst bloot: Schiet! schiet riep ze.... Ai! geraakt.... Hoe zoet, hoe zoet! Toen zakte ze neer, en stierf met een schoone rust op haren mond.

- Dat is geenen lach, zoo te sterven, zie de pastoor napeinzend, daar zit iets heiligs in.

Nu komen de donkere dagen, de regen kletst tegen de ruiten en onder de wilde nattigheid rukken wij den beet uit, en doen de selder, de parei en de patatten in de putten. 't Is den tijd van de vallingen.

De dagen gaan open en toe, te kort om het werk gedaan te krijgen in stal en schuur. We doen ons verken dood, en ge weet niet hoe hij het weet, maar mijnheer pastoor komt er juist op uit. Hij bestoeft het verken: Ha! zegt hij, daar een ribbeke van in de pan, met savooienstomp, goed eten! of: Zoo een schelleken hesp rond witloof gedraaid, en dat met een kaassaus in den oven!

Ik vraag hem op den man af: Hewel mijnheer Pastoor, gij die zoo goed geleerd zijt en latijn kent, weet gij het verschil tusschen den dood van dit verken en tusschen den dood van O.L. Heer?

- Neen Wortel jongen, zegt hij.

- Hewel, zeg ik O.L. Heer is voor iedereen gestorven, en dit verken alleen voor mij.

Ik moet nog brevieren, zegt hij, en hij is de pijp uit. Maar 's anderen daags als het verken uitgevrozen is, dragen ons kinderen een halven kabas coteletten, gebraad en bloedpens naar zijn huis, en ze komen met zeven flesschen witten en rooden wijn terug! Die houden we staan tot tegen Nieuwjaar! Ze zullen op het kasteel alleen dan geenen wijn drinken!

Het sneeuwt, het vriest, het stormt. Nu dorschen wij en zorgen voor mest, zaad en brandhout.

De avonden duren te lang, maar 't is een schoone tijd om te stroopen. Ik weet den haas en fazant zitten, en hen bij de poelier in de stad te verkoopen. Of anders snijd ik bij het vuur wat houten speelgoed voor de kinderen. Al jaren ben ik bezig aan een stal-

leke van Betlehem. Ik heb al veel figuren: een St. Jozef, Maria en 't kindeke Jezus. Alle jaren komt er een koning of een herder bij. De kleinste zijn er blij om, maar de grootste lachen er mee. Ik heb nu het ezeltje gemaakt, en zijnen kop kan 'ja' knikken tot blijdschap van de kinderen. Weer lachen de grooten....: Va, Dat is zeker de kemel, waarmee O.L. Heer de duvels uit 't voorgeborchte der hel een schrik deed pakken?

Ons kinderen gaan met een ster van mijn gemaak, kerstmisliedjes zingen in het dorp.

Daar is Nieuwjaar. We proeven een voor een voorzichtig van den wijn. We trekken zuur gezichten, maar iedereen zegt: Och dat is goed. Ik zeg het ook, maar ik ga al gauw in de geburen een gezonde pint malschen gersten drinken!

Het jaar is om. Nu alles bijeen geschard uit hoeken en kanten, uit de kous en van onder den platten steen. Alles bijeengeteld, en dat schoon geld, waar ge uw leven voor ten blakke en ten bloede hebt gegeven, moogt ge met een vriendelijk gezicht naar 't kasteel gaan dragen. Die pimpelmuis klaagt dan nog putten uit den grond, en dreigt van u op te slaan, want ze moet aan haar kapitaal zitten, zoo kan ze van den intrest niet blijven leven!.... Hewel, menheer nu heeft God nog al meegewerkt! Ge hebt schraal geleefd, ge hebt uw melk, boter en eieren verkocht, en den zoeten honing. Ge hebt zelf het vet van afgebakken spek op uwen boterham gesmeerd en blauwe botermelkpap geslabberd! Voor wie hebt ge gewerkt, gezweet, gezwoegd, en een jaar in den drek gestaan?

Ons Fien heeft een nieuwen kapmantel noodig, mijn teenen steken door mijn schoenen, de kinderen hebben geen serieuse broek om aan te doen. Goed dat mijnheer Pastoor wat afgelaten kleeren van zijn broer brengt.

En de ajuin staat tegen één frank de kilo. Hadden we maar ajuin geplant. Toekomend jaar een, neen, drie plekken ajuin! Aan niemand één woord daarover. We planten veel ajuin, maar iedereen plant hem, den Ossekop en de anderen. En als 't seizoen daar is, goeien ze met den ajuin naar uwen kop.

Zoo gaat het jaar in, jaar uit. In de boeken kunt ge lezen dat de boeren rijk worden, maar 't papier is verduldig.

Kapot krijgen ze ons niet. Armoe is geen schand. We

hebben handen gekregen om ze te gebruiken. Ik doe er mee wat ik kan en geeft het niet genoeg, toch zal ik er O.L. Heer niet scheef voor bezien. Ik vraag niet naar rijkdom. Wat zou ik met een kasteel kunnen doen als er geen mesthoop vóór de deur ligt en de kiekens niet in huis floreeren? Ik vraag ons dagelijksch brood en een frissche gezondheid. Voor de rest zal ik wel zorgen. Want het plezier van mijn leven bestaat in te kunnen werken op mijn veld. Te zien groeien en bloeien wat ik zelf geplant en gezaaid heb. Dat is mijn hemel op aarde, mijn veld.

God steek uwen vinger in mijn hart en Gij zult er van verzekerd zijn, dat er daar, buiten eenige dikkoppekens, niets anders dan dankbaarheid te vinden is.

(Wordt vervolgd.)

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCLXIX.

Spontaan, van kleinen knaap al, voelde ik wijd-uit kalm-bewogen
Mijn Geest, wen 'k 's avonds liep op straat alleen en hoog dán keek
Ten Sterren: vliegen wou 'k er henen als een mager, bleek,
Zwak Ventje, dat nog wist niets en mijn longen zogen

Gretig den donkren Aêm in van den Wind, terwijl mijn oogen
Geweldig-scherp, doordringend-sterk, die zelden nat of week
Zich voelden worden, alles zagen wat bijzonder leek
Mijn strak, streng Binnenst, dat niets zijn nog kon dan stuwend Pogen.

Ik wilde iets worden, want zacht voelde ik: ‘Niets ik ben’ Dies vlogen
Vaak mijn gedachten verste Ruimte in, die dan verder week maar dán
Eindloos hief 'k altijd verder, wijder mij ten hoogen

Hemel, totdat 'k mijn Zelf verloor en dof wierd. 'k Was reeds Beek
Van Voelen en Muziek en leefde in 't Diepste, en dies ik spreek
Noch sprak ooit lang, en scheen dus soms een Suffe, Domme, Droge.

DCCCLXX.

Nooit dreef mijn zware Diepte mij te rijzen boven wat
Zij waarlijk kan bereiken. Ze is hartstochtlijk maar de Rede
Geleidt mijzelf en Haar in alles en zoo bleef 'k niet-ontevreden
Leven met heel mijn Wezen. Och, mijn's Aanzijn's wisslend Pad

In jongre Tijden bracht mij nog al langzaam, daar ik mat,
Veelal nadenkend heel gelaten af mijn rustge schreden,
Naar mijn door niets nu meer verstoorden geestelijken Vrede,
Dien 'k hoop te proeven, tot 'k verdwijn in 't eeuwig-donkre Gat.

Als knaapje al had ik staeg te worstlen met Noodlottigheden
Doch daardoor werd ik vrediglijk oplettend en gemeden
Heb 'k vaak dies Velen, daar ik voor mijn Ziel niets aan hen had.

En 'k liefst, mijn Zelf doordringend, stil te denken zit en zat.
Gelukkig nooit nog heeft mijn Geest zich, als een Dwaas, gesneden
Volkomen in zijn vingers want ik oordeel nooit te rad.

DCCCLXXI.

O, diepst-in kalm-gevoelge wijd-uit logische beschouwing,
Die reeds me als schoolkind steunde rustig in mijn zwaar Bestaan,
Toen 'k striktlijk langs het daaglijksch eendre paadje had te gaan
En niets mij troostte dan 't stil zien vaak naar de wijde Blauwing

Des Hemels, wen 'k alléén was en mijn Binnenst plots verflauwing
Voelde van aandacht voor de woorden van mijn boek. Het scheen
Me of heel mijn daagsch verlegen zijn op eens uit mij verdween.
Rond zag 'k in 't doodsch vertrek en uit mijn Diepte een vage Bouwing

Hooge zich hief vreemd wemelend dus niet van hout of steen,
Zoomin als 'k zelf ooit steen of hout geweest ben. Been na been
Verzettend, trappen op bezocht ik dan heel 't Huis. Berouwing

Over die Wandaad - 't mócht niet - kreeg ik nooit. De ontvouwing,
Kalme, dat was mijns eersten eignen diepen Wil's. Och, me één
Daarmeê steeds voel 'k, tot 'k eindlijk eens, stok-oud, ben overleên.

DCCCLXXII.

Houd, Willem stil je, zei 'k mijzelf reeds in mijn kindertijd.
Of was 't wel mijn daagsch Zelfje, dat mij zeî 't? Mijn alverste Eigent'
Voel 'k levenslang alduidlijkst, en bescheiden-vriendlijk zwijgend,
Ga 'k met die diepste Goedheid om, die schertst soms en mij leidt

Van knaap reeds door veel moeiten henen, schoon Zij somtijds beidt
Vrij lang, vóór zóó te doen Och, nooit nog hief Zij schriklijk dreigend
Zich tegen mijnen Mensch-aard, daar dees Haar ontstamt en stijgend
Gemoedlijk met mij meê, houdt Zij verstandig doend me. O, wijd

Blijf 'k stil naar alles luistren. Luide mededeelzaamheid
In 't Praten had 'k nog nimmer. Liever blijf ik vredig tijgend
Aan 't fijn ontraadslen van mijn logisch indiepst Zelf, dat lijdt,

Maar tevens leidt mij trouw en, waar 't wordt noodig, voor mij strijdt.
En zóó blijf 'k gaan door 't vreemd-doende Aanzijn, totdat eindlijk nijgend
Mijn hoofd zijn oogen sluit, en 'k wegval zonder heel veel spijt.

DCCCLXXIII.

'k Leef nu stil door, bekommrend staeg me om alles van een aêr,
Maar zonder hem te hindren. 'k Weet me een vredige, algeheele
Van zelf Beseffer aller dingen, die bewustloos spelen
Dan blijft met wat hij psychisch vond en kalm bevatte. Gaar

In den aldaagschen Zin niet altijd was 'k, maar diepst-in klaar
Wierd me alles, wat 'k doorvoelde lang en dus nooit gansch vervelen
Ging 'k, eenzaam, mij, daar 'k dan allengskens mij kon mededeelen
Den zin van wat me eerst leek een Raadsel allergruwlijkst raar.

Zóó blijft mijn Denken, dat vaak strijdig bleek met wat de Schaar
Der Lieden praatte in gladde vlakke verzen, die zij telen
Op altijd eendre thema's bleven, zonder denken, met misbaar

Verward soms van banale Beeldspraak. Och, universeele
Voeler en Denker was en blijf ik en een virtuëele
Doener, waar 't moest. En dies hoop 'k eens te worden honderd jaar.

DCCCLXXIV.

Wat baat het, leering geven? Ieder vindt: het Zijne is waar.
Omdat 'k als knaap den juisten Weg wees, meent thans elk te mogen
En óók te kunnen 't zelfde doen. 'k Ben steeds gedeeltlijk droge
Heel rustge en zie dus de Eerzucht van die Lieden in. 'k Bewaar

Gemeenlijk vaste Kalmte en nooit dus voel ik een gevaar
In wat men thans reekavelt en wat menigmaal ging pogen
't Psychisch-begreepne en vastgestelde te weerspreken. Vlogen
Niet steeds veel leêge praatjes langs mijn Denken heen? Ik staar

Van Jongen reeds gelaten, want nooit diep-woest razend, naar
Al 't geen men vittend, hoonend, lastrend riep, ondanks dat spogen
Verganen uit, dat 'k geen Poëet was en niets kan. Een paar

Kontrasten draagt mijn Diepte: één ijzigheid, één lief: aan logen
Maatschappelijk-beleefde had ik 't land steeds: 'k zwijg dan zwaar.
Als Mensch schrijf 'k uit mijzelf en heb nooit andren leeggezogen.

DCCCLXXV.

Fuiven wil elk haast graag soms, die voelt diepst-intelligent,
En wil dus ganschlijk goed verstaan wat andre Liên hem zeiden
Of wat door hun Geschriften ze over 't heele land verbreidden.
Maar bovenal datgene wat hem bleek het Fondament

Te zijn van 't eigen Zelf en van wat staeg hij merkt. Gewend
Werd 'k langzaam aan wat 'k ondervond hier steeds en rijden
Ging 'k dies staeg dieper in mijn Ziel, dwarsheen door 't komen, scheiden
Van iets beteekenende Vrienden en heb fijn gepend

Wat rijzen soms door alles in mij kwam en bleef een Vent
Veelal in alles ganschlijk zelfbeheerscht en streng-bescheiden
Heb 'k 't Goede en Mooie in alle dingen, Lieden, flink erkend.

En 'k wensch nu, daar 'k nog lang niet hoop te gaan naar 't Eeuwig-Wijde,
Dat 'k eindlijk door geen enklen aardschen Waan meer zwaar berend,
Als kalm goedwillend Geestje eens ga geheellijk overlijden.

Louis de Vries door Hans P. van den Aardweg.

Het leek reeds geruimen tijd of Louis de Vries - onze éénige acteur, die, nà den grooten Bouwmeester, zich eene internationale reputatie verwierf - geheel en al van de planken verdwenen was. Men hoorde of zag althans niets meer van hem. Totdat hij einde der maand Juli weer voor de voetlichten van den Amsterdamschen stadsschouwburg verscheen en eene reprise bracht van het bekende blijspel 'De Spaansche Vlieg'. De vrienden en bewonderaars van den genialen, tè lang gemisten, acteur waren stellig verheugd hem weder in actie te zien, maar - hoe schitterend-comisch, ik zou haast zeggen: shakespeariaansch, zijn creatie van den in het nauw gedreven mosterdfabrikant Klinke ook geweest is - tòch schonk deze voorstelling géén algeheele voldoening. Men voelde er iets in van een noodsprong. De Vries wilde weer naar de schminkdoos grijpen, en dééd het dan ook, maar *niet* op eene wijze hem, den begaafden kunstenaar, waardig. Men had hem in breede lagen oneindig liever gezien in een werk en een rol van weidscher allure, en men is waarlijk blij geweest als excuus te kunnen aanvoeren, dat het zomer was en tooneel-vacantie. Want in die dagen immers pleegt men niet àl te critisch den inhoud van toonstukken te bekijken.

Maar de ingewijden - en niet alleen deze, want het is langzamerhand een publiek geheim geworden - wisten het wel waarom Louis de Vries tot 'de stillen in den lande' is gaan behooren: hij zit zwaar in de zorgen, en deze drukken hem. Niet alleen als ménsch, maar ook, en vooràl, als kunstenaar. Het is niet zoo héél eenvoudig om den oorsprong van die misère te vinden. Men moet daarvoor teruggaan - nu alweer eenige jaren

geleden! - tot den tijd, waarin de Koninklijke Vereeniging 'Het Nederlandsch Tooneel' - onder Saalborn, Verbeek en Werumeus Buning - op de klippen stootte, en bij deze schipbreuk eene fatale avarij opliep. Van dàt moment af is voor Louis de Vries de impasse ingetreden, en deze schijnt thans haar crisispunt bereikt te hebben. Zal het ten goede of ten kwade keeren? Dat is de vraag, die men zich nu allerwege in Nederlandsche tooneelkringen stelt. En men hoopt van ganscher harte het eerste, want Louis de Vries - hij moge dan vele gebreken hebben (wie heeft ze niet?) - bezit de genegenheid van velen, en eerbied-voor-zijn-kunstenaarschap van àllen.

Sedert tal van jaren is de Vries eigenaar van de meeste aandeelen der N.V. Hollandsche Schouwburg. Deze waardepapieren vertegenwoordigen het kapitaal, dat Louis de Vries in een leven van harden en schier ononderbroken arbeid - niet alleen hier te lande, maar ook in onze overzeesche gewesten - heeft opgebouwd. De genoemde Vennootschap bezit den bekenden gelijknamigen schouwburg te Amsterdam, alsmede eenige groote belendende perceelen. De exploitatie is - hoewel de downs de ups hebben afgewisseld - toch over het algemeen steeds gunstig geweest. Toen in 1930 de groote verbouwing van den Hollandschen Schouwburg door gebrek aan financieele middelen[1)] bij de Koninklijke Vereeniging stopgezet zou moeten worden, heeft de N.V. Hollandsche Schouwburg a l l e verplichtingen der K.V. overgenomen en haar bovendien een reeds betaald bedrag van veertigduizend gulden gerestitueerd. Door deze transactie liepen de kosten van de restauratie voor de N.V. (i.c. Louis de Vries) tot een som van honderdtwintigduizend gulden op. Om hieraan te kunnen voldoen moest op de bezittingen der N.V. een tweede hypotheek genomen worden. Dit is geschied. De rente op deze hypotheek is trouw en op tijd door de Vries betaald, maar - tengevolge van eene samenwerking van ongunstige factoren, zooals die op commercieel gebied bijna door iederéén is waargenomen en ondervonden - met de aflossing is hij ingebreke moeten blijven. Het gevolg daarvan is geweest, dat men het hem verschrikkelijk lastig is gaan maken, en hem, zoowel psychisch als

1) In *De Nieuwe Gids* van Maart 1931 heb ik hierover uitvoerig geschreven.

physiek, bij voortduring ondermijnd heeft. Op al zijne ambities heeft dit een verlammenden invloed uitgeoefend. Het bedrag dezer hypotheek werd geheel opeischbaar, en het spook van den exécutorialen verkoop - hetgeen natuurlijk de berooving van zijne artistieke werkplaats zou beteekenen - is niet van de lucht geweest. Reeds één keer hebben de borden aangehangen.

Er is - en dat werd ook ingezien door acht Nederlandsche hoogleeraren - maar één middel om de Vries zijn rust, en daarmede zijn lust tot werken, terug te geven, en dat is: bevrijding van den tweeden hypothecairen schuldeischer, die maar niet aflaat hem te kwellen. Daarvoor is noodig een bedrag van vijftig milles. Dat men in deze tijden een dergelijke som niet à fonds perdu bijéén kan krijgen, heeft Louis de Vries terdege ingezien. En daarom besloot zijne N.V. eene, door onroerend goed gesecureerde, leening ad 5% uit te geven, waartoe verschillende belangrijke banken hun medewerking verleend hebben.

Het is te hopen voor de Vries - van wien men niet alleen getuigt, dat hij een groot artist, maar òòk, dat hij een goed mensch is - dat deze pijnlijke affaire, die hem al zòò lang martelt, tot een goed einde gebracht zal worden. Hiermede is in zekeren zin ook een nationaal-cultureel belang gediend. Want eerst dàn zal hij zijn vleugels weer kunnen uitslaan, en collaboreeren aan den kunstzinnigen opbouw van ons land. Waren de omstandigheden anders geweest dan zou hij reeds *dit* jaar de Nederlandsche tooneelspeelkunst op het internationale theaterfeest te Moskou vertegenwoordigd hebben.

De kerkhofmuur
Vergeelde bladen uit het boek des levens door Dr. H. Gerversman.

In den laatsten tijd gebeurt het telkens, dat ik me zie wandelen langs den muur van 't oude kerkhof mijner geboorteplaats. Het is maar een smal wegje tusschen den muur en de vlugge beek, die heel ondiep is en helder over blank-geschuurde kiezelsteenen kabbelt. Daar ‘op den diek’ heeft mijn moeder mij voor 't eerst buiten in haar armen gedragen. In een later beeld zie ik mijn oom, toen zelf nog maar een jongen, door 't beekje waden met bloote voeten en de broek tot boven de knieën hoog opgetrokken. Ik stond op den oever, keek naar hem vol ontzag en vond hem kranig. Maar toen hij mij op de schouders nam en heen en weer stapte door 't spattende water, voelde ik mij zóó gelukkig, dat dit oogenblik in den spiegel mijner herinnering achter bleef....

Dat was bij de smalle houten brug met de wankele ijzeren leuning. Aan de overzij stonden een paar hutten, waar 't viezig stonk; er was ook een stal met 'n geitebok en er stond een kleine, armzalige woonwagen op twee wielen: hij leunde op de gebogen boomen als een gebrekkig man, die op zijn kniëen was gevallen en nog op zijn beide handen hulpeloozen steun vond. En nóg even verder, aan den anderen kant van den Rijksweg, woonde een jonge vrouw, die krankzinnig was. De donkere haren hingen haar als zwarte halmen woest, ongekamd, onopgebonden om 't hoofd. Soms zat zij voor 't huisje naast de deur op 'n houten stoel; dan kwamen de buren en praatten met haar en lachten en hadden schik in haar samenhanglooze taal, haar dwars-verkeerde ant-

woorden, en zij gaven haar knikkers, waar ze mee speelde....

Het kerkhof lag tusschen de beek en de oude wallen. Daarachter begon het stadje. Daar strekte de openbare lagere school haar lang, goor-steenen lijf uit: een vuile pakkist, waarin ratten en ander gedierte rumoerden en schreeuwden: zwijnen volgens een der schoolmeesters, schelmentuig volgens een andere, een groot paedagoog; - daarnaast verhief zich trotsch het rijke pensionaat der Ursulinen en daarnaast prijkte het statige huis van den notaris en dáárnaast alweer kloostertuinen en -gebouwen achter zwartgeteerde schuttingen, waarop de jeugd haar caricaturen teekende met viezige bijschriften.... En - in 't kleine stadje lag alles zóó vlak naast elkaar als jeugd naast ouderdom, als leven naast dood - dáárnaast dus wéér tuinen en oude huizen met erven, waar 't spookte, vervallen woningen, waar oude vrouwtjes griezelverhalen vertelden van de heks uit de buurt.... en ver, héél ver, grenzeloos-ver was de blauwe heuvel-golving....

En tóch was er een grens: de zichtbare grens van alle leven, de kerkhofmuur. Daarachter lag voor mij iets anders: de eeuwigheid. Met hare huiveringen, met hare schrikbeelden, met hare geheimen, hare ongeziene, ongehoorde, zwijgende geheimen, waarover het hooge crucifix in 't kapelletje bij den muur zijn armen uitstrekte.... zwijgend.... alles zwijgend.... En nooit gingen er méér vragen van mij uit dan juist naar die plaats van eeuwig zwijgen, van eeuwige verborgenheid achter de doode muren....

Want die muren zelf waren al anders dan andere muren, die b.v. staan om een tuin, om een erf, om een speelplaats. Zij leken grauw, zélf dood, vol en zwaar van 't zwijgen, dat zij omsloten. Ik geloof, dat zij aan den binnenkant oogen hadden, die héél strak stonden, glazig, nóóit-bewogen en vol van den langgezienen dood.... En die muur-oogen zagen ook op de dooden, die ik had gekend in hun leven....

Leven is uitstraling, aanraking; sterven is inkrimping, terugschrompeling tot één roerlooze, kille kern: dood. En als ik denk aan de dooden achter den muur, op late avonden, waarop ik zit verloren in mijn cel, - of in slapelooze nachten, wanneer de groote stilte om mij heen huift, maar ook overigens, wanneer een boom, een doornhaag, een laag huis langs den weg, waar 'n oud man in hemdsmouwen voor 't lage deurtje zit z'n pijp te rooken,

mij herinnert aan iets uit mijn jeugd, - wanneer ik in al die oogenblikken denk aan de terug-geschrompelde, tot-den-dood-gekeerde levens achter den muur, dan is 't, alsof ik die doode levens in mij draag en ik weet, dat er niets zóó droevig is als het meedragen - al is 't maar één oogenblik lang - van een dood leven, dat men eens heeft lief gehad, waaraan men zich eens heeft verbonden gevoeld. Dit is doods-droefheid in den mensch, die steeds herinnering is. En ook doods-droefheid is een verbondenheid, een zware verbondenheid, té zwaar wellicht voor ons tijdelijk mensch-zijn, want het is de verbondenheid met de eeuwigheid.... met de geheimen der eeuwigheid....

Die doods-droefheid voel ik, als ik denk aan mijn grootvader, die ergens rust achter den muur.... Ergens.... ik weet niet eens, wáár.... Daarom is het geheele kerkhof mij een herinnering aan hem.... Rust hij onder den ouden treurwilg of onder den droomenden rozelaar, bij 't vermolmde zwarte kruis of in de schaduw van den muur?.... Ik weet het niet, en het doet er weinig toe, want als ik met mijn gevoels-wezen aan hem denk, dan rust hij in mij en mét hem voel ik de zware eeuwigheid in mij rusten....

Ik weet zijn leven van hooren-zeggen en van herinnering. Dit zijn de beide perspectieven, de verdwijn-punten van elk leven. Ik weet, dat hij een vroom man was: zijn leven en zijn dagelijksche arbeid waren één gebed. Hij was een van die stille levens, waarin men steeds het Angelus hoort luiden, zoodra men er aan denkt. Hij heeft gewerkt en geleden, zooals ieder mensch werkt en lijdt, maar zijn vroomheid hing al bij zijn leven een eeuwigheids-sfeer om hem heen. In de kerk zat hij niet in de nabijheid van 't stralende altaar, maar achter-in, onder het breede balcon van 't orgel, waar 't koor zong oude latijnsche liederen, oud en duf als houten beelden van heiligen in musea, - daar in de schemering, waar de zware klokketouwen neerbengelden, zat mijn grootvader en hij wachtte gelaten op den dood.... Altijd, wanneer hij naar de kerk ging, dacht ik, dat hij den dood tegemoet ging, omdat de kerk reeds op mij als kind den indruk van een rijk-der-dooden maakte.... de kerk met haar Christus-lijk, haar bloederige staties, martelaarsramen, folterbeelden, die altijd stonden in dezelfde onwezenlijke, pijnlijk-pijnlooze houding.... de

kerk met haar zwarte katafalk, den bedwelmenden wierook, waarin de kaarsen flakkerden als brandende zielen, de kerk met het doods-droeve ‘Dies irae, dies illa’, dat de voorzanger zong met zware bas-stem, zonder gevoel, alsof 't iets héél gewoons was.... Dat was het ergste, het benauwende: het héél gewone van al die dingen en gebeurtenissen.... Daarom voelde ik steeds huiverend den dood in de kerk en de brommende klokken waren zijn overwinnend stemgeluid.... In de kerk was de verrijzenis van den dood - niet *uit* den dood! - maar buiten, in de korenvelden, op de heuvels, langs de wegen: daar was de verrijzenis des levens....

Mijn goede grootvader ging den dood tegemoet. Zijn ziekte was maar bijzaak - misschien is ziekte steeds maar bijzaak bij de laatste ontmoeting - hij was zelfs beterende, hij voelde zich goed, hij voelde zich sterk, - toen stapte hij uit zijn bed - hij had geen hulp noodig - en zie: hij viel.... en hij viel in de armen van den goeden dood.... Ik zie hem nog liggen daarna: hij lag vroom en goed in 't blauwig-witte bed.... ja, hij lag rustig en dit zien is voor mij levenslang doodsverbondenheid gebleven.... Ik weet hem niet anders achter den kerkhofmuur.... in mijn hart....

En hij niet alleen: wij állen gaan den dood tegemoet.... Frans Jansen was nog jong, héél jong, drie-en-twintig, geloof ik. Zijn moeder was weduwe, had een winkel van klompen en touw en achter den winkel was een groote, groote kamer, waar al maar klompen waren en touwen. Zij lagen op den grond, hingen in trossen aan de muren, bungelden van 't plafond en een vreemdzoetelijke geur wasemde door het huis, waarin de adem van een rood-geverfd petroleumvat zich mengde. En toch maakte het huis op mij steeds den indruk van leegte, van holle, sombere leegte. En toen Frans ook uit zijn bed was opgestaan en den jongen dood in de armen was gevallen, begreep ik de holle schemerleegte der wijde ruimten en de klompen-en-touwlucht met den zwoelen petroleum-adem van uit een donkeren uithoek: dat was de lucht en de leegte van den dood.... Die was de trap opgegaan, in den winkel, achter-in, tusschen klompen en touwen, en Frans was hem tegemoet gegaan....

En mijn broertje, Joke.... Ik herinner hem mij niet meer. Hij

was enkele maanden oud, toen hij wegdroomde.... En toch weet ik hem in mijn leven: ik weet hem als een groot gemis. Daarom heb ik altijd gehunkerd naar vriendschap, omdat ik broertje miste. Hij zou nu een man zijn geweest met bruine krullen en donkere, goede oogen. En ik zou hem hebben kunnen vertellen, wat ik niemand vertellen kan: van de verlorenheden en de verlatenheden van mijn leven, van mijn onrust en van mijn verlangen, van mijn ontberen en van het al-te-vele, van de levenslange worsteling tusschen God en mensch, godmensch en diermensch, den strijd der natuur in mij, in ons, in allen.... O, wij zouden goede broers zijn geweest, en wanneer onze oogen elkaar aankeken, zou de waarheid tusschen ons gestaan hebben en wij zouden glimlachen en wij zouden elkanders handen voelen met fermen druk, goed en oprecht....

En nu ligt hij ergens achter den muur, ik weet niet, waar, evenmin als grootvader, - en àls ik het wist, wat zou 't mij baten, want ik draag hem mee in mijn leven.... doods-droevig.... als een gestorven droom....

En zoo draag ik velen en veel in mij, levens en gebeurtenissen, kleine gebeurtenissen, die groot waren in mijn kinderleven: een stille Zaterdagavond; geen wind bewoog het koren; de boomen stonden als oude, rustige mannen mijmerend langs den weg; ver eenige kerktorentjes, de oude, eenvoudige spitsen der Limburgsche dorpjes - niet de protsige van later jaren - een paar klokjes luidden, Gods adem ging over 't land en mijn vader zong ‘Schäfers Sonntagslied’:

> Das ist der Tag des Herrn....

Voorbije zorgen, ziekten, tranen van mijn moeder, - dan weer dagen als zwerftochten door vreugde en zon...., een wei vol sleutelbloemen en een ruiker voor Marietje, buurmeisje, die ziek is en zal sterven.... het deftige kasteel van de barones, de Maas stroomt er voorbij, traag en effen.... nu ligt het verlaten en vervallen, scheef hangen de luiken, de kalk brokkelt van de wanden.... een oude Duitsche stad, een groot, hol huis, waar geesten rondwaarden, maar in Grootmoeders kamer de heerlijkheid van den stralenden kerstboom tegen rolgordijnen met sprookjesachtige berglandschappen beschilderd.... een groote

boerderij, waar de oudste zoon op 'n harmonica speelde en knechts en meiden elkaar spookverhalen vertelden in griezelende aandacht.... vele jaren later: wandeling met m'n meisje langs een tuin vol rozen en de blijheid van een oud minnelied van Walter von der Vogelweide....

Alles, alles draag ik met mij mee, menschen en dingen.... en 't is, alsof alles achter dien kerkhofmuur ligt begraven.... En misschien lig ik er zelf ook.... Ik wandel rond, om mij zelf te zoeken en kan mijn graf nergens vinden.... en tóch weet ik, dat het er is, maar níet hier en niet ginds, maar overal, waar ik eens heb geleefd met de levens dier anderen, óveral, waar ik de huizen en de straten en de wegen mijner jeugd heb gekend, - overal, waar ik heb gewandeld aan moeder's hand, waar ik vader's zorgen deelde, waar ik in vroege eenzaamheid heb rondgezworven, waar ik heb gedweept en gehoopt, waar ik heb gehaat en heb lief gehad, waar ik heb gebeden en gevloekt om de ellende der wereld, waar ik God heb verloren en hem heb weergevonden, waar ik viel en mij weer oprichtte.... dáár is mijn graf....

En de kerkhofmuur groeit, naar links en naar rechts en zooals hij de grens is van alles, zoo weet ik thans ook, dat hij in mijn leven grens is en dat daarachter ligt begraven mijn doode jeugd.... die ik thans met mij draag in doods-droefenis om al wat sterven móest, en mij zoo lief en zoo verbonden was....

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 145.)*

Nieuwer-Amstel, 4 Juli 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Beste Fré,

Ik wou je graag even gesproken hebben morgen vóór de vergadering. Telegrafeer hoe laat je ergens bent. Maar ik moet je alleen hebben. Denk daarom.

t.t.
WILLEM.
Groeten aan Martha, Hans en de menagerie.
Den Heer Frederik van Eeden.

Nieuwer-Amstel, 14 Juli 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Tot mijn spijt zie ik mij genoodzaakt, u de door u aangebodene bijdrage voor de N.G. weder te doen toekomen. Ik zie geen kans haar te plaatsen, want zoolang wij om de 2 maanden uitkomen, kunnen wij over te weinig ruimte beschikken, dan dat wij aan het opnemen van overzettingen zouden kunnen denken.

Met dank voor de belangstelling en na vriendelijke groeten,
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Dr. H.C. Muller.

Nieuwer-Amstel, 23 Dec. 1887. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

De redenen waarom je laatste stukje niet is geplaatst, zijn zeer eenvoudig. Het kwam te laat (wij zijn ditmaal precies op den 1en uitgekomen); er moest al veel copie voor een volgenden keer blijven liggen, en bovendien, over dezelfde dingen had J. Stemming, hoewel minder uitvoerig, al het een en ander gezegd. De kansen van je stuk stonden dus slecht, hoe men de zaak ook bekeek en het is gevallen.

Of je ‘zóó slecht’ schrijft? Och nee, hoe kom je daar toch aan; 't is me nooit in mijn hoofd gekomen. Als ik een opmerking over je geschrijf zou willen maken, dan zou het deze wezen, dat je zoo dikwijls over minder beteekenende, niet principiëele dingen schrijft. Nu ook weêr, interpretatie, paraphrase van een onbeholpen kritiek in een weinig gelezen blaadje, door een jong onbekend mensch. Dat kan het publiek weinig schelen, en de schilders weten 't wel. Dat is alleen van groot belang voor den heer Kern zelf. Maar, je zult zeggen, dat ik geen schilder ben, dat ik daar niet over oordeelen kan, dat je stuk wèl belangrijk is. Best mogelijk, maar het feit bestaat, dat ik het niet belangrijk acht voor het tijdschrift, en naar dat mijn oordeel moet ik handelen, zoolang ik nog niet heb leeren inzien, dat ik niet kan beoordeelen, of een stuk al of niet belangrijk voor het tijdschrift is.

Waarom geef je liever niet, in plaats van losse stukjes over voorvallen van den dag, weer eens een meer principiëel artikel, zooals b.v. dat over Odilon Redon, een der beste, stylistisch, die wij nog over Kunst hebben gehad.

Je bent een dergenen, die het meeste voor de Nieuwe Gids hebben gedaan, en daarom weet je, dat ik je dit alles zeg, omdat ik het ernstig meen, en omdat jij er mij naar vraagt. Ik stel je medewerking zeer op prijs, en ik heb, wat ik zeide, niet gezegd, om je daarvan af te schrikken, maar slechts om je aan te wijzen, waarom het mij voorkomt, dat die medewerking nog belangrijker zou kunnen wezen, dan zij is.

Daar is nog al literair nieuws. Van Deyssel is uitgekomen, en

er is een nieuw tijdschriftje opgericht, met vijandige bedoelingen tegen ons, etc. Maar dat zal je wel hooren, als je in Holland terug bent.

t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Jan Veth.

Amsterdam. 27 Dec. 1887. Overtoom (stlle zij), 62.

Amice,

Je stukje zal geplaatst worden, in de Februari-aflevering, maar ik zal je een paar wijzigingen voorslaan, in de proef, die je zeker wel goed zult keuren.

Bram van Dam kost f 3. -; of het boek dat waard is, voor jou, durf ik niet beslissen. Van Deyssels roman heeft verleden week het licht gezien, 2 dln. Het is een krachtig en oorspronkelijk boek. Zie ik je nog, als je hier komt?

Groetend,
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Ary Prins.

Nieuwer-Amstel, 23 Dec. 1887. Overtoom (stille zij), 62.

WelEdelgeb. Heer,

Zie hierbij uw handschrift terug, als zijnde het ongeschikt bevonden voor de Nieuwe Gids. Gij schijnt erge moeite gehad te hebben, het terug te bekomen. Mag ik u de opmerking maken, dat, als gij u even de moeite getroost had kennis te nemen van het tijdschrift, waarin ge uw werk wenschte geplaatst te zien, dat gij

dan dadelijk bemerkt had, dat alle bijdragen en brieven rechtstreeks aan ondergeteekende moeten gezonden worden. Aspirant-medewerkers, die zich hieraan niet houden, loopen natuurlijk, door allerlei toevallige omstandigheden, gevaar, dat hunne zaak niet op den rooster der werkzaamheden komt. Maar nu hebt gij het dan toch terug.

Inmiddels,
Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS,
Redacteur-secretaris v.d. Nieuwe Gids.

Den Heer G.E. Br. Tr.

Nieuwer-Amstel, 15 Januari 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Hierbij gaat proef en copie van je stukje. Maar wat zijn ‘bolle meezen’, zooals ik mij verbeeld in de copie te lezen?

En zou je niet kunnen besluiten op bladz. 3 weg te laten: ‘Zeker bewondert niemand....’ tot ....‘grootsche soberheid’. Ik vind die opmerking overbodig, en buitendien wordt het artistieke contrast veel grooter, als je de beide gezichten zonder eenigen overgang tegen elkander zet.

Groetend,
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Ary Prins.

Amsterdam, 15 Januari 1888. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

In antwoord op uw geacht schrijven van 3 Nov. l.l. heb ik het genoegen u te berichten, dat de redactie van de Nieuwe Gids besloten heeft aan het ‘Noord-Hollandsch comité’ een gratis

exemplaar van haar tijdschrift te verstrekken. Zoo gij dus zoo goed wilt zijn mij het adres van genoemd comité te doen toekomen, zal ik onmiddellijk na ontvangst er van order geven, dat de tot nu verschenen afleveringen van den loopenden jaargang daarheen worden verzonden.

Inmiddels,
Achtend,
Uw dw. dn.
WILLEM KLOOS.
Den Heer A.A.C. v.d. Brandt.

Nieuwer-Amstel, 25 Januari 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Ik ben tegenwoordig voor 't meerendeel van mijn tijd met jou bezig, b.v. met je roman, de brieven, die je me stuurdet, je inzendingen etc., en je moet dus niet zeggen, dat het ‘onwelopgevoedheid’ of een ander leelijk ding is, als ik je niet maar zoo dadelijk antwoord geef op alles.

Eerst zal ik nu maar de kleinigheden afdoen. De Ooievaar gaat door, zeer belachelijk te wezen. A propos, ik heb gegierd van het lachen over je stukje. Dat is ook de eenige reden, dat wij het plaatsten, nl. dat het, buiten alle ooievaars ter wereld om, zelfgenoegzame waarde bezit als een stuk spotproza. Want heusch. het is te bête. In no. 3, het eenige nummer, dat ik verder gezien heb, valt ‘Koos Kluyver’ mijn recensie van Bram van Dam aan. Suf en lam en half. Heb jij 't ook gezien?

Van Fransche revues ontvang ik op 't oogenblik alleen Revue Indépendante en R. Wagnérienne. Het laatste is een orgaan van Wagner-specialiteiten, dat ik nooit inzie. Het eerste zal ik je met genoegen sturen, een paar weken na 't verschijnen van iedere aflevering. Ik heb die van Januari eerst voor een paar dagen ontvangen.

Die mop van ‘te Winkel’? Wel, dat is net alsof je een heel

onnoozelen vent, met wien je alles doen kunt, een knip voor den neus geeft, of in een hoek duwt, of de lamp voor hem uitdraait.

'Homunculus-Intriganten' gaat niet van ons uit, en ik weet ook niet, wat het is.

Wegens drukte heb ik Verwey verzocht, de correspondentie met jou over je bijdragen voor mij te voeren.

Maar nu de hoofdkwestie: je brochure 'Ik behoor tot geen letterkundige partij', zeg je: nu wij ook niet. Daar zijn geen partijen, daar zijn slechts personen. Daar zijn 4 menschen, die in hun tijdschrift publiceeren wat naar het oordeel van de meerderheid hunner, goede literatuur is. En om hen staat een groep medewerkers, die er zich in schikken, dat zij zoo behandeld worden, en daar weer omheen een steeds grooter wordend en met instemming lezend publiek. Nu beschouw ik jou als een van die medewerkers, een medewerker, die zich alleen in zooverre van de anderen onderscheidt, dat hij krachtiger overtuiging heeft, en die beter zeggen kan, dat hij grooter figuur is dan die anderen. Is Aletrino een aanhanger van de kunst van Verwey, deelt Netscher mijn kritische inzicht van verzen, ben jij een aanbidder van de kunst van Van Eeden? Nu, en een partij is toch wel een vereeniging van personen, die allen hetzelfde zeggen en doen, datgene nl. wat het hoofd der partij hun voorschrijft.

Neen, wij zijn eenvoudig een combinatie van personen, die heel veel van elkander verschillen, maar die allen toch van elkander gelooven, dat zij het ernstig meenen, en de een meer, de ander minder, goed kunnen schrijven. En wel, met het dan zelf verstane en onuitgesproken doel, om te zamen te arriveeren, omdat hunne kleinere producten tezamen vereenigd meer kracht hebben en een grooter publiek vinden dan elk afzonderlijk.

Maar daaruit volgt dan ook, dat, als een dier medewerkers een stuk de wereld in wil zenden, dat naar het oordeel van een der 4 redacteuren, dus van een lid van den Centralen Raad van Uitvoering, een andere uitwerking op het publiek zal hebben dan die de auteur ervan bedoelde, dat dan dat lid groot gelijk heeft dien auteur die uitgave af te raden. Want wat weet het publiek van al die zaken af? Dat ziet in jou alleen een vertegenwoordiger van dat jongere geslacht, dat zoo heelemaal afwijkt van het oudere. Denk je dat er buiten onze kennissen tien menschen zouden kunnen

formuleeren, wat het preciese verschil is tusschen jouw literaire sympathiën en die van Verwey b.v.? Voor het publiek zal je altijd behooren tot een partij, omdat je dingen zegt die vreemd en boeken schrijft die nieuw zijn. Je zou in de manier van Wallis of Schimmel moeten gaan schrijven, om dat niet te doen, en dan zou je toch weer tot de partij der anderen gerekend worden.

Maar daar behoef je nu niet zoo bang voor te wezen, want ik heb je al aangetoond, dat dat woord ‘partij’ heel iets anders beteekent dan wat jij denkt. Nogmaals, er zijn geen partijen, er zijn slechts personen, maar er is één jong geslacht, waarvan de verschillende leden onderling zeer verschillen in meeningen en werk en grootheid, maar die toch allen staan tegen één vijand, het oudere geslacht, het eene hierom, het andere daarom. Vind je 't nu duidelijk?

In haast,
t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer K. Alberdingk Thijm.

Nieuwer-Amstel, 26 Februari 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Zeer geachte Heer,

Heel goed: een artikel van den inhoud en den omvang als het door u beschrevene zal ik gaarne plaatsen. Ook mij komt het voor, dat het beter is in April iets over La Terre, in Juni d.a.v. iets over Le Rêve te geven.

Maar kan ik er dan stellig, heel stellig op rekenen? Proef en revisie zullen u dan intijds geworden. Ik hoop dus spoedig van u te hooren.

Achtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Wees zoo goed aan bovenstaand adres te schrijven, dan heb ik den brief gauwer.

Den Heer J. van Santen Kolff.

Nieuwer-Amstel, 16 Februari 1888.

Ik vermoed dat deze brief heel lang zal worden, want ik heb veel nieuws en misschien veel te zeggen.

Neen, je moet niet denken dat ik bij de lezing van je aangename, humeur-verhoogende brieven onverschillig blijf, omdat ik niet dadelijk met een antwoord klaar ben. Heusch, met jou zou 't in mijn geval net zóó gaan. Stel je voor toch, hoe anders het met ons is gesteld. Jij, eenzaam, aan je zelf overgeleverd, levend in jezelf, wiens eenig middel van uiting is een brief te schrijven, wiens eenige afwisseling in zijn dagelijksch bestaan in een brief te krijgen. Ik daarentegen zittend in het hartje van een drukke beweging, met iederen dag nieuwe brieven en incidenten en boeken, en om de twee maanden een nieuwe aflevering, om te beantwoorden, en te bespreken en te lezen, en in elkaêr te zetten, levend in het luide gedruisch van straten en café's en gesprekken van een klein dozijn vrienden, waarvan ik er dagelijks ontmoet. Zie, het is voor mij, met mijn temperament, een buitengewone wilsdaad, om in eens te zeggen: weg boeken, weg zaken, weg vermaak, weg alles, nu ga ik een brief schrijven, heelemaal anders dan welke ook van de andere brieven, die ik schrijf - nu ga ik den indruk dien ik ontving een, twee dagen geleden bij het lezen van een bepaalden brief terugroepen en meêdeelen, nu ga ik mezelf uitstorten, en alles wat ik anders strak vertellen ga aan anderen en nog een heeleboel meer, dat ga ik rangschikken en uitwerken en geduldig neerschrijven op blaadje na blaadje van wit papier. Want daar ginder, verweg, zit een man, die het graag heeft, als ik dat doe, en die man is mij meer waard dan de meesten met wie ik hier verkeer. Ik stem toe, dat iemand anders, anders georganiseerd, mijn bezwaren volstrekt niet kan begrijpen. Wat ik maar zeggen wou, als ik je schrijf, komt dat omdat ik in de stemming ben zooals nu, en ik verzoek je dus wel vriendelijk om niet ongeduldig te worden bij onze verdere correspondentie, als je soms eens wat wachten moet. Dringende zaken doe ik altijd onmiddellijk af, en het andere komt wel, al duurt het soms wat lang.

Ik zal nu eerst je brief gaan beantwoorden:

1°. Waarom zou de uitgave van N.H. óns kwaad doen? Wel, ik kan het niet anders inzien. Je stemt toe, dat het publiek zoo'n

onderscheid niet maakt tusschen jou en ons, en jou niet als een partij op zichzelf beschouwt, al zou je je ook nooit met ons bemoeien, eenvoudig omdat je jong en nieuw bent. Welnu, geef jij nu je brochure uit, en zwijgen wij b.v. daarover, dan denkt het publiek, dat wij 't er mee eens zijn, maar het niet durven zeggen. Keuren wij haar af, dan zegt men: nu ja, dat zeggen ze er maar om: zij zelf hebben immers ook zoo op de ouderen gescholden, en de andere helft: zie je, daar heb je 't, de jongeren zitten elkander ook al in het haar; ze weten zelf niet wat ze willen. In beide gevallen zou het vertrouwen van ons publiek in de N.G. geschokt worden.

2°. Over Emants wil je schrijven? Heel, heel graag. Ik ben bezig zijn werken voor je te verzamelen; ik doe moeite voor je te krijgen: 1. Uit Monaco; 2. Drie novellen; 3. Jong Holland, 2 dln.; 4. Uit Spanje; 5. Door Zweden; 6. In Egypte. Ik heb juist onlangs, toen ik je roman dóórwerkte, Fanny nog eens gelezen, dat ik in geen jaren had gezien; een goede bedoeling, maar dunnetjes, en geschreven, affreus! Toch had ik graag, als je 't vermijden kunt, dat je hem niet uitscholdt. Ik heb een zwak voor Emants, uit mijn jongensjaren, en hij is toch beter dan de oudere lui van zijn geslacht.

3°. Recensies van je werk heb ik sinds mijn vorige bericht nog slechts gevonden in de Gids voor Leesgezelschappen door een heer van Laar, afkeurend, nog al kras, in de bekende bewoordingen der recensenten. De Portefeuille krijg je natuurlijk. In den Leeswijzer heeft G.H. Priem de Portef. aangevallen over het entrefilet. De Ooievaar zie ik niet. De anderen hebben zich voorgenomen over je te zwijgen, schijnt het.

3 Maart 1888.

Ik schaam mij over mijzelf, dat ik drie weken tijds liet vergaan tusschen dit gedeelte van mijn brief en het vorige. Maar - ik zal niet langer over de redenen zeuren, en liever met mijn mededeelingen doorgaan.

Ik ben zeer boos geweest over Rössings laatste stuk. Zelden heb ik op would-be-hoogen-toon zóóveel onkunde en verwaandheid neêrgeschreven gezien. En al die wijsheid over Grieken en Romei-

nen heeft hij nog wel van Mendes! Dat zinnetje: Horatius redt zich door den vorm, en wat alles afdoet: Horatius schreef een satyre. En het onderscheid tusschen een roman en satyre is mijlengroot, en dit zinnetje, zeg ik, is voor wie maar tant soit peu latijn kent, om te gieren! Weet je wat de satyren van Horatius zijn, en wat dat woord bij hen beduidt? Heelemaal géén hekeldicht - en daarmede wordt opeens Rössing allerbelachelijkst - maar eenvoudig wat wij noemen een causerie in verzen over alles en nog wat, over het stadsleven, over de deugd, over een genoten reisje. En Aristophanes, daar weet hij ook de ballen van. Die zegt de vuilste dingen met het innigste genoegen ómdat ze vuil zijn. Ik heb overigens aan zijn redeneering geen touw kunnen vastknoopen. En dan openbare leugens, als: Aan u hebben wij de eerste geestigheid nog te goed. G.H. Priem zeurt nog wat over den Leeswijzer, maar overigens zwijgt de pers je dood.

Niet het publiek echter. Je roman en nog meer je laatste stuk misschien, dat je zoo goed was ons af te staan (ik bedoel dat over Zola), maken vele menschen het hoofd op hol. Ik ontving mondeling en schriftelijk enthousiaste mededeelingen over jou, o.a. (behalve nauurlijk van de vrienden en kennissen), van mr. Siegfried Mulder, Aeg. W. Timmerman (ook een vriend van Boeken), J. van Santen Kolff, en meer.

J. van Santen Kolff o.a. heeft zich laten inspireeren door jou, om ook een stuk over La Terre te schrijven, waarvan de copy thans voor mij ligt. Het zijn meest mededeelingen van interviews en fragmenten van brieven van Zola zelf.

Wij hebben overigens door je stuk drie abonné's verloren, maar omdat er steeds bijkomen (gisteren b.v. twee) hebben wij er waarschijnlijk meer dan drie voor in de plaats gekregen.

Een dier verdwaasden, boekhandelaar en directeur van een leesgezelschap te Breda, schreef aan Versluys de volgende briefkaart:

S.v.p. onmiddellijk bedanken voor de N.G. Tijdschriften, die ik niet rond kan zenden, heb ik niet veel aan. No. 5 van 1 Febr. ligt daar om in de snippermand te verdwijnen. Zulke kost als over Zola's La Terre is niet te genieten. - In onderdeelen zullen wij niet komen, maar ik kwets niet gaarne mijne lezers. Ik las het

voor aan eenige zeer vrijzinnige heeren in de sociëteit, die niet aan de goddelijkheid van Jezus gelooven, maar men riep bah!

Ik geloof dat Een Liefde nog al verkocht is. Brinkman overhaast niet, stuurt niet in commissie. Hier komt bij, dat C. bij den boekhandel geen goeden naam heeft.

Ik studeer thans, ik zal niet zeggen veel, maar aanhoudend en geregeld. Thans Bredero en Huet, Huet en Bredero. Ik ben het niet heelemààl met je eens over dien tweeden schrijver, maar daarover later. Ik leef thans hoogst bedaard, en heb de heele verdieping tot mijn beschikking, en een vast inkomen, waarvan ik nèt leven kan (net is hier niet het tegenovergestelde van ònnet). Ik koester echter burgermansideaaltjes van een toekomstig grooter inkomen en weelderiger omgeving. Ik heb geen hartstochtelijke aandoeningen of grooten schrijflust, maar ben tevreden met het tegenwoordige en hoop iet of wat van de toekomst. Ik heb voor mijzelf de overtuiging, dat ik eindelijk de plaats en de betrekking heb gekregen, die voor mij de geschiktste zijn. Aan den overkant van de gracht gaat de tram heen en weer, en de lucht is grijs, en het tafeltje, waarop ik thans schrijf, is een compositie-marmeren blad, dat op drie mahoniehouten pooten staat. En ik heb een collectie Witsen op mijn kamers hangen, bestaande uit drie etsen, vier teekeningen en één schilderstuk. Daaronder bevinden zich drie portretten van snollen en twee van den dichter Albert Verwey. Mijn beste vrienden zijn op 't oogenblik Ab, Wim en Hein, terwijl ik ook vriendschappelijke gevoelens koester voor Frans, Fré en Martha, Marie en George, Mau, Frank, Chap, Kobus, Kars, Voer, en mij bijzonder aangetrokken gevoel door Ary, Willem, Nol, Vincent, Tak, C.V. Gerritsen en Dr. Vitus Bruinsma. Zoodra ik de proef van ‘Lidewijde’ krijg, die er al lang had moeten wezen, vervolg ik deze. Wat bedoel je toch met ‘La Synthèse, le naturalisme en vers van Boeken? Ik stuur je bij deze: Uit Monaco en Uit Spanje.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Alberdingk Thijm.

Nieuwer-Amstel, 20 Maart 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Wat beteekent dat nu? Eerst zeg je aan mij en spreek je af met Witsen, dat jij en niet hij een In Memoriam op Mauve zal schrijven - en nu laat je niets van je hooren. Zou nu geen van jullie beiden het doen? Dat zou wat moois wezen! En onbegrijpelijk ook. Het is dan wel treurig gesteld met de rubriek Kunst in de N.G., die daarin eenmaal zoo uitmuntte door ideeën en stijl. Van Westervoorde verdomt het verder om te schrijven, J. Stemming geeft slechts iets bij toeval, als hij in een stemming is, en jij maakt niets anders dan heel kleine stukjes, waarvan de N.G.-lezer te nauwernood het bestaan bespeurt. Waar moet dat heen? Op zoo'n manier zou het wel eens de vraag kunnen worden, of de N.G. zich anders dan bij uitzondering nog verder met de schilderkunst zal inlaten. Want als wij het volgend jaar om de maand uitkomen, dan kunnen wij niet meer op toevallige omstandigheden van lust, gelegenheid, beschikbaren tijd bij de medewerkers steunen, maar we moeten vooruit weten, wat we precies aan ieder van hen hebben, en voor hoeveel we op zijn vaste contributie kunnen staat maken.

Stuur me s.v.p. onmiddellijk bericht of er en zoo er copie is: copie. Het eventuëele In Memoriam zou de aflevering moeten openen, en er kan dus geen bladzij gepagineerd, laat staan afgedrukt worden, voor we dàt kant en klaar hebben.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Jan Veth.

(Wordt vervolgd.)

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Reis naar het eind van de nacht.

Reis naar het eind van de nacht.... Een verschrikkelijke titel voor een verschrikkelijk boek....

Wat is dit werk van Louis Ferdinand Céline (pseudoniem van Dr. L. Destouches) anders dan een donkere worsteling, een moeizaam vóórt-tobben in diepste duisternis?.... Prof Valkhoff noemt het een *document humain* van wereldwijde beteekenis, om den niets-ontzienden durf van den auteur, die ons door alle somberheden van de menschelijke natuur en de menschelijke daden voert, door de hel van den oorlog, koloniale verschrikkingen, ellende van ziekten, prostitutie, moord en dood in volksbuurten.... en om zijn humor, die aan sommige gedeelten de tint van een clowneske satire verleent, griezelig van ónvroolijkheid.

Zoo is het. Zelfs de humor is bij Louis Ferdinand Céline niet glanzend, maar dof; en dit geheele ontzaglijke werk is van een monotone geweldigheid, die ons aandoet, als wierpen wij een blik in de *achterwereld* van het menschelijke bestaan, waar de techniek van het leven wordt blootgelegd, - als trad men in de machinewerkplaats van 'slevens fabriek, waar de raderen snorren, en de vliegwielen wentelen, en de drijfriemen suizen, en waar het dreunt en stampt en ratelt en druischt, in een verbijsterende eentonigheid, en wij machteloos staan, en domp worden, door het onmeedoogend lawaai, dat geen seconde ophoudt, maar blijft hameren en bonzen, tot wij genade zouden willen smeeken, maar tegelijk beseffen, dat het onmogelijk is, dat deze geordende chaos ophoudt, want dat zij de keerzijde van het leven is, van het leven-zelf, en voort móet gaan in onverbiddelijke regelmaat....

Wij lazen dit boek in het Fransch in den.... 158en druk.

Voyage au bout de la nuit.... heeft het lezerspubliek betooverd.

Waarom? waardoor? Heeft de wereld zoo'n honger naar het bittere brok der realiteit, en is het zelf-beleven van de werkelijkheid nog niet genoeg, en wil men haar aanschouwelijk vóór zich krijgen, zooals een zieke soms in alle phasen de physiologie zijner pijn doorproeven wil?

Kan men dit boek een letterkundig meesterwerk noemen? Het is geschreven in een drogen, gelijkmatigen stijl, die mededeelt, mededeelt in een zich nergens verheffenden of verdiependen gang, onuitputtelijk geduldig en onvermoeid *mededeelt,* al het onbelangrijke, onbeduidende, soms onnoozele van het dagelijksche leven. Zoek in dit boek geen schokkende avonturen (zelfs niet in de gedeelten over den oorlog) geen tragiek of dramatiek, geen hevige karakter-uitbeeldingen, geen pakkende tooneelen; (het telkens opduiken van den eenwigen Robinson begint ten slotte eenigszins comisch te werken) maar een erbarmingsloos ontblooten van wat men niet zien wil, een wreed ten gehoore brengen, van wat men niet wil hooren, omdat het *te* vreeselijk, te huiveringwekkend, te schaamteloos is.

De Temps noemt dit boek, dat bekroond is met den prix Théophraste Renaudot, de prijs der journalisten, en vertaald is in het Engelsch, Amerikaansch, Duitsch, Poolsch, Russisch, Tsjechisch, Sloveensch, Hongaarsch, Italiaansch en Nederlandsch, en waarvan over de geheele wereld honderdduizenden exemplaren zijn verkocht: een van de belangrijkste boeken, die de boekhandel sinds langen tijd kent. Niets weerstaat de ironie van den schrijver, zijn toorn, zijn verontwaardiging, zijn wanhoop.... En waar de Temps spreekt van ‘dit vertwijfelde boek’ zouden wij er nog willen bijvoegen: en tot vertwijfeling *brengende* boek....

De vertaling was in handen van den heer Sandfort, die zijn taak welke niet gemakkelijk was! er naar behooren heeft afgebracht. Céline schrijft in het, niet voor ieder toegankelijk *bagout parisien* (een nieuw soort *argot*) en maakt zelfs soms zijn woorden, maar de heer Sandfort is voor geen klein geruchtje vervaard, immers hij is de vertaler van Rabelais, en wie *dezen* auteur onder de knie heeft gekregen, die kan méér!

De groote verdienste van Louis Ferdinand Céline ligt voornamelijk hierin, dat hij iets geheel nieuws, iets geheel oorspronkelijks heeft gegeven, dat verre afwijkt van het cliché-werk van den geijkten, beschaafden roman. Wat de tegenwoordige roman ons brengen zal,

wij weten het al van te voren, het gunt ons geen verrassing meer. In eindelooze variaties genuanceerd krijgen wij altijd dezelfde thema's, worden altijd dezelfde liefdesgeschiedenissen behandeld, in het boek van Céline.... gaan wij met den auteur door de somberheden van het leven, door materiëele en moreele ellenden van de meest verschillende soort, - maar overal is het leven op de daad betrapt, nergens is de werkelijkheid geforceerd.... deze tentoonstelling van menschelijke misère is, helaas, geen fantasie, geen koorts-visioen, maar bijtende, wrange, afschuwelijke realiteit. Nergens de drang om de bestaande dingen te vergoelijken of te verheimelijken, om ergerlijke toestanden te idealiseeeren.... met de onverschillige argeloosheid van een oermensch toont Céline ons de 'naakte waarheid',' zonder éénige maatschappelijk-conventioneele behoefte, die te vermooien. Zooals men vroeger in de literatuur idealisme wenschte, opdat de mensch tenminste in zijn lectuur, even uitrusten kon van de werkelijkheid, - zoo verbant men tegenwoordig alle pruderie, alle voorzichtigheid, elk verlangen-om-anderen-te-sparen. Onbarmhartigheid heeft de weeke sentimentaliteit vervangen en verbloemen schijnt uit den booze te zijn. 'Het masker van de wereld afgetrokken', zou dit boek kunnen heeten, en de krankzinnige zotheid van den mensch, en van het geheele leven *(a tale told by an idi*ot, zeide Shakespeare reeds) wordt er met bitteren humor, raak en meedoogenloos in afgebeeld. Om het boek te karakteriseeren kan men geen beter woord gebruiken dan het meesterlijke van Prof. Valkhoff in zijn Inleiding: 'Een hallucineerende hellevaart'.

Aan de uitgevers, Mulder & Co. te Amsterdam, komt alle lof toe voor de uitgave. Het boek, flink van formaat, met uitstekenden druk, is gebonden in een soberen grijs-linnen band, de juiste omlijsting voor den inhoud. In beteren vorm had dit werk niet het licht kunnen zien.

N.G.

De hamerslagen.

Er is zoo juist in Nederland een boek verschenen, dat in zekeren zin het hierboven besproken werk aequivaleert. Het geeft evenzoo een breed overzicht van een geheele levensperiode, van een bepaalde

menschenklasse; het neemt evenmin een blad voor den mond, en schroomt evenmin de nooden en ellenden van den modernen tijd bloot te leggen. Het is zeer omvangrijk, en toont aan, wat de schrijver zeggen wil, in een kalmen, helderen stijl, egaal en rustig, maar waardoor toch alle hartstochten en sentimenten, gedachten en daden, gevoelens en inzichten duidelijk worden gemaakt.

Ook dit boek is een ‘reis door den nacht’, een vertwijfelde reis door den nacht, naar het eind van den nacht.... en het toont ons alle ups and downs (meer downs dan ups, zooals het nu eenmaal in het leven is) van een, in een zeker tijdperk levende, in zekere omstandigheden verkeerende, een zekere beschaving hebbende of missende, volks-soort, die leeft in een zekere streek van ons vaderland, en die zekere eigenaardigheden bezit, aanwensels en gewoonten, waarvan het in hooge mate interessant is te lezen.

De auteur van het boek, de heer H.H.J. Maas (Uitgever van De Hamerslagen is de firma A.G. Schoonderbeek te Laren) is de bij uitstek bevoegde, om over deze landstreek en dit type menschen te schrijven. Verscheidene andere zijner boeken spelen in hetzelfde kader, en de pers zeide ervan: ‘'t Is Breughel, 't is Jan Steen, 't is Breero, wat men hoort en ziet, Limburgsch volksleven zonder eenig omhulsel.’

* * *

Het ‘leitmotiv’ van De Hamerslagen wordt ons van te voren reeds duidelijk door het zeer mooie vers van M. Nijhoff, dat de schrijver als motto voor zijn boek heeft gekozen, en dat begint:

> Wij sloegen hem aan 't kruis. Zijn vingers grepen
> Wild om den spijker, toen 'k den hamer hief -
> Maar hij zei zacht mijn naam en: ‘Heb mij lief’ -
> En 't groot geheim had ik voor goed begrepen.
> .....
> Ik wrong een lach weg dat mijn tanden knarsten,
> En werd een gek die bloed van liefde vroeg;
> Ik had hem lief - en sloeg en sloeg en sloeg
> Den spijker door zijn hand in 't hout barstte.

En de episode, waarin deze scène in beeld wordt gebracht, waar het zoontje van den timmerman (die een vernield kruisbeeld her-

stelde), den Lievenheer opnieuw op het kruis moet nagelen, en het niet *kan,* maar bewusteloos ineen zakt, is treffend van symboliek.

Onwillekeurig denken we hier aan de sublieme poëzie van Jeremias de Decker, den zeventiendeeeuwsche dichter van een sterk en plastisch en overtuigend talent, zooals hij zijn grenzelooze smart uitspreekt in *Christus gekruist:*

Ik hoor de spijckeren met ijsselijcke slagen
Door hout en handen jagen.
't Geklop gaat overhand.
De wreedheid treft bij beurt dan d'één dan d'ander hand.

Nu zal ze gaan aan 't hout de teêre voeten hechten....
Daer smijt ze door den rechten
Daer door den slincken heen:
Amy! wat slaen is dat! dat knerst door vleesch en been.

Men reckt het hout omhoog, acht! ach! dat dreunen, draaien,
Dat waggelen en zwaeien
Dan van en naer den grond,
In elck hier weer op nieuw een slag in elcke wond.

De hamerslagen is de allegorische titel voor het verwordene, onscrupuleuse, erbarminglooze, dat er tegenwoordig in de wereld heerscht. De schoten der kanonnen in den grooten oorlog hoort de heer Maas óók als ‘hamerslagen’.... en heeft hij geen gelijk? *Zijn* het geen hamerslagen, die genadeloos gedreven worden in het beste, het schoonste, het waardevolste, wat de wereld bezit!....

Het is de groote verdienste van den heer Maas, dat hij, evenmin als Louis Ferdinand Céline, idealiseert of sentimentaliseert. Strak houdt hij het reciet van zijn verhaal in de hand, geen oogenblik verslappend, geen oogenblik oppervlakkig wordend of nonchalant. En behalve de schildering van toestanden en gebeuringen, beeldt hij in dit boek ook de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van een jongen man, met al diens goede en verkeerde eigenschappen, met zijn liefdeleven, en zijn sergeant-zijn in de mobilisatie, en zijn eindelijke verlossing door een groote genegenheid uit den zwaren, zwarten nacht der ongerechtigheid, twijfel en smart, naar het hoop gevende licht van den nieuwen dag.

Zij, die op de hoogte wenschen te blijven van hun tijd, zij ten stelligste en ten sterkste aangeraden, om naast de lectuur van Célin's boek, *Voyage au bout de la nuit,* kennis te nemen van *De Hamerslagen,* het werk van een eigen landgenoot, die doortrokken is van werkelijkheidszin, een goed waarnemer is en een krachtig vertolker, en die ons op de hoogte brengt van een belangrijke periode onzer nationale geschiedenis van een bepaalde volksklasse, - der studie overwaard. En mogen dus, wij Hollanders toonen, dat niet alleen de historie van het buitenland, maar ook onze eigen Nederlandsche belevingen en bestrevingen ons wel degelijk ter harte gaan!....

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

In de dagen, dat de wereldpers zich herinnerde hoe twintig jaar geleden over de geheele wereld de nimmer te vergeten oorlog uitbrak, teekende de geschiedenis den dood aan van twee mannen, die voor hun volk van de allergrootste beteekenis zijn geweest: in Oostenrijk Dollfuss, kanselier van zijn regeering; in Duitschland maarschalk von Hindenburg, den Rijkspresident.

De wereld had juist den moord herdacht op den aartshertog Franz Ferdinand, welke misdaad dien oorlog ontketende, toen een bende fanatieke heethoofden in Weenen het regeeringsgebouw bemachtigde, en daarin den kanselier Dollfuss om het leven bracht. Het is onnoodig hier in het licht te stellen hoezeer de oorlog, welke te Serajewo, in Bosnië, door een fanaticus met een paar pistoolschoten werd ontketend, niet enkel heel de menschheid vier jaren lang een aaneenschakeling van gruwelen heeft doen kennen, zooals zij nooit had geleden, maar haar, als gevolg dàárvan, en ook van door aan oorlogspsychose lijdende zoogenaamde staatslieden opgemaakte bepalingen, welke zij vredestractaten noemden, doch die in waarheid vloekbepalingen werden, de volken tot een duurzamen economischen oorlog hebben gedwongen: witten oorlog volgende op den rooden. En terwijl dit werd herdacht pleegde een bende door nationaliteitswaanzin bezetenen een aanslag op de Oostenrijksche regeering, door haar schijnbaar kleinen, doch van verstand en karakter grooten kanselier Engelbert Dollfuss, met zooveel beleid en vastheid gelaveerd in de woedende politieke zee der jongste gebeurtenissen in de Duitsch sprekende landen van ons jammerlijk werelddeel, en de aterling, die op hem het doodelijk schot loste, liet hem zelfs doodbloeden.

Hoe geheel anders was de niemand verrassende dood van den zeer ouden Rijkspresident Von Hindenburg: groot veldheer eens wijs staatsman vervolgens, eerbiedwekkenden grijsaard, die zeker door zijn sagenlievend volk eens beschouwd zal worden als een dier heldenfiguren, waarvoor de Duitsche geest zijn legenden dicht. Er zullen dikke boeken worden geschreven over zijn leven en daden: hij de tweede en, zoo wil het Adolf Hitler, de laatste rijkspresident van Duitschland, opvolger niettemin van dien braven Fritz Ebert, die zeker verbaasd zal zijn geweest, toen het lot hem riep aan het hoofd te staan van zijn volk. Er was geen kwaad haar aan dien braven man, door den gril van een sociaal-democratisch lot hoofd van het na-oorlogsche Duitschland geworden. Van geheel andere herkomst en beteekenis was de Pruisische landjonker van Neudeck Paul von Hindenburg, die eens in het paleis van Versailles de verheffing tot Duitsch keizer van zijn koning zag, doch het moderne Duitsche keizerrijk overleefde, en waarschijnlijk even verbaasd was als Fritz Ebert, toen hij op een gedenkwaardigen morgen ontwaakte als president van een nieuw Duitschland, dat weldra een volkomen vereenigd Duitschland zou worden: groote daad dit toch van Adolf Hitler en zijn grofgevezelde paladijnen.

Wij beleven een tijd, waarvan elke dag een gedenkwaardige gebeurtenis brengt, waar dan ook. Helaas gaan die gebeurtenissen te vaak gepaard met misdaden, met plengingen van bloed als op een abattoir. Nauwelijks is de menigte tot zwijgen gekomen over de massamoorden in Duitschland onder de mannen van het thans heerschende bewind, of er volgde een dwazelijk beraamde en eigenlijk potsierlijk uitgevoerde poging tot revolutie in Weenen, om daar het nationaal-socialistische regiem in te voeren en zoo Oostenrijk ‘gelijk te schakelen’, zooals men dit tegenwoordig noemt, met het regeeringssysteem in Duitschland. Maar dit kostte allereerst het leven aan dien weldenkenden en begaafden kanselier, die tegen den storm in de zelfstandigheid van zijn land wilde handhaven op den gevaarlijken nabuur, Duitschland, welks naam voor de toekomst wel een bedreiging schijnt voor heel de wereld.

Weenen! ‘Wien, Du Stadt meiner Träume’, is sinds korten tijd de stad der nachtmerries geworden. Geen stad ter wereld genoot sinds langer dan een eeuw zulk een beminnelijke faam. Door het

luchtige en tevens pittige karakter harer muzikale inwoners; door haar melodische schepping, de wals: lokkend muziektempo zonder weergâ, had zij haar topographie en de levenswijze harer menschen beschreven in het muzikaal bewustzijn van heel de wereld. Alles wat Weenen tot de ‘Stadt meiner Träume’ maakte, was in meeslepende walsen bezongen. Daarin was de Donau ‘schön’ en ‘blau’; het ‘Wiener Wald’ bezat lokkende liefdeshoekjes; als de boomen in het ‘Prater’, den wijden boulevard, wederom knoppen schoten, juichten de Weeners, dat het opnieuw lente werd; en wanneer in het najaar de wijngaarden rond de stad bloeiden, scheen het alsof hun levenslust opvlamde in het vooruitzicht straks den ‘Heurigen’, den jongen wijn, te kunnen genieten. Alles was ‘fesch’ in Weenen: de Sint-Stevensdom en de Wienerin’ wandelende op het ‘Prater’ of in de ‘Kärntnerstrasse’; de jonge luitenant was onweerstaanbaar voor jonge en even onweerstaanbare ‘Comtessen’ en modistetjes; het was in Weenen één zingende en walsende levenslust wat er aan was. Meer nog dan Parijs, óók over heel de wereld, doch op minder onschuldige wijze begeerlijk om er een tijd in te leven en te genieten, droomden de jonge menschen, doch niet zij enkel, Weenen te kennen, in Weenen walsend en wijn nippend het leven te proèven. Zelfs, voor den oorlog, leek ‘das Militär’, 't welk, waar het Duitschland gold, in heel de wereld zulk een afschrikwekkenden naam droeg, in Oostenrijk, dank zij ook de gemoedelijkheid van den ouden keizer, enkel bestemd om walsend en vrijend oorlog te voeren tegen naargeestige menschen.

De internationale politiek heeft Weenen in een hel herschapen. ‘La politique, hélas, voilà notre misère’, klaagde Alfred de Musset reeds honderd jaar geleden. Wanneer in gezelschap over politiek werd gesproken, was het in vele landen geraden om er den neus bij dicht te knijpen. Maar nu, in het bijzonder in Duitschland en Oostenrijk, wordt men er ziek bij door den stank van geronnen bloed.

Op het oogenblik, dat dit op het papier wordt gesteld is den schrijver nog niet de uitslag bekend van de politieke uitspraak van het volk in Duitschland, welke aan den geboren Oostenrijker, niettemin toch Duitscher zooals nauwelijks een ander, Adolf Hilter, de almacht in zijn land moet geven, welke hij zich trouwens reeds heeft toegeeigend. Hij is dan rijkspresident, doch zonder den titel te willen dragen dien maarschalk Von Hindenburg, èn.... toch niet

te vergeten!.... ook Fritz Ebert heeft gedragen, ‘Führer’ dus, rijkskanselier en opperbevelhebber van leger en vloot. Is er ooit een stucadoor geweest, die tot dien duizelingwekkende hoogte is geklommen, welke men slechts kan vergelijken met de almacht der eerste caesaren van het Romeinsche rijk? Wat hij wil en doet is blijvend, beweert men, voor de eerst-volgende duizend jaren. De hemel zij Adolf Hitler genadig. Doch dit is oùde beeldspraak. Voor Adolf Hitler en zijn paladijnen heeft men uit de stoffige rommelkamer der Duitsche mythen het Walhalla te voorschijn gehaald, waarheen president Von Hindenburg, in Hitler's uitvaartpredicatie, is heengevaren. Met opgeheven arm groetbeweging overgenomen van het Romeinsche verleden en het Italiaansche Fascistische heden, heeft caesar Adolf Hitler Hindenburg's geest, met den roep: ‘ga Walhalla binnen!’ oorlof gegeven.

Deze gebeurtenissen zijn echter te ernstig om er schertsend over te spreken, ofschoon het ook in dit geval moeilijk is het zonder satyre af te doen. Adolf Hitler is dus caesar van het Duitsche rijk. Zal ook hij, evenals de heen gegane grijsaard van Neudeck, in hoogen ouderdom en der dagen zat - op de bewering zijner artsen, dat hij door operatie ‘beter’ kon worden, antwoordde de Rijkspresident: ‘ik wil niet beter worden’ - ‘Walhalla’ binnen gaan? Of zal Dollfuss' lot het zijne worden, de dood der caesaren? De toekomst zal deze vraag beantwoorden. Het is een eerbiedwekkend stuk proza, dat maarschalk Von Hindenburg, rijkspresident, zooals de vroegere zadelmaker Fritz Ebert het eens was, als zijn politiek testament heeft nagelaten, doch dat slechts twijfelachtige waarde bezit, wijl het duidelijk eerst na lang weifelen openbaar is gemaakt, en er nog duidelijker in is geknoeid. De oude maarschalk was een overtuigd monarchist. Bij elke gelegenheid gaf hij dit te kennen. Hij beschouwde zich geheel als stadhouder van onzen Doornschen gast, ex-keizer Wilhelm II. Er is geen twijfel, of hij is in zijn politiek testament voor deze eerbiedwaardige overtuiging uit gekomen. Doch geen enkele toespeling er op komt er in voor. Daarentegen is elke twijfel gewettigd, of het wel waar is, dat hij Adolf Hittler als zijn opvolger in het ambt als hoofd van het Duitsche rijk heeft aangewezen.

Het zou dwaas en kleingeestig zijn te ontkennen, dat Adolf Hitler een man is van de grootste beteekenis. Maar het grenst aan waanzin,

dat hij, waarschijnlijk daartoe gedreven door zijn fanatieke paladijnen, zich de staatsalmacht heeft toe geeigend, zoodat er geen andere wil in Duitschland kan bestaan dan die van hem, en dit wel voor de eerstkomende duizend jaren. Duitschland moest niet langer zóó, maar Hitlerrijk heeten. Als het zoo ver komt, zullen de Duitsche zielen juichend den arm verheffen. Sinds den tijd der eerste caesaren van het Romeinsche wereldrijk heeft de menschheid niettemin eenige ontwikkeling doorgemaakt in staatsrechterlijken zin. Het opnieuw opkomen van een alleenheerscher, die de almacht bezit over een volk van zestig millioen menschen, is een monstrum, dat in het jaar van onzen onuitwischbaren jammer negentien honderd vier en dertig niemand meer bestaanbaar zou hebben geacht, en dat, ziedaar, op dezen Maandagmorgen in Augustus tòch bestaat, dank zij dan de komedie van een volksreferendum, welke bewijst, dat de staatsrechterlijke ontwikkeling van twintig eeuwen toch wel iets, al is het maar een bleeke afschijning van wat men dan democratie had leeren noemen, heeft nagelaten. Democratie?! Wie glimlacht thans niet bij dit woord? Zij schrompelt in een als een rotte mispel.

Och, wij behoeven ons niet te verontrusten over deze eigenaardig-Duitsche gebeurtenissen, 't zij in Oostenrijk, 't zij in Hitlerrijk. De menschheid heeft een geestesstadium bereikt, dat niets meer haar onrust kan verergeren, en zij allengs komt tot volslagen onverschilligheid voor wat de eerstkomende dagen kunnen brengen. Oorlog? Schouderophalen. Revolutie? Schouderophalen. Zij die eenig gezond verstand bezitten zeggen het madame de Pompadour na: ‘après moi le déluge’. Na elken Zondvloed van menschenwaanzin keert de vredesduif met den olijftak in den snavel in de menschelijke ark terug, die dan voort drijft op de kalm vloeiende wateren van het leven. Natuurlijk, wij verwachten oorlog. Wat zou de met waanzin geslagen menschheid anders verwachten dan een ramp, welke al de vorige overtreft? Er zijn toch menschen die ons voorrekenen, dat een komende oorlog niet een zal wezen, zooals het tegenwoordige geslacht dien nauwelijks twintig jaar geleden heeft overleefd. Overleefd! Wat zou zij nièt overleven? De doorleefde oorlog had den nog ongekenden vorm aangenomen van een loopgravenoorlog. De volgende zal een luchtoorlog zijn, zegt men, met of zonder verwoestende gassen. Maar wanneer dit zoo is, wanneer het waar is wat de Engelsche staatsman Baldwin onlangs zei, dat

de Engelsche grenzen der toekomst, dit wil zeggen de luchtgrenzen, van Groot-Britannië, zich voortaan uitstrekken tot den Rijn, welk doel heeft het dan, dat het kleine Nederland nog voorgaat zich gewapend te houden, al is het ook op een wijze, welke, ofschoon zij in dezen tijd van maatschappelijke tering zijn financieele krachten te boven gaat, het zoo zwak houdt, dat een toekomstige vijand het met zijn macht in één dag zou kunnen verdelgen? Indien Engeland van Nederland en België neutrale zônes wil maken, en Frankrijk met dit denkbeeld instemt, dan kan de tijd aanbreken, dat het Nederlandsche volk zijn groote intellectueele krachten geheel kan aanwenden om zijn belangrijke plaats te behouden in de geestelijke en economische ontwikkeling der menschheid. In de wereldpolitiek wordt veel gepraat over 'Locarno' en het 'Kellog-pact', waarbij de staten zich verbonden om den oorlog uit te bannen, doch alle groote staten bewapenen zich op monsterachtige wijze, en niet genoeg dat zij te land en ter zee hun volkskrachten uitputten, zij willen dit ook doen in de lucht. Voorheen sprak men er van als een teeken van verdwazing, dat men de kaars aan twee einden liet opbranden. Tegenwoordig denkt men er over om haar ook in het midden aan te steken. Indien men op die wijze dan al een toekomstige oorlog kan voorkomen, het duldt nauwelijks twijfel, dat men daardoor een wereldopstand voorbereid, welke de tot wanhoop gebrachte menschheid krankzinnig maakt, en haar zich doet keeren tegen haar regeeringen, om aldus te geraken tot een tijdperk van rust en gezond verstand.

Zulk een tijdperk is echter een droombeeld voor de verre toekomst. Vroeger waren het de steden, die elkaar beoorloogden, toen werden het de landstreken, de volken, nu zijn het de werelddeelen. Het Westen tegen het Oosten. Want het kan niet vergeten worden, dat daar in den zoogenaamd Stillen Oceaan, door licht het door Nederlandsch intellect in vervlogen tijd verstrekt, een krachtig levend eilandenvolk tot bewustzijn is gekomen, Japan, dat zich aangordt om het wereldlijk oppergezag van het Westen over te brengen naar het Oosten, waarvan het de sterke kern beweert te zijn. Ofschoon reeds nu vreeswekkend bewapend, niets ontziend van geest en wilskracht, beweert het nog niet sterk genoeg te wezen en wil het zijn luchtmacht uitbreiden, zooals de overige groote mogendheden, in het bijzonder de Vereenigde Staten en Groot-Britannië, Sowiët-

Rusland tevens, waarmee het nu reeds meer dan één geschilpunt heeft. Voornamelijk wijl het dit rijk in Mandsjoekwo een buurman heeft geformeerd, die, wel is waar, vooralsnog vrijwel een ‘quantité négligeable’, door Japansche stuwkracht een bolwerk is geworden ter bescherming van een mogelijke Japansche overheersching van China. Dit Sowiët-Rusland is nu op elke wijze veel sterker dan het Czaristische Rusland ooit is geweest, en het is een geluk voor Europa plus de Vereenigde Staten dat dit zoo is. Voor het oogenblik houdt het de Japansche eerzucht en veroveringszucht in boeien. Dit Sowiët-Rusland lijkt vredelievend van aard te zijn. Wel droomt het van een verovering der wereld in Communistischen zin; wel blaast het overal de Communistische gloeiing aan, althans behoedt haar voor verdooven, doch met meer zin voor de werkelijkheid dan het Czaristische Rusland ooit heeft bezeten, meer zin voor eigen geestelijke volkszwakheden en gebreken, mist het gelukkig de vroegere overschatting van zijn aanvalskrachten.

Wat echter dit Japan, door ons opgevoed in het geloof der Westersche zaligheden, beteekent hebben de Nederlandsch-Indische regeeringspersonen in Batavia in de laatste weken om zoo te zeggen aan den lijve ondervonden. De Niponners zijn zeer zeker een geestelijk hoog begaafd volk. Zij zijn onverbeterlijke navolgers der Westersche ideeën, doch omdat zij slechts navolgers zijn, komen zij met alles een idée te laat. Zij zijn echter meer dan eenig ander volk gevaarlijke en niets ontziende economische concurrenten en overstroomen de landen hunner verre omgeving met de voortbrengselen hunner nijverheid tegen prijzen, welke elke andere mededinging onmogelijk maken. Nederland, dat van zijn overzeesche gewesten een internationaal economische paradijs had gemaakt met ‘open deur’, ziet zich gedwongen deze deur, zooal niet volstrekt te sluiten, dan toch voortaan op een kier te zetten, om slechts die en dat binnen te laten wie en wat het er niet op toe leggen onze eigen levensbelangen langzaam te worgen. Daardoor is er dan een conferentie belegd tusschen Nederlandsche officieele personen en die van Japan om te komen tot een wederzijdsche beperking van invoer. Die conferentie sukkelt, het is waar, doch het is te hopen, zelfs te verwachten, dat zij eenig bevredigend resultaat zal opleveren, 't welk den Japanschen nijverheidsvampier in de toekomst zal verhinderen het economisch leven van de Neder-

landsche overheersching in den Indischen archipel volkomen dood te zuigen.

In vorige eeuwen hebben onze Engelsche vrienden en mededingers ervaren, dat het onderhandelen met Nederland niet gemakkelijk was, en zij beschuldigden ons van ‘giving too little and asking too much’. In getalsterkte is het Nederlandsche volk niet groot, maar het bezit aanmerkelijke geestelijke gaven, welke het met kracht, wijsheid en zelfbewustzijn de gewonnen plaats onder de zon doen handhaven. De ervaring van onze Engelsche vrienden, die ons nog als vroeger vreezen, zij het ook slechts als economische mededingers, en alles doen wat zij kunnen om ons buiten te sluiten - wij zullen hen daarom allerminst scheel aankijken - doen nu ook de Japanners op. Wel spuwt hun dagbladpers dagelijks vuur en vlam tegen ons, dat kleine volk, dat van zijn kleinheid een kracht weet te maken, en van geen schreefje toegeven wil weten vèrder dan het tot toegeven bereid is, op voorwaarde en voor zooveel als ook de tegenpartij bereid is toe te geven, doch de Japansche onderhandelaars gaan met buigingen en zoete Japansche glimlachjes voort met onderhandelen met de Hollandsche ronde stijfkoppen, die met zooveel kracht, wijsheid en onbevreesdheid hun belangen weten te behartigen.

Wij maken ons over zoo'n beetje Japansche dreiging niet ongerust.

Bibliographie.

Alie van Wijhe-Smeding. *Ik verwacht het Geluk.* A.W. Sijthoff. Leiden.

Ik herinner mij....

Het is al lang geleden. Alie Smeding kwam met haar eerste boek, en het heette: *Menschen in een stil stadje.* We hadden het ter recensie ontvangen, maar ik had nog geen gelegenheid gehad, het in te zien; toen bezocht ons een bekend jong criticus, en deze zeide toevallig tegen mij: 'O, mevrouw, die schrijver is krankzinnig. Die schrijver is bepaald krankzinnig, mevrouw'. Wel, ik kan het niet ontkennen: door deze woorden werd juist de lust in mij opgewekt, het boek van den aldus gequalificeerden schrijver te lezen. (Niemand wist toen nog, dat Alie Smeding geen man was, maar een jonge vrouw.) En....

Ik was verrast door de waarheidsgetrouwe weergave van de dingen des dagelijkschen levens. De stelmanier van dezen nieuwen auteur was nog een beetje 'überschwenglich', een beetje Querido-aansch, maar overigens had ik niets dan lof voor dezen beginneling, die zich later zou ontpoppen als het rijke, veelzijdige, energieke talent, dat wij thans als Alie van Wijhe hebben leeren kennen en bewonderen.

(Waarom de jonge criticus veronderstelde, dat Alie Smeding krankzinnig was? Misschien omdat hij bij het doorbladeren van het boek een hoofdstuk had aangetroffen, dat den ongewonnen titel droeg: 'Jasses, jasses, verdomme'. Die woorden evenwel geven de gedachte weer van een arm, in alle opzichten misdeeld meisje, dat, voor geld, gefortuneerden bedienen moet, en haar verkropte haat en jaloerschheid dan wel eens in vloeken lucht geeft.)

Hoe gelukkig heeft Alie Smeding haar aangeboren gaven ontwikkeld, en met welk een menigte boeken heeft zij ons verblijd. Men mag van het eene boek meer houden dan van het andere, men mag

van oordeel zijn, dat zij wel eens zondigt tegen den aesthetischen smaak, - maar men *moet* erkennen, dat men bij haar te maken heeft met een krachtig, ononderdrukbaar, omvangrijk oertalent, waardoor haar boeken altijd, om de een of andere reden, boeiend zijn.

'Ik verwacht het geluk' is de eenvoudige geschiedenis van een weesmeisje, met heimwee naar de volheid en de schoonheid van het geluk, terwijl zij in de kille, leege, liefdelooze atmosfeer van het particuliere weeshuis versmacht. (Het moet mij van het hart, dat de behandeling en hardheid in dit instituut nogal meevalt, als men hiermee b.v. La maternelle van Léon Frapié vergelijkt.)

Het verhaal is realistisch en goed verteld, en al de gemoedsaandoeningen van Pieta zijn echt gevoeld. En, voor sommige menschen is *dit* een aanbeveling: men kan het boek in aller handen geven.

Lida Vergouw. *Alarm.* Van Dishoeck. Bussum.

Alie van Wijhe maakt steeds den indruk, dat het schrijven haar niet de minste moeite kost, dat de noodzakelijke woorden en zinnen haar als het ware van zèlf toevallen, en dat het dan goed en natuurlijk wordt. Lida Vergouw maakt dien indruk niet, integendeel! Haar stijl is moeilijk en gewrongen, en dikwijls allesbehalve natuurlijk! Wat dunkt u bijvoorbeeld hiervan, moderne lezer?

'Het moedertje.... gleed strijdend naar het duistere hol van de wanhoop.' Of:

'Zij had een vriendelijk sprookje in haar blauwe oogen.' Of:

(regendruppels) als langzame tranen biggelden naar den kozijnwand, begaan met het lot van wie daarbinnen leed....? Of:

'Hij dronk gulzig van haar latente charme.' Of:

'Uit de gapende leegte van zijn kamertje reutelde één lange heimwee-schrei....' Of:

'Die dagen werden tot een keten van smartelijke folteringen....'?

Zijn we over deze onfraaie, onnatuurlijke, ouderwetsche wijze van schrijven nu nóg niet heen?

Het is vreemd, maar het is, alsof een boek in dezen trant, ook wat den inhoud betreft, ons minder bevalt. Ik geloof wel, dat Lida op

dit werk erg haar best heeft gedaan, - maar het resultaat lijkt mij aan deze inspanning - het spijt mij, dat ik het zeggen moet - niet evenredig.[1)]

Elisabeth Zernike. *Het Buurmeisje.* W.B. Amsterdam.

Als ik in een paar woorden dit boek moest karakteriseeren, dan zou ik zeggen: Er mankeert niets aan. Het is heelemaal goed.

Elisabeth Zernike staat vrij alleen in onze jongste literatuur. En ofschoon ouderen aan haar boeken een beetje moeten 'wennen', het wil mij voorkomen, dat de aankomende jeugd in haar werk alles vindt, wat zij verlangt. 'Koel en klaar' zijn de adjectieven, die op haar van toepassing zijn, en deze schrijfster mist volstrekt de eigenschap, die men 'sentimenteel' noemt.

'Het buurmeisje.' Deze titel roept onweerstaanbaar in onze herinnering het mooie, mooie boek van Rosamond Lehmann *Dusty answer,* waarin óók gehandeld wordt over een buurmeisje en een jongen uit het buurhuis, genaamd Paul.... Doch met deze gelijkheid houdt de overeenkomst op. *Dusty Answer* is een der allermooiste boeken, welke ik in den laatsten tijd las. Het is zóó subtiel, en weet zóó ragfijn het vrijwel onzegbare onder woorden te brengen, dat hier een werkelijk hoogtepunt in de literatuur van den huidigen dag is bereikt.

Ja, het nieuwe boek van Elisabeth Zernike is *allround* 'goed'. Wat zou er aan veranderd moeten worden? Niets. Kunnen worden? Niets. Het is als een zuiver geteekend mathematisch figuur, waarbij alles klopt, en geen enkel detail is vergeten!

Hartstocht, gloed, dramatische kracht moet men bij deze schrijfster niet zoeken. Wat men wèl bij haar zoeken mag, er zeker van het te vinden, is helderheid, beheerschtheid, distinctie.

(Het in dit verhaal voorkomende tooneelwerk, ontworpen en gespeeld door leerlingen, is héél vreemd, en menigeen zal moeite hebben 'er ook maar iets van te begrijpen'. Toch heb ik de intieme convictie, dat het bestreven en bedrijven der moderne jeugd er voortreffelijk in wordt gekarakteriseerd.)

1) En waarom den titel: Alarm? die bovendien reeds bestaat in het 15e deel v.d. cyclus Zijden en Keerzijden van Jeanne Reyneke van Stuwe?

Een weinig meer warmte, een weinig meer bewogenheid zou men mogelijk in het werk van Elisabeth Zernike kunnen verlangen, - maar dit is ook werkelijk de éénige aanmerking, die ik er op zou durven maken!

Henriëtte van Eyk en Edouard de Nève. *Aan den loopenden band. Querido.* A'dam.

Een bundel korte verhalen, die het leesgrage publiek stellig zal voldoen, omdat men er zooveel verscheidenheid in vindt, en zooveel *Anklang* met ieders persoonlijke gevoelens en gedachten.

Edouard de Nève begint. En vergast ons op een geheele serie korte verhalen, die heel echt en doorleefd aandoen, en elk als *a novel in a nutshell* een brokje werkelijkheid geven, soms navrant, soms humoristisch, soms tragisch, soms gemoedelijk.... een amalgama van driften en verlangens, van vreugden en teleurstellingen, van hoogten en laagten, als waaruit het leven-zélf is samengesteld.

Dan: Henriëtte van Eyk. Deze *per se* humoristische schrijfster komt ditmaal gelukkiger voor den dag dan in haar Kleine Parade (die toch wel succes had, omdat het belachelijk maken der hoogere standen nu eenmaal aan een deel van ons publiek maar al te zeer bevalt). Zij geeft ditmaal geen realiteiten maar sprookjes, en *dit* genre 'ligt' haar uitstekend. In het sprookje accepteeren wij den grootsten onzin, de flauwste flauwiteiten, de geforceerdste voorstellingen, die ons in een 'echt' verhaal zouden ergeren. Henriëtte van Eyk heeft een ongebreidelde fantasie, die zij nog bovendien den vrijen loop laat, - men kan zich dus begrijpen, dat, ondanks onze tolerantie voor 'het sprookje', het relaas ons hier en daar toch wel wat *overdone* lijkt. *De Donkerte* begon uitstekend, en als het verhaal wat korter en beheerschter was, zou het zeer goed als specimen kunnen dienen voor het ultra-moderne sprookje.

J.S. Soewarno. *De oogen van Roosje Radena.* Van Dishoeck. Bussum.

O, neen, Frank Immanuel van Steenen, ik heb uw héél mooien roman *Een Decennium* nog niet vergeten, en ik verlangde dikwijls naar een nieuw werk uit deze pen. En nu ligt het daar eindelijk,

dit nieuwe werk, en hóezeer verschillend aan de eersteling (die vooral uitmuntte door de prachtige natuurbeschrijvingen), het is even boeiend, neen, nóg pakkender en knapper en verrassender. Laat u niet afschrikken, lezers, door den film-achtigen titel: *De oogen van Roosje Radena.* Ge krijgt hier geen romantische, sentimenteele liefdesgeschiedenis vol banale tragiek, maar een (voor zoover ik erover oordeelen kan: het is lang geleden, dat ik 'in de medicijnen studeerde' voor mijn roman Vrije Kracht, 5e deel Zijden en Keerzijden) uitstekend gedocumenteerd, grondig doorwrocht medisch beeld, uit de moderne wetenschappelijke wereld. Een dubbele lof kan ik mevrouw Soewarno niet onthouden: ten eerste, dat zij zóó voortreffelijk maat heeft weten te houden in de technische gedeelten, dat haar werk ook voor het leekenpubliek te volgen en te apprecieeren is, en ten tweede, dat geen enkele zin uit haar boek kan worden gemist, daar elke zin iets beteekent en dus noodig is voor het geheel. Dat is geen geringe lof, want menig auteur gebruikt zijn (haar) routine, om de vereischte lengte te krijgen, door wat de Engelschen zoo teekenend noemen: 'padding' en wat de lezer altijd neiging heeft om 'over te slaan'. Onwillkeurig doet 'Roosje Radena' denken aan Vicki Baum's Helene Wilfuer en haar professor, of aan Sinclair Lewis Arrowsmith, - maar, neen, ik wil dit boek geheel op zichzelf beschouwen, en dan verklaren, dat de personen zeer goed zijn waargenomen en gekarakteriseerd, en dat de schrijfster hiervoor geen psychologische uitweidingen en verklaringen noodig had: zij boetseert ze met een paar vaste grepen en knedingen en ze staan voor u als in levende lijve. Men leest dit boek gespannen uit, verblijd om dit aangenaam talent, dat zich van een zoo verrassend nieuwe zijde laat kennen En ik kan alleen maar zeggen: na deze lectuur ga ik nóg sterker verlangen naar Mevr. Soewarno's volgende werk!....

Java. Eerste Deel. Uitgave N.V. Droste. Haarlem.

Men kan het niet genoeg toejuichen, dat bestaande firma's er tegenwoordig hoe langer hoe meer toe overgaan, om werken uit te geven van cultuur-historisch, folklorisch of literair belang. Dit is reclame van de beste en hoogste soort, en dankbaar nemen wij

deze gaven in ontvangst. Daar ligt dan nu voor ons het zeer mooie album over Java, belangrijk, wat tekst, zoowel als wat illustraties betreft. Java is een der dichtst bevolkte en een van de vruchtbaarste tropenlanden ter wereld, en tevens het belangrijkste eiland van Nederlandsch-Indië. De historische beschavingen, die wij kennen als Hindoeïsme, Mahomedanisme en Westersche cultuur hebben op Java zeer duidelijke sporen achtergelaten, waardoor dit eiland zeker het interessantste is van den geheelen Archipel.

Dit eerste album vertelt ons in hoofdlijnen Java's geschiedenis en geeft een overzicht van de Indische maatschappij. Deze beschrijvingen van de hand van den heer J.C. Lamster zijn zeer ter zake kundig, en niet te veel en niet te weinig, maar juist voldoende gegeven, terwijl de tallooze illustratiees van G.S. Fernhout, fijn van teekening, mooi van kleur, ons een duidelijk beeld geven van dit merkwaardig tropenland, zijn historie, zijn cultuur en zijn bewoners. Een boek om te bezitten en het telkens weer op te slaan.

Vertaalde boeken.

Vertaalde boeken worden meestal slechts op onze boekenlijstjes vermeld, doch soms verschijnt iets zóó belangrijks, dat het nader moet worden vermeld. Dit is bijvoorbeeld in de eerste plaats het geval met:

Ludwig Lewisohn. *Stephen Escott.* N.V. Johan Mulder's Uitg. Mij. Gouda.

Wat is dit een interessant boek. Zóó interessant, dat er, mijns inziens, veel te weinig op is gelet. Zooveel minder belangrijke vertalingen maken opgang, terwijl het zoo goed zou zijn, dat *Stephen Escott* algemeen werd gelezen en overdacht. Zeer geboeid heb ik het gelezen, dit werk, samengesteld uit autobiografische aanteekeningen van ‘Stephen Escott’. De meeningen over het huwelijksleven en de verhoudingen van man en vrouw, over allerlei maatschappelijke toestanden en inrichtingen zijn der lectuur overwaard. In vele opzichten wijken ze van de gangbare opinies af, maar,

hoewel dus zeer individualistisch en oorspronkelijk, zijn ze ook voor wie, zonder vooropzettingen luisteren wil, buitengewoon boeiend, en dikwijls verrassend zelfs. De schrijver blijkt een uitnemend psycholoog, die diep in de vrouwelijke èn mannelijke ziel heeft geschouwd, waardoor hij ons vele onbegrijpelijkheden en tegenstrijdigheden in de menschelijke ziel verklaart. (Vooral komt dit uit in het moordgeding van Paul Glover.) Ik raad iedereen, die eens wat ernstigers en blijvenders lezen wil dan een een oppervlakkig modeboek, de lezing van Stephen Escott, in de voortreffelijke vertaling van Mevr. Tels-Elias, ten sterkste aan.

Ursula Parrott. *Een vreemdeling kwam... en ging....* Z.-Holl. Uitg. Mij. 's-Gravenhage.

Juist had ik voor de eerste maal een boek van Ursula Parrott gelezen, *Ex-wife,* dat mij bizonder goed was bevallen, zoodat, toen ons bovenstaand werk van dezelfde Amerikaansche schrijfster toekwam, in een zeer mooie uitgave met de precies er bij passende illustraties, ik het natuurlijk dadelijk met belangstelling ging lezen. En ook dit werk bleek mij dezelfde goede eigenschappen als het vorige te bezitten. Het is de geschiedenis van een groote liefde, die een tragisch einde neemt, met groote oprechtheid en natuurlijkheid verteld. Dit Amerikaansche zedenbeeld brengt ons op de hoogte van de moderne jongelui en jongemeisjes in de Vereenigde Staten, met daaronderdoor de psychologische ontleding van één speciaal geval. De heer W.J.A. Roldanis zorgde voor een goede vertaling, maar met het woord ‘Sophisticated’ wist hij geen raad. Nu is dit modebegrip ook niet in het Nederlandsch weer te geven; zou men misschien ‘Sophisticallisch’ kunnen zeggen, evenals men ook wel eens spreekt van ‘Sentimentallisch’? Dat een woord uit een vreemde taal bij ons wordt ingeburgerd, als wij er zelf geen uitdrukking voor hebben, daar vind ik volstrekt niets tegen! In den loop der eeuwen is op deze wijze onze taal verrijkt, en wordt het nog bijna dagelijks met woorden als ‘efficient’, ‘intens’, ‘sport’, om nog niet eens van auto, accu, en alle mogelijke technische termen te spreken, dus.... willen we voorloopig ‘Sophisticalistisch’ annexeeren, tenzij iemand een betere expressie aan de hand doet?

Halliday Sotherland. *En de jaren gingen voorbij.* Z.-Holl. Uitg. Mij. 's-Gravenhage.

Eerst een woord van lof voor de keurige uitgave met de fraaie, levendige plaat van Anton Pieck, waardoor, om een grapje te maken, de kooper aanstonds ziet, dat hij 'waar krijgt voor zijn geld'. Goed, het boek is gekocht, maar, als de kooper de lectuur beëindigd heeft, zal hij nóg beter merken, dat hij 'waar heeft gekregen' voor zijn geld. Meen niet, dat deze levensgeschiedenis van een dokter uitsluitend medische wetenschap behandelen zou! Verre van daar. Dit boek laat zich lezen als de spannendste roman, we krijgen er beschrijvingen in van stierengevechten en van beschouwingen over katten en walvisschen.... We leeren verschillende landen en steden kennen, menschen en zeden en gewoonten, en al dit weten wordt ons bijgebracht op de aangenaamste, want bijna fascineerende wijze. En wat de vertaling betreft (van Mevr. J.E. Gorter-Keyser), het is toch wel duidelijk, dat de moderne uitgevers een zorgvuldige keuze doen, en het Latijnsche spreekwoord: *Fide sed cui vide,* in practijk brengen.

A.I. Woinowa. *Valsche edelsteenen.* Schuyt. Velsen.

Op het Europeesche schetskaartje op den omslag neemt Sowjet-Rusland wel een ontstellend groote plaats in! Is dit soms als een waarschuwing bedoeld? 'Valsche edelsteenen' (dit is niet een akelig rhetorische titel, maar slaat op het consortium, dat goedkoope sieraden vervaardigt.... of is er toch óók nog eenige ironie bij in het spel?) is een hoogst merkwaardig boek. Het behandelt de toestanden in Rusland, na zestien jaren Sowjet-bewind.... en *dit* is er het typische van; hoewel het een schrijnende, felle satire is op het Bolsjewieksche régime, de argelooze lezer bemerkt dat niet onmiddellijk, zóó knap is de eigenlijke bedoeling vermomd. Kenschetschend is dan ook, dat in Rusland duizenden exemplaren van dit boek werden verkocht, totdat de overheid eindelijk het fijne ervan snapte en het werk *verboden werd!* (De ik-persoon zegt bijvoorbeeld: Denk je, dat ik het naar vind, dat ik dag en nacht in zorg moet zitten over mijn baantje? dat ik niet word vertrouwd en

niemand vertrouwen kan? Integendeel, hierdoor worden al mijn krachten tot hun hoogste capaciteit opgewekt, en ik heb geen kans geestelijk in te slapen. (Ik citeer uit het hoofd.) En van dergelijke meesterlijke zetten is het boek vol.)

Wie niet blind voor de waarheid wil zijn, leze, leze, leze dit boek! Ik kan er niet genoeg op aandringen. Veel zal u duidelijk worden, en ge krijgt een helder denkbeeld van wat de 'heilstaat' eigenlijk is. Leest dit boek! Het is een der welsprekendste pleidooien, ooit door een schrijver geleverd.

Iwan Boenin. *Mitja's Liefde.* J.M. Meulenhoff. Amsterdam.

Als een schrijver den Nobel-prijs heeft gewonnen, bestaat er natuurlijk groote belangstelling voor zijn werk, en vooral voor zijn belangrijkste boek, in dit geval Mitja's liefde van Iwan Boenin (zorgvuldig uit het Russisch vertaald door Siegfried van Praag). De geschiedenis laat zich vlot lezen, en is zeer intens verteld. We voelens ons meegesleept worden door de vaart van den schrijver, die in verdienstelijke kortheid en toch volkomen compleet, ons het liefdeleven van den jongen Mitja mededeelt, en het ons voelbaar en begrijpelijk maakt. Lees dit boek, vooral ook om de mooie natuurbeschrijvingen, ge zult u de lectuur niet beklagen, en zelfs naar méér van Boening vragen, dunkt me; hij is psychologisch en plastisch, en weet fijn en correct te beelden.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

***'Van Lente en Minne Van Herfst en Dood'.* Gedichten en Overdichtingen, door J. Decroos. Uitgeverij 'Regenboog', Antwerpen z.j.**

Waar de lyricus Decroos genoegen neemt met een eenvoudig beeld om zijn aandoening te vertolken, is zijn werk lang niet te versmaden. Dan ontstaan kleine gedichtjes, waarbij het lyrisch element veelal begeleid wordt door een wijsheid die niet uitsluitend in het studeervertrek is verkregen. Tot de deugden van Decroos behoort eveneens, dat het eentonig rijmschema en vlakke

rhythme, dat dichters wier talent niet al te groot van formaat is doorgaans eigen is, bij hem gelukkig niet voorkomt. Hij hanteert het sonnet, de eenvoudige vierregelige strophe, het kwatrijn, en weet toon en bouwsel van het middeleeuwsche lied knap weer te geven; hij schrikt voor een grillig rhythme niet terug en ten slotte schrijft hij rijmlooze epische gedichten, die met eenige natuurimpressies tot het beste van zijn verzen van langen adem behooren. Want ziet ge, hier ligt het zwakke punt van dezen sympathieken werker: het lyrisch vermogen is er, doch de creatieve kracht is te gering. Hij is daardoor genoodzaakt zich te forceeren en in plaats van atmospherische fluïde taal en zich vanzelf ontplooiende geladenheid krijgt ge gemeenplaatsen en nietszeggende uitroepen, als een door elkander zingende klas van kinderen, waar de orde brengende hand van den meester ontbreekt. Dit neemt echter niet weg, dat de dichter J. Decroos over fantasie beschikt en dit is zulk een essentieele kwaliteit, dat wij reeds hierom alleen op een verrassing in de goede richting blijven hopen. Als bewijs van deze kostbare eigenschap schrijf ik het gedicht ‘'t Was na een moedeloozen....’ voor U over:

‘'t Was na een moedeloozen, sombren dag;
Ik lag halfsluimerend, halfwakend neer.
En 'k zag een man die vastberaden naar
Een weide ging, en, lijk een valdeur, hief hij
Een zodenstrook omhoog en steeg toen neer,
De gapende oopning in; en boven hem
Trok hij de groene deur gelaten toe.
En 't was me opeens als bleek ikzelf die man’. (Blz. 42.)

MAX KIJZER.

In ballingschap door Alexander Cohen.[1] (fragment)

Ik heb den lezer achtergelaten in Londen, op Kerstmis 1893, in druilregen, in mist, in een alles doorsijpelende naargeestigheid, en ik laat hem daar een oogenblik staan, terwijl ik-zelf een stap terug treed, o! een heel klein stapje maar, op d'afgelegde levensbaan.

Tusschen mijn gedwongen vertrek uit Parijs en mijn aanboord-gaan met bestemming naar Albions lachende stranden, waren een dag of wat verloopen, tijd dien ik, in de gevangenis in le Havre, doorbracht in het gezelschap van allerlei gemeenrechtelijk-zittende, niets minder dan sympathieke heerschappen, voor wie ik - want ik droeg een pince-nez - een 'bourgeois' was. Tijd ook waarvan Fénéon, in Parijs, gebruik maakte om wat geld voor mij bijeen te brengen. Zola, o.a., gaf hem honderd francs, en Francis Magnard, hoofd-redacteur van de *Figaro,* een gelijk bedrag.

De aarts-conservatief Magnard was, bij definitie, het verpersoonlijkte anti-anarchisme, en hij had dan ook niet de geringste sympathie voor mijn ideeën en mijn opvattingen. Maar ik was een journalist, een vakgenoot, en het was, zooals hij het met nadruk specificeerde, 'purement et simplement à titre confraternel', dat hij Fénéon zijn gave voor mij ter-hand stelde. Elegante, specifiek fransche 'geste', waartoe, denk ik, noch de liberaal Boissevain (Charles), hoofd-redacteur van het *Handels-*

1) Vervolg van *In Opstand* (uitg. Andries Blitz, Amsterdam).

blad, noch zijn broeder in de vrijzinnigheid, de als een gerookte bokking zoo levendige heer Zaayer, hoofd-redacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant,* en, als zoodanig, de onmiddellijke voorganger van den ònhollandsch-dartelen Mr. Govert G. van der Hoeven, in staat zouden zijn geweest.

De gedachte alléén, dat de 'voor godvdienft en vedelijkheid nog altijd op de bref ftaande Farles Boiffevain... je vègt natuurlijk: monfieur Boiffevain!' - zoo luidde de deftiglijk gelispelde boodschap aan dominee Tartempion, waarmee de pecksniffige Nestor der nederlandsche pers een vroegeren correspondent van het *Handelsblad,* bij zijn vertrek naar Parijs, belastte - de simpele gedachte, zeg ik, dat de liberale voorlichters Boissevain & Zaayer vijftig gulden uit hun respectieve broekzakken zouden opgediept hebben, om een manu militari uit hùn drabbig land verdreven anarchistischen journalist de eerste dagen van zijn ballingschap te helpen verlichten, deze gedachte is onweerstaanbaar comiek. Maar ik houd de mogelijkheid nièt voor uitgesloten, dat de uit àndere materie dan deze bordpapieren vrijzinnigaards gesneden anti-revolutionnair Abraham Kuyper - met wien ik, later, als 'envoyé spécial' van fransche dagbladen een paar keer in aanraking kwam, en die mij, in volle wetenschap van mijn opstandigheid, ter introductie bij de Boeren-generaals, en hij hun raadsman, Dr. Leyds, op zijn voorzitterlijk-ministerieel visite-kaartje aanbeval als een 'journalist van volmaakte goede trouw' - ik beschouw, zeg ik, de gebeurlijkheid nièt als hersenschimmig, dat de godvruchtige doctor Abraham wat men in bijbelsche tale een 'penninkske', en in waereldsche terminologie een 'tientje' noemt, zou hebben geofferd voor een tot londensche, en dus tot tienvoudig-smartelijke ballingschap gedoemden, ongodistischen confrater.

Een gedeelte van het aldus bijeen-gebrachte kapitaal werd mij telegrafisch overgemaakt naar le Havre, en zoo kon ik, scheep-gegaan met wat geld op zak, in Southampton den trein nemen naar Londen. Hier vond ik Bernhard Kampfmeyer, die, als een vader voor mij zorgend, al kwartier voor mij had gemaakt en mij, voor het oogenblik, onderdak bracht in een klein hotel-restaurant in Percy Street, in de buurt van Totten-

ham Court Road, niet ver van Grafton Street, waar de anarchistische club haar tent had opgeslagen.

Een paar dagen later kwam mijn vrouw naar Londen, na voor de verhuizing en de voorloopige berging van onzen inboedel te hebben gezorgd. Geheel zonder moeilijkheid was dit nièt gegaan! Want onze parijsche huisbaas had zich, aanvankelijk, verzet tegen het weghalen van de meubels, en aanspraak gemaakt op de vooruit-betaling van den, op 8 januari in-te-ganen, driemaandelijkschen huurtermijn. Onaannemelijke pretentie, waar immers door mijn arrestatie en verbanning, een geval van 'force majeure' was ontstaan, dat ons het bewonen van het appartement onmogelijk maakte. Làng had de weerstand van den door gouddorst vereelten huiseigenaar trouwens niet geduurd, en hij was, ten-slotte, gezwicht voor een inslaand argument, de op rustigen maar beslisten toon uitgesproken waarschuwing, in zijn éigen belang, om het de anarchisten die wij waren liever nièt lastig te maken... 'Als u zóó redeneert, mevrouw! il ne me reste plus qu'à m'incliner', had hij gezegd. En de daad bij het woord voegend, had hij een hoofsche buiging gemaakt, en, heengaand, de concierges van het huis last gegeven mijn vrouws uittocht, met inboedel en àl, geen beletsel, in wèlken vorm ook, in den weg te leggen. Voor de zooveelste maal was dus de deugdelijkheid gebleken van het goede woord dat altijd een goede plaats vindt!

Wij bleven niet langer dan volstrekt noodig was in de goedkoope maar voor ons toch te dure caravansera in Percy Street, en huurden in Thorpedale Road, London N.W., voor den bescheiden prijs van tien en een halve shilling per week, een gemeubileerde kamer, met recht van oponthoud in den gemeenschappelijken parlour, in geval van bezoek van 'distinguished visitors'.

Wij hadden, bij de huur-onderhandelingen, te doen gehad met een dame, die ons onmiddellijk zoodanig had ingepalmd door de lieftalligheid van haar, een gaaf paarden-gebit ontblootenden glimlach, dat wij, haar condities aanvaardend, met onze lichte bagage maar dadelijk ons nieuw verblijf betrokken. En wij lagen, den volgenden morgen, nog in bed, toen er aan onze deur werd

geklopt, en, op mijn uitnoodigend ‘Come in!’, een politie-agent van reusachtige afmetingen, en in vol ornaat, de kamer binnen stapte.

‘Déjà?’, was onze eenstemmige, verraste uitroep. Maar daar was geen reden tot verontrusting! Wèl waren wij, blijkbaar, in het hol van den leeuw beland, maar van een leeuw die geen kwaad in den zin had. In tegendeel! Want in plaats van mij, met het door eeuwen van overlevering sacramenteel geworden: ‘Y' are wanted, guv'nor!’, een warrant, of bevel tot in-hechtenisneming voor den neus te houden, kwam de voortreffelijke bobby ons het den vorigen avond aan zijn missus bestelde, traditionneele, engelsche ontbijt: thee, geroosterd brood, eieren en haddock, brengen. Ook had hij onze schoenen gepoetst, vriendelijkheid die hij ons, elken keer dat hij, in den ochtend, vrij van dienst was, bewees. Zoodat wij een van de voornaamste artikels van het anarchistische ‘minimum-program’: de suppoost van het Gezag in particulieren dienst van den onder-de-wol-liggenden acraat, verwezenlijkt zagen.

Wat het ‘hoog bezoek’ aangaat, dat wij, krachtens ons contractueel recht, in de smaakvol gestoffeerde zitkamer ontvingen, dit beperkte zich, voor zoover ik mij herinner, tot een paar visites van Bernhard Kampfmeyer, en tot één van Emile Henry. Het was hier, onder het dak van den argeloozen Mr. Skinner, police-officer bij de Metropolitan Force, dat hij mij, in januari 1894, voorsloeg onze gewezen concierges in de rue Lepic, te Parijs, in de lucht te laten springen, aanbod waarvoor ik hem, erkentelijk maar afwijzend, bedankte.

Làng bleven wij nièt in Thorpedale Road. Want onze landlady en haar 12-jarig dochterje Ada - de londensche politie-agenten hebben altijd op zijn minst één dochterje dat Ada heet - misbruikten al haar vrijen tijd aan éénvingerige studieën op de piano - alle gehuwde politie-agenten in Londen hebben een piano in huurkoop - en ‘The man who broke the Bank at Monte-Carlo’, Daisy Bell op haar ‘bicycle built for two’, en nog een ànder schepsel, ‘with a naughty little twinkle in her eye’, brachten mij, op zon-en-christelijke-feestdagen, zoowel als 's avonds, tusschen supper- en bed-tijd, tot aan den rand der

vertwijfeling. Ook was onze inboedel, uit Parijs, onderwijl aangekomen, wat ons in staat stelde een ongemeubileerd en dus goedkooper logies te huren.

Wij namen hartelijk afscheid van het gezin Skinner, en togen naar Adpar Street, een zijstraatje in een dwarsstraat van Edgware Road, niet ver van Marble Arch.

Het was een afgrijselijk straatje, met allemaal eendere, één verdieping hooge, in sombere baksteen opgetrokken en door bloedrood-geverfde deuren afgesloten huizen, waar wij, voor ‘six and six’ per week, een uit twee trieste kamers bestaand flat betrokken.

Elken zondag-morgen kwam de ‘landlord’ - de schubbigste huisjesmelker, de schilferigste kroteigenaar, in Engeland, heet ‘landlord’, of, als het een wijfje is, ‘landlady’ - de schamele huizen langs om zijn huur. Hij was een grof-geschonkte, peper-en-zout-baardige bully, op rood-trijpen pantoffels en met een geruite pet schuin op het hoofd, en wiens vocabulair, voor zoo ver ik de gelegenheid kreeg dit waar te nemen, zich tot vier woorden beperkte: ‘Rent!’ - de kreet waarmee hij zijn geducht bezoek aankondigde; ‘Thanks!’, als men hem zijn geld in de uitgestoken linkerhand had geteld - met de rèchterhand hield hij de deur vast, dat men hem die niet voor den neus dicht kon slaan - en ‘All right!’, wanneer hem, met een even beknopt ‘Next week!’, te verstaan was gegeven dat hij dézen zondag niets, maar den eerst-volgenden dag des Heeren het dùbbele bedrag zou ontvangen. Het gebeurde meer dan ééns dat ik hem, met een stalen voorhoofd, zoo'n ‘Next week!’ toeriep, zonder te weten hoe ik, acht dagen later, aan de dertien shilling zou komen die hij dàn van mij te vorderen zou hebben. Wij verkochten, voor en na, een stuk huisraad, of beleenden dit of dat. En vaak was Bernhard Kampfmeyer, die niet alleen een ‘vir bonus’, maar, uitzonderlijk verschijnsel, een anarchist in bonis was, onze toevlucht.

Opwekkend was het verblijf in Adpar Street allerminst. De bewoners van het straatje waren overdreven prolefiek, en dag en nacht snerpte er het stuipachtige gekrijsch van als het zand der zee talrijke zuigelingen. Zaterdags-avonds woedde er de

dronkenschap - in hollandsch kranten-jargon: ‘vierde er de dronkenschap hoogtij’ - een dronkenschap van demonen, en dreunden de muren van de slagen, tusschen de heeren der Schepping en hun rampzalige gezellinnen gewisseld. Doodelijk beangste kinderen overschreeuwden, bij wijlen, het tumult: ‘Oh! don't, daddy!’..... ‘Oh! mother dear!’

Heeft onze àfkeer de overhand, of is het onze deernis? Ik weet het niet meer! Ik geloof, dat wij, eigenlijk, alleen medelijden hadden met de kinderen, de in het algemeen afzichtelijke kinderen, waarvan wij er, een enkelen keer, een aanhalen en ònthalen op een ha' penny worth of sweets, al wat er bij ons-zèlf àf kan, of waarvoor mijn vrouw, soms, van de een of andere lap, een jasje of een jurkje naait. Wat de ouders aangaat, de afgestompte stumpers leggen ons niet alleen niets in den weg, maar zij geven, bij de zoo zeldzaam mogelijke aanrakingen die wij met hen hebben, blijk van iets als consideratie voor de ‘French artists’, die zij in ons zien, en waarvan zij de nederzetting, hièr, in hun akelig straatje, aan een onverklaarbare fantaisie toeschrijven.

‘Fantaisie’ waaraan gauw een eind komt! Want wij houden het niet lang vol in deze, neigingen tot zelfmoord kweekende omgeving. Wèg uit Adpar Street! Wèg uit ons sinister flat, waar, in de achterkamer, tot zitkamer gekozen om de strààt niet te zien, in een open haard, op een rooster, zware bonken vette steenkool stinkend smeulen, en, elken keer dat wij, om de lucht te ververschen - ‘ververschen’ is een manier van spreken - deur of venster openen, wolken gele smook en vlokken roet door den schoorsteen naar binnen dwarrelen.

Een leening van twaalf pond - een schàt - mij toegestaan door de club der naar Londen uitgeweken Onafhankelijke duitsche socialisten, à couteaux tirés, even als ik zèlf, met de ketterjagende stemveehoeders der officieele Sozialdemokratie, stelde ons, in het late voorjaar van 1894, in staat Adpar Street te verlaten voor een aangenamer buurt, in het noord-westen der stad.

De zijstraat, waar wij ons nederlieten, heette Thorngate Road, de hoofdstraat Elgin-Avenue, en de wijk Maida Vale, wat een

melodieuze naam was. Wij huurden hier een ruime, luchtige, goed-belichte kamer, met een vriendelijk uitzicht op tuintjes ter grootte van een volwassen zakdoek, en wij bleven er, een maand of wat, totdat stoffelijke omstandigheden, eenvoudiger gezegd: geldeloosheid, ons opnieuw tot verhuizen dwongen.

Mijn vrouw had, intusschen, werk gevonden in een fransch mode-atelier, aan Hyde Park Corner, en het was, voornamelijk, haar arbeidsloon, dat, bijna heel den duur van ons verblijf in Londen, ons onderhoud bekostigde. Wat mij aangaat, ik verdiende, nu en dan, een paar shilling met allerlei inferieur en mij in het minst niet interesseerend vertaalwerk, één keer, o.a., half-a-crown, het equivalent van één gulden vijftig Nederlandsch Courant, met de overzetting, in het Vloamsg - het moest, met alle geweld, 'Flemish' zijn, géén hollandsch - van een prospectus, waarin de uitvinder van een gloednieuwe gezondheids-zeep voor honden en varkens zijn waar aanprees. Ik had niet den geringsten aanleg voor commercieele vertalingen in het algemeen, noch voor vlààmsche reclame in het bizonder, en deze philologische opdracht bezorgde mij dan ook heel wat hoofdbreken. Maar mijn in Gent opgedane kennis van de belgische taal aan den eenen kant, en een beetje fantaisie aan den ànderen - fantaisie is overal, overal, mijn vrinden! en het komt er alléén maar op aan haar schuilplaats te ontdekken - hielpen mij over de moeilijkheid heen, en het nieuwe hygiénische product vond zijn weg naar Belgenland met een ongeveer zóó luidende Gebruiksaanwijzing: 'G'en grijpt Uwen verken, of Uwen hond, mee Uwen rechterhand bij zijnen steert, en Ge wrijft hem met den linkerhand, tegens den inplant van zijnen haren of zijnen borstels in, onzen poeder langsheen zijnen rug tot aan zijnen snuit, doarbij nondedzju attentie moakend da' Gij dienen biest gienen poeder in d'eugskens niet en wrijft.....'

Van ernstiger aard was het vertaalwerk, dat ik, van tijd tot tijd, voor Domela Nieuwenhuis deed: overzettingen, in het fransch, van anti-sozialdemokratzige opstellen, voornamelijk bestemd voor het, door Fernand Brouez, in Brussel, geredigeerde tijdschrift *l'Humanité Nouvelle.* Maar voor de rest had ik niets om handen. Van de uitoefening van mijn beroep, de journalistiek,

in een mij nog vreemd land, waarvan ik, bovendien, de taal niet voldoende machtig was, kon, in de eerste tijden, natuurlijk geen sprake zijn. En het duurde zeker wel een jaar, voor dat ik mij waagde aan het schrijven van een paar korte stukjes in het engelsch, naar behooren gecorrigeerd door de redactie van het blad, waarin zij, tot mijn intense voldoening, werden opgenomen, en dat *The Torch of Anarchy* heette.

* * *

De anarchistische beweging, 'the Movement' zooals wij zeiden, had, destijds, in Engeland zoo goed als niets te beteekenen, de anarchistische theorieën vonden er weinig weerklank, en voor het anarchistische terrorisme, voor het terrorisme tout court, zooals dit, in het nabije, onderdrukte Ierland tot menigvuldige uitbarstingen was gekomen, bestond géén sympathie bij een proletariaat, dat, ofschoon het, om allerlei redenen, climaterische in de éérste plaats, grooter niet-bevredigde behoeften had, en er dus, in menig opzicht, erbarmelijker aan toe was dan dat van zuidelijker gelegen landen, niet bovendièn te lijden had van politionneele en justitieele willekeur, zooals die, in Spanje en in Italië permanènt, en in Frankrijk bij buien heerschte. En, onder àndere hemelsbreedten, in Rusland en in Amerika.

Digressie:

Ik hoùd niet van Engeland! Gevoel, dat bewondering niet uitsluit voor het grootsche en ontzagwekkende, door dit land, sedert de zestiende eeuw, gewrocht en bestendigd, maar dat nu, door de kortzichtigheid van zijn stompzinnige regeerders, onherroepelijk ondergaat. Ik heb mij, de dertig maanden - dertig eeuwen! - van mijn londensche ballingschap, dood-ongelukkig gevoeld, en ik zou, voor niets ter-wereld, mijn verder leven hebben gesleten aan de overzijde van het Kanaal. Evenmin als in Nederland, trouwens. Maar mij moet van het hart, dat de engelsche rechtspraak mij is voorgekomen, en nòg voorkomt, als de zuiverste en onverdachtst-eerlijke op onze planeet.

Eigenlijk gezegd was dit géén digressie. Want wat ik daar neerschreef maakt deel uit van mijn betoog, dat er, in een land

met gerechtelijke instellingen zooals Engeland, geen redelijke reden bestond tot terroristische aanslagen.

Dit, wat de inboorlingen van Groot-Brittanje aangaat. Wat de geïmporteerde anarchisten, en nihilisten, betreft, de overal elders opgejaagde, vèrjaagde of hun geboorteland ontvluchte revolutionnairen: Franschen, Italianen, Spanjolen, Russen, Polen enz., die het gros en zelfs de quasi-algeméénheid der ‘comrades’ vormden, zij onthielden zich, scrupuleus, van alle propaganda door de dààd in een land waar niet alleen aan hun verblijf niets in den weg gelegd werd, maar dat stelselmatig uitlevering weigerde, wanneer de door een ‘refugee’ elders gepleegde aanslag een uiting was geweest van zijn misnoegen over het beleid der regeerders daar-ginder, en dus thuis behoorde in de rubriek: politieke misdaad.

Zoo was Engeland, classiek toevluchtsoord voor uitgewekenen van allerlei soort en allerlei herkomst: hugenoten, ‘émigrés’, carbonari, hongaarsche en poolsche opstandelingen, communards, nihilisten, anarchisten e.t.q., zelf behoed gebleven voor terroristische aanslagen. De éénige ‘outrage’, of vóórbereiding daartoe, die, destijds - dit was in den winter van 1894-'95 - in Engeland plaats had: men vond, in Hyde Park, het verminkte lichaam van een, door de bom die hij vervoerde uiteengereten persoon, een fransch kleermaker, wiens naam mij is ontgaan, deze aanslag, zeg ik, werd vrij algemeen toegeschreven aan den overdreven dienst-ijver der continentale politie, die, met de oogluikende instemming van Scotland Yard, m.a.w. van de engelsche Intelligence Service, de britsche regeering wilde nopen tot de uitbanning van de reeds in Engeland vertoevende, en het niet-toelaten, op haar grondgebied, van toekomstige anarchistische uitwijkelingen. Maar de grove toeleg was zóódanig in het oog geloopen, dat zelfs de aanvankelijk het hevigst misbaar makende kranten al gauw haar gekunstelde verontwaardiging tegen de, van Albions gastvrijheid misbruik makende ‘foreign criminals’ lieten uitgloeien als een stervend stoppelvuurtje.

Het was in deze atmospheer, dat, omstreeks den tijd van onze stranding in Londen, *The Torch of Anarchy,* in de wandeling simpelweg de *Torch* genoemd, het licht zag.

De eenige tot dusver in Engeland verschijnende anarchistische krant was de doctrinaire *Freedom,* een maandblad, geloof ik, van communistisch-anarchistische schakeering, in den trant van Jean Grave's weekblad *La Révolte.*

De *Torch,* in luchtiger, en, voor mìj, aantrekkelijker stijl, want door litterair en artistiek beter geschoolde medewerkers geredigeerd, en die, alle verhoudingen in aanmerking genomen, en, daaronder, in de éérste plaats het essentieele verschil tusschen de temperamenten aan deze en aan gene zijde van het Kanaal, de *Torch* had, mutatis mutandus, bij *l'Endehors* vergeleken kunnen worden. Ook al omdat het blad, net als d'Axa's 'brûlot', en zooals trouwens de meeste revolutionnaire geschriften van alle tijden en onder alle hemelsbreedten, het aanzijn te danken had aan nièt-proletariërs, aan 'réfractaires', à la Jules Vallès, van de heerschende standen.

Als daar ooit een idealiste was, die nièts had te verwachten, niets béters in stoffelijken, niets verlèidelijkers in aesthetischen zin, van den algeheelen en min of meer gewelddadigen omkeer der dingen, door de anarchisten, theoretici zoowel als terroristen, beoogd en voorbereid, dan was dit de destijds achttienjarige 'Isabel Meredith', zooals het pseudoniem luidde waaronder zij, eenige jaren later, het verhaal van haar avontuur in Acratië uitgaf[1], en dat ik hier eerbiedig. Maar in de dagen van de *Torch* wist iedereen, in de 'beweging' en daarbuiten, wiè de toekomstige Isabel Meredith was, die, trouwens, niets deed om haar ware identiteit te verbergen.

Geboren en getogen in een materieel welgesteld milieu van kunstenaars all round: letterkundigen, schilders, dichters - haar jong-gestorven moeder was de dochter van een bekend schilder, en wie kende de namen niet van den schrijver William Michael, haar vader, van haar oom, Dante Gabriël, den dichter en praerafaëlitischen schilder, en van haar tante, Christina, vrome dichteres bij de gratie Gods? - had Isabel, in het deftige huis op Primrose Hill, van onder tot boven vol boeken, schilderijen, teekeningen, zeldzame kakemono's, rijke brocaten en

1) *A girl among the Anarchists.* - Duckworth and Co., London, 1903.

cossuë meubels, het zelfbehagelijke leven kunnen leiden van een in alle opzichten bevoorrechte.

Niets zou haar lichter zijn gevallen, want niets zou minder beletselen hebben ontmoet. William Michael was een ideale vader, die zijn begaafde kinderen - daar waren er vier, waarvan Isabel de oudste was - in den volstrekten zin van het woord liet doen wat hun behaagde. Eerbied voor hun vrijheid, waarvan hij de uiterste consequenties aanvaardde. Toen, korten tijd na de, voornamelijk door Isabel bekostigde oprichting van de *Torch,* een zaakgelastigde van Scotland Yard hem een bezoek was komen brengen, en hem gevraagd had of het met zijn voorkennis en zijn instemming was dat zijn dochter een anarchistisch tijdschrift uitgaf, daarmee, op zondagen, in Hyde Park ventte, en dat de door haar gehuurde drukkerij zooveel was als het hoofdkwartier, volgens zijn definitie, van ‘dozens of foreign desperadoes and outragemongers’, toen had de politieman, heel uit de hoogte, dit bescheid gekregen: ‘Mijn dochter, sir! doet wat zij verkiest. Raakt zij, zoodoende, in botsing met law and order, well! dan moet men haar maar vervolgen. Maar reken niet op mij om haar in haar ideeën te dwarsboomen!’..... Een gebaar in de richting van de deur gaf den bezoeker te verstaan dat de audiëntie afgeloopen was en men hem niet langer ophield.

Wie hieruit zou willen afleiden dat Isabels vader ook maar in de geringste mate sympathiseerde met de anarchistische levensbeschouwing van zijn dochter, die zou zich vergissen. Hij wilde daar niets van weten, noch er zelfs iets van zien! Toen Isabel eens - was het onwillekeurig gebeurd, of in de verwachting dat de lezing van het blad hem, op staanden voet, tot een vurig aanhanger zou maken van het door haar zelf beleden geloof? - toen Isabel eens een paar nummers van de *Torch* op zijn schrijftafel, in de bibliotheek, had laten slingeren, toen had hij, op den hem eigen rustigen, beminnelijken, van alle autoritarisme vrijen toon, tegen dezen elliptischen aanslag op zijn geestelijke vrijheid geprotesteerd: ‘Please! Isabel dear, don't bring any more of those papers in my room. I don't like that sort of literature!’

Dus, vrij van allen dwang, maar begenadigd met den aangeboren breidel van een koel verstand en een kalm temperament,

die haar, na een paar jaar, als ‘a sadder and a wiser woman’ - om haar eigen woorden te bezigen - de verlokkelijk schoone maar hopelooze Illusie zouden doen opgeven, was het de artiste in Isabel Meredith die zich aangetrokken had gevoeld tot het anarchisme, de éénige onbaatzuchtige, eerzuchtlooze van alle maatschappelijke ideologieën. En beschikkend over haar aandeel in haar moeders versterf, had zij, met nog een paar ‘comrades’, een eigen drukkerij en zetterij in-, en de *Torch of Anarchy,* eerst een poos lang in gepolycopieerd handschrift verspreid, òpgericht.

Het *Torch*-office was in Ossulston Street, een armelijke zijstraat van Euston Road, en bestond uit twee ruime lokalen: gelijkvloers de eigenlijk gezegde drukkerij, waar de groote handpers stond, en, boven, het bureau van redactie en de zetterij, waar, behalve de *Torch,* nog allerlei àndere anarchistische geschriften, strooi- en aanplakbiljetten - ook, een korten tijd, de londensche uitgave van den *Père Peinard* - gezet werden.

Het was een zonderling, gemengd wereldje daar in Ossulston Street, een bonte microcosmos, waar het Vereenigd Koninkrijk slechts in bescheiden verhoudingen vertegenwoordigd was, en het buitenlandsche element, en, dàäronder, het italiaansche, verreweg de meerderheid vormde.

Buiten en behalve Isabel Meredith, en, dikwijls, haar jongere zuster Helen, die, als zij niet schreven of proeven corrigeerden, aan de letterkas stonden, was daar George, een rustige, drooggeestige Ier, dien men alleen bij dezen doopnaam kende, en die, geregeld medewerker aan het blad, dat hij met korte, bijtende commentaren op groote en kleine gebeurtenissen verluchtte, ook de functies van secretaris der redactie uitoefende. George was een ‘scholar’ met een academischen graad en een keurig verzorgd uiterlijk. Bizonderheid, deze laatste, die hem in het oog vallend onderscheidde van het gros der mannelijke huisvrienden en bezoekers van Ossulston Street, en hem, als een stralende zonnedag tegen een pekduisteren nacht, deed afsteken tegen Young, den professionneelen zetter van de *Torch,* de physiek en moreel goorste, luiste en afkeerwekkendste ‘sneak’ die ooit een idee, of, liever, een ideologie, compromitteerde.

Young's intieme vijand was de Ier Herrigan, ‘old Herrigan’, een aller-vermakelijkste, sympathieke, brave, overtuigde, shakespeareaansche en shakespearistische schoenlapper, die, in het late voorjaar en in den zomer op stap voor de propaganda, zijn winterkwartier had aan de *Torch,* waar hij, in een hoek van de zetterij, zoo ver mogelijk van Young's leger, al zingend op zijn zoolleer zat te kloppen:

> Full fathom five thy father lies,
> Of his bones are coral made!

Old Herrigan's repertoire was uitsluitend shakespeareaansch, en hij doorvlocht zijn conversaties in den dagelijkschen omgang, zoowel als zijn propagandistische redevoeringen, met toepasselijke aanhalingen uit ‘old Will's’ werken, die hij, van den eersten regel tot den laatsten, uit het hoofd kende. Young was zijn bête noire, dat hij nooit bij zijn authentieken naam noemde maar onveranderlijk aansprak, en aandùidde, met aan Shakespeare ontleende schimpnamen, zooals ‘hogseed’, ‘whoreson’, ‘abhorred slave’, ‘lying dog’, ‘thou knave!’, ‘that filthy swine’, en zoo voort. Lag de zetter, wat vaak gebeurde, om drie uur in den namiddag nog in zijn vuil, en wachtte men op hem voor het opmaken van de vormen, dan werd Herrigan op Young-Caliban afgestuurd: ‘Wake up! you filthy knave, get ye to work, and be quick, thou'rt best!’ En waagde Sim Tappertit - het was zijn gelijkenis met dit personnage in *Barnaby Rudge* die hem dézen bijnaam had verworven - waagde Sim Tappertit het om tegen te pruttelen of de schouders op te halen, dan volgde, daverend, de rèst van Herrigan-Prospero's, met een zwaai van zijn spanriem verduidelijkte toespraak: ‘Shrug'st thou, malice?..... If thou neglect'st or dost unwillingly what I command, I'll rack thee with old cramps, fill all they bones with aches, make thee roar that beasts shall tremble at thy din!’

Op een keer dat hij, in weerwil van een zware verkoudheid, die hem te-nauwer-nood vergunde om uit zijn oogen te zien, de waardigheid had aanvaard van scheidsrechter in een geschil tusschen Young en een door dezen gentleman bedrogen kameraad, formuleerde Herrigan, met den top van zijn wijs-

vinger op de borst van den zetter gericht, zijn indruk met deze woorden van Richard II: ‘Mine eyes are full of tears, and yet salt water blinds them not so much, but I can see a sort of traitor here!’

Old Herrigan's afkeer, een tweeledige, anarcho-iersche antipathie van de ‘narks’, anders gezegd de agenten van Scotland Yard, gaf zich, bij elke gelegenheid, lucht. Zoo o.a. op een zondagmorgen, toen hij, in Hyde Park, op een omgekeerde stijfselkist het anarchistisch evangelium predikend, een van deze heeren, met de allures van een heilbegeerig toehoorder opgemerkt hebbend, zijn betoog onderbrak en den politieman met een aanhaling uit de *Comedy of Errors* aan de bespotting van het auditorium prijs gaf: ‘But here's a villain that would face me down!’

Met uitzondering van Young zag iedereen in de beweging den grappigen, braven cobbler graag. Niemand nam hem iets kwalijk, niet eens dìt, dat hij, als hem door den een of anderen kameraad met kleine of middelmatige voeten de confectie van een paar schoenen was opgedragen, gewoonlijk veel te ruim zittende trappers afleverde..... ‘I tell you why, my dear! zei hij eens tot Helen, Isabel's jongere zuster. Jij draagt die schoenen tòch niet tot op het tandvleesch af. En dan heeft een àndere comrade, met grooter voeten dan jij, er later ook nog wat aan!’

* * *

Van de intermittente, inheemsche bezoekers van de *Torch* herinner ik mij, onder anderen, de kameraden Leggatt, een aardewerker, die er, nu en dan, een pijp kwam rooken en de groote handpers helpen draaien, en Tim Macdonald, niet te verwarren met Ramsay Macdonald, den vredes-en-ontwapenings-Tartufe..... de ontwapening, wel te verstaan, van Frankrijk en van alle landen die de revanche en de hegemonie over het europeesche vasteland van zijn vrienden, de Duitschers, in den weg staan.

Leggatt was een amusante maar ietwat primitieve kameraad, vol oorspronkelijke invallen. Deze, b.v. om 's morgens, als hij aan het station Kilburn den trein nam naar zijn werk, in de stad,

met zijn gereedschap, een houweel en een spade, en met een kaartje dèrde klas, in een coupé éérste te springen, op de hielen van een 'bourgeois', dien hij juist de *Times* had zien koopen. Nauwelijks was de trein in beweging, en had de ander zijn krant open gevouwen, of Leggatt tikte hem vertrouwelijk op de knie: 'After you with the paper, sir!' Purper van verontwaardiging over de onbeschaamdheid, hakkelde de bourgeois dan: 'What the deuce do you mean, my man?' Waarop kameraad Leggatt, van minzaam barsch wordend, hem vroeg of hij doof was of geen 'sound english' verstond. In de meeste gevallen stapte de cityman aan het eerst-volgende station uit, en ging in een andere coupé zitten, zonder zich verder over Leggatt warm te maken. Maar het gebeurde ook, dat hij woedend het portier open gooide en om den conducteur of den stationschef schreeuwde, die dan zijn ongegeneerden reisgenoot om zijn kaartje vroegen en hem de coupé uit zetten waarin hij niet thuis hoorde. De aan het station dienstdoende bobby arresteerde hem dan, en onze vriend verscheen den volgenden morgen voor den police-magistrate, die van hem wilde weten waarom hij, met een ticket dèrde klas, in de éérste had gereisd.

- Om de kussens, magistrate! antwoordde Leggatt, die, arm maar vast in de leer, en onomkoopbaar, voor al het goud van den Pactolus zijn rechter niet met 'your worship' zou hebben aangesproken.

- Om de kussens?

- Ja, natuurlijk! Een werkman wil ook wel graag eens wat zachter zitten dan op zoo'n houten bank. Vindt u dat zoo vreemd? Dat moest u toch kunnen begrijpen, u die daar den heelen godganschelijken dag op zijde en fluweel zit!

Het was, geloof ik, de politie-rechter van Marylebone, die, bij manier van repliek op Leggatt's aantijging, dat hij, op 'silk and velvet' tronend, den kost verdiende met het veroordeelen van weerlooze proletaren, den tegenstribbelenden beklaagde op een keer 'achter de toonbank' deed leiden, en hem dwong te constateeren dat zìjn zetel een simpele, houten kantoorstoel was.

Tim Macdonald was niet alleen anarchist, maar, behalve dat, 'raw-eater' en vereenvoudiger van de kleederdracht. Hij

voederde zich uitsluitend met apeneutjes, hazel-, okker- en kokosnoten, rauwe bloemkool in het seizoen, en tarwekorrels het heele jaar door, en hij schreef aan dit sobere dieet den onberispelijken staat toe van zijn gebit, dat, volgens het getuigschrift, afgegeven door den ad hoc beëedigden tandarts-en-chef van het London Dental Hospital, het sterkste en gaafste was, dat hij, in de laatste 65 jaar - Tim Macdonald's leeftijd - onder de oogen had gekregen. Alle kameraden, de geïmporteerde zoowel als de 'homebred ones', moesten kennis nemen van dit certificaat, en daar waren er maar weinigen, die, bij hun eerste ontmoeting met Tim, niet door hem uitgenoodigd werden om een van hun vingers in zijn mond te steken, ten einde zich, zoodoende, van den staat van zaken te vergewissen. Dit, wat Tim Macdonald's propaganda voor 'rational feeding' betrof.

Zijn werkzaamheid ten-behoeve van 'rational dressing' was niet minder demonstratief.

Op warme dagen gebeurde het, dat hij, in het beneden-lokaal van de *Torch,* zijn bourgeois-plunje: jaquette, vest en pantalon, verwisselde voor een zwembroekje, en, zoo uitgedost, op een draf een paar straten omliep, toegejuicht en op den voet gevolgd door de, op het gebied van uitspanning niet verwende jeugd van Ossulston Street, maar uitgejouwd door de kuischverontwaardigde moeders dezer jongelingschap. Den meesten tijd eindigden deze propaganda-draverijen, in den loop waarvan Tim Macdonald tractaatjes verspreidde waarin het anarchisme, de apeneutjes en de redelijke kleedij verheerlijkt werden als de drie-eenige basis van menschelijk geluk, met de arrestatie van den propagandist en zijn veroordeeling tot een geldboete van item zooveel shilling wegens 'disorderly conduct'. In den tusschentijd was dan een politie-agent Tim's burgerkleeren komen opvragen aan de *Torch,* opdat hij in een decenten dos voor zijn aardschen rechter zou kunnen verschijnen.

Een andere crank, niet van onze belijdenis, maar toch een druk bezoeker van het *Torch*-office, was een waterig mannetje, met geel haar, witte oogen, en een blatend stemgeluid, dat wij, onder elkaar, 'the Bleeding Lamb' noemden. Dit was een klant van den eclecticus Young, die, voor eventueele bij-verdiensten de vrije beschikking hebbend over het materiaal der drukkerij,

zoowel godvruchtige als goddelooze geschriften zette en afleverde. Afleverde bij manier van spreken! Voor het Bloedende Lam had hij, sedert màànden, een vroom vlugschrift in den maak, waarop, volgens den schrijver der brochure, de wereld in het algemeen, en het Vereenigd-Koninkrijk in het bizonder - behalve, wel te verstaan, het papistische, afgodistische en dus hopeloos verloren Ierland - hijgend van ongeduld wachtten, en dat koningen en keizers, 'old queen Victoria foremost!', van hun tronen zou doen storten en zich als wormen kronkelen onder de straffende hand des Heeren. Maar waar hij den auteur van dit wrekende schotschrift, beetje bij beetje, de betaling voor zijn werk al had weten af te troggelen, maakte Sim Tappertit niet de minste haast met de aflevering daarvan. Zoodat, elke twee of drie dagen, het Bloedende Lam, op de manier van een lucht-scheppende zeehond, al wéér opdook door het valluik, dat, van de drukkerij uit, toegang verleende tot de zetterij, en hier roerende smeekbeden richtte tot den verstokten Young, wiens eenig antwoord dààrop - en op de waarschuwing dat de nog làngere vertraging van de profetische publicatie de ijselijkste gevolgen voor het menschdom zou hebben - bestond in een verwijzing naar de anarchistische leerstellingen, door hem, Young, beleden, en volgens den geest en den letter waarvan hij niet het recht had ièts te doen, wàt dan ook, dat hem, op een gegeven oogenblik, of gedurende een kortere of langere rééks van oogenblikken, niet behaagde. En wat het verwijt betrof, het o! zoo schuchtere verwijt, dat hij het gèld toch al lang had ontvangen, vond Young dat het Lam zich schamen moest 'to bother a man like me with such trifles!'

Een enkelen keer - hij had een drukke practijk en niet veel tijd - kwam docter Reed een praatje maken en een kop thee drinken in Ossulston Street. Zèlf anarchist, was hij de onbezoldigde lijfarts van alle 'comrades', inboorlingen en immigranten, in Londen, die hij niet alleen ausculteerde, percuteerde, den pols voelde en de tong liet uitsteken, maar aan wie hij ook de door hem voorgeschreven remedies en versterkende middelen verstrekte. Brave, aardige, edelmoedige Reed! Mij heeft hij er, in onzen sombersten londenschen tijd, een paar keer bovenop

geholpen door verkwikkende toespraak, een gallon oxtail-soep, een pond rosbief en een paar flesschen porto.

De buitenlandsche kameraden, voor wie het *Torch*-office een te-huis was, waren, intellectueel, ethisch, en materieel, onderling al even verscheiden als de inheemsche. Zij vormden een soort van Legioen van Vreemdelingen, waarin ieder welkom was die zich anarchist noemde, 'and no questions asked' wat zijn verleden, de redenen van zijn landverhuizing en zijn tegenwoordige middelen van bestaan aanging. Voor de politie zou het dan ook kinderwerk zijn geweest om, in dit van allen argwaan, van alle achterdocht zoo naievelijk vrije milieu, een paar snuffelaars te onderhouden, en ik zou er mijn hand niet voor in het vuur willen steken dat zij nàgelaten heeft dit te doen. Maar hoe weinig aantrekkelijkheid enkele, in Ossulston Street verkeerende personnages ook voor mij hadden, is er niet één geweest, dat mij, wat dit scabreuze punt betrof, absoluut verdacht is voorgekomen.

De eenige die zich niet strikt aan den algemeenen regel van discretie hield, dat was de 'professor', een doorschijnend-magere, geheel ontplooid ruim twee meter lange, vijf-en-dertig jaar oude en zestig jaar lijkende, verweerde Rus, die zèlf den schralen kost verdiende met onderricht geven in het fransch, tegen six pence per les-uur, aan mannelijke en vrouwelijke bedienden in de uitheemsche restaurants van Soho en ommelanden. Arme, doodarme, hulpvaardige professor! Het was uit zuivere, meewarige menschelijkheid, dat hij, bij alle kameraden die hij voor het eerst ontmoette, informeerde naar hun stoffelijke omstandigheden..... 'Et de quoi vivez-vous ici, compagnon?' Daar waren er die hem zijn belangstelling kwalijk namen, en hem, hèm! verdachten van gesalarieerde verstandhouding met Scotland Yard. Hij was altijd in professoraal zwart gekleed, maar ik geloof niet dat hij elken dag àt. Aan het leven stelde hij, trouwens, weinig eischen, en zijn eenige eerzucht was er een waarvan de bevrediging alleen posthuum kon zijn. 'Cher compagnon! quand je mourrai - begon hij op een namiddag dat wij, voor den modder-regen gevlucht, in een coffeeshop zaten, met een niet te definieeren feldgrau sop, in een spoelkom, vóór ons, en

zijn ontvleesde, vale hand vertrouwelijk op de mijne - cher compagnon! quand je mourrai.....' Hij hield even op, als iemand, die, den draad van zijn betoog kwijt geraakt zijnde, een oogenblik zint op wat hij vèrder wil zeggen. Ik verwachtte natuurlijk: .....'plantez un saule au cimetière', en ik stond op het punt om hem dezen classieken versregel te souffleeren en hem te beloven dat ik er voor zou zorgen, toen hij, na een slok drab te hebben ingenomen, aanvulde: 'je voudrais être pleuré par une belle Française!'

De Duitscher F.S. Paul, de éénige permanente vertegenwoordiger van het Volk van Dichters en Denkers aan de *Torch*, waar hij ik weet niet meer welke functies uitoefende, was sentimenteel, galant, en wat de Engelschen 'argumentative' noemen. Zich in alle gesprekken mengend, redeneerde hij honderd uit over onverschillig welk onderwerp dat men de lichtzinnigheid had ten zijnen aanhoore te bespreken, en dùizend wanneer het de, sedert de Schepping miskende rechten der vrouw - 'zie rights of zie women' - betrof. Hij verkeerde voortdurend in een vergevorderden staat van verliefdheid op alle vrouwen die zijn pad kruisten, zonder bepaalde preferentie voor déze of géne. Als middelen, als hùlpmiddelen van verleiding, droeg hij altijd een vingerhoed, een kokertje met spelden, een ànder met naalden, een doosje haken en oogen, een pakje haarspelden, een paar dozijn knoopen van courante modellen, en een paar klosjes garen bij zich. En wanneer hij, zondagsmorgens in Hyde-Park, of, 's avonds, in een vergaderzaal, met 'zie *Torch of Anarchy*' ventte, dan ontging aan zijn bijziend maar waakzaam oog géén gebaar, waaruit hij meende te kunnen afleiden dat het eene of het andere van deze artikelen welkom zou zijn, en schoot hij, als een snoek uit het riet, af op de te-verplichten dame, aan wie hij, met een kleverigen grijnslach, zijn diensten aanbood. Herrigan, een virtuoos in het bedenken van bijnamen, en die F.S. Paul niet luchten kon, had hem 'the haberdasher' gedoopt, de garen-en-band-man.

De gelijkvloers gelegen drukkerij was een soort van caravansera, of passangrahan, uitsluitend bezet door italiaansche

anarchisten, waarvan de meesten naar Engeland waren uitgeweken om aan het ‘domicilio coatto’, het gedwongen verblijf op een of ander liparisch eilandje, te ontkomen. Zij sliepen hier, kookten er hun gemeenschappelijk potje, waarvan, dikwijls, een katten-ragoût, met gemiauw aangekondigd en opgediend, de hoofdschotel uitmaakte; redetwistten er, het ééne moment, met vervaarlijke stemmen en dreigende gebaren, om elkaar, het volgende oogenblik, het dispuut àfzoenend, in de armen te vallen; beoefenden er allerlei vage, somtijds vernuftige handwerken, speelden er op de mandoline, dansten er, zongen er revolutionnaire hymnen, draaiden er, altijd bereidwillig, de zware handpers, en leidden er, dank zij hun aangeboren soberheid en de daaruit voortspruitende geringe behoeften, een zorgeloos leven.

Op een paar uitzonderingen na, waaronder een ranzigolieachtige Napolitaan, dien wij ‘Buttered Muffin’ noemden en dien niemand erg vertrouwde, en nog een, wiens naam mij ontschoten is maar wiens trekken mij nog duidelijk voor den geest staan als die van een kameraad, dien men, na zons-ondergang, liever nièt zou ontmoeten in een eenzaam woud of een weinig-bezochte bergkloof, waren deze onze zuidelijke broeders amusante, luchthartige, goedaardige maar een beetje primitieve kwanten, aan wier conversatie men weinig had. Behalve Edoardo Rilano, een mij zeer sympathieke, beschaafde Milanees, en de wel een beetje gekunstelde, maar uiterst beminnelijke advocaat Pietro Gori, ongeveer gelijktijdig met het gros hunner rebelsche landgenooten naar Londen gekomen, maar die, hoe vriendelijk gezind ook ten-opzichte van hun proletarische mede-ballingen, zich toch hun gelijken niet voelden en die dan ook een ander, ofschoon niet weelderiger logies betrokken hadden, behalve deze beide intellectueelen, waren er weinig of geen dogmatici onder de italiaansche anarchisten, die, onbewust goetheaansch, ‘alle Theorie grau’ vonden.

De interessantste van al de ‘profughi d'Italia’, de éénige wèrkelijk belangwekkende, dat was Enrico Malatesta, de reeds sedert jaren in Londen wonende voortrekker en voorlooper van de groote immigratie van 1893-'95.

Afstammeling, in loodrechte lijn, van een adellijk, welfisch condottiere, die den door zijn gibellijnsche vijanden hem gegeven bijnaam van ‘Mala Testa’ (Stugkop, Dwarsdrijver) als een pluim op zijn helm gestoken en als geslàchtsnaam aan zijn nakomelingschap vermaakt had, was Enrico Malatesta, à l'instar van den stichter der dynastie, een partijganger. Maar een onbaatzuchtig partijganger, in niemands soldij, en de onverschrokken, onvermoeibare, onontmoedigbare, met een korst brood zich tevreden stellende dienaar-door-de-dààd van de anarchistische Illusie. Hij had, sedert zijn twintigste jaar - en hij was, schat ik, ruim véértig toen ik hem in Londen ontmoette - twintig maal zijn leven op het spel gezet bij het verwekken en aanvoeren van oproertjes op het italiaansche vasteland zoowel als op Sicilië, en hij was, ik weet niet hoe vaak, op de verrassendste wijze ontsnapt uit de veiligst gewaande en scherpst bewaakte ‘ergastoli’, waarin de ex-revolutionnair Francesco Crispi, de Giolitti's, de Luzzatti's, de di Rudini's e.t.q. hem gekerkerd hadden.

Met zijn korte, gedrongen, maar in weerwil daarvan indrukwekkende figuur, zijn koolzwarte, doorborende oogen onder het smalle, stugge voorhoofd, de diep-gekorven trekken van zijn oud-ivoren gelaat, de sarcastische plooiing van zijn dunne lippen, de vastberadenheid van zijn vierkante kin, was Malatesta de verpersoonlijkte Opstand, de vleesch-geworden Samenzwering.

Gedurende de eerste tijden van zijn verblijf in Londen wist ongeveer niemand, de naar zijn spoor snuffelende, italiaansche sbirren minder dan wiè ook, waar hij, nooit langer trouwens dan enkele dagen, huisde. Men zag hem maar zelden in de, door italiaansche en àndere buitenlandsche anarchisten bij-voorkeur bewoonde buurt van Soho Square, en nooit op revolutionnaire bijeenkomsten. Nu en dan liep het gerucht dat hij zoek was. Waarop dan, een paar weken later, de italiaansche kranten het bericht brachten van een boeren-opstand, hier of daar, uitgelokt en aangevoerd door Malatesta, voor wiens vangst, levend of dood, de regeering, in Rome, een premie van item zooveel duizend lire had uitgeloofd. Maar uìtbetààld werd het bloedgeld nooit! Want verdwenen zooals hij gekomen was, nù eens langs de smokkelpaadjes aan de fransche of zwitsersche grens, een

ànderen keer aan boord van een tartaan of van een visschershulk, was Enrico Malatesta al weer in Londen opgedoken, onderwijl al wat zijn vaderland aan professionneele en aan occasionneele snuffelhonden rijk was, nog naar hem speurde tusschen Reggio di Calabria en Domodossola.

Een oase is, voor mij, de bibliotheek van het British Museum, met haar voornaam-rustige atmosfeer, rustiger en voornamer dan die van de parijsche Bibliothèque Nationale, waar een democratisch laisser-aller niet altijd stilte weet te handhaven.

Ik breng hier het grootste gedeelte van den dag door, en ik ontmoet er, somtijds, Nettlau, de bibliograaf en biograaf van Michael Bakoenine. Nettlau is blond als de korenaren en schuchter als een maagd uit de dagen dat de maagden nog bloosden. Hij is een van de innemendste verschijningen in de 'beweging', en hij besteedt al zijn tijd en al zijn beperkte middelen aan de bestudeering en den aankoop van documenten: brieven, manuscripten, vlugschriften, boekwerken enz., afkomstig vàn of betrekking hebbend òp den russischen anarchist, schrijver o.a. van *Het Knoeto-Germaansche Rijk,* bête noire en nachtmerrie van Karl Marx, die hem bestreed en verdacht maakte met al de perfidie waarover hij beschikte.

Nettlau had, oorspronkelijkerwijze, zijn rijke en voortdurend zich uitbreidende collectie aan het British Museum vermaakt. Maar de oorlog, door Josephus Chamberlain Africanus de Boeren-republieken aangedaan, verontwaardigde hem zoodanig, dat hij, later, deze testamentaire beschikking herriep, en, naar ik meen, de parijsche Bibliothèque Nationale tot erfgename van zijn bakoeniniana koos.

Een enkelen keer kwam Nettlau aan de *Torch*, en ik ontmoette hem ook een paar maal bij Kropotkine, die, met zijn vrouw en zijn destijds acht- of tien-jarig dochtertje Sacha, een armelijk huisje in Bromley bewoonde. Sacha's poppen waren naar allerlei russische schrijvers genoemd. Daar waren, onder andere, Poeschkine en Lermontow, en ik herinner mij hoe het kind eens, met een bezorgd gezicht, de deur van de veranda kwam sluiten, omdat 'mister Poeschkin, die, na zijn bad, in de kamer daar naast, naakt op de sofa lag uit te rusten, anders kou zou

vatten'. En nòg zie ik het ontzette gelaat en hoor ik het 'oh! dear, oh! dear' van miss Henry, een minuscule maar onversaagde suffragette van méér dan onbestemden leeftijd en die niet erg thuis was in de russische litteratuur, bij deze argelooze mededeeling: 'Mr Pushkin..... naked on the sofa..... could catch a bad cold!'

Kropotkine, de eenvoudigste en beminnelijkste mensch terwereld, leefde, in Engeland, van zijn pen. Veel ruimer van opvatting dan hun fransche confraters, namen de groote, engelsche tijdschriften, met name de *Nineteenth Century,* met graagte zijn bijdragen - wetenschappelijke, meestal aardrijkskundige en geologische verhandelingen - op, en zij vermeldden, dit doende, den naam van hun medewerker altijd als 'prince Kopotkin'. De enkele bourgeois, dames en heeren, waarmee hij in aanraking kwam en wier contact hij evenmin schuwde als zocht, spraken hem ook meestal aan als 'prince', en hij was niet kinderachtig genoeg om hun dit te verbieden of er zich ontstemd over te toonen..... 'Quelle importance? zei hij, lachend, tot ik weet niet meer welken kameraad, die het heel erg vond. Ça leur fait tellement plaisir, et moi ça me gêne si peu!'

Ongekunstelde, charmante Kropotkine! Hij was de eenige niet-somber-kijkende, niet-fanatieke, niet-tragische, niet-inquisitoriale, niet-mystieke, niet-van-Lotje-getikte Moscoviet dien ik ooit ontmoet heb. Men versta mij goed! Ik beweer niet dat alle russische intellectueelen een klap van den molen te pakken hèbben. Maar ik ben er geen twee tegen het lijf geloopen, die mij, wat dit betreft, volkomen gaaf voorkwamen, en die dus, hetzij als hoofd-figuur, hetzij als episodisch personnage, misplaatst zouden zijn geweest in Feodor Dostojevsky's verbijsterende galerij van Bezetenen!

Piotr Kropotkine was niet de eenige authentieke vorst onder de anarchistische uitwijkelingen in Londen. Daar was ook nog de Circassiër Tcherkessow, waarmee wij, in het kleine huisje in Bromley, kennis maakten.

Tcherkessow was een braaf man en een nobel mensch, die, even als Kropotkine, rijkdom, wereldsche eer en voorrechten had verzaakt voor zijn ideeën, en nu, sedert jaren, in Londen

het leven leidde van een behoeftigen balling. Hij en Kropotkine waren groote vrienden, en hun theorieën waren dezelfde. Maar Tcherkessow's interpretatie van de anarchistische leer had de puriteinsche tint, waarvan Kropotkine's opvattingen volkomen vrij waren. Zijn afkeer van den persoonlijken eigendom strekte zich uit tot en met de bezittelijke voornaamwoorden, en hij nam het de fransche kameraden kwalijk, dat zij, in plaats van **de** bakker, **de** slager, **de** kruidenier, **de** slaapkamer, **de** eetkamer etc., spraken van **mijn** bakker, **mijn** slager, **mijn** kruidenier, **ma** chambre à coucher, **ma** salle à manger. Hij was, met zijn classiek-oostersch uiterlijk - dat van een sheik, een khan - en in weerwil van zijn kleine gestalte, een knap man, dien ik dolgraag eens in nationaal costuum: hooge astrakan-muts, tot aan de enkels reikende manteljas, soepele laarzen, een bandelier met patronen over de borst en een koppel met zilver ingelegde pistolen in den gordel, had gezien. Maar ook al aannemend, wat niet zéker was, dat hij zoo'n schilderachtige plunje bezàt, zou ik het toch nooit gewaagd hebben hem te verzoeken die aan te trekken. Want hij was een-en-al ‘beginsel’, streng beginsel, en hij zou mijn verzoek, dat door Kropotkine, als het hèm gedaan was, met een geamuseerden glimlach zou zijn aangehoord, beschouwd hebben als een misplaatste, een acraat en internationalist onwaardige aardigheid.

De ontwikkelingsgang der oude comedie door W.J.W. Koster.

Daar het niet mogelijk is, in een kort bestek een volledige ‘Historia critica comicorum Graecorum’ ten beste te geven, moet ik mij ertoe beperken, eenige algemeene gezichtspunten aan de ons ter beschikking staande gegevens te toetsen; hierbij wordt vooral aan het voorstadium der comedie aandacht geschonken, dat in de laatste jaren door het verschijnen van eenige belangrijke werken grondig behandeld is. Het zijn *Dithyramb, Tragedy and Comedy* van A.W. Pickard-Cambridge (Oxford, 1927) en Wilamowitz' *Lysistrata* (Berlijn, 1927) met haar magistrale inleiding; bovendien zijn van archaeologische zijde gewichtige resultaten gepubliceerd.

Bij de onderzoekingen naar den oorsprong der comedie is het belang van de gegevens, die de vazen ons bieden, reeds lang ingezien. Vooral trokken afbeeldingen van dansende mannen op Corinthische vazen de aandacht, die opvielen door steatopygie (abnormalen omvang der partes posteriores), dikken buik en phallus. Deze z.g. ‘Korinthische Dickbauchtänzer’ werden in verband gebracht met de voorstellingen van comische acteurs uit lateren tijd en van de Zuid-Italiaansche phlyaken (potsenmakers); ook de text van Aristophanes bood genoeg gegevens, om voor zijn comedie dergelijke acteurs te reconstrueeren. Vooral *Körte's* beschouwingen[1)] hebben een tijdlang den toon aangegeven. Uitgaand van een kort te voren door Dümmler gepubliceerde vaas[2)] meende hij te kunnen aantoonen, dat de ‘Dickbauchtänzer’ Dionysische daemonen waren, die in de Peloponnesus de plaats

innamen van de Attische satyrs; zooals deze de prototypen waren van de choreuten van het satyrdrama, zoo waren de eerste het ten opzichte van de tooneelspelers der comedie.

Nadat aanvankelijk slechts weinig critiek op deze theorie vernomen was, en nieuwe publicatie's haar schijnbaar bevestigd hadden, heeft in 1910 Schnabel in zijn 'Kordax'[3] door hernieuwde bestudeering der vazen een afdoende weerlegging ervan gegeven, die evenwel, daar Schnabel's positieve resultaten niet aanvaard werden, weinig opgang maakte. Behalve de 'Dümmlersche' crater had ook een vaas te Athene[4], door Loeschcke behandeld, de aandacht getrokken; ook deze scheen te bewijzen, dat de Corinthische dansen de plaats innamen der gedeeltelijk als dier voorgestelde satyrs en silenen. Eerst in 1929 is de quaestie van archaeologische zijde grondig onderzocht; in de dissertatie van *A. Greifenhagen*[5] zijn alle bestaande vazen met voorstellingen van dergelijke dansers volgens chronologie, vorm en voorstelling geclassificeerd, zoodat thans wel het laatste woord in dezen schijnt gesproken te zijn. Voordat zijn resultaten vermeld worden, dient een korte beschrijving van beide genoemde vazen vooraf te gaan.

De 'Dümmlersche' vaas[6] vertoont aan één zijde vijf mannen, waarvan links twee een groep vormen: een fluitspeler en een danser; zij zijn niet phallisch, doch wel steatopygisch en met dikken buik. Rechts zijn drie mannen afgebeeld, die bovendien nog phallisch zijn; twee dragen een wijnvat, een derde staat met een roede in elke hand erbij; zij dragen namen, en wel (van links naar rechts) Eunous, Ophelandros en Omrikos. Op den Atheenschen amphoriscus staat de terugkeer van Hephaestus naar den Olympus afgebeeld[7]; de god rijdt op den ezel, gevolgd door een man, een vrouw, en twee mannen, waarvan de eerste een oschophoros (drager van een wijnrank) is. Vóór Hephaestus, door een boompje gescheiden, staan twee phallische dikbuiken. Terwijl Körte en Loeschcke, zonder onderscheid te maken tusschen de verschillende groepeering der personage's, generaliseerend de stelling verkondigden, dat dus de drie reeds vaak genoemde kenmerken typisch waren voor daemonen uit het gevolg van Dionysus, wees Schnabel erop, dat de twee afzonderlijke mannen op de eerstgenoemde vaas niet gelijk te stellen waren met Eunous

c.s.; wat den amphoriscus betreft, hier zijn juist de volgelingen van Hephaestus, waarvan de oschophoros volgens Loeschcke Dionysus zelf is, geheel normaal van proportie; de twee phallische, door het boompje afgescheiden sujetten behooren niet bij den stoet. Greifenhagen heeft er nog eens op gewezen, dat in beide gevallen de 'Dickbauchtänzer' niet tot een mythische scène behooren. Volgens Schnabel zijn Omrikos en zijn gezellen menschelijke acteurs, die een mimetische voorstelling van een cultureele handeling van den Artemis-dienst geven[8]; Greifenhagen meent, dat de bedoelde voorstelling het transport van een pas gebakken stuk vaatwerk onder toezicht van een oppasser te zien geeft; wij zouden dus een scène uit het reëele leven voor ons hebben. De phallus behoeft in het geheel niet daemonische eigenschappen aan te duiden, maar is slechts toe te schrijven aan 'naiv empfundener archaischer Ausdrucksweise'; ook een mijnwerker op een Corinthische pinax[9] vertoont die bijzonderheid. Aristophanes laat den phallus aanwenden, 'om de jongens aan het lachen te maken', Wolken 539. Evenzoo komt steatopygie in de Corinthische kunst voor, waar zeker van daemonen geen sprake is[10]. De beide afzonderlijke mannen tenslotte zijn slechts aanvullende groepen, ontleend aan het algemeen toegepaste Korinthische type van komos-vierders[11].

Wat nu de classificatie van de vazen met dansers betreft, de door Greifenhagen behandelde serie blijkt door den vorm der schalen en de ornamentiek Attisch te zijn; hij onderscheidt vier groepen, die een periode van ± 20 jaar (± 570 - ± 550) beslaan. De eerste vertoont het Korinthische komasten-type, steatopygisch en progastrisch[12], doch niet phallisch; de tweede en de vierde het Attische, met normale proportie's, terwijl in het begin nog invloed van het steatopygische type valt waar te nemen; bij de derde groep worden beide typen op één voorstelling aangetroffen. Oudere voorstellingen echter vertoonen normaal gevormde komasten[13]; wij moeten dus aannemen, dat plotseling Corinthische invloed, die zich in de eerste groep duidelijk kenbaar maakt, in de Attische ateliers is doorgedrongen, die echter spoedig weer geëlimineerd werd. Daarna, in den tijd van de vazenschilders Amasis en Exekias (± 550 - 540), komt, en wel in Attica voor het eerst, inplaats van den menschelijken komos de mythische:

Dionysus, omgeven door dansende Satyrs en Maenaden, en Hephaestus' terugkeer naar den Olympus zijn de meest gewone onderwerpen.

Het zou buiten het bestek van het artikel en de competentie van den schrijver vallen, de resultaten van Greifenhagen's onderzoek uitvoeriger te behandelen en te toetsen. Dit is echter duidelijk gebleken, dat het daemonische element op de vazen, die voor den komos in aanmerking komen, niet is aan te toonen; de dansers zijn reeds op de oudste Corinthische voorstellingen menschelijke komasten, en van een doorloopende ontwikkeling van Peloponnesische daemonen uit de omgeving van Dionysus tot tooneelspelers der Attische comedie kan geen sprake zijn. Mimetische voorstellingen zijn op de behandelde vazen niet aan te toonen, en voor het bestaan van een oude Corinthische volksklucht leveren zij geen bewijs.

Tenslotte trekt Greifenhagen de conclusie's van zijn resultaten voor het ontstaan van het drama. Na ± 550 gingen enkele van de komasten zich als uitvoerende kunstenaars van de anderen afzonderen, die toeschouwers bleven. Hieruit ontwikkelde zich een mimetisch spel, voorlooper van tragedie, satyrdrama en komedie. Zijn verdere beschouwingen op philologisch gebied zijn niet zeer belangrijk en niet steeds juist; hij wil (pag. 58) het steatopyge type reeds bij Archilochus aantoonen, naar aanleiding van diens vers ‘terwijl ge, o aap, dusdanig een stuit bezit’[14]. Evenwel is de aap juist het tegendeel van steatopygisch, en Semonides teekent de vrouw, die geschapen is uit een aap, als ‘stuitloos, een en al been’[15]. En wanneer hij den agoon het ‘Grundelement der Komödie’ noemt, schijnt hij niet te weten, dat de latere onderzoekingen dit standpunt niet aannemelijk maken[16].

Maar de archaeologische gegevens, zoo belangrijk en zoo talrijk, zijn door hem volledig uitgebuit; en de philologen kunnen thans bij hun eigen onderzoekingen er rekening mee houden, dat noch voor een rechtstreeksche voortzetting van een Dorische volksklucht, noch voor een afleiding uit daemonische wezens van den kring van Dionysus argumenten aan de vazen te ontleenen zijn.

De litteraire gegevens, die ons iets omtrent den oorsprong leeren, zijn reeds lang bekend en besproken; men kan dus slechts

zijn subjectieve waardeering ervan stellen tegenover die van anderen.

De grondslag moet blijven de korte beschouwing van Aristoteles in zijn 'Ars Poëtica', c. III.

'Hierom' (nl. wegens de gemeenschappelijke benaming *dramata,* een oorspronkelijk Dorisch woord), 'laten ook de Doriërs aanspraken gelden zoowel op de tragedie als op de comedie, en wel op de comedie de Megarensers, zoowel de hier wonenden, terwijl ze beweren, dat zij ten tijde van de bij hen bestaande democratie in zwang was, als die van Sicilië; immers daarvandaan was de dichter Epicharmus afkomstig, die veel eerder leefde dan Chionides en Magnes; en op de tragedie laten sommigen van de Peloponnesiërs aanspraken gelden, terwijl zij de namen als bewijs laten gelden. Want zij beweren, dat zij zelf de omliggende dorpen "komai" noemen, en de Atheners "demen", alsof de comoedi niet genoemd zijn naar het "komazein", maar naar het geminacht rondzwerven over de "komai" uit de stad; en dat zij zelf "verrichten" met den term "dran", en de Atheners met den term "prattein" aanduidden.'[17)]

De Megarensische zegslieden (volgens Wilamowitz[18)] komt Dieuchidas in aanmerking, maar dit is slechts een gissing) baseerden dus hun bewering op historische en linguistische gegevens; de democratie in het Grieksche Megara na de verdrijving van den tyran Theagenes (± 581 v. C.) gaat vooraf aan de eerste van staatswege geregelde opvoering in Athene in 486 v. C., en Epicharmus, die een tijdlang in het Siciliaansche Megara leefde, dichtte eerder[19)] dan de oudste officieel erkende Attische comedie-dichters. Om het 'post hoc' in 'propter hoc' te kunnen wijzigen, kwamen zij met de linguistische argumenten aan, waarvan het laatste op zichzelf wel juist kan zijn, doch met de Attische comedie, die in den ouden tijd nooit 'drama' heet, niet te maken heeft; het tweede is niet te aanvaarden, daar de afleiding van 'komos' de juiste is. Bovendien wijst de vermelding der Megarensische democratie erop, dat de advocaat der Doriërs zich een politieke comedie als de Atheensche voorstelde, en bij het weinige, wat wij van de Megarensische comedie weten, staat dit wel vast, dat zij zeker niet van dit genre geweest is. Wij kunnen dus, evenals Aristoteles, de genoemde argumenten stilzwijgend voorbijgaan.

Dat er in Megara een soort klucht bestaan heeft, staat vast. Reeds Ecphantides, één der oudste Attische comediedichters, verklaarde: 'Ik schaam mij ervoor, om een Megarensisch drama te dichten.'[20] Aristophanes wijst eveneens de Megarensische manier af:

'Komaan', verklaart een slaaf, 'laat ik nu de intrige aan de toeschouwers vertellen, na hun eerst van deze enkele dingen op de hoogte gebracht te hebben, dat zij niets al te geweldigs van ons te verwachten hebben, en ook weer geen lachwekkendheden' uit Megara gestolen. Bij ons toch is er geen stel slaven, dat noten uit een mand strooit onder de toeschouwers, noch een Heracles, wien zijn maal listig onthouden wordt, noch ook een Euripides, die alweer beschimpt wordt; en evenmin zullen wij, indien Cleon uitblonk, terwille van het buitenkansje wederom denzelfden man tot moes maken.' (Wespen, 54-63.)[21]

Deze beide plaatsen[22] bewijzen ten eerste, dat de Attische comediedichters het Megarensische genre geringschatten en trachtten te vermijden, al bleek dit met het oog op het publiek niet steeds vol te houden[23]; ten tweede, dat mythen-parodie een geliefd onderwerp was in Megara; dat Heracles zich hiertoe het best leende, is bekend. Onze gegevens laten dus deze conclusie toe, dat de Megarensische klucht bestaan heeft en in Athene bekend was, doch dat beïnvloeding van de inheemsche comedie reeds in den oudsten tijd slechts tegen wil en dank plaats vond.

Moeielijker is het, na te gaan, in hoeverre Epicharmus' kunst doorgewerkt heeft. Dat zijn comedie's in Athene bekend waren, kan niet geloochend worden; het blijkt uit overeenstemmende plaatsen en technische bijzonderheden.[24] Het is trouwens a priori te veronderstellen, dat het verblijf van Aeschylus aan het hof van Hiëro[25] contact tusschen de Syracusaansche en de Atheensche literatuur tot stand gebracht heeft. Kan men dus veilig aannemen, dat de comedie van Epicharmus de Attische beïnvloed heeft, dan is daarmede nog niet gezegd, dat deze in haar oorsprong reeds geheel of gedeeltelijk op de Siciliaansche teruggaat. De omstandigheid, dat wij bij Epicharmus geen koor kunnen constateeren, is in dezen van het grootste gewicht.

Afgezien van de phlyaken-kluchten, die eerst in lateren tijd voor ons kenbaar zijn, hetzij van de vazen (IVe-IIIe eeuw),

hetzij door de litteraire schepping van Rhinthon (± 300 v. C.), weten wij thans, dat ook in Sparta een mimetisch spel van komischen aard bestaan heeft; in 1906 zijn een aantal terracotta maskers in het heiligdom van Artemis Orthia gevonden, blijkbaar wijgeschenken van de acteurs; zij dateeren uit de eerste helft der VIe eeuw. Door deze vondst hebben de mededeeling van Sosibius bij Athenaeus[26], dat in den ouden tijd bij de Lacedaemoniërs deikelisten geheeten acteurs eenvoudige voorstellingen gaven, o.a. van fruit stelende lieden en van een buitenlandschen dokter, een fraaie bevestiging gevonden. Ook andere gegevens van minder treffenden aard wijzen erop, dat de Dorische klucht in Sparta een goeden voedingsbodem gevonden heeft; wanneer wij echter gelijksoortige bijzonderheden in de Attische comedie constateeren, zooals Pickard-Cambridge[27] uitvoerig aangetoond heeft, dan zal men hierbij wel niet licht aan rechtstreeksche inwerking denken, doch eerder aan elementen, die overal in de Dorische comedie te vinden zijn en over Megara ook naar Athene kwamen; voorts kunnen vele motieven en situatie's ook zonder ontleening vanzelf in verschillende gebieden zich ontwikkeld hebben.

Tenslotte wordt de oudste Attische comediedichter Susarion een Megarenser van afkomst genoemd in eenige trimeters, die van hem afkomstig zijn; onze voornaamste zegsman is Tzetzes, wat reeds voldoende zegt in verband met de authenticiteit. Zij luiden:

‘Luistert, mannen! Susarion zegt het volgende, de zoon van Philinus, een Tripodisciër uit Megara: de vrouwen zijn een kwaad, maar toch, gemeentenaren, zonder kwaad kan men geen huis bewonen; want zoowel de gehuwde als de ongehuwde staat is een kwaad.’[28]

Reeds het dialect toont aan, dat wij met geen Dorischen schrijver te maken hebben; het woord voor ‘gemeentenaren’ (δημ□ται) wijst op een Attischen spreker. Zonder twijfel is het fragment een vervalsching; ja, sommigen, o.a. Körte[29], betwijfelen zelfs de realiteit van den geheelen Susarion. Wel wordt deze in de Parische Kroniek genoemd[30] en zoodoende gedateerd tusschen 581 en 560 v. C., natuurlijk zonder eenige vermelding van een Megarensische afkomst; aan den anderen kant noemt Aristoteles, voor wien Chionides en Magnes de eerste Attische comediedichters zijn, hem niet, zoomin als Attisch comediedichter als in

zijn hoedanigheid van ‘missing link’ tusschen de Megarensische en de Attische comedie. Indien hij dus al bestaan heeft, dan is zijn optreden in dit verband van geen belang geweest.

De slotsom is dus deze: invloed van het Megarensische spel, vooral te zoeken in het aanwenden van mythen-parodie en kluchtige scène's uit het dagelijksch leven, heeft zonder twijfel bestaan, maar ter verklaring van den oorsprong van het Attische comediespel in zijn eigenaardige gedaante hebben wij er weinig of niets aan. Terecht noemt Wilamowitz[31] het een ‘schwerlich begründete Tradition’, de oudste Attische comedie uit Megara af te leiden. Ook Pickard-Cambridge zoekt, hoewel hij aan den Dorischen invloed een ruime plaats toekent, tenslotte den oorsprong elders.[32]

Reeds de naam □ωμ□δ□α doet het verband met □□μος aan de hand; wij zagen ook, welk een belangrijke plaats de komoi in het Atheensche leven innamen, en hoe de VIe-eeuwsche vazen er rijkelijk getuigenis van aflegden. De voorstelling is eerst die van dansende mannen; bij de vazen met zwarte figuren is dit het bijna zonder uitzondering toegepaste type. In de schilderkunst met roode figuren treden evenwel de komos-vierders op volgens de uit de literatuur bekende wijze[33]: een troep uitgelaten feestvierders trekt door de straten, voorafgegaan door een lier- of een fluitspeler. Maskerade kwam hierbij eveneens voor; Greifenhagen noemt een schaal uit het museum Scheurleer[34] kort na het midden der VIe eeuw te dateeren, waarop als vrouwen verkleede mannen zich als komasten bewegen.

Op de Scirophoria, een Attisch feest, in Juli gevierd, werden, naar het schijnt, door de vrouwen komoi gehouden, waarbij zij zich als mannen maskerden; op een reeks van vazen, door Buschor[35] besproken, ziet men haar met een grooten baard vermomd dansen en musiceeren, terwijl de toevoeging van parasols het feest aanduidt.[36] Treffend is de vergelijking met Aristophanes' ‘Vergaderende Vrouwen’, waarin de vrouwen zich ook zoo maskeren, terwijl de leidster Praxagora tweemaal verklaart, dat op de Scirophoria het plan is opgevat.[37] Deze vazen dateeren uit den tijd van het eind der VIe tot het midden der Ve eeuw.

(Wordt vervolgd.)

Eindnoten:

1) Zie Körte's artikel in de 'Archaeologische Jahrbücher, VIII, 1893, pag. 90 vlg., getiteld 'Archaeologische Studien zur alten Komödie'; voorts zijn 'Die Griechische Komödie', in de serie 'Aus Natur und Geisteswelt' als no. 400 in 1914 verschenen en in 1930 onveranderd herdrukt.
2) Een □ρατ□ρ; zie 'Annali', LVII, 1885, pag. 127 vlgg., tav. D; hij bevindt zich te Parijs, Louvre E 632.
3) Hierin wordt de zoo geheeten uitgelaten en wulpsche dans bestudeerd aan de hand van voorstellingen op vazen; zie blz. 33 vlgg. Schnabel wil de comedie in verband brengen met ritueele plechtigheden ter eere van Artemis.
4) Een Corinthische amphoriscus, Couve 628, uit het begin der VIe eeuw; zie 'Athenische Mitteilungen', 1894, blz. 510 vlgg.
5) Eine attische schwarzfigurige Vasengattung und die Darstellung des Komos im VI Jahrhundert', Koningsbergen, 1929.
6) Ook afgebeeld bij Schnabel, blz. 35, en bij Körte, Arch. Stud., blz. 91.
7) Ook afgebeeld bij Schnabel, blz. 55, en bij Körte, Griech. Kom., Taf. I.
8) Volgens Schnabel moet de man met de roede een regenbrengenden daemon voorstellen, die vruchtbaarheid verwekkende slagen uitdeelt (blz. 50).
9) Een pinax is een beschilderde plaat gebakken aarde; zie Alte Denkmäler I, Tf. 8, 7, met de afbeelding van een mijnwerker.
10) Greifenhagen noemt een voorstelling van ruiters, die hij stelt tegenover normaal gevormde ruiters op een Attische vaas; zie 'Monumenti Antichi' XVII, 1907, 636, fig. 450 en 'Alte Denkmäler' II, Tf. 23, 6a, b en 12b, naast 'Archaeologischer Anzeiger', XXXVIII/IX, 1923-24, 55 Abb. 5.
11) De komos is de troep uitgelaten feestvierders (komasten), die een drinkgelag houden of beëindigd hebben; in het artikel zelf kan men er meer over vinden.
12) = met dikken buik.
13) Zij behooren tot de z.g. 'Vurva'-soort (uit het begin der VIe eeuw); zie pag. 41.
14) τοι□νδε δ□, □ π□□η□ε, τ□ν πυγ□ν □χων (bij Diehl, Anthologia Lyrica I, blz. 236, fr. 83).
15) □πυγος, α□τ□□ωλος (7, 63).
16) De agoon is een typisch onderdeel der oude komedie, waarin een debat over een principieele quaestie gehouden wordt. Körte zegt (Pauly-Wissowa XI, col. 1250): 'Die Unvermeidlichkeit des Agons für die alte Komödie wird widerlegt durch die Tatsache, dasz unsere älteste und altertümlichste Komödie, die Acharner, ferner der Frieden und die Thesmophoriazusen keinen Agon enthalten. So bleibt der Agon ein sehr wichtiges, aber nicht das ausschlaggebende Element für den Bau der alten Attischen Komödie.' Een ander vast bestanddeel der comedie is de parabasis, waarin het koor zich tot het publiek wendt en de dichter zijn hart lucht over zijn persoonlijke aangelegenheden; deze vertoont denzelfden schematischen opbouw als de agoon, doch in de parabasis is hij veel stenger volgehouden. Debatten vinden ook plaats in de tragedie, vooral bij Euripides; de eigenaardige vorm is dus voor de comedie speciaal kenmerkend. 'Auch die Komödie muszte erst auf dem Grunde von Parabasis und Komos erbaut sein, damit ein Agon in ihr Platz fand', aldus Wilamowitz, Lysistrata blz. 14. Pickard-Cambridge meent, dat, indien er ontleening heeft plaats gevonden, de agoon ten opzichte van de parabasis secundair is (blz. 243, noot 2).
17) δι□ □α□ □ντιποιο□νται τ□ς τε τραγ□δ□□ς □α□ τ□ς □ωμ□δ□ας ο□ Δωριε□ς· τ□ς μ□ν □ωμ□δ□ας ο□ Μεγαρε□ς, ο□ τε □ντα□□α, □ς □π□ τ□ς παρ□ α□το□ς δημο□ρατ□ας γενομ□νης, □α□ ο□ □□ Σι□ελ□ας, □□ε□□εν γ□ρ □ν □π□χαρμος □ ποιητ□ς, πολλ□ πρ□τερος □ν Χιων□δου □α□ M□γνητος, □α□ τ□ς τραγ□δ□ας □νιοι τ□ν □ν Πελοπονν□σ□, ποιο□μενοι τ□ □ν□ματα σημε□ον. A□το□ μ□ν γ□ρ '□□μας' τ□ς περιοι□□δας □αλε□ν

Φασιν, □□ηνα□οι δ□ ‘δ□μους’, □ς □ωμ□δο□ς ο□□ □π□ το□ □ωμ□ζειν λεχ□□ντας, □λλ□ τ□ □ατ□ □□μας πλ□ν□ □τιμαζομ□νους □□ το□ □στεως· □α□ τ□ ποιε□ν α□το□ μ□ν ‘δρ□ν’, □□ηνα□ους δ□ ‘πρ□ττειν’ προσαγορε□ειν.

18) Göttinger Gelehrte Anzeigen, 1906, blz. 619.

19) In Aristoteles' text is ‘veel’ (πολλ□) overdreven, daar Epicharmus' activiteit in Syracuse valt onder de tyrannie van Gelo (485-478) en Hiero (478-467); in 483 werd het Siciliaansche Megara verwoest.

20) α□σχ□νομαι τ□ δρ□μα Μεγαρι□□ν ποε□ν (α□σχ□νομα□ τε Kock), fr. Inc. 1 Meineke, 2 Kock.

21)
Φ□ρε νυν, □ατε□πω το□ς □εατα□ς τ□ν λ□γον,
□λ□γ□ □τ□□ □πειπ□ν πρ□τον α□το□σιν ταδ□,
μηδ□ν παρ□ □μ□ν προσδο□□ν λ□αν μ□γα,
μηδ□ α□ γ□λωτα Μεγαρ□□εν □ε□λαμμ□νον.
□μ□ν γ□ρ ο□□ □στ□ ο□τε □□ρυ□ □□ Φορμ□δος
δο□λω διαρριπτο□ντε το□ς □εωμ□νοις,
ο□□□ □ρα□λ□ς τ□ δε□πνον □ξαπατ□μενος,
ο□δ□ α□□ις □νασελγαιν□μενος Ε□ριπ□δης.
ο□δ□ ε□ Κλ□ων γ□ □λαμψε, τ□ς τ□χης χ□ριν
α□□ις τ□ν α□τ□ν □νδρα μυττωτε□σομεν.
Vespae, 54-63.

De held Heracles werd wegens zijn vraatzucht in de comedie vaak ten tooneele gevoerd; de tragicus Euripides en de democratische politicus Cleon zijn de beide ‘bêtes noires’ van Aristophanes, en krijgen ook bij andere comediedichters er van langs.

22) Geciteerd bij den scholiast op Aristoteles, Ethica Nicomachea IV, 2, waarin als kenmerk van den β□ναυσος (ploert) gezegd wordt, dat hij ‘bij minder gewichtige gelegenheden om geld uit te geven veel besteedt’, b.v. ‘als hij voor een opvoering te zorgen heeft, bij het optreden van het koor een purperen kleed ten tooneele brengt, zooals de Megarensers.’ (□ν μ□ν γ□ρ το□ς μι□ρο□ς τ□ν δαπανημ□των πολλ□ □ναλ□σ□ει - χορηγ□ν □ν τ□ παρ□δ□ πορΦ□ραν ε□σΦ□ρων, □σπερ ο□ Μεγαρε□ς). Een derde citaat is van den comediedichter Eupolis: ‘Hoor je dat? Bij Heracles, daar heb je nu een opgeschroefde, Megarensische en erg flauwe mop. De jongens lachen erom, zooals je ziet’, Prospaltioi, fr. 2 M. = 244 K. (τ□ δε□ν□ □□ο□εις; □ρ□□λεις, το□τ□ □στι σοι / τ□ σ□□μμ□ □σελγ□ς □α□ Μεγαρι□□ν □α□ σΦ□δρα / ψυχρ□ν. γελ□σιν, □ς □ρ□ς, τ□ παιδ□α).

23) Aristophanes laat zelf Heracles als veelvraat optreden in de ‘Vogels’; en in zijn ‘Vrede’ worden gerstekorrels onder het publiek gestrooid (vs. 962 vlgg.). Maar theoretisch keurt hij beide trucs uitdrukkelijk af; zie ook ‘Vrede’ 741 vlgg. en ‘Plutus’ 796 vlgg.

24) Bij de verzen ‘Vrede’ 185 vlgg. teekent de scholiast aan, dat zij gevormd zijn naar het model van Epicharmus, fr. 125 Kaibel. De kever van de Aetna (Α□τνα□ος □□ν□αρος), waarop in hetzelfde stuk Trygaeus ten hemel stijgt (vs. 73), kwam ook bij Epicharmus voor, fr. 76 K. Een grap over den drievoetigen viervoeter (τρ□πεζα, eigenlijk viervoet, is het Grieksche woord voor tafel) in Aristophanes' fragment uit de ‘Telmesses’ (V M., 530 K.) kan gesuggereerd zijn door een gelijksoortige van Epicharmus, fr. 149 K. Er zijn gelijke en gelijksoortige titels van comedie's aan te wijzen, ofschoon aan dit argument niet te veel gewicht gehecht mag worden, zoolang wij den inhoud van de stukken niet kennen (een ‘Busiris’ bij Cratinus en bij Epicharmus). Dat de anapaestische tetrameter, in agoon en parabasis van de Attische comedie het gewone vers, ook door Epicharmus gebezigd werd, in twee comedie's zelfs doorloopend (□πιν□□ιος en Χορε□οντες, Hephaestio VIII, 25 Consbr.), geeft te denken.

25) Ter eere van de in 476 gestichte stad Aetne voerde hij in Syracuse de Α□τνα□αι op; zijn tweede verblijf aldaar valt in 472 - 468; hij overleed in 456/5 op Sicilië.

26) Athenaeus XIV 621 DE; 622 AD; Sosibius leefde waarschijnlijk ± 300 v. C.

27) Dithyramb enz. blz. 253 vlgg.

28) Tzetzes is een Byzantijnsche veelschrijver, die met zijn kennis te koop loopt en meer vertelt, dan hij kan verantwoorden. De verzen staan bij Kaibel, blz. 27, 99-102 (Keil blz. 113): □□ο□ετε λε□ι· Σουσαρ□ων λ□γει τ□δε, / υ□□ς Φιλ□νου Μεγαρ□□εν Τριποδ□σ□ιος. / Κα□□ν γυνα□□ες, □λλ□ □μως, □ δημ□ται, / ο□□ □στιν ο□□ε□ν (ε□ρε□ν Kaib.) ο□□□αν □νευ □α□ο□· / □α□ γ□ρ τ□ γ□μαι □α□ τ□ μ□ γ□μαι □α□□ν.

29) Pauly-Wissowa, XI, col. 1222.

30) Ed. Jacoby p. 13; het juiste jaar is in deze kroniek, die op marmer gegrift is, uitgevallen tusschen de jaren 582/81 en 561/60.
31) Lysistrata, blz. 13.
32) Dithyramb enz., blz. 244 vlgg.; volgens hem is de oorsprong te zoeken in het optreden van komasten, die als dieren gemaskerd waren.
33) Alcaeus fr. 65, Diehl I 416; Anacreon fr. 69, Diehl I 465.
34) Greifenhagen, blz. 45; de schaal is genummerd Inv. 3456; in het Corpus Vasorum Antiquorum: Mus. Scheurleer III He, pl. 2, 4-5 (Pays-Bas 26). Uit de beschrijving: 'Tous les danseurs portent une tunique longue, celle du flûtistes est plus courte.' 'Les figures à gauche portent un bonnet pointu couvrant la nuque et le bas du visage, et deux plumes (?) au sommet.' 'Les bonnets pointus et les tuniques collantes rappellent les vêtements de femme.'
35) Jahrbücher des Athenischen Instituts, XXXVIII-IX, 1923-24, blz. 128 vlgg.
36) Σ□ιροφ□ρια beteekent: het feest van het dragen van σ□□ρα, parasols.
37) Ecclesiazusae, vs. 18 en 59.

Jonkvrouw en minnares door Khouw Bian Tie.

> ‘Pour la femme la perfection est unique: elle est parfaite, quand elle est femme profondément, de la tête aux pieds et jusqu'aux fond du coeur et qu'elle remplit avec joie tous ses devoirs de femme, depuis l'amour jusqu'à la maternité.
> Tout le reste est grimace.’
> Remy de Gourmont,
> *Promenades Littéraires*, I.

Dantesque in den meest eigenen zin van het woord is de klassieke voorstelling, die men zich, in de literatuur zoowel als daarbuiten, van de Chineesche vrouw gevormd heeft. Zij lijkt een wezen louter bestaand uit geest met kuischheid, offervaardigheid en gereede levensaanvaarding als stille attributen van haar verengelden staat. Klaar en kalm staat zij daar, het gebeuren om haar heen overschouwend met den lichtelijk-verwonderden blik van Een, die er zelf geen deel aan heeft en alleen door een toeval te midden van dat alles is gekomen.

De Chineesche schilders hebben haar in die gedaante het fijnst gevoeld en het scherpst gezien, want geen penseelde haar ooit als een vrouw, wier bloeiende vormen een feest voor de zinnen zijn. In hun expressionistische kunst verschijnt zij, wel gracieus, wel slank en bloeme-rank, maar met nauwelijks één herinnering aan haar stoffelijken oorsprong. Zij moge godin zijn of courtisane, altijd is zij een vergeestelijkt wezen, in wie het hartstochten leven terug-gedrongen schijnt naar onbekende verten der ziel.

Daarom gelijkt zij Dante's befaamde Geliefde uit de Vita Nuova en de Commedia, een Verschijning zoo doorglansd van

blanke Deugd, dat men haar verplaatst wenscht naar betere oorden. Zij is Vrouw in den Hemelschen zin des woords.

Wat kan men anders en meer verlangen? Is zij, de vrouw in China, niet eerbiedwaardig om de sereniteit van haar bestaan en verdient zij niet ten volle de eere-teekenen, die men voor haar sticht in spraak en beeld?

Onpeilbaar echter is het menschelijk hart....

Voor de spiritueele schoonheid van de Chineesche vrouw is het ontvankelijk, ja, het weet zich zelf door haar vervuld van veel reine vreugde; en toch, ergens in zijn geheimzinnige diepte voelt het zich onbevredigd en onvoldaan.

Het hart versmacht van aardscher zaken. Vòòr alles is de vrouw, eeuwen-oude maatschappelijke toestanden ten spijt, draagster en dus voorwerp van liefde. Welnu, de vrouw in China doet beminnen gelijk Dante deed, dat is, met uitsluitend toegewijde vereering. Zoo zeer is in dat geval de minnaar doordrongen van de bovenaardsche voortreffelijkheid van zijn geliefde, dat een blik, een woord, een gebaar of zelfs maar de gedachte aan en het besef van haar gebenedijd wezen voldoende is om hem het volmaaktste geluk te geven. Het is de Ziel, die een andere Ziel ontmoet en bemint, ontdaan van haar vleeschen kleed, vrij van stoffelijke gebreken, maar ook zonder de vervoerende bekoringen ervan.

Tot zulk een dantesque vereering is uiteraard niet elk hart in staat; het verlangt meer naar Geluk, dat de donker-roode tint draagt van zijn bloed.

O, zeker, het kan bij tijden beminnen op de wijze van Dante en de Chineesche schilders, die de vrouw hebben gezien als een Symbool en voor dit Symbool een uit Verbeelding springende passie voelden, - zijn felste en gloeiendste hunkering echter stuwt het naar de vrouw, van wie Swinburne eens zong:

> The desire of thy furious embraces
> Is more than the wisdom of years.

Zulk een vrouw is de Chineesche vrouw - naar klassieke opvatting althans - niet. Vandaar dat zij wel inspireeren kon tot een hooge, expressionistische kunst, maar tot een brandende of mijmer-teere liefdeslyriek geen aanleiding heeft kunnen geven.

En vandaar ook, dat zij het hart leeg laat, ondanks haar uitzonderlijke kwaliteiten: zij is te veel Jonkvrouw te weinig Minnares....

* * *

Zóó dacht men tot voor kort, dat de Chineesche vrouw was en zoo is zij in het algemeen misschien nog. Dat de vrouw in China geen minnares weet te zijn echter, is na het boek van Gervais[1], een foutieve opvatting.

Zoo wijd verbreid en gedurende zoo langen tijd is de voorstelling gehuldigd van de Chineesche vrouw als Madonna, dat het beeld door Gervais te voorschijn geroepen, vreemd en verrassend is.

De Jonkvrouw is Minnares geworden en welk Een!

Al de zoete en bedwelmende verrukkingen der liefde zijn door haar lijf en ziel gegaan en zij heeft bemind gelijk iedere andere vrouw bemint, algeheel en zonder voorbehoud. Met welk een bereidwilligheid gaf zij zich over aan den zachten drang van haar hart. Niets en niemand konden haar tegenhouden, haar aangeboren schuchterheid niet en de conventie, waarmee zij vertrouwd was, evenmin. En dat zegt heel veel. Want ingetogenheid en eerbied voor gevestigde verhoudingen zijn twee machtige factoren in het leven van de Chineesche vrouw. Zij heeft ze beide getrotseerd, de vrouw uit Gervais' boek, de eerste zonder aarzeling, omdat zij wat dat betreft uitsluitend te maken had met zich zelf, de tweede met voorzichtige echt-vrouwelijke ingeniositeit. Over alle hindernissen triompheerde zij, want in haar borst hijgde de liefde en zij kon noch wilde haar weerstaan.

Als een verlossend wonder is die liefde in haar eenzaam, door vormen overwoekerd leven gekomen en zij heeft haar aanvaard, zooals alleen een minnend hart aanvaarden kan: moedig, ondanks de ontstellende gevolgen, die het voorvoelt. Voor het eerst niettegenstaande haar huwelijk raakte haar hart bevangen in huiveringen, zoo gelukkig, dat zij niet anders kon dan zich overgeven, gedachteloos en alleen met de eene bedoeling om geluk te geven en te ontvangen. Met trouw, onderwerping, gehoorzaamheid had het nieuwe gevoel, dat in haar opkwam en haar gansch en al

1) Albert Gervais, *Une Fille de H'an.* Edition B. Grasset, Paris. Ouvrage couronné par l'Académie française.

overheerschte, niets te maken. Voor haar echtgenoot, die haar achterliet in het kleine, verlaten dorp, was zij een passief en willoos voorwerp en haar overgave aan hem conventioneele vanzelfsprekendheid. De verhouding met haar minnaar daarentegen was een vrije daad van haar ziel. Aan hem bood zij deze ziel gretig aan en elke aanraking met hem, hetzij physisch, hetzij psychisch beteekende een bevrediging, van wederzijdsche, in hun onoverzienbaarheid haast mystische verlangens.

O, zij had lief, Yong Chien, en in haar liefde was zij in de eerste plaats vrouw; de gedachte aan haar afkomst week terug voor de heerlijke overweldiging, die zij in zich voelde. Van gedweeë gade werd zij verliefde en als zoodanig is zij een der weinige, maar ook een der liefelijkste uitzonderingen in het door plechtige regels omgeven leven in China.

De gestyleerde Verschijning van de Jonkvrouw met haar licht-rhythmischen tred, haar milde oogen, haar kuischen lach en sierlijk handgebaar is op eenmaal verdwenen; in haar plaats is zij gekomen, Yong Chien de Minnares, niet zoo verheven als haar zuster, maar menschelijker, meer bereikbaar en smachtender naar omhelzingen en liefkoozingen.

Dit is het nieuwe, het bijzondere, dat Gervais gebracht heeft: hij heeft de Chineesche vrouw gezien, niet zooals de Chineesche schilders en velen met en na hen, als een onaanrandbaar, engelachtig wezen, maar als een sterfelijke, vol liefde-verlangen en aan dat verlangen toegevend met roekelooze natuurlijkheid. Zeldzaam zijn de werken, waarin de liefde in haar algemeensten, dat is dus essentieel-romantischen zin, met betrekking tot de vrouw in China behandeld wordt. Het boek van Albert Gervais is er één!

Hoe fijn zijn daarbij zijn observaties. Hij zag de Chineesche vrouw als minnares, maar hij zag meer; hij zag ook, dat zij minnares was op bijzondere wijze, op een wijze namelijk, die bepaald werd door haar nationaliteit.

Als Chineesche toch bleef zij te maken hebben met de denkbeelden, die zij eenmaal had en de vormen, te midden waarvan zij eenmaal leefde. Op duizend manieren trachtte zij dat alles in overeenstemming te brengen met den roep van haar hart.

Zoo zwichtte zij op een keer voor het verzoek van haar min-

naar om ergens in een park rondom een pagode eens samen een dag door te brengen. Zij zwichtte, ondanks de wetenschap, dat zij niet mocht, want de conventie in China verbiedt een vrouw zich in het openbaar met een man te vertoonen. Zij suste haar geweten met de speculatie, dat niemand haar zien zou, omdat de streek nogal verlaten was. Zij speculeerde echter verkeerd, want een harer kennissen zag haar en zij wist zich hopeloos gecompromitteerd. Toen bedacht zij een list. Zij noodigde de bewuste kennis met nog een paar andere vriendinnen uit om het huis van den vreemden dokter - haar minnaar - te bezichtigen op een uur, dat zij hem afwezig wist. Zij liet het geheele huis zien en prikkelde de nieuwsgierigheid van haar gasten voor de werking van het bad. Uiteindelijk bracht zij haar vriendinnen er toe om van dat bad gebruik te maken. Zelf deed zij niet mee.

In dien tusschentijd kwam de dokter thuis, hoorde stemmen in de badkamer, ging er op af, maakte de deur open en zag de badende vrouwen. Toen was het, dat de lààtsten gecompromitteerd waren en de vindingrijke minnares stelde vóór de stilzwijgendheid van den vreemden man te koopen met de belofte, dat niets verteld zou worden van diens wandeling met haar, Yong Chien, want openbaarheid daarvan - o, beminnelijke leugenares - zou zijn reputatie onder zijn landgenooten zeer schaden.

Ziedaar de omzichtige verzoening tusschen liefde en conventies. Ook waar het betreft de belichting van de liefde in verband met de opvattingen van de Chineesche vrouw.

Zoo vertrouwd b.v. was zij, die Gervais beschreef, met het idee van het concubinaat, dat zij tot groote verwarring van den minnaar hem het voorstel deed om te gelegener tijd diens andere vrouw of vrouwen in te wijden in de geheimen der liefde. Zij gevoelde bij de gedachte aan een mededingster jalouzie noch toorn, want - arme minnares - het ongedeelde bezit van mannelijke genegenheid kende zij niet.

Keer op keer komen soortgelijke eigenaardigheden tot uiting, eigenaardigheden, die nu eens haar oorsprong vinden in door den tijd geheiligde gewoonten, dan weer in ideeën, die inhaerent zijn aan de vrouw in China. Zij geven aan het boek een singulieren trek, die beurtwisselend tot lachen of medelijken dwingt.

Aan het slot van het boek echter krijgt dat alles een waarlijk pathetisch en dramatisch karakter.

De minnaar zou heengaan, terug naar zijn vaderland. Door allerlei voorzichtige bewegingen is het haar gelukt hem een eind weegs te vergezellen. Al meer en meer naderde het scheidingsuur. Toen, op den vooravond van het vertrek was het, dat de anders zoo beheerschte figuur van de minnares door smart gebroken aan de voeten van haren minnaar lag en in aanhoudend snikken haar grenzeloos leed uite. O, niets meer dan een wanhopige vrouw was zij, wier kortstondige droom op het punt stond te verijlen en die met krampachtige vingers zich vasthield aan den uitverkorene haars harten. Wat hielpen conventies, wat overgeërfde denkbeelden tegen die eene schrijnende realiteit: het verlies van de hoogste jubeling en de innigste fluistering van haar ziel. Gelijk zij zich roekeloos overgaf aan haar Geluk, zoo gaf zij zich over aan haar Smart en in tranen klaagde zij van haar eindeloozen weedom. De minnaar troostte haar zoo goed als het ging en zag hevig op tegen het eigenlijke scheidingsuur.

Hoe vergiste hij zich echter. Op dat uur vertoonde de vrouw zich niet, hij zag alleen de fiere dochter van H'an. In haar hart mocht zij een verdriet voelen, nog pijnlijker dan de dood, voor de menschen, die haar zagen bleef zij ceremonieel-gewoon.

Op beleefde, minzame wijze uitte zij haar dank- en afscheidswoord, haar ranke gestalte boog, zij was een en al voorkomendheid. Van den storm van den vorigen avond was niets te bespeuren.

Op de vertrekkende boot oogde een gestalte haar na; zij wendde zich echter niet om, zelfs niet om voor het laatst nog hem toe te wuiven met haar kleine, beminde handen. Toen weende de minnaar om zooveel zelf-beheersching....

En aldus eindigt Gervais' aangrijpend-schoon verhaal. Het is de bloei van een vrouwen-hart tot een bloem van liefde onder den in dat opzicht harden en meedoogenloozen hemel van China.

Naast de hemelsche figuur van de Jonkvrouw is daar door de daad van een kunstenaar de bekoorlijke gestalte verrezen van de Minnares: ziet, haar oogen lachen zacht en zonnig, haar mond is rood van kussen en haar lijf beeft van de wondere sidderingen, die zij kende.

Hoe het gaat door Jacob Hiegentlich.

Hevig gerinkel en 'n vloekend mopperen wekte haar uit den korten slaap. Jeetje, als hij maar niet in 't glas gevallen was. Ze had op 't donkere weggetje 'n rij flesschen gezet, omdat hij zoo erg laat thuis kwam den laatsten tijd, ze móest hem laten voelen dat 't geen pas gaf. Maar nu 't resultaat zoo luidruchtig tot haar doordrong, zag haar nerveuze fantasie den man met bloed bespat en róok zij den bloedgeur. Sidderend knipte ze boven haar kussen 't licht aan, wilde in haar dunne grijze pyjama naar benee. Maar reeds stond hij daar wijdbeens, bromde: ‘'n Flauwe mop.’ Ze ging voor hem staan. Hij hield z'n hoed op, 'n veeg teeken.

‘Wat 'n gemeene streek!’ zei hij boos.

‘Wie zou dát gedaan hebben’, praatte ze schuw.

‘Kom kom, wie anders dan jij, 't is echt iets voor jou, jij bedenkt altijd zulke komische situaties’, hij lachte verlegen, ‘ik vind 't toch wel geestig.’

‘Ja, maar waarom kóm je tegenwoordig altijd zoo laat, het is nu bij vijven’, zei ze schor, half verteederd door zijn jongensachtig benemen, ‘je had laatst toch gezegd....’ ‘Ach, men zegt zooveel....’ Hij lachte nu luider, kuste haar natte gezicht, ze rook den scherpen alcohol, ze wendde zich af en liet den kus onbeantwoord.

‘Och kind, men wil ook 's met de vrienden praten. Ik had je immers niet wakker willen maken. Als Charles me vroeger naar huis bracht, viel hij om van de lach, omdat ik voor 't hekje al m'n schoenen uitdee, expres om je niet wakker te maken....’ Zijn oogen glansden. Zij hield veel van hem. Hij gleed op 't bed, den

hoed achter op 't hoofd, z'n kleeren had hij aangehouden, zij trok zijn lakschoenen uit, nam hem den hoed af, hij was dronken, z'n lange haren golfden over 't kussen.

Toen knipte ze 't licht uit, ze snikte. Als hij veel gedronken had, was hij erotisch weinig waard, zijn omhelzingen waren eenvoudig zijn manier van excuus vragen. Zij snikte wéer. Hij had haar gehoord. 'Maak de kinderen niet wakker', zei hij slaperig.

Kinderen? ze wist niet wat ze hoorde. Hij was blijkbaar in de war met z'n vorig huwelijk, zij had z'n kinderen nooit gezien, er was nimmer sprake van geweest; nu hij dronken was, sprak hij van die verleden dingen en zij hoorde wraakzuchtig de flesschen rinkelen van zooeven. En toch was 't 'n naargeestige inval, hoe kwam ze erbij?

De jonge vrouw was nimmer opstandig geweest, zij was echter altoos alleen, hoewel ze pas enkele maanden getrouwd was. Er was haar van haar man wel veel zonderlings bericht, maar zijn drankzucht had zij zelf moeten ervaren. Zij was hem dociel gevolgd, betooverd bijna door dien fluweelen, streelenden blik, die slechts 'n fakir of 'n musicus kon behooren.

De man, die geen fakir en geen musicus was, sliep, ademde rustig en diep. En de vrouw wenschte opeens, dat hij toch flink op zijn fijnen neus ware gevallen, de dronkenlap, al had hij zich daarbij gekwetst.

Ze lag met de vochtige oogen open. Totdat de prikkelende najaarsochtend in haar neusgaten drong, de gordijnen schommelden zoetjes. En in diepe melancholie stond zij op, schoof haar voeten in de pantoffels. Ze nam zijn dikke jas en sloeg hem om. Ze ging met 'n blikje in den tuin.

De tuin was slordig, verwaaid, er waren geen bloemen meer; op 't pad met roode klinkertjes lagen de gebroken flesschen, ze wilde de mislukte wraakoefening opbergen, vóór de buren den rommel zouden merken en booze grappen zouden maken. Ze deed dit werk met haar fijne handen en plotseling nam ze 'n scherf zoo onverhoeds op dat haar vinger bloedde.

Het roode bloed maakte haar radeloos. Ze huilde hardop, liet de glasscherven liggen. Bevend van onwinding, ook van den slapeloozen nacht, liep ze 't huis binnen, zocht verband in de

slaapkamer. Hij was ontwaakt en uit z'n roes herrezen, z'n oogen stonden ernstig: ‘Mag ik je helpen, liefste?’ Ze keek door haar tranen hem aan, ze had heel groene oogen en 't licht was nog doezelig, de kamer schemerde triest. ‘Ik wil je helpen’, zei hij. En ook zei hij: ‘Je bent lief’, en wiesch voorzichtig 't bloed van haar vinger. Hij poogde te schertsen: ‘Ik ben al gekleed.’

Maar toen hij dat zeide, stroomden de tranen weer uit haar groene oogen en de tranen maakten 't uitzicht op de dingen zeer wazig.

‘Arm vrouwtje, arm vrouwtje’, en hij beet op z'n onderlip, hij drukte haar zachtjes tegen zich aan en zei zacht: ‘We zijn niet erg gelukkig.’

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 339.)*

Nieuwer-Amstel, 20 Maart 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Tot mijn verwondering ontving ik onlangs van den heer Aug. P. van Groeningen een verzoek om bescheid op een paar novellen van zijn hand, die gij mij voor de N.G. zoudt aangeboden hebben. Nu ben ik mij niet bewust, iets dergelijks ontvangen te hebben, en de mogelijkheid bestaat dus, dat het u door het hoofd gegaan is, òf ze zijn op de post zoek geraakt. Gaarne zou ik per omgaande post hier eenige inlichting van u over ontvangen.

En hoe staat het met de ettelijke schetsjes, die gij mij van den zomer beloofde te zenden, opdat ik daaruit een keuze voor ons tijdschrift zou kunnen doen? Stuur ons nog eens wat, al was het iets (van kleineren omvang) voor de eerstvolgende aflevering (1 April). Het zou ons veel genoegen doen.

Overigens - de N.G. florisseert naar lichaam en ziel - ik hoop dat het u ook zoo moge gaan. Wanneer komt toch die bundel schetsen van uwe hand, dien Prins, toen hij hier was, al in December gezegd had, dat in Januari zou komen. En is het waar dat Bram van Dam W.C. Tengeler is? Maar dat is ongeloofelijk! W.C. Tengeler, die rederijkerstooneelstukjes schreef! Eindelijk - zijt gij bijgeval in bezit van een kompleet exemplaar van den - naar ik hoor - reeds overledenen Ooievaar, en zoudt gij het mij dan eens willen leenen? Dat ding is hier onvindbaar - ik heb slechts twee nummers kunnen machtig worden.

t.t.
WILLEM KLOOS.
Den Heer Frans Netscher.

Amsterdam, 20 Maart 1888. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

Bij deze heb ik de eer u de door u ingezondene copy weder te doen toekomen, daar een woord van Schaepman in het Handelsblad ons voorkomt te weinig innerlijke beteekenis te hebben, om nog zes weken later door ons te worden herinnerd.

Onder hoogachting,
Achtend,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer F.A.H. Vr.

Amsterdam, 20 Maart 1888. Hemonystraat 13.

WelEdelgeb. Heer,

In antwoord op uw geächt schrijven van 10 Februari l.l., heb ik de eer u mede te deelen, dat goede stukken over onderwerpen van niet te speciaal belang ons altijd welkom zijn.

Indien gij dus een artikel over het door u genoemde onderwerp schrijven wilt of geschreven hebt, zal het ons een genoegen zijn er kennis mede te maken, opdat wij oordeelen kunnen, of het voor ons geschikt is of niet.

In afwachting,
Achtend,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer P. Nuijens.

Nieuwer-Amstel bij Amsterdam, 23 Maart 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Hierbij ontvangt gij copie, vuile proef en revisie van uw stuk.

Gij zult wel eenigszins verwonderd wezen over het andere aanzien, dat uw stuk door mijn behandeling gekregen heeft. Wij lijden aan overvloed van bruikbare copie, en het is dus zaak voor ons, zich te beperken. Volgens mijne usance dan, heb ik alles in het artikel, wat niet direct op het onderwerp: gerangschikte documenten voor de geschiedenis van La Terre, sloeg, weggelaten, waardoor uw stuk den door u gezegden omvang van twaalf bladzijden komt te beslaan. Moge het misschien aan levendigheid verloren hebben, aan beknoptheid en overzichtelijkheid won het m.i. veel. U rekenschap te geven van ieder afzonderlijk detail mijner wijzigingen - daartoe ben ik gaarne bereid, en ik zend u alles nu slechts zóó maar toe, om den spoed der terugzending te bevorderen. Zooals gij ziet, heb ik de eerste correctie met alle mogelijke zorg zelf verricht.

Ik zend u nu apart, opdat ge niet in de war kunt raken: 1°. de copie waarnaar de eerste proef is gezet; 2°. het overschietend gedeelte uwer copie, dat bij de correctie niet gebruikt behoeft te worden.

Ik hoop en vertrouw, dat ge met de tegenwoordige redactie van uw stuk tevreden zult zijn. Ik heb er veel tijd en zorg aan besteed en dit kan u slechts een bewijs zijn, dat ik uwe medewerking op prijs stel.

Met vriendelijke groeten,

Achtend,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer J. van Santen Kolff.

Nieuwer-Amstel, 5 April 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Ik liet u door den heer Versluys onze April-aflevering zenden.

Gij zult wel niet in uw schik geweest zijn, toen gij bemerkte, dat uw artikel niet is geplaatst. Doch, ik verzeker u, de nietplaatsing, dit keer, is tegen mijn zin geschied, en ik heb genoeg te keer gegaan. Doch wat gaf het? Een secretaris kan wel veel uitrichten, maar hij heeft drie stemhebbende mederedacteuren - hij is nièt oppermachtig. Nog in de inhoudsopgave, die ik aan de Amsterdammer van Dinsdag zond, staat uw naam vermeld. Doch op het allerlaatste oogenblik werd door de vergadering besloten, dat de aflevering, om finantieele redenen, niet meer dan 11 vel zou worden. Dus moest er van de gezette copie een artikel wegvallen. De keus was tusschen het uwe en dat van den heer Hack van Oudsheusden, beiden ongeveer van gelijken omvang. Doch dit laatste artikel zou over twee maanden alle actualiteit en dus alle waarde verloren hebben, en er schoot niets anders over dan om uw artikel tot de volgende aflevering te laten liggen. Schrijf nu s.v.p. uw stuk over le Rève, dan worden beiden tezamen met 1 Juni geplaatst. Wees hiervan zeker, want omdat uw stuk dan van de vorige aflevering is blijven liggen, gaat het voor alle anderen en is bovendien een herhaling van zulk een conflict uitgesloten. Inmiddels, nogmaals mijne excuses aanbiedend, voor wat ik niet helpen kon,

Uw dw.
WILLEM KLOOS.
Den Heer van Santen Kolff.

Nieuwer-Amstel, 9 April 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Permitteer me, dat ik het je zoo maar meêdeel, jij bent steeds de held van den dag. De oude Gids is er door van streek geraakt

en heeft bij monde van haren secretaris een manifest de wereld ingestuurd, waarvan de hoofdbedoeling mij schijnt te zijn, dit: De Nieuwe Gids beweert eigenlijk, in haar verstandige oogenblikken, niets, waarmede de oude Gids zich niet vereenigen kan. Maar nu heeft zij een onnatuurlijken bond gesloten met de naturalisten, d.i. menschen, die vuile en ergerlijke wartaal schrijven, onder welke van Deyssel de ergste is.

De N.G. is, terwille van haar karakter, verplicht dat juk af te schudden, en, alleenstaand, zonder schreeuwen, bedaard meê te werken tot den bloei der Nederlandsche poëzie.

Dit schijnt mij blijkbaar van Hall's hoofdgedachte geweest te zijn, toen hij schrijven ging; maar hij heeft haar door bijbedoelingen, hatelijke invallen, en omdat hij niet schrijven kan, vrijwel onzichtbaar gemaakt.

Ik schrijf je dit, ter verduidelijking van de kroniek, die op dat stuk een antwoord is.

Nu zal ik je zeggen, waar Emants blijft. Toen ik mijn laatsten brief schreef, voegde ik er bij: Hierbij stuur ik je Uit Monaco, en Spanje. Ik heb ze toen ook werkelijk aan Verwey gegeven, omdat die dichter bij den postpakketdienst woont, en ik overdag niet in de stad kom. Maar Verwey z'n kamer is in dien tijd vertimmerd en verbouwd, en zoo zijn ze blijven liggen. Ik heb er nu al verscheiden malen op aangedrongen, dat hij ze zenden zou, maar hij is wat slof. Zooals je ziet, heb ik al een paar woorden over Emants gezegd: dàt was voor de kool - nu mag jij voor de geit zorgen. De Goncourt zal ik bestellen. Als je ‘Maurits’ bespreken wilt, ga je gang - heb je 't boek? en die aansteller van een Chateleux - doe er mee wat je goeddunkt - maar moet ik je 't boek sturen? Nieuw-Holland verstuur ik met de volgende post. Neem me niet kwalijk dat ik je vergeten heb - mijn hoofd draait om van copy en nog eens copy. Daar heb je b.v. menheer van Groeningen, een naturalistje in den dop, die stuurt me zeven novellen, tezamen een folioboekdeel van een paar honderd bladzijden, en als ik hem dan niet, binnen een week, een weloverwogen antwoord schrijf, komt hij over uit Rotterdam, en daar hij mijn eigenlijke adres niet weet, draaft hij de stad eenige malen op en neêr, om eindelijk bij Verwey aan te landen, daar anderhalf uur aan één stuk te praten over literatuur en dan weêr terug te stoomen. 't Is een leerling van Netscher.

Wat bedoel je toch met die ‘generositeit’ van Van Eeden? Hij heeft alleen gezegd wat hij meende, zonder bedoeling dan omdat hij er lust in had. En je schrijft mij over de aflevering, die m.i. de allerbeste is, die er nog verschenen is, bitter weinig. Wat denk je eigenlijk van v. E.'s stuk? Mooi en genereus - nu ja, maar dat is geen meening, dat is een appreciatie. Zeg er eens een ‘gedachte’ over, b.v. Hij heeft ongelijk, want.... Ik begrijp hem niet, maar.... of zoo iets. Van Hamel heeft te Parijs een lezing gehouden over de Nieuwe Gids, waarin hij jou ‘onzin Zola’ noemde, en zei dat J.H. Hooyer iets van Daudet had!

Hierbij eenige nummers van Multatuli. Indertijd vroeg je om een aflevering van de Dageraad. Aan dat verzoek heb ik niet voldaan, omdat ik je niet begreep. Is het je geheel en al onverschillig, welke? Mochten wij je naam niet noemen? Je hebt hem zelf op meer dan één plaats gepubliceerd. En hij klonk voor mij beter op die plaats dan je pseudoniem.

In haast,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer K. Alb. Thijm.

Nieuwer-Amstel, 15 April 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Ik heb een plannetje, maar daar moet je mij bij helpen.

Ik heb de Nachtcactus overgelezen en vind het stuk oneindig beter dan toen ik het hoorde. Toen ben ik er toe gekomen na te kijken, wat je nu al zoo geschreven hadt in het geheel, in proza. Negentig pagina's Nieuwe Gids tezamen. Daar mankeert nog maar weinig aan, om een bundeltje te vormen van een paar honderd pagina's, die dan natuurlijk kleiner zijn. Zie, als je dat eens uitgaf in het najaar? Een uitgever is makkelijk te vinden,

en je verdient er allicht ook nog wat aan, een vijftig, zestig pop.

Hoe vind je dat plannetje? Bezwaren er tegen bestaan niet. Voor leelijke, vuile critiek behoef je niet bang te wezen: de gewone recensenten zullen integendeel prijzen, omdat ze nog heel eventjes wat van je werk snappen, of meenen te snappen, en er is weêr een vreedzaam boekje meer in de hollandsche literatuur. Ik zal voor de correctie etc. zorgen, en jij bedisselt wel met den uitgever, dat het er artistiek komt uit te zien. Maar dan moet je er van den zomer nog één of twee schetsen bijschrijven, waarvan er één niet in de N.G. wordt opgenomen. Dan zijn het niet allemaal overdrukken, en krijgt je boek meer handelswaarde.

Spreek er met niemand over, alsjeblieft, want die heeft dit in te brengen, en die dàt, raadgevingen, bedenkingen, waarschuwingen en ze leuteren toch met z'n allen. Je zal zien, je zult er pleizier van hebben.

Je zoudt ook, om het ook voor de abonné's van de N.G. nog begeerlijker te maken, kunnen illustreeren of laten illustreeren; ik zou dat b.v. aan Wim kunnen vragen. Enfin, er zijn nog honderd zulke amendementen en kleinigheidjes te maken. Denk er eens ernstig over.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Jac. van Looij.

Nieuwer-Amstel, 11 Mei 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Carissime,

Netscher stuurt me daar, ongevraagd, een stukje over de expositie Zilcken. Wat dunkt je er van? Is het plaatsbaar? Ik heb het niet gelezen. Van Eeden en Albert wèl; zij vinden het zóo, zóo, niet onaardig, maar zij hebben mij verzocht jou te vragen, hoe jij 't vondt. Vindt jij 't niet goed, dat er dit of in

't algemeen iets gezegd wordt over die expositie, dan wordt het stukje geweigerd. Toe, doe me nu een pleizier en schrijf toch minstens over 1, 2 of 3 van deze onderwerpen: de gesloten tentoonstelling van Arti, de tegenwoordige op Arti, of de komende op Arti. Je naam blijft een strikt geheim en zelfs zal ik je copie, als je dat beter vindt, overschrijven, dan kan niemand, al heeft hij de impertinentie naar de drukkerij te gaan, iets te weten komen. Ik reken op je.

Ik leef thans 6 dagen op dieëet en bevind er mij best bij, veel opgeruimder en rustiger dan vroeger, maar 's avonds in de Poort zit ik me natuurlijk een beetje te verdommen, omdat ik niets mag hebben dan mineraalwater en droge beschuit. George zijn schilderij ‘Op de Brug’ is verkocht.

Tot ziens,
t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Willem Witsen.

Nieuwer-Amstel, 18 Mei 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Het wordt langzamerhand tijd dat ik wat copy naar Clausen breng voor de Juni-aflevering. Nu liet ik u inderijd een artikel van m'nheer Stoffel bezorgen, dat je op mijn verzoek zoo goed zoudt zijn eens in te kijken, of het voor de N.G. geschikt was. Zoudt ge me niet met een enkel woordje kunnen berichten, wat ge van dat artikel denkt. Daarmeê zoudt ge zeer verheugen.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer P.L. Tak.

(Wordt vervolgd.)

Herfst door Hélène Swarth.

I.
Onrust.

De herrefstregen klopt met droef gekletter.
Wild ruischt de wind - O zon! nu strale uw vuur!
Wind blaast de wolken weg, fel blinkt azuur.
In gouden loof schalt vogelegekwetter.

Die zonpijl kwetst mijn hart en hoe verduur
'k Dat ál te schel, te morgenblij geschetter?
Mijn boek vol wijsheid blijft mij doode letter.
Traag sleept de dag en, tellende uur aan uur,
Naar d'avond hijgt mijn ademloos verlangen:
Gesloten voorhang, kalme lampeschijn -
Als blanke bloemen geef mij teedre zangen,
O vredige avond, die zoo zoet kon zijn!
Aleer de nacht mij slaaploos houdt gevangen
En 'k in haar armen ween van angst en pijn.

II.
Duiven.

In herfstlijk blauw, hoog boven 't blank der huizen,
In cirkelvlucht de sneeuwen duiven zeilen,
Met koel geklapwiek, zacht verzeld, bijwijlen,
Van ver geheimvol zingend boomensuizen.

De woning zeegnen, waar wij thans verwijlen,
Die vredeboden, die zoo rein doorkruisen
Het hemelblauw, dat naar verlaten kluizen,
Waar 'k liefde en leed, mijn heimwee nooit zal ijlen.

Zoo droomde zoet mijn meisjesvroom gelooven,
Toen plots kwam dood het liefste leven dooven,
Dat mij ten troost nog over was gebleven,
Na de éene hoop, die 'k ál te vroeg moest derven -
En 'k voelde alreê, toen 'k zag mijn broeder sterven,
Mij voor altoos gedoemd tot eenzaam leven.

III.
Herfstdag.

De hemel is bleek en dof.
Kastanjes met weeke plof
En beuken met luttel gerucht
Laten vallen hun donkere vrucht.

In het somber herrefstwoud
Ik zoek naar het purper en goud,
Mij door vroegere Octobers beloofd -
Een wiekslag omhuivert mijn hoofd:

Een raaf - En de boomen zijn zwart.
Ik adem aromen van smart.
Hoe droef is die boomenfrons!
Ik woel in het bladerenbrons.

Nu hoor ik alleen het geluid
Van een trein, die, verdwijnende, fluit.
Waarheen? En nu ijlt hij al weg,
Ver weg langs den boomenweg.

En het is of een stem mij nu riep
Uit den donkeren slaap, dien ik sliep -
Nog hangt er wat blanke stoom.
En 't is me of ik angstig droom.

Ik wil vluchten, maar weet niet waar -
En het leven, dat weegt mij zoo zwaar
En ik zoek naar 't waarom van mijn lot
En ik voel mij zoo ver van God.

Gedichten door Fanny Reddingius-Salomonson

Strijd.

I

Een korten tijd verslagen zijn
een korten tijd gewonnen geven
....en wachten op de nieuwe kracht
de nieuwe stuwkracht van het leven.

II

In eenzaam-donk're nachten
komen de gedachten,
die boren.
In die grenzenloosheid
gaat alle zekerheid
verloren.

Vreemde stemmen dreigen
in dat groote zwijgen.
Wij hooren
geheim, dat de dag
niet onthullen mag
onze ooren.

Onbelemmerd dringen
nieuwe weifelingen
naar voren.
Vragen komen en gaan,
die wij nooit gedaan
te voren.

Laatste eenzaamheden
moeten nu betreden.
Bezworen
scheen twijfel, angst gesust.
Nu komen ze onze rust
weer storen.

III

Met al onze krachten
het verwinb're trachten
worst'lend te weerstaan
en onwrikb're machten
deemoedig ondergaan....
wij die hier een pooze
door het tijdelooze
ons verwond'rend gaan.

Natuur.

In het geruisch en de stilte
van geheimvolle wouden

aan rhythmisch bewogen
licht-doorvloten waat'ren

onder wijde luchten
waar hooge wolken drijven

worden wij geheven
tot eeuwigheids-vrede
tot de liefde-machten.

Tweespalt.

Wellen zij uit één bron.... één bron....
de machten, die wij noemen ‘Goed’ en ‘Kwaad’?

In volheid van warmte
in volheid van licht
in volheid van liefde
in volheid van vreugd
is voor de donk're machten geen plaats.

Het aardeleven is koud en donker,
waar menschen voorbijgaan
het wonder van leven
met open oogen.... zonder te zien.

De macht, die bederft en verdelgt
zal niet van ons wijken
vóór alle oogen zullen zien,
vóór alle harten zullen vervuld zijn
van licht en warmte,
van vreugd en liefde.

Mensch-ideaal.

I

In alle de dagen,
in vreugd en in pijn,
in wis'lende vlagen
standvastig te zijn
en met zich te dragen
een lichtenden schijn....

Dat, wijl het voorbijdrijft
- ons vliedend bestaan -
een lichtend spoor blijft
waar wij langs zijn gegaan.

II

Een bron te zijn van warmte en licht,
een kracht, die scheppend zich ontplooit,
brekend waar 't moet, - bouwend altijd,
Een stroom te zijn van mensch'lijkheid,
van geestdrift.... liefde.... wijsheid.... wil....

In vorm, die vergaat, getuigen
van het Leven, dat Eeuwig is.

Verzen van Mees Valentijn.

Dancing-restauratie.

Men heeft de boel hier aardig opgekalefaterd,
er is nu meer gelegenheid voor zeer intieme pret,
als straks de band haar week-sentimenteele tango's klatert
kan hier veel zéér verdriet in vreugde worden omgezet.

men heeft ons ook met warme roode sofa's begenadigd,
daarboven is het licht moedwillig laag gedempt:
hier kan de heimelijke honger permanent worden verzadigd
en het verhit verlangen liefderijk worden getemd.

als straks de gasten duizelend dit paradijs verlaten
- een man loopt wankelend een bloote schouder achterna -
staat d'exploitant dom-grijnzend met den ober nog wat na te praten
en telt het loon voor zijn gastvrijheid gnuivend in de cassa na....

....en dan 's avonds in een kroeg,
in een bar met muziek,
drinken en rooken en lachen,
en meezingen met Richard Tauber:
‘ich liebe dich’,
en nòg een flesch wijn bestellen,
en práten, práten,
- de temperatuur wordt ondraag'lijk
en een nevel versluiert ons denken -
en, met een teer-blanke arm bij je schouder
dansen, wilder, brutaler
naarmate de nacht verder voortijlt....

en dan buiten, met moe-holle oogen,
en een hoofd vol duiz'lende leegheid
gaan door de nachtzwarte straten
met dat wilde verdriet, dat verdomde verlaten-
zijn
en loopen maar, loopen,
met den nacht,
door den nacht
naar den asch-grauwen morgen....

Verzen van Bob Stempels.

Voor Joop.

Romulus Augustulus.

....De laatste dagen van de laatste keizer:
De angst, de groote angst voor de verwachte dood.
Hij wist zijn eind'; de hemel werd al grijzer,
De zomerzon stond mat en winterrood.

Was dit het teeken? - De trage zonnewijzer
Had loom genot: de zwoele dag was dood.
Geen schaduw wierp het uur op 't roestig ijzer,
Geen vogel die zijn kreet de lucht in schoot.

Hij boog het hoofd, - Het was niet te vermijden -,
En ging ter rust. Hij zàg dat deze nacht....
Maar nimmer nog had hij zóo vast geslapen.

De rosse man die hem de stoot toebracht,
Zag over 't stil gelaat een glimlach glijden,
- De brooze hand omknelde licht het wapen....

De stervende zwerver.

Ik ben geheel alleen - ik heb het wel geweten:
De laatste dagen zouden eenzaam zijn.
In vrees - het angstig hart slaat klein -
Ben ik de uren aarzlend af gaan meten.

Tergend ligt de kaart met lengte, breedte
Over d'uiteindelijke rust gespreid;
De landen, waar ik nu mijn handen over breid,
Heb ik aanschouwd - o, mocht ik dit vergeten!

Het is niet meer. De verste, vreemdste streken
Vallen ten slott' voorbij, banaal en monotoon....
- Maar in het venster staat: - een troost, een hoon? -
Een felle vlakte, die de droom gaat breken,
En wel zoo ongekend en nieuw en schoon,
Dat al het andre hierbij is bezweken....

Eiland

Het land is dor waarop wij aldoor wonen,
Een koude zee omspoelt de eendre kust,
Een wrokkig luchtruim sluit de levenszône,
De harde wind zwenkt nimmer tot de rust.

Wij leven snel en sterven; en beminnen
Is hier de diepst' en wreedste zinnenlust;
Er is geen oogenblik van klaar bezinnen:
Tot aan de dood duurt onze hartstochtkus.

Lang en doorbrand zijn onze schrale handen,
Hun greep is zeker en hun liefde goed.
Het lichaam slank, dat door de stormen snijdt.

De smalle oogen met hun moede randen
Verraden, wat ons allen leven doet:
De hunkring naar een warme, stille tijd....

In memoriam.

En langzaam sloten in de late nacht
Uw wijde oogen, stil en grijsvermoeid.
Ik heb uw slaap niet verder afgewacht;
Een droom is traag in uw gelaat gegroeid.

Ik daalde langzaam naar de vochte tuin.
Een doode geur hing door de late rozen.
Een oude wind. De nacht verbrokkeld puin.
Het zwak verdriet dat in mij lag bevrozen,
Is in de kalmte langzaam dan ontwaakt.
Het bitter schrijnen was verward en zacht.

Ik heb mijn dwaaltocht bij een struik gestaakt,
De takken waren taai, mijn handen braken.

Toen ik de bloemen aan de bedrand bracht,
Gingen uw haren koel de rozen raken....

De gele wijn....

De gele wijn, bedwelmend in de glazen,
Geurt zwaar en krachtig in de late nacht.
De ramen zijn wijd in het duister uitgeslagen.
Het is zoo stil. Een helle stemme lacht.

De lampen glanzen op de slanke kelken.
Wat vonken vliegen in de tuin voorbij.
De volle reuk van bloemen, die verwelken,
Dringt nu de kruidengeur der wijn opzij.

Er zwerft gefluister in het donker buiten,
Waarvan wij slechts de daad verstaan.
Rondom de maan gaan zwarte wolken sluiten,
De wind suist stil in de verlaten laan.
Het kiezel blinkt nog als de druppels stuiten;
Het regent luid waar rhododendrons staan....

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCLXXVI.

Verzen fijn-proevend voelen is een gave. Ik haal den Tijd
Plots vóór mij, dat Jacques' wijde Stuwingen beschamperd wierden
Lijk mijne, wen deze eensklaps mijner vreemde Ziel ontzwierden
Aêrs luidend als de vage Aldaagschheên, die glad saamgereid

In vlakke Maten thans verzonken in vergetelheid.
Perk ras voor eeuwig week en heel die Bent van hooners tierde
Opeens, dat zélf niet was ik, maar Hij hoog en groot. Stil 'k vierde
Standvastig-diep Zijn waarde en, mijn lang leven door, bereid

Bleef 'k in een me aangeboorne breed steeds doende Eerbiedigheid
Voor Hem en al het Echte met mijn psychisch sterk gespierde
Inziendheid stevig voort te zwoegen, schoon gestaeg besneerden

Me Onnoozlen, dat 'k niets deed want niets vermocht. Mijn Menschlijkheid,
Mijn doende Wil wierd zot geheeten: aller oogen kierden:
Zelf staar 'k ter verste Verte strevend met gedeegne Vlijt.

DCCCLXXVII.

Als lange witte Jongen reeds meer psychisch dan de Velen
Schaars dacht 'k aan 't Lijf, dat 'k meer vervelend dan behaaglijk vond
Wen 'k 's morgen's een moment maar, voor 't antieke glasvlak stond,
En onverschillig haastig liet een hoornen voorwerp spelen

Door 't onverbiddlijk altijd kort-gehoudne stugge gele
Haar dat mij deed gelijken op een Idiootje. Een Hond,
Hektor, mijn trouwe kameraad, aan wien van binnen bond
Gemoedlijk voelen mij: hij was gewend mij mee te deelen

Door vragend aanzien wat hij wou, en 't ging mij nooit vervelen,
Dat zwijgend babbelen te ontraadslen; en precies verstond
Ook hij elk woord, wat 'k zei. Veel grachten liep ik met hem rond

Daaglijks en kon dan hartlijk-lachend alles van hem velen.
Thans zestig jaar geleden naar den allerdiepsten Grond
Van alles henen, laat hij zich op eens weer door mij streelen.

DCCCLXXVIII.

Veel Vroegren gunden me al te vaak het Licht niet in mijn oogen.
En dies soms vraag 'k mij: Hoe was 't mooglijk, dat 'k geen Gave en Kracht,
Ja zelfs geen Rede en Weten scheen te hebben hun? Stil lacht
Vriendlijk mijn diepste Ziel nu, daar mijn meegeboren Pogen

En hopen niet vergeefsch geweest zijn. Levenslang getogen
Ben 'k verder met mijn Moed door alle Moeiten heen en zacht
In Schijn, doch verst-in stevig Staal, heb 'k nooit veracht
De Kleinen, die me omspotten, neen, diep-vreedzaam bleef 'k gedoogen

Veelal dat grut van Lilliputters, met mijn Stille Pracht.
Wie van den Geest van Andren moeten leven, dikwijls zogen
Me uit, lijk zij waanden, tot mijn Grond, en later zij bespogen

Mij met den Waanzin, dien zij vriendlijk hadden zelf bedacht.
Och, wat mij wierd verweten was een veel verscheiden Vracht
Onwaarheên. Doch 'k werk kalmpjes voort maar tot den Eeuwgen Nacht.

DCCCLXIX.

Verwisschen me in 't Blauw-wijde wou 'k als knaapje al, Ziels-symbool,
Dat 'k eens weer wezen zal onscheidbaar Deel van 't Eeuwig-Eene.
Allerradst-voetig vloog 'k toen voort op schraal-gescheende beenen
Eenzaam, mismoedig in een urenlang ontroerd gedool

Op Dijken of in lange Lanen. Lief verkoopen kool
Toen voelde ik, alle Iiên, ja, zelfs zichzelf in eerlijk meenen.
Stervers niets weten, neen, fijn raden ze of elkaêr ontleenen
Wijsheên, die later wanklen. Och, als Eenling, nooit een School,

Welke ook, streng volgde ik. Staeg naar binnen duik ik waar verschenen
Me als man steeds langzaam, logisch Waarheen, die dan nooit verdwenen.
En zóó blijf 'k denkend voelen. Diepst-in speur 'k een verste Pool

Die 'k vreezend eer, mijn Inzijn, want dit wijst mij. Maar nooit spenen
Ging 'k mij van lezen dus van leeren. En als op Viool
Diep in mijn Wezen hoor 'k al tonen heerlijk lachen, weenen.

DCCCLXXX.

Heeft ooit mijn allerdiepste Diepte weerstandsloos geleên?
Wen 'k wierd bedrogen, lijk Naïeven 't soms geschiedt, geheven
Mij voelde ik door die Diepte plots weer en sterk-koel gedreven
Wierd ik, om alles, allen te overwinnen. Nooit wat scheen

Fraai mij, maar leeg was, kon mij raken. Mensch ben 'k, stug als steen
Schoon 'k staeg heb na moment van allerkortst slechts durend Beven
Sterk van mijn Diepte uit als een Medium bedaard geschreven
Verzen, vreemdlijkend Braven van dees Tijd en van voorheen

Och, lijk ook Juvenalis en zoo vele Latren deên.
Diepst-in sarkastisch ben 'k gedeeltelijk van Ziel gebleven,
Doch, nu 'k wel oud heet, doch jong-sterk blijf, voel 'k breedhoog mij zweven.

Ik weet niets aêrs me, als sterk-puur voelend Mensch te zijn, en heen
Zal 'k gaan eens, nauw weemoedig meer. Neen, in mijn Geest tevreên
Verdwijn 'k in 't Eeuwig-Zijnde dan als ieder van 't Verleên.

DCCCLXXXI.

'k Schrijf al dees Verzen tot mijn eindlijk stil-geschiênd Verscheiden,
Ja, lang vóór gansch vergaan mijn diep-sterke Eigente zal zijn.
Mijn Geest vergaat nooit, neen, blijft werken als een vast en rein
Geheel, dat, schaars verslappend, blijft zich onbaatzuchtig wijden

Aan 't Eene, dat is 't Eigenste Geheime, in stil verbeiden,
Tot 'k eindlijk zal belanden in de Sferen, waar geen Pijn
Of Vreugde is, want mijn eigen allerhelderst, stevig Brein
Weer moet als Drop van 't Eeuwge in 't Altijd-durende verglijden.

Niet klaag 'k er dan meer over, dat 'k eens rustig zat te lijden.
'k Toef hier op 's Leven's Markt en word gescholden staeg. Niet klein
Of groot 'k mij voel, neen enkel sterk en reedlijk. En dus mijden

Bleef ik veel andren. Diepst-in driftig leef 'k en weet te strijden,
Doch blijf veel liever op mijn oceanig Zielsgedein
Juist denken, want diep voelen als een beurtlings droeve en blijde.

DCCCLXXXII.

Prees 'k ooit mijzelf? Och, neen, 'k rechtvaardig slechts wat 'k schuldloos deed
Krachtens mijn diepst-in ver Bewustzijn, dat soms wild ging springen
Nu langer en dan korter en mij voelen doet en zingen
Wanneer de diepre Diepten, van wie geen iets zeker weet,

Mij dringen tot een stevig Doen. Alreede als Knaap ik schreed
Op alle Wegen, schijnbaar bloode onnoozel, hoorend zingen,
Mijn Binnenst Zijn soms. Maar dan zag 'k volstrekt geen vreemde Dingen
Neen heel gewone, die me op eens vreemd leken. Om mijn Leed

Inwendigst gaf 'k nooit veel: ik zweeg en diep sterk vast ik streed
Durend met Waners, die mij wou'n de Baas zijn, en dus hingen
Zich aan mijn hielen, maar mij nimmer met hun Inwil vingen.

'k Houd me altijd krachtig want diep-in ik alle Dingen meet
Dees aardschen Aanzijns, waar 'k door heen al zware wisselingen
Geen enkel Ding, ook niet mijn eigen Zelf, geheel vergeet.

Okéanos en Perséphoné door Willem Kloos.

(Het volgende schreef ik naar aanleiding eener recensie (door G.H. 's-Gravesande) die ik in Den Gulden Winckel van Augustus ll. las over Dr. G. Stuiveling's Dissertatie: Versbouw en ritme in de tijd van '80.)

Naar ik mij blijkbaar een beetje al te spoedig had voorgesteld, lag de tijd thans voor goed achter mij, dat ik dwaze, averechtsche meeningen, komende van heel veel later dan ik geborene en toch zonder mijzelf te raadplegen over mijn letterkundige ondervindingen of met mijn eigen schriftelijke mededeelingen daarover eenige rekening te houden boud beslissen gaande lieden te weerleggen krijgen zou.

Ik zit nu reeds sinds mijn 20e jaar dus 55 jaren lang, iederen dag een grooter of kleiner aantal uren te lezen en te studeeren, te denken en te schrijven, en daar ik, hoe ouder ik wierd, natuurlijkerwijs hoe langer hoe minder last begon te krijgen van lieden die, zonder veel van mij te weten, in heel veel dingen omtrent mij, op praatjes van anderen afgingen, terwijl ook mijn uiterlijke omstandigheden langzaam aan iets minder ongunstig dan veelal vroeger bleken te worden en ten slotte dus ook mijn lijfelijke gezondheid, die altijd diep-in normaal en stevig, doch uiterlijk een beetje broos-lijkend was, nu niets meer te wenschen overlaat, hoop ik eens - halfschertsend zeg ik dit - den leeftijd der Aartsvaders te mogen bereiken, zooals dat in het hier in Holland, zoowel als in het buitenland vrij-wijd verbreide geslacht Kloos, van hetwelk alle leden tot het laatste moment van hun Aanzijn in het volle bezit van al hun geestlijke vermogens zijn gebleven, reeds een maal of wat is gebeurd. Ja, zoo'n hooge, maar frisch

want als jong blijvende leeftijd zal ook mijzelf, hoop ik, beschoren zijn.

Och, het is een nuchter-werkelijk, maar mij toch onwillekeurig een beetje vreemd-lijkend feit, dat ik, die hier thans nog flink te arbeiden zit, half-stervend ben geboren. En de goede, grijze dokter Reyffert, die mij met veel moeite, omdat ik blijkbaar niet leven wou, te voorschijn haalde uit mijn arme, want heel fijne en teedre moeder, die 14 maanden daarna op 29-jarigen leeftijd gillend en weenend moest sterven, ging na dat zware accouchement eenigszins bedenkelijk met het hoofd schudden over de mogelijkheid, die hij overwoog van mijn verder voortbestaan. Ik haalde nauwlijks adem en mijn lichaampje leek een rif. Hij onderzocht mij dus op alle mogelijke manieren en bij het weggaan zei hij zijdelings: ‘Wees er op bedacht, meneer Kloos, dat jongetje behouden we vermoedelijk niet.’ Zóó kwam ik ter wereld, en als kind werd ik telkens als op den dood af, ernstig ziek, maar de onbewuste Kracht, die in mij werkt, heeft mij omhoog-gehouden en blijkt gelukkig zóó stevig te zijn, dat ik thans op mijn reeds belangrijken leeftijd, mij tot mijn genoegen nog frisch-geestlijk en flink-lichaamlijk omhoog houden kan, als ware ik jeugdig en had ik dus niet een ruime halve eeuw van noeste studie en arbeid achter den rug.

* * *

Hoewel de kwestie waar het hier om gaat, nl. of Albert Verwey dan wel ik de eerste behandlaar in ons werk van oud-grieksche dichterlijke stof is geweest, reeds lang geleden en dikwijls is uitgemaakt, nl. in 1893 door mijn vriend P. Tideman, (met wien ik altijd op goeden voet kon blijven - niet zoo heel lang geleden bezocht hij mij nog -) met medeweten natuurlijk van mijzelf in De Nieuwe Gids, en zij later, want in 1897, nog eens ernstig door mij werd toegelicht terwijl ik ook wel eens Verwey's vriendje, den heer Uyldert, eines Bessern belehrte daaromtrent, schijnen sommige onware opinies toch zulke ‘die-hards’ te zijn, dat zij telkens weer eventjes den kop gaan opsteken. En ik wil dus thans, eens en voor al, het volgende konstateeren ten behoeve van den heer Stuiveling, die door het korte maar exakte verslag der feiten nog niet overtuigd schijnt geworden te zijn, hierbij

uitsluitend afgaande op dateeringen, die zooals ieder objektief mensch kan begrijpen, alleen betrekking hebben op de latere definitieve lezing van den tekst. Ja, ik wil mij hier de moeite geven, nogmaals de waarheid der feiten, die ik reeds driemaal naar voren heb gebracht, maar thans wat precieser want gdetailleerder, heel geduldig in het licht te stellen, doch kan niet nalaten er mijn bevreemding over uit te spreken dat een proefschrift, waarin zoo'n flagrante inaccuratesse voorkomt, akademisch is goedgekeurd en nog wel door professoren, die beter kunnen weten.

* * *

Toen ik van 1879-84 in de klassieke letteren studeerde, bezocht ik nog wel eens een enkelen keer Dr. W. Doorenbos, die mij voor mijn admissie-examen had klaar gemaakt, en dien ik reeds op de 5-jarige H.B.S. als leeraar daar in de algemeene geschiedenis had gehad. Ik vond zijn menschzijn heel bijzonder, want hij had een zekere mate van aangeborene genialiteit en ik waardeerde dus ten zeerste zijn interessant en altijd levendig diskoers. Hij stelde ook veel belang in mijn literaire uitingen en stuurde uit eigen beweging in 1879 mijn ‘Rhodopis’ naar den (ouden) Gids, die evenwel dit dramatische gedicht terugzond, waarna het een beetje later, want in Mei 1880, door den literair meer inzichtigen Schimmel in Nederland werd geplaatst.

Geheel vól toen van klassieke onderwerpen, die onmiddellijk mijn groote liefde hadden gekregen, een liefde, die ik mijn heele verdere leven heb behouden, schreef ik ook nog in het eerste jaar na '80 het eerste gedeelte van Okeanos en het dramatische fragment Sappho.

En op een goeden dag weer eens bij Doorenbos komend en met hem pratend, of juister, naar zijn praten luistrend, zei hij opeens ernstig-glimlachend tegen mij: ‘Hoor eens, vriend Kloos, daar schiet me opeens iets te binnen: een leerling van mij - hij heet Albert Verwey, en is een aantal jaren jonger dan jij, - is een jongetje, waar wel wat in schijnt te zitten. Hij maakt tenminste een heeleboel verzen, die ik wel eens vluchtig heb doorgelezen. Want dat is een beter werkje voor jou, dunkt mij, jij bent immers altijd met verzen bezig, dus laat hem alsjeblieft eens bij je komen en onderzoek hem dan; wie weet wat je van hem

maakt en in elk geval ontdekt of er eenige hoop voor de toekomst in hem schuilt.'

En ikzelf zei toen: 'dat is goed, meneer, laat hem maar eens komen.'

De jonge Verwey, die, heel anders als ik, levendig-druk was en vlot praatte, voelde zich natuurlijk blij, dat hij een ouderen dichter - zes jaar lijkt heel veel op dien leeftijd - die tevens kritiseerde, zou mogen bezoeken, en ging zijn visite bij mij afsteken. En hij begon mij toen weldra, op mijn verzoek, een eindeloozen hoop verzen voor te lezen, aan welke ik, om de waarheid te zeggen, niet heel veel touw vastknoopen kon. En ik dacht dus heelemaal inwendig: Wat heeft Doorenbos mij daar in 's hemelsnaam op mijn dak gestuurd, en wat moet ik dus met dat blijkbaar nog onrijpe jongmensch beginnen? Doch ik vatte spoedig weer moed, want ik had Doorenbos beloofd, mijn best voor dien jongen te zullen doen. En toen Verwey dus eindlijk klaar was gekomen met het voorlezen van al die rijmende tirades, die aldoor in mijn ooren voortgingen met klinken, zonder dat ik eenig besef van den eigenlijken inhoud begon te krijgen, zei ik ten slotte na een twintig minuten misschien, toen hij ophield met dat nietszeggende geluidmaken: 'Verwey, je hebt misschien eenigen dichterlijken aanleg, of tenminste aandrang om te rijmen, maar wat je mij daar liet hooren is nog niets anders als uiterlijk gedoe. Kijk eens, je bent nu pas 17 of 18 jaar, en wat je mij daar voor woudt lezen, is nog heelemaal niets waard. Doch over die bevinding van mij behoef je je niet ongerust te maken, want het is in de geschiedenis der menschheid slechts uiterst zelden voorgekomen, dat iemand op jouw leeftijd reeds wezenlijke poëzie schrijven kon, waar een ander iets aan had.

En als je een goeden raad van mij aannemen wilt, dan moet je, als je voortaan weer verzen schrijven gaat, beginnen met dood-stil en heel-naief blijvend, je zelf in je eigen Binnenst af te vragen: Voel ik álverst iets bewegen en leeft er dus iets in mijn Binnenste, dat uit zichzelf naar woorden zoekt, als het ware, want zich uiten wil? En als je dat waarachtig bent gewaar geworden in je innerlijksten Geest, zet je daar dan op in, want indien je een wezenlijk dichter kunt worden, dan zal langzamer-

hand van zelf alles wat diep in je aan den gang is, klaarder voor je worden en kunnen er verzen op je papier komen, als je dan schrijven gaat, die meer of minder waardevol zijn. Maar een wezenlijk dichter moet nooit zoomaar meegaan op zijn innerlijk beweeg en op den toon van dat verste en achterafste geluid in hem fraaie woorden op het papier gaan werpen, zooals jij nu hebt gedaan, want aan fraaie woorden alleen heb jijzelf niets en een ander mensch evenmin. Weet je wat? je moest eens een onderwerp bij den kop pakken, dan krijg je meer vastheid in je zelf en draaf je niet meer zoo met je woorden weg als in de ruimte, zooals je in deze verzen van je blijkbaar nog hebt gedaan. Ik heb ook wel eens zoo iets geprobeerd, ik ben er nog aan bezig.' En ik haalde toen papieren uit een laadje van mijn antiek schrijfbureau, een erfstuk van mijn in 1845 als oude heer gestorven grootvader, den literator Amelse, en liet hem de eerste helft van Okeanos zien, en las hem er uit voor. 'Maar dáárop moet je nu niet afgaan', zei ik als altijd bedaard en literair-voorzichtig. 'Er zijn groote Engelsche dichters, vooral John Keats, die iets soortgelijks geprobeerd hebben, maar op 25-jarigen leftijd reeds is hij moeten sterven en zijn Hyperion kwam dus ongelukkig genoeg niet klaar. Hier heb ik de prachtige Hollandsche vertaling er van door Mr. W.W. van Lennep. Neem die maar mee naar je huis, maar pas er goed op, het is niet in den handel. Want dan kan je daaruit een vaag idee er van krijgen, hoe zoo'n epische stof behandeld worden moet. En nu je onderwerp: weet je wat, probeer eens of je iets van de figuur van Persephone kunt maken. En ik vertelde hem haar geschiedenis. En ik gaf hem ook een boek er over meê: was het Lina Schneider: Frauengestalten misschien? Of mijn exemplaar van Preller's Griechische Mythologie? Dat weet ik niet precies meer, want deze onbelangrijke bijzonderheid is mij in de meer dan 50 jaar, sinds dit les-uurtje van mij geschiedde, natuurlijk eenigermate vervaagd. En in elk geval zal ik hem in Preller hebben laten lezen wat daarover stond.

Verwey was toen nog een in literair opzicht totaal onontwikkelde jongen, en daar hij van literatuur niets anders wist als dat wat valt te leeren op een 5-jarige H.B.S., terwijl ik zelf als drie of ik meen, vier en twintigjarige, veel in de antieke Grieksche en Romeinsche dichters las, en mij verder met Schiller

en Heine en Goethe en Platen en Leopold Schefer, met Victor Hugo en De Musset en enkle andere Franschen, en wat het Engelsch betreft met Shelley, en met Byron's Don Juan en ook met Milton en Thomas Moore en Felicia Hemans, met Samuel Taylor Coleridge en William Wordsworth, bemoeide en daartusschendoor hard zat te werken voor mijn candidaatsexamen en dus beter op de hoogte van alles was dan de nog niet heelemaal den kinderschoenen ontwassene Verwey. Hij bleek echter een ijverige jongen te zijn, die, schoon nog slechts halfbewust, en dus een beetje woelerig in zijn hoofd, natuurlijkerwijze heel graag in de wereld vooruitkomen wou. En door mijn gemoedelijke aanwijzingen ging hij dan ook hard aan het hem opgegeven onderwerp werken en bracht bij zijn volgend bezoek te mijnent in een schoolschrift mede, wat hij van het opgegeven onderwerp terecht had gebracht. Ik vond daar reeds vrijveel goeds in en wees hem alleen op enkele regels, die nog niet rhythmisch genoeg klonken en op een enkel nog niet precies uitkomend beeld. Erkentelijk nam hij zijn handschrift weer mee en korrigeerde het. En natuurlijk zag ik hem toen een heelen tijd niet meer, want ik wou door mijn examen komen, waar ik door mijn vele andere belangstellingen reeds al te lang mee getreuzeld had, en toen ik dat in den zomer van 1884 naar behooren had afgelegd, vertrok ik naar Brussel en vestigde mij daar in de rue Souveraine 5. De Belgische hoofdstad was mij nog goed bekend, want reeds in 1882, toen ik meerderjarig was geworden, had ik daar achtervolgens een maand of zes lang gewoond, eerst in de rue Veydt, later in rue Tasson Snel, en nog wat later in rue Fayder. Maar eerst in '84, zooals ik reeds aangaf, in de rue Souveraine voelde ik mij volkomen op mijn gemak. Mijn kamer was groot en Belgisch-gezellig, zonder duurder te zijn dan de vroeger bewoonde. Door het mij zeer moeilijk gemaakte examen, waarover ik vroeger wel eens particulier en ook wel in het openbaar geschreven heb, was ik heen weten te stevenen, en ik kon mij toen geheel wijden aan Okeanos en schreef het latere gedeelte van dat gedicht, gelijk het mij, zooals dat mij met al mijn verzen, tot heden, altijd is blijven gaan, geheel en al van binnen uit. Ja, ook dat latere gedeelte kwam natuurlijkerwijs geheel en al uit mijzelf op, zooals het in mij ging leven, onderwijl ik 's avonds in mijn eentje langs de

Avenue Louise liep, om in den omtrek van het Palais de Justice, waaraan men, als ik mij niet vergis, toen nog bezig was de allerlaatste hand te leggen, in het een of andere cafétje of estaminet mijn glas Faro te gaan drinken, zittend aan een tafeltje apart in hetzelfde lokaal als de zeer vele Vlamingen, die ik met hun meer vroolijk-luchtige manier van doen eigenlijk aangenamer want menschlijk-natuurlijker vond dan mijn eigene landgenooten in dien tijd. En daar, zoo op mijn eentje zittend, schreef ik dan op een stuk papier, dat ik op mijn kamer in mijn zak had gestoken, de regels, die ik op straat in mijn hoofd had gekregen, en die bestemd waren om een plaats te vinden in het verdere gedeelte van het door mij geplande en als een gevolg van mijn diepe geestlijke sympathie voor de antieke Hellenen geheel en al als een schepping van mijn eigen psychische verbeelding in mij verrijzend gedicht.

* * *

Zóó zijn de historische feiten, en daarbij blijft het voor zoolang als mijn naam bewaard zal worden in de Nederlandsche literatuur.

En wat over dit gevalletje in mijn letterkundig leven van vóór 50 jaar in het boek van Dr. Stuiveling staat is niets anders als willekeurig verinterpreteerde gebeurinkjes die lang vóór zijn geboorte voorgevallen zijn.

En die latere brokstukken die met de vorige in verband stonden, want een deel waren mijner, vóórdat ik kon weten, dat er een Albert Verwey bestond, in mij van zelf gestegene conceptie, werden ook soms door mij in het Bois de la Cambre geschreven als ik daar dikwijls halve dagen doorbracht, zalig overal rondzwierend, en stil in mijzelf droomend heel onbepaald nog, maar toch reeds vol voornemens, van de geestlijk-psychische toekomst die nu reeds 49 jaren lang mijn levende werkelijkheid is geweest, want haar allereerst toppuntje door de oprichting van De Nieuwe Gids in October 1885 zou bereiken. Ik heb toen de heeren, die mijn mederedacteuren zouden kunnen zijn, volgens mijn toenmalig intuitief maar natuurlijk nog niet volkomen rijp inzicht, ieder op zijn beurt aangezocht en bepraat. En zij stemden toe. Ik werd toen de secretaris van de redactie, wat een goed postje voor mij was, omdat ik daardoor van zelf de beslissing kreeg over alle kwesties van poëtische innerlijke diepte bij de inkomende bijdragen en ook

over hun meer of minder zuivere uitdrukkingswijs, in welke vraagstukken de anderen door den van mij verschillenden aard hunner bezigheden, de eene was een jong dokter, de andere een juridisch student, de derde een commissionair in assurantiën, zich niet zoo thuis voelden als ik dat van nature zoowel als door mijn langdurige studiën en mijn uitgebreide lektuur bleek te zijn. En zóó haalde ik met glimlachende toestemming der anderen ook den 20-jarigen Verwey er bij, omdat deze door zijn op fraaie manier kunnen nadoen van mijn eigenen epischen stijl iets voor de toekomst te beloven scheen.

* * *

Precies, zooals ik het hier beschreef, heeft alles zich toegedragen, en ter nadere illustratie van al die reeds lang tot het verleden behoorende letterkundige gebeurinkjes kan nog het volgende dienen.

Toen ik in 1897 in Bussum woonde en het hierboven reeds vermelde opstel schreef (Kloos, Nieuwere Literatuurgeschiedenis, deel III, bladz. 21-28) over den eersten oorsprong van Persephone deed ik dit natuurlijk geenszins om dien vroegeren leerling van mij te plagen, want wat zou ik daar aan gehad hebben? Neen, maar het was onvermijdelijk geworden, omdat ik toen ergens in het eene of andere orgaan had gelezen, dat Verwey de eigenlijke grondleggende dichter van '80 was geweest, en dat Okeanos niets meer dan een navolging van diens Persephone heeten kon. Door een korte bedaarde mededeeling van feiten heb ik dat toen weerlegd. Maar toen ik die rectificatie in De Nieuwe Gids had geplaatst, ontmoette ik op een mijner dagelijksche wandelingetjes Frederik van Eeden, met wien ik destijds oppervlakkig-vriendschappelijk verkeerde, en deze kwam toen op eens, van den overkant van den weg, glimlachend naar mij toe en vroeg mij: ‘Heb je nog niets van Verwey gehoord?’ Of ik meen eigenlijk dat hij ‘Albertje’ zei, zooals Verwey schertsend, om zijn belangrijk jonger dan de anderen zijn, in den allereersten tijd van De Nieuwe Gids, door zijn mederedakteuren gewoonlijk werd genoemd. ‘Neen’, zei ik, ‘hoe dàt?’ ‘Wèl’, hervatte van Eeden, ‘ik heb Verwey van de week bij mij gehad.’ ‘En wat kwam die bij je doen?’ vroeg ik verwonderd. (Want ik

wist dat de toenmalige zwagers niet goed met elkander waren. Immers Verwey had een heelen tijd geleden een felle afkeuring van Van Eeden's ‘Ellen’ gepubliceerd. En hij had daarin o.a. gezegd, dat dit door de toenmalige Pers zoo geprezene produktje niets anders als uiterlijk groot-doen was. En zijn stukje eindigde: ‘Wie rhetorica schrijft liegt’!) ‘Wat Verwey bij mij kwam doen?’ herhaalde van Eeden mijn vraag. ‘Wel, hij kwam flink er over uitvaren bij mij tegen jou, omdat jij in De Nieuwe Gids hebt openbaar gemaakt, zooals het ook is, dat Okeanos het eerste werd geschreven, en dáárna zijn Persephone.’

Evenals van Eeden eerst zelf had gedaan, ging ik ook kalmpjes glimlachen, en toen vervolgde elk van ons weer zijn eigen weg.

Maar sinds dien tijd schijnt de innerlijk-ambitieuse heer Verwey van tijd tot tijd geen moeite gespaard te hebben, waartoe hij door zijn professor-zijn veelvuldig gelegenheid kreeg, om het bij iedereen, zonder het met ronde woorden te zeggen, toch te laten doorschemeren, dat hij en geen ander, de eigenlijke man van de eerste Nieuwe-Gidsjaren zou zijn geweest en dat de wel wat droomerige Willem Kloos in dien tijd zelfs in zijn zoogeheeten klassieke onderwerpen (Verwey kende als Hoogere Burgerscholier natuurlijkerwijs geen enkele letter zelfs van de oude talen) gedeeltelijk een afkijker dus nádoener van zijne hem door mijzelf geïnspireerde jeugdverzen zou zijn geweest. Doch, zooals ik hierboven met de historische feiten bewees en zooals ieder redelijk mensch, die alles weet en onderzoekt, ook uit zichzelf moet dus zal beslissen, alles zit heel anders in elkaêr dan Dr. Stuiveling in zijn dissertatie vlot-weg heeft beweerd.

Maar het is wel een hard gelag, dat wat ik uit zuivere onbaatzuchtige goedheid heb gedaan, nl. een jeugdig aspirant naar de dichtkunst opvoeden en ontwikkelen tot hij goed werk ging leveren, aanleiding blijkt te zijn voor sommige subjektieven, om de zaak geheel om te keeren en mij aan te wijzen als den leerling, die iets aan Albert Verwey zou te danken hebben gehad.

* * *

En daar deze uiteenzetting tamelijk lang is geworden, want rijk-zakelijk moest zijn, ben ik verplicht het tweede vraagpunt aangaande de uitgave van Jacques Perk tot de volgende maand uit te stellen.

Een biographie over Willem Kloos door Max Kijzer.

Dr. K.H. de Raaf. *Willem Kloos. De mensch, de dichter, de kriticus* - Schuyt, Velsen, 1934.

Dit boek van Dr. K.H. de Raaf is in zijn genre ontegenzeggelijk een standaardwerk geworden. De tegenwoordige student in de Nederlandsche letteren zal zich niet te beklagen hebben omtrent de animo die er de laatste decennia bestond, om steeds weer de toch nog jonge Beweging van '80 of de representatieve figuren ervan te beschrijven en hun waarde voor de Nederlandsche literatuur te bepalen. Menigmaal bleek hierbij, dat de voornaamste dichters van '80 de toets met de beroemdste van hun buitenlandsche collega's best konden doorstaan. De afstand is voor dit alles nog niet groot genoeg, maar wat kunstenaars van verschillende generaties, bijv. Frans Coenen (‘Studiën van de Tachtiger beweging’) en Anthonie Donker (‘De episode van de vernieuwing onzer poëzie’) op dit gebied presteerden, is kenmerkend en de moeite waard.

Ook Dr. K.H. de Raaf sluit zich hierbij aan, met dit voordeel nog dat diens boek, hoewel één figuur - die van Willem Kloos - behandelend, den leider en dichter, volgens mijn meening, vollediger tot leven brengt dan nog ooit van te voren is geschied. De scherpzinnige Kloos-studie van Khouw Bian Tie (‘Willem Kloos en de Dichtkunst’) bevat veel lezenswaardigs en verschaft een goed inzicht in de verschillende dichtkunsttheorieën, waarbij

ook Kloos' bekende formuleeringen werden besproken en vergeleken met uitspraken van Shelley en Valéry. In aansluiting hiermee kan de kenner vooral veel vergelijkend studiemateriaal vinden in Dr. De Raaf's boekje ‘Problemen der Poëzie’, dat in 1930 bij Brusse werd uitgegeven. Dit beknopte maar rijke boekje bevat meeningen omtrent de waarde van Herman van den Bergh's dichtkunst bijv., die ik geenszins onderschrijf, hetgeen echter met de deugdelijkheid en de bedoeling van het geschrift in 't algemeen niet zoo heel veel heeft te maken. In formeel opzicht stelt deze studie werkelijk het problematische, dat aan iedere poëtische uiting ten grondslag ligt, helder voor oogen en zij maakt ook de eigenaardige vorm- en inhoud-ingewikkeldheden voelbaar. Instructief als het geschrift is, stemt het tot nadenken. Uit den aard der zaak gaf het boek van Khouw Bian Tie niet de gehééle Kloos-figuur, daar dit zijn opgave niet was, en hij zich dus bepaalde tot wat hij zich had voorgenomen te ontwikkelen: Willem Kloos' letterkundige theorieën, terwijl het boek van De Raaf uitmunt door psychologische en letterkundige compleetheid. Dr. De Raaf geeft voor de volle honderd procent wat zijn titel belooft en van hoeveel boeken, romans of essays, kan men dat naar waarheid zeggen? Bovendien is de zuiver letterkundige documentatie, zoowel van Donker als van De Raaf, vakkundig en rijk, terwijl ieder objectief beoordeelaar den logischen samenhang van de hoofdstukken in Dr. De Raaf's boek zal moeten erkennen en waardeeren. De methode die Dr. De Raaf toepast bij de ontwikkeling van den dichter in den mensch, den mensch in den dichter is een strikt noodzakelijke, en logisch ontstaat uit den primair voelbaar gemaakten gemoedstoestand een gedicht, in diepste essentie adaequaat hiermede. De schrijver weet een bijna causaal verband te leggen tusschen de neigingen en drijfveeren van den dichter en zijn kunstdaad.

Nimmer komt bovendien de reeds nu ‘historische’ exactheid in het gedrang of worden feiten van nog zulk geringen aard geweld aangedaan. Ruim en vrij beweegt de biograaf zich in zijn werk. Tot een organisch boeiend geheel geraakten tenslotte deze opmerkelijke notities, omdat zij niet uit plicht of strikt letterkundige bedoelingen werden geschreven. Ze ontstonden.... omdat de man, die ze schreef, houdt van den man dien hij beschreef.

De taalkundige en geleerde valt in dit boek niet te ontkennen en dikwijls blijkt dit zelfs een voordeel te zijn. In de mooiste intieme hoofdstukken is echter geen beperkt vakman aan het woord met zijn overbekende termen, maar dan vindt ge een vriend, levend met een vriend, een beoordeelaar en een bewonderaar uit diepe genegenheid voor den mensch en voor den artiest. Dan wordt De Raaf's woord soepeler en indringend, zooals het geheele slothoofdstuk o.m. Daar schrijft een kunstenaar over een kunstenaar, daar verliest de visie het professorale, dikwijls het onjuist èn onvruchtbaar theoretische, en bemerkt ge aan alles een onuitgesproken verwantschap tusschen den Cher Maître en zijn biograaf, een kunstenaarsintimiteit, die het zelfs vermag een vrijgeleide te geven voor een ‘en pantoufles’, zonder ook maar in iets indringerig of onbescheiden te zijn. Geen student in de Nederlandsche letteren, die het ernstig meent met zijn roeping, kan het aesthetisch-historisch werk van Dr. De Raaf zonder meer voorbijgaan. Het eischt van hem een zeer aandachtige studie, waarover hij zich geenszins zal te beklagen hebben, omdat de lectuur prettig en aangenaam aandoet en een kijk geeft op de geheele Beweging van '80 in 't algemeen en Kloos in 't bijzonder, bovendien op de belagers, van Frederik van Eeden af tot Dirk Coster en Menno ter Braak toe. Ook voor een proefschrift bevat deze uitgebreide studie rijk materiaal. Vele misverstanden worden er in behandeld en eenige, naar mijn overtuiging, voldoende opgelost. De kritische zin verlaat Dr. De Raaf geen moment en zijn te begrijpen bewondering en liefde voor den man, dien men van nabij moet kennen om dit ten volle te beseffen, staan nooit, ook maar voor een fractie, zijn objectieve eerlijkheid, in casu zijn letterkundige bezwaren in den weg. Het verheugt mij dan ook buitengewoon in Dr. De Raaf één van de nog niet zeer velen aan te treffen, die mijn bewondering voor de Binnengedachten niet alleen deelt, maar uit zijn beschouwingen omtrent hun philosophische en mystische belangrijkheid en zijn uitvoerige citaten van de Binnengedachten blijkt m.i. ruimschoots, dat Dr. De Raaf de metaphysische beteekenis van vele dezer hoogst merkwaardige gedichten tot het diepste en grootste rekent van wat hij, de letterkundig zoo overvloedig georiënteerde, een menschenleven lang mocht lezen en bestudeeren.

Smart, troost, trots is de origineele drieëenheid, waaruit het hartstochtelijk leven van den jongen Kloos bestond. Leed: een wreede jeugd, de wandaden van een stiefmoeder, 'het stiefmensch' en die typische avondlijke weemoed, den mijmerenden lyricus niet vreemd. Het liefdegevoel in dezen passievollen mensch aanwezig verloochent zich niet als Eros, maar spoedig verandert het en vermeerdert zichzelf, want niet langer meer is het alleen het 'vrouw-ideaal' waar het naar uitgaat, doch dat der Muze komt er bij en perioden lang er voor in de plaats. De dichtkunst leeft voor hem voortaan in een Goddelijk aureool. Hij is haar dienaar en dit zich uitverkoren weten is de troost van zijn moeilijke jeugd geworden. Het is het geijkte romantische verlangen waaromtrent ook bij de jongste generatie onzer vaderlandsche dichters nog zooveel te doen is geweest. Hij staat alleen, maar met de dichtkunst weet hij zich verbonden voor altijd. De Muze verzacht zijn eenzaamheid. De schoonheid op zich zelf vindt hij waardevol genoeg om zich met het gansche leven te verzoenen, onkunde en betweterij van menschen, ongevoelig voor werkelijke poëzie, te verdragen. Dit besef verleent hem rechtmatig de trots, die een noodzakelijke afweer voor eigen instandhouding beteekent. Hij leest den dichter Platen en schrijft zijn Duitsche sonnetten. De lezing van Shelley's 'A Defense of Poetry' heeft invloed op de theorieën die hij aanstonds zelf zal formuleeren. Naast zijn groot dichterstalent, dat geheel compleet op een leeftijd ontstaat, waarop iedere andere jonge man nog nauwelijks den kinderschoenen is ontwassen, ontwaakt eveneens zijn kritische zin en zijn behoefte om leiding en voorlichting te geven. Zeer jong nog beseft hij reeds, dat aan elke aesthetische vormgeving een aesthetische wet ten grondslag ligt.

Op negentienjarigen leeftijd schrijft Kloos, vóór dat hij invloed van Shelley's poëzie kon gehad hebben, het bekende Rhodopis. Wat een Ten Kate bijv. zijn heele leven door mislukt is, bracht de knaap tot stand: hij wist eenige romantisch-dramatische verzen te schrijven in doorgaans mooie taal, verwant aan de dichtkunst van Shelley, Byron en Goethe. Zijn Weltschmerz had zich tot een eersten en helderen vorm verwoord. In 1879 komt Kloos in kennis met Jacques Perk, die aan zijn Mathilde-cyclus werkte. De innige vriendschap, die tusschen deze jonge dichters ontstond, is over-

bekend. Shelley en Keats bleven de groote voorgangers en naar hun voorbeeld ontstond menig gedicht. Mr. Warner Willem van Lennep, de vertaler van Keats' Hyperion, heeft daarom nog tientallen jaren de waardeering van de tachtigers genoten. In hetzelfde jaar publiceerde Marcellus Emants zijn Lilith, het drama van Adam's eerste vrouw. Naar aanleiding van dit belangrijke gedicht zette de kriticus in Kloos zich schrap. Tegen de gangbare opinies in kreeg Lilith een overwegend goede beoordeeling van Kloos. Niet de inhoud, niet de zedelijke of religieuze strekking, maar beeld en rhythme en klank waren het waar het in eigenlijken zin op aan kwam. Dit was reeds in 1879 zijn aesthetisch devies.

Terecht noemt Dr. De Raaf het jaar 1882 het begin van een nieuw tijdperk in de Nederlandsche literatuurbeschouwing, want in dit jaar verschijnt Kloos' beroemd geworden Inleiding bij Jacques Perk's Mathilde, een sonnettenkrans in vier boeken. Het jaar daarop verschijnen het gedicht Okeanos en het dramatisch fragment Sappho. De passie van den jongen Kloos voor de onaanrandbaarheid der Muze, de musische verheffing als hoogste bezit van den mensch, waarbij alle aardsche liefde ijdel en waardeloos is, komt ook in Sappho volledig tot uiting. In dit zelfde jaar vallen zijn ontmoetingen met Hélène Swarth en Lodewijk van Deyssel. Wat Van Deyssel voor de nieuwe Beweging beteekende, kan in enkele woorden niet bondiger gezegd worden dan Dr. De Raaf dit in zijn boek heeft gedaan: ‘Wat Kloos voor de poëzie deed, deed Van Deyssel voor het proza.’ Wie Kloos en de Nieuwe Gids-beweging een doodloopen in een starre aesthetiek verwijt, vergist zich. De schoonheidsontroering waarvan zij uitgingen en die, gesteund door goeden smaak en respect voor de taal, hun behulpzaam was in het spontaan kiezen van het preciese beeld, had niet de beschrijving van een wellicht schoon en edel, maar van het leven geabstraheerd verschijnsel tot doel. Het gansche leven, zooals het reilde en zeilde, zeer zeker in zijn verrukkelijke natuurschoonheid, evenzeer echter in zijn wreed en wisselvallig spel van instincten en hartstochten, werd de groote aanleiding van hun scheppingen. Van de doem: uitdroging en namaak, waaronder het Nederlandsche kunstjargon jaren had geleden, werd het eindelijk en in volle glorie verlost. De verstikkende keurslijven: dogma en gemeenplaats werden ontmaskerd en met moed, trots en wat

het voornaamste was: met groote bekwaamheid bestreden en overwonnen. Ook in dien tijd ontstonden gedichten en prozastukken, zelfs en juist van de besten, die van gemaniereerdheid niet geheel zijn vrij te pleiten, maar overwegend suggereert het tachtiger woord schoonheid en frischheid. Hun beeld is natuurlijk, het rhythme een gemoedsreflectie. Shelley's kristallen klankenweelde, de edele, zoetvloeiende muzikaliteit van Verlaine wordt ook het kostbare eigendom van het goede tachtiger gedicht. De visie wordt ruimer, de sentimentaliteit wordt vernietigd door de waarheid van sentiment en emotie. Het napraten van klassieke of andere voorbeelden verandert in een heftige oorspronkelijkheid. Het geheele leven is het object van den kunstenaar geworden. De kunst is evenmin als de wijsbegeerte voortaan de dienstmaagd van godsdienst of politiek, waarbij het bijkomstige de taak moet vervullen waartoe het geenszins reikt en de kunst zelf als secundair verschijnsel noodzakelijk te kort schiet, omdat haar aard en wezen hiermede volkomen in strijd zijn. Slechts in volle vrijheid, slechts in de absolute souvereiniteit van haar onbeperkte macht kan de kunst gedijen. Dat schoonheid het leven is in zijn fijnste essence, hebben Kloos en Van Deyssel ons èn door hun eigen scheppingen èn door hun voorlichting bij het werk van anderen op onvolprezen wijze duidelijk gemaakt. De tachtiger hoorde, zag, voelde zelf, noteerde zijn eigen impressies en verloste hiermede de Nederlandsche Literatuur van een epigonisme, dat op enkele schitterende uitzonderingen na vele tientallen jaren lang deze literatuur op treurige wijze had verminkt. Kortom: men schreef vanuit zijn ontroering, waardoor vanzelf de fantasie ontstond.

De scheuring tenslotte in de Redactie behoort eveneens reeds tot algemeen bekend historisch feitenmateriaal. Omstreeks 1889 trad Verwey uit de redactie. Ook de verhouding tusschen Kloos en Van Eeden werd steeds slechter. De beroemde scheldsonnetten, uiterst karakteristiek voor Kloos zelf en voor de geheele situatie uit die dagen, ontstaan. En ongeveer in dienzelfden tijd schrijft Kloos liefdessonnetten, die nog altijd tot de vurigste poëzie behooren ooit in ons vaderland geschreven. Zijn kritisch werk uit die jaren kunt ge vinden in: Veertien jaar Literatuurgeschiedenis (1880-1894) en bovengenoemde sonnetten in den bundel Verzen, die in 1894 werd gepubliceerd. Zijn kritieken munten uit door

een ongelooflijk fijnen speurzin voor hetgeen echt is of namaak. Zij ontvouwen de verwikkeldheid der aandoeningen, waarin de kunstenaar verkeerde toen hij zijn werk creëerde en in hoeverre tenslotte dit werk zich aesthetisch wist te verwerkelijken. Hij toont u - en dit voor den hiervoor ontvankelijke tot zeer dicht voor zijn oogen en ooren - de schoonheid van het beeld, de welluidendheid der taalmuziek, de natuurlijkheid van het rhythme en de preciese vormgeving door de volstrekt onveranderbare woordkeuze, mede de ongescheidenheid van dezen vorm met den daaraan adaequaten inhoud. Zijn overbekende formuleeringen van eenheid van vorm en inhoud; van de meest individueele expressie der meest individueele emotie, ontstaan als het ware van zelf. De kunstenaar-theoreticus zoekt naar een betrekkelijke tastbaarheid voor zijn emotioneele kunstenaarsfantasieën. Dat voor Willem Kloos, die het karakter der poëzie aldus formuleerde: ‘Fantasie is de oorzaak en het middel en het wezen van alle poëzie’ Leigh Hunt's uitspraak: ‘Poetry is imaginative passion’ een openbaring was, hem uit het hart gegrepen, behoeft nauwlijks gezegd. En hierin zijn niet alleen Shelley, Keats en Verlaine zijn geestverwant. De schoonste sonnetten van Kloos hebben de houding en de nobele welluidendheid, die ge ook vindt in soortgelijk werk van Milton, Rückert, Rossetti, Platen, Prudhomme en anderen.

Van 1896 dateeren zijn Nieuwe Verzen en van 1902 zijn Verzen II. Dat deze hevig geëmotioneerde en door passie geslagene het verstilde andere als tegenpool in zich heeft, valt toch wel te begrijpen. Zijn belangstelling voor mystiek en wijsbegeerte wordt intenser en heviger, zijn kennis uitgebreider en dieper. Hij bestudeert von Hartmann, Kant en Hegel; langdurig vooral houdt hij zich bezig met de kritische wijsbegeerte van Berkeley. De psychisch-monistische structuur van het wereldbestel, van de ware werkelijkheid wordt hem duidelijk en veel later in de Binnengedachten, zijn metaphysisch hoofdwerk, wordt deze wereldbeschouwing nog vele malen in de markantste bewoordingen en onder de meest verrassende belichtingen op hoogst oorspronkelijke wijze voelbaar gemaakt.

In den bundel Verzen III, die in 1913 het licht zag, toont Kloos zich de dichter van de Liefde. Ook treft men hier de wijsgeerig-

religieuze Christus-verzen aan. Christus is de God der vreugde, de levende God-mensch, die tot een bezielende en hervormende kracht van de hoogste orde is geworden. God gaat boven de menschelijke relaties van tijd en ruimte uit. God is het ware Zijn en wij menschen zijn slechts schilfers van een schijn. De mensch is deel van den Algeest. Vooral deze laatste zienswijze zult ge vele malen gevarieerd wederom in de Binnengedachten ontmoeten.

In 1924 begon Kloos met de publicatie van deze verzen. Gepubliceerde Binnengedachten zijn er nu reeds meer dan 800. Dr. De Raaf heeft dezen langen stoet van sonnetten terdege onder de loupe genomen. Het zij mij vergund hier enkele van zijn meeningen te citeeren:

> 'Sinds 1924 kwamen de *Binnengedachten,* een reeks sonnetten, die thans zijn aangegroeid tot een getal dat al de andere tezamen overtreft, en als letterkundig verschijnsel geheel apart staat, zoodat Van Deyssel eens zijn vriend mocht toevoegen: "Willem, het komt me voor dat je nu je meesterwerk schrijft." Het gros van het publiek denkt er anders over. De *Binnengedachten* worden niet heel welwillend beoordeeld. Het is volkomen te begrijpen. Voor dézen zullen ze te egocentrisch zijn, genen voelen niets voor het gewoonlijk metaphysische onderwerp, heel anders gestemd dan Coleridge die zich juist tot metaphysische gedichten voelde aangetrokken wegens hun geheimzinnigheid, en anderen weer missen er de gladde gaafheid, de melodieuze taalmuziek, die ze nu eenmaal van poëzie verwachten, en ze merken niet dat hier iets anders is van oneindig meer belang: dat deze verzen uit de ziel zijn geschreven en hun echtheid en eerlijkheid boven allen twijfel verheven is. De Binnengedachten zijn echt, even echt als de mysterieuze oerkrachten van de natuur. Er is hier een krachtige, breed stuwende beweging, zooals in de golven aan het strand der zee, wanneer in onzichtbare verten, wijd achter de kim, een zware wind is opgestoken. Alle te zamen geven die verzen, oppervlakkig gezien, den indruk van eentonigheid. Maar zooals de duizenden golvenreeksen van de zee nooit geheel de zelfde zijn, zoo is er ook altijd door in deze sonnetten afwisseling van woord en klank.' (Blz. 269 en 270.)

‘De *Binnengedachten* zijn een ontzagwekkend-grootsch gebergte met scherp opstekende pieken en donkere huiveringwekkende ravijnen, waar door heen soms een snijdende wind komt gieren. De koningsadelaar snerpt er zijn eenzamen kreet, die wel klinkt als een jammerklacht. De bliksem kan er flitsen, het onweêr zijn donder doen dreunen, zoodat hoogmoedig zich verheffende steenspitsen versplinteren en verstuiven in den afgrond. Of de bergen staan er als in peinzende rust; deels toonen zij hun grauwe flanken met hier en daar het helder-zachte groen van zomerweiden, deels gaan hun vormen schuil achter zwaar broedende wolken. Deze woelen zachtjes en bewegen al maar door, als zochten zij iets; tot ze verijlen en worden opgeslorpt door het licht. Dán, héél, héél hoog, in een als-onaardsche smettelooze onbereikbaarheid, strekken zich in den avondschijn de nooit betreden vlakten van sneeuw en ijs, stil en aangrijpend plechtig. Is daar nog leven? Neen, het is het over-heldere Niemandsland tusschen aarde en hemel, dat straks den duisteren Dood zal toebehooren.’ (Blz. 272.)

‘Deze verzen hebben natuurlijk niets gemeen met wat de gangbare aesthetiek als schoonheid erkent. Zóó ongenaakbaarver als de hemelhooge Alpentoppen verwijderd zijn van de dorpen in het dal, waar de menschen wonen met hun dagelijksche zorgjes, hun vreugde en hun smart, zoo oneindig ver staan vele dezer Binnengedachten in hun eenzaamheid en soms barre, wilde grootschheid buiten alles wat voor den gemiddelden lezer aantrekkelijk of bekoorlijk is.’ (Blz. 274.)

‘Verreweg de meeste getuigen van *een onstilbaar, soms martelend verlangen naar de oplossing van het Wereldraadsel, een onbedwingbare, nooit aflatende zucht naar het Hoogere, het Andere, naar - God.* En dit verlangen wordt sterker naarmate dit menschenleven hem minder bevredigen kan. Ook hier, als in zijn erotiek, is Kloos de hevig gepassioneerde; ja, deze wijsgeerige emotie is niet minder sterk dan het liefdesaffect van zijn jonge jaren.’ (Blz. 277.)

> ‘De wil tot *zelfstandig zoeken naar de Waarheid en het fiere besef, zich zelf te zijn,* maken hem *onverschillig en vreemd ten opzichte van de wereld,* evenals dit Herakleitos was, de grondlegger van de metaphysica.’ (Blz. 288.)

Wij kunnen onze bespreking over Dr. De Raaf's markante werk hiermede eindigen. Liefhebbers en vakmenschen moeten dit vlot geschreven boek in hun bezit hebben om er telkens in te kunnen neuzen of eenige hoofdstukken er uit dienstbaar te maken aan hun studies ter verkrijging van inzicht in de historisch-aesthetische beteekenis van '80. De groote gloed, die den mensch Willem Kloos doortrok en louterde, de wijduitslaande passie die den kunstenaar schraagde en tot vollen bloei deed komen, heeft Dr. K.H. de Raaf in zijn bovendien voortreffelijk uitgegeven boek, zeer overzichtelijk en op aantrekkelijke wijze geschetst.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

De eeuw der onschuld.... en het bankroet van het huwelijk.

De eeuw der onschuld is dood.

Er ligt een wereldoorlog tusschen ons en ons voorgeslacht. En de oorlog heeft méér dan enkel menschen vermoord: de oude zedeleer, het oude fatsoenbegrip, de vroegere onschuld.

Toen en nu.... staan zoo tegenovergesteld aan elkander als zwart en wit.

De overdreven kuischheid van vroeger is vervangen door een overdreven zedeloosheid. Is dit een vooruitgang? Al was de eertijdsche ingetogenheid ook onnatuurlijk, en belemmerend voor de ontwikkeling, vooral van de vrouw, - zij hield de menschheid toch beperkt binnen zekere grenzen; doch nu de oorlog alle wanden en dammen heeft neergeslagen, stroomt de woeste drift als de brandende lava van een Vesuvius over de wereld heen, en dreigt alles te vernietigen en te verstikken wat vorige eeuwsche geslachten nog beschouwden als hun kostbaarste goed.

Het *bête humaine* viert hoogtij. Zal het ooit weer kunnen worden omperkt en geketend? Neen. Daarop behoeven wij niet te hopen. Maar misschien leven wij in een overgangstijdperk en zal te eeniger tijd de nu onbreidelbaar lijkende stroom zich in rustiger bedding laten leiden....

Herinnert iemand zich nog den tijd, (het schijnt al zoo lang geleden, en wie is nog sentimenteel genoeg om aan het verlorene met heimwee terug te denken? *Vooruit* moet men zien en niet *achteruit!)* dat het een zonde werd geacht tegen den goeden smaak, als men de *enkels* kon zien eener vrouw?. Thans ziet men de knieën, en de borst en de schouders en den rug en de dijen en de

onderarmen, in het moderne bad-costuum en gedeeltelijk het hierboven genoemde in het moderne bal-costuum. *Das Wenigste das Beste* geldt in de *bains mixtes* zoowel als in de balzaal! Meisjes loopen in pyjama's op straat, die vroeger nauwelijks (of in 't geheel niet) in de slaapkamer werden geduld; zij rijden schrijlings te paard, gekleed in jongenspak, en voetballen en cricketten en tennissen in ‘shorts’; zij loopen met bloote beenen en dragen ski-sokjes; versmaden hoeden en parasols, en zouden schaterlachen om het Bloomer-fietscostuum met wijden gepoften rok, dat veertig jaar geleden een huiverenden afschuw wekte om de gedurfdheid; en het elegante vroegere rijcostuum met den langen rok, zou thans niet meer een aanbidder in verukking kunnen doen uitroepen: Toen u over de sloot sprong en uw rok opwaaide heb ik uw *voetje gezien!!* (Zooals in Froufrou.)

In een theetuin had de eigenaar eertijds een bord laten schilderen met een boerinnetje er op, met het verzoek aan de bezoekers om geen rozen te plukken; het rokje liet evenwel de enkels vrij! en de eigenaar van den theetuin kreeg een officieele mededeeling, dat geen enkele dame zijn inrichting bezoeken zou, als het rokje niet werd verlengd. IJlings werd de schilder ontboden, die echter de benoodigde verf niet meer had, en daarom maar een blauwen rand onderaan het rokje schilderde!

Het maakte een ernstig punt van overweging uit of jongedames aan een picnic mochten deelnemen en wel tezamen met jongelieden in het gras mochten zitten.

Een jongeman raakte in groote verlegenheid, omdat het hem hoogst kwalijk werd genomen, dat hij in tegenwoordigheid van dames het woord *corset* had durven uitspreken in alle argeloosheid. (Het woord corset is tegenwoordig weer om een andere reden taboe, namelijk dat men het liefst zoo min mogelijk draagt, maar menige vrouw weet niet, hoe afschuwelijk het staat, als men al haar spieren op den rug ziet bewegen omdat deze niet meer door een sterke beschutting worden beschermd.) Andere woorden, die men niet in aanwezigheid van jonge meisjes uitsprak, waren b.v. kraamkamer, min, maîtresse.... en hoogst shocking was het ook een meisje een stukje kalkoenborst aan te bieden, men moest zeggen: kalkoenboezem. (Voor de waarheid van dit laatste sta ik evenwel niet in.)

Herinnert ge u nog, lezers en lezeressen, den vreeselijken schrik

van het zusje van Corinne (van Made. de Staël) toen zij, onverwacht de kamer binnentredende daar Oswald, een man!! aantrof? en hoe spoedigst zij zich verwijderde?

De vrouw werd als het ware onder een stolp geplaatst; en zucht-naar-vrijheid werd als een zonde beschouwd. Onschuld werd in de vrouw hooger geschat dan wijsheid. George Meredith laat in zijn roman The Egoist een man zeggen, dat hij een vrouw verlangt, ‘die als een kuiken uit een eierschaal kruipt, en die even afgesloten was van de wereld als dit, zoodat haar bruidegom het eerste mannelijke wezen is, hetwelk haar oogen aanschouwen.’ Een redacteur van een tijdschrift maakte er aanmerking op, dat een schrijver bij een meisje melding had gemaakt van ‘een neiging tot verliefdheid’, dit moest hij veranderen in ‘sentimentaliteit’....

De vrouwelijke jeugd moest leven alsof het kwade maar een verdichtsel was en de onschuld het ware leven....

Swinburne's *Poems and ballads* en Fielding's *Tom Jones* werden openlijk verbrand. Ibsen's *Spoken* werd veroordeeld als een gevaar voor de deugd, en de tooneeldirecteur, die het opvoerde, met vervolging bedreigd. Geen wonder dat Thackeray klaagde: ‘Geen romanschrijver heeft de vrijheid een mensch uit te beelden zooals hij werkelijk is. Wij moeten hem vermommen en drapeeren en hem iets anders laten schijnen dan hij is.’

Henriette Martineau sprak van de kroning van Koningin Victoria als de eenige gelegenheid waarbij een dame zich zonder geleide in het openbaar kon vertoonen.

En thans?

Thans zijn wij weer in een ander uiterste vervallen. Men zal zich de aardigheid herinneren van den jongen man, die, al dansend, over een kleedje struikelde, en zich liet ontvallen: Damn that rug! waarna hij zich bij zijn dansende dame over dien vloek verontschuldigde. Waarop het jonge meisje ten antwoord gaf: O, 't is niets, hoor. Je zal er wel aan wennen. De eerste maal dat ik vloekte *I blushed like blazes.*

Vloeken, drinken, de eene cocktail na de andere, dansende den geheelen nacht door, uitgaan met jongelui, lunchen op diens kamers is het geregelde programma van het moderne meisje. Onze tijd staat in het teeken van de jazz.... en de jonge vrouw verheugt zich in een delirium van vrijheidsgevoel. Alle beperkingen en

hindernissen zijn weg-gevallen in den huidigen maalstroom, waarin geen enkel dwangverbod meer wordt erkend. En de antieke wals, - alreeds een overwinning op het conservatisme, dat vasthield aan de menuet, - werd overwonnen door de tango, de cakewalk, de foxtrot, de furlana, de très moutarde, de rumba en de jazz....

De jazz met haar stampend rhythme, haar wanhopige gillen en papegaaienkreten, het onmeedoogend gebonk van de drum, en het schelle gekrijsch van het swanee fluitje, het neusklankige gebrom der saxophones, en het plotseling uitbarstend negergezang, - is het symbool der moderne wereld. De geest van den tijd wordt er volkomen in uitgedrukt!

De positie der vrouw is volkomen veranderd. Mocht nog Ten Kate zingen:

> Leven der vrouw! meest ontplooit gij uw blaren
> Stil in de schaduw van 't vreedzaam Tehuis....

de moderne dichter ziet in plaats van de zedige jongedochter, die haar oogen niet durfde opslaan in het gezelschap van een man, een wilde bacchante, die alles uit haar weg elleboogt, en wier oogen duidelijker taal spreken dan haar lippen.

Geen deerniswaardige oudevrijsters meer, maar vrouwelijke ‘jonggezellen’, *garçonnes,* die Marcel Prévost's aangevochten *demi-vierges* mijlenver achter zich hebben gelaten!

De evolutie was al jaren aan den gang. De reactie tegen de oude moraal brak zich hoe langer hoe meer baan; de wereldoorlog evenwel stormde alles omver.... en sedertdien kent de vrouw (in het algemeen gesproken!) geen rem der beschaving meer.

De oorlog.

In dit enkele woord zijn alle tragedies van den laatsten tijd samengevat. Verwoesting van materieele waarden.... ontwrichting van zedelijke principes. De wereld is een chaos geworden.... en het aloude gezinsidee bestaat niet meer. Het *thuis* is vervangen door de bioscoop, het restaurant, de dancing, het sport-terrein. En met onbeschrijflijke bitterheid zegt V.F. Calverton in zijn boek *Bankroet van het huwelijk* (in de vertaling van C. van Hattum verschenen bij H. Meulenhoff te Amsterdam):

‘Het tehuis blijft alleen nog maar een plaats om te sterven.’

Home, sweet home.... there is no place like home.... My house is my castle.... Zooals het klokje thuis tikt, tikt het nergens.... Al deze dierbare spreekwoorden zijn uit de samenleving weg-gebezemd, tegelijk met zoovele andere relieken, die in den modernen tijd van geen belang meer worden geacht.

De geheele wereld heeft na den oorlog een ander aspect gekregen.... de oorlog is reeds zestien jaren voorbij, maar nóg waart zijn noodlottige invloed door elks leven heen. Het einde van den oorlog is, helaas, geen *einde* geweest....

De opstandigheid was met den oorlog in alle lagen der maatschappij voelbaar geworden. De jeugd keerde zich niet alleen tegen de oude tradities, maar in haar bandeloosheid verkwistte zij noodeloos haar energie.

Ook de ouderen hadden het stuur verloren, en zijn totaal onevenwichtig geworden. Wat kwam er op deze wijze van het gezinsleven, van het heele huwelijk terecht? Overal treft men een chaotischen toestand aan. Echtscheidingen zijn aan de orde van den dag. Een rechter te Chicago sprak in de laatste zeven jaren 25000 echtscheidingen uit. Dit werd hem eindelijk te kras, en de groote jurist (zijn naam is Joseph Sabath) gaf de volgende stelregels aan gehuwden om hun bestaan tenminste dragelijk te maken:

Draagt en verdraagt.

Werkt samen, speelt samen, komt samen vooruit.

Vermijdt opgewonden discussies als gij het niet eens zijt.

Verzwijgt kleine meeningsverschillen niet, opdat zij zich niet opeenhoopen. En spreekt openhartig met elkaar tot de zaak vereffend is.

Sympathie, een goed humeur en wederkeerig begrijpen zijn de steunpilaren van het tehuis.

Deelt gelijkelijk alle verantwoordelijkheden en alle genoegens.

Wederzijdsch vertrouwen is de eerste voorwaarde, nooit zonder reden wantrouwen is de tweede. Beide voorwaarden zijn even voornaam.

'De vijandschap van onzen tijd tegen het huwelijk', waarover Graaf Keyserling klaagt, wordt onomwonden uitgesproken in de huidige literatuur. In alle landen, in alle talen is het mislukte huwelijk schering en inslag. Ook in de letterkunde heeft men gebroken met de oude moraal.

Maar ‘het bankroet van het huwelijk’, zooals V.E. Calverton het noemt, hoeft daarom niet bestendigd te blijven. En in zijn interessant boek, dat hij over dit onderwerp geschreven heeft, zoekt hij naar een nieuwe moraal.

Men denke geen oogenblik, dat dit een vervelend boek zou zijn. Integendeel! Het geeft volstrekt geen langdradige beschouwingen en grauwe theorieën, maar tracht voortdurend in de levende zône te blijven. Het geeft voorbeelden te over om zijn opinies te illustreeren, haalt allerlei anecdotes aan, vermeldt wat verschillende schrijvers over de desbetreffende onderwerpen hebben gezegd, en geeft zijn eigen oordeelen in duidelijken, voor ieder begrijpelijken vorm.

Een geheele afdeeling vertelt ons van de toestanden in Sowjet-Rucland; volgens den schrijver heerscht thans in Rusland de meening, dat sekse-verhoudingen uitsluitend private en persoonlijke aangelegenheden zijn, waarbij noch de staat noch de conventie als voogden hebben op te treden; en, zegt hij, deze meening wint meer en meer veld, en verovert met snelheid de geheele wereld, zoo niet in theorie dan toch in de practijk.

Inderdaad is dit een hoogst gezonde overtuiging waarmede ieder weldenkend mensch het eens zal zijn. Dat zij uit Rusland stamt, wekt onze verbazing. Juist hebben wij ‘Valsche edelsteenen’ door A.I. Woinowa gelezen, en kregen van ‘de vrijheid’ in Rusland wel een geheel anderen indruk! Volgens dezen auteur, die zestien jaren de Sowjet-republiek heeft meegemaakt, staat *alles*, ook het gezinsleven, ook het huwelijk onder gereglementeerden dwang! En is de mensch in Rusland vrij in het sexueele, en is de sexualiteit daar een ‘private zaak’, als, naar V.E. Calverton ons zèlf vertelt, dat:

.... sexueel onderwijs behoort tot het leerplan van elk goed georganiseerde school (!!) en dat in ruime mate onder de stedelijke en plattelandsbevolking vlugschriften worden verbreid, ter voorlichting wèlke middelen gebruikt kunnen worden ter beperking van het kindertal?! En bemoeit de overheid zich geenszins met het sexueele, als elke vrouw zich in het hospitaal van een, b.v. door ontrouw tot leven gebracht kind kan ontdoen? en dat de scheiding zóó gemakkelijk is, dat deze verkregen wordt, als een der partijen daartoe slechts den wensch te kennen geeft?!

(Woinowa, steeds satiriek, beeldt een vermakelijk tooneel uit

van een vrouw, die met twee mannen, op het bureau komt aanzetten, één van wien zij zich wil laten scheiden, en één, met wien zij vlak daarop trouwt.)

Interessant noemde ik dit boek. En dat is het ook. Maar een oplossing uit de bestaande moeilijkheid geeft het niet. Havelock Ellis, 'de' expert in sexueele zaken, zegt ervan: 'Gij hebt op belangwekkende wijze een nuttig werk gedaan, dat zonder twijfel gunstig zal worden ontvangen.'

Maar het 'nuttige werk', dat de heer Calverton heeft gedaan, bestaat dan toch voornamelijk hierin, dat hij de sexueele verhoudingen en opvattingen in en buiten het huwelijk, zooals deze waren en zooals deze zich wijzigden, ons voor oogen heeft gesteld. Wèl heeft hij een hoofdstuk aan De nieuwe ethiek in Duitschland gewijd, waar de grenzen wijder worden uitgezet, en de jeugd meer vrijheid geniet. Overigens.... voorloopig zullen de individuen er nog wel zelf voor moeten zorgen, dat hun wederzijdsche omgang niet tot een bankroet van *hun* huwelijk leidt!....

J.K.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is een publicist als hij, hier aan het woord, altijd aangenaam, wanneer een man van grooter beteekenis zijn zienswijze over eenige aangelegenheid blijkt te deelen. Onlangs werd in dit 'Overzicht' de meening geuit, dat een oorlog vooreerst niet mogelijk zou zijn om de eenvoudige reden, dat elke natie door de economische wereldcrisis zoo diep in de financieele put zit, dat zij er voorloopig niet uit kan, en zelfs dreigt er in te stikken. Zoodat zij allerminst het ontzaglijk getal millioenen kan opsparen voor het weelde-experiment als een oorlog zou zijn, onder welk voorgeven ook begonnen. Aldus blijkt de tegenwoordige wereldcrisis wat de Engelschen noemen 'een zegen in de vermomming van een plaag'. Eenige weken geleden gaf Mr. William Randolph Hearst, de vermaarde Noord-Amerikaansche dagbladmagnaat, gelijke meening te kennen. Hij ging zelfs verder dan hier werd voorop gesteld. De heer Hearst, ofschoon ook hij geen veroordeeling te kras vindt van het doemwaardige Tractaat van Versailles, werk van een groep zoogenaamde staatslieden door oorlogspychose, immers door hun wraakzucht, van hun gezond verstand beroofd, schijnt zelfs de mogelijkheid te ontkennen, dat er ooit weer, althans in de naaste toekomst, in Europa oorlog zou komen. Wijl immers een volgende oorlog van ons werelddeel niets anders zou overlaten dan 'een rookende ruïne'. Hij erkende de dreigende beteekenis der onderlinge Europeesche nationale geschillen, doch deze konden, meende hij, door volksstemmingen worden geëffend. Doch daarbij komt het gebrek aan geld, zelfs van landen, die het rijkste zijn aan goudbezit. Een oorlog op crediet dan? Wie zou daartoe de financiën

willen en kunnen verstrekken? De Vereenigde Staten? Zij hebben nog voor milliarden schuldvorderingen op de Europeesche landen, voorheen 'geallieerd', met uitzondering van Finland, en betwijfelen of zij er ooit een cent van ter betaling zullen ontvangen.

'Geen geld leenen aan Europa?', zegt hij ongeveer, 'Amerika heeft er droeve ervaringen mee opgedaan. Dat de Europeesche landen onderling bij elkaar blijven leenen, is hun zaak, maar geen mensch ter wereld kan zich voorstellen hoe ooit die onderlinge leeningen van het groepje Europeesche wanbetalers zouden worden afgelost.'

Binnenlandsche leeningen bij eigen volk te sluiten zal ook niet meer gelukken, meende hij. De heer Hearst heeft op zijn rondreis door Europa bemerkt, dat de volken eigen regeeringen niet meer vertrouwen. Al die opeenvolgende regeeringen hebben niets anders gedaan dan volken te bedriegen door middel van inflatie. Of op welke andere wijze ook! Zeer zeker had hij daarbij nièt het oog op ons.

Gebrek aan geld eenerzijds, de onvermijdelijke ruïne van Europa anderzijds, zullen den Europeeschen oorlog in de toekomst z.i. onmogelijk maken. De vernieling aan menschenlevens en goederen zou zóó algemeen en zóó grondig geschieden, dat er een ontvolking van Europa uit zou voortvloeien. Daarmede zou het oude werelddeel vrijwel teniet gaan als een factor van belang in de beschaving, die alleen nog toevlucht zou vinden in Amerika en Azië, meende hij.

Komt ondanks alles tóch oorlog, dan zal de opstand der lamgeslagen volken algemeen zijn. Volledige en algemeene armoede zal overal in Europa gaan heerschen.

Frankrijk en Engeland kunnen door een oorlog er alleen slechter op worden, wijl zij het meest te verliezen hebben en nooit iets kunnen winnen. Italië is volgens dezen veel ervaren en veel bereisden beoordeelaar onder Mussolini reusachtig vooruit gegaan. Waarom dit alles in de waagschaal stellen?

'Daarom valt er aan een toekomstigen Europeeschen oorlog niet te denken, doch zal vrede de eenige mogelijkheid zijn', is zijn bemoedigende conclusie.

Wat beteekent het dan, dat de volken voortdurend in onrust worden gehouden en steeds wèèr, als bedreigd door een naderende sprinkhanenplaag over een te veld staanden oogst, door het gepraat en de mededeelingen hunner dagbladen? Althans een gedeelte daar-

van. Nù over oorlogsvoorbereidingen in dezen hoek der wereld, dan in een andere; of over de geschillen en de botsingen met hun buren? Het zal een gasoorlog worden; er moeten dus overal verweermiddelen daartegen worden bedacht en aangeschaft. Het zal een luchtoorlog zijn. Er is dus haast bij een versterking en tevens een nog beter doorwerkte vernuftiging hunner luchtvloten. Het zal een onderzee-oorlog wezen tegen de machtige 'dreadnoughts' der groote zee-mogendheden. Dus zoo spoedig mogelijk nog machtiger, nog sterker, nog kostbaarder zeekasteelen van staal met vreeswekkende kanonnen, doch een vloot van onderzeeërs daarbij. Om niet eens te gewagen van de ziekelijke veronderstelling, dat een volgende oorlog zou kunnen gestreden worden door algemeene vergiftiging van den vijand, door intusschen uitgevonden, nooit gekende stoffen of stralen.

Deze oorlogsgeruchten steken nu in dit, dan in dat land op en de dagbladen verspreiden die. Uit welken hoek komen zij? Reeds is hier op gewezen, dat het machtige Fransche 'Comité des forges' een der voornaamste wapenleveranciers van Europa is. Te beginnen natuurlijk met het eigen land. Maar dergelijke instituten, vereenigingen van machtige 'concerns' voor de wapenfabricage, vindt men in alle groote landen: in Noord-Amerika de 'United Aircraft Export-Cy' en de 'Electric Boat Company' en, natuurlijk, nog andere 'concerns', op dit oogenblik niet genoemd, die wapens fabriceeren voor den oorlog te land, welke, naar het schijnt, langzaam aan veroudert. Doch waarvoor de volken niettemin gezegd worden zich gewapend te moèten houden door vestingen te bouwen, zware kanonnen te gieten, 'tanks', geweren te maken, en wat daar voor meer noodig is aan lieflijkheid. In Engeland is het de groote wapenfirma Vickers Armstrong, onder de directie van *Sir* Charles Graves. Vóór den oorlog waren in Duitschland de groote Kruppen in Oostenrijk de groote Skoda-fabrieken, die haar landen bewapend hielden, vriendelijk genoeg om tegen goed geld ook wel andere, meest kleinere natiën, die geen eigen oorlogs-industrie bezaten, van het voornaamste, zoo absoluut onmisbare oorlogstuig, te voorzien.

Deze alle waren of zijn particuliere kapitalistische ondernemingen. Wel is waar door eigen regeeringen gesteund en aangemoedigd, doch, evenals de Amsterdamsche koopman uit de zeventiende eeuw, wien men verweet, dat hij leverancier was van oorlogsbenoodigdheden voor de zeeroovers aan de Noord-Afrikaansche kust, die

voortdurend ook Nederlandsche koopvaardijschepen enterden en de bemanning in slavernij weg voerden, antwoordde, dat hij bereid was zijn schepen met oorlogswaar uit te zenden tot aan de poorten van de hel, al moesten zij er hun zeilen en masten bij blakeren. 'Waarom', vraagt men derhalve algemeen, 'waarom dan van de particuliere wapenfabricage in de verschillende groote landen geen staatsinstellingen gemaakt?' 'Waarom, als men te Genève sinds zoo lang, doch steeds zonder eenig resultaat, integendeel, met voortdurend droeviger teleurstellingen, over "ontwapening" spreekt - "er wordt verzocht niet te lachen!" - over beperking dan der nationale bewapeningen, waarom komt men dan niet overeen om van de particuliere "concerns" staatsondernemingen te maken?' 'Waarom heeft de Engelsche vredesapostel *lord* Cecil, dit nooit voorgesteld?' 'Waarom niet de Oostenrijksche vredesapostel graaf Coudenhove-Kalerghi?' 'Waarom stellen de vertegenwoordigers der kleinere naties, die zelf geen of geen noemenswaardige wapens maken, dit te Genève niet voor?'

De vertegenwoordigers der kleinere naties te Genève, allerminst de onze, wijl Nederland door zijn overzeesch eilandenbezit niet tot de kleine naties kan gerekend worden, ofschoon ons land ook geen eigen oorlogsmacht meer kan voortbrengen, zooals het dit in vroeger eeuwen wèl kon, zij zullen den wenschelijken overgang van particulier naar staatsbedrijf der wapenlevering niet kunnen, niet willen bepleiten, omdat zij dan geen ander middel zouden bezitten dan een eigen oorlogsindustrie in te stellen, aangenomen, dat zij daartoe in staat zouden blijken. Wat om velerlei redenen niet het geval is. Nederland is in staat zijn eigen duikbooten te maken, en goede duikbooten zelfs. Een zijner in dit opzicht beproefde zonen, de oud-marine officier Paul Koster, thans te Parijs wonende vertegenwoordiger van de Noord-Amerikaansche 'Electric Boat Company', was mede-oprichter, indertijd, van de bekende Nederlandsche vereeniging 'Onze Vloot'. Thans is hij daarvan 'lid van verdienste'. Doch vòòr den oorlog, d.i. reeds in 1907, trad hij in dienst van het machtige Engelsche torpedo-'concern' Whitehead, in het toen nog Oostenrijksche Fiume, waarbij ook de Amerikaansche 'Electric Boat Company' geïnteresseerd is. De heer Paul Koster, voordien eerste luitenant bij onze marine, was in 1905 de bouwer onzer eerste onderzeeboot 'O.I.'. Zijn groote technische kennis deed hem kort daarna den Nederlandschen zeedienst verlaten, om over te gaan in dienst

van machtiger en dus belangrijker bouw. Dit alles strekt den heer Paul Koster tot eer, bewijst dat de Nederlandsche oorlogsmarine ook thans nog te vreezen zou kunnen zijn, indien ons goede land niet steeds bewoond ware geweest door een ietwat nuchter oordeelend en allerminst, na korten tijd van het tegendeel, imperialistisch gezind volk, dat zeer terecht inziet, dat er meer te verdienen is in vrede voor eigen land, bij den oorlog van anderen, dan dat het zelf aan welken oorlog ook zou willen deelnemen. Tenzij daartoe volstrekt gedwongen.

Echter is het nu door den haast hopeloozen veldtocht van president Roosevelt en zijn 'braintrust' om de weergaloozen crisismisère te overwinning, waarin 'Gods Eigen land', zooals het zich voorheen gaarne noemde, verkeert, gebleken, dat deze zeer machtige en het beste voor zijn republiek wenschende man welhaast machteloos staat tegenover de particuliere wapenfabricage in de 'athletische republiek'. Immers, wanneer hij aan deze raakt, doet hij dit tevens aan die der overige groote mogendheden: Engeland, Frankrijk, waarschijnlijk ook Japan. Omdat de zoogenaamde nationale 'concerns' eigenlijk één groote kapitalistische internationale vormen, welke wat men noemt elkaar 'in de hand werken'.

Zoo mocht dan de brave heer Craves, directeur van 'Vickers' in Engeland, 'sir' Charles Craves, om hem alle eer te geven, welke hem toekomt, zoo terecht in een brief aan zijn Amerikaansche vrienden klagen, over 'die lastige ontwapeningsbesprekingen te Genève, die orders voor duikbooten van de Britsche regeering tegenhouden.'

Begrijpt men nu waarom men te Genève met de langdurige besprekingen over de 'Ontwapening der volken' niet opschoot? 'Voilà pourquoi votre fille est muette', zou Molière doen zeggen.

Deze hyper-nationale, maar tevens hyper-kapitalistische ondernemingen van wapenfabricage met het lofwaardige doel om eigen natie, doch tevens alle andere, die wapens, welke ook, van hen koopen willen, naar wensch weerbaar, ja, oorlogsklaar te maken en te houden, zijn de beste vrienden onder elkaar en deelen onderling de reusachtige winsten, welke zij opstrijken. Ofschoon de volken niet weten hoe zij de millioenen en wederom millioenen zullen opbrengen voor hun zoo hoog noodige geweren, kanonnen, 'tanks', onderzeebooten, oorlogsvliegtuigen, ammunitie, en wat daar meer zij: oorlogsbereidheid, welke als een vampier hun economische bloed wegzuigt.

Veertig, vijftig procent ontvangen de Amerikaansche vrienden van de zoete winsten der Britsche firma Vickers Armstrong. Maar.... om deze reusachtige winstmarge op gang te houden moeten de raderen in alle landen ook worden ‘gesmeerd’. Vooral waar het sommige Zuid-Amerikaansche republieken betreft, wier oorlogszucht en heerschzucht harer leiders zouden inslapen, indien deze niet op tijd werden ‘geölied’. Het groote doel is immers het uitlokken van nieuwe bestellingen, door welk volk ook. Zonder bezwaar leveren zij oorlogsbenoodigdheden aan twee tegen elkaar in het veld staande vijanden. Voorbeeld: de, naar het schijnt, niet êer te blusschen oorlogsbrand tusschen Bolivia en Paraguay om den ‘Gran Chaco’, zoo rijk aan petroleum, doch tevens in Noord-Amerikaansch bezit. Niet êer te blusschen, deze brand, voor dat de eene vijand den anderen volkomen heeft neer geslagen, en dan waarschijnlijk bij het zielloos overschot zelf zielloos neervalt. Uit het onderzoek, dat thans in Noord-Amerika op last van president Roosevelt en zijn mannen, naar de internationale kuiperijen der groote wapenleveranciers is ingezet, blijkt genoegzaam waarom men sinds jaren te Genève te vergeefs beraadslaagt over die fameuse ‘Ontwapening’. Zeer zeker, daar zijn in Europa de dreigende nationale geschillen tusschen het eene volk en het andere, in het bijzonder de haast onverzoenlijke tusschen het machtige, maar zeer vreesachtige Frankrijk - vergeet U niet, dat daar het ‘Comité der forges’ met de voornaamste dagbladen in zijn hoorigheid achter steekt - en het Duitschland van Hitler, dat ten spijt van alle bepalingen van het krankzinnige Tractaat van Versailles, zich op allerlei wijs, doch in het bijzonder door een machtige luchtvloot, wapent. Waarbij dan de gecamoufleerde Duitsche firma's in ons land, zonder dat zij van elders wapensmokkel naar het ‘Vaterland’ bedrijven, er voor zorgen, dat zij door haar collegiale relaties met de Amerikaansche of Engelsche wapenfabrieken op de hoogte blijven van nieuwe uitvindingen, waarvoor ‘patenten’ worden aangevraagd. Zoodat dan tevens de Hitlerianen in het ‘Vaterland’ er over worden ingelicht. Dit is de oorzaak van de telkens hernieuwde verdachtmakingen van Fransche zijde jegens ons land, welke soms zelfs tot dwaze veronderstellingen leiden. Niettemin, wijl de machtigste mogendheden van Europa, Soviët-Rusland inbegrepen, - pas zoo feestelijk den Volkenbond van Genève binnengeleid om voortaan aan de ‘Ontwapenings’-beraadslagingen deel te nemen -

ook Japan, zich zelve van voldoende bewapening voorzien, zijn zij niet de beste klanten van de Noord-Amerikaansche of Britsche ‘concerns’. Het meest wordt verdiend in China, in Zuid-Amerika. Op de machthebbers dààr doelde de bewering van den Amerikaanschen leverancier, die zei, dat er voor gezorgd moest worden, dat ‘de raderen werden gesmeerd’. Hij bedoelde dat, waar men van de volksleiders in andere landen kan zeggen, dat ‘zij een open oog’ hebben voor dit of dat volksbelang, men bij hen van een ‘open hand’ kan spreken om zoete fooien, welke de moeite waard zijn er de hand voor uit te steken, in ontvangst te nemen.

De ziel van deze duivelachtige gesteldheid is een Griek. Het kòn niet anders zijn dan ‘un Grec’. De Grieken kennen bij het doen van zaken geen gewetensbezwaren. Het is de brave oude heer, tot den Engelschen adelstand verheven ‘sir’ Basil Zacharof, vijf-en-tachtig-jarigen grijsaard, maar nog niet der dagen en nog minder der millioenen (ponden sterling!) zàt. Hij begon zijn belangwekkende loopbaan in dienst van de Noorsche wapenfabriek Nordenfeld met haar Maxim-geweren, door zìjn toedoen later opgenomen in het Britsche ‘Vickers-concern’. Dit was reeds voor het aanbreken dezer eeuw, in de ‘gouden dagen’ van de Balkandrama's, van den ‘Boerenoorlog’, van den Russisch-Japanschen oorlog, en wat daar verder op volgde. Men zegt, dat de brave Basil in zijn heel-jonge jaren in een Engelsch ‘huis van bewaring’ heeft ‘gezeten’. Maar wie begaat in zijn jeugd geen wat men zoo aardig met het Spaansche woord ‘peccadillas’ - ‘zondetjes’ - pleegt te noemen? Het zal slechts laster zijn. Want dit ietswat duistere verleden van den Griek heeft Zijne Britsche Majesteit niet verhinderd hem in den adelstand te verheffen. Zoo is, onder zijn vele financieele avonturen deze waardige en zwijgzame grijsaard, ‘sir’ Basil Zacharof, ook op den aardigen inval gekomen zich meester te maken van de Speelbank van Monte Carlo. De hèèle speelbank, wel te verstaan. Heel iets anders dus dan wat ‘the man that broke the Bank at Monte Carlo’ indertijd deed. Dit was de eerste speculatie van ‘sir’ Basil Zacharof, waar geld bij moet: het bagatel van een millioen pond sterling, toen dit nog op goudpeil stond. Brave, oude heer ‘sir’ Basil Zacharof! Hij laat de menschen maar over hem praten. De Grieken hebben het immers vèr gebracht in levenswijsheid. Een vonk van Socrates' en Plato's genie is ongetwijfeld in dezen modernen Helleen over gesprongen.

Maar dit alles zoo zijnde, zou men dan te Genève niet maar ophouden met te beraadslagen over 'Ontwapening'? Trouwens, daarmee is men in een slop terecht gekomen, en iedereen weet nu waarom. Te zeggen, dat men er niet êer uit kan dan wanneer de wapenfabricage der groote mogendheden van staatsondernemingen uitgaat is een groot woord, dat men 'gelaten' kan uitspreken. En de volken dan, die niet op groote schaal wapentuig kunnen maken? En dit ook nimmer zullen vermogen. Zij hebben thans nog kans om zich een schijn van kracht te schenken door een paar kanonnen in dit, hun geweren in dat, hun 'tanks', of wat dan ook volstrekt onmisbaars voor hun weermacht, in het andere land van groote bewapeningsnijverheid te bestellen. Nederland, desnoods, zou zijn eigen duikbooten, zijn eigen vliegtuigen kunnen maken. Doch wat beteekenen onze oorlogsschepen, al dragen zij ook den naam van den eens zoo gevreesden 'De Ruyter', tegen de geweldige zeeforten der groote mogendheden?

Gelukkig komt er niet spoedig oorlog. Althans geen herhaling van den wereldoorlog, dien wij hebben doorleefd. Althans niet in de eerste kwarteeuw, en dan.... de volken zullen intusschen wel niet wijzer zijn geworden, doch misschien hebben zij dan de 'Grieken' der internationale oorlogsnijverheid op een pijnlooze manier den nek omgedraaid.

Reeds werd hier gezegd, dat Soviët-Rusland, in persoon van zijn minister van Buitenlandsche Zaken Litwinoff, met statie en gejuich den Volkenbond is binnen geleid, ofschoon Nederland tot het drietal kleinere naties behoorde, Portugal en Zwitserland waren de twee anderen, dat zich openlijk tegen de toetreding der 'U.S.S.R.' verzette. Er waren zeven andere landen, die blanco stemden. Ook het Vaticaan heeft tegen die toetreding geprotesteerd, op grond van de Bolsjewistische vijandschap jegens het Christendom, in het bijzonder het Katholieke, ook het zoogenaamd 'Orthodoksche'. Het is waarschijnlijk deze invloed, welke Nederland tegen de Russische toetreding verzet heeft doen aanteekenen. Dit verzet wordt hier niet beoordeeld. Wel is de ijdelheid er van reeds gebleken, en waarlijk de 'U.S.S.R.', anders gezegd de 'Russische Soviët-Republieken', zijn bezig zeer fatsoenlijk gezelschap te worden. Al zwijgen zij in alle talen over de milliarden geleende gelden, waarmee het Czaristische Rusland is verdwenen en de andere sommen, welke de Soviët-leiders eenvoudig hebben geconfiskeerd.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Fanny Burney in haar leven en werk

Fanny Burney is altijd *bon comme le pain,* - als wij de bedoeling van dit Fransche spreekwoord tenminste een beetje ruim mogen nemen; en ieder ontmoet haar wel weer eens graag, hetzij in een nieuwe uitgave harer dagboeken en brieven of als men een harer boeken ter hand neemt, of dat er een boek *over* haar verschijnt: want deze schrijfster is altijd en iedereen welkom, als *the little charactermonger,* zooals Dr. Samuel Johnson haar noemde.

Afgescheiden van beschouwingen over de literaire waarde zijn mevrouw d'Arblay's dagboeken ook nog van een ander standpunt uit interessant, want zij geven ons een getrouw beeld van het leven, de zeden en gewoonten eener tijdsperiode, die was *a great age of personality,* zooals Muriel Masefield in de nieuwste uitgave der dagboeken en brieven zegt. Het is geen toeval, dat de heeren en dames, die in dezen tijd leefden, in de tweede helft der achttiende eeuw, onsterfelijk werden gemaakt door schilders als Gainsborough, Reynolds, Romney, Lawrence en Hoppner. De portret-schilders voelden zich geïnspireerd, omdat de *leaders of society* zulke markante persoonlijkheden waren, en den kring, waarin zij leefden sierden met hun geest en hun gemoed.... al waren zij ook soms wel wat excentriek in hun kleeding en extravagant in hun gewoonten, en niet zelden een *air of fashion* aannamen *easy almost to insolence.*

De tijd leende zich bij uitstek om stof te leveren voor een ‘character-monger’, en Fanny Burney verkeerde in de allerbeste

conditie om haar studies te maken. Zij had een uitgebreiden kring van vrienden en kennissen, en teekende levendige en sprekende gelijkenissen van de personen, die zij het best in staat was geweest te observeeren en te bestudeeren, en die zij liet uitkomen tegen een achtergrond, welke bijna photografisch juist moet worden genoemd.

Muriel betreurt in Fanny Burney's dagboeken twee dingen, ten eerste, dat zij zoo spaarzaam kleeding-details beschrijft; dit is volgens haar een *regrettable omission;* 'had she been more interested and attentive to this important subject, how richly her readers might have profited! Nor did she trouble to describe meals, although food and drink so well illuminate the character of the age.

[Tusschen twee haakjes: waar een bekende historieschrijfster het ontbreken eener uitgebreide behandeling dezer twee belangrijke onderwerpn betreurt, moet het mij even van het hart hoe vreemd het is, dat het Jeanne Reyneke van Stuwe altijd zoo kwalijk is genomen, ja, dat men haar heeft bespot en gehoond, *omdat* zij een groote plaats inruimde in haar romans aan deze twee levensbelangrijkheden. Het is toch overigens een bekend feit, dat de auteurs van de geschiedenis der volkeren altijd een dankbaar gebruik maken van, in den tijd dien zij uitbeelden geschreven romans....].

Fanny Burney behoorde tot een begaafde, opgewekte familie, zoo levendig en lievenswaardig en zoo charmant in hun onderlingen omgang, dat zij steeds in de herinnering zullen blijven voortleven als een allerprettigste Engelsche menschengroep *for all the world to love.* Dr. Burney was vader en moeder tegelijk voor zijn zestallig kroost; hij was een echte familievader, die zijn volkje graag om zich heen en bij elkander had en die er geen al te strenge tucht-methodes op na hield; zoodat, toen Fanny te schuw en te verlegen bleek om te Parijs op kostschool te gaan, hij haar thuis hield, en haar liet profiteeren van het gemengde gezelschap zijner muzikale en andere vrienden, die zijn huis in Martin Street frequenteerden. De stiefmoeder, die Fanny kreeg op haar vijftiende jaar, paste gelukkig precies in het kader van het gezin, en Fanny sloeg een vroegtijdig huwelijksaanzoek af, omdat zij geen lust had haar heerlijk gezellig huis te verlaten.

Zij schreef *Evelina* en gaf het in het licht op haar vijfentwintigste jaar, en veroorzaakte met dit boek een literaire revolutie. Zij verdroeg in alle geesteskalmte den storm, dien het opjoeg, en evenzeer de lawine van loftuitingen, die haar dreigde te overweldigen, en in die eerste dagen schreef zij vroolijk aan haar zuster:

> I often think when I am counting my laurels, what a pity it would have had I popped off in my last illness, without knowing what a person of consequence I was! - and I sometimes think that were I now to have a relapse, I could never go off with so much éclat!
> But Dr. Johnson's approbation! - It almost crazed me with agreeable surprise, - it gave me such a flight of spirits, that I danced a jig, without any preparation, music or explanation....

In 1786, toen Fanny vierendertig jaar oud was, werd zij benoemd tot Second Keeper of the Robes bij Koningin Charlotte, en vervulde deze betrekking aan het Hof gedurende vijf jaren. Men kan van het decorum, aldaar uitgeoefend, de duidelijke sporen in haar werk aantreffen. Naar mate zij ouder werd, verloor haar schrijftant het al te spontane, en de brieven harer latere jaren krijgen iets statigs en pompeus. Doch die periode was toen nog ver af, en haar *Court-journal* is onnavolgbaar, ofschoon ons twintigste-eeuwsch inzicht haar niet geheel kan vrijpleiten van sentimentaliteit en kunstmatige pruderie.

Het was de eeuw der ‘gevoeligheid’, (te onzent kennen wij daar eveneens staaltjes van o.a. bij Feith) en Fanny Burney was een trouwe weerspiegeling van haar tijd. Persoonlijk was zij echter niet te prude, om alleen in de schemering te zitten met Kolonel Digby (dien zij in haar dagboek Mr. Fairly noemt) en met hem te redeneeren over *the necessity of participation to every species of happiness,* om met een zucht, nadat hij weg was, te zeggen:

‘Alas, that a man so good should be so unhappy!....

Hoeveel zij ook hield van de Koninklijke Familie, kreeg zij toch overgenoeg van het Hofleven.... en was blij, toen haar gezondheid haar aanleiding gaf, om haar positie te verlaten, en zij trok zich terug naar Chelsea, om daar met haar vader te gaan

samenwonen. Haar groote belangstelling in de Fransche emigrés, die de Fransche revolutie waren ontvlucht, werd bekroond door haar romantisch huwelijk met d'Arblay, voor wien zij, sinds de eerste ontmoeting een sterke sympathie en bewondering had gevoeld.

Een aanteekening omtrent den dood van mevrouw Piozzi laat ik hier volgen:

> She was in her eighty second year, and yet owed not her death to age or to natural decay, but to the effects of a fall on a journey from Penzance to Clifton. On her eightieth birthday she gave a great ball, concert and supper in the public room at Bath to upwards of two hundred persons, and the ball she opened herself.
> She was in truth a most wonderful character for talents and eccentricity, for wit, genius, generosity, spirit and powers of entertainment.

Ik haal dit aan, omdat deze laatste regels ook zoozeer op Fanny Burney-zelve van toepassing zijn, en vooral de twee laatste qualiteiten haar eigen bleven tot aan den dag van haar dood op bijna achtentachtigjarigen leeftijd, toen zij stierf op denzelfden dag van dezelfde maand, waarop haar geliefde zuster Susanna haar veertig jaren geleden was voorgegaan.

Persoonlijk ben ik in het bezit van Fanny Burney van haar *Evelina, or the history of a young lady's entrance in the world,* with plates, in 3 aardige kleine deeltjes van het jaar 1808, en dit boek in het Hollandsch overgebracht zonder naam van vertaler, eveneens in drie aardige deeltjes uitgegeven te ‘Amsteldam bij Jan Doll in het jaar 1875; van *Cecilia or the memoirs of a heiress* in twee dikke kleine deeltjes, zeer compres gedrukt; van *Camilla or a picture of youth* in 5 deelen van 1796; en van *The diaries and letters of Madame d'Arblay* (Frances Burney) in drie klein gedrukte banden (met portretten en platen) met aanteekeningen van W.C. Ward, en de beroemde Inleiding van Macaulay, waarbij zich thans nog is komen voegen: Dr. A.A. Overman *An investigation into the character of Fanny Burney* uitgegeven bij H.J. Paris, Amsterdam in het jaar 1933.

Behalve deze werken schreef Fanny Burney nog *The wanderer*

or female difficulties, in 1814 in 5 deelen te Londen verschenen.

De naam Fanny Burney was mij reeds op zeer jeugdigen leeftijd bekend, daar ik al op mijn twaalfde jaar in *Alcott's Onder moeders vleugels* las, hoe Jo March minstens even trotsch was op haar eerste pennevrucht als Fanny Burney op haar Evelina.

Fanny Burney was onder een gelukkig gesternte geboren.

> 'To whom must I dedicate my wonderful, surprising and interesting adventures? Nobody. To Nobody then will I write my Journal!'

Zoo begint Fanny haar dagboek, en menigeen onder ons had op zestienjarigen leeftijd óók zoo een dagboek kunnen beginnen.... zonder dat evenwel te gelegener tijd ons tot Niemand gerichte bladzijden Iedereen's bezit zouden worden! zooals het 't geval met Fanny's dagboek was. Zij was niet alleen een geboren dagboekschrijfster, maar haar leven was ook interessant en inhoudsrijk genoeg, dat het verslag daarvan ook anderen belangstelling inboezemen kon!

Fanny Burney was een ras-echte schrijfster. Van nature observeerde zij uitstekend; zij was vlug van begrip, en wist juist en snel haar conclusies te trekken. En dit is waarschijnlijk ook de reden, dat haar dagboek zooveel op een roman gelijkt, dat zij ons te weinig (zooals aan een goede romanschrijfster past) daarin van haarzelf laat zien. Zij vervult haar aanvankelijke belofte:

.... to confess every thought and to open my whole heart, zeer stellig *niet.* Evenwel we hebben geen reden om ons hierover te beklagen, want we zouden haar dagboek niet gaarne anders wenschen dan het is, en bescheidenheid was een zoo integreerende eigenschap van Fanny's karakter, dat zij er niet aan denken zou, zichzelve tot hoofdonderwerp van haar geschrift te maken.

> 'I am afraid', schreef Susan op veertienjarigen leeftijd, 'that my sister Fanny is too reserved.'

In het dagelijksche leven had Fanny veel last van haar verlegenheid, maar als schrijfster belette deze haar niet, geheel open en natuurlijk te zijn, hoewel zij in gezelschappen liefst op

het tweede plan of heelemaal onopgemerkt bleef (heel anders dan haar heldin Evelina, die zich altijd verbeeldde (maar in alle eer en deugd) het middelpunt te wezen, altijd en overal!

'Ik kan die 'kleine Burney maar niet aan het babbelen krijgen', riep Dr. Johnsonn, 'en ik ben er toch zeker van, dat zij allerleukst zou kunnen babbelen als zij het op haar heupen had!'

De formidabele Mrs Cholmondeley, nadat haar krachtigste pogingen om Fanny uit haar tent te lokken, hadden gefaald, zeide verontwaardigd:

- Ik wou, dat menschen, die met een tong geboren zijn, die ook gebruikten, en niet al den tijd stommetje tegen me zaten te spelen!

Maar, zooals gezegd, Fanny was niet tot gezelligen kout te bewegen, en 'zweeg in zeven talen.'

Haar discretie, haar bescheidenheid, haar modestie, zooals die 'lieve, lieve meneer Johnson' zei, was heelemaal niet voorgewend of het gevolg van een maatschappelijke conventie: het waren aangeboren karaktereigenschappen.

Dat zooveel eenvoud gepaard kon gaan met zooveel geest en humor als uit haar geschriften blijkt was even verrasend als wonderbaarlijk; en dit was waarschijnlijk de oorzaak der charme, die er van haar uitging, en die werd gevoeld door Dr. Johnson, door Burke en door al haar andere vrienden, en die de moderne lezer eveneens zoo sterk ondergaat, wanneer hij thans haar dagboek leest.

Het dagboek en de brieven van Fanny Burney werden voor de eerste maal uitgegeven door haar nicht, Mrs Barrett, en zagen oorspronkelijk in zeven deelen het licht, gedurende de jaren 1842-1846. Deze uitgave bevatte echter slechts een gedeelte van het geheele dagboek en van de geheele uitgebreide correspondentie der begaafde schrijfster; de keuze was door mevrouw d'Arblay zelve tezamen met mevrouw Barrett gedaan. En Fanny Burney zeide er zelve van:

> '.... whatever might be effaced or omitted, nothing should in anywise be altered or added to her records.'

Het dagboek is in alle opzichten boven lof en prijs verheven.

Het wordt sinds lang als een klassiek voorbeeld van een dagboek beschouwd. En ongetwijfeld, zegt Wililam Ward is het:

the most entertaining, in some respects the most valuable work of its kind in the English language. Regarded as a series of pictures of the society of the time, the Diary is unsurpassed for vivid colouring and truthful delineation. As such alone it would possess a strong claim upon our attention, but how largely is our interest increased, when we find that the figures which fill the most prominent positions in the foreground of these pictures, are those of the most noble, most gifted, and most distinguished men of the day! To mention but a few names Dr. Burney's daughter was on terms of more or less intimate acquaintance with Johnson and Burke, with Reynolds and Sheridan, with Windham and Warren Hastings, with Mrs Thrale and Mrs Montagu, and with Madame de Staël who called her ‘la première femme de l'Angleterre.’ Of all these, and of many others only less distinguished than these the pages of the diary contain brillant sketches or life-like portraits.

Men moet niet vergeten, dat het dagboek, toen het geschreven werd, niet bestemd was om onder andere oogen te komen dan die van de schrijfster zelve, of misschien van een enkele bloedverwant of goede vriendin. Op haar zestiende jaar aan Niemand opgedragen, wijdde zij het later aan haar lievelingszuster Susanna, en na dier dood in 1799 aan haar vader Dr. Burney.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Wordt vervolgd)

Aan Dr. K.H. de Raaf (met wien ik thans reeds het derde deel eener eeuw goede vrienden ben)

I.

Zonder dat 'k 't ooit U vroeg of 't vóóraf hoopte, hebt Ge, als trouwe
Volger der Waarheid alles nagegaan van wat uit Kracht
Eens diepsten Zijn's gerezen en gestuwd, 'k voor dit Geslacht
Bestreefd heb en bereikt. Hartstochtlijk-donker in stil bouwen

Op Ingrond eignen Zelfs en aller Dingen, delgde ik 't flauwe
Gedoe van schrale Vagen. Moedig leefde ik in den nacht
Mijn's Tijd's, kalm-eenzaam, en soms gilde ik stoer een wilde klacht
Klaar-hoorbaar hoog door 's Leeds Ellende. Want voortdurend jouwen

Bléven veel diep-in Leêgen, thans verloornen me uit. 'k Hield Wacht
Breed-psychisch diep bij al wat 'k wilde en deed en dus ik 't bracht
Gestaêg stoer-werkend naar waar 'k sta thans. Als heel zelden gauwe

En nimmer nog gedweeë lijdend onder 't scherpe snauwen
Breng 'k uit den versten Grond mijn's Wezens dank U. 'k Zie.... gij lacht
Door uw diep graven Gij mijn verste Gronden gaaft te aanschouwen.

II.

Ja, levenslange Dank, o, Vriend, gewetensvol gij schreeft
Uit eigne Stille Kracht dit boek, dat evenzeer zal duren
Als al mijn geestlijk Werk voor onze Lettren. Niet besturen
Liet Ge u door 't reeds een derde Eeuw ver-af saam zijn. Neen, verkleefd

Alleen aan Waarheid, want aan Feiten, hebt gij streng doorleefd
Mijn zwaar Bestaan en zielvol Streven, en nooit gingt verhuren
Ge U aan de kwade Wanen, waar de diep-verkeerde kuren
Van Niets-verstaners hebben vijftig jaar reeds mee gestreefd

Om al wat 'k ziende denk en voel en doe te ontwrichten. Schuren
Bleef 'k veelal vredig voort langs dwazen Hoon. Want binnen muren
Mijn eigne, stille, werkte ik en dies nooit mijn Geest gebeefd

Heeft voor 't bedrijf der Schampren, die gezellig voor hun vuren
Gezeten brabbelden Onwaarheên. O, mijn klare, pure
Ziel, Die wil 't Echte en 't doen blijft, tot zwiert wèg Ze of sneeft,

III.

De halve Geesten, wien vlot Vleien boven Waarheid ging
Vonden 't eens schandlijk, dat mijn flinke Ziel had ingezouten
't Alwaarste en dit toen 't moest deed hooren aan wie stil te kouten
Misprijzend zaten. Diep-vermoeide, ik alellendigst hing

Geestkrachtig lijdend in 't Hoog-IJle, hoorend schampering
Geloogne, dat 'k van top tot teen een kwade, zwakke, foute
Niets-doener willoos, geestloos was, dien Dienaars van de Schouten
Neer moesten duwen naar een reddelooze afzondering.

Doch psychisch sterk en dood-onschuldig-willlend, lijk als houten
En taamlijk-stijve kleine knaap ik reeds geweest was, ving
'k Al 't Smaên op, dat ik door mijn verdre Daên weerleggen ging.

O, Menschjes, die nu ligt voor goed in de eindelooze Koudte
Maar me eens waanzinnig joeldet na met scherp-geflootne Rauwte.
Als altijd jeugdig diep-in mijmrend denk ik nog en zing.

IV.

Juist, lijk als vreedge kleine knaap 'k een enkle maal reeds deed,
Vraag 'k me af nog: Wat's dit Aanzijn? Wat mijn Leven? Staeg vergalmen
Hoor 'k vele Stemmen in mijzelf en alle boeken. Halmen
Lijken me al Liên, die gaan met woordenwinden mede. Ik weet

Alleen Dàtgene wat mijn eigne Ziel mij wijst, Die meet
Diepst-in van zelf al Kennis en dies leef ik thans als Kalme
Die klonk zich vast aan alles met onbreekbaar-stalen Schalmen
En voor al tijden groote Minnaar van 't Diep-Zuivre heet.

Och, tegenwoordig geef 'k niet durend meer om Vreugde of Leed.
'k Heb levenslang gedacht en scheen dus Dommen vaak te talmen,
Maar door mijn vaste Sterkte won 'k allengs gewenschte Palmen.

'k Leef breed-zachtmoedig, maar leek strijdend wel eens hard of wreed,
Want mijner Ziel geen ding ooit van der Andren aard ontgleed
En 'k wensch, wen me eindigt de Aarde, in 't wijd Mysterie te verwalmen.

WILLEM KLOOS.

Een nabetrachting over het feest van Lodewijk van Deyssel

Thans, een paar maanden na van Deyssel's viering kunnen wij het gehalte en den omvang van den jubel overzien, en met groote blijdschap en erkentelijkheid kunnen wij verklaren: het gehalte was achttien karaats, - de omvang overtrof de stoutste verwachting.

Het nut der persbureau's werd weer eens voor de zooveelste maal bewezen, doordat wij nu in het bezit kwamen van alle beschouwingen en beoordeelingen in Noord en Zuid over den grooten auteur, te dezer gelegenheid door geheel intellectueel Nederland ten beste gegeven, en die een uitgebreid dossier vormen, dat bewaard blijft bij onze complete werken van den geliefden en vereerden prozaïst.

Een kroonjaar geeft de gewenschte aanleiding aan velen, om van hun gevoelens blijk te geven, - gevoelens, die zij natuurlijk wel altijd bezaten, maar die meestal latent bleven in hun geest; doch nu worden zij wakker en dus weer bewust, en men spreekt ze uit, al naar zijn aard; gul, gemoedelijk, hartstochtelijk-enthousiast of kalmmediteerend, in hoog-gestemde bewondering of critische waardeering.... en het is weldadig voor den betrokkene, om gewaar te worden, hóezeer hij in het brandpunt staat der algemeene erkenning en sympathie.

Zoo is ook de 22e Augustus l.l. een mooie, onvergetelijke dag geweest voor onzen besten vriend, en wij verheugen ons in hartelijke genegenheid over zijn succes.

Doch daar het nu eenmaal het lot van krantenartikelen is, dat zij vergankelijk zijn, en in de meeste gevallen niet veel meer dan een vluchtige, vriendelijke herinnering achterlaten, is het altijd een desideratum, dat in een wat soliedere, substantiëelere uitgave de

volksgeestdrift over het geluk een zoo energiek-stuwende kracht als van Deyssel in ons midden te bezitten, bestendigd worde.

In een feestwerkje, weliswaar ter eere van den jubilaris geschreven, maar tegelijk ten dienste staande van alle belangstellenden, - worde de beteekenis van den Groote nog eens verkondigd en vastgesteld, - daarin vinde men alles bijeen, wat wij aan en in den genialen Thijm liefhebben en vereeren. Zulk een uitgave wenschen en verwachten wij als nabetrachting van den herdenkingsdag, en deze zij niet een loutere huldebetuiging, maar in kort bestek een samenvatting van feiten en data en een overzicht van den arbeid, de bestrevingen en bereikingen van onzen uitzonderlijken auteur.

En is er na het jubileum van Lodewijk van Deyssel een dergelijke uitgave verschenen?

Ja!.... De jubilaris en het publiek werden verblijd met een allerkeurigst-verzorgd boekje, klein, handig van formaat, gedrukt met een fijne, duidelijke letter op mooi papier en voorzien van tal van reproducties, die het ensemble, daar velen ervan tot nu toe onbekend waren, tot een hoogst interessant curiosum maken. De uitgevers, de heeren Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem, hebben eer van hun werk! maar niet minder heeft dit de schrijver van den tekst, de jonge letterkundige Anton den Doolder, de toegewijde leerling van zijn meester en vriend, in zijn ‘in de zuiver goede want juiste richting mijmerende beschouwing’.

Met zeer veel tact en een subtiele gevoeligheid heeft hij alle lyriek vermeden, en toch voelt men, in de eenvoudige woorden, den gloed, die de schrijver bezielde, den gloed van liefde en enthousiasme, en die Lodewijk van Deyssel aan hem deed schrijven (blz. 15 der uitgave):

‘Ik heb zoo juist uw regelen nog herlezen, en zij lieten mij, in den letterlijken zin niet koud! Integendeel, ik voelde een gloed in mij, stijgend tot aan de oogen toe. Deze gloed was gelijk aan den gloed zelf uwer woorden, die zoo, van-zelf, door mij beantwoord werd.’

In een beknopt bestek krijgen wij hier een volledig overzicht van den mensch, den schrijver en zijn oeuvre; en dit alles in soberen stijl; zonder zichzelf ooit op den voorgrond te brengen, door den

Doolder geschreven verslag zal aan velen den Caesar nader brengen, wiens imperator-kop ons niet alleen van de foto's, maar ook tusschen de gedrukte regels dóor, blijft aanblikken, zóó levend weet de jonge schrijver Lodewijk van Deyssel ons voor oogen te brengen, Anton den Doolder schrijft een aangenaam-stillen stijl, realistisch-direct en nergens opgewonden, doch waaruit zijn liefde, eerbied en bewondering duidelijk ópklinken. Dit geschrift, hem door piëteit ingegeven, werd een waardevol document, dat ieder belangstellende *in literaricis* gaarne zal bezitten, en:

'Wij wenschen dus den schrijver dezer studie van ganscher harte geluk met zijn wèlgeslaagd streven en vertrouwensvol hopen wij, dat zijn boekje met volle aandacht zal gelezen worden door ieder, die belang stelt in de geestelijke waarden, die de besten van het geslacht der Tachtigers aan Nederland hebben geschonken, en nog voortgaan om dit te doen.

N.G.

Boerenpsalm door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 310.)*

't Is buiten sneeuw en donkeren winter, en ik snijd een grooten Kruislievenheer. Voor wie? voor wat? Uit eigen plezier? Of omdat een mensch door al zijn mizerie zoowat op O.L. Heer begint te gelijken?

- 't Is ook een vorm van gebed, zegt Menheer pastoor, die maar schrik heeft dat het beeld te leelijk zal zijn om te helpen donderen.

Maar het gelaat houd ik voor 't laatste, voor den volgenden winter. Ik snij eerst zijn handen en zijn voeten. Ik heb met klei een afdruk van mijn handen genomen, en die snijd ik nu na.

- Die handen en voeten zullen navenant te groot zijn, zegt ons Fien, tot mijn schrik. Gij zijt een reus van een vent Wortel, en dezen Jezus is maar zoo groot als ons Geeraarken.

- Dat is niets, dan zaag ik later den Jezus in tweeën, en zet er een stuk tusschen. Laat mij maar doen, als ge maar ziet dat het een Jezus is dan ben ik al kontent.

Ja, het is zeker een vorm van gebed, want ik kan soms te midden van mijn gepruts stil houden en die handen en voeten bezien. Ik stel het bij mijn eigen voor. Ay! De hamer slaat vlammen door mijn handen en voeten. Die kleine beendertjes splinteren en kraken als pijpestelen. De pijnen bliksemen door heel mijn lijf. Ik sla mijn vingerern toe van d'ontzettende pijn; de hamer klopt mijn vingersoppen kapot, de vingernagelen splijten. De linkervoet op den rechtervoet geplaatst wordt plat tot bloed verbrijzeld, om de te korte nagel diep in 't harde hout te kunnen drijven.

Ik zie en voel me zoo aan een staak hangen. Mijn handen scheuren, mijn voeten zwellen blauw op als blazen.

Ik kan het mij soms zoo hevig voorstellen, dat als ik opsta door de plaats mank.

Ja, Jezus moet oneindig veel afgezien hebben. 't Is met zoo iets te maken dat men het zoo scherp voelt.

En dan wordt ge ook een weinig getroost om uw eigen kruisweg door 't leven. Een weinig. Want al is die in vergelijking maar een pluim tegen duizend kilos lood, toch is het allemaal nog zoo zwaar om te dragen, dat ge niet verstaan kunt hoe er een mensch zijn hart niet onder breekt.

't Begint allemaal zoo schoon. Als ge vrijt en ge gaat trouwen dan is 't of de wereld voor u beiden apart geschapen wordt. Versch van den dauw, vol riekende bloemen. Maar pas zijt ge in dit land van belofte of de blaren beginnen te rijzen, en ge staat weldra in de mizerie, met het werk, met de ziektens en de armoe. Ge denkt telkens: Erger kan het niet, nu is de vlaag over, en als ze voorbij is rolt alles weer op wieltjes. Maar er komt geen eind aan, de toekomst is donker, en er komen momenten, dat men snakt, om ook lijk Gij, o Heer te mogen zeggen: Het is volbracht.

Ik heb veel mizerie gekend, met mijn veld, met ziekte, dood de Kwade Hand, maar het ergste dat een mensch kan overkomen is den tegenslag met de kinderen. Als die niet meevallen! Daar heb ik ook mijn part van gekregen, en nu versta ik zoo goed, o Heer, waarom Gij U hebt laten kruisigen om uwe kinderen te redden.

Och het gaat zoo vreemd met kinderen!

Vooreerst hebt ge ze alles gegeven wat in uw vermogen was. 't Beste van u is in hen, uw bloed, uw ziel, uw leven. Ze zijn iets van u. Hun geluk is het uwe, hun verdriet snijdt dieper bij u dan bij hen. Ge houdt hun leven warm met uw hart. En zie op zekeren dag ziet ge dat het in den grond uw hevigste vijanden zijn. Ja, ze houden nog van uwen persoon. Ze vechten zich voor u eenige gaten in den kop, en als ge op sterven ligt zitten ze met hunnen neus in hun telloor. Maar hun hart is niet meer van u, noch hunnen wil, hun begeerte, het leven dat daarbinnen in hun klokhuis roert. Daar zijt ge buiten gekegeld.

Dat kunt ge niet uitstaan! Ge wilt u mee met hen verheugen

en verdrieten. Neen, ge moogt zelfs niet meer in hun hart zien. Ik was een kind met de kinderen, in hun spel en in hun doen. Ik wil mee kind blijven, maar zij worden menschen en zonderen u af als een last. Met dat al blijft ge zot van hen houden. Het eene kind is daarin niet beter dan het andere. En om u te wreken wenscht ge: Wacht, ge zult ook wel eens vader of moeder worden, en dan krijgt ge van 't zelfde laken een broek. Bah! ge moet het niet wenschen. 't Komt van zelf in het baksel. Maar als ze dan daarbij nog tegenvallen! Eerst trappen ze op uw teenen, later op uw hart. Dan kruipt men van ontzetting ineen.

Waarom hebt Gij ze in de wieg niet laten stikken, o Heer! Waarom hebt Gij er geen engeltjes van gemaakt? Vergeef mij die woorden, o Heer, 't is maar bij een manier van spreken.

Maar moet ik gestraft worden in mijn kinderen? Als 't U belieft neen! Neen! Kruisig mij, breek mijn beenderen, laat mijn veld van kruid en ongedierte doorwoekerd worden, maar blijf van mijn kinderen af!

Gij hebt mij de herder van elf schapen gemaakt. Gij hebt er mij vier ontnomen, en 'k heb elke keer, al was het ook al grommelend, en niet goed gezind, mijnen kop gebogen. En als Gij er nog noodig hebt kom ze dan maar halen. Maar die Gij mij laat houden laat ze toch de vloek van ons leven niet zijn. Ik wil al de anderen afstaan, maar breng onzen Fons weer terug op den rechten weg. Om één verdoold schaap liet de goede herder heel de kudde in den steek, staat er in uw boeken. Tegen wie zegt Gij het?

Onzen Fons, de overgeblevene van den tweeling, was wel van een korte, en eigenzinnige natuur, och, er moeten van alle soorten zijn. Kalen troost. Maar de omstandigheden hebben al het kwaad bij hem doen opschieten.

Hij was met een meiske aan 't vrijen gegaan uit de Plattekeeshoek, een hoop arme huizekens achter 't dorp, waar al het schorriemorie bijeenkoekte. Het was precies een bohemersche, met vet, zwart haar en oogen als kolen. Schoon van postuur, maar niets voor een boerenjongen, wel zoo iets voor een rondtrekkenden harmonicaspeler, zoo een echt gemeen, franc stuk, een gaillard. Op de kermis was hij er eens met meegegaan, en was er blijven aanplakken.

Klop heeft hij er genoeg voor gekregen. Ons Fien wou met

zoetigheid probeeren. Dan zei hij: G'hebt gij uw goesting gedaan, en ik de mijne ook.

Wat kon het mij in den grond schelen met wie hij trouwde, als ge maar uw kind in de toekomst gelukkig ziet. Maar als ge nu tot aan uw ellebogen voelt dat zulk wijf zijn ellende wordt?

Op een keer na dat ik hem weer met die poes gezien had, en ik zijn zondagsch dingen en zijn horlogie had weggestoken, trok hij er uit, met veel dreigementen. Ik lachte. 's Nachts was hij nog niet terug. Ons Fien was het hart in van schrik en achterrenken en ik kreeg van haar verwijten omdat ik hem te hard geslagen had: Hij zal zich verdronken hebben. Als hij maar geen kuren begaat, kermde ze. Zij stak een keers aan voor O.L. Vrouw. Het zou de eerste niet zijn. Er zijn kilos keersen aan opgegaan. 's Morgens was hij daar nog niet. Ik moest gaan zoeken. Onderweg vernam ik dat hij bij zijn kattin de nacht had doorgebracht. Hij liet zijn kleeren halen en zeggen dat hij niet meer thuis kwam, en hij in Antwerpen aan de haven ging werken.

Dan ziet ge eerst wat een moeder is. Het verdriet van dit mensch sneed als messen door mijn hart. Ik brandde van woede, want 't was tegen oogsttijd, en dan zijn er altijd handen te kort. Dat wist hij, dat was zijn judasserij.

- Laat hem waar hij is, we zullen eens laten zien wie het sterkste is, hij of ik.

Maar als er een vrouw, een moeder, zooals ons Fien nevens u staat, dan kan een vader niets. Heelder dagen tranen, bidden, smeekende oogen en smeekende handen. Niet om aan te zien, en 't slot was dat ik ons Fien toelating gaf hem terug te halen, met de belofte dat hij met die Marjan mocht vrijen. En dan komt hij terug binnen, met zoo een venijnigen glimlach op zijn lippen, om u de muren doen op te loopen. En dan moet ge nog zwijgen. Dan is het of ze uwe ribben breken in een draaibank.

O, Heer, ik dank u voor den genever, die mij het leven schooner doet zien, en er mij van tegen houdt mijn eigen bloed te vermoorden.

Nu liep hij openbenaar onder mijn oogen met die heks. Hij moest het dan maar weten. Wie zijn meloen verbrandt moet op de blaren zitten, zeg ik. Maar 'k meen het niet. Ge kunt het niet slikken, en dan krijgt ge zoo een gedurige pijn aan uw hart, en ge staat al eens voor den spiegel om te zien of ge uw verdriet

in uw oogen niet kunt lezen. Ge hoopt. Hij is nog jong, hij kan ze nog laten, want hij moest nog loten.

Ons Fien, Bel Salamander, Aloiske, gaven hem raad en medalies en leerden hem schietgebeekens om er uit te loten. Ons Fien maakt papieren rozen en linten voor zijnen hoed, ze geeft hem nog een kruiske. Hij loot er natuurlijk in. Zoo echt iets voor mij. Als er een pan van t' dak valt, wees gerust, ze valt op mijnen kop. De petit Cousin van de pimpelmuis van 't kasteel loot er ook in, met nog een lager dan onzen Fons. 't Kan geen kwaad, die hebben 1600 frank gestort, die koopen zich af! Petit Cousin die ze CoCo noemen, mag t'huis blijven en mijnen zoon kan drie jaar lang menschen gaan leeren dood schieten.

Rij op koetsier! En hij die nog nooit in een trein had gezeten! Ons Fien had daar natuurlijk veel verdriet in, en ik ook. Twee goede handen weg, en malkaar niet meer kunnen zien. Maar langs eenen kant vond ik het een geluk. Op drie jaar tijd loopt er veel water door de zee, en ondertusschen kan hij dat lief vergeten. Laat ons hopen. Maar bij de Wortel is het geluk nooit van langen duur. Een maand daarop, ik zie het nog voor mijn oogen, hoe ons Fien ineenzakte, komt het zwart lief van onzen Fons zeggen dat ze moeder zou worden. Ik had haar tot spijs kunnen slaan. Ik moest weg, rap weg, want als ik een hard woord zou laten vallen, wist ik voorhand dat het verliefd koppel triomfant zou antwoorden: 't Was bij u hetzelfde! En zoo wou ik ons Fien niet laten vernederen.

Als de tijd daar was om naar die vreemde streken te vertrekken weende heel ons huis, behalve ik. Ik had er goei hoop in dat alles nog naar onzen wensch zou afloopen. Ik reed hem met zijn lief naar de statie. Zij hong rond zijnen hals lijk een drenkeling rond de mast. Hij miste bijna zijnen trein, zoo hevig ging ze te werk. Toen ik met haar terug naar huis reed kwam ze al schreeuwend dicht nevens mij op de bank zitten. Ze lei haren zwarten kop snikkend op mijn schouder, en hield mijnen arm omprangd. Ik ben zoo een flauwen truut niet gewoon. Was dat comedie? echt verdriet? of wat was het? Zij drukte zich heelemaal tegen mij aan. Ze lei haren arm over mijn schouders, ik voelde haar zacht lijf, hare borsten tegen mijnen arm. Ineens verstond ik waarom onzen Fons zoo een slaaf van haar was. Een schoone

duivelin! Mijn bloed danste, 'k zag soms niets dan wit voor mijn oogen. Maar ik verroerde niet. Ik hield mij stijf, sprak geen woord, en overhand kreeg ik goesting om haar met mijn vuist van de kar te kloppen, ofwel mijn armen rond haar lijf te slaan en samen in de kar te rollen. Ik dacht op den stier, op het recht van onzen Fons over haar, op het mes in de schapraai. Maar lang mocht het toch niet meer duren of de Wortel had er weer eens gelegen! Ik kon mij niet verweeren. Van uitzinnigheid en eurazie sloeg ik de zweep over mijn peerd en ik begon te rijden, te rijden. Rijden dat ik deed, rijden lijk een wilde. Ik wou mijn gedachten en begeerten kapot rijden. Hoe er geen ongelukken gebeurd zijn, 'k versta het nog niet.

Aan den molen hield ik ineens stil.

- Gaat er hier maar af, ik moet nog bij de Lorejas zijn.

Ik ging waarachtig tot bij de Lorejas, ik wou niet liegen.

- Gij ziet zoo bleek Wortel, zei hij.

- Van onzen Fons weg te doen, Lorejas.

Hij gaf mij een borrel om te bekomen.

Maar nu kwam zij bijna elken dag over onzen dorpel, naar nieuws vragen of over onzen Fons vertellen. Nu was ze als een lam, deed zacht en bedeesd, en haar een woord was niet hooger dan het ander. Zou dat geval in de kar dan toch echt verdriet geweest zijn? Ik vermeed haar. En toch bleef ik soms tusschen de spleet van de deur naar haar staan loeren. Ik voelde nog dagen lang als een warmte, de plaats waar ze met haar lijf over mijnen arm gestreken had.

Ik haatte haar, was er wat bang van, maar ik vond het van mij zelf curieus dat ik aan ons Fien geen woord, geen enkel woord over die karhistorie vertelde.

In ieder geval ben ik eens in de schuif gaan zien of het mes er nog lag. Het lag er nog, en nog altijd even scherp.

Het lief van onzen Fons kwam in de gratie van ons Fien. Ze vond haar een handig en redelijk meiske, die later een goede vrouw voor onzen Fons zou zijn. Ze naaide mee, stopte kousen of ze crocheteerde aan een bedsprei voor later. In den winter wierd het kind geboren. Ons Fien ging haar helpen en gaf uit eigen zak de koffie met korentenkoeken, zorgde voor den kindskorf. Nu het kind er was zagen wij ze minder, en als onzen Fons

in congé kwam, alle drie maanden, dan bracht hij natuurlijk zijn dagen bij haar door. Doch stillekens aan er haperde iets. Ze kwam klagen dat hij zoo weinig en zoo kort schreef. Als hij in congé kwam moest zij hem zelf t'huis komen halen, en hij bleef zoo lang niet meer bij haar. Ze maakten veel ruzie.

Daar was een haar in de boter. Ik wenschte dat het een heele pruik wierd. Ons Fien niet: Er is dat kind, zei ze, onzen Fons moet zijn plicht doen. En we moeten sparen tegen hij toekomend jaar van den troep komt dat hij rap met haar kan trouwen.

Ondertusschen was onzen Sus er uitgeloot en verkeerde met een staal van een boerin, frisch en blozend, bijderhand, serieus en geld onder den steen. Zij had handen als kussens en kon melken dat g'er kon naar luisteren als naar een harmonie.

't Moet allemaal geen tegenslag zijn. Te naaste jaar met Bamis trouwen zij.

Hoe meer ik dat meiske bij ons zie, hoe kwader ik word op die kattin van onzen Fons. Op een keer komt ze naar nieuws vragen. Zij had al in een maand geen letter van hem terug gekregen. Ook in de brieven die hij naar ons schreef was er geen spraak meer van: Doe ook de complimenten aan Frisine. Hij deed alsof er geen Frisine bestond. Onze Sus schreef hem een langen brief, gedicteerd door ons Fien. Het antwoord was: geen tijd en dat hij geld noodig had.

Hij moest in congé komen. Wie ge niet zaagt was onzen Fons. Nu moest ik van ons Fien een brief kwaad dicteeren, alsof mijn woorden door onzen Sus geschreven meer effect hadden dan de hare. Juist terwijl ik daar mee bezig was komt Frisine al weenend binnen geloopen met een brief. Een brief van een kennis, die haar schrijft dat onzen Fons zich met een wijf uit een slecht stamineeken ophoudt, een die nog vroeger op de comedie in Brussel danseuse was geweest, en wel tien jaar ouder is dan hij.

Nu moest Menheer Pastoor den brief schrijven. 't Was een schoonen brief om iemand zijn hart ondersten boven te doen keeren.

Zijn antwoord was, dat hij vree met wie hij lustte, en dat de pastoors daar geen zaken mee hadden, en of dit kind wel van hem was?

Angstig zwegen wij over dien brief aan anderen. Maar Frisine moet van die kennis ook zoo iets vernomen hebben, want twee

dagen na de kermis, onzen Fons was weer niet in congé gekomen, komt zij met veel lawaai binnen gebotterd, zet het kind met een smak op de tafel: Als dit kind niet van hem is dan is het ook niet van mij. En daarmee is ze de deur uit.

Daar zaten wij met onze gebakken peren! Meer kwaad om het gebaar dan om het kind. Want wij hielden van Lieske en 't kwam dikwijls bij ons voor een dag of twee spelen. Och, 't hield zoo danig van grooteva en grootemoe! Ons Fien was er blij mee. Nu wist ze dat het kind zeker een goede oppas en hebbing zou hebben, toch beter dan in den Plattekeeshoek. 't Lag weldra zoo dicht aan mijn hart. 't Was mij een troost weer eens kind te kunnen zijn met een kind, en er in weer te vinden wat ik in de anderen verloren had. Die hondenmoeier zagen wij niet meer, en ook onzen Fons zeeverde wat en vroeg maar naar geld, en sprak nevens de kwestie. Wat wordt er van die jongen? Trouwen met een verlenste danseuse, en in de staminees moeten rondgaan met een kroezeken lijk eenen uit de cirk? Had ik maar wat geld over, ik zou hem eens naar ginder gaan opzoeken, en hem en zijn danseuse eens hun koppen tegeneen knotsen, dat die goesting rap naar de vaantjes was.

En al die kommer moet ge als een zware zak op uw hart dragen, terwijl 't veld u roept en u gedurig met lijf en ziel in 't gareel houdt. Het zou een mensch zoo goed doen, rustig over al zijn verdriet zitten na te peinzen. Men zou het verdriet als een vat, emmer voor emmer kunnen leeg scheppen. Maar geen tijd daarvoor. Het blijft in uwen kop klotsen. Ge moet zorgen voor mest, voor de beesten, ge moet ploegen, zaaien, maaien, alles op tijd en stond, geen uur mag verkeerd of verloren gaan. Uw veld moet jong en vol couragie blijven, en de pimpelmuis van 't Kasteel zit te daveren naar haar geld. Ah! Het veld wat anders een lust is, is nu een last. Ge werkt op uwe colleire en uw voorgevoel zegt u dat het nog erger worden zal.

- Neen het leven is geenen lach zegt de pastoor al binnen komend, en dan zegt hij er bij, dat het lief van onzen Fons, Frisine, met den zandleurder gaat trouwen. Zij is gisteren bij hem geweest voor ondertrouw.

- Houd u in Wortel. Houd u in vent. Ik was al opgesprongen. Gij zijt niet verplicht dat kind te houden. En de wet laat niet

toe den vader er van op te sporen en gebiedt dat de moeder het kind houde.

- Morgen heeft z'het terug. Zoo waar als ik de Wortel ben!

Pas was de pastoor weg of daar hadt ge de schilderij! Ons Fien zat te weenen in haren voorschoot. Ze kwam voor mij staan. Ze wou mijn hand nemen, maar ik dierf ze niet geven. Zoo iets doen wij niet, boeren: Wortel, snikte ze, ach neen, laat het hier. als zij er niet naar vraagt. 't Is toch van onzen Fons. 't Is hij gesneden en gedraaid. Laat het hier, laat het hier. Kom eens voor zijn beddeken staan. Zie het eens slapen, het arme schaap. 't Droomt misschien dat het morgen weer op uw knie naar Amerika mag rijden naar Nonkel Ferdinand, en God weet hoe slecht Frisine er voor zal zijn, en die zandleurder, die altijd zat is, zoo een brutalen vent....

- Het gaat weg! Het gaat weg! riep ik, en nu geen woord meer daarover of ik ga voor drie dagen op de lappen.

Maar 's nachts kon ik niet slapen, geen oog.

In mijn verbeelding zag ik al hoe ik dat kind ging weg doen. Ik zou 't meenemen aan mijn hand en zeggen: Kom Lieske, we gaan koekskens koopen, en ineens zou ik de deur van haar moedershuis open smijten en het er binnenduwen. In mijn verbeelding blijf ik luisteren aan de deur en het zou schreeuwen: Grooteva! grooteva! Of misschien zou het niet schreeuwen.... Maar dan zou ik schreeuwen, omdat het geen verdriet had, en mij te weinig geerne zag.... Zoo bleef dat heel de nacht, van her en nog eens van her over mijn geweten wandelen. Het zweet dreef van mijn lijf en ineens sprong ik op. Ik kon het niet meer houden en ik riep als voor een groote zaal vol volk: Als er iemand een hand naar uitsteekt om het te halen, die draai ik de kop af!

Toen heeft ons Fien mij na veel jaren nog eens gekust.

W'hebben ons Lieske gehouden. Ik ben er 's anderendaags mee gaan koekskens koopen. We schreven het naar onzen Fons. Geen antwoord, maar een jongen van 't naaste dorp, die ook in Arlon lag, en die in congé kwam, deed een omweg langs ons, om ons te vertellen dat onzen Fons drie weken cachot had gekregen. Hij had leelijk gevochten met een nieuw lief van zijn danseuse. Zij was onzen Fons moe en had hem mee met die versche de deur uitgestampt.

Twee maand daarna was zijnen tijd dan uit, en liet hij ons weten, dat hij weer geerne terug naar huis kwam, dat hij ons veel verdriet had aangedaan, maar zijn oogen waren opengegaan voor de goede lessen van Menheer Pastoor, en hij zou nu van deeg oppassen.

- O.L. Heer heeft mij verhoord! zei ons Fien.

- Laat ons hopen zei ik, want God en papier zijn verduldig.

Wij zeiden niet veel als wij hem terug zagen en spraken geen woord over het verleden. Toen hij zijn kind weerzag zei hij niets, hij draaide zich om en snikte een beetje, ging eens naar de stal zien. 's Anderendaags stond hij achter de ploeg.

Hij was niet veel van zeggen en vertelde nooit van ginder. Ja, onbenullige dingen: Daar heb ik het zien bliksemen, dat de boomen van de rotsen vielen, of terwijl hij eens op schildwacht stond er een everzwijn tusschen zijn beenen kwam geloopen.

Het was dan weer rustig thuis, een angstige rust.

Met Bamis trouwde onze Sus met zijn Irma, en ging dan tegen Aerschot wonen als aspergiënboer.

In den winter als ik in groep na de hoogmis, aan de kerk een pijp sta te smoren, zegt de Franelle:

- Ullie Fons is gezien met die zwarte.

Anders pak ik na de mis mijn vijf pinten, maar nu schoot ik als een pijl naar huis.

Hij zat in de zondagsche gazet te lezen. Ik sloeg mijn hand op zijn schouders: Is dat waar met Frisine?

- Ge hebt er verrekt geen zaken mee.

- Als ge kwaad doet wel.

- Zie naar uw eigen!

- Lap!

Maar 't was toch arme ons Fien, die de klets kreeg, met er tusschen te springen. Ik heb hem haast half dood geslagen, ik kon niet uitscheiden met hem af te troeven. Nog zoodanig niet van woede, maar meer omdat hij mij per abuis een slag aan ons Fien had doen geven. Ze waren de pastoor gaan roepen. Natuurlijk dat ik dan ophield met slaan.

- Wortel, jongen toch, zoo zoudt ge nog een doodslag begaan.

- Spijtig dat God van mij geen Abraham gemaakt heeft, Menheer pastoor, hij zou voor dezen Isaak geenen ram in de dorens zetten.

't Was dagen stil in ons huis lijk in een graf. Veertien dagen nadien, op een zondagmorgen, zegt onzen Fons na den koffiedrink: Ik ga eens met de klein naar d'acht-uren-mis. Dat kwam mij toch zoo vreemd voor, met dit kind van twee jaar, naar zulke vroege mis, in zulken bitteren kou. Terwijl hij over de sneeuw weggaat zeg ik nog tegen ons Fien: Nu gaat hij weer de christelijke uithangen!

Hij komt niet thuis voor 't noeneten. 's Avonds om negen uur is hij daar nog niet en dat met een kind van twee jaar. Ons Fien gaat hooren bij de geburen. Ik op zoek in de staminées. Daar zal ik hem zeker ergens zat vinden. Nergens een Fons of een kind te zien. Ik kom in Den Trommelaar. 't Zit er vol volk. En ineens als ze mij zien binnenkomen is 't er bladstil. Iedereen beziet mij, de schrik sloeg rond mijn hart: Wat is 't? Weet ge soms iets van onzen Fons? Hunne koppen zakken. Spreek begord.... Toch niet verdronken zeker? En het kind?....

Toen zag ik ze allemaal stillekens glimlachen, ze fezelden. En ineens sprong de zoon van de Franelle op.

- Daar is 't water nu te koud voor Wortel! Hij is met zijn ekster de pijp uit, en 't kind erbij.

- Met den trein van vier uren, zei de Lorejas.

Ik in eenen asem naar 't huis van Frisine. Haren vent lag daar als een versleten keerborstel, zat en lam te bed. Heur moeder, een onnoozel geslagen wijf, zei met een jijipstem: Als ge er in 't begin niet tegen geweest waart, was dat allemaal niet gebeurd. Mijn dochter zal 't nu wel wat beter hebben dan bij dien ouden zatlap....

Dagen en nachten kruipen voorbij in angst en kommer. Waar is onzen Fons? waar is onzen Fons, waar zit hij, wat doet hij, en het kind Lieske dat ons kind geworden was. Zal 't niet onderkomen, zit het niet te schreeuwen naar ons?

De garde-champetter zal er eens naar hooren, zegt hij iederen keer. Zie ons Fien, hoe ze altijd met opgetrokken wenkbrauwen aan 't peinzen is, onder heur werk en onder het eten. Ze spreekt er niet over en heel haar hart galmt er van. Ze kwijnt. Ge steekt uw vuist naar de verte, maar ge kunt niet vervloeken. 't Is uw eigen bloed en 't roept nog harder als het tegen slaat.

Brr, brr, ik wensch zoo dikwijls dood te zijn, de grond in

geschupt te worden en niets meer te weten. Want er zit nog zooveel donkeren in de toekomst. Ge voelt dat aankomen. Het is een deel van uw leven dat nadert. Waarom blijft ge leven? Afweren kunt ge toch niet. Maar wat zit ik dan te wachten? Of is dat een deel van mijn taak, die ik nog moet afwerken, alvorens ik als een peer van den boom val? Het leven begint lijk een regenboog, dat is om binnen te lokken, maar eenmaal er in, hebben ze u vast en ze laten niet meer los, en nu kunt ge mee een deel van de smart dragen, die over de wereld hangt.

Is dat uwe smart, o Heer, die zoo zwaar is dat wij moeten meehelpen?

De zomer daarop vind ik ons blind Amelieken met de zoon van de Franelle aan 't vrijen. Blind, en toch dien eeuwigen brand van de liefde. Maar ik heb mijn vuist onder de Franelle zijnen neus geduwd: - Zie gebuur 't is eender hoe, maar als dat ooit verkeerd uitdraait, dan trouwt uwen zoon met een blinde vrouw, anders gaat gij en hij er aan. Daar wil ik tien jaar prison voor doen!

Ik verzweeg het aan ons Fien, anderen kwamen het haar zeggen. Ons Fien werd door al die angst, slechte verwachtingen en verdriet een mensch, dat niet meer aan te spreken was. Altijd maar denken op onzen Fons en zijn kind, en op ons Amelieken. Ge laast het verdriet uit haar oogen. Een O.L. Vrouw van zeven Weeën.

Nu eens hadden ze onzen Fons in Rijssel gezien, dan weer vernamen wij dat hij in de koolmijnen werkte.

Ons Irma, een flinke dochter nochtans, trouwt met een metserdiener. Twee maanden nadien, om de bedsprei van Frisine, zat het al scheef. Frisine had die bedsprei bij ons laten liggen, vergeten zeker. Terwijl onzen Fons met haar in den vreemde is, crocheert ons Irma die sprei verder af, en nu wil ze hebben dat zij die sprei meekrijgt. Ons Fien weigert. Z'heeft gelijk. Die sprei behoort aan onzen Fons, zei ze. Ons Fien is een rechtveerdig mensch. Nu komt ons Irma niet meer binnen, en als ze mij op straat tegen komt doet ze een weg om, als voor den Wandelenden Jood.

Zoo iets kruipt niet in uw kleeren!

Onzen Fransoo, mijn broer van de paters van Dendermonde, weet een van de meiskens, ons Anna, tot non, Arme Claar achter

't slot, om te tooveren, en zij durft dan nog schrijven: Beste ouders, nu ik mijn gelofte ga afleggen zal alles tusschen ons uit zijn. Gij zijt als dood voor mij en zal ik alleen aan Onzen Heer toebehooren.

O Heer, Gij hebt ze mij gegeven, Gij hebt ze mij ontnomen. Uw naam zij gezegend. Dat zeg ik ook, maar tegen goesting. Ik kan het niet dragen. Heer, vergeef het mij, maar om daar blij in te berusten hebt Gij mijnen geest niet sterk genoeg gemaakt.

We kunnen er met ons handen niets tegen doen, maar we doen het met gebeden, beewegen en novenen, en laat ons hopen dat het allemaal voor onze zaligheid zal zijn!

Ha! Kinderen, of ze sterven, of trekken uw huis uit en uw hart, ze overladen u met schande en verdriet, en al de verwijten, die ge naar hunnen kop smijt, doen u pijn, alsof ze tegen u zelf zijn gericht. O Heer, want ze zijn mij liever dan alles, en om elk een kind gelukkig te maken wil ik zooveel keeren sterven.

O.L. Heer, ik snijd u in hout. Het is in den winter bijna een dagelijksch gebed geworden, zooals ons Fien daar aan den haard dagelijks haren rozenkrans bidt. Gij zijt onder mijn handen maar een stuk hout, maar Gij wordt stilaan levend meer en meer. Gij wordt iets waar ik ga van houden en tegelijk bang van word. Ik zoek bij U mijn troost voor mijn mizerie, en medeen voel ik mijn mizerie scherper dan anders. Want ik denk op de mijne meer dan op die van U. Vergeef het mij. Het zou misschien nog beter zijn dat ik U stillekens zoo onafgewerkt op zolder weglei, en in de geburen met de kaarten ging spelen. Maar verdriet zoekt verdriet.

En ik durf U niets vragen, o Heer. Ik ben beschaamd U iets te vragen. Gij, die om onze zonden hebt geleden en nog lijdt, hoe zou ik U iets durven afsmeeken, ik die zoo vol zonden ben.

Neen, ik durf U niet vragen: Haal ons uit de mizerie.

Ik hoor U al antwoorden: En ik dan, Wortel?

Ik durf U niet vragen: Zegen mijn veld.

Als ik uwe wonden bezie en uwe wonden bedenk en uwe liefde voel, hoe zou ik U dan durven vragen: Houd uwen paraplu over mijn veld en laat dit van den Ossekop maar onder water loopen. Want als zijn vruchten tegenvallen gaan de mijne meer in prijs.

Ik zou U willen vragen: Trek de messen uit ons Fien haar

hart. Maar Gij zelf hebt een zwaard in 't hart uwer Goddelijke moeder geplant.

Mijn God en mijn Heer! Neen, neen, laat mij U iets vragen, elke vraag is een wonde meer, want elke vraag is eigen belang.

Neen, ik vraag U niets. Ik heb te veel eerbied voor Uwe pijnen en verdriet. Maar ik ga het aan uwe heiligen vragen. Die zijn zoowat als parochianen, van onzen t'huis, zoo nog familie van 't zevende knoopsgat, meer van ons.

Neen, ik vraag U niets, ik wil U alleen aanbidden!

Maar door de twee Sint Antonissen, met en zonder varken, aan Sint Leonardus, aan Sint Medard, aan Sint Gommarus, Sint Isidoor zal ik mijn triestige boodschap bij U laten af te geven.

Neem het mij niet kwalijk, ons Heer, ik ben maar een boer en een boer is veel te vergeven, als hij U maar aanbidt.

En dat doe ik tot in het staartje van mijn ziel!

(Wordt vervolgd.)

De ontwikkelingsgang der oude comedie door W.J.W. Koster.
(Vervolg van blz. 399.)

In de literatuur uit den keizertijd vindt men bij Plutarchus het verwisselen van kleeding door beide sexen vermeld voor het Argivische feest der 'Hybristica', terwijl ook Philostratus het voor den komos constateert.[38)]

Bekend zijn voorts de afbeeldingen van als dieren verkleede komasten, die reeds Poppelreuter[39)] in verband bracht met het ontstaan der comedie. Bij Pickard vindt men goede afbeeldingen en een uitvoerige beschrijving van de drie in aanmerking komende vazen[40)]: een zwart-figurige oenochoë, dateerend van ± 520-480 v. C., waarop een fluitspeler en twee als vogels verkleede dansers te zien zijn, een Berlijnsche amphora, weer met zwarte figuren, van ± 525 v. C., die een fluitspeler vertoont en twee mannen met paardenmasker en -staarten, die met de handen tegen de knieën gebukt staan en elk door een gehelmden man bereden worden; de derde is minder duidelijk; het is een Berlijnsche amphora, waarop twee mannen, in lange mantels gehuld, voorafgegaan worden door een fluitspeler; men wil in de ornamenten op het hoofd en onder de kin de kammen en lellen van hanen zien. Er is dus bewezen, dat er vóór de eerste officieele opvoering van een comedie (486 v. C.) komoi van vogels en ruiters te paard optraden, die ons terstond doen denken aan de 'Vogels' en 'Ridders' van Aristophanes; en wij weten, dat Magnes, één der oudste comediedichters, verschillende stukken met als dieren

verkleede koren deed opvoeren (‘Vogels’, ‘Galwespen’, ‘Kikkers’)[41], terwijl ook eenige stukken der overige dichters met zekerheid hierbij gerekend mogen worden (de ‘Dieren’ van Crates, ‘Geiten’ van Eupolis, ‘Visschen’ van Archippus).[42] Aan dit soort komos wil Pickard den belangrijksten invloed toekennen bij het ontstaan der comedie; hij laat in het midden, welke motieven tot de verkleeding als dieren geleid hebben, doch is geneigd, aan ritueele redenen van totemistischen aard of ter bevordering van vruchtbaarheid niet te veel waarde te hechten; ‘it may have been done just for fun, either because any religious reason for the custom had long been forgotten, or (perhaps more often) because the child in mankind dies hard.’[43] In verband met wat het onderzoek der gewone komoi op vazen-voorstellingen ons geleerd heeft - Pickard zelf houdt evenwel nog vast aan Körte's Corinthische daemonen - lijkt zijn veronderstelling zeer aannemelijk.

Intusschen is het aantal comedie's met koren van dieren zeer gering, als men het met de overige vergelijkt; een zoo belangrijke figuur als Cratinus heeft er zich geheel van onthouden.[44] Dit wijst er op, dat men het dierenkoor als zoodanig niet als essentieel mag beschouwen voor het wezen der comedie; wellicht heeft Magnes het eerst het genre ontleend aan zoodanige komoi en met succes aangewend, en zoo ook de latere dichters ertoe gebracht, het nu en dan toe te passen. Wij zullen dus den komos zonder nadere begrenzing als voorstadium der comedie beschouwen.

Voor de wijze van optreden van de koren, waarin de komoi overgegaan waren, levert Aristoteles ons weer een belangrijk gegeven; in c. IV der ‘Ars Poëtica’ leidt hij de comedie af van de zangers, die de phallus-liederen aanheffen[45]; en nu hebben wij in Aristophanes' ‘Acharnensen’, vs. 247 vlgg., een voorbeeld van een dergelijke processie (als men dit woord hiervoor mag bezigen), gepaard gaand met persoonlijken spot, wanneer de brave boer Dicaeopolis de landelijke Dionysia viert; zijn dochter fungeert hierbij als draagster van de mand met heilige voorwerpen (□αν□φορος), de slaaf Xanthias draagt den phallus, Dicaeopolis stelt het koor voor, zijn vrouw de toeschouwers; in de hymne aan Phales, die Dicaeopolis zingt, komt een hatelijkheid tegen den veldheer Lamachus voor. Uitvoeriger is de beschrijving, die

Athenaeus uit Semus' boek ‘Over paeanen’ citeert. Hierin worden drie soorten van voorstellingen genoemd, die tot dit genre te rekenen zijn; de eerste acteurs heeten ‘autokabdaloi’, de tweede ‘ithyphallen’ en de derde ‘phallophoren’. De voorlaatste en laatste soort vooral komen voor ons doel in aanmerking.

De ithyphallen, met maskers van dronken lieden en kransen, met lange mouwen met bloem-figuren, met wit-gestreepte chiton's en gehuld in een tot de hielen reikend gewaad van fijne wol, trokken zwijgend de orchestra binnen, en wanneer zij in het midden gekomen waren, richtten zij zich tot de toeschouwers met een lied, waarin ruim baan gevraagd wordt voor den phallusgod. De phallophoren, zonder masker, maar met een toef thijm en kervel voor het gelaat en een dichten krans violieren en klimop op het hoofd, stapten op de maat, gehuld in pelsmantels, in verschillende groepen de speelruimte binnen onder het zingen van een lied ter eere van Bacchus. Daarop liepen ze op door hen uitverkoren toeschouwers af, die zij bespotten; de phallusdrager zelf was hierbij met roet ingesmeerd.[46)]

Aan den eenen kant illustreeren deze opvoeringen de embryonale processie van Dicaeopolis; aan den anderen kant toont het optreden der phallophoren treffende overeenkomst met de parabasis in de comedie. Wel zijn er bezwaren tegen al te nauwe identificatie: in de parabasis worden de toeschouwers niet bespot, maar onderhoudt de dichter zich eerst met hen over zijn praestatie's, vervolgens wijdt hij uit over politieke en sociale toestanden; het metrum en de epirrhematische structuur der parabasis[47)] ontbreken geheel bij de door Semus beschreven opvoering; in plaats van maskers dragen de phallophoren bloemen en bladeren om zich onkenbaar te maken. Bovendien krijgt men uit zijn beschrijving den indruk, dat hij het heeft over voorstellingen van lateren tijd, die zeker niet aan de oude comedie vooraf zijn gegaan. Het is echter ook niet te verwachten, dat de parabasis bij Aristophanes, als zij reeds een langen ontwikkelingsgang achter den rug heeft, het primitieve type der phallica behouden zou hebben; daarentegen is het zeer wel mogelijk, dat deze, wanneer zij zonder vermenging met andere bestanddeelen verder beoefend werden en zich langzamerhand tot een bepaalde opvoering in een theater volgens vaste regels ontwikkelden, de primitieve vorm

nog veel duidelijker bewaarden. Hoewel Pickard[48], die op de afwijkingen den nadruk legt, de phallica-traditie wil uitschakelen, meen ik toch, dat zij van meer waarde is dan hij wil erkennen; het is volstrekt niet uitgesloten, dat Aristoteles in zooverre gelijk heeft, dat het optreden der phallophoren de oorspronkelijk weinig zin hebbende mimetische voorstellingen der komos-vierders een bepaalde richting heeft doen aannemen en zoo den stoot heeft gegeven tot een spel, dat nog zeer weinig vorm had en zich concentreerde in een parabasis, waarin spot op de omstanders voorkwam, doch tevens de voorganger van het koor zich over zaken van persoonlijk en algemeen belang met hen onderhield. Voor de verklaring der 'iambische gedaante'[49], zooals Aristoteles de kenmerkende trek der Attische comedie aanduidt, zijn zoo vele elementen aan te wijzen, dat de keuze onmogelijk en trouwens overbodig is. De neiging ertoe zat in het Attische volk; Strepsiades, de boer uit de 'Wolken', die zooveel verdriet heeft van de mondaine neigingen van vrouw en zoon, zegt van den door Socrates gemetamorphoseerden zoon, die een brutale en gewiekste tegenspreker is geworden: 'De Attische blik is op het gelaat te lezen.'[50] Maar ook was de niets ontziende persoonlijke spot gesanctioneerd door bepaalde gebruiken bij ritueele plechtigheden.[51]

Tenslotte mag de litteraire invloed der Ionische dichters niet uit het oog verloren worden; Archilochus, de personificatie der 'iambische gedaante', werd ten tooneele gevoerd in Cratinus' 'Archilochoi', waarin de dichter zelf optrad en een bekend vers van hem geïmiteerd werd.[52] Andere verzen, door gelijksoortige van Archilochus geïnspireerd, zijn in de 'Pytine' en onder de incerta te vinden[53]; en Platonius constateert in zijn tractaat over de comedie bij Cratinus navolging van Archilochus.[54] Anacreon, wiens verblijf te Athene onder Pisistratus voor de Atheensche dichtkunst van belang was, heeft in zijn spotdicht op den parvenu Artemon[55] een caricatuur geleverd, de Attische comedie waardig.

Wij stellen ons dus tenslotte een komisch tooneelspel voor, door een koor dansend en zingend ten beste gegeven, waarvan de voorganger ook afzonderlijk als woordvoerder optrad; van dramatische handeling was nog weinig sprake; daarentegen bestond er

contact met het publiek; spot op personen en toestanden vormde een belangrijk bestanddeel van de gezongen en gesproken woorden. Zoo benaderen wij het best Aristoteles' voorstelling van den gang van zaken:

'Met het verzinnen van een intrige maakten Epicharmus en Phormis een aanvang, en van de Atheensche dichters begon het eerst Crates ermede, om een gegeven en een intrige door het geheele stuk door te voeren, na afgezien te hebben van de iambische gedaante.'[56)]

In hoeverre Crates de belangrijke hervormer van de Oude Comedie is geweest, waar Aristoteles van gewaagt, kunnen wij thans niet meer nagaan. Dat invloed van de Siciliaansche comedie niet onmogelijk is, zagen wij reeds eerder. Het meeste zal echter de tragedie, die reeds 50 jaar vóór de comedie officieele kunstuiting was geworden[57)], er toe bijgedragen hebben, om ook de comedie vasteren vorm te geven.

Behalve het reeds medegedeelde is van de oudste comedie weinig anders te zeggen, dan dat de persoonlijke spot bij Chionides en Ecphantides niet ontbrak[58)], zooals ook uit de mededeeling van Aristoteles valt op te maken; dat onder Magnes' zeer schaarsche fragmenten geen van dien aard voorkomt, kan aan het toeval te wijten zijn. Over den eenvoud van het toenmalige koor, 'gehuld in spreien en beddezakken', spreken Aristophanes en Pherecrates in eenige fragmenten.[59)]

Dat Magnes' stukken in het begin in den smaak vielen, terwijl hij op hoogen leeftijd de gunst van het publiek verloor, leeren wij uit de in aanm. 41 geciteerde passage uit de 'Ridders', waarin Aristophanes een kort overzicht van de oudste Attische comedie geeft. Zeker zal het optreden van Cratinus, den eersten der groote comediedichters, het publiek, dat nog niet verwend was geweest, geboeid hebben en zijn vroegeren lieveling snel hebben doen vergeten. Van Cratinus' alles meesleependen en ontwortelenden woordenstroom geeft Aristophanes' fraaie vergelijking een goed denkbeeld; ook wij kunnen nog uit zijn vrij talrijke fragmenten opmaken, dat hier een geniaal dichter aan het woord is, die in dictie en inventie oorspronkelijk en overweldigend was, een satyricus van niets ontziende en bemantelende openhartigheid; slechts missen wij de zuivere poëzie der lyrische passage's van

Aristophanes, die temidden van obsceniteiten en hatelijkheden ons plotseling verrukt. Daarentegen kan geen van zijn vondsten de intrige van de ‘Pytine’ evenaren, waarin de oude dichter, die het vorige jaar in de ‘Ridders’ van zijn jongeren mededinger reeds als een vergane grootheid was aangeduid, zijn wettige vrouw Comoedia haar beklag laat doen over zijn samenleven met de liederlijke Methe (Dronkenschap), en hij ter verdediging aanvoerde:

‘Als men water drinkt, kan men niets kunstzinnigs voortbrengen.’[60)]

Met duidelijke zinspeling op Aristophanes' voorstelling van zijn vroegere zeggingskracht liet hij blijken, dat deze nog in geen enkel opzicht verzwakt was:

‘Heerscher Apollo, wat een woordenstroomen! De bronnen gudsen, zijn mond bezit twaalf spuigaten, de Ilissus is in zijn keel. Wat moet ik er nog meer van zeggen? Als men toch zijn mond niet dichtstopt, zal hij dat alles met zijn verzen overstroomen.’[61)]

Over den opbouw van zijn stukken kunnen wij niet meer oordeelen; volgens de mededeeling van Platonius, die een karakteristiek geeft van de drie voornaamste comici, bleef hij hierbij in gebreke en kon hij niet de intrige gedurende het geheele stuk consequent volhouden en geregeld uitwerken.[62)]

Van de kunst van den derde van de groote drie - *Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poëtae*[63)] - zijn wij door een papyrusvondst wat beter op de hoogte gekomen, al zijn de drie bladen, die gedeelten bevatten van zijn beroemdste, ook door Platonius gereleveerde stuk de ‘Demoi’ moeielijk leesbaar en geschonden en is het verloop ervan ons niet geheel duidelijk.[64)] Van zijn door Platonius geprezen ‘charis’ (elegantie) geven verschillende verzen eenig denkbeeld, waarvan de dictie door rake en bondige formuleering uitmunt.

Zoo deze twee uit de ‘Demen’:

‘Hij’ (Pericles) ‘liet als eenige van de redenaars den angel achter bij de hoorders’, een sindsdien vaak gebezigde beeldspraak; en

‘In het praten het voortreffelijkst, maar het onmachtigst in het zeggen.’

En ten slotte het volgende uit de incerta:

'Cleon is een Prometheus na de gebeurtenissen.'[65)]

Over Aristophanes zou zoo veel te zeggen zijn, dat ik hier moet volstaan met te verwijzen naar de woorden van Platonius, die constateert, dat wij in hem de voortreffelijke eigenschappen van de beide anderen kunnen bewonderen, zonder dat er van eenzijdige overdrijving sprake is. In hem zijn de mogelijkheden, die het genre bood, volledig tot verwezenlijking gekomen. In dichterlijk talent behoort hij onder de grootsten; en Plato, die om verschillende redenen het genre als zoodanig en den schrijver der 'Wolken' in het bijzonder geen goed hart kon toedragen[66)], prees den dichter Aristophanes met het bekende epigram: 'De Gratiën, die een heiligdom zochten, dat niet aan verval onderhevig zou zijn, vonden de ziel van Aristophanes.'[67)]

Cratinus, Aristophanes en Eupolis zijn voor de latere geslachten de typische vertegenwoordigers geweest van de oude comedie; het zonder aanzien des persoons aan de kaak stellen van maatschappelijk minderwaardige elementen[68)], waardoor zij eenigermate de positie van *censores morum* verkregen, werd als hun voornaamste taak beschouwd:

si quis erat dignus describi, quod malus ac fur, / quod moechus foret aut sicarius aut alioqui / famosus, multa cum libertate notabant.[69)]

Zoodoende is de politieke en sociale comedie, die door Cratinus en Aristophanes wel niet uitsluitend, maar toch in hoofdzaak beoefend werd, terwijl zij bij Eupolis, naar het schijnt, alles overheerschte[70)], vereenzelvigd met de *comoedia prisca.* Intusschen moeten wij niet ons er op blindstaren en vergeten, dat de Siciliaansche richting (mythen-parodie, scène's uit het dagelijksch leven, schildering van bepaalde typen) ook bij de Attische comedie-dichters sterk vertegenwoordigd was. Bij den comicus Plato, die chronologisch tot de Oude Comedie gerekend moet worden, overwogen de mythologische stukken zoozeer, dat hij in een tractaat over de comedie 'de beste kunstenaar van de tweede' (= middelste) 'comedie' heet.[71)] Ja, onder Cratinus' eigen stukken vielen de 'Odysses' (440 v. C. of iets later gesteld) door afwezigheid (of althans geringe rol) van het koor en van de parabasis zoo op, dat deze mythen-parodie, te vergelijken met den 'Cyclops',

Euripides' satyrdrama over hetzelfde thema, naast Aristophanes' 'Aiolosicon' tot het type van de Middelste Comedie gerekend werd.[72)] Hoever Aristophanes in deze richting gegaan is, leeren reeds de bewaard gebleven stukken uit zijn laatsten tijd, al bevindt zich hieronder geen als het genoemde, dat geheel uit de parodie van een mythe of een tragedie, waarin die behandeld werd, bestaat.

Belangrijk schijnt het initiatief van Crates, eerst tooneelspeler van Cratinus, geweest te zijn; Aristoteles noemde hem, zooals wij zagen, als dengeen, die het eerst de intrige van zijn stukken regelmatig en consequent uitwerkte, zooals Epicharmus en zijn school dat reeds gedaan hadden en zich welbewust afwendde van de 'iambische gedaante'; Aristophanes keurt hem als derde na Magnes en Cratinus de eer van de vermelding onder zijn eigen voorgangers waardig; wij hooren van zijn eenvoudige mise en scène en zijn 'allergeestigste vondsten', doch niets aangaande het karakter van zijn stukken. Hij schijnt vooral de typen-comedie beoefend te hebben en bracht in de 'Buren' den dronkaard als zoodanig ten tooneele, waarin Epicharmus hem reeds voorgegaan was.[73)] Dat hij ook het phantastische genre beoefende, kunnen wij uit de fragmenten van zijn merkwaardige 'Theria' opmaken, waarin een koor van verschillende dieren zegt, dat de menschen hen niet als spijs mogen gebruiken, (uitgezonderd de visschen)[74)], en een gouden tijdperk geschilderd wordt, waarin automatische meubelen en gerei bedienden overbodig zullen maken, en men maar behoeft te commandeeren, om alles in actie te brengen, tot de visch in de pan toe.[75)]

'Visch, ruk aan! - Maar ik ben nog niet aan den anderen kant gebraden. - Wil je jezelf dan wel eens gauw omwenden en met zout bestrooien en insmeren?'

Scène's uit het dagelijksche leven vinden wij bij *Pherecrates*, in wiens 'Corianno' wij de hetaere, die het stuk den naam gaf, met een droge keel uit het badhuis zien thuiskomen en om een hartigen slok, en liefst niet in een kleinen beker, hooren roepen[76)]; in de Middelste Comedie zal de hetaere een ruime plaats innemen en haar naam aan menig haar gewijd stuk geven. Daarnaast dichtte Pherecrates stukken, waarin de ideale samenleving, hetzij bij de natuurvolken, die nog geen slaven kenden (in zijn 'Wilden', 'Agrioi'), hetzij in het luilekkerland van het hiernamaals (in

de ‘Mijnwerkers’, ‘Metalles’), of een toekomstigen heilstaat (‘Perzen’) ter sprake kwam.[77] Hij liet, evenals Aristophanes in zijn ‘Kikkers’, in de ‘Crapataloi’ Aeschylus uit de onderwereld roepen[78]; maar ook de politieke comedie werd door hem niet verwaarloosd, en wij vinden een citaat met heftige uitvallen tegen Alcibiades.[79] Zoo krijgen wij den indruk, dat Pherecrates onder de veelzijdigste en vernuftigste dichters der Oude Comedie gerekend moet worden.

Tenslotte mag er nog even aan herinnerd worden, dat *Phrynichus* in zijn ‘Monotropos’ het eerst een bepaald karakter, niet slechts een algemeen type schilderde; Timon diende hem hierbij als voorbeeld voor zijn egocentrischen, menschenschuwen held:

‘Mijn naam is Monotropos.... ik leid het leven van Timon, ongehuwd, zonder slaven, opvliegend, ongenaakbaar, zonder lach, zonder conversatie, slechts eigen inzicht volgend.’[80]

Uit deze korte opsomming blijkt reeds, wat nadere bestudeering van alle fragmenten bevestigt, hoe veelzijdig de Oude Comedie geweest is. Alle elementen, waaruit de Middelste en de Nieuwe comedie zouden voortkomen, zijn reeds voorhanden; zelfs de ‘verkrachtingen van maagden’ en de ‘herkenningen’, die Satyrus noemt als elementen, bij Euripides aanwezig en kenmerkend voor de nieuwere comedie[81], waren in Aristophanes' mythen-parodie Cocalos, met den Aeolosicon zijn laatste stuk, te vinden.[82] Wellicht is dus de invloed van Euripides op de comedie reeds van veel ouder datum, dan men gewoonlijk aanneemt; het staat wel vast, dat Aristophanes, hoe vaak hij den veelbesproken tragicus ook bespotte, zich aan zijn invloed niet heeft kunnen onttrekken. Terecht waarschuwt Wilamowitz ervoor, dat men niet alle passage's in tragischen trant als zuivere parodie moet opvatten.[83] Met even zooveel woorden staat in een tractaat over de comedie te lezen: ‘Aristophanes, die Euripides navolgt.’[84] Cratinus bespotte hem als een vertegenwoordiger van dezelfde moderne, sophistische richting, waar hij zich zoo vaak tegen keerde, als een gecombineerden Aristophanes en Euripides:

‘spitsvondig woordkunstenaar, najager van spreukjes,
Euripides-aristophaniseerend’[85], en tenslotte verklaarde Aristophanes zelf:

‘Ik bedien mij van de gladheid van zijn mond, maar dicht de

inzichten minder banaal dan hij'[86], waarbij wij de laatste restrictie maar voor rekening van den comicus zullen laten.

Zoodoende is de grens, die de Oude van de Middelste Comedie scheidt, zeer vaag geworden; wellicht kan men het vervallen van koor en parabasis nog als het duidelijkste kenmerk beschouwen. Ook de politieke spot is volstrekt niet verdwenen; Demosthenes werd niet slechts door bedekte toespelingen, maar openlijk gehoond, evenals Hyperides en andere vooraanstaande politici en redenaars; voorbeelden somt Radin in zijn artikel 'Freedom of Speech in Ancient Athens'[87] op; trouwens, reeds Cobet had er in zijn nog steeds lezenswaardige dissertatie[88] op gewezen. Ook de toon is dezelfde gebleven als in de goede dagen van vóór de Syracusaansche expeditie in de volgende verzen van Philippides, gericht tegen Stratocles, den oogendienaar van Demetrius Poliorcetes:

'Hij, die het jaar tot één maand besnoeid heeft, die de acropolis als kroeg heeft ingericht en de hetaeren bij de maagd Athena heeft binnengeleid, door wiens goddeloos gedrag de rijp de wijnstokken deed verdorren en het heilige peplum in tweeën scheurde, terwijl hij de eerbewijzen der goden tot menschelijke maakte, dat doet den volksstaat te niet gaan, niet de comedie.'[89]

De Attische παρρησ□α (vrijheid van spreken) heeft zich dus ook in de latere comedie niet verloochend, en de geest van Cratinus is ook in het Athene van de IVe eeuw nooit geheel uit de comedie geweken.

Eindnoten:

38) Plutarchus, De Virtute Mulierum (□ργε□α), 245 F, spreekt van de maand Hermaios, waarin tot op zijn tijd de □βριστι□□ gevierd werden, 'terwijl men vrouwen met mannen-chitons en -mantels, en mannen met vrouwenpeplum's en sluiers bekleedt' (γυνα□□ας μ□ν □νδρε□οις χιτ□σι □α□ χλαμ□σιν, □νδρας δ□ π□πλοις γυναι□□ν □α□ □αλ□πτραις □μφιενν□ντες). Philostratus, Imagines I, 2, 5 (blz. 12, 8 vlgg. ed. Fairb.): 'de komos veroorlooft zoowel aan een vrouw, zich als een man voor te doen, als aan een man, een vrouwen-costuum aan te trekken en vrouwelijke passen te maken' (συγχωρε□ δ□ □ □□μος □α□ γυναι□□ □νδρ□ζεσ□αι □αι □νδρ□ □□λυν □νδ□ναι στολ□ν □αι □□λυ βα□νειν).

39) De Comoediae Atticae primordiis.

40) Dithyramb enz., blz. 244 vlgg.

41) □ρνι□ες, Ψ□νες, Β□τραχοι; vgl. de hieronder geciteerde passage van Aristophanes. De titels worden door Suidas genoemd.
In de volgende verzen (Ridders, 518-540) geeft Aristophanes een kort overzicht van de oudste periode der Attische comedie: '....daar hij' (de dichter zelf) 'allang doorziet, dat gij van aard jaarlijks veranderend zijt en de vroegeren onder de dichters met het bereiken van hun ouderdom in den steek laat. Aan den eenen kant weet hij heel goed, wat Magnes overkwam, toen de grijze haren over zijn schedel neerhingen, hem, die de meeste zegeteekenen oprichtte over de koren van zijn tegenstanders, en, terwijl hij alle mogelijke geluiden voor u deed hooren, al citherspelend en klepperend met de vleugels en Lydiërs en galwespen vertoonend en gekleurd met kikkergroene gewaden, niet stand hield, maar in zijn onderdom (zeker niet in zijn krachtige jaren!) als grijsaard uitgefloten werd, omdat hij te kort schoot in spot. Vervolgens denkt hij aan Cratinus, die, na eens onder groot bijvalsbetoon zijn stroomen vergoten te hebben, door de effen vlakten vloeide, en, ze wegsleepend van hun vaste standplaats, de eiken en de platanen en zijn vijanden met wortel en al voortwentelde; men kon bij een drinkgelag niet anders hooren zingen dan "Doro met vijgenhouten sandalen" en "bouwmeesters van goedgebouwde liederen"; zoo stond hij in

aanzien. Nu hebt gij geen medelijden met hem, wanneer ge hem de kluts ziet kwijtraken, terwijl de snaarschroeven van zijn lier loslaten, de spanning er niet meer in is, en de voegen wijken; doch als oude man zwalkt hij rond, evenals Connas, terwijl hij een verdroogde krans draagt en het van dorst besterft, hij, die wegens zijn vroegere overwinningen in het Prytaneum had moeten meedrinken, en geen onzin uitslaan, maar welgedaan als toeschouwer neerzitten in de nabijheid van Dionysus. Ook herinnert hij zich, hoedanige kwade buien en beleedigende behandelingen Crates van u te verduren had, die u liet gaan, terwijl hij u met geringe kosten onthaalde, met den droogsten mond de geestigste vondsten knedend; en deze was de eenige, die zich op den duur staande hield, onder vallen en opstaan.'

□μ□ς τε π□λαι διαγιγν□σ□ων □πετε□ους τ□ν φ□σιν □ντας
□α□ το□ς προτ□ρους τ□ν ποιητ□ν □μα τ□ γ□ρ□ προδιδ□ντας·
τ□το μ□ν ε□δ□ς □πα□ε Μ□γνης □μα τα□ς πολια□ς □ατιο□σαις,
□ς πλε□στα χορ□ν τ□ν □ντιπ□λων ν□□ης □στησε τροπα□α·
π□σας δ□□μ□ν φων□ς □ε□ς □α□ ψ□λλων □α□ πτερυγ□ζων
□α□ λυδ□ζων □α□ ψην□ζων □α□ βαπτ□μενος βατραχειο□ς
ο□□ □ξ□ρ□εσεν, □λλ□ τελευτ□ν □π□ γ□ρως, ο□ γ□ρ □φ□ □βης,
□ξεβλ□□η πρεσβ□της □ν, □τι το□ σ□□πτειν □πελε□φ□η·
ε□τα Κρατ□νου μεμνημ□νος, □ς πολλ□ □ε□σας ποτ□ □πα□ν□
δι□ τ□ν □φελ□ν πεδ□ων □ρρει, □α□ τ□ς στ□σεως παρασ□ρων
□φ□ρει τ□ς δρ□ς □α□ τ□ς πλατ□νους □α□ το□ς □χ□ρο□ς προ□ελ□μνους·
□σαι δ□ο□□ □ν □ν συμποσ□□ πλ□ν 'Δωρο□ συ□οπ□διλε'
□α□ 'τ□□τονες ε□παλ□μων □μνων'· ο□τως □ν□ησεν □□ε□νος.
Νυν□ δ□□με□ς α□τ□ν □ρ□ντες παραληρο□ντ□ ο□□ □λεε□τε,
□□πιπτουσ□ν τ□ν □λ□□τρων □α□ το□ τ□νου ο□□□τ□ □ν□ντος
τ□ν □□ □ρμονι□ν διαχασ□ουσ□ν· □λλ□ γ□ρων □ν περι□ρρει,
□σπερ Κονν□ς, στ□φανον μ□ν □χων α□ον, δ□ψ□ δ□□πολωλ□ς,
□ν χρ□ν δι□ τ□ς προτ□ρας ν□□ας π□νειν □ν τ□ πρυτανε□□,
□α□ μ□ ληρε□ν, □λλ□ □ε□σ□αι λιπαρ□ν παρ□ τ□ Διον□σ□.
Ο□ας δ□ Κρ□της □ργ□ς □μ□ν □ν□σχετο □α□ στυφελιγμο□ς,
□ς □π□ σμι□ρ□ς δαπ□νης □μ□ς □ριστ□ζων □π□πεμπεν,
□π□ □ραμβοτ□του στ□ματος μ□ττων □στειοτ□τας □πινο□ας·
χο□τος μ□ντοι μ□νος □ντ□ρ□ει, τοτ□ μ□ν π□πτων, τ□τε δ□ο□χ□.

42) In Crates' Θηρ□α, dat het vegetarisme verdedigt, vormen verschillende dieren het koor; over dit stuk wordt later uitvoeriger gesproken. In Eupolis' Α□γες kondigt het koor zich zelf aan als geiten (fr. 1 M., 14 K.); Archippus laat zijn personage's toespreken als 'heeren visschen' (□νδρες □χ□□ες).
43) Dithyramb enz., blz. 245.
44) Bij Eupolis is, naar wij met redelijke zekerheid kunnen nagaan, slechts één van de veertien, die hij schreef, in dien trant geweest, en onder Aristophanes' stukken zijn 3 of 4 (als men de 'Equites' erbij rekent) van de 11 bewaard geblevene hiertoe te rekenen, terwijl onder de titels en fragmenten der overige 33 slechts zeer enkele aanwijzingen te vinden zijn, dat hij er nog meer geschreven heeft; zoo kennen wij van de Π□λαργοι ('Ooievaars') den inhoud niet.
45) □π□ τ□ν τ□ φαλλι□□ [□ξαρχ□ντων].
46) Athenaeus, XIV 622 b-d:
I) ο□ α□το□□βδαλοι, φησ□, □αλο□μενοι □στεφανωμ□νοι □ιττ□ σχ□δην □π□ραινον □□σεις· □στερον δ□ □αμβοι □νομ□σ□ησαν α□το□ τε □α□ τ□ ποι□ματα α□τ□ν.
II) ο□ δ□ □□□φαλλοι, φησ□, □αλο□μενοι προσωπε□ον με□υ□ντων □χουσι □α□ □στεφ□νωνται χειρ□δας □ν□ιν□ς □χοντες· χιτ□σι δ□ χρ□νται μεσολε□□οις, □α□ περι□ζωνται ταραντ□νον □αλ□πτον α□το□ς μ□χρι τ□ν σφυρ□ν. σιγ□ δ□ δι□ το□ πυλ□νος ε□σελ□□ντες, □ταν □ατ□ μ□σην τ□ν □ρχ□στραν γ□νωνται, □πιστρ□φουσιν ε□ς τ□ □ε□τρον λ□γοντες

□ν□γετ□, ε□ρυχωρ□αν
ποιε□τε τ□ □ε□·
□□□λει γ□ρ □ □ε□ς
□ρ□□ς □σφυρωμ□νος (□σφυδωμ□νος Meineke).
δι□ μ□σου βαδ□ζειν.

III) ο□ δ□ φαλλοφ□ροι, φησ□, προσωπε□ον μ□ν ο□ λαμβ□νουσι, προσ□□πιον (προπ□λιον libri) δ□□ξ □ρπ□λλου περι□□μενοι □α□ παιδ□ρωτος □π□νω το□του □πιτ□□ενται στ□φανον δασ□ν □ων □α□ □ιττο□· □αυν□□ας τε περιβεβλημ□νοι παρ□ρχονται ο□ μ□ν □□ παρ□δου, ο□ δ□ □ατ□ μ□σας τ□ς □νρας, βα□νοντες □ν □υ□μ□ □α□ λ□γοντες

σο□, Β□□χε, τ□νδε μο□σαν □γλα□ζομεν
□πλο□ν □υ□μ□ν χ□οντες α□□λ□ μ□λει,
□αιν□ν, □παρ□□νευτον, ο□ τι τα□ς π□ρος
□εχρημ□ναν □δα□σιν, □λλ□ □□□ραιον
□ατ□ρχομεν τ□ν □μνον.

ε□τα προστρ□χοντες □τ□□αζον, ο□ς [□ν] προ□λοιντο, στ□δην δ□ □πραττον· □ δ□ φαλλοφ□ρος □□□ βαδ□ζων, □αταπλησ□ε□ς (□αταπασ□ε□ς Kaibel) α□□□λ□.

Semus leefde ± 200 v. C. De benaming α□το□□βδαλοι kan men het best met ‘improvisateurs’ weergeven, de beide andere hebben op den phallus betrekking.

47) Na een kort liedje (□ομμ□τιον), de eigenlijke parabasis, in langere verzen (meestal anapaestische) gedicht (□ν□παιστοι), en een slot-lied van adembeklemmende opeenhooping van versvoeten (πν□γος) volgen, met elkaar correspondeerend, vier coupletten: ode (□δ□), epirrhema (□π□ρρημα), antode (□ντ□δη) en antepirrhema (□ντεπ□ρρημα).
48) Dithyramb enz., blz. 231 vlgg.
49) □αμβι□□ □δ□α; met ‘iambisch’ verbond men het begrip van fellen, persoonlijken spot, zooals de oudste iambendichter Archilochus dien in zijn gedichten had neergelegd.
50) □π□ το□ προσ□που τ□ □στ□ τ□ττι□□ν βλ□πος, Nubes 1176.
51) Behalve de γεΦυρισμο□ (spotroepen op de brug) wanneer de processie der mysten op weg naar Eleusis de brug over den Cephisus overtrok, komen vooral de σ□□μματα □□ τ□ν □μαξ□ν (bespottingen van de wagens af) op de Choën en de Lenaeën in aanmerking, daar het hier feesten van Dionysus geldt; hierbij trokken de komos-vierders op wagens rond en hoonden zij degenen, die zij tegenkwamen. Vgl. het artikel van Srebrny in ‘Eos’ 32, 1929, blz. 535 vlgg., die een parallel trekt met het latere carnaval.
52) □ρασμον□δη Χαρ□λαε, χρ□μ□ τοι γελο□ον Archilochus, en □ρασμον□δη Β□□ιππε, τ□ν □ωρολε□ων Cratinus, 9 M. =10 K.
53) Cratinus, 11 M. = 198 K. en 51 M. = 323 K.
54) Platonius, De Comoedia II Dübn. en Kaib.: Κρατ□νος - □τε δ□ □ατ□ τ□ς □ρχιλ□χου ζηλ□σεις, α□στηρ□ς μ□ν τα□ς λοιδορ□αις □στ□ν □τλ.
55) Anacreon, fr. 54 Diehl.
56) τ□ δ□ μ□□ους ποιε□ν □π□χαρμος □α□ Φ□ρμις □ρξαν, τ□ν δ□ □□□νησι Κρ□της πρ□τος □ρξεν, □Φ□μενος τ□ς □αμβι□□ς □δ□ας, □α□□λου ποιε□ν λ□γους □α□ μ□□ους, Arist. Ars Poëtica c. IV.
57) De eerste opvoering valt ± 534 v. C.; dit blijkt uit de gecombineerde gegevens van het Marmor Parium, blz. 14 Jacoby, en van Suidas.
58) Chionides, fr. I uit de ‘Ptochoi’ bij M. = 4 K.; Ecphantides, fr. III M. = 4 K.
59) Aristophanes, fr. XII uit de ‘Danaïdes’ bij M., = 253 K.: □ χορ□ς δ□ □ρχε□τ□ □ν □ναψ□μενος δ□πιδας □α□ στρωματ□δεσμα, en Pherecrates, fr. IX uit de ‘Crapataloi’ bij M., = 185 K.: □ χορ□ς δ□ α□το□ς ε□χεν δ□πιδας □υπαρ□ς □α□ στρωματ□δεσμα.
60) □δωρ δ□ π□νων ο□δ□ν □ν τ□□οι σοΦ□ν, fr. VI M. = 199,2 K.
61)
□ναξ □πολλον, τ□ν □π□ν τ□ν □ευμ□των.
□αναχο□σι πηγα□, δωδε□□□ρουνον τ□ στ□μα,
□λισσ□ς □ν τ□ Φ□ρυγι. τ□ □ν ε□ποιμ□ σοι;
ε□ μ□ γ□ρ □πιβ□σει τις α□το□ τ□ στ□μα,
□παντα τα□τα □ατα□λ□σει ποι□μασιν, fr. VII M. = 186 K.

De uitdrukking δωδε□□□ρουνος is gekozen, om nog sterker voorstelling te geven dan indien de dichter □ννε□□ρουνος gezegd had; dit was de naam van een bekende bron bij Athene.

62) Περ□ διαΦορ□ς χαρα□τ□ρων, II Dübn. = I, 2 Kaib.
63) Horatius, Serm. I 4, 1.
64) In dit in 412 opgevoerde stuk treedt een koor van demen (gemeenten van Attica) op; het begint in den Hades, waar Myronides, een dappere generaal uit den goeden, ouden tijd, bericht, hoe

het er op de bovenwereld in Athene uitziet; vier groote mannen uit dien veelgeprezen tijd zullen erheen gaan, om alles in het reine te brengen, n.l. Solon, Miltiades, Aristides en Pericles. Na de parabasis komen zij op aarde, en Aristides bestraft een sycophant.

65) μ□νος τ□ν □ητ□ρων
τ□ □□ντρον □γ□ατ□λειπε το□ς □□ροωμ□νοις, VI, 7 M. = 94,7 K.
λαλε□ν □ριστος, □δυνατ□τατος λ□γειν, VIII M. = 95 K.
Κλ□ων Προμη□τε□ς □στι μετ□ τ□ πρ□γματα, XX M. = 456 K.

Prometheus is degene, die vooruit bedenkt, tegenover Epimetheus, die het achteraf bedenkt.

66) In de 'Wetten' stelt Plato de volgende bepaling op: 'Aan een dichter van een comedie of eenigen vorm van iamben of lyrische compositie moet het niet geoorloofd zijn, zoomin in woord als in voorstelling, zoomin in drift als zonder drift ook maar eenigszins iemand van de burgers te hekelen', 935 E (Ποιητ□ δ□ □ωμ□δ□ας □ τινος □□μβων □ Μουσ□ν μελ□δ□ας μ□ □ξ□στω μ□τε λ□γ□ μ□τε ε□□□νι μ□τε □υμ□ μ□τε □νευ □υμο□ μηδαμ□ς μηδ□να τ□ν πολιτ□ν □ωμ□δε□ν). In de 'Wolken' wordt Plato's geliefde leermeester Socrates als gevaarlijk sophist, die de jeugd bederft, ten tooneele gebracht.

67) Α□ χ□ριτες, τ□μεν□ς τι λαβε□ν, □περ ο□τι πεσε□ται,
ζητο□σαι, ψυχ□ν η□ρον □ριστοΦ□νους.

68) βλασΦημ□αι □ατ□ τ□ν □μαρταν□ντων zegt Platonius (II).
69) Horatius, Serm. I 4, 2 vlgg.
70) 'Seine Demen - waren wohl die bedeutendste politische Komödie aller Zeiten', zegt Körte, Pauly-Wissowa, col. 1238.
71) □ριστος τεχν□της τ□ς δευτ□ρας, Prolegomena IX a Dübn. = Kaib. pag. 13, 35 - 14, 36.
72) τοιο□τος ο□ν □στιν □ τ□ς μ□σης □ωμ□δ□ας τ□πος, ο□□ς □στιν □ Α□ολοσ□□ων □ριστοΦ□νους □α□ ο□ □δυσσε□ς Κρατ□νου □τλ., Prolegomena I Dübn. = 1,7 Kaib.
73) Crates' Γε□τονες; vgl. Athenaeus, X 429A, en de in noot 41 geciteerde passage van Aristophanes.
74) fr. III M. = 17 K.
75) fr. 1 M. = 14 K., vs. 8-9:

□χ□□, β□διζ□. - □λλ□ ο□δ□πω □π□ □□τερ□ □πτ□ς ε□μι. -
ο□□ουν μεταστρ□ψας σεαυτ□ν □λσ□ π□σεις □λε□Φων;

76) III en IV M. = 69 en 70 K.
77) Vgl. van de □γριοι fr. 1 M. = 10 K., van de Μεταλλ□ς fr. 1 M. = 108 K., van de Π□ρσαι fr. 1 M. = 130 K. In de 'Mijnwerkers' liet hij deze doordringen tot in de onderwereld, die zich in al haar materieele heerlijkheid aan hen voordeed. Schildering van een ideale samenleving vindt men vaak in de Oude Comedie; zoo in Aristophanes' Ταγηνιστα□ en in Teleclides' □μΦι□τυ□νες.
78) fr. VIII-IX M. = 94 K.
79) fr. inc. V M. = 155 K.
80) □νομα δ□ μο□στι Μον□τροπος...
... ζ□ Τ□μωνος β□ον,
□γαμον, □δουλον, □ξ□□υμον, □πρ□σοδον,
□γ□λαστον, □δι□λε□τον, □διογν□μονα, fr. 1 M. = 18 K.

Μον□τροπος beteekent 'de eenzame, in zichzelf gekeerde'; Timon van Athene was de beroemde menschenhater; hij leefde ten tijde van den Peloponnesischen oorlog.

81) βιασμο□ παρ□□νων en □ναγνωρισμο□, Satyrus, col. VII, 10 in Von Arnim's 'Supplementum Euripideum'. Het eene gegeven hangt met het andere samen; door bepaalde herkenningteekenen worden kinderen, die aan een toevallige ontmoeting het aanzijn te danken hadden, herkend, zoodat alles in het reine kan komen.
82) 'Den Cocalos, waarin hij verleiding en herkenning en al het andere ten tooneele brengt, waar Menander zich op toegelegd heeft', Leven van Aristophanes, XI, 70-71 bij Dübner (Κ□□αλον, □ν □ ε□σ□γει Φ□ορ□ν □α□ □ναγνωρισμ□ν □α□ τ□λλα π□ντα, □ □ζ□λωσε Μ□νανδρος).
83) Lysistrata, pag. 37.
84) □ριστοΦ□νης - ζηλ□ν Ε□ριπ□δην, Anon. de Com. III Dübn. = II 11 Kaib. Duidelijker drukt zich de scholiast op Plato uit (bij Apologie p. 19, ed. Didot, 15, 43): 'Aristophanes werd gehoond, omdat hij Euripides bespotte, en toch hem navolgde' (□ριστοΦ□νης - □□ωμ□δε□το δ□ □π□

τ□ σ□□πτειν μ□ν Ε□ριπ□δην, μιμε□σ□αι δ□ α□τ□ν). Ten bewijze hiervan worden de beide volgende citaten aangevoerd.

85) □πολεπτολ□γος, γνωμιδι□□της, Ε□ριπιδαριστοΦαν□ζων, fr. inc. CLV M. = 307 K.

86) χρ□μαι γ□ρ α□το□ το□ στ□ματος τ□ στρογγ□λ□,
το□ς νο□ς δ□ □γορα□ους □ττον □ □□ε□νος ποι□, Scenas Katalambanousai IV M. = 471 K.

87) American Journal of Philology, XLVIII, 1927, blz. 219 vlgg.

88) Observationes Criticae in Platonis Comici Reliquias, blz. 122 vlgg.

89) □ τ□ν □νιαυτ□ν συντεμ□ν ε□ς μ□ν□ ενα,
□ τ□ν □□ρ□πολιν πανδο□ε□ον □πολαβ□ν,
□α□ τ□ς □τα□ρας ε□σαγαγ□ν τ□ Παρ□□ν□,
δι□ □ν □π□□αυσεν □ π□χνη τ□ς □μπ□λους,
δι□ □ν □σεβο□ν□□ □ π□πλος διερρ□γη μ□σος,
τ□ς τ□ν □ε□ν τιμ□ς ποιο□ντ□ □ν□ρωπ□νας,
τα□τα □αταλ□ει δ□μον, ο□ □ωμ□δ□α, fr. 25 K.

Vgl. ook Plutarchus' 'Leven van Demetrius Poliorcetes', waar het geheele verhaal met de geciteerde verzen te vinden is (c. XXVI en XII).
Demetrius, de schitterendste en avontuurlijkste der Diadochen, wenschte tijdens zijn verblijf te Athene in de laatste jaren der IVe eeuw v. C. ingewijd te worden in de Eleusinische Mysteriën; hierbij moest men eerst de kleine mysteriën gevierd hebben, vóórdat volledige inwijding kon volgen; de eerste vielen in de maand Anthesterion (Februari-Maart), de groote mysteriën in Boëdromion (September-October). Om het procédé te bespoedigen, stelde Stratocles voor, dat men de maand Munichion (April-Mei) Anthesterion zou noemen; hierop zou weer een Munichion van een nieuw jaar volgen, en dan Boëdromion. De maand Munichion kreeg ter eere van Demetrius den naam Demetrion. Demetrius huisde in het Parthenon en vierde hier grootsche orgieën, in gezelschap van zijn geliefde Lamia.

De negerhut van ouwe Toon door Ralph Springer.

- Nu, meneer Beukelaar, wàt doen we nu?

De aangesprokene, de chef van de groote loodgieterszaak Beukelaar en Zoon, haalde de schouders op. Dan, tipte hij de asch van zijn sigaar en keek den heer Berkenhorst, den directeur van de vermaarde Weduwen- en Weezenstichting, besluiteloos aan.

- Er moét een vergissing in 't spel zijn, mompelde hij. Sjors is al tien jaar in mijn dienst en.....

Hij brak zijn zin af, vóór hij de gemeenplaats uitte, dat hij nooit klachten had gehad. Integendeel wist hij zeer goed, dat Sjors Verschure er volstrekt niet tegen opzag, een gedeelte van het metaal, dat hij ter vernieuwing moest sloopen, voor eigen rekening en voordeel te verkoopen. Maar, aangezien, bij zijn weten, die affaires nooit het bedrag van eenige guldens te boven waren gegaan, had hij dat altijd door de vingers gezien, om de noodzaak te ontwijken, dien bekwamen werkman te ontslaan. Doch, nú gold het een ànder geval. Er was gebleken dat gedurende de laatste dagen lood was gestolen, van de verschillende daken der Stichting, tot een gewicht van méér dan honderd kilogram. En van het nieuwe lood, dat hij Sjors had meegegeven, werd nog méér gemist. Voor dit nu, was feitelijk zijn knecht aansprakelijk, doch ook aangaande het gesloopte hield Berkenhorst positief vol, dat het nog intact was, den dag vóór dat zijn knecht met zijn reparatiewerk begon.

- Het lood *is* verdwenen..... dit aangaande is élke vergissing buitengesloten, zei directeur Berkenhorst, tegen zijn gewoonte ietwat koel.

- Maar Sjors, ik herhaal 't.....

- En als een ander aan het sloopen of rooven was geweest, had Uw knecht hem moeten zien. Trouwens, wié kan op dat dak komen en hoé. Hoe hoog staat het lood, momenteel, meneer Beukelaar?

Deze schrok. Inderdaad, dàt was een factor die meetelde. Sinds den oorlog was het lood niet noemenswaardig omlaag gegaan en de groote transportstaking had zelfs een nieuwe malaise veroorzaakt.

- Ongehoord schandalig hoog, antwoordde hij, je zou haast denken dat 't zilver was. Op 't oogenblik staat 't nog op negentig cents, maar als 't de volgende week niet honderd noteert, weet ik er niets van.

- Dat wil dus zeggen, een roof van over de twee honderd gulden, in zes dagen tijds. Voor een gewonen vent een vermogen, meneer Beukelaar. En ik vraag U nòg eens: wat doen we nu?

- Ik weet 't waarachtig niet! barstte de loodgieterspatroon wanhopig los. Geef ik 'm gedaan en stuur 'n ander hierheen..... wat komen we daar verder mee? En moet ik dien man op een bloot vermoeden, want méér is 't feitelijk niet, aangeven en misschien in de gevangenis helpen? Een mensch heeft immers een geweten, meneer Berkenhout en stel dat ie onschuldig is. En dàn nog, komen in 'n ander geval het ouwe en 't nieuwe lood ermee terug? Weet U wat, laten we nog een dag afwachten, misschien vind ik er iets op. Ik kon niets uit 'm krijgen, maar misschien is er nog 'n àndere manier, om het zaakje te onderzoeken.

- Tegen een dag afwachten heb ik geen bezwaar, dat kan de Stichting niet ruïneeren, maar wat dat onderzoek betreft, dààr heb ik m'n oogen voor. Die Sjors van U rookt sigaartjes, die ik me niet veroorloven kan; ik heb hier en daar een bandje opgeraapt. En voor drie dagen kwam meneer met een paar splinternieuwe schoenen aan, die veel te goed zijn voor dit dakwerk en gisteren had ie een nieuwe pet op, waar een kampioen op alle sporten zich niet voor zou hebben te geneeren. Aan gekookte eitjes, voor zijn lunch, schijnt Uw knecht ook geen gebrek te hebben, of de doppen zouden op de zolders moeten groeien. En ga zóó maar door. Nee, nee, wat er ook op dien vriend te zeggen

mag zijn, gierig voor zichzelf is ie niet. 't Is alleen maar de vraag, op wiens kosten hij den royalen Piet speelt.

Beukelaar haalde weer de schouders op en groette. Wachtend bij een tramhalte, veranderde hij opeens van voornemen en riep een taxi aan. Hij reed naar de werkmansbuurt, waar zijn knecht Sjors Verschure woonde.

Juffrouw Verschure, die juist aan het open venster zat, om haar overbuurvrouw in te lichten aangaande de behandeling van jonge doppertjes, schoof van verwondering het raam met een smak dicht en rende naar het trektouw. Zij had den patroon van haar man, die haar bij Sjors' ziekte reeds eenige malen bezocht had, herkend en was nu nieuwsgierig te vernemen, wat de reden van zijn komst was. Haar man had den vorigen avond wel een glas méér op, dan hij gewoon was, maar, zoover hij wist, had hij dat toch behoorlijk uitgeslapen.

Ze maakte drie neigingen en ging meneer Beukelaar voor naar de goeie kamer, waar ze anders nooit kwam, nam twee gehaakte kleedjes van een fauteuil en stofte dezen nog even gauw met haar boezelaar af.

- O, wat schrik ik, zei ze, toen hij zat. Niet vanwege Uw komst, maar wat moet ik ànders denken dan dat Sjors 'n ongeluk heeft gehad.

- Nee, schrik maar niet, vrouwtje, dàt is 't gelukkig niet. Sjors is gezond en wel, ik heb 'm nog pas een half uur geleden gesproken. Maar ik moest hier toch in de buurt zijn en kwam daarom meteen eens even aanloopen, om 'ns te informeeren.....

- Is d'r dan tóch iets gaande, meneer?

- Nee, maak je maar niet ongerust. De kwestie is, je man schijnt zich de laatste dagen wat bedrukt te voelen, nét of ie van iets hinder heeft. Jelie hebt toch, hoop ik, geen oneenigheid, nu je koperen bruiloft in 't vooruitzicht is? Dàt zou me spijten.

Ze keek hem hoogst verwonderd aan.

- Sjors bedrukt? Hoé kan U 't zegge. De man is àltijd en ééuwig één en àl vroolijkheid, mijn soms wel wat àl te jolig, als ik 't zoo mag zegge. En van de week juist weet ie z'n eige heelemaal niet te verknoerse, van uitgelatenheid. Dáárom dacht ik eigentlijk, dat U 's ankwam. Niet om kwaad van me eige vent te zegge, maar gisterafend had ie 'm wel 'n beetje om, van louter

schik in z'n leve en nou dacht 'k dat ie alstemet 'n beetje te jolig an de winkel kwam.

- Nee, daar heb ik niets van gemerkt. Maar nu U 't zegt, vind ik het toch niets aardig van hem, dat hij alleen uitgaat, 's avonds.....

- O nee, zóó is ie lang niet altijd. En van deze week zekers niet. Laat ik nou toch al een maand lang hebbe gezeurd, dat ie mijn en Sjorsie mee most neme naar die fijne film van Ouwe Toon....

- Ouwe Toon? vroeg de patroon, verrast.

- Och ja, ik meen De Negerhut van Ouwe Toon, die gaat al een week of zes in de Kitsie-bioskoop.

Nu moest Beukelaar, ondanks zijn zorgen, toch grinniken.

- U bedoelt zeker De Negerhut van Oom Tom, in de City-bioscope....?

- Nou ja, als 't kindje maar 'n naam het. Al 'n week of zes. De heele beis is d'r al geweest en dat moste ik en die kleine Sjorsie met droge ooge anhoore. Op z'n laatst denk je, mensch leg d'r niet langer om te ijle, die man geeft niet om kunst en laat ie nou eergister thuiskome met drie besproke plaatse, balcon klapstoele, of hoé hiet dat. En lache datte me deeje, want die Ouwe Toon is in àl z'n sikkeneurigheid toch 'n lollige chinees. Nee, bedrukt is Sjors heelegaar niet. En toen ie nou gisterafend met de jonges 'n glaassie was drinke, het ie toch nog 'n stuk taart meegebracht, waar je van omviel. En ànders kan ie wel spuge op die zoetigheid.

- Als zijn heele verdienste dààr aan weggaat, kan er ook niet veel van overschieten voor een behoorlijk stuk kleeren, meende Beukelaar nu. Soms vraag ik me dan ook af, of ik hem wel naar een netten klant kan sturen.

Juffrouw Verschure schrok zichtbaar, van dat bedekt verwijt.

- Hemeltje, meneer Beukelaar, hoe kan U dàt nou zegge. Hij is 'n beetje onverschillig op z'n lijf, daar is ie de eenigste niet in, maar z'n goed is toch altijd heel. Hij het z'n eige toch pas een nieuwe pet en 'n paar trappers angeschaft en in de voorafend hebbe we n'm toch twee manchester broeke late anmete. Nee, meneer Beukelaar, wat wààr is, *is* waar, maar als 'n mensch wil vitte.....

De patroon luisterde al niet meer; àl die uitgaven had z'n knecht toch niet kunnen bekostigen, van zijn weekloon. Nu moést hij meneer Berkenhorst wel gelijk geven; jammer, een vakman als Verschure.

Hij bedankte voor koffie en ging haastig terug naar de Stichting. De portier wenkend, dat hij niet voor den directeur kwam. liep hij meteen de trap van het hoofdgebouw op. Op zolder stapte hij een dakraam uit, in de achtergoot en overzag vandaar de geheele binnenplaats met de gebouwen die haar omsloten. De vleugels van de Stichting waren een verdieping lager dan het hoofdgebouw en het achtergebouw, waar hij tegenover stond, had maar twee etages. Alle goten, dakkapellen en platten, die hij van zijn punt overzien kon, waren onbeschadigd gebleven. Wie de dieven ook waren, ze hadden zich wel gewacht, te sloopen in het gezicht van de binnenplaats; voor zoover hij kon oordeelen, ontbrak hier geen strookje lood. Doordat de vier gebouwen onevenredig van hoogte waren en over verloop van vele jaren gebouwd, liep het pannedak niet aan één geheel in het vierkant om, was er, waar hij keek, overal ‘gebroken’ dakwerk. Overal inhammen, kleine daken, goten, platten, waar aan gewerkt of gesloopt kon worden, zonder kans op bespieding.

Hoewel nu tenvolle overtuigd van de schuld van zijn knecht, peinsde meneer Beukelaar toch nog op een mogelijkheid, dat er vreemde dieven aan het werk waren geweest. Het hoofdgebouw, aan den hoofdweg, stond vrij van andere huizen; tusschen deze en de Stichting was een gang van vier meter breed uitgespaard. Overklimming was hier dus onmogelijk. Het achtergebouw, evenwel, in de smalle volksstraat, stond besloten tusschen andere huizen. Van dié daken af had den dus looddieven..... als Sjors niet.....

Midden door zijn naargeestig gepeins over een knecht die de bewijzen voor zijn schuld te duidelijk gedemonstreerd had, schoot een oolijke gedachte, die hem tot grinniken drong. Waarom moest die stomme Hannes ook naar De Negerhut van Ouwe Toon en nog wel balcon klapstoele, of hoé hiet dat?

Hij liep de goot door, daalde een ladder af, liep de goot van een zijgevel langs; geen spoor van Sjors of kleine Chris te zien. Aan het eind van de goot daalde hij weer langs een ladder en

kroop een dakraam van het achtergebouw binnen. Op zolder bleef hij opeens rustig staan; hij hoorde een bekend gekras. Dàt was het geluid dat een zinksnijder maakt, als men hem langs oud lood trok. Sjors was dus in de nabijheid.

Voorzichtig liep hij langs den kant van den zolder, bleef plotseling staan. Drie passen vóór hem zat Chrissie, de jongen, een sigaret in den mond. Wéér grijnsde hij, zijns ondanks; van groot tot klein was dat loodgietersvolkje toch een brutaal soort.

- Baas! riep de kleine jongen, met hooge stem, als om hem te begroeten.

Beukelaar was vroeger niet voor niets als jongen met de knechts opgetrokken; die schijnbaar-luidruchtige begroeting beduidde een waarschuwing, voor Sjors bestemd. Meteen snelde hij voort, aangevuurd door een haastig gerommel. Bij een dakraam komend, zag hij Sjors een paar brokken lood achter dakspanten verschuilen.

- Sjors! zei hij op strengen toon, dat had ik van joù niet verwacht.

Slechts één moment scheen de knecht overrompeld; dan haalde hij de schoudets op.

- Ik doe niks, mompelde hij, onverschillig. Chris, neem die strooke op, we gaan naar 't zesde dakkapel, ze anspijkere.

- Waarom stop je ze dan weg, als je ze moet aanspijkeren.

- Ik stop niks weg, ik leg ze eve uit de voete.

- En waarom sloop je 't lood dan eerst, als je het weer wil aanspijkeren. Enfin, d'r valt niets meer te zeggen. Pak je gereedschap in en ga naar den winkel.

- Hoezóó? vroeg Sjors, schijnbaar uiterst verwonderd.

- Daar hoef ik jou geen uitleg meer van te geven. Pak den boel in en ga onmiddellijk naar den winkel. En, hou je dààr aan, neem niets mee dan je eigen handspullen.

Meteen keerde hij zich om, toch wrevelig en ontevreden op zichzelf. Daar stond hij nu, met zijn praatjes tegen Berkenhorst, over zijn geweten. Wat kón en wat mócht hij nog doen, om Verschure uit de gevangenis te houden? En toch, buiten die roofmanie, was de man een sober, ordentelijk, proper en kundig loodgieter.

- Mijnheer Berkenhorst, zei hij, op het kantoor, vóór we tot

een maatregel overgaan, als U mij voorstelde, moét die kwestie van alle kanten bekeken worden. Om te beginnen, heb ik Verschure en den jongen naar den winkel gestuurd. Het werk, hier, moet maar een paar dagen blijven liggen, dan kunnen we eens controleeren of de looddieven óók uitrusten.

- Dààr twijfel ik niet aan, meende de directeur, een tikje ironisch.

- En *ik* ben er juist niet zoo héél zeker van, antwoordde Beukelaar, tegen beter weten in. Ik heb het dak aan den achterkant nog eens heelemaal bekeken, maar er zijn wel drie plaatsen, waar lui, van huizen ernaast, met gemak kunnen bijklimmen. Goeden dag!

- Nu, als U daar dan zoo zeker van bent, laat ik er vannacht door twee mannen van den bewakingsdienst de wacht houden, beloofde Berkenhout, een tikje ironisch. We zullen ieder een kansje geven.

Beukelaar hield Sjors het verdere van dien dag aan den winkel, maar repte niet meer over de looddiefstal. Hij sprak en dacht er liefst heelemaal niet over.

Toen den volgenden morgen het personeel den winkel binnen kwam, stapte Verschure, voorop, brutaal op den patroon toe, merkbaar geladen met een aantal aanklagende zinnen. Het bezoek van den baas bij zijn vrouw had hem dien nacht den lust tot slapen benomen.

- Baas! zei hij luid, meer dan vrijmoedig.

Daar belde de telefoon. Met drie stappen vloog Beukelaar het trapje naar zijn kantoortje op, nam den hoorn ter hand, luisterde.

- De onschuld gezegeviert, klonk hem de stem van directeur Berkenhout, ietwat spottend, toe. De mannen van den bewakingsdienst hebben vannacht een vent betrapt, toen hij bezig was, een schild van een dakkapel af te rukken.

- En.....? vroeg hij, zich zonderling verlicht voelend.

- Ze hebben hem natuurlijk niet. De kerel sloeg zoo heftig om zich heen, dat ze hem hebben moeten loslaten. Maar 't schijnt toch een bekend type te zijn.

- En..... hoe doen we nú?

- Wel, stuur dien modelknecht van jou maar weer, zei Berken-

horst, spottend. Ik heb àlle hoop, dat hij ons voortaan beter die dieven van het lijf zal houden, dan de wakers. Tot ziens.

Ernstig en waardig daalde Beukelaar de vijf treden van het trapje af. Verschure stond nu midden in den winkel, maar zijn vrijmoedigheid verdween. Dat vroege telefoonbericht en de waardige houding van den patroon stemden hem timide. Zijn vrouw had hij allerlei onzin wijsgemaakt, om het ongewoon bezoek van Beukelaar te verklaren, maar dat er nu iets ernstigs broeide en de baas zich toch niet overbluffen liet, voelde hij in honderd trillingen door zijn lichaam.

De patroon keerde hem den rug toe, gaf de andere knechts en jongens opdrachten. Toen de meesten van hen den winkel uit waren, wendde hij zich tot Verschure.

- O ja, jij hebt nog niets, zei hij rustig. Weet je wat, je moest je spullen maar weer inpakken en naar de Stichting gaan. Over een uur ben ik bij je.

Een golf van verademing joeg door Sjors' wezen. Een oogenblik keek hij zijn patroon verbluft aan, als vreesde hij, tóch mis te verstaan, of zocht hij naar een vreemden ondertoon, in diens kalme stem.

- Goed baas, alsjeblieft, zei hij dan.

- Dat weet je dus. En, dan nog dit, voegde Beukelaar eraan toe, met moeite een grijns bedwingend, die zijn mond wilde omkruipen. Ais nu ooit wéér de lust in je opkomt, naar De Negerhut van Ouwe Toon te gaan, vraag mij dan een rijksdaalder ter leen. Marsch!

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 416.)*

Nieuwer-Amstel, 18 Mei 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Gaarne zal ik de stukjes ontvangen. Het adres van Van Deyssel is: Den Heer K.J. Alberdingk Thijm, Villa-des-Chéras, Montlez-Houffalize, Province du Luxembourg, Belgique.

Vergeef mij, dat ik door drukte je nu eerst antwoord.

In haast,

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins.

Nieuwer-Amstel, 18 Mei 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Je laatste brief was mij aanleiding, om je handschrift verder te lezen. Ik heb weder een geheelen middag besteed om vijf bladzijden te lezen. Want ik kon toch onmogelijk voor mij zelf verantwoord zijn, indien ik je een ms. terugzond, waarvan ik de eerste vijf bladzijden nauwkeurig bestudeerd en de drie daarop volgende doorgekeken had. Ik ben nu gekomen tot bladz. 11, en

mijn oogen zijn moê. Want als je in de volle hitte van het schrijven bent, verliezen bij jou de verschillende letters van het alfabet alle de hen onderling onderscheidende kenmerken en ik moet dan je lange perioden stuk voor stuk, door middel van gissing en vergelijking, langzaam in me zelf reconstrueeren.

Doch ik ben niet rouwig om de gedane inspanning, want ik heb er door gezien, dat je stuk zoodra het over je eigenlijk onderwerp, de Goncourt, begint, zeer geschikt voor ons is. Dàt vind ik interessant, solied, en nauwkeurig-geschreven. Ik zou je daarom willen voorstellen, laat je algemeene inleiding over historische kunst, etc., weg, en begin op bladz. 5 onderaan: 'De Goncourt is de grootste lettré', etc. Dan wordt het een knap stuk, dat ik heel graag voor de N.G. wil hebben. Je zou dan in de proef. naar je goedvindt, er een nieuwen aanloop van kleinen omvang aan kunnen laten voorafgaan. Zoodra ik je toestemming heb, gaat de copy naar de drukkerij. Door den kleineren omvang dien het dan krijgt, gaat het er dezen keer ook nog wel in.

Wat je nota betreft, die heb ik dadelijk na ontvangst aan den penningmeester gegeven, die haar zou voldoen. Ik heb hem al eens gewaarschuwd, en zal het nog eens doen, maar - neem 't me niet kwalijk - als Goes karig is, kan ik er niets aan doen. Geldzaken zijn *zijn* departement. Het eenige middel, dat ik heb om hem terecht te zetten, is dat ik een redactievergadering beroep en hem daarop interpelleer. Maar dat doet men natuurlijk alleen in het allerergste geval.

Als je het geld binnen een week niet hebt, dan moet je hem maar eens manen. Ik vind dat zeer onaangenaam voor je, maar heusch, beste vriend, ik kan dat onmogelijk voorkomen, als Goes persisteert om te vergeten.

Zoo heb ik Verwey al wel zesmaal gezegd, dat hij Schröder eens op moet porren - maar, jawel. Van avond zal ik hem naar den winkel brengen en buiten wachten. God, 't is hier zoo'n bedwelmende herrie, dat leven in de hoofdstad. Ik ga, gelukkig, met 1 Juli naar het strand voor een heel en tijd.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K.J.L. Alberdingk Thijm.

Nieuwer-Amstel. 25 Mei 1888. Overtoom (stille zij), 62.

WelEdele Heer,

Bij deze deel ik u mede, dat het door u bij den heer Versluys ingezonden artikel, getiteld: 'De noodlottige dwalingen', etc., door de redactie van De Nieuwe Gids in hare aflevering van 1 Juni a.s. zal opgenomen worden. Wij hebben ons veroorloofd hier en daar een kleine wijziging in den vorm aan te brengen, waarmede gij zeker wel genoegen zult willen nemen. Over een paar dagen wordt u proef en copy gezonden. Voor de door u verlangde overdrukjes zal ik zorg dragen.

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J. Stoffel.

Nieuwer-Amstel, 5 Juni 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Geachte Heer,

Ik liet u gisteren een aflevering zenden, waarin uw stuk over 'La Terre'. De afdrukjes ontvangt gij binnenkort.

Ik heb in het begin van uw artikel nog een pagina ongeveer geschrapt, nl. uwe hypothese over de wording van La Terre, die blijkens een later door u van Zola ontvangen brief onjuist was. Ik denk, dat gij overigens over de correctie tevreden zult zijn; ik heb er tenminste de grootst mogelijke zorg aan besteed. Maar nu uw nieuwe stuk! Lieve hemel, mijnheer Kolff, wat een enorm brok copy! Ik heb getracht er uit te halen wat voor ons tijdschrift

geschikt was, maar dat ging niet; ik had, om in ons kader te blijven, alleen een paar mededeelingen van Zola over le Rêve kunnen gebruiken.

Wij zijn met de 12 bladzijden over La Terre te plaatsen, eigenlijk al buiten ons boekje gegaan. Wij zijn toch een algemeen tijdschrift, en artikelen als het uwe, bestaande niet uit beschouwingen over een boek, een mensch, of een tijd, maar uit de mededeeling van een heeleboel afzonderlijke feiten en curiosa behooren meer in een speciaal tijdschrift thuis, gewijd aan de detailstudie van den auteur, waarover gij 't hebt. Als er een revue ‘Le Zolaïste’ bestond, zoude uw artikel daar als geknipt voor zijn. Maar enfin, voor een enkel maal konden wij den Zola-specialisten ook eens een genoegen doen. Doch nu, terwijl gij slechts een klein getal bladzijden beloofd hadt, stuurt gij mij nu zestien folio-pgina's copy, waarvan de helft nog eens over uw vroegere onderwerp, la Terre, waarover gij reeds het vastgestelde maximum van 12 bladzijden druks geleverd hadt. Wat nu te doen? Onze plaatsruimte is zeer kostbaar. Onderwerpen van literairen, politieken, wetenschappelijken aard staan bij tientallen te wachten op behandeling, hoe zouden wij dan een zóó omvangrijk stuk kunnen plaatsen, over een onderwerp zoo speciaal als het uwe. Let wel, niet dat gij over Zola schrijft, maakt u zoo speciaal, maar dat gij over zoo'n onderdeel van Zola schrijft, nl. de bibliographie en historie zijner werken. Gij zult het mij dus ten goede houden, dat ik u bij deze de copy terugzend.

Inmiddels blijf ik, als altijd,

met waardeering en achting,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J. van Santen Kolff.

Na 1 Juli a.s. verzoek ik u eventueele mededeelingen uwerzijds aan mijn adres, te zenden naar de Hemonystraat 13, Amsterdam (adres des uitgevers), daar ik alsdan naar buiten ga.

Nieuwer-Amstel, 5 Juni 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Tot ons leedwezen konden wij je stukje niet plaatsen. Het komt ons voor beter geschikt te zijn voor een courant. Wil ik het daarom voor je zen den aan het Weekblad? In afwachting,

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins.

Met 1 Juli ga ik verhuizen; mijn voorloopig adres is dan weer Hemonystraat 13, Amsterdam.

Amsterdam, 13 Juni 1888. Hemonystraat 13.

Waarde Heer,

De heer Ary Prins, te Hamburg, verzocht mij u bijgaand handschrift te willen aanbieden ter plaatsing in het weekblad de Amsterdammer. Wil u, bij eventueele plaatsing, s.v.p. de proef doen zenden aan den schrijver, Colonnaden 33/3, Hamburg?

Inmiddels,
Met vriendelijke groeten,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J. de Koo.

Nieuwer-Amstel, 15 Juni 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Amice,

Het boek: Préfaces et Manifestes, etc. van de Goncourt is nog niet verschenen. Voor de werken van Emants, die bij geen der kennissen te vinden zijn, heb ik door Versluys een advertentie in het Nieuwsblad van den Boekhandel, of zoo iets, laten zetten. Die Luxemburgsche eieren smaken uitstekend; je papa is ze me zelf komen brengen, voor hij naar college ging; hij was aangedaan en zei, een weinig snikkend: ‘Uit vriendschap en toewijding.’

Het schijnt, dat de tijdschriften, waar jij je minder welwillende aandacht aan wijdt, daardoor gedoemd zijn te verdwijnen. Eerst het Nieuwe Weekblad van 'n meneer Schimmel, toen, ik weet niet meer hoe 't heet, toen de Ooievaar, toen ‘Multatuli’ en nu ‘de Dageraad’.

‘Multatuli’ bestaat niet meer en is veranderd in een Zondagsblad voor ‘Recht voor Allen’, getiteld ‘Morgenrood’, onder redactie van Dr. J.M. Smit. De Dageraad verandert met 1 Juli in een veertiendaagsch tijdschrift onder redactie van Dr. P.C.F. Frowein.

En Vosmaer is zoo doodgegaan! Ik heb veel van hem gehouden, merk ik, want ik ben nog onder den indruk. Ik herinner me onze gesprekken, ik lees zijn brieven over, ik stel me zijn figuur voor: In den tijd, toen de menschen d'r hoeden nog niet voor me afnamen, toen ik nog maar alleen een leelijke, verlegen jongen was, waar van tijd tot tijd een rhetorisch woordenvlaagje uit kwam, toen heeft hij mij in zijn huis ontvangen, en aan heusche letterkundigen laten zien, die dikke boeken geschreven hadden, en vriendelijke gesprekken met me gehouden. Ik weet nù wel, dat dat half-onbewuste politiek van hem was, dat hij zoo deed tegen alle jongelui, die schrijversaspiraties hadden, dat hij b.v. meneer Koster dezelfde woorden schreef, die hij tegen mij gebruikte, maar de herinnering is er nu eenmaal, en ik blijf me verbeelden, dat hij dat deed uit vriendschap voor mij. En dan, hij is toch een arme, ongelukkige sukkel net als wij allen, geweest en nu hij stom en machteloos onder den grond ligt, moeten we maar het beste van hem denken.

Waarom ik die lijkrede tegen je houd? Omdat ze hier allemaal harde gezichten hebben en zeggen dat Vosmaer niets meer op de wereld te maken had, dat hij alleen nog maar pruttelen kon. Zeer waar, maar die sensatie van mij, als ik er aan denk, dat-ie dood is, wil toch maar niet weg. 't Is dwaas, 't is kinderachtig, maar het is er toch. En nu schrijf ik het jou maar, zooals men zijn verdriet luid uitschreeuwt in een hoek of wegsnikt in het kussen, zoo, om het maar te zeggen.

Verleden zijn wij op hol geweest met twee paarden. Paap, Verwey, mevrouw Douwes Dekker en ik. Het begon op de Utrechtsche zij, bij den gebiedpaal, en is er meê geëindigd, dat we op de Sarphatistraat tegen een lantaarn zijn gereden. De schuld lag bij den koetsier, die dronken was.

Waarom bevalt je mijn recensie van ten Brink's Bredero niet? Ik verzeker je dat ik niet overdreven heb, en dat ik er wel driemaal zooveel onzin uit had kunnen halen.

Je voorstel om naar jou te komen was zeer aannemelijk, zoo ik niet reeds een kamer gehuurd had te Katwijk aan Zee. Buitendien ga ik meer op dokter's voorschrift, om mijn spijsvertering te herstellen. Ik leef sinds 6 Mei op diëet, en gebruik alleen oudbakken brood, melk, karnemelk, eieren, mager vleesch, spuitwater en dergelijke magere kost. Als ik hersteld ben, hoop ik echter van je gastvrijheid gebruik te maken; je geldheffing vind ik zeer rationeel, met een tintje van aangename komiekheid.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Ik lees je brief over, en zie, dat je indertijd je vrouw iets voor mij hebt medegegeven. Het is dus geen grapje, zooals ik eerst dacht. Ik heb echter niets ontvangen, en meld je dit, omdat ik, in geval van verkeerde bezorging, niet graag den indruk zou willen maken van onbeleefd te zijn.

In ‘Europa’ staat een gunstige recensie van ‘Een Liefde’, door ‘Krino’ van de Julia-geschiedenis. Die man gaat hoe langer hoe meer meê: hij heeft thans goede verwachting van de toekomst, want wij hebben nu een dichter als Albert Verwey en een prozaschrijver als van Deyssel, en hij uit den wensch, dat jullie niet al te jong aan de kunst ontvallen zullen, zooals Breêro, etc.

Den Heer K.J.L. Alberdingk Thijm.

Amsterdam, 21 Juni 1888. Hemonystraat 13.

WelEd. Heer,

Nu, dat heeft lang geduurd, zult gij zeggen. Thans eerst antwoord op een brief, gedateerd Kerstmis 1887. Gij hebt gelijk, het is onbeleefd, ongepast, ongehoord. En ik bied u mijn oprechte verontschuldiging aan.

Toch ben ik niet zoo schuldig als gij denkt. Ik heb u niet geantwoord, omdat ik u geen beslissend antwoord geven kón. Wij vonden uw artikel getiteld ‘Waarneming, Denken en Zijn’, etc., uitstekend, solied en duidelijk, maar de omvang in verband met het onderwerp, deed ons aarzelen en wachten. Het te weigeren vonden wij jammer, het aan te nemen een groot waagstuk. Nu moet ik u ten slotte melden, dat er geen plaats voor kan gevonden worden. Uw stuk toch is 147 bladz. groot, een bladz. van u is ongeveer ⅔ bladz. N.G.; het geheele stuk zou dus ongeveer 100 bladz. druks worden, zegge zes vel. Nogmaals, het spijt ons bijzonder, maar de ervaring heeft ons geleerd, wat wij aanvankelijk vreesden, dat zóóveel bladzijden over een onderwerp, dat slechts weinigen interesseert, waar nog minder menschen iets van begrijpen, een te zware last zijn voor een tijdschrift dat als het onze èn een algemeene revue wil zijn èn gelezen wil worden.

Het zal ons echter zeer aangenaam zijn, als gij ons van tijd tot tijd met kleinere bijdragen van één à twee vel druks zoudt willen bedenken.

Ik zend u uw handschrift nog niet terug, maar wacht op uwe beschikking wat er meê gedaan moet worden. Misschien wilt gij het hier ergens anders aanbieden, of hebt gij er andere bedoelingen mee? Zoo noodig zal ik u gaarne behulpzaam zijn.

Inmiddels, afwachtend,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer G.J.P.J. Bolland.

(Wordt vervolgd.)

Verzen van Hélène Swarth.

I.
De appel.

Maria, die zat op haar schemel
En 't kindeken stond op haar schoot.
Tusschen loofgroen en blauw van den hemel
Blonk een appel zoo rozerood.

Zij gaf hem, al streelend zijn haren,
De bloosvrucht van d'appelboom.
Hij bleef er, al zwijgend, op staren,
Verzonken in heiligen droom.

Zij tuurde in zijn peinzende oogen,
Vol reinheid van hemelblauw,
Die glansden, van tranen betogen,
Als bloemen vol morgendauw.

- ‘Kan die appel mijn kind niet bekoren?
Waarom weent er mijn Jezuken zoet?’
- ‘'k Zie in d'appel het Eden verloren,
Dat mijn liefde heroveren moet.

Zoo geurde die appel verboden,
Die Eva, in hoogmoed, stal,
Wijl de slang haar beloofde: als goden
Zouden heerschen zij over 't Heelal.

Doch ik, door mijn Vader gezonden,
Zal offren mijn hartebloed,
Wijl ik, schuldloos, voor aller zonden,
In deemoed voor hoogmoed boet.

En blij zal ik wedergeven,
Niet hier, maar na de aardereis,
Mijn geliefden het eeuwig Leven
In het Hemele-Paradijs.'

II.
Al stervend.

Al stervend, toen zijn oog geen traan, zijn mond,
Geen stem meer voor zijn groote liefde vond,
Hief tot een kus hij d'ouden gouden ring,
Symbool van eeuwigheid en liefdebond,
Die meer dan half een eeuw zijn vingr omving,
Of met dien kus een laatsten groet hij zond
De al lang verloorne en dank en zegening -
Of zag hij reeds, wijl 't leven al verzwond,
Het zwevend goud van héel den sterrenkring
In 't magisch blinken van dat ringerond
En háar als bruid en blijde hemeling?

III.
Avondlied.

De laneschemer lijkt al nacht,
De kruinen duistren.
De wind doorwoelt de bladervracht
Met suizlend fluistren.

De wind geheimvol zingt en zucht
In 't loof der beuken
En vult de zoele zomerlucht
Met vrome reuken.

Waarom nog toeven in de laan
En toevend luistren,
Of 'k eindlijk zou den zin verstaan
Van 't suizlend fluistren?

De wind omstreelt meewarig zacht
Mijn heete slapen.
- O wind! je weet waarop ik wacht!
- Ga stil nu slapen!

- O wind! 't is nog te vroeg voor slaap
En 'k vrees mijn droomen.
En jij weet alles, hemelknaap,
Van God gekomen.

Ik wil niet slapen eer ik weet:
Zal 'k wedervinden,
In blanker sfeer, na levens leed,
Mijn veelbeminden?

Verbeiden zij aan de eeuw'ge kust
Mij, onvergeten?
- Vertrouw en hoop - Geloof is rust
En meer dan weten.

Verzen van Jeannette Wink-Nijhuis.

Herinnering.

Een oude, vervallen, verweerde kerk
En oude kastanjeboomen,
Die bloesemgeuren zoo jong en zoo sterk....
Door 't veld zie 'k de liefste komen.

Mijn lief zingt het lied, dat hij eertijds mij zong,
Wijd zwijgen de blijde landouwen,
Mijn oude droom wordt weer heelemaal jong,
En ik sta, de handen gevouwen.
- - - - - - - - - - - -
Alleen.... en berooid en verdwenen de zon
En dof het goudglinsterend koren....
De kerk is vervallen, mijn lippen zijn stom,
Maar God zal mijn bidden tòch hooren!

Bekeering.

Ik weet niet of *ik* nader kwam
Vanuit mijn leege donkerheid,
Maar plotsling stond ik in de Vlam
Van heil'ge Tegenwoordigheid.

Ik was verdwaald op *eigen* koers,
Mijn ziel: een doolhof in den mist,
Toen zag 'k Zijn aanschijn door dat floers,
Hij was *de Weg,* dien 'k had gemist.

Mijn zonde groef een kloof, zoo diep....
Maar uit die klove rees Zijn kruis....
Ik dorst niet naadren, maar Hij riep,
En nu.... nu ben ik *eindlijk* Thuis.

O, toen mijn Heiland tot mij kwam,
Daar was geen wereld en geen tijd,
'k Werd opgenomen in die Vlam,
De weerschijn van Gods eeuwigheid.

Arnhem.

Verzen van H. Eldermans.

Beatrys.

Ze dringt zich aan het pleisterwit der muur
en laaft de gloeiïng van haar handen
aan 't klamme steen der kille, witte wanden
en rond haar oogen brandt het heet als vuur:
het is een hemel en een hel dit uur,
waarin devote kaarsen branden
en buiten in de lentelanden
't visioen lokt - bloem van bloedrood vuur,
dat ze op haar lippen nog voelt branden.

Maar geen Maria, die met stille handen
de sleutel nemen zal of melden uur na uur
of voor God's altaar kaarsen branden.

Ze spreidt haar strakke, witte handen
en huivert.
Tot de klok haar roept voor 't volgend uur....

Het weerzien.

Ze heeft heur haar heel mooi geschikt,
't nieuw colliertje omgedaan
en zingend voor de spiegel staand
't ceintuurtje nog wat scheef gestrikt
en is toen naar beneê gegaan.
Daar heeft de klok getikt, getikt.
Hoe vaak ze heeft geblikt, geblikt,
de wijzers leken stil te staan.

En eindelik - is de bel gegaan
en is ze naar de deur gevlogen
- haar hart, hoe kon haar hart zoo slaan -
en zag ze 'm in het zonlicht staan:
van haar gedacht' de schaam'le logen.
En 't pijnde: o, dat hij mocht gaan....

[Hij was uit niets in iets gekropen]

Hij was uit niets in iets gekropen,
het evenement, hij was geboren
en wist meteen: 'k heb iets verloren -
en is er achteraan gaan loopen.
Hij had geen tijd om brood te kopen,
hij had voor 't lied der wind geen oren,
voor 't spel der zee geen oog: 'k heb iets verloren.
Hij heeft gerend, gehold, gekropen.

En eindelik - 'k heb het gevonden -
heeft hij een oude deur gezien
en is de stoep nog opgekropen
en wijlt en ziet naar 't schoon in 't ronde
en denkt: dit is 't begin misschien -
en klopt dan aan. De dood doet open.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCLXXXIII.

Staeg diepst-in eender vredig-wild ik blijf en houd mij goed
Van knaap al door mystieke Zielskracht ongemeetne. Ik blaakte
Toen reeds stoer-fijn, stroef-gloeiend en mijn verst-in Zuivre Naakte
Toon ik in al mijn Werk, lijk ieder geestlijk Dichter doet.

Harmonisch streef ik saam met ieder, schoon mijn bonzend bloed
Jaagt. Och, mijn Wezen, wijd dus wijs, ten allen tijde, maakte
Dat nooit 'k iets schreef of deed wat kwetst de Waarheid. Willens staakte
'k Mijn diepe Stem toen 'k melancholisch maar nog vol van Moed

Geteisterd wierd door Nijdgen, die mij martelden verwoed
Daar 'k staeg mijzelf gansch meester, en mij wetend eerlijk, laakte
Uit volle Diepte Dwazen, die mij delgen woû'n en kraakten

Mij half-kapot. Zwaar-zwijgend hield 'k mij strak. En thans breed-zoet
Luistrend naar elk geef 'k raad weer, schoon een enkle misbruik maakte,
Zich voordoend als de Willer, die zich hief op eignen Voet.

DCCCLXXXIV.

k Deed nooit als radde Ziel en slechts mijn Diepte is somtijds woest.
Vroeger een enklen keer slechts uitte ik heel mijn zingend klagen
Of razen, dat van binnen-uit opeens omhoog-gedragen
Wierd door mijn Geest, die blijft mijn Toeverlaat. Och, niet steeds: koest!

Genoeg riep 'k tegen dat Inwendge vroeger lijk toch moest,
Toen half waanzinngen in hun dwaasheid gingen na mij jagen
Alsof 'k een Zot was, die door schoten en een dracht van slagen
Moest worden neergeveld voor goed. Alzijds van ver omsoesd

Door haatlijk joelen van onnoozle Halven, waar de staege
Weertoon van klonk in kranten, heb ik als een altijd noest
Werker gestadig voortgedicht, gedacht. Hartstochtlijk plagen

Ging 'k deze of geen toen door weeromstuit, maar 'k mocht slagen
Omdat 'k steeds was Eenvoudig-sterke. Och, heden zacht soms proest
'k Om al mijn kalm-gedraagne Ellende dier aloude dagen.

DCCCLXXXV.

Vaak heeft gedroomd, als kind reeds, heel mijn Geest zich wèg in Streken,
Waar 'k over las in boekjes en gelaten mijmrend dacht
'k Dan over 't Schoone na. 'k Zag fraaie Menschjes er in dracht
Van vroeger, lijk op plaatjes later zij mij zijn gebleken.

Plots hield 'k soms op met lezen, daar heel diep-vertrouwd me ook leken
De hooge, breede Boomen plots, waaronder ik een vracht
Van andre dingen zag, die stil me ontroerden. Och, vreemd lacht
Mijn Ziel thans om dat nu terug-gezien aanschouwen. Leeken

In 't Psychische mij laken spottend hier, gelijk steeds placht
De stijve Droogheid mij te doen, die dom berispt me om 't spreken
Over zoovele dingen waar zij niet in thuis zijn. 'k Wacht

En wachtte dies als knaap reeds op 't stille Uur, dat 'k eens geweken
Zal zijn naar den nog nooit doorgronden Oorsprongsnacht
Of naar een Klaarte? 't Leven lief'k maar zonder vrees 't veracht.

DCCCLXXXVI.

Als kind reeds met mijn Diepte alleen, heel langzaam-aan bij vlagen
Werd 't eigenst Inzijn 'k mij bewust vrij duidlijk: zonder haast
Dacht 'k over alles, maar nog kwam ik niet heel ver: geraasd
Heeft vaak mijn arme Ziel geweldig, want ik voelde plagen

Van binnen mij door allerhande soort van vreemde vragen,
Die lieten niet met rust mij, schoon 'k bleef kalm: slechts licht verbaasd
Wierd 'k soms, wen 'k vond geen antwoord in mijzelf: och, als geschaatst
Plots liep 'k dan verder, sneller, op mijn pad: ja, door 't heel lage

Struikhout - 't stak boven 't hoofd me uit - ging ik rillend wagen
Een speurtocht naar iets vreemds. Wat was 't dat 'k in zoo'n groen bewaasd
Schemerig stil-zijn vond? Den Vrede. Ik voelde mij misplaatst

In 't huisgezin, waar 'k toeven moest en 't nijdig zielloos zagen
Niet eindigde van vroeg tot laat, doch 'k bleef 't geduldig dragen
Hoezeer de onzinngen hebben om mijn voelend hoofd gedaasd,

DCCCLXXXVII.

Toen 'k jong was, lachte men wen 'k stil-ontroerd iets zei. Men meende
‘Dat's maar manier van spreken, dus een houding’, en ‘heel zwak
Dees blijkbaar is en dus vrij maklijk met flink aangepak
Zullen wij krijgen klein hem’. Men bestreed mij valsch, maar 'k weende

Zelfs niet toen 'k een teêr kind was. Wen 'k verdriet had, snel ik beende
Naar buiten, heel ver weg en werd bedaard, omdat ik stak
Mijn eignen Wil naar binnen, zettend diep mijn harden hak
Telkens den grond in, onderwijl ik schreed. 'Of ik versteende.

Zoo wierd het langzaam aan me, want ik wist: geen ding ontleende
'k, Van al wat 'k denk en zeg, aan andrer woorden, en toch mak,
Wen 'k werd met rust gelaten, ik de meeste keeren sprak,

Mijn dieper Weten altijd mooi-voorzichtig breed omkleênde,
Schoon dommen bleven mij bevechten, ik toch nimmer brak.
'k Weet alles, en zoo schrijf ik, doch haak nimmer naar een Claque.

DCCCLXXXVIII.

't Aldiepst Gebeuren in een Dichter niet geschiedt op de Aarde,
Neen, in een Streek, die wij niet weten, maar waar hoog naar reiken
Mijn ziel reeds ging als kind, toen bei mijn oogen gretig kijken
Gingen ten Hemel, of 'k iets zocht. Nog nooit heb 'k graag geschaard

Met andren gauw tezaam mij: schoon ik in me een heftge vaart
Voelde om hen vriendelijk te ontmoeten. Ja, wen 'k somtijds blijken
Van andren kreeg dat zij mij mochten, voelde ik lust te ontwijken
En liep een andren Weg op, in 't Aldiepste niet bedaard

Schoon stug in schijn. Maar daardoor heb 'k mij heel veel leed bespaard.
Nooit wenschte ik met geleerdheid noch met kunstnaarschap te prijken,
Schoon 'k onbewust van Jongen voel, dat 'k psychisch ben iets waard

Meer dan al babblaars, vage auteurs Mijn indiepst Zijn bewaart
Al zijn gedachten en bevindingen, waar 't schaars van kijken
Iets liet voorheen. 'k Leef thans nog krachtig, donker-zwaar behaard.

DCCCLXXXIX.

In diepe rhythmen dicht ik, maar ik denk tezelfdertijd
Lijk deên de al-oude Zangers in der vroegre Menschheid dagen,
Toen ze altijd-durend naar de verre wijde Heemlen zagen,
Waar zij zich beeldden hoog de Goden in hun Eeuwigheid.

Maar 'k ben een insubtiele Latre ook, die zich schaars verblijdt
Diepst-innig over wat geschiedt hem, en die vóór te wagen
Wàt ook, als kind reeds, diep eerst dacht, zoodat er kwam een Sage,
Door dwaze hersnen wijd en zijd een poosje lang verbreid,

Dat 'k zijn zou Suffert, die niets wilde of kon. Nog nooit als lage
Lieger ik dichtte of kritiseerde. Zonder eengen nijd
Blijf 'k alle dingen, menschen fijn doorgronden en in 't schragen

Van andren vind 'k een deel mijns Zielsgeluks. Niet lief 'k den strijd
En schoon 'k voer, voerde durend oorlog met onjuistheên, plagen
Deed nooit mijn zuivre Strengte menschelijke eenvoudigheid.

De kwestie Vosmaer-Kloos door Willem Kloos.

Wat blijft gij allen toch op mij losjakkeren
Met dreigend snel bevel of gladden greep
Der tong, die wipt in dubiëuse bochten?
Heb ik dan nú zelfs niet genoeg gevochten
En wacht nog me achterhoede's laatste sleep?
- - - - - - - - - - - -
Maar zege blijft toch steeds het loon der wakkeren.

(Kloos, Verzen II, 2e druk, bladz. 44.)

Mijn weerlegging in de vorige maand (September 1934) eindigde: dat het wel een hard gelag is, als, wanneer men het een of ander gedaan heeft uit zuivere onbaatzuchtigheid, men dan toch telkens daarna weer daaromtrent op de onredelijkste dus vervelendste wijze lastig gevallen wordt.

Ja, het is alleronaangenaamst, wanneer men uit liefde voor de waarachtige Kunst, zoowel als uit veneratie voor een betreurden Doode, diens werk uit de vergetelheid redt, dat dan tal van onbevoegden en veel later levenden, om mij, den zoo geploeterd hebbende, telkens heen komen gonzen, als waren zij muggen, op mijn bloed belust, met allerlei weerzinnige aanmerkingen. De eene beweert, dat aan Mr. C. Vosmaer de eer toekomt, Jacques Perk te hebben ontdekt; een ander meent, dat ik deze heele kwestie verkeerd in elkaêr heb gezet, een derde weer dat de Mathilde had moeten gelaten worden in haar onvolledigen staat. En, als in al die vraagstukjes, uit den aard der zaak zelf alleen volkomen thuis zijn kunnend mensch, heb ik met oneindig geduld mijn heele leven lang al die betuttelaars van repliek gediend, mij steeds steunende op het besef, dat ik een groot Dichter heb behoed voor het in den nacht der tijden verloren

gaan, zoowel als op de erkenning van Perk's Vader, die heeft gezegd ‘Kloos heeft mijn zoon op een voetstuk gezet, waarvoor men hem niet genoeg dank weten kan.’

Maar het wordt nu toch wel een beetje kras, wanneer ik thans in mijn 76e jaar op-nieuw een beschuldiging ontzenuwen moet van een jong literator[1)], die evenals zoovele andere oppervlakkig-los bewerenden, *zonder onderzoek bij de bron-zelve,* uit onvoldoende gegevens gevolgtrekkingen maakt en deze dan in een dissertatie aan het publiek durft voorzetten.

De verfoeilijke gewoonte om alleen met eigen beperkte zakenkennis en dus met foutief inzicht te rade te gaan en hier niet den eenigen goed-onderichte te raadplegen, mag, neen moet hier worden gesignaleerd. En óók de nonchalance der professoren, die een proefschrift doorlaten, zonder voldoende bewijzen voor de beweringen er in, te eischen. Komende aan de passage waar de heer Stuiveling melding maakt van Vosmaer's brief aan den Vader van Perk, van 8 November 1881, was de professor verplicht geweest aan den doktorandus te vragen: ‘En wat zegt Kloos hier wel van?’

Hadden de professoren zoowel als de heer Stuiveling hier hun plicht betracht - immers dat is een eerste vereischte voor behoorlijke historie-schrijving - en had een hunner mij dan even om inlichting gevraagd, - den heer Stuiveling zou een geweldige blunder bespaard zijn gebleven.

Welnu, laat mij dan hier aan Garmt Stuiveling en aan de letterkundige faculteit van Groningen en evenzeer aan het belangstellende publiek de volgende verrassende mededeeling doen, die steunt op dokumentaire feiten want op gewisselde brieven:

De brief van Vosmaer van den 8en November 1881 aan den ouden heer Perk, waarmeê de dissertatie-schrijver zoo triomfantelijk komt aandragen om de integriteit van Willem Kloos in een verdacht licht te plaatsen, want waarmeê hij meent te kunnen bewijzen, dat niet aan *Kloos* maar integendeel aan Vosmaer de eer toekomt om het eerst te hebben gesproken over een uitgave van Jacques' nalatenschap, die brief - dit worde hier ter algemeene kennisse gebracht - is aan Vosmaer door Kloos *geïnspireerd en is door Vosmaer op verzoek van Kloos aan Perk's Vader gezonden.*

1) Garmt Stuiveling in Versbouw en ritme in den tijd van '80. Dit boek-zelf wordt natuurlijk nog nader in den N.G. besproken.

Hier volgen de bewijzen.

Brief van Willem Kloos aan Mr. C. Vosmaer.

Amsterdam, 5 Nov. 1881.

Hooggeachte Heer,

'Hedenmorgen was ik bij de begrafenis tegenwoordig. Zulke vertooningen werken altijd op mij, alsof mij een stuk ijs op het hart wordt gelegd en ook hier weer verbitterde ik mij om het jammerlijke misbaar en de zenuwachtige zelfopwinding (dier halfvreemden) die bij de meesten onzer natuurgenooten voor innigheid van droefenis door gaan. Ik had één oogenblik, dat ik den heelen boel uit elkander had willen gooien en hun het "Schaamt U" toedonderen, maar ik bedacht mij dat de doode daaronder - een doode was, minder dan een kapnou skia. En ik ging naar huis, mij troostend met de philosophie, dat die menschen waren, zooals zij waren en hun best meenden te doen.

Het bewustzijn werd helder in mij, dat om waarachtige smart te kunnen gevoelen, een fijner ontwikkeling noodig is dan de meesten kunnen bereiken. "La pâle déesse de la douleur" heeft, als de poëzie, haar heilige tempels, waar het "vulgus" in de rumoerige voorportalen moet blijven staan en het slechts weinigen gegund is de stille, trotsche ten hemel zich wendende zuilenhoven binnen te treden.

Maar dit is eigenlijk niet het doel van mijn schrijven. De oude heer Perk, waarschijnlijk gedreven om een uit te geven bundel van Jacques Perk met een klinkenden naam te zien prijken, heeft mij verklaard de handschriften liever niet aan mij, die nog vrijwel geheel onbekend is, te willen toevertrouwen en is op het oogenblik aarzelende tusschen U en Dr. Doorenbos. Ik vind het dus beter, dat U niet over mij schrijft, maar indien U er bijzonder op gesteld zijt, dien laatsten plicht aan de nagedachtenis van Jacques te bewijzen, zou ik U in bedenking geven, om de zaak te laten zooals zij is, totdat de dominé het verzoek tot U richt, of, mocht U dat beter toeschijnen, zelf den eersten stap te doen, en zijn verzoek door een aanbieding te voorkomen. Ik ben dan bereid U, zoo U 't wilt in alles bij te staan met redactie, correctie als anderszins. Is die zaak echter voor U van dien aard, dat U geen bepaalde

roeping gevoelt voor dien arbeid, en haar even goed aan andere handen toevertrouwt, zoudt U dan zoo goed willen zijn, den heer Perk aan te raden de uitgave aan Doorenbos op te dragen. Dat is gemakkelijker voor mij, daar de boel dan in Amsterdam blijft, en kost minder tijd, omdat ik mij dan geheel aan het werk zou kunnen wijden, en enkel met Doorenbos zou raadplegen over het al of niet opnemen van eenige verzen en het commercieele gedeelte van de zaak. Doorenbos neemt daarmeê stellig genoegen. Hoe het zij, handelt U naar goeddunken, de zaak zal wel terechtkomen. Maar ik zou het een gruwel vinden als b.v. een Katholiek, of nog erger, een of ander onzer speciale Amsterdamsche celebriteiten den ouden heer overhaalde tot dolligheden als de volgende: H. Binger, met wien de Dominé er over sprak, heeft voorgesteld alles, zegge álles wat Jacques heeft nagelaten, uit te geven, ten behoeve van het Tollensfonds!

De Marez Oyens praatte over de wenschelijkheid om zijn brieven uit te geven! Verbeeld U van een dichter die toch eigenlijk-gezegd nog ingeleid moet worden bij het publiek. Onthoud U dus s.v.p. er van mijn naam te noemen tegen Perk, en doet U verder zooals U het beste voorkomt. U weet nu, hoe de zaken staan. Over Shelley zal ik een andere keer schrijven.'

'Met genegenheid en achting
Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

Den 8en November schreef Vosmaer den door Stuiveling gepubliceerden brief aan Perk's vader en eveneens den 8en November schreef Vosmaer een briefkaart aan mij van den volgenden inhoud:

Amice,

'Uw stuk is ter drukkerij en gij zult drukproef krijgen. Doch het kan het niet vóór Saturdag over 8 dagen verschijnen. Zie, in het belang der zaak, uwe uitdrukkingen over die *andere richting* noch eens goed na, opdat men geen steenen vinden om te gooien. Ik vond het anders zeer goed zoo. Ik heb aan den heer P. geschreven om aan Doorenbos[1)] de taak op te dragen.'

Steeds t.t.
C.V.

1) Doorenbos bleek echter later niet tot deze taak geneigd.

En reeds den derden November daaraan vooraf gaande had Willem Kloos aan Vosmaer een brief geschreven om hem te vertellen, dat hij de familie Perk een condoleantiebezoek heeft gebracht en om hem mededeelingen te doen over Jacques' laatste tragische dagen. (Van welke mededeelingen Vosmaer in zijn Voorrede tot Jacques Perk's bundel gebruik heeft gemaakt.)

En *toen* al, dus den 3en November, sprak ik met de familie over de wenschelijkheid om werk van Jacques uit te geven en berichtte hierover aan Vosmaer in de volgende woorden:

'Het bundeltje moet m.i. hoofdzakelijk bestaan uit de compleete Mathilde, Hooft, Iris en enkele andere stukjes. De Mathilde moet onverminkt en volgens zijn plan worden geredigeerd omdat er door de 100 sonnetten een idee loopt, dat het werk tot een eenheid en een schepping maakt. De enkele minder goede (er is er niet één bij, dat bepaald slecht is) moet men beschouwen als min gelukkige regels in een groot gedicht, die men niet kan uitlichten zonder den samenhang te verbreken. De uitgave is altijd een van zijn pia vota geweest, die ik nu zoo gaarne als een laatste vriendendienst zou vervullen. Maar ik vrees dat men het mij, onbekende, niet zal overlaten. Jacques heeft zich over deze zaak in 't geheel niet uitgelaten, maar ik weet, dat hij ze liefst in mijn handen zou zien. Ik weet ook het meeste van zijn plannen, manuscripten, etc. Doch dit is posterioris cura. Schrijft U mij nog eens.'

Met genegenheid en achting
Uw dienstw.
WILLEM KLOOS.

Ziet hier, heeren historieschrijvers en heeren professoren, die de taak hebt het publiek vóór te lichten, eenige gegevens, die gij gebruiken kunt, en waardoor dàn zal kunnen blijken, dat gij waarlijk op de hoogte zijt van datgene, waarover gij schrijft en spreekt. En waardoor nu zonneklaar bewezen is, dat in deze kwestie *niet* bij Willem Kloos de waarheid in het gedrang is gekomen, maar bij de tegenpartij, die volstrekt-onvoldoend-philologisch en oppervlakkig beslist zonder degelijk onderzoek. En deze woorden adresseer ik ook aan den heer G.H. 's-Gravesande, die in meergenoemden Gulden Winckel van Augustus l.l. het noodig vond *tegen*

mij stelling te nemen met een voor mij onbegrijpelijke eenzijdigheid. Immers ware het hem om de zaak zelve te doen geweest, en niet om den mensch Willem Kloos te deklineeren, dan zou hij zich tot den hoofdpersoon in deze aangelegenheid, in casu *mij,* hebben gewend om nadere inlichting.

Wordt het nu geen tijd, dat men het eens over een anderen boeg wendt en zijn dankbaarheid eindlijk gaat uitspreken jegens mij, die het kostbare werk van Jacques Perk voor verloren gaan bewaard heb, en die met de uiterste toewijding, zonder ooit in arrenmoede het bijltje er bij neer te werpen, Jacques Perk's bundel zóódanig naar voren bracht, dat er nú reeds 17 drukken van zijn verschenen, wat hoogst zeldzaam is in een klein land als Nederland? (Dat het mijn bedoeling is geweest, den geheelen bundel uit te geven, blijkt uit den brief van 3 Nov. 1881 van mij aan Vosmaer overduidelijk, dus dat ik, toen ik den bundel eindelijk kompleet ging geven, terugkeerde tot mijn oorspronkelijk plan, waarvan ik indertijd had moeten afzien, omdat de bundel bij den eersten druk niet te groot en dus te duur mocht zijn.)

Voor wie meer van de geheele kwestie weten wil is het hoogst nuttig het opstel te herlezen, dat ik plaatste in mijn Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis, voor de vierde maal herdrukt als Nieuwere Literatuurgeschiedenis, 2e deel op bladz. 198. Wat daar staat behoeft natuurlijk niet hier herhaald te worden. Slechts wil ik er nog bijvoegen, dat er zeer zeker een vriendschappelijke briefwisseling tusschen Vosmaer en Perk is gewisseld, evenals trouwens tusschen Vosmaer en mij. Men leze vooral den in de ‘Nieuwe Gids’-correspondentie van deze maand (November) voorkomenden brief over den dood van Vosmaer en welken indruk zijn overlijden op mij maakte, maar dat het desalniettemin *een feit blijft,* dat de smaakvolle doch in literaire kritiek dilettantische Mr. Vosmaer noch het werk van Perk, noch het mijne, noch de geheel en al nieuwe richting in de Nederlandsche literatuur voldoende heeft vermogen te waardeeren. En uit bijgaand brieffragment van Vosmaer aan mij moge blijken in welke mate hij de samenstelling van Perk's bundel aan mij heeft overgelaten.

‘Dit moet ik nog even herhalen: wat hebt gij den inhoud en gang der Mathilde goed en duidelijk uiteengezet; ik zag dit voor het

eerst in het voltooide deeltje; het geeft een perfecte handleiding voor den lezer, ja, gaf het ook voor mij, om het geheel te overzien en den draad te volgen; fijne en ruime opmerkingen daarin.'

C.V.

En dat Vosmaer het toen aankomende geslacht de hand boven het hoofd zou hebben gehouden, wordt voldoende gelogenstraft, wat van algemeene bekendheid behoorde te wezen bij allen, die zich aanmatigen over deze kwestie's te schrijven, door het feit, dat na de verschijning van de eerste aflevering van 'De Nieuwe Gids' (1 October 1885) een spotprent op ons in den 'Spectator' verscheen.

En ook leze men den volgenden cri-de-coeur dien Vosmaer in een brief aan mij van 29 November 1881 slaakte:

> 'Ik heb Iris herlezen, en wou wel mijn haren uit mijn hoofd trekken - als 't hielp - om Jacques nog te kunnen zeggen, hoe ik dat bewonder. O, lamme esprit du lendemain, die soms maakt, dat men te laat iets ziet.'

Ja, helaas, te laat, toen het Perk niet meer baten kon, zag Vosmaer de schoonheid van Jacques' oeuvre in!

Laat mij ten slotte in het vooruitzicht stellen, dat, wanneer de door de Wet geëischte termijn van 50 jaren na den dood des auteurs verstreken zal zijn, dus in 1937, de briefwisseling van Vosmaer aan mij zal worden publiek gemaakt.

Men zal alsdan ampele bewijzen aantreffen voor wat ik herhaalde malen heb uitgesproken: dat Vosmaer's geest niet in staat is geweest de komende nieuwe literatuur aan te voelen.

Maandelijksch overzicht

Het Darwinisme beschouwd sub specie aeternitatis.

Darwin, Haeckel, Lamarck.... al zijn hun theorieën nooit meer dan theorieën kunnen worden, omdat zij geen bewijzen voor hun stellingen hebben kunnen bijbrengen, en van de door hen zelf gestelde hypothese uitgingen, alsof die reeds als waarheid bewezen was, zijn toch veel te belangwekkende figuren geweest, veel te ernstige en wetenschappelijke speurders en onderzoekers, om al hun werk als een overwonnen standpunt te beschouwen.

Ter gelegenheid van Ernst Haeckel's honderdsten geboortedag, 16 Febr. 1934, verscheen er in de Haagsche Post een artikel waarin gezegd wordt, dat hij nog altijd verdient gelezen te worden 'nu de misleidende suggestie is gebroken van den geest van den tijd waarin hij leefde.' Het Godsbestaan, de onsterfelijkheid der ziel, werden door allen, die de theorieën van stof en kracht aanhingen, bestreden: 'Was man gewöhnlich *Seele* nennt, ist nur die Summe von Tätigkeiten einer groszen Anzahl von Ganglienzellen', zegt Haeckel; en 'Es ist vollkommen widersinnig noch von einer Unsterblichkeit der menschlichen Person zu sprechen.'

En God noemt hij: 'Die Summe aller Atomkräfte und Aetherschwingungen'.... maar ieder denkend mensch zal toch wel direct vragen: ontstaan die Atomkräfte en Aetherschwingungen dan geheel vanzelf? of moet men, noodzakelijkerwijze, aan een geestelijke macht daarin of daarachter denken? En wat Haeckel's definitie van de ziel aangaat: aber welche Macht treibt die Ganglienzellen an, Arbeit zu verrichten? Wer treibt die Hunderten von Organen, Muskeln und Nerven an, zu arbeiten? Unser Körper ist zu vergleichen mit einer Fabrik mit unzähligen zusam-

mengestellten Maschinen, für welche die Feuerung in Form von Nahrung täglich hereingebracht wird, um die Fabrik in Gang zu halten. Nun sagen die Darwinisten wohl, dasz die Lebenserscheinungen auf bekannte und chemische Gesetze zurückzuführen sind, hiermit ist aber noch nicht *das Leben selbst erklärt.* Ebenso wie in einer Fabrik nicht nur Maschinen, Brennstoffe und Grundstoffe sondern auch eine *Leitung* vorhanden sein musz, um die Fabrik in Betrieb zu setzen, die Produktion zu verteilen und Abnutzungen zu beseitigen, *so musz auch der lebende Organismus eine Leitung haben,* zegt S. von Houwensvelt in zijn boek *Der Darwinismus eine Irreführung der Menschheit*, dat door Rita Eastwood uit het Hollandsch in het Duitsch werd vertaald, en dat uitgegeven werd door Die weisze Fahne bij Johannes Baum te Pfüllingen in Wurtemberg. En tevens bestrijdt hij terecht de bewering der Darwinisten, dat ‘das Weltall eigentlich *aus sich selbst aus Nebeln* entstanden ist.’ Ook van Houwensvelt noemt Darwin's theorie over de afstamming des menschen ‘eine Hypothese, welche die Gelehrten als ein Dogma, einen Lehrsatz annehmen ohne jedoch den geringsten Beweis dafür zu haben.’ En zonder bewijzen, zegt hij, is een theorie geen theorie meer, *sondern eine Vermutung.* En geen Sterblicher weisz wie die Schöpfung vor sich gegangen ist. *Bewijzen* voor het Darwinisme, dat door Lamarck en Haeckel werd ondersteund en voor de mutatietheorie van Professor Hugo de Vries zijn nooit gevonden, obgleich Tausende von Gelehrten seit Jahrzehnten daran arbeiten, das Evolutionsproblem zu einer für sie günstigen Lösung zu bringen. Want, zooals Goethe zegt:

> Geheimnisvoll am lichten Tag
> Läszt sich Natur des Schleiers nicht berauben,
> Und was sie deinem Geist nicht offenbaren mag,
> Das zwingst du ihr nicht ab mit Hebeln und mit Schrauben.

Wie gelooft thans nog, dat het leven op aarde door het toevallig tezamen komen van eenige elementen is ontstaan? dus dat eenmaal uit levenlooze stof levende stof te voorschijn kwam?

De geleerde Becquerel heeft in het laboratorium van Prof. Kamerlingh Onnes te Leiden allerlei zaadjes in luchtledige

buisjes blootgesteld aan een temperatuur van 190 tot 253 graden onder nul, waarna ze geen enkele physische of chemische levensverschijning meer vertoonden, dus *dood* waren. Na nog twee jaar in het luchtledige te zijn bewaard, werden ze uitgezaaid, en zie: een aanzienlijk procent daarvan kwam op! Wat moet men hieruit concludeeren: dat doode stof onder de vereischte omstandigheden weer levend kan worden gemaakt, of.... dat deze stof nooit dood is geweest?

(Het weer levend maken van doode honden. en ook van menschen misschien, is een ander proces.... of is dit tenslotte hetzelfde?)

Geleerden kunnen misschien chemisch een organisme opbouwen, - dasselbe in Gang setzen können sie aber nicht, zegt van Houwensvelt, en hij haalt aan de woorden van 'Schleich, der Dichter-Denker': 'Wir müssen annehmen: in Stoff und in allem Geschehen ist ein geistiges Gesetz.'

'Kein Sterblicher', zegt van Houwensvelt, 'wird je genau erfahren, wie es bei der Schöpfung zugegangen ist. Kein Sterblicher wird je erfahren, wie die Erde, unser Sonnensystem, ja, das ganze Weltall entstanden sind, so wenig als irgend ein lebender Mensch gewuszt hat, was nach seinem Tode geschieht. Solcherlei Dingen zu wissen, ist den Menschen anscheinend nicht bestimmt.'

In de Oud-Indische Rig Veda vindt men deze woorden, van ontzaglijke beteekenis:

Waar de wereld vandaan gekomen is, of zij is ontstaan of niet ontstaan, dat weet slechts Hij, wiens wakend oog uit den hoogen hemel op ons nederziet. Hij alleen kan het weten. *En weet Hij het?*

Wil men een beknopt en toch een zoodanig overzicht, dat men goed op de hoogte komt van alle afstammingsproblemen, zooals verschillende geleerden die in den loop der tijden hebben meenen te kunnen verklaren, dan leze men het bovengenoemde boek van S. van Houwensvelt. Voor leeken valt er heel veel uit te leeren. De heer Van Houwensvelt legt alles heel duidelijk uit; hij bezit een groote kennis en belezenheid, die hij ten dienste stelt van het belangstellende publiek. Het vraagstuk, waarom het hier gaat, blijft eeuwig aan de orde, en er is tegenwoordig vrijwel geen

vooraanstaand man, of hij neemt een hyper-geestelijke oorzaak aan als oorsprong van het heelal, en *hoe* dit principe wordt genoemd, komt er ten slotte minder op aan: God, of Wereldgeest, of Wereldbrein, of Wereldwil, of de Groote Onbewustheid, of alleen maar: Het, - maar het blinde toeval wordt niet meer als oerprincipe aangenomen.

Evenwel, zegt Professor Arthur Thomson in het Engelsche weekblad *The Outline*, moet men niet denken, dat de menschheid aan de onderzoekingen van Darwin niets zou hebben te danken. 'We owe always something to our opponents', zooals hij het typisch-juist uitdrukt.

Op alle onbeantwoordbare vragen (b.v. hoe vogels uit reptilen zijn geëvolueerd, en hoe het eenhoevige paard zich ontwikkelde uit het driehoevige uitgestorven type, - zie ook Van Houwensvelt) geeft Darwin's theorie een antwoord. Echter, zegt professor Thomson, heeft Darwin hierin nog niet het laatste woord gesproken. Op Darwin's gegevens gingen verschillende geleerden voort, zooals Lamarck, Haeckel, Huxley, Hugo de Vries e.a. en nog duren de onderzoekingen voort, zooals van R. Lankester tot den huidigen dag.

Darwin zette de menschheid op haar plaats, 'as organisms solidary with the rest of creation.' Zijn *Descent of Man* was het logische vervolg van zijn *Origin of Species*. Hij gaf ons, zegt professor Thomson, een 'convincing picture of an evolving world of plants and animals; he worked out a reasonable pioneer theory of the factors operative in organic evolution; he showed us conclusively the rock whence we have been hewn, and the pit from which we have been digged, yet so as to leave us encouraged.

En wat danken wij nog meer aan Darwin?

This, that he taught the nations to think about everything in terms of evolution. He showed how the evolution-key fits all manners of doors - not only biological, but psychological; not only animal but human; not only individual but social. He proved how profitable it was to consider all orders of facts from an evolutionist point of view. It is not too much to say that he gave science a new organon.... Darwin engendered the evolutionist habit, which now has become almost native to all our thinking.

In this way he exerted a unique influence on human thought.

En, zegt professor Thomson, een minder bekend boek van Darwin, *The Expression of the Emotions,* 'was fundamental to comparative and genetic psychology.'

The evolutionist outlook has become an almost universal mental habit, and in the main we owe this to Darwin.

Verschillende malen in den loop der tijden is door de geleerden de wereld 'nieuw ontdekt.' Het was een nieuwe wereld die Galileï openbaar maakte, toen de aarde aan de zon de eereplaats als centrum van het wereldsysteem moest overgeven, en de mensch een glimp begon op te vangen der beteekenis van den Melkweg. Het was een nieuwe wereld, die Newton 'revealed when he formulated the most universal of Nature's Laws and linked the falling apple to the passing moon', met zijn wet over de zwaartekracht.

De microscoop 'lifted the veil from a hidden world' (evenals Harvey's demonstratie van den bloedsomloop), a new and unsuspected world of minute living creatures such as yeasts and bacteria and animal microbes. En op weer een andere wijze maakte Darwin de wereld nieuw. He revealed more than any naturalist before him the inter-relatedness of living creatures in a vibrating system of Animate Nature.

How important were Darwin's studies on the fertilization of flowers by insects and on the extraordinary adaptations of the carnivorous plants that turn the tables on animals.

When we say Newton, the mental echo is 'gravitation'; when we say Pasteur, the mental echo is 'microbes'; when we say Becquerel, the mental echo is radium; so when we say Darwin, the mental echo should be 'selection.'

Een groot deel van Darwin's arbeid is besteed aan een uitvoerige demonstratie van de belangrijkheid der kleine dingen. Darwin's principe was: Onderzoekt alle dingen en behoudt het goede.

Darwin's leven wordt door professor Thomson 'a noble life' genoemd. En zijn hoofdbestreving was zijn *passion for veracity.* Patiently, laboriously, humbly he worked towards the truth, - de waarheid, die, zegt professor Thomson, er veel toe heeft bijgedragen ons denken vrijer te maken.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

De ontploffing van een oververhitten stoomketel in de onmiddellijke nabijheid van een krankzinnigengesticht. Ziedaar, ten naastenbij, de indruk, dien de moord op koning Alexander van Zuid-Slavië te Marseille, tezamen met den Franschen minister Barthou en enkele andere personen van mindere beteekenis, op het bewustzijn der wereld maakt. Is het daarbij een lofwaardig feit, dat de publieke opinie, in het land zelf van den vermoorden koning, zich verwonderlijk kalm houdt? Er wordt niet of niet noemenswaard uitgepakt tegen buitenlandsche regeeringen, bijvoorbeeld die van Italië, waartegen de heetgebakerde Zuid-Slavische staatslieden sinds lang menigen banbliksem slingerden. Trouwens, het is heel duidelijk, dat staatslieden en de tot samenzwering geneigde mentaliteiten aan dit politieke misdrijf volkomen onschuldig waren. Gelukkig. Want indien het onderzoek maar iets had aangewezen, dat zou kunnen vermoeden, dat opbruisende Italianen van albaneesche afstamming aan het geval schuldig zouden staan, zij 't slechts op eenigen afstand, dan had men in dezen vorstenmoord, twintig jaar nadat men dien te Serajewo herdacht, waardoor de verfoeilijke oorlog werd ontketend, ongetwijfeld onmiddellijk kanonnen en geweren geladen. Gelukkig is dit niet het geval. Het bewijst te meer, dat wat er ook van links of rechts aan misdadige kuiperij in het duister voortsluipt, voortfluistert: zij, die het gevaarlijkste zijn voor de rust der menschheid en haar vreedzame ontwikkeling, die niets ontziende staatkundige intriganten, vijanden van het menschelijk ras zijn, ten opzichte van wier voortbestaan onder de vreedzame arbeiders der wereld men niet kan twijfelen. Ook zijn het de niet

minder gevaarlijke geldjagers over heel de wereld, die onder voorgeven, dat hun land strijdbaar moet worden gehouden, het denken der groote menigten binnen en buiten hun grenzen in spanning houden over een oorlog, die onverwacht kan uitbreken. Een spanning, welke zij tot de uiterste verhitting willen en durven opdrijven, doch welker uitbarsting zij niet bedoelen. Trouwens zulk een uitbarsting is ook niet noodig voor den bloei van hun dividenden boomgaard.

Waarover men zich bij dit geval: de moord op hun hoogen en hooggewaardeerden gast Alexander van Zuid-Slavië, mag, moet verbazen, is de Fransche slag, waarmee voor zijn veiligheid door de politie en militairen is gewaakt. Een onbenullige filmster uit Hollywood zou beter zijn beschermd dan deze veel gehate en veel gevreesde alleenheerscher, die om gewichtige staatkundige redenen zich voor enkele dagen onder de bescherming stelde van de Fransche politie en haar slachtoffer werd, naast en met dien goeden heer Louis Barthou, dien men, hoofdverloren, liet doodbloeden. Niettemin, een kind kon het weten, dat, welke raskwaliteiten de Balkanvolken ook kunnen bezitten, zij een groot getal moordzuchtige en in de gedachten aan moord, doodslag, bloedwraak groot gebrachte apachen tellen, voor wie eigen leven en dat van welk ander wezen ook net zooveel waard is als dat van een mug. Dit weet iedereen, die slechts korten tijd in die contreijen gereisd heeft. Elk oogenblik komt men er belangwekkende individuen tegen wier roem het is, dat eigen leven een geval is van een onbedacht en onbeduidend oogenblik. Sjarmante lui in den omgang. Vol grapjes, meestal onschuldig, slechts zelden geheel zonder gevaar. Doch dit gevaar voor zich zelf en anderen is juist het zout van hun leven. Is er dan geen justitie onder die volken? Ongetwijfeld. Maar van gelijke mentaliteit, trouwens met den nek aangezien. Omdat een man, die zich weet te verdedigen, zich er voor zou schamen indien hij zich in zijn particuliere aangelegenheden ooit tot de officieele Justitie zou wenden. En deze sjarmante jonge lieden, zelden ouder dan een gewone mannen-leeftijd, vinden een bijzondere bekoring in de politiek, in het partijleven, zooals dit wordt aangevoerd door groot-grondbezitters of door herdervorsten in wien afhankelijkheid zij staan. Politiek? Het is hun eerste liefde, het ‘meisje, dat men nooit vergeet’.

Men mag vroeg trouwen en kinderen verwekken, en o, de teedere vaders, die deze menschenjagers blijken te zijn, maar dit belet niet, dat zij hun eersten politieken inzichten trouw blijven. Immers de beschaving is nauwelijks tot hun streken doorgedrongen. Vroeger werden zij bezield door hun volkszangers, nu zweren zij bij hun dorpsrhapsoden. Het is waar, dat zij grootendeels analphabeten zijn. Des te steviger zijn hun politieke meeningen gefundeerd. Overigens, indien geen analphabeten dan zijn zij - het geestelijk verschil is niet groot - advocaat. Met hun welbespraaktheid stijgt hun gevaar. Zij bestrijken daardoor een wijder arbeidsveld.

Van deze mannen was de thans getroffen koning Alexander van Zuid-Slavië: de voorman. Hij bezat alle kenmerken van het ras, behalve natuurlijk, dat zijn geestesontwikkeling een veel wijder veld bestreek en zijn verantwoordelijkheidsgevoel hem een zwaren last op de schouders had gelegd. Sprankelend van persoonlijken moed, voor niets bang, voortdurend in beweging, was hij op vele plaatsen tegelijk, en dit was een der vele oorzaken van zijn populariteit. Trouwens, jong nog had hij een onvergetelijk oorlogsverleden achter zich. Iedereen kan zich herinneren, dat het Servische volk en zijn oude en lijdende koning Peter aan het begin van den oorlog door de Oostenrijksche troepen werd geannihileerd. Er bestond nog een koning van Servië, er bestond nog een leger van Servië, maar een Servië bestond niet meer: de Servische troepen moesten zich scharen en schaarden zich onder vreemde vlag. Maar trouw hebben koning Peter en zijn zoon Alexander volgehouden tot het einde, toen er sprake zou zijn van een herboren Servië door jammerlijke politiek te zamen gebracht met Kroaten en Slovenen.

Dit oorlogsverleden heeft onverwelkbare lauweren gebonden om de slapen van den pas door moordenaarshand gevallen vorst.

Alexander is een slachtoffer geworden van de felle politieke hartstochten van de volken, welke hij had te regeeren. Houdt eens een viertal volken bijeen: Serven, Kroaten, Slovenen, Montenegrijnen, die het allemaal, een voor een, sterk door hun op stelten loopende onwetendheid, waardoor zij zoo gemakkelijk over kleine bezwaren weten heen te stappen, beter beweren te weten hoe hun land geregeerd moet worden, willen de zwijnen

vet gedijen en de oogsten bloeien, dan zoo een man in uniform. Nu ja, een dapper man, kan niet ontkend worden. Maar toch iemand zooals U en ik, en die enkel maar achter zich had een groep van intrigeerende intellectueelen - advocaten, met Uw permissie - op wien het zoo gemakkelijk was een pistoolschot te lossen. Want niet eens nam die moedige man zich daartegen in acht. Die man durfde zelfs een dictatuur instellen. Doch dit deed hij, bleek later, omdat de idée dictatuur in de lucht zat. Van verschillende zijden wenschte men immers een dictatuur. Er zijn heel wat volken, die met democratische instellingen niet meer zijn te regeeren: reeds machtige en sterke volken, welke de democratische gedachte hebben moeten opgeven en zich onder de bescherming stellen van een hunner zeer sterke, zeer intelligente, zeer moedige en zelfbewuste zonen: Benito Mussolini, Adolf Hitler. Maar zulk een zeer sterke, zeer intelligente, zeer moedige man was in dit half beschaafde agglomeratieve en achterlijke land niet te vinden. Zij zouden elkaar het licht in de oogen niet hebben gegund. Er schoot dus voor Alexander niets anders over dan zijn eigen dictator te zijn: gevaarlijk experiment, dat reeds don Alfonso van Spanje nagenoeg het leven heeft gekost. In Italië, ook in Duitschland heeft de monarchistische idée niet geleden of nagenoeg niet. Al bestaat zij nog slechts als larve. Doch waar dan de tijd van eigenmachtig monarchisme voorbij is wil men nergens weer weten van Lodewijk XIV's bewering ‘ik ben de staat.’

De Marseillaansche moordaanslag, hoe zeer ook een klad op Marianne's feestjapon, gaf aanleiding tot een hoogtijdag van algemeen oorlogsgejubel in mineur. Mussolini ging daarbij vòòr. Wat dezen grooten man daarbij bezielt is een mysterie der goden. Het kan niet ontkend worden, dat hij voorloopig een voorstander is van den vrede. ‘Wil men het wereldprobleem oplossen’, zei hij in een tweegesprek met den eminenten N.-Amerikaanschen journalist Knickerbocker, ‘dan zie ik in bewapening tot het uiterste het eenige middel om het Duitsche vraagstuk op te lossen. Kanonnen, millioenen gewapende mannen zijn het eenige middel om op den duur de Duitsche “Schnauze” dicht te houden.’ En. helaas, misschien heeft hij gelijk. In de vredelievende bedoelingen van het Duitsche volk kan geen vertrouwen meer worden gesteld.

Het is niet zoo zeer, dat de leidende mannen onder de Duitschers niets hoogers kennen, dan zich op den volgenden oorlog te bekwamen: de militariseering komt voort uit het eigen volkshart. Zoo geschiedt het met de Italiaansche Jeugd. Zoo met de Poolsche, zoo met de Fransche. Frankrijk en België hebben hun grenzen versterkt met betonnen muren, en wijl de Fransche en Belgische armeeën van eigen kleur niet talrijk genoeg meer zijn, sterkt Frankrijk zich met troepen uit Algerije, België met die uit den Congo. Hetzelfde geschiedt met de jonge menschen in Noord-Amerika, in Japan. Wat moeten wij, Nederlanders, tegen dezen algemeen heerschenden bewapeningswaanzin, misschien enkel aangestookt door de wereld-concerns van volksbewapening met hun groote dividenden, waarmee zij de wereldpers betalen om de volken in den waan te houden, dat de oorlogsorkaan enkel wanneer ook zij zich zoo kostbaar mogelijk bewapenen kan bezworen worden en zij meedoen aan den algemeen heerschenden ‘esprit de vertige’? Wat kunnen wij er tegen doen? Is er ook maar de geringste kans, dat wanneer wij ons laatste spaargeld aan dezen Moloch ten offer brengen Het Beest dan zal stikken aan oververzadiging? Geen kwestie van! Moeten wij dan met de handen in den schoot gaan zitten? Daar is in de wereld een ongekende massa van vreedzame mededinging, kop op, moedig vooruit ziend het oog, te doen. Op het oogenblik, dat dit getikt wordt maken Nederlandsche jonge kerels zich gereed om met de bloem der internationale mannelijke jeugd de vlucht over de oceanen te maken, en het hart bonst ons in de borst als wij aan de mogelijkheid denken, dat ook ons volk deel neemt aan dezen wereldstrijd. Wat zegt gij? Zal er altijd strijd onder de menschheid, onder de volken zijn? Het is te hopen. En zoolang er zulk een strijd zal zijn, zal er uit de Nederlandsche borst de oude strijdkreet op galmen: ‘et s'il n'en reste qu'un, je serai celui-là’. Dit is de oorlog, waarvoor het Nederlandsche volk, ook in de verste toekomst, zich gereed hoopt te houden. Wat den oorlog betreft der loopgraven van bloedmodder en verstikking, van verwoesting van kathedralen, van steden met de verstikte bevolking, moeders, grijsaards en kinderen: het Nederlandsche volk mag er niet meer aan meedoen. Als dan de Nederlandsche regeering, door andere regeeringen daartoe gedwongen, onze jonge menschen

oproept om zich ook daarvoor te oefenen: wij zullen onze zonen leeren zich te onderwerpen aan hoogere noodzakelijkheid. Immers, het is misdadig jonge slachtoffers te maken van menschen, die een eigen levensweg moeten weten te vinden. Maar wij zullen met een bezwaard hart ons van hen afwenden. Niet vooruit op het land, maar vooruit op zee en omhoog in de lucht ligt het eigenlijke vaderland der toekomst.

Ja, dit zijn groote woorden, al zijn zij allerminst zinledig. Noord-Amerika wapent zich tegen Japan en zal een groote vlootbasis aanleggen in wat voorheen ‘de Hollandsche Haven’ op de Alleoeten nabij Alaska werd genoemd. Wat blieft U? Waren dat misschien kerels, die daar op 2000 zeemijlen van Japan in den Stillen Oceaan een oorlogshaven konden vestigen, die nu, in het Jaar onzer Wereldjammeren 1934, de ‘Japs’ dwars kan zitten met een vlootmacht er in, welke de helft van de Noord-Amerikaansche vloot kan zijn? De Japanners hadden er waarschijnlijk niet aan gedacht, dat er zoo kort onder hun rook een Noord-Amerikaansch ‘Singapore’ kon worden aangelegd. Die duivelsche Hollanders ook zaten voorheen in gaten en op kruispunten, waar niemand zich dacht te nestelen. Evenals men voorheen van de Koromandelkust kon zeggen, dat de Hollanders er gevestigd waren in kust-streken, waarin alleen krokodillen, alligators en Hollanders het konden uithouden, blijkt het nu, dat wij daar aan de kust van Alaska een groote haven als reservepotje hebben bewaard, nu voor ons in onbruik geraakt, doch - ‘Hou zee, Holland’! nog steeds ‘Dutch Harbour’ geheeten, dat nu onzen vrienden de Yankee's zoo uitstekend te pas komt tegen onze andere dierbare vrienden, de ‘Japs’ met wie wij sinds lang bezig zijn appeltjes te schillen, zuurzoet voor de tanden der Japanners, die onze onderhandelaars toch lang zoo sappig niet vinden als zij een halfjaar geleden hebben gedroomd.

Het is met zekeren tegenzin, dat ik mij hier gedwongen gevoel enkele woorden te wijden aan de jammerlijke gebeurtenissen in Spanje van den laatsten tijd. Anderhalf jaar heb ik in Spanje geleefd, in mijn besten levenstijd. Ik was jong en het leek mij, dat dit oude en beroemde volk ook nog jong was. Het was arm aan materieel bezit, maar geen volk rijker aan schuimende levenskracht. In geen land ter wereld scheen de zon zoo verblindend en

zoo stralend; geen land ter wereld bezat mooier menschen, steeds bereid tot een kwinkslag, de mannen jegens de mooie vrouwen met een fijne galanterie, de vrouwen jegens de mannen met een liefkoozend en vleiend woord. Kortom, in Spanje leek het mij, dat ik dubbel leefde: de natuurlijke schoonheid was er onvergelijkelijk, de bouwkunst was er onovertroffen; het omgaan der seksen was nergens vrijer en tevens ingetogener. Maar dit volk maakte misbruik van een bedwelmend vergif: de politiek. Nagenoeg analphabeet, maar bij uitstek intelligent, trotsch op zijn eenig verleden, begreep het niet, dat het Spanje van het einde der negentiende eeuw niet meer het Spanje kon zijn van Karel den Vijfde en Filips den Tweede. Het begreep niet, dat andere volken, maatschappelijk en intellectueel evenwaardig, maar minder gegeven aan de lusten des levens en meer aan den arbeid, het hadden verdrongen uit de wereld. Het begreep niet, dat dit kwam omdat het, schoon prachtige karakterhoedanigheden bezittende, het niet die hoedanigheden waren, waardoor een volk staan kon blijven in den drang der wereld. Zij zochten de oorzaken van dit verval, doch niet waar zij lagen, in zich zelf. Daardoor zochten zij heul in de politiek: in de noodlottigste politiek, waarin een volk de oorzaak van eigen achteruitgang kan zoeken. Sterke politieke krachten had het Spaansche volk door alle eeuwen heen bezeten, maar in de kerk, maar in den eeuwenouden adel. Doch dit volk was niets zonder zijn kerk, zonder zijn ‘grandes’. De politiek, waarin de Spanjaarden redding zochten, was de politiek der wanhopigen, der ‘va banque’-spelers: de politiek van de uiterste ongebondenheid, de krankzinnigste vernielzucht.

Zoo heeft Spanje dan sinds eenige jaren de zaligheid leeren kennen der republiek: een volk, dat slechts kan welvaren in matige gebondenheid. De eene omwenteling volgt in het land op de andere; een opstand moet nu hier dan daar worden onderdrukt: Spanje's schoonste kathedralen worden vernield, zijn kunstschatten verbrand, de armoede zijner bevolking wordt steeds nijpender; zijn republikeinsche regeering staat steeds machteloozer tegenover zooveel woedenden waanzin, en het is met droefheid in het hart, dat ik in de dagbladen den loop der dingen lees, en denk, dat ook dit is voorbij gegaan, dat ook het Spanje van mijn levensdroom niet meer bestaat.

Feiten en fantasieën (Dames-rubriek). Fanny Burney in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 479.)*

Wij zullen thans de dissertatie van Dr. A. Overman: An investigation into the character of Fanny Burney (uitgave H.J. Paris, Amsterdam) eens wat nader in oogenschouw nemen.

Het boek opent met het bekende portret der schrijfster, naar de schilderij van haar neef Edward Burney; Fanny heeft hierop een vriendelijk, gemoedelijk gezicht, niet mooi, want met eenigszins grove, onregelmatige trekken, terwijl haar kleeding, vooral ook de gigantische hoed, bewijst, dat al schreef zij er ook zelden of nooit over, deze schrijfster toch wel degelijk met de mode meeging....

De heer Overman heeft zijn onderwerp volkomen ‘onder de knie’. Hij heeft de figuur dezer schrijfster van alle kanten bestudeerd, en zijn stof toen overzichtelijk in de volgende onderafdeelingen verdeeld: Youth; The succesful author; Life at Court; Madame d'Arblay; The character of Fanny Burney in the light of modern psychology; Conclusion en voorts een Bibliography.

Ieder die zich interesseert voor het werk en de persoon eener auteur, die de eerste was in tijdsorde om romans te schrijven, zooals wij die thans kennen, leze dit studieuse, belangrijke werk, dat eigen onderzoek en langdurige lectuur overbodig maakt.

De heer Overman karakteriseert Fanny al dadelijk zeer goed als kind. De later wereldberoemde Fanny Burney, die mannen als Johnson en Burke in verrukking bracht, was als klein meisje bijna achterlijk te noemen. Zij was uiterst schuw en verlegen, en voor wie haar niet kende, moest zij wel een onnoozel, onbeduidend schaap

lijken. En tot aan de publicatie van *Evelina* 'she was the least noticed of all the Burney children'. Ze was klein en zeer bijziende en gedecideerd weinig bevattelijk in haar leeren. In de Gedenkschriften van haar vader beschrijft Fanny zichzelf als een zeer achterlijk kind, dat op haar achtste jaar nog niet lezen kon! Haar broer, om haar te plagen, gaf haar een boek onderste boven in handen, om haar zóó de letters te leeren, 'which he said she never found out!' Toen zij echter eenmaal de kunst van lezen en schrijven meester was, deed zij niets liever dan met haar neus in de boeken zitten en dingetjes krabbelen op haar lei of papier.

De kleine Frances had een zeer gevoelige natuur, die zij tot het laatst van haar leven behield; op haar zeventigste jaar sprak Walter Scott nog van haar 'quick feelings'. Haar uiterste sensitiviteit was natuurlijk ook de oorzaak van haar overdreven blooheid, en het was een ware heldendaad, dat zij haar roman Evelina in het licht durfde zenden. Want, zegt. Dr. Overman:

It was not considered proper for young ladies in the eighteenth century to read novels and certainly not to write them!

Men kan zich die tijden niet meer voorstellen. Hoe verwrongen en bekrompen was de mentaliteit der menschen, die eischte, dat een vrouw haar licht onder de korenmaat stelde. Men is altijd zoo geneigd om van den 'goeden ouden tijd' te spreken, en in vergelijking met thans, nu wij weer tot een ander uiterste zijn overgeslagen, had die tijd zeker veel goeds, maar perioden, waarin een vrouw zich moest geneeren voor haar begaafdheid, waarin aan Rhoda Broughton door haar moeder verboden werd *Not wisely but too well* te lezen, dat zij *zelve* geschreven had en anoniem doen verschijnen, - en waarin de talentvolle componiste Fanny Mendelssohn haar werk niet durfde uitgeven, maar het in haar broeder Felix Lieder ohne Worte deed opnemen: Opus VII No. 2, 3 en 12 en Opus IV No. 7, 10 en 12, - boezemen toch evenveel afkeer als verbazing in!....

In Maart 1778 schreef Fanny in haar dagboek:

'I have not pretended to show the world wat it actually *is,* but what it *appears* to a girl of seventeen.'

Deze passage is belangrijk, zegt Dr. Overman, omdat hier de wereld wordt gezien door de oogen eener vrouw, en niet, zooals tot dusverre in de romans gebeurde, door die van *een man.* Al de

groote romanschrijvers van toen behoorden tot het mannelijk geslacht, en de vrouwelijke auteurs als bijvoorbeeld Hannah More, Charlotte Lennox en Mrs. Manley schreven politieke en sociale satiren. Macaulay zeide dan ook:

'Evelina was the first tale written by a women and purporting to be a picture of life and manners, that lived or deserved to live.'

Edith Morley, die een studie over Fanny Burney schreef, noemt haar 'the pioneer of the tea-table novel', met andere woorden, Fanny was de eerste, die kleine voorvalletjes als b.v. winkelen in haar roman te berde bracht, en hoe vreemd Evelina zich voelde, toen haar haar werd opgemaakt voor haar eerste bal. (De heer Overman bespreekt hier eveneens de lacune van het nooit noemen van kleeding details. Inderdaad is dit in Fanny's werk een gedecideerd gemis.)

Evelina is, zegt Dr. Overman 'to a great extent a portrait of Fanny Burney herself. The heroine of the novel is younger and less experienced than the authoress but their characters are the same. Evelina is the picture of a typical eighteenth country girl.... the offspring of Nature in her simplest attire.'

De natuurlijkheid van Evelina's beschrijving ontbrak aan Lord Orville 'the ideal young man'. Doch, W. Dibelius in zijn: Englische Romankunst, wijst er op, dat Richardson's Sir Charles Grandison (de held in deugd) het prototype is geweest van dezen Orville.

Mr, Smith, the Holborn beau is daarentegen een van Fanny's best geteekende karakters; Dr. Johnson was enthousiast in zijn lof; Harry Fielding newer drew so good a character! Madam, there is no character, better drawn anywhere, - in any book or by any author!'

Trouwens Johnson had een groote bewondering voor het geheele werk, waarvan hij zei:

'Evelina seems a work that should result from long experience and deep and intimate knowledge of the world; yet it has been written without either. Miss Burney is a real wonder, - and what she is she is intuitively.'

Vier jaar na de verschijning van Evelina zag Cecilia het licht.

Macaulay maakte de opmerking, dat Fanny zoo gemakkelijk typeerde. Maar doet Dickens dit ten slotte niet óók? En haar voornaamste karakters hebben iets veel minder eenvoudigs en zijn vrij wat gecompliceerder.

Ook in Cecilia heeft Frances Burney veel van zichzelve neergelegd. Als Cecilia haar opinies over menschen en toestanden mededeelt, zijn dit de opinies van haarzelve. Cecilia is even gevoelig als Evelina, maar toont veel meer gezond verstand, en lijkt wel he model, zooals Fanny graag zou zijn geweest, maar wel voelde niet in alle opzichten te zijn, ook al was zij tien jaar ouder dan Cecilia.

Cecilia werd zeer verschillend beoordeeld. Sommigen laakten in haar 'the respect for rank', doch dezen eerbied deelde Fanny met haar vader, die veel trotscher was op de Hof-betrekking zijner dochter dan op haar schrijfstersroem!

De figuur van Delville is veel menschelijker dan Orville, want hij is minder 'volmaakt'. En de beschouwingen en beschrijvingen van het wereldsche leven zijn beter dan in Evelina, wat geen wonder is, daar de schrijfster weer vier jaar langer in society had rondgekeken. Mrs. Thrale was opgetogen over haar *true pictures of life.*

T.B. Shaw in zijn History of English Literature oordeelt ongunstig over Fanny's vrouwenkarakters. Hij vindt ze nesterig en aanstellerig, ze zijn absoluut niet diep-in bescheiden, maar vol van 'the pride that apes humility'. En in haar Diary, zegt hij, verschijnt Fanny 'in a perpetual flutter of vanity'.

Deze opvatting bestrijdt Dr. Overman als *wholly incorrect.* Haar discretie wàs geen *gross affectation.* Persoonlijk houd ik niet van het karakter van Evelina; mij óók schijnt zij onder het mom van bescheidenheid, een overdreven zelfgevoel en ijdele inbeelding te bezitten (zij kan met geen man in aanraking komen, of ze fantaseert dat deze verliefd op haar is), doch al vertoont Evelina overeenkomst met Fanny, hun persoonlijkheden behoeven daarom niet volkomen identiek te zijn....

Edmund Burke schreef haar naar aanleiding van Cecilia een geestdriftigen brief. Haar karakters noemde hij 'well planned and supported', en de lezers, zegt hij, zullen, na de lectuur, *better informed* zijn aangaande de menschelijke natuur, en hun *observation will be enriched.*

Onder de beroemde mannen, die Fanny's vrienden waren, behoorden o.a. Sheridan, Joshua Reynolds, Garrick, Horace Walpole. Ook Hannah More was een vriendin van haar. Deze noemde haar 'our charming Burney'.

Ook Dr. Overman betreurt het, zooals ik zei, dat Fanny 'hardly

ever mentionsdress. The same is the case with food', Men ziet het: deze detalis, vormende een belangrijk en gewichtig deel van het menschelijk leven, kunnen en mogen niet worden gemist, willen tijdsromans en dagboeken niet een groot deel van hun historische interesse inboeten!

Ook Lady Llanover geeft een scherpe critiek op Fanny, wegens haar beschrijving van haar leven aan het Hof.

'She lived in an ideal world of which she was, in her own imagation the centre. She believed herself possessed of a spell which fascinated all those she approached. She became convinced that all the equerries were in love with her....' terwijl zij in werkelijkheid om haar lachten. Het is hier, alsof ik een onbarmhartig maar fel-juist oordeel over Evelina lees! Weer een ander evenwel: E.S. Shackburgh, in Macmillan's Magazine, noemt dit oordeel 'unfair', terwijl het daarentegen weer gedeeld wordt door Croker in zijn artikelen in de Quarterly Review, maar F.F. Moore zegt weer, dat Fanny Burney is 'absolutely fair'. En: 'Her work is a notable example of the triomph of an artistic instinct over personal prejudice. Hence its great value as a chronicle'.

Gedurende haar Hof-leven geraakte Fanny in correspondentie met Madame de Genlis, die zij noemt: 'the sweetest as well as the most accomplished Frenchwoman I ever met with', maar de roep over Mad^{e}. de Genlis was zoo bedenkelijk, dat Fanny niet op haar vriendelijke avances durfde ingaan, en hetzelfde was het geval met Mad^{e}. de Staël, met wie zij een vriendschappelijk verkeer onderhield, tot zij gewaar werd, welke geruchten er over deze liepen, en zij alle contact met haar verbrak. Madame de Staël echter was zoo beminnelijk om te zeggen:

'Et dites à Mlle Burney que je quitte le pays (Engeland) l'aimant bien sincèrement et sans rancune.'

In mijn vorig artikel sprak ik reeds over Fanny's huwelijk met 'the enchanting M. d'Arblay'. Het was van Fanny een zoo waarachtige en diepe liefde dat zij, hoezeer haar vader er ook tegen was en zij een *submissive* natuur bezat, met hem trouwde.

Zij werden hoogst gelukkig samen, en hoezeer zij ook bekrompen moesten leven, hun echt bleek in alle opzichten volmaakt; toen zij met hem werd verbonden, was zij veertig jaar. En vooral de eerste jaren van hun samenzijn behooren tot de gelukkigste van haar

leven. Later kwamen vele zorgen en angsten toen d'Arblay naar Frankrijk terugkeeren moest en de echtgenooten lang waren gescheiden.

Een poging van Fanny om een tooneelstuk te schrijven, mislukte. In Juli 1796 verscheen Camilla, waaraan zij zeven jaar had gewerkt. Het boek was opgedragen aan de Koningin. De algemeene indruk der critici was, dat dit boek afviel bij Fanny's vorige werken. Fanny's later oeuvre, ook The wanderer en the Memoirs of Dr. Burney trokken in 't geheel niet meer de aandacht, of werden veroordeeld als *tedious and deplorable.* Dr. Overman wijt dit voornamelijk aan Fanny's poging om ‘mooi te schrijven’, waar zij, in haar jeugd, toen zij argeloos, frisch, spontaan en natuurlijk was, niet aan dacht. De lengte van Camilla (vijf dikke deelen!) zal ook wel voor het gewone lezerspubliek een drawback zijn geweest!

Brimley Johnson zegt, dat in Camilla:

‘Miss Burney has given full rein to her ideal of women, her conception of home life and her notions of marriage: all eminently characteristic of the age and full of suggestion as to the work of women’.

In de inleiding noemt Madame d'Arblay zich een ‘investigator of the feelings and changes of the human heart’.

Toen mevrouw d'Arblay in Frankrijk vertoefde, ontmoette zij daar verschillende bekende menschen, o.a. Louis Bonaparte en Madame Lafayette, de schrijfster van La princesse de Clèves (door Hélène Swarth voor de W.B. vertaald) en werd in Parijs *l'ánge* genoemd.

Haar zoon Alex werd student te Cambridge en zijn moeder werkte ijverig aan haar nieuwen roman The wanderer, in welke voorrede zij haar ideeën over den roman uiteen zet, en over verschillende andere kwesties als ‘the immortality of the soul’ en allerlei ‘female difficulties’. Het boek werd matig ontvangen, en Dr. Overman noemt het ‘exceedingly tedious’. Ook dit boek is in een gezwollen stijl geschreven, en des te eigenaardiger doet het daarom aan, dat Fanny aan haar zoon schrijft: doe alsjeblieft nooit je best in je brieven ‘mooi’ te schrijven; laat je pen zoo impulsief en natuurlijk mogelijk gaan.

Madame d'Arblay moest haar man verliezen en later trof haar de tweede verschrikkelijke slag van het sterven van haar zoon. Met

de grootste moeite richtte zij zich na al deze smart weder op, en verdiepte zich met groote zorg in de Memoires van haar vader; helaas hadden ook deze geen goede pers.

De persoonlijkheid van Fanny Burney liet bij allen, die haar intiem kenden een vriendelijke heugenis na. Zij was altijd bereid anderen te helpen, was aangenaam, zacht in den omgang, en voelde zij zich op haar gemak met haar kennissen, dan onderhield zij met hen een pittige en levendige conversatie. Zij had een voorliefde voor muziek en goed tooneelspel.

Dr. Overman zegt, dat zij de schrijfster was van de eerste 'Teatable novels', die 'domestic realism' naar voren brachten, en dat het haar 'literary merit' is, 'that she was the forerunner of this new school of fiction'. Maar op blz. 178 van zijn voortreffelijke grondige studie zegt hij nogmaals 'Her characters, though very much alive, would have gained in clearness if thier clothes had been described'. En Th. de Wyzéwa zegt in de Revue des deux mondes, dat geen harer personen ons zoozeer interesseert als de schrijfster zelve: 'la petite Burney, silencieuse et timide, promenant autour d'elle, à travers près d'un siècle, le sourire ingénument malicieux de ses grands yeux gris.'

Gaarne beveel ik het boek van Dr. Overman ter lezing aan; het heeft mij ten zeerste geboeid, en het staat vol met streepjes door mij gezet bij de plaatsen, die mij met instemming vervulden. Ik hoop, dat dit serieuse werk, ook daar het onderwerp vrijwel nieuw is voor Nederland, een groot en welverdiend succes hebben zal.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Bibliographie.

H. Marsman. *De dood van Angèle Degroux.* - Amsterdam 1933. Em. Querido.

Een romantische titel en een on-romantisch boek. Een titel bovendien, die eenigszins misleidend is, doordat hij den inhoud van het boek maar voor een zeer klein gedeelte dekt. Het boek, dat nauwelijks een roman genoemd kan worden, geeft een uiteenzetting van het karakter van Charles de Blécourt. Deze persoon komt in aanraking met Angèle Degroux en ziet van een verhouding met haar af, omdat zijn hoogmoedige aard er zich tegen verzet. Vijf jaar later krijgt hij bericht dat zij stervende is en dat zij hem voor haar dood nog wil zien; hij gaat dan ook naar haar toe, maar haar sterven heeft met het verhaal, voorzoover het een verhaal is, bitter weinig uit te staan. Nog beter had de schrijver zijn boek kunnen verbinden aan den naam van Rutgers, den eenzamen filosoof, met wien De Blécourt lange gesprekken voert. Deze gesprekken dienen blijkbaar ook alleen om het karakter van De Blécourt te belichten. De schrijver doet dat scherp en helder; het tragische van den eenzame, die geen enkele concessie wil, of liever kan, doen aan zijn trots, is goed voelbaar gemaakt. En met uiterst eenvoudige middelen. Charles de Blécourt is een bewust levend mensch en daarom verbaasde mij eenigszins de vraag, die hij zich stelt aan het slot van het boek; de vraag: 'Waarom lijden wij zoo?' Immers, wie den hoogmoed als levenshouding kiest, bewust en niet anders verlangend, legt zichzelf onthoudingen op, die lijden meebrengen; hij sluit zich buiten de gemeenschap der menschen en kent de vreugden van het ontvangen noch die van het geven. Een zoo op de spits gedreven individualisme moet leiden tot een smartelijke steriliteit, waarvoor het negatieve genot van de menschenverachting een al te slechte compensatie biedt. Dit stelt Charles de Blécourt zich duidelijk genoeg voor oogen; vanwaar dan die vraag?

A. den Doolaard. *De herberg met het hoefijzer.* - Amsterdam 1933. Em. Querido.

Er mag tegenwoordig gelukkig weer wat gebeuren in een Hollandschen roman en Den Doolaard maakt van die permissie een dankbaar gebruik. Hij doet het niet zoo overdreven als J.B. van Rode met zijn onwijs proza-epos[1)], maar hij is dan ook een veel grooter artiest; een van de beste prozaschrijvers van onzen tijd. Zijn boek 'De Druivenplukkers' is magistraal, en de kleine roman 'De herberg met het hoefijzer', hoewel niet zóó indrukwekkend als dat voortreffelijke werk, is ook uitstekend geslaagd Den Doolaard heeft er vermaak in, weinig bekende gebieden van Europa te doorkruisen en in zijn boeken - romans en reisbeschrijvingen - van landen en volken te vertellen. Ook in 'De herberg met het hoefijzer' is een ethnologisch bestanddeel. Het neemt echter niet te veel plaats in, gelijk in sommige ouderwetsche historische romans de historie hinderlijk den roman in den weg treedt. Neen, de schrijver is er in geslaagd, een zuiver stuk romantiek te geven. Zijn verhaal speelt in het woeste gebied van de Noordalbaneesche bergen, waar vrijheidszin en volkstraditie in botsing komen met geïmporteerde civilisatie. Een vijftienjarige jongen schiet den minnaar van zijn schoonzuster dood, om de eer van zijn broer te verdedigen. Het volksgeweten keurt zijn daad goed; de bergbewoners helpen hem op zijn vlucht, maar de gendarmes achtervolgen hem en de jongen moet boete doen met zijn leven. Het verhaal van deze tragedie heeft de schrijver sober en zonder zucht op sensatie uitgewerkt, in een vasten, beheerschten stijl. De samenstelling van den roman is heel goed; de figuren van den Engelschen geoloog Raine en den priester Jozef hebben daarin de beteekenis, die geëvenredigd is aan de draagwijdte van het geheel.

Een belangrijk boek, dit nieuwe werk van Den Doolaard.

W.A. Wagener. *Sjanghai.* - Rotterdam 1933. W.L. en J. Brusse.

Stof van zwaarder kaliber dan de schrijver van dit boek verwerkt, is nauwelijks denkbaar. Sjanghai, misschien de belangrijkste, de felstlevende stad van het Oosten, waar de belangensferen van drie

1) Reeds als mystificatie gesignaleerd.

werelddeelen elkaar raken, een stad van den geweldigsten rijkdom en de uiterste armoede, de toegangspoort van midden-China, waardoor Japanners en Europeanen van allerlei soort het land binnendringen, is een schrijver van grooter allure waardig dan W.A. Wagener blijkt te zijn. Dat zijn werk een onbevredigenden indruk achterlaat, ligt voor een deel aan den opzet. De schrijver wil ons den chaos in Oost-Azië doen gevoelen door ons tegenover een chaos van feiten te plaatsen. Een soort van directe methode. De heer Wagener overdondert zijn lezers met telefoon-, telegram- en radiogesprekken, met explosies, stakingen, opstootjes en kanonnades. In één alinea signaleert hij gebeurtenissen uit drie werelddeelen, en dan nog gebeurtenissen van den meest heterogenen aard: politiek, techniek, militarisme, sexualiteit. Men duizelt van zijn druk, ongeregeld relaas. Samenhang is er niet meer dan tusschen de radio-nieuwsberichten van Vas Diaz. Het is natuurlijk mógelijk, dat zoo'n directe methode eenheid oplevert, maar daar is meer en andersoortig scheppend vermogen voor noodig. Multatuli heeft het bestaan met zijn Max Havelaar. Maar hier is alles in zooveel stukken gebroken, dat elke lijn zoek is; hier is van al te veel ongelijksoortig en ongelijkwaardigs een cocktail gebrouwen, die voor de meest lezers ongenietbaar zal blijken.

Bovendien, wat van de Aziatische gbeurtenissen verteld wordt, is niet veel meer dan vlotte reportage, zonder veel achtergrond, zonder dat een scherpe kijk vertoond wordt op de diepere oorzaken van die gebeurtenissen. Voor een beter begrip van het verre Oosten kan dit boek ons weinig leeren. De schrijver heeft te veel gewild. Zonder talent is hij stellig niet; als hij eens een anderen opzet kiest dan dien van den chaos zal hij wel wat leesbaars kunnen leveren; daarvoor zijn verschillende geslaagde instantaneetjes het bewijs.

Ernest Claes. *Kobeke.* Bandontwerp en teekeningen van Jozef Cantré. - Amsterdam 1933. Wereldbibliotheek.

Het talent van Ernest Claes blijft zich in dezelfde lijn ontwikkelen. De roman ‘Kobeke’ heeft dezelfde kwaliteiten als zijn vorig werk: een fijnen humor, een prettig-gemoedelijken verteltrant, een scherpe

opmerkingsgave. Wat dit boek bovendien antrekkelijk maakt, is een zekere stille innigheid, in de beschrijving van het landschap zoowel als in de uitbeelding van de figuur van Kobeke zelf. Kobeke heeft religieuze neigingen, die hem naar stilte en eenzaamheid voeren en hem doen besluiten, zich als broeder te doen opnemen in het klooster van Zeveslote, wel zeer tegen den zin van zijn vader, den komieken Broos van Peersus, die met onnavolgbaren humor geteekend is. Maar in het klooster vindt Kobeke geen blijvende bevrediging; hij trekt de wereld in als een soort van apostel, bezield met het verlangen om een leven te leiden van nederigheid en dienende liefde. Maar ook dit apostelschap loopt op niets uit en de tegenstellingen, die de schrijver schept tusschen den naïeven Kobeke en de menschen, met wie hij in aanraking komt, zijn alweer van een uitmuntend humoristisch gehalte. Ernest Claes kent de grenzen van zijn kunnen en hij gaat daar niet buiten uit; het verhevene en romantische trekt hem niet aan, maar met het heldere en gevoelige realisme, waarin hij uitmunt, schept hij keer op keer een verhaal, dat voor de Vlaamsche letterkunde een wezenlijke verrijking beteekent.

Dr. Jac. Visser. Willem Livinus Penning Jr. *De mensch en de dichter.* - Amsterdam 1933. H.J. Paris.

Over het poëtische gehalte van Penning's werk loopen de meenigen nog al uiteen, maar men is het er vrijwel over eens, dat hij als dichter een markante figuur was. Zoowel wegens den geest van zijn werk als om den tijd, waarin deze nazaat van Staring schreef. Een samenvattende studie over dezen eigenaardigen dichter kon ongetwijfeld haar nut hebben. Dr. Visser heeft dezen arbeid verricht; hij deed het blijkbaar met liefde en toewijding, maar ook met een voldoende mate van objectiviteit. Er bestaan tal van monografieën, die een al te eenzijdige bewondering vertoonen, en waarin de schaduwzijden van het behandelde talent òf worden verzwegen, òf goedgepraat. In deze fout is Dr. Visser niet vervallen; hij keurt af, waar het noodig is. Trouwens, om een aesthetische waardebepaling was het den schrijver blijkbaar niet in de eerste plaats te doen. De auteur heeft vooral het dichterschap van Penning willen verklaren. Daartoe

zocht hij vooral het verband tusschen kunstenaar en mensch. In vele kunstenaarsnaturen laat dat verband zich uiterst moeilijk vastleggen, ja, heel vaak is het geheel onmogelijk. Bij een talent als dat van Penning is het echter niet alleen mogelijk, maar zelfs voor de hand liggend; het, ondanks den ingewikkelden vorm, eenvoudige kunstenaarschap van dezen dichter is voor een groot deel gericht op wat hij als mensch, niet aan stemmingen, maar aan gebeurtenissen, beléefde. Daarom was het goed gezien, de figuur van Penning van dezen hoek uit te belichten. De verschillende invloeden, die op den dichter hebben gewerkt, zijn met zorg nagegaan, evenals de wijze, waarop hij zich buiten en boven die invloeden stelde, zoodat het wezen van Penning's dichterschap duidelijk aan 't licht komt. Zoowel door de manier van bewerking als door de grondige documentatie heeft Dr. Visser goed wetenschappelijk werk geleverd.

Maurits Peeters. *De wondere Kerstnacht.* - Brussel 1933. M. Peeters.

Voorin dit kleine boekje worden niet minder dan vijf werken van denzelfden schrijver opgenoemd, die nog zullen verschijnen. Na de lezing van de beide verhaaltjes, waaruit het boekje bestaat, zou men geneigd zijn, den schrijver in overweging te geven, zich met de uitgave van al die boeken niet te haasten. Niet dat deze verhaaltjes heelemaal niets waard zijn; de schrijver kan wel aardig een stemminkje aangeven, een gevoelig zinnetje neerschrijven, maar of hij meer kan, valt te betwijfelen. Het eerste verhaaltje, ‘De wondere Kerstnacht’, beschrijft den droom van een schaapherder, die in zijn jeugd verliefd geworden is op een freuletje. Deze verliefdheid blijft in zijn later gedachtenleven een plaats behouden en zijn droom voert hem een ongekenden en zeer zonderling verkregen rijkdom toe, zoodat hij haar kan trouwen. De kus, die hij haar geeft, besluit zijn droom, en bij zijn ontwaken bespeurt hij, dat zijn hond hem likt; o bittere ontgoocheling! Het tweede verhaaltje is geen droom, en dat is jammer, want het is zoo'n onwaarschijnlijke historie, dat ze eigenlijk alleen in een droom thuishoort. Twee mannen, die in een Kerstnacht naar huis gaan, vinden achter het struikgewas een vrouw, die daar bezig is, een kindje te krijgen. Ze nemen moeder en kind mee naar huis; van de anatomische

zwarigheden, aan die hulpvaardigheid verbonden, schijnt de naïeve schrijver zich geen rekenschap te hebben gegeven. Dat overigens de moeder de bevalling en het kindje de geboorte in de sneeuw met goed gevolg te boven zijn gekomen, dwingt respect af; als de Vlaamsche leeuw er van gehoord heeft, zal hij zeker goedkeurend met zijn staart gekwispeld hebben.

Antoon Coolen. *De man met het Jan Klaassenspel.* - Rotterdam 1933. Nijgh en Van Ditmar.

Ik heb den opgang van Antoon Coolen's kunstenaarschap met aandacht gevolgd en verscheidene malen over hem geschreven, in dit tijdschrift zoowel als in 'De Groene Amsterdammer'. Coolen heeft nu, vooral door zijn samenhangende boeken 'Kinderen van ons volk' en 'De schoone voleinding' een flinke hoogte bereikt. Zijn talent blijkt breeder gefundeerd te zijn dan men oogenschijnlijk zou denken. Want de kring der menschen, die hij als modellen kiest, of liever, die zich als zoodanig aan hem opdringen, is klein. Daarin kan het gevaar schuilen, zichzelf te gaan herhalen, een gevaar, dat nog grooter woodt als men, gelijk Coolen dat doet, noch al met gelijke uiterlijkheden van taal en stijll werkt. Toch is ieder boek van dezen schrijver iets nieuws en iets anders. Dat komt, doordat Coolen in hooge mate de kunst verstaat, door te dringen in het fijnste zieleleven, een gave, die des te opmerkelijker wordt, doordat de schrijver het zieleleven openbaart van een menschenklasse, die stug en schuw het innerlijke leven voor de buitenwereld verborgen houdt. Zoo vermag Coolen steeds weer te boeien en kan hij vooralsnog rustig voortgaan met zijn Oostbrabantsche volksverhalen. 'De man met het Jan Klaassenspel' is ook weer zoo'n vertelling van schijnbaren eenvoud; een stil verhaal van weinig menschen, waarin vooral de vrouwefiguur ontroert door zuiverheid en verrassende diepte.

Johan Wesseling. *Marietje.* - Amsterdam z.j. P.N. van Kampen en Zoon.

'Dit is de geschiedenis van Marietje van haar zeventiende tot haar twee-en-twintigste jaar. De lezers (als het verhaal nog lezers heeft) zullen het een alledaagsche geschiedenis vinden en misschien

zullen zij het verveeld terzijde leggen. Het zij zoo, maar het leven is eenvoudig en er zullen altijd menschen zijn, die er zich in vervelen.'

Met deze woorden begint de novelle 'Marietje' van Johan Wesseling. Zijn ze bedoeld als een kleine apologie? De schrijver zelf zal toch zijn boekje wel geen alledaagsche geschiedenis vinden; dan zou hij het verhaal immers niet opgeschreven en uitgegeven hebben? Overigens is deze aanhef een ongelukkig begin. 'Het leven is eenvoudig,' zegt de schrijver. Ik laat in het midden of hij daarin gelijk heeft, maar eenvoudig is in elk geval iets anders dan alledaagsch, en al verveelt men zich bij de lezing van een novelle, daarom hoeft men zich nog niet te vervelen in het, volgens Johan Wesseling eenvoudige, leven.

Het boekje heeft wel iets aardigs. Het is geschreven in een voorzichtigen, beheerschten stijl en er komen hier en daar fijne, gevoelige notities in voor. Maar het is te slap en te bleekbloedig. Of Marietje op zichzelf een belangrijke of onbelangrijke persoonlijkheid is, och, dat doet er niet zooveel toe, maar de schrijver heeft noch haar belangrijkheid, noch haar onbelangrijkheid duidelijk voelbaar gemaakt. Marietje is te vaag, te schetsmatig gebleven, en de wazige contouren, waarmee haar figuurtje zich tegen den achtergrond van ons tegenwoordig litterair leventje afteekent, zullen wel gauw weer heelemaal verdwenen zijn.

HERMAN MIDDENDORP.

Verzen door Elegast. - Uitgeverij-Drukkerij 'Zonneveld', Soest, z.j.

Je zou zoo zeggen, dat zelfs bij dezen Elegast Karel niet ontbreekt, want het is werkelijk alsof in dit geschrift twee menschen aan het woord zijn. Het valt mij heel moeilijk te moeten aannemen, dat het bombastische schijn-poëtische gewauwel van denzelfden dichter afkomstig is, die - helaas een zeldzamen keer - eveneens in staat is je met een boeiend, hoogst modern en tegelijkertijd eerlijk gedicht, ontstaan uit een vitale oorspronkelijkheid, geënt op het 'nu', te treffen.

De niet al te talrijke voortreffelijke en goede gedichten, die deze bundel bevat, zijn zelfs van dien aard dat het de moeite waard is om de geestelijke structuur van hun maker dieper te doorgronden. Door het duister van zijn eenzaamheid vlagen de lichtschijnselen van een Vertrouwen. Er is een verheven dienstbaarheid in hem aan Jezus. Hij is geen vreemde voor de aardsche schuwen, die zich aan diens simpel woord hebben verpand. De dichter weet hun rust gemeenzaam met de onrust van den zwerver. Zij hebben het uiteindelijk verlangen gemeen. Zij zullen langs de drukke weters en cultuurverzadigers met hun doelbewust streven geruchtloos heenschuiven. Zijn hart kent die enkele zieners, die gebeden zeggen met gesloten lippen en waarvoor honger en dorst bijkomstigheden zijn. In het mooie gedicht ‘Ik weet dat er veel harten zijn’ (blz. 35) geeft hij aan deze gevoelens uiting. Zijn meer onrustig dan opstandig gemoed is voor alle indrukken ontvankelijk. In het leed zijner herinnering ligt de hoop der eenige, verzoenende toekomst besloten, waarin de persoonlijkheid tot niets uiteenvloeit als cirkels in het water. Er is een diepe ernst in dezen dichter. Meermalen is het leven hem niet veel meer dan een anecdotisch gegeven, een gebaar dat hem afleiding bezorgt en waarin zijn geest zich als geestigheid vermeit. Zijn hyperbewegelijk gemoed is grondslag. Hij heeft de natuur lief en Java is noodig om aan deze aantrekkelijke bezwaardheid tijdelijk te ontkomen; hij herkent deze liefde als herinnering en verknochtheid, wanneer hij aan zijn geliefd Vlaanderen denkt.

Er is een dubbelwezen in dezen mensch, die als dichter een keuze zal moeten doen en daartoe in staat zal blijken, omdat enkele gedichten voor deze vernieuwing reeds symptomatisch zijn: ‘Ik voel mij staan in de donkere stad’ (blz. 45) - ‘'t Oorlogskindeke’ (blz. 46) - ‘Al de strakke lijnen van mijn weten’ (blz. 53) - ‘H.... spreekt’ (blz. 54) - ‘Silhouetten in den indischen nacht’ (blz. 55) - ‘Dreieck’ (blz. 56) - ‘Haar piano is goed’ (blz. 57). Onder de opgesomde bevinden zich goede gedichten, wat nu nog niet zeggen wil dat ik ze alle zonder voorbehoud bewonder. Het gaat er alleen maar om dat de vroomheid van dezen dichter echt is, zijn geestiglijkheid op veel leed veroverd en zijn ‘nuchterheid’ een masker, zoodat men het zou betreuren, wanneer deze typische persoonlijkheid opnieuw in

malle rhetoriek of de makelij van holle psalmistische verzen vervalt, een vorm waarin een dichter als Achilles Mussche reeds honderd maal meer heeft gepresteerd en naar welks procedé, meen ik, toch wel niemand van ons meer zal terugverlangen.

Den dichter, die zich onder den naam Elegast verschuilt, treft het verwijt dat hij volkomen inzichtloos, te hooi en te gras heeft gebundeld en daardoor zijn werk op hinderlijke wijze heeft verminkt. Maar dit verwijt geldt ook voor den uitgever, die blijkbaar zonder deskundige voorlichting zijn werk verricht. Een expert had dezen bundel tot op een derde gedund en daarmede gered.

S. Pinkhof: *De Wachtwoorden* 1930, N.V. Em. Querido's Uitgevers-Maatsch., Amsterdam.

Reeds in 1920 publiceerde Pinkhof een bundel 'Verzen', zoodat men dezen dichter zeker niet van overijling in het publiceeren kan beschuldigen. Toch verschilt deze bundel *De Wachtwoorden* niet veel van het werk dat een tiental jaren vroeger het licht zag.

Pinkhof is van huis uit een romanticus. De vaart van zijn leefdrift wordt in zijn daad: het gedicht, meermalen tegengehouden door een verstandelijk intermediair. Dit schendt het gedichtgelaat. Er is nog al eens meer galm dan melodie. Zijn woorden zwaaien 'kracht' voorbij. Kleverige sentimentaliteit vertoont dit werk niet, maar er is weinig volgehouden stemming, wel hartstocht en élan. De vaart van zijn gedicht is er de charme van en het gebrek. Het wordt weleens een zwiep in het leege! De gedichten van Pinkhof zijn niet mat, integendeel, zij staan dikwijls in het klare licht; wat hun ontbreekt is nuance. Zijn vers leeft of sterft door twee oerelementen: geluid en gedachte. Ernst is het sieraad dezer verzen. Juist het uitbundige gedicht echter eischt concentratie en een plastiek die door hevigheid van innerlijke leefkracht vanzelf ontstaat; gelaat en ziel van het gedicht inéén. Vooral in dit verband heeft Pinkhof een prachtig voorbeeld aan het vers van Herman van den Bergh. Bijwijlen vereenigen zich echter priesterlijke wijsheid en eenvoud, waardoor een gedicht met diepen inhoud ontstaat. Zoo ontraadselen we toch den zachten bezinnenden aard van dezen dichter en we laten ons door het

overtollig gebruik van uitroepteekens hierin niet van de wijs brengen.

Twee duidelijke wezenselementen dus: zijn drang om op nobele wijze te leven en zijn hartstocht om dit gevoelvol streven kenbaar te maken. Zoo is vooralsnog dit temperament evenzeer gericht op een ethische voltrekkig als op een artistieke creatie. De inhoud van zijn gedicht mist daardoor de absolute vrijheid, noodig voor ieder kunstwerk, en bovendien is de vorm niet voldoende beheerscht. Het goede gedicht, zoowel het klassieke als het ultramoderne, is ‘vrij’, zooals de Rede ‘vrij’ is, niet bandeloos, maar juist gebonden aan de onzichtbare en reguleerende wetten van een wezenlijk creëerenden geest. Dan ontstaat een vers dat zich intoomt door dezelfde kracht als waarvan het wijd-uit leeft en dit is er tevens de bekoring van. Het sierlijk lijf van zulk een gedicht zit in een evenzoo fraai corset, dat het leven ervan niet verschrompelt of voor het aanzien benauwt, doch integendeel dit vurige leven er veel beter in doet uitkomen, geheimzinnig en verleidelijk, en het gedicht daardoor op de meest natuurlijke wijze voor leege uitbundigheid behoedt. Rubens schilderde dame in keurslijf. Haar mond wreed vertrokken van zinnelijkheid, de hals onheilspellend-blank voor iederen man, de zeer blauwe oogen die alles beloven - er om heen een hevig licht. Maar het duidelijkst voor onze ontstelde oogen het verborgene: de borsten. Ons stuwend bloed geraakt tot haar koorts: langzaam ontdoet zij zich van haar keurslijf. Tot zulk een suggestie is een kunstwerk in staat. Een dergelijke sensatie kan ook het goede gedicht geven.

Het is zeer wel mogelijk, dat Pinkhof nog eens zijn waarachtigheid zal melden met kervender machtsmiddel. Het zal den galm inbinden tot beteekenisvollen klank en het vers hierdoor als 't ware tastbaar maken als een boetseering.

L. Ali Cohen: *Suggesties.* - 1930, N.V. Em. Querido's Uitgevers-Mij., Amsterdam.

Dat de auteur van het prozawerk *Eros in Reykjavik* een dichter is, zal wel niemand betwijfelen. Ook in dezen verzenbundel komt veel van dit fijne talent tot zijn recht.

Het staat er met onze hedendaagsche dichtkunst toch lang zoo

kwaad niet voor als sommige pessimisten ons willen doen gelooven. Neem bijv. de uitgebreide Duitsche bloemlezing van Albert Soergel *Kristall der Zeit,* waar ge toch eersterangs poëten in aantreft en het is mij een groote voldoening er voor mij zelf onherroepelijk zeker van te zijn, dat de verzen der tachtigers en die door Dirk Coster in 'Nieuwe Geluiden' verzameld, het gemakkelijk in kwaliteit, vooral wat oorspronkelijkheid aangaat, van hun buitenlandsche collega's winnen!

Ook Ali Cohen bijv. zou met deze verzen heel veel van wat in *Kristall der Zeit* is opgenomen zonder veel moeite voorbij streven. Zijn erotisch getinte poëzie heeft de fout niet altijd in woordkeus en motief zeer persoonlijk te zijn, maar toch zal de lezing van zijn werk u een uur van werkelijk literair genot verschaffen. Mompel dan maar gerust en terecht de namen der dichters die beïnvloed hebben: Boutens, Slauerhoff, Greshoff, Donker - het zal u niet beletten te constateeren, dat zich in het boek *Suggesties* van L. Ali Cohen meerdere charmante en gevoelige verzen bevinden.

De Eenzame Winst. **Verzen van Dirk Verèl. - Uitg. Van Corcum & Comp. N.V., Assen, 1931.**

Het kan niet genoeg gezegd worden, dat zelfs de hevigste belangstelling voor Staat, God of mensch nog bij lange na niet voldoende is om goede, dat is levende kunst te creëeren.

Dirk Verèl beschikt over een waarschijnlijk oprechte, vrome aandachtigheid en slechts geringe poëtische macht, die bovendien nog ondermijnd wordt door sentimentaliteit en slechten smaak, zoodat gemeenplaats op gemeenplaats hiervan het gevolg is. Bovendien heeft hij bitter weinig te zeggen. Veel kaf, weinig koren.

Kaf: 'droomfluisteren' - 'bijen gezoem' - 'stille lach' - 'koel en verlaten' (van de maan) - 'stille huiver' - 'eenzame ziel' - 'smalle stille mond' - 'hunkerend verlangen schroeide' - 'mijn denken brandt als felle roode wond' - 'der handen koele kelk' - 'ten doode toe gewond' - 'En brandend krampt zijn keel van ingehouden tranen' - 'moede oogen' - 'droeve mond' - 'O, Heer, heb mededoogen' - 'duistre gloeden' -

‘wankle glimlach om.... zijn mond!’ - ‘doem van smart, breken van.... hart!’ - ‘lief gebaar’ - ‘stille droomen’ - ‘stille oogen’ - ‘geslagen beest’ - ‘stille...., stille...., stille....’ enz. enz.

Koren:

Het Portret.

En elken avond voor zij slapen gaat,
Is daar die bleeke vlek in 't weiflend licht,
En dringt zich voor haar brandend-strakke oogen
De schaduw van dat vreemd-bekend gezicht.

Dan bukt ze snel en roekeloos naar voren,
En kust, en kust, en kust het hard portret,
En schreit, en bidt, en schreiend ligt ze,
Heel klein en hulpeloos, en snikt in 't eenzaam bed.

Verre Stemmen, door R.B. Uitgegeven door C.A.J. van Dishoeck N.V. te Bussum in het jaar 1931.

Het is bijna niet mogelijk je door dezen bombast heen te slaan! Je krijgt er hoofdpijn van. En er wordt hier nog wel een poging gedaan, God betert, om de suggestie op te roepen die de middeleeuwsche ridderpoëzie ons heeft geschonken. Ik kan van deze bladzijden-lange rijmen slechts zeggen: overdreven, valsch, pathetisch en verward! Het lijkt mij dan ook het beste er verder maar over te zwijgen.

François Pauwels. *Een dag van Leugen.* Sonnetten-cyclus in drie boeken, waarvan het eerste *Morgen.* 1931, N.V. Em. Querido's Uitg.-Maatschappij, Amsterdam.

Morgen is het eerste deel van een sonnetten-cyclus in drie boeken, keurig verzorgd en royaal uitgegeven door Em. Querido. Gaarne maak ik een plaats rust bij deze aanzienlijke publicatie. De dichter François Pauwels heeft met deze uitgebreide sonnetten-cyclus een aaneengesloten arbeid verricht van belangwekkende letterkundige beteekenis. Dit is nu eens geen poëtische vermage-

ringskuur, maar een volumineus, kerngezond werk, bewonderenswaardig genoeg, blijkbaar naar een vooruit beraamd plan opgebouwd en uitgewerkt. Dikke en tegelijkertijd goede bundels komen sporadisch voor. Tot de beste, ook in kwantum representatieve bundels der jongeren van de laatste jaren, nemen *Morgen* van François Pauwels en *Mirliton* van J. Greshoff een eereplaats in.

Dit is niet het eenige wat men van hen beiden zeggen kan. Deze dichters, hoe anders geaard en verschillend in hun uiting dan ook, hebben dit gemeen, dat zij stevig met hun dichtersvoeten op de aarde staan, dat een gladde techniek, een gemakkelijk in 't oor liggende toon hun als 't ware aangeboren schijnt. Zij hebben hun plezier aan 't benepen menschdom en strooien hun ‘gijn’ kwistig er over uit. Zij maken zich kwaad over onrechtvaardigheid, schijngevoeligheid en gewichtig-doenerij en beiden verdonkeremanen niets van hun critiek en grieven en werpen deze in kunstig gesmede verzen spontaan in de perkamenten gelaten van de door hen verachte of bemeesmuilde menschobjecten. De geest van Greshoff weet zich pikanter en directer uit te schrijven dan Pauwels dit vermag. Pauwels neigt wel eens naar het melodramatische. Bij dezen laatste echter is in een volkomen geslaagd sonnet meer atmosfeer. Gelijkelijk komt uit hun beider bitterste nuchterheid onmiskenbaar de zachtheid van het bijna primitief menschelijk gevoel naar boven, zooals de maan soms plotseling kan schijnen boven een moeraszwart land en hiermede dit kleine deel der wereld voor onze gretige oogen vermooit tot iets waarvan we bijna onmerkbaar stil en goed worden. Zij komen overeen. omdat zij positief in het dichterlijke gericht zijnde, voordat zij gaan bundelen, niet al te scrupuleus naar een voor hun smaak vervelenden en overbodigen aesthetischen fijnproever omzien en eerlijk hun eigen kracht kennend, publiceeren zij moedig, waarschijnlijk hun geheele of althans een groot deel van hun productie. Trots dit, vindt men in beide bundels geen slechte gedichten, maar persoonlijk had ik toch gaarne een meer voorzichtige keus gezien. Greshoff heeft schitterend bewezen daartoe volkomen in staat te zijn. In het geestige en doeltreffende bundeltje *Janus Bifrons,* een debat in sonnetten, bijv. staat geen woord te veel en ook daardoor werd het een uitstekend kunstwerkje.

Pauwels maakt nu reeds voor de derde maal deze fout en ik

hoop dat hij bij de vervolgboeken die hij ons belooft, en waarnaar wij ten zeerste geïnteresseerd uitzien, hiermede wellicht eenigszins rekening houdt. Zijn personen-aanvallen in dichtvorm zijn kwalitatief de minst belangwekkende en wellicht bestaat de mogelijkheid deze in de vervolgdeelen wat spaarzamer op te nemen. Marsman, Slauerhoff, Greshoff en Pauwels zijn 'boeiende' dichters. En dat wil wat zeggen! Pauwels heeft mij met dit sonnetten-boek meer geboeid dan menig zoogenaamd amusante romancier of romancière. Zijn vitaliteit is echt en vruchtbaar. Hij is charmeur, maatschappelijk strijder en boven al het andere een amoureuze ten opzichte van de gevarieerde natuur en den mensch. Geschakeerd als wereld en leven zijn deze sonnetten, kleurige en sierlijke openbaringen in het woord van een opmerkelijke persoonlijkheid, een getaquineerde door veel waaraan het ordinaire, gemiddelde individu achteloos voorbijgaat. Een lollende Don Juan, waarbij de geestelijke vivisectie echter u wellicht ontstellend zou verrassen! Pauwels staat rechtop voor u, hij zal zich altijd in deze fiere houding vertoonen, zonder klacht. Maar achter het blanketsel van zijn spot en vroolijkheid verschuilen zich litteekens, de eenige die een 'man' kan ontvangen: de treffers van het wapen 'liefde'.

G. Achterberg. *Afvaart.* Uitgave van C.A.J. van Dishoeck N. V te Bussum in het jaar 1931.

Een in eenvoud zich aansluiten bij de ziel der dingen. De zachte betoovering van een afscheid. De weemoed der herinnering, die het Niet-Zijn wonderbaarlijk bedroomt tot een weder opstaand Zijn. Het hart blijft onverzwakt vasthouden. Er bestaat een zien, een gewaarworden, reëeler dan de tastbare werkelijkheid. Het gedicht *Doodenwacht* (blz. 52) is door den adem der ziel aangeraakt; de bijna primitieve visie is in droom-oproepende taal tot de daad gekomen van edele verskunst.

Deze dichter is een eenzame, aangevreten door de pijn van aardsche leegheid, maar met de zekerheid in zich van een toekomstig eeuwig leven. Gaarne zou ik vele van deze zacht-sterke verzen voor u overschrijven, de plaatsruimte ontbreekt echter hiervoor, wat eigenlijk heel goed is, want ik raad u ten stelligste

aan dit mooie bundeltje te koopen. De firma C.A.J. van Dishoeck, die met de uitgave van *Verre Stemmen* door R.B. een leelijken misgreep deed, had zich hiervan niet beter kunnen herstellen dan zij gedaan heeft met het publiceeren van den bundel *Afvaart* door G. Achterberg.

Tria Corda. Gedigte van T.J. Haarhoff. - Firma J.H. de Bussy, Pretoria. H.A.U.M. v/h J. Dusseau & Co., Kaapstad '31.

Gelijk de Romeinsche dichter Quintus Ennius zegt de Afrikaansche dichter J.T. Haarhoff van zichzelf, dat hij drie harten bezit of, zooals wij dat zouden uitdrukken: dat zijn hart drie dingen is toegedaan: zijn vaderland, waar hij uit voortgekomen is, de Europeesche steden, waaraan hij zijn ontwikkeling te danken heeft en de klassieke oudheid, die hem liefde voor de kunst heeft doen opvatten. In zijn Inleiding weidt deze classicus verder uit over vertaling in het algemeen en omtrent die van het Grieksch in het bijzonder. Hij maakt daarbij de opmerking, dat het Afrikaansch zich goed laat gebruiken voor de vertaling der Homerische hexameters, daar in het Afrikaansch reeds natuurlijkerwijs veel kleine woordjes voorkomen en dit idioom bij uitstek geschikt is voor het verkrijgen van dactyli.

Deze vertalingen en bewerkingen, hoofdzakelijk van klassieken, lijken inderdaad zeer goed geslaagd, maar onze kennis van het Afrikaansch is helaas te gering om dit als een gefundeerd oordeel te durven uitspreken. Ook bij de beoordeeling van zijn oorspronkelijke gedichten speelt dit euvel ons waarschijnlijk groote parten. De leuke verkleiningswoordjes en een zekere naïveteit, die door het Afrikaansch wordt opgewekt, klinken ons zeer aangenaam in de ooren. Toch durven wij zeggen, dat deze dichter zich in zijn oorspronkelijke gedichten wat gauw tevreden stelt met voor de hand liggende vondsten en dat wij een zekere originaliteit nergens in zijn werk tegengekomen zijn. Zijn techniek, door de classici gevormd, is natuurlijk in orde, maar wij persoonlijk prefereeren verreweg bijv. de geestige ‘Ballade van Monsieur Lapeyre’ van den Afrikaanschen dichter Mattheus Joubert, die gij in het tijdschrift *Helikon* van December 1933 kunt vinden.

***Liefdesmetgezellen,* door G.J. Peelen, met 5 houtsneden van Johan Haak. - N.V. Uitg.-Maatsch. P. den Boer, Utrecht, 1931.**

Omdat deze dichter slechts over weinig of geen fantasie beschikt, is hij genoodzaakt zich van een surrogaat te bedienen en wel van datgene wat er altijd voor in de plaats treedt: droog bedenksel, opsomming van dingen die het bekijken waard zijn. Er is echter voor fantasie geen afdoende vervanging. Belangrijke dichters herkent men altijd aan hun fantasie en hun toon, dat is hun oorspronkelijke visie en taalmacht. Daardoor typeert een goed gedicht zich altijd. Er is een golfslag in het sonnet van Kloos, de gelijkmatige zilveren voortstrooming van een beek in dit van Hélène Swarth, het breede geluid van een toornenden God in het vers van Henriëtte Roland Holst, lichtverrukkingen en lawines van klank in Gorter's verzen, Bourgogne-beneveling in de gedichten van Karel van de Woestijne, schemer en beklemdheid voor de elementen in de poëzie van A. Roland Holst, een nobele gevoelige toon in het werk van Anthonie Donker, een witte adoratie, dwalend rond een blonde vrouw in de gedichten van Marsman, er is.... aan het goede gedicht altijd een bijzonderheid waar te nemen: een klank, een kleur, een rhythme, een schemer, een licht, dat merkwaardig genoeg, ons schoonheidsverlangen als een goede bekende tegemoet treedt.

De gedichten van G.J. Peelen onderscheiden zich, in gunstigen zin althans, in geen enkel opzicht. De techniek laat te wenschen over, de impressies worden doorgaans in vlakke, voor de hand liggende taal weergegeven en zijn daarom niet meer dan goedkoope photographieën. Er heerscht nog altijd een groot misverstand: wanneer men bijv. een goed en de natuur-minnend mensch is en zelfs bedeeld met behoorlijke rijmvaardigheid, dan maakt men zeer zeker sympathieke en zelfs gevoelige rijmen voor zijn huisgenooten bijv., maar dat beteekent nog niet dat men een kunstenaar is. G.J. Peelen is waarschijnlijk een degelijk en gewetensvol mensch. Dit suggereeren tenminste zijn gedichten, die mij bij al hun onvolmaaktheid wel eerlijk lijken. Men bemerkt aan alles: hij is een nette, voorzichtige man en bovendien wat je zoo noemt: nogal zwaar op de hand! Maar een scheppend kunstenaar

is, trots de vaste lijn die door hem loopt en zijn wezen steeds nieuwe stuwkracht geeft, gelijk de aorta het menschelijk lichaam - een roekelooze, zich in duizend gedaanten vermommende, verliefde op waarheid en leugen, recht en onrecht, mensch en dier, naarmate het den droom van zijn verlangen het meest nabij komt.

Gewijde Zangen, door Geri van der Zee. - Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon N.V., 1932

Laffe, nare kost. Zou daar nu nog iemand inloopen? Men kan zijn rijmelarijen 'Gewijde Zangen' noemen en om den regel spreken van God, Geest, Gods Zoon, Gods Bruid, Herder, Koninkrijk enz. enz., zonder in staat te zijn ook maar een moment van gewijdheid te suggereeren. In plaats van het kinderlijk-vrome dat ontroert, is hier vormlooze onbeduidendheid aan het woord, die zoo koud laat als steen.

Het Maria Leven, door Maurice Gilliams. 1932, Antwerpen.

Om goed te beseffen welke simili-vroomheid Geri van der Zee ons te genieten geeft, behoeft ge slechts *Het Maria Leven* van Maurice Gilliams te lezen. Deze innige èn innig-religieuze gedichten moet ge goûteeren als iets heel fijns en uitzonderlijks. Dit is poëzie, gedragen door een edele verhevenheid. In gevoelige mooie taal wordt in dit werkje een heilige passie verbeeld. Het lezen en herlezen van deze Maria-gedichten was mij een voortdurend genot.

MAX KIJZER.

Belangrijk bericht voor den nieuwen 50^{en} jaargang van De Nieuwe Gids.

Met ingang van 1935 zal het abonnement op De Nieuwe Gids met f 5, - worden verlaagd, zoodat voor den geheelen jaargang in het vervolg wordt betaald:

f 20.-

Wat de plannen voor De Nieuwe Gids betreft, kunnen wij het volgende mededeelen:

In de eerste plaats vragen wij de aandacht voor den nagelaten roman van Karel Damme, getiteld: *Ik ben zoo gelukkig....*

Deze, helaas laatste roman van dezen schrijver is nog dieper, treffender en menschelijker dan *Het Gezellenhuis* (eveneens in De Nieuwe Gids verschenen en later uitgegeven door de firma P.N. van Kampen te Amsterdam), ofschoon ook dit boek reeds de aandacht trok, en waarvan o.a. Den Gulden Winckel zeide:

Deze roman is verrassend levendig, beweeglijk en geestig geschreven. Als het een eersteling is, en de auteur is een jonge man, dan zijn serieuse verwachtingen gewettigd. Hij heeft twee eigenschappen, die een romancier tot een goed romancier maken; hij verstaat de kunst van beeldend vertellen en hij weet zijn personages scherp en zuiver te karakteriseeren. En De Calvinistische Studentenbladen: Dit is een bijna vlekkeloos boek. Wat de auteur hier gepresteerd heeft is een uitnemend kunstwerk. En Karel Wasch in Ned. Bibliographie: Dit boek is uitstekend geschreven, scherp en fijn en met groot psychologisch inzicht. Het werk boeit verwonderlijk, aangezien de auteur de gave bezit, in hetgeen gezegd wordt de karakters te creëeren. Hij schiep kostelijke levensware typen, die ons interesseeren, al zijn het in den grond der zaak doodgewone menschen. Een boek en een auteur om te onthouden!

En de Vragen van den Dag: De vier karakters met hun wisselwerkingen zijn goed en levendig beschreven, ook de gesprekken, die mede om hun inhoud belangrijk zijn.

Slauerhoff in Arnhemsche Courant: Een aardig gegeven. Dit boek bevat veel levenswijsheid. Borel in Het Vaderland: Dit boek laat zich prettig lezen, er is iets echt menschelijks in. En de

University Oklahoma Press U.S.A.: The author describes with great skill his contacts with the other types: psychologically he handles his story well up; a worthwile book.

Behalve werk der redacteuren liggen voor den nieuwen jaargang o.a. gereed: proza en poëzie van de navolgende auteurs:

Mevr. Armstrong-van Hogendorp (een studie over Mary Webb), Tjeerd Adema, Fred Batten, Frans Bastiaanse, Cornelius Comijn (Over de Indiaansche folklore), Josef Cohen, J.F. van Deene, R. van Ebbenhorst Tengbergen-van Heyningen, Nell Engelkamp-Caesar, Maria Favai-Kievits, A.H. v.d. Feen, J.J. van Geuns, Jan Hell, A. Hallema (Juliana Cornelia de Lannoy), Jacob Hiegentlich, Dr. Joan C. Hol, Dr. G. Kalff Jr. (Het geschonden Mausoleum), Max Kijzer, E.J. Koppeschaar (Oud-Egyptisch religieus droomspel), A. Kerssemakers (Amerika-reizen vóór Columbus), Hendrik Kroon (Over den aanvang van den ontwikkelingsgang der menschheid), Dr. H. van Loon (Heinrich Heine en Frankrijk), M. Mok, Henriëtte Mooy, H.H.J. Maas, Mr. Herman J. Maas (Richtingen in de moderne letterkunde), A.J.D. van Oosten, Frits Pijl (Kwatrijnen, uit het Perzisch vertaald), Dr. Boris Rapchinsky (Dostojewski en Tourgenjew), Joannes Reddingius, Hélène Swarth, Dr. André Schillings, Joh. Albinn Stellwag, H.W. Sandberg, Dr. Aegidius W. Timmerman (een studie over Herman Gorter), Felix Timmermans, An Veltman, Maurits Wagenvoort (Over Smyrna), H. v.d. Wal, Willem de Wijk.

Voorts zal de belangrijke Nieuwe Gids-correspondentie worden voortgezet; het Maandelijksch Overzicht behandelt de brandende kwesties van den dag, een Bibliographie geeft een geregeld overzicht der nieuw verschenen boeken, Maurits Wagenvoort verzorgt het Buitenlandsch Overzicht, en in *Feiten en Fantasieën,* de dames-rubiek, hoopt Jeanne Kloos, na o.a. behandeld te hebben George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, Bettina von Arnim en Die Günderode, Colette, en Fanny Burney, thans een studie te beginnen over de drie gezusters Brontë: Acton, Ellis en Currer Bell.

Ten slotte kan worden medegedeeld, dat de a.s. October-aflevering een herdenkingsnummer zal zijn, waarvan de prijs f 4,50 bedraagt, maar die in het abonnement is inbegrepen.

Boerenpsalm door Felix Timmermans. *(Vervolg van blz. 501.)*

Om een goeden boer te zijn moet men vreugd aan zijn veld kunnen beleven. Daar is veel vreugd aan, als het hart niet verstopt is van kommer. Men moet zich los en vrij aan zijn veld kunnen geven. Dan slikt dat groot boerenlijf al de geneugten van het veld gulzig naar binnen.

Bijzonder als ge in het gevang zit, acht maanden voor het stroopen, dan wordt men eerst machtig gewaar, hoe schoon en aangenaam het boerenleven is. Dan wordt men ook kwaad op zich zelven, omdat men al eens gemord heeft dat het werk zoo zwaar viel. Ha! wat heb ik een spijt van mijn janken en geweeklaag. Laat mij maar eens uit deze vier enge muren vrij, en ge zult Wortel een zwier zien nemen!

In de stilte van het gevang wandelen al die schoone uren als droomen over uw hert. Ai! dat ik de dagen moet aftellen voor het stroopen van één haasje, want ik ben niet veroordeeld voor de honderd anderen, waar men niets van weet. Dus voor één haasje acht maanden gevang. De wereld is slecht verdeeld. Dat God de hazen en de fazanten alleen voor de kasteelheeren geschapen heeft gaat er bij mij niet in.

Vroeger heb ik er nog eens voor gezeten, twee weken. Jan Vernilst, de vent is al lang dood, was met mij aan het stroopen. We moesten gaan loopen. Hij wierd gepakt en die labbekak verraadde mij. Ik heb altijd gezworen, mij pakken ze nooit op heeterdaad. Ik heb het jaren vol gehouden. Maar de laatste keer

haalde ik op een mistige morgen twee hazen uit de stroppen. Ik ga gerust lijk een kat langs binnenwegen huiswaarts. Ik sta achter een houtmijt eens uit te piepen of er geen gevaar is, en daar voel ik ineens een groote hand op mijnen schouder: - Nu heb ik u Wortel! Moest ik hem doodslaan, die jachtwachter. Ik dacht ineens aan ons blind Amelieke en ik zei: - Doe gij uwen plicht vent.

Acht maanden.

Maar nu weet ik hoe schoon en goed het veld is, dat is een les, een straf voor mijn morren.

Voortaan als ik los ben en ik moet werken lijk een os, een ezel, een slaaf, dan zal ik nog zingen van: Alleluja en Jezusken dank!

Het veld draait gedurig door mijn geest. Ons Fien en mijn kinderen ook natuurlijk, maar bijzonder toch ons veld.

Ha, wat is er zoo jeugdig als bij 't krieken van den dag, in uw werkbroek te schieten, naar buiten te wippen en de koelte van den morgen over uw vel te voelen ritselen. De nevel ligt nog op de velden. De vruchten, het kruiden, het gras zijn overzadigd van dauwdruppels. Het is zoo schoon, en 't is zoo stil, dicht bij en heel in de verte. Ge hebt spijt dat ge moet hoesten, de zon bruukt door den smoor, en de reuken van het veld, rollen rond uw hoofd. Ge riekt de klaver, het koren, het beekwater, de mest, de bloemen, de honing, ge luistert naar de leewerk. En zoo staat ge daar in uw deur te asemen, de morgen in te drinken, lijk koelen drank, en van den groei van uw vruchten te genieten, van uw werk dat daar zoo schoon ligt, ordelijk in voren en vlakken, lijk schoone tapijten. Ge wipt op van geluk en werklust, uw bloed trilt en ge zwiert rijker dan een koning de staldeuren open. Ha, die warme reuk van beesten en mest.

Ge zegt goeden dag tegen de beesten en ge ziet aan hun oogen dat ze blij zijn dat ze u zien. Ge streelt ze, ge spreekt er tegen en ze antwoorden met bui, mee, boe. Hunne staarten draaien en slaan en toonen de vreugde van hun hart. Het paard hinnikt, de haan kraait. Ge steekt het vuur aan voor het beesteneten en voor de koffie.

Ge melkt, uw voorhoofd duwt tegen den warmen koe-buik, ge speelt beiaard met de tepels en het melkt ritst in den emmer, het zingt en het smoort.

Ha alles is goed. Geen enkelen minuut uit het leven van den

boer of het is van een deugd die uw bloed doet stralen. Nu zie ik hoe schoon het allemaal is. Minuut na minuut weeg ik op mijn hand, maar als g'er werkelijk in staat dan maakt ge u kwaad op dit, op dat, en ge ziet er niets van.

Maar ik beloof er in het vervolg van te genieten. Het mag niet zijn dat de herinnering schooner is dan de werkelijkheid.

En dan met het peerd in 't veld ploegen. De grond die openrolt, de grond die blinkt en dampt. Flesschen medecijn gaan open en de zon streelt uw lijf. De eene voor komt nevens de andere, ordelijk en regelrecht, en morgen bestrooi ik ze met heelder handsvollen zaad. Met hoop en verlangen zal ik naar de eerste priemekens staren, ze zien wassen en vrucht zien worden. Elke plant kent ge. Die doet het, en deze moet wat koerazie krijgen.

Ha, heel de dag is voor u, van den morgen tot den avond. Ge moogt zaaien, plukken, planten, mesten, ge riekt naar de aarde, ge proeft ze, ze zit versteend in de groeven van uw handen. Gij zijt fier op uw werk, blij om de oogst, ge zijt uw eigen baas en uwen eigen koning. Ik zie het allemaal voor mij, in een heel anderen schijn dan anders. En dan de geneugten onder 't werk, die men slechts waardeeren kan als men ze niet meer kan beleven. Zooals de koffie met dat goed hartelijk boerenbrood dat ons Fien zoo smakelijk kan bakken. Met de rapte een dozijn vorschenbillekens boven het houtvuurtje gebakken, een borrel bij de Lorejas, een pint bij den trommelaar, en uw mond aan den volle emmer melk te kunnen zetten. Maar ook de geneugten die op 't hart werken: als ge alleen op uw kar zit te dokkeren en zoo van uit de hoogte het land ziet openliggen, en als ge 's avonds met een kind op den rug en een kind aan de hand weer naar huis keert.

Alle dagen zijn anders en even goed.

Als de mist dik het land bedekt, dan ziet de mensch naar binnen, en dat heb ik al eens noodig. Of de zon davert, ge staat als in een oven, maar dan weet ge dat het koren in zijn grooten fleur is. Als het regent en de vruchten blinken en ge uitlekt als een hond. Ja, ik zie zoo geerne de eerste bladeren van de boomen vallen, als de komst der jonge erwtjes die den grond openbreken. Laat de sneeuw een meter dik liggen, laat de putten bevriezen, ik werk in de schuur, ik praat bij den smid, ik kap hout, ik zit in de warme stal, ik ga stroopen, of ik snij aan den Kruis-Lievenheer.

Neen, ze krijgen er ons niet onder. De boerenstiel is goed en schoon.

God geef mij mijn veld terug!

Ons Fien komt me alle maanden met eenige kinderen bezoeken. Ze brengt het veld mee met den reuk die over haar hangt, een reuk van melk, schouw en stal. Ik zie de verten van het veld in den blik van haar oogen. Ik voel de lucht op haar blozende wangen. Ik riek de aarde aan haar handen. Ik word ineens gewaar mijn beesten, de hesp, de roode koolen wit bedonsd met dauwdroppels die er niet afvallen, bieten van twee kilo's (zonder chimiek), de kruiwagen piept, mijn schulp blinkt, de zon schuift stralen door het bosch, de damp stijgt uit de beken, de morgenwind speelt in de mouwen van mijn zondagshemd. Ha ik onderga het veld, en in de hand die ik haar geef, geef ik ook mijn hand aan het veld.

En dan op een keer als mijn tijd om is komt ze met zooveel kinderen als ze kan me met de kar uit de gevangenis halen. Van blijdschap gaan wij in de groote stad eerst naar de kerk een rozenkranske bidden. Dan koop ik in een bazaarke een trompetje of zoo iets voor de kinderen, en we gaan de boterhammen, die ons Fien heeft meegebracht met van ons hesp er tusschen in, in een stil herberg zitten opeten. Ons Fien vertelt het nieuws. De laatste twee maand was ze niet kunnen komen door ziekte. Er is intusschen was gebeurd. Van onzen Fons nog geen nieuws. Zijn lief is van hem af en woont in Antwerpen met het kind. Ze gaat daar uit kuischen om aan den kost te komen. Haren vent, die al een heelen tijd spoorloos verdwenen was, hebben ze opgevischt in een vijver bij Moll. Den Ossenkop zijn vrouw ligt onder de aarde, in 't kinderbed gestorven. De Lorejas gaat trouwen en de Franelle is een oog kwijt met hout te kappen.

Ons Fien maakt mij precies bang. Nu heb ik acht maanden zoo schoon van ons veld gedroomd, dat het gevang bijna een plezier was, en ineens krijgt ge een dres ongelukken van uw geburen over het lijf. Maar zoo zal het mij niet vergaan, God zal mij helpen en mijn moed is van staal. De geburen verwelkomen ons als we met de kar op onzen hoek komen aangereden. Ze hebben papieren rozen aan hun vensters gepaleerd, zelfs den Ossekop, en een soort meiboom voor mijn deur gezet. Toen Jef den Dries, de Franelle, Michel van de Suetekens en zooveel anderen voor 't stroopen terug van 't gevang kwamen, heb

ik ook gepaleerd. Bij ons is gevang voor 't stroopen een eer. De hazen zijn ook van ons, dat is een natuurrecht. Adam was ook een boer. Een boerenrecht waar nog geen koning iets aan veranderen kan.

Ik trakteer in de herbergen, maar voor ik slapen ga, moet ik nog eens 't genoegen hebben van op mijn veld te trappen met een zware stap en de weldaad van het veld te ondergaan. Ik voel me lijk een boom, die 't sap van den grond opzuigt.

Maar ons Fien roept en dan gaan we slapen, in versche lakens. En hoe gaat dat! Ons Fien en ik, 't was of we nog maar achttien jaar waren. Na acht maanden niet meer thuis geweest!

En 's anderendaags terug aan 't werk met verschen moed. Eerst in de deur uw longen open zetten lijk een harmonika. De leeuwerk zien klimmen, de geuren opsnuiven, dan naar de stal, zoo heelemaal zooals ik het in 't gevang had gedroomd.

Maar de dieren kenden mij niet meer, hunnen blik was anders, hun taal, hunnen staart. Dat komt wel bij. De eerste dagen proeft ge aanhoudend de goedheid van het boerenleven, maar weldra schieten ze met pijltjes naar uw gerust gemoed. Last en zorg, ziekte, moeilijkheid met de kinderen, met het betalen van de huur, maar ik, wil, ik wil, ik wil, mijn genoegen vinden in mijn veld en in mijn werk!

Verrékt loop naar de maan met onzen Fons, met ons Irma, met die zwarte kat van onzen Fons, die weer terug in den Plattenkeeshoek woont, en ons judast met haar kind niet meer naar ons te laten komen. Verrekt met de Pimpelmuis van 't kasteel. Verrekt, Verrekt, laat me gerust. Laat mij boer mogen zijn. Boer uit den heele. God heeft me boer gemaakt, laat het mij dan in Godsnaam ook zijn.

Ik krop mijn miserie op, ik wil ze niet kennen, ik wil er niet van weten.

Maar daar valt de winter over ons en ik durf de Christus niet van den zolder halen, om mijn miserie niet te moeten spiegelen in zijn lijden. Wie zich niet spiegelt, ziet niet hoe leelijk hij is. Ik wil gelukkig zijn. Het is mijn recht.

Met nieuwjaar komen de kinderen uit het dorp zingen. Het sneeuwt dikke vlokken. Ik zit aan 't vuur een pijp te smoren met een kom koffie in mijn handen. Er komen kinderen. Ze krijgen peeën of een appel. Daar komen vier meiskes. Er is een klein dutske bij. Als ons Fien aan die vier geeft, roept ze

ineen: Heere van Maderante maar dat is ons Lieske. Groote-va, groote-va! Een minuut daarna zat het op mijn knieën. - Zeg aan de moeder van Lieske dat we het kind dezen avond zullen brengen, dat is nu geen weer. Voor het avond is komt een van die kinderen: De moeder van Lieske heeft gezegd dat Lieske hier mag blijven voor eenige dagen. Och wat is ons Fien blij. Ze veegt aaneen de tranen van heur kaken. Ik ben nog blijer, maar ik toon het niet. En ons Fien houdt niet meer op met te zeggen: We moeten onzen Fons vinden, ze moeten trouwen, die zatlap is nu dood, en dan zal er weer vreugde en vrede zijn.

En ik zei aan de garde-Champetter: Zoek nog eens naar onzen Fons.

En 't was tegen lichtmis, ik had dezelfde nacht nog een schoone haas naar huis gebracht, komt de champetter binnen. Hij gaf mij een papierke: Ge moet morgenvroeg bij de politiecommissaris in Antwerpen zijn.

- Moet onze Wortel zeker weer gaan zitten? vroeg ons Fien.

- Als hij iets gedaan heeft en anders niet, zei de champetter, en die trok er van door.

Wat mag het zijn? Voor dien haas?.... Ik kon van heel de nacht niet slapen en de nachten die zoo lang duren. Ik dronk maar koffie. Weer in 't gevang. Maar ze hadden mij toch niet gepakt? En wat kwam die commissaris van Antwerpen er tusschen doen. Om vier uur kon ik het niet meer houden. Ik kleed mij aan en trap het af. Ik hoor ons Fien achter de deur permiteeren.

Te voet naar Antwerpen, drie uren ver. Maar zoo kon ik mijn onrust afmarcheeren. Om acht uur ben ik al aan het stadhuis. De commisaris was een groote vent, die juist uit een blikke buske aan 't koffie drinken was. De politieagent, die mij had binnengebracht, zei mijnen naam en zonder opzien zegt de commissaris: Neemt hem mee naar ginder.

Het bloed zonk in mijn voeten. Dat is 't gevang.

- Wat heb ik dan misdaan, den heer, vroeg ik.

- Niets man, maar zoudt gij uwen zoon herkennen, uw zoon Alfons?

- Natuurlijk godomme, ik ben toch zijn vader!

- Daar heeft er zich eenen opgehangen, en ze zeggen dat het uw zoon is. Zelfmoord. We moeten dat weten, om hem af te kunnen schrijven. Ga maar mee naar 't gasthuis, daar ligt hij.

Ik ging mee.

- Kom, zei de agent.

Onze Fons heeft zich opgehangen, dat moest er van komen. Tegelijkertijd was dat een slag en een verlichting. We zijn er van af. Eindelijk. En toch wenschte ik dat het mijnen zoon niet was, die zich had opgehangen. Ik ben bruut en al wat ge wilt, maar 't zou me eeuwig hartzeer doen dat een van mijn kinderen niet als Christenmensch zou kunnen sterven. Want was is het huwelijk anders dan kinderen tot Gods glorie op te brengen? Maar dat kan onze Fons niet zijn, dat kan hij niet zijn, dat mag hij niet zijn.

Ach wat gaat ons Fien daar verdriet aan hebben. Liever een verloren schaap dan een vervloekte ziel. O Heer laat het onzen Fons niet zijn. En als hij het is, laat mij hem niet erkennen! Och arme ons Fien, dat is haar dood. Fieneke, Fieneke, dacht ik, ge hebt veel afgezien, maar dat is den doodsteek, de groote sabel.

Wij komen aan 't gasthuis, een groote poort, we gaan door de gangen die naar doctoors rieken, door een hofke en ze brengen mij in een klein huizeke. Daar liggen op berries drie lijken onder een laken, een oude man trekt van het middelste het laken af.

Hoe verschrikkelijk: een blauw gezwollen gezicht, een scheeve mond, groene lippen.... Fons.... 't is onzen Fons. Arme Fien. Ik doe mijn oogen toe, ik kan het niet aanzien.

- Herkent gij uwen zoon? vroeg de agent. Ik stond daar met mijn oogen toe. Neen, ik zou ze niet openen, want bij een tweeden aanblik zou ik zijn naam wanhopig in de lucht galmen. En nu zei ik: - Het is hem niet.... Onze Fons had hier een groote peperkool (ik wijs op mijn linkerborst) een peperkool, zie maar....

Ik hoor ze aan zijn dingen frutselen.

- Dezen heeft geen peperkool, zeggen ze allebei.
- Ziet ge wel dat hij geen peperkool heeft, zeg ik.
- 't Is dus uwe zoon niet?
- Neen 't is hem niet. Onze Fons had hier een peperkool.
- Dus onbekend portier, zei de agent.
- Een voor d'operatiekamer, zei de oude man.
- Kom, zei de agent.

Toen deed ik mijn oogen open, het laken lag er terug over. We gingen buiten.

- Dat zijt gij niet gewoon, he boerekens, zoo lijken te zien, zei

de politieagent. Ge zijt verdoren heelemaal van uw melk. Och dat zien wij alle dagen, daar zitten wij niets mee in.

- Gij zijt sterke venten, zei ik met een krop in de keel. Ja ieder zijnen stiel.

We komen weer in den reuk van de doctoors, en als de poort openging vroeg ik: Is 't nu gedaan?

- Wat zou er nog te doen zijn?

- Gaat ge mee een pint pakken voor uw moeite? zei ik.

Hij zag eens rond en zonder antwoord ging hij recht de staminé recht daarover binnen. Ik volgde.

Ha, kon ik me nu stiepel-zat drinken. Mijn vaderhert wierd zoo van smart verpletterd.

Hij vertelde van verdronkenen, van doodgestokenen.

- En wordt die jongen nu met een mis begraven? vroeg ik angstig.

- Ja zoo een klein miske van den arme of simpel afgelezen, ik weet het niet.

- En wat zei die oude man van die zaal?

- De operatiezaal? Wel dit lijk wordt nu door de leerlingen die voor doktoor studeeren, ontleed, in stukskens gesneden en met vergrootglazen beloerd en bekeurd. Als er dan het meeste vleesch af is, wordt hij in een grooten ketel afgekookt. Bouillon, ha, ha, ha, en dan brengen ze al die beendertjes, kop en ribben, terug aaneen met ijzerdraadjes, en ze maken er een geraamte van. Dat wordt dan verkocht aan die mannen, die voor doktoor leeren. Ge moet mij zoo vreeselijk niet bezien, die mannen hebben zoo een geraamte in hun slaapkamer staan, die gebruiken dat voor kapstok en steken het een pijp in den mond. Daar hebben de jongens veel plezier mee.

- Dus wordt die jongen niet begraven? vroeg ik met pijn.

En de agent antwoordde, terwijl hij naar buiten zag: Ze leggen steenen in de kist. Salut, dag baas, seffens komt mijn chef.

Hij dronk zijn pint uit en was weg.

Hoe lang ik daar nog gestaan heb als van de hand Gods geslagen, dat weet ik niet meer. Maar ineens zei de bazin. Zijt ge niet ziek man? Ja, ja, zei ik om van heur af te zijn, en ik liep lijk een boosdoener de deur uit.

Ik probeerde terug de weg naar het commissariaat te vinden, ik zag het van ver, ik moest me tegenhouden om er niet naar toe

te loopen, op mijn knieën te vallen en alles te bekennen. Wat gingen ze met onzen Fons uitsteken? God van 't hoogste Hemelsop, ik moet zwijgen, ik moet zwijgen voor ons Fien! Maar als ik beken, dan wordt hij niet afgekookt, niet in stukken gesneden en dan krijgt hij een schoon mis, een schoon mis, al kostte het het hemd van mijn lijf. Maar dan zal ons Fien niet meer durven buitenkomen, dan komt onze Fons zijnen naam in de gazetten.

Zich verhangen hebben, dat is op ons strontdorp een vlek, die door verschillende geslachten gedragen wordt. Wat doen? Wat doen? Als ik zwijg kraait er geenen haan meer over. Ginder komt een agent aangewandeld. Die gaat mijn schuld en mijn twijfel in mijn oogen lezen. Ik keer om en ga terug. Te voet. Ik ga thuis ons Fiens alles uitleggen en haar laten kiezen.

Ik vertel haar heel mijn wedervaren tot aan het zien van het lijk.

- 't Was toch zeker onzen Fons niet? 't Was toch zeker onzen Fons niet? had ze aanhoudend gezegd.

En ik had elken keer geantwoord: luister.

Maar nu ik zei dat ze het laken van het lijk aftrokken, trok ze aan mijne frak en riep met zulke wilde woorden en wanhopige oogen: 't Was toch zeker onzens Fons niet, dat ik niet dierf bekennen dat hij het inderdaad wel was.

Het mensch zou zeker doodgevallen zijn.

- Neen 't was onze Fons niet.

Ze weende in haren voorschoot van geluk.

- En hoe kont ge zien dat hij 't niet was, Wortel?

- Wel dezen man had op zijn borst een groote peperkool en ik weet goed dat onze Fons er geen had.

- Dat is waar, zei ze, hij had hier geen peperkool.

En toen zag ze naar 't Lieve Vrouwke, zoo vol smeeking en bedanking, opdat er toch geen van haar kinderen een onkristelijke dood zou sterven.

- Dus een reis voor niets, zei ik gemaakt-onverschillig, en 't beste is daar aan niemand een woord over te zeggen, Fien, en over geen peperkolen te spreken, of ze zeggen toch dat het onzen Fons was.

- Dat versta ik, zei ze ernstig, en beslist van te zwijgen.

Natuurlijk dat ik over dat afkoken, bouillon en geraamtemakerij geen woord heb gerept.

Morgen ga ik alles aan mijnheer pastoor zeggen en voor onzen Fons missen laten lezen. Ik zal 's Zondags van mijn pinten uitsparen....

Maar dien avond haal ik opnieuw den kruislievenheer van den zolder, want mijn verdriet was te groot om niet ongetroost te blijven.

En om alles een schijn van geluk te geven, terwijl ons Fien bidt en de kinderen in de heiligbeeldekens zien, zing ik stillekens om niet te moeten snikken van:

> Zilvere maan, zilvere maan!
> In den hemel zie 'k u glanzen,
> In den hemel zie 'k u staan!

(Wordt vervolgd.)

Max Kloos door H.F. Kernkamp.

Bij zijn 50sten verjaardag.

Als ge bij een uitvoering van Bach's ‘Matthäus-Passion vol aandacht hebt geluisterd naar de droeve en klagende, onrustig voortdrijvende inleiding, komt ge plots midden in het drama van het Lijden, tusschen de treurende menigte op den Kruisweg naar Golgotha en klinkt daar in hevige ontroering u tegen: ‘Kommt, ihr Töchter, helft mir klagen, sehet-wen?’ - den lijdenden Christus, die door het kruis komt tot heerlijkheid, den ‘Man van Smarten’, die langs de ‘Via dolorosa’ ter glorie opgaat...., de smarten-weg die is de bedding, waardoor het leven van 's menschen ziel altijd weer zijn onverbiddelijken loop neemt, waar het z'n zwakheid doorfoltert, z'n strijd doorworstelt....

En als ge dan boven de smartelijke dissonanten van het inleidingskoor den cantus firmus hoort en het rustige koraalgezang van kinderstemmen verneemt:

O Lamm Gottes, unschuldig
Am Stamm des Kreuzes geschlachtet,
Allzeit erfund'n geduldig,
Wiewohl du warest verachtet,
All Sünd' hast du getragen,
Sonst müssten wir verzagen,
Erbarm dich unser, o Jesu!

dan gevoelen we dat *dit* is de kernstemming der Passion, een prediking die stemt tot zelfinkeer en deemoed, en die ons straks voert naar den hof van Gethsemane.

Gethsemane....

Een woord met een klank en een toon, die stil maken van eerbiedige en innige gestemdheid....

In den hof van Gethsemane neemt Jezus Zijn toevlucht tot God - ontvangt Hij vrede en kracht om Zijn lot te ondergaan; hier vindt Hij het rustig en kloek vertrouwen. En dat wonder wordt teweeg gebracht door de macht van het gebed.

.... Da kam Jesus mit ihnen zu einem Hofe, der hiess Gethsemane, und sprach zu seinen Jüngern: 'Setzet euch hier, bis dass ich dort hingehe und bete'....

Jezus verkeert in bangen zielestrijd. Nauwelijks heeft Hij de plaats verlaten, waar Hij met Zijn leerlingen den Paaschmaaltijd heeft gevierd, of de aandoeningen, de weemoed, de vrees, de ontzetting, dreigen Hem te machtig te worden. Alleen wil Hij zijn - alleen met zichzelf en met God. Slechts enkele vertrouwden vergezellen Hem in den hof. Daàr buigt Hij zich neder en roept smeekend: 'Mocht deze drinkbeker aan Mij voorbijgaan'....

Allen die op een Goeden Vrijdag in de Naarder Kerk hebben meegeleefd, wat in den hof van Gethsemane gebeurde, weten hoe Max Kloos in ontroerende schoonheid een mild en warm-stralend licht laat vallen op het menschelijke van de Christus-figuur, en voelden toen hoe bijna nergens de Christus dichter bij ons staat - een mensch, lijdende en strijdende, zoekende naar licht en uitkomst, in angstig leedgevoel neergebogen.

En voor die gedeelten, welke het hoogste van den zanger als kunstenaar eischen, vindt Kloos de innigste expressie, zoodat de Christus-partij door hem in een sfeer van verhevenheid en reinheid wordt gezet, die slechts weinigen zóó ongerept zullen kunnen handhaven.

Zij, die beweren dat de menschelijke stem het instrument is, dat het naast aan het hart ligt, behoeven geen tegenspraak te duchten. Wij verstaan dien klank in zijn verschillende nuances beter dan van eenig ander instrument. Blijdschap, weemoed, droefheid, geheel de scala van menschelijke aandoeningen, wij voelen ze onmiddellijk mee, als ze zich uiten in de ons van nature gemeenzame taal der menschelijke stem.

Zang is de meest individueele uiting van muziek. En het is altijd het individueele, dat in kunst ons het krachtigst aan- en toespreekt.

Er wordt wel eens gezegd, dat het leven van een kunstenaar een lijdensweg is en men zal dit wel blijven zeggen zoolang er kunstenaars zijn.

Maar kan men daar tegenover niet stellen dat het kunstenaarschap een bevoorrechte roeping is, die het leven tot een schoonheid verheffen kan als geen andere levenstaak?

'Wat is muziek?' vraagt Heinrich Heine in een zijner brieven. 'Uren lang', schrijft hij, 'heeft deze vraag mij gisteravond vóór ik insliep, bezig gehouden. Het is met de muziek wonderlijk gesteld; ik zou willen zeggen: zij is een wonder. Zij houdt het midden tusschen gedachte en werkelijkheid; zij staat als een schemerende bemiddelaarster tusschen geest en stof; zij is met beide verwant en toch verschilt zij van beide; zij is geest, maar een geest welke tijd behoeft; zij is stof, maar een stof welke de ruimte kan vinden.

Wij weten niet wat muziek is. Wel weten wij wat goede en nog beter wat slechte muziek is, want van de laatste soort dringt een groote hoeveelheid tot ons door.'....

Wat Heine schreef, geldt ook nog voor onzen tijd. En het oude verhaal van David's snarenspel, dat den somberen geest van koning Saul moest bezweren, komt mij onwillekeurig weer in gedachte als ik in verband met Heine's brief denk aan het academische proefschrift van Mr. Andreae, waarin zoo scherp werd belicht dat de muziek in den ruimsten zin een beroep doet op het betere in den mensch en in staat is de scheppende positieve instincten te veredelen.

'Der Menschheit Würde ist in eure Hand gegeben; bewahret sie! Sie sinkt mit euch, mit euch wird sie sich heben!'.... Zoo wordt ons toegezongen in Mendelssohn's 'Festgesang an die Künstler' en in die enkele regels wordt herinnerd aan de verheven roeping van den kunstenaar, aan den grooten invloed dien hij op de ontwikkeling der menschheid uitoefent. En het besef van die macht doet tegelijkertijd het verantwoordelijkheidsgevoel naar voren dringen, en de gebenedijden onder de kunstenaars onttrekken zich aan zelfonderzoek niet.

Wie de programma's van de liederavonden, welke Max Kloos

geeft, nauwkeurig beschouwt, krijgt een uitnemend denkbeeld hoe de zanger zich bij het samenstellen daarvan de hoogste eischen stelt, en het is merkwaardig hoe hij er steeds in slaagt een reeks van zangen van verheven schoonheid te vergaren.

Wie naar Max Kloos luistert, komt telkenmale onder de bekoring van groote muzikale schoonheid. Men moge met den zanger soms van meening verschillen in opvatting of het oneens zijn met enkele accenten - het zoo mooie timbre, de milde glans, de warme muzikaliteit der voordracht en de dichterlijke gevoeligheid, het zijn alle kwaliteiten die van hart tot hart gaan en zóó het groote contact brengen.

Op den 18den December, als Max Kloos vijftig jaar wordt, zullen velen den fijnbesnaarden Nederlandschen kunstenaar gedenken, wiens voorname muzikale geest en wiens gevoelig temperament op zoo velen een wondere macht oefenen.

Blijve hij de drager van het goddelijk lied, het lied, waarin de grootsten en gevoeligsten hun dierbaarste indrukken hebben vastgelegd, en zij het hem gegeven nog lang de Schoonheid te kunnen dienen, die is als een ster aan den hemel en die open bloeit als een geurende bloem!....

Impressie door W.H. ten Hoet Parson.

Reisdag bij den hippodrome.

De orgelwagen, de woonwagen, de pakwagen, de paarden er vóór gespannen, de overigen bereden en aan de hand meegevoerd. Zóó hebben ook wij de reis meegemaakt gezeten op den blooten, ronden, gladden paardenrug. Van Leuven naar Aarschot reden we, langs den weg was er een ruiterpad waarop het goed draven en galoppeeren was. Het was op één van die schoone Oogstdagen. Vroeg waren we uit Leuven vertrokken, toen de bewoners daar nog sliepen, maar de zon toch reeds aan den hemel stond. Vroeg kwamen we in Aarschot aan, toen het nog niet ál te warm was; langs schoone akkerlanden, golvend, overvloeiend van de weldaden van den zomer; goudgeel, groen in tal van harmonieerende tinten, met daartusschen een enkel fel rood dak van een boerenhoeve, oplichtend in de volle zon. Het was goed, het was schoon en goed, de moderne polo-hemden, zonder mouwen, in hun felle kleuren van blauw en rood, opengedragen, lieten toe onze lichamen te laten profiteeren van de zonnekracht en we deinden op het rhythme van de nu eens dravende, dan weer galoppeerende paarden, hun warme lijven voelden we onder ons, onze knieën omklemden hun breede flanken, een zadel hadden we niet van noode. Leuke boerenmeisjes lachten ons al eens toe en we lachten terug. Het is schoon jong te zijn, de wereld wijd open voor zich te vinden en dan boven op een paard gezeten er zóó door te trekken de zon tegemoet - of in ons geval de volgende plaats waar de paardekens van den hippodrome voor een brave, nijvere familie het geld voor levensonderhoud zouden gaan verdienen.

De would-be accountant van Tachtig door Max Kijzer.

Dr. G. Stuiveling: *Versbouw en Ritme in de tijd van '80.* - J.B. Wolters' Uitg.-Mij. N.V. Groningen, 1934.

In cisistijd ben je van alles te wachten. Bovendien als recensent, en nog wel gespeend van iedere politieke partij of kliek, dus werkelijk in alle opzichten ‘vrij’, weet je eigenlijk nooit welke geniepige slagen je onverwachts kunnen worden toegebracht. Ik zag namelijk plotseling op mijn schrijftafel een boek liggen dat ik bij het doorbladeren voor een soort tooverboek aanzag, waarin geheimzinnige tabellen waren opgenomen, die voor een nieuw ontdekt rekenschrift konden doorgaan. Ik dacht spontaan aan de vergissing die wel meer voorkomt, n.l. dat het verkeerd bezorgd was en voor den man bestemd, die in hetzelfde huis woont als ik, doch slechts één trapje lager: mijn buurman de accountant. Of hadden ze mij toch een poets gebakken? Stelt U echter mijn verbazing voor, toen ik bemerkte dat het werk mij door de Nieuwe Gids-redactie ter critiek was gezonden, waarmee dus iedere vrees dupe te zijn geworden van een abuis verviel. Maar, zoo vroeg ik mij af, hield dit uitsluitend letterkundig tijdschrift zich dan tegenwoordig bezig met accountancy of iets dergelijks? Ongelooflijk. Ook als crisis? Neen, mìjn rubriek, daar staat het onmiskenbaar op het titelblad! Een heusch letterkundig werk, nagemeten, getoonladderd en uitgecijferd door den kersverschen cum laude doctor Garmt Stuiveling. Een rhytmisch avontuur!

Men kan om tot het wezen der dichtkunst door te dringen de

Stuivelingsche methode er op nahouden. Deze methode bestaat dan hieruit om de versbouw en het rhythme van groep dichters te bestudeeren en wel zoo exact dat men er grafische voorstellingen van kan aanleggen. De wezenlijke stijl van het gedicht, het visioen, het gansche daad- en droomleven van den scheppenden fantaisist, de sfeer van zijn werk, zijn gedachte- en gevoelsimaginaties komen dan naderhand wel. Het is een methode, doch een armtierige en ridicuul-onvolledige, wellicht zeer geschikt om het verloop der werkeloosheid te bepalen. In plaats van een mensch een geraamte, in plaats van een brok lucht, een mannengreep of teedere omhelzing van een vrouw, in plaats van openbloeiende wonderen van kleur en contour.... cijfers, als maar cijfers. Men moet toch wel, zelfs al is men een aan een politiek dogma slaafs verhuurde ziel, zooals deze sociaal-demokraat grenzenloos naïef of ergerlijk nuchter zijn om te meenen dat men dan iets gedaan heeft voor de koninklijke vrije dichtkunst, voor den geest van Villon, Shelley, Lenau en Hölderlin. Garmt Stuiveling deed in dit verband voor een groot deel monnikenwerk. Hij spant het paard achter den wagen en maakt de ernstige fout de bijzaak voor de hoofdzaak aan te zien. De belangstellende in deze aangelegenheid leze eens de prachtige, hoogst leerrijke bladzijden, die Anton van Duinkerken in het Novembernummer van De Gids schrijft. Marsman acht Van Duinkerken geen goed beoordeelaar van gedichten, best mogelijk, maar aan bovengenoemde studie, die toch geheel aan de moderne dichtkunst is gewijd, heb ik mijn hart opgehaald. Dat Garmt Stuiveling van dezen hartstochtelijken mensch en kunstenaar, die trots dit de objectieve maatstaf toch blijkbaar goed weet te hanteeren, iets zal kunnen leeren, meen ik te mogen betwijfelen. Stuiveling blijkt een koppige, eigenwijze natuur met een literaire onnoozelheid ‘begaafd’, die werkelijk ontstellend is. Hij begrijpt bijv. niet, dat Donker Gorter's Mei in de eerste plaats zoo.... schrikt u niet, argelooze lezer, (foei, die ondichterlijke Donker ook!) muzikaal vindt. De Mei is juist vol van prachtige beelden, beweert ontdekker Stuiveling en die suffe Donker had daar niets, geen sikkepitje van gemerkt. Het dient echter aan den anderen kant volmondig erkend, dat onze nieuwe Doctor zijn wetenschappelijken graad ongetwijfeld verdient, want met onnavolgbare Hollandsche preciesheid betrapt hij verschillende onzer kunstenaars op letterkundige foutjes, kleine

vergissingen en vooral Donker komt hierbij knap in het gedrang. De ongetwijfeld kuische N. Gids-lezer vergeve het mij, maar de roode Doctor blijkt er een nogal obscuur behagen in te hebben om een collega op zijn goed Hollandsch gezegd op de p.. te zetten. Het moet dan ook voor een grootscheeps aangelegde revolutionnair als deze versvoetenteller wel een frappant gezicht zijn een burgerlijk poëet op deze plek te zien zetelen! De gemoedelijke dichter van Grenzen zal hem in zijn orgaan wel weer even serieus van repliek dienen, d.w.z. in de meeste gevallen gelijk moeten geven, waarmede aan zijn plicht van onaantastbaar eerlijk literator weer is voldaan. Stuiveling treft het. Hij heeft aan de Hollanders gemakkelijke kereltjes. In Frankrijk echter had zelfs de technische versproblemenuitdenker en wijsgeerige syntheticus Paul Valéry hem na de publicatie van dit getallenboek, waarin elke gemoedsreflectie als chemische vloeistof in een reageerbuis wordt onderzocht, met virtuozen zwier bij de objectief-wetenschappelijke fossielen in zake kunst ondergebracht. Vooral Stuiveling, die zelf dichter is, neem ik muggenzifterijen kwalijk. Niets ontsiert een dichter meer dan kleinzielige haarkloverijen! Vroeger in het buitenland (hier nooit!) bestond er nog een geste, toen voelde men de kunst en het kunstgebaar als belangrijk, thans geldt deze belangstelling nog slechts maatschappelijke kwesties. Ik wil maar zeggen: een Byron, een Paul Fort hadden hiervoor een lans gebroken! Dit boek is een verminking van één onzer twee grootste kunstbewegingen, de eeuwen door, n.l. die van '80.

We kunnen natuurlijk de moderne literaire salon op de wijze van Garmt Stuiveling inrichten; de conversatie zal dan ongeveer het volgende boeiende karakter dragen:

Literaire fijnproever tot zijn geestverwant: ‘Heeft U nog iets uitzonderlijk moois op poëzie-gebied gelezen den laatsten tijd?’

De aangesprokene: ‘Laat eens zien, iets uitzonderlijk moois.... tja, dat komt weinig voor, meer “graue theorie”, of interesseert U zich wellicht voor een dissertatie, het aantal hoofdletters, dubbelpunten en komma's behandelend bij de Nederlandsche dichters vanaf Tollens tot nu?’

‘Neen, dank U wel affreus.... Wel heb ik zelf Porta Nigra van Marsman bestudeerd, bestudeerd, zeg ik U, de bundel is te vies geworden om aan te raken, zoo dikwijls heb ik dezen letterlijk onder

handen gehad.' De dames en heeren dringen zich allen om den gerenommeerden expert. 'En.... wat denkt U, wat zegt er van?' 'O verzen', klinkt een hooge vrouwenstem.

De fijnproever leunt met zijn eenen elleboog op den schoorsteen, geeft zich een Couperus-houding en veegt langs zijn literaire lippen even vluchtig met een saumonkleurige zijden pochette: 'vergelijk ik dezen bundel van den visionnair Marsman met zijn vorigen dan voel ik mij zelf onmiddellijk geïnspireerd tot de volgende verrukkelijke rêve, die naar ik vrees U op het eerste gezicht wellicht zal kunnen afschrikken als te veel nuchter vergelijkingsmateriaal. Als nieuwlichter durf ik echter het illustere gezelschap voorspellen dat, zoodra de radiographische gemoedsopnemer en registratie-machine van al de variaties in de poëtische aandoeningen geheel compleet zal zijn uitgevonden - men heeft in Amerika een machine die in grove trekken dit reeds vermag - dan zal het nut en de diepzinnigheid van de door ons ingevoerde getallen-code blijken. In Porta Nigra vindt ik 21 verzen zonder onderbreking, waarvan 6 met enjambement, één onderbreking na syllabe 1 bij 3 verzen, na syllabe 2 bij 5 verzen, na syllabe 3 bij 7 verzen, na syllabe 4 bij 2 verzen, na syllabe 5 bij 8 verzen, na syllabe 9 bij 2 verzen, in tegenstelling, dames en heeren, met den bundel Paradise Regained van denzelfden dichter, waar wij het genot hadden om 16 verzen zonder onderbreking aan te treffen, waarvan 11 stuks, precies uitgerekend, met enjambement, één onderbreking na syllabe 1 bij 4 verzen, na syllabe 2 bij 3 verzen, na syllabe 3 bij 1 vers, na syllabe 4 bij 7 verzen, na syllabe 5 bij 6 verzen, na syllabe 6 bij 5 verzen, na syllabe 7 bij 5 verzen, na syllabe 8 bij 2 verzen, na syllabe 9 bij 7 verzen. Daarentegen is karakteristiek voor Porta Nigra, dat het aantal verzen met meer dan één onderbreking als volgt er uit ziet, alles weer volgens eer en geweten precies nagewogen: na syllabe 1 bij 5 verzen, na syllabe 2 bij 3 verzen, na syllabe 3 bij 1 vers enz., enz., terwijl Paradise Regained ons het volgende heerlijke openbaart.' De fijnproever komt even uit zijn pose om in een andere over te gaan. Hij bemerkt volstrekt niets van wat om hem heen gebeurt, zoo gaat hij blijkbaar op in de door hem ontworpen tafereelen. 'Na syllabe 1 bij 3 verzen, na syllabe 2 bij 3 verzen, na syllabe 3 bij 6 verzen, na syllabe 4 bij 2 verzen, enz. enz.' Even komt de spreker uit zijn trance. Vele aanwezige geestverwanten hebben zich

overeind weten te houden, enkele slapen echter. ‘Toch moet ik U zeggen, edele poëzie-beoefenaars, dat ik de 2-4-6-8-7-2 van Slauerhoff na één onderbreking nog charmanter, boeiender zelfs vind dan de 5-28-6-4-5-7-6-2 van Marsman na meer dan één onderbreking, en wanneer U aandachtig geniet van de 2-7-4-5-8-6-2-2-3 van Werumeus Buning na één onderbreking dan zult U hiervan in zulk een stemming geraken dat U hoogstwaarschijnlijk den geheelen nacht geen oog toe doet, maar de 6-7-4-11-2-6-9-4-4-2-7-zè....’

‘Zwijg!’ dondert het plotseling. De fijnproever verslikt zich in zijn laatste beeld en blijft dan stom als een visch. Allen met vergroote oogen overeind, zelfs de snorkers zijn ontwaakt. Een kleine, gedrongen man met reeds grijzend haar, het eenvoudigst gekleed van allemaal, is de bewerker van de plotseling verandering.

‘Wilt gij op deze manier een dichter recht laten wedervaren, wilt ge ons door die boekhoudersmethode iets laten gevoelen van een gedicht? Reeds meer dan een uur sta ik mij bij Uw verheven geleerdheid dood te ergeren; dacht gij werkelijk dat ik mij iets van de kleuren, de nuancen, de figuren de schoonheid, kortom van het boeiende geheel van een fascineerend Perzisch tapijt kan voorstellen, wanneer ge mij mededeelt dat het gemaakt is van 10047 roode, 48927 groene, 33247 blauwe en 66211 gespikkelde draden? Wie dicht of wie over de dichtkunst schrijft verricht deze spontane daad voor enkelen. De kunst laat wel degelijk iets van haar mysterieuze inhoudelijkheid en vorm openbaren, echter àlleen wanneer dit geschiedt op volstrekt harmonieuze wijze met haar diepste wezenlijkheid. Slechts de kunstenaar vermag het iets van den kunstenaar en zijn arbeid voor een hiervoor ontvankelijke overzichtelijk te maken. Wie een kunstwerk wil mechaniseeren streeft zijn eigenlijk doel voorbij. Hij reconstrueert maar hoogstens een geraamte, geen mensch. Hij meldt U alles wellicht van het palet, van de moeilijke techniek der wonderlijke verfmenging, niets van het emoties opwekkende schilderij. De kunstdaad, het artistiek object is in zichzelf compleet en exact, “einmalig” en slechts formeel door het woord te benaderen. Het geheimzinnige eigen leven van het gedicht is in hoogste instantie ondefinieerbaar. Slechts de sfeer, voortgekomen uit de creëerende onbewustheid is kenmerkend en bepalend voor het centrale punt en de vorm-en-inhoud, tout court voor de compleetheid van het gedicht. Het is de onbewustheid, de

scheppende potentialiteit, die al het groote draagt of schraagt, hetzij men dit schijnbaar enger kunst, economie, politiek noemt of cultuur. De Nieuwe Gids-idee is geen wijdere dan de kunstzinnige idee van Tachtig. Dit is slechts schijn. De ware idee van kunst en leven spreekt zich uit in de daad van den dichter en den vertegenwoordiger van staat of gemeenschap. Al deze afzonderlijkheden zijn modulaties van de een en eenige idee van den geest of zoo men dat wil: van de cultuur in den uitgebreidsten zin des woords. En hier raken wij het kardinale punt. De Kloos-idee, dat wil nauwkeurig zeggen, de in Kloos gepersonificeerde, toenmaals in de lucht hangende renaissancistische en in wijdste beteekenis humanistische idee van Tachtig is op haar beurt weer in de tachtiger beweging gepersonifieerd. Het gaat niet om een dichter Kloos, die mooie verzen schreef, om dit aesthetische feit op zichzelf, hoe belangrijk ook, gaat het in hoogste instantie zeer bepaald nièt. De Kloos-nivelleering heeft een nog veel aanzienlijkere waarde. Deze was het uitgebreidere aestheticisme van een nieuwe cultuur, die als praemisse een andere inhoudelijkheid met zich mede draagt alle eeuwen door (zie de groote Renaissance in Italië), een verandering van alle waarden, een verlegging van alle normen. Zulk een renaissance draagt formeel als eerste aanleg een absolute nivelleering met zich mede, een cultuurverschuiving op alle liniën. Politici, dus reeds uiteraard in eenzijdigheid gevangen, zien dergelijke gecompliceerde cultuurproblemen te simplistisch. Zij onderscheiden cultuurgebieden als kunst, politiek en maatschappijleer wel als even zooveel feitelijkheden apart, op deductieve wijze, doch de inductieve voorwaarde tot al deze gebieden streven zij helaas maar al te dikwijls, en zeker niet altijd moedwillig, voorbij. Wie Kloos weigert te zien als de drager der renaissancistische en humanistische idee-in-aanleg, dus als de ziel van Tachtig én De Nieuwe Gids heeft daartoe het recht. Zoolang wij nog vrij zijn op deze aarde is er evenveel recht, als men dat zoo noemen wil, op onjuistheid en onwaarheid als op juistheid en waarheid. Evenwel de historie is tenslotte rechtvaardig en het is diezelfde historie, die deze dwaling weer in orde zal brengen. Wie Kloos zoo ziet is wellicht ook nog behept met de schijnbare fout van bewondering, maar hij handelt adaequaat aan het gezuiverde begrip in deze en dus in volstrekten zin onafhankelijk. Niets kan hieraan ook maar eenige afbreuk doen.

Kloos is de centrale figuur van Tachtig. De idee van Tachtig en De Nieuwe Gids vindt haar personifieering in Kloos. Dit is geen toeval doch wet. Historisch ook is uit de verste tijden toch bekend, dat de idee van een beweging belichaamd is in haar centrale figuur, haar leider. In de Beweging van Tachtig, daarom ook en *juist* in die van De Nieuwe Gids valt de hoofdbelichting op Kloos. Wanneer men een boek, een dissertatie, die de voornaamste figuren van Tachtig behandelt, bestudeerd heeft en men krijgt door meeningen of door onverantwoorde placeeringen niet een totaal indruk in dien geest, dan heeft deze auteur reeds daardoor monnikenwerk verricht en is tevens, laat ons hopen onbewust, misleidend geweest. Ik kan het niet eenvoudiger zeggen dan: zulk een dissertatie is in haar grondelementen onjuist en scheef. Wie hier in Nederland ook maar eenige letterkundige intuïtie bezit, wordt toch spontaan gewaar, dat in dien zin Albert Verwey slechts een omgevende figuur is en dat zou hij ook zijn, wanneer zijn gedichten stuk voor stuk aesthetisch waardevoller, tout court, wanneer hij als dichter, als lyricus grooter ware dan Kloos. Voor mijn gevoel is dit in feite juist omgekeerd, maar daar gaat het hier niet om. De vernieuwing in woord, klank, rhythme, beeld, taal, in essay en critiek, de grondlegger der nieuwe waarden, de eerste houder en vertolker van één en dezelfde Idee, zich uitstrekkend tusschen antipoden als Hein Boeken en Frank van der Goes is Willem Kloos. Geen individu, geen massa-groep, geen politieke kliekgeest of godsdienstig fanatisme, hoe machtig ook, is in staat aan de onaantastbare souvereiniteit der zich in theoreticis completeerende en zich in concreto belichamende Idee ook maar iets te veranderen. De zin der cultuur (in wijdste beteekenis) gaat boven haar practische verwerkelijking uit. De Romeinsche staat ging verloren, de Romeinsche Idee leeft. Griekenland verging, het klassicisme blijkt onvergankelijk. Geen partijprogram zal ooit in staat zijn hieraan het geringste te wijzigen.' De spreker wacht eenige momenten. De slapers zijn springlevend geworden.

'Wat de voornaamste Tachtigers als kunstenaars presteerden is bekend. Toch zou ik U hierover vele avonden kunnen bezighouden. Er was duisternis in dit land. Het geheim der geheimen, de oorsprong, verwekker en voltooier aller geesteswerkzaamheid, het scheppend centrum, noem het impuls, noem het God, drukte zich

door welke coïncidentie? - niet uit in onze leteerkunde, vele decennia lang. Het Hart deelde zich een hart niet meer mede. Er was een uitzondering: Multatuli! Zijn geesteshelderheid werkt tot nu toe bevruchtend op den wijsgeerigen denker. Zijn rechtvaardigheid, zijn waarheidsliefde, de spitsvondigheid van zijn ontroerde intelligentie werkt diep door tot in alle maatschappelijke standen, en wat van grootere waarde is: tot in de meest gedifferentieerde menschelijke structuren. Een rechte lijn is deze mensch, door alle gecompliceerdheden heen en hunkeraar naar de klaarheid van de goddelijke en menschelijke inhoud-in-één. Het was deze brandende felheid die hem God deed ontkennen. De mensch ging zich van den schijn ontdoen. Tachtig herstelde het woord, maar ook de zinnen. De verbeelding van Tachtig leeft en heerscht. Er werd weer verheerlijkt geglimlacht, een landelijk avontuur werd vanzelf tot den lusthof van Arcadië, er werd goudbrocaat geweven en de donkere wijngloed nuanceerde het proza, tooverde slagschaduwen bij maanlicht glanzen, die wit over de verzen gleden. De Tachtigerpoëet beleeft zijn seizoenen. Hij is verliefd op bosch en weide, op de rinzige dennengeuren, en romantisch omspannen zijn handen de wonderbaarlijke wereld, wanneer hij staat eenzaam gelukkig te midden van den stillen avond; boven de zwijgende landouwen: de trillende sterren in het blauw. Deze kunst geurt naar bloemen, wekt de hoop naar eeuwige liefde. Haar helder woord, droom oproepend, zich parend tot zinnen, die het vloeiend lentegoud en de donkere koortsgloed van een erotischen droom weten op te wekken, als zilvergouden fazanten op een zijden shawl en als de demonische Harakiri pleger op een Japansche prent is een tastbare omkeering van tot dan toe bestaande, zoogenaamd belletristische uitingen, die met kunst niets of bitter weinig te maken hadden. Kunst is zuiver ideëele werkelijkheid; dit is een verdieping van schijn naar wezen, van uiterlijkheid naar kern. Tachtig is wederom na langen tijd een begin van een nieuwe ideëele werkelijkheid, die zich in aanleg ook thans nog en juist laat gelden. Gelijk de Idee der Renaissance is de Idee van Tachtig: onverwoestbaar. De idee van een strooming is haar onvergankelijk moment. Tijdelijk in haar aardsche manifesteering, ontijdelijk in haar stempel die zij heeft gedrukt op leven en levensverschijnselen. De evolutioneerende historie is haar uiteindelijke rechtvaardiging. De idee als centripetaal gegeven deelt

zich aan meerderen mede; in één figuur, in één persoonlijkheid slechts heeft zij zich het eerst en daar het meest markant en onloochenbaar waar gemaakt. Ik verzoek U, dames en heeren, iedere beweging, in casu de Beweging van Tachtig en De Nieuwe Gids eens volgens deze methode te bestudeeren.'

Allen verlaten zwijgend het vertrek.

Het zij mij vergund hieraan nog een enkel woord toe te voegen terwille van de historische waarheid.

In 1893 is door P. Tideman, een vriend van Kloos, reeds uitgemaakt, dat Kloos en niet Verwey de eerste is geweest, die oud-Grieksche dichterlijke stof heeft gebruikt ten behoeve van eigen werk. Dit is in 1897 ernstig door Kloos toegelicht. Kloos studeerde in de klassieke letteren van 1879-1884. Dr. W. Doorenbos, de H.B.S.-leeraar in de algemeene geschiedenis van Kloos en die hem tevens voor zijn admissie-examen tot zijn studie in de klassieke letteren had klaar gemaakt, zond in 1879 Rhodopis van Willem Kloos naar De Gids. Het werd echter teruggestuurd. In 1880 is het door Schimmel in Nederland geplaatst. In het eerste jaar na '80 schreef Kloos het eerste gedeelte van Okeanos en het dramatische fragment Sappho. Wanneer Kloos den zeventienjarige Verwey voor het eerst ontmoet en hem het eerste gedeelte van zijn Okeanos voorleest, vertelt hij den ijverigen knaap het Persephone verhaal en geeft hem bovendien een Duitsch mythologisch handboek ter verdere bestudeering daarover mee. Verwey beschikt dan reeds over een groote rijmvaardigheid, en wanneer Kloos hem de geschiedenis van Persephone verhaalt, is de ontvankelijke Verwey daardoor geïnspireerd. Wat is daar nu verder aan te begrijpen of over te redekavelen? Is Verwey minder, omdat hij onder invloed van Kloos stond? Stond Kloos zelf niet onder invloed van Shelley of Keats? Heeft hij dit ooit een moment verzwegen? Waarom zwijgt Verwey hierover zoo hautain? Ik kan niet aannemen, dat deze belangrijke letterkundige figuur zoo bekrompen kan zijn om dit te ontkennen. Ook doet het natuurlijk op zichzelf niets aan de verdienste van Albert Verwey af, maar het is toch een feit, dat hij, zelfs reeds redacteur van de Beweging zijnde, een vertaling der Chansons de Billitis van Pierre Louys in zijn tijdschrift opnam in de volle overtuiging dat de Franschman ze direct uit het Grieksch

had vertaald, terwijl natuurlijk geen enkele klassicus deze mystificatie voor ‘echt’ zou hebben gehouden. Kloos doet zijn examen klassieke letteren in 1884. Kloos had ruim 1½ jaar daarvóór Verwey reeds bij zich thuis ontvangen. Is nu Kloos de leerling van Verwey? Dit is toch werkelijk te dwaas om langer bij stil te staan. Een volkomen oningewijde beseft toch reeds aan de feiten, het verschil van leeftijd en ontwikkeling en aan de voor iedereen door Kloos te bewijzen data, dat het omgekeerde - zeer natuurlijk overigens - het geval geweest moèt zijn. Kloos werkte indertijd in poëticis bij stukjes en beetjes. De N. Gids-lezer kan weten, dat hij soms niet meer dan 10 regels tegelijk van het latere gedeelte van Okeanos schreef. Hij vertoefde toen in Brussel en hij werkte ongeregeld, maar pleizierig te midden der vroolijke Vlamingen, die hem best bevielen, aan de tweede heeft van zijn naderhand zoo beroemd geworden gedicht. Het was in 1884. Een jaar later werd De Nieuwe Gids opgericht. Herhaaldelijk heeft Kloos verzekerd, en wanneer het toevallig te pas kwam meermalen mondeling, dat hij *reeds lang daarvoor het geheele Okeanos-schema compleet in zijn brein had.* Precies zooals hij U nu nog een nieuwe Binnengedachte-idee in een schema dat een veertigtal gedichten of meer kan bevatten, zelfs tot de mystische inhoudelijkheid toe, in grove trekken maanden van te voren zal mededeelen. Het is zijn werkmethode, ontstaan uit zijn typisch visueel gevoels- en denkleven. Wie aan deze beweringen van Kloos twijfelt, handelt niet alleen literair-spychologisch naïef en ondoordacht, maar eveneens ordinair. Wij bezitten bewijzen (de scheldsonnetten o.m.), dat Kloos' niets ontziende eerlijkheidsbesef tot in een soort paroxysme van woede kon losbarsten! Dit is misschien niet altijd goed te praten - ieder eerlijke objectieve beschouwer zal echter moeten erkennen, dat van een minder waarheidlievende natuurlijk een dergelijk iets niet te verwachten is. Iemand met een haatdragend, rancuneus karakter valt je liever zijdelings aan, bijv. in een courant: dé gelegenheid overigens om een collega met *onbewezen uitspraken* te bekladden!

In 1897 te Bussum schrijft Kloos zijn artikel over den eersten oorsprong van Persephone (Kloos, Nieuwere Literatuurgeschiedenis, deel III, bladz. 21-28). In dit jaar valt ook een ontmoeting met Frederik van Eeden en wij hebben het zoo juist weer van Kloos mogen vernemen, dat ook deze toegaf dat Okeanos vóór Persephone was geschreven.

Ook de aangelegenheid Vosmaer-Kloos is door Dr. Stuiveling alweer met veel ijver, doch wederom helaas abusievelijk behandeld, waarvan de N. Gids-lezers in het j.l. November-nummer de bewijzen hebben kunnen vinden. Zooals men weet zullen in 1937 de zeer vele brieven van Vosmaer gepubliceerd worden, wat op zichzelf, meen ik, reeds de moeite waard kan blijken. Belangwekkender wordt dit nog - en het verheugt mij dit hier te kunnen melden - door het feit dat Kloos van zijn eigen brieven aan Vosmaer trouw copy heeft gehouden, zoodat deze er bij gevoegd zullen worden. Er zal uit te leeren vallen dat Vosmaer het op komst zijnde nieuwe-overalle-liniën in onze letterkunde niet heeft aangevoeld.

Het is overigens toch wel kras, dat een dissertatie van iemand die naar aanleiding van de Beweging van Tachtig promoveerde, ons noodzaakt tot de voor ingewijden bijna ridicuul-overbodig klinkende mededeeling: de dichter Jacques Perk is in ons vaderland geïntroduceerd, *op den juisten tijd tot zijn volle recht gekomen* en zijn werk is in den eenig goeden vorm behouden gebleven door Willem Kloos. Wie deze Nieuwe Gids-daad, een van nationale beteekenis, op een of andere wijze tracht te verdoezelen, maakt zich schuldig aan literaire vervalsching. Wie de figuur van Willem Kloos als personifieering van de renaissancistische en humanistische idee-in-aanleg poogt aan te randen of te verminken doet erger. Immers, de zich ontwikkelende idee van cultuur en geschiedenis zal de blijvende waarde van de Beweging, waar hij de ziel van was en is, mede tot inhoud hebben. Want dit beteekent, dat aan de overgebleven wortels van Tachtig en De Nieuwe Gids wederom de bloesems ontluiken van onze allerjongste kunst- en kultuuruitingen, hoe anders die er bij haar volgroeidheid dan ook mogen uitzien.

Invallen door Frans Erens.

Het mag een vaststaande waarheid heeten, dat de waardeering van een kunstenaar niet vaststaat; zoowel schrijvers als schilders (om alleen van deze soort artiesten te spreken) wisselen in de schatting der opeenvolgende geslachten.

Wat onze litteratuur betreft, hoe is men veranderd in zijn bewondering! De geheele Nederlandsche dichtkunst der middeleeuwen werd eerst sinds de laatste helft der vorige eeuw gewaardeerd en wie de handboeken over litteratuur-geschiedenis doorloopt, vindt daarin namen, waarvan hij nooit iets zal hebben vernomen, namen van menschen, die in hun tijd voor onsterfelijk werden aangezien en hoog werden vereerd. Hun roem werd vastgekoppeld aan de beroemdste namen der oudheid, zij werden genoemd de evenknie van Homerus en Sophocles, van Virgilius en Ovidius. Of zijzelf ook van hunne litteraire onsterfelijkheid overtuigd waren, is niet meer te achterhalen.

Wij nemen b.v. de achttiende eeuw. Dr. Prinsen vermeldt in zijn handboek, dat Balthazar Huydekooper de beste treurspeldichter der eeuw werd genoemd. Zou er tegenwoordig iemand in Nederland zijn, die ook maar één treurspel van hem ten einde heeft gelezen? En de groote Sybrand Feitama, de leider, de generalissimus van het dichteren-leven, wie bewondert hem nog? Mr. Andries Pels, was hij niet de wetgever van den Parnas? Werd Jan Vos niet verheerlijkt met de regels:

> Rijst Sophocles weer op, stampt Aeschylus weer hier,
> Of maakt Euripides dit ongewoon getier?

Dit zijn slechts een paar voorbeelden van vijftig, van honderd beroemdheden aan wie het lot der vergetelheid is ten deel gevallen. Zoo goed als niemand heeft heden ten dage iets van die vermaarde schrijvers gelezen en slechts eenige van hen komen nog voor in de handboeken der litteratuurgeschiedenis, terwijl de kennis hunner namen niet meer voor een examen noodzakelijk wordt geacht.

Om bij onze eigen litteratuur te blijven, niets is leerrijker en amusanter dan omtrent deze quaestie het 'Biographisch, Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitsche Dichters' van Witsen Geysbeek op te slaan. Kloos noemt hem terecht fel en inderdaad zijn oordeel is meestal zelfstandig en gaat uit van een vastgezette overtuiging. Hij consolideert de substantie van het litteraire denken op het einde der achttiende eeuw en het verwondert mij, dat niet reeds lang op hem meer de aandacht is gevestigd. Voor onzen tijd wekt zijn oordeel niet zoozeer verontwaardiging en lust tot tegenspraak als dat van Jonckbloet deed bij Kloos in zijn mooie studie over onze achttieneeuwsche dichters, maar eene weldadige hilariteit.

Zal men ook eenmaal lachen en zich amuseeren over de arresten en uitspraken, die onze tijd over tijdgenoot en voorgeslacht te boek stelt?

Niet het minst schijnt Witsen Geysbeek Vondel ter harte te gaan. Bij diens naam is hij dan ook het uitvoerigst en de weegschaal zijner waardeering helt, vooral wanneer hij hem met andere namen vergelijkt, meestal over tot kleineering. Zoo lang hij niet tot vergelijkingen met anderen overgaat, kan men zich zijn oordeel laten welgevallen en dit respecteeren als steunende op een voor hemzelf duidelijk inzicht. Maar wanneer hij hem met zooveel *dii minores* vergelijkt, hem daarbij als den mindere beschouwend, dan komen wij in opstand maar onze aanvankelijke verontwaardiging slaat over tot uitbundigen lach.

Ik sla den naam van Helmers op en lees: 'Wij schrijven dezen naam met eene eerbiedige weemoedigheid hier ter neder. Ach! dat deze naam hier niet behoefde aangeschreven te worden en wij die nog op de lijst der levenden opgeteekend zagen! Doch daar wij denzelven nu moeten vermelden, vinden wij ons verlegen hoe wij zulks met genoegzame lofverheffing zullen doen. Welke luisterrijke namen men in dit werk reeds heeft aangetroffen en nog verder zal

aantreffen, de naam van Helmers vergt den meesten eerbied; *micat inter omnes*.....

'Helmers is in onze schatting onder de afgestorvene Nederlandsche dichters de grootste van allen, allen heeft hij ze overtroffen, zelfs Vondel, dien men teveel gebreken vergeven moet, om hem na Helmers, nog langer de eerste plaats op den Nederlandschen zangberg te laten bekleeden, die welligt vooringenomenheid en onbedachtzame napraterij meer dan het gezond oordeel hem heeft laten behouden, daar hij toch reeds, als men billijk oordeelen wil, in vele opzichten door Antonides overtroffen werd, en zeer zeker in onze dagen door Bilderdijk en Tollens overtroffen wordt. Ver van ons de onrechtvaardigheid om met den grooten hoop altijd de verdiensten van het voorgeslacht te verheffen ten koste van den welverdienden roem onzer tijdgenooten! Wij gaan hoog met Vondel, Hooft, Brandt en andere uitmuntende vernuften, wij doen recht aan hunne verdiensten en weigeren hun geenszins den welverdienden lof, maar dan verplaatsen wij ons in hunnen leeftijd, en brengen hen niet in aanraking met onze tijdgenooten, tegen wie zij in lange niet opwegen.....

Hij is niet meer; het is waar, hij heeft slechts de helft van Vondel's ouderdom bereikt, maar de nakomelingschap zal hem gewisselijk langer en met veel meer recht bewonderen dan dezen, die, ware hij zijn tijdgenoot geweest, althans geene soort van blindelings aangebeden poëtische afgod geworden zou zijn.'

Het beoordeelen van tijdgenooten is dan ook zeer moeilijk en wij moeten den ouden Witsen Geysbeek zijn doorslaan en zijn dwalingen niet al te scherp aanrekenen. Wij staan te dicht bij onze tijdgenooten, die zijn zooals wijzelf, inzoover zij kinderen zijn van hun tijd. Ontbreekt hun het element van algemeene, zuivere waarde, dat is voortgekomen uit het diepst van de menschelijke ziel, die niet of weinig is veranderd in den loop der eeuwen, dan verdwijnen zij in de zee der vergetelheid, waaruit slechts enkele verspreide toppen naar boven steken. Toch hebben die verdwenen auteurs hun waarde gehad en hun reden van bestaan. De middelmatigheid is noodig als de brei, waarin het dagelijksch leven wordt afgespeeld. Zij hebben het gemiddelde van een periode vertegenwoordigd, waarin de menschen hoog wegliepen met hun boeken, maar..... zij hebben hun loon gehad, volgens het Evangeliewoord en hun geestesproducten zijn op de rommelmarkt terecht gekomen.

Niet alleen een afleiding en vermaak, maar ook een oefening van zelfinkeer en nederigheid is het bladeren in Witsen Geysbeek, wiens uitspraken den schrijvers van tegenwoordig wel een rilling over den rug kunnen doen loopen, want hij was toch een welingelicht, geleerd litterair-historicus en toch zou, als hij gelijk had, de door hem geschilderde litteraire toestand op ons het effect hebben van een stad na een aardbeving, waarin een aantal klare noties en overtuigingen, die ons eigendom waren, aan het wankelen en zwaaien waren gegaan, zoodat zij ons aankijken als uit het lood geschudde muren, brokkelige torens en ontwortelde boomen.

Ieder schrijver kan zich afvragen: en ik? Zit in mij iets van den zuurdeesem, die de vrouw mengde onder het meel, waardoor het begon te leven, zich vermeerderde en tot brood werd voor den mensch? De toekomst zal het leeren en heb ik niet in mij het levend ferment, dan ben ik tevreden te zinken in de vergetelheid en er te slapen door de volgende eeuwen heen.

* * *

Gelezen op het schutblad van een ouden Cornelius Nepos uit mijn bibliotheek:

Hic liber est meus
Testis est Deus
Dum liber erat novus
Studiosus erat bonus
Dum liber valebat
Studios studebat

Wel blijkt uit dit rijmpje (hoe oud mag het wel zijn?) de waarde, die de rijmer aan het bezit van een boek hechtte, dat was een vriend voor het leven, toen nog niet een zondvloed van drukwerk de wereld had overstroomd.

Op een moderne villa in Locarno las ik op de plaat rond den zonnewijzer: Segno solo gli ore serene'.

Een zin met achtergrond ligt in deze woorden. Schijnt de zon niet dan wijst de wijzer geen uur aan, dan zijn het donkere stonden. De zonnewijzer is een persoon geworden, die het goed meent met hem, die naar hem kijkt.

De terugkomst door Robert Masure.

In het portaal - vaag verlicht door een slaperig-brandende gaspit - dat wegsomberde onder de duistere ogief van de gevangenispoort, viel het zwaar-ijzeren traliehek dicht achter den rug van Den Bies, die juist losgelaten werd.

Als een pijnlijk afscheidsecho rinkelde de sleutelbos van den cipier in Den Bies zijn oor.

De blauw-groene Septembermorgen, onder een vlak-effen hemel, klaarde op.

De morgenkoelte viel Den Bies op het ingevallen bleeke aangezicht; hij voelde ook subiet de koelte door zijn schamel, rafelig doorsleten vestje dringen. Hij draaide een keer rond op de hielen. Hij gespte de riem van zijne vuil-bruine broek wat dichter en trok eens aan de verniste klep van zijn vet-glanzend petje.

Hij was vrij.

Hij tastte aan zijn lijf, aan zijn aangezicht, hij voelde in zijne zakken. Hij zag huizen. Hij zag de menschen hun gedoe op straat. Een stootkarreken met een oud wijfje erachter rolde ratelend over de hobbelige keien. Al die dingen was Den Bies na zes maand afzondering haast ontwend.

Een eind weegs verder lag een kleine square, beplant met dichte heesters en een paar zware kastanjeboomen. Den Bies zag er eene bank en meende daar een oogenblik te gaan zitten.

Hij keek eerst nog eens rond of hij Mie-den-bol, zijn wijf, niet zag.

Neen, ze was niet gekomen, meende hij. Hij had ook het juiste uur niet laten weten dat hij loskwam, daar hij-zelf het niet heel

goed wist. Bovendien had hij eerst verkozen dat ze maar liefst niet kwam. En nu het zóó gebeurd was, keek hij toch rond en er lag haast spijt in zijn dof-troebel oog.

Terwijl hij op de bank zat maakte hij gauw een pakje thoope, gebonden in blauw linnen, los. Hij haalde een stuk brood te voorschijn waarin hij met gulzige tanden begon te bijten. Er vielen meteen wat kruimeltjes op den grond. Seffens kwamen de musschen uit de twijgen gevlogen en aten gulzig mee.

Den Bies bezag ze.

Hij dacht niet meer aan de gruwelijk-droeve dagen dewelke hij doorgebracht had tusschen de vier enge muurtjes van eene gevangeniscel, terwijl hij dikwijls nijpende honger had gevoeld en een grenzeloos verlangen om tabak te hebben. Hij was ruw en barsch behandeld geworden als een kwaadwillig dier. Dit alles had hij moeten verduren voor eene vechtpartij. Het hoorde nu gelukkig tot het verleden.

Den Bies dacht aan zijn wijf, en aan D'Hope van Vrede, het herbergje dat ze uitbaatte, bezijden het dorp. Diverse, vaagprikkelende verlangens kwamen in hem op terwijl hij met langzame beten het droge brood kauwde. Hij poogde zijne nieuwsgierigheid te paaien, want vandaag zag hij toch alles terug.

Toen zijn brood op was maakte hij zijn linnen pakje dicht en stapte verder. De versche morgenkoelte steeg op en de deugddoende Septemberzon verscheen. Hij ging langs de doode voorstadstraten en bereikte het uiteinde van de stad. Hij koos de oud-bekende weg die naar zijn dorp leidde; het dorp was niet ver afgelegen. Sedert de lente was hij van daar weg. De zomervruchten waren binnen. Het was een rijke oogst geweest.

Het herzien van het vlakke land, de huizekens, de weiden, heinde verre tot aan den horizon met daar enkele blauwige bosschages, was hem aangenaam.

Hier en daar herkende hij eene hoeve, eenige stallingen met beesten of een villatje, aardig verscholen in een tuin. Hij herzag de spitse schoorsteen van de vlasfabriek. Dáar, over jaren, had hij nog gewerkt. De stad lag hem nu achter den rug en vooruit strekte zich de lange steenweg, kantewaarts bezoomd met weelderige populieren.

Het was als eene witte streep die in de verte, als in het

oneindige, te loor liep. Langzaam kwamen de vrachtwagens afgezakt, en af en toe schoot een gonzende auto hen te voren.

Het was nu maar dat Den Bies gewaar werd wat de terug bekomen vrijheid beteekende.

De diepe rimpel die langs weerskanten zijn grijze snor lag ging stillekens naar omhoog. Hij lachte haast. Hij had honger, want zijn buik grolde; hij zwolg zijn speeksel naar binnen en stapte gezwind met vluggen tred.

- Allo.... zegde hij tot zichzelf.

Een voor een schoven de zwaar-zwarte boomstammen bezijden hem weg. De gedachte van zijn herbergje, zijn doeningsken terug te zien maakte hem blijde. Hij zag haast de menschen niet die op den weg waren. Hij kwam aan een brugje en keek meteen in 't water. Het was de Brugsche vaart dewelke hij zag. Het water lag hoog. Hij bezag het blinkend water van de breede vaart. Op den waterspiegel lag 't beeld van de blauwe lucht van zijn land.

Toen Den Bies dit allemaal zag ging zijne borst open en hij ademde dieper.

Als met een schoksken voelde hij zich aangedreven om voort te gaan, verder, een eind weegs nog, tot aan de eerste rote huisjes waar hij woonde. De nagels van zijn zware schoenen schrabden op de keien. Hij bekeek ze binst dat hij voortstapte. En toen hij zijn kop ophief zag hij zijn huisje. Het witte uithangbordje hing nog altijd uit en hij herkende het opschrift, in zwart verniste letterkens: *'Estaminet D'Hope van Vrede'*. Alles zou hij daar terugvinden even als hij het verlaten had over zes maand.

Voor de deur van 'D'Hope van Vrede', bezijden de straatweg, stond eene tweewielkar met een ronde bak als een trog. Het was eene mosselkar.

- Er is misschien volk in de herberg, dacht Den Bies. Naarmate hij naderde hoorde hij muziek van een draaiorgelken. Hij hoorde blijde, opgewekte menschenstemmen; en meteen voelde Den Bies als eene heimelijke hand dewelke hem weerhield verder te gaan. Een tijdeken bleef hij aarzelen; maar hij herpakte zich. Hij naderde het herbergje en met een beslist gebaar greep hij naar de koperen deurappel.

Cieske-den-bult zat verdoken in een hoekje van de duistere herberg, draaiend aan zijn orgelken. Den Bies bemerkte 't ventje

niet, want hij bezag seffens Mie-den-bol, zijn wijf die aan 't dansen was. Het vleesch van haar dik aangezicht en van haar armen was rood. Ze droegt heur haren plat en tot heel laag in haren nek. Ze had haar kort onderroksken aan en hare roze katoenen jakke hing haar half open om het lijf.

Ze liet zich dansend omarmen en pakken en herpakken van Miel de mosselventer die met haar danste en zijn lang lijf, plat gelijk eene plank, tegen haren ronde tonnebuik plakte.

Cieske draaide binst aan het orgeltje.

Den Bies stond als aan den grond genageld.

Het scheen wel als was er hem een emmer ijskoud water over het lijf vallen. Geleidelijk voelde hij zijn bloed met schokskens sneller loopen in de aderen. Zijn slapen klopten.

En binst ging de muziek luider en het dansende paar draaide en zwirrelde gezwind voort.

Den Bies zijn vuisten gingen toe en zijn mond ging open.

- Mardju! bulderde hij.

De dansers gingen van malkander en Mie-den-bol gaf subiet een schreeuwke; nu verkende ze hem maar: haar vent. Miel de mosselventer had wel niet veel lust de danspartij te staken.

Den Bies wist zijn plotse woede niet te paaien.

- Mardju! bulderde hij.

Het orgelken zweeg. De blijde lente was gebroken. Miel de mosselventer was bij het verniste schenkbankje gaan staan. Hij bezag Den Bies die alles, gansch onverwacht, was komen storen. Hij vroeg hem, haast uitdagend:

- Eiwel, wat is er?

Den Bies bleef roerloos staan. Allerhande booze gedachten dweerschten in zijn brein. Hij achtte zich bijna dwaas-belachelijk. Maar zijne stemming sloeg plots om in eene daad, eene woeste geweldige daad.

- Wat er is?.... Wat er is?.... vroeg hij opgehitst, met schorre stem, op steigenden toon.

Als geschokt door zijn eigen woorden stoof hij plots los op Miel de mosselventer. Zijn openstaande groote handen grepen naar de mosselman zijn keel. Hij greep dan naar de lenden van zijn tegenstrever en omwond wringend zijn lijf als met pezen.

- Mardju! gierde hij.

Maar Miel de mosselventer had eene hand vrij en gaf seffens een brutale vuistslag op Den Bies zijn rood geworden aangezicht.

Toen steeg Den Bies zijne woede ten top. Beide vechters hijgden; al de pezen van hun lijf wrongen zich saam. Hun schamele kleederen kraakten en de nagels van hunne schoenen schuurden schreiend over de met zand bestrooide roode vloertichels. Ze smeten malkander overentweer, woelden, stampten, schopten, duwden met den kop, sloegen en smeten voort.

Aangezet door eene uiterste inspanning hefte Miel plots zijn tegenstrever rijzekens naar omhoog, en met een daverig-geweldige plof pletsten de twee zware lijven ten gronde.

Maar Den Bies lag boven; met beide handen had hij Miel vast bij de keel, en duwde hem met de knie op de borst. Den Bies hield nu zijn prooi stevig vast. Al de spieren van zijn lijf waren gespannen en de aders lagen hem als blauwe koorden op de armen. De Bies zat overgeheld in twee geplooid; en hij wist maar zijne wildheid niet te paaien. Met toomlooze razernij sloeg en stampte hij als een bezetene op Miel zijn kop en aangezicht.

Binst was Mie-den-bol naar buiten geloopen, heur haren heel ontdaan, tierend en schreiend van overdadige angst.

Maar Cieske-den-bult die bang werd en het ergste vreesde, had gauw zijn orgelkasken gevlucht en was subiet om volk geloopen uit het dorp, en om de veldwachter.

De groote mosselwagen was vóór het herbergje blijven staan, en het oude grijze paard dat ingespannen stond, bleef roeroos droomen in de zonnestralen.

Den Bies gaf zijne laatste woede toom toen er volk, ter hulp, in het herbergje verscheen. En eer hij de tijd had rond te kijken, daar vielen op Den Bies zijn lijf de zware vuisten van de veldwachter, van Pol Poepaert en Tuurke Sperre. Den Bies liet zijn tegenstrever los dewelke, bewusteloos, niet de minste tegenstand meer bood en roerloos, half doodgeslagen, op de roode tichelvloer bleef liggen. Een straalke bloed liep hem stillekens uit neus en mond. Stemmen rumoerden dreigend onder de lage, bruingerookte zoldering. Mie-den-bol liep als een zotte met de armen in de lucht. Ze verdween in het schotelhuis om een natte doek en een kopje water voor Miel.

Toen Den Bies echter de veldwachter herkende, werd het

vleesch van zijn beenderig aangezicht wit als krijt, en met een ruk wrong hij zich los.

- Loat mij Mardju gerust! bulderde hij.

Ziende dat hij te vergeefs wijken wou, begon hij te schoppen en te smijten. Maar tezelfdertijd, als op een teeken, grepen de zes sterke armen naar zijn lijf en maakten hem seffens zoo klein als een bolleken.

Zich stil houden wou Den Bies tóch nog niet. Hij vloekte, speekte en spuwde naar al wie hem naderde en hij poogde zich toch nog los te wringen.

Er was eene scheur in de blauwe kiel van de veldwachter die toornig rondkeek in het herbergje dat nu vol met volk was.

Een glazen bierpint rolde de schenkbank af, en viel in duizend klingelende scherfjes op den grond uiteen.

Een hond blafte ergens.

Hem binden!.. We goan hem binden.... gebood plots de veldwachter barsch, terwijl zijn mond vierkant openviel onder de twee nederhangende staarten van zijn zware snor.

Niet zonder moeite werden de handen van Den Bies op zijn rug saamgebonden met ketentjes, terwijl hij plat op den vloer uitgestrekt lag. Hij uitte binst onverstaanbare verwijtsels. Eene koord kwam te voorschijn en Den Bies zijn beenen werden ook omwonden, zoodat hij zich haast niet meer roeren kon.

- En nu op de mosselkerre, en direkt noar 't gevang.... bevool de veldwachter.

Zich wringend en vloekend en spuwend als een razend beest werd Den Bies opgetild en weggedragen tusschen de tergende, vijandig-gestemde menigte.

Hij was nauwelijks het lage herbergdeurtje uit, of hij kwam vrij onzacht terecht in de mosselwagen tusschen de verjaagde dikke vliegen. Hij lag met zijn aangezicht tegen de harde kantige mosselschelpen, en op zijn bezeerd lijf dat roerloos geprangd lag in koorden en boeien, voelde hij de wakke vochtigheid doordringen van het stinkende slijk en het mosselsap, dat hem door de gescheurde kleederen drong. Als eene afschuwelijke nachtmerrie kwam hem plots de gedachte te voorschijn dat hij straks opnieuw achter slot en grendel zitten zou, daar waar hij zes maand zat, en alweer voor eene vechtpartij. Gedempt-lachend en spottend

stond reeds de helft van het dorp rond de wagen. De wijven taterden; 't mansvolk monkelde ongeloovig; de bengels en straatjongens joelden:

- Den Bies zit vast!....

- Den Bies zit were vast!....

Cieske-den-bult trok aan het leizeel; de oude merrie zette gedwee aan, en al de klokskens en bellekens van het gareel begonnen te rinkelen, blijde en opgewekt voor den triomfantelijken terugtocht naar de droef-grauwe gevangenis.

Mariakerke-bij-Gent, 1934.

Uit Mijn bloemenboek door Henriëtte Mooy.

De maan in de beukenkruin.

De maan houdt zich droomerig op in de takken van de beukenkruin. Zij is zoo bleek, zoo teeder en tegelijk zoo fel, dat haar aanblik een zoete huivering verwekt.

Wat is zij mooi! Haar gelaat heeft het stralende bleek der ontdanen door schoonheid. Wat aanschouwde zij? Wat werd haar aangezegd? Welk geluk is zij deelachtig geworden? Zij blinkt alsof zij uit de dooden is opgestaan. Ik houd den adem in....

De maan verwijlt liefde-dronken op haar leger van lente-rijs in de beukenkruin.

Vandaag.

Lieflijke, vandaag is het juist een dag voor u om naar buiten te gaan met uw nieuw lief.

De lucht weergalmt van den lijsterslag, de dof-blauwe feestroffel der wild-roekoeënde duiven echoot onafgebroken in het rond, de spreeuw springt glanzend door het gras, een andere roept hem toe met klein, aanhalig fluiten, en onder een regen van uitgelaten tonen, duikt de merel de klimop in.

In den zwarten tuingrond staat de spa, de nieuwe frambozen-boompjes zijn geplant, de aardbeien zullen gezet worden, de sering bot uit en op de jonge, rôze hyacinthen komen, goud-fonkelend in zon, de neuriënde honigbijtjes af.

Vandaag is het weer om naar buiten te gaan met uw nieuw lief!

De boomen alle gloeien met de honderden gouden toortsjes van hun eerste groen, groot zon-geweld staat lachend van de aarde

tot den hemel, de takken der lage heesters zwiepen onder het gewicht der op ze neerdansende vogels en een zacht-kruidig aroom golft langzaam op en om, in bevend-lauwe vlagen.

Lieflijke, vandaag is het een dag om naar buiten te gaan met uw nieuw lief. Vlieg uit, honig-bij, begeef u op weg naar de nieuwe nectar-kelk!

Begroeting.

De koude morgenlucht prikkelt op de huid.

....Hebt ge haar al begroet hedenochtend? En hebt ge haar koel, frisch en welriekend bevonden? Heeft ze gelachen? Hebt ge samen gestoeid? Heeft ze een takje lelietjes-van-dalen uit den bouquet op haar toilet-tafel genomen en heeft ze het een oogenblik aan uw gezicht gehouden?

Heeft ze haar hoofd wat achterover gebogen in uw arm, om beter het effect te kunnen genieten? En toen zij u beschouwde en gewaar werd hoe ge met de bloôheid en het vragende vertrouwen van een hert tot haar heenblikte, is ze toen niet sprakeloos geworden en stil? En heeft ze niet, verbleekend haar gelaat tot het uwe brengend, gestameld: ‘Eéuwig Lief!’ En hebt ge haar toen niet op de lieve, geloken oogen gekust?

Straatweg-bloemen.

Denk nooit, o ziel, van wat u overkomt: ‘*Te* erg het is, *te* schandelijk het schendt al 't heilige en wat niet kan gezegd!’ Zie op de weg-bloem, hoe het haár vergaat, die geén verlangen ánders had, dan lícht gelúk te geven.

Ik heb mijn ziel geleerd zich lachend te laten vertreden.

Ik verloochende haar menigmaal in zijn nabijheid, - hij bemerkte het niet,

ik stootte hare diepste liefde weg, uit liefde, - hij werd het niet gewaar,

terwijl zij van leed bezwijmde, glimlachte ik, schertsend scheurde ik haar in flarden voor zijn bemind gezicht. ‘Hare oogen dauwen van geluk’, heeft hij gedacht.

Vergeten en versmeten liggen de pas-ontloken bloemen op de groote wegen, maar immer voert een nieuwe lente nieuwe bloesems aan voor den vluchtig-genietenden voorbijganger.

Het schandelijke achten als goed.

Het schandelijke achten als goed en het goede als verwerpelijk, het natuurlijke nalaten en het verwerpelijke doen, - dat is wat de bloem niet kan.

Daarom keert de mensch zich tot haar on-huichelachtig gelaat, om kracht, om eenvoud, stilte, gratie, moed en een ongekunsteld wezen.

Roode-meidoorn.

O, roode meidoorn, roode meibloesem-wal-val! Wild opgewoelde smarten, stroomen rood liefdes-bloed, zon-vlammend opgeweld en neer- en weg-gestort, geplengd in de ledige lucht, in 't zinloos al-vergeefsche!

Duif.

Droef klaagt een duif vanuit het dichte loover om een afwezigheid. Telkens opnieuw zendt zij haar hartstochtelijk: ‘Ach, waar-ôm, ach, waar-ôm!’ de sluimerende middag-wereld in.

Het kleine duivenhart klaagt luid van honger en verlangen naar liefdes-teederheid, - steeds heftiger klinken zijn doffe kreten door de hooge, warm-stralende lucht.

Smartelijk verlaten, moet het eenzaam kwijnen en te loor gaan, temidden van het overstelpende geluk der volle zonne-groen-en-bloemen-zomerweelde. ‘Ach, waar-ôm, ach, waar-ôm; ach!’

‘Wenschen en verlangens’.

De dichter zegt: ‘Bezing uw wenschen en verlangens, schrijf geen liefdesvers.’

‘Wenschen’....

Te mogen zijn als gindsch wolkje, zwevende stil voor zich heen door het oneindige blauw,.... veraf, veraf van het barbaarsche geluid der beschaving, en waar het gebral der dubbelhartigen niet doordringt,

of, om als een bloesem, zonder oogen, zonder ooren, zorgeloos weg te dartelen in de armen van den wind,

of, om als een mol diep in den grond zich in te graven, wachtend op betere tijden.

'Verlangens'....

Wat verlangen de zware, zachte knoppen van den magnoliaboom, - de blanke, purp'ren ontvlamd door den fakkel van den liefde-god?

De harp.

Een vogel streek geluidloos neer, midden in den grooten takkenboom.

De lange, rechte twijgen rezen van 't zwaar dwarsgetakte op als snaren van een harp, de snaren van een reuzen-harp, die daar plechtig-donker in den avond stond.

De vogel dacht: Waarom zwijgt de groote harp? En hij bezielde haar met stroomen van muziek, met zangen stout en luid, en tegenzangen stil, waarvan de tonen in zoet murmelen vervloten op de lucht.

De hemel hoorde roerloos, met gesloten oogen, toe.

De dauwdrop.

Zoo vaak deed hij mij denken aan een dauwdrop, even klaar, even onbevangen, verscholen en toch vindbaar, even boordevol van zacht-gloeiend, zoetkleurig licht, van de schatten des hemels scheen zijn ziel, hij zelf, mij toe.

Maar.... ziet niet menigmaal de reiziger in de woestijn verkwikking blinken, waar ze niet is? Wordt hij niet vaak gelokt naar frissche, levenwekkende oasen, terwijl slechts grauwe steen hem wacht? - niet steeds, door 't spel van zijn versmachte zinnen, gedreven naar begoocheling?

En zou zoo ook niet ik, - Maar waar is de dáuwdrop? Wat

is er met den dauwdrop gebeurd? Waar is de flonkerende diamant gebleven?
De dauwdrop is verdampt, vervluchtigd, verdwenen!
Dus tóch.... Mijn vriend geleek, ‘als twee druppels water’, den dauwdrop!

Morgen-aandacht.

Alle muurbloemen zijn vannacht beregend! Over alle donkerroode,
bruin-zwart-gouden bloemen glinster-flonkert het fijn.

Door welke ontroering was het, dat ik u plotseling zag in opkomende tranen, geliefd oog? Was het om schoonheid? Was het om zorg? Was het, o,
muurbloem-zomerzonne-oog, om weelde-in-liefde? Was het om dat alles te zamen?

Over al het bruinrood-zwart-gouden fluweel van de muurbloemen glinstert het fijn....
Hebt ge vannacht geweend? Liefste, is er regen gevallen in den muurbloem-hof?

Beek.

De beek klatert vanavond zoo luid, de beek klatert vanavond zoo luid!
Het is alsof zij door een ongeluk is getroffen, of er een ramp over haar is losgebarsten, waardoor zij buiten zichzelf is geraakt.
Met fladderende haren en uitgestrekte armen rept zij zich voort, alsof zij iemand in wil halen, grijpen, omvatten. toespreken, overreden, zich voortgang-belemmerend voor zijn voeten werpen. ze omstrengelen, kussen, binden op haar borst, planten in haar hart. Hoor, zij roept!.... 't Klinkt als een hoog, zwak gillen, - ‘Ga niet heen, o, ga niet héen!’
Vergeefs.
Een donker donderen dreunt op; geluid als van een branding, die woest de kust bebeukt, breekt door de lucht, -: Men heeft haar haar oóg-appel ontstolen, haar liéveling, haar wéder-ziel, men heeft haar het hárt uit het lichaam gescheurd!
De beek is buiten zichzelve, door een ongehoorde ramp.

Het gegrendelde tuinhek of de beleedigde schoone.

Neen, neen, - die oogen behoeven mij niet meer aan te zien, die behoeven me niet meer te zeggen: ‘Ik heb je lief’, of ‘Help mij!’ of ‘Geef mij te drinken, mij dorst zoo zeer.’

Neen, neen, ga, smeek ik je, naar de anderen. Er zijn vrouwen zooveel beter, zooveel mooier dan ik ben, en die alle kunt ge tot uw diensten krijgen. Dus ga, vleier, ga!

Niemand heeft je lief zooals ik, - maar ga naar de anderen, zeg nu aan ánderen: ‘Ik behoor je toe’, terwijl ge het den volgenden dag vergeten zijt, ‘Ik zal komen’, terwijl ge toeft, ‘Je terzijde staan’, terwijl ge vlucht.

Neen, neen, ze behoeven me niet meer tot zich te trekken, die twee oogen, groot en schuldeloos, met zachten weemoed vragend uit stille diepten.

Het tuinhek is gesloten en wie zal zeggen of het weer geopend kan worden?

De sluier.

Vanavond heeft de maan een dunnen sluier voor haar zacht gelaat, het is alsof zij rouwt.

De maan heeft gezien, dat ergens de bloemen van een binnentuin vermorzeld werden als in vuisten.

Daarom heeft de maan een sluier voor haar zacht gelaat.

Paarse rhododendrons.

Rouwt, rhododendrons, rouwt.

Rouwt om den ondergang van zon, maan en sterren, om de in regenvloeden vergane bloemvelden, de door stormen vernielde speelvelden, de weg-gevaagde schuilhut.

Rouwt om het lot van een stralend visioen, - in hellen geluksglans, breed, kwam het dagen, en smadelijk viel het uiteen, in langzaam-wegwent'lende flarden, viel het dof en onhoorbaar uiteen.

Ziet de zwanen, - de blijde zwanen van weleer, die drijven kwamen stil op 't diep meer van min, - ziet hun moede halzen, laag neerliggend op het donker water, onder zwarte lucht,

ziet, hoe de blanke zwanen sterven gaan, in een zich verduisterende wereld omkomend zonder kreet.

O, rouwt, rhododendrons, rouwt, om het geluidloos verbloeden van Liefde's groot vreugde-hart.

Hortensia.

Stil, stijf en zedig staat Hortense in haar hoog-gesloten, groentafzijden kleed achter het glas van de spiegelruit, de armen dicht aan 't lijf, de handen stemmig samen, - haar hoofd, dat niet zonder waardigheid, uit de coquet-weggeslagen halskraag-slippen komt, houdt zij onbewegelijk rechtop en het heeft er allen schijn van dat zij in een eenvoudige mijmerij verzonken is.

Maar bezie dat bloemenhoofd, die hoog-opgetaste bloemkorfkroon eens nader! Niet alleen wordt men in het menigvuldig geschulpte, gegolfde en gekartelde, de weelderige teekening van Oud-Indische tempelpoort-bogen gewaar, maar ook is er een wisseling en vervloeien van tinten, van welke men droomde dat zij alleén tot de betoovering van een heel ver en heel oud werelddeel behoorden!

....Een groote, loome zon komt langzaam op boven de wijde, stille wateren der rivieren van het oude Indië, mild overschijnend met morgenroodsch roze het matte bleek-violet van 't ochtendschemeringen-licht.... 't Gaat purp'ren overal in 't fijne dofblauw-grijze, en over 't blanke bloeit een blos als op de wangen van een sluimerende, jonge vrouw.

Glimlachend beschijnt ze het dicht-opeenwemelend gebeeldhouwde marmer, de gelubde bogen der poorten en voorhoven van de machtige Indische tempels, heiligdommen in welker gewijde duisternissen de maagd haar schoot een Onbekende opent, om één te worden met de Godheid.

De gevelwanden gloren op in den aangloeienden dag, weerschijn van verre vuren glanst over den wit-grijzen steen, over het tempelmuur-marmer, bestoven door heet woestijn-zand, aangewaaid

uit de vlakte, en door asch, zuiver en wit, komend van ginds, van ver aan den horizon, waar de passie der smart heeft gewoed en waar de weduwenbrandstapel vlamt!

Stil, stijf en zedig staat Hortense achter het glas van de spiegelruit, roerloos droomend den droom van haar ver vaderland.

Vogel.

Vogel, waarom zoo schuw? Ik zou je zoo graag pakken met mijn hand, één oogenblik je koesteren aan mijn wang, maar altijd als een van ons nadert, is 't, of je denkt: ‘Daar héb je die boosdoeners weer!’ en weg ben je.

Daarom, ik beweeg mij niet, - als 'k met mijn oogen zou knippen was je verdwenen, en toch.... ik wou je alleen maar één keer over je veertjes aaien.

Maar.... gevleugeld lied, lichte gedachte, misschien had 'k heimelijk toch nóg iets gewild, 'k geloof dat 'k vurig zou hebben gehoopt, dat er dan iéts van je levens-elixer, van je glanzende zangers-drift, mijn doffe ziel binnentrok.

Heb je t' gemerkt, zwartkraal-oog, dat 'k wat van je rooven wou? Want waarom ben je anders weggevlogen?

(Wordt vervolgd.)

Nieuwe Gids-correspondentie. *(Vervolg van blz. 534.)*

Amsterdam, 21 Juni 1888. Hemonystraat 13.

Amice,

Hierbij je stukje over Z. terug. Ik weet niet of er over de Rotterdamsche bij ons geschreven zal worden, maar als het gebeurt, wordt het door een onzer gewone medewerkers gedaan. Wij mogen, terwille der eenheid van kunstoordeel en der eendracht, onze gewone medewerkers, die de maandelijksche rubriek ‘Kunst’ vullen, niet verrassen met bijdragen, die niet van hun kant komen, over onderwerpen soms, die zij niet van belang achten in hunne campagne, of waarin meeningen staan, die niet de hunne zijn.

Maar waarom stuur je niet wat novellistische dingen, dat ik er een keus uit kan doen. Het publiek heeft in zoo lang niets van je vernomen, het gaat denken, dat je op je lauweren rust. Stuur eens wat.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Frans Netscher.

Amsterdam, 26 Juni 1888. Hemonystraat 13.

Mejuffrouw,

Met bijzonder genoegen zullen wij uwe zeer fraaie sonnetten in de Augustus-aflevering opnemen. Gij zijt zoo vriendelijk mij te vragen, of ik nog wel eens verzen maak.

Waarop ik moet antwoorden: Helaas, neen; zorgen en bezigheden hebben mij, die toch al niet zeer productief was, sedert drie jaren van het verzenschrijven afgebracht. Plannen en brokstukken genoeg, maar ik word te veel geäbsorbeerd door andere dingen.

Op het oogenblik is het misschien ook beter voor mijn positie als kroniekschrijver, dat ik zelf geheel buiten de productie sta. Daardoor ben ik vrijer, onbevangener, en wat er in de Nederlandsche poëzie voorvalt, interesseert mij meer, dan het anders wellicht zou doen.

Ik had gehoopt nog voor de Augustus-aflevering uw nieuwen bundel te kunnen bespreken, doch begin te gelooven, dat het wel October worden zal.

Ik heb een aflevering gezien van een nieuw tijdschrift, begonnen door eenige jongelui. Als alles, wat er uitkomt, interesseerde het mij. Wat heb ik mij beurtelings verveeld en geämuseerd! Ik vind, zulke dingen behooren tot een lagere orde van zaken, een geestelijken kring, die met den onze niet in contact staat, en die alleen met de psychologie, niet met de literatuur, iets te maken heeft. De vier hollandsche redacteurs hebben van de oprichting van de N.G. af herhaaldelijk getracht zich bij ons aan te sluiten, maar ik heb ze steeds moeten afweren, omdat hunne bijdragen onbruikbaar waren.

1 Juli a.s. ga ik naar buiten. Mijn adres is dan weder Hemonystraat 13.

Dankend voor uwe bijdrage,

Met hoogachting,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Aan Mej. Hélène Swarth.

Amsterdam, 26 Juni 1888. Hemonystraat 13.

Geachte Heer,

Wilt gij s.v.p. wachten op antwoord, tot ik in Katwijk-aan-Zee ben, waarheen ik Zaterdag a.s. vertrek? Ik zit in een wanhopige drukte, en kan u onmogelijk thans het gedetailleerde oordeel sturen, dat ik graag wilde.

Achtend,

Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Aug. P. van Groeningen.

Nieuwer-Amstel, 25 Juni 1888. Overtoom (stille zij), 62.

Care,

Meld mij s.v.p. met een enkel woord, of ik nog vóór Zondag copy van je kan krijgen. Ik zou het graag hebben, als het eenigszins kon.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Jac. van Looy.

Katwijk-aan-Zee, 13 Juli 1888, bij Mej. H. Vooys, Voorstraat.

Geachte Heer,

Ik heb thans al de door u gezondene novellen gelezen en herlezen, en ik zou u gaarne eenige opmerkingen willen maken, die u misschien van nut kunnen zijn bij eene eventuëele uitgave van uw werk, eene uitgave, waarin ik levendig belang stel, en die, voorzoover het aan mij mag liggen, zeker in het aanstaande najaar komen zal.

Het komt mij voor, dat gij een zeer oorspronkelijk talent bezit, een talent dat bestaat in het kunnen weêrgeven van de woorden en gedragingen van het volk uit de achterbuurten. Ik kan wel is waar niet beslissen, of gij daarin geheel en al waar zijt, d.i. overeenkomende met uwe Rotterdamsche werkelijkheid, maar dat gij ons leven geeft, een stuk organisch leven, alleen om en in zichzelf bestaand, dat gevoel ik zeer sterk. En dat is alles wat een kunstenaar behoeft te doen.

Maar - ik geloof, dat de heer Verwey het u reeds geschreven heeft, - in den aard van uw onderwerp ligt het, dat gij toestanden schildert en uitdrukkingen bezigt, die een tijdschriftlezend publiek

niet in druk wenscht te zien. De Hollanders zijn daarin anders erg vooruitgegaan. Tien à twaalf jaar geleden verontwaardigde men zich ten diepste over dezelfde novellen van Emants, die nu voor hoogst-fatsoenlijk doorgaan. Misschien gaat het met de tegenwoordige literatuur over tien jaar ook dien weg op.

Op het oogenblik echter is het ons onmogelijk iets van uwe novellen in ons tijdschrift te plaatsen. Met een afzonderlijk boekdeel is het heel iets anders. Dat zwerft niet van het bureau naar de koffietafel, dat hoeft niet te komen in handen van het geheele huisgezin; wie het hebben wil koopt het, en als hij het niet aan vrouw en kinderen wil laten zien, sluit hij het weg.

Gij vindt deze redeneering, in uwe alleen-staande-schrijvers-onafhankelijkheid, misschien zeer vreesachtig, maar ik verzeker u toch, dat zij gezond is, en dat wij door ondervinding geleerd hebben, wijs te zijn.

Het beste zal zijn, geloof ik, dat ik uwe copy zend aan den een of anderen uitgever, waarbij ik een brief van aanbeveling voeg. Ik weet niet of die aanbeveling u veel zal baten, maar toch misschien iets. Als wij eens begonnen met Mouton in Den Haag. Die is jong, durft wat, en geeft netjes uit. Wat dunkt u daarvan.

Maar - en nu komen de ‘maren’ - ik heb allerlei bezwaren tegen uw werk, die ik de vrijheid neem u bij deze voor te leggen.

Ten eerste dan ben ik van oordeel, dat gij ‘Een Schaftuur’ en ‘Eenzaam’ in het geheel niet moest uitgeven. ‘Een Schaftuur’ - gij hebt het zelfs reeds in een uwer brieven erkend - deugt heelemaal niet. In de conversatie der mannen zit wat goeds, maar in den kleinen Frans hebt gij een complex van een paar treffende eigenschappen, een type van nobelheid, geen levenden jongen gegeven. ‘Eenzaam’ is zeker beter, maar niet eenvoudig en klaar genoeg, en in één stuk gezien. Hoe gunstig steken daarbij af ‘Haagsche Leen’, ‘Zaterdagavond’ en ‘Besmettelijke Ziekte’, ‘Een dagje uit’ en ‘Een doode musch’ zijn misschien hier en daar wat lang van uitwerking, maar met z'n vijven vormen zij toch een aardig bundeltje. Misschien kunt gij er ook nog wel schetsen van lateren datum bijvoegen, die ik nog niet heb gezien.

Ik moet u echter ernstig waarschuwen tegen eenige eigenschappen van uw werk, die mij voorkomen gebreken te zijn.

1°. Soms als in ‘Besmettelijke Ziekte’ zijt gij op het kantje

van het sentimenteele (de vader), en (door het schrille contrast van dezen met de moeder) op het kantje van het romantieke.

2°. Schijnt het mij, alsof gij soms, door in de gesprekken te veel spreekwoordelijke en volksuitdrukkingen achter elkander te zetten, die gesprekken iets gemaniereerds doet verkrijgen.

3°. Laat gij op verscheiden plaatsen de spontane ontwikkeling van den toestand varen, om als de auteur-zelf op te treden met ironische of komische inzichten, of met moreele en sociale bespiegelingen. Dit vind ik zeer verkeerd.

4°. Vind ik uwe spelling ongenietbaar. Dat dit geen subjectieve indruk is, blijkt uit de gevolgen waartoe uw systeem u leidt. Hoe is het b.v. mogelijk trot-war (zooals gij schrijft) uit te spreken als het fransche trottoir, en waarom misgunt gij aan zeetijdingen die arme tweede e die waarlijk niet overbodig is? Ik noem slechts 2 voorbeelden.

Ik heb ter illustratie van deze aanmerkingen vele plaatsen in uw copy aangestreept. Het zal daarom misschien 't best zijn, dat ik u de novellen terugstuur, alvorens met een uitgever te onderhandelen. Dan kunt gij zelf zien.

In afwachting van uw antwoord,
Uw dw.

WILLEM KLOOS.

Den Heer Aug. P. van Groeningen.

Katwijk-aan-Zee, 13 Juli 1888.

Amice,

Bij deze stuur ik je, op je verlangen, het stukje van Netscher over de Etsen van Z.
t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer J.H. Rössing.

Katwijk-aan-Zee, 19 Juli 1888. bij Mej. H. Vooys, Voorstraat.

Amice,

Verwey heeft je heden middag een telegram gestuurd, met dringend verzoek om eenige copie, zoo je die hebt. Deze brief moge dienen tot eenige nadere toelichting van dat verzoek.

Er is nl. voor de eerste maal sinds de oprichting van De N.G. iets gebeurd, waarop wij, door het ongewone er van, in het geheel niet voorbereid waren. Er is copy, veel copy te kort. Beloofde bijdragen zijn niet ingekomen en bovendien - het is de zomertijd, waarin de menschen liever vacantie nemen dan zitten te pennen.

Dat is een heel gek geval, zooals je je wel voorstellen kunt. Als nu echter de redactieleden en eenige der voornaamste medewerkers hun best doen en geven wat ze hebben of kunnen, dan kan er nog een goede aflevering voor den dag komen. Wij verzoeken dus in de eerste plaats jou, zeer dringend, ons te helpen. Heb je niet iets liggen, dat, zooal niet af, dan toch in een niet al te langen tijd voltooid kan worden? Je hebt, desnoods, nog tien dagen, na ontvangst dezes - als wij dan slechts de copy in handen hebben. We zijn natuurlijk bereid, zooals billijk is, den buitengewonen tijd, dien je voor ons besteden moet, ook buitengewoon te honoreeren. Zie wat je doet, toe, wij zitten er erg in.

Doch doe, wat ik je bidden mag, zoo spoedig mogelijk, toezegging of weigering, daar de zaak zeer pressant is.

Bij deze zend ik je Holland-Vlaanderen en Revue Indépendante, laatste door mij ontvangen aflevering. Goudakker's Illusiën is besteld. Over je pretentie hebben wij Goes, die Zondag l.l. hier was, aangesproken. Hij beweerde dat hij je 100 frs. gestuurd had, en dat je het restant spoedig ook zou ontvangen. Ik behoef je niet te zeggen, dat dit schrijven strikt confidentieel is.

t.t.

WILLEM KLOOS.

Den Heer K.J.L. Alberdingk Thijm.

Katwijk-aan-Zee, 19 Juli 1888. bij Mej. Vooys, Voorstraat.

Geachte Heer,

In zoo lang heeft de Nieuwe Gids, die indertijd zulke uitstekende bijdragen van u plaatsen mocht, niets van uwe hand ontvangen of van u gehoord. Zoudt gij ons nu niet voor onze aflevering van 1 Aug. a.s. kunnen verplichten met eenige beschouwing over de politiek van den dag, een philosophische studie, of een boekbeoordeeling, of wat gij dan ook mocht hebben liggen, òf voor 1 Aug. a.s. zoudt kunnen afmaken. In onze tegenwoordige omstandigheden kan het vel van 16 bladz. u met f 30 gehonoreerd worden, zoo gij dat verkieselijker acht. In afwachting van uw antwoord,

Hoogachtend,
WILLEM KLOOS.

Den Heer Mr. M.C.L. Lotsy.

Katwijk-aan-Zee, 19 Juli 1888.

Waarde Heer,

Zoudt gij ons voor de aflevering van 1 Augustus a.s. niet iets kunnen geven, dat gij liggen hebt, en dat, minder op het volksleven en de volkstaal geïnspireerd, toch literair goed en geschikt voor ons tijdschrift is? Dat zou u als introductie voor de uitgave van uw bundel geen kwaad doen. Antwoord mij s.v.p. zeer spoedig. Ik heb uit uw brief niet begrepen, of gij eerst uw copy terug wilt hebben, of dat ik ze onmidellijk, zooals ze daar ligt, aan Mouton zal aanbieden. Ook hierop ontving ik graag antwoord.

Achtend,
Met vriendsch. groeten,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Aug. P. van Groeningen.

Katwijk-aan-Zee, 19 Juli 1888. bij Mejuffr. Vooys, Voorstraat.

Waarde Heer,

Zoo gij soms een nieuwe philosophische studie mocht hebben voltooid, of met een niet te groote moeite een gedeeltelijk voltooide zoudt kunnen afmaken, zouden wij die in onze aflevering van 1 Augustus a.s. kunnen opnemen. In onze tegenwoordige omstandigheden kan het vel van 16 blz. u met f 25 gehonoreerd worden. Verzoeke s.v.p. spoedig antwoord.

Met vriendschappelijke groeten,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Dr. D.G. Jelgersma.

Katwijk-aan-Zee, 21 Juli 1888. bij Mejuffr. H. Vooys, Voorstr.

Waarde Heer,

Vriendelijk bedankt voor de spoedige toezending der inkt, en van de vele pakjes en kruisbanden, die ik al van u ontving.

De heer J.H. Anschütz, officier van gezondheid 2e klasse te Gambong op Java, heeft zich op den loopenden jaargang geabonneerd. Wees u dus zoo goed hem de verschenen vijf afleveringen te laten zenden en het geld te verrekenen niet met v.d. Goes, maar met Verwey.

Of wij, het volgend jaar, om de maand zullen uitkomen, is, door allerlei omstandigheden, nog onzeker. Verwey, die overdag in stad is, o.a. ook om u te bezoeken, zal u wel het een en ander daarover meêdeelen.

Tot zoover de zaken. Het gaat mij hier heel goed; baden, wandelen en eten zijn zoowat mijn voornaamste bezigheden. Als het

maar wat beter weêr was; maar iederen dag valt er regen en warm, goed warm schijnt het van den zomer maar niet te willen worden.

Voor Amsterdamsche berichten houd ik mij zeer aanbevolen, want ik leef hier van de wereld afgestorven. Uwe vrouw is zeker nog niet terug. Zoo ja, dan verzoek ik u haar mijne vriendelijke en beleefde groeten te doen.

Hoogachtend,
Uw dw.
WILLEM KLOOS.

O ja, wil u mij s.v.p. afl. 4 en 5 van dezen jaargang zenden; ik moet den inhoud opmaken en heb hier geen exemplaar.

Den Heer W. Versluys.

Katwijk-aan-Zee, 22 Juli 1888. bij Mejuffr. Vooys, Voorstraat.

Amice,

Je stukje zal welkom zijn. Het artikeltje over ‘Le Désespéré’ had ik, met een briefje aan de Koo, aan het Weekblad aangeboden, maar ik ontving het na eenigen tijd terug in een couvert, zonder eenigerlei mededeeling er bij. Ik doe het je bij deze weder toekomen.

Zooals je ziet is mijn adres, op het oogenblik, anders.

t.t.
WILLEM KLOOS.

Den Heer Ary Prins.

(Wordt vervolgd.)

[Erratum]

Noot: Blz. 534 in de N.G.-correspondentie moet Kerstmis 1887 wezen: Kerstmis 1886.

Vrouwen door Hélène Swarth.

I.
Een moeder.

Haar mooist klein meisje heeft zij uitgekozen,
Om 't aan haar zuster, die blijft trouw beweenen
Háar eenig kind, voor héel een dag te leenen.
De droeve moeder laat zich vroolijk koozen
Door Troosteresje, dartlend om haar henen,
Gunt háar de pop, de speelgoedvolle doozen
En 't plekje tuin, waar bloeien malve en rozen,
Van 't eigen lieve kindje, in de aard verdwenen.

Zij antwoordt kalm op Troosteresje's vragen:
- ‘Mag Rie met de englen in den hemel spelen?
Heeft ze ook een tuin? en mooi weêr, alle dagen?’

Zij draait haar springtouw, laat haar liedjes kweelen,
Wendt áf de tranen, die zij moet verheelen -
Kwam de avond snel! Zij kan 't niet langer dragen.

II.
De versmade.

Gelijk een non, in donker streng gewaad,
Vertroost zij mild wie arm en eenzaam lijden.
Haar droef geduld blijft tragen dood verbeiden,
Wijl ver zij leeft van hem, die haar versmaadt.
O mocht haar liefde hém alleen zich wijden!
Ontmoet zij hem, zij de oogen nederslaat,
Een blos ontbloeit op 't smal en bleek gelaat.
Hij moest haar weg, zij moest zijn weg vermijden.

Toch blijft zij toeven in die droeve stad,
Voelt moederzoet zich door de waan bevangen
Dat zij beschermt wie zwijgend kruist haar pad.

En 's nachts wel, bevend, dicht zij liefdezangen,
Melodisch teeder, of haar vroom verlangen
Den verren Hemel voor zijn vrede bad.

III.
Troost.

Ze omklemt zijn handen, luistrend naar zijn leed.
Haar ziel vloeit in haar hand, haar teedere oogen
Ontstraalt de kracht van lievend mededoogen,
Wijl om zijn lot zij de eigen smart vergeet.

Dan kust hij 't bleek gelaat, tot hem gebogen:
Zoo kust een zoon de moeder, troostgereed.
En wrang doorproeft zij hoe hij niets meer weet
Van de eenzame uren, die zoo zwaar haar wogen.

Kon zij hem redden uit die wanhoopsfeer!
Verkalmd is liefde in zacht verlang, te helpen.
Al kwam weleer hij niet haar tranen stelpen,
Om hem geweend, geen vreugde vroeg zij meer
Dan moederzoet zijn droefheid te bedaren -
Haar hand ligt streelend op zijn grijze haren.

Binnengedachten door Willem Kloos.

DCCCXC.

'k Bleef altijd eender in mijn Zelfheid sinds mijn vroegste tijden
En dus ook eender in mijn levend Doen, maar 'k ging vooruit.
'k Was nooit een zeurpot, maar nog minder was 'k een gladde guit
Die plotsling klaar staat voor elk ding, schoon niets hij weet, en rijden

Door alle boeken vluchtig heen blijft, merkend niets. O, glijden
Te laten zinnen uit mijn pen, wen niets ik weet, dat stuit
Ook heden af nog op mijn puur Geweten. Heel een kluit
Zag 'k eens, en zie 'k nog van zich veel Verbeeldenden, die vleiden

En vleien zich naieflijk, dat ze als thans voor goed bevrijden
Van elke fijne zelfkritiek een allerscherpst geluid
Mogen doen klinken tegen, boven allen. Maar hun buit

Alleen hun daaglijksch broodje is en de spot der Weters. Breiden
Zal zich mijn geestlijk weten, dat doorleefd is, langzaam uit
Door mijn bedachtzaam Volk. Dus 'k hoop dat 'k laat mag overlijden.

DCCCXCI.

Als eenzaam knaapje langzaam-aan, door alles heen, ontwaren
Ging 'k diep van binnen iets wat eender steeds daar stond en ried
Rustig staeg me aan, wat 'k doen moest. Wen 'k diep onverwacht gezied
Plots had gevoeld mijn sombren kop doorwaren gaan, bedaren

Mijn Vastheid ging mij daadlijk haast en op mijn stroeve haren
Mijn handje onmiddlijk leggend, kalmpjes niet meer luistrend, 'k liet
't Boos vlaagje van 't dwaas vrouwtje langs mij heen glij'n. Als een riet
Wasbleek, beweegloos, broos ik zat en met mijn altijd klare

Diepst-in hartstochtlijke oogen ging 'k een oogwenk soms vreemd staren
Omdat 'k geen hoop had. Zóó werd 'k heel mijn Zelf. Mijn zwaar verschiet
Leek nog me een wolk, en zwijgend 'k er aan dacht. O, Ziel, die jaren

Dat 'k andren spelen zag en hollen. Want dat mocht gij niet.
Soms hoorde ik diep van binnen iets heel moois, een ver, hoog lied.
Maar 'k las dan gauw weer boekjes, die mijn beste vriendjes waren.

DCCCXCII.

Als knaap reeds kon 'k dol-driftig worden, maar behield mijn Weten
Volkomen, dus diep zweeg ik. Onjuist nooit ik schreef: eerst voel
'k Sterk-fijn mijn indruk van een boek, en dan in schijn slechts koel
Want zielshartstochtlijk schrijf 'k mijn oordeel, dat nog nooit gebeten

Onbillijk heeft een dichter: strikt-rechtvaardig mag ik heeten
Want weet mijn hoofd een weegschaal, die de Waarheid heeft ten doel
En bovenuit de vele meeningen van 't mensch-gewoel
Wijst elken Dichter 't Eene Juiste. Och, steeds vrij wild gesmeten

Hebben zoovelen met mijn woorden, of 'k onnoozle Roel
Waar', die toevallig schrijft maar. Allerkleinste, onnoozle veeten
Heeft menigeen, dien 'k op zijn plaats gezet had, stil verbeten.

Gelucht soms op mijn sterken kop. Maar och, 't bleef mij gespoel
Van zure golven langs mijn toeën mond en 't heeft gespeten
Dus nooit mij, dat 'k steeds Waarheid sprak en elk auteur bleef meten

DCCCXCIII.

Daar 'k van nature Anachoreet ben - 'k was dit reeds als kind -
Vriendlijk mijn diepste Zijndheid peil 'k nu. Daar reeds toen bespraken
Veel menschen glad-verkeerd me en me, om haast alles, bleven laken.
Spreek zelden gauw ik, wen me iets snel gevraagd wordt en gezwind

Evenmin spreek ik redenatie's tegen, schoon 'k als wind
In mij, diep-verren, 'k hoor dan stemmen. Niets haast kan mij smaken
Van wat 'k verneem. 'k Behoor tot andre menschsoort, dus nooit raken
Kan mij 't geleuter over daagsche vragen, daar mij bindt

In diepste Ziel geheel iets anders. Levenslang reeds blaken
Voor alles deed ik, maar mijn keel en lippen vaak gaan staken
Met spreken en mijn hand voorheen met schrijven, daar zich windt

In me om en om des Leven's Raadsel, zelden licht getint.
O, mijn alpijnlijkst Duiken waar 'k soms de Aard voor ging verzaken,
O vraag naar Zin dees Schijnzijn's, waar 'k geen antwoord ooit voor vind!

DCCCXCIV.

Ik weet, dat we allen weten niets: ik toef hier op dees Bol
In 't eindlooze Al. Is 't Al een Schijn of 't Wezen? En 'k vergaarde
Heel stilkens, zonder praten, wat 'k nu weet als heel bedaarde
Werker, die, gloeiend diep als kind reeds, nog volstrekt niet stol,

Neen, 'k leef als wijde Voeler door mijn Zelf, dat altijd vol
Blijft van al mogelijke dingen. Ganschlijk vrij steeds staarde
'k Naar buiten en naar 't Diepste en als nog donker zwaar behaarde
En kalme, die zelfs in zijn jongensjaren schaarsch slechts dol

Wierd door 't vreemd-zeurend liegen van zoovelen, langzaam gaarde
'k Mijn's rijken Leven's Wijsheid, die nu leidt mij. Zelden schaarde
Ik bij 't gezelschap mij der andren. Neen, als steevge mol

Groeven mijn hersnen door al menschenbabblen heen. En 'k rol
Door diepste Ziel gestuwd niet rad, maar sterk als nooit vervaarde
Door 't Aanzijn verder als een vreemde Zoon van Lucht en Aarde.

DCCCXCV.

't Al-Eeuwge, ruimte- en tijdloos, zág en alles wierd. Dit 's 't Ware,
Gevoeld, gezegd door menschelijk begrip. Maar stil ik ruik
Van knaap iets aêrs nog, en sindsdien ik altijd verder duik,
Daar *dit* zelfs niet meer is dan vage woorden, waar de schare

Der wijste menschen zich mee vergenoegen moet. Wij staren
Omhoog 't Oneindge in en verliezen ons. En naar 't gebruik,
Waar elk zich voegt naar, waant men: Dáár is 't Eeuwge. Och, stil ik luik
Mijn oogen even hier, om na te denken: 't Wonderbare

Heelal met zijn trilliarden sterrestelsels, die rad waren,
Verder en verder met ons meê, zijn niets meer dan een fuik
Waar alles vrij geregeld rond zich stuwt: Het Eeuwge is 't Ware,

Dat overal en nergens wordt gemerkt. Neen, ik besmuik
Als rijpe Dichter *niets* meer van wat 'k voelde of wist. Geen pruik
Nog siert me: 't Eene is 't Eeuwge en wij zijn broze kandelaren.

DCCCXCVI.

De laatste jaren van mijn leven zijn de beste. Al hoont
Me een enkle hier en daar ook soms nog toe, dat haast geen waarde
Heeft, had voor onze Lettren al wat 'k dacht en deed, ik spaarde
En spaar hen thans nog zooveel mooglijk. Levenslang getoond

Heb 'k door beschermen en door daad, die zelden werd geloond
Door eerlijk dankbaar zijn, dat 'k diepst-in als een breed-bedaarde
Zielseigne staan bleef goedig, die elk vriendlijk openbaarde,
Wat is de Kunst en 's Kunstnaars plichtental. Veelal verschoond

Heb 'k brave willers, zwakjes slechts begaafden. En ik staarde
Stil in mijzelf steeds naar de toekomst, die thans meer vergaarde
Voor mijn stil simpel Zelf, dan wat 'k ooit had verwacht. Onttroond

Wierd 'k nooit, daar 'k nooit op troon wou zitten op dees héél vreemde Aarde.
'k Was altijd heel tevreên, als 'k stoorloos werken kon. Ontvloôn 't
Aanzijn ben 'k nooit, al moest 'k vaak worstlen als door 't Lot bezwaarde.

De dichteres Lili Green door Willem Kloos.

(Lili Green's Gedichten. Uitgeverij De Driehoek, Reelaan 10, Bosch en Duin, post den Dolder.)

Mijzelf, zooals altijd, uiterst rustig beziende en thans alles van mijn veelbeproefd leven voor mij terughalend, kan ik konstateeren, dat ik op vermoedelijk jongeren leeftijd dan eenig ander lid mijner generatie, want toen ik nog heelemaal naief was en volstrekt niet aan de literatuur dacht, van zelf begonnen ben om te rhythmeeren en soms te rijmen: ik was toen elf à twaalf jaar. En die natuurlijke, want uit mijn Onbewustheid stijgende aandrang bleef in mij voortduren ondanks het spottende gelach of het onverschillige en eindelijk soms ongeduldig wordende schouderophalen van kameraadjes of oudre lieden, wien ik mijn onschuldig-satirische produktjes die ik spontaan-weg schreef, toevallig soms liet zien. Doch ondanks die door mij als een onprettigen tegenstand gevoelde uitwerking van mijn neiging tot schrijven, kwam deze, van tijd tot tijd, weer in mij naar boven. En enkele jaren later, want op mijn 15e jaar, begon ik mij met goedmoedige belangstelling te interesseren, op de 5-jarige Hoogere Burgerschool, voor wat dichters van vroeger of van mijn eigen tijd, die ik in mijn schoolbloemlezingen aantrof, op het papier hadden gebracht. Mijn brave leeraars prezen die fragmenten natuurlijkerwijze altijd hoog en van tijd tot tijd vond ik ze ook zelf tamelijkaardig, maar toch wisten zij niet geregeld door bij mij in te slaan. En ik begon mij dus na eenigen tijd wel eens af te vragen als de regelmatige en aktieve, en tegelijkertijd van zelf soms reflekteeren gaande jonge jongen zooals ik toen stond - ik was dit geworden doordat ik, mijn heelen kindertijd door, op mijzelf, dat is mijn lektuur en mijn eigen gedachtetjes was aangewezen

gebleven - ik ging mijzelf wel eens ondervragen, zeg ik, waarom ik een bladzijde proza of een vers nietszeggend vond of suf, terwijl ik het op school had hooren loven door den leeraar van de klas. 'Ligt dat aan mijn eigen domheid?' vroeg ik mij af. 'Maar ik behoor toch heusch niet tot de stommelingen. Want ik kan heel best ieder woord begrijpen dat deze of die leeraar zegt, en mijn geheugen is rotsvast, zoodat ik alles perfekt onthoud. Maar dit vers wat mooi moet zijn, daar vind ik heelemaal niks aan. Hoe komt dat?'

Zoo, als ik hier beschreef, verging het mij, bv. met het vroeger door iedereen geroemde vers van Elias Anne Borger 'Aan den Rhijn', waaraan ik, om de waarheid te zeggen, weinig touw kon vastknoopen, terwijl ik toch wist want vernomen had, dat het een prachtig gedicht was, dat in vroegere families met applaus werd gedeklameerd.

Ik was, zooals ik reeds aanduidde, in dien schooltijd nog volstrekt onliterair: ik had zelf nog geen enkel echt gedicht te voorschijn gebracht, en daar ik er voor bestemd was om in Delft te gaan studeeren, dacht ik verder maar weinig meer aan die kinderlijke rijmbevliegingen, zooals ik het in mijzelf noemde, want ik wou zonder 'zakken' door al mijn examens komen. Maar wat later, op mijn 17e en 18e jaar, kwam de neiging toch weer nu en dan in mij terug, en zonder dat ik er mij expres toe zette, dus wilde, ging ik in een weemoedige stemming, omdat een jong schoolkameraad van mij, met wien ik wel eens over leven en dood had gesproken - hij zei dat hij niets om het leven gaf - zich geheel en al onverwacht te Haarlem in het Spaarne had verdronken, daar hij, hoewel hij zeer intelligent was, niet door een examen was gekomen, ging ik stil ontroerd, zeg ik, spontaan-weg een tamelijke hoeveelheid jongensachtig-philosophische verzen schrijven en wel tot mijn groote verrassing in de Duitsche taal. Dit waren mijn eerste ernstige verzen, die ik echter, tot mijn grooten huidigen spijt, een paar jaar later weer, in een van mijn toen vele mismoedige buien, tezamen met heel veel andere dingen, in vers en proza van vroegere jaren bijna allemaal heb verscheurd.

Ja, toen reeds begon dus mijn inwendig-geestlijke neiging tot de Dichtkunst te werken en mijn heele verdere leven, tot heden,

is deze blijven voortbestaan terwijl ik toch tegelijkertijd en eveneens geregeld-door als gewoon gezond-verstandig en goedwillend redelijk strever, die altijd zat te werken en gelukkig nog voort kan gaan dit te doen, hoe langer hoe meer breed-psychisch in mijn eigen vak thuisraakte en mij met mijn zuiver-diepe menschlijkheid een goede hulp blijf toonen voor ieder, die zich voor de Dichtkunst interesseerend en haar te beoefenen wenschend mijn raad vraagt en mijn steun, gelijk een groote honderd jaar geleden, een zeer nabije voorverwant van mij dat eveneens levenslang heeft gedaan.

Want in mijn diepste Zijndheid, die ik aan mijn goede en hartstochtlijke, maar ongelukkige, want melancholische moeder Anna Cornelia Amelse heb te danken en door haar aan haar ouders, van welke de eene, naar mij vroeger is meegedeeld, een opgewekte natuur was, omdat zij Fransch bloed in de aderen had, terwijl haar veel oudere man een ouderwetsch-geleerde, literaire stijfkop was, ben ik een diep-emotioneele maar tevens logisch-sterke natuur gebleven, terwijl dit laatstgenoemde element in mij van vaderskant nog versterkt is door het strak-gemoedelijke gezonde verstand, in hetwelk eveneens geen kwaad haar zit, der eeuwenoude Duitsche familie Kloos. En zoo heb ik, ondanks het over mij heen te kijken pogende en heel anders als ik te oordeelen strevende legioen van Hollandsche recensenten, die niet volledig in de Dichtkunst thuis zijn, terwijl zij zich toch houden, alsof ze er alles van weten, en ondanks mijn vroeger altijd ongunstige levensomstandigheden, onafgebroken stand kunnen houden op de mij aangewezene levensplaats waar ik voor geboren ben, en nog vele jaren hoop mijn taak te kunnen blijven voortzetten, omdat ik mij nooit in geestlijk of lichamelijk opzicht over de schreef van mijn Eigenheid heb gewaagd en dus tot mijn genoegen ook heden nog flink van hersens en ichamelijke gesteldheid blijf.

Eenmaal in mijn lang leven slechts, want een veertig jaar geleden, heb ik een poosje den naam gedragen want door de vreemdsoortige betichtingen van een dubbelzijdig mensch gekregen van talentloos en slap en ik weet niet wat al meer te zijn, omdat ik toen, door mijn zeer precaire omstandigheden in elk opzicht, niet geregeld door iets voortbracht, al bleef ik zeer zeker toen inwendig nog wel degelijk geestlijk bezig, heel van zelf, zooals

ik dat sinds mijn kinderjaren altijd ben geweest. Ik moest toen. vele jaren lang, door het achteraffe drijven van dien gekompliceerden maar weinig diepen tegenstrever, dien ik door den Wil van het Achteraf-eeuwige heb mogen overleven, jarenlang zien rond te komen van f 50 in de maand, maar zonder dat ik ooit schulden maakte, en toch werd door hem het gerucht in de wereld verbreid, dat ik steeds bezig was mij te ‘verdoen’.

Doch, zie, hier zit ik nu nog, krachtens mijn wat betere omstandigheden, ijverig te arbeiden zonder veel aan mijn gedegen Zelfheid te denken, want de poëzie van mijn geboorteland, die thans ook door mijn toedoen, heel anders als die van vóór Tachtig is mogen worden, is mij uit den aard der zaak altijd blijven aantrekken, al vond ik er tamelijk veel in, wat vooral sinds des altijd serieus te nemenen Potgieter's overlijden, met het psychische Inwezen van alle echte Dichtkunst strijdig moest worden genoemd. En ook met de poëzie van vroegere tijden hier en in het buitenland bleef ik mij levenslang vertrouwd maken en zoo ben ik er in geslaagd, om nooit iets te prijzen wat geen verdienste had, en niets af te keuren in anderman's schrijfproeven wat waardevol was.

* * *

Mejuffrouw Lili Green is vrouwelijk-hartstochtelijk in haar voelen, en zij weet dit haar innerlijk beweeg uit te zeggen op een aangename wijs. Maar men zou verkeerd doen, indien men aan haar werk precies denzelfden maatstaf ging aanleggen als die, welken vaderlandsche beoordeelaars van vroegeren en lateren tijd door hun schoolsche want eer daaglijks reflekteerende dan psychisch-voelende en proevende geaardheid, zich gemeenlijk hebben aangewend om te bezigen, zoodra hun een bundel gedichten voor oogen kwam. Want zij gaan en gingen dan, gelijk mij durend is gebleken, zich niet in die gedichten verdiepen met het fijnste deel van hun eigen ziel, met hun psychische voelsprieten trachtend de Essentie dier verzen zelf gewaar te worden, zooals ik dat altijd zelf blijf doen. Neen, zij gaan met hun al of niet begrijpend verstand, zoowel als met wat over versmaat vroeger in hun hoofd is gekomen, want uit handleidingen geleerd, een paar oogenblikken meer of minder ernstig na of die verzen

krachtens de gangbare voorschriften wezenlijke verzen te noemen zijn, d.w.z. zus of zóó in elkaêr gezette rijmregels en of er dan bovendien nog iets in die verzen valt te vinden, wat hen zelf onmiddellijk aantrekt en waar dus de doorsneê-lezers met hun eveneens voor 99 procent tamelijk-onverschillige hersenen bij kunnen, want wat deze laatste zelf wel eens te naastenbij gevoeld kunnen hebben, of tenminste behooren te gaan voelen omtrent de Historie, den Godsdienst of eenigerlei andere voor het groote publiek onmiddellijk eenigszins toegankelijke en sympathieke stof. En de dichter, die over iets van die stoffen rijmt, behoeft daartoe volstrekt niet in zijn eigen Diepte gedoken te zijn en iets nieuws te zeggen, neen, als hij maar gladvloeiend en zoo prettig mogelijk zegt wat anderen er ook over denken, dant toont hij zich een behoorlijk poëet. Maar heeft hij onder woorden gebracht zijn eigen persoonlijk-psychisch leven, wat toch de kern is van hem zelf niet alleen, neen, ook in geheimzinnig verband staat met de diepste kern van alle andere waarlijk levende, dus zich niet met groote en holle woorden tevredenstellende menschen en noemt zoo'n dichter zich dus individualist omdat door zijn individualiteit heen het algemeene en eeuwige vorm tracht te krijgen, dan heet zoo'n Dichter niets waard, ja heelemaal geen Dichter, omdat hij alles haalt uitsluitend uit zijn eigenen Geest, uit zijn zien en voelen, en zich dus niet in zijn verzen houdt aan algemeene abstractie's, die door alle menschen gedachteloos worden overgenomen van anderen en dan door hen nagepraat, maar aan die, welke in zijn eigen geest verrijzen, die onbewust in verband staat met de ziel van alle andere levenden, want evenals deze een uitvloeiing is van den oneindigen algemeenen Geest.

Naar dit laatste nu, dus naar wat het echte lyrische dichten is, tracht wèl Lili Green en ik kan dus naar waarheid zeggen, dat ik dezen bundel van haar met veel genoegen las. Lili Green is een kunstenares van begaafdheid niet alleen in haar eigenlijk vak, den dans, maar óók in het suggestief glijdende uiten harer persoonlijke zielsbewegingen met het woord, al verschilt de aard harer dichterlijke begaafdheid nog al tamelijk veel van het meer regelmatige cadenceeren waar men hier in Holland door de bank heen aan was gewend. Alle aan buitenlanders, die Hollandsch lezen, misschien wat stijf lijken kunnende regelmatigheid van

vers-bouw ontbreekt aan haar gedichten. En het is dus niet onmogelijk, dat de een of ander, die door lektuur en leering aan het meer vaste schema onzer Hollandsche verskunst gewend is, zich in de eerste oogenblikken zijner lektuur een beetje vreemd voelt blijven staan tegenover deze vrije maten. Zoo gaat het dikwijls bij ons in Holland. Men hecht hier gewoonlijk meer aan vooropgezette want door knappe maar weinig poëtische menschen vastgestelde principe's in de kunst, dan aan het waarlijk zielvol levende in de voortbrengselen der Dichters. Ik kan mij bv. uit mijn jeugd herinneren, dat de mooie schepping ‘Mathilde’ van den dichter Jacques Perk, toen er enkele, tijdens zijn leven, in tijdschriften verschenen, werd afgekeurd. Men beweerde toen soms boud-weg, dat hij geen dichterlijke gaven bezat, en wel omdat zijn rhythmen een beetje anders liepen - al was dit slechts heel weinig, als de rhythmische regels plachten te loopen van de brave heeren J.J.L. ten Kate en Nicolaas Beets. Zóó ging het hier gewoonlijk in Holland, omdat het meerendeel onzer wel eens dichters inziende landgenooten meer in alle dingen, tot zelfs in het psychisch-aesthetische aan het vroegere streng-vasthoudend dan met het diep-in dichterlijk-gevoelde en geziene, van harte meelevend, en dus het onmiddellijk apprecieerend zijn. Ja, zoo is het óók vóór Jacques Perk reeds met de waardeering, door zoogenaamde Kenners, van onze Dichtkunst gegaan. De kranige want geestlijk niet minder dan menschlijk-eerbiedwaardige Potgieter bv., die meer psychisch-ernstig dan alle dichters zijner dagen werkte en die ook veel meer wist en breeder keek en die dus niet onmiddellijk door de groote en te weinig algemeen ontwikkelde Massa der toenmalige beschaafden geslikt kon worden, van hem werd eveneens menigmaal door vele beschaafden beweerd, zooals ik indertijd van hun tijdgenoot, Dr. W. Doorenbos, mocht vernemen, dat hij eigenlijk geen Dichter was, omdat zijn verzen, door wat deze meedeelden, geen gesneden koek waren voor den eersten den besten lezer, en zijn vers-maten niet vloeiend genoeg gleden in de ongeoefende ooren van den zich in het algemeen al heel weinig om Dichters en Dichtkunst bekommerenden doorsnee-mensch, zoodat deze er met zijn auditief en cerebraal benul eigenlijk niets aan had.

* * *

Deze verzen van Lili Green echter kunnen wèl in den smaak vallen van de tegenwoordige beschaafde menschheid, want zij glijden uit haar geest ik wil niet zeggen als violonceltonen, want ik ben er met mijn stug en dus allicht wat verlegen schijnend Binnenste nooit op ingericht geweest, om lieve komplimentjes te maken, neen, zij rollen vlug en harmonisch voort als de klanken van een ander instrument, welks naam mij, die nooit muziekles heb gekregen, thans niet onmiddellijk te binnen schieten wil. Maar dat ik toch wel eens heb meenen hooren te spelen, want al ben ik geen musicus en van alle muzikale kwestie's zeer onvoldoende op de hoogte, diep-in mij hoorde en hoor ik altijd de muziek mijner verzen, vóórdat ik ze schrijven ga, de muziek mijner rhythmen en tracht deze dan weer te geven in wat ik zet op het papier. Evenals juffrouw Green dit blijkbaar doet. Maar men behoeft daarom volstrekt niet te gaan meenen dat deze Dichteres alleen een zeker soort van woordmuziek geeft als een inwendig dansje van haar ziel. Want er bestaat wel degelijk een onbewuste of halfbewuste geestlijke Levenssfeer in haar, van waaruit zij zingt. Vroeger - dat is vóór '80 - voelden voorname kritici, inzonderheid de fijn-groote Nederlandsche schrijver Potgieter iets dergelijks, nl. dat de Dichter een geestelijke sfeer in zich moet dragen, maar zij vatten het woord sfeer dan niet zoo zeer psychisch als wel zakelijk op en bedoelden er dus veeleer mee het geheel van feitelijke gedachten en overtuigingen, dat in hem vooral ook door studie, was gaan leven, dan het nog diep onder die verworvene dingen liggends wat men de levende Ziel, de Onbewuste Kracht des Dichters noemt, die aan al die stoffen leven geeft. Die sterke oer-macht van binnen, deze en deze alleen blijft de hoofdzaak voor elk echt poëet, en terwijl de vroegere kritici het later-ontstaande en verrijzende resultaat dier Ziel, waartoe deze meewerkte, als de hoofdzaak beschouwden, dus heel verkeerd in de allereerste plaats op die gedachten gingen letten, ben ik zelf reeds als 20-jarige jongen begonnen, om door de verzen heen, dus door deze geholpen, een aanvoeling te krijgen van want als in een metapsychische sfeer de Ziel van een dichter te zien.

De Ziel dus het onbewuste maar energische Binnenwezen die gedeeltelijk uit onze ouders tot ons overkomt, maar bij den Dichter en bij elk ander niet banaal mensch, ook nog uit een

andere ondefinieerbare sfeer komt, over welke niets positiefs valt meê te deeen, omdat zij voor ons aardsch organisme onzichtbaar blijft, de persoonlijke menschlijke Ziel is de Oerbron der Dichtkunst, en deze vindt men ook met zijn fijnst geestlijk perceptievermogen achter het werk van Lili Green.

* * *

Ik heb wel eens vernomen, dat mijn lezers graag iets meer zouden willen weten van de boeken, die ik bespreek, dan mijn oordeel alleen, hoewel ik dit laatste nooit op het papier breng, vóórdat ik zoo'n boek van a-z heb gelezen langzaam en voorzichtig, totdat ik ieder woord er van en alle tezamen ook geheel heb doorproefd en de totaliteit er van dus in mij is bezonken als het menschlijk zielsgeheel van den auteur, waarover ik dan nadenken kan gaan. En de lezer kan er zich dus van overtuigd houden, dat iedre kritiek, die ik schrijf, geen vluchtige en weer in mij vergaan kunnende tijdelijke stemming van mij is, neen, maar de degelijke geestlijke bevinding van een Kenner, die reeds twee menschengeslachten lang voor de Dichtkunst heeft bestaan. En de onbevooroordeelde want algemeen-ontwikkelde kan dus volkomen aan op alles wat ik over de poëzie van anderen in het midden breng. Want mijn oordeel steunt op degelijk weten en is diep-psychisch doorleefd.

Maar bij mejuffrouw Lili Green wil ik nu wel eens een uitzondering maken omdat haar verzen dikwijls iets hebben wat men symbolisch noemen kan.

Ik las b.v. het volgende gedicht bij haar; ik haal het hier heelemaal aan, want het is niet lang.

Als losgebroken paarden
over purperen hei
rennen wij
doorklievend schemerweide
voort in den nacht
zij aan zij.

De bodem buigt, steunt kreunend
van 't dreunend gewicht.
Uit de aardkluit slaan vonken
hoog, fel en dicht.

Ik moet bekennen, dat toen ik dit gedicht voor de eerste maal had doorgelezen, mijn innerlijkste Geest lichtlijk verbaasd was, daar het tooneeltje dat ik er door voor oogen had gekregen, mij vreemd leek. Want de lichtvoetige juffrouw Green, die door haar gratievolle bewegingen een grootere of kleinere menigte van menschen in een hoogere stemming weet te brengen, is uit den aard der zaak, geen zwaarlijvige matrone, die, als zij over een heidegrond jaagt, vermoedelijk om haar slanke ledematen lenig te houden, den bodem der Aarde kan doen dreunen door haar vlugge stappen.

Doch, onder die overweging door snel-nadenkend, sprong visionnair mijn innerlijkste meditatie in eens over naar het volgende besef: Lili Green is door haar radde beweging over die vlakte zichzelve op eens als een dravend ros gaan beschouwen, en onbewust dus vanzelf doorgaande op die voorstelling over haar zelve, schrijft zij zich nu ook andere eigenschappen toe, die wel eigen kunnen zijn aan dat dravende gevaarte, maar nooit of te nimmer aan háár. Zij als prachtig bewegend levend meisje is zichzelve op eens als een harddraver gaan beschouwen, en meent nu voor eenige oogenblikken onwillekeurig dat zij ook nog zijn andere kwaliteiten, nl. het doen schokken van den bodem bezit.

Mejuffrouw Lili Green heeft psychische fantasie en een aangenaam-fijne aanvoeling van het beweeg der woorden en wij geven haar dus groot gelijk, dat zij haar bevallig-glijdende verzen het licht wou doen zien.

Maandelijksch overzicht
Letterkundige notities.

Woeker.

De hr. Dr. P.H. Ritter Jr. verkeert als literator en publicist in een gelukkige conditie. Het instrument, dat hij bespeelt, bevat een oneindig aantal snaren, en wèlke snaar hij beroert, hij doet dit met de grootste kennis van zaken, de grootste virtuositeit en steeds den aangenaamsten klank. Een onvermoeid werker, een onvermoeid opmerker, - iemand wiens brandende belangstelling naar alle levensstroomingen gaat, - is hij in Nederland stellig een der veelzijdigste auteurs. Hetzij hij het landschap beschrijft, of ons een inzicht geeft in de psychologie van den misdadiger, hetzij hij zich met de politiek bemoeit, of een zeer juisten kijk toont te bezitten op de letterkundige critiek, of ons verrast met een zijner goedgeschreven romans, - altijd weet hij den lezer te boeien, en is het de moeite wáard wat hij zegt.

Thans, in een lijvig boek, met een, iemand een huivering gevende, sober-symbolische teekening op den omslag, heeft Dr. Ritter het onderwerp ‘woeker’ aangegrepen en uitgewerkt met een waarlijk beklemmende kracht.

In zijn zuiver realistisch besef houdt de schrijver zich vrij van overdrijving; men *voelt,* dat hij naar de werkelijkheid beeldt, en het is daarom dat zijn werk zulk een ontzaglijken indruk maakt. Niemand kan deze bladzijden, die den nood en het lijden, den angst en de zorgen van een bepaalde menschenklasse zoo aangrijpend naar voren brengen, zonder ontroering lezen. En behalve een treffenden roman heeft Dr. Ritter ons in dit boek een openbaring gegeven van de tragiek, die het leven van vele onzer medemenschen tot een hel op aarde maakt.

Wie is er in den tegenwoordigen tijd vrij van levensvrees? Wie

wordt niet gekweld door moeiten en zwarigheden, door de smart en de pijn der ontbering? Bij al wat wij reeds door ondervinding of van hooren zeggen wisten, licht nu Dr. Ritter nog een tip van den sluier op, waarachter zich een geheele kolonie van menschen, - de ambtenaren, - in wanhoop wringen en radeloos voortslepen hun jammerlijk bestaan.....

Menschen, die wel gevangen lijken in 's noodlot's ban. Die grijpen naar een houvast, - maar, zie, het is slechts een schijn-redmiddel en zij worden nog dieper weg-gezogen in het drijfzand, dat onherroepelijk tot den ondergang leidt.

Kent gij, lezer, Victor Hugo's beschrijving van: *De dood in het drijfzand,* - (dat wij als leerlingen op school moesten lezen? stellig geen geschikte kinderlectuur!) Welnu, aan dit langzame stervensproces, waaraan geen ontkomen is, waarbij men zich geleidelijk voelt weg-zakken in een martelende massa, waaraan men zich niet ontworstelen kan, zóó onbarmhartig wordt men ingekapseld, en met ontzettende zekerheid weg-getrokken uit het leven, - herinnert Dr. Ritter's boek.

Woeker.

Wat woeker percies is, hoe hij werkt, en hoe hij met absolute vastberadenheid alle levenszenuwen verlamt, hoe hij den ondergang bewerkstelligt van wie in zijn klauw is gevallen, - daarvan geeft deze roman een ‘schauerliches Bild’. In de episode van Janssen en Karel van Wijck bij de woeker-firma wordt ons geopenbaard, hoe de practijken zijn van deze instellingen, en hoe zij, wat zij met de eene hand geven, tienvoudig terugnemen met de andere hand. Het is haast onbegrijpelijk, zou men zeggen, dat er nog altijd menschen gevonden worden, die zich aan de schijn-hulp van den woeker overgeven, - maar de roman van den heer Ritter maakt het heel duidelijk, hoe er omstandigheden kunnen zijn, die aanleiding gegen tot het doen van dezen noodsprong. Geld, baar geld in handen te krijgen op een gegeven oogenblik kan alles waard zijn voor den betrokkene, die zijn gezond verstand dicht sluit voor de overweging der gevolgen, en in harde onverschilligheid bij zichzelven zegt, - (misschien wel zeggen *moet*) *après moi le déluge*.....

Er bestaat een aardigheid, waar men gedachteloos om lacht:

Een woekeraar vertelt aan zijn vrouw, dat hij aan een student

duizend gulden heeft betaald, maar hem een schuldbekentenis voor tweeduizend gulden liet teekenen. Waarop de vrouw scherp ten antwoord geeft:

Waarom heb je hem dan niet *tweeduizend* gulden geleend, dan had je hem immers niets behoeven uit te betalen?.....

maar geeft deze anecdote niet een goede karakteristiek van het wezen van den woeker?.....

Eén licht-zijde is er in deze zaak: het boek van Dr. Ritter werd gedacht kort vóór de aanneming van de anti-woekerwet, die, zegt de schrijver: '.....wellicht niet de eind-oplossing geeft van het woeker-probleem, maar die toch veel heeft verbeterd'.

'Woeker' is geen zedenroman en geen sleutelroman, - neen, dit boek is véél meer dan een tendenz-geschrift! Deze roman is het resultaat van een kwart-eeuwsche beschouwing van het departementale doen en drijven, en dit werk geeft het gemiddelde van wat de auteur opmerkte gedurende al dien tijd in het Rijk van den Heiligen Bureaucratius. De Haagsche ambtenaarsstaat vormt een wereld op zichzelf; en in deze wereld worden, door de omstandigheden of door aangeboren aard, typen gevormd, die Dr. Ritter met evenveel fijngevoeligheid als kracht, voor ons heeft geboetseerd.

De figuren leven ten voeten uit. Als de knappe karakterkenner en -keurder, die hij is, heeft de auteur de verschillende ambtenaren en beambten voor ons gekarakteriseerd. Het milieu, waar hij ons binnenvoert, wordt ons zóó duidelijk voor oogen gesteld, als hadden wij er waarlijk in levenden lijve eenigen tijd in vertoefd. We zien de gebaren der menschen, we hooren hen spreken, en we raden achter de uiterlijke woorden, de intieme drijfveeren, de geheime bedoelingen, de verborgen zorgen, - den haat, de afgunst, de valschheid, de goedhartigheid, de ijskoude onverschilligheid, het hartstochtelijk meegevoel (zooals dat van Karel van Wijck voor den ongelukkigen Janssen!).

De machtswellust der hoogere rangen, de onafhankelijkheidszin der ondergeschikte ambtenaren, het verschil tusschen den eenen en den anderen 'bode', - de omgevingen, de onderlinge omgang der bevolking van het departement, de werkzaamheden, alles wordt zoo levendig en intrinsiek geschetst, dat wij ons er een uitstekende voorstelling van kunnen maken. Ook hier, als in elk ander onderdeel der maatschappij, een ontplooiing van alle mogelijke menschelijke

hartstochten, ook hier treft men intriges aan, en ‘Streberei’, en spionnage, en ambitie, en het bedacht zijn op eigen voordeel. En het is de verdienste van Dr. Ritter, dat hij zich objectief blijft houden aan de realiteit; dat hij de waarheid nergens geweld aandoet, en zelfs de antipathiekste personen niet verworden doet tot caricatuur. De fijne, gevoelige wijze, waarop hij zich in de psyche zijner creaties indenkt en die weergeeft, vooral ook van vrouwen, verdient allen lof, terwijl men zich verbazen mag over de groote mate van kennis, die Dr. Ritter zich omtrent de dag-verdeeling, den arbeid, de verhoudingen, de gesprekken, en alles wat ter zake dienen kan, heeft weten te verwerven. Welk een studie is hiervoor noodig geweest, en welk een groote opmerkingsgave moet men bezitten, om een dergelijke, voor de meeste menschen ontoegankelijke wereld, dusdanig te evoqueeren..... en dat de schrijver eerst na vijfentwintig jaren zijn stof ‘rijp’ genoeg achtte om te worden behandeld, legt voor zijn ernst en zijn werkelijkheidsliefde een loffelijk getuigenis af.

Twee factoren zijn er, die Dr. Ritter's geschrfiten zoo aangenaam leesbaar maken: zijn humor en zijn sympathie. Voeg daarbij nog den eenvoud van zijn stijl, zijn oprechtheid en zijn enthousiasme, en ge kunt u de reden zijner populariteit verklaren!

Het is te wenschen, dat het boek ‘Woeker’ (uitgave D.A. Daamen's Uitg. Mtsch. N.V. te 's-Gravenhage) veel, zeer veel worde gelezen; het zal in tal van menschen iets wakker roepen, en, laten wij hopen, vele autoriteiten tot nadenken stemmen.

En ook is het te hopen, dat het publiek die andere juist verschenen uitgave van Dr. Ritter: Het welkom schandaal (P.N. van Kampen en Zoon) welkom heete, want dit kleine, fijne verhaal biedt ons weer een geheel ander staal van 's schrijvers talent, en de frisson van weemoed, die er doorheen huivert, laat nog lang bij ons een zacht-meevoelende herinnering na.....

De intelligente objectiviteit van Dr. Ritter blijkt overtuigend uit het feit der verschijning van twee biographieën over een paar diametraal aan elkaar tegenovergestelde politieke personen: Mussert en Wijnkoop (Hollandia Drukkerij Baarn). Dat de biografie over Mussert reeds een tweeden druk beleefde, pleit genoeg voor de belangstelling van het publiek. Ge kunt u dan ook gerust aan het verslag van Dr. Ritter toevertrouwen; zijn eigen

pro's en contra's laat hij zorgvuldig buiten spel, om zich uitsluitend te bepalen bij de zaken en feiten de onderhavige personen betreffende. Tot ons genoegen vernemen wij, dat Dr. Ritter voornemens is, nog andere figuren, die in het brandpunt der algemeene aandacht staan, te behandelen, en de namen worden genoemd van Gerretson, Johannes de Heer, van Duinkerken, Kees Boeke en Kersten. Wij zien daar met verlangen naar uit, want inderdaad, dit is een goede gelegenheid om nader kennis te maken met deze merkwaardige figuren, als deze kennis ons bijgebracht wordt door iemand met het gezag en de bekwaamheid van Dr. Ritter.

En daar verschijnt waarlijk nóg een uitgave, die Dr. Ritter's ongelooflijke werkkracht bewijst. Het is de vertaling van James Spenser's *De Dictatuur van de Misdaad* (Uitg. L.J.C. Boucher te 's-Gravenhage). ‘Daar kan geen detectiveroman tegenop’, zei de *Daily Sketch* van dit boek, en inderdaad, deze gruwbare werkelijkheid overtreft alle imaginatie. En evenals met Ritter's eigen boek Woeker geldt het ook van *dit* werk: lees het en overweeg het, en moogt ge ook na de lectuur een ‘sadder man’ geworden zijn, - dan toch tegelijkertijd ook ‘a wiser man’.

N.G.

Buitenlandsch overzicht door Maurits Wagenvoort.

Het is niet waarschijnlijk, dat de staatslieden, die het wel en wee der groote mogendheden meenen te besturen, er aandacht aan schenken, dat het kleine Nederland in zijn economische onderhandelingen met het machtige en wat al te aanmatigende Japan, sinds eenige maanden te Batavia bezig is een voorbeeld te stellen hoe een natie, machtig volk of niet, zich in dergelijk geval tegenover deze bijzondere eilandbewoners heeft te gedragen. Men weet waarom het bij deze onderhandelingen gaat. Door den aard van zijn sober, intelligent, werkzaam, doch in zijn mentaliteit in vergelijking met het levensinzicht der Westersche natiën, in vele opzichten achterlijk volk, dat zich jaarlijks haast beangstigend vertalrijkt, is het in staat met heel de wereld, tot in de van zijn gebied verst verwijderde streken - men spreekt zelfs van het Afrikaansche Abessynië - een economischen wedstrijd aan te gaan: de markten vol te gooien met bedenkelijke artikelen van allerlei aard, tegen prijzen, waardoor de Westersche arbeider broodeloos wordt, voor wiens sociale nooden de overheid, na een tijdperk van harde exploitatie, zooals die in Japan nog heerscht, wetten heeft ingesteld, welke hem tegen volstrekte uitbuiting beschermen. De levensstandaard, om het kort te zeggen, is in West-Europa, ook in het Oosten der Vereenigde Staten, veel duurder dan in Japan, waar zelfs rijke en voorname lieden gewoon zijn sober en matig te leven. Erkend moet dan worden, dat dit pleit vòòr de Japansche levenswijze en tégen de Westersche, indien wij niet wisten, dat het klimaat en de natuurlijke omstandigheden in dit vraagstuk van groot belang zijn. Het gevolg is, dat de goedkoope Japansche invoer zich door heel de wereld doet gelden, maar in het bijzonder in die nabijliggende landen, zooals Nederlandsch-Indië, waar de bewoners bij hun inkoopen êer vragen naar het goedkoope dan

naar het goede of mooie. Zoo zijn dan onze eilanden, dank zij onze ‘politiek van de open deur’, een dankbaar afzetgebied geworden voor de Japansche nijverheid en een even uitverkoren plaats van nederzetting van talrijke Japansche kolonies. Dermate, dat zij ons economisch dreigden te wurgen. Voorts is daar onze belangrijke stoomvaart in die zeeën, welke door die uit Japan dreigt verdrongen te worden. De Nederlandsch-Indische regeering heeft, misschien rijkelijk laat, de noodzakelijkheid ingezien voor nieuw onderhandelingen met Japansche afgevaardigden over een mogelijk ‘do ut des’: een nieuwe economische verhouding, welke Nederland zou veroorloven het hoofd boven den Japanschen zondvloed te houden, nu en voor de eerste toekomst.

Het is bijna drie eeuwen geleden, dat wij de Japanners en deze ons kennen. Doch het lijkt wel of de kennismaking, wat den wederzijdschen volksaard betreft, tamelijk oppervlakkig is geweest. In de laatste driekwart eeuw is de Japansche natie tot het bewustzijn gekomen van de mogelijkheden harer ontwikkeling, in staatkundigen en economischen zin. Ofschoon zij veel heeft bewaard van haar oude mentaliteit volgt zij terzelfder tijd het mechanisme van de Westersche zoogenaamde Beschaving na, en zij maakt zich sterk, vooral sedert haar overwinning op het rotte Czaristische Rusland, in welks waardeering ook zij in de dwaling verviel dit te beschouwen als een Westersche natie, dat zij in alle opzichten tegen het Westen op kan. In het bijzonder tegen de Vereenigde Staten. Ook tegen Engeland met zijn machtige in haar nabijheid liggende ‘dominions’. Waarschijnlijk waanden haar regeerders, althans het kwam in de laatste maanden uit in de hyper-nationalistisch-gezinde Japansche dagbladpers, dat zij met het kleine Nederland, toevallig in het bezit van een machtig eilandenrijk in haar niet verre zeeën, niet veel woorden behoefden te verspillen om het in de van beide zijden aangegane economische onderhandelingen gedwee naar haar inzichten en belangen over te halen. Ruim honderd jaar geleden zeiden onze vrienden van den overkant, de Engelschen, van ons bij ongeveer gelijke economische onderhandelingen, dat onze fout was, dat wij te veel vroegen en te weinig gaven. Het is waar, dat het Nederlandsche volk, in het bijzonder waar het gaat om belangrijke handels- of staatkundige belangen, niet gemakkelijk is om er mee te onderhandelen. Wij staan zonder veel omhaal van woorden en met

goede argumenten op ons punt en verdedigen dit hardnekkig. Dit is den Japanners tegen gevallen. Zeer zeker, in strijdmacht beteekenen wij, beteekent Nederlandsch-Indië, niets tegenover het machtige Japan. Maar wij staan niet alleen, al staan wij op ons-zelf. Onbevreesd, zonder ijdel vertoon van kracht, enkel sterk door ons goed recht om zoolang als de wereldgebeurtenissen het toelaten baas te blijven in het huis, dat ons toebehoort, en aldus met een zekerheid, vreemd aan zelfoverschatting, den sterken tegenstander, die nu en dan meent ons door zijn achterhoede te mogen bedreigen, te weerstaan, geven wij slechts datgene van ons goed recht prijs wat het gezond verstand ons zegt niet te kunnen handhaven. Doch niet alvorens de andere partij erkent, dat wat wij prijs geven of toestaan waard is door ongeveer gelijke concessies te worden betaald. En wordt daarover hier niet in bijzonderheden afgedaald. De zaak waar het op neer komt, is, dat Nederland en Japan al sinds maanden met elkaar onderhandelen, en dat er van gene zijde herhaaldelijk wordt gedreigd met het afbreken der onderhandelingen. Doch deze bedreiging maakt geringen indruk op de Hollandsche mentaliteit. Het gevolg is, dat de Japanners verbaasd zijn over onze vasthoudendheid, ons argumenteeringsvermogen en onze koele onbevangenheid en, zich bedenkende, misschien tot de erkenning komen, dat Nederland toch een partij is waard om ernstig te worden opgenomen.

Dit Nederlandsche voorbeeld om tegenover de Japansche veeleischendheid op zijn stuk te blijven staan, zou waarschijnlijk ook de juiste houding zijn met betrekking tot den Japanschen eisch tot pariteit in de drie zeevloten. Men weet, dat bij het Washingtonsche verdrag Japan in een verhouding had toegestemd van 5.5.3, tegenover Engeland en de Vereenigde Staten. Maar daarvan wil men in Tokio niets meer weten: men verlangt volkomen gelijkheid. Terwijl zelfs het verre Italië, dat in den Stillen Oceaan niets heeft te maken, zich ongerust maakt over de Japansche expansie in Abessynië, begint men zich in het zoo machtig wanende Noord-Amerika, innerlijk voos zooals het Czaristische Rusland goed dertig jaar geleden, in dat verre eilandenrijk een tegenstander te zien, met wien het nu aan zijn Westkust, waar dit altijd glimlachend gele volk zich talrijk heeft genesteld en er den ingeboren Amerikanen reeds ernstige concurrentie aan doet, heel veel last

heeft. Nog is de Noord-Amerikaansche vloot machtig, maar de Japansche mentaliteit staat voor niets. In 1919 werd het Duitsche eilandenbezit in den Stillen Oceaan als mandaatgebied toevertrouwd aan Japan, doch nu reeds heeft haar regeering openlijk te kennen gegeven, dat zij er onder geen enkele omstandigheid ooit aan zal denken het op te geven. Wat zeer zegt: zij is bezig deze eilanden te versterken als vlootbases, en dit wel duidelijk tegen mogelijke Noord-Amerikaansche toekomstplannen. In dit opzicht zal er voor Engeland en de Vereenigde Staten wel niets anders overschieten dan berusting. Iets anders is om dezen gevaarlijken mededinger, wiens expansieplannen men genoegzaam kent - Mandsjoekwo is er een welsprekend voorbeeld van - zoo mogelijk in de proportie te houden, waarin het te Washington heeft toegestemd. Ongetwijfeld zal het zich dan daarvan losmaken. Doch zoo berooid is Noord-Amerika nog niet, of het kan met het Engeland van voorheen zeggen: 'Wij hebben de mannetjes, wij hebben de schepen en wij hebben ook het geld'. Op dit oogenblik is Noord-Amerika nog de sterkere van Japan. Het zou de ondergang zijn van het Niponsche rijk, indien dit alle krachten inspande om de vlootsterkte van de Vereenigde Staten voorbij te streven. Het is waar, dat ook in dat land de staal-industrie, d.i. de wapenleverantie, er hooge dividenden bij zou winnen. Zooals overigens het geval is in de Vereenigde Staten en in Engeland. Apropos van hooge dividenden der wapenindustrie: in Duitschland, ofschoon op de grens van het bankroet, werkt men daarin dag en nacht. Als er nationaal-socialistische feesten worden gegeven, waarbij ieder vrij krijgt, hebben alleen de werkers in de wapenindustrie het recht om aan hun arbeid te blijven. Zij werken steeds door. De Zondag maakt voor hun arbeid geen uitzondering.

De spanning over den uitslag van het reverendum in het Saargebied, dat in de eerste helft van Januari zal plaats hebben, heeft thans in alle landen, er bij betrokken: Duitschland, Frankrijk, het Saargebied zelf, ook in Engeland, dat er slechts zijdelings zijn interesse voor heeft, een koortsachtigen gloed veroorzaakt. Wel lijkt het uitgesloten, dat er voor of op den stemmingsdag van Duitsch-nationalistische zijde een gewapenden greep naar zal worden gedaan, maar tusschen nu en dan kan nog van alles gebeuren, en er zal door heel Europa een 'oef!' als een cycloon opgaan, wanneer de

stemming uitvalt ten gunste van Duitschland. Want dit lijkt wel het meest gewenschte, ofschoon het geval, in alle opzichten zoo ingewikkeld, nog tot incidenten van allerlei aard aanleiding kan geven. De Volkenbond, welke tot nu in zekeren zin souvereine rechten op het Saargebied uitoefende, zal waarschijnlijk blij zijn als zij er met goed fatsoen af is.

In het tegenwoordige stadium der internationale verhoudingen in de wereld is het terugwinnen van het Saar-gebied slechts een zeer gerechtvaardigde gevoelsquaestie. Allerminst economisch zal Duitschland er sterker door worden. En al wapent het zich, het Tractaat van Versailles ten spijt, dagelijks meer en meer, het is bij verre na niet in staat er een oorlog met Frankrijk op te wagen. Daarom is het zoo verklaarbaar, dat Adolf Hitler met zooveel nadruk, men mag zelfs zeggen met zooveel overtuiging, over zijn vredelievendheid spreekt, of liever over de vredelievendheid van het Duitsche volk. Benesj, de bekwame minister van Buitenlandsche Zaken van Tsjecho-Slowakije, sprak onlangs in zijn parlement over den algemeenen politieken toestand in Europa. Daarbij legde hij er den nadruk op, dat het jaar 1935, dit is reeds het volgende, voor dien toestand een critiek jaar zou zijn. Hij bedoelde er mee, dat het best mogelijk was, dat er dan oorlog zou komen. Maar, in een oogenblik van grooter optimisme, erkende hij tevens de mogelijkheid van het aangaan van allerlei internationale overeenkomsten, waardoor voor langen tijd den vrede in ons werelddeel - de Japansche mogelijkheden liet hij buiten bespreking - zou kunnen worden gewaarborgd.

Wat de schrijver van dit overzicht over een en ander denkt heeft nauwelijks eenige beteekenis. Doch trouwe lezers kunnen het zich herinneren, dat hij niet aan een oorlog gelooft gedurende bijvoorbeeld een tijdvak van een kwarteeuw. Ja, de volken, die allen even dik in de misèrebrij zitten, zullen zich de economische weelde veroorloven om een oorlog te beginnen, dien zij door besprekingen kunnen vermijden! Wat hem echter steeds sterkt in zijn geloof aan vrede voor de naaste toekomst is, dat mannen van veel grooter beteekenis dan hij, mannen die midden in de internationale verwikkelingen zitten, ongeveer gelijke meening te kennen geven.

Daar was bijvoorbeeld in de afgeloopen maand weer de bekende Zuid-Afrikaansche staatsman generaal Smuts, die aan tafel van het Instituut voor Internationale Zaken te Londen, de algemeen-

heerschende nervositeit weet aan vrees en minderwaardigheidsgevoel. Hij wees er op, dat al dat gepraat over de mogelijkheden van oorlog dezen êer lokken dan te keer gaan. Hij noemde de Pacifisten voor een deel schuldig aan het zaaien van angst. 'Het is eenvoudig nonsens', zei hij, 'om morgen of in de naaste toekomst oorlog te verwachten. Misschien met uitzondering van één land - waarschijnlijk bedoelde hij Frankrijk - is er geen enkel land op het oogenblik klaar voor den oorlog, terwijl een oorlog eenvoudig binnenlandsche onlusten zou beteekenen.'

'Wanneer men mij vraagt te gelooven, zeide Smuts, dat het Duitsche volk werkelijk den oorlog wenscht, en zich met voorbedachten rade daarop voorbereid, zou dit gelijk staan met mij te vragen te gelooven, dat dit volk krankzinniger is dan eenig ander volk thans zou kunnen zijn. Ik wil niet zeggen, dat ik ontken dat het tegenwoordige tijdvak vol gevaren en onrustbarend is, maar het rechtvaardigt niet bedoelde gevaarlijke oorlogsgeruchten.'

Smuts zeide verder nog, dat hij zich den Volkenbond niet kon voorstellen als militaire machine. 'Hoe vroeg hij, zou men het gevoel van minderwaardigheid kunnen wegnemen, dat naar hij vreest den geest vergiftigt, stellig ook van Duitschland? Er is een middel, meende hij, n.l. voor dit land de algeheele gelijkheid van statuut met anderen te erkennen en dit te doen eerlijk, openlijk, en onvoorwaardelijk. Terwijl hij de vrees der Franschen begrijpt en daarvoor sympathie over heeft, kan hij slechts sympathie gevoelen voor Duitschland in de positie van minderwaardigheid, waarin het zich nog bevindt na den oorlog. Voorzetting van het statuut van Versailles voor dit land, zeide Smuts, wordt een vergrijp tegen het geweten van Europa en een gevaar voor den vrede in de toekomst. Rechtvaardigheid en sportiviteit in iedere norm van privaat en openbaar leven eischen een openlijke herziening van deze positie. Laat ons deze banden verbreken en laat ons de vrijheid hergeven aan een gevangene op menschelijke wijze. De beginselen van het nationaal-socialisme mogen voor vele andere volken van het Westen zoo afstootelijk zijn als het maar kan, dit is geen reden om niet de positie van internationale gelijkheid voor Duitschland te erkennen en aldus een obsessie weg te nemen, die wortelt in het rassenbeginsel en het nationaal-socialisme.'

Dit is woord voor woord de meening over den algemeenen

toestand in Europa van ondergeteekende, en de ‘Times’ zei van generaal Smuts' rede, dat het te betreuren viel, dat zulk een wijs woord niet gesproken was door een lid van de Britsche regeering.

Het is waar, dat de tegenwoordige toestand van Europa veel heeft van een wespenest of, de vergelijking is niet bijzonder eerbiedig - doch in welk opzicht hebben de tegenwoordige Europeesche staatslieden, meerendeels aan macht in invloed gekomen door het domme democratische stembiljet, recht op den algemeenen eerbied? - de vele wederzijdsche twisten in het staatkundig verkeer van ons werelddeel lijken op niets zoozeer als op buurvrouwen-ruzie in een slop van een groote stad: men gooit elkaar allerlei verwijten naar het hoofd, een deel er van ongegrond of kwalijk onderzocht, en de heele omgeving loopt er bij te hoop, en vermeerdert het lawaai. Doch wijl twistende vrouwen elkaar wel eens in de haren grijpen, en dus wel degelijk tot daden komen, is het veiliger terug te keeren tot de onderling vreedzame wespen, die wel vreemde indringers door hun steken plagen, doch niet onderling tot strijd komen.

Generaal Smuts, ‘slim Smuts’, zooals hij onder zijn Zuid-Afrikaansche landgenooten wordt genoemd, maakte ‘misschien’ een uitzondering voor één volk, dat wèl oorlogsgereed was. Er werd hier verondersteld, dat hij daarmee Frankrijk bedoelde. Doch al is het tegenwoordige Frankrijk in zijn zenuwachtigheid voor het Hitleriaansche Duitschland wel tot den oorlog gereed, dit wil niet zeggen, dat het daartoe bereid zou zijn. Misschien van alle volken van West-Europa, rekent men het ongelukkige Spanje er niet onder is, Frankrijk het ergst doorziekt van democratische en demagogische innerlijke politiek, zooals die sinds een halve eeuw het mooie en beminde land innerlijk voos heeft gemaakt door het wroeten van zijn beroepspolitici in loondienst van sociaal-democratische en communistische volksgroepen. De jongste kabinetscrisis, waarin de oud-President Gaston Doumergue, uit zijn ‘otium cum dignitate’ terug geroepen om te trachten den politieken toestand in zijn land te zuiveren, die daarbij droevig échec leed, is er het bewijs van hoezeer de Fransche beroepspolitici er niet aan denken over het enge muurtje van hun partijen heen te zien naar den algemeenen toestand van hun land. Doumergue trachtte het Centraal gezag, in casu den President, meer gezag te verleenen door hem

het recht te hergeven van kamerontbinding, als dit noodzakelijk wordt geacht, recht, dat sinds enkele tientallen jaren is verleend aan den Senaat, welke ook al grootendeels uit loondienaars der politieke partijen bestaat. Het is waar, dat deze partijen oorlogsvijandig zijn, ofschoon zij konden weten, dat oorlog voor haar de dichtstbij liggende gelegenheid is om in den trant van Soviët-Rusland tot hun doel te geraken. Doch mischien zien zij in, dat wat goed kan zijn voor het driekwart-Oostersche Rusland, weinig aanlokkend is voor de vrijheden, waarover het Fransche volk nog beschikt. Maar hun aanwezigheid en invloed in de Fransche politiek is de oorzaak, dat welke Fransche regeering ook in de eerste toekomst zich nog wel eens zal bedenken êer zij tot daden komt, welke onvermijdelijk op oorlog zouden aansturen.

Generaal Smuts maakte dus vermoedelijk voor Frankrijk een voorbehoud, waarin schrijver dezes hem niet kan volgen. Doch ‘Slim Smuts’ dacht waarschijnlijk niet aan Japan. Eerder dan ergens in Europa lijkt het gevaar voor mogelijken oorlog te liggen in dat deel der wereld, en het leelijkste voor ons volk zou dan zijn, dat wij, tegen wil en dank, er waarschijnlijk in betrokken zouden worden wegens onze petroleumbronnen in de Nederlandsch-Indische eilanden, ten opzichte waarvan ons land in economischen zin tot zekere hoogte aan de Engelsche belangen is verbonden. Onze weermacht ter zee en te land is in Nederlandsch-Indië niet bij machte om welken vijand ook, die ons wil aantasten, als hij er maar vlug genoeg bij is, buiten onze grenzen te houden. Op de vredelievendheid van volk en regeering van Japan valt allerminst te rekenen, en terwijl er nu reeds gegevens zijn in de Japansche politiek, welke er op schijnen te wijzen, dat deze de Vereenigde Staten een tegenpartij achten, voor wie zij geen overdreven vrees behoeven te koesteren - de laatste berichten geven reeds te kennen dat men in de Japansche politiek niet de noodzakelijkheid erkent, dat de Vereenigde Staten in elk geval ter zee even sterk zouden moeten zijn als Groot-Brittannië, reden waarom zij aandringen op vlootpariteit - zou het toch wel mogelijk wezen, dat in een oorlog de ‘Yankees’ de ‘Japs’ een gevoelige les gaven, waardoor laatstgenoemden voor lang zouden genezen van hun nationale zelfoverschatting sedert hun overwinning op het Czaristische Rusland, en hun niets ontziende pogingen om het innerlijk zoozeer verzwakte China te berooven.

Bibliographie.

A. v.d. Hoorn-Surie. *Ik zoek werk.* N.V. Leidsche Uitg. Mtsch. Leiden.

Het aloude: *Cherchez la femme!* heeft in den tegenwoordigen tijd een geheel nieuwe beteekenis gekregen. De vrouw speelt thans een belangrijke rol in de wereld, en ook, op geheel andere wijze dan vroeger, is zij 'een hulpe des mans'. Men leze het boek van mevr. v.d. Hoorn, om te leeren beseffen, welk een kracht een liefhebbende vrouw ontwikkelen kan, tot welk een zelfopoffering zij zich dwingen kan, en hoe efficiënt zij is. 'Ik zoek werk' is waarschijnlijk een debuut, - wel, voor een debuut is deze roman een opmerkelijk werk. Evenals Marian grijpt ook de schrijfster haar taak stevig vast; met sterken realiteitszin verhaalt zij van hartstochten, vreugden, angsten, ondervindingen en omstandigheden, (waarin zij, met de tegenwoordig gewoonte zijnde ongegeneerdheid, wel eens *te* ver gaat, getuige de, ons niets sparende beschrijving eener operatie). Mevr. v.d. Hoorn hangt ons wel een heel desolaat beeld op van de moderne toestanden, maar zij stelt in het geval van Paul en Marianne het probleem niet geheel zuiver, daar deze twee nog altijd een moeder hadden, die hen voor algeheelen ondergang en hongerdood kon bewaren. Er zijn natuurlijk genoeg voorbeelden aan te halen van gezinnen, aan wie deze achtergrondsche zekerheid ontbreekt. En dan?.....

Ja, men vraagt zich dikwijls in ontzetting af: waar moet het heen? waar moeten zij heen, degenen, die in alle landen 'de overbodigen' zijn, omdat er geen werk en dus geen verdienste voor hen is? Waarom niet liever in plaats van als parasieten op de gemeenschap te leven, vereenigen deze overbodigen zich, en stichten, ergens op de wereld, waar er plaats voor hen is (zulke plekken bestaan er toch nog wel?) een eigen staat, waar zij het

land kunnen bebouwen, mijnen graven, wegen aanleggen, vruchten kweeken, vee fokken, en alles doen, waardoor aan de eerste levensvoorwaarden van voedsel en kleeding kan worden voldaan..... In een minimum van tijd zullen dan ook dáár bioscopen en radio-installaties en voetbalvelden als tweede levensbehoefte worden gevonden.

Werkeloozen aller landen, vereenigt u. Leun niet langer op de gemeenschap, die uw last niet meer dragen kan; breek met lamenteeren en luieren, zoek een kans, voeg aan de historie een nieuwe volksverhuizing toe, die hoogst heilzaam zal blijken, voor alle, van de overbodigen bevrijde landen, en niet minst voor uzelf, die weder mensch worden kunt, in den menschwaardigen zin van het woord.

Anna van Gogh-Kaulbach. *Terwege en Zonen.* L.J. Veen, Amsterdam.

De knappe, sympathieke schrijfster, die Anna van Gogh is, voegde weer een nieuw boek aan haar oeuvre toe; ditmaal een roman, spelende in een fabriekswereld, waarvan de auteur zich uitstekend op de hoogte heeft gesteld. Ik heb het meermalen gezegd: wàt mevr. van Gogh entameert, zij doet het goed; zij stelt zich nooit tevreden met een à-peu-près; zij dringt geheel in haar gegeven door, en bekijkt het rustig en degelijk van alle kanten. Ook beheerscht zij het gebied der karakterontleding, en zoo treffen wij in *Terwege en Zonen* een interessante psychologie aan van het oudere en het jonge geslacht.

H.J. van Nijnatten-Doffegnies. *Grond.* N.V. Uitg. Mtsch. AE. Kluwer. Deventer.

Het is opmerkelijk, hoe verre tegenwoordig het getal schrijvende vrouwen dat der mannelijke auteurs overtreft, en hoe telkens weer nieuwe schrijfsters zich in de rangen komen scharen, en even opmerkelijk is het, dat menige *coup d'essai* (zooals 'Grond') reeds een geoefende hand verraadt. Mevr. v. Nynatten is door en door op de hoogte van het onderwerp, dat zij zich heeft gekozen (hetzelfde dat, een poos geleden, mevr. van Dessel-Poot zich koos, - ofschoon de behandeling natuurlijk heel anders is), en de tragiek van den boer, die door 'de stad' wordt verdrongen, is door

haar heel realistisch voelbaar gemaakt. (Ofschoon de tragiek hier aardig werd verzacht door de bijna twee ton, die Duumke voor zijn eigendom maakte!) De schrijfster beeldde haar figuren werkelijkheidsgetrouw, en ‘Duumke’ en ‘Peuzeltien’ zullen wij nog lang als in levenden lijve voor ons zien. Ook weder een gelukkig debuut!

Jeanne van Schaik-Willing. *Sofie Blank.* Querido, Amsterdam.

Voortreffelijk! Dit vrouwenleven is volkomen gaaf, volkomen zuiver, volkomen aanvaardbaar uitgebeeld. Er is nergens een te veel, nergens een lacune. Het leven van Sofie Blank wikkelt zich geleidelijk af met de logische opeenvolging van feiten als van het leven zelf. Wat er in Uitstel van Executie nog onevenwichtigs mocht zijn, heeft zich in dezen nieuwen roman geëffend tot een klare wèl-geëquilibreerdheid, een rustige, reëele harmonie. Niets hindert ons in dit hoek, niets doet ons vragend de wenkbrauwen samentrekken, of in twijfel de schouders ophalen. Het boek is goed, goed, goed.

Als Jeanne van Schaik ooit in staat zal zijn deze uitstekende psychologie, deze knappe karakteriseering, dit, de werkelijkheid op heeterdaad betrappen, deze eigen oorspronkelijkheid nog te overtreffen, zal zij eerlang tot onze allerbeste schrijfsters gerekend moeten worden.

Ben van Eysselsteyn. *Zeven Fantomen.* Het Gildeboek, 's-Gravenhage.

Tales of Terror and Wonder..... voor het eerst aan de wereld geschonken door den onsterfelijk-genialen Poe, en naderhand door Lord Dunsany en ontelbare anderen, o.a. onlangs ook door Emmy van Lokhorst, en nu weer door Ben van Eysselsteyn voor ons gefantaseerd. Ben van Eysselsteyn heeft een krachtig, zeer origineel talent; zijn verhalen pakken *du premier abord* en houden u ademloos geboeid, sterker dan de verbeeldingen van den befaamden Walter de la Mare b.v., wiens histories veel tammer, veel bedachter, veel onbeduidender aandoen dan die van den sterken, spontanen van Eysselsteyn. Voor inventies als die van het Carnavalsmannetje,

of als die van de klokken met menschelijke klepels, of van het zwarte beest, hoefde Edgar Poe zich heusch niet te hebben gegeneerd. Ben van Eysselsteyn bezit voor het schrijven van deze *thrillers* de twee noodige elementen: geest en een origineele verbeeldingskracht. De illustraties toonen weer eens zooveel te meer, hoe ongelooflijk knap Hein von Essen is in zijn interessante impulsen. De kop bij Pandahatan, zoo indrukwekkend, dat ik het woord 'sonoor' er bij zou willen gebruiken en het smartelijke vrouwengelaat tegenover blz. 128 zullen ons onvergetelijk zijn.

Carry van Bruggen. *Seider-avond. Monoloog.* W.B. Amsterdam.

O, Carry van Bruggen, betreurde Carry van Bruggen! met uw verrukkelijke verhalen uit uw kindertijd, en al uw andere knappe boeken. Hoe weemoedig stemt het ons, weder iets van u in handen te krijgen als laatste gift.....

Deze monoloog is een voortreffelijk staal van dezer schrijfster kunnen. In enkele bladzijden geeft zij een completen roman. Wij gelooven, dat dit werk, gezegd door een begaafd auteur, een zeer grooten indruk zal maken.

Wouter Hulstijn. *Reizen met Dr. Overal.* Gebr. Kluitman, Alkmaar.

Welk een gejuich zal er opgaan in de jongenswereld, nu er een nieuw boek van Dr. Overal verschijnt! De vorige maal was het een ware rage, en als een jongen het boek in zijn bezit had gekregen, werden alle mogelijke vriendjes opgebeld, om het te komen bekijken. Dezen keer zal het precies zoo gaan, en het kloeke, fraai uitgegeven boek, met zijn tallooze illustraties brengt in den aangenaamsten vorm, zóó duidelijk gedoceerd, dat alle leerstof, reeds door aandachtige lezing opgenomen wordt, een schat van kennis bij aan de moderne jeugd, - maar óók aan de ouderen, die ongetwijfeld, op deze gemakkelijke wijze, gaarne eens méereizen, onder den waterspiegel of naar de maan! Wouter Hulstijn verstaat de kunst even boeiend als bevattelijk te vertellen, en dit mooie, interessante werk, dat zich zoo bizonder goed leent voor geschenk, zal er, ik voorspel het, 'ingaan als koek'.

H.P. Geerke. *Wij vliegen om de wereld.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Ja, wèl staat onze tijd in het teeken van de vliegsport. Het is nu ongeveer het derde van een eeuw geleden, dat de luchtvaart een aanvang begon te nemen, - hoe zal het zijn, als er nòg twee derden van een eeuw verloopen zijn? Zullen dan de voetgangers hun rechten op den weg hebben herwonnen, omdat alle verdere verkeer in de lucht plaats grijpt, en men zelfs in staat zal zijn, naar de maan en interasteraal te vliegen? Het is, na wat de wetenschap in de laatste eeuw heeft bereikt, niet meer mogelijk, om hardnekkig vol te houden: dat kan niet bestaan, - zooals men vroeger de gewoonte had, om koppig te beweren bij elke nieuwe uitvinding, zoodat de, later een 'weldoener der menschheid' genoemden Edison in den aanvang als een misdadiger werd behandeld, zoodat hij eens op den weg naar Boston neerstortte van uitputting en gebrek, en gered werd door den jongen lord Ewald, die in hem geloofde, en hem hielp. Dit boek der groote vliegtochten over werelddeelen, bergen en zeeën zal menigeen een openbaring zijn, omtrent wat er tegenwoordig in de lucht wordt gepresteerd, en welk een ongelooflijke kracht en energie, moed, volharding, geduld, intellect en overleg er door het huidige geslacht wordt ontwikkeld, veel meer dan de 'thuis-zitters' weten! Welnu, dit uitgebreide, met groote kennis van zaken geschreven boek brengt iederen belangstellende volkomen op de hoogte, en elk die *au courant* wil blijven van zijn tijd, dient er kennis van te nemen. Het is bekend, hoe Nederland deelt in het beste succes der Europeesche vliegers, en zooals onze kloeke zeevaarders de zeeën veroverden, zijn onze dappere Luchtvaarders bezig dit het luchtruim te doen! Koop en lees dit boek, het zal u warm om het hart worden bij de lectuur!

Jeanne Oterdahl. *Buiten waait de zomerwind.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Jeanne Oterdahl is al lang een favoriet van het Hollandsche publiek, en speciaal heeft zij *mijn* hart gewonnen met haar ontroerende Midwintersproken. Dit nieuwe boek van haar is er een, waardoor óók een zoele, frissche zomerwind waait, en het is goed ademen in deze zuivere atmosfeer! Het werk van deze schrijfster

is volkomen gezond, en men kan het elkeen in handen geven, in de zeer aantrekkelijke uitgave met het fleurige huis op den band. Karl en Krister, Marit en Elisabeth zullen figuren blijven in onze herinnering. De vertaling van mevr. Basenau-Goemans laat als gewoonlijk niets te wenschen over.

Nini Roll Anker. *De weduwe.* Vert. Cl. Bienfait. P.N. v. Kampen en Zn., Amsterdam.

Nini Roll Anker, de Noorsche schrijfster, is ook een goede bekende van Neerland's lezend publiek (met den nadruk op *goed*). Haar vorige roman verhaalde ons van een liefdeleven, en eerst dacht ik, dat De Weduwe daarop een vervolg zou zijn. Dit verhaal staat echter op zichzelf, en vertelt ons van de nooden, vreugden en smarten eener aan kinderen rijke, alleen achtergebleven vrouw. Een zeer gevoelige schrijfster is hier aan het woord, die het leven en de menschen aanvoelt op natuurlijke, méé-begrijpende, méé-sympathiseerende wijze. En na de lectuur moest ik aan Anne Brontë's woorden denken: ‘May be that in childless or single life your joys are not very many, but at least your sorrows will not be more than you can bear.....

Emmy van Lokhorst. *De Toren van Babel.* Querido, Amsterdam.

De titel, als verzamelnaam bedoeld, is lang niet slecht gekozen, - maar, met een weinig oplettendheid behoeft er van verwarring geen sprake te zijn, en zeer zeker niet, als men zoo wijs is, direct een lijstje aan te leggen van de verschillende paren: Nico en Katinka, Thijs en Jettie, (later Christy), Gerard en Isa, Sylvia en John, Robert en Leida, Marcel en Laury (later Robert en Laury), Diet en Joris Pitman, enzoovoort. Dit boek is dik, en klein gedrukt, maar de schrijfster, die zóóveel romans in één roman wou comprimeeren, had natuurlijk expansie noodig; en onder alle ups and downs der liefde, wordt óók het spannende schaakspel tusschen de antagonisten Copijn en Jurriaan gedemonstreerd, en wordt onze aandacht gevraagd voor nog andere personen: Walter, Hugo, Mark, Tony, de oude heeren Ronne en Fabius..... Men moet wel héél knap wezen, om zóó, gelijk een kantwerkster, de klossen

door elkaar te werpen, zoodat er tóch een fraai en regelmatig en interessant patroon ontstaat! Maar Emmy van Lokhorst *is* ook knap; zij blijkt een groot levensinzicht te bezitten, een omvangrijke menschenkennis, een ruime belezenheid, een objectieve intuïtie. De mannengestalten en de vrouwenfiguren zijn allen met krachtige hand geboetseerd, ze hebben allen hun eigen karakter; en al flitsen de kleine afdeelingen ons als filmbeelden voorbij: de visie, die zij ons geven is zóó helder, zóó scherp, zóo poignant, dat wij elk afzonderlijk zuiver en goed in onze herinnering kunnen blijven bewaren. Ik ben blij met dit nieuwe boek van de mij zoo lieve schrijfster, en ik vermoed, dat velen mijn sympathie zullen deelen.

Ellen Russe. *Moederland.* P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam.

Ook Ellen Russe, de knappe vertaalster van Papini's onvergetelijk en onvergelijkelijk boek: Gog, heeft een grootscher streven bedoeld dan het schrijven van een ‘gewonen’ roman. Haar nieuwe werk ‘Moederland’ omvat, in drie gedeelten, de synthese van het gemeenschappelijk leven eener vrouw, van 450 n. C., van 1578 en van den tegenwoordigen tijd. In dit boek roept zij om eenheid, verbroedering en vrede..... waarvan *de moeder* het eeuwige symbool *is* en *blijft.* Ellen Russe is zich, als het ware, van een roeping bewust, en ieder, die in deze ontredderde tijden ons een hoop geeft, een nieuw uitzicht, een houvast, - is ons van harte welkom. Deze auteur schrijft een krachtigen, overtuigenden stijl, en haar karakters zijn gaaf en af gegeven. We krijgen een trouw historisch beeld, van legende, geschiedenis en heden, - en dit werk is juist een boek, om in den tegenwoordigen tijd succes te kunnen hebben.

Jo van Ammers-Küller. *Heeren, knechten en vrouwen.* J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Wat Jo van Ammers-Küller doet, doet zij goed, en men mag er zeker van zijn, dat, als zij een historischen roman aankondigt, men dan niet een dorre documenten-studie onder oogen krijgt, maar een levendig, entraînant en boeiend levensbeeld uit den verleden tijd. In een boek van deze schrijfster ‘on ne sent pas l'huile’; zij bezit intelligentie en voorstellingsvermogen en vitaliteit genoeg, om ons

de feiten en gebeurtenissen te laten mede-hooren, mede-aanschouwen, ja, te laten *mede-leven.* Met ferme kracht neemt mevr. van Ammers onmiddellijk de teugels in de hand, en laat ze geen oogenblik los. Zóó stuurt zij heen door het verhaal, en vertrouwensvol laten wij ons door haar aangename leiding medevoeren.

De schrijfster koos zich een gezin, een Amsterdamsche regentenfamilie uit den tijd van 1778-1815, en we maken alle hoogten en laagten en beroeringen mee uit die veelbewogen pediode. Politieke gezindte, huiselijke omstandigheden, innerlijke en uiterlijke strijd, zeden, gewoonten, opvattingen, gebruiken..... exposeert de auteur met een schijnbaar gemak, maar waarvoor een langdurig, geduldig, serieus vóór-onderzoek is noodig geweest, eer mevr. van Ammers haar stof volkomen beheerschte en deze naar wensch hanteeren kon.

Uitstekend doet de schrijfster de verschillende karakters tot hun recht komen: Burgemeester Tavelinck, zijn vrouw, zijn zonen en dochters, we zien ze allen als hadden wij zelf met hen omgegaan, en, wat méér zegt, we zien ze ook in hun ziel, en wij aanschouwen ze in hun verschillende milieu's, met hun kleeding, hun manieren, hun *faits et gestes,* hun onderlinge verhouding, den omgang van superieuren en inferieuren. We krijgen een voortreffelijk beeld van den patriottentijd, met zijn verschillende gezindheden, toestanden en inzichten, en de schrijfster weet zóó interessant en boeiend te beelden, dat zelfs zij, die meenen, niet van ‘geschiedenis’ te houden, er door gepakt zullen worden, en verlangen zullen naar de volgende deelen. De uitgever zorgde voor een passend en zeer aantrekkelijk uiterlijk van dit belangrijke boek.

Kitty de Josselin de Jong. *Kinderen en menschen.* Meulenhoff, Amsterdam.

De beminnelijk-bescheiden schrijfster, die Kitty de Josselin de Jong is, blijkt wederom in dezen bundel zeer, zeer goede schetsen, een ernstigen wil te hebben en een degelijken ernst. Nergens is dit werk flauw of banaal; Kitty de Josselin heeft diep de kinderziel gepeild, en geeft van haar onderzoek de resultaten, op sobere en toch zeer intensieve wijze. Schrijven over kinderen, - och, het lijkt zoo gemakkelijk en goedkoop..... maar wie de diepere roerselen van de kinderziel wil ontdekken, moet een liefhebbend hart bezitten en een helderen, fijngevoeligen, veelomvattenden geest.

Een hartelijk welkom voor dezen mooien bundel, waarvan de lectuur met klem aan alle ouders en opvoeders wordt aanbevolen!

David Tomkins: ***De wondertempel.*** **Nannie van Wehl:** ***Rietje zorgt er voor.*** **Rein Valkhoff:** ***De kerstgroet.*** **Mien Labberton:** ***Waardoor Reintje geholpen werd.*** **(v. Gorcum en Comp., Assen.)**

In van Gorcum's bekende en geliefde serie Naar 't zonlicht toe... verschenen weer vier nieuwe deeltjes, die uiterst geschikt zijn om ten geschenke te worden gegeven met de a.s. feestdagen. De naam David Tomkins waarborgt ons altijd een inhoud, veel dieper dan het gewone, geijkte, banale kinderverhaal; hij is zeer oorspronkelijk, heeft veel fantasie, en zijn vaardigheid is even groot als hij de schrijfpen of de teekenstift hanteert. Nannie van Wehl's geschiedenisjes verdienen óok allen lof, zij schrijft niet alleen boeiend, maar ook bevattelijk voor het jonge publiek. Ook Rein Valkhoff en Mien Labberton leverden goed werk, terwijl de keurig verzorgde uitgaafjes, wat druk, papier, omslag en illustraties betreft de firma v. Gorcum alle eer aandoen.

Ro. Frankfort-Werkendam. ***Het avontuur van Teddybeer en Harlekijn.*** **Meulenhoff, Amsterdam.**

Een allerbekoorlijkst boekje voor het jonge volkje, door een jeugdige schrijfster, die misschien wel voor haar eigen dochtertje dit leuke verhaal heeft gecomponeerd en geïllustreerd, waardoor mèt de vroolijke, sierlijke uitgave een zeer aardig geheel is ontstaan.

Kalenders.

De kalenders van den hr. Kruseman zijn al jaren lang in den lande beroemd. Ze zijn dan ook werkelijk onovertrefbaar. De keuze der portretten is uitstekend, de bijschriften getuigen van kennis van zaken, en de uitvoering in het prachtige koperdiepdruk-procédé is magnifiek. Dit seizoen werd het publiek weer verblijd met een interessanten letterkundigen kalender, een tooneel- en opperette- en een film-kalender, en een alleraardigsten kalender voor de jeugd, waaraan een wedstrijd met kostbare prijzen verbonden is, terwijl

ook bij de andere kalenders prijsvragen de attractie verhoogen. Deze fraaie kalenders zijn een sieraad voor huiskamer, studeerkamer, boudoir of bureau, en zullen met de aanstaande feesten menigeen uit de verlegenheid helpen, een passend cadeau te vinden. Zou men aan deze, in hun soort, volmaakte kalenders nog iets te wenschen weten? Ja, - misschien *dit*: Zou het de belangrijkheid van den tooneelkalender niet verhoogen, als bij elk stuk den naam van den auteur werd gegeven en den naam van het gezelschap, waardoor het werd gespeeld?

Net Houwink. *Geheime Kracht.* Querido, A'dam.

De door mij reeds zoo vaak knap geroemde schrijfster geeft in dit nieuwe boek-van-haar *te weinig* of *te veel.* Te veel geheimzinnigs geeft zij, te weinig verklaring. Gelóóft Net Houwink (in casu de heer Rengers) aan al het occulte wat zij vertelt, en schenkt zij dan een geloofwaardige oplossing? Wat heeft deze roman voor waarde, als hij alleen een verzinsel is, een fantasie, *a tale of terror*? Dergelijke verbeeldingen kan men enkel dulden, als zij geweldig suggestief, met een dwingende overtuigingskracht zijn geschreven. Geheime krachten, - wie zou durven ontkennen, dat ze bestaan?..... De zaak is nu alleen maar: hoe moeten ze worden geïnterpreteerd? Moet men ze toeschrijven aan 'overgeganen', deze onbegrijpelijke verschijnselen, - aan clairvoyance, of aan telepathie? Wie zal dit ooit weten? Mijn intieme convictie is, dat het medium kijkt *in de onderbewustheid der aanwezigen*; (en deze idee kreeg voor mij volstrekte zekerheid, toen ik b.v. las, hoe de 'geest' van Myers optrad, na bij zijn leven beloofd te hebben, de overblijvenden in te lichten over het hiernamaals. en hij nooit iets anders deed dan voorvalletjes ophalen uit het kinderleven met zijn broer, en altijd uitvluchten zocht, als hij aan zijn belofte herinnerd werd, en nog door andere dingen). Een *roman* over geheime krachten zal altijd onbevredigd laten; alleen strikt wetenschappelijk onderzoek zal ons kunnen helpen.... *forse che si! forse che no!*....

Het slot van Net Houwinks roman is wel wat al te vlug afgewerkt! Maar wellicht komt er nog een vervolg op, dat een en ander, wat wij verlangen te weten, onthult.

Henriëtte Bolle. *Jeugd.* Noorduyn en Zn., Gorinchem. - Lout de Bruine. *Tusschen potten en pannen.* (Dezelfde.)

Twee debuten? Twee jongemeisjesromans, die zich door het jonge élan, waarmee ze werden geschreven, prettig laten lezen. 'Jeugd' is nog wat druk en wat opgewonden, maar heel trouwhartig en goed bedoeld; en Tusschen potten en pannen is een wat al te prozaïsche titel voor dit aardige boek met zijn groote afwisseling van menschen en milieu's. Gezellige lectuur, die het ''m wel zal doen'.....

***Hans de torenkraai.* Verkade's Album. Zaandam.**

Is het niet het geheele jaar, dat jongeren en ouderen uitzien naar Verkade's nieuwe album, en ijverig de plaatjes sparen, die geteekend door C. Rol, J. Voerman Jr., en H. Rol, uitmunten door natuurgetrouwheid, terwijl de boeiende tekst (ditmaal van H.E. Kuylman) ons op de prettigste wijze een massa kennis bijbrengt over bloemen, planten, vogels en vlinders, boschdieren en vruchten? Verbeeld u niet, dat het album alleen over een torenkraai handelen zou, - waarom het boek zoo opvallend in dit teeken staat? wel, omdat we hier als 't ware den 'roman van een vogel' krijgen, welke roman zóó boeiend wordt verteld en ons zulk een ontzaglijke kennis bijbrengt over alles wat in de natuur geschiedt en zich voordoet, in verband met een vogelleven, dat evenzeer ouderen als de jeugd hun nut en vooral ook hun vreugde er aan zullen hebben. Een bizonder gelukkige keuze ditmaal; een interessant gegeven, dat op de aangenaamste en leerrijkste wijze is uitgewerkt, terwijl men de fraaie plaatjes van woud-, weide- en luchtruim-leven met de verrukte blijdschap der herkenning of der verrassing over het nieuwe nog eens bekijkt en bestudeert. Welk een geschenk om het compleet te ontvangen!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

M.G.L.V. - Niemand, niemand heeft mij ooit zoo geholpen als U. Wees ervan overtuigd, dat Uwe woorden een soort van levenselixir voor mij zijn.... Innig dank ook voor de verrukkelijke rozen. Moge 1935 een heerlijk, gezegend jaar voor U wezen!....

J.K.-R.v.S.

***'Cel of Gemeenschap?'*, door H. van der Voo, oudlid van het College van Regenten over de Gevangenissen te 's-Gravenhage. Uitgaaf N.V. Electrische Drukkerij 'Luctor et Emergo', Den Haag.**

Het werk van den heer Van der Voo bedoelt niet hun, die in de rechtspleging en in de strafoefening hier te lande belang stellen, een voorkeur te suggereeren voor een van de twee in den titel genoemde systemen, ofschoon hij, die in de verschillende gevangenissen van ons land uit den aard van zijn vroeger ambt duizend gevangenen naar hun meening daarover heeft gevraagd, misschien meer dan iemand anders daartoe bevoegd was. Hij heeft de duizend antwoorden van de door hem ondervraagden verdeeld naar leeftijd, beroep, godsdienst, aard van hun misdrijf, burgerlijken stand, ontvangen onderwijs, en of zij voor 't eerst in de gevangenis toefden of reeds redicivist waren. Wat dit laatste betreft: er was er één onder hen, boerenarbeider (sic) van 50 jaar, die reeds 60 maal redicivist was. Dit feit alleen brandmerkt den leugen, welke wil doen gelooven, dat gevangenisstraf, wèlke ook, hoè ook, wààr ook eenigermate karakter en levensloop van een zoogenaamden 'misdadiger' zou kunnen beteren.

Bij zijn ondervraging naar de voorkeur der gevangenen voor 'cel' of 'gemeenschap' heeft hij klaarblijkelijk geen invloed willen oefenen op hun antwoord. Sommigen hunner gaven hem zelfs niet hun 'waarom?' te kennen. Voor velen bezit 'de cel', voor anderen 'de gemeenschap' de voorkeur. Doch de meesten deden den ondervrager wel onmiddellijk hun 'waarom' weten. Een oud spreekwoord zegt: 'beter alleen dan in slecht gezelschap'. De gevangenen in 'de gemeenschap' kunnen hun gezelschap niet uitzoeken. Dit veroorzaakt menigmaal wrijvingen, twisten, zelfs gevechten, welke de straf nog verzwaren, en wijl zij van aard, afkomst, kennis, opvoeding en manieren - om van 'beschaving' niet te spreken - zeer verschillen, is de gemeenschappelijke gevangenis voor velen moeilijk te dulden.

Er komt een feit bij, waaraan de heeren rechters, die hen veroordeelen, niet schijnen te denken: voor een deel zijn deze mannen - naar de gevangenis onder de vrouwen heeft de heer v.d. Voo geen onderzoek gedaan of kunnen doen - jong, als zoodanig veelal

gezond en krachtig van lichaam, gewoon aan den omvang met vrouwen. Nu zijn zij door hun straf gedwongen tot een door de Justitie, naar 't schijnt, veronderstelde onthouding van seksueel verkeer. Dit wordt voor hen een, laat ons aannemen, niet bedoelde, maar zeer wezenlijke verzwaring van straf, welke hen drijft tot stille of zelfs openlijke uitspattingen, waarvan in ‘de gemeenschap’ anderen getuigen moeten zijn. In ‘de cel’ daarentegen geven zij zich veelal, en dikwijls na hevigen innerlijken strijd, over aan een zelfbevrediging, welke, uit verveling en door verhitte verbeelding, dagelijksche gewoonte wordt en hun kracht en gezondheid ondermijnt. De verveling is voor velen de ergste rampzaligheid der cel, vooral op de Zondagen, wanneer zij niets te doen hebben. En wie kan verdedigen, dat deze menschen op dien ‘Dag des Heeren’ aldus zonder eenige afweer aan dit bleeke monster worden overgeleverd? Sommige ondervraagden gaven als reden van hun voorkeur voor ‘de cel’ het gevaar op, dat zij, in de maatschappij terug gekeerd, door hun vroegere lotgenooten zouden worden herkend en misschien lastig gevallen. Doch dit gevaar, ofschoon mogelijk, lijkt bij overdenking overdreven en onmenschkundig gevreesd.

Het is hier niet de plaats om het werk van den heer v d. Voo uitvoerig te bespreken en er de beteekenis van uiteen te zetten. Wie in het vraagstuk der rechtsbedeeling in ons land belangstelt en het, gelukkig, zonder het proefondervindelijk te kennen, overdenkt, kan zich niet vrij maken van de gedachte, dat de gevangenissen verouderd zijn in ons land, welks volk gelooft in rechtvaardigheid, beschaving, verbetering van hen, die misdeden en daarvoor kastijding ondergaan, welke vaak genoeg onevenredig is aan wat zij misdeden. Temeer wijl er te weinig wordt gedacht, dat ook ouders, gezin, bloedverwanten onverdiend er door lijden. Onze gevangenissen lijken op beschamende wijze verouderd; zijn zelfs niet vrij van een, ook hen die met het toezicht belast zijn, zielevergrovende wreedheid. Als men bijvoorbeeld bedenkt, dat de verblijfplaatsen van hen, die in ‘gemeenschap’ ‘zitten’ geen plaats van afzondering kennen ter voldoening aan natuurlijke behoeften, en de privaten, ook in de cellen, zelfs niet door stroomend water worden gereinigd, soms vervuild zijn, evenals de verblijfplaats zelve; dat in het bijzonder de cellen te weinig lucht en licht ontvangen en, door het matglas der hoog gestelde vensters, niet eens het vrije voortdrijven der wolken

of het voorbijvliegen der vogels kan worden aanschouwd, en de gevangenen daardoor ook in hun gezichtsvermogen worden geschaad, dan vraagt men zich af waarom aan de moderniseering onzer gevangenissen niet wordt gedacht, wijl het niet kan ontkend worden, dat 'cel' of 'gemeenschap' ieder op eigen wijze de gezondheid der bewoners benadeelt.

De heer v.d. Voo haalt in de voorrede van zijn werk de uitspraak aan van den oud-officier van Justitie Mr. G.A. van Nahuis, 'dat de rechter, die de straf oplegt, te weinig kent haar uitwerking op het individu'. Niettemin zou hij de straf kunnen, zelfs misschien, met het oog op de hier gestelde vraag, moèten toemeten in overleg met den verdediger, die den overtreder meestal beter kent dan hij. Het feit, op zich zelf iets gedrochtelijks, dat de rechter zijn uitspraak doet in het duister der gevolgen voor een medemensch, veroordeelt de rechtspleging te eêr wijl er in het buitenland gevangenissen zijn van lateren bouw, waar althans de hygiene van het verblijf beter wordt toegepast. Speciaal in haar rechtspleging wordt de menschheid geregeerd eêr door de dooden dan door de levenden; eêr door dorre en vaak onbegrepen bepalingen dan door bezielende daden; eêr door menschen van sleur en zonder gevoel van verantwoordelijkheid dan door hen, die het waarom hunner daden kunnen verklaren en verdedigen.

De Russische Revolutie (van 1905 tot op heden), door Mr. J. Huijts. - Uitgaaf van het 'Dagblad van Rotterdam'.

Een boek van ruim twee-en-een-half kilogram gewicht: 838 bladzijden, elk van twee kolommen druks, Is er andere verontschuldiging noodig, dat het geruimen tijd naast onze schrijftafel bleef liggen eer wij den moed vonden aan dit zware geestelijke gerecht te beginnen? Maar al is Mr. Huijts' compilatie dan niets voor de levenshouding van den goeden Thomas à Kempis, zoo tevreden 'met een boekje in een hoekje', zoodra de lezer moed genoeg gevonden heeft om dit onhandzaam werk tot zijn leesoogen op te heffen, en het, zoo al niet te lèzen, dan toch er *in* te lezen, dan wordt hij beloond door het belang van het onderwerp, dat het behandelt. In de geschiedenis der manschheid kent men weinig

gebeurtenissen, waarvan het verhaal aangrijpender is dan dat van de Russische revolutie, welke van het oude Czarenrijk, dat wij gekend en geminacht hebben, den Staat maakte van de Vereenigde Soviëtrepublieken, wiens ontstaan wij eerst met stomme verbazing, toen met door laster opgeroepen verfoeiing, en nu met gematigde waardeering gade slaan. Geen verstandig mensch ter wereld zal een goed woord over hebben voor het verdwenen Czaristisch bewind. Al kan niemand zonder schrik terug denken aan de afschuwelijke uitroeiing van den laatsten Czaar en zijn gezin: afgemaakt, geslacht tot zelfs het jammerlijke kind, den troonopvolger Alexeï. Het is een drama, dat in tragiek zelfs het martelaarschap van Lodewijk XVI, Marie-Antoinette en den jongen Dauphin der Fransche revolutie overtreft. In de moeizame en onhandzame compilatie van Mr. J. Huijts zien wij dag na dag den ondergang van het Czaristische Rusland zich voltrekken, en daarvoor in de plaats komen de Volkengemeenschap, de Soviëtstaat, door Lenin en de andere fanatici, op de chaotische bouwvallen van het ten onder gegane keizerrijk, langzaam en tegen de heele wereld in opgebouwd. Lenin, Stalin, Trotzki, dit driemanschap, op menig punt onderling oneens, van hetwelk eerstgenoemde ongetwijfeld de noodlotsman was om Rusland te herscheppen, bijgestaan door vele anderen, ieder met eigen fanatieke hervormingsideeën, elkaar tegenwerkende, elkaar vaak vijandig gezind, slechts overeenstemmende in het verlangen om van de onwetende, maar innig-bezielde half-Oostersche volken, welke in het groote rijk bijeen zijn, een volksgemeenschap te scheppen, welke als model kan gelden voor de proletariërs-millioenen ter wereld om een eigen rijk te stichten tegen de gehate kapitalistische overheersching in, deze mannen en vrouwen moesten wel fanatici zijn, wilden zij zich gerechtigd gevoelen den ondergang te bewerken van een door en door rot keizzerrijk, om daarvoor in de plaats een staatsorde op te roepen bezield door wat zij gerechtigheid en vrijheid achtten: denkbeelden, welke niet tot practisch regeeringsbeleid konden geraken, zonder de door hen opgelegde dwingelandij en onderdrukking van allen, die in de ten onder gebrachte samenleving het leven nog zoo kwaad niet hadden gevonden.

Dit haast ongeëvenaarde drama wordt in het onhandzame boek van Mr. J. Huijts in bijzonderheden en zonder vooropgezette

meeningen gevolgd op grond van een uitgebreide lectuur van allen, die als oog-getuigen er over hebben geschreven. Herhaald wordt, dat dit de kennismaking met het twee-en-een-half kilogram wegend schriftuur loont. Wat is echter de bedoeling van het werk? Een propagandaschrift kan het niet zijn. Daarvoor is het zooal niet te wetenschappelijk, immers populair genoeg geschreven, van gewicht te zwaar. Het is het tegenovergestelde van een propagandistische brochure. Misschien had het zijn doel beter bereikt, wanneer er twee of drie deelen van waren gemaakt. Hoe dit zij: het is een uitmuntend standaardwerk geworden voor hen, die de onmiddellijke vòòrgeschiedenis, het ontstaan en de moeilijke ontwikkeling tot practische mogelijkheden van de tegenwoordige Soviët-republieken willen volgen. Zooals er geen verstandig mensch ter wereld zal bestaan om een goed woord te spreken voor het Czaristische Rusland, welks ondergang wij hebben beleefd, zoo zullen er wel geen verstandige menschen meer zijn, die de meening zijn toegedaan, dat het thans bestaande Rusland, ondanks alles wat men tegen zijn bezielende gedachte kan aanvoeren, niet hòòg torent boven het verdwenen rijk, en alle kans heeft op een lichtende toekomst. Of zijn idealen en daaraan gewijde staatsvormen dan, zooals zijn tegenwoordige regeerders hopen, door andere volken zullen gedeeld worden of niet.

MAURITS WAGENVOORT.

B. van den Sigtenhorst Sleyer. *Jan. P. Sweelinck en zijn Instrumentale Muziek.* - Den Haag 1934. N.V. Servire.

Ik heb dit boek met groot verlangen en hooge verwachting geopend, maar het heeft hieraan helaas niet beantwoord. Sigtenhorst staat bekend als een kundig musicus en als zoodanig toont hij zich ook in dit werk. Maar al moet de musicoloog ook een goed musicus zijn, iedere musicus is daarom nog geen goed musicoloog. Ook de musicologie is een een vak dat geleerd moet worden en geschiedschrijven kan men niet *au petit bonheur.* Er zijn stelregels, inzichten, methode voor noodig, waaraan men zich houden moet, wil alles niet te water gaan. Wat de biografie betreft, is Sigtenhorst petit-faitaliste, om een geestig woordspel van Nietzsche te gebruiken. En

wat de composities aangaat is hij analyst en beschrijver. Op deze wijze krijgen wij noch een overzichtelijk beeld van Sweelinck's leven, noch geraken wij tot een voorstelling van de muzikale ontwikkeling, waarin onze Jan Pieterszoon werkzaam was. Dit laatste is het gewichtigste en ik zal er dus nader op ingaan. Het laatste hoofdstuk ‘Sweelinck's instrumentale muziek’, begint met een hartstochtelijke, doch niet onverdiende vermaning aan het Nederlandsche volk (en sluit er ook weer mee), dat àls het Sweelinck's werken heeft laten verloren gaan en ‘nog steeds.... als een blinde zijn eigen schatten niet, als een doove zijn eigen muziek niet hoort’. Dit laatste klinkt als het ‘pro domo’ van een zich miskend voelend modern componist. Hoe dit zij, Sigtenhorst neemt inderdaad niet het voor den historicus gewenschte standpunt in, doch heeft een sterk parti-pris tégen de harmonisch logische muziek der 18de en 19de eeuw vòòr de alogische muziek waarin de harmonie een toevallig produkt is der gelijktijdig klinkende stemmen. Hij beschouwt Sweelinck's werk met de oogen van den allermodernsten musicus en ziet hem als geestverwant. Dit is slechts ten deele juist. In Sweelinck's tijd was het moderne harmonie-gevoel nog niet vol ontwikkeld en de modernste musici geven dit weder prijs. Maar het is heel iets anders of men naar iets als een doel streeft, of dat men het den rug heeft toegekeerd en er zich verder van verwijdert. De kerktoonsoorten waren alleen melodisch, als schema afgeleid uit het eenstemmige Gregoriaansche kerkgezang. Toen de muziek meerstemmig werd, stelde zich het probleem van den samenklank, de harmonie, aanvankelijk in de slotvallen (cadencen) later meer en meer ook in het verloop der geheele compositie. Vooral de volksmuziek, de liederen en dansen, hebben tot die ontwikkeling sterk bijgedragen, in hen is het harmonie-bewustzijn eenvoudig, maar zuiver voorhanden. Vooral in Italië en Duitschland heeft de harmonie zich ontwikkeld; de ‘Nederlanders’ die vooral op het grensgebied (Vlaanderen en Noord-Frankrijk) talrijk bloeiden, waren contrapuntisten en voor de harmonie minder begaafd. Deze is ook Sweelinck's zwakke zijde; hij is meester in alle kunstgrepen der contrapuntiek en zijn groote fuga in de eerste kerktoonsoort (Fantasie nr. drie) is een geniaal meesterwerk (ook de eerste canon is homogeen en regelmatig, Sigtenhorst (blz. 160) vergist zich hier) maar wat de harmonie

betreft is Sweelinck bij zijn tijd ten achter. Als men bedenkt wat reeds vòòr en tijdens hem door de Italiansche madrigalisten is geëxperimenteerd en bereikt, dan verbleekt Sw.'s werk en men begrijpt waarom het zoo moeilijk valt zich voort-durend ervoor te interesseeren; men speelt wel eens graag een stuk van hem, ook al uit vaderlandsch plichtgevoel; maar een heelen avond, dat houdt men eerlijk gezegd niet uit. Vooral in de variatie-werken verlangt men harmonisch meer schakeering en afwisseling.

Natuurlijk moet men deze muziek, die tot een overgangsperiode behoort, van uit twee gezichtspunten beschouwen: het kerktoonsoortelijke of harmonische dat meer en meer teruggedrongen wordt en het harmonische, dat meer en meer veld wint. Sigtenhorst is sterk geneigd alleen het eerste te doen. Een flagrant bewijs hiervan staat op blz. 132 waar de schrijver in Sw.'s vierde Fantasie (fuga) de Grieksche mixolidische toonsoort wil te pas brengen en hij ‘de neiging naar deze scala zeer merkwaardig vindt’. De toon *es* die dit vermeende verschijnsel teweegbrengt, is echter het doodgewone mechanische gevolg van den toon *bes* in het thema, wanneer dit, zooals in alle fuga's, een kwint getransporteerd wordt. De genoemde oud-Grieksche toonsoort heeft dus met het geval niets te maken; zij was Sweelinck waarschijnlijk volkomen onbekend en moest in ieder geval hier niet ter sprake worden gebracht. Vermeld had kunnen worden, dat met het akkoord van c-klein dat door dezen toon *es* ontstaat, meermalen overtuigend naar g-klein wordt gemoduleerd, waarin het stuk ook eindigt.

Een ander bezwaar is, dat de schrijver veel te veel kleine analyse geeft, maat voor maat, een heel stuk oplossend in schema's van letters en cijfers. Wie eenige kunde en ervaring van muzikale techniek heeft, kan dit zelf wel en wie deze niet heeft, kan het niet volgen. Bovendien hoort deze statische analyse in de muziekschool en niet in de geschiedenis thuis. Daar is het om de historische ontwikkeling te doen. Hiervan geeft Sigtenhorst bijna niets. Dit is wel het moeilijkste, maar ook het noodigste. Hiermee staat of valt het werk van den muzikalen geschiedschrijver. In de inleiding ‘De beteekenis van Sweelinck’ heeft de schrijver dit wel ingezien. Hij stelt (op blz. 12 v.o. en 14) een kort program op, dat dan in het boek zou moeten uitgewerkt. Dit gebeurt echter niet; hetzij dat de schrijver het vergeet, of dat hij er zich niet tegen opgewassen voelt.

Op dit gebied moeten wij ons met een paar sporadische opmerkingen tevreden stellen, terwijl de schrijver in het biografische voor geen uitweiding terugschrikt, die vaak niets meer met Sweelinck te maken heeft. Hier geraakt Sigtenhorst voortdurend van het honderdste in het duizendste; hij schrijft meer als archivaris en statisticus dan als geschiedkundige die het wezenlijke naar voren brengt en tezamen vat. Ware Sigtenhorst een dilettant of een verdroogde geleerde, dan zou men zich eerder troosten. Maar hij is een kunstenaar en een man van groote gaven: hij schrijft voortreffelijk wanneer hij er zich voor zet, is een warm kenner van onze dicht- en bouwkunst, weet scherpzinnig te scheiden en te combineeren. Doch hij overlegde niet, hoe men geschiedenis schrijft en hoe men een boek maakt; stelt alles te zeer in dienst van het kleine, ziet daarom vaak vanwege de boomen het bosch niet, ook in de muzikale exegese. Toch wordt Sigtenhorst's geestdrift voor Sweelinck, waar zij zich samenvattend-litterair uit, aanstekelijk. Tegenover menig instrumentaal werk - niet tegenover alle - sta ik minder koel als voorheen. De dankbare erkenning hiervan moge deze korte bespreking besluiten.

Dr. J.C. HOL.

Jeanne d'Arc, door André Schillings. - Uitgeverij Boosten & Stols, Maastricht, 1932.

De smaakvolle Jeanne d'Arc teekening van den bekenden Limburgschen batikwerker en teekenaar Edm. Bellefroid valt het eerst op. Overigens kan men van deze poëzie, het leven van Jeanne d'Arc beschrijvend, niet veel afkeurenswaardigs zeggen. Het verklarend proza dat de gedichten begeleidt, voldoet geheel aan zijn doel. De gedichten loopen vlot en zijn, op enkele uitzonderingen na, zuiver van taal. Maar ziet ge, dit grandioos onderwerp is bij uitstek ongeschikt om door een middelmatig kunstenaar behandeld te worden. Daarvoor is een groot temperament noodig, een hoogst persoonlijke visie en een oorspronkelijk taaleigen, tout court: een belangrijk kunstenaarschap. En dit bezit André Schillings niet.

Peregrina. Friedrich Markus Huebner. Leiter-Nypels A.G., Maastricht, 1932.

Een voortreffelijke bundel, die de prachtige uitgave onder leiding van Ch. Nypels te Maastricht ten volle waard is. Hein von Essen teekende met groote zorgvuldigheid een ietwat te romantische, maar toch wel goed aan het doel beantwoordende omslagteekening.

Een Hölderlinsche, mystische verhevenheid paart zich in sommige dezer gedichten aan een grooten eenvoud in uitdrukking. Peregrina, ruim opgevat: de uitgewekene, de vreemdelinge. De dichter heeft een vrouw zeer liefgehad. Eenige zeer poëtische regels roepen in duidelijken omtrek haar bestaan op. Dan ontmoet hij een vriend, dien hij eveneens zeer lief krijgt. Hij vergeet door een fanatische overgave aan dezen vriend niet alleen de vrouw die eens in staat was hem te boeien, maar er ontstaat bovendien psychisch en physisch een vreemde omkeer in zijn mannewezen. Zijn verlangen naar het vrouwelijke verdwijnt, het gaat voorbij de grenzen van zijn eigen mannelijk Ik.

Een noodlottige, doch zeer voorname wezensgesteldheid weet zich in den bundel *Peregrina* van F.M. Huebner in enkele majestueuze gedichten op schoone wijze te bestendigen.

Hart en Geest. Gedichten door August Vanhoutte, 1933. Uitgegeven door A.A.M. Stols, Maastricht en Brussel.

Wanneer gij u zoo juist omgeven waandet met het bovenaardsche halflicht, dat de gedichten van Huebner weten op te wekken, dan zijt ge wellicht eenigszins onbillijk in de beoordeeling van een werk van doorsnee-kwaliteit. Dit wil ik probeeren te vermijden, te meer omdat August Verhoutte een ernstige, sympathieke verschijning is.

Zijn gedicht *De Baders* heeft de fout van te lang te zijn. Bij proza is het al fnuikend, wanneer het niet voldoende hetzij door inhoud, hetzij door vorm boeit, bij poëzie zeer zeker. In zijn kleinere gedichten echter ontmoet ge bij dezen dichter een moedigen strijd tusschen physischen drang en een naar het geestelijke en reine hunkerenden wil. Zijn aanleg is wijsgeerig genoeg om

in de onvergankelijkheid van den Geest het ware blijvende en blijvend ware te zien. Wanneer hij het korte intieme verhaal schrijft van de kleine daden des levens, is Vanhoutte mij het liefst. Zijn erotische, levende impressies bezitten kleur en geest. Aantrekkelijke epische gedichten op dit gebied zijn: *Voor den Schemer* en *Maskerade.* Uit dit laatste citeer ik u de volgende regels:

> 'Het ragfijn ondergoed, met geborduurde zoomen,
> De wazige baptist en organdi, de kant.
> En de japansche jak, bestikt met anemonen
> En draken, in de vlucht verward van rozeboomen,
> Wat zijn die spullen zacht voor mijn verliefde hand.'
> (Blz. 27.)

Polderland, een handvol klinkdichten door J. Weebis (Dr. J.W. Wicherink). 1933. Van Gorcum & Comp. N.V. Uitgevers, Assen.

Werkelijk te onbenullig om er lang bij stil te staan. Het is alles even vlak en onbeduidend en zoo vervelend dat je er woest van wordt! Dat er toch altijd nog menschen gevonden worden, die dergelijke ontboezemingen laten drukken en wellicht ook nog die ze met opgewektheid lezen! Ongeloofelijk.

Julia Tulkens. *Liederen bij Schemeruur.* - Uitgeverij 'Kunst bij Kaarslicht', 1933, Leuven.

Naast de gebreken: kinderachtigheid in plaats van kinderlijkheid, onbelangrijke herhalingen en te groote zoetheid in poëticis, staan de kwaliteiten: onschuld, die als wezenlijkheid naspeurbaar is en zelfkennis: 'ik heb mijn onmacht nooit zoozeer vermoed' (blz. 55). Dit geeft mij hoop, dat Julia Tulkens een volgenden keer veel scrupuleuzer zal zijn met de uitgave van haar werk. Ik houd van de natuurlijke vrouwelijke liefheid, die duidelijk uit haar gedichten spreekt. Julia Tulkens kent iets van de verrukkingen en omlaagstortingen die een kunstenaarstemperament met zich mede brengt. Daarom eisch ik van haar, dat zij een volgende maal

slechts die verzen publiceert welke die volwassen liefde-zonder-meer kenbaar maken, geheel ontdaan van een onvolgroeide zoetheid! Slechts wat zij werkelijk hoort, ziet, voelt, ruikt, tout court: waarneemt of gewaarwordt, hetzij iets reëels of irreëels, dient zij te noteeren en dan nog slechts tijdens de koorts van haar vervoering. Wat dan zonder verstandelijk intermediair tot haar komt, kan een onderbewust 'gevoeld' beeld zijn, de eenige wijze waardoor het oorspronkelijk kan wezen. Julia Tulkens heeft bovendien een taalgevoel, dat zij echter nog veel meer dient te ontwikkelen. Want een origineele kijk eischt zijn eigen en eenige taalboetseering.

Het woordteeken moet in harmonie zijn met, adaequaat aan de door zijn geheimzinnige macht te vervleeschen, te concretiseeren abstractie. Ik hoop dat deze jonge poëtesse hierover eens ernstig voeling wil houden met werkelijke dichters als Kloos, Boutens, Marsman en Nijhoff bijv. of in haar mooi Vlaanderenland zelf met mannen als Urbain v.d. Voorde, Greshoff, Richard Minne of Maurice Roelants, hoe verschillend van aard en kunstopvatting deze kunstenaars onderling dan ook mogen zijn. Als kern der zaak zal zij ook van hen vernemen, dat deze moeilijke weg de eenige is. Wie een andere methode volgt, liegt!

Martha Poldermans. *Sonnetten.* 1933. Van Gorcum & Comp. N.V. Uitgevers, Assen.

Natuurlijk vindt men bij een vijfentwintigtal sonnetten van een dichteres, die waarschijnlijk wel literair onderlegd zal zijn, zooals men dat noemt, allicht een paar aardige regels en een zuiver beeld. In 't algemeen echter zijn deze weinig bewogen sonnetten niet meer dan imitaties van de verzen die de tachtigers terecht beroemd hebben gemaakt. Omdat deze poëzie namaak is, beteekent zij hoogstens een zwakke afschaduwing van het origineel. De stem van Martha Poldermans heeft geen kracht, haar visie is onpersoonlijk, haar temperament te egaal. Een zekere literaire fijngevoeligheid, die haar voor wansmaak behoedt, is op zichzelve veel te gering om als creatief beginsel dienst te kunnen doen.

MAX KIJZER.

Ontvangen brochures, herdrukken, vertalingen, bloemlezingen.

Ph. Kohnstamm. Hoe mijn bijbelsch personalisme ontstond. - Tjeenk Willink en Zn., Haarlem.
Vereeniging Hendrick de Keyser. 16e Jaarverslag 1933.
Dr. A.F. Lunsingh Meyer. De rechtspositie van de eigenerfden in Drenthe. - Van Gorcum Co., Assen.
N.V. Ned. Hypotheekbank te Veendam. Verslagen over het jaar 1933. 43e Boekjaar.
Ilya Ehrenburg. De tweede Scheppingsdag. Vert. Else Bukowska. - W.B. Adam.
Dr. S. van Lis. Natuurlijke spelling. - S.W. Melchior, Amersfoort.
Dr. G.G. Kloeke. Deftige en gemeenzame taal. - J.B. Wolters. Groningen, den Haag.
Kamptooneel. - v. Gorcum en Co. Assen:
T. Westra. Pim en Pam; *M.C. Schumacher.* Stof onder het kleed; *David Tomkins.* Het levende beeld; *T. Westra.* Pauwoog; *G. Bos.* 's Nachts in het korenveld; *L. Koops.* De Ballerkoel; *M.C. Schumacher.* Een goed kind is een koninkrijk waard.
Vertalen. Orgaan v.d. Ver. Ned. Vertalingen No. 1, 2, 3.
B. Kuitert en *I. v.d. Velde.* In één week. Oefeningen in de spelling Marchant. - Wolters, Groningen, Den Haag.
W.C. Braat. Uit eigen Tijd. Leesboek voor kweekscholen. - J.B. Wolters, Groningen, Den Haag.
C.F. Ramuz. De geschiedenis van den soldaat. Vertaling M. Nijhoff. - N.V. E.M. Querido, Amsterdam.
Prof. Dr. Joh. de Groot, I Samuel; *Prof. Dr. J.A.C. van Leeuwen.* Het Evangelie van Mattheus. - J.B. Wolters, Groningen, Den Haag.
In Memoriam Herman Poort, door *Johan v.d. Woude, Hendrik de Vries, H.J. Scheltema, J.C. Noordstar, Halbo Kool, Jan Wiegers, Bert Nuver, Jan Altink, A.W. Kort, W. Valk.* - W. de Haan, Utrecht.
Het spellingsvraagstuk en de uitgever. - Ned. Uitg. Bond, Amsterdam.
E.P. Weber. Koning Bridge en zijn onderdanen. - Schuyt, Velsen.
Pluto. Tabel voor het berekenen van horoscopen. 1846-1939. - P. Dzn. Veen, Amersfoort.

N.W. Gogolj. De revisor en ander proza. - W.B., Amsterdam.
Kalman Mikszáth. De wonderparaplu Vert. Mevr. Beets Damsté, 2e dr. - W.B., A'dam.
Dr. G. Horreus de Haas. Overlevering en waarheid. - v. Gorcum en Comp. Assen.
Hoe men in Leiden een stadhuis ging bouwen. - N.V. J.H. de Bussy, A'dam. Samengeseld door C. Veth.
André de Ridder. Paul Kenis., - V. Uffelen en Delagarde, Antwerpen.
Nis Petersen. Volk in tweesrijd. Vert. Dr. Annie Posthumus. - Z.H. Uitg. Mtsch, Den Haag
R.C. Hutchinson. Morgenstond. Vert. *Willy Corsari.* - Z.H. Uitg. Mtsch. Den Haag.
Mary Entnistle. Toen Jezus een kind was en: De ster v.d. koning. Met ill. v. Elsie, Anna Wood. - v. Gorcum en Com. N.V., Assen.
Menno ter Braak. Het carnaval der burgers, 2e druk. - Nijgh en v. Ditmar, Rotterdam.
Egmont. Boek- en fantasieletter v.h. betere werk, ontw. door S.H. de Roos. N.V. Lettergieterij Tetterode, Amsterdam.
Het ruischende woud, leesboek v.d. lagere school, door J. v.d. Klei en J.B. Ubink, 2e dl. - Wolters, Groningen, Den Haag.
Marcus Lauesen. Vader. Vert. E. van Noorden. - Elsevier, A'dam.
André Malraux. Het menschelijk tekort Vert. E. du Perron. - W.B., Amsterdam.
Karel Nooy. Geld. - L.J. Veen, A'dam.
J.W.F. Werumens Buning. Maria Lecina. 9e druk. - N.V. Querido, A'dam.
Wereldvrede. 50 stellingen, door X.
Verklarend zakwoordenboekje der Ned. taal, door *Th. Lancée* en *W.K.D. Lustig.* - J.B. Wolters, Groningen, Den Haag.
Willy Corsari. Terugkeer tot Thera. - Leopold, Den Haag. Zooal niet het allerbeste, dan is dit toch zeker één van Willy Corsari's beste boeken. Het is mooi, het is knap, het is ontroerend, het is behartigenswaard. Het is zoo geheel *van-binnen-uit* geschreven. Het thema: *incompatibilité de chair* in het huwelijk is zeer aangrijpend en met de uiterste kieschheid behandeld. In Leopold's keurige uitgaven moet deze roman een bizonder gelukkig bezit zijn, zoowel voor den man als voor de vrouw.
Bij Gebr. Kluitman, Alkmaar, verschenen nog in de bekende, keurig verzorgde uitgave: Duco Wilkens. De verlaten kampong; L. Huisinga-Scaf, Kasteel Ritterode; Johanna E. Kuiper, Het groote plan. Let op deze prettig geschreven, prettig geïllustreerde boeken met de aanstaande feestdagen!

J.K.R.v.S.